

FAŠISTI BREZ KRINKE
DOKUMENTI 1941-1942

TONE FERENC

FAŠISTI BREZ KRINKE

Dokumenti 1941—1942

Zbral, uredil in pojasnil:
dr. TONE FERENC

Založba Obzorja
Maribor 1987

Naslov izvirnika

FAŠISTI BREZ KRINKE Dokumenti 1941–1942

Zbral, uredil in pojasnil
dr. Tone Ferenc

940.53(497.12) "1941/42" (093)

7010

22-12-1994

757

B/4920/88

Katalogizacija v knjigi – CIP
Univerzitetna knjižnica Maribor

940.534.971.2 »1941/1942«

FAŠISTI brez krinke : dokumenti 1941–1942 /
zbral, uredil in pojasnil Tone Ferenc. – [1. izd.]. –
Maribor : Obzorja, 1987 tiskano 1988. –
(Documenta et studia historiae recentioris ; 5)

ISBN 86-377-0309-7

»To prebivalstvo nas ne bo nikoli ljubilo.«

Benito Mussolini, 31. 7. 1942

»Za vsako ceno je treba obnoviti italijansko prevlado
in ugled, pa čeprav bi morali izginiti vsi Slovenci in bi
morala biti uničena vsa Slovenija.«

General Mario Robotti, 26. 6. 1942

»Če jih ne bodo postrelile vojaške oblasti,
jih bom postrelil jaz.«

Visoki komisar Emilio Grazioli, 30. 4. 1942

UVODNA BESEDA

To knjigo dokumentov sem sklenil pripraviti iz dveh razlogov. Pred leti sem dobil ameriški mikrofilm s posnetki zapisnikov sestankov visokih italijanskih osebnosti v t. i. Ljubljanski pokrajini iz let 1941 in 1942. Sodil sem, da ti zapisniki bolj kot drugi dokumenti izpričujejo pravo naravo italijanske okupacije te pokrajine. Drugi razlog je ta, da je pred letom dni naš italijanski kolega dr. Teodoro Sala, ki preučuje italijansko okupacijo Jugoslavije, zapisal, da Slovenci premalo raziskujemo italijanski okupacijski sistem v Sloveniji.

Takoj po vojni niso ravno malo pisali o nekaterih vprašanih italijanske okupacije v Sloveniji, mislim namreč na članke Janka Jarca in dr. Iva Juvančiča, seveda največ o zločinih italijanske vojske in fašistov. Takrat so tudi začeli objavljati gradivo o zločinih italijanskega okupatorja v Ljubljanski pokrajini, vendar sta izšli le dve publikaciji. Prvo je pripravil Giuseppe Piemontese z naslovom *Ventinove mesi di occupazione italiana nella Provincia di Lubiana*, druga pa *Internacije*.

Ukinitev komisij za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev v Jugoslaviji, sklenitev mirovne pogodbe z Italijo 1947. leta in resolucija Informbiroja 1948 so bili morda vzrok za to, da so nehali s sistematičnim objavljanjem omenjene vrste virov. Vire o vojaških akcijah in operacijah je nato zajel Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov, in to del VI, knjige 1–6 in del XIII, knjige 1–3; osnovni namen te zbirke virov pa je bil ovreči omalovaževanja, podtikanja in laži, ki so jih širili Informbiro, vodstva vzhodnoevropskih držav in mnogih komunističnih partij tudi na Zahodu.

Slovenski zgodovinarji so medtem objavili nekaj razprav o italijanski okupaciji Slovenije, npr. dr. Metod Mikuž o veliki italijanski ofenzivi poleti in jeseni 1942, dr. Ivo Juvančič o italijanskem okupatorju v Ljubljani, ki je še najpopolnejši pregled italijanskega okupacijskega sistema v Ljubljanski pokrajini, dr. France Škerl o okupatorjevih prizadevanjih za fašizacijo in italijanizacijo šolske mladine ter o Robottijevih talcih; sam sem objavil razpravo o racijah italijanskega okupatorja v Ljubljani leta 1942. Italijanski zgodovinar Teodoro Sala pa je objavil razpravo o vojaški okupaciji in civilni upravi v Ljubljanski pokrajini 1941–1943. Ti in drugi zgodovinarji so posamezna poglavja italijanske okupacije obravnavali tudi v svojih splošnih zgodovinskih delih, npr. dr. Metod Mikuž v *Pregledu zgodovine narodnoosvobodilne borbe v Sloveniji 1941–1945*, knjigi 1 in 2, Franček Saje v *Belogardizmu, Zdravko Klanjšček* in drugi v knjigi *Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941–1945*, sam sem to storil v prvi knjigi *Ljudske oblasti na Slovenskem 1941–1945* *Država v državi* itd. Seveda pa bo treba opraviti še marsikatero raziskavo, da bi imeli celovitejšo podobo o italijanski okupaciji Slovenije vzhodno od nekdanje rapalske meje med drugo svetovno vojno.

Osrednji del zbirke virov italijanskega okupatorja, ki jo objavlam v tej knjigi, so zapiski ali zapisniki s sestankov visokih italijanskih funkcionarjev v Ljubljanski pokrajini pa tudi zunaj nje. Gre za sestanke poveljnika XI. armadnega zbor,

generala Maria Robottija z visokim komisarjem za Ljubljansko pokrajino Emiliom Graziolijem, podrejenimi častniki (največ s poveljniki divizij in bojnih skupin), nekaj tudi z nadrejenimi poveljniki itd. Zapiske ali zapisnike je navadno pisal častnik iz Robottijevega štaba, najbrž načelnik štaba, polkovnik Annibale Gallo ali podnačelnik, podpolkovnik Carlo Sartori. Za nekatere sestanke so se ohranili trije dokumenti, in to točke za obravnavo na sestanku, zapisnik sestanka in povzetek zadev, obravnavanih na sestanku. Od nekaterih sestankov pa se je ohranil le en sam dokument. Ker se omenjeni trije dokumenti dopolnjujejo, sem jih objavil skupaj. Ohranili so se oziroma za sedaj so nam dosegljivi večinoma le tisti zapiski in zapisniki, ki jih je general Robotti obdržal pri sebi in jih ob odhodu s poveljstva XI. armadnega zbora odnesel s seboj na poveljstvo 2. armade na Sušaku. Tam jih je skupaj z nekaterim drugim gradivom 2. armade septembra 1943 našla nemška vojska in odpeljala v zbirno središče za italijanske dokumente, t. i. Aktensammellstelle Süd, v Münchnu in Ingolstadt, kamor je pripeljala tudi gradivo vrhovnih poveljstev in drugih enot italijanske vojske iz Rima in od drugod. Zbrano gradivo so tam pregledovali nemški častniki, da bi ugotovili, od kdaj so italijanski generali delovali proti interesom nemškega rajha in proti fašizmu. Po splošni vdaji nemške vojske je to gradivo zasegla ameriška vojska, ga odpeljala v Alexandrio pri Washingtonu in mikrofilmal ga je tam ameriški Nacionalni arhiv, izvirnike pa vrnil Italiji. S prodajo mikrofilmov je omogočil mnogim zgodovinarjem raziskave, saj je izvirno gradivo še vedno nedostopno za italijanske in druge raziskovalce. Zgodovinski urad generalnega štaba italijanske vojske v Rimu je v poslednjih letih izdal nekaj monografij o italijanski vojski v drugi svetovni vojni, med drugimi 1978. leta tudi o italijanski vojski v Jugoslaviji z naslovom *Le operazioni delle unità italiane in Jugoslavia (1941–1943)*. Vendar v njej razen za vojno aprila 1941 ni skoraj nobenih podatkov iz Slovenije.

Nekaj zapisnikov in zapiskov se je ohranilo le v rokopisu s črnilom ali svinčnikom; nekaj tistih, ki so napisani s pisalnim strojem, pa ima precej Robottijevih lastnoročnih težko čitljivih vrinkov. Kjer jih nismo mogli prečitati, sem to posebej označil. Nekaj zapisnikov se je ohranilo tudi v naših arhivih, in to v arhivskih fondih poveljstev XI. armadnega zbora (v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani, dalje: arhiv IZDG) in 2. armade (v arhivu Vojaškega zgodovinskega inštituta JLA v Beogradu) ter arhivskem fondu visokega komisarja za Ljubljansko pokrajino (arhiv IZDG). Pri vsakem objavljenem dokumentu sem ta nahajališča navedel posebej v prvi opombi; enako sem storil, če je bil kateri dokument že objavljen.

Da bi bila podoba o italijanski okupaciji Slovenije popolnejša, sem zapiskom in zapisnikom s sestankov dodal nekaj dokumentov, tj. povelj, navodil, sporočil, poročil itd., italijanskih vojaških poveljstev in visokega komisarja za Ljubljansko pokrajino iz let 1941 in 1942. V 1943. letu zapiskov ali zapisnikov s sestankov niso pisali ali se niso ohranili ali pa nam niso dosegljivi; neprimerno manj pa je tudi drugih takšnih izrazitih dokumentov, kakršni so iz let 1941 in 1942. Kaže, da so italijanske vojaške in civilne oblasti že v teh letih izčrpale ukrepe proti Slovencem in njihovemu narodnoosvobodilnemu boju in v letu 1943 niso uvajale kakšnih novih, temveč le izvajale tiste, ki so jih uvedle že v prejšnjih dveh letih. Zato sem tudi zbirko virov omejil na ti dve leti. Kar se tiče dokumentov sem izbral predvsem takšne, ki izpričujejo odnos italijanskih vojaških in civilnih oblasti do slovenskega prebivalstva in narodnoosvobodilnega gibanja. Nisem izbral dokumentov čistega operativnega značaja, npr. poročil o posameznih vojaških operacijah in akcijah, čeprav je nekaj dokumentov, ki govore tudi o teh zadevah. Tako sem npr. vključil navodilo poveljstva 2. armade za izdelavo defenzivnih načrtov, po katerem je nastal znameniti program »Primavera«, dalje program poveljstva XI. armadnega zbora za veliko ofenzivo na

Dolenjskem in Notranjskem poleti in jeseni 1942, ki še nista bila objavljena in do nedavnega niti uporabljena, čeprav sta oba tudi v naših arhivih.

Ker so vojaški in civilni funkcionarji na sestankih neprikrito govorili o ukrepih proti slovenskemu prebivalstvu, udeležencem narodnoosvobodilnega gibanja in narodnoosvobodilnemu boju sploh, sem zbirki dal naslov Fašisti brez krinke. Ker ta zbirka virov nikakor ni namenjena samo raziskovalcem, sem objavljene dokumente pojasnil z drugimi viri ali s podatki iz literature in tudi navedel, kje se najdejo ali kje so že objavljeni.

Iz istega razloga sem napisal obsežnejši pregled italijanskega okupacijskega sistema v t. i. Ljubljanski pokrajini 1941–1943. Pri tem pregledu sem segel nekoliko nazaj v konec tridesetih let in prikazal odnose med Kraljevino Jugoslavijo in Kraljevino Italijo v sklopu mednarodnih razmer. Mislim, da bo iz tega pregleda in iz objavljenih dokumentov ter pojasnil bralec lahko spoznal položaj slovenskega življa pod italijansko okupacijo v osrednji Sloveniji. Naj opozorim, da sem 1980. leta pri isti založbi že izdal obsežno zbirko predvsem nemških dokumentov o nacistični raznarodovalni politiki v Sloveniji v drugi svetovni vojni. Obe knjigi sem pripravil po enaki meri in sta vključeni tudi v isto zbirko o dokumentih in razpravah o novejši zgodovini.

Da bi raziskovalcem in tudi bralcem olajšal pregled nad posameznimi zadevami, ki jih obravnavajo objavljeni dokumenti in pojasnila, sem poleg kazal osebnih in krajevnih imen sestavil tudi stvarno kazalo. Vsemu sem dodal nekaj grafičnih pregledov, zemljevidov in fotografij ter pregled pomembnejše literature.

Na tem mestu bi se rad zahvalil vsem, ki so pripomogli k izdaji te knjige, vendar vseh ne morem navesti. Topla zahvala naj velja mojima dragima kolegoma, profesorjema dr. Miroslavu Stiplovšku in dr. Milanu Ževartu, ki sta rokopis knjige priporočila za objavo, novinarju Stanetu Ivancu za dober prevod, višji arhivistki v našem inštitutu Nadi Kobalovi za pomoč pri iskanju dokumentov, fotografki Meti Hauptmanovi iz našega inštituta za izdelavo fotokopij in fotografij, fototeki Muzeja ljudske revolucije v Ljubljani za izdelavo fotografij in izvrstni strojepiski Jožici Brodnik. Posebno zahvalo sem dolžan predstavnikom Založbe Obzorja, in to direktorjema mag. Marjanu Žnidariču in Francu Filipiču ter uredniku Branku Avsenaku, ki so v neugodnih razmerah za izdajanje znanstvene literature skupaj z založniškim svetom sklenili objaviti to knjigo in obdržati tisto naklonjenost založbe do mene, ki jo je nekoč izražal sedaj že blagopokojni prof. Jože Košar. Hvala tudi Kulturni skupnosti Slovenije, ki je s subvencijo pomagala k izidu knjige.

V Ljubljani, 22. julija 1987

dr. Tone Ferenc

ITALIJANSKI OKUPACIJSKI SISTEM V LJUBLJANSKI POKRAJINI

1. Italija in Jugoslavija 1939–1941

Odnosi med Kraljevino Jugoslavijo in Kraljevino Italijo med dvema svetovnima vojnama niso bili nikdar kdo ve kako dobri, so se pa bistveno in dokončno poslabšali po italijanski zasedbi in aneksiji Albanije in padcu vlade dr. Milana Stojadinovića v Beogradu. Kmalu po osvojitvi Albanije se je fašistična Italija že pripravljala na nadaljnja osvajanja na Balkanu in njen naslednji cilj sta bili Jugoslavija in Grčija. Lastni volji za osvojitvev Jugoslavije se je poleti 1939 pridružilo nemško spodbujanje: vodja nemškega rajha Adolf Hitler je namreč v Berchtesgadnu, da bi dobil soglasje Italije za nemški napad na Poljsko, svetoval italijanskemu zunanjemu ministru grofu Galeazzu Cianu, naj Italija ob prvi priložnosti razkosa Jugoslavijo in zasede Hrvatsko in Dalmacijo. Italijanska fašistična politika je nameravala svoj cilj v Jugoslaviji doseči po posredni poti, s pomočjo hrvaškega separatizma v Hrvatski seljački stranki pod predsedstvom dr. Vlatka Mačka. Nanj se je obrnila, ko je bila nezadovoljna z izidom obiska jugoslovanskega princa regenta Pavla Karađorđevića v Rimu maja in Berlinu junija 1939. Vendar ta prizadevanja prek posrednikov Josipa Bombellesa in Amedea Carneluttija niso uspela in se je dr. Maček avgusta 1939 sporazumel s predsednikom vlade dr. Dragišo Cvetkovićem. Predsednik italijanske

Na svojem obisku Primorske je Benito Mussolini 19. septembra 1938 prispel do Planine pri Rakeku

vlade Benito Mussolini bi upošteval Hitlerjev nasvet o razkosanju Jugoslavije, če bi upal, da bosta Velika Britanija in Francija trpeli nemški napad na Poljsko. Ker pa sta ti dve odgovorili z vojno napovedjo, se Mussolini ni odločil slediti Hitlerju; razglasil je stanje »nevojskovanja« (nonbelligeranza) Italije in začasno odložil napad na Jugoslavijo.

Nemčija, ki se je marca 1938 pojavila na jugoslovanski severni meji, po izbruhu vojne septembra 1939, ni več pomenila neposredne nevarnosti za Jugoslavijo. Padec Poljske je sicer odpiral možnost, da se pojavi na Balkanu s severa, prek Madžarske in Romunije. Vendar je bila Nemčija takrat zainteresirana za nevtralnost balkanskih držav, iz katerih je dobivala poljske pridelke in surovine za svojo vojno industrijo. Politika nevtralnosti, ki jo je razglašala jugoslovanska vlada, je takrat popolnoma zadovoljevala nemške in tudi italijanske interese. Nevtralnost podonavskih in balkanskih držav je bila Nemčiji in Italiji potrebna ne samo iz političnih in glavnih strateških razlogov, temveč tudi iz gospodarskih razlogov, saj so jima pomenile prvorazredni rezervni potencial. Zato se je med njima nadaljevala tekma za politični in gospodarski vpliv v teh državah. Ta tekma je dosegla tak obseg, da je italijanska vlada predložila nemški pogajanja za odstranitev konkurence na zunanjih tržiščih, posebno na Balkanu, kar pa se ni zgodilo.

Nekaj časa je bila v letu 1939 navzoča zamisel o ustanovitvi bloka nevtralnih držav na Balkanu, da bi te v primeru vojne ostale zunaj vojnega požara. Nemčija in Italija sta si ta blok predstavljali tako, da bi bil gospodarsko povezan z njima in v njunem vplivnem območju. Svojo nevtralnost in nevtralnost balkanskih držav je Italija nameravala izkoristiti za razširitev svojega vpliva na podonavske in balkanske države. Rim je sebi pripisoval zasluge, da je sploh bila možna nevtralnost balkanskih držav. Sebe je prikazoval kot edinega zanesljivega in sposobnega zaščitnika balkanskih režimov pred t. i. boljševisko nevarnostjo. Med balkanskimi državami je

Ban dravske banovine dr. Marko Natlačen pozdravlja Benita Mussolinija v Planini pri Rakeku 19. septembra 1938

bila najbolj zainteresirana za ustvaritev omenjenega bloka Romunija, ki je bila vključena med Nemčijo in Sovjetsko zvezo in izpostavljena grožnjam madžarskih in bolgarskih ozemeljskih zahtev. Tudi jugoslovanski vladni krogi so bili živo zainteresirani za ustvaritev bloka nevtralnih držav, čeprav so nevtralnost pojmovali različno, nekateri kot kratkotrajno in drugi kot trajno usmeritev. Za nevtralni blok so bile tudi zahodne države, predvsem Velika Britanija in je bil London pod določenimi pogoji celo pripravljen pristati na italijanski vpliv na Balkanu, če bi to preprečilo širjenje sovjetskega vpliva na Balkanu in pripeljalo do izrinjenja nemškega vpliva ali celo do odcepa italijanske politike od nemške.

Vendar je zamisel o ustvaritvi bloka nevtralnih držav na Balkanu živila le malo časa. Uresničitev je postala nemogoča zaradi medsebojnih nasprotij balkanskih držav in prepletanja različnih ciljev in interesov velikih držav. Tudi Nemčija ni bila več naklonjena tej zamisli, zbalala se je namreč, da bi se blok lahko uprl njeni penetraciji; zato se je bila pripravljena pogajati z vsako državo posebej, ker se ta ne bi mogla tako učinkovito upirati nemškemu pritisku. Tudi Mussolini, ki se ni odrekel ozemeljskim zahtevam v Jugoslaviji in je čakal na ugodno priložnost za napad na Grčijo, si ni hotel vezati rok s sklepanjem pogodb o nevtralnosti, čeprav bi to tudi po nemških priznanjih pomenilo razširitev italijanske hegemonije na Balkanu.

Dosledno izvajajoč svojo dvolično politiko do Jugoslavije, je italijanska vlada razglašala nevtralnost in javno poudarjala, kako si prizadeva za ohranitev miru na Balkanu, obenem pa je opravljala svojo razdiralno delo v Hrvatski, pripravljajoč teren za svojo imperialistično ekspanzijo, ko bo zanjo ugodna priložnost. Ker ni mogla več računati na notranji hrvaški separatizem, so ji prišli prav ustaši pod vodstvom dr. Anteja Pavelića. Na sestanku 23. januarja 1940 sta se Ciano in dr. Pavelić dogovorila za zelo natančen scenarij italijanske intervencije v Jugoslaviji: upor v Hrvatski, prihod italijanske vojske, razkosanje, priključitev Kosova in zahodne Makedonije Albaniji, razglasitev hrvatske neodvisnosti in vzpostavitev personalne unije s Kraljevino Italijo, priključitev enega dela Slovenije Hrvatski in drugega Nemčiji, priključitev vzhodnega dela Makedonije Bolgariji, vzpostavitev samostojnih državici Srbije in Črne gore; scenarij torej, ki je postal aktualen čez leto dni. Iz mnogih virov je videti, da je bila spomladi, aprila in maja, 1940 Italija najbližje napadu na Jugoslavijo, saj poznamo že natančno izdelane vojaške načrte in tudi že določen datum napada v začetku junija. Napad naj bi italijanska vojska izvedla s treh strani: iz Italije, Albanije in po nemški privolitvi tudi iz Avstrije. Vendar je Mussolini po nemških zmagah v severni in zahodni Evropi, ko je padla na kolena že tudi Francija, kljub svarilom britanskega predsednika vlade Winstona Churchilla in predsednika ZDA Franklina D. Roosevelta na Hitlerjevo željo 10. junija »a calci a culo« (z brco v zadnjico), kot se je sam izrazil, potisnil Italijo v vojno v zahodni Evropi, da bi se udeležila delitve plena in dobila pravico sodelovati pri določanju mirovnih pogojev. S tem je bila za nekaj časa odstranjena nevarnost italijanskega fašističnega napada na Jugoslavijo in Grčijo, kajti Italija je bila zdaj, ko si je z vstopom v vojno onemogočila dobave iz Velike Britanije, še bolj kot prej zainteresirana, da se vojni požar ne razširi na Podonavje in Balkan. Poleg tega sta Mussolini in Ciano menila, da bo Jugoslavija po francoskem zlomu prisiljena, da se sama zateče v naročje fašističnih držav in se bodo cilji v Jugoslaviji uresničili s političnimi in ne vojaškimi sredstvi. Zato se je sredi junija 1940 zmanjšala napetost v italijansko-jugoslovanskih odnosih.

Takšna italijanska politika se je ujemala tudi z nemško, ki je v drugi polovici 1940, ko ni mogla uresničiti načrta o izkrcanju nemške vojske na britanskem otoku, začela pripravljati napad na Sovjetsko zvezo, enega glavnih strateških ciljev nacionalnega socializma sploh, določenega že v Hitlerjevem delu »Mein Kampf« iz 1923. leta. Če se je prej Nemčija bala, da bi z agresijo na Balkanu lahko povzročili

Benito Mussolini ob italijansko-jugoslovanski državni meji na Primorskem. Prvi z leve v čepici je načelnik vrhovnega vojaškega poveljstva maršal Pietro Badoglio

zbližanje interesov Sovjetske zveze in Velike Britanije, si je sedaj hotela zavarovati mir v zaledju desnega krila svojega velikega bojnega razporeda proti Sovjetski zvezi. To zaledje na Balkanu pa je bilo tudi še vedno bogat vir za živež in surovine, zelo potrebne za nemško vojno industrijo; verjetno so se morale povečati tudi njene dobave Italiji, ko jih ta ni mogla več dobivati iz Velike Britanije in nekaterih drugih držav. Gospodarska vojna, ki jo je Velika Britanija vodila proti Nemčiji in Italiji, je še povečala pomen rednega in povečanega izvoza iz balkanskih držav, ki jih je zapora tržišča v Franciji in tudi v nekaterih nevtralnih državah tudi silila k povečanemu izvozu v Nemčijo in Italijo. Pri tem je bila Italija v podrejenem gospodarskem položaju, kot je bila tudi v političnem, do nemškega rajha, ki je imel tudi glavno vlogo v reševanju ozemeljskih sporov med državami srednje in jugovzhodne Evrope (t. i. dunajski arbitraži).

Kljub temu da je Nemčija še vedno načelno potrjevala italijansko vplivno območje na Balkanu, sta se njena gospodarska penetracija in z njo tudi politični vpliv v balkanskih državah nenehno večala. Po osvojitvi zahodne Evrope je Nemčija laže posvečala svojo pozornost Balkanu, tudi z namenom, da omeji vpliv Sovjetske zveze. Ta je sredi 1940 vzpostavila gospodarske in tudi diplomatske odnose z Jugoslavijo, ki je tako začela opuščati strogo protisovjetsko vedenje, enega vogalnih kamnov jugoslovanske zunanje politike, kar ni bilo vseh Nemčiji in Italiji. Navzočnost Sovjetske zveze je imela pomemben delež v protiteži pred italijanskimi imperialističnimi težnjami, vendar se je po zlomu Francije ta delež zmanjšal in se je povečal delež Nemčije, ki so jo jugoslovanski vodilni krogi smatrali za zaščitnico pred italijansko agresijo in ji popuščali ne samo v gospodarskem, temveč tudi v političnem in ideološkem pogledu.

V svojem pritisku na balkanske države se je Nemčija v začetku oktobra 1940 dogovorila z novo profašistično romunsko vlado Iana Antonescuja za prihod nemške vojske (2 diviziji) v Romunijo, in to brez predhodnega obvestila italijanski vladi. Mussolini, postavljen pred neljubo izvršeno dejstvo, čeprav so pred nekaj tedni (27. septembra) Nemčija, Italija in Japonska sklenile v Berlinu trojni pakt in potrdile pripadnost Balkana italijanskemu vplivnemu območju, je sklenil, da odgovori Hitlerju na enak način: z nenapovedanim napadom na Grčijo. Nanj so se v Rimu pripravljali že nekaj časa, spodbujali so incidente in krepili protigrško propagando, vendar jih je Berlin, zainteresiran za čimvečjo udeležbo Italije v vojni z Veliko Britanijo v Sredozemlju in mir na Balkanu, resno odvrčal od napada na Grčijo ali Jugoslavijo. Osvojitve Grčije bi za italijanske fašiste poleg strateške koristi pomenila preizkusni kamen za še širšo politiko: dopolnitev obkrožitve Jugoslavije in njeno zastraševanje, razvnanje albanskega nacionalizma in njegovih aspiracij do Ciamurie s težnjo, da bi predstavili Italijo kot maščevalko zatiranih narodnih manjšin in popravljalco starih krivic.

Italijanski napad na Grčijo 28. oktobra 1940, ki naj bi bil usoglašen z ofenzivo iz Libije v Egipt in ki so ga opravičevali z dozdevnim spreminjanjem Grčije v bazo za britanske sile, ni bil uspešen in je izrazil lahkomišelnost fašističnih veljakov, vojaško nepripravljenost, nesorazmerno politični moči Italije, podcenjevanje vojaških zmognosti in obrambne volje grškega ljudstva s strani diletantskih fašističnih politikov, ki so upali, da bodo uspeli tudi s podkupljivostjo kakšnega grškega odličnika in s propagandnim slepilom. Neuspešno je bilo tudi prizadevanje, da bi za sodelovanje v grški avanturi pridobili Bolgarijo, ki so ji – kot prej Jugoslaviji – ponujali izhod na

Italijanski prestolonaslednik princ Piemontski Umberto II. Savojski (na levi) in Benito Mussolini na vojaških vajah pri Studenem pri Postojni 9. oktobra 1940

Egejsko morje; car Boris III. je verjetno hotel bolgarske pretenzije v Grčiji uresničiti z nemško pomočjo.

Nemčija nikakor ni bila zadovoljna z italijansko akcijo v Grčiji, še posebej zaradi njenega neuspeha in ker je spravila vso Os v neugoden položaj. Nemške obtožbe napada na Grčijo so bile opravičene, vendar so bile izražene šele po italijanskem neuspehu, ki ga Nemčija ni pričakovala, in predvsem iz bojazni za splošnejše posledice za Balkan, ne izključujoč sovjetske intervencije. Dva razloga sta silila Nemčijo, da neposredno poseže v vojno v Grčiji, in to britansko angažiranje v obrambi Grčije, ki se je začelo s prihodom oddelkov britanske vojske na Kreto, in italijanski neuspehi, ki so vso Os spravili v neugoden psihološki in vojaško-strateški položaj. Italijanski neuspeh v Grčiji – italijanska vojska se je morala umakniti iz vzhodne tretjine Albanije! – je bil namreč prvi neuspeh sil Osi v drugi svetovni vojni. S tem je Italija postajala še bolj odvisna od Nemčije, kar se je najizraziteje izkazalo spomladi 1941 in v nadaljnjih letih.

Med ukrepi, ki jih je Hitler predvideval za odpravo neugodnih posledic italijanskega neuspeha v Grčiji, je bila tudi zahteva, da Jugoslavija spremeni svojo politiko in bolj sodeluje z Nemčijo in Italijo, da bi lahko spomladi 1941 rešili grško vprašanje. Jugoslovanska nevtralnost je do pozne jeseni 1940 ustrezala marsikomu, nato pa nikomur, saj se je tudi Velika Britanija potegovala za sodelovanje Jugoslavije na njeni strani, vendar zaman. Nemčija je zato, ker se je na Balkanu odprlo novo bojišče, spremenila svoj odnos do nevtralnosti podonavskih in balkanskih držav; začela je pritiskati nanje, da pristopijo k trojnemu paktu. Madžarska, Romunija in Slovaška so to storile že v drugi polovici (od 20. do 24.) novembra 1940, odločitev o pristopu Bolgarije in Jugoslavije se je zavlekla do marca 1941. Hitler se je bil za pritegnitev Jugoslavije k trojnemu paktu pripravljen odpovedati njenemu razbitju in zagotoviti

Predsednik jugoslovanske vlade dr. Dragiša Cvetković na obisku pri Adolfu Hitlerju v Berchtesgadnu 14. februarja 1941

nedotakljivost njenih meja, čeprav se je zavedal, da bo to prizadelo Mussolinija. Še več, predlagal je celó, naj bi ji dovolili, da si z vojaško akcijo vzame Solun in za protiuslugo demilitarizira jadransko obalo. Mussolini je moral soglašati, saj se je italijanska vojska ravno tisti dan (22. novembra) umaknila iz Korče. Vendar je to storil pod enim pogojem, ki so ga narekovali prestižni razlogi, da namreč jugoslovanska vojska zavzame Solun šele takrat, ko bo italijanska dosegla odločilno zmago. Jugoslavija je bila pripravljena skleniti z Nemčijo in Italijo pakt o nenapadanju, zavrnila pa je možnost pristopa k trojnemu paktu in sodelovanje v vojni proti Grčiji. Kot pričajo pogovori beograjskega odvetnika in pravnega zastopnika italijanskega poslaništva v Beogradu Vladislava Stakića z Mussolinijem in Cianom februarja 1941 v Rimu, bi bila Italija popustljivejša od Nemčije: zadovoljila bi se s sklenitvijo zveze med Italijo in Jugoslavijo, ki bi temeljila na poglobljenem paktu iz marca 1937. leta; ta zveza naj bi Jugoslavijo močneje privezala na Italijo, tako v njej zmanjšala nemški vpliv in hkrati pomenila poslednji korak za pristop Jugoslavije k trojnemu paktu. Vendar je Hitler na pogovorih z jugoslovanskima politikoma, predsednikom vlade dr. Dragišo Cvetkovićem in zunanjim ministrom Aleksandrom Cincarjem-Markovićem v Salzburgu 14. februarja 1941 odločno zahteval pristop Jugoslavije k trojnemu paktu, enako v pogovoru s princem Pavlom 4. marca, tj. tri dni po pristopu Bolgarije k trojnemu paktu in prihodu nemške vojske v Bolgarijo, ko se je Jugoslavija znašla skoraj popolnoma obkoljena od sil trojnega pakta. Potem ko je ugotovila, da od Velike Britanije ne more pričakovati izdatnejše vojaške pomoči in si vsaj na papirju zagotovila spoštovanje suverenosti in ozemelske nedotakljivosti Jugoslavije in določbo, da tej ne bo treba vojaško pomagati članicam pakta in niti dati svojega ozemlja za prevoz čet in vojaškega materiala ter si zagotovila izročitev Soluna po vojni, je 25. marca 1941 na Dunaju podpisala pristop Jugoslavije k trojnemu paktu. Po množičnih demonstracijah po vsej Jugoslaviji in državnem udaru v Beogradu 27. marca 1941, ko je Hitler sklenil napasti Jugoslavijo in jo razbiti kot vojaško silo in državo, je

Benito Mussolini v Albaniji pri Ohridu marca 1941

Mussolini še kratek čas bil pripravljen na kompromis z novo vlado generala Dušana Simovića, ker se je bal, da bodo napadene italijanske sile v Albaniji, ki so odpovedale tudi v marčni ofenzivi proti Grkom. Vendar je pod Hitlerjevim vplivom moral spremeniti svoje stališče in je italijanska vojska skupaj z nemško sodelovala v vojni proti Jugoslaviji ter začela z novo ofenzivo proti Grkom; nemška vojska je lahko zdaj prodirala v Grčijo tudi iz Jugoslavije. Kot že nekaj časa, je tudi v marčnih in aprilskih dogodkih 1941 imela pobudo Nemčija, kljub temu da je bila načelno skoraj cela Jugoslavija italijansko vplivno območje.

2. Vojna aprila 1941 in prihod italijanske vojske v osrednjo Slovenijo

V operativnem načrtu italijanskega vrhovnega vojaškega poveljstva (Comando Supremo), ki so ga imenovali »Esigenza E« (Zahteva E), so bile za vojno z Jugoslavijo, ki naj bi prodirale od zahoda, predvidene znatno večje sile kot so jih uporabili aprila 1941. Takrat so imeli na voljo t. i. skupino armad Vzhod pod poveljstvom generala Camilla Grossija. Imela je tri armade, in to 2. (general Vittorio Ambrosio) z dvema armadnima zboroma (5. in 11.) ali petimi divizijami in nekaj manjšimi enotami, 6. (general Mario Vercellino) s tremi specialnimi armadnimi zbori (oklepni, hitri, avtotransportni) ali desetimi divizijami in nekaj manjšimi enotami ter 8. (general Adalberto di Savoia-Bergamo) z dvema armadnima zboroma (6. in 14.) ali petimi divizijami. Skupno je bilo torej predvidenih 20 divizij in manjše enote. Zaradi vojne z Grčijo in večjih potreb v Afriki so na t. i. julijski črti zmanjšali število velikih enot, tako da so imeli na voljo samo 2. armado z dvema armadnima zboroma, so jo pa po 27. marcu 1941 okrepili še s tremi armadnimi zbori (6., avtotransportni, hitri), tako da je imela 6. aprila 1941 v svoji sestavi 15 divizij in nekaj manjših enot. Tako sta bili t. i. Julijska krajina, predvsem Slovensko primorje, in Furlanija polni italijanskih vojakov.

Medtem so bile tudi velike spremembe v vodstvu italijanskih oboroženih sil. Kralj Viktor Emanuel III. je 8. junija 1940, tik pred vstopom Italije v vojno, izročil vrhovno poveljstvo oboroženih sil Mussoliniju, ki je medtem že bil »prvi maršal cesarstva« in je sedaj dobil še naziv »poveljnik čet, ki operirajo na vseh frontah«. Bil je tudi minister za vojsko, kjer je v ministrstvu na Via XX Settembre imel državnega podsekretarja, generala Alfreda Guzzonija in nato generala Antonia Scuera, kot je imel kot notranji minister na ministrstvu državnega podsekretarja Guida Buffarini-ja. Za vse italijanske oborožene sile je bil t. i. veliki generalni štab (Stato Maggiore Generale) ali vrhovno poveljstvo (Comando Supremo), ki ga je po neuspehu v Grčiji, ko so s tega mesta odstranili maršala Pietra Badoglia, od 1. decembra 1940 vodil načelnik maršal Ugo Cavallero v palači Vidoni v Rimu. Podrejeni so mu bili generalni štabi za vse tri vojaške »rodove«, tj. kopensko vojsko, letalstvo in mornarico, ki so jih tudi vodili načelniki. Generalni štab kopenske vojske, ki nas edini med njimi zanima, je bil v palači Caprara na Via XX Settembre v Rimu in ga je vodil general Mario Roatta.

Med vojno proti Jugoslaviji in Grčiji aprila 1941 je Mussolini ostal v Rimu in je od tam z brzozavkama ukazal, naj ustrelijo vsakega vojaka, ki bi zapustil položaj, in naj se častniki česče zadržujejo med vojaki. Cavallero je bil v Albaniji, Roatta pa na t. i. julijski fronti; v neki vili v Scodovacci pri Cervignanu; ta svoj glavni stan je imenoval »Malaga«. Imel je neposredne zveze z Rimom in s poveljstvom 2. armade v Gorici. Na to fronto pa je nekega dne prispel tudi kralj Viktor Emanuel III. Z avtomobilom je sledil nekaterim enotam, za gotovo vemo, da je bil v Bukovju pri Postojni, v Kranjski Gori in v Žuti Lokvi na Hrvaškem. Na tej »fronti« je bil tudi njegov sin princ Piemontski, Umberto II.; vemo, da je med drugim bil v Žirovnici na Gorenjskem.

Italijanski kralj Viktor Emanuel III. v Bukovju pri Postojni 8. aprila 1941

V sprednjem bojnem razporedu ob rapalski meji, ki so jo varovali graničarji iz armadnih zborov z obmejno milico, karabinjerji in financarji, sta bila oba »domača« armadna zbora, in to XI. na severni in V. na južni strani; njuni taktični poveljstvi sta se že preselili iz Vidma (Udine) v Kanal in iz Trsta v Podgrad. XI. armadni zbor (poveljnik general Mario Robotti, načelnik štaba polkovnik Aldo Princivalle) je imel svoje sile zbrane predvsem na treh odsekih. Čisto na severu od Kokove (3km severozahodno od Trbiža) do Baške grape je bil t. i. severni odsek (poveljnik general Carlo Viale v Tolminu), ki so ga sestavljali graničarji iz vzhodne polovice 17. in celega 21. obmejnega zapornega odseka ter 3. alpinska skupina »Valle« (poveljnik polkovnik Alarico Bruzzone), ki je imela tri alpinske bataljone in alpski topniški divizion. Severni odsek so okrepili s 75. legijo črnih srajc (trije bataljoni). V sredi, med Idrijo in Hrušico, je bila pehotna divizija »Re« (poveljnik Benedetto Fiorenzuoli), okrepljena z bataljonom strojničarjev, 3 četami strojničarjev in 2 četama inženircev-rušilcev. Na jugu, med Bukovjem in Prestrankom, je bila pehotna divizija »Isonzo« (poveljnik general Federico Romero), okrepljena z bataljonom strojničarjev na avtomobilih in 4 četami strojničarjev. Imelo pa je poveljstvo armadnega zbora ob sebi še bataljon inženircev-rušilcev in kemično četo. Za tem razporedom je bila topniška zapora, ki jo je sestavljalo devet divizionov težkega (t. i. armadnega) topništva kal. 105, 149 in 152 mm ter 2 bateriji protiletalskega topništva 20mm. Na odseku V. armadnega zbora (poveljnik general Riccardo Balocco, načelnik štaba polkovnik Clemente Primieri) so graničarje okrepili s tremi fašističnimi bataljoni črnih srajc, dvema bataljonoma

strojničarjev, 5 četami strojničarjev in drugimi manjšimi enotami. Takoj za dvojnimi stalnim obrambnim sistemom ob meji so bile tri pehotne divizije, in to med Kožlje-
kom (10 km jugovzhodno od Postojne) in Milonjo (6 km severovzhodno od Ilirske
Bistrice) je bila »Sassari« (poveljnik Furio Monticelli), zapirala je odsek Slavina-
Šembije, med Milonjo in Suhim (3 km severovzhodno od Klane) je bila »Lombardia«
(poveljnik general Vittorio Zatti), zapirala je odsek Šembije–Jelšane, dalje do morja
je bila »Bergamo« (poveljnik general Pietro Beletti), ki so ji podredili tudi sile v t. i.
»prostoru Reka«, zapirala je odsek Jelšane–Opatija. Tudi za tem razporedom je bilo
nekaj topništva, tudi težkega. Ker je general Ambrosio pričakoval napad jugoslovan-
ske vojske zlasti na severnem odseku, je od novodošlih sil dve pehotni diviziji
»Assietta« (poveljnik general Emanuele Girlando) in »Ravenna« (poveljnik general
Eduardo Nebbia) poslal v t. i. drugi razpored XI. armadnega zbora pri Črnem Vrhu
nad Idrijo in Sv. Luciji. 2. armadi so dali na voljo kar precej (7) letalskih eskadril iz
štirih letalskih skupin v Vidmu, Gorici in Padovi ter so t. i. 22. »šturm« preoblikovali
v letalsko poveljstvo 2. armade.

Ker sta se nemško in italijansko vrhovno vojaško poveljstvo dogovorili, da bo črta
ločnica med obema armadama, tj. nemško 2. in italijansko 2. armado, tekla južno od
reke Save (Ljubljana–Novo mesto–Karlovac–Dvor–Banjaluka), je bila italijanska 2.
armada v manj ugodnem položaju, saj je za prodiranje globlje v notranjost Jugoslavi-
je imel neposredno pot samo njen južni odsek. Zato je general Ambrosio za ofenzivne
akcije odredil dve močni »manevrski masi«, in to eno v osrednji coni, da prodira
v smeri Prezid–Čabar in Kočevje, ter drugo, da prodira od Reke na vzhod po cesti
Luizjani in obalni cesti. Srednji in severni odsek XI. armadnega zbora nasproti
Gorenjski je imel torej podrejeno vlogo, saj je Hitler že 3. aprila 1941 v nekem svojem
povelju določil, da bo Gorenjska nemško zasedbeno območje; vprašanje je, ali je
italijanska stran takrat to že vedela.

Sedaj nam ni treba več ugibati, zakaj je italijanska vojska, številčno in tehnično
nekajkratno močnejša od njej nasproti stoječih enot jugoslovanske vojske (graničarji
in nekaj posadnih bataljonov ob meji, Triglavski planinski odred na severu, Triglav-
ska divizija v sredi in Risnjaški planinski odred na jugu, vse podrejeno poveljstvu 7.
armade, poveljnik general Dušan Trifunović), do 11. aprila tako malo prodrla čez
rapalsko mejo. Tako kot sta na vrhu vsklajevali svojo dejavnost obe vrhovni vojaški
poveljstvi prek svojih predstavnikov (nemški general Enno von Rintelen v Rimu in
italijanski general Efsio Luigi Marras v Berlinu), sta imeli obe strani svoje predstavi-
nike tudi pri armadnih poveljstvih. Dogovorili so se, da bo italijanska vojska krenila
v splošen napad, ko bo nemška prodrla iz Madžarske in Avstrije do Zagreba in tako
odrezala enote jugoslovanske vojske v Sloveniji in zahodni Hrvatski od njihovega
zaledja. Seveda pa bi italijanske enote tudi v omejenih operacijah do omenjenega dne
lahko storile kaj več, če ne bi bilo pretiranega precenjevanja o moči in napadalnosti
jugoslovanskih enot. Obe vrhovni vojaški poveljstvi, nemško in italijansko, sta
predvidevali močnejši odpor jugoslovanske vojske in vsaj nekaj tednov trajajočo
vojno. Bilo pa je pri italijanskih vojakih tudi precej strahu, o čemer priča dogodek pri
Cerknem v noči na 8. april, ko je zaradi prihoda nekega manjšega jugoslovanskega
oddelka na Primorsko nastal velik preplah in so se oddelki že umaknili iz Cerknega,
požgali tamkajšnjo vojašnico, streljali s topovi itd., zaradi česar so pozneje nekaj
častnikov postavili pred sodišče.

Poveljnik 2. armade, general Ambrosio je prvi dan vojne z Jugoslavijo naslovil na
svoje vojake tale proglas:

»Ura, ki smo jo čakali že dolgo časa, je prišla.

S tega ozemlja, ki je bilo priključeno Domovini z junaštvom vaših očetov in vaših
bratov, boste korakali naproti Zmagi.

Naše geslo ‚dalje od cilja‘ vas bo vodilo naprej, vedno naprej v imenu Italije.«

Poveljnik XI. armadnega zbora, general Robotti pa je v proglasu svojim vojakom povedal:

»Danes od 6. ure zjutraj so se začele sovražnosti proti Jugoslaviji.

Za armadni zbor samo en nasvet:

,Umakniti se ne smemo niti z ene pedi ozemlja.'

Na sovražnikov napad, čeprav bi ga izvajalo le nekaj mož, morajo odgovoriti vsi – osamljeni vojaki in oddelki neposredno.

Sovražnik, ki je pred nami, sovraži nas, našo Domovino, naše zaveznike.

Ne pozabite na hude posledice, ki bi jih imelo pomanjkanje reakcije za narod in za vas same.

Tukaj smo na mejah svoje Domovine, pred vrati vaših hiš.

To pomnite in občutite!!!«

Če se omejimo na operacije italijanske vojske v Sloveniji, lahko rečemo, da so bile od 6. aprila zjutraj, ko se je začela vojna v Jugoslaviji, do 10. aprila zvečer, le v obmejnem pasu. Začele so se šele 7. aprila, ko je poveljstvo 2. armade za prvi dan vojne ugotovilo »nasprotnikovo statično taktiko«. Enote t.i. severnega odseka so prodrle po dolini Save Dolinke pred Dovje, potem ko je imel alpski bataljon »Val Toče« 9. aprila pri Gozdu Martuljku omembe vreden boj s skupino jeseniških prostovoljcev in utrpel 4 mrtve in 7 ranjenih. Graničarji z območja Cerknega so prišli na Komno.

Na srednjem in južnem odseku XI. armadnega zbora so enote graničarjev s teh odsekov in iz divizij »Re« ter »Isonzo« prodrle do črte Vrsnik–Grčarjevec–Gorenji Logatec–Cerkniško jezero in imele pri tem močnejše spopade za Stari Grad in Stražnik (zahodno od Rakeka); za njuno osvojitve so imeli že pred meseci izdelane načrte. Vendar so z izjemo prodora do Gornjega Logatca osvojile razmeroma malo območja.

Na operativnem območju V. armadnega zbora so t.i. zmagoviti sunki manjših italijanskih enot prišli do Bele Vode, Prezidanskega Berinščka in Otrobovca zahodno od Prezida.

Bela zastava na ljubljanskem nebotičniku 11. aprila 1941

Nemško vrhovno vojaško poveljstvo je predvidevalo, da bo do splošnega vdora v notranjost Jugoslavije lahko prišlo šele po 13. aprilu, v poveljstvu 2. italijanske armade pa so menili, da se bo to zgodilo šele okrog 15. aprila. Vendar sta nagel razkroj jugoslovanske vojske v zahodnem delu države in po nacističnem scenariju opravljena ustaška razglasitev t. i. Neodvisne države Hrvatske, to pomaknili na 11. april opoldne. Ker je bila zdaj pot na vzhod odprta na široko in ni šlo več toliko za bojevanje kolikor za zasedbo ozemlja, je poveljstvo 2. armade vrnilo v prvi razpored VI. armadni zbor (poveljnik general Renzo Dalmazzo, načelnik štaba polkovnik Alberto Aliberti) in mu dodelilo diviziji »Assietta« in »Ravenna« iz XI. armadnega zbora. V ofenzivo je bilo treba odhiteti v kolonah po cestah in ne v širokem bojnem razporedu.

Na severnem odseku XI. armadnega zbora so enote graničarjev in alpincev prodirale po dolini Save in zasedle Jesenice (11. 4.), Radovljico in Selca (12. 4.), Kranj in Škofjo Loko (13. 4.). V sredi je divizija »Re« prodirala prek Trate, Stare Vrhnike, Dobrove proti Št. Vidu in Ljubljani, ki ji je bila določena za zasedbeno območje. Južneje je divizija »Isongo« prodirala prek Planine, Logatca, Vrhnike in Brezovice proti južnem robu Ljubljane. Ker se je bal, da bi nemška vojska, ki je 11. aprila napravila dolg pohod, saj so npr. predhodnice 1. planinske divizije prišle od Dravograda prek Slovenjega Gradca, Celja, Novega mesta in Metlike do Karlovca, lahko prodrla do Ljubljane pred italijansko vojsko (baje so italijanski agenti poročali, da proti Ljubljani že prodira nemška motorizirana kolona), je general Roatta ukazal sestaviti hitri odred za prodor v mesto. Pri Kalcah so zbrali 11. bersaljerski polk (poveljnik Vincenzo Robertiello), dva voda motoristov in oddelek lahkih tankov iz

Prihod italijanskih bersaljerjev v Ljubljano 11. aprila 1941

eskadrona »San Giusto«; ta odred je ob petih popoldne prispel do Viča, kjer mu je ljubljanski župan dr. Juro Adlešič izročil mestne ključe kot znak vdaje mesta. Zasedel je vladno palačo, radio, železniško postajo itd. ter na gradu snel belo in izobesil italijansko zastavo. Ob osmih zvečer so prispeli v Ljubljano oddelki divizije »Isonzo« in njen poveljnik general Romero je prevzel oblast v mestu. Vendar le za kratek čas, saj je že drugi dan to dolžnost prevzel poveljnik divizije »Re« general Fiorenzuoli. Omenjeni hitri odred pa je dobil nalogo, naj se iz Ljubljane prek Grosupljega, Dolenjskih Toplic odpelje na Hrvaško v VI. armadni zbor. Ker še ni predvidevalo tako naglega zloma jugoslovanske vojske, je poveljstvo 2. armade še 13. aprila predvidevalo, da bo XI. armadni zbor z divizijama »Isonzo« in »Ravenna«, ki so mu jo ponovno podredili, do 20. aprila prispel v cono Vrbovsko. Zato se je divizija »Isonzo« pomikala od južnega roba Ljubljane prek Turjaka, Velikih Lašč proti Ribnici na Dolenjskem (14. 4.), kamor je prispel tudi taktični del poveljstva XI. armadnega zbora, medtem ko se je poveljstvo nastanilo na Vrhniki.

Južneje od XI. armadnega zbora je prodiral VI. armadni zbor, in to z divizijo »Friuli« v Loško dolino in Loški Potok do Prezida (12. 4.), in dalje do Tršča, Malega Luga in Plešč (14. 4.), Kužlja in Broda na Kolpi (15. 4.), z divizijo »Sassari« na območje med Babnim Poljem in Čabrom (12. 4.), dalje v trikotnik Kočevska Reka–Novi Lazi–Borovec (14. 4.) in v cono Čeplje–Knežja Lipa (15. 4.), medtem je divizija »Assietta« prišla v trikotnik Grahovo–Nova vas–Velike Bloke (14. 4.) in dalje v cono Sušje–Ribnica na Dolenjskem (15. 4.). Naslednje dni je ta armadni zbor prodril v Gorski kotar in severni del Like.

Drugi trije armadni zbori, tj. avtotransportni, hitri in V., so prodirali južneje od VI. samo po hrvaškem ozemlju, tako da njihovih premikov ne bomo spremljali, le povemo naj, da je bil na čelu avtotransportni, ki je prodiral po obalni cesti v južno Dalmacijo, in poslednji V., ki so mu za cilj odredili Hrvatsko primorje.

Po 16. aprilu, ko so vsi armadni zbori, razen avtotransportnega, en dan počivali, in se je že vedelo, da bo prišlo do premirja, so enote zasedale kraje na svojih operativnih območjih.

Pri podpisu premirja v Beogradu pred generalfeldmaršalom Maximilianom Weichsom, poveljnikom 2. nemške armade, 17. aprila, je bil kot italijanski predstavnik navzoč polkovnik Luigi Bonfatti; premirje je začelo veljati drugi dan opoldne.

Prihod italijanske pehote v Ljubljano 11. aprila 1941

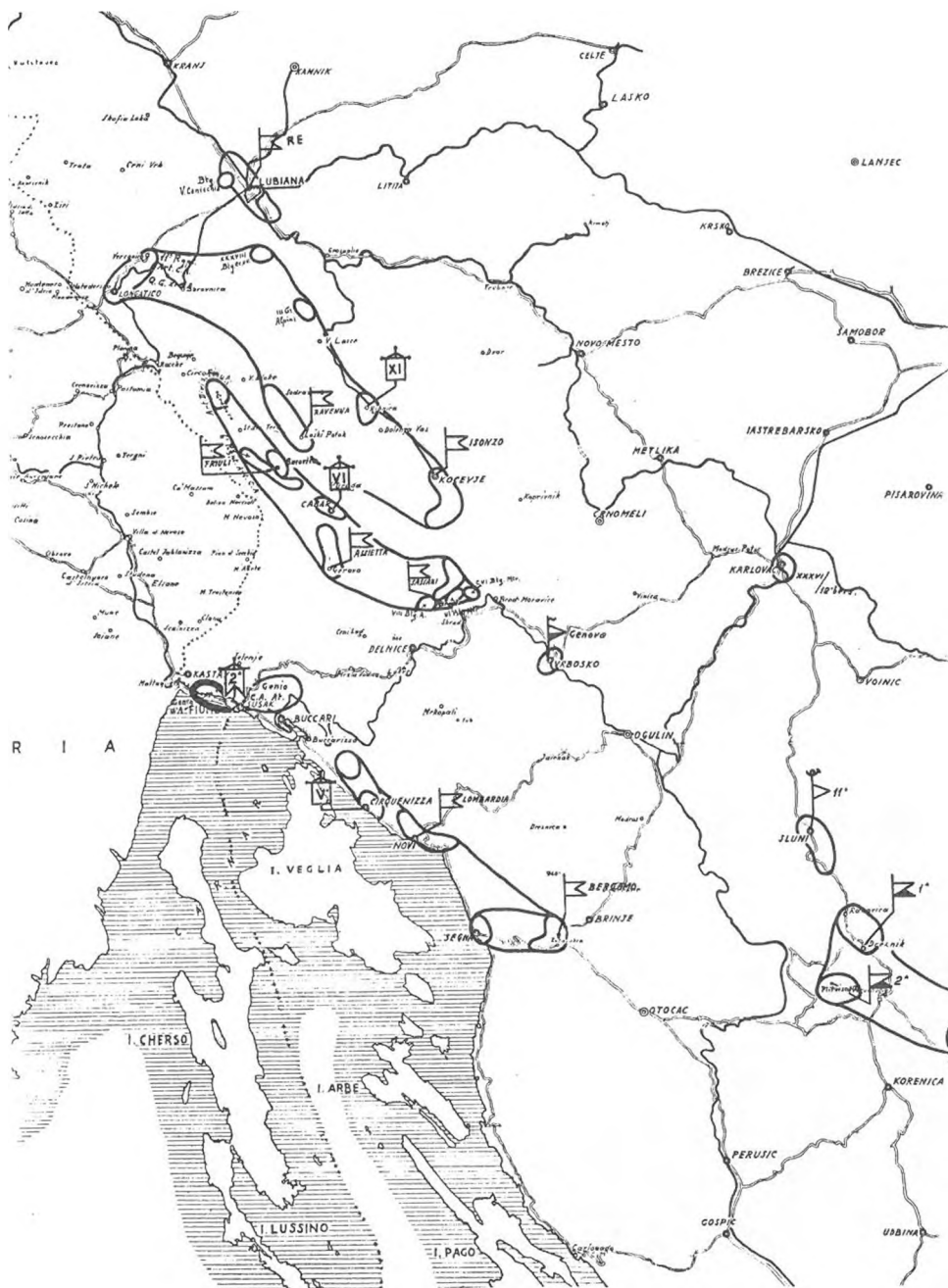
Zanimivo je, da je med vsemi petimi armadnimi zbori imel od 6. do 13. aprila 1941 največje izgube ravno XI. armadni zbor. Imel je 12 mrtvih (med njimi častnika), 16 ranjenih (med njimi 2 častnika) in 21 pogrešanih, skupno 49. VI. armadni zbor, ki je tudi prodiral po slovenskem ozemlju, je imel 17 ranjenih (med njimi častnika) in 1 pogrešanega vojaka, skupno torej 18. Ko so v poveljstvu armade 20. aprila 1941 izdelali pregled izgub, so ugotovili, da XI. in VI. armadni zbor po 13. aprilu nista imela izgub. Armada je v operacijah v Jugoslaviji utrpela 30 mrtvih (med njimi 3 častnike), 134 ranjenih (med njimi 9 častnikov) in 22 pogrešanih (kako so prišli do takšnega števila pogrešanih, ni znano), skupno torej 186. To je razmeroma malo, če upoštevamo, da je imela samo divizija sardinskih grenadirjev od septembra 1941 do septembra 1942 v Ljubljanski pokrajini 136 padlih in 368 ranjenih. Mussolini je še med operacijami pohvalil 2. armado za hitro prodiranje v Jugoslavijo, kralj Viktor Emanuel III. pa jo je tudi pohvalil v posebnem pismu Mussoliniju.

Po končanih operacijah v Jugoslaviji se je poveljstvo 2. armade namestilo na Sušaku. Njene t.i. velike enote (Grande Unità) pa so bile razmeščene takole: poveljstvo XI. armadnega zbora v Ribnici (divizija »Re« v Ljubljani, divizija »Isonzo« v Kočevju, divizija »Ravenna« na Hribu v Loškem Potoku, 3. alpinska skupina na Turjaku), poveljstvo VI. armadnega zbora v Čabru (divizija »Sassari« v Brodu na Kolpi, divizija »Assietta« v Gerovu), poveljstvo V. armadnega zbora v Crikvenici (divizija »Lombardia« v Novem, divizija »Bergamo« v Žuti Lokvi), poveljstvo hitrega armadnega zbora v Bihaću (1. hitra divizija v Drežniku, 2. hitra divizija v Priborju in 3. hitra divizija v Bihaću), poveljstvo avtotransportnega armadnega zbora v Splitu (divizija »Pasubio« v Šibeniku, divizija »Torino« v Dubrovniku in divizija »Littorio« v Mostarju). Vse druge velike enote so že odšle iz armade ali pa so še odhajale. Nekatera druga jugoslovanska območja, npr. Kosovo, Črno goro in zahodno Makedonijo, so zasedle enote iz 9. armade, katere poveljstvo (general Alessandro Pirzio-Biroli) je bilo v Albaniji.

Prihod divizije »Isonzo« v Kočevje 13. aprila 1941

Enote XI. armadnega zbora tudi po sklenitvi premirja niso morale takoj zasesti vsega slovenskega ozemlja, ki ga je Hitler namenil Italiji. Dne 12. aprila 1941 je namreč ponovno določil, da dobi severno Slovenijo, tj. slovensko Štajersko, povečano

Položaj severnega dela 2. italijanske armade v Jugoslaviji 17. aprila 1941 (izvirnik)

s pasom Dolenjske, Mežiško dolino in Gorenjsko Nemčija, Prekmurje Madžarska in vse drugo Italija. Ker je bila vzhodna Dolenjska (v njej tudi Bela krajina) še vedno, in to do konca aprila 1941, operativno območje nemške vojske, po katerem so se njene enote zdaj premeščale na sever, naproti novim nalogam, italijanska vojska še ni mogla zasesti tega območja. Pač pa se je morala v drugi polovici aprila umakniti iz Gorenjske, tako da je šef civilne uprave »za zasedena območja Koroške in Kranjske« Franz Kutschera po prihodu na Bled 30. aprila 1942 lahko prevzel upravo te pokrajine. Medtem ko so iz t. i. severnega odseka XI. armadnega zbora večino graničarjev vrnili na Primorsko in v Kanalsko dolino, so 3. alpinsko skupino »Valle« premestili na območje Turjak–Velike Lašče. Bilo je nekaj krajev, npr. Škofja Loka, v katerih sta bili hkrati navzoči dve posadki, tj. italijanska in nemška, vendar le malo časa.

3. Italijanska vojaška uprava

Za sedaj je še zavito v temo, kako so v Rimu konec marca in v aprilu 1941 obravnavali usodo jugoslovanskih pokrajin, ki naj bi prišle pod Italijo. Arhivski fondi nekaterih osrednjih italijanskih uradov in vojaških poveljstev še namreč niso dostopni za znanstveno proučevanje. Kar se tiče vojaške uprave na ozemljih, ki jih je aprila 1941 zasedla italijanska vojska, vemo, da je na njih najprej vso vojaško in civilno oblast prevzel poveljnik 2. armade general Vittorio Ambrosio. Generalni štab kopenske vojske je namreč 11. aprila ukazal, naj vojaška poveljstva prevzamejo vso vojaško in civilno oblast na zasedenem jugoslovanskem ozemlju. Tako je Ambrosio 13. aprila 1941 izdal razglas na lepakih prebivalstvu zasedenega ozemlja o obvezni oddaji vojaškega orožja in streliva, podreditvi jugoslovanskega orožništva in policije italijanskim vojaškim poveljstvom, prijavi mobiliziranih jugoslovanskih vojakov, ki

Italijanski kralj Viktor Emanuel III. na obisku pri poveljstvu divizije »Bergamo« v Žuti Lokvi na Hrvaškem 18. aprila 1941

so odšli domov, pri najbližjih italijanskih vojaških zasedbenih oblasteh in o zamenjavi dinarjev v lire v razmerju 100 : 30. Isti dan je Ambrosio še posebej ukazal razpustiti, če še obstajajo, in prepovedati ustanavljanje vseh združb in organizacij, ki imajo politični in iredentistični značaj.

Že takrat je pri Ambrosiovem poveljstvu obstajal urad za civilne zadeve, ki ga je vodil polkovnik Michele Rolla. Vendar o sestavi in organizaciji tega urada ne vemo ničesar; vemo le to, da je pripravljal tozadevne okrožnice in navodila ter napisal nekaj poročil, ki jih je podpisoval Ambrosio.

Mussolini je kot vrhovni poveljnik italijanskih oboroženih sil 23. aprila 1941 izdal Ambrosiu pisna navodila za vojaško upravo zasedenega jugoslovanskega ozemlja. Najprej je povedal, da različnost zasedenih območij ne priporoča, da bi bila civilna komisariata za Slovenijo in Dalmacijo neposredno podrejena nekemu osrednjemu organu. Nato pa je odredil:

- »1. Na zasedenih ozemljih najvišjo oblast predstavlja vojaška oblast;
2. pri poveljstvu 2. armade se mora ustanoviti posvetovalni in obveščevalni urad za zbiranje novic in izdajanje navodil v pristojnosti poveljnika zasedbenih enot;
3. civilna komisarja v Sloveniji in Dalmaciji morata glede odvisnosti uvaževati poveljnika armadnih zborov v Ljubljani in Šibeniku;
4. civilna komisarja bosta morala opravljati svoje dolžnosti z dobro razumljeno samostojnostjo in najširšo odgovornostjo, tako da bosta neposredno odgovorna raznim ministrstvom za zadeve iz lastne pristojnosti, vendar v najtesnejšem stiku s poveljnikoma armadnih zborov, od katerih sta odvisna glede vsega, kar se tiče političnih razmer, javnega reda in na splošno vseh vprašanj varnosti, dejavnosti in nalog zasedbenih čet.«

Isti dan je Ambrosio izdal okrožnico poveljstvom armadnih zborov in vodjem oddelkov pri svojem poveljstvu:

»1. Civilna komisariata za zasedena ozemlja Slovenije in Dalmacije bosta imela svoj sedež v Ljubljani in Šibeniku. Njima je zaupana naloga poskrbeti za delovanje državnih, banovinskih in občinskih civilnih služb na dotičnih ozemljih.

2. Komisariata sta neposredno podrejena poveljstvom armadnih zborov na svojih območjih, in to XI. za Slovenijo s sedežem v Ljubljani in VI. za Dalmacijo s sedežem v Šibeniku. Razmestitev teh poveljstev a.z. določata povelji, ki sta že na poti.

3. Pri tem poveljstvu armade se je že ustanovil urad za civilne zadeve z nalogo vsklajevanja dejavnosti civilnih komisariatov, vedno prek poveljstev a.z.«

Čez dva dni, tj. 25. aprila, je Ambrosio urad za civilne zadeve izdal nekoliko širša navodila za delo civilnih komisarjev. V njih je najprej ponovil 4. točko Mussolinijevih navodil in dodal, da skrbita za opravljanje državnih civilnih služb in opravljata nadzor nad vsem tistim, za kar je bila prej pristojna jugoslovanska politična oblast in to po predpisih, ki so v veljavi na njunih območjih, dokler se ti ne spremenijo ali razveljavijo. Posebej pa je Ambrosio urad naročil, naj civilna komisarja po potrebi ustanovljata civilne podkomisariate, na vsak način onemogočata vsako sovražno dejavnost, preiščeta konzulate sovražnih držav in če še to ni storjeno, onemogočita njihovo delovanje, pomagata pri iskanju in zapiranju vseh nezaželenih ljudi, zlasti angleških, francoskih in grških državljanov, poskrbita za razdelitev italijanskih zastav prebivalstvu, odstranitev vseh slik članov bivše jugoslovanske kraljevske hiše in namestitvev podob italijanskega kralja in Mussolinija, uvedbo rimskega pozdrava pri uradnikih in pisanje Mussolinijevih gesel o fašizmu po zidovih, čimbolj naj pomagata pri ustanavljanju pomožnih centrov fašistične stranke, zagrozita naj s smrtno kaznijo za vsak napad na italijanskega vojaka ali civilista, cenzurirata neitalijansko časopisje in ga dasta takoj popisati, pomagata pri širjenju italijanskih časopisov, zlasti glasila t.i. fašistične revolucije *Il Popolo d'Italia*, takoj skličeta

sestaneke strokovnjakov za obravnavo gospodarskih vprašanj, izdane ukrepe finančnega značaja (ugotoviti vse denarne sklade, prepovedati nakazovanje denarja tujim ustanovam in nasprotnikom, prepovedati odnašanje denarja, kreditnih pisem, zlata itd., začeti s tiskanjem vrednostnih papirjev davčnega in poštnega značaja), popiše ta zaloge živil in ugotoviti potrebe za uvedbo racionirane preskrbe, na vsak način preprečiti širjenje predstavnikov tujih tvrdk in pomagata italijanskim tvrdkam, preverjata delovanje raznih služb (vodovod, električna, promet itd.), držita zaprte šole in na koncu šolskega leta izdala spričevala s poprečjem ocen iz prvega polletja, čakata na skorajšnje posebne ukrepe glede sodstva, takoj popiše ta državne in banovinske uradnike, ki jih bo od 1. maja dalje plačevala italijanska vlada.

Ambrosioev urad za civilne zadeve je oba civilna komisarja pozval, naj poročata o opravljenem delu in sprejetih ukrepih. Čeprav je civilni komisar za zasedeno slovensko ozemlje 22. aprila poročal generalu Ambrosiju (glej dok. 3 v tej knjigi), se je urad za civilne zadeve 2. maja pritoževal, da o ukrepih civilnega komisarja v Ljubljani zve le iz italijanskih časopisov »La Vedetta d'Italia« in »Il Piccolo«, njegovih poročil pa ne dobiva. To je za sedaj vse, kar vemo o delovanju Ambrosiovega civilnega urada.

Razglas o uvedbi funkcije civilnih komisarjev, njunih nalogah in pristojnostih na zasedenem jugoslovanskem ozemlju je Mussolini podpisal šele 17. maja 1941, tj. mesec dni pozneje kot sta začela delovati in dan prej, kot sta nehala uradovati. Povedal je, da ju imenuje vrhovno vojaško poveljstvo (Comando Supremo) in da sta tudi njemu podrejena.

Ambrosioev urad za civilne zadeve je nekajkrat (ohranjena so poročila z dne 25. in 28. 4. ter 9. in 16. 5. 1941) poročal vrhovnemu vojaškemu poveljstvu o razmerah na zasedenem jugoslovanskem ozemlju. V svojem poročilu z dne 25. aprila, ki ga je tudi

Ujeti generali jugoslovanske kraljevske vojske v italijanskem taborišču spomladi 1941

podpisal Ambrosio, je urad o civilnih komisarijih sodil takole: »Mislim, da se je delo teh komisarjev v začetku odvijalo odtrgano od delovanja poveljstva te armade, ki je določilo splošni pregled dolžnosti in dejavnosti ter drugačno smer v reševanju nekaterih problemov. To sem preprečil s svojimi navodili, ki so imela namen podrediti delo teh civilnih komisarjev poveljstvom ustreznih armadnih zborov na njenem ozemlju in utrditi usklajevanje pri tem poveljstvu armade. Poskrbel sem, da je civilno upravo za reško območje, ki je bilo prej v Jugoslaviji, prevzel reški prefekt (Temistocle Testa – op. T. F.).

Italijanska vojaška uprava v osrednji Sloveniji je trajala malo časa in je nemško vojaško upravo na Štajerskem (do 14. 4.) preživela za štiri dni, v Mežiški dolini (do 15. 4.) za tri dni; kot že vemo, je na Gorenjskem trajala 12 dni dlje. Izvajal jo je poveljnik XI. armadnega zbora, general Mario Robotti, na posameznih območjih pa tudi njemu podrejeni višji častniki, v Ljubljani poveljnik divizije »Re« general Fiorenzuoli.

Italijanska vojaška oblast v osrednji Sloveniji je ukazovala, da ji prebivalci izročajo orožje, strelivo in vojaško opremo, prepovedovala protiokupatorska dejanja, predpisovala policijsko uro in zatemnitev poslopij, omejevala gibanje prebivalstva iz kraja v kraj, prepovedovala promet z zasebnimi avtomobili in motornimi kolesi, uvedla letni čas itd. Že 15. aprila je razglasila, da prevzema orožništvo in civilno policijo pod svojo pristojnost in da se morajo bivši jugoslovanski vojaki, ki so se izognili ujetništvu, prijaviti najbližjemu vojaškemu poveljstvu. Svoje razglase in odredbe so italijanska vojaška poveljstva objavila tudi v Službenem listu banske uprave Dravske banovine 16. aprila 1941.

Nekaj dni sta si oblast v osrednji Sloveniji, ki jo je zasedla italijanska vojska, delila italijanska vojska in Narodni svet. Tega je 6. aprila 1941 ustanovil ban dravske banovine dr. Marko Natlačen iz predstavnikov strank, razen komunistične. Dokler so

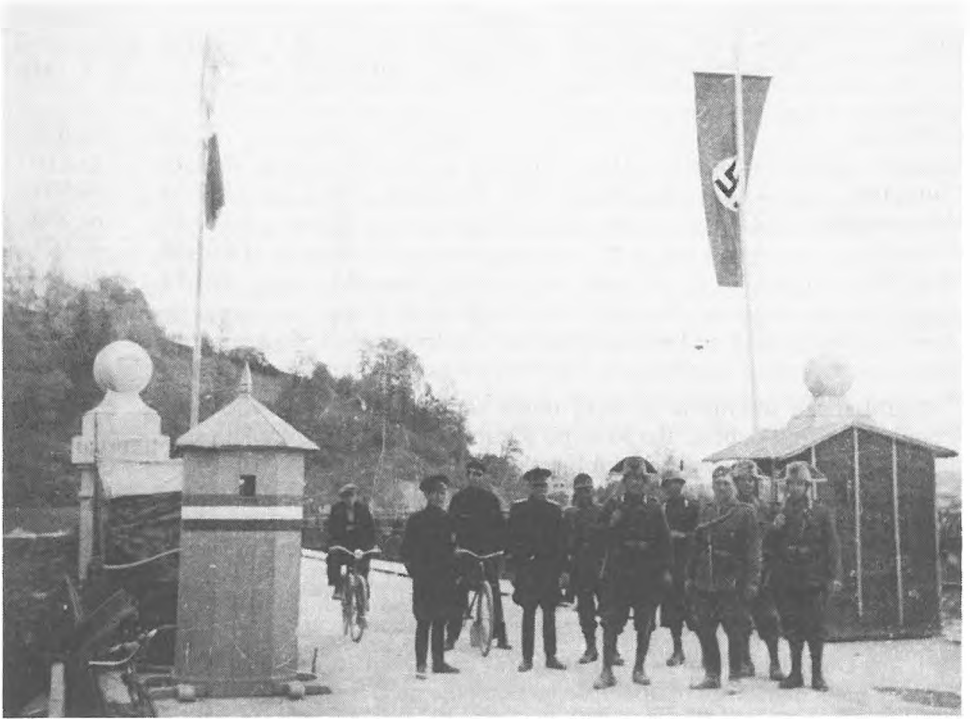
Benito Mussolini govori v zbornici fašijev in korporacij ob prvi obletnici vstopa Italije v vojno 10. junija 1941. Poročal je zlasti o vojni z Grčijo in Jugoslavijo.

bile navzoče še jugoslovanske vojaške enote, je poskušal preprečiti rušenje prometnih naprav in si je tako z defetistično dejavnostjo, ki jo je demagoško skrival z gesli »skrb za narodno gospodarstvo« itd., tako nakopal jezo višjih jugoslovanskih poveljstev. Vendar pa ni dokazov, da bi do italijanske zasedbe Ljubljane izvajal secesijsko politiko. 11. aprila, še pred prihodom italijanske vojske, ko mu ni uspela podreditve jugoslovanske vojske v Sloveniji, je, sklicujoč se na ustanovitev NDH, razglasil, da sta »ban in narodni svet za Slovenijo prevzela na našem ozemlju izvrševanje vrhovne oblasti in s tem skrb za red in mir ter za nadaljnjo usodo našega naroda«. Po italijanski zasedbi Ljubljane so njegovi predstavniki, med njimi predvsem dr. Natlačen, skušali od nemškega okupatorja doseči privolitev za ustanovitev slovenske državnice pod nemškim varuštvom po vzoru na Slovaško, vendar pri tem niso uspeli. Hitler je namreč že pred nekaj tedni sklenil, da si bo severni del Slovenije prilastila Nemčija, ga naglo in popolno germanizirala in si ga tudi formalnopravno priključila. Nato sta ban in narodni svet izdala nekaj razglasov in odredb, npr. o dolžnosti prijave neupravičeno prilaščene državne lastnine in tujega blaga, ter o prepovedi dviga cen življenjskim potrebščinam in drugim predmetom. Takšne razmere so trajale le do 17. aprila popoldne, ko so v vladni palači v Ljubljani opravili izmenjavo oblasti.

4. Uvedba italijanske civilne uprave

Oblikovanje t. i. Ljubljanske pokrajine

Zgodovinski viri pričajo, da je bil Hitler tisti, ki je razkosal Jugoslavijo in posamezne dele kot vojni plen razdelil med njene sosede. Po njegovih smernicah z dne 3. in 12. aprila 1941 je prišel pod Italijo južni del osrednje Slovenije, tj. večina Notranjske (njen zahodni del je bil onkraj rapalske meje) in Dolenjske (njen severni del si je vzela Nemčija in ga priključila k Spodnji Štajerski) ter Ljubljana. Ko je Hitler na zemljevidu (tega viri večkrat omenjajo, vendar ga v arhivih še nismo našli) začrtal južno mejo nemškega rajha v Sloveniji, ki je postala severna meja Ljubljanske pokrajine, se ni oziral niti na dotedanje pokrajinske, okrajne, občinske meje; ta črta je sekala celo meje katastrskih občin. Upošteval je le njen strateški značaj, in to v korist nemškega rajha, saj je črto potegnil tako, da je npr. na dolenskem hribovju vrhove pustila na nemški strani, da so lahko nemški obmejni organi obvladovali italijansko stran. Vendar s takšno mejo ni bila zadovoljna nobena stran, vsaka bi rada imela še več, vendar se ni dalo nič spremeniti. Hitler je vztrajal pri svojem sklepu, kot pričajo pogovori med zunanjima ministroma Nemčije in Italije, Joachimom von Ribbentropom in grofom Galeazzom Cianom 21. in 22. aprila 1941 na Dunaju. Skupna razmejitevna komisija, ki so jo z italijanske strani sestavljali sami vojaki (italijanski del je vodil general Armando Lubrano iz XI. armadnega zbora), z nemške pa večinoma uradniki (nemški del je vodil svetnik iz zunanjega ministrstva dr. Kurt von Kämpföener), je delovala predvsem od julija do septembra 1941 izmenoma na Bledu in v Ljubljani, vendar ni mogla mnogo spremeniti. Meja Ljubljanske pokrajine se je na severu in vzhodu torej ujemala z novo italijansko-nemško in italijansko-hrvaško državno mejo (po državnih pogodbah 8. 7. 1941 in 18. 5. 1941). Na jugu in zahodu pa je Ljubljanska pokrajina mejila na povečano Reško pokrajino in Tržaško ter Goriško pokrajino. Tako je od Gorjancev proti jugu in zahodu meja tekla po nekdanji meji dravske banovine. Nove meje, zlasti še severna meja Ljubljanske pokrajine, so se živo zarezale v slovensko narodno telo. Pretrgale so človeške, gospodarske, kulturne in druge zveze. Še najbolj nesmiselna je bila meja pri Ljubljani, saj je od mesta odrezala ne samo bližnje zaledje, temveč celo predmestja.

Italijansko-nemški mejni blok pri Črnučah spomladi 1941

Po Hitlerjevi volji so tako na ozemlju bivše dravske banovine nastale štiri pokrajinske upravne enote, katerih večini sta nemški in madžarski okupator namenila le začasen značaj, saj bi upravne tvorbe Spodnja Štajerska, t. i. zasedena območja Koroške in Kranjske (ali Mežiška dolina in Gorenjska) ter Prekmurje, po formalno-pravni vključitvi v okupatorjeve države nehale obstajati. Kot vemo, so zaradi odpadle priključitve Spodnje Štajerske in Gorenjske, odpravili samo upravno enoto Prekmurje, ko so njegove dele priključili k velikima županijama Zala in Sombotelj.

Če upoštevamo, da je italijanski okupator zelo malo spremenil dotedanjo upravno razdelitev zasedenega območja, lahko rečemo, da so v novo pokrajinsko upravno enoto Ljubljansko pokrajino prišli celi črnomaljski (11 občin), kočevski (13 občin) in novomeški okraj (22 občin), vsi drugi okraji so prišli nekoliko okrnjeni. Okraj Ljubljana (okolica) je od 28 občin obdržal 22 občin, okraj Logatec od 12 občin 11, medtem ko je bila občina Ljubljana-mesto zunaj okrajev. Pač pa so prišle v posamezne okraje tiste občine, ki jih je nova državna meja odrezala od njihovih dotedanjih okrajev, katerih središča so ostala na nemškem zasedbenem območju. Tako je okraj Ljubljana-okolica dobil 6 občin iz okraja Litija in potlej je imel spet enako število, tj. 28 občin. Okraj Novo mesto je dobil 8 občin iz okraja Krško in eno občino iz okraja Litija in je imel potlej 31 občin.

Število izgubljenih in pridobljenih občin pri vsakem okraju v Ljubljanski pokrajini nam pokaže tale pregled:

Okraj	Število občin pred okupacijo	Število odrezanih občin	Število priključenih občin	Število občin pod okupacijo	Površina v km ²	Število prebivalstva 31. 7. 1941
Občina						
Ljubljana	1	–	–	1	72,38	91.612
Logatec	12	1	–	11	564,78	24.710
Ljubljana	28	6	6	28	977,34	68.707
Novo mesto	22	–	9	31	1.313,47	81.389
Kočevo	13	–	–	13	1.064,48	40.074
Črnomelj	11	–	–	11	551,64	29.787
Skupno	87	7	15	95	4.544,09	336.279

Ljubljanska pokrajina je torej imela samostojno ljubljansko mestno občino in v petih okrajih 94 občin. Ko so se po 9. juniju 1941 razmere glede spreminjanja mej ustalile, je znašala površina Ljubljanske pokrajine okrog 4.544,09 km² (po nekaterih podatkih 4.550,66 km² ali tudi 4.543,69 km²), bila je torej manjša od nemške upravne enote Spodnja Štajerska (6.782,12 km²) in nekoliko večja od nemške upravne enote Gorenjska z Mežiško dolino (3.478,97 km²). Italijanski okupator je torej dobil 1941. leta komaj polovico toliko slovenskega ozemlja kot nemški.

Omenjeni datum sem zapisal zato, ker je od 2. maja do 9. junija 1941 po svojevoljnem sklepu štajerskih nacistov, ki bi za nemško kolonizacijo radi imeli še večji kos Dolenjske, imel nemški okupator zasedenih 15 dolenjskih občin, tako da je začasna meja nemškega okupacijskega območja na Dolenjskem tekla tik ob Trebnjem (izključno) in Novem mestu (izključno) ter po grebenu Gorjancev. Po Hitlerjevem ukazu so se morale nemške zasedbene oblasti omenjenega dne umakniti za mejo, ki jo je že prej določil Hitler.

Ko je italijanska civilna uprava v Ljubljanski pokrajini po Mussolinijevem ukazu 31. julija 1941 izvedla ljudsko štetje, je bilo v pokrajini 339.751 prebivalcev. Velika večina (93,8%) je bila Slovencev, tj. 318.773, Nemcev je bilo 13.580, Hrvatov 5.053, Srbov 511, Italijanov 458 in drugih 1.376. Iz nekega vira vzemo, da je bilo junija 1941 v pokrajini samo 18 židovskih družin s 45 člani in 108 Židov, ki so do maja 1941 prebivali v Leskovcu pri Krškem, nato pribežali v Ljubljano in se nastanili v Cukurarni. Ljubljana, ki je sedaj postala središče ene same okupatorjeve upravne enote, je imela 91.612 prebivalcev, kar je pomenilo več kot četrtino prebivalcev pokrajine. Zaradi krutega nacističnega preganjanja narodno zavednega slovenskega življa z nemškega zasedbenega območja je v Ljubljansko pokrajino do konca julija 1942 pribežalo 21.546, v istem času pa je odšlo iz nje 3.812 oseb, tako da je bilo takrat še vedno 17.734 beguncev. Seveda je vse to oteževalo preskrbo prebivalstva. Treba je pripomniti, da italijanski okupator na jugu Kočevske ni arondiral meje po nacionalni pripadnosti in je 3.310 Slovencev v občini Draga prišlo v Reško pokrajino.

Italijanski okupator je zelo pohitel s priključitvijo Ljubljanske pokrajine h Kraljevini Italiji. To je storil že 3. maja 1941, ko niti še ni bila sklenjena med Italijo in Nemčijo državna pogodba o razmejitvi (8. 7. 1941). S priključitvijo drugih pokrajin (okolice Reke, Hrvaškega primorja, splitske in kotorske pokrajine) je namreč počakal vsaj do sklenitve državne pogodbe s t. i. NDH o razmejitvi in jih je priključil na dan sklenitve te pogodbe v Rimu (18. 5. 1941). Verjetno sta bila nelojalni odnos ljubljanskih in kočevskih Nemcev do italijanske okupacije (še vedno so namreč pričakovali nemško okupacijo) in grabežljivost nemške civilne uprave v Spodnji Štajerski, ki si je prizadevala, da bi zagospodovala še nad novimi razsežnimi območji vzhodne Dolenjske, ki jih je imel italijanski okupator še šibko zasedene, tista razloga,

ki sta Mussolinija pripeljala do sklepa za tako naglo priključitev Ljubljanske pokrajine k Italiji. Razglasil jo je 3. maja 1941 kraljevi ukaz št. 291, ki ga je zbornica fašijev in korporacij potrdila na seji 10. junija 1941, zakonodajna komisija za notranje zadeve in za pravosodje pri senatu pa šele 15. aprila 1943, tako da sta kralj Viktor Emanuel III. in Mussolini lahko šele 27. aprila 1943 podpisala sklep o spremembi kraljevega ukaza o priključitvi v zakon.

Kraljevi ukaz o priključitvi, ki so ga vršički slovenske buržoazije sprejeli z resnično ali hlinjeno hvaležnostjo, je pokrajini glede na strnjeno slovensko prebivalstvo obljubljal »avtonomen ustroj, upoštevajoč etnične značilnosti prebivalstva, zemljepisno lego ozemlja in posebne krajevne potrebe«. Kot priča dnevnik italijanskega zunanjega ministra grofa Galeazza Ciana, so ta ukaz, ki je obljubljal avtonomijo, katere vidnejši izraz naj bi bil drugačen naziv izvajalca državne oblasti (visoki komisar) kakor v drugih italijanskih in na novo zasedenih pokrajinah (prefekt), sosvet iz »14 predstavnikov iz produktivnih skupin slovenskega prebivalstva«, odveza vojaške službe in dvojezičnost, sestavljali s propagandnim namenom, poudariti strpnejši odnos italijanskega okupatorja do slovenskega naroda, kakor pa ga je imel do njega nemški okupator.

Gospodarske zmogljivosti pokrajine

V gospodarskem pogledu je bila Ljubljanska pokrajina revnejša kot pa območja severne Slovenije, ki si jih je prilastil nemški rajh. Večina prebivalcev (po nekem podatku ok. 162.100) se je ukvarjala s poljedelstvom in živinorejo, in to na ekstenzivni način, podobno kot na drugih poljedelskih in živinorejskih območjih v Sloveniji, le da tukaj ni bilo večjih ravninskih žitorodnih območij, kot na nemškem zasedbenem območju, npr. Mursko polje, Ptujsko polje, Sorško polje itd.

Ljubljanska pokrajina je imela 263.470 ha ali 57,5 % uporabne poljedelske površine, od tega 79.688 ha njiv (30,24 %), 1.659 ha vrtov (0,63 %), 97.471 ha travnikov (37,0 %), 75.518 ha pašnikov (28,2 %), 6.447 ha vinogradov (2,4 %) in 3.687 ha sadovnjakov (1,4 %). Gozd je zajemal 182.327 ha ali 40,1 % celotne površine in neuporabna zemlja 1.346 ha (0,2 %). Kmečka posest je bila zelo razdrobljena, saj je v pokrajini po nekem podatku bilo kar okrog 27 % posestnikov z manj kot 2 ha zemlje, okrog 18 % z 2–5 ha, 20 % s 5–10 ha in okrog 25 % z več kot 10 ha.

V gospodarskem letu 1941/42 so v pokrajini posejali 13.639,50 ha s pšenico, 3.050,85 ha z ržjo, 6.013 ha z ječmenom, 5.641,50 ha z ovsom, 1.717,50 ha s soržico, 11.395 ha s koruzo, 1.609,70 ha s prosom in 478 ha z ajdo. Predvidevali so 110.000 q pridelka pšenice, 23.700 q rži, 48.000 q ječmena, 13.000 q soržice, 13.720 q prosa in 148.000 q koruze.

Na območju, ki je 1941 postalo Ljubljanska pokrajina, so 1939. leta našeli okoli 220.000 glav živine, in to 17.482 konj, 117.361 govedi, 74.727 svinj, 7.199 ovac in 2.654 koz. Ko so poleti 1941. leta ponovno popisali živino, so našeli 58.902 svinj, glede živinorejcev govedi pa so ugotovili, da jih 11.393 ali 39,4 % redi le eno ali dve govedi, 13.162 ali 45,6 % jih redi od 3 do 5 in 4.299 ali 15 % več kot 5 govedi. Pri teh razmerjih je treba najbrž upoštevati, da so rejci enega ali dveh govedi ti uporabljali tudi za delo na polju. Skrb za razvoj poljedelstva, živinoreje in gozdarstva je ostala na ramenih kmetijskega oddelka visokega komisariata, glavno besedo pa je imel italijanski »strokovnjak«.

Visoki komisariat za Ljubljansko pokrajino je obdržal banovinski prehranjevalni zavod »Prevod« in ga prekrstil v pokrajinskega ter mu dodelil italijanske vojaške častnike, ki so odločali v vseh pomembnejših zadevah. V okrajih in občinah pa so ustanovili okrajne in občinske prehranjevalne urade. Vsi prehranjevalni zavodi in

uradi so skrbeli za pridobivanje živil in tudi za njihovo razdeljevanje. Po zasedbi Slovenije so se večje težave v preskrbi pojavile na italijanskem kot nemškem zasedbenem območju in je konec maja 1941 prišlo v Ljubljani do vznemirjenja, ker italijanska civilna uprava še ni razdelila nakaznic za kruh in maslo. Italijanski okupator je v Ljubljanski pokrajini prevzel najprej jugoslovanski oskrbovalni sistem, tj. racioniranje kruha in moke, je pa takoj začel pripravljati racioniranje drugih živil, in to po vzoru na oskrbovalni sistem v Italiji. Obveznemu popisu vseh zalog in obvezni 30-odstotni primesi koruzne moke k pšenični pri peki kruha je 23. junija 1941 sledilo racioniranje kruha in moke, in to za t. i. normalnega porabnika mesečno 7,5 kg kruha ali 6 kg krušne moke, 1 kg testenin in 1 kg riža. 16. julija 1941 je sledilo racioniranje masti in sladkorja, in to za t. i. normalnega porabnika mesečno 200 g masti, 100 g slanine, 100 g jedilnega olja in 0,7 kg sladkorja. Dne 9. avgusta 1941 je sledilo še racioniranje mesa, vendar brez določenih količin, občasno so ga delili mesarji. Poleg tega je bilo nekaj brezmesnih dni v tednu, omejitve prodaje mesnih obrokov hrane v gostilnah in restavracijah na nekaj dni v tednu itd. Poleti in jeseni 1941 so uvedli tudi obvezno oddajo raznih poljskih pridelkov (žitaric, krompirja, fižola) in živine (pri živinorejcih z več kot 2 govedoma letno 20% žive teže) ter omejitve prehrabnih količin za t. i. samooskrbovance. Da je večina prebivalcev bila odvisna od racionirane preskrbe, pričajo podatki iz februarja 1942, ko je bilo 263.184 upravičencev za kruh in maslo, 263.185 za testenine, 263.242 za riž, 183.828 za maščobe in 342.615 za sladkor.

Kljub temu da so bili obroki racionirane prehrane v Ljubljanski pokrajini manjši kot na nemškem zasedbenem območju in da se je večina prebivalstva ukvarjala s poljedelstvom in živinorejo, sama pokrajina ni zmogla toliko živeža in ga je morala

Letak za Ljubljanski velesejem oktobra 1941

uvažati iz Italije, t. i. NDH in iz Gorenjske. Po nekem podatku je pokrajina sama pridelala letno ok. 14.300t moke, potrebovala pa je ok. 43.650t. Posebne težave s prehrano so bile v Ljubljani, ki je imela okoli četrtno prebivalcev vse pokrajine. Ob dveletnici italijanske okupacije Ljubljanske pokrajine oziroma njene priključitve k Italiji je civilna uprava poročala, da je uvozila v pokrajino 290.358q mešane moke, 84.304q koruzne moke, 9.160q moke za testenine, 29.716q testenin, 78.234q riža, 59.600q sladkorja, 7.355q jedilnega olja, 2.991q slanine, 508q masti, 6.524q masla, 4.676q sira, 350q kondenziranega mleka, 34.025q krompirja in 3.100q marmelade. Morda so bile vzrok za tako velik uvoz živil iz Italije za italijanskega okupatorja neugodne razmere, zlasti v 1942. letu.

Ljubljanska pokrajina je imela razmeroma šibko razvito industrijo, saj so glavna industrijska območja (Maribor, Celje, Kranj, Jesenice) bila na nemškem zasedbenem območju. Po podatkih okrožnega urada za zavarovanje delavcev Ljubljana sta bili števili obratov in zaposlenega delavstva po okupaciji na posameznih zasedbenih območjih takšni:

Zasedbeno območje	Število obratov	%	Število delavstva	%
italijansko	7.677	32	23.367	26
nemško	15.688	65	65.035	72
madžarsko	720	3	1.612	2
Skupaj	24.085	100	90.014	100

Vendar v teh številih niso upoštevani podatki za bolniško blagajno Trgovskega bolniškega in podpornega društva ter bratovskih skladnic, v katerih je bilo 27.800 članov (od teh 5.305 na italijanskem, 22.345 nemškem in 150 madžarskem zasedbenem območju). Skupno je bilo slovensko delavstvo 1941. leta (brez Primorske, avstrijske Koroške in Porabja) razdeljeno takole: pod Italijo 29.672 ali 24,3%, pod Nemčijo 87.380 ali 74,2% in pod Madžarsko 1.762 ali 1,5%.

Ljubljanska pokrajina je imela tudi šibke surovinske vire, razen lesa. Revna je bila tudi glede električne energije. V pokrajini je bilo le nekaj manjših premogovnikov, ker je zasavski premogovniški bazen (Trbovlje, Hrastnik, Zagorje, Huda jama) bil na nemškem zasedbenem območju. Zato je razumljivo, da si je Italija spomladi 1941 prizadevala, da bi dobila zasavske premogovniške revirje in tudi železnico po savski dolini, vendar zaman. Med premogovniki v Ljubljanski pokrajini sta bila največja v Kočevju in Krmelju z okoli 10.000t oziroma 7.500t mesečnega izkopa, vsi skupaj (z ok. 600 rudarji) pa so lahko dali mesečno okoli 19.370t premoga ali letno okoli 230.000 ton. Treba je dodati, da je bil premogovnik Krmelj do konca septembra 1941 v rokah nemškega okupatorja. Treba je povedati, da so same železnice potrebovale 144.175t in dva večja industrijska porabnika, tj. kemična tovarna v Mostah in papirnica v Vevčah, okoli 52.300t. Premog, ki so ga morali uvažati iz zasavskega premogovniškega bazena, je bil za 90–100% dražji od kočevskega, ki je bil baje za 12% kakovostnejši.

Na občnem zboru Zveze industrijcev (predsednik Avgust Praprotnik) v Ljubljani 14. avgusta 1941 so poročali, da ima zveza v Ljubljanski pokrajini 127 članov, da imata lesna industrija in industrija lesnih proizvodov 36 podjetij, gradbena industrija in industrija gradbenega materiala jih imata 9, rudarstvo 2, kovinska industrija 11, električna industrija 3, kemična industrija 15, papirna in kartonažna industrija 10, usnjarska in čevljarska industrija 6, tekstilna industrija 15, hranilna industrija 14 in

razne industrije 6 podjetij. Ugotavljali so, da je najtežje vprašanje preskrba industrije s surovinami, in to skoraj za vse panoge, še posebej pa za tekstilno, kemično in usnjarsko industrijo. Navajali so takšne potrebe: premog 121.000 ton, boksit 17.000 t, kaolin 2.500 t, cement 2.225 t, celuloza 7.830 t, lesovina 3.900 t, karton 1.250 t, papir 2.200 t, mezgra 4.800 t, melasa 4.500 t, surove kože 4.985 t, strojilni ekstrakti 5.925 t, železna pločevina 2.390 t, železna žica 1.510 t. Zavzeli so se za najugodnejšo rešitev carinskih vprašanj pri uvozu in izvozu blaga.

V Ljubljanski pokrajini sta bili le dve pomembnejši elektrarni, in to hidrocentrala Zagradec (140 KW) in termocentrala Ljubljana (4500 KW), ki je bila do italijanske okupacije v rezervi. Vse pomembnejše elektrarne, ki so oskrbovale Ljubljansko pokrajino z električnim tokom, so bile na nemškem zasedbenem območju. Zato je morala pokrajina okrog 92 % električne energije uvažati z nemškega zasedbenega območja ali iz t. i. NDH.

Velikega pomena za gospodarstvo Ljubljanske pokrajine so bili gozdovi, ki so obsegali 191.271,47 ha. Kot vsa druga površina, je bila tudi gozdna površina zelo razdrobljena, in to med 49.416 lastnikov, med njimi jih je le 211 imelo več kot 2000 ha, in ti gozdovi so zajemali nekaj manj kot tretjino gozdov. Velik pomen gozdov se je izražal tudi v pomenu lesne industrije, ki je bila tudi največja industrijska panoga v pokrajini. Imela je več kot 240 žag, med njimi le 54 polnojarmenikov. Bila je osredotočena na treh območjih, in to okrog Cerkniskega jezera, na Kočevskem in južno od Novega mesta pri Dolenjskih Toplicah. Vendar je bila le ena tovarna papirne industrije, in to v Veščah, pa še ta je imela svoje pomožne obrate za celulozo zunaj pokrajine. Italija je bila zelo zainteresirana za uvoz lesa iz Ljubljanske pokrajine, zato je njena civilna uprava pospeševala sečnjo lesa, po nekaterih pripombah italijanskih fašistov še premo. Samo junija 1941 je pokrajina izvozila v Italijo in v t. i. Julijsko krajino za skoraj 25 milijonov lir. Julija 1941 je znašal ves uvoz v Ljubljansko pokrajino 39,523.000 lir, ves izvoz pa 27,650.000 lir. Največji uvoz je bil junija 1943. leta (57,283.000 lir), izvoz pa marca 1943 (55,329.000 lir), najmanjši izvoz je bil junija in julija 1942 (partizansko osvobojeno ozemlje!), ko je znašal v obeh mesecih le 44,164.000 lir.

Med pomembnejšimi industrijskimi panogami je bila tudi tekstilna s tovarnami v Ljubljani, Novem mestu, Kočevju in Grosupljem in z ok. 1450 delavci; vendar je to bila po nekem podatku le desetina vse tekstilne industrije v Sloveniji. Usnjarska industrija je imela le štiri tovarne v Mokronogu, na Vrhniki, pri Št. Vidu pri Stični in v Žužemberku, vendar nobene tovarne tanina. Druge industrijske panoge so bile zastopane le z malo tovarnami, kemična s tovarno v Mostah, kovinska s tovarno »Saturnus« v Ljubljani itd.

Okupacija Slovenije spomladi 1941 je povzročila precej motenj v gospodarstvu. Pretrgala je gospodarske zveze med pokrajinami, gospodarskimi panogami itd. Zelo neugodni zamenjavi dinarja za lire v Ljubljanski pokrajini, najprej v razmerju 100 dinarjev za 30 lir in nato po posredovanju italijanske civilne uprave v razmerju 100 dinarjev za 38 lir, je sledil visok porast cen in življenjskih stroškov. Sodijo, da je bilo zamenjanih okoli 1.200 milijonov dinarjev. Sodijo tudi, da je razlika pri zamenjavi dinarjev za lire v razmerju 100:38 znašala okoli 22 % v škodo dinarja. Po statističnih podatkih je znašala lirska gotovina v blagajnah vseh 16 denarnih zavodov v Ljubljanski pokrajini (aprila 1941 je bilo v njej 5 podružnic beograjskih osrednjih denarnih zavodov, 6 bank, 1 podružnica slovenskih bank in 4 podružnice izvenslovenskih bank) in 8 hranilnicah v tej pokrajini skupno 8,714.781,32 lir, tako da je znašala njih skupna tečajna razlika (izguba) 2,323.941,68 lir, od katerih je večji del odpadel na banke.

Nezaposlenost, ko je v začetku okupacije bilo okoli 4.500 brezposelnih, je upadala

zelo počasi, počasneje kot na nemškem zasedbenem območju. Odpraviti so jo skušali z javnimi deli, za katere so poleti 1941 namenili okoli 3 milijone lir.

Finančno se je Ljubljanska pokrajina skušala vzdrževati sama s svojim proračunom. Vanj so se stekali vsi viri javnih dohodkov iz raznih naslovov, razen prihodkov monopolov in železnice, ki so šli v italijanski državni proračun. Vsota vseh izdatkov v prvih devetih mesecih 1941. leta je po bivšem državnem in banovinskem proračunu znašala okoli 130 milijonov lir, od tega je Italija prispevala okoli 25 milijonov lir iz državnega proračuna, medtem ko je iz pokrajine dobila okoli 20 milijonov lir iz naslova monopolov.

Italijanska civilna uprava je preuredila sistem domačih denarnih zavodov, katerih številčno stanje je večinoma ostalo nespremenjeno, ko je ustanovila Združenje denarnih in zavarovalnih zavodov Ljubljanske pokrajine. Uvedla je tudi italijanski nadzorstveni sistem nad denarnimi zavodi (ustanovitev nadzorstvenega urada za zaščito štednje in dajanja posojil). Od italijanskih denarnih zavodov se je pojavila v pokrajini podružnica Bance d'Italia, medtem ko poskus vrinjenja dveh drugih italijanskih velebank, in to Bance Commerciale Italiane in Bance di Roma, ni uspel v zaželeni meri.

Inflacija, ta skoraj neizogibni pojav vojn, je v začetku okupacije naraščala počasi, nato pa hitreje. Vzporedno z njo pa ni potekalo višanje realnih mezd. Te so bile enkrat povišane na splošno, in to ob uvedbi lire kot plačilnega sredstva, vendar v manjši meri. Nekoliko bolj so se dvignile mezde 1942. leta zaradi mnogih novih kolektivnih pogodb, vendar je njihovo višanje še vedno zaostajalo za življenjskimi potrebami delavstva in nameščenstva. Uradni italijanski krogi so sicer izjavljali, da zaradi nemožnosti zviševanja mezd, ne bodo dovolili zvišanja cen, vendar so bile cene močnejše. Jasno je, da so bile najvišje cene živil in nekaterih drugih racioniranih življenjskih potrebščin določene uradno. Občasno jih je določal visoki komisar za Ljubljansko pokrajino v svojem službenem listu. Da bi zmanjšali pritisk na cene, so v začetku leta 1943 po italijanskem zgledu iz 1940. leta blokirali mezde na tedanji višini, kar pa ni rodilo daljnosežnih uspehov. Življenjski stroški so – če upoštevamo legalne cene za racionirana živila in kurivo – od začetka druge svetovne vojne (indeks 100) postopoma naraščali (aprila 1941 indeks 168, decembra 1941. leta 198, decembra 1942. leta 242 in septembra 1943. leta 275).

Civilni oziroma visoki komisar

Takoj za italijanskimi vojaškimi enotami se je v Ljubljano pripeljal Emilio Grazioli, ki ga je Mussolini kot vrhovni vojaški poveljnik imenoval za civilnega komisarja za Ljubljansko pokrajino. Grazioli, takrat star 40 let, je bil »star« fašist iz začetka dvajsetih let in je bil 1928 že stotnik fašistične milice, od takrat dalje je bil politični svetnik fašistične stranke za Kras, nato poveljnik 59. legije prostovoljne milice za narodno varnost v Sežani, od 1932 do 1936 zvezni tajnik fašistične stranke za pokrajino Trento in nato z enako funkcijo za tržaško pokrajino v Trstu. Kdaj mu je Mussolini zaupal novo nalogo, ne vemo. Iz časopisov zvemo, da je bil 13. aprila že v Ljubljani (tisti dan sta ga obiskala ban dr. Marko Natlačen in ljubljanski župan dr. Juro Adlešič), da je italijanska časopisna agencija Stefani objavila njegovo imenovanje 16. aprila in da je prevzel civilno upravo iz rok dotedanjega bana dravske banovine dr. Marka Natlačna v vladni palači v Ljubljani že 17. aprila popoldne. Odlok o imenovanju Graziolija za civilnega komisarja je Mussolini kot vrhovni vojaški poveljnik podpisal šele 24. aprila 1941, in to skupnega zanj in za zadarskega pokrajinskega vodjo fašistične stranke Athosa Bartoluccija, ki ga je imenoval za civilnega komisarja za »dalmatinska območja«. V odloku je zapisal, da sta imenovana

zelo počasi, počasneje kot na nemškem zasedbenem območju. Odpraviti so jo skušali z javnimi deli, za katere so poleti 1941 namenili okoli 3 milijone lir.

Finančno se je Ljubljanska pokrajina skušala vzdrževati sama s svojim proračunom. Vanj so se stekali vsi viri javnih dohodkov iz raznih naslovov, razen prihodkov monopolov in železnice, ki so šli v italijanski državni proračun. Vsota vseh izdatkov v prvih devetih mesecih 1941. leta je po bivšem državnem in banovinskem proračunu znašala okoli 130 milijonov lir, od tega je Italija prispevala okoli 25 milijonov lir iz državnega proračuna, medtem ko je iz pokrajine dobila okoli 20 milijonov lir iz naslova monopolov.

Italijanska civilna uprava je preuredila sistem domačih denarnih zavodov, katerih številčno stanje je večinoma ostalo nespremenjeno, ko je ustanovila Združenje denarnih in zavarovalnih zavodov Ljubljanske pokrajine. Uvedla je tudi italijanski nadzorstveni sistem nad denarnimi zavodi (ustanovitev nadzorstvenega urada za zaščito štednje in dajanja posojil). Od italijanskih denarnih zavodov se je pojavila v pokrajini podružnica Bance d'Italia, medtem ko poskus vrinjenja dveh drugih italijanskih velebank, in to Bance Commerciale Italiane in Bance di Roma, ni uspel v zaželeni meri.

Inflacija, ta skoraj neizogibni pojav vojn, je v začetku okupacije naraščala počasi, nato pa hitreje. Vzporedno z njo pa ni potekalo višanje realnih mezd. Te so bile enkrat povišane na splošno, in to ob uvedbi lire kot plačilnega sredstva, vendar v manjši meri. Nekoliko bolj so se dvignile mezde 1942. leta zaradi mnogih novih kolektivnih pogodb, vendar je njihovo višanje še vedno zaostajalo za življenjskimi potrebami delavstva in nameščenstva. Uradni italijanski krogi so sicer izjavljali, da zaradi nemožnosti zviševanja mezd, ne bodo dovolili zvišanja cen, vendar so bile cene močnejše. Jasno je, da so bile najvišje cene živil in nekaterih drugih racioniranih življenjskih potrebščin določene uradno. Občasno jih je določal visoki komisar za Ljubljansko pokrajino v svojem službenem listu. Da bi zmanjšali pritisk na cene, so v začetku leta 1943 po italijanskem zgledu iz 1940. leta blokirali mezde na tedanji višini, kar pa ni rodilo daljnosežnih uspehov. Življenjski stroški so – če upoštevamo legalne cene za racionirana živila in kurivo – od začetka druge svetovne vojne (indeks 100) postopoma naraščali (aprila 1941 indeks 168, decembra 1941. leta 198, decembra 1942. leta 242 in septembra 1943. leta 275).

Civilni oziroma visoki komisar

Takoj za italijanskimi vojaškimi enotami se je v Ljubljano pripeljal Emilio Grazioli, ki ga je Mussolini kot vrhovni vojaški poveljnik imenoval za civilnega komisarja za Ljubljansko pokrajino. Grazioli, takrat star 40 let, je bil »star« fašist iz začetka dvajsetih let in je bil 1928 že stotnik fašistične milice, od takrat dalje je bil politični svetnik fašistične stranke za Kras, nato poveljnik 59. legije prostovoljne milice za narodno varnost v Sežani, od 1932 do 1936 zvezni tajnik fašistične stranke za pokrajino Trento in nato z enako funkcijo za tržaško pokrajino v Trstu. Kdaj mu je Mussolini zaupal novo nalogo, ne vemo. Iz časopisov zvemo, da je bil 13. aprila že v Ljubljani (tisti dan sta ga obiskala ban dr. Marko Natlačen in ljubljanski župan dr. Juro Adlešič), da je italijanska časopisna agencija Stefani objavila njegovo imenovanje 16. aprila in da je prevzel civilno upravo iz rok dotedanjega bana dravske banovine dr. Marka Natlačna v vladni palači v Ljubljani že 17. aprila popoldne. Odlok o imenovanju Graziolija za civilnega komisarja je Mussolini kot vrhovni vojaški poveljnik podpisal šele 24. aprila 1941, in to skupnega zanj in za zadarskega pokrajinskega vodjo fašistične stranke Athosa Bartoluccija, ki ga je imenoval za civilnega komisarja za »dalmatinska območja«. V odluku je zapisal, da sta imenovana

Ljubljanski škof dr. Gregorij Rožman (drugi z desne) pri političnem komisarju za Ljubljansko pokrajino Emiliju Grazioliju (drugi z leve) 20. aprila 1941

od dne 12. aprila 1941. Mussolini je torej ravnal enako kot Hitler, ki je za šefa civilne uprave v severni Sloveniji imenoval najvišja strankina funkcionarja v sosednjih pokrajinah.

Ne vemo, zakaj je Grazioli kot civilni komisar svojo osnovno odredbo »o prevzemu civilnih oblasti po kr. civilnem komisarju za zasedeno slovensko ozemlje« izdal šele 20. aprila 1941. Z njo si je podredil »vso upravo na ozemlju, zasedenem po italijanski armadi, tako upravo financ, pošte, telefona in telegrafa, železnic in vobče vsa oblastva in civilne državne urade, kakor tudi avtonomne ustanove, ki so bile odvisne ali podrejene nadzorstvu osrednjih organov bivše jugoslovanske države ali organom, katerih sedež je zunaj omenjenega ozemlja«. Čez tri dni je začel izdajati tudi svoj dvojezični službeni list.

Ko je kralj Viktor Emanuel III. s svojim ukazom 3. maja 1941 priključil Ljubljansko pokrajino k Italiji, je Grazioli dobil naziv visokega komisarja. Kralj pa je 7. junija 1941 še ukazal, naj visoki komisar opravlja posle, ki so bili prej določeni civilnima komisarjema. Dne 15. junija 1943 je Graziolija nasledil general fašistične milice Giuseppe Lombrassa, tega pa 12. avgusta general vojske Riccardo Moizo.

Visoki komisar za Ljubljansko pokrajino je imel ob sebi podprefekta, ki je bil nekakšen njegov namestnik. Do avgusta 1941 je to bil dr. Edoardo Bisia, ko pa je iz Trevisa prispel novi podprefekt dr. Pietro David, je dr. Bisia postal šef Graziolijevega kabineta. Prevajalec je bil Giovanni Ruffini (bivši ljubljanski trgovec in vohun Ivan Drufovka). Kaže, da je junija ali v začetku julija 1943 dobil visoki komisar še enega podprefekta, tako, da se je eden imenoval podprefekt – namestnik, drugi pa podprefekt – inšpektor. Predvsem za dopisovanje z italijanskimi uradi in vojaškimi poveljstvi je imel visoki komisar posebno tajništvo (Segreteria particolare) s tajnikom fašističnim centurionom (stotnikom) Giuseppom Raguso (pozneje dr. G. Vidossi in dr. Biaggio Pillirone) in nekaj italijanskimi strojepiskami. Imel je takoj tudi dva čisto

italijanska urada, in to urad za tisk in cenzuro (Ufficio stampa e censura), ki ga je vodil Carlo Tigoli in za njim Francesco Joannin, in vojaški urad (Ufficio Militare), o katerem bo govor pozneje.

Iz dopisovanja raznih italijanskih uradov v Rimu zvedo, da so bili v krizi glede pošiljanja visokih uradnikov za razne urade civilne uprave v Ljubljani. Že 18. aprila 1941 je glavni tajnik fašistične stranke Adelchi Serena sporočil državnemu podsekretarju v predsedstvu vlade Luigiju Russu, da civilna komisarja za Ljubljansko pokrajino in Dalmacijo želita, naj bi jima vsako ministrstvo poslalo vsaj enega funkcionarja za izvedenca. Ko se je za to zavzel tudi Mussolini (19. aprila), so nekatera ministrstva res poslala po enega ali največ dva visoka uradnika v Ljubljano in Zadar. Z nekega seznama zvedo, da so prišli v Ljubljano sodnik Nicolò Tramontana iz Rima (ministrstvo za pravosodje), prof. Attilio Depolli z Reke (ministrstvo za narodno vzgojo), inšpektor Vincenzo Ventimigli iz Trsta in inž. Vincenzo Quasimodo iz Pulja (ministrstvo za javna dela), prof. Ciro Moseri (ministrstvo za poljedelstvo in gozdarstvo), inž. Antonio Bernardi (ministrstvo za korporacije), dr. Guido Borga (ministrstvo za ljudsko kulturo), generalni inšpektor dr. Giuseppe Massimo in višji inšpektor Francesco Ciancimino (ministrstvo za finance) in Arnaldo Pizza (ministrstvo za trgovino in denarništvo). Grazioli je celo navedel nekaj imen uradnikov, ki naj bi jih dobil (npr. podprefekta Giuseppa Aviana iz notranjega ministrstva), vendar njihovih imen ne zasledimo v Ljubljani. Državni podsekretar v notranjem ministrstvu, ki mu je načeloval kot minister sam Mussolini, Guido Buffarini, je npr. sporočil predsedstvu vlade, da mu za civilno upravo primanjkuje 1052 uradnikov in za druga opravila 603 uradniki, ki so jih poklicali v vojsko, in zagadelj v teh »zelo težkih personalnih razmerah« ne more vzeti uradnikov s prefektur in jih poslati v Ljubljano in Zadar. Grazioliju torej ni preostalo drugega kot obdržati uradnike bivše banske uprave. V drugi polovici maja 1941 je sporočil v Rim, da »izvedenci, ki so jih poslala razna ministrstva, soglasno menijo, da so bivši jugoslovanski funkcionarji in funkcionarji bivše banovine v splošnem prvorazredni«, in predlagal, da bi tudi iz političnih razlogov bilo ustrezno, da bi te po potrebi uporabili v upravi pokrajine, odvišne pa vključili v razne urade v državi in provincah. Mussolini je 11. junija 1941 s tem soglašal in je tako večina uradnikov ostala v oddelkih visokega komisariata.

Grazioli je ohranil enako organizacijsko sestavo oddelkov visokega komisariata, kot jo je imela banska uprava. Bilo je osem oddelkov, in to I. občni (dr. Lovro Bogataj), II. upravni (dr. Josip Hubad), III. kmetijski (Anton Podgornik), IV. prosvetni (dr. Lovro Sušnik), V. tehnični (Franc Rueh), VI. za socialno politiko in zdravstvo (Anton Kosi), VII. finančni (Ignac Širca), VIII. za trgovino, obrt in industrijo (Dragotin Trstenjak). Poleg njih so bili še urad za kontrolo cen (Ciril Poklukar), statistični urad (dr. Črtomir Nunčič), pokrajinski prehranjevalni zavod (dr. Ivan Gračnar), finančna direkcija (Josip Mozetič) in rudarsko glavarstvo (Ernest Čuček).

V vsak oddelek je visoki komisar imenoval svojega »strokovnjaka«, ki je bil Italijan; šele natančnejše proučevanje bo pojasnilo odnos med vodjem oddelka – Slovencem in strokovnjakom – Italijanom (I. in II. Pietro David, III. Ciro Moseri nato Roberto Berna, VI. Attilio Depolli, V. Aldo Farina, VI. Carmelo Balistreri, VII. Stefano Celaschi, VIII. Attilio Apollonio, kontrola cen Giorgio Gatti, rudarsko glavarstvo Tullio Seguiti, statistični urad Lorenzo Felice).

Fašistični okupacijski režim in vojne razmere so zahtevale tudi ustanovitev novih uradov, ki so bili zunaj omenjenih oddelkov in so vse vodili le Italijani. Ti uradi so bili kabinetni urad za slovensko osebje (Fabrizio Boggiano-Pico), za izselitev Nemcev (Fabrizio Boggiano-Pico), za izmenjavo valut (Arnaldo Rizzi nato Angelo Manfredini), ekonomski urad (Carlo Scala), tehnični urad (Bruno Alivotto), urad za selitev in naselitev (Manlio Zinna), za civilno motorizacijo (Giovanni Barcia), za gozdove (major Dagoberto Giugliareli), za protiletalsko zaščito (polkovnik Pietro Tombolan-

Fava), za zaplembo imovine upornikov (Luigi Pilo), za pravne zadeve (Teobaldo Zennaro), za vojno proizvodnjo (major Mario Pellegatti, za njim major Giovanni Camusso), pokrajinski podporni urad (Giorgio Gatti), inšpektorat bolnišnic (Gino Ferrari, za njim prof. dr. Franco Introna) in morda še kakšen. Bilo jih je na koncu torej več kot je bilo oddelkov visokega komisariata s slovenskimi načelniki.

Tudi v razne odbore, ki jih je ustanovil, je visoki komisar za predsednike imenoval italijanske uradnike, npr. v pokrajinski namestitveni odbor (Giorgio Gatti), odbor za preureditev zasebnega zavarovanja (Teobaldo Zennaro). Tudi v nekatere zavode, ki so imeli poseben pomen, npr. prehranjevalni zavod za Ljubljansko pokrajino »Prevod,« je visoki komisar poslal italijanske uradnike, v omenjenega celo častnike in je zavod dejansko vodil polkovnik Carlo Strada (za njim Bruno Pillo in Franco Casseti). Tudi za upravnike nekaterih podjetij, ki jih je spravil pod t. i. sekvester, je imenoval izključno same Italijane, saj v njegovem Službenem listu samo v letu 1941 najdemo okrog 27 imen italijanskih upravnikov. Imenoval je tudi nekaj izrednih komisarjev, npr. za gasilstvo (Giorgio Conighi) in Rdeči križ (Lodovico Maffei, za njim dr. Unkal Cattaneo). Ker je bil Grazioli dolgoletni fašistični funkcionar v Trstu in okolici, je seveda želel imeti italijanske uradnike iz Julijske krajine in jih je nekaj tudi dobil, o čemer pričajo imena Teobaldo Zennaro, Carlo Tigoli, Guido Cosulich, Giuseppe Matkovich, Michele Matteusich itd.

Mirno lahko zapišemo, da si je Grazioli prizadeval, da bi na vodilna mesta v Ljubljanski pokrajini spravil čimveč italijanskih ljudi. Spravil bi jih še več, če bi mu to omogočale kadrovske razmere, ki so pa bile za to neugodne, kot smo zvedeli iz Buffarinijevega pisma. Tako je pač ostalo številčno razmerje uradništva v Ljubljanski pokrajini, pa tudi v sami Ljubljani, še vedno v prid slovenskim ljudem. Žal nam viri ne omogočajo natančnejše opredelitve tega razmerja. Lahko tudi rečemo, da so bile razmere glede uradništva v pokrajinski upravi nekoliko nenormalne. Prej je to upravljalo zadeve vse dravske banovine, sedaj pa le enega, in to manjšega dela. Iz nekega številčnega pregleda vsega uradništva v Ljubljanski pokrajini vzemo, da je imela uprava 6. aprila 1941. leta 1439 uradnikov, dne 20. julija 1942. leta pa 1352. Vseh v t. i. državnih službi zaposlenih na ozemlju bodoče Ljubljanske pokrajine pa je 6. aprila 1941 bilo 8342, dne 20. julija 1942 pa 7893.

Viri, ki so nam na voljo, pričajo, da vodstva oddelkov visokega komisariata niso občevala z nadrejenimi ministrstvi neposredno, temveč posredno prek kabineta visokega komisarja. Iz ohranjenega gradiva kmetijskega oddelka je npr. razvidno, da je vse dopisovanje z visokim komisarjem in ministrstvom v Rimu do svoje smrti vodil italijanski »strokovnjak« Ciro Moseri. Grazioli pa je 12. marca 1942 še posebej zabičal, da morajo tudi oddelki in samostojni uradi visokega komisariata »občevati z ministrstvi ali osrednjimi javnopravnimi upravami« samo s posredovanjem njegovega kabineta. Odveč je pripomniti, da je bilo takšno občevanje samo v italijanščini.

Grazioli je kmalu po nastopu zahteval od uradnikov, da pozdravljajo »po rimsko«, tj. fašistično. Ko je aprila 1942 ugotovil, da mnogi tega ne počno, jim je zagrozil z odpustom iz službe.

Kot že rečeno, je civilni komisar Grazioli 23. aprila 1941 začel izdajati svoj uradni list: *Bollettino Ufficiale del R. Commissariato civile per i territori sloveni occupati* – Službeni list kr. civilnega komisariata za zasedeno slovensko ozemlje, ki ga je po priključitvi pokrajine k Italiji preimenoval v *Bollettino Ufficiale per la Provincia di Lubiana*. – Službeni list za Ljubljansko pokrajino. Ker je posamezne številke označeval kar naprej po uradnem listu kraljevske banske uprave, je bila prva številka z dne 23. aprila 1941 označena kot 33. itd. V letu 1941 je izdal 71 številok, v 1942. letu 104 in do 22. septembra 1943. leta 76 številok. Uradni list je bil dosledno dvojezičen, ob italijanskem besedilu je bil slovenski prevod. Poleg svojih odredb in sporočil je visoki komisar objavljal tudi ukaze, zakone in odredbe vrhovnih italijanskih uradov iz

Nova ustava za Ljubljansko provincijo

Duce podeljuje Sloveniji, zasedeni po Italijanski Oboroženi Vojni Sili, avtonomno ustavo pod suverenostjo Rima

Vse namiz izrabe svoje popolne lajalno zahvalo Velikanstvu Duceja in Cesarju ter Duceju za blagodejne in posebne sklene

Dr. C. G. Kuznetsov in njegov družinski članovi. Dr. Kuznetsov je bil eden od prvih slovenskih ministrov v italijanski vladi. Njegova žena in otroci so bili tudi prisiljeni k emigraciji. Dr. Kuznetsov je bil eden od prvih slovenskih ministrov v italijanski vladi. Njegova žena in otroci so bili tudi prisiljeni k emigraciji.

Generala Kuznetsov in njegov družinski članovi. General Kuznetsov je bil eden od prvih slovenskih ministrov v italijanski vladi. Njegova žena in otroci so bili tudi prisiljeni k emigraciji.

Razglas o priključitvi Ljubljanske pokrajine k Italiji 3. maja 1941

Rima, če so bili v zvezi z zasedenimi slovenskimi območji. Spomladi 1942 je objavil tudi italijansko ustavno pravo od prve polovice 19. stoletja dalje in statut ter druge dokumente fašistične stranke. Poslednje odredbe in sporočila iz italijanske okupacije v septembru 1943 (tudi po kapitulaciji Italije) je podpisoval Pietro David kot »podprefekt-namestnik«.

Visoki komisar za Ljubljansko pokrajino je bil do 25. julija 1943 odgovoren predsedniku italijanske vlade in notranjemu ministru Mussoliniju. Iz časopisja zvedemo, da je bil Grazioli nekajkrat, npr. 18. maja in 2. oktobra 1941 ter 7. aprila 1942, na poročanju pri Mussoliniju, nekajkrat, o čemer pa časopisi niso poročali, pa tudi pri državnem podsekretarju v notranjem ministrstvu Guidu Buffariniju Guidiju. Ker sta bila prva dva visoka komisarja, tj. Grazioli in Lombassa, tudi fašistična funkcionarja, so obiski raznih upravnih in fašističnih funkcionarjev iz Rima v Ljubljani veljali tako upravi kot stranki. Naj navedemo le nekatere: aprila 1941 zunanji minister grof Galeazzo Ciano, aprila in novembra 1941 glavni tajnik fašistične stranke Adelchi Serena, maja 1941 prosvetni minister Giuseppe Bottai in minister za javna dela Giuseppe Gorla, julija 1941 minister za promet Giovanni Host Venturi in njegov podsekretar Mario Jannelli, tudi poveljnik kraljevih karabinerjev general Remo Gambelli in državni podtajnik v ministrstvu za pravosodje Antonio Putzolu, oktobra 1941 minister za korporacije Renato Ricci, marca 1943 državni podtajnik v ministrstvu za korporacije Ermanno Amicucci, maja 1943 državni minister Dino Perrone Compagni. Najmanj takšnih obiskov je bilo leta 1942. Morda je k temu pripomogel nemirni položaj Ljubljanske pokrajine in njenega glavnega mesta Ljubljane.

Predlog, da za Ljubljansko pokrajino ustanovijo posvetovalni organ za visokega komisarja, je najbrž Mussoliniju posredoval Grazioli, ko je videl ponižno vdanost nekaterih slovenskih političnih in cerkvenih ljudi iz prvih dni italijanske zasedbe. Ta sosvet naj bi bil eden od izrazov avtonomije Ljubljanske pokrajine, vendar moramo dodati, da so imeli takšne sosvete tudi prefekti v italijanskih pokrajinah, le da so bili vsi Italijani, tukaj pa vsi t. i. drugorodci, tj. Slovenci. Nimamo podatkov, kdo je Grazioliju predlagal število 14 svetnikov, kar je bilo že v kraljevem ukazu o priključitvi pokrajine k Italiji, in njihova imena, najbrž je to bil dr. Natlačen, ki se je sredi aprila 1941 skoraj vsak dan sestel z Graziolijem. Iz nekega poročila, ki je iz Ljubljane prispelo v London in v prepisu tudi k jugoslovanskemu poslaniku v Buenos Airesu dr. Izidorju Cankarju, zvemo, da ni nihče predlaganih prej vprašal, ali hočejo postati člani sosveta.

Odlok o imenovanju sosveta ali konzulte je Mussolini kot predsednik vlade in notranji minister podpisal 26. maja 1941. Vanj je imenoval tele osebe: dr. Marka Natlačna in Ivana Puclja iz vrst predvojnih politikov, dr. Matijo Slaviča kot rektorja univerze, Franca Heinriherja kot podpredsednika Zveze industrijcev, dr. Ivana Slokarja kot glavnega ravnatelja Zadružne gospodarske banke, Karla Kavko kot predsednika Obrtne zbornice, Milka Pirkmajerja kot predsednika Zveze inženirjev, dr. Josipa Lavriča kot glavnega tajnika Kmetijske zbornice, Albina Smerkolja kot predsednika Trgovinske zbornice, dr. Josipa Basaja kot predsednika Zadružne zveze, Rudolfa Sitarja kot predstavnika trgovinskih delavcev, dr. Vladimira Valenčiča kot predstavnika bančnih delavcev, Rudolfa Krušca kot predstavnika industrijskih delavcev in Karla Rogina kot predstavnika poljedelskih delavcev. Preseneča torej razmeroma majhno število političnih (2) in kulturnih delavcev (1), medtem ko so večino predstavnikov gospodarskih panog izbrali tako, da je eden predstavljal delodajalce in drugi delojemalce, kar je bilo v skladu s fašističnim korporativnim sistemom.

Visoki komisar Grazioli je sosvet poklical le na pet sej. Na prvi seji 3. junija 1941 so celó stoje poslušali branje Mussolinijevega odloka o imenovanju članov sosveta, nakar jim je Grazioli povedal, da jih bo 8. junija v Rimu sprejel Mussolini. Dr. Natlačen je namreč že 26. maja prosil Graziolija naj mu izposluje obisk pri Mussoliniju. Večino seje so posvetili obravnavi gospodarskih vprašanj, zlasti prehrane, pri čemer so zastopniki posameznih panog izpostavljali njihove probleme; tako so delali tudi na naslednjih sejah. Dr. Natlačen pa se je posebej zahvalil za Mussolinijev sklep o dodelitvi 150.000 lir za javna dela v pokrajini.

Člani sosveta so skupaj z Graziolijem in ljubljanskim županom dr. Jurom Adlešičem 8. junija res obiskali Mussolinija v Beneški palači v Rimu. Sprejeli so jih tudi papež Pij XII., glavni tajnik fašistične stranke Serena in guverner mesta Rima. Iz omenjenega poročila o konzultu, ki je iz Ljubljane prišlo v London, zvemo, da je dr. Natlačen, ki je govoril pred Mussolinijem, dobil svoj govor napisan in je mogel spremeniti le nekaj odlomkov, vendar so ga časniki objavili nespremenjenega in je povzročil razburjenje med Slovenci.

Na drugi seji sosveta 25. junija 1941 je poleg članov sodelovalo tudi sedem t. i. italijanskih »strokovnjakov« za posamezna upravna področja. Na sejah je bil navzoč tudi bivši podban dr. Stanko Majcen. Tudi na tej seji so obravnavali sama gospodarska vprašanja, npr. neugodne posledice zamenjave denarja, racioniranje prehrane, zaplembo neprijavljenih življenjskih potrebščin pri trgovcih, popis in oddajo živine, zvišanje življenjskih stroškov prebivalstva in plač ter mezd, javna dela itd.

Na tretji seji 3. julija 1941, ki so se je udeležili tudi italijanski »strokovnjaki«, je Grazioli že govoril o političnih zadevah. Zahteval je, naj se vsak državljan upira

Poklonitev predstavnikov slovenskih meščanskih strank visokemu komisarju Emiliu Grazioliju na dan priključitve Ljubljanske pokrajine k Italiji 3. maja 1941

razširjevalcem lažnih vesti, in zagrozil: »Vsako komunistično gibanje bo zadušeno na najradikalnejši način, tudi z uporabo orožja. Radikalni ukrepi se bodo podvzeli tudi proti nekomunističnim elementom, kateri pa simpatizirajo s komunisti.« Dotaknil se je tudi govoric proti osebam, ki so na čelu z dr. Natlačnom prve podpisale spomenico Mussoliniju. Nato so nadaljevali z obravnavo gospodarskih vprašanj z druge seje, pri čemer so posebno pozornost posvetili dobavi mleka za mesto Ljubljano in zvišanju plač in mezd. Nekaj razprave je zbudila tudi okrožnica o popisu uradnikov in uslužbencev, ker so se bali, da bo prišlo do velikih odpustov iz službe. Dr. Natlačen pa se je posebej zavzel za tiste ljudi, ki so morali zapustiti nemško in madžarsko zasedbeno območje, in tudi za njihovo imetje.

Naslednja seja je bila 9. avgusta 1941 in tudi posvečena obravnavi gospodarskih vprašanj, zlasti preskrbe z živili in racionirane preskrbe. Je pa Grazioli že predstavil prihodnjo preureditev delavskih strokovnih organizacij po fašističnem zgledu. Velik del seje je zavzela tudi obravnava javnih del (od okoli 4500 brezposelnih se jih je le okoli 60 prijavilo za javna dela) in zavarovalništva. Grazioli tudi na tej seji ni mogel mimo političnih razmer, ki so se po oboroženi vstaji slovenskega naroda začele zaostrovati tudi v Ljubljanski pokrajini. Zelo ostro je govoril o univerzi v Ljubljani, ko se je rektor zavzel za aretiranega profesorja. »G. Visoki komisar pravi dalje, da bo storil vse korake, da se komunistična propaganda na ljubljanskem vseučilišču zatre. Če se bo ta propaganda še nadaljevala, bo kljub temu, da je napravil velike napore, da se delo na ljubljanski univerzi nadaljuje, dal ukaz, da se ljubljansko vseučilišče zapre,« beremo v slovenskem izvodu sejnega zapisnika. Proti koncu pa: »G. Visoki komisar pravi, da bo komunistično gibanje prav gotovo preprečil. Mogoče bo komunistična propaganda trajala še kakih 15 dni ali en mesec, na vsak način pa bo razdiralno delo komunistov uničeno.«

Med četrto in peto sejo, ki je bila šele 5. novembra 1941, se je zgodilo marsikaj, kar bodo bralci videli tudi iz objavljenih dokumentov v tej knjigi. Na seji, kjer je bilo spet polno italijanskih »strokovnjakov,« sta manjkala dva člana, in to dr. Marko Natlačen in Ivan Pucelj.

Nezadovoljstvo članov sosveta se je začelo najbrž v drugi polovici avgusta, ko so italijanski organi za vzdrževanje reda in mira po posameznih partizanskih akcijah množično zapirali ljudi, predvsem takšne, ki niso sodelovali pri teh akcijah, in jih dolgo, cele tedne, držali v preiskovalnem zaporu. Drugi razlog je bil v ljudskem nezadovoljstvu s takšno kolaboracijo. Že omenjeno poročilo iz Ljubljane v London pravi: »Ko je stopila Rusija v vojno, se je splošno razpoloženje na moč spremenilo, pozabilo se je na strah, ki je bil ob razsulu pred Nemci, tako se je spremenilo tudi deloma razpoloženje napram konzulti, zlasti pa sta bila deležna napadov Natlačen in Pucelj.« Vsi člani sosveta so 23. avgusta opozorili Graziolija na nevdružne razmere in dodali: »To nerazpoloženje zadeva tudi nas podpisane, ker vidi javnost v nas, ki smo člani konzulte, sodelavce predstavnikov državne oblasti in zato smatra, da smo soodgovorni za postopanje državne oblasti.« Predlagali so, naj bi policijski organi za zasliševanje osumljencev bolj uporabljali slovenske policiste in jim bolj zaupali. Italijanske oblasti se na to spomenico niso mnogo ozirale. Ko so po partizanskih napadih pri Št. Vidu pri Stični (padel prvi italijanski častnik v Sloveniji) in pri Črnomlju italijanske oblasti spet prijele mnogo ljudi, sta to izrabila dr. Natlačen in Pucelj in s pismenima izjavama, poslanima Grazioliju, 10. septembra 1941 izstopila iz sosveta. Medtem ko dr. Natlačen ni nič utemeljil svojega sklepa, je Pucelj v svoji odstopni izjavi poleg omenjenih dogodkov omenil tudi aretacijo dr. Franceta Kidriča, prof. Kolarja in prof. Juša Kozaka. Ko ju je Grazioli 15. septembra pozval, naj pojasnita motive za svoj izstop iz sosveta, sta to storila, prvi 18. in drugi 17. septembra. Pucelj je imel nato še 22. septembra pogovor z Graziolijem, ki mu je očital, da v utemeljitvi ostavke ni »nič obžaloval italijanskih žrtev, ki so padle zadnji

Visoki komisar Emilio Grazioli (na levi) na obisku v Kočevju (na desni okrajni glavar Giovanni Sisgoreo) 22. junija 1941

čas, dasi je to storil g. dr. Natlačen takoj v začetku svoje utemeljitve«, da ni prej Grazioliju ustno povedal, da namerava odstopiti, da samo kritizira Graziolijev režim in da mu ne daje nobenega priznanja. Zaradi slabega sporazumevanja pri pogovoru je nato Pucelj 25. septembra napisal obširnejše pismo s pojasnili, je pa v njem tudi povedal tole: »Strinjam se popolnoma z Vami, da naj bi vsi pametnejši vedno in redno poučevali poedine zanešenjake in jih svarili pred nepremišljenimi dejanji. Narod naj bo korekten, lojalen ter naj mirno čaka konca. Ne strinjam se pa z mišljenjem, da bi morali drug drugega izdajati. To ne odgovarja moji možatosti.« Iz že omenjenega poročila iz Ljubljane v London zvemo, da je bilo med člani sosveta »precej nejevolje«, ker jih dr. Natlačen in Pucelj nista obvestila o nameravanem odstopu. Ali bi takrat odstopil še kdo drug, je vprašanje. V že omenjenem poročilu iz Ljubljane v London namreč piše: »Razpoloženje med ostalimi (člani – op.T.F.), kolikor se je moglo ugotoviti, je tako, da smatrajo za zadevo solidarnosti in kolegijalnosti, da posamezniki ne izstopajo, ampak eventuelno vsi skupaj. Vendar pa oziri na prebivalstvo, ki ima edino v tej provinci še zadnje zatočišče in od koder se pomaga tudi beguncem na Hrvaškem in v Srbiji, diktirajo, da se taka demonstracija ne izvrši. Nekateri ekstremni krogi in seveda želijo in zahtevajo.«

Ko je Grazioli 22. septembra 1941 o odstopu obeh članov sosveta poročal notranjemu ministrstvu, je bil zelo kratek: »Pravi razlog za odstop je strah pred napadi komunističnih ljudi zaradi njune kolaboracije.« Poslal mu je tudi prevod njenih odstopnih izjav in povedal, da bo predlagal dva nova člana. Vendar se je število članov še zmanjšalo. 23. decembra 1941 je namreč zaradi »zdravstvenega stanja« izstopil iz sosveta Rudolf Krušec in 22. marca 1942 Milko Pirkmajer, ker ni več zastopnik zveze inženirjev, odstopil pa je tudi kot 21. februarja 1942 imenovani

Proslava prve obletnice priključitve Ljubljanske pokrajine k Italiji v Ljubljani 3. maja 1942

predsednik Zveze svobodnih poklicev in umetnikov. Vendar je Pirkmajer ostal še dalje predsednik Zveze svobodnih poklicev in umetnikov.

Na peti seji je Grazioli govoril o političnih in gospodarskih razmerah, ki so se po razbitju Krimskega bataljona nekoliko otopile. Obtoževal je Ljubljano, da je središče protiokupatorskega gibanja: »Gospod Visoki komisar pravi, da je center vsega prevratnega delovanja v Ljubljani. Iz Ljubljane gredo vsa navodila, vsa propaganda in vse podpore za tako delovanje. Gospod Visoki komisar poudarja, da bi se to ne smelo nikakor dogajati, kajti ravno Ljubljana bi morala najbolje vedeti, da italijanske oblasti v vsakem oziru spoštujejo in upoštevajo navade in potrebe tukajšnjega prebivalstva.« Tudi na tej seji se je obregnil ob ljubljansko univerzo in opozoril, da bodo oblasti pri podeljevanju italijanskega državljanstva Slovincem zelo oprezne in ga bodo podelile samo tistim, »ki se bodo tega izkazale vredni.« Obravnavali so tudi preurejanje stanovskih organizacij v smislu italijanskega fašističnega korporativnega sistema. Drugi del seje je bil posvečen obravnavi preskrbe in nekaterih drugih gospodarskih zadev.

To je bila tudi poslednja seja sosveta sploh, ker ga visoki komisar Grazioli ni več sklical. Ne vemo, ali je po omenjenih izstopih sploh še koga predlagal za članstvo v svetu. Kaj so ljudje menili o sosvetu, nam deloma pove že nekajkrat omenjeno pismo iz Ljubljane v London:

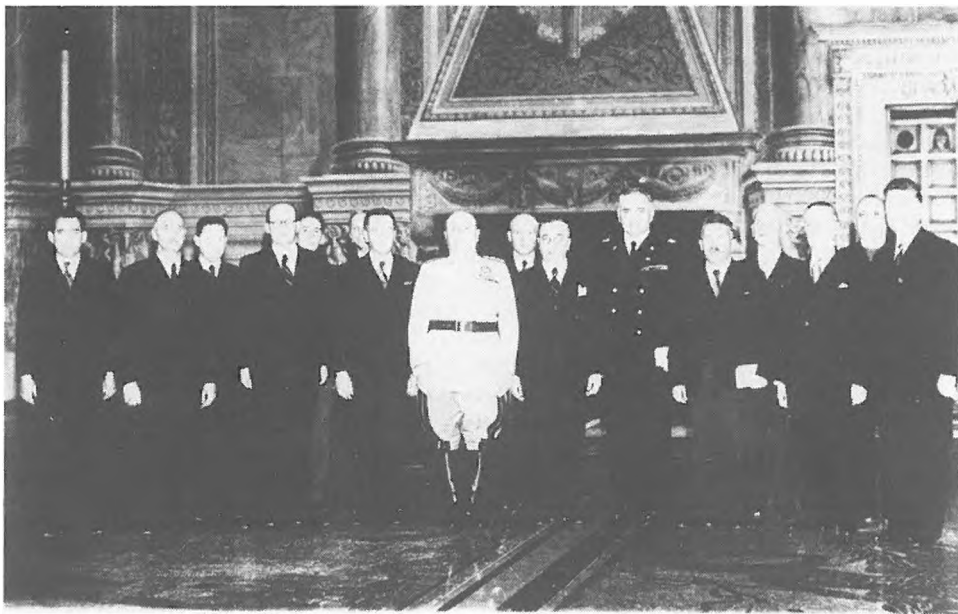
»Danes je med prebivalstvom popolnoma znano, da konzulta ničesar ne pomeni, da ne predstavlja nobenega sodelovanja in tudi ni opaziti, da bi posamezni člani imeli več stikov kot nujno. Tudi je videti, da ne vrše nobenih intervencij, ker se je kmalu pokazalo, da tudi Italijani niso vzeli konzulte resno in po neuspehih prvih intervencijah, ki so jih nekateri napravili na pritisk prebivalstva, so nadaljnje intervencije ponehale.«

Grazioli je torej lahko upravljal pokrajino brez sosveta, saj je imel ob sebi italijanske »strokovnjake«. Ne vemo, kaj ga je pripeljalo do tega, da je 29. aprila 1943,

ob dveletnici italijanske okupacije Ljubljanske pokrajine zanjo predlagal notranjemu ministrstvu imenovanje novega sosveta. Isti dan je imena predlaganih svetnikov sporočil pokrajinskemu tajniku fašistične stranke za Ljubljansko pokrajino Orlandu Orlandiniju, ki je 5. maja izrazil svoje pisno soglasje. 31. maja 1943 je Mussolini imenoval nov sosvet, in to približno po enakem načelu kot pred dvema letoma prvega. Štirje člani so bili iz prvega sosveta, ker so ohranili iste funkcije v organizacijah; to so bili: dr. Slokar, Pirkmajer, Heinricher in Rogina. Namesto obeh prejšnjih politikov je prišel v sosvet ljubljanski župan Leon Rupnik, za katerega je v utemeljitvi zapisal: »Tudi v preteklosti, še pred našo okupacijo je izražal čustva naklonjenosti do Osi. Neposredno in brez pomislekov je polno sodeloval z vladnimi in tudi vojaškimi oblastmi. Za to svoje vedenje so komunistični elementi 25. septembra 1941 napravili nanj atentat, ko so v njegovem stanovanju izstrelili nanj nekaj strelov iz revolverja in ga hudo ranili. Komaj je ozdravel, se mi je predstavil in izjavil, da namerava ostati popolnoma zvest obljubi zvestobe, čeprav bi ga to stalo življenje, izgovoril je besede zelo živega občudovanja in popolne vdanosti do DUCEJA.« Dva nova člana sta bila iz vrst znanstvenikov, in to rektor prof. dr. Milko Kos in prezident Akademije znanosti in umetnosti prof. dr. Milan Vidmar, torej oba po položaju. Drugi člani so bili iz gospodarskih panog, in to dr. Branko Alujevič kot vodja odseka pri Zavodu za socialno zavarovanje, prof. Teofil Remec kot predsednik pokrajinskega Zavoda za zadružništvo, Zvonimir Lukič kot predsednik Združenja trgovcev iz Pokrajinske zveze delodajalcev, Ignac Pevec kot predsednik Združenja kmetovalcev pri Pokrajinski zvezi delodajalcev, Alojz Erjavec kot predsednik Združenja industrijskih delavcev, Ludvik Korče kot predsednik Združenja trgovinskih delavcev pri Pokrajinski

Proslava druge obletnice priključitve Ljubljanske pokrajine k Italiji 3. maja 1943 v Ljubljani

Sosvet za Ljubljansko pokrajino pri Benitu Mussoliniju v Rimu 8. junija 1941

zvezi delavcev in Franc Majcen kot predsednik Združenja delavcev v kreditnih in hranilničnih zavodih pri Pokrajinski zvezi delavcev.

Ta sosvet je še bolj kot prejšnji izražal korporativistični sistem gospodarstva Ljubljanske pokrajine, kar bom prikazal v enem prihodnjih poglavij. Poleg predsednikov treh zvez (t. i. delojemalcev, delodajalcev ter svobodnih poklicev in umetnikov) je bilo v njem tudi osem predsednikov štirih združenj (industrijskega, trgovskega, kmetijskega in denarniškega) iz zvez t. i. delojemalcev in delodajalcev (en član sosveta – dr. Slokar – je bil predstavnik zveze in združenja).

Grazioli je šele 10. junija 1943 obvestil imenovane člane sosveta o imenovanju. Ker je čez nekaj dni odšel iz Ljubljane za prefekta v Catanijo, sosveta ni niti utegnil sklicati na sejo. Sklicala pa ga nista niti njegova naslednika.

Okrajni glavarji

Med vsemi tremi okupatorji je italijanski v Ljubljanski pokrajini še najbolj upošteval dotedanjo upravno razdelitev zasedenega in nato k Italiji priključenega ozemlja. Čeprav Kraljevina Italija takrat ni imela okrajev kot upravnih enot med pokrajino in občinami, jih je v Ljubljanski pokrajini njen visoki komisar ohranil ves čas italijanske okupacije. Ohranil pa je le tiste, katerih središča so bila v tej pokrajini, medtem ko je območja tistih, katerih središča je zasedel nemški okupator (Litija, **Krško**), priključil sosednjim okrajem na svojem upravnem območju (Ljubljana in Novo mesto). Upošteval je tudi iz predvojne Jugoslavije izvirajočo samostojnost mestne občine Ljubljana in je ni vključil v okraj. Tako je imela Ljubljanska pokrajina poleg samostojne ljubljanske mestne občine pet okrajev, in to Ljubljana, Logatec, Novo mesto, Črnomelj in Kočevje.

Visoki komisar Grazioli je šele 19. februarja 1942 določil natančnejši »delokrog sreskih načelstev«, ki mu je bil za osnutek najbrž podoben dokument o srezkih

načelstvih v Kraljevini Jugoslaviji; tako bi namreč lahko sodili po izrazoslovju. Povedal je, da je okrajno glavarstvo v mejah okraja organ občne uprave in spadajo v njegov delokrog vse funkcije občne uprave, ki po zakonu ne spadajo v delokrog visokega komisarja. Okrajni glavar je tudi predstavnik visokega komisarja v okraju. On nadzoruje občinske uprave, vodi in vsklajuje njihovo delovanje in brani njihove koristi. Ukrene vse potrebno, da zagotovi dobrobit, zaščito in zdravstvo ljudstva, javno varnost in javni red. Od primera do primera lahko po odobritvi visokega komisarja izdaja naredbe, ki se tičejo vseh prebivalcev okraja ali posameznih primerov. Okrajni policijski organi so glede službe tudi organi okrajnega komisarja in mu morajo v prepisu dostavljati vsa službena poročila in prijave, ki jih pošiljajo svojim nadrejenim poveljstvom ali uradom. 2. julija 1942 je ta navodila še nekoliko dopolnil.

18. februarja 1943 je visoki komisar Grazioli odredil, da se »sreska načelstva« preimenujejo v okrajne »civilne komisariate«, ki jih vodijo okrajni »civilni komisarji«.

V mestni občini Ljubljana je vodil upravo mestni župan, ki je bil Slovenec (dr. Juro Adlešič, od 2. 6. 1942 Leon Rupnik), nekaj časa je bil Slovenec tudi podžupan (dr. Vladimir Ravnihar), poleti 1942 pa je postal podžupan Italijan (Salvatore Tranchida). V okrajih pa je visoki komisar kmalu po svojem nastopu odstranil jugoslovanske okrajne (srezke) načelnike in na njihova mesta imenoval okrajne glavarje, ki so se imenovali civilni komisarji (commissari civili) in so bili vsi Italijani. Še več, bili so fašisti, in to nekateri celo iz dvajsetih let in visoki častniki v fašistični milici. V Ljubljani je bil okrajni civilni komisar major fašistične milice Lodovico Maffei (1943 ga je nasledil generalni konzul fašistične milice Michele Pallotta, tega pa 13. 8. 1943 ponovno Maffei), v Logatcu je bil Umberto Rosin, v Novem mestu dr. Ottone Griselli (24. 3. 1942 ga je nasledil fašistični konzul Giuseppe Mannu-Ricci, tega pa poleti 1943 Bartolomeo Loitre), v Črnomlju Emilio Cassanego (20. 7. 1943 ga je nasledil dr. Antonio Ajuti, tega pa čez nekaj dni kot v. d. podkomisar javne varnosti Ferdinando Pepe), v Kočevju dr. Giovanni SIGNOREO (18. julija 1943 ga je nasledil Emilio Cassanego).

Iz že omenjenega razloga, hudega pomanjkanja italijanskega uradništva, je bilo v uradih okrajnih civilnih komisarjev ali glavarjev le malo Italijanov. Zanesljivo je bil v vsakem uradu še podkomisar ali komisarjev pomočnik italijanske narodnosti, morda tudi tajnica, referenti pa so bili Slovenci, večinoma tisti, ki so takšne naloge opravljali že pred fašistično okupacijo pod srezkimi načelniki. V Črnomlju je dotodanji srezki načelnik ostal v uradu in mu je novi okrajni komisar zaupal dopisovanje z občinami in reševanje vprašanj prehrane. So se pa okrajni komisarji glede nekaterih nalog lahko oslanjali na občinske funkcionarje fašistične stranke, ki so bili Italijani (ali pa poitalijančeni primorski Slovenci), na karabinjerje, financarje, miličnike itd., razmeščene na njihovih območjih.

Župani in občinski komisarji

Italijanski okupator je v Ljubljanski pokrajini upošteval tudi dotedanje občine in je bilo v njej poleg mestne občine ljubljanske še 94 občin, kot smo videli iz prej prikazanega pregleda. Visoki komisar je takoj odpravil občinsko samoupravo, t.j. razpustil izvoljene občinske odbore, in so občinsko upravo vodili dotedanji župani ali pa na novo imenovani občinski komisarji. 24. januarja 1942 je Grazioli z odredbo določil, da imenuje župane sam, da morajo priseči zvestobo italijanskemu kralju in da imajo za pomoč od zgoraj imenovani sosvet.

Treba je upoštevati, da so bile občine v Kraljevini Jugoslaviji razmeroma majhne, nekatere celo z manj kot tisoč prebivalci. Zato so navadno imele plačanega le tajnika

in slugo. Tako lahko razumemo odlomek iz prvega poročila okrajnega komisarja dr. Cassanega iz Črnomlja: »Občine samo navidezno spominjajo na naše, tako glede ugleda kakor dostojanstva dela. Sedeži so vsi le malo spodobni. Župani so večinoma veliki trgovci in veliki kmetje in se zato brigajo predvsem za lastne koristi, četudi so v nasprotju z njihovimi nalogami.«

Vsi župani so z začetku okupacije bili Slovenci. Ponekod so okrajni civilni komisarji že kmalu začeli iskati ustrežnejše ljudi. Logaški komisar Rosin jih je najprej iskal med »klerikalci« in tudi med »liberalci«, vendar brezuspešno, ker je že delovala protiokupatorska propaganda. Zato je 31. oktobra 1941 menil: »Politične razmere, ki so se razvile v poslednjih tednih, ne dopuščajo nobene od obeh možnosti; svetujem tudi globlje prodreti v krajevne ustanove, tako da zaupamo Italijanom usodo občin, v katerih se bolj izraža dezorganizacija in težnja po odmiku od sedanjih uredb.« Zato je za izredne komisarje v Starem trgu pri Ložu, Cerknici, na Rakeku, Planini in v Gornjem Logatcu predlagal italijanske ljudi, in to vodje občinskih fašističnih centrov in učitelje.

Policijsko ravnateljstvo-kvestura za Ljubljansko pokrajino je decembra 1941, t.j. pred novim imenovanjem županov, posredovala visokemu komisarju Grazioliju predloge s podatki o sposobnosti in vedenju predvidenih županov, za kakšno občino tudi po dva ali tri predloge. Med predvidenimi so tudi imena ljudi, ki jih je čez nekaj mesecev ustrelil italijanski okupator (npr. Franc Karlovšek iz Šmarjete) ali usmrtilo narodnoosvobodilno gibanje (npr. Franc Brulc iz Šmihela-Stopič, Jožef Mavsar iz Št. Ruperta) ali pa so si zaradi kolaboracionizma sodili sami (npr. Ivan Ban iz Trebnjega).

Po hudi krizi, v katero je narodnoosvobodilno gibanje spravilo italijanskega okupatorja spomladi 1942, je visoki komisar Grazioli ukinil nekaj občinskih uprav oziroma je okoliške občine priključil k mestnim (Črnomelj, Metlika, Kočevje). Za nekatere občine je imenoval tudi italijanske občinske komisarje.

Občinski uradi so imeli več dela in tudi več uradnikov kot v Kraljevini Jugoslaviji, saj so nekatere njihove naloge izvirale iz vojnih razmer. Vendar so imeli manj dela in uradnikov kot na nemškem zasedbenem območju. Pod italijansko okupacijo so za prehrano prebivalstva skrbeli prehranjevalni uradi, na nemškem pa občinske uprave. Pa tudi gospodarsko življenje je bilo pod nemškim okupatorjem živahniješe kot pod italijanskim.

Oboroženi oddelki civilne uprave

V navadnih razmerah skrbi za javni red in mir civilna uprava in ima za to svoje oborožene oddelke, tj. policijo in orožništvo. Tako je bilo v začetku tudi v Ljubljanski pokrajini, saj je vojska z osvojitvijo ozemlja opravila svojo nalogo in je bilo pričakovati, da bodo večino enot odpeljali drugam, saj so jih potrebovali na frontah v severni Afriki in tudi v Sovjetski zvezi. Visoki komisar Grazioli je imel štiri vrste oboroženih oddelkov, in to policijo, orožništvo (karabinjerje), finančno stražo in obmejno milico. Za ta namen je imel pri sebi vojaški urad (Ufficio Militare) s tremi oddelki, in to I., ki ga je vodil poveljnik kraljeve finančne straže za Ljubljansko pokrajino podpolkovnik Quirino Giombini (za njim podpolkovnik Giacomo Bortone), II., ki ga je vodil vojaški podpolkovnik Giuseppe Bramo (za njim polkovnik Guido Spinelli) in III., ki ga je vodil karabinjerski major (nato podpolkovnik) Antonio Pelaghi (nato major Francesco Baroni). Že pripadnost vodij oddelkov pove, kakšnim namenom naj bi služil posamezen oddelek. Glede II. oddelka naj pripomnimo, da vojska nikakor ni bila v pristojnosti visokega komisarja, vendar je ta lahko za vzdrževanje javnega reda in mira uporabil tudi vojaške enote; to se je nekaj časa tudi dogajalo.

Temeljna organa za vzdrževanje javnega reda in mira, policija in orožništvo, sta bila v Ljubljanski pokrajini organizirana enako kot v drugih pokrajinah Italije. Policija je bila oboroženi izvršni organ civilne uprave predvsem v mestih, orožništvo pa na podeželju. Vodja italijanske policije v Rimu je v prvi polovici maja 1941 poslal v Ljubljano generalnega inšpektorja javne varnosti Cira Verdianija, da bi proučil potrebe po policijskih in karabinjerskih uradih in poveljstvih v Ljubljanski pokrajini. Ta je glede policije 7. maja predlagal ustanovitev policijskega ravnateljstva – kvesture v Ljubljani in dveh uradov javne varnosti v Novem mestu in Kočevju, nekaj obmejnih policijskih uradov in bataljona agentov javne varnosti v Ljubljani. Predlog so 15. maja predložili Mussoliniju, ki ga je odobril. Proti koncu maja so začeli prihajati v Ljubljano italijanski policijski funkcionarji. S 1. junijem 1941 je tako v Ljubljani začelo delovati pokrajinsko policijsko ravnateljstvo ali kvestura in je vodja italijanske policije v Rimu Carmine Senise za kvestorja imenoval dr. Ettoreja Messano in za podkvestorja Maria Ferranteja. Prvi je prišel iz Padove in drugi iz Ferrare; ko sta spomladi 1942 oziroma poleti 1943 odšla iz Ljubljane v Trst oziroma Split, je Messano nasledil kvestor dr. Domenico Ravelli, ki je prišel iz Cunea, Ferranteja pa dr. Attilio Amato, oba sta ostala v Ljubljani do italijanske kapitulacije. Kvestura je imela na voljo uniformirane policiste (ljudski izraz: kvesturini) in agente javne varnosti v civilu; precej prvih in drugih je prišlo iz Julijske krajine. Kvestura je vzela v službo tudi precej (marca 1942 jih je bilo v službi 288, in to 242 v uniformi in 46 v civilu) bivših jugoslovanskih policistov, ki jih je pozimi 1941–1942 silila k položitvi prisege zvestobe Italiji, kar je zlasti pri nekdanjih jugoslovanskih policistih – primorskih Slovencih – povzročilo moralni problem: kako naj služijo in celo prisežejo režimu, zaradi katerega so pred leti zapustili Primorsko. Zavračanje prisege so utemeljevali s tem, da ta obveznost ni odrejena v uradnem listu, da še ni urejeno vprašanje italijanskega državljanstva in da še glede marsičesa velja zakonodaja Kraljevine Jugoslavije. Mnogi so delovali v Osvobodilni fronti slovenskega naroda. Najvidnejši med temi je bil dr. Evgen Kante-Lija, ki je svoje sodelovanje z Osvobodilno fronto oziroma Varnostnoobveščevalno službo OF plačal z življenjem.

Kvestura si je v mestu Ljubljana uredila 10 policijskih postaj (imenovala jih je tudi sekcije). Ker je bila Ljubljanska pokrajina obmejna pokrajina, si je uredila nekaj svojih komisariatov javne varnosti (Commissariato P. S.). Dne 1. junija 1941 ju je vzpostavila v Novem mestu (vodja komisar Nazzareno Chiuzzelin) in Kočevju (vodja komisar Francesco Zurich, nato Orlando Orlandi, Martino Bertola in Francesco Mariniello) in kmalu nato še t. i. urade javne varnosti (Ufficio P. S.) v Trebnjem (vodja komisar Michele Iazzetti), Črnomlju (vodja komisar Luigi Battaglia, nato Ferdinando Pepe), Metliki (vodja komisar Gennaro Ruggiero) in na železniški postaji v Ljubljani (vodja komisar Ferruccio Marchetti nato Mario Pagliano). Ker so ti uradi j. v. (vanj so prekrstili tudi omenjena komisariata v Novem mestu in Kočevju) bili obmejni, je imel nekaj strokovne pristojnosti nad njimi tudi komisariat 5. cone obmejne policije iz Trsta, ki ga je vodil Palmisani.

Kvestura, ki je imela svoj sedež v starem policijskem poslopju na današnji Prešernovi cesti, je imela politični urad (ufficio politico), ki ga je vedno vodil podkvestor, in nekaj oddelkov (divisione), največkrat se navajajo trije, ki so jih vodili vodje – komisarji javne varnosti (Alberto Trezza Matina, Giuseppe Viale, Giovanni Freddi, Nicola Allegretta, Francesco Giongo, Biaggio Pillirone, Attilio Amato, Candido Magistri). Medtem ko je bilo sredi avgusta 1941 poleg kvestorja in podkvestorja še 19 policistov (4 komisarji, 5 pomočnikov komisarja, 1 podkomisar, 3 uslužbenca, 3 arhivisti, 2 pomožna uslužbenca in vratar), jih je bilo sredi maja 1942 že 43 (8 komisarjev, 15 pomočnikov komisarja, 9 podkomisarjev, 4 uslužbenca, 4 arhivisti, 2 pomožna uslužbenca in vratar).

V svojem poslopju na današnji Prešernovi cesti je imela kvestura tudi svoje

preiskovalne zapore, ki so bili hkrati tudi mučilnica pri zasliševanjih. Ta so bila pri italijanski policiji še posebej grozovita (elektrika, onečaščenje žensk itd.), kar je zbudilo proteste celo pri nekaterih vojaških sodnih častnikih.

Policisti v Ljubljanski pokrajini so bili združeni v t.i. oddelek agentov javne varnosti (Reparto Agenti di P. S.), ki mu je poveljeval stotnik dr. Aristide Andreassi, nato stotnik dr. Salvatore De Simone in major Giulio Fiammeri. Dne 22. maja 1942 pa so ustanovili specialni oddelek policije Ljubljana (Divisione Speciale di Polizia Lubiana), ki mu je poveljeval major Giulio Fiammeri, nato major Agostino Attinà. Oddelek je imel 4 čete glede na njihove posebnosti (1. prevozna, 2. teritorialna, 3. z agenti s posebnimi nalogami, 4. premična). Skupno je bilo takrat (in to so za sedaj edini podatki, ki jih imamo) 1 inšpektor, 30 podinšpektorjev, 15 pomočnikov inšpektorjev, 55 podčastnikov in 634 agentov j.v.; torej 735 mož. V 1. četi so bili sami Slovenci, v drugih treh pa večinoma sami Italijani, v 4. četo so prišli iz Rima in Trsta.

Po kapitulaciji Italije, ko je policijo vzpostavila Rupnikova pokrajinska uprava s pomočjo nemške policije, so italijanske policiste 18. oktobra 1943 s posebnim vlakom odpeljali v Trst.

Že omenjeni generalni inšpektor javne varnosti Verdiani je po svojem obisku v Ljubljani predlagal tudi, naj bi na Ljubljansko pokrajino raztegnili tudi pristojnosti OVRE, tj. italijanske politične policije za zatiranje protifašizma. To se je tudi zgodilo, vendar niso razširili nanjo pristojnosti I. cone iz Milana, temveč XI. cone iz Zagreba, ki jo je v letih 1941–1943 vodil že omenjeni Verdiani. On je imel svoje tajne agente v Ljubljani, vendar o njih ne vemo ničesar. Ko pa so junija 1942 za Julijsko krajino za boj proti narodnoosvobodilnemu gibanju ustanavljali generalni inšpektorat javne varnosti, je njegov vodja generalni inšpektor javne varnosti Giuseppe Gueli predlagal, naj bi mu podredili tudi policijo v Ljubljanski pokrajini, vendar tega predloga v Rimu niso upoštevali.

V pripravah za napad na Jugoslavijo so 3. aprila 1941 na območje 2. armade pripeljali 14. mobilizirani bataljon kraljevih karabinjerjev »Milano« (XIV battaglione carabinieri reali »Milano«) in ga začasno razmestili v Ajdovščini (poveljstvo in komandni vod), Postojni (1. četa), Idriji (2. četa) in Tolminu (3. četa). Po začetku vojne z Jugoslavijo je bataljon od 7. do 11. aprila preseljeval prebivalstvo (13.454 oseb) in živino (9779 glav) iz obmejnega pasu v zaledje. Dne 16. aprila 1941 so bataljon, ki mu je poveljeval karabinjerski major Raffaele Lombardi, pripeljali v Ljubljano in je prevzel policijske in orožniške naloge. Podobno kot 14. bataljon v Ljubljano, so na povelje karabinjerskega poveljstva 2. armade (poveljnik podpolkovnik Francesco Delfino) poslali na Sušak 12. bataljon in v Split 9. bataljon karabinjerjev. V ustreznem povelju, naj bi 14. bataljon nastanil svoje čete v Ljubljani, Radovljici in Kočevju (Novo mesto je bilo še onkraj demarkacijske črte med nemško in italijansko vojsko), kar pa se ni zgodilo, saj je Radovljica bila na nemškem zasedbenem območju.

»Iz mobiliziranega oddelka, se je bataljon, ki je ohranil ta značaj, preoblikoval v teritorialni oddelek, ko je ustanovil 4 poveljstva čet, 8 poveljstev tenenc (Vmesno poveljstvo med skupino ali četo ter karabinjerskimi postajami, ki ga vodi poročnik-tenente. – op. T. F.), 72 poveljstev postaj, 3 stalne postojanke in 34 postojank za nadzor meje. Priključili so mu 2. četo XV. bataljona in druge dopolnitve, tako da je njegova organska moč narastla od 572 na 1465 mož, poleg tega pa je imel še 500 bivših jugoslovanskih orožnikov, ki so jih podredili podpisnemu,« beremo 17. februarja 1942 v Lombardijevem poročilu za leto 1941.

Ko so se ustalile meje Ljubljanske pokrajine, je bila organizacija karabinjerske skupine Ljubljana (Gruppo Carabinieri Reali di Lubiana), ki ji je do svojega odhoda v Trst spomladi 1942 poveljeval major Lombardi (za njim podpolkovnik Luigi Geronazzo, podpolkovnik Ettore Giovannini), takšna, da sta bili v Ljubljani poveljstvi dveh čet, in to t.i. notranje (poveljnik stotnik Salvatore Spatafora, za njim stotnik

Italijanski karabinjerji v Ljubljani spomladi 1941

Francesco della Ventura) z desetimi karabinjerskimi postajami v mestu, in t. i. zunanja (poveljnik stotnik Mario Marchetti) s 4 tenencami (t. i. neposredna, Logatec, Višnja Gora, Cerknica) in 27 postajami. Poveljstvo čete (to je bila 2. četa XV. bataljona) je bilo tudi v Novem mestu (poveljnik stotnik Carmine Fera, nato stotnik Luigi Marolla) s 3 tenencami (t. i. neposredna, Novo mesto in Trebnje) in z 18 postajami. Poveljstvo čete Kočevje (poveljnik stotnik Virginiagiovanni Bianco, nato poročnik Oreste Lepore, nato stotnik Mojo Abner, nato stotnik Orlando Camilletti) je imelo tri tenence (t. i. neposredna, Kočevje in Črnomelj) z 20 postajami. Če upoštevamo, da je bilo v Ljubljani več karabinjerskih postaj, pomeni, da sta imeli svojo karabinjersko postajo komaj dve tretjini občin. Število postaj je nihalo glede na politične in druge razmere, najmanjše je bilo konec maja 1942, ko so jih umaknili nekaj deset. Na večini postaj je bilo takrat po pet karabinjerjev.

Dne 1. septembra 1943, ko imamo poslednji pregled organizacijske sestave karabinjerske službe v Ljubljanski pokrajini, je bilo v bataljonu s štirimi četami (namesto zunanje Ljubljanske čete je bila četa v Logatcu) skupno 1315 karabinjerjev, in to v nekaterih posebnih oddelkih (398 moških), 59 postajah (636 moških), 7 navadnih postojankah (131 moških), na 13 obmejnih, cestnih in železniških blokkih (150 moških). Karabinjerji so imeli takšno ali drugačno posadko v 65 krajih Ljubljanske pokrajine. Kar tretjina (445) karabinjerjev je bila v Ljubljani, na postajah je bilo od 4 do 39 moških (povprečno 9), na postojankah od 5 do 40 (povprečno 18), na raznih blokkih pa od 9 do 39 (povprečno 11) karabinjerjev. Na koncu italijanske okupacije je bilo število karabinjerskih postojank skoraj enako kot na začetku, manjše je bilo le število postojank ob meji (zaradi medtem zaprtih prehodov). Tudi število moštva je ostalo približno enako. Pač pa je bilo veliko število moštva (celo četrtina) v posebnih oddelkih, kar je seveda posledica narodnoosvobodilnega boja. Število oddelkov in moštva na posameznih območjih 1. septembra 1943 pokaže tale pregled:

Enota	Število					
	tenenc	postaj	postojank	postojank na blokih	posebnih oddelkov	mož
Oddelek za okrepitev						155
Oddelek 3 premič. skup.					3	96
Poveljniški vod 14. bat.						40
Četa Ljubljana	2	17	2	6	2	409
Četa Kočevje	2	12	5	2	—	237
Četa Logatec	2	18	—	1	—	151
Četa Novo mesto	2	12	—	4	1	227
Skupaj	8	59	7	13	6	1315

Kot smo že zvedeli iz Lombardijevega poročila, so italijanska karabinjerska poveljstva prevzela v službo bivše jugoslovanske orožnike. Po številčnem pregledu iz marca 1942 jih je bilo v službi še 322, vendar med njimi le en orožniški častnik; le polovica je bila takšnih, ki so bili doma iz Ljubljanske pokrajine. So pa italijanske oblasti takrat dajale plačo 204 bivšim jugoslovanskim orožnikom, ki pa niso bili v službi, med njimi je bilo 18 častnikov.

Poveljstvo karabinjerske skupine Ljubljana je bilo, tako kot poveljstvo drugih karabinjerskih skupin na jugoslovanskem ozemlju in v t. i. Julijski krajini (vsaka pokrajina je imela eno skupino), podrejeno poveljstvu karabinjerske legije v Trstu, to pa poveljstvu karabinjerske brigade v Padovi.

Tretja oborožena formacija civilne uprave v Ljubljanski pokrajini je bila kraljeva finančna straža (Regia Guardia di Finanza). Urad za civilne zadeve pri poveljstvu 2. armade je 13. maja 1941 zaupal poveljniku 6. legije kraljevske finančne straže, polkovniku Filippu Fiocci v Trstu, naj na območju armade vzpostavi obmejno nadzorno in carinsko službo, za kar so mu na voljo 4., 9. in 10. bataljon kraljevske finančne straže. Pri tem je bila zelo pomembna vzpostavitev organov kraljevske finančne straže v Ljubljanski pokrajini. Pokrajina je namreč mejila na dve državi, tj. Nemčijo in t. i. NDH, in so bile na mejnih prehodih, ki jih je bilo v začetku še kar precej, pa so jih nato zmanjševali, financarske postaje. Finančna straža v Ljubljanski pokrajini je imela svoje poveljstvo s poveljnikom podpolkovnikom Quirinom Giombinijem (za njim podpolkovnik Giacomo Bortone, za njim podpolkovnik Gaetano Polizzi) v Ljubljani. Financarji so bili organizirani po vojaško in je bil spomladi 1941 v tej pokrajini en (X). bataljon, ki je imel poveljstva čet v Ljubljani, na Vrhniki in v Novem mestu. Kmalu pa sta bila v pokrajini že dva bataljona, in to X. v Ljubljani (poveljnik podpolkovnik Gaetano Polizzi, za njim major Francesco Caviglioli) in IX. v Novem mestu (poveljnik podpolkovnik Diomedeo Novelli); takrat je bilo v pokrajini v 43 posadkah 32 častnikov, 152 podčastnikov in 951 mož. Pozneje so njihovo število zmanjšali, tako da jih je bilo v začetku decembra 1942. leta le še 650.

Podobno kot slovenske policiste in orožnike je okupatorjeva civilna uprava sprejela v službo tudi slovenske financarje. Po nekem številčnem pregledu iz marca 1942 je bilo v stalni finančni službi v Ljubljanski pokrajini 207 in v začasni finančni službi 45 bivših jugoslovanskih financarjev, skupno torej 252.

Četrta oborožena formacija civilne uprave za Ljubljansko pokrajino je bila obmejna milica (Milizia Confinaria), ki je bila nekakšna pomožna formacija za varovanje državne meje; glavna formacija za varovanje državne meje so bili namreč graničarji (Guardia alla frontiera). Ti so bili vojaška formacija in bomo o njih govorili posebej. Takoj pa moramo povedati, da jih niso razmestili ob mejah Ljubljanske pokrajine; pustili so jih ob rapalski meji (!), če pa so jih že pripeljali v Ljubljansko

pokrajino, so jih uporabljali predvsem za zavarovanje železnic in bojevanje proti partizanom. Tako so bile na meji nasproti nemškemu rajhu in t. i. NDH le postojanke obmejne milice, karabinjerjev in financarjev.

Podobno kot druge fašistične milice, je bila tudi obmejna milica organizirana po fašistično. Za Primorsko in Ljubljansko pokrajino je bila IV. gorska legija obmejne milice »Monte Nevoso« s poveljstvom (konzul Ferdinando De Padova) v Trstu in od maja 1942 v Ljubljani. Tako je tudi večina njenih enot spomladi 1941 prišla iz Primorske. V Ljubljanski pokrajini je imela legija spomladi 1941 tri čete, in to v Kočevju, Metliki in Novem mestu, spomladi 1942 dve kohorti (tj. bataljona), in to eno v Ljubljani (poveljnik senior, tj. major Gerino Rotini in za njim podpolkovnik Cesare Mezzano ter major Ernesto Merlo Pich) in drugo v Novem mestu. Vsaka kohorta je imela nekaj centurij (tj. čet) in te nekaj manipulov (tj. vodov). Podobno kot pri kraljevi finančni straži, se je tudi pri obmejni milici spreminjalo število postojank in miličnikov glede na razmere ob mejah. Medtem ko je imela npr. 1. marca 1942 še 29 posadk, jih je imela v začetku avgusta 1942 devet s 15 častniki in 268 miličniki in konec decembra 1942 le še 7 z 18 častniki in 319 miličniki.

Visoki komisar Grazioli je v začetku okupacije mislil na to, da bi se v Ljubljani ustanovilo poveljstvo fašistične legije prostovoljne milice za narodno varnost (Milizia volontaria sicurezza nazionale – MVSN) z eno kohorto (tj. bataljonom) in da bi prišlo v Ljubljano okoli 300 miličnikov, ki bi sodelovali pri vzdrževanju reda in mira. Pri tem je mislil na bivšo svojo 59. legijo iz Sežane, ki naj bi začasno prišla v Ljubljansko pokrajino, kar je 19. maja 1941 povedal tudi njenemu poveljniku, konzulu Nicolu de Rienzu. V utemeljitvi za to beremo: »S premestitvijo legije bi se v njenih vrstah takoj združili vsi nacionalni elementi, ki so iz raznih razlogov že v mestu. Ko bi se kasneje ustanovila nacionalna fašistična stranka, bi se lahko pridružili vsi ostali krajevni elementi zdravih nazorov, ki bi s tem, da bi se prvi potegovali za pripadnost k ustanovi, pokazali svojo zanesljivost. [...] Delo milice bi bilo koristno tudi v pogledu poznejšega pripravljanja slovenskega ljudstva za vojaško službo.« Vendar v Ljubljansko pokrajino ni prišla nobena enota fašistične milice za narodno varnost (MVSN), ki bi bila podrejena visokemu komisarju. Kot bomo videli, so prišle v to pokrajino tudi fašistične enote, vendar so bile podrejene vojaškemu poveljstvom.

V Ljubljanski pokrajini so bile še nekatere druge milice, ki pa niso bile podrejene civilni upravi oziroma visokemu komisarju. Pri delegaciji vzhodne direkcije državnih železnic (ta direkcija je bila v Benetkah), ki jo je italijansko ministrstvo za železnice spomladi 1941 ustanovilo v Ljubljani (vodja Francesco Rolla, za njim Giovanni Batista Solari), je bilo poveljstvo avtonomne kohorte (tj. bataljona) železniške milice (Milizia Ferroviaria) s poveljnikom seniorjem (tj. majorjem) Mariom Felicejem (decembra 1942 je imela 238 miličnikov). V Ljubljani je bilo tudi poveljstvo samostojne kohorte, tj. bataljona gozdne milice (Milizia Nazionale Forestale) s poveljnikom seniorjem Giuseppom Pepejem (nato Dagoberto Giugliarelli). V Ljubljani je bil tudi oddelek poštotelegrafske milice (Milizia Posttelegrafica), imenovan »Capitano Giuseppe Renzi,« ki ga je vodil centurion (stotnik) Stanislao Apicella.

Sodstvo

Takoj po končanih vojaških operacijah v Jugoslaviji je Mussolini kot vrhovni vojaški poveljnik 24. aprila 1941 odredil, da se na ozemlju bivše Kraljevine Jugoslavije, ki ga zaseda italijanska vojska, še nadalje uporabljajo »vsi tamkaj veljajoči zakonski predpisi v civilnih, trgovinskih, meničnih in kazenskih stvareh, kolikor ne odredijo italijanske oblasti s posebnimi določbami, ki jih izdajo, kaj drugega«. Vendar se morajo sodne odločbe in notarski akti začeti z besedami: »Na osnovi

pooblastila, podeljenega od Vrhovnega poveljništva italijanske vojske.« Italijanska vojaška sodišča so drugorodnim prebivalcem lahko sodila le v primeru, če so se pregrešili v škodo italijanske vojske ali njenih oseb.

V Ljubljanski pokrajini so bili sodni organi tudi za vso nekdanjo dravsko banovino. To sta bili vrhovno sodišče (predsednik dr. Jakob Konda) in apelacijsko sodišče (predsednik dr. Vladimir Golia) ter vrhovno državno tožilstvo (vodja Ljubo Milovanović) in višje državno tožilstvo (vodja dr. Luka Krvina) v Ljubljani. Tam je bilo tudi okrožno sodišče (predsednik Peter Keršič) za območje, ki je bilo tudi zunaj Ljubljanske pokrajine; okrožno sodišče je bilo tudi v Novem mestu, v pokrajini pa tudi 15 okrajnih sodišč. Za delovanje sodstva v Ljubljanski pokrajini v okupatorjevem duhu je skrbel poverjenik Nicolò Tramontana.

Tudi v svojem razglasu o upravni in sodni razdelitvi zasedenega jugoslovanskega ozemlja je Mussolini 17. maja 1941 potrdil ureditev pravosodja iz odredbe z dne 24. aprila 1941, je pa dodal, da so vojaška sodišča tudi »pristojna za sojenje kaznivih dejanj po razglasih, izdanih na zasedenem ozemlju«. Določil je tudi, da z 10. junijem 1941 zopet začno teči zakonski in dogovorjeni roki in zastarevanja, katerih prekinitvev je bil odredil z odredbo 24. aprila 1941.

Ko se je pojavila novica, da bo sodstvo Ljubljanske pokrajine podvrženo apelacijskemu sodišču na Reki, se je tržaški prefekt Tullio Tamburini julija 1941 pritoževal in sodil, da morajo sodstvo v Ljubljanski pokrajini podvreči apelacijskemu sodišču v Trstu, ker pokrajina teži bolj k Trstu kot k Reki. Vendar je apelacijsko sodišče ostalo v Ljubljani, le da so dr. Kondo po Graziolijevem prizadevanju zamenjali z italijanskim sodnikom dr. Massimom Pilottijem.

Prvi odločen poseg v sodno ureditev je storil visoki komisar Grazioli, ko je z odredbo »o ukrepih za zaščito javnega reda« 11. septembra 1941 uvedel kazen konfinacije in določil smrtno kazen za nekatera dejanja kršenja javnega reda in mira, ki jo izrekajo izredna sodišča treh članov. Takšno sodišče lahko postavi od primera do primera visoki komisar, ki mu tudi določi predsednika, imenuje državnega tožilca in organ, ki naj opravlja posle zapisnikarja. Če sodišče ugotovi krivdo, obtožencu izreče smrtno kazen, ki se izvrši v naslednjih 24 urah, če le mogoče v kraju, kjer je bilo kaznivo dejanje storjeno ali odkrito. Torej je imel ta ukrep tudi zastraševalni namen. 29. septembra 1941 je Grazioli te določbe dopolnil in izdal tudi pravilnik o delovanju sodišča. Kolikor vemo, je Grazioli samo za en primer dne 7. oktobra 1941 imenoval takšno sodišče, ki je drugi dan obsodilo na smrt tri pripadnike narodnoosvobodilnega gibanja, ki pa jih niso ustrelili.

Medtem je namreč Mussolini kot vrhovni vojaški poveljnik 3. oktobra 1941 z razglasom (objavljenim v uradnem listu Kraljevine Italije 7. oktobra 1941) določil vrste kaznivih dejanj proti državi in režimu in za sojenje njihovih storilcev pooblastil vojaška sodišča. Takšna sodišča so obstajala pri poveljstvih armad in pri poveljstvih teritorialnih obramb; za obtožence iz Ljubljanske pokrajine je bilo torej pristojno vojaško vojno sodišče 2. armade na Sušaku. Da je mogel Mussolini to storiti kot vrhovni vojaški poveljnik, je moral kralj Viktor Emanuel III. isti dan izdati ukaz, da svojo odredbo z dne 4. aprila 1941 o razglasitvi vojnega stanja na delu matičnega ozemlja razširja na ozemlja, ki jih je 3. in 18. maja 1941 s svojim ukazom priključil k Italiji. Torej je tudi za Ljubljansko pokrajino od 3. oktobra 1941 veljalo vojno stanje. Z novo odredbo je Mussolini 24. oktobra 1941 še razširil vrste kaznivih dejanj, za katera so pristojna vojaška vojna sodišča na propagandno delovanje in javne manifestacije, odredil pa je tudi ustanovitev posebnega sodišča pri dalmatinskem guvernerju. Tako je bilo oktobra 1941 do kraja razmejeno kazensko pravosodje med italijanskim vojaškim in slovenskimi civilnimi sodišči v Ljubljanski pokrajini. Prvo je obravnavalo politične kazenske zadeve, druga pa navadna kriminalna dejanja. Civilnopravne zadeve so ostale v pristojnosti civilnih sodišč.

Zaradi velikega števila zaprtih v Ljubljanski pokrajini je kvestor Messana pritiskal na vojaške oblasti, naj pospešijo sodne obravnave. Ker bi zaprtim moralo soditi vojaško vojno sodišče 2. armade na Sušaku, je Mussolini 7. novembra 1941 izdal razglas o ustanovitvi posebnega oddelka tega sodišča v Ljubljani. Ustanovili so ga okrog 20. novembra 1941, delovati pa je začelo 6. decembra 1941 in je drugi dan izreklo prve obsodbe. Predsednik tega sodišča je bil polkovnik Antonino Benincasa (za njim polkovnik Ettore Giacomeli), vojaški tožilec pa skoraj ves čas podpolkovnik dr. Enrico Macis. V vprašanju pomilostitev je odločal poveljnik 2. armade na Sušaku. Na vprašanje, kdo naj izvršuje smrtne kazni, so iz Rima odgovorili, da obsojence zaradi političnih zločinov usmrti fašistična milica, druge pa agenti javne varnosti.

Vojaško vojno sodišče v Ljubljani je do 8. septembra 1943 obravnavalo 8737 primerov proti 13.186 Slovincem. Izreklo je 83 smrtnih obsodb, 412 obsodb na dosmrtno ječo, 3082 obsojencev pa je dobilo ječo do 30 let. V tem času je sodilo tudi 1150 italijanskim vojakom. Ko je italijanski okupator zapuščal Ljubljansko pokrajino, je bilo 1369 procesov proti 4428 ljudem še vedno v teku. Te podatke bo treba še preveriti, saj je sodišče sodilo tudi osebam, ki so bile na begu («latitante»), morda celo komu dvakrat, že padlim partizanom itd. Največ smrtnih kazni (28) je izreklo 7. marca 1942, in to popolnoma nedolžnim prebivalcem nekaterih vasic pri Borovnici, predvsem iz maščevanja za zelo odmevno partizansko akcijo – razstrelitev železniškega mostu čez Ljubljanico pri Preserju v začetku decembra 1941; dne 10. marca 1942 so jih usmrtili 16, kar je tudi največje število v enem dnevu usmrčenih obsojencev v Ljubljanski pokrajini. Med 83 obsojenimi na smrt so bili 3 italijanski vojaki (dva tudi usmrčena). Pri ostalih 80 obsojencih so smrtno kazen z ustrelnitvijo izvršili nad 51, medtem ko so 28 obsojencev in eni (tudi edini) obsojenki smrtno kazen spremenili v dosmrtno ječo. Za ustrelnitve so izbrali kraje: kamnolom pri Strahomerju pod Krimom, strelišče na Dolenjski cesti v Ljubljani in Gramozno jamo pri Tomačevem pri Ljubljani. Za usmrtitveni vod so največkrat določili črnosrajčnike, ko pa teh ni bilo v Ljubljani, pa tudi vojake. Pravico do pomilostitve je imel poveljnik 2. armade, čez nekaj mesecev pa je kralj izdal poseben pomilostitveni ukaz. Do 10. marca 1942 so trupla usmrčenih obsojencev odpeljali na pokopališče v Tržiču (Monfalcone) in jih tam pokopali skrivaj, da bi onemogočili počastitve žrtev. Po omenjenem datumu pa so trupla pokopavali na ljubljanskih Žalah. Obsojene na časovne kazni so odpeljali v kaznilnice v Kopru in Italiji.

Vendar visoki komisar Grazioli ni bil zadovoljen z ustanovitvijo vojaškega vojnega sodišča. Želel je namreč imeti posebno sodišče, kot ga je npr. za Dalmacijo 24. oktobra 1941 odredil ustanoviti Mussolini in je imenovanje sodnikov zaupal guvernerju Giuseppu Bastianiniju. To je utemeljeval s tem, da je vojska, ki naj bi imela po 301. členu vojaškega kazenskega zakonika v miru in 244. členu vojaškega kazenskega zakonika v vojni prvenstvo v delovanju pravosodne policije, in to od poveljnika posadke do poveljnika »na kraju«, razmeščena v stotinah posadkah in »krajih« in njihovi poveljniki nimajo možnosti, ne kakovosti in ne potrebnih ljudi za politično in stvarno ocenjevanje ustreznosti ukrepov preventivnega značaja. Sodil je, da mora v pokrajini vladati enotnost v upravnem, političnem in sodnem pogledu in predlagal ustanovitev posebnega sodišča, kakršno je v Dalmaciji, saj je položaj k Italiji priključene Dalmacije podoben položaju Ljubljanske pokrajine.

Notranje ministrstvo v Rimu je Graziolijev predlog posredovalo pravosodnemu ministrstvu, ki se ni izreklo zanj in je predlagalo, naj se o tem povpraša vojno ministrstvo. To je odgovorilo 5. februarja 1942: »Ker Ljubljanska pokrajina ni razglašena za operacijsko cono, menimo, da ni mogoče ustanoviti posebnega sodišča.« Predsedstvo vlade je o tem povprašalo tudi svojo posvetovalno komisijo za vojno pravo, ki je 21. januarja odgovorila, da so za ustanovitev posebnega sodišča potrebni politično-vojaški razlogi, ki pa jih komisija ne pozna in niti ni možno izdati razglasa

o ustanovitvi, ker pokrajina ni razglašena za operacijsko cono. Kabinet predsedstva vlade je najbrž vprašal še Mussolinija (zanj je 18. februarja sestavil beležko), ki je tudi nasprotoval Graziolijevemu predlogu, čeprav se je baje prej zanj »v glavnem izrekel ugodno«, kot je poročalo notranje ministrstvo. Zato je kabinet predsedstva vlade 23. februarja 1942 o vseh negativnih stališčih obvestil notranje ministrstvo, to pa najbrž ustno ali pisno Graziolija. Tako je za obravnavo političnih kazenskih zadev še naprej, do konca okupacije, ostal pristojen oddelek vojaškega vojnega sodišča 2. armade v Ljubljani. Pač pa je Mussolini pozneje določil, da pridejo pred vojaško sodišče tudi kršilci nekaterih odredb visokega komisarja.

5. Fašistična stranka in njene organizacije

Nobenega dvoma ni, da sta bila med poglavitnimi cilji italijanskega okupatorja v Ljubljanski pokrajini italijanizacija in fašizacija slovenskega življa. O prvem nas lahko prepriča tudi Mussolinijev govor v zbornici fašijev in korporacij v Rimu 9. junija 1941, ko je po končanih vojaških operacijah v Jugoslaviji in Grčiji govoril tudi o izenačevanju novih državnih in narodnih mej. Ta cilj je italijanski fašizem nameraval doseči po daljši in zato fizično manj kruti poti kot nemški okupator v severni Sloveniji, ki je že v letu 1941 nameraval izgnati kar tretjino Slovencev. Postopni italijanizaciji naj bi služila dvojezičnost v upravi, javnem življenju, pospešeno učenje italijanščine v šolah, uvajanje rimskega pozdrava itd. K italijanizaciji naj bi prispevala svoj delež tudi fašizacija Slovencev, zlasti mladine.

Podobno kot nemški okupator na svojem zasedbenem območju, je tudi italijanski v Ljubljanski pokrajini razpusil vse politične in t. i. iredentistične organizacije, društva itd. To je že 13. aprila 1941 ukazal poveljnik 2. armade Vittorio Ambrosio. Ostala so le strokovna in dobrodelna društva, npr. Rdeči križ in gasilstvo, ki so dobila italijanske izredne komisarje, da bi jih priličili sorodnim italijanskim društvom.

Ko je Mussolini okrog 12. aprila 1941 fašističnega funkcionarja iz Trsta Emilia Graziolija imenoval za civilnega komisarja za Ljubljansko pokrajino, ga je tudi pooblastil za ustanavljanje in vodenje organizacij fašistične stranke. Tako imenovana Fašistična nacionalna stranka (Partito Nazionale Fascista – PNF) je podobno kot v Nemčiji Nationalsocialistična nemška delavska stranka kot edina stranka totalitarnega režima vodila vse organizacije in društveno življenje. Vodja stranke Mussolini in njen glavni tajnik Adelchi Serena sta že kmalu po italijanski zasedbi Ljubljanske pokrajine določila, da naj se v njej ustanovijo pomožne organizacije fašistične stranke, in to: 1) pokrajinska zveza središč pomoči v Ljubljani (Federazione provinciale dei Centri di assistenza) in slična središča v okrajih in občinah, 2) pokrajinska sekcija kmečkih žena (la Sezione provinciale delle massaie rurali) in občinske sekcije, 3) pokrajinska sekcija delavk in služkinj (la Sezione provinciale delle operaie e lavoranti a domicilio) in občinske sekcije, 4) zvezno poveljstvo mladinskih organizacij v Ljubljani (il Comando federale delle Organizzazioni giovanili di Lubiana) in okrajna ter občinska poveljstva, 5) univerzitetna organizacija v Ljubljani (l'Organizzazione universitaria di Lubiana), 6) pokrajinski Dopolavoro v Ljubljani (il Dopolavoro provinciale di Lubiana) in občinski in obratni Dopolavori, 7) pokrajinski odbor Italijanskega nacionalnega olimpijskega komiteja (il Comitato provinciale del Comitato Olimpico Nazionale Italiano – CONI).

Prva organizacija, ki so jo začeli ustanavljati v Ljubljanski pokrajini, so bili centri pomoči. To graditev je vodilo poveljstvo »centrov pomoči za zasedena ozemlja Slovenije«¹ že od prvega dne italijanske okupacije aprila 1941. To poveljstvo na čelu s poveljnikom Graziolijem je v Ljubljani odprlo svoj urad, ki ga je vodil »zvezni

podsekretar« (il vice segretario federale) konzul fašistične milice Giuseppe De Turris. On je že 13. aprila ustanovil prve centre pomoči med Postojno in Ljubljano, in to v Planini, Cerknici, Dolnjem Logatcu, v Logu in na Vrhniki, ki so jih vodili fašisti iz Primorske; naslednja dva centra na Rakeku in v Brezovici je ustanovil 16. in 28. aprila. Tako je lahko Grazioli v svojem poročilu poveljniku 2. armade 22. aprila poročal, da so v Ljubljani že ustanovili strankin zvezni center pomoči in več krajevnih centrov pomoči ob cesti Postojna–Ljubljana. Meseca maja so ustanovili 11 centrov pomoči, večinoma na Dolenjskem, med njimi tudi v Novem mestu, Črnomlju in Kočevju (2. maja), junija so ustanovili enega, največ, in to 14. julija, 6 avgusta, enega septembra, in enega (pri Mariji Devici v Polju) oktobra 1941, tako da jih je bilo do 8. oktobra 1941. leta 43. Grazioli je 22. septembra poročal Mussoliniju, da so jih ustanovili 44. Čez dva meseca, ko so v Ljubljani ustno poročali glavnemu tajniku fašistične stranke Sereni, so jih imeli 45 in konec leta 49, kar je največje število centrov pomoči v vsem obdobju italijanske okupacije. Skupno so jih ustanovili 52, vendar so jih medtem nekaj ukinili. V mestu Ljubljana pa niso ustanovili nobenega cantra pomoči, ker so takoj ustanovili t. i. bojni fašij. Ustanovili so jih torej v nekaj več kot polovici občin pokrajine. Pozneje so centre pomoči, ki jih je bilo junija 1943 le še 23, preimenovali v centre fašistične stranke (centri del PNF).

Do poletja 1941 so za nadzor nad občinskimi centri pomoči in usklajevanje njihovega dela na okrajni ravni ustanovili pet okrajnih con, ki so jih kot inšpektorji vodili okrajni politični komisarji kot že uveljavljeni fašisti. Cone in občinske centre z datumi njihove ustanovitve nam za konec leta 1941 pokaže tale pregled: (glej str. 60)

Občinske centre pomoči so kot »poveljniki« ali »vodje« vodili fašisti, nekateri iz Primorske in celo nekaj poitalijančenih Slovencev iz Beneške Slovenije. Ko je poveljstvo pri poveljnikih centrov napravilo anketo o znanju slovenščine, jih je nekaj odgovorilo, da jo obvladajo dobro, nekaj pomanjkljivo, večina pa, da je ne obvlada. Brez znanja slovenščine naj bi torej delali med prebivalstvom, ki ni znalo italijanski. Bili so iz raznih poklicev, največ s srednješolsko in nekaj celo z visokošolsko izobrazbo; iz nekega pregleda zvemo, da je bilo med 33 vodji centrov 11 učiteljev. Radi so jih premeščali iz centra v center, nekaterim so dodelili pomočnike, v enem primeru celo Slovenca (v Št. Jerneju).

Centri pomoči naj bi bili do ustanovitve organov fašistične stranke nekakšna jedra uveljavljanja fašističnega režima na terenu. Vodili naj bi ustanavljanje drugih organizacij fašistične stranke, pomagali občinskim upravam in drugim krajevnim organom okupacijske civilne uprave, nadzirali civilno prebivalstvo in do ustanovitve krajevnih organov pokrajinskega podpornega zavoda skrbeli tudi za gmotno pomoč tistim, ki so je potrebni. Iz rednih in občasnih poročil vodij centrov pomoči se vidi, da so se ukvarjali z vsem mogočim, zato so njihova poročila zanimiv vir za krajevno zgodovino. V prvih dneh okupacije so razdeljevali propagandno gradivo, iskali orožje in vojaški material, ovajali politične nasprotnike fašizma, zlasti komuniste (črnomaljski center je sredi maja 1941 poslal v Ljubljano seznam 12 komunistov, logaški v drugi polovici junija 1941 seznam 8 komunistov), opozarjali na pomanjkanje živil in drugega blaga, dajali mnenja o političnem vedenju ljudi, predlagali kandidate za župane, sodelovali so v občinskih prehranjevalnih odborih, komisijah za nadzor cen itd. Po oboroženi vstaji slovenskega naroda in ob razraščanju narodnoosvobodilnega boja so se centri pomoči vse bolj spajali z okupatorjevimi represivnim aparatom. Inšpektor III. cone v Kočevju dr. Sisgoreo je npr. 23. oktobra 1941 poročal na poveljstvo v Ljubljano: »Glede tega (podtalne dejavnosti – op. T. F.) sem dal nasvete in navodila, naj bo njihova (tj. vodje centrov – op. T. F.) dejavnost uokvirjena v tisto, ki jo v posameznih krajih izvajajo postaje kraljevih karabinjerjev in poveljstva posadk.« Ob vse večjem vključevanju v okupatorjevo zatiranje narodnoosvobodilnega gibanja so se centri pomoči ukvarjali bolj z gmotno pomočjo narodnim izdajalcem

Poveljstvo centrov pomoči za Ljubljansko pokrajino
(od 22. 10. 1941 pokrajinska zveza bojnih fašijev Ljubljana)

I. cona LJUBLJANA Lodovico Maffei Michelle Pallotta	II. cona LOGATEC Umberto Rosin	III. cona KOČEVJE Giovanni Sisgoreo Emilio Cassanego	IV. cona NOVO MESTO Ottone Griselli Giuseppe Manu-Ricci	V. cona ČRNOMELJ Emilio Cassanego Antonio Ajuti
1 Log 13. 4.	3 Logatec 13. 4.	8 Kočevska Reka 2. 5.	9 Novo mesto 2. 5.	10 Črnomelj 2. 5.
2 Vrhnika 13. 4.	4 Planina 13. 4.	11 Kočevje 2. 5.	17 Dolenjske Toplice	33 Črnomelj – ok. 9. 7.
7 Brezovica 28. 4.	5 Cerknica 13. 4.	12 Koprivnik 15. 5.	24 Št. Jernej 3. 7.	34 Metlika 9. 7.
36 Drenov Grič 4. 8.	6 Rakek 16. 4.	13 Ribnica 18. 5.	25 Mokronog 3. 7.	41 St. trg ob Kolpi 30. 8.
43 Devica M. v Polju 8. 10.	18 St. trg pri Ložu 24. 5.	14 Sodražica 19. 5.	26 Trebnje 3. 7.	42 Vinica 5. 9.
44 Višnja Gora ok. 10. 12.	19 Rovte 16. 6.	15 Velike Lašče 19. 5.	27 Kostanjevica 3. 7.	47 Semič ok. 22. 12.
46 Št. Vid pri Stični ok. 10. 1.	45 Velike Bloke ok. 25. 11.	16 Videm Dobrepolje 19. 5.	28 Bela Cerkev 9. 7.	49 Gradac 16. 3.
52 Grosuplje ok. 25. 9.		20 Mozelj 3. 7.	29 Sv. Križ pri Kost. 9. 7.	
		21 Stari Log 3. 7.	30 Št. Rupert 9. 7.	
		22 Fara 3. 7.	31 Žužemberk 9. 7.	
		23 Kočevje-okolica 3. 7.	32 Mirna 9. 7.	
		35 Dolenja vas 17. 7.	37 Prečna 30. 8.	
		51 Loški potok	38 Št. Peter 30. 8.	
			39 Velika Loka 30. 8.	
			40 Dobrnič 30. 8.	
			48 Tržišče ok. 16. 1.	
			50 Šmarjeta 16. 3.	

Opomba:

Številka pred krajevnim imenom pomeni časovni vrstni red ustanovitve.

Datum za krajevnim imenom pomeni dan ustanovitve.

Krepko tiskano krajevno ime pomeni kraj, v katerem so ustanovili bojni fašij.

in okupatorjevim sodelavcem kot pa vsem pomoči potrebnim. Precej skrbi so posvetili na terenu in tudi v središču Ljubljane odvozu ogroženih slovenskih vohunov, ovaduhov in drugih kolaboracionistov v Italijo. Tam so pokrajinska vodstva fašistične stranke morala poskrbeti za nastanitev in zaposlitev nekaj stotin takšnih oseb.

Do junija 1941 se je že omenjeni urad poveljstva centrov pomoči v Ljubljani ukvarjal večinoma samo z ustanavljanjem občinskih centrov pomoči. Tisti mesec pa je izšel ukaz glavnega tajnika fašistične stranke v Rimu o ustanavljanju drugih strokovnih organizacij v Ljubljanski pokrajini. Takrat so tudi spremenili ime urada v »pokrajinska zveza centrov pomoči Ljubljana« in ga preuredili. Zveznemu poveljniku Grazioliju so dodelili dva zvezna podpoveljnika, in to enega za centre pomoči (Giorgio Maria Gatti) in drugega za vodstvo mladinskih organizacij (Pietro Cassani). Dodelili so mu tudi zaupnico za t. i. ženski fašij (Ida De Vecchi), ki je imela ob sebi dve sekretarki, in to eno za t. i. kmečke žene (Ariella Rea) in drugo za delavke in gospodinske pomočnice (Giorgina Furlani). Imenovali so tudi »zaupnike« za vzpostavitev univerzitetne organizacije (Piero Carrà), Dopolavora (Dario Liberati) in pokrajinskega odbora italijanskega nacionalnega olimpijskega komiteja (Giovanni Buratti).

Že junija 1941 je glavni tajnik fašistične stranke v Rimu napovedal ustanovitev organov fašistične stranke za Ljubljansko pokrajino. Grazioli je 17. septembra 1941 poročal glavnemu tajniku stranke v Rim, da navzočnost italijanskih fašistov – državnih uradnikov, železničarskih funkcionarjev itd. – v nekaterih središčih pokrajine omogoča ustanovitev t. i. bojnih fašijev (Fasci di Combattimento) in je predlagal njihovo ustanovitev v osmih krajih (Logatec, Novo mesto, Črnomelj, Kočevje, Metlika, Trebnje, Ribnica in Št. Jernej); v Ljubljani pa so tak bojni fašij že imeli. Kjer bi bojne fašije ustanovili, bi ti prevzeli tudi naloge centrov pomoči v tisti občini. Ko bi jih ustanovili, bi v Ljubljani ustanovili njihovo pokrajinsko zvezo, ki bi vodila bojne fašije in vse strankine organizacije v pokrajini. Serena mu je čez enajst dni odgovoril, da višji, tj. Mussolini, soglaša s predlogom. Naj pripomnimo, da je bil Grazioli 2. oktobra pri Mussoliniju v Rimu in mu poročal o razmerah v Ljubljanski pokrajini; zagotovo sta govorila tudi o bližnji ustanovitvi fašistične stranke v tej pokrajini. Grazioli je nato 11. oktobra ponovno pisal Sereni; v pismu je večinoma ponovil že sporočene podatke, je pa predlagal, naj bi pokrajinsko zvezo centrov pomoči preimenovali v »pokrajinsko zvezo bojnih fašijev Ljubljana« (Federazione Provinciale dei Fasci di Combattimento di Lubiana). Prosil je tudi, da bi v Rimu imenovali zveznega tajnika in podtajnika, in to morda sedanjega zveznega poveljnika in podpoveljnika pokrajinske zveze centrov pomoči, medtem ko bo člane direktorija predlagal pozneje.

Dne 22. oktobra je fašistična zveza centrov pomoči v Ljubljani z okrožnico št. 18 sporočila novico o ustanovitvi pokrajinske zveze bojnih fašijev v Ljubljani in osmih bojnih fašijev v že omenjenih krajih in tudi na Vinici; omenja tudi že obstoječi fašij v Ljubljani. V teh krajih se poveljniki centrov pomoči preimenujejo v politične sekretarje. Natančnejša navodila za delo so ti sekretarji dobili na sestanku pri Grazioliju 24. oktobra. 22. oktobra je tudi italijanska časopisna agencija Stefani sporočila novico o ustanovitvi fašistične stranke v Ljubljanski pokrajini in da je Mussolini za zveznega tajnika imenoval Graziolija; podtajnik pa je postal Giorgio Gatti. Direktorij pokrajinske zveze bojnih fašijev za Ljubljansko pokrajino (7 članov) je glavni tajnik Serena imenoval šele sredi decembra 1941. Sedež zveznega tajništva v Ljubljani je bil na Erjavčevi cesti 11. Ljubljanski fašij, ki je bil najbrž največji, so 19. decembra 1941 razdelili v dva odseka oziroma štiri »jedra«.

Grazioli in Gatti sta ostala na čelu pokrajinske zveze bojnih fašijev manj kot štiri mesece, približno toliko časa, da so v pokrajini izoblikovali vse strankine organe in organizacije. 12. februarja 1942 je namreč postal zvezni tajnik Orlando Orlandini, ki je prišel z Reke, 15. junija 1943 ga je nasledil visoki komisar Guiseppe Lombassa,

Glavni tajnik fašistične stranke Adelchi Serena na obisku v Ljubljani 23. novembra 1941

dokler stranka po padcu fašizma v Italiji 25. julija 1943 ni bila razpuščena. Zveznih podtajnikov se je od februarja 1942 do julija 1943 zvrstilo več: Ernesto Capurso, dr. Giulio Scarnicci, Enzo Selloni in Marcello De Cristofaro; v letu 1942 sta bila navadno hkrati dva podtajnika, od katerih je vsak vodil t. i. službe z nekaj uradi. Tako je konec avgusta 1942 dr. Scarnicci vodil »politične in kulturne službe« z uradi: politično tajništvo (Giordano Cristofoli), tisk in propagandna (Luigi Pietrantonio), pomoč bojevnikom (Bice Falconi), Capurso pa »disciplinske in gospodarsko-sindikalne službe« z uradoma: administracija (Giovanni Battista Gastaldi), plače (Giovanni Rossi). Takrat je bilo na sedežu stranke 38 zaposlenih fašistov (skupno z vodstvom ženskega fašija in univerzitetne organizacije, vendar brez GILL). Za plačevanje vseh funkcionarjev in uradnikov zveznega tajništva za Ljubljansko pokrajino so potrebovali letno okrog 2,212.000 lir.

Fašistična stranka v Ljubljanski pokrajini je imela dve veliki veji, in to bojne fašije (Fasci di Combattimento) in ženski fašij (Fascio femminile). V obe veji so sprejemali le osebe z italijanskim državljanstvom. Slovenci še niso imeli italijanskega državljanstva in zato niso mogli postati člani fašistične stranke. Tisti fašisti, ki so na dan ustanovitve fašistične stranke v Ljubljanski pokrajini že bivali v tej pokrajini, so se morali posebej prijaviti vanjo. Bilo je veliko nesorazmerje med moškimi in ženskimi člani, saj je po službeni dolžnosti prišlo v to pokrajino neprimerno več uradnikov kot uradnic, poleg tega pa so bili včlanjeni tudi fašisti iz oboroženih sil. Ko je glavni tajnik iz Rima Serena 23. novembra 1941 obiskal Ljubljano, so mu poročali, da imajo v 10 fašijih vpisanih 822 fašistov, med njimi 58 skvadristov (tj. članov bivših fašističnih napadalnih skupin ali skvader iz zgodnjega obdobja stranke), in 51

Vodstvo italijanske fašistične stranke za Ljubljansko pokrajino ob drugi obletnici priključitve Ljubljanske pokrajine k Italiji 3. maja 1943

fašistk. Čeprav so mu takrat vzneseno govorili, da ti bojni fašiji pomenijo »10 plamenov Revolucije, segajočih do neba v najpomembnejših krajih ozemlja, ki se jim bodo kmalu pridružili novi bojni fašiji, ko bo njihovo ustanovitev polagoma omogočilo število tukaj bivajočih fašistov«, pa niso ustanovili več nobenega novega fašija. Maja 1943 so poročali, da imajo vpisanih 1496 članov, in to 415 agentov javne varnosti, 571 miličnikov in vojakov, 174 železničarjev in poštnih uslužbencev in 336 nameščencev v javnih in zasebnih ustanovah. Miličniki in vojaki najbrž niso bili vsi vključeni v terenske organe fašistične stranke, saj je moralo biti med njimi, zlasti med črnosrajčniki, več fašistov kot so jih navajali. Za junij 1943 so poročali, da imajo 1461 fašistov in med njimi 70 skvadrstov, 8 reških legionarjev, 52 legionarjev s pohoda na Rim. Ljubljanski fašij (vodja Domenico De Simone, nato Umberto Cungi) so 23. marca 1943 preuredili tako, da je imel poleg tri odseke (sekcije), in to v Mostah, na Viču in v Šiški, iz katerih bi najbrž pozneje nastali trije novi fašiji.

Za leti 1942 in 1943 vemo, da so imeli sekretarji bojnih fašijev in poveljniki centrov pomoči ter inšpektorji con redne mesečne sestanke v Ljubljani. Na njih so morali poročati o političnih razmerah v vsakem centru. Seveda so največ poročali o narodnoosvobodilnem gibanju, ki je hromilo ali celo onemogočilo njihovo delo, o vpisih in izstopih iz strankinih organizacij, o številu njihovega članstva itd. V ohranjenih zapisnikih najdemo tudi nekatere zanimive ugotovitve in predloge. Tako so npr. na sestanku 21. maja 1942 ugotavljali, da vojaška poveljstva, najbrž slabo obveščena, sodijo, da je v pokrajini ogromno število partizanov, »pa so conski inšpektorji, zaupniki itd. prepričani, da jih je največ od 4000 do 5000«. Na sestanku 3. julija 1942 so za novomeško cono poročali, da »je od 31 občin 23 v rokah upornikov, ki so si ustanovili svoje civilne urade«. Na sestanku 1. septembra 1942 je podpoveljnik GILL Pietro Cassani govoril, »da bi bilo potrebno večje pomešanje, da bi bolj prodrli v globino, in da je treba čimbolj krepiti Stranko. Sekretarji centrov in fašijev

bodo imenovani za prefekturne komisarje (tj. občinske komisarje – op. T. F.) v raznih občinah, ker se je treba pripravljati za prvi povojni čas«. Na istem sestanku je dr. Sisgoreo iz Kočevja takole poročal o razmerah v svoji coni (okraju): »Porušene so mnoge vasi, pobiti ljudje. Te akcije (misli na veliko italijansko ofenzivo – op. T. F) so povečale sovraštvo proti nam; ugotavlja se oddaljevanje. Pridelek je uničen, zato bodo prošnje za pomoč. Razpoloženje prebivalstva je slabo. Glede na odgon moških so skrbi za delovno silo. Gozdovi niso varni in ni mogoče vanje poslati delat ljudi brez spremstva. [...] Močno se je zbudil slovenski nacionalizem. Naši propagandi niso nikdar verjeli. **Treba je vztrajati pri raznarodovanju. Treba je združiti rasne meje s političnimi.** [...] **To bo vprašanje časa, vendar bomo uspeli raznaroditi.**« (Podčrtal T. F.) Torej enaki predlogi kot Graziolijev program z dne 24. avgusta 1942, ki ga objavljam v tej knjigi. Zanimivo pa je, da se je dr. Cassanego iz črnomaljske cone (okraja) na tem sestanku izjavil proti raznarodovanju.

V fašistični stranki so po sklepu glavnega tajništva v Rimu 6. junija 1941 začeli ustanavljati posebno obveščevalno službo, t. i. kapilarno službo ali organizacijo. Ustanovili so jo tudi v Ljubljani, in to 20. maja 1942 (vodja Augusto Pullini).

Iz njenega poročila zvemo, da je poskrbela za odvoz več kot 200 ogroženih vohunov, ovaduhov in kolaboracionistov v Italijo, skrbela za cenzuro nekaterih vrst ljudi, izdelovala kartoteko o Slovencih, ki so kolaboracionisti, naklonjeni Italijanom, sumljivi, sovražni, tako da je do oktobra 1942 zaznamovala že 3148 Slovencev.

Kaže, da pokrajinska zaupnica ženskega fašija Ida De Vecchi, ki so ji sredi decembra 1941 delili za podzaupnico Anno Ruffini, ženo Graziolijevega prevajalca, ni nikdar imela v stranki več kot 190 članic (konec januarja 1942 jih je bilo 86). V Kočevju je bilo npr. 6 članic, pa še od teh so bile tri iz družine Riccarda Loserja, ki je bil baje član fašistične stranke od 1935. leta. Prve aktivistke ženskega fašija za Ljubljansko pokrajino so prišle iz Trsta. Do junija 1943 je število članic ženskega fašija, t. i. »fašističnih žena« (donne fasciste) naraslo na 180.

Glavna naloga ženskega fašija v Ljubljanski pokrajini je bilo ustanavljanje in vodenje dveh strankinih ženskih organizacij, in to »kmečkih žena« (Massaie rurali) in »delavk ter hišnih pomočnic« (Operaie e lavoranti al domicilio). Prvo je vodila sekretarka Ariella Rea in drugo sekretarka Giorgina Furlani. Čeprav sta že zgodaj, tj. poleti 1941, začeli vzpostavljati organizaciji na terenu, je vključevanje žensk teklo razmeroma počasi in neenakomerno. Kmečkih gospodinj se je vpisalo precej več kot delavk in hišnih gospodinj, sicer pa je bilo veliko nesorazmerje v številu prvih in drugih glede na takratno zaposlenost žensk. Kaže, da so občinska vodstva, t. j. sekcije, ali samo zaupnice kmečkih gospodinj – bile so same Slovenke – uspeli dobiti samo tam, kjer so bili tudi fašistični centri pomoči; saj je največje število sekcij, ki ga navaja kakšno poročilo, bilo 44. V poročilu za januar 1942 so navajali, da imajo v 30 sekcijah vpisanih 204 kmečkih gospodinj in 158 delavk in hišnih pomočnic. Kaže, da se jih je razmeroma precej vpisalo v Beli krajini, saj seznam akcij in imen njihovih voditeljic navaja 995 članic, t. j. skoraj polovico vseh članic v Ljubljanski pokrajini. Vpisovanje je že zgodaj oviral narodnoosvobodilni boj; tako je inšpektor III. cone iz Logatca Rosin že 7. januarja 1942 poročal: »Dejavnost v prid kmečkih gospodinj se je nekoliko upočasnila v poslednjih dveh mesecih zaradi posebnih političnih razmer, ki jih je povzročila cela vrsta napadov in ustrahovanj.« Ko je število vpisanih kmečkih gospodinj doseglo okoli 2700 članic, se je vpisovanje ustavilo. Na sestanku fašističnih voditeljev v Ljubljani 23. aprila 1942 je De Vecchijeva poročala, da je bil vpis kmečkih gospodinj še zadovoljiv, »negativen ali skoraj negativen pa je bil vpis delavk in hišnih pomočnic glede na sedanje občutljive razmere«. Sodila je, da je bolje ne več vpisovati, kakor pa da bi ženske vračale izkaznice, kar se je že dogajalo. Do junija 1943 je število članic organizacije kmečke gospodinj strahovito upadlo, saj sta bili samo še 302. Takrat je bilo v organizaciji delavk in hišnih pomočnic 150 članic.

V Ljubljani in nekaterih mestih se je delo ženskega fašija in obeh njenih ženskih organizacij odvijalo v propagandi fašizma in italijanstva, zbiranju daril za ranjene italijanske vojake in njihovo obiskovanje, novoletno obdarovanje otrok (t. i. Befana del Duce), praznovanje matere in otroka, tekmovanji za ureditev domov (113 nagrad po sto lir) in ureditev vrtov, sodelovanje na praznovanju državnih, fašističnih in vojaških praznikov itd.

Vodstvo fašistične stranke za Ljubljansko pokrajino je od 19. septembra 1942 do 24. julija 1943 izdajalo svoje glasilo »Prima linea«. Ime je prevzelo iz Mussolinijevega pisma 23. 2. 1942 temu vodstvu, da je stranka v Ljubljanski pokrajini v »prvi /bojni/ črti« (in prima linea). List je v Ljubljani v Wolfovi ulici 12 urejal Luigi Pietrantonio, tiskala pa tiskarna »Merkur« v Ljubljani. V prvem letniku (uporabljali so štetje let t. i. fašistične ere) je izšlo 7 števil, v drugem pa 38. Poleg člankov načelne fašistične narave (o fašizmu, korporativizmu, organizacijah fašistične stranke itd.) je list prinašal tudi novice in fotografije o delovanju fašistične stranke in njenih organizacij v pokrajini, reportaže o bojevanju črnosrajčnikov proti partizanom na Dolenjskem in Notranjskem itd. Ob izidu 1. številke tega lista je takratni ljubljanski župan Leon Rupnik naročil 4 izvode za svojo občino in priporočil uradnikom, naj ga prebirajo, kajti »ime, obstoj in blagor slovenskega ljudstva leži v naročju Italije in pod zaščito Duceja« ter naj spoznajo »fašistično ideologijo, ki predstavlja duha nove Evrope, brez katerega danes ni in ne bo mogoče živeti nobenemu narodu.« Poleti 1942 je vodstvo fašistične stranke v Ljubljani začelo izdajati tudi stenski časopis Lubiana Nuova.

Več naporov za zajetje ljudi v organizacijo fašistične stranke je italijanski okupator vložil pri šolski mladini. Časniki so sredi novembra 1941 poročali, da je glavni tajnik fašistične stranke v Rimu, ki je tudi glavni poveljnik italijanske liktorske mladine, z najnovejšim odlokom (to je bil odlok št. 175 z dne 31. 7. 1941) razširil na Ljubljansko pokrajino organizacijo Italijanske liktorske mladine (Giuventù Italiana del Littorio – GIL) ter odločil, da dobi nastajajoča mladinska organizacija ime Italijanska liktorska mladina Ljubljane (Giuventù Italiana del Littorio di Lubiana – GILL). Sedež te organizacije je bil najprej v prostorih Narodne galerije v Ljubljani in v njem je bil ves čas do konca fašističnega režima zaupnik in podpoveljnik profesor Pietro Cassani; poveljnik GILL je bil sam Grazioli, zaupnica za ženske oddelke je bila Laura Lolli Ferrorelli. Pri vodstvu je bilo več uradov, in to za administracijo, za ureditev in kader za moške oddelke, za pomoč in saniteto, za telesno vzgojo in šport, za politično vzgojo in propagando, in v njih skupno okoli 40 oseb. K temu številu moramo prišteti še 39 občinskih poveljnikov GILL, ki so jih imenovali decembra 1941. Čez nekaj mesecev so poročali, da dela v oddelkih GILL na terenu 45 funkcionarjev, in to 27 v Ljubljani in 18 na podeželju. Med njimi je bilo tudi nekaj bivših častnikov fašistične milice.

Fašisti so vložili veliko truda v propagando za vpis slovenske mladine v GILL, saj so jeseni 1941 izdali za to posebno knjižico, napisali na desetine člankov za časnike in priredili samo v Ljubljani 12 kinematografskih matinej z okrog 8000 obiskovalci. Da bi dosegli čimvečji vpis, ki je bil načeloma prostovoljen, so na razne načine pritiskali na mladino, starše in šolska vodstva, naj vpišejo mladino v to organizacijo. 15. novembra je imel Grazioli za to sestanek s šolskimi nadzorniki in upravitelji osnovnih in srednjih ter meščanskih šol iz vse pokrajine. Dne 19. februarja in ponovno 12. novembra 1942 pa je telovadbo v šolah, ki je bila obvezna, podredil organizaciji GILL. Tej organizaciji so tudi zaupali ustanavljanje in vodenje šolskih kuhinj, in to v Ljubljani 9. in na podeželju 15. decembra 1941. V vsej pokrajini, v kateri je bilo skupno 765 šol s 46.284 učenci in dijaki, so ustanovili v 91 občinah 175 šolskih kuhinj, v katerih je prejemale brezplačno kosilo 6.332 učencev in dijakov.

Čeprav so se fašisti v časnikih hvalili o uspehu vpisa v GILL in za konec decembra 1941 navajali 5028 članov, je to bila le desetina vseh učencev in dijakov. V novome-

Oddelek GILL v Ljubljani 1941

škem okraju se je npr. do 24. decembra 1941 od 354 učiteljev in učiteljic vpisalo 185 in od približno 15.000 učencev in dijakov le 327. Večji ali manjši odpor vpisu je bil odvisen tudi od večje ali manjše stopnje narodne zavesti in človeškega poguma učiteljstva. Na sestanku fašističnih voditeljev v Ljubljani 1. septembra 1942 so npr. takole poročali za Log in Brezovico: »GILL: ne kažejo se možnosti za razvoj, ker manjkajo učitelji, še posebno v Brezovici. Družine, ki so nam naklonjene, ne dovolijo svojim otrokom vpisa v GILL, ker za to manjkajo učitelji, zadeva, ki bi se jo dalo hitro urediti, če bi zamenjali učitelje, ki so vsi naši nasprotniki.« Morda bi lahko rekli, da je imelo pri tem odporu slovensko učiteljstvo vsaj takšno vlogo kot umetniki pri kulturnem molku.

Ko je poveljstvo GILL za Ljubljansko pokrajino 31. marca 1942 pregledalo uspeh vpisa učencev in dijakov v GILL, je ugotovilo, da je v 55 občinah vpisanih 5111 učencev in dijakov (v 12 občinah pa v vsaki manj kot 10), v 35 občinah pa nobeden. Spomladi 1943 je bilo vpisanih v GILL 175 Italijanov in 6970 Slovencev.

Enako kot v Italiji v GIL, so tudi v Ljubljanski pokrajini mladino, vpisano v GILL, delili v več oddelkov po starostnih stopnjah. Tako so pri moški mladini bili najmlajši (letniki 1934–1937) »volkuljini sinovi«, starejši (letniki 1928–1933) t.i. balilla, najstarejši (letniki 1924–1927) pa »avantgardisti«, pri ženski mladini pa »volkuljine hčerke« (letniki 1934–1937), »male Italijanke« (letniki 1928–1933) in »mlade Italijanke« (letniki 1924–1927). Tudi to, da so slovenske mladenke v GILL imele za Italijanke, kaže na raznarodovalni namen organizacije. Najstarejši slovenski mladinci in mladinke pa niso mogli postati »mladi fašisti« in »mlade fašistke«, ker niso imeli italijanskega državljanstva. Konec aprila 1942 so poročali v Rim, da imajo pri slovenski mladini v GILL 585 »volkuljinih sinov«, 1869 članov balilla, 231 »avantgardistov«, 506 »volkuljinih hčerk«, 1880 »malih Italijank« in 195 »mladih

Italijank«, skupno torej 5266 članov. Tisti čas je bilo v GILL tudi 54 Italijanov, med njimi 11 »mladih fašistov in fašistk«.

Zaradi močne narodne zavesti večine slovenskih staršev in slovenskega učiteljstva ter močne agitacije narodnoosvobodilnega gibanja, zlasti še delovanja Mladinske Osvobodilne fronte, število članstva ni nikdar preseгло 7000.

Kakšno je bilo število šoloobveznih otrok v občini Ljubljana in okrajih, število članov GILL, šolskih kuhinj in dnevniških obrokov kosila pozimi 1941/42, kaže ta pregled:

Okraj	občin	Število					
		šolo- obveznih otrok 1941/42	občin s šolskimi kuhinj.	šolskih kuhinj	dnevniških obrokov kosila	občin s člani GILL	član. GILL 30. 4. 1942
Obč. Ljub.	1	6998	1	12	1315	1	1179
Ljubljana	28	10618	27	43	1406	17	251
Črnomelj	11	5012	9	29	636	9	2120
Logatec	11	4059	11	21	585	5	320
Kočevje	13	6218	12	30	837	10	720
Novo mesto	31	13379	31	40	1553	13	612
Skupaj	95	46284	91	175	6332	56	5202

V šolskem letu 1942/43 je dobivalo brezplačno kosilo v šoli že manj šolarjev, in to 4749.

Potujčevanju slovenske mladine naj bi prispevale tudi počitniške kolonije, ki so jih vodili funkcionarji GILL. Baje je bila posebna Mussolinijeva volja, da bi jih bili deležni tudi šolarji iz Ljubljanske pokrajine. Te so bile t.i. dnevne v krajih blizu mestnih središč v Ljubljanski pokrajini (bilo jih je 19) in obmorska (bila je v San Terenziu in Lerici v pokrajini La Spezia). Za poletje 1943 so predvidevali, da bodo poslali člane GILL v deset kolonij, od katerih jih bo 7 v pokrajini in tri zunaj nje, z okrog 1000 udeleženci. Poveljstvo GILL je prirejalo tudi razne tečaje za šolanje nižjega vodstvenega kadra, pa tudi posebne tečaje italijanščine; zgodaj spomladi 1942 so imeli tečaje italijanščine pri desetih občinskih poveljstvih z okrog 400 tečajniki, skupno pa je bilo do julija 1943 takšnih tečajev 15 s 586 tečajniki. Poveljstvo GILL je izdajalo tudi dvojezični list *Giuventù Lubianese*, tj. Ljubljansko mladino. Izdajalo je tudi glasili »Ordine del giorno« in »Balilla«.

Maja 1942 so v Ljubljani, kjer so ustanovili tudi italijansko osnovno šolo in gimnazijo, ustanovili Združenje fašistov šol – sekcijo za srednje šole. Vanjo se je vključilo 28 učiteljev italijanščine v slovenskih šolah. Vodil jo je zaupnik profesor Salvatore Spadaro (za njim Eugenio Duprè – Theseider). Približno v istem času se je v sekcijo za osnovne šole omenjenega združenja vpisalo 50 učiteljev srednjih šol. Vodil jo je zaupnik prof. Ottone Cassano.

Približno v istem času kot GILL je italijanski okupator začel ustanavljati Univerzitetno organizacijo v Ljubljani (*Organizzazione universitaria di Lubiana – OUL*), in to 30. oktobra 1941. Postala naj bi priprava za pravo »fašistično univerzitetno mladino« (*GUF – Giuventù Universitaria Fascista*), v katero bi jo preuredili, ko bi prebivalcem Ljubljanske pokrajine dali italijansko državljanstvo. 30. oktobra 1941 je Grazioli z odredbo razpustil vsa dotedanja društva univerzitetnih študentov (po

nekem viru 26) in prepovedal ustanavljati nova. Ravno tisti čas, ko je na peti seji sosveta za Ljubljansko pokrajino 5. novembra 1941 grozil z zaprtjem univerze zaradi prevratnega delovanja študentov, je bila objavljena časopisna novica o omenjenem razpustu in napovedana bližnja ustanovitev vseučiliške organizacije, »ki bo disciplinirala udejstvovanje študentov na kulturnem, umetniškem, socialnem in športnem polju«. Nato so časniki objavili pravilnik o ljubljanski univerzitetni organizaciji, ki jo vodi fašistični zaupnik Piero Carrà skupaj z direktorijem, v katerem je podzaupnik in devet članov. Direktorij je 1. decembra 1941 imenoval Grazioli, in to za podzaupnika Franca Župca s pravne fakultete, za člane pa Jaroslava Kiklja z medicinske, Janeza Mahničiča, Zvonka Pirca in Ivanko Lavrič s filozofske, Milana Komarja, Petra Kalana, Aleksa Krašovca in Iva Vadnjala s pravne ter Ladislava Lavrenčiča in Gostirada Lončariča s tehnične fakultete. Bili so predvsem iz v. št. akademskega kluba »Straža v viharju« in akademske Katoliške akcije; v časopisu pa so zapisali, da so bili »že voditelji razpuščenih organizacij«. Ko jih je Carrà 13. decembra predstavil Grazioliju, je ta v pogovoru obsodil »delovanje majhne peščice tistih, ki mislijo, da bi radi imeli vseučilišče za sedež komunistične ali sploh kakršne koli protiitalijanske propagande«. Razmere so bile takrat tako zaostrene, da je moral rektor dr. Milko Kos s profesorji h Grazioliju in pred njim prečitati vdanostno izjavo. Pozneje se v virih več ne pojavljajo kot člani direktorija Krašovec, Vadnjal in Lavričeva, pač pa namesto njih Dušan Humar in Feliks Pušenjak.

Še počasneje kot v druge pomožne organizacije fašistične stranke je šlo vpisovanje v univerzitetno organizacijo. Od približno 2474 študentov se jih je kljub propagandi

Najnižji položaj ljubljanske univerze: rektor prof. dr. Milko Kos pred glavnim tajnikom PNF Sere- no 23. 11. 1941; kmalu mora dati vdanostno izjavo visokemu komi- sarju Grazioliju 16. decembra 1941

po enem mesecu, tj. do konca januarja 1942. leta, vpisalo samo 98 in so morali celo v časnikih priznati, »da del (V resnici ogromna večina! – Op. T. F.) študentov noče v novo organizacijo, ki so jo italijanske oblasti ustanovile in izvedle za njih«. Seveda je bila močna tudi propaganda proti vpisu v to organizacijo in torej ni čudno, da je imel italijanski okupator ljubljansko univerzo za žarišče protiokupatorskega delovanja in bil spomladi in poleti 1942 tako odločen spravit čimveč študentov v koncentracijska taborišča. Organizacija se je vse bolj spreminjala v pomožno enoto fašistične policije in je vodstvo fašistične stranke za Ljubljansko pokrajino za mesec marec 1942 takole ocenilo njeno delo: »Omejena dejavnost glede na splošne politične razmere v pokrajini in v glavnem tudi glede na interniranje velikega števila študentov. Nadaljuje se nadzorovanje študentskih domov, v katerih je iz prej omenjenih razlogov le majhno število vseučilišnikov. Kot v preteklosti je tvorno sodelovanje s policijskimi oblastmi za sporočanje prevratnih študentov, da bi jih takoj aretirali.« V vsem času se je le okrog 400 študentov vpisalo v univerzitetno organizacijo; konec junija 1943 so poročali, da jih je v njej 460. Priznati so morali, da je večina študentov ostala sovražno razpoložena do okupatorja in da »so iz teh razlogov moči univerzitetne organizacije usmerjene tudi v prepoznavanje prevratnih ljudi s ciljem, da jih posredujejo pristojnim oblastem«. Takrat so tudi povedali, da so mnogi člani organizacije iz klerikalnih vrst častniki v prostovoljni protikomunistični milici.

Že letak Osvobodilne fronte slovenskega naroda iz druge polovice decembra 1941 je članom direktorija univerzitetne organizacije nagnal strah v kosti, da so zaprosili okupatorjevo policijo za orožje in zaščito; oboje so tudi dobili. Nekateri pa so dobili tudi izdatno denarno podporo in so jih poslali v severno Italijo. 16. marca 1942 je Varnostnoobveščevalna služba OF v Ljubljani usmrtila Župca, čez dva dni pa tudi Kiklja. Vzrok za to je bil v prej navedeni dejavnosti njune organizacije.

Spomladi 1942 je fašistična stranka (pri njenem direktoriju v Rimu je bilo »tajništvo GUF« – Segreteria dei G.U.F.) pri prosvetnem ministru Giuseppu Bottaiu izposlovala možnost, da na ljubljanski univerzi lahko obiskujejo predavanja in polagajo izpite študentje, člani GUF, ki služijo v italijanskih oboroženih silah v Ljubljanski pokrajini. Spomladi 1942 so tudi obravnavali vprašanje, ali naj bo ljubljanska univerza odprta tudi v prihodnje. Visoki komisar Grazioli, sekretar fašistične stranke Orlandini in tudi v vodstvu GUF v Rimu so soglašali, da se to zgodi. Podsekretar GUF v Rimu Antonio D'Este je v pismu Orlandiniju 20. maja 1942 o tem menil takole: »Kot sem ti že dejal, je kulturno področje zaradi slovanske rase zelo rahločutno in zelo občutljivo in to moraš upoštevati v svoji politični akciji. Drugače tudi jaz menim, da lahko precej laže nadzoruješ univerzitetno množico na univerzi kot pa zunaj nje. Na drugi strani s ponovnim odprtjem te univerze lahko omejuješ njeno reakcijo in veš, ali je posredovan ali ne, glede na poslednje dogodke, duh velikega pritiska in prilagoditev na razmere. Treba je, da tujerodni študentje razumejo, da bo do ponovnega odprtja univerze prišlo samo po posredovanju OUL, ki skrbi za interese razreda, ki ga zastopa. **Če bo mogoče, bomo v prihodnjem akademskem letu poskušali odpreti nekaj italijanskih fakultet, da bi na tej univerzi ustanovili jedro nacionalnih** (beri: italijanskih – op. T. F.) **vseučilišnikov, ki bi lahko začeli delati za ravnatelj in za okrnitev slovanskega elementa.**« To okrnitev so začeli izvajati že konec junija 1942 z množičnim interniranjem študentov in jeseni istega leta z omejevanjem vpisa tistim kandidatom, ki niso bili rojeni v Ljubljanski pokrajini. O nameravani še večji okrnitvi »slovanskega elementa« na univerzi priča tudi v tej knjigi objavljen Graziolijev predlog 24. avgusta 1942.

Dne 20. januarja 1943 je bila prva konferenca Univerzitetne organizacije, ki se je je od 258 povabljenih članov udeležilo 235 študentov. Zaupnik Carrà je v enournem govoru orisal najpomembnejša vprašanja te organizacije: študentski domovi, izpust interniranih študentov, dopustitev k študiju študentov, ki niso iz Ljubljanske pokra-

jine itd. Po konferenci je Carrà menil, da bo ta »zmanjšala vzdušje nezaupanja, ki obdaja študente, in prepričala vpisane člane OUL, da bodo sedaj ustanovili številno zvezo, ki bo zato, ker se bodo počutili varne pred morebitnim komunističnim maščevanjem, mnogo prispevala k njihovemu zblizanju in k tvornemu sodelovanju pri našem delu«.

Delavstvu je bila namenjena organizacija »Dopolavoro« (Po delu), ki naj bi pod vodstvom fašistične stranke spodbujala kulturno, športno in zabavno delo delavcev po opravljenem vsakdanjem delu. Celotno organizacijo, ki so jo imenovali Opera Nazionale Dopolavoro, je v Rimu vodil direktorij (predsednik Rino Parenti, direktor Celso Maria Ceratti), v Ljubljani (na Taboru) pa Dario Liberati. Še bolj kot z ustanavljanjem nekaterih drugih organizacij je italijanski okupator hotel z ustanavljanjem organizacij Dopolavora po obratih in občinah. Iz Graziolijevega pisnega poročila Mussoliniju 18. septembra 1941 zveemo, da so ustanovili en Dopolavoro za oborožene sile (21. 5.) in 6 Dopolavorov v podjetjih in da ustanavljajo še nove po občinah in rajonih. Proti koncu septembra 1941 so časniki objavili pravila te organizacije in v začetku oktobra 1941 o prvem nastopu njenih članic na ljubljanskem Stadionu. Vendar se je podobno kot pri drugih organizacijah vpisalo le malo delavcev, tako da so v drugi polovici novembra 1941 poročali le o 4 Dopolavorih v ljubljanskih podjetjih in 3 občinskih organizacijah. Najbrž je zato prispel v Ljubljano sam predsednik Parenti in je bil 5. decembra 1941 sestanek zastopnikov t. i. delodajalskih in delojemalskih organizacij za vpis delavcev v Dopolavoro. Nekateri delodajalci so nato poskušali svoje delavce s prisilo včlaniti v organizacijo in je Osvobodilna fronta ostro nastopila proti takim pojavom. Konec januarja 1942 so poročali, da pripravljajo ustanovitev 12 občinskih in 8 obratnih Dopolavorov. Da bi povečali zanimanje za to organizacijo, so za članstvo uveljavili 30-odstotni popust pri vstopnicah za gledališke in kinematografske predstave, pri tistih predstavah, ki jih organizirajo vodstva Dopolavora, pa celo 50-odstotni popust. Do poletja 1942, ko so po sklepu iz Rima nehali vpisovati članstvo v fašističnem letu XX (trajalo je od 28. 10. 1941 do 28. 10. 1942), je Dopolavoro narastel na 6285 članov, Slovencev in Italijanov. Vendar je bilo njegovo delovanje omejeno, o čemer so poročali konec avgusta 1942: »Zaradi razmer se je politična dejavnost slovenskih dopolavorovcev omejila na tečaje italijanščine v Ljubljani in Metliki, na kinematografske predstave v Ljubljani, Novem mestu, Metliki. Druge Dopolavore, katerih dejavnost lahko smatramo za začetno, smo morali ukiniti v pričakovanju ureditve razmer.« Število članov je nato upadalo, tako da so konec junija 1943 poročali le še o včlanjenih 2019 Italijanih in 232 Slovencih.

Že kmalu po zasedbi je v Ljubljano prispel zaupnik italijanskega nacionalnega olimpijskega komiteja (Comitato Olimpico Nazionale Italiano – CONI) Giovanni Buratti in novembra 1941 imenoval okrajne podzaupnike za nadzorstvo športnega udejstvovanja. Italijanski okupator je namreč ukinit tudi nekatera dotedanja športna in telesnovzgojna društva; tista pa, ki so ostala, je 20. februarja 1942 prevzel italijanski nacionalni olimpijski komite. Nobeno novo društvo se ni smelo ustanoviti brez dovoljenja pokrajinskega odbora tega komiteja za Ljubljansko pokrajino (predsednik Ciril Pavlin) in policijskega ravnateljstva (kvesture). 1. maja 1942 je visoki komisar Grazioli odobril pravilnik pokrajinskega odbora CONI za Ljubljansko pokrajino.

Drugo področje fašizacije so bile delavske strokovne organizacije. Med temeljnimi značilnostmi fašizma je bilo njegovo prizadevanje za odpravo razrednega boja prek t. i. korporativizma, sprotnega sporazumevanja med t. i. delojemalci in delodajalci. Prvi korak v tej smeri je bila Graziolijeva preureditev Delavske zbornice za Slovenijo kot ustanove za delavsko zaščito v Pokrajinsko delavsko zvezo 8. julija 1941. Združevala naj bi organizacije t. i. delojemalcev, Grazioli ji je imenoval predsednika (dr. Branko Alujevič) in italijanskega »strokovnjaka« (Elio Vagliano) in 14. januarja 1942

Obisk visokega komisarja Emilia Graziolija pri Pokrajinski delavski zvezi v Ljubljani

potrdil njena pravila. Dne 15. novembra 1941 je Grazioli ustanovil še Pokrajinsko zvezo delodajalcev, ji tudi imenoval predsednika (dr. Ivan Slokar) in italijanskega »strokovnjaka« (dr. Silvio Marchesoni) ter 25. januarja 1942 potrdil njena pravila. Dne 19. februarja 1942 je ustanovil še Zvezo svobodnih poklicev in umetnikov, tudi njej imenoval predsednika (Milko Pirkmajer) in italijanskega »strokovnjaka« (dr. Angiolo Fabbroni) ter 15. septembra 1942 potrdil njena pravila. Hkrati s tem je potekalo preoblikovanje strokovnih organizacij v združenja in njihovo vključevanje v eno od prvih dveh zvez, medtem ko tretja zveza ni imela združenj, temveč samo sindikate v štirih odsekih. Združenjem je visoki komisar imenoval predsednike in italijanske »strokovnjake«. 2. maja 1942 je sledila ustanovitev treh združenj ki so bila zunaj omenjenih zvez, ker so zajemala t. i. delojemalce iz državnih ustanov. To so bila združenje javnih uslužbencev poštne in telefonske stroke, združenje javnih uslužbencev ter združenje šolnikov, isti dan je bilo ustanovljeno Društvo železničarjev Ljubljanske pokrajine. Tudi njim je Grazioli imenoval predsednike in italijanske »strokovnjake«. »Z razpustitvijo starih strokovnih organizacij, ki so bile od različnih bivših političnih strank, ter z ustanovitvijo Pokrajinske zveze delavcev, delodajalcev ter pokrajinske zveze obrtnikov in umetnikov ter z ustanovitvijo pokrajinskega odseka za rokodelce, je bil ustvarjen ploden začetek za uvedbo našega korporativnega reda«, so poročali časniki že po obisku glavnega tajnika fašistične stranke v Ljubljani 23. novembra 1941.

Za dokončno dopolnitev novega fašističnega reda je Grazioli 2. maja 1942 ustanovil pokrajinski korporacijski svet, ki naj bi vsklajal delo delodajalcev in delavcev. 25. junija 1942 je za njegovega predsednika imenoval načelnika svojega kabineta dr. Edoarda Bisio, podpredsednika dr. Ivana Mohoriča in za italijanskega strokovnjaka dr. Attilia Apollonia. Člane odsekov pri svetu, med katerimi so bili tudi italijanski funkcionarji, in 6 članov glavnega sveta pokrajinskega korporacijskega sveta, med

katerimi je bil samo dr. Alujević slovenske narodnosti, je Grazioli imenoval 16. novembra 1942.

Pokrajinski korporacijski svet je imel svojo prvo sejo šele 23. februarja 1943 in jo je vodil sam Grazioli. V svojem govoru je povedal tudi tole: »Od stare in preživele koncepcije boja med kapitalom in delom, ki je enako neugodna za oba produkcijska činitelja, prihajamo do jasne, realistične koncepcije fašističnega korporativizma, to je do sodelovanja in skladnosti med kapitalom in delom, v interesu vseh produktivnih sil, v višjem državnem okviru.« Povedal je tudi, da je imel na sestanku z voditelji združenja delodajalcev in delojemalcev možnost ugotoviti, »kako zelo se ceni naš korporacijski sistem in kako preišljeno in vestno se vse zadevne naredbe izvajajo.« Je pa seveda ocenil kot »pomanjkanje korporacijske vesti« in kot »izdajalstvo napram narodu in delavstvu« to, da so delavci in delodajalci po predhodnem dogovoru zahtevali zvišanje delavskih mezd in istočasno tudi zvišanje cen industrijskih izdelkov, kar je moral preprečiti. Ko je govoril o gospodarskem načrtu, je moral priznati: »Izredne razmere, ki so nastale v pokrajini v preteklem letu, so ovirale v raznih predelih izvajanje zgoraj obrazloženega gospodarskega načrta, in to zanesljivo v škodo prebivalstva.«

Iz lista Slovenec izvemo tudi, da je na prvi seji sveta njegov predsednik dr. Bisia poročal o njegovem delu. Povedal je, da je bilo ob ustanovitvi sveta v njegovem katastru vpisanih 145 industrijskih, 5580 obrtnih, 3296 trgovskih in 1526 gostinskih obratov. Navedel je tile glavni nalogi sveta: 1. zagotovitev racionalne potrošnje obstoječih zalog, 2. preprečitev odtegotovanja surovin predelovanju, kopičenja izdelkov, neutemeljenega dviganja cen in izkoriščanja potrošnika. Visoki komisar pa je svetu naložil še tele začasne naloge: 1. Nadzorstvo nad proizvodnjo, izvozom in porabo tehničnega lesa, 2. organizacijo razdelitve kuriya prebivalstvu in obratom, 3. nadzorstvo nad predelavo, razdelitvijo in potrošnjo tekstilnega blaga, 4. nakazovanje in razdeljevanje surovin in pomožnih sredstev za obrt in industrijo ter 5. sodelovanje pri obravnavanju prošenj za uvoz in izvoz blaga.

Za razsojanje mezdnih sporov med t. i. delojemalci in delodajalci so najbrž za vsak primer posebej ustanovili razsodiščni odbor. Njegovega predsednika je imenoval visoki komisar, po dva člana pa sta vanj delegirali Pokrajinska delavska zveza in Pokrajinska zveza delodajalcev. Njegove odločbe, objavljene v Službenem listu za Ljubljansko pokrajino, so bile dokončne.

Kako si je fašistična stranka prizadevala podrediti tudi socialno skrbstvo, kaže ustanovitev Pokrajinskega podpornega zavoda. Dne 17. decembra 1941 ga je sicer z odredbo št. 181 ustanovil visoki komisar Grazioli, vendar ga je popolnoma podredil fašistični stranki. Zavod bi naj imel nalogo, da prek svojih odborov v občinah, ki jih naj vodijo politični sekretarji bojnih fašijev in poveljniki centrov pomoči, podpira posameznike in družine, ki se najdejo v posebno težkih življenjskih razmerah. V upravnih odbor je Grazioli kmalu imenoval tri vodilne fašiste, in to svojega pomočnika Giorgia Mario Gattija za predsednika, tajnika pisarne pokrajinske zveze bojnih fašijev za Ljubljansko pokrajino Giorgia Pardiya in zaupnico ženskega fašija Ido De Vecchi. Vanj je imenoval tudi italijanskega pokrajinskega zdravnika dr. Francesca Paola Sanmartina in vodjo pokrajinskega prehranjevalnega zavoda, podpolkovnika Carla Strado. Od Slovencev je vanj imenoval štiri, in to ljubljanskega župana dr. Jura Adlešiča, predsednika Pokrajinske delavske zveze dr. Branka Alujevića, predsednika Pokrajinske zveze delodajalcev dr. Ivana Slokarja in vodjo oddelka za socialno skrbstvo Antona Kosija. V svoji okrožnici fašističnim funkcionarjem v Ljubljanski pokrajini je Gatti že 19. novembra 1941 povedal, da bo ta zavod, ki je dobil sedež v Gregorčičevi ulici 17, popolnoma v rokah fašistične stranke, in to zaradi njegovega velikega političnega pomena. »Trebja je poudariti velik in pomemben politični značaj, ki ga bo imela ta ustanova, in občutljivost naloge, ki je zaupana

Menza Pokrajinskega podpornega zavoda v ljubljanski Cukrarni 1941

voditeljem pokrajine pri opravljanju nalog, ki jih bo dobil omenjeni zavod,« čitamo v okrožnici. Naj pripomnim, da je v Ljubljani občinski podporni urad že poleti 1941 vodil fašist Tullo Campana. V Ljubljani je podporni zavod organiziral brezplačno prehrano za revne, najbrž večinoma za begunce, najprej v Cukrarni in nato v velesedemskih prostorih.

Poleg svojih organov in svojih pomožnih organizacij je fašistična stranka v Ljubljanski pokrajini uvedla še druge fašistične ustanove, ki so zajele le del njenega članstva. Takšna je bila ustanova za matere in otroke (Opera Nazionale Maternità-Infanzia). Leta 1942 je njeno vodstvo v Rimu dovolilo ustanoviti njeno pokrajinsko zvezo tudi v Ljubljani. Njen komisar je postal konzul fašistične milice Luciano Zappula. Medtem ko je pokrajinska zveza bojnih fašijev Fašističnemu inštitutu za vzhodno Afriko odsvetovala ustanovitev njegove sekcije v Ljubljani, pa je 1943. leta dovolila ustanoviti tri druge enote. Marca so v Ljubljani ustanovili bataljon legije prostovoljcev Italije »Giulio Cesare« pod poveljstvom odvetnika Nina de Petrisa. Vanj so se vključili fašisti – italijanski prostovoljci iz raznih vojn, ki jih je vodila Italija v 20. stoletju. Druga sekcija, ki so jo ustanovili malo pozneje, tj. 30. maja 1943, je bila sekcija nacionalnega združenja bojnikov (Assoiazione Nazionale Combattenti) pod predsedstvom majorja Nicola Precchia. Približno v istem času so ustanovili ljubljansko skupino Nacionalne zveze upokojenih častnikov Italije (Unione Nazionale Ufficiali in congedo d'Italia – UNUCI) pod poveljstvom podpolkovnika Lorenza Belleia.

Pomembnejša od teh ustanovitev je bila ustanovitev oddelka skvadristov v drugi polovici 1942. leta, in sicer iz 144 fašistov v mestu Ljubljana. Ko ga je pokrajinska zveza bojnih fašijev dala na voljo vojski za njene potrebe, ga je poveljstvo XI. armadnega zbora oborožilo in opremilo ter uporabilo pri vojaški službi v mestu; vsako noč je 20 skvadristov skupaj z vojaki opravljalo patroljno službo. »Kameradi,

vpisani v skvadro, so navdušeno delali vse ure, podnevi in ponoči, sodelujoč tudi pri aretacijah znanih prevratnih voditeljev,« so poročali. Tako sta bila npr. pri aretaciji slikarja Hinka Smrekarja, ki so ga drugi dan ustrelili zaradi »Radiovestnika OF«, navzoča tudi dva fašista iz ljubljanskega bojnega fašija.

Fašistična stranka v Ljubljanski pokrajini se torej ni omejila na organizacijsko in politično delo, temveč je ob naraščajočem narodnoosvobodilnem gibanju sodelovala tudi pri njegovem zatiranju.

Zato so bili njeni člani tudi izpostavljeni napadom pripadnikov narodnoosvobodilnega gibanja. Do konca junija 1943 je padlo v Ljubljanski pokrajini deset članov fašistične stranke izven italijanskih oboroženih sil. Najbolj je fašiste razburila smrt njihovih dveh aktivistov v začetku junija 1942, in to Arielle Ree, ki je bila smrtno ranjena ob napadu članov Varnostnoobveščevalne službe OF na restavracijo v Ljubljani, in Nicola Zita, ki so ga pripadniki iste službe usmrtili. Štirje pa so padli ali bili ubiti kot uslužbenci »Emone« v slovenskih gozdovih spomladi 1942.

Po padcu fašizma v Italiji se je v Ljubljanski pokrajini spremenilo le malo in še to počasi. Fašistična stranka, njeni bojni in ženski fašiji ter centri so bili res ukinjeni in prenehalo je izhajati njeno glasilo Prima linea, kar vse je bil nekoliko zakasnel ukrep po kraljevem ukazu o razpustu fašistične stranke z dne 2. avgusta 1943 (torej osem dni po padcu fašizma!), ki ga je Službeni list za Ljubljansko pokrajino objavil šele 18. avgusta (torej 24 dni po padcu fašizma!). Ostale pa so organizacije GILL, Dopolavoro in pokrajinski odbor CONI, ki so jih v Rimu podredili upravnim organom. Visoki komisar Lombrassa, sam funkcionar fašistične stranke (po svojem prihodu v Ljubljano je prevzel tudi vodstvo pokrajinske zveze PNF za Ljubljansko pokrajino), je 29. julija imenoval fašista (!) Francesca La Grassa za »komisarja za ohranitev in upravo gospodarskega in upravnega poslovanja glede imovine tukajšnje Zveze bojvniških fašijev in njenih fašijev in središč,« vendar ga je že 3. avgusta zamenjal z Ruggerom Gosettijem, ker »iz zdravstvenih razlogov ne more izvrševati poverjene naloge.« 15. avgusta je novi visoki komisar Moizo imenoval prof. Maria Manzinija »za komisarja pokrajinskemu Dopolavoru z nalogo, da skrbi za redno upravljanje ustanove s posebnim ozirom na pomoč vojaštvu.« Kot se vidi iz Službenega lista za Ljubljansko pokrajino je še naprej obstajal pokrajinski korporacijski svet za Ljubljansko pokrajino. Čeprav je že omenjeni kraljevi ukaz o razpustu fašistične stranke določal, da tisti člani svetov, komisij, odborov itd., ki so jih vanje delegirali organi fašistične stranke, izgube svoj predstaviški položaj, ni o tem najti nikakršne sledi v omenjenem uradnem listu. Na svojih mestih so ostali tudi okrajni civilni komisarji, čeprav so bili vsi stari fašisti in nekateri višji častniki fašistične milice. S fašizmom v Ljubljanski pokrajini je najprej na podeželju pometla narodnoosvobodilna vojska, ki je osvobodila vso Dolenjsko in Notranjsko, v mestu Ljubljana pa nemški okupator in kvislinška slovenska pokrajinska uprava, vendar ta ne toliko zaradi nasprotovanja fašizmu kot italijanstvu.

6. Vojska

Razmeroma nagel konec vojaških operacij proti Jugoslaviji aprila 1941 je povzročil tudi to, da se je italijanski XI. armadni zbor ustavil na Gorenjskem, Notranjskem in v zahodnem delu Dolenjske ter je tam postal tudi zasedbena enota 2. italijanske armade. Kot že vemo, bi v primeru, če se operacije še ne bi končale, moral ta armadni zbor na območje Vrbovsko–Severin–Brod Moravice na Hrvaškem. Za italijanskega okupatorja neugodne politične in vojaške razmere, ki sta jih povzročila oborožena vstaja slovenskega naroda in narodnoosvobodilni boj pod vodstvom Komunistične partije Slovenije, sta bila vzrok, da je ta armadni zbor ostal ves čas italijanske okupacije v Ljubljanski pokrajini, čeprav bi ga zelo potrebovali na velikih frontah.

Enajsti armadni zbor je bil ves čas podrejen poveljstvu 2. armade, ki se je od maja 1942 do maja 1943 imenovalo višje poveljstvo oboroženih sil za Slovenijo in Dalmacijo (Comando Superiore Forze Armate Slovenia–Dalmazia ali s kratico SUPER-SLODA) na Sušaku (1941 nekaj mesecev v Karlovcu). Poveljniki armade so bili generali Vittorio Ambrosio (1941), Mario Roatta (1942) in Mario Robotti (1943). Kar se tiče letalstva, je bilo za Ljubljansko pokrajino pristojno poveljstvo 2. teritorialne letalske cone v Padovi (general T. Toccolini) in od 9. maja 1942 novoustanovljeno poveljstvo letalstva za Slovenijo in Dalmacijo na Sušaku (general Mario Piccini).

Poveljstvo XI. armadnega zbora je nekajkrat menjalo svoj sedež. Najprej se je 13. aprila 1941 nastanilo na Vrhniki (kaže, da je bil operativni del nekaj časa v Ribnici na Dolenjskem), od 1. maja do 14. julija 1941 je bilo v Ljubljani, nato do 5. oktobra 1941 v Planini pri Rakeku in končno od 11. marca 1942 do italijanske kapitulacije v Ljubljani (v nekdanji Kazini ali kavarni Zvezda na današnjem Trgu osvoboditve 1). Spomladi 1941. leta so v Rimu predvidevali, da se bo poveljstvo XI. armadnega zbora kmalu vrnilo v Videm (Udine) ali pa se premestilo v Postojno, od koder bo vodilo delovanje dveh pehotnih divizij v Ljubljanski pokrajini, dokler bi ti seveda ostali v njej. Zamisel o vrnitvi v Videm je kmalu padla v vodo, najbrž zato, ker bi bilo poveljstvo le preveč oddaljeno od enot, za Postojno pa so ugotovili, da ne nudi ustreznih nastanitvenih možnosti. Tako je poveljstvo ostalo v Ljubljanski pokrajini do zloma Italije, ko ga je v Ljubljani razorožila in zajela nemška vojska (poveljnika je zajela na Reki). Poveljnik armadnega zbora je bil od konca leta 1940 ali začetka leta 1941 do 12. decembra 1942 general Mario Robotti, eden najbolj ciničnih in krvoločnih italijanskih generalov v Jugoslaviji med drugo svetovno vojno. Nasledil je prvega poveljnika armadnega zbora generala Mattea Rouxa. Ko je postal poveljnik 2. armade na Sušaku, ga je v Ljubljani 16. decembra 1942 nasledil general Gastone Gambaro, sicer vidnejši fašist, vendar manj ciničen in, kot kaže, tudi manj krvoločan

Ob proslavi dneva grenadirjev v Ljubljani 30. maja 1941. Na dvorišču vojašnice sardinskih grenadirjev v Roški ulici

od svojega predhodnika; ostal je do konca italijanske okupacije. Ko je bil armadni zbor v Ljubljanski pokrajini, so se izmenjali trije njegovi načelniki štaba: polkovniku Aldu Princivalleju je julija 1941 sledil polkovnik Annibale Gallo in temu decembra 1942 polkovnik Bruno Lucini. Podrejen mu je bil podnačelnik štaba (najdlje je bil podpolkovnik Adelmo Pederzani, nato podpolkovnik Carlo Sartori in končno major Carlo Mortarotti),

Poveljstvo armadnega zbora, ki je po sistemizaciji štel 72 častnikov, je bilo zelo razvejano, saj je imelo več uradov in ravnateljstev ali direktij, katerih število se je postopoma večalo, tako da je bilo na koncu šest uradov in pet direktij. Nekateri uradi in direktije so bili podrejeni načelniku štaba in drugi tudi podnačelniku. Uradi so bili: operacijski (najdlje ga je vodil stotnik oz. major Carlo Mortarotti, nato stotnik Felice Macchia), obveščevalni (major Ugo Lo Celso, nato major Igino Gravina, nato stotnik Emilio Bacciola, nato major Guido Ripoli in ponovno Bacciola), personalni (podpolkovnik Agostino D'Aquino), za službe (podpolkovnik Carlo Sartori, nato major Carlo Mortarotti), avtomobilski (podpolkovnik Delio Marziani, nato podpolkovnik Luigi Del Vivo), kemični (poročnik Giuseppe Simone) in za plen (stotnik Remo Nascimbene). Konec leta 1942 sta nastala še dva urada, o katerih bo govor pozneje. Direktije so bile: sanitetna (polkovnik dr. Amerigo Lucci, nato polkovnik Giovanni Gallotti, nato podpolkovnik Francesco Cola, nato polkovnik Ignazio De Castro), veterinarska (podpolkovnik C. Milanese, nato podpolkovnik Francesco Jacomini), administrativna (podpolkovnik Cesare De Biase, nato major Giacomo Cattaneo) in transportna (stotnik Etefredo Puppini, nato stotnik Francesco De Masi, nato stotnik Bernardo Fiori). Bilo je tudi poveljstvo glavnega stana (major Carlo Biraghi, nato podpolkovnik Mario Nardulli).

Neposredno podrejena poveljniku armadnega zbora, torej mimo načelnika in podnačelnika štaba, sta bila pri poveljstvu armadnega zbora dva poveljnika. Prvi je bil poveljnik topništva (general Gaetano Alagia, nato polkovnik Bruno Martini, nato general Giuseppe Castellano, nato general Clemente Primieri in končno general Giovanni Fava) in drugi poveljnik inženirstva (polkovnik oz. general Alberto Notari).

Pri poveljstvu armadnega zbora je bila nastanjena italijanska komisija za razmejitve, ki jo je do 1943. leta vodil general Armando Lubrano. Sestavljali so jo vojaški častniki.

Blizu poveljstva XI. armadnega zbora sta bila še dva vojaška urada, vendar neodvisna od njega. Prvi je bil t. i. protivohunski center italijanske vojaške obveščevalne službe (Servizio Informazioni Militare – SIM), ki ga je do pozne jeseni 1942 vodil karabinjerski stotnik Annacletto Onnis, precej podkupljiv častnik. Še prej kot policija je začel zapirati Slovence, ki so jih imeli zaznamovane, da so med dvema vojnama delali proti Italiji, zlasti primorske Slovence. Drugi urad je bila delegacija za vojaške transporte (kratica: DETRAMILES) v Ljubljani pod vodstvom majorja Giuseppa Minuccija. Skrbela je za povezavo med vojaškimi poveljstvi in železniškimi uradi. Pri poveljstvu armadnega zbora je bil nenehno tudi zvezni častnik vrhovnega poveljstva prostovoljne milice za narodno varnost (MVSN) iz Rima. To je bil najprej generalni konzul (nadpolkovnik) Evandro Tallinucci in za njim generalni konzuli Augusto Bastianon, Michele Pallotta in Ezio Garibaldi. Pri poveljstvu armadnega zbora je bil tudi odsek za cenzuro s cenzurnimi častniki, ki jih je vodil podpolkovnik Guido Zuccaro.

Poveljstvo armadnega zbora je za svoje vojake izdajalo glasilo Picchiasodo.

Sestavni del italijanske vojske so bili tudi vojaški karabinjerji, ki so imeli v XI. armadnem zboru tudi svoje poveljstvo. Poveljniki so bili major Gabriele Pianese, za njim podpolkovnik Luigi Brucchiatti, nato major Angelo D'Amato in končno podpolkovnik Giuseppe Agueci, ki si je pridobil sloves s svojo beležko: »Slovence bi morali pobiti kot pse, brez vsakega usmiljenja.« Poveljstvo vojaških karabinjerjev pri XI.

armadnem zboru je dobivalo navodila od poveljstva karabinerjev pri 2. armadi (poveljnik podpolkovnik Francesco Delfino, nato polkovnik Luigi Carolei). Pri poveljstvu armadnega zbora so bili trije odseki (sekcije) karabinerjev (209., 210. in 375.), pri poveljstvu vsake divizije pa tudi en ali dva odseka. Pomen vojaških karabinerjev v armadnem zboru se je povečal zlasti od začetka leta 1942, ko so dobili tudi pristojnosti nad civilnim prebivalstvom.

Do srede junija 1942 so bili poveljstvu XI. armadnega zbora poleg operativnih in drugih enot, o katerih bo govor pozneje, podrejeni tudi graničarji, in to tisti, ki so prišli v t. i. Ljubljansko pokrajino, kot oni, ki so ostali v severnem delu Slovenskega primorja. Slednji so bili še naprej razdeljeni na tri obmejne zaporne odseke, in to XXI. v Tolminu, XXII. v Idriji in XXIII. v Postojni (v začetku leta 1943 so šteli npr. 7119 mož); njihovi poveljniki so bili na položaju poveljnikov polkov. Južneje od Postojne so bili graničarji V. armadnega zbora, katerih del (poveljnik general Umberto Fabbri) na Sušaku je tudi odšel z operativnimi enotami na Hrvaško in tam ostal, drugi del – XXV., XXVI. in XXVII. obmejni zaporni odsek – pa je ostal še dalje zahodno od bivše rapalske meje (poveljnik general Arturo Torriano v Ilirski Bistrici). Junija 1942 so graničarje zahodno od te meje podredili poveljstvom teritorialne obrambe v Vidmu (Udine) in novega XXIII. armadnega zbora v Trstu. Poveljnik graničarjev XI. armadnega zbora je bil najprej general Carlo Viale (konec aprila 1941 je odšel v Split) in nato do septembra 1943 general Carlo Danioni (načelnik štaba polkovnik Giovanni Conte), njegov sedež je bil najprej v Vidmu, nato od avgusta do novembra 1941 v Ljubljani, do junija 1942 v Logatcu in slednjič v Gorici do konca italijanske okupacije. O graničarjih, ki so prišli v t. i. Ljubljansko pokrajino in v njej ostali dalj časa, bo govor pozneje.

Enajsti armadni zbor je bil operativna enota, usposobljen za bojevanje na velikih frontah. Zato so mu bile večinoma podrejene operativne enote, ki so jih, če so bile divizije ali po pomenu njim sorodne enote, imenovali tudi »velike enote« (grande unità – GU). Ker pa je moral armadni zbor v Ljubljanski pokrajini opravljati tudi zasedbene naloge, so mu za okrepitev dodajali tudi druge enote, ki jih ne bi mogli imeti za operativne, npr. graničarje, črne srajce, bataljone TM (mobilizirani teritorialci), nekatere tehnične enote itd. Kar se tiče divizij, jih armadni zbor ni imel nikdar več kot štiri in nikdar manj kot dve. Zato se je število moštva v njem seveda spreminjalo, kaže, da ga je bilo najmanj spomladi 1942 in največ julija in avgusta 1942.

Potem ko je do konca aprila 1941 nekaj enot odšlo iz XI. armadnega zbora in ko so se njegove enote umaknile iz Gorenjske ter enote nemške vojske iz vzhodne Dolenjske, je njegovo zasedbeno območje postala cela Ljubljanska pokrajina (6. maja 1941 je poveljstvo 2. armade sporočilo, da se morajo meje armadnega zbora ujemati z mejami te pokrajine). Šele takrat je lahko njegovo poveljstvo glede na zasedbene naloge smotrneje razmestilo enote. Čeprav bi glede na splošne taktične naloge velikih enot (urjenje za uporabo na velikih frontah) morda bilo ustrežnejše imeti enote čimbolj zbrane, pa so skromne nastanitvene možnosti (pomanjkanje vojašnic) in vedno bolj razširjen narodnoosvobodilni boj zahtevale drobljenje sil na številne posadke.

Ko so 26. pehotna divizija »Assietta«, 3. alpinska skupina »Valle« in del graničarjev (ostalo jih je 4890) konec aprila ali v začetku maja 1941 odšli iz armadnega zbora, so v njem od velikih enot ostale tri pehotne divizije. 3. pehotna divizija »Ravenna« (poveljnik general Edoardo Nebbia, načelnik štaba podpolkovnik Angelo Corrado na Hribu) je s svojimi polki – 37. in 38. pehotnim ter 11. topniškim – do 12. maja 1941, ko so jo odpeljali v Italijo, imela zaseden le majhen del Notranjske – Loški Potok. Zato sta ves drugi, precej večji del Ljubljanske pokrajine zasedli drugi dve diviziji. 13. pehotna divizija »Re« (poveljnik general Benedetto Fiorenzuoli in načelnik štaba

polkovnik L. Morosini v Ljubljani) je imela do začetka maja 1941 s svojimi polki – 1. in 2. pehotnim ter 23. topniškim in 75. legijo črnih srajc – zaseden severni del Notranjske in Dolenjske, nekako do črte Rakek–Ribnica–Žužemberk–Novo mesto (vse izključeno), medtem ko je južno od te črte imela zasedbeno območje 14. pehotna divizija »Isonzo« (poveljnik general Federico Romero, nato general Emilio Coronati, nato general Alessandro Maccario, nato general Guido Cerruti in načelnik štaba podpolkovnik Armando Cimolino, nato podpolkovnik Gioacchino Martino, nato podpolkovnik Ermanno Rossi, nato podpolkovnik Giovanni Carli v Kočevju). Najgostejša zasedba je bila tisti čas v Loški dolini, Loškem potoku in Polhograjskih Dolomitih, kjer so bile tudi graničarske in razne tehnične, inženirske in topniške enote, ki so predvsem zbirale orožje, strelivo, vojaško opremo in rušile utrdbene naprave bivše jugoslovanske vojske. Najredkejša zasedba pa je bila v osrednjem in vzhodnem delu Dolenjske, kjer je zaradi nacistične socialne demagogije prišlo do množičnih zahtev po nemški zasedbi, tj. do izobešanja nacističnih zastav, zbiranja podpisov za nemško zasedbo območja, pošiljanja odposlancev na nemško zasedbeno območje in celo do množičnih demonstracij (Novo mesto, Mirnska dolina, Trebnje), ki so se v Trebnjem končale s smrtjo nekaj civilistov. Prišlo pa je tudi do že omenjenečasne nemške zasedbe 15 občin v vzhodni Dolenjski od 2. maja do 9. junija 1941.

Okrog srede aprila 1941 je generalni štab kopenske vojske v Rimu ukazal, naj odide v Ljubljano in okolico 21. pehotna divizija »Granatieri di Sardegna«, tj. divizija sardinskih grenadirjev (poveljnik general Taddeo Orlando in načelnik štaba polkovnik Renato Broccoli). Prišla je konec aprila in začetek maja 1941 in s svojim 1. in 2. grenadirskim ter 13. topniškim polkom in 55. legijo črnih srajc prevzela območje divizije »Re«, ki se je do 13. maja preselila v Senj in okolico. Medtem se je divizija »Isonzo« s svojim 23. in 24. pehotnim ter 6. topniškim polkom in 98. legijo črnih srajc 2. in 3. maja premestila v vzhodni del Dolenjske, ki pa jo je mogla docela zasesti šele 10. junija 1941. Meja med obema divizijama je po ukazu poveljstva 2. armade z dne 6. maja tekla po črti Volavje–Višnja Gora–Zagradec–Stari Log–Mozelj–reka Kolpa do jugovzhodno od Škrilj. Po končanih premikih je bila 10. junija 1941 razmestitev enot (upoštevamo samo večje enote vključno z bataljoni) takšna: poveljstvo armadnega zbora v Ljubljani, poveljstvo divizije sardinskih grenadirjev v Ljubljani, 1. grenadirski polk v Ljubljani z bataljoni v Dravljah (1.) in Ljubljani (2. in 3.), 2. grenadirski polk v Kočevju z bataljoni v Kočevju (2. in 3.) in Ribnici (1.), 13. topniški polk v Ljubljani z divizioni v Ljubljani (1., 2. in 3.), 55. legija črnih srajc v Dobrovi z bataljonom v Dobrovi (55.) in Horjulu (80.), 21. minometni bataljon na Igu; enote za okrepitev: 11. strojnični bataljon v Velikih Laščah, 3. gorski bataljon črnih srajc v Grosupljem, 4. gorski bataljon črnih srajc v Moravi, 38. gorski bataljon črnih srajc v Devici Mariji v Polju, 239. bataljon TM v Ribnici in 10. bataljon TM na Viču. Poveljstvo divizije »Isonzo« je bilo v Novem mestu, 23. pehotni polk v Črnomlju z bataljoni v Črnomlju (3.), Metliki (1.) in Semiču (2.), 24. pehotni polk v Novem mestu z bataljoni v Vavti vasi (1.), Novem mestu (2.) in Žabji vasi (3.) in 14. minometni bataljon v Št. Vidu pri Stični, 6. topniški polk v Novem mestu z divizioni v Novem mestu (1. in 3.) in Gradcu (2.), 98. legija črnih srajc v Trebnjem z bataljonom v Trebnjem (98.) in Žužemberku (117.); enote za okrepitev: 111. strojnični bataljon v Vinici, 144. bataljon črnih srajc za zaporo v Starem trgu ob Kolpi, 146. bataljon črnih srajc za zaporo v Dolenjskih Toplicah, 162. bataljon črnih srajc za zaporo na Dvoru in 308. bataljon TM v Novem mestu. Poveljstvo graničarjev je bilo v Vidmu (Udine), poveljstvo 23. zapornega odseka v Planini s pododsekoma a in b v Kalcah in na Rakeku (vsak v moči bataljona), 9. bojna skupina topništva graničarjev v Dolnjem Logatcu z divizioni v Razpotju pri Idriji (52.), Dolnjem Logatcu (58.), Črnem Vrhu nad Idrijo (61.) in Cerknem (64.), 17. bojna skupina topništva graničarjev v Cerknici z divizioni v Martinjaku (62.), Grahovem (62. bis),

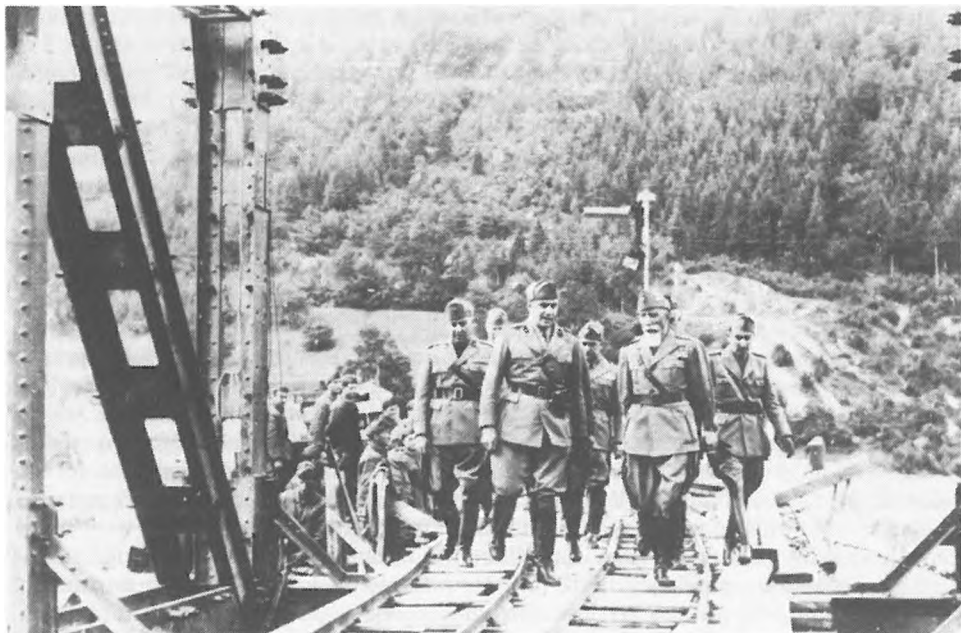
Begunjah pri Cerknici (65.) in Bezuljaku (66.), 110. strojnični bataljon v Ravbarko-
mandi. Poveljstvu armadnega zbora so bile neposredno podrejene tele enote: 11.
bataljon rušilcev na Velikih Blokah, 11. polk korpusnega topništva na Vrhniki
z divizioni na Vrhniki (51.), v Grosupljem (52.), Notranjih Goricah (53.), Šmarju Sap
(107.), 7. bataljon rokodelcev na Škofljici, 4. bataljon žičničarjev na Igu, 6. bataljon
minerjev v Starem trgu pri Ložu, 8. bataljon minerjev na Rakeku, 14. skupina
delavcev v Dolenjem Logatcu, 305. bataljon TM (na voljo karabinjerjem) v Ljubljani,
248. bataljon TM (na voljo intendanci 2. armade) in 18. posadni bataljon (na voljo
intendanci 2. armade) v Metliki. Treba je še pripomniti, da je v Starem trgu pri Ložu
in Kozarišču bilo še nekaj časa navzočih okoli 610 graničarjev iz XXXV. zapornega
odseka V. armadnega zbora. V Ljubljani je bil tudi polk železničarjev z bataljoni na
Vrhniki (2.), Borovnici (5.) in na Rakeku (6.) z nalogo obnove borovniškega viadukta,
ki ga je bila aprila porušila jugoslovska vojska. Torej je bilo v Ljubljanski
pokrajini poveljstvo armadnega zbora, dve poveljstvi divizij, poveljstvo graničarjev,
poveljstva štirih pehotnih polkov, treh topniških polkov, polka železničarjev, dveh
bojnih skupin topništva graničarjev, dveh legij črnih srajc in zapornega obmejnega
odseka. Bilo je 39 raznih bataljonov, 18 topniških divizionov in 15 samostojnih čet ter
2 samostojni topniški bateriji. Vojska je imela v t. i. Ljubljanski pokrajini 77 posadk,
če upoštevamo ljubljanska predmestja Vič, Kodeljevo in Šiško, in to največ na
območju divizije sardinskih grenadirjev, manj na območju divizije »Isonzo« in naj-
manj na območju graničarjev, katero je takrat bilo še v lasti divizije sardinskih
grenadirjev. V postojankah so bile navadno poleg vojaških posadk še posadke
karabinjerjev, financarjev in obmejnih miličnikov. Bilo pa je vendarle 40 postojank
s samo vojaško posadko (postojank s samo karabinjersko posadko je bilo tisti čas 29,
s samo financarsko posadko 13 in s samo miličniško posadko 5). Razmerje med
posameznimi posadkami in številu postojank na območjih posameznih velikih enot
pokaže tale pregled:

Pregled števila posadk in postojank v Ljubljanski pokrajini 10. 6. 1941

Območje velike enote	Število posadk				Število postojank skupno
	vojska	karab.	finan.	obm. mil.	
Divizija sard. grenad.	30	27	16	1	51
Divizija »Isonzo«	26	27	6	9	47
Graničarji XI. a. z.	21	11	3	—	28
Skupno	77	65	25	10	126

Kot lahko vidimo iz prej navedenih podatkov, je imela vsaka divizija dva pehotna
polka (vsak je imel tri bataljone), topniški polk (vsak je imel tri divizione), legijo
črnih srajc (vsaka je imela dva bataljona), bataljon minometov in manjše enote.
V topniških polkih je bil divizion s topovi kal. 100mm, dva divizona s topovi kal.
75mm in baterija topov kal. 65mm. Težje topništvo s topovi kal. 105 in 149mm je bilo
združeno v posebnih polkih ali bojnih skupinah pri poveljstvih armadnega zbora in
armade. Legije črnih srajc so imele samo divizije, ki so jih ustanovili do konca 1940.
leta. K mlajšim divizijam legij črnih srajc niso dodeljevali. Do pozne jeseni 1941. leta
je imela vsaka divizija le enega generala, tj. poveljnika divizije. Nato so uvedli
funkcijo podpoveljnika divizije, ki je bil navadno general, od pomladi 1942 je bil tudi
poveljnik divizijske pehote.

Nekatere enote XI. armadnega zbora se niso razlikovale med seboj samo po

Italijanski maršal Emilio De Bono v Borovnici 19. junija 1941

uniformah (graničarji so npr. imeli klobuke z orlovim peresom, bersaljerji klobuke s petelinovim perjem) in nekaterih manjših znamenjih na njih, temveč tudi po kravatah, npr. rdečih, sinjih itd., po katerih jih je razločevalo tudi ljudstvo (cravatte rosse, cravatte azzure). Nekateri enote so imele tudi svoje prilastke, npr. 23. in 24. pehotni polk prilastek »Como«, druge spet svoja gesla, npr. 2. armada: »Oltre la meta«, 23. pehotni polk: »In prospera fortuna fortis in adversa mirabilis«, 24. pehotni polk: »Virtute Duce Comite Gloria«, 6. topniški polk: »Igniferis telis in hostem.«

Enote XI. armadnega zbora so občasno obiskale visoke vojaške osebnosti. Če ne omenjam večkrat došlih poveljnikov 2. armade Ambrosia, Roatte in Robottija, pa navajam tele: aprila 1941 kralja Viktorja Emanuela III. in njegovega sina prestolonaslednika princa Piemontskega Umberta II., junija 1941 maršala in kvadrumvira Emilia De Bona (Borovnica, Ljubljana, Novo mesto), avgusta 1941 ponovno princa Piemontskega (Log pri Brezovici, Kočevje) in nato še istega septembra 1941 (Vipava), poveljnika kraljevih karabinjerjev generala Rema Gambellija julija 1941 (Ljubljana).

Glavna naloga enot XI. armadnega zbora spomladi in zgodaj poleti 1941 je bila zasedati k Italiji priključeno ozemlje, varovati nove meje, predstavljati oboroženo silo italijanske države in varovati prometne zveze, predvsem železnice, ki so bile izredno pomembne za prevoz nafte iz Romunije in čet iz Italije v jugovzhodno Evropo. Ravno ta poslednja naloga je spričo vedno pogostejših partizanskih napadov na železnice postajala vse bolj pomembna. Za varnost železnic in prometa po njih je bilo že od začetka okupacije Ljubljanske pokrajine v celoti odgovorno poveljstvo XI. armadnega zbora, ki je to nalogo zaupalo svojim podrejenim enotam. Ustrezno je moralo zavarovati 242 km železnic, in to proge Postojna–Ljubljana (53,3 km), Ljubljana–Št. Vid nad Ljubljano (4 km), Ljubljana–Zalog (10 km), Ljubljana–Metlika (122 km) in Grosuplje–Kočevje (48,5 km). Za to nalogo je uporabljalo predvsem enote, ki niso bile organski del divizij, tj. predvsem graničarje, bataljone TM in gorske bataljone črnih srajc. Ko mu je primanjkovalo teh enot, je seveda moralo zaposliti tudi

Divizija »Isonzo« v Novem mestu 9. maja 1941. Spredaj poveljstvo z generalom Federicom Romerom

organske dele divizij. Poveljstvo XI. armadnega zbora je 15. februarja 1942 poročalo poveljstvu 2. armade, da ima pri zavarovanju železnice zaposlenih 3150 vojakov. Med njimi je 630 graničarjev in 630 vojakov iz bataljonov TM, vsi drugi vojaki so iz organske sestave divizij, ki ne bi smeli biti zaposleni pri tej nalogi. Za njihovo zamenjavo naj bi prišlo v armadni zbor 6 ali 7 bataljonov po 600 vojakov. Število enot in moštva za zavarovanje železnic se je seveda spreminjalo glede na politične in vojaške razmere, ki jih je povzročal narodnoosvobodilni boj. Največ enot in vojakov je varovalo železnice spomladi in poleti 1942 v času obstoja velikega partizanskega svobodnega ozemlja na Dolenjskem in Notranjskem. Takrat je imel ob železnici okrog 145 stalnih postojank in po lastnih podatkih 44 vojakov na kilometer železnice, kar je pomenilo okrog 10.750 vojakov ali okrog 15 bataljonov in topniških divizionov.

Po zelo natančni karti poveljstva XI. armadnega zbora o zavarovanju železnic dne 1. julija 1942 je bilo takrat zaposlenih 20 bataljonov, 3 topniški diviziononi in dve samostojni topniški bateriji ali skupno 66 čet in 11 baterij. Bile so v 115 stalnih postojankah ob progi, v 143 premičnih oddelkih, 26 mešanih oddelkih in 11 okrepi-tvah. Vidimo, da je bilo najgostejše zavarovanje na območju Ljubljane ali severno od Krima, Mokrcra in Rakitniške planote, kjer je najpomembnejša železnica tekla najbli-že večjim partizanskim enotam. Razmestitev enot, dolžino železniških zavarovalnih odsekov in število oddelkov kaže tale pregled: (glej str. 82)

Še 1. oktobra 1942, ko je armadni zbor v svoji veliki ofenzivi »prečesal« že vso pokrajino, je varovalo železnico še vedno 57 čet in topniških baterij iz 23 bataljonov in topniških divizionov. Neko poročilo pa za 7. oktober 1942 navaja, da je pri zavarovanju železnic zaposlenih 98 častnikov in 4578 podčastnikov in mož. Nadzor-stvo nad izvajanjem te naloge je imel vsakokratni poveljnik topništva v armadnem zboru.

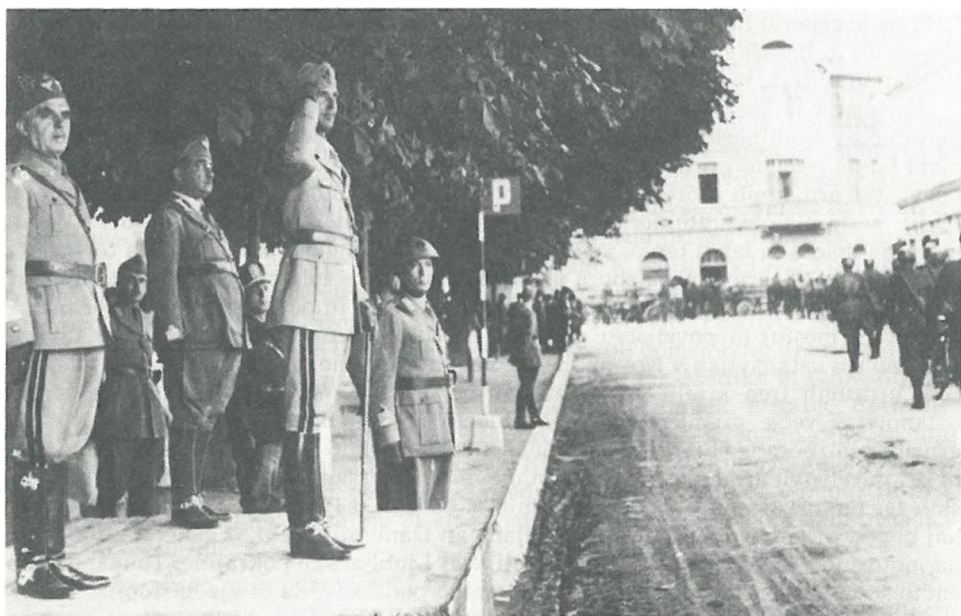
Enota	Sedež	km	Število					
			čet	btr.	st. od.	pr. od.	m. od.	okr.
2. bat. 23. obm. ods.	Rakek	11,050	4	1	10	6	1	6
2. bat. 22. obm. ods.	Logatec	8,800	3					7
184. btr. graničarjev		2,300		1	1			3
2. bat. 1. gren. polka	Verd	6,500	4		4	8		
86. btr. 17. top. boj. sk.	Dol	1,700		1	2	1		
1. bat. 21. obm. ods.	Borovnica	4,400	2		4	4		
3. bat. 311. peh. polka	Preserje	5,200	4		5	6		
221. bat. TM	Notr. Gorice	7,000	4		7	7		
3. form. div. 5. top. b. sk.	Ljubljana	4,500		3	5	4		1
2. bat. 2. gren. polka	Ljubljana	6,000	3		5	14		
2. dop. gren. bat.	Ljubljana	1,500	4		5	5		
21. minometni bat.	Ljubljana	3,500	3		3	4		
71. bat. črnih srajc	Škofljica	10,500	3		7	10		
1. bat. 23. obm. ods.	Šmarje-Sap	16,800	4		7	10		
239. bat. TM	Višnja Gora	11,000	3		7	7		
11. strojnični bat.	Dobrepolje	19,000	4		12	12		
2. bat. 121. peh. polka	Ribnica	10,000	3		1		6	3
3. bat. 121. peh. polka	Kočevje	12,000	3				6	1
14. minometni bat.	Št. Vid p. Stični	16,000	4		7	9		
98. bat. črnih srajc	Trebnje	8,000	3		4	4		
60. div. graničarjev	Novo mesto	12,000		1	3	5	1	
1. div. 6. top. polka	Novo mesto	7,400		3	2	2		
2. bat. 24. peh. polka	Novo mesto	19,100	1	1	8	8	1	
2. bat. 23. peh. polka	Semič	18,450	5		5	8	1	
3. bat. 23. peh. polka	Metlika	9,800	2		1	9		
S k u p a j		232,500	66	11	115	143	26	11

Ker število »enot za okrepitev«, ki naj bi jih uporabljali predvsem za varovanje železnic in drugih naprav, ni zadoščalo, in da bi obvarovali organske enote obeh divizij stražarskih in patroljnih nalog (enote za zavarovanje železnic so morale biti tudi zelo razdrobljene na mnoge postojanke), so pozno poleti in zgodaj jeseni 1941 za zavarovalne naloge pripeljali iz Primorske še več graničarjev iz pehote vseh treh obmejnih zapornih odsekov XI. armadnega zbora in jih izoblikovali v bataljone (I. in II. bataljon XXI. odseka iz Tolmina, I. in II. bataljon XXII. odseka iz Idrije ter I. in II. bataljon XXIII. odseka iz Postojne). Razmestili so jih samo ob železnici kakor tudi topniške divizione, ki so večino topov pustili v svojih prejšnjih postojankah ob rapalski meji ali pa poslali na posebna zbirna mesta za oborožitev novih enot; železnic v Ljubljanski pokrajini pač ni bilo treba varovati s topovi. Graničarje za varovanje železnic so poslali celó v Belo krajino. Niso pa nobene graničarske enote v Ljubljanski pokrajini uporabili za varovanje meje. Za to nalogo so uporabljali predvsem karabinerje in obmejne miličnike. Kaže, da sta si že sredi leta 1941 vojska in civilna uprava razdelili naloge tako, da bo prva varovala železnice in druga mejo. Najbrž so upoštevali, da državne meje varujejo oboroženi oddelki sosednjih držav.

Kaže, da so avgusta 1941 predvsem zaradi zavarovanja železnic in drugih javnih naprav v pokrajini območji divizij sardinskih grenadirjev in »Isonzo« razdelili na t. i. cone in imenovali poveljnice con. Tako je npr. divizija sardinskih grenadirjev

imela tele cone: Ljubljana, Velike Lašče, Ribnica, Kočevje, Morava in Laze; v poslednji, ki je obsegalo predvsem Loško dolino in Loški Potok, so bile predvsem topniške enote graničarjev (9. in 17. bojna topniška skupina). Cono Laze so septembra 1941 najbrž razdelili v tri cone, in to Logatec, Laze in Cerknica; vsem so poveljevali poveljniki graničarskih enot (9. bojne skupine topništva, XXIII. obmejnega odseka in 17. bojne skupine topništva). Divizija »Isonzo« pa je imela tele cone: Novo mesto, Št. Vid pri Stični, Trebnje, Št. Jernej, Dolenjske Toplice in Črnomelj. Vse cone so obenem razdelili še na podcone. Ljubljanska cona je npr. imela tele podcone: Ljubljana, Dobrova, Devica Marija v Polju, Borovnica, Vrhnika in Grosuplje.

Vojaške enote so že poleti 1941 začeli uporabljati tuči za aktivno bojevanje proti partizanom. Ker sta bili takrat varovanje in obramba javnega reda in mira še v rokah policije, je ta (navadno podkvestor Mario Ferrante) vodila akcije in operacije proti partizanskim oddelkom. Zaradi njihovega neuspeha in tudi zaradi prestiža, predvsem užaljenosti, je takšno sodelovanje vojaških enot vzbujalo pri njihovih poveljstvih nerazpoloženje. Ko pa so vojaške enote iz divizij sardinskih grenadirjev in »Isonzo« v drugi polovici oktobra in v začetku novembra 1941 v boju proti partizanom pod lastnim poveljstvom dosegle otipljive uspehe (uničenje Belokranjske čete in razbitje Krimskega bataljona), je to vzbudilo zavist pri policiji in še poslabšalo odnose med vojsko in civilno upravo v Ljubljanski pokrajini. V takšnih razmerah je poveljstvo armadnega zbora 20. novembra 1941 ustanovilo t. i. cono Logatec in jo podredilo poveljstvu graničarjev s sedežem v Logatcu. Pod poveljstvom cone so bile vse enote, ki so bile v coni, in to ne glede, ali so bile graničarske ali ne. Poveljnik cone je bil poveljnik graničarjev XI. armadnega zbora general Carlo Danioni s sedežem v Sokolskem domu v Logatcu. Cona je bila med bivšo rapalsko mejo in črto Št. Jošt-Ljubljanski vrh-Rakitna-Mačkovec-Lužarji-Stari trg pri Ložu-Kozarišče. Glavna naloga je bila varovati železnico in druge javne napra-

Italijanski prestolonaslednik princ Piemontski Umberto II. Savojski v Kočevju 28. avgusta 1941 (od leve: Mario Robotti, Umberto II., Taddeo Orlando, E. Silvestri)

ve, za kar je takrat v štirih podconah (Logatec, Rakek, Cerknica in Velike Bloke) uporabljala 179 častnikov in 3751 podčastnikov in vojakov iz 7 bataljonov. Nenehno je bilo na straži in v patroljah 720 vojakov (ena tretjina straži in patroljira, druga tretjina je za to pripravljena, tretja pa počiva).

Vrhovno vojaško poveljstvo je spomladi 1942 ukazalo, naj graničarji zahodno od rapalske meje niso več podrejeni poveljstvoma XI. in V. armadnega zboru, temveč poveljstvu teritorialne obrambe Videm (poveljnik general Antonio Bergonzi) in novoustanovljenemu XXIII. armadnemu zboru v Trstu (poveljnik general Alberto Ferrero, načelnik štaba polkovnik Dino De Ianni). To se je zgodilo 15. junija 1942 in general Danioni je takrat odšel v Gorico, kjer je do italijanske kapitulacije poveljeval graničarjem videmske teritorialne obrambe (od 1. junija 1943 graničarji novega videmskega XXIV. armadnega zboru). Poveljstvo XI. armadnega zboru pa je graničarsko cono v Logatcu preimenovalo v XI. bojno skupino graničarjev (XI. raggruppamento Guardia alla Frontiera); njen poveljnik je bil najprej polkovnik Alberto Seraglia in za njim general Carlo Ghe. Obstajala in delovala je do italijanske kapitulacije.

Poleti in zgodaj jeseni 1941 so italijanske oborožene sile v Ljubljanski pokrajini zaradi naraščanja narodnoosvobodilnega gibanja še bolj drobile svoje sile in so še povečale število svojih postojank, tako ob mejah kot tudi v notranjosti. Policija je skušala proti partizanskim enotam nastopati z novoustanovljenimi premičnimi oddelki v Št. Vidu pri Stični, Ortneku, Št. Jerneju, Borovnici in Šmarju-Sap, sestavljenimi iz policistov, karabinjerjev in črnosrajčnikov iz 8. bataljona »M«, ki se pa, kot kaže, niso kdo ve kako obnesli. Pozimi 1941–1942 so število postojank, zlasti manjših karabinjerskih in financerskih ob meji, nekoliko zmanjšali. Vendar je število vojaških posadk še ostalo večinoma nespremenjeno (10. novembra 1941. leta 77 in 10. decembra 1941. leta 82).

Večina italijanskih uradov in poveljstev je za partizane uporabljala ime »uporniki« (ribelli) in včasih, vendar zelo redko »partizani« (partigiani). Dne 29. septembra 1942 pa je general Robotti ukazal podrejenim enotam, naj v prihodnje uporabljajo za slovenske in hrvaške partizane le ime »komunistični tolovaji« (briganti comunisti). Vendar so tudi po tem datumu še uporabljali ime »uporniki«.

Poveljstvo 2. armade je proti koncu oktobra 1941 spričo nenehnega širjenja narodnoosvobodilnega gibanja ugotovljalo, da partizanski oddelki vse bolj prevzemajo bojno pobudo proti italijanskim enotam in postojankam. Zato je ukazalo, naj poveljstva armadnih zborov ustanovijo po dve ali tri motorizirane premične skupine, ki jih sestavljajo karabinjerji, oddelki pehote, metalci plamenov, topovi 47mm, motorna kolesa in lahki tanki, vendar naj ne presegajo moči bataljona. Na tej osnovi je poveljstvo XI. armadnega zboru ukazalo ustanoviti 4 takšne skupine, in to dve pri diviziji sardinskih grenadirjev v Ljubljani in Kočevju in po eno pri diviziji »Isonzo« (v Novem mestu) in poveljstvu graničarjev (v Logatcu). Kolikor vemo, so takšno skupino res ustanavljali v Novem mestu, vendar ne vemo, ali so jo uporabili in ali so tudi v drugih treh krajih ustanovili takšne premične skupine. Ponovno so se za ustanovitev večje premične skupine odločili sredi januarja 1942. Poveljstvo XI. armadnega zboru je namreč sredi januarja 1942 izdelalo t. i. načrt A, po katerem naj bi pri poveljstvu armadnega zboru ustanovili manevrsko enoto iz pehotnih in topniških ter motoriziranih oddelkov, zbranih iz enot med Planino in Vrhniko. Ta enota naj bi pod poveljstvom generala Castellana ali Danionija na ukaz generala Robottija na motornih vozilih odhitela v katerikoli kraj Ljubljanske pokrajine. To manevrsko enoto so nato res ustanavljali, vendar nimamo podatkov, da bi kje nastopila.

Takrat je namreč načelnik generalnega štaba kopenske vojske, general Mario Roatta, ki je kmalu nato postal poveljnik 2. armade na Sušaku, po svojem inšpekcijskem potovanju v Sloveniji in Hrvaški predlagal korenitejšo preureditev italijanske

Italijanski častnik v spremstvu vo-
jaka na Tromostovju v Ljubljani
1942

vojske v Ljubljanski pokrajini in Hrvaški, kar sta potrdila generalni štab kopenske vojske in vrhovno poveljstvo italijanskih oboroženih sil. Medtem je tudi Mussolini 19. januarja 1942 pristojnost za obrambo javnega reda v Ljubljanski pokrajini prenesel s civilne uprave na vojaška poveljstva. Iz bojazni, da se spomladi 1942 razmeroma majhne in zelo razdrobljene posadke ne bi mogle upirati partizanskim napadom, naj bi jih združili v večje posadke in utrdili postojanke ter ustanovili premične skupine, s katerimi bi čistili območja med postojankami in posredovali v primeru partizanskih napadov. To je bila zelo defenzivna zamisel, ki je imela pri XI. armadnem zboru za posledico izdelavo načrta »Primavera« (Pomlad) dne 5. februarja 1942. Po njem naj bi v pokrajini ohranili le dvanajst večjih vojaških posadk, in to v krajih Rakek, Logatec, Borovnica, Ljubljana, Grosuplje, Velike Lašče, Kočevje, Petrina, Trebnje, Novo mesto, Metlika in Črnomelj ter najnujnejše posadke ob pomembnih prometnih poteh, zlasti ob železnicah Postojna-Ljubljana-Zalog, Ljubljana-Metlika in Grosuplje-Kočevje. Premične oddelke naj bi sestavili v tehle krajih: Rakek, Logatec, Borovnica, Ljubljana, Velike Lašče in Novo mesto. Po pritožbah visokega komisarja Graziolija in posredovanju višjih vojaških poveljstev v Rimu in na Sušaku je moralo poveljstvo XI. armadnega zbora po več sestankih s predstavniki civilne uprave popustiti in 23. aprila 1942 pristati na ohranitev 21 ali 22 vojaških posadk in 17 vojaških posadk za varovanje železnic.

Kot že rečeno, so v pozni jeseni 1941 začeli zmanjševati število karabinjerskih in financerskih posadk, in to predvsem zaradi pomanjkanja ustreznih nastanitvenih zmožnosti v zimskem času; treba je upoštevati tudi to, da je bila zima 1941–1942 zelo huda in da italijanski ljudje niso bili niti navajeni hladnejšega podnebja niti niso bili

ustrezno oblečeni. Kakšno je bilo število posadk in postojank pred iztekom zime, kaže tale pregled:

Pregled števila posadk in postojank v Ljubljanski pokrajini 1. 3. 1942

Območje velike enote	Število posadk				Število postojank skupno
	vojska	karab.	financ.	obm. mil.	
Divizija sardin. grenad.	48	32	22	21	75
Divizija »Isonzo«	32	44	15	7	88
Bojna skupina graničarjev	9	12	8	1	18
Skupno	89	88	45	29	181

Zaradi zelo neugodnih razmer za italijanskega okupatorja na Hrvaškem je moralo nekaj enot XI. armadnega zboru odriniti na pomoč V. armadnemu zboru in celó v Hercegovino. Tako so odšli I. bataljon 23. pehotnega polka, II. bataljon 24. pehotnega polka, III. divizion 6. topniškega polka iz divizije »Isonzo«, 8. bataljon črnih srajc »M« z območja divizije sardinskih grenadirjev, medtem ko so 55. legijo črnih srajc tej diviziji odvzeli že v drugi polovici avgusta 1941. Niso pa uresničili nameravanega odvoza 1. grenadirskega polka na Hrvaško. Te izgube so skušali že februarja nadoknaditi z ustanovitvijo 3. in 11. bojne skupine topništva (brez topov) na območju med Velikimi Laščami in Kočevjem, vendar so ju kmalu ukiniti in z moštvom okrepili divizijo sardinskih grenadirjev. Poslali so tudi 2. grenadirski dopolnilni bataljon, ki ni bil v grenadirski diviziji.

Partizanska ofenziva od druge polovice aprila do konca maja 1942 je ob nasprotnikovem izvajanju defenzivnega programa »Primavera« ustvarila obsežno svobodno ozemlje, ki je po okupatorskih podatkih zajemalo dve tretjini Ljubljanske pokrajine. Italijanska vojska, ki je že pred tem izvajala svoj program »Primavera«, je maja umaknila manj svojih posadk kot pa karabinjerji. Dne 10. maja, ko je bil osvobojen manjši del Dolenjske in Notranjske, je imel XI. armadni zbor skupno 49 posadk, če upoštevamo tudi ljubljanska predmestja (Vič, Moste, Devico Marijo v Polju, Dravlje) in Žabjo vas pri Novem mestu. Največ (24) jih je bilo na območju divizije sardinskih grenadirjev, manj (18) na območju divizije »Isonzo« in najmanj (7) na območju graničarjev. Dne 24. maja je imel armadni zbor na mestu 45623 mož (od tega 1906 častnikov). Največ (14232) jih je imela divizija sardinskih grenadirjev, nekaj manj graničarji (12724), pri čemer moramo upoštevati tudi tiste zahodno od rapalske meje (vzhodno od nje jih je 12. junija 1942 bilo 4961), še manj divizija »Isonzo« (10406), medtem ko je imel štab armadnega zboru s prištavnimi in štabu neposredno podrejenimi enotami 7643 mož. Takrat je bilo na dopustu 2295 mož (od tega 97 častnikov), Dne 7. junija pred prihodom novih dveh divizij je imel armadni zbor 43956 mož (od tega 1710 častnikov). To so tudi prvi nam dosegljivi natančnejši podatki o številčnem stanju armadnega zboru in njegovih t. i. velikih enot.

Med partizansko ofenzivo so v drugi polovici maja precej zmanjšali število karabinjerskih postaj v pokrajini. Že 24. marca je poveljnik karabinjerske skupine Ljubljana, major Lombardi, ukazal ukiniti, tj. umakniti 21 karabinjerskih postaj in 14 obmejnih karabinjerskih postaj. Dne 20. maja pa je ponovno ukazal, naj ukinejo, tj. umaknejo nadaljnjih 15 karabinjerskih postaj, pri čemer je upošteval tudi nekatere, ki so jih maja že ukinito, tj. umaknili. Tako je v pokrajini ostalo, skupaj s tistimi v mestu Ljubljana, 43 oziroma 42 karabinjerskih postaj.

Razmere za italijanskega okupatorja v Ljubljanski pokrajini so bile maja zelo

kritične. Poveljstvo XI. armadnega zbora je že v začetku maja predvidelo možnost še večjega zmanjšanja števila svojih posadk: v najhujšem primeru naj bi jih ohranili le v Ljubljani, Novem mestu, Kočevju in Logatcu, medtem ko bi jih osem, ki so jih predvideli že v programu »Primavera«, »konzervirali« in bi le varovale železnico. Poveljstvo armadnega zbora je v svojih poročilih 12., 22. in 25. maja moledovalo za najmanj 19 novih bataljonov, ki bi jih uporabilo predvsem za zavarovalne naloge, da bi lahko operativne enote, tj. obe diviziji, uporabljalo za ofenzivno nastopanje proti partizanom, katerih število je ocenilo za več kot enkrat več kot jih je bilo v resnici.

Za italijanskega okupatorja neugodne razmere v Ljubljanski pokrajini so obravnavali v Rimu zlasti od srede maja dalje. Vemo za sestanek 14. maja v vrhovnem vojaškem poveljstvu, pogovore generala Roatta z Mussolinijem in visokega komisarja Graziolija v notranjem ministrstvu. Med najpomembnejšimi sklepi so bili: 1. v Ljubljansko pokrajino je treba poslati večje okrepitve, 2. pripraviti večjo vojaško ofenzivo proti partizanom, 3. prenesti na vojaške oblasti tudi pristojnosti za varovanje javnega reda in mira.

V Ljubljansko pokrajino so junija in v prvi polovici julija poslali tele enote:

1. Dve pehotni diviziji, in to 22. divizijo alpskih lovcev (Cacciatori delle Alpi) iz Hercegovine (poveljnik general Vittorio Ruggero nato Luigi Maggiore Perni, načelnik štaba polkovnik Aldo Gentilini nato major Giuseppe Dotti, nato podpolkovnik Emilio Formichi) z dvema pehotnima polkoma (51. in 52.) in topniškim polkom (1.) ter 105. legijo črnih srajc z dvema bataljonoma (104. in 105.) in 153. divizijo »Macerata« iz Italije (poveljnik general Edoardo Quarra-Sito, za njim general Vincenzo Giardina, načelnik štaba podpolkovnik Fiorenzo Fantini) z dvema pehotnima polkoma (121. in 122.) in topniškim polkom (153.), brez legije črnih srajc, ker divizijam, ustanovljenim leta 1941, niso dodajali legij črnih srajc. Prvo divizijo so junija razmestili med Stično in Grosupljem, drugo pa na Kočevskem. Obe sta že tisti mesec iztrgali partizanom nekaj svobodnega ozemlja. Če upoštevamo, da so morali sredi junija poslati dve pehotni diviziji, in to »Novara« (v Divačo) in »Veneto« (v Gorico), lahko sklenemo, da je moral italijanski okupator pripeljati v Slovenijo štiri svoje divizije. Med njimi je samo eno, tj. divizijo alpskih lovcev, vzel z jugoslovanskega bojišča. Od 25 italijanskih divizij junija 1942 na današnjem jugoslovanskem ozemlju jih je bilo šest v Sloveniji.

2. Nekaj manjših enot – bataljonov in topniških divizionov iz drugih velikih enot 2. armade: III. bataljon 311. pehotnega polka, III. divizion 5. topniškega polka, 56. topniški divizion 149mm, 71. baterijo topov 149mm, četo lahkih tankov metalcev plamena (četa srednjetežkih tankov je bila v armadnem zboru že od pomladi 1942).

3. Vrnili so nekaj enot, ki so jih v začetku leta 1942 začasno »posodili« V. armadnemu zboru (I. bataljon 23. polka, II. bataljon 24. polka, III. divizion 6. topniškega polka in VIII. bataljon črnih srajc »M«), zato pa se je moral junija premestiti v Italijo 11. bataljon rušilcev.

4. Enote črnih srajc, tako 2. legijo »Superga« (poveljnik konzul Antonio Galardo, nato konzul Giovanni Rocca) z dvema bataljonoma (I. in II.) in eno strojnično četo, 71. in 81. bataljon z eno strojnično četo, ki so prišli iz legije »Romagnola«, 16. in 85. bataljon »M« brez ene čete, ki je bila v Zagrebu. Do takrat so bili v XI. armadnem zboru poleg ene legije (v diviziji »Isonzo«) III. in IV. gorski bataljon črnih srajc in VIII. bataljon »M«. Iz vseh teh enot črnih srajc so 5. julija 1942 v Ljubljani ustanovili bojno skupino črnih srajc »Montagna«. Imenovali so jo po njenem poveljniku fašističnem generalu Renzu Montagni (namestnik podpolkovnik Leonardo Siliato, načelnik štaba podpolkovnik Domenico Rebesani), ki je bil do takrat zvezni častnik glavnega štaba prostovoljne milice za nacionalno varnost (MVSN) pri poveljstvu 2. armade (tam ga je nasledil general Giorgio Vaccaro in tega general F. Diamanti). Sedež štaba je bil

Italijanska vojaška letala na ljubljanskem letališču 1942

v posloplju srednje tehnične šole v Ljubljani na današnji Aškerčevi cesti. Njena glavna naloga za nekaj mesecev je bila varovati ljubljansko območje in sprostiti divizijo sardinskih grenadirjev za operativne naloge.

5. Letalske sile, predvsem izvidniške (41. in 113.) in lahke bombniške eskadrilje (240. in 241.), pod poveljstvom podpolkovnika Ettoreja Zambaldija.

Italijanska vojaška poveljstva so za ofenzivo zbrala velike sile. Dne 11. julija 1942 je bilo v Ljubljanski pokrajini poveljstvo armadnega zbora (Ljubljana), štiri divizijska poveljstva (Ljubljana, Grosuplje, Novo mesto, Ribnica), poveljstvo bojne skupine graničarjev (Logatec), 12 polkovnih poveljstev, od tega 4 topniška, 3 poveljstva legij črnih srajc, 77 bataljonov in topniških divizionov (5 pod poveljstvom armadnega zbora, 24 v diviziji sardinskih grenadirjev, 15 v diviziji »Isonzo«, 9 v diviziji »Macerata«, 13 v diviziji alpskih lovcev in 11 v bojni skupini graničarjev). Zunaj bataljonov je bilo 48 čet in topniških baterij, med njimi četi srednjetežkih tankov in lahkih tankov – metalcev plamena, četa oklepnih avtomobilov itd. Število vseh pripadnikov italijanskih oboroženih sil tisti čas lahko računamo na okrog 65.000 mož.

Drugi pomemben ukrep je bila podreditev policijskih sil vojaškimi poveljstvom, tako da je vojska postala pristojna tudi za varovanje javnega reda in mira. To so sklenili v Rimu in 22. maja obvestili visokega komisarja Graziolija, ki je to moral vzeti v vednost s težkim srcem, saj je to bil po 19. januarju 1942 zanj nov hud udarec. Tako so policija, karabinjerji, financarji in obmejni miličniki s 30. majem 1942 glede varovanja in obrambe javnega reda in mira postali podrejeni vojaškimi poveljstvom. Osnovne, lahko bi rekel mirnodobne naloge, so jim seveda ostale, npr. financarjem carinska služba itd. in zanje so dobivali še naprej navodila in ukaze od svojih nadrejenih uradov. Najbrž so se tolažili s tem, da bo ta podrejenost vojaškimi poveljstvom trajala le malo časa, do izboljšanja političnih in vojaških razmer v Ljub-

ljanski pokrajini. Vendar je njihova podrejenost vojski trajala prav do konca italijanske okupacije pri nas.

Tretji pomemben ukrep je bila velika vojaška ofenziva v celi pokrajini. Do poletja 1942 je italijanska vojska, zlasti po že omenjenem Mussolinijevem razglasu z dne 19. januarja 1942, pri obrambi javnega reda sama, brez policijskih sil, izvajala ofenzivne operacije in akcije, vendar le v omejenem obsegu, tj. z manjšimi enotami (največ z okrepljenim polkom, nikdar s celo divizijo), na manjšem območju in le za nekaj dni. Zdaj pa so višja vojaška poveljstva sklenila, da je treba izvesti večmesečno ofenzivo s čimvečjimi silami in v vsej pokrajini. Obsežna temeljna navodila za način izvajanja operacij in tudi za ukrepe proti civilnemu prebivalstvu, je 8. junija 1942 dal poveljnik 2. armade general Roatta na Sušaku. Natančen program za operacije je sredi junija (med 11. in 16. junijem) izdelal poveljnik armadnega zbora general Robotti v Ljubljani. V t.i. operativnem ciklu, ki bi imel osem zaporednih operativnih sklopov, naj bi armadni zbor s štirimi divizijami in nekaj bojnimi skupinami od 5. julija do 12. septembra 1942 tako rekoč prečesal vso pokrajino. Ofenziva naj bi se začela na južnem robu ljubljanske kotline in potekala v južni smeri do Kolpe, nato v severni smeri do nemško-italijanske meje, nato v vzhodni smeri do italijansko-nemško-hrvaške tromeje na Gorjancih in končno v južni smeri do Kolpe. Medtem naj bi z manjšimi enotami preiskali območja zahodno od Ljubljane. Dve diviziji, in to sardinskih grenadirjev in alpskih lovcev, naj bi predstavljali t.i. manevrsko maso, druge velike enote pa zapirale položaje ali pa občasno sodelovale z manjšimi premičnimi oddelki.

V ofenzivi, ki se je začela 16. julija 1942 po omenjenem programu in v kateri so sodelovale tudi manjše enote iz obeh sosednjih italijanskih armadnih zborov, tj. V. iz Crikvenice in XXIII. iz Trsta, je dejansko imela 12 operativnih sklopov, ki so zajeli

Generala Mario Roatta (na levi) in Mario Robotti si z ljubljanskega gradu ogledujeta začetek velike ofenzive 16. julija 1942

tudi hrvatsko Pokolpje, in je trajala do 4. novembra 1942. Že kmalu po začetku ofenzive so na Roattovo pobudo izvedli t. i. 3 bis fazo v Kočevskem Rogu, ki je bila prvi odmik od programa in v kateri so tudi z uspeho prevaro, spravili v zelo neugoden položaj vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja za Slovenijo. Največji uspeh italijanske vojske v ofenzivi je bila ponovna zasedba večine pokrajine. Glavnega cilja, uničenja partizanske vojske, pa ofenziva ni dosegla. Uspela pa je zlasti v prvih treh fazah prizadeti nekatere njene enote, zlasti pa narodnoosvobodilno organizacijo in organe ljudske oblasti na terenu. V drugem delu ofenzive, po preureditvi slovenske partizanske vojske v Ljubljanski pokrajini, pa je italijanska vojska že sama utrpela nekaj hudih udarcev (npr. pri Kvasici, Lešnici, Poloju). Ofenziva je po avgustu izgubila na moči tudi zato, ker so zaradi neugodnih razmer na Hrvaškem morali divizija sardinskih grenadirjev, dva bataljona črnih sracj itd. v začetku septembra zapustiti XI. armadni zbor. So mu pa še vedno ostale tri divizije za nadaljevanje ofenzive.

Med največje značilnosti velike italijanske ofenzive sodi strahovito nasilje italijanske vojske. Temeljilo je predvsem na zloglasni Roattovi »okrožnici 3 C« z dne 1. marca 1942. Ta je predvidevala požiganje in rušenje hiš in celih vasi, ustrelitev moških, ki jih zalotijo na bojišču ali okolici, jemanje in ubijanje talcev, množično interniranje prebivalstva itd., medtem ko je ubijanje ujetih partizanov odredil že Roattov predhodnik general Ambrosio. Še zlasti množično je bilo to nasilje na Notranjskem in zahodnem Dolenjskem. Za italijanskimi enotami so ostali množični grobovi, tudi z več kot 45 ali celo z več kot 60 civilisti. Zato zelo cinično zveni Robottijev pripis na nekem dokumentu: »Ubija se premalo.« (S'amazza troppo poco.)

Med veliko ofenzivo so italijanska vojaška poveljstva pristala na ponudbo vršičkov slovenske buržoazije za ustanavljanje oboroženih oddelkov Slovencev in njihovo

Skupina italijanskih častnikov pri Kočevju julija 1942 (v sredi generala Taddeo Orlando in Mario Robotti)

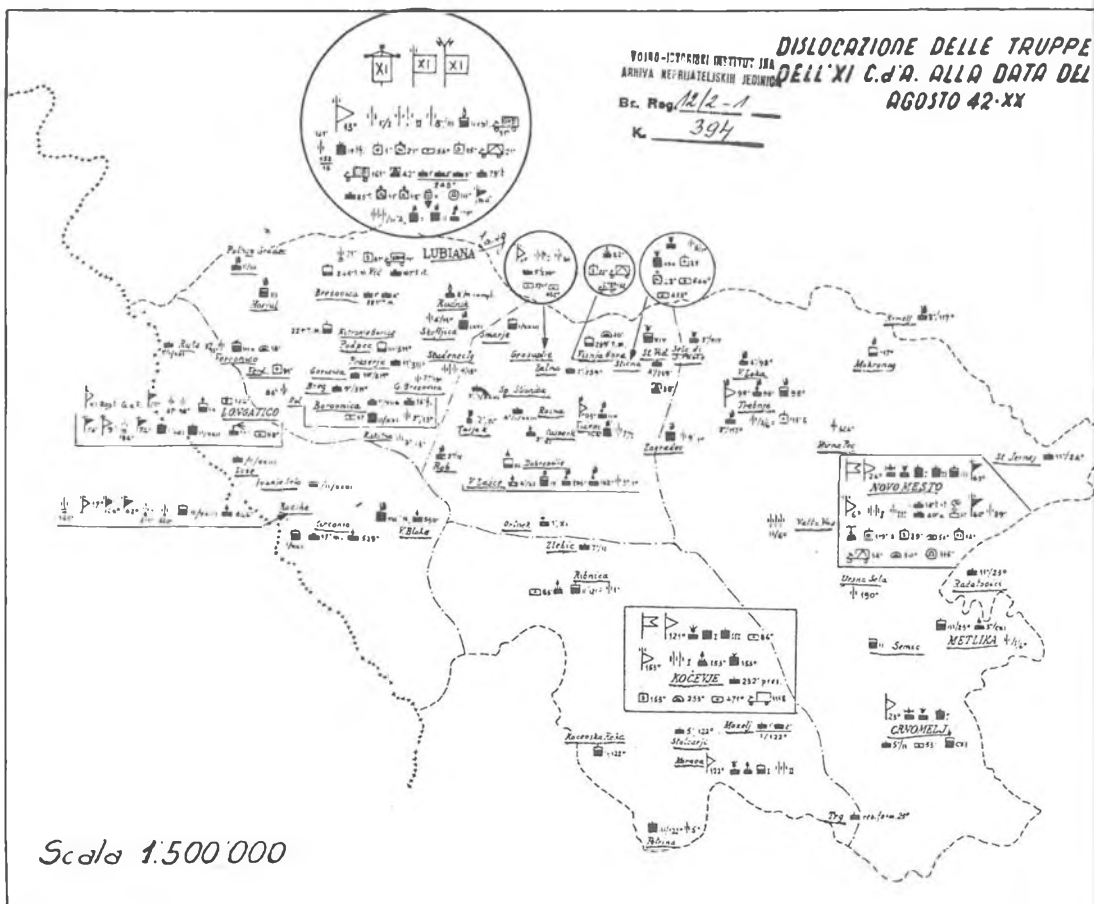
sodelovanje z italijanskim okupatorjem v boju proti narodnoosvobodilnemu gibanju. General Roatta je sporazumno z ustaško vlado takšne oddelke ne glede na narodnost julija 1942 krstil za prostovoljno protikomunistično milico (Milizia volontaria anti-comunista – MVAC) in za njeno ustanavljanje in delovanje avgusta 1942 izdal posebna navodila. Iz previdnostnih razlogov italijanske oblasti v Ljubljanski pokrajini niso dopuščale večjih enot od bataljona, pa še to samo tri bataljone, vse drugo moštvo pa je moralo biti v posadkah. Pri vseh belogardističnih oddelkih, kot jih je imenovalo narodnoosvobodilno gibanje, so bili italijanski zvezni častniki, pri poveljstvu XI. armadnega zbora pa so konec leta 1942 ustanovili poseben urad za MVAC, ki ga je najprej vodil podpolkovnik fašistične milice Aurelio Languasco, za njim nato major fašistične milice Antonio Mammucari, končno pa general Armando Lubrano; v tem uradu je bil tudi častnik iz vrst MVAC.

Še med veliko ofenzivo so vojaška poveljstva v pokrajini obnavljala postojanke vojske in karabinjerjev, s pomočjo italijanskih oboroženih sil pa so se vzpostavljale tudi belogardistične postojanke. Takoj po ofenzivi je poveljstvo XI. armadnega zbora nekoliko spremenilo razmestitev svojih enot. Medtem ko so velike enote na treh koncih pokrajine, tj. na vzhodu, zahodu in jugu ostale nespremenjene (divizija »Isonzo« je ostala v osrednji in vzhodni Dolenjski, XI. bojna skupina graničarjev na Notranjskem in divizija »Macerata« na Kočevskem), pa sta osrednji del pokrajine, ki ga je več kot leto dni zasedala divizija sardinskih grenadirjev, zasedli dve novi enoti. V Ljubljano in okolico je prišla divizija alpskih lovcev (poveljstvo v Ljubljani) in na območje med Ribnico in Žužemberkom bojna skupina črnih srajc »XXI. Aprile« (poveljstvo v Ribnici). Tako so namreč 16. avgusta prekrstili Montagnovo bojno

General Mario Robotti, visoki komisar Emilio Grazioli in pokrajinski tajnik fašistične stranke Orlando Orlandini v pogovoru z župnikom Josefom Krakerjem v Kočevski Reki avgusta 1942

skupino črnih srajc; niso uspela prizadevanja nekaterih dejavnikov, da bi jo pustili v Ljubljani in njeni bližnji okolici. Dva njena bataljona (16. in 81.), ki sta se v začetku septembra vrnila v Hrvaško, so nadomestili s prihodom 215. skvadrističnega bataljona črnih srajc »Nizza«, tako da je imela bojna skupina 2. legijo (poveljstvo v Vidmu-Dobropolju) z dvema bataljonoma (I. in II.), pet samostojnih bataljonov črnih srajc (III. gorski, IV. gorski, VIII. »M«, 71. in 85), tri bataljone mobiliziranih teritorialcev (221., 239. in 248), 2. dopolnilni grenadirski bataljon, tri samostojne čete črnih srajc in topniško baterijo graničarjev. Osnovna naloga bojne skupine je bila varovanje železnice med Grosupljem in Kočevjem.

Pregled razmestitve enot XI. armadnega zbora avgusta 1942 (izvirnik)

Dne 1. decembra 1942 je bilo v Ljubljanski pokrajini poveljstvo armadnega zbora (Ljubljana), tri poveljstva divizij (Ljubljana, Novo mesto, Kočevje), dve poveljstvi bojnih skupin (Logatec, Ribnica), dve bojni skupini topništva graničarjev (Rakek, Logatec), pet poveljstev pehotnih polkov (Grosuplje, Borovnica, Morava, Novo mesto, Črnomelj), poveljstvo enega pehotnega polka divizije »Macerata« z dvema bataljonoma je bilo začasno na Hrvaškem), poveljstva treh topniških polkov (Ljubljana,

Novo mesto, Kočevje), poveljstva treh legij črnih srajc (Stična, Trebnje in Videm-Dobrepolje) in 42 raznih bataljonov ter 15 topniških divizionov; bilo je tudi nekaj čet zunaj bataljonov.

Po ofenzivi je imel armadni zbor približno toliko moštva kot zgodaj spomladi 1942, tj. 45.937, in to divizija alpskih lovcev 15.314, divizija »Macerata« 6.293, divizija »Isonzo« 11.419, bojna skupina črnih srajc »XXI Aprile« 3.913, bojna skupina graničarjev 4.477, razni oddelki 4.521. Prišteti je treba še 1.977 mož iz t. i. policijskih sil, in to 982 karabinjerjev in policistov, 650 financarjev, 238 obmejnih miličnikov in 107 železniških miličnikov, ter okrog 4.544 belogardistov. Skupno je imel takrat italijanski okupator pod orožjem v Ljubljanski pokrajini 52.458 mož. Imel je tudi 188 topov in 402 minometa, 24 tankov, 652 raznih avtomobilov itd.

Postojank pa je bilo tisti čas več kot 30 manj kot npr. 1. marca 1942. Razmerje med številom posadk raznih oddelkov oboroženih sil v Ljubljanski pokrajini in skupno številu postojank decembra 1942 nam pokaže tale pregled:

Pregled števila posadk in postojank v Ljubljanski pokrajini decembra 1942

Območje enote	Število posadk					Postojank skupno
	vojska	karabi- njerji	finan- carji	obm. mil.	MVAC	
Divizija »Isonzo« XI. bojna skupina graničarjev	21	20	21	4	10	36
Divizija alp. lovcev	14	9	5	–	15	25
Divizija »Macerata«	19	20	11	–	38	51
Bojna skupina č. s. »XXI Aprile«	12	12	5	–	–	18
	15	5	2	–	–	15
Skupno	81	66	44	4	63	145

Povedal sem že, da so 30. maja 1942 t. i. policijske sile v Ljubljanski pokrajini podredili vojaškemu poveljstvu. Ko so bile podrejene visokemu komisarju, je njihovo dejavnost vsklajeval njegov vojaški urad s tremi oddelki, ki so jih vodili financerski, vojaški in karabinjerski častnik. Pri poveljstvu armadnega zbora pa celó po nekaj mesecih niso ustanovili kakšnega posebnega organa, ki bi vsklajeval delo policijskih sil. Ker je general Robotti menil, da takšne razmere lahko vzbujajo pri prebivalstvu občutek o pomanjkanju organizacijskih sposobnosti, ki so potrebne za doseg cilja, tj. za pomirjenje Ljubljanske pokrajine, je 10. novembra 1942 ukazal ustanoviti stalni osrednji urad, ki bo podrejen le njemu in ga bodo sestavljali vojaški poveljnik ljubljanskega območja, kvestor, poveljnik karabinjerjev XI. armadnega zbora in poveljnik karabinjerske skupine Ljubljana ali pa njihovi zastopniki. Naloga urada je bila zbirati in ocenjevati novice, ki se tičejo politične policije, in sestavljati dnevna poročila, predlagati policijske operacije, svetovati v zadevi interniranja ljudi in njihovega izpuščanja iz internacije, predlagati preventivne ukrepe za javno varnost (zapore, čistke, blokade itd.), svetovati glede izdajanja prepustnic in dovolilnic itd.

Novi poveljnik armadnega zbora, general Gastone Gambaro je po štirinajstih dnevih od svojega prihoda v Ljubljano in opazovanja, v svoji novoletni poslanici zapisal: »Naloga, ki mi je bila zaupana v Rimu in nato vnovič na Sušaku, je enaka nalogi, ki je bila zaupana vsakemu od vas, ki je prišel v to pokrajino. [...] Uničiti partizane, pomiriti Slovenijo!« Povedal je tudi, da ima v pokrajini 167 posadk in

Italijanska vojska v ofenzivi v Kočevskem Rogu avgusta 1942

glede odnosa do civilne politične oblasti poudaril: »Vsi smo Italijani in skupen je cilj, za katerega se borimo **Italija**.« Poveljstvo armadnega zbora je Gambarara sprejel, ko je bila slovenska partizanska vojska v Ljubljanski pokrajini (štiri brigade in štirje odredi) v t.i. protiofenzivi, ki jo je začela z uspešnim napadom na belogardistično postojanko Suhor pri Metliki 26. novembra 1942 in končala s sijajno zmago v Jelenovem žlebu 26. marca 1943. V tej partizanski protiofenzivi je italijanska vojska zlasti na treh krajih utrpela velike izgube, in to v Žumberku konec januarja, v Suhi krajini sredi marca in v Jelenovem žlebu 26. marca 1943. Čeprav je po prevzemu poveljstva povedal, da ne bo ničesar kritiziral, kar je bilo storjenega, in ničesar spreminjal, je vendarle 19. januarja 1943 ukazal pri poveljstvih divizij in bojne skupine črnih srajc ustanoviti štiri »arditske bataljone za protigverilo«; pozneje so njihovo število omejili na tri, in to 1. pri diviziji »Isonzo« (poveljnik stotnik Emilio De Pumpo) v Novem mestu, 2. pri diviziji alpskih lovcev (poveljnik major Luigi Magnolfi, nato poročnik Arnaldo Conti) na Vrhniki in 3. pri bojni skupini črnih srajc »XXI Aprile« (poveljnik podpolkovnik Giovanni Cabras) v Ribnici in jih 10. marca preimenovali v specialne bataljone. V bataljone so vključili tudi prostovoljce iz MVAC. Ti bataljoni naj bi bili lahki, hitro gibljivi in naj bi delali nenadne sunke proti partizanskim enotam, skratka uporabljali predvsem partizansko taktiko. Pomenili naj bi »elito po smelosti, iniciativnosti in odločnosti«.

Gammaara je imel konec februarja ali v začetku marca 1943 v Rimu pogovor z Mussolinijem. Poročal mu je o bojih enot svojega armadnega zbora in divizije »Lombardia« iz V. armadnega zbora proti slovenskim in hrvaškim partizanom na obmejnem območju januarja in februarja 1943. Po njegovi izjavi je bil baje Mussolini zelo dobro poučen o teh bojih in je pohvalil enote, ki so sodelovale v njih. Najbrž je zaradi tesnega sodelovanja slovenskih in hrvaških partizanskih enot na obmejnem območju na sestanku z Mussolinijem nastala zamisel, da po dveh letih spremenijo

General Mario Robotti v Mokronogu 15. septembra 1942

meje območja XI. armadnega zbora in mu podredijo tudi enote na Hrvaškem. Dne 19. aprila so namreč območje armadnega zbora razširili na Hrvaško do črte nemško-italijansko-hrvaška tromeja pri Bregani-Zdenčina-Rečica-Tušilović-Barilović-Prilišće (ob Kolpi), tako da je prišlo pod XI. armadni zbor vse območje 57. pehotne divizije »Lombardia« (poveljnik general Pietro Scipione, načelnik štaba podpolkovnik Oreste Sili v Karlovcu). Aprila so en polk (73. pehotni) te divizije premestili v Belo krajino, druga dva (74. pehotni in 57. topniški) in legija črnih srajc (137.) so ostali na Hrvaškem (Karlovac in Ozalj). Zdaj je imel XI. armadni zbor ponovno, tako kot poleti 1942, štiri divizije, vendar tudi precej večje zasedbeno območje. Dne 1. maja 1943 je imel armadni zbor takšno število vojakov:

Enota	Častniki			Podčastniki in vojaki			Skupaj
	na mestu	na dopustu	skupaj	na mestu	na dopustu	skupaj	
Div. »Isonzo«	550	74	624	12131	1837	13968	14592
Div. alp. lovcev	511	144	655	11375	3691	15066	15721
Div. »Macerata«	312	61	379	6561	1788	8349	8722
Div. »Lombardia«	516	97	613	12557	1908	14465	15078
Boj. skupina graničarjev	214	26	240	4085	620	4705	4945
Boj. skupina »XXI Aprile«	107	22	129	2960	393	3353	3482
Ostali	186	28	214	3369	488	3857	4071
Skupaj	2396	452	2848	53038	10725	63763	66601

Zdaj je imel armadni zbor približno toliko vojakov kot v začetku svoje velike ofenzive sredi julija 1942. Vendar je bilo to število le kratkotrajno. Zaradi tega so del 23. pehotnega polka premestili na severni rob Bele krajine (poveljstvo v Semiču) medtem ko je drugi del ostal pod poveljstvom divizije »Lombardia« še vedno v Beli krajini. Sredi junija so polk premestili severneje v Dolenjsko (poveljstvo v Novem mestu), tako da je le njegov manjši del bil na severnem robu Bele krajine (zato so 24. polk premestili na območje Št. Jerneja). S tem so nekoliko strnili sile na območju, kjer je bilo težišče delovanja partizanskih enot I. (dolenjske) operativne cone.

Z ukinitvijo Dolomitskega in Notranjskega odreda v zahodnem delu Ljubljanske pokrajine in z odhodom Šerčerjeve brigade v osrednjo in vzhodno Dolenjsko je za italijanske oborožene sile nastopilo olajšanje v zahodnem delu pokrajine. Najbrž je bil to tudi eden od razlogov, da so okrog 9. aprila sklenili premestiti divizijo »Macerata« v V. armadni zbor na Hrvaško, kjer je nadomestila izgubo divizije »Lombardia«. Odšla je 8. maja na območje Delnic (tam se je nastanilo njeno poveljstvo), njeno zasedbeno območje na Kočevskem pa je prevzela bojna skupina »XXI Aprile« (poveljstvo v Kočevju). Na dotedanje območje te bojne skupine pa so iz Grosupljega premestili 52. pehotni polk divizije alpskih lovcev (poveljstvo v Ribnici).

Ustanovitev in zaposlitev omenjenih ardiških oziroma specialnih bataljonov, ki so včasih utrpeli velike izgube (morda največjo 3. specialni bataljon v Suhi krajini, ki je imel samo 19. marca 19 mrtvih in 16 ranjenih), ni bistveno spremenila bojevanja italijanske vojske v Ljubljanski pokrajini v 1943. letu. Še vedno so divizijska poveljstva usmerjala operacije na svojih območjih in sodelovala druga z drugo na stičnih točkah. Poročila pričajo, da so bili nenehni boji, da pa italijanske oborožene sile, razen v nekaj redkih primerih (npr. v Polhograjskih Dolomitih), niso mogle

Ustrelitev domačinov iz vasi Dane v Loški dolini na Križni gori 31. julija 1942

prizadeti nobene partizanske enote. V začetku aprila je nekdo iz notranjega ministrstva v beležki za generalni štab kopenske vojske, glede na izgube v bojih na Kočevskem obtoževal diviziji »Macerata« in »Isonzo« za njun skromni bojni duh, kar je nato poveljstvo armadnega zbora zanikalo. Vendar tudi iz njegove razčlenitve bojnih uspehov v drugi polovici junija zvedemo, da ni bilo zadovoljno z bojno taktiko: »Moramo priznati, da so znali ti partizani sijajno manevrirati in se ‚odtrgati‘ od naših bataljonov, kadar koli so to želeli. A to... me spravlja v slabo voljo.« Dodalo je še, da je akcija italijanskih bataljonov »hvalevredna v požrtvovalnosti, premagovanju naporov in odrekanju,« vendar »nezadostna v smelosti, gibljivosti in manevriranju«.

Edina večja ofenzivna operacija, ki si jo je lahko privoščilo poveljstvo armadnega zbora proti partizanskim enotam, ki so se na Dolenjskem in Notranjskem 13. julija 1943 združile v prvi dve slovenski narodnoosvobodilni diviziji, je bila na Gorjancih in v Žumberku. Zbralo je 17 bataljonov, ki jih je podpiralo 11 topovskih baterij, 5 tankovskih čet in odred ustašev iz vseh enot armadnega zbora, razen iz bojne skupine graničarjev. Vendar je ofenziva, ki se je začela 25. julija, udarila v prazno, na Gorjancih in v Žumberku takrat ni bilo ne slovenskih ne hrvaških partizanskih enot. Obe slovenski narodnoosvobodilni diviziji, podprti s prvima zavezniškima topoma, sta ravno takrat napadli dobro utrjeno italijansko postojanko v Žužemberku. Posadka se je že morala umakniti iz kraja v utrjeno župnišče na Zafari, kjer jo je rešila pomoč iz sosednjih postojank.

Poveljnik armadnega zbora general Gambaro nikakor ni mogel biti zadovoljen z izidi bojev, ki so jih imele njegove enote s partizani. Ker so o tem precej govorili naokoli, je 22. julija pokaral predvsem častnike, da se preveč govori o neugodnih razmerah. »Prizadevam si, da bi imel v svoji pristojnosti častnike-ljudi, ne častnike-otroke ali še slabše častnike-dekle.« In dalje: »Splošne in posebne razmere – so pač takšne, kakršne so. Ne bodo se izboljšale z razpravami na slepo srečo – z vedenjem in besedami veleumnih strategov ali še slabše – s kritiko, ki nato, ko jo poberejo osebe

Visoki komisar Emilio Grazioli (na levi) in generala Alessandro Maccario (v sredi) in Guido Cerruti (na desni) na pokopališču v Novem mestu pozimi 1942–1943

s kratko in topoglavo razumnostjo, služi samo za slabšanje morale in moči tudi dobrih.«

Tudi po poslednji večji operaciji proti 14. narodnoosvobodilni diviziji na Krimu konec avgusta in v začetku septembra je general Gambaro ostro kritiziral svoje častnike: »To je sveta resnica – da potem, ko akcijo končamo in na bojišču preštejemo mrtve sovražnike, v navdušenju nad doseženim uspehom poskušamo oslepariti najprej seveda sami sebe in nato še nadrejene, z več ali manj domišljenimi opravičili in poročili, ki se končajo v 90 % primerov z navajanjem utrujenosti vojaka ali pomanjkanja svežih sil, kot krivca za pomanjkljivo izkoriščanje doseženega taktičnega uspeha.« Nato je povedal, da se partizani iz nasprotnikove ofenzive pri Ribnici zberejo pri Novem mestu in napadejo Metliko in je italijanska vojska, ki ima premoč v moštvu in orožju, »vidno oropana uspeha teh naših zmagovitih akcij«. In to po zaslugi nekih partizanskih poveljnikov – nekaj jih je navedel – ki niso trgali hlač v klopih vojaških akademij.

Narodnoosvobodilno gibanje se je še pred padcem fašizma v Italiji začelo pripravljati na italijansko kapitulacijo, ki jo je predvidevalo za bližnjo prihodnost. Da bi dobilo italijansko orožje, strelivo in opremo ter preprečilo beli in plavi gardi, da bi se jih polastili oni dve ter prevzeli oblast v mestih in trgih, je vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja sklenilo zbrati na Dolenjskem in Notranjskem tudi narodnoosvobodilne brigade iz drugih slovenskih pokrajin, tj. iz Primorske, Gorenjske in Štajerske. S tem v zvezi je v začetku avgusta usmerilo obe diviziji h glavnim železnicam. Tudi nemška vojska je po padcu fašizma v Italiji začela zbirati svoje sile na Koroškem, Gorenjskem in Štajerskem, da vdoro v Ljubljansko pokrajino in v Primorsko in zasedejo železniške proge.

Partizanski napadi na t. i. »petrolejski železnici« (julija so po železnicah prek Zaloga dnevno prepeljali tudi do 296 cisternskih vagonov, prek Novega mesta pa do 139) so od poveljstva armadnega zbora zahtevali odtegnitev sil od operativnih nalog k močnejšemu zavarovanju železnic. Že v začetku avgusta je moralo odrediti dva nova bataljona iz divizije »Lombardia« in po en bataljon iz divizij »Isonzo« in alpskih lovcev za varovanje železnic »z namenom na vsak način zagotoviti dovoz petroleja v Italijo«, ter cel polk iz divizije »Isonzo« in dva bataljona iz divizije »Lombardia« za varovanje žične ovire na slovensko-hrvaški meji. 8. avgusta je tožilo: »Občutno poslabšanje razmer – splošnih razmer, ki ima znatno posledico za uporiški tabor, pritek hrvaških partizanskih enot za okrepitev slovenskih, znatno izboljšanje oborožitve in napadalnega duha partizanskih tolp v splošnem – zahteva neutrudno operativno dejavnost, ki v svojem sklopu občutno zmanjšuje dejavnost operativnih enot (utrujenost čet, izguba v bojih, bolezni itd.), če ne upoštevamo, da oddelki graničarjev in prostovoljne milice [za nacionalno varnost] niso nikoli dobili dopolnitev in so organsko tako zmanjšani, da tvegano opravljajo naloge.« Prosil je, naj mu več ne odtegujejo sil.

Od 1. avgusta 1943 so po ukazu prometnega ministrstva vlaki z romunsko nafto vozili samo po železnicah Zagreb-Karlovac-Sušak in Karlovac-Ljubljana-Postojna. Zato je tudi za ta primer in ne samo za možnost razorožitve italijanske vojske v primeru sklenitve premirja med italijansko in britansko ter ameriško vojsko bila pravilna odločitev glavnega štaba NOV in PO Slovenije, da 14. in 15. divizijo razmesti predvsem ob železnici na Dolenjskem in Notranjskem. Seveda je poveljstvo XI. armadnega zbora zato že 27. julija in posebej 5. avgusta ukazalo močnejše zavarovanje železnice s stražarsko in patroljno službo, utrjevanjem in miniranjem železniških naprav itd. ter poudarilo potrebo po večjem nadzoru in strožjem kaznovanju stražnega in patroljnega osebja ter hitrejšem popravilu poškodovanih delov proge. Ko so začeli izvajati ta ukaza, je bilo le še nekaj tednov do dneva, ko je del zavarovanja železnice od Ljubljane do Postojne in dalje do Sežane prevzela nemška vojska.

Visoki komisar Giuseppe Lombrasa (na levi) in poveljnik XI. armadnega zbora general Gastone Gambara na položaju v operaciji proti partizanom poleti 1943

Ko so italijanska vojaška poveljstva opazila že omenjeno zbiranje nemških sil na meji Ljubljanske pokrajine, so se 9. avgusta na sestanku na poveljstvu 2. armade na Sušaku dogovorili za nekatere ukrepe, da bi onemogočili svojemu »zavezniku« prodor v Ljubljansko pokrajino. Med temi ukrepi je bila tudi ustanovitev močnejšega premečnega oddelka pri Ljubljani. Poveljnik armadnega zbora Gambara se je odločil za premestitev bojne skupine »XXI Aprile«, ki ji je po odhodu Renza Montagne maja 1943 poveljeval general fašistične milice Niccolò Nicchiarelli, s Kočevskega na območje Škofljica-Šmarje-Sap, kar bi »povzročilo umik skoraj vseh posadk s Kočevskega«. Menil je, da je treba v Ljubljanski pokrajini obdržati tele železniške in cestne vozle: Ljubljana, Logatec, Vrhnika, Grosuplje, Trebnje, Novo mesto in na Hrvaškem Karlovac. »Jasno je, da me nova potreba zavezuje, da na najmanjšo mero zmanjšamo dejavnost proti upornikom. To zmanjšanje ne more trajati dolgo, če nočemo tvegati, da škodujemo notranjim razmeram v Sloveniji,« je pisal in zahteval prihod novih sil ter preklic odhoda nekaterih enot. Poveljnik 2. armade general Robotti z umikom enot s Kočevskega ni soglašal in je menil, naj bi premečni oddelek izoblikovali iz enot posameznih divizij, vendar je bilo že prepozno; omenjena bojna skupina se je že umikala s Kočevskega. Da to območje ne bi bilo brez vsakih vojaških enot, je moralo poveljstvo 52. pehotnega polka poslati svoj bataljon v Kočevje in Moravo, tja je odšla tudi topovska baterija iz 6. topniškega polka.

Še pred padcem fašizma v Italiji so na Sušaku začeli razmišljati o morebitnem umiku nekaterih enot 2. armade v Italijo, med njimi tudi XI. armadnega zbora. O tem

sta se 15. julija pogovarjala načelnik štaba armade, general Clemente Primieri in vodja operativnega urada XI. armadnega zbora stotnik Macchia. Umik naj bi opravili v dveh etapah, najprej na Gorjance in nato na bivšo rapalsko mejo. Poveljnik 2. armade general Robotti je 31. julija poslal poveljstvu armadnega zbora načrt za umik na bivšo rapalsko mejo s priloženim zemljevidom. Načrt je predvideval bodisi pritisk partizanov bodisi »kakšnega drugega sovražnika«. V vsakem primeru naj bi bil umik postopen in je predvideval štiri zaporedne črte: 1. Zdenčina–Karlovac–Ogulin–Brod na Kolpi–Reka, 2. Gorjanci–Kolpa, 3. vzhodno od Ljubljane–Ribnica–Kočevje, 4. na stari meji, ki so jo začeli ponovno utrjevati, zlasti na Hrušici. Načelnik vrhovnega poveljstva, general Ambrosio pa je na sestanku z nemškimi generali v Trbižu 6. avgusta naznanil: »Da bi okrepili obrambo Italije, moramo umakniti divizije iz Francije, Hrvaške in Slovenije, ker ni dopustno, da bi večino sil, ki branijo [Apeninski] polotok, sestavljale nemške sile in ne italijanske.« Iz nekega drugega vira vzemo, da so nameravali odpeljati tri divizije.

Sredi julija so tudi predvidevali, da bodo v zameno za bojno skupino črnih srajc »XXI Aprile« pripeljali v Ljubljansko pokrajino 1. hitro divizijo »Eugenio di Savoia« (poveljnik general Cesare Lomaglio) iz Like. Njeni predstavniki so si že ogledali območja za nastanitev in predlagali območje med Vrhniko (sedež poveljstva) in Škofljico. Vendar je general Gambaro odsvetoval tej zamenjavi, če pa bi že do nje moralo priti, naj bi 1. hitro divizijo razmestili na Kočevskem. Do te zamenjave res ni prišlo, pač pa so konec avgusta in začetek septembra premestili iz Hrvaške na območje Postojne glavnino pehotne divizije »Re«, da bi jo odpeljali v Italijo, vendar je prej prišlo do italijanske kapitulacije.

Morda je bil eden od razlogov, zakaj italijanska poveljstva niso umaknili v Italijo več enot, zbiranje nemške vojske pred vrati Ljubljanske pokrajine po 8. avgustu (takrat so začeli prihajati na Gorenjsko prvi oddelki 71. nemške pehotne divizije). Ta je izrabila partizanski napad na nemški vojaški transport pri Goričici blizu Borovnice za vdor v Ljubljansko pokrajino in Primorsko 26. avgusta. Do 30. avgusta je zasedla vse pomembnejše proge v teh pokrajinah; italijanska poveljstva so sicer protestirala, niso pa organizirala odpora.

Nekaj dni pred vdorom nemške vojske v Ljubljansko pokrajino je general Gambaro, ki je že od junija 1943 tesno sodeloval s komandantom slovenskih četnikov, majorjem Karlom Novakom in baje imel tudi po radiu zvezo z nekim britanskim uradom v Kairu, predlagal, naj bi mu dali okrog 200 strojnic in 10.000 pušk. Dal bi jih t. i. »slovenski enotnosti«, tj. četnikom in belogardistom, da bi italijanski vojski varovali hrbet, ko bi se umikala v Italijo. Predlagal je tudi nekoliko strpnejši odnos do prebivalstva (vprašanje internirancev, vojaškega sodišča, revizije političnih sodb). Iz tega ni bilo nič, pač pa so v Rimu Gambari zaupali pomembno nalogo združiti sile zahodnega dela 2. armade in se z njimi upreti nemški vojski po razglasitvi sklenitve premirja z zavezniki, s katerimi so na Siciliji že tekla pogajanja. To nalogo je Gambaro dobil pet minut pred dvanajsto, pa je ni opravil.

Ko so 8. septembra 1943 zvečer po radiu objavili premirje med italijanskimi oboroženimi silami in britansko ter ameriško vojsko, je imela italijanska vojska v Ljubljanski pokrajini 84 posadk. Tam je bilo poveljstvo armadnega zbora (Ljubljana), dve poveljstvi divizij (alpskih lovcev v Ljubljani in »Isonzo« v Novem mestu), medtem ko je bilo poveljstvo tretje divizije (»Lombardia«) na Hrvaškem (v Karlovcu), poveljstvi dveh bojnih skupin (»XXI Aprile« v Škofljici in XI. graničarjev v Logatcu), poveljstva 7 polkov (med njimi treh topniških), treh legij črnih srajc (2., 98. in 105.) in dveh topniških bojnih skupin (9. in 17.), 51 bataljonov in topniških divizionov ter nekaj samostojnih čet. Železnice je tisti čas varovalo 32 čet in vod ter 15 topniških baterij.

Po padcu fašizma v Italiji 25. julija 1943 se je pomen italijanske vojske v Ljubljan-

ski pokrajini povečal še v enem pogledu. Kralj Viktor Emanuel III. je namreč 26. julija 1943 razglasil Ljubljansko in Reško pokrajino ter dalmatinski gubernij za »vojno ozemlje«, na katerem se za kazniva dejanja uporabljajo določbe vojaškega kazenskega zakonika. Na zunaj se je to videlo, da je potlej policijsko uro in nekatere druge ukrepe za civilno prebivalstvo določal poveljnik XI. armadnega zbora, general Gambaro in ne več visoki komisar. Drugače pa se v XI. armadnem zboru po padcu fašizma ni spremenilo nič; nikakršnih sprememb ni bilo niti glede črnosrajčniških enot.

Enajsti armadni zbor je bil ves čas italijanske okupacije Ljubljanske pokrajine največja enota italijanske vojske in od jeseni 1941 tudi najpomembnejši dejavnik v boju proti narodnoosvobodilnemu gibanju. Od 19. januarja 1942 je bil pristojen za obrambo javnega reda in mira, od 30. maja 1942 pa tudi za njegovo varstvo, za kar so mu podredili tudi t. i. policijske sile (policija, karabinjerji, financarji, obmejni miličniki), ki so bili do takrat podrejeni visokemu komisarju za Ljubljansko pokrajino. Pri zatiranju narodnoosvobodilnega boja, zlasti partizanske vojske, je žel nekaj uspehov, utrpel pa je tudi precej udarcev. Kakšne so bile po njegovih podatkih njegove izgube, kaže tale

Pregled izgub XI. armadnega zbora

Čas	Padli		Ranjeni		Pogrešani	
	čast.	drugi	čast.	drugi	čast.	drugi
6. 4.–31. 12. 41	11	101	5	83	–	7
1. 1.–31. 12. 42	42	636	73	1041	2	109
1. 1.–31. 3. 43	11	90	17	252	1	79
1. 4.–30. 6. 43	13	132	19	219	–	66
1. 7.–31. 8. 43	8	156	17	248	–	21
Skupaj	85	1115	131	1843	3	282

Te podatke bi bilo treba preveriti, kajti za čas prvih treh mesecev 1943. leta se nam zdijo premajhni. Samo za boje konec januarja in v začetku februarja 1943 je poveljstvo armadnega zbora poročalo o 59 mrtvih (med njimi 4 častniki), 160 ranjenih (med njimi 10 častnikov) in 38 pogrešanih. Za boje v Suhi krajini sredi marca je poveljstvo bojne skupine »XXI Aprile« poročalo o 60 mrtvih (med njimi 3 častniki), 111 ranjenih (med njimi 7 častnikov) in 5 pogrešanih. Za boj v Jelenovem žlebu je isto poveljstvo navajalo 49 mrtvih (med njimi 8 častnikov), 60 pogrešanih, ki so jih pozneje našli mrtve, in 96 ranjenih. Že samo te izgube skupaj znašajo 168 oz. 228 mrtvih in 367 ranjenih. Vendar to niso bile edine izgube v tistem času. Najvišja častnika, ki sta padla ali bila smrtno ranjena, sta dva poveljnika polkov, in to polkovnika Tomasso Latini in Domenico Orifici.

Iz dokumentov, objavljenih v tej knjigi, in iz podatkov v tem prikazu italijanske vojske v Ljubljanski pokrajini, se vidi, da vojaška poveljstva čestokrat niso bila zadovoljna z moralo oziroma bojnim navdušenjem svojih vojakov. Navaden italijanski vojak, za fašiste to ne velja, se je tisti čas bojeval slabše kot nemški vojak in zato italijanska vojska v svojih operacijah proti slovenskim partizanom ni bila tako uspešna kot nemška. Ker partizani večinoma niso ubijali ali grdo ravnali z ujetimi italijanskimi vojaki, za fašiste to ne velja, ti v boju niso mnogo tvegali in so se raje vdali; partizani so jih razorožili, slekli, sezuli, jim pojasnili cilje narodnoosvobodilnega boja in izpustili. Italijanska poveljstva so jih po vrnitvi v enoto, poslala

v posebno karantensko taborišče, kjer so jih zasliševala o vzrokih za vdajo in jih nato tudi premestila v druge enote.

Pravih ubežnikov iz italijanske vojske v slovenske partizane je bilo bolj malo, če izvzamemo vojake – primorske Slovence, zaradi česar so jih tudi že zgodaj začeli odstranjevati iz divizije »Isonzo«; pozneje pa so primorske Slovence itak pošiljali v t.i. specialne, tj. delavske bataljone. Med tistimi primorskimi Slovenci, ki so prebegnili iz XI. armadnega zbora v Ljubljanski pokrajini k partizanom, sta se najbolj povzpela Stane Mahne, ki je postal komandant brigade, in Modroslav Brajnik, ki je postal komandant bataljona. Kaže, da je bil med prvimi ubežnimi vojaki italijanske narodnosti, če ne kar prvi, grenadir iz ljubljanske posadke Bruno Busatto, ki je pobegnil v partizane marca 1942 iz Ljubljane, ki ga pa nato niti beg iz partizanov ni rešil italijanske krogle.

Med prvimi je bil tudi Antonio Detorri, podčastnik iz divizije »Isonzo«, ki je zbežal avgusta 1942 in bil nato partizan do junija 1943, ko ga je v Trstu ranila in ujela fašistična policija. Najznamenitejši med ubežniki je bil zagotovo Giovanni Cuccu, ki je s svojimi tovariši pobegnil v partizane v Beli krajini novembra 1942 in postal major JLA.

Iz ohranjenih italijanskih virov ni mogoče sklepati, da bi bilo v enotah XI. armadnega zbora kakšno protifašistično gibanje. Poveljstvo 2. armade je že 28. julija 1941 opozarjalo, da sta spričo mnogih pojavov nenehnih žalitev italijanskih vojakov, psovnanja oboroženih sil in državnih ter fašističnih ustanov za italijansko vojsko pomembni dve stvari, in to 1. da komunizem ne prodre v njene čete in 2. da se posamezni ali skupinski pojavi komunizma takoj zatrejo. »Žal je komunizem v bivši jugoslovanski kraljevini – posebno aktiven je v Sloveniji in v coni vzhodno od Reke – zelo močan: komunistične celice so povsod in zato ne gre izključevati možnosti, da se one poskusijo ustanoviti tudi v naših četah. Vanje se lahko vrinejo z zvijačno in bistroumno propagando, še bolj učinkovito pa s poklanjanjem denarja. Zato je nujno, da vsa poveljstva **na italijanskem in hrvaškem ozemlju** stalno in natančno pazijo, da bi preprečili ali zatrli vsak poskus komunistične propagande v naših četah.« Treba je priznati, da so imela pri tem več uspeha italijanska poveljstva, kakor pa vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja, ki se je nekajkrat obrnilo na italijanske vojake z letaki v italijanskem jeziku in s poskusi izdajanja posebnega protifašističnega glasila za italijanske vojake. Za sedaj ni znan primer, da bi v kakšni italijanski enoti na Slovenskem ustanovili komunistično celico.

Poveljnik XI. armadnega zbora general Robotti, ki je že 23. junija 1941 (po dogodkih na Golem 12. in okrog Device Marije v Polju 23. junija) izdal navodila za obrambo pred komunistično propagando, je Ambrosiova opozorila 9. julija poslal poveljnikom podrejenih enot in oddelkov in zapisal tudi sam: »Opozarjam še zlasti na pozornost glede nujnosti

- izvajati najstrožje nadzorstvo, da bi preprečili podtalnim agentom izvajati komunistično propagando med podrejenimi enotami,

- izdajati natančna navodila, da bi takoj zatrli vsak komunistični pojav, bodisi posamezni bodisi skupinski, in to z odločnostjo in največjo močjo, ne da bi se pustili presenetiti in da bi čete vsako sumljivo vedenje prijavile svojim nadrejenim voditeljem.«

Višja vojaška poveljstva v Rimu in na Sušaku so zlasti 1943. leta nenehno opozarjala na budnost pred pojavi protifašizma v vojski in poveljstva enot in posebej karabinjerske sekcije v divizijah so morale mesečno poročati tako o morali vojakov kot »o komunistični in malodušni propagandi« v enotah. Med vojaki je bilo le nekaj primerov petja pesmi o rdeči zastavi (Bandiera rossa), širjenja partizanskih ali italijanskih komunističnih letakov itd. I.e spomladi 1943 so odkrili in izročili vojaškemu vojnemu sodišču nekega podčastnika, ki naj bi v Ljubljani imel stike »s

simpatizerji upornikov«. Vojaško vojno sodišče je obsodilo na smrt le tri italijanske vojake, in to 1942 Bruna Busatta, ker je pobegnil k partizanom, od katerih je kmalu tudi pobegnil, in Angela Ghirardella zaradi uboja podčastnika ter 1943 Giuseppa Cambeddo zaradi »sodelovanja s sovražnikom« (kazen so mu spremenili v dosmrtno ječo). Večina vojakov, ki je prišla pred vojaško vojno sodišče v Ljubljani, se je pregrešila s težko krajo, težkim ropom, goljufijo, neposlušnostjo ali neubogljivostjo itd. Kaže, da je najvišjo časovno kazen (30 let ječe) dobil 1942. leta vojak Fortunato Gentile zaradi »pijanosti, neposlušnosti, težkega ropa in uničenja streliva« in med redkimi, ki so bili obsojeni zaradi »politične malodušnosti«, je bil vojak Odino Vattolo, obsojen na 18 let ječe. Nekaj takšnih primerov pa je seveda ostalo neodkritih in zanje lahko zvemo samo iz spominskih virov udeležencev NOB. Ko se je po padcu fašizma v Italiji povečala malodušna propaganda, seveda ta ni mogla ostati omejena samo na civilno prebivalstvo. Ker je poveljstvo XI. armadnega zbora menilo, da jo razširjajo tudi italijanski časopisi, si je vzelo pravico do njihovega pregleda pred razširjanjem. Ko sta npr. dva nemška policijska generala 28. julija obiskala poveljstvo armadnega zbora v Ljubljani, sta ugotovila, da še niso odstranili Mussolinijevih slik in da general Gambaro in drugi še vedno nosijo fašistične znake.

Med višjimi častniki iz XI. armadnega zbora so bili le trije, ki jih italijanska enciklopedija odpornišva navaja med pomembnejšimi odporniki. Najvidnejši je gotovo bivši major 23. pehotnega polka Achile Marazza, ki je 1944–1945 delal pri vodstvu italijanskega odpornišva za severno Italijo v Milanu in bil po vojni državni podsekretar ter celo minister. Drugi je bil polkovnik Umberto Morandi, poveljnik 52. pehotnega polka, ki je bil od septembra 1944 do januarja 1945, ko je padel v nemško ujetništvo, poveljnik bojne skupine garibaldinskih divizij »Lombardia« in po vojni poveljnik vojaške cone Como ter povišan v generala. Tretji je bil topniški polkovnik oz. general Clemente Primieri, bivši poveljnik topništva v XI. armadnem zboru, ki je na Korziki postal poveljnik bojne skupine »Cremona« in sodeloval z njo v operacijah zavezniške vojske.

Italijanska vojaška poveljstva v Ljubljanski pokrajini so zvesto služila fašističnemu režimu. Še zlasti od takrat, ko so dobile v roke tudi t. i. sodno policijo, so bile vojaške enote udeležene pri vseh vrstah zločinov nad udeleženci narodnoosvobodilnega gibanja in tudi nad prebivalstvom. Zamisli o kolektivnih kaznih, tj. množičnih racijah, interniranju, pokolih, jemanju in ustrelitvah talcev, požigih hiš in celih vasi, bombardiranju naseljenih krajev itd., so se večinoma porodile v glavah visokih vojaških poveljnikov, zlasti generalov Roatta, Robottija in Orlanda. Vojska, ki so ji že lep čas vtepali v glavo Mussolinijev izrek: zaupati, ubogati, bojevati se (Credere, obedire, combattere), je ves čas poslušno izvajala to nasilje, ki zlasti od 1942. leta po krutosti in množičnosti ni nič zaostajalo za nasiljem nemškega okupatorja v severnem delu Slovenije. Le redki so bili pojavi javnega izražanja pomislekov; med najbolj znanimi je primer podpolkovnika Adriana Costettija julija 1942 med veliko ofenzivo, da je mislil, da bo vojak, mora pa biti krvnik, kar ga je po ovadbi nekega fašističnega častnika stalo več zaslišanj in nekaj dni zapora.

Ko so z Mussolinijevim odlokom 19. januarja 1942 vojaške oblasti dobile pristojnost za obrambo javnega reda in mira, so začele z množičnimi racijami v Ljubljani in nato tudi v drugih krajih pokrajine. S pomočjo partizanskih ubežnikov, ki so postali izdajalci, so izbrale ljudi za zapore, določene skupine ljudi odpeljale v koncentracijska taborišča v Italiji, druge pa izpustile. Skupno je moralo v italijanska koncentracijska taborišča okoli 25.000 Slovencev in Slovenk, postopoma so namreč začele pošiljati vanje tudi ženske. Vojaške oblasti so tudi imele glavno besedo pri ustrelitvah talcev po proglassu, ki sta ga 24. aprila 1942 izdala visoki komisar Grazioli in poveljnik XI. armadnega zbora general Robotti. Poveljstvo armadnega zbora je samo določalo, za katere akcije narodnoosvobodilnega gibanja bodo ustrelili talce in tudi

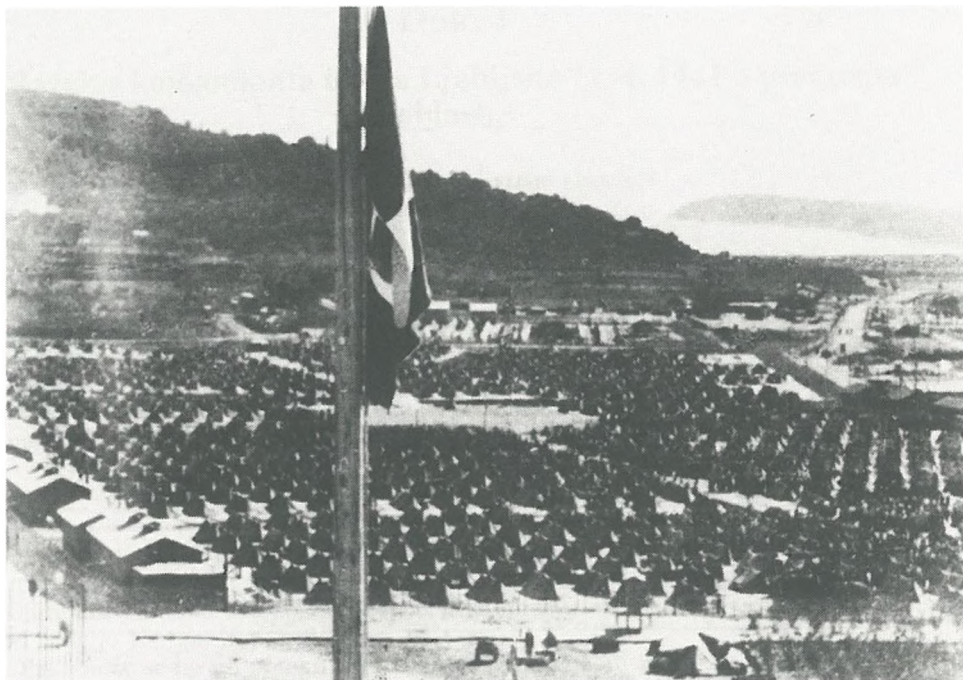

Množične racije v Ljubljani februarja in marca 1942

koliko jih bodo ustrelili. Nato jih je en del izbralo samo iz vojaških zaporov, drugi del pa je izbrala policija; pri tem ni bilo nobenih nesoglasij. Kvestura je nekajkrat določila za talce tudi ljudi, ki jim preiskava pred vojaškim vojnim sodiščem ni mogla dokazati ničesar. Talce so streljali v obdobju april 1942 – januar 1943. in to nekatere na kraju dejanj in druge v Ljubljani v Gramozni jami. Naj poudarim, da je bilo več ljudi usmrčenih kot talci (21 skupin s 145 osebami) kakor pa obsojencev na smrt (51 oseb), medtem ko gre število postreljenih civilnih oseb med vojaškimi operacijami, zlasti v veliki ofenzivi poleti in jeseni 1942, v stotine (to število bo treba šele ugotoviti). Medtem ko med usmrčenimi talci in usmrčenimi obsojenci ni nobene ženske, pa jih najdemo med postreljenim civilnim prebivalstvom. Medtem ko je nemški okupator imena usmrčenih talcev v Spodnji Štajerski in Gorenjski razglašal z lepaki, je italijanski sporočal z lepaki samo dejanja narodnoosvobodilnega gibanja, zaradi katerih je iz maščevanja ustrelil talce in koliko jih je ustrelil.

Čeprav so partizani, kot sem že povedal, izpuščali ujete italijanske vojake, če niso bili fašisti, pa je italijanska vojska postrelila mnogo ujetih partizanov. Ambrosiovo načelo, da so ujetniki mrtva teža, ki se je je treba iznebiti že v operacijah, je pod Roatto postalo pravilo, ki je veljalo do konca italijanske okupacije. Izjemoma, pod strogo določenimi pogoji (predaja pred bojem z orožjem vred itd.), so enote lahko pustile pri življenju ujetnike, potem ko so jih zaslišale. Robotti je zahteval tudi pokol ranjenih ujetnikov. Zato v Sloveniji ni bilo nobenih zamenjav ujetnikov in ranjencev kot v drugih jugoslovanskih pokrajinah. Nekaj pogovorov med partizanskimi odpotniki in italijanskimi častniki, celo s poveljnikom divizije »Isonzo« generalom Guidom Cerrutijem, ni rodilo nikakršnega uspeha. Temu so zlasti nasprotovala višja vojaška poveljstva, ki so imela Ljubljansko pokrajino do konca za neločljivi del Italije.

Ne samo v Ljubljanski pokrajini, temveč tudi v Dalmaciji so bila nesoglasja med civilno upravo in vojaškimi poveljstvi. Kolikor smo njihov izvor proučili do sedaj,

Italijansko koncentracijsko taborišče na otoku Rabu 1942–1943

lahko rečemo, da sta jih povzročala boj za prestiž in premajhno upoštevanje vojaške strani za gospodarske in druge zadeve, ki jih je imela na skrbi civilna uprava. Pri tem je pač civilna uprava vselej potegnila krajši konec, kar je seveda še bolj prizadevalo njene veljake, zlasti Graziolija. Glede temeljnih namenov italijanske okupacije Ljubljanske pokrajine in mnogih ukrepov zoper udeležence narodnoosvobodilnega gibanja in civilno prebivalstvo si civilni in vojaški veljaki niso bili nič v laseh. Velja tudi ugotovitev, da je bila vojska že od začetka okupacije manj zaupljiva do civilnega prebivalstva kot civilna uprava, ki se je vendarle morala na terenu naslanjati na slovenske kolaboracioniste v upravi, saj jih ni mogla nadomestiti z italijanskimi. Že iz prejšnjih časov izvirajočega nezaupanja, da ne rečem sovraštva, med Slovenci in Italijani se je zavedal tudi Mussolini, ki je konec julija 1942 v Gorici opozoril svoje generale: »To prebivalstvo nas ne bo nikoli ljubilo.«

Dok. 1

Razglas komandanta mesta Ljubljane 12. 4. 1941 o prevzemu oblasti.¹

Komanda pehotne divizije »Isonzo«
Generalni štab

Vsemu prebivalstvu!

Italijanska vojska je zasedla vaše kraje.²

Z današnjim dnevom prevzemam poveljstvo mesta Ljubljane z vso vojaško in civilno oblastjo.³

Vaša lastnina, vaše šege in navade se bodo spoštovale pod pogojem, da nihče ne napade ali žali oboroženih sil, ki v vaših krajih predstavljajo fašistično Italijo.

Odrejam:

da vsakdo (izvzemši policijsko stražo in žandarmerijo), ki poseduje orožje ali municijo kakršne koli vrste, izroči to orožje ali municijo mestnemu poglavarstvu v Ljubljani oziroma svojemu krajevno pristojnemu občinskemu uradu do polnoči med nedeljo 13. t.m. in ponedeljkom 14. t. m.

Pri komer se bo po poteku tega roka našlo orožje ali municija, bo kaznovan po vojnem zakonu.⁴

Nadalje odrejam, da ponoči od 21. do 5. ure ostane vsakdo doma. Zapustiti stanovanje je dovoljeno le osebam, ki imajo pismeno dovolilnico. Tako dovolilo bo izdajala zainteresiranim osebam gori navedena komanda. Tozadevne prošnje je vlagati pri banski upravi dravske banovine.

Odredbe glede zatemanitve ostanejo v polnem obsegu v veljavi.

V Ljubljani, dne 12. aprila 1941 – XIX.

Divizijski general
komandant mesta
Federico Romero

¹ Službeni list banske uprave dravske banovine, št. 31, dne 16. 4. 1941. Razglas je objavljen tudi v italijanščini.

² Dne 11. aprila 1941, ko je nemška vojska prodrla že daleč v notranjost Slovenije (Celje, Novo mesto, Metlika), so v XI. armadnem zboru naglo sestavili hitro kolono iz delov 1. hitre divizije »Eugenio di Savoia« (11. bersaljerski polk) in 14. divizije »Isonzo« ter jo napotili proti Ljubljani. Ob pol šestih popoldne je prodrla v mesto, snela z ljubljanskega gradu belo zastavo in razobesila italijansko. (Slovenec 14. 4. 1941)

³ Poveljnik pehotne divizije »Isonzo«, general Federico Romero je ostal na tem položaju le dva dni. Glej dok. 2.

⁴ Italijanska vojaška poveljstva so v naslednjih dneh še večkrat pozvala prebivalstvo, naj jim izroči orožje, strelivo in vojaške predmete (poveljstvo XI. armadnega zbora npr. 15. in 22. 4. 1941; Slovenec 17. 4. 1941; letaki v arhivu IZDG.)

Dok. 2

Navodila poveljstva 2. armade za guvernerja cone Ljubljana 14. 4. 1941.¹

POVELJSTVO 2. ARMADE
Št. 859 prot. zaup.

VOJNA POŠTA 10, 14. aprila 1941–XIX

ZADEVA: Gubernij cone Ljubljana

NASLOVI IZPUŠČENI

Pehotna divizija »Re« ostane v coni Ljubljana.

Divizijski general Benedetto FIORENZUOLI, poveljnik [divizije] »Re« ostane v omenjenem mestu in prevzame funkcije guvernerja cone,² ki je omejena:

- na zahodu: z italijansko-jugoslovansko mejo,
- na severu: z nemško-jugoslovansko mejo,
- na vzhodu: do črte, ki spaja te kraje: Vojnič (vključno) – Karlovac (izključno) – Novo mesto (izključno) – Litija (vključno) – do nemško-jugoslovanske meje,
- na jugu: od vzporedno z Reko.

Na območjih, ki so v tej coni, bo general Fiorenzuoli pri izvajanju funkcije guvernerja, ukrepal:

- za izvedbo tistega, kar določa moj razglas z dne 13. aprila 1941–XIX;³
- za pospešitev obnove rednega življenja;
- za iskanje oboroženih Srbov, ki so še vedno v coni in za njihov odgon v koncentracijska taborišča;
- za zasedbo telegrafskih in telefonskih central, poskrbel bo tudi za obnovo teh linij in zaposlitev italijanskega osebja v poslovanju;

¹ Arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani (dalje: arhiv IZDG), ital. arhiv, f. 732/IV.

² General Fiorenzuoli je ostal guverner le nekaj dni, dokler ni 17. aprila 1941 (glej Slovenec 19. 4. 1941) po Mussolinijevem povelju prevzel upravo pokrajine civilni komisar za Ljubljansko pokrajino Emilio Grazioli.

³ Poveljnik 2. armade general Vittorio Ambrosio je 13. aprila 1941 izdal »razglas« na lepaku. V njem je pozval prebivalce zasedenega ozemlja, naj v 24 urah po objavi razglasa izročijo vojaško orožje in strelivo najbližjemu italijanskemu poveljstvu, naj se krajevno orožništvo in policija takoj podredita okupatorjevim vojaškim oblastem, naj se vsi vojaki bivše jugoslovanske vojske, ki so zapustili svojo enoto in odšli domov, takoj prijavijo najbližjim okupatorjevim vojaškim oblastem in naj bo razmerje med liro in dinarjem pri zamenjavi 30:100. (NAW, T-821, R-474, p. 633.) Isti dan so izšla tudi navodila poveljstva 2. armade št. 826/z. z naslovom: vedenje na ozemljih, ki so že ali še bodo zasedena. V njih pravi: »Prebivalstvo ozemelj, ki so že ali še bodo zasedena, pripada različnim narodnim skupinam, med katerimi se med sedanjimi priložnostmi poudarja vedno živa sovražnost, ki izvira iz nasprotujočih si interesov. To prebivalstvo teži na tem, da bi se približalo Italiji z vidnim namenom, da se okoristi z razmerami, ki se porajajo. Ti znaki in morebitni prihodnji pojavi v splošnem svetujejo, da glede na znane dvoumnosti tega prebivalstva delujemo z mnogo preudarnosti, z opreznostjo in z določeno nezaupljivostjo, da bi se tako tudi na spodbuden način izognili dobrodušnosti in širokosrčnosti, ki bi ju lahko razumeli kot znamenja naše šibkosti. V tem smislu je zato treba sprejeti vse potrebne ukrepe, da bi na vseh področjih preprečili vsakršna presenečenja. Zahtevam torej od vseh, da se vedejo odločno in brezhibno, ne ločeno od pravičnega občutka človečnosti; s čim večjim ozirom na osebe in imovino, pravilnost glede oblike in vsebine. Zato se naj vsi od prvih stikov z omenjenim prebivalstvom dalje vedejo po teh načelih.« (Arhiv IZDG, f. 924/III it.)

- za izvedbo pogodb na kraju za oblačenje čet v coni z izkoriščanjem krajevnih virov, posebno glede sena, mesa, lesa;
- za zaprtje bencina, ki je v coni Ljubljana in v drugih njenih glavnih krajih, pustil bo najmanjšo nujno količino za prebivalstvo;
- za preprečevanje, da bi v zasedbeno cono vstopali in se nato v njej gibali civili, če nimajo za to posebne prepustnice, izdane od vojaških oblasti z izrecnim dovoljenjem za gibanje v tej coni;
- za nadzorovanje tiska;
- za preprečevanje, da bi uporabljali uniforme jugoslovanske vojske, ki jih je treba takoj zapleniti skupaj z orožjem.⁴

Za t.p.
 MAJOR, POVELJNIK
 KRALJEVIH KARABINERJEV
 (Gabriele Pianese)
 Pianese

GENERAL
 IMENOVANI POVELJNIK ARMADE
 podp. V. Ambrosio

Dok. 3

Poročilo civilnega komisarja za Ljubljansko pokrajino 22. 4. 1941 o opravljenem delu.¹

[CIVILNI KOMISARIAT ZA LJUBLJANSKO POKRAJINO]
 Št. 44/zaup.
 Poročilo

22. aprila [1941]

Ekscelenca general
 poveljnik druge armade

SUŠAK

Po telefonski zahtevi načelnika generalnega štaba posredujem priloženo poročilo o dejavnosti, ki sem jo opravil v popolnem soglasju in sodelovanju z vojaško oblastjo.

K. CIVILNI KOMISAR
 (Emilio Grazioli)

1 priloga

POLITIČNA DEJAVNOST

1. Potem ko mi je nekdanji ban dr. Marko NATLAČEN predal pooblastila,² mi je izrazil živo željo prebivalstva Slovenije, da bi bilo deležno visoke blagohotnosti

⁴ O prvih ukrepih italijanskih vojaških oblasti v Ljubljanski pokrajini (obvezna oddaja orožja, streliva, vojaških predmetov itd., uvedba policijske ure, prepoved prometa z zasebnimi motornimi vozili, zamenjava denarja) glej Službeni list banske uprave dravske banovine, št. 31, dne 16. 4. 1941.

¹ Arhiv IZDG, it. arhiv, neregistrirano gradivo.

² Italijanska tiskovna Agencija Stefani je 16. aprila 1941 objavila tole novico: »Emilio Grazioli, zvezni tajnik v Trstu, je bil imenovan za civilnega komisarja na ozemlju Slovenije, ki so ga zasedle italijanske čete.« (Slovenec, 17. 4. 1941.) Grazioli, ki je bil že 13. aprila v Ljubljani, je

Duceja in zaščite fašistične Italije.³ Še tisto popoldne sem poklical k sebi dr. NATLAČENA, vodjo klerikalne stranke, že na oblasti, kakor tudi ljubljanskega župana in nekdanja ministra dr. GOSARJA, g. PUCLJA in dr. ADLEŠIČA, med katerimi je slednji predstavnik liberalne stranke.⁴

Povedati moram, da je klerikalna stranka na zadnjih volitvah dobila 79 odst. glasov, medtem ko so liberalna stranka in drugi skupaj zbrali preostanek.

Klerikalna stranka je izredno vplivna, saj ima seveda podporo duhovščine, ki je tukaj zelo pomembna.

Sestavljeno je bilo sporočilo za Duceja in še tisti večer sem ga poslal v Rim.⁵ Dan pozneje mi je Duce telefoniral (glej prilogo) in mi rekel, naj nekdanjemu banu sporočim:

- a) da zelo ceni sporočilo, ki mu je bilo namenjeno,
- b) da bo fašistična Italija spoštovala omiko, šege in navade slovenskega prebivalstva,
- c) da bodo Slovenci dobili določeno avtonomijo in da se bo verjetno ustanovil državni mehanizem po slovaškem zgledu,
- d) da naj zaupajo fašistični Italiji, ki bo vladala avtoritativno, urejeno in pravično in skrbela za koristi prebivalstva.

Nato me je obiskal ljubljanski nadškof monsinjor ROŽMAN.⁶ Izjavil je, da duhovščina v celoti priznava oblast fašistične Italije in se daje na popolno

prevzel upravo po italijanski vojski zasedenega slovenskega ozemlja 18. aprila dopoldne. Slovenec je sicer 19. aprila 1941 poročal, da se je to zgodilo že 17. aprila popoldne, bivši ban in predsednik narodnega sveta za Slovenijo dr. Marko Natlačen je v svojem poročilu o svojem delu spomladi 1941, ki ga je pozneje poslal dr. Mihu Kreku v London, navedel, da se je to zgodilo 18. aprila dopoldne (dalje: Natlačenovo poročilo 1941).

³ Potem ko so se dr. Natlačenu 11. in 12. aprila 1941 izjalovili poskusi, da bi dosegel nemško zasedbo vse Slovenije in ji izprosil položaj, kakršnega je imela Slovaška, sta 13. aprila z županom dr. Adlešičem obiskala Graziolija. Drugi dan sta Grazioli in namestnik tajnika fašistične stranke Serera v vladni palači obiskala dr. Natlačna. »Ban je prosil predstavnika stranke, da bi blagovolil izraziti Duceju vdan pozdrav v njegovem lastnem imenu in v imenu prebivalstva banovine. Dr. Natlačen je zagotavljal lojalnost prebivalstva in izrazil pričakovanje, da bo to blagohotno sprejeto pri vojaških in civilnih oblasteh.« (Slovenec 16. 4. 1941.) Grazioli pa je v »svojem nagovoru /.../ poudaril, da so prišli Italijani v slovenske kraje z namenom, da izvajajo napram tukajšnjemu prebivalstvu najstrožjo pravičnost in lojalnost, da pa pričakujejo tudi s strani tukajšnjega prebivalstva popolno korektnost v zadržanju napram okupacijskim oblastem in vojski.« (Slovenec 14. 4. 1941.)

⁴ Takratni župan mesta Ljubljane dr. Juro Adlešič ni bil predstavnik liberalne stranke, ker je bil član klerikalne Slovenske ljudske stranke.

⁵ V svojem poročilu jugoslovanski begunski vladi v Londonu je dr. Natlačen zamolčal to pismo, ki so ga 18. aprila napisali in podpisali on, dr. Andrej Gosar, dr. Juro Adlešič in Ivan Pucelj. V njem so najprej pohvalili obzirno in korektno vedenje italijanske vojske pri zasedanju Slovenije in nato povedali, da so si Slovenci že od nekdanj prizadevali za združitev vsega slovenskega ozemlja v eno upravno enoto, in to najprej iz narodnostnih in kulturnih potreb, v novejšem času pa tudi iz gospodarskih razlogov. Nato so povedali: »Iz enakih razlogov je tudi v sedanjih usodnih trenutkih naša najbolj elementarna želja, da bi Slovenija ostala nerazdeljena in bi kot celota prišla pod novi režim. Na ta način kot politična in upravna enota organizirana Slovenija, ki teži po svoji geopolitični legi in strukturi že sama k Jadranskemu morju, bi se mogla tudi politično in gospodarsko uspešno nasloniti na Kraljevino Italijo.« (Francšek Saje: Belogardizem. 2. izd., Ljubljana 1952, str. 36, dalje: Saje, Belogardizem.) To pismo so zvečer ob 19.15 uri izročili Grazioliju.

⁶ Ljubljanski škof (in ne nadškof!) dr. Gregorij Rožman je obiskal Graziolija v vladni palači 20. aprila 1941 v spremstvu dr. Franceta Kimovca in Ignacija Nadraha. »Msgr. dr. Rožman je sporočil Kr. Civilnemu Komisarju svoj pozdrav in pozdrav vse duhovščine na slovenskem ozemlju, zasedenem od italijanskih čet, ter mu zagotovil popolno sodelovanje cerkvenih

razpolago italijanskim oblastem, opozoril pa je tudi na veliko dobrohotnost Duceja s slovenskim prebivalstvom. Prav rad je uslišal mojo prošnjo, naj v molitve vključi tudi molitev za kralja cesarja, kot se je to izpeljalo v Kraljevini.

Ko sem nadškofu vrnil obisk, sem ga prosil, naj dà na vseh zvonikih ljubljanskih cerkva razobesiti trobojnice. Monsinjur ROŽMAN mi je povedal, da se to ni nikoli zgodilo, da pa bo za nas to zelo rad storil, in res od danes vihra naša zastava na vseh cerkvah.

2. Stališče prebivalstva, ki je bilo prve dni hladno vljudno, se je potem izboljšalo in postalo naklonjeno do nas, to pa bodisi zaradi pristopa zgoraj omenjenih predstavnikov, bodisi zaradi vedenja Nemcev s prebivalstvom na ozemljih, ki so ga zasedli, kar je spodbudilo Slovence iz tistih con, da so še zavzeteje prosili za našo zaščito.
3. Vedenje nekdanjih jugoslovanskih državljanov nemškega izvora, ki prebivajo tukaj, je bilo kar zadovoljivo. Prepričani so bili, da bodo zasedli Nemci, in pred hotelom Metropol so priredili velik sprejem na čast Nemcev. Potem ko so izvedle okupacijo italijanske čete, so se večkrat sestali, in zdi se mi, da so poslali Hitlerju brzozavko s prošnjo, naj dà zasesti Ljubljano.

Na manifestacijah so bili esesovski oficirji in z elementi nemškega izvora so opravljali pravcato hujskaško delo tudi med slovenskim prebivalstvom, vendar se jim namere niso posrečile. Njihov namen je bil izzvati plebiscit v prid Nemčije.

Akcija nemških esesovskih oficirjev, ki so v prvih dneh izkoristili našo nepopolno zasedbo mesta zaradi pomanjkanja moštva in preiskovali, aretirali, kradli in zganjali nasilje, je bila polagoma in najodločneje zatrta.

Nemški ljudje na obrobju Ljubljane so bili ustavljeni z zaporami in odpeljani na vojaško poveljstvo zaradi pojasnil.

Vodjo ljudi nemškega izvora sem pozval k zvestemu vedenju in k podrejenosti italijanskim oblastem, ki so prevzele vso oblast v mestu.

Zastave s kljukastim križem so bile polagoma zamenjane z italijanskimi, edinole za Führerjev rojstni dan so smele viseti poleg naše.⁷

V Kočevju, kjer je močna skupina prebivalcev nemškega izvora, ki so se pred našo okupacijo formirali v oborožene enote, imenovali župana in okrajnega glavarja in zasedli rudnike, se je položaj popolnoma umiril z imenovanjem okraj-

oblasti s Fašistično Italijo v korist ljudstva.« (Slovenec 22. 4. 1941 z 2 fotografijama.) Drugi dan je Grazioli vrnil obisk dr. Rožmanu. (Slovenec 23. 4. 1941) Škofa dr. Rožmana je Italija že jeseni 1941 odlikovala z redom viteza italijanske krone. (Slovenec 5. 10. 1941.)

⁷ O vedenju Nemcev v Ljubljani glej Tone Ferenc: Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941–1945. Maribor 1968, str. 627–629 (dalje: Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika). Nemški generalni konzul v Ljubljani dr. Hans Brosch je 2. maja 1941 poročal nemškemu zunanjemu ministrstvu:

»Ko sem se 22. aprila t. l. vrnil v Ljubljano, sem moral žal ugotoviti, da med nemškima narodnima skupinama v Ljubljani in Kočevju na eni ter italijanskimi okupacijskimi oblastmi, zlasti pa še z italijanskim civilnim komisarjem Graziolijem, na drugi strani, vlada močna napetost. Vsi volksdeutscherji so bili razočarani, da so Ljubljano in Kočevje zasedle italijanske in ne nemške čete. Svojega razočaranja niso skrivali. Na drugi strani pa se mi je pritoževal italijanski civilni komisar, da so v Kočevju ob prihodu italijanske vojske in tudi pozneje tamkaj živeči volksdeutscherji v velikih množinah izobesili le zastave s kljukastim križem in niti ene italijanske zastave, da so volksdeutscherji ob firerjevem rojstnem dnevu izobesili le majhne italijanske zastave, toda velike zastave s kljukastim križem, da si tukaj med slovenskim prebivalstvom prizadevajo izvesti tajen plebiscit v korist Nemčije in da nasploh razvijajo proti Italiji usmerjeno hujskaško propagando.« (Politisches Archiv Auswärtigen Amtes Bonn (dalje: PAAA), fond Deutsches Konsulat Laibach, Broschevo poročilo 2. 5. 1941.)

nega komisarja⁸ in komisarja za občino, z izročitvijo orožja omenjenih ljudi in s karabinjersko zasedbo rudnikov.

Tudi v Kočevje sem poslal 800 zastav, da bi bil ves kraj pokrit s trobojnicami.

V teh dneh je v Ljubljani vse več zastav in prebivalstvo je samo od sebe prosilo za naše zastave.

Tudi v drugih središčih cone se mi zdi položaj politično zadovoljiv.

Poskrbel sem že za imenovanje komisarja za okrajno glavarstvo v Logatcu,⁹ potekajo imenovanja v drugih okrajnih glavarstvih, s katerimi sem počakal, da bi se začrtale okupacijske meje.

DEJAVNOST STRANKE

Takoj po okupaciji so bili v najpomembnejših krajih na črti Postojna–Ljubljana ustanovljeni strankini centri za pomoč.

Ti centri so opravili in opravljajo koristno vlogo dajanja pomoči prebivalstvu na političnem področju. Sodelovali so z vojaškimi oblastmi pri zbiranju orožja in ga hranili, dokler ga niso izročili ustreznim skladiščem.

V Ljubljani je bil že ustanovljen zvezni center pomoči stranke, ki usklajuje dejavnost obrobnihi centrov in dejavnost okrepevalnih postojank OND¹⁰ in dejavnost brezplačne pomoči (ženski fašiji) vojski.

V Ljubljani so bile ustanovljene tri premične okrepevalnice Dopolavora, tri mobilne postojanke pomoči ženskih fašijev in štirje zvočni kinematografi, ki so obiskali v oddaljenih krajih razporejene enote in dosegli dobre rezultate v vseh ozirih.

21. april je bil spodobno proslavljen s strani oboroženih sil in predstavništev stranke, in to v popolnem soglasju duha in volje.¹¹

KONZULATI IN TUJI DRŽAVLJANI

Sprejel sem naslednje ukrepe:

- 1 – zaprtje francoskega, poljskega in belgijskega konzulata;
- 2 – čiščenje in aretacije vseh Srbov, del katerih, zlasti oficirji, je že v internaciji;
- 3 – poteka aretacija vseh angleških, francoskih, grških in drugih državljanov sovražnih držav;
- 4 – nadzorstvo nad portugalskim in danskim konzulatom;
- 5 – danes se je vrnil nemški konzul in je spet začel delovati. Zunanje ministrstvo sem vprašal, ali naj ostane ali ne, glede na to, da so bili naši konzuli umaknjeni z ozemelj zasedene Francije.¹²

⁸ O vedenju Nemcev v Kočevju glej Ferenc: Nacistična raznarodovalna politika, str. 570–580. V Kočevje je 23. aprila 1941 prispel italijanski okrajni civilni komisar dr. Giovanni Sisgoreo.

⁹ Slovenec je 25. aprila 1941 objavil novico z dne 23. aprila, da je Grazioli imenoval Umberta Rosina za okrajnega civilnega komisarja v Logatcu in Giovannija Sisgorea v Kočevju. (Slovenec 25. 4. 1941.)

¹⁰ Opera Nazionale Dopolavoro (Narodna ustanova Po delu), organizacija italijanske fašistične stranke za kulturno, športno in rekreacijsko delo med zaposlenimi po podjetjih in ustanovah. Za vso Italijo je Dopolavoro vodil direktorij (predsednik Rino Parenti, direktor Ceratti Celso Maria), za Ljubljansko pokrajino pa Dario Liberati.

¹¹ Enaindvajseti april so fašisti praznovali kot dan ustanovitve Rima.

¹² Nemški konzulat, ki ga je vodil dr. Hans Brosch (do smrti avgusta 1942) in za njim dr. Rudolf Müller, je ostal do konca italijanske okupacije.

TISK

Sprejeti ukrepi:

- 1 – cenzura dnevnikov, tednikov in mesečnikov, ki so tukaj zelo številni;¹³
 - 2 – italijanska in fašistična politična navodila tisku;
 - 3 – čez tri dni bosta izšla dva dnevnikova dvojezična, za katera smo dali pobudo in ki ju nadzorujemo;¹⁴
 - 4 – v teku je skrbna ocena tiska in se sestavljajo politične ocene urednikov.
- Opozoriti moram, da so domači novinarji popolnoma prostovoljno pristopili k mojim navodilom.

ŽIVILA IN CENE

- 1 – Opravljena je bila ocena obstoječih živil in določena je bila redna poraba najnujnejših živil;
- 2 – ugotovljeno je bilo, da še posebej primanjkuje naslednjih živil: pšenične in koruzne moke in maščob; za ta živila bodo posredovane prošnje za dobavo;
- 3 – v teku je sestavljanje seznamov cen v primerjavi s cenami pred okupacijo, prilagojenih na novi tečaj dinarja;¹⁵
- 4 – prepovedal sem, da bi se potrošnikom na debelo prodajala živila.

JAVNE SLUŽBE

Ukrenjeno je bilo naslednje:

- 1 – pregled delovanja naslednjih javnih služb glavnega mesta: vode, elektrike, plina in tramvaja;
- 2 – pregled delovanja istih služb v središčih cone;
- 3 – prevzem železnice s strani italijanskih uslužbencev in začetek popravil na pretrganih delih proge;
Glede na to, da bo promet na progi Postojna–Ljubljana lahko obnovljen, kot poročajo tehniki, se bo šele čez dva meseca poskrbelo za transportno službo z uvedbo avtobusnih linij Trst–Ljubljana in Gorica–Ljubljana, tudi s pošto službo.
Za prevoz blaga se pogaja s krajevnimi podjetji v Trstu in Gorici.

GOSPODARSKI POLOŽAJ

Z zasedbo Slovenije z naše strani in s strani Nemčije se je gospodarska celovitost dežele popolnoma razbila.

Zdaj mi zasedamo Ljubljano in ozemlja, ki so gospodarsko pasivna, medtem ko so vsa industrijska in kmetijska središča v rokah nemških čet. Celo elektrarne, ki dajejo energijo Ljubljani in bližnjim območjem, so zdaj v posesti Nemcev.

¹³ Civilni komisar Grazioli je z odredbo št. 15 dne 2. maja 1941 uvedel cenzuro listov in ustanovil Tiskovni urad (Ufficio Stampa e Censura), ki je bil nato vsa leta italijanske okupacije tudi središče njegove propagande. (Službeni list kr. civilnega komisariata za zasedeno ozemlje, št. 33, dne 23. 4. 1941.) Tiskovni urad je najprej vodil Carlo Tigoli in pozneje Francesco Joannin. Arhivski fond Tiskovnega urada je v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani.

¹⁴ Misli na osrednja dnevnikova Slovenec in Jutro, ki sta nekatere pomembnejše novice in članke, zlasti pa odredbe, objavljala tudi v italijanščini.

¹⁵ Italijanski okupator je spomladi 1941 uvedel zamenjavo denarja, in to 100 din za 30 lir in nato za 38 lir. (Službeni list banske uprave dravske banovine, št. 31, dne 16. 4. 1941, Službeni list kr. civilnega komisariata za zasedeno slovensko ozemlje, št. 33, dne 23. 4. 1941; Slovenec 19. 6. 1941.)

Naletel sem na banke, ki so bile zaprte nekaj dni pred našo okupacijo, zaradi tega so stale tudi nekatere tovarne, ker niso imele denarja, da bi plačale delavce. S sodelovanjem inšpektorjev, ki so mi jih poslala razna ministrstva, sem nemudoma sklical sestanke, na katerih smo brž pregledali najpomembnejše in kočljive probleme, ki so se kazali, to pa z namenom, da čimprej rešimo težave in oživimo gospodarsko življenje v coni.

Na teh sestankih so bili še posebej proučeni problemi bank, industrije in trgovine. Industrijski objekti so dobili stražo.

FINANČNI UKREPI

Sprejel sem naslednje ukrepe:

- a) ugotovitev obstoječih sredstev v vseh javnih uradih in bankah;
- b) blokiranje vseh sredstev, vštevši tistih, ki bi morala biti nakazana nekdanji beograjski vladi;
- c) prepoved izplačil podjetjem in zasebnikom na ozemljih, ki smo jih zasedli, in deponiranje teh zneskov v nekdanji banovinski hranilnici;
- d) prepoved izvoza denarja, kreditnih pisem, zlata, srebra, dragocenih predmetov in umetnin;
- e) žigosanje vseh kolkovanih vrednostnih papirjev davčnega in poštnega značaja.

UPRAVNI IN POLICIJSKI UKREPI

Sprejeti so bili naslednji ukrepi:

- 1 – Nadzor in postopen razpust orožništva, popoln nadzor nad policijo in zapori;
- 2 – nadzor nad telefoni in telegrafska cenzura;
- 3 – do novega ukaza zaprtje univerze zaradi njenega prejšnjega protitalijanskega vedenja;¹⁶
- 4 – nadzor nad vsemi nekdanjimi banovinskimi in državnimi uradi, ki ga izvajajo od mene zadolženi uradniki in tisti, ki so jih poslala pristojna ministrstva;¹⁷
- 5 – uvedba dvojezičnih besedil (v italijanščini in slovenščini) v vse akte, dopise in delo javnih uradov;¹⁸
- 6 – odstranitev vseh slik in kipov nekdanjih jugoslovanskih kraljev in njih postopna zamenjava s slikami in kipi kralja, cesarja in Duceja v vseh javnih uradih in prostorih;
- 7 – obveznost vseh funkcionarjev v vseh javnih uradih, da pozdravljajo po rimsko, kar se sicer že širi – čeprav počasi – med civilnim prebivalstvom;¹⁹
- 8 – uvedba interne tarife na poštni in telegrafski korespondenci;
- 9 – uvedba osebne kartona v hotelih, penzionih in najemniških sobah.

¹⁶ Univerzo v Ljubljani (rektor dr. Matija Slavič in nato dr. Milko Kos) so kmalu odprli in je bil pouk v vsem obdobju italijanske okupacije.

¹⁷ Civilni komisar Grazioli je 20. aprila 1941 izdal »odredbo št. 2 o podreditvi državnih civilnih oblastev na zasedenem slovenskem ozemlju kraljevemu civilnemu komisariatu v Ljubljani«. (Službeni list kr. civilnega komisariata za zasedeno slovensko ozemlje, št. 33, dne 23. 4. 1941; okrožnica civ. kom. za Ljubljansko pokrajino I., št. 2/1 dne 21. 4. 1941, podpisal jo je »pomočnik« dr. Stane Majcen.)

¹⁸ Civilni komisar Grazioli je 30. aprila 1941 izdal odredbo št. 14 o dvojezičnem besedilu javnih napisov. (Službeni list kr. civilnega komisariata za zasedeno slovensko ozemlje, št. 35, dne 30. 4. 1941; okrožnica kraljevega civilnega kom. za Ljubljansko pokrajino 2. in 5. 5. 1941; podpisal ju je »pomočnik« dr. Stane Majcen.)

¹⁹ Še 18. aprila 1942 je moral Grazioli opozarjati urade, »da mnogi uradniki bivše jugoslovanske uprave ne pozdravljajo z rimskim pozdravom« in groziti, da bo takšne uradnike brez vsega odpustil iz službe. (Arhiv IZDG, f. 22 it., okrožnica št. 2679 dne 18. 4. 1942.)

IREUDENTISTIČNE IN NACIONALISTIČNE ORGANIZACIJE

Sprejel sem naslednje ukrepe:

- 1 – razpustitev protitalijanskih iredentističnih organizacij in zasedba njihovih sedežev z zaplembo premoženja;
- 2 – ukinitvev nacionalističnih organizacij s postopno zasedbo sedežev in s preiskavo.

Ljubljana, 19. april XIX-1941 – ob 17,07 uri

Pogovor med DUCEJEM in civilnim komisarjem Graziolijem

- I. Povejte banu, da sem z zadovoljstvom sprejel sporočilo, ki mi ga je poslal, in sporočam:
 1. da je sedaj usoda Slovenije odločno zvezana z usodo Italije;
 2. da se bodo upoštevale narodnost, kultura, šege in navade;
 3. da bodo imeli avtonomijo, ki jo bomo ustvarili na način, kot so jo Nemci za Slovaško;
 4. da naj imajo popolno zaupanje v nas, ker jim bomo vladali z ugledom, redom in pravičnostjo.
- II. Glede gospodarskih središč, ki tvorijo pljuča Ljubljane, bodo nadaljnja pogajanja;
- III. Da bo vedenje vseh Italijanov, ki so na zasedenem ozemlju, brezhibno. Prosim Vas, da diviziji »Re«²⁰ za njeno vedenje posredujete mojo živo pohvalo poveljniku, častnikom, vojakom;
- IV. Da bo en polk grenadirjev s 3000 možmi ostal v Ljubljani;²¹
- V. Ministrstva bodo takoj poslala funkcionarje, ali pa jih bodo imenovala v 24 urah.²²

Prepričan sem, da boste Vi, Grazioli, delali dobro in da boste to ljudstvo pripeljali pod italijansko zastavo.
Ni neverjetno, da Vam bom telefoniral vsak dan med 16. in 17. uro.

²⁰ Glej dok. 2.

²¹ Glej dok. 4, op. 2.

²² O pošiljanju italijanskih upravnih funkcionarjev v Ljubljano glej gradivo v arhivskem fondu predsedstva italijanske vlade, ctg. G 7/8, št. 13900 v Osrednjem državnem arhivu v Rimu.

Dok. 4

Zapisnik telefonskega pogovora med Mussolinijem in civilnim komisarjem za Ljubljansko pokrajino Emiliom Graziolijem 28. 4. 1941 o razmerah v pokrajini in pripravi priključitve k Italiji.¹

Telefonski pogovor med Mussolinijem in Graziolijem

Dne 28. 4. 1941 ob 16.30 uri

Rim – Pallazzo Venezia – govori Mussolini
Ljubljana – vladna palača (visoki komisariat) – govori Grazioli

Mus.: Grazioli, je kaj novega?

Gra.: Nič pomembnega; razmere so vedno dobre.

Mus.: Da.

Gra.: Še vedno rešujemo gospodarska vprašanja.

Mus.: Dobro. So grenadirji že prispeli?²

Gra.: Da, duce.

Mus.: So torej napravili dober vtis?

Gra.: Da, duce. 9. maja bo nato vojaška parada.³

Mus.: Dobro. Torej bodo korakali z rimskim korakom.

Gra.: Da, duce.

Mus.: Kar se tiče Slovenije, bom ukazal, naj vam dajo besedilo.⁴ Mislim, da bodo zadovoljni. Od takrat dalje boste vi visoki komisar.

Gra.: Da, duce.

Mus.: ...s sosvetom, ki ga bodo sestavljali Slovenci, ki bodo imeli davčne oprostitve in, kar se tiče vojaškega urjenja, jih bomo pustili v miru, bodo pa del Kraljevine Italije.

Gra.: Dobro, duce.

Mus.: Ravno sedaj je gotov ukaz, ki sem ga jaz narekoval. Ukazal bom, naj Vam besedilo da grof Ciano.⁵

Gra.: Da, duce.

Mus.: Mislim, da bodo Slovenci zadovoljni. Pustili jih bomo v miru, ne bomo jih niti

¹ Arhiv republiškega sekretariata za notranje zadeve SR Slovenije v Ljubljani (dalje: arhiv RSNZ), 2022-1/ZA, inv. 209, 21.

² V Ljubljano in okolico je pehotna divizija »Granatieri di Sardegna« prispela od konca aprila do začetka maja 1941. Prvi grenadirski polk je prvič korakal po ljubljanskih ulicah 29. aprila 1941 in na Žalah počastil spomin padlih in umrlih italijanskih vojakov iz prve svetovne vojne.

³ Dne 9. maja 1941 so fašisti praznovali peto obletnico ustanovitve italijanskega imperija kot »dan vojske in imperija«. V Ljubljani so priredili veliko vojaško paradu, ki se je je udeležil tudi poveljnik 2. italijanske armade general Vittorio Ambrosio. Slovenec 10.–15. 5. 1941.

⁴ Misli na ukaz kralja Viktorja Emanuela III. o priključitvi Ljubljanske pokrajine k Italiji z dne 3. maja 1941. Glej dok. 5.

⁵ Italijanski zunanji minister grof Galeazzo Ciano je 29. aprila 1941 zapisal v svoj dnevnik: »Z Buffarinijem (državni podsekretar v notranjem ministrstvu – op. T. F.) izdelujem politični statut Ljubljanske pokrajine. Statut je zelo liberalen. Služil nam bo za pridobitev simpatij tistega dela Slovenije, ki so ga okupirali Nemci in kjer se dogajajo najmračnejši zločini.« (Galeazzo Ciano: Diario. Volume secondo 1941–1943. Milano–Roma, 1946, str. 24; Zaupni dnevnik grofa Ciana. II. del. Maribor 1960, str. 14.)

klicali v vojsko; vanjo bodo lahko vstopili prostovoljno, če bodo hoteli. Ste nenehno v stiku z bivšim banom?

Gra.: Da, duce, nenehno.

Mus.: Glejte, potem ko bo razglašen kraljevi ukaz, lahko pokličete bana z vsemi pokrajinskimi svetovalci, da bodo izrazili svoje zadovoljstvo.⁶ Me slišite?

Gra.: Ne, duce, poslednji del je bil prekinjen.

Mus.: Torej, ukazal bom, naj vam dajo besedilo ukaza, da bi vi lahko tako zasebno rekli tem odličnikom, da se morajo potem, ko bo razglašen, zbrati in izjaviti, da so zadovoljni.

Gra.: Da, duce, to bodo nedvomno tudi storili.⁷

Mus.: Dober dan, Grazioli.

Dok. 5

Kraljevi ukaz o priključitvi Ljubljanske pokrajine k Italiji 3. 5. 1941.¹

KRALJEVI UKAZ z dne 3. maja 1941 – XIX, št. 291

Ustanovitev Ljubljanske pokrajine

VIKTOR EMANUEL III.,
po milosti božji in narodni volji
Kralj Italije in Albanije
Cesar Abesinije

na podlagi člena 18 zakona z dne 19. januarja 1939 – XVII, št. 129,² ker smatramo za potrebno in nujno urediti, po zaslišanju Velikega Fašističnega Sveta, po zaslišanju Ministrskega Sveta, na predlog Duceja fašizma, predsednika vlade, smo sklenili in odločamo:

Člen 1.

Slovensko ozemlje, katerega meje so začrtane kakor kaže priloženi zemljevid,³ ki ga je odobril po Naši naredbi Duce fašizma, predsednik vlade, je sestavni del Kraljevine Italije in tvori Ljubljansko pokrajino.

⁶ Grazioli je 30. aprila poklical k sebi dr. Natlačena, mu prebral osnutek kraljevega odloka o priključitvi Ljubljanske pokrajine k Italiji in mu naročil, naj sestavi zahvalno pismo. Ta je to s svojimi sodelavci storil naslednja dva dni in Grazioli ga je 2. maja nekoliko »popravil«. (Natlačenovoročilo 1941.)

⁷ Glej dok. 5, op. 9.

¹ Objavljen v Službenem listu za Ljubljansko pokrajino, št. 37, dne 7. 5. 1941 v italijanščini in slovenščini. V precej drugačnem slogu slovenščine sta ga objavila tudi slovenska dnevnik »Slovenec« 4. maja 1941 in »Jutro«. »Slovenec« nato v slogu iz Službenega lista za Ljubljansko pokrajino 10. 5. 1941.

² To je bil zakon o ustanovitvi fašistične in korporacijske zbornice. Njegov 18. člen je določal, da se v nujnih primerih (vojna itd.) lahko s kraljevo uredbo zaobide postopek sprejemanja zakonskih osnutkov iz 16. člena. (Službeni list za Ljubljansko pokrajino, št. 34, 29. 4. 1942, str. 236–238).

³ Tega zemljevida nam še ni uspelo najti niti v arhivu niti v objavi.

Člen 2.

S kraljevskimi ukazi, ki bodo izdani na predlog Duceja Fašizma, predsednika vlade, notranjega ministra, se določi ureditev Ljubljanske pokrajine, ki bo imela glede na svoje strnjeno slovensko prebivalstvo avtonomen ustroj, upoštevajoč etnične značilnosti prebivalstva, zemljepisno lego ozemlja in posebne krajevne potrebe.⁴

Člen 3.

Vladno oblast bo izvrševal Visoki Komisar, imenovan s kraljevim ukazom na predlog Duceja fašizma, predsednika vlade, ministra za notranje posle.⁵

Člen 4.

Visokemu komisarju bo v pomoč svet 14 predstavnikov, izbranih iz produktivnih skupin slovenskega prebivalstva.⁶

Člen 5.

Za slovensko prebivalstvo Ljubljanske pokrajine vojaška služba ne bo obvezna.

Člen 6.

Za osnovni pouk bo obvezna slovenščina. V srednjih in višjih šolah se bo fakultativno poučevala italijanščina. Vse uradne odredbe se bodo izdajale v obeh jezikih.

Člen 7.

Kraljeva vlada je pooblaščen, objaviti na ozemlju Ljubljanske pokrajine ustavo in druge zakone Kraljevine, kakor tudi izdajati predpise, ki so potrebni za njih vzporeditev s tamkaj veljajočo zakonodajo in z ureditvijo, ki se določi po čl. 2.⁷

Člen 8.

Ta ukaz stopi v veljavo z dnem, ko se objavi v Uradnem listu Kraljevine (*Gazzetta Ufficiale del Regno*) in se predloži zakonodajnim skupščinama radi uzakonitve.⁸

⁴ Kraljevski ukazi, ki bi natančneje urejali položaj Ljubljanske pokrajine, niso izšli. Iz Slovenca 25. februarja 1943 zvemo, da je predsedstvo italijanske vlade obravnavalo in dobilo osnutek odloka o državljanstvu prebivalcev Ljubljanske pokrajine, Reške pokrajine in dalmatinske gubernije. Za podelitev državljanstva se je držalo načela »ius soli, ius sanguinis in residentia«: »Italijansko državljanstvo bo podeljeno bivšim jugoslovanskim državljanom, ki so rojeni na priključenem ozemlju, katerih očetje so rojeni na istem ozemlju ali v drugih pokrajinah Kraljevine. Državljanstvo bo podeljeno tudi onim, ki so rojeni na dotičnem ozemlju ter vsaj pet let bivajo tam ali pa v drugih pokrajinah Italije. Da bi na drugi strani preprečili nevarnost, da pridejo v sklop državljanstva politično nezaželeni življi, bo odlok dajal široko možnost prefektom, da izključijo od podelitve državljanstva nezaželene osebe.« Vendar ta odlok ni izšel.

⁵ Visoki komisarji za Ljubljansko pokrajino so bili Emilio Grazioli, Giuseppe Lombrassa in Riccardo Moizo.

⁶ Prvi sosvet ali konzulto je Mussolini imenoval 26. maja 1941 (glej Slovenec 28. 5. 1941), drugega pa 31. maja 1943. Prvi je imel od 3. junija do 5. novembra 1941 pet sej (zapisniki so v arhivu IZDG, f. 1 it.), nakar ga visoki komisar ni več sklical k sebi, drugi pa se ni sestal niti enkrat. Člani prvega sosveta so 8. junija 1941 skupaj z Graziolijem obiskali Mussolinija v Rimu, drugi dan so jih sprejeli tudi papež Pij XII., rimski župan, rimski guverner in glavni tajnik fašistične stranke. (Slovenec 9., 10. in 28. 6., 5. 7., 12. 8. in 7. 11.)

⁷ Italijanski kralj Viktor Emanuel III. je z odlokom št. 1583 dne 26. decembra 1941 razširil nekatere osnovne zakone Kraljevine Italije na Ljubljansko pokrajino, in to predvsem t. i. osnovni statut Kraljevine Italije z dne 4. 3. 1848, zakon o sestavi in pristojnosti velikega fašističnega sveta, predpise o sestavi fašistične stranke, zakon o ustanovitvi fašistične in korporacijske zbornice, kraljevi ukaz o priključitvi Albanije itd. (Službeni list za Ljubljansko pokrajino, št. 30 dne 15. 4. 1942.) Vsebino teh dokumentov je objavil Službeni list za Ljubljansko pokrajino, št. 34 dne 29. 4. 1942.

⁸ Kraljevi ukaz o priključitvi Ljubljanske pokrajine k Italiji z dne 3. maja 1941 je Mussolini

Duce fašizma, predsednik vlade je pooblaščen, da predloži zadevni zakonski osnutek.

Odrejamo, da se ta ukaz, opremljen z državnim pečatom, uvrsti v uradno zbirko zakonov in naredb Kraljevine Italije, in ukazujemo vsakomur, da se po njem ravna in skrbi za njegovo izvrševanje.⁹
Dano v Rimu dne 3. maja 1941 – XIX.

VIKTOR EMANUEL
MUSSOLINI

Videl

(po kr. ukazu z dne 20. februarja 1941 – XIX, št. 76)

MUSSOLINI

Vpisano pri Vrhovnem računskem dvoru dne 3. maja 1941 – XIX

Vladne naredbe, reg. 433, list 18. – MANCINI

Prip.: Zemljevid slovenskega ozemlja iz čl. 1 se objavi v Uradni zbirki zakonov in naredb.

Ta kraljevi ukaz je bil objavljen v Uradnem listu Kraljevine Italije (Gazzetta Ufficiale del Regno d'Italia) št. 105 z dne 3. maja 1941 – XIX.

9. junija 1941 predložil zbornici fašijev in korporacij, ki ga je potrdila drugi dan na svojem zasedanju. Dne 8. oktobra 1941 ga je obravnavala zakonodajna komisija za notranje zadeve in pravosodje pri senatu, ki ga je končno potrdila 15. aprila 1943. Dne 27. aprila 1943 sta kralj in Mussolini podpisala zakon, s katerim je kraljevi ukaz o priključitvi Ljubljanske pokrajine dobil veljavo zakona. (ACS, Pres. d. Cons. d. Min., ctg. G 7/8, n. 13.900.)

⁹ Dne 3. maja 1941 je civilni komisar Grazioli zbral v vladni palači »zastopnike političnih in gospodarskih stanov«, med katerimi so bili tudi bivši ban dr. Marko Natlačen in bivši ministri Ivan Pucelj, dr. Andrej Gosar, dr. Fran Novak in Ivan Mohorič. Potem, ko jim je Grazioli prebral kraljevi ukaz o priključitvi Ljubljanske pokrajine k Italiji in govoril o njegovem pomenu, se je zahvalil dr. Natlačen in izročil Grazioliju spomenico za Mussolinija. Ta se glasi:

»Duce!

V trenutku, ko je slovensko ozemlje, zasedeno po Italijanskih Oboroženih Silah, postalo del Velikega Kraljestva Italije, izražamo v imenu vsega slovenskega prebivalstva Njegovemu Veličanstvu Kralju in Cesarju najspoštlivejšo vdanost in izrekamo Vam, DUCE, vso našo zahvalnost za plemenite in posebne ukrepe, ki ste jih uvedli za naše ozemlje in ki bodo za nas varno jamstvo življenja in zagotovitev bodočnosti našega prebivalstva.

Spoštovanje našega jezika in naše kulture priča, s kako vzvišenim pojmovanjem rimske pravičnosti ume Fašistična Italija vladati narode, ki so pod njenim varstvom.

DUCE, slovensko prebivalstvo bo dokazalo še bolj v dejanju svojo zahvalnost in vso svojo lojalnost.

V Ljubljani, dne 3. maja 1941.«

To spomenico je podpisalo 26 Slovencev. Ker škof dr. G. Rožman ni bil navzoč, je njegovo vdanostno izjavo za Mussolinija izročil Grazioliju stalni prošt in generalni vikar Ignacij Nadrah. Ta izjava se glasi:

»Duce!

Zvedeli smo z velikim veseljem, da je slovensko zasedeno ozemlje po Italijanski Vojski vključeno v Italijansko kraljestvo. Prosim Vas, da sprejmete najglobljo zahvalo v imenu vse duhovščine škofije tega ozemlja zaradi širokogrudne in skrbne ureditve, ki ste jo poklonili slovenskemu prebivalstvu.

Sprejmite tudi, Duce, izraze naše brezpogojne vdanosti in sodelovanja. Hkrati prosim, naj božji blagoslov pride nad Vaše delo, nad ves veliki Italijanski narod ter nad slovensko ljudstvo, ki bo pod okriljem Rimskega Imperija lahko živelo in se razvijalo.« (Slovenec, 4., 6. in 11. 5. 1941)

Dne 5. maja 1941 so se na istem kraju zbrali župani iz Ljubljanske pokrajine in na predlog ljubljanskega župana dr. Jura Adlešiča podpisali poslanico Mussoliniju. (Slovenec 7., 8. in 10. 5. 1941)

Dok. 6

Kraljevi ukaz 7. 6. 1941 o veljavnosti odredb v Ljubljanski pokrajini.¹

VIKTOR EMANUEL III.,
po milosti božji in narodni volji
Kralj Italije in Albanije
Cesar Abesinije

na podlagi kraljevega ukaza z dne 3. maja 1941 – XIX, št. 291, s katerim je bila ustanovljena Ljubljanska pokrajina,²

na podlagi kraljevega ukaza z dne 18. maja 1941 – XIX, št. 452, s katerim so se uredila ozemlja, ki so postala sestavni del Italije,³

na podlagi čl. 18 zakona z dne 19. maja⁴ 1939 – XVII, št. 129

in ker smatramo za potrebno in nujno odrediti, po zaslišanju Ministrskega sveta, na predlog Duceja fašizma, predsednika vlade, smo sklenili in odločamo:

Člen 1.

Do nadaljnje odredbe, veljajo na ozemlju Ljubljanske pokrajine odredbe, ki jih navaja prvi odstavek člena 6. kraljevega ukaza z dne 18. maja 1941 – XIX, št. 452.⁵

Visoki komisar te pokrajine izvršuje posle, ki so bili s prejšnjimi odredbami poverjeni civilnim komisarjem.

Člen 2.

Ta ukaz stopi v veljavo na dan objave v Uradnem listu Kraljevine in se predloži zakonodajnim skupščinama radi uzakonitve.

Duce fašizma, predsednik vlade, je pooblaščen, da predloži zadevni zakonski osnutek.

Ordrejam, da se ta ukaz, opremljen z državnim pečatom, uvrsti v Uradno zbirko zakonov in naredb kraljevine Italije in ukazujemo vsakomur, da se po njem ravna in skrbi za njegovo izvrševanje.

Dano v Rimu dne 7. junija 1941 – XIX.

VIKTOR EMANUEL
MUSSOLINI

Videl, varuh pečata: GRANDI

Vpisano pri Vrhovnem računskem dvoru dne 7. junija 1941 – XIX.

Vladne naredbe, reg. 434, list 42. – MANCINI

Ta kraljevi ukaz je bil objavljen v Uradnem listu kraljevine Italije (Gazzetta Ufficiale del Regno d'Italia) št. 133 z dne 7. junija 1941 – XIX.

¹ Objavljen v Službenem listu za Ljubljansko pokrajino, št. 47, dne 10. 6. 1941, ukaz je objavljen tudi v italijanščini.

² Glej dok. 5.

³ Kralj Viktor Emanuel III. je 18. maja 1941 izdal ukaz št. 452, s katerim je uredil in priključil k Italiji nekatera ozemlja, ki jih je dobila Italija po razkovanju Jugoslavije, tj. dele Hrvaškega primorja in Gorskega kotara (priključeno k pokrajini Reka), dele Dalmacije in Črne gore (ustanovljena gubernija Dalmacija). Glej Službeni list za Ljubljansko pokrajino, št. 47, dne 10. 6. 1941.

⁴ Glej dok. 5, op. 2 (tu je pomota: biti mora 19. januarja 1939)

⁵ Ta odstavek se glasi: »Do nadaljnjih odredb ostanejo na ozemljih iz člena 1. [»Ozemlja, katerih meje so začrtane, kakor kaže priloženi zemljevid.«] v veljavi odredbe, ki so jih izdala zasedbena oblastva, izvzemši tiste, ki zadevajo vojaške potrebe.« (Službeni list za Ljubljansko pokrajino, št. 47, dne 10. 6. 1941).

Dok. 7

Navodila poveljstva XI. armadnega zboru 1. 7. 1941 podrejenim poveljstvom za vedenje v zasedeni Sloveniji.¹

POVELJSTVO XI. ARMADNEGA ZBORA

Urad za razne zadeve

V.P. 46, dne 1. julija 1941 – XIX

Št. prot. 06/650 r.z.

PREDMET: Zadržanje v zasedeni Sloveniji.

GOSP. GENERALU FEDERICU ROMERU poveljniku p.d. »Isonzo«	V. P. 59
GOSP. GENERALU TADDEU ORLANDU poveljniku p.d. »Granatieri di Sardegna«	V. P. 81
GOSP. POLKOVNIKU BRUNU MARTINIJU začasnemu poveljniku topništva a.z.	V. P. 46
GOSP. POLKOVNIKU ALBERTU NOTARIJU poveljniku inženirstva a.z.	V. P. 46
ter v vednost: POVELJSTVU 2. ARMADE	V. P. 10

Ni dvoma, da se zadržanje prebivalstva na ozemlju Slovenije, ki smo ga mi zasedli, počasi, vendar za gotovo spreminja. ...² Morda ne toliko na podeželju, kolikor v Ljubljani, toda resnične razmere so takšne in ni težko ugotoviti:

a) neko vedno večjo hladnost v odnosu do nas – pogostoma namerno poudarjeno – s strani večine prebivalstva;

b) vedno številnejše in izrazitejše izbruhe nestrpnosti do naših čet s strani nižjih slojev (nedavni primeri: napad civilistov na inženirce;³ v vlaku Kočevje–Ljubljana: posmehalno vedenje nekega študenta proti službujočemu častniku;⁴ v D. Mariji v Polju: sramotenje centuriona milice;⁵ prevratni vzkliki in strelji na patrolje milice; vedno številnejši protifašistični, protii talijanski in filoboljševiški napisi; sramotilne besede, jasno zaznavne, čeprav izgovorjene ob istočasnem zmedenem mrmranju slovenskih besed; posmehalne geste, neumne klevete itd., itd.).

¹ Arhiv IZDG, it. arhiv, fasc. 656/II in 777, 31.

² Tri pike so v izvorniku. Ravnatelj italijanske policije za Ljubljansko pokrajino (kvestor) Ettore Messina je že 5. junija 1941 opozoril policijske in orožniške (karabinjerske) urade v pokrajini o protiokupatorskem delovanju komunistov (agitacije, sestanki, širjenje letakov) in potrebnih policijskih ukrepih. Glej Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov, del VI – borbe v Sloveniji (dalje: Zbornik NOV, VI), knjiga 1. dok. 83.

³ Dne 12. junija 1941 so prebivalci napadli in pognali iz gostilne na Golem tri vojake iz 85. čete telegrafistov. Ko so vojaki dobili pomoč, so se vrnili v gostilno in je bil v pretepu ranjen en vojak. Prebivalce so nato razgnali s streljanjem, prijeli pa so okrog 50 ljudi in jih 15 izročili karabinjerjem v nadaljnjo obravnavo. (Arhiv IZDG, f. 656/II; in f. 777 it., Zbornik NOV, VI/1, dok. 84.)

⁴ Gre najbrž za tale primer: »Častnik, ki je bil v varnostni službi na vlaku, je opazil študenta, ki je zbijal šale in se pačil, da so se potniki veselili. On se je omejil na to, da je ukazal spremljajočim karabinjerjem, naj tega duhoviteža zapišejo, namesto da bi ga takoj prijeli. Primer pomanjkljive akcije.« (Glej op. 7!) Drugih podatkov o dogodku nisem našel.

⁵ Verjetno misli na dogodek 23. junija 1941, ko je stotnik fašistične milice, poveljnik 38. bataljona črnih srajc Leone Castino s črnosrajčniki in karabinjerji aretiral v Vevčah dve osebi, pa ga je ena pri tem ugriznila v roko in ranila. To naj bi se zgodilo med prevratnimi demonstracijami 23. junija zvečer med 22. in 24. uro, ki so bile v krajih Šmartno ob Savi, Devica Marija v Polju (Ljubljana-Polje), Kašlju in Sostrem. (Zbornik NOV, VI/1, dok. 87.)

Ti ljudje, ki sicer doslej niso bili navdušeni za nas, so se pa vendarle obnašali korektno in prilagodljivo (morda tudi zato, ker so primerjali naše ravnanje z ravnanjem drugih čet...),⁶ se nagibajo sedaj, čeprav se tradicionalna dobrosrčnost naših čet in samo po sebi razumljiva dobra vzgoja naših častnikov ni v ničemer spremenila, k izražanju svojega pogostoma zaničljivega nasprotovanja, k nestrpnosti, na kratko k oblikam, ki razodevajo vedno bolj njihovo zlovoljo.

Ni še mogoče povedati, ali je to pripisati sedanjim političnim dogodkom v Evropi, ali pa našemu uravnovešenemu ravnanju in splošnemu zadržanju, ki se morda tolmači kot slabost.

Toda če se v prvem primeru ne more nič storiti, se more v drugem vendar ugnati zla hotenja. Se pravi, »da ne smemo trpeti nobene geste odkritega ali prikritega nasprotovanja proti našemu moštvu, našemu režimu, naši domovini«, ki je vsak čas in ob vsaki priliki zadovoljila vse potrebe in uslišala želje prebivalstva ter skrbela zanj, kolikor je bilo mogoče. »Zatreti vselej, čeprav v omejeni obliki, vendar odločno in ostro, vsako protii talijansko manifestacijo, odgovoriti na predpisani način, ki je vsem vojakom že znan (pripor, izročitev kraljevim karabinjerjem, ovadbe, aretacije itd., itd.), na vsako gesto, ki žali ugled, do katerega imamo pravico.«

To aktivno obliko odgovarjanja mora, naravno, spremljati primerno vedenje našega moštva do prebivalstva. To vedenje je dalo tu in tam (čeprav poredkoma) povod posameznikom in bolj gorečim nasprotniškim skupinam, da so povzročili incidente, ki so jih morali zatreti naši častniki ali karabinjerji.⁷

Na podlagi prej navedenega naj se izdajo točna in jasna ustna navodila častnikom posameznih enot. Četam naj se ukaže ter jih obenem prepričljivo opomni, da morajo biti nezaupljive do ljudi, ki so nam sovražno razpoloženi. Izognejo naj se vsaki obliki bratenja in zaupanja ter zavrnejo vsakršno grobost in nasilje. Pri tem naj pazijo, da ne bodo premagane, v nobenem primeru pa se naj ne poslužujejo nastopov v obliki naknadnih »kazenskih ekspedicij«, ki ne dosežejo nikoli svojega namena, koristijo pa nasprotniku. Na naše moštvo je treba v tem smislu prepričevalno vplivati vse dotle, dokler zadržanje tukajšnjega ljudstva do nas ne bo dobilo spodobnejših oblik.

Štejte ta navodila kot strogo osebna ter vas prosim, da mi poročate, kaj ste ukrenili.⁸

GENERAL ARMADNEGA ZBORA
KOMANDANT
-M. Robotti-
Mario Robotti

⁶ Glej op. 2.

⁷ Poveljstvo XI. armadnega zbora je razčlenilo te in druge dogodke, ki so izražali povečanje protiokupatorskega razpoloženja prebivalstva po napadu sil osi na Sovjetsko zvezo, in 24. junija v navodilih konkretno pojasnilo, kako se je treba vesti v takšnih primerih. (Arhiv IZDG, f. 656/II it., navodila XI. a.z. št. 02/5795 prot. op. dne 24. 6. 1941)

⁸ Glej tudi dok. 8. V naših arhivih nisem našel poročil v naslovu navedenih poveljstev o tej zadevi. V vedno bolj zaostrenih razmerah je poveljnik 2. armade, general Ambrosio 27. junija 1941 naročil, naj vojaki tam, kjer so razmere varne, ob prostem izhodu odhajajo iz vojašnic brez puške. Poveljnik XI. armadnega zbora general Robotti mu je 2. julija odgovoril, da je odredil, naj 40 % moštva ostane v vojašnicah in da pripetljaji, »ki so postranskega pomena in relativne teže,« in zapažena sprememba v vedenju nekaterih slojev prebivalstva, niso zadostni, da bi spreminjali pravila za izhod iz vojašnic. Dne 21. julija je generalni štab kopenske vojske pisal poveljstvu 2. armade, da glede na to, da še niso urejene razmere v Sloveniji, ne gre kar tako obsoditi povelja komandanta 7. bataljona rokodelcev, ki je po dogodku na Golem ukazal svojim vojakom, da morajo ob prostem odhodu iz vojašnice biti oboroženi s puško. Čez šest dni je tudi Ambrosio dovolil, da tam, kjer so že bili pripetljaji, ali bi še lahko prišlo do njih, vojaki gredo iz vojašnic z osebnim orožjem. (Arhiv VZI, šk. 79, f. 2, dok. 41–44.)

Dok. 8

Poročilo kraljevske kvesture Ljubljana 14. 7. 1941 vodji italijanske policije v Rimu o komunistični organizaciji in dejavnosti v Ljubljanski pokrajini.¹

KRALJEVSKA KVESTURA LJUBLJANA
073 kab[inet] j[avna] v[arnost]
Komunizem v Ljubljanski pokrajini

Ljubljana, 14. julija 1941/XIX

NAČELNIKU POLICIJE
ZAUPNO – PRIPOROČENO

RIM

V svojem poročilu št. 0619 z dne 10. junija t. l.² sem med drugim namignil na težnjo, da se del tukajšnjega prebivalstva nagiba h komunizmu:³ zdaj, ko sem pozorneje in temeljiteje proučil splošni položaj in ko so mimo razne ponavljajoče se manifestacije, lahko trdim, da je tukaj komunistična propaganda imela široko akcijsko področje, da se ji je posrečilo pritegniti ljudi najrazličnejših družbenih slojev; od profesorjev do študentov, od umetnikov do delavcev, od državnih uslužbencev do uslužbencev v industrijskih podjetjih in zasebnih delavnicah. Izključene niso niti ženske, in kot smo zaupno poučeni, nekatere med njimi skrbijo za zveze, prenašanje ukazov itd.

Komunistična partija v tej pokrajini se je v svoji organizacijski in izvršni fazi ravnala po znanih sistemih komunistične centrale: deli se na dve veliki veji »mladih« in »odraslih«,⁴ vsaka veja ima svoje vodilne organe, pokrajinske, okrajne, okrožne in krajevne; deli se na jedra in pride vse do »celic«, ki imajo različna imena, pač glede na ustanovo, tovarno ali službo, kjer delujejo.

¹ Archivio Centrale dello Stato Roma (dalje: ACS), Ministero dell'Interno, Direzione Generale Publica Sicurezza (dalje: PS), Divisione affari generali e riservati (dalje: AGR), 1920, 1923–1945, AG 5 – Conflitto Europeo (dalje AG 5), busta (dalje: b.) 94, fascicolo (dalje: f.) 102.

² Kraljevska kvestura Ljubljana (kvestor Ettore Messana) je 10. junija 1941 poslal vodji italijanske policije v Rim obsežno (13 strani) poročilo o političnih in gospodarskih razmerah v Ljubljanski pokrajini. (ACS, PS, AGR, 1920, 1923–1945, AG 5, b. 94, f. 102)

³ V začetku omenjenega poročila piše: »Slovensko ljudstvo se je proti raznim gospodvom bojevalo za svojo neodvisnost in avtonomijo; ta boj je bil najbolj goreč v jugoslovanski državi, in to zaradi raznih verstev in prednosti Hrvatov. Razne težnje pa so obdržale ločnice prebivalstva: od tiste za združitev in popolno neodvisnost Slovencev do tiste za mednarodni komunizem, pičila manjšina je želela veliko konfederacijo držav, predvsem z Bolgarijo.«

Že 5. junija 1941 je kvestura Ljubljane obvestila nekatere podrejene organe o delovanju komunistov: »Znano nam je, da razvijajo v glavnem mestu in v drugih krajih Ljubljanske pokrajine združeni in osamljeni elementi komunistično agitacijo in jo celo stvarno izvajajo s sklicevanjem sestankov ter sestavljanjem in razširjanjem prevratnih letakov.

Ker se mora takšno delovanje zatreti z največjo odločnostjo in strogostjo, prosimo urade in poveljstva, katerim je ta okrožnica naslovljena, naj z največjim prizadevanjem in z vso možno preudarnostjo nenehno in aktivno poizvedujejo, da se tako ugotovi obstoj morebitnih komunističnih skupin, prepoznajo posamezni propagandisti, zlasti pa voditelji, ter da zasledujejo njihovo gibanje in stike in končno dozenejo, kakšna sredstva imajo na voljo in v kakšni obliki delajo propagando.« (Zbornik NOV, VI/1, dok. 83)

⁴ Pod »vejo mladih« je razumeti Zvezo komunistične mladine Jugoslavije (SKOJ) in pod »vejo odraslih« Komunistično partijo Slovenije. Italijanska policija je spomladi in poleti 1941 imela le splošne podatke o organiziranosti KPS in nekaj desetim imen njenih članov. Do nekoliko konkretnjših podatkov se je dokopala šele v pozni jeseni 1941.

Partija na veliko uporablja ilegalni tisk.

V zadnjih tednih so bile manifestacije dokaj pogostne: po zidovih rišejo srp in kladivo in druge komunistične znake (v teh dneh se je pojavila napisana tudi samo črka »V«, kar naj bi pomenilo »zmago« komunizma); več je bilo trosenja prevratnih letakov; skratka, v celoti se je povečala dejavnost, ki je po okupaciji naših čet skoraj zaspala.⁵

K temu so prispevali različni dejavniki: slabše gospodarske razmere, povečanje brezposelnosti; ugotovitev, da Italija vlada pravično in ne na način, na katerega so se Nemci spravili nad drugi del Slovencev na bližnjih ozemljih pod svojo vladavino; in naposled ruski spopad s silami Osi, ki je po tukaj razširjenih govoricah odločilno vplival na nastanek rusofilnega gibanja v raznih državah; to povečuje pričakovanja in upe, da bo zmagalo orožje sovjetske republike, ta zmaga pa bo razširila komunistični režim.⁶

Prav v takšnem ozračju se je raširila govorica, da bodo komunisti 14. julija, na obletnico »zavzetja Bastilje« (ki so jo v preteklosti tukaj praznovali ekstremistični elementi) priredili javne in nasilne manifestacije.⁷

Ob tej priložnosti moram opozoriti – nadvse zaupno – da se nekaterim zdi, da gre pri tem za spretno prikrito hujskanje nemških elementov, ki si želijo spraviti tukajšnje prebivalstvo zoper Italijo ali pa upajo, da bi morebitni ljudski punt lahko upravičil njihovo posredovanje v Ljubljanski pokrajini, da bi podprli ali kar vodili prepričilo s sistemom deportacij, zaplemb itd.

Čeprav ne verjamem preveč takšnim govoricam, kajti sploh ne dvomim, da močne in ugledne italijanske oblasti ne bi mogle obvarovati javnega reda, sem vendarle

⁵ V poročilih raznih okupatorjevih uradov je precej podatkov o raznih protiokupatorskih akcijah v Ljubljanski pokrajini. Vestnik obveščevalnega urada XI a. z. št. 16 z dne 17. julija 1941 npr. navaja, da je bilo od 1. do 15. julija 9 primerov streljanja in napadov na nadzorne patrulje in troje incidentov med civilisti in vojaki zaradi žalitev, izrečenih na naslov slednjih. 11. julija je bila na več krajih v predmestju Ljubljane pretrgana telefonska zveza. »Komunistična propaganda z letaki, z znaki, narisanimi po zidovih in na štirioglatih kartončkih, ki se raztrosijo po cestah, s prevratnimi vzkliki in govori v javnih lokalih itd. narašča vedno bolj in se obrača zlasti na vojaštvo s pozivanjem, naj dezertira in preda orožje.« Prve protifašistične akcije v Ljubljani so izvajale borbene skupine. Ljubljancani so tudi množično demonstrirali na železniški postaji in ob železnici, ko je nemški okupator od 5. do 10. julija 1941 odvažal slovenske izgnance iz taborišča Šentvid nad Ljubljano v Srbijo. (Zbornik NOV, VI/1, dok. 104) O najdbi prvih protiokupatorskih letakov v Ljubljanski pokrajini glej poročilo poveljstva karabinjerjev XI. a. z. 4. 7. 1941 (Arhiv IZDG, f. 205/II it.).

⁶ Poveljstvo karabinjerjev XI. a. z. je 7. julija 1941 poročalo: »Položaj v Rusiji je po drugi strani na začetku razplamtil neko vidno prevratno propagando, ki so jo očitno zaneli angleški podkupljenci. Dejstvo je, da je velika večina slovenskega ljudstva sprejela vest o vojni napovedi osovinskih držav Rusiji z nekim težko prikritim navdušenjem, ki ga ni moglo docela zatajiti in kateremu je dalo, ne da bi se ravno prepuščalo odkritim sovražnim dejanjem proti Italiji, jasno duška s svojim nenadnim prazničnim in zadostnim razpoloženjem na ulici in v prenapolnjenih javnih lokalih. Drugi očitni dokaz bratskih čustev do Rusije je videti v tem, da kaže prebivalstvo Ljubljane, odkar so se začele sovražnosti proti ZSSR, neko izrazitejšo brezbriznost in nestrpnost do Italijanov.« (Zbornik NOV, VI/1, dok. 95)

⁷ Te govorice so se razširile tudi na nemškem zasedbenem območju (glej Zbornik VI/1, dok. 98). Italijanske oblasti (kaže, da najprej poveljstvo 1. grenadirskega polka v Ljubljani), so jih zaznale pred 10. julijem 1941 in so takoj začele sprejemati ukrepe, da bi zadržale vstajo, če bi res izbruhnila. Glej Zbornik NOV, VI/1, dok. 97, 99 in 100. Glej tudi brzojavko pov. 2. armade 11. 7. 1941 (Arhiv IZDG, f. 656/II it.). Iz poročila poveljstva karabinjerjev XI. a. z. 23. 7. 1941 vzemo: »Kasneje so se spet pojavile podobne vesti, češ da je začetek komunističnega upora odložen na 19. t.m. ali pozneje. Jasno je, da se te vesti širijo z namenom, da se vzmiri ljudstvo in prisilijo italijanske oblasti na stalno pripravljenost.« (Zbornik NOV, VI/1, dok. 105)

sprejel nekaj previdnostnih in preventivnih ukrepov, in sicer sem okreplil službo straže in zaupnikov, tako da lahko vsaj zdaj in v glavnih linijah sledim komunističnemu gibanju.

Vendar moram opozoriti na vznemirjenost, ki se je zlasti razširila po nekaterih vojaških poveljstvih, od armadnega zbora do bataljonov in majhnih enot, raztresenih po pokrajini. Ta poveljstva so v poročilih in na sestankih s pisnimi in ustnimi navodili ukazala stanje pripravljenosti med podrejenimi, opozorila so jih, da vojaki ne smejo sami hoditi okoli, svetovala so oficirjem, naj se izselijo iz opremljenih sob in sploh iz stanovanj pri zasebnikih in naj se naselijo skupaj v istem prostoru; odpravila so prost izhod, povečala so število »obhodnic«, ki morajo nositi s seboj puške tako ponoči kot podnevi; v vojašnicah so postavila strojnice, in naposled, močno so okrepila urade in poveljstva.⁸

Nenadoma se je prava panika razširila iz središča na obrobje pokrajine in v nekaj dneh sem opazil, kako so se množila svarila raznih poveljstev, da je »ta in ta prevratnik«, da bo »v tem in tem kraju sestanek komunistov«, da je »neka gospodična pozvala nekega oficirja, naj zamenja uniformo s civilno obleko, da bi se izognil zanesljivemu maščevanju komunistov« itd.

Sinoči ob 2.30 uri so me zbudili (kakor tudi poveljnika skupine karabinjerjev) z opozorilom bataljona črnosrajčnikov, ki je sporočal, da je v nekem kraju 14 km od Ljubljane sestanek komunistov, na katerem naj bi seveda sklepali o manifestaciji za 14. julij. Odveč je reči, da je takojšnja inšpekcija dala negativen rezultat.⁹

Visoki komisar po eni strani in jaz po drugi strani si prizadevava pri vojaških oblasteh, da bi se polagoma vrnila v normalno sfero običajnega sodelovanja s političnimi in policijskimi oblastmi, edinimi, ki so zaradi tehničnih izkušenj in opreme v stanju sprejemati ustrezne ukrepe, namenjene varovanju javnega reda.

Zaradi novih in polagoma zbranih elementov že nekaj tednov aretiram komunistične elemente, zdaj pa se pripravljam na izvedbo represivne operacije proti nekaterim izmed njih, pri čemer mi pomaga tudi funkcionar »Ovre«, ki mi ga je poslalo ministrstvo.¹⁰

Primerno se mi zdi opozoriti, da so v jugoslovanskem režimu zatirali pripadnost h komunistični partiji in dejavnost v njej z zakonom o zaščiti države z dne 6. januarja 1929, ki je v nekaterih primerih predvideval tudi smrtno kazen. Po zakonu z dne 8. istega meseca je bilo za sojenje najhujših prekrškov pristojno posebno sodišče za zaščito države s sedežem v Beogradu, za lažje prekrške pa območna sodišča.

Z italijansko zasedbo Slovenije je pristojnost prešla na navadno sodišče; toda doslej so zlasti karabinjerji in policisti, ki so izvajali prepoznavanja in aretacije zaradi komunističnih manifestacij (ljudi, ki so jih zalotili pri pisanju po zidovih; zaplemba prevratnega tiska itd.), izročali ovadbe vojaškemu sodišču in sicer na podlagi odredbe vrhovnega poveljstva, ki je določilo njegovo pristojnost.¹¹

⁸ Ko je načelnik štaba XI. a.z. Annibale Gallo pisno sporočil visokemu komisarju Emiliju Grazioliju novico o uporu, je ta ustno odgovoril, da so po novicah, ki so mu na voljo, »nemiri – v kolikor bi sploh nastali – odloženi na dan 16.« in da bo kvestura, »ki je doslej osredotočila svoje delovanje na odkrivanje komunistične organizacijske mreže,« osumljene osebe zaprla pred 14. julijem. Odredil pa je cenzuro časopisnih poročil o uporu. (Zbornik NOV, VI/1, dok. 99)

⁹ Ni mi uspelo ugotoviti, kje naj bi bil omenjeni sestanek komunistov.

¹⁰ OVRA – Organizzazione Vigilanza Repressione Antifascismo – Organizacija za nadzor in zatiranje antifazišizma. To je bila italijanska politična policija, ki jo je v uradu vodje italijanske policije vodil generalni inspektor javne varnosti Guido Leto (pisec knjige *Polizia Segreta* in *Italia*). Medtem ko je Slovensko primorje bilo v I. coni OVRA (sedež v Milanu), je Ljubljanska pokrajina prišla v XI. cono, ki jo je v Zagrebu vodil generalni inspektor j. v. Ciro Verdiani. Glej F. Martinelli: *L'OVRA. Fatti e retroscena della politica fascista*. Milano 1967.

¹¹ To je bilo vojaško sodišče 2. armade na Sušaku (oz. v Karlovcu), dokler niso na Mussolinijevo

Z uvedbo civilne uprave bi bilo po moje ustrežnejše preiti v normalne razmere. Potemtakem si dovoljujem predlagati:

1) ukrep, ki bi prenesel na naše posebno sodišče pristojnosti za obravnavo komunističnih manifestacij;¹²

2) glede na nujnost, da se pokrajina očisti ljudi, za katere je splošno znano, da pripadajo komunistični partiji, ali tistih, ki so nevarni za javni red, proti katerim pa vsaj za zdaj še ni mogoče zbrati zadostnih dokazov, da bi jih bilo mogoče ovaditi, bi bilo dobro razširiti ukrep politične konfinacije na to pokrajino ali vsaj dovoliti, da se internirajo v stare pokrajine;¹³

3) tudi na to pokrajino bi bilo dobro razširiti odredbo, ki jo je svoje čase izdalo ministrstvo in ki je v tem, da se kakršnakoli komunistična manifestacija, ki jo kdorkoli ugotovi, takoj prenese na kvesturo, edini organ, ki vodi, usklajuje in izvaja ustrezne operacije.

V pričakovanju ministrskih odločitev ponovno zatrjujem, da je moje delo venomer namenjeno zatiranju preostankov političnega hudodelstva in ohranjanju normalnih razmer v javnem redu.

Kvestor
(Ettore Messana)
Ettore Messana

povelje z dne 7. novembra 1941 v Ljubljani dne 20. novembra 1941 ustanovili posebnega oddelka tega sodišča. Njegov predsednik je postal polkovnik Antonino Benincasa in za njim polkovnik Ettore Giacomeli, vojaški tožilec pa podpolkovnik Enrico Macis. Poslovati je začelo 6. decembra 1941. Večina njegovega arhiva je v Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani.

¹² Takšno sodišče je uvedel visoki komisar za Ljubljansko pokrajino z odredbo št. 97 z dne 11. septembra 1941 (Službeni list za Ljubljansko pokrajino, št. 74, dne 13. 9. 1941; Slovenec 14. 9. 1941; Zbornik NOV, VI/1, dok. 158), s katero je poostril nekatere ukrepe, ki so jih že prej uvedle vojaške oblasti. Sodišče so ustanovili 7. oktobra 1941 in je drugi dan obravnavalo le eno kazensko zadevo. Glej dok. 28, op. 2. Mussolini je namreč s t. i. razglasom dne 3. oktobra 1941 pooblastil vojaška sodišča, da v Sloveniji in Dalmaciji sodijo »zarotnikom«, »članom oboroženih tolpe« in vsem, ki jim pomagajo. Z novim razglasom 24. oktobra 1941 je določbe prvega razglašila razširil še na propagandno delovanje in javne demonstracije. (Službeni list za Ljubljansko pokrajino, št. 82, dne 11. 10. 1941; št. 90, dne 8. 11. 1941). Mussolinijeve »določbe o poslovanju vojaških vojnih sodišč« z dne 1. 10. 1941 je objavil Službeni list za Ljubljansko pokrajino, št. 82, dne 11. 10. 1941.

¹³ Ukrep konfinacije »proti nevarnim osebam« je visoki komisar Grazioli uvedel z uredbo št. 107 dne 20. septembra 1941. Komisijo, ki je na predlog policijskih in karabinjerskih uradov odredila konfinacijo za posamezne ljudi, so sestavljali predsednik, t. j. podprefekt in člani: kvestor, poveljnik kraljevih karabinjerjev, višji častnik fašistične milice in zastopnik državnega tožilstva. (Službeni list za Ljubljansko pokrajino, št. 76, dne 20. 9. 1941; Slovenec 24. 9. 1941.) Ker je bil zastopnik državnega tožilstva Slovenec, so ga spomladi 1942 na zahtevo vojaških poveljstev zamenjali z italijanskim sodnikom dr. Nicolom Tramontano.

Dok. 9

Navodila poveljstva XI. armadnega zbora z dne 14. 7. 1941 podrejenim poveljstvom za vedenje v zasedeni Sloveniji.¹

POVELJSTVO XI. ARMADNEGA ZBORA

Urad za razne zadeve

Št. 06/866 prot. a.z.

ZADEVA: Vedenje v okupirani Sloveniji

ZAUPNO

V.p. 46, dne. 14. julija 1941–XIX

POVELJNIKU PEHOTNE DIVIZIJE GRANATIERI DI SARDEGNA

sedež

POVELJNIKU PEHOTNE DIVIZIJE ISONZO

cona

POVELJNIKU TOPNIŠTVA XI. a.z.

sedež

POVELJNIKU INŽENIRSTVA XI. a.z.

sedež

in v vednost:

POVELJSTVU 2. ARMADE

V.p. 10

V dopolnitev tistega, kar je bilo sporočeno z listom 06/650 r.z. z dne 1. julija t.l.² in v zvezi z razmerami v pokrajini se mi zdi primerno določiti druge oblike vedenja, po katerih se je ravnati:

- a) Izogibati se je treba vsem oblikam zaupnosti s prebivalstvom, čeprav se lahko ohrani linija prisrčne korektnosti s tistim, ki to zasluži.
- b) Previdni moramo biti pri sprejemanju povabil v zasebne hiše, kjer se pogosto govori, pri tem pa se pozablja, da smo na ozemlju, ki je bilo še pred kratkim sovražno.
- c) V javnosti se je treba izogibati obravnavanju kočljivih tem ali dajanju ocen o naših zaveznikih, kajti okoli 40 odstotkov prebivalstva razume naš jezik.

Dodajam, da je ekscelenca visoki komisar dal vedeti oblastem in največjim ukajšnjim organizacijam, da namerava fašistična Italija vladati pravično, pa tudi odločno, da torej ne gre zmotno razlagati naših ukrepov kot znamenj šibkosti.

Za t. p.

POLKOVNIK, NAČELNIK ŠTABA

–Annibale Gallo–

Gallo

GENERAL ARMADNEGA ZBORA

POVELJNIK

–M. Robotti–

¹ Arhiv IZDG, f. 656/II it., 1 l.

² Glej dok. 7.

Dok. 10

Zabeležka za Benita Mussolinija iz srede julija 1941 o političnih in gospodarskih razmerah v Ljubljanski pokrajini.¹

ZABELEŽKA ZA DUCEJA
LJUBLJANA

Izročeno dučeju 25. julija 1941–XIX²

1) Politične razmere

so mirne.³ Naše oblasti strogo nadzorujejo redke **komunistične ljudi**, naklonjene Rusiji in slovanstvu. Tisti med njimi, ki so nastopili na protiitalijanskih manifestacijah, so bili nemudoma aretirani in poslani na vojna sodišča, ki sodijo tudi političnim prestopkom.

Z njimi je treba nenehno in sistematično ravnati z odločnostjo in skrajno ostrino, zlasti še, ker jih prebivalstvo italijanske Slovenije zaničuje, bodisi zato, ker po naravi ljubi red, bodisi zato, ker misli, da je zares srečno, da lahko živi v sedanjih zgodovinskih razmerah pod zaščito Italije.

Vsak dan prihajajo iz obmejne nemške Slovenije novice o ogabnem preganjanju, ki ga mora prenašati slovensko prebivalstvo,⁴ kajti ljudi mečejo iz hiš, jemljejo jim premoženje in žalijo njih katoliška čustva, naposled pa jih preganjajo iz domovine in pošiljajo v daljne in negostoljubne dežele. Te novice še krepijo to razpoloženje, ki se je na močno razširilo med množicami.

Slovinci na območjih, ki so bila priključena Italiji, so razočarani nad tragičnim jugoslovanskim eksperimentom, zaradi razdelitve narodnega ozemlja so zatrte njihove želje po samostojnem državnem obstoju, zato si ne želijo drugega, kakor da bi mirno živeli v mejah močne in urejene države, ki bi v okviru dodeljene jim upravne in kulturne avtonomije spoštovala in ohranila njihovo omiko.

Pričakovati je, da bodo vdani in delavni državljani fašistične Italije, če bomo spoštovali prevzete obveznosti. S strani izobražencev se opaža in se vsak dan poudarja spontana težnja, da bi obvladali naš jezik in prevzeli elemente naše kulture.

2) Gospodarske razmere

so težke za vse skupine prebivalstva: kmečki del prebivalstva je oškodovan zaradi pomanjkanja najrodovitnejše zemlje in živine, ki sta večinoma ostali v nemških rokah; industrijski del je oškodovan zaradi pomanjkanja rudnikov, ki so skoraj v celoti v coni, ki jo je zasedla Nemčija; poslovni in uradniški del, ki je dokaj številen zaradi mnogih kulturnih ustanov v glavnem mestu, je oškodovan zaradi močnega zmanjšanja poslov, kar je posledica količinskega in kakovostnega zmanjšanja ozemlja, ki je predstavljalo življenjski prostor mesta Ljubljane.

¹ National Archives Washington (dalje: NAW), microcopy T-586, (dalje T-586), navitek 424), posnetki (dalje p.) 12201–12205.

² To je vsebina žiga.

³ Po tej trditvi, ki je drugačna kot pa jo izražajo drugi dokumenti, sodimo, da je zabeležka nastala sredi julija 1941 ali še prej in so jo z zamudo pokazali Mussoliniju.

⁴ Nemški okupator je v zasedeni slovenski Štajerski, Mežiški dolini in Gorenjski množično izganjal Slovence, in to po smernicah državnega komisarja za utrjevanje nemštva in šefa nemške policije Heinricha Himmlerja. Prvotni načrt je predvideval izgon od 220 do 260 tisoč Slovencev, ali vsakega tretjega človeka iz omenjenih pokrajin. Glej Tone Ferenc: Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji; isti: Quellen zur nationalsozialistischen Entnationalisierungspolitik in Slowenien 1941–1945 – Viri o nacistični raznarodovalni politiki v Sloveniji 1941–1945. Maribor 1980.

Zelo težak je problem preskrbe mesta, katerega prebivalstvo se je tudi zaradi novejšega priseljevanja povečalo na približno 90.000 duš.⁵

Novo ravnotežje – če se ne spremenijo sedanje razmere – bo lahko doseženo edinole s hudimi žrtvami.

Da se sedanji položaj ne bi poslabšal, bi bilo treba:

- a) strogo prepovedati nadaljnje priseljevanje z obmejnih ozemelj;
- b) izgnati z ozemlja pokrajine vse priseljence, ki na njem nimajo posesti, in funkcionarje nekdanjega režima, ki ne izvirajo iz italijanske Slovenije;
- c) zadržati pritok na srednje šole in še zlasti na višje šole v Ljubljani, in to v mejah, ki jih nalagajo nove potrebe;
- d) na ozemlju nove pokrajine nameniti javne službe in opravljanje dejavnosti svobodnih poklicev izključno samo Slovencem;
- e) za javna dela uporabiti domačo delovno silo: še zlasti nujna so cestna dela.

Dok. 11

Povzetek tem s sestanka poveljnika XI. armadnega zbora s podrejenimi častniki 27. 7. 1941.¹

POVELJSTVO XI. ARMADNEGA ZBORA

Urad za operacije

PREDMET: Povzetek tem, ki jih je obravnaval ekselencna poveljnik na sestanku, ki je bil dne 27. julija.

Vložiti v zgodovinski dnevnik

1. avgusta 1941/XIX

Na sestanku so sodelovali naslednji častniki:

- General Romero – poveljnik pehotne divizije »Isonzo«
- General Orlando – poveljnik pehotne divizije »Granatieri di Sardegna«
- General Danioni – poveljnik graničarjev pri XI. a.z.
- Generalni konzul Tallinucci – častnik, dodeljen poveljstvu XI. a.z. za črne srajce pri a.z.
- Polkovnik Notari – poveljnik inženirstva XI. a.z.
- Polkovnik Martini – poveljnik topništva XI. a.z.
- Polkovnik Gallo – načelnik štaba XI. a.z.
- Podpolkovnik Pederzani – podnačelnik štaba XI. a.z.
- Podpolkovnik Broccoli – načelnik štaba divizije »Granatieri di Sardegna«
- Podpolkovnik De Martino – načelnik štaba pehotne divizije »Isonzo«
- Stotnik Mortarotti – častnik, dodeljen uradu za operacije XI. a.z.

A) – Preden je ekselencna dal brati promemorijo o navodilih za študijo operativnega načrta za hipotezo K,² je poudaril:

⁵ Italijanski okupator je 31. julija 1941 na Mussolinijevo željo izvedel popis prebivalstva Ljubljanske pokrajine. V njej je takrat ugotovil 336.279 prebivalcev, od tega v mestu Ljubljana 91.612 oseb. Od 1. aprila 1941 do 31. januarja 1942 se je 21.546 oseb v Ljubljansko pokrajino priselilo z nemškega in madžarskega zasedbenega območja in od drugod, odšlo pa jih je nato drugam 2710. (NAW, T-586, navitek 424, poročilo osrednjega statističnega urada Kraljevine Italije Mussoliniju 16. 9. 1941; arhiv IZDG, f. 16, poročilo vis. kom. 2. 3. 1942.)

¹ NAW, T-821, R-271, p. 685-689; arhiv vojaškega zgodovinskega inštituta JLA Beograd (dalje: arhiv VZI), škatla (dalje: šk.) 447. dok 17/1.

² Po t.i. rimskem sporazumu med vladama Kraljevine Italije in t.i. Neodvisne države Hrvatske z dne 18. maja 1941 si je Italija pridržala pravico, da njena vojska v izjemnih razmerah zasede

- **Tajnost:** absolutno se je je treba držati, da se izogne škodljivi živčnosti.
- Študije morajo biti omejene samo na tiste osebe, ki jih izdelujejo.
- **Novice o morebitni akciji v Hrvatski:**

Hrvatska vlada je odločno zahtevala umik naših enot. –

Italijanska vlada jih je sklenila odpoklicati domov. –

S takšnim ukrepom bi bila Hrvatska obkoljena: na zahodu od naših enot; na vzhodu od nemških. –

Zaradi nemirov in sedanjih pretresov med Hrvati je mogoče računati s prodorom, da se zagotovi popoln mir.

Možnost takšne domneve je uvod v študijo.

Študija, ki zadeva poseg enot, potem ko bi dozorel političen položaj za to, bi se utegnila uresničiti v času, ki ni tako blizu, vendar pa na hitro.³

il– **Mnenje o XI. šolskem bataljonu v zvezi z umikom divizije »Granatieri« iz cone.**⁴

B) Kadri in sestava v šolskem bataljonu se ne smejo spremeniti. Mogoče se bo zmanjšalo le število gojencev.

t. i. drugo in tretjo cono (prva cona je zajemala tisti del Hrvatskega primorja in Dalmacije, ki si ga je Italija priključila 18. maja 1941), ki sta segali do nemško-italijanske demarkacijske črte sredi Hrvatske ter Bosne in Hercegovine. Druga (t. i. demilitarizirana) cona je segala do Ogulina (vklj.), Korenice (izklj.), Bos. Grahova (vklj.), Glamoča (izklj.), Livna (vklj.), Duvna (vklj.), Mostarja (vklj.), Nevesinja (vklj.) in Bileće (izklj.).

Poveljstvo 2. italijanske armade je 19. julija 1941 izdelalo promemorijo za podrejene poveljnike korpusov za morebitno zasedbo druge in tretje cone. Za to nalogo, naj bi se enote armade najprej razmestile blizu meje in nato vkorakale v omenjeni cono. Tako naj bi se XI. armadni zbor z divizijama »Isonzo« in »Granatieri di Sardegna« ter 1. hitro divizijo »Eugenio di Savoia« (ta še ni bila v njegovi sestavi) razmestil na območju Kočevje–Ribnica–Novo mesto–Metlika–Črnomelj (poveljstvo zbora v Kočevju). Od tam naj bi vkorakal do črte Karlovac–Vrgin Most in zasedel Vrbovsko, Ogulin, Josipdol in železniški trikotnik Oštarije. Poveljstva armadnih zborov so morala izdelati svoje načrte in jih do 10. avgusta poslati poveljstvu armade. (NAW, T-821, R-275, promemorija 2. armade št. 6360 dne 19. 7. 1941).

³ V seznamu točk generala Vittoria Ambrosia za sestanek poveljnikov armadnih zborov na poveljstvu 2. armade na Sušaku dne 20. julija 1941 piše:

»Politične razmere glede Hrvatske:

- hrvatska vlada vztrajno zahteva hiter umik naših čet,
- mi privolimo, vendar bo umik načeloma počasen; ko bo končan, bodo naše enote mejile na Hrvatsko na zahodu.

Mogoče se bodo po umiku v Hrvatski pojavile razmere, ki bodo zahtevale naše oboroženo posredovanje. V takšnem primeru:

1. moramo delovati odločno, da bi dosegli greben Dinarskega gorstva do črte, ki loči cono našega vpliva, če jo tako menjamo, od cone nemškega vpliva;
2. zasedena območja bodo priključena Italiji, ki se bo soočala s problemi, izvirajočimi iz navzočnosti novih tujerodnih skupin.

Morda bo naša akcijo spremljala podobna nemška akcija. V tem primeru bi ona pomenila manjšo težavo.

– Potrebna je največja tajnost, ker bi morebitne blebetavosti imele hude posledice za politični red;

– v primeru izvedbe se bodo ukinili bataljoni za šolanje desetarjev.« (NAW, T-821, R-275).

⁴ Poveljstvo XI. a.z. je 23. junija 1941 (po zahtevi generalštaba suhozemne vojske št. 10900 z dne 15. 6. 1941) ukazalo ustanoviti XI. bataljon za izučevanje desetarjev za pehotne enote. Vsak pehotni polk je moral vanj poslati 36 in vsak bataljon iz legije črnih sracj 18 tečajnikov. Tečaji so bili za strelce, strojničarje, minometalce (45 mm in 81 mm) in pehotne topničarje, (47 mm). Bataljon so izoblikovali na Turjaku in ga poslali v Vipavo, kjer so bili omenjeni tečaji. (Arhiv IZDG, f. 656a/VII it.)

Položaji, ki bodo izpraznjeni, se bodo dopolnili z gojenci iz nove velike enote, ki bo zamenjala divizijo »Granatieri«.

– **Pojasnila k promemoriji za hipotezo K:**

- Izvajanje načrta v zvezi s hipotezo K mora biti postopno
- po stadijih – in povezano z dozorevanjem političnega položaja.
- **Naloga armadnega zbora:** fronta Karlovac–Vrginmost (cilj a.z.) je majhna. Vendar se bo potem treba razširiti zaradi zasedbe celotne Hrvatske.
- Kolona Tallinucci: 3 bataljoni gorskih črnih srajc. Izbrani za to nalogo, ker gre za dobre enote. Zahtevati bo treba konzula, ki bo prevzel poveljstvo treh bataljonov.
- Koncept ekselence Ambrosia: »Za enote XI. a.z. sem bolj v skrbeh kot za tiste v Hrvatski, kajti medtem ko na slednjem območju napredujem in streljam, smo v Sloveniji v silno kočljivem položaju, češ da smo kot v Italiji. Vsako naše dejanje morajo dovoliti politične oblasti.«
- Če se bo hipoteza K uresničila, bo poveljstvo Slovenije zaupano komandantu graničarjev. Ta mora v študiji natančno določiti sedeže poveljstev in predvideti vse zveze, potrebne za to, da se zagotovi kontinuiteta v prenosu ukazov.
- Strojničarski bataljoni a.z.: vsak sodi v svojo divizijo.⁵

C) Razne zadeve:

- 1) **zaščita železniških prog in telefonskih napeljav:** služba mora delovati in se čedalje bolj izpopolnjevati;
- 2) **radijska služba:** zelo važna, ker so druga sredstva zveze podvržena sabotažnim dejanjem. Mora biti izpopolnjena (osebje včasih ni izurjeno, material neizpopolnjen. Sestanek Canessa je imel za cilj, da se pregledajo vse naprave in usposobijo tiste, ki niso delovale.);
- 3) **monografije:** datum dostave: 10. avgust. Sprejet je bil predlog generala Romera, da jih sestavijo polki, vsak za svoje območje pristojnosti. Poveljstvo a.z. bo poskrbelo za to, da bodo vse zbrane.
- 4) **urjenje:**

- v mesecu avgustu se bo nadaljevalo in izpopolnjevalo urjenje bataljona;
- vztrajati je treba pri urjenju majhnih enot, to je treba izpopolniti;
- pri urjenju se ne sme preseči enote, večje od bataljona.
- **bataljon gojencev za desetarje:**
 - ne sme dobiti značilnosti disciplinskega bataljona; ljudi je treba pripraviti do tega, da mu bodo radi pripadali;
 - idejo za ustanovitev bataljonov gojencev je dal ekselencia Cavallero, to pa na podlagi neposredne DUCEJEVE ugotovitve, da so oddelki preveč statični. Poveljnik oddelka mora znati dobro spodbuditi podrejene v trenutku, ko začno omahovati;
 - delati je treba mirno in pametno – na koncu tečajev se gojenci ne smejo utrujeni vrniti v svoje enote. Vendar se ljudje ne smejo prepustiti lenarjenju.
 - Brezdelni vojaki: vse preveč je videti takšnih, ki dneve, tedne in mesece čisto nič ne delajo. Moštvo je treba nadzorovati: poveljevati mora vsa hierarhija.

Norma: nobenega odvečnega dela, obenem pa nobene lenobe.

To še posebej velja za šolski bataljon.

- streljanje: veliko v mejah možnosti;
- nočne vaje (navaditi vojake na preplah) – nočni pohodi in napadi
- nenadni napadi.

⁵ Glej dok. 14

Delo mora biti poglobljeno, zunanje vplive je treba čimbolj zmanjšati.

- petje: dovolj je množičnih pesmi. Nadrejenim je treba čimmanj predstavljati enote samo s petjem. Sicer naj se petje poveže s pohodom.
- rimski korak: treba ga je izvajati.

5) **Plačevanje vojaškega dežurstva delavcem:**

- predpisana odškodnina mora biti takoj izplačana; pozneje je treba utemeljiti izdatek; »vojak ne sme plačevati dela birokracije«.

6) **Zimska namestitvev:**

- ni znano, kakšna bo dokončna rešitev. Vendar je treba:
 - čimbolj izkoristiti krajevne vire;
 - graditi barake in tabore;
 - preprečiti, da barake, ki že stojijo na slovenskem ozemlju, propadajo, ker so zapuščene. Ne smejo se prepustiti uničenju: najti je treba način, da se usposobijo.

7) **Zahvala ekscelenci De Bonu:** ekscelenca Ambrosio se je pridružil vsem poveljnikom v zahvali ekscelenci De Bonu, ki je bil zelo zadovoljen z načinom, kako so se predstavile enote med njegovim bivanjem v coni.⁶

8) **Komunizem:** preprečiti je treba poskuse, da se vojska pokvari, s kakršnimi koli ukrepi, tudi radikalnimi (»za kakršnokoli ceno in brez usmiljenja«).

Preveč pogostna so sabotažna dejanja zoper telefonske zveze; to je budno spremljati in zatirati.

- **Nenehni napadi:** tudi sinoči je bila napadena skupina vojakov, ki so imeli dežurna opravila.⁷ Poskrbeti je treba – morda tudi s povračilnimi ukrepi – da se bodo vojaki prepričali, da je absolutno treba prijeti krivce.

9) **Vedenje vojakov:** ohraniti je treba ugled vojske. Vsako kršitev je treba strogo kaznovati.

10) **Oficirske menze:** Poveljstva enot ne smejo v Ljubljani kupovati tistega, kar imajo na svojem položaju.

11) **Rekruti:** so prispeli v enote.

12) **Vojaki v skladiščih:** Poslati jih v enote. Če bi se uresničila hipoteza K, bi z njimi uravnesili primanjkljaj zaradi dopustov itd. in jih uporabili za stražo pri skladiščih materiala, ki bodo ostala v coni. – Vsaka enota naj se v skladiščih oskrbi z vsem, kar potrebuje.

Številne izmed omenjenih tem bo ekscelenca obravnaval na sestanku, ki ga bo imel s poveljujočimi polkovniki v armadnem zboru.⁸

⁶ Emilio De Bono, maršal Italije, t. i. kvadrumvir (eden od štirih mož, ki so oktobra 1922 vodili t. i. fašistični pohod na Rim), inšpektor čezmorskih čet je od 17. do 21. junija 1941 obiskal enote XI. armadnega zbora v Ljubljani in Novem mestu. (Slovenec 17. in 22. 6. 1941.)

⁷ Najbrž misli na napad Molniške partizanske skupine na oskrbovalno kolono 2. čete 3. gorskega bataljona črnih srajc »Monviso« pri Podlipoglavu 26. julija, ko je ranila vojaka Pietra Lupa. Italijanska policija pod vodstvom podkvestorja Maria Ferranteja je 30. julija 1941 izvedla očiščevalno operacijo južno od reke Save, v kateri je uporabila tudi vojake iz treh fašističnih bataljonov črnih srajc. Operacija, ki so jo vskladili z nemško operacijo med Savo in novo nemško-italijansko mejo, ni bila uspešna, ker so bili partizani na Molniku. Zbornik NOV, VI/1, dok. 11, 114 in 115; Ivan Ferlež: Druga grupa odredov in štajerski partizani 1941–1942. Ljubljana 1972, str. 137–139 (dalje: Ferlež. Druga grupa odredov).

⁸ Glej dok. 12.

1000-281
 ARMA REPARTIZIONE
 Dr. Reg. 11/1-1/1
 K. 11/1/1 F

al diario storico militare del giorno 27 luglio 1941/XIX°

COMANDO XI CORPO D'ARMATA
 Ufficio, Operazioni

SINTESE DEGLI ARGOMENTI TRATTATI DALL'ECCELLENZA COMANDANTE DURANTE
 LA RIUNIONE TENUTA IL GIORNO 27 LUGLIO 1941/XIX

Alla riunione hanno partecipato i seguenti ufficiali:

- Generale	Romero	- Comandante divisione fanteria "Isonzo"
- Generale	Orlando	- Comandante Divisione fanteria "Granatieri di Sardegna"
- Generale	Danioni	- Comandante Guardia alla Frontiera XI corpo d'armata
- Console Gener.	Talinucci	- Ufficiale a disposizione comando XI C.A. per le cc.nn. del corpo d'armata
- Colonnello	Notari	- Comandante genio XI corpo d'armata
- Colonnello	Martini	- Comandante artiglieria XI corpo d'armata
- Colonnello	Gallo	- Capo di Stato Maggiore XI corpo armata
- Ten.Col.	Pederzani	- Sottocapo di Stato Maggiore XI C.A.
- Ten.Col.	Broccoli	- Capo di S.M. Df. "Granatieri di Sardegna"
- Ten.Col.	De Martino	- Capo di S.M. Df. "Isonzo"
- Capitano	Mortarotti	- Ufficiale addetto all'ufficio operazioni XI corpo d'armata

A)- L'Ecceellenza prima di dar lettura al promemoria concernente le direttive sullo studio del piano operativo per l'ipotesi "K" ha premesso:

- Riservatezza: deve essere osservata nel modo più assoluto per evitare dannosi nervosismi.- Gli studi devono essere limitati alle sole persone che li effettuano.-
- Notizie circa l'eventuale azione in Croazia:

Il Governo Croato ha chiesto con insistenza il sollecito ritiro delle nostre truppe.-

Il Governo italiano ha deciso di rimpatriarle.-

Con tale provvedimento la Croazia risulterebbe fasciata: ad occidente dalle nostre truppe; ad oriente da quelle tedesche.-

Può darsi che l'irrequietezza e gli attuali sussulti dei croati possano consigliare di avanzare per ottenere la tranquillità assoluta.-

Il verificarsi di tale ipotesi costituisce la premessa dello studio.-

./.

Dok. 12

Teme za obravnavo in povzetek zadev s sestanka poveljnika XI. armadnega zbora s podrejenimi polkovniki 2. 8. 1941¹

Teme za obravnavo na sestanku polkovnikov dne 2. 8. 1941 – XIX

- 1) **Okrožnica vojnega ministrstva 64060 – Priporočila²**
razširjene navade – da bi se izigrali disciplinski predpisi – da prijatelji, sorodniki, žene itd. pišejo raznim oblastem.
- 2) **Rezervni častniki**
Okrožnica ministrstva. Bajе kolegi iz S P E³ nič kaj pristrčno ne ravnajo z rezervnimi častniki: to se najpogosteje dogaja na poveljstvih.
- 3) **Komunistična dejavnost**
 - Tiskani letaki vseh vrst – napadi na železniške proge – napad na črne srajce, dodeljene k intendantski službi.⁴
 - **Komunizem v vojski.**
- 4) **Disciplina**
 - Okrožnica o vedenju vojakov na vlakih⁵
 - Pozdravljanje in odzdravljanje (pozdrav je en sam za podrejenega in nadrejenega) – Prebrati okrožnico ministrstva
 - Tovornjaki s tremi vojaki na sprednjem sedežu
 - Vprežna vozila z dolgimi vajetmi
- 5) **Ustavljanje vlakov** zaradi izstopanja in vstopanja na postajah, na katerih ni predviden noben postanek.
- 6) **Ugled vojske:** reakcije na žalitve (vojak v vlaku ni reagiral na civiliste, ki so vpričo Nemcev žalili Italijo. Zadržano vedenje Nemcev.)⁶
- 7) **Vaje v petju**
- 8) **Vedenje oficirjev** (oficirji, ki so po policijski uri šli prepevat podoknice domačim ženskam).⁷
- 9) **Rimski korak**
Ko se nauči, ga je dovolj.
- 10) **Plačilo dežurstva**
Plačati. Potem se bo poravnal administrativni del.

¹ NAW, T-821, R-271, p. 677-684, arhiv VZI, šk. 447, dok 1/2.

² V dosegljivem gradivu italijanske vojske nisem našel te okrožnice.

³ SPE – Servizio permanente esercito – Stalna vojaška služba.

⁴ Glej dok. 11, op. 7.

⁵ Najbrž misli na okrožnico poveljstva XI. armadnega zbora št. I/1775 z dne 30. julija 1941 o odgovoru na žalitve. Izdalo jo je potem, ko je zvedelo, da je 21. julija neki Slovenec na vlaku Ljubljana–Velike Lašče žalil dva človeka, »ki sta imela v gumbnici znak tretjega rajha«. Italijanski vojak, ki je spremljal vlak, se je vedel ravnodušno in je Slovenca le prijavil karabinjerjem v Grosupljem, ki so ga prijeli. Vojaka so nato kaznovali z 10 dni zapora, ker ni takoj in ustrezno odgovoril na žalitve. General Robotti, ki je menil, da vojaki ne upoštevajo dovolj navodil, je zapisal: »Ukazujem, da se na ustreznih sestankih vsem vojakom nenehno vtiskuje v spomin načelo, da mora vsakemu izzivanju ali žalitvi slediti naš **pripravljen in ustrezen odgovor**, ki bo ob kaznovanju krivca ohranil naš ugled vojakov fašistične Italije. In naj se jih opomni, da je v podobnih primerih vedno boljša neposredna lekcija (četudi nekoliko močnejša), kakor pa zapoznala kazen; kazen se sicer lahko še vedno naloži kot dodatek k takojšnjim ukrepom.« (NAW, T-821, R-244, p. 565)

⁶ Po dosegljivem gradivu nisem mogel ugotoviti, kje se je pripetil ta dogodek.

⁷ Glej op. 6.

- 11) **Zaščita železniških prog in telefonskih napeljav**
Uporaba derezin, v skladu z železniškimi tehničnimi navodili, predvsem za najhitrejše in najpogostejše preglede. Ne ponoči.
- 12) **Urjenje**
– Nobenih pretiranih naporov, vendar delo, ne pa lenoba – Vojaštvo: več je vreden tisti, ki hoče delati.
– Veliko streljanja (ustrezno z razpoložljivim strelivom)
– Nočne vaje
– Pohodi – napadi
– Reakcije na gverilo – protigverila – manever na gozdnem terenu: kako se koraka po gozdu.
- 13) **Efektivni – Dopusti**
Premestiti vojaštvo, ki lenari v skladiščih, da se bodo efektivni povečali na 125 %, enote morajo biti učinkovite.
- 14) **Nesreče**
Poznavanje orožja – pregledi – inšpekcije – navaditi se na streljanje v salvah, kakor tudi, kdaj se strelja posamič: strelja se, kadar je razlog za to očiten, se pravi, če se vidi cilj, in če se pri tem meri, se ne zgodi, da bi bil kdo ranjen kot pri streljanju v salvah.
- 15) **Zbiranje monografskih podatkov**
- 16) Vsi morajo posredovati, kadar se zgodijo prekrški: absentizem in želja po mirnem življenju nista samo obžalovanja vredna, ampak je to prekršek.
- 17) **Radijske zveze.** Uporabljane morajo biti vse pregledane naprave.
- 18) **Pomoč:**
Opozarjam na svojo okrožnico o uradih P⁸ – Častnik P v vsakem polku se mora informirati, ali družine vojakov dobivajo podporo, in posredovati – Urad P je tudi svetovalni urad. – Opozoriti na to, da se kdo hlina komunista.
- 19) **Skupni obroki častnikov in vojakov**
Državni podsekretar za vojno je glede na izkušnje v vojni in posebne lastnosti, ki jih je dobila, ugotovil, da je zelo pogosto postalo nemogoče ali vsaj zelo težko v operativni fazi poskrbeti za delovanje častniških jedilnic.
Zaradi tega so bili častniki naposled prisiljeni jesti samo takšno hrano kot vojaštvo.
V zvezi s tem bi rad imel mnenje poveljnikov velikih enot o tem, ali bi bilo umestno s pravili predpisati, kar se je zgodilo in kar se bo zanesljivo zgodilo, in obvezno uvesti vojaško prehrano za vse častnike, ki sodijo v operativne enote, s poveljnikom polka ali ustrezne samostojne enote vred.
Prednosti:
– poenostavljena preskrba
– ugoden moralen odmev, kajti vojak bi se prepričal, da se častniki zares zanimajo za vojaško prehrano.
Podsekretar si želi, da bi mnenje temeljilo na izkušnjah.
Z jutrišnjim dnevom se poskus začne v naslednjih enotah:
– 1 bat. divizije »Isonzo«
– 1 bat. gorskih črnih srajc
– 1 bat. črnih srajc iz zapore

⁸ Uradi P(propagande) so bili pri enotah in so skrbeli za propagando in tudi za pomoč sorodnikom vojakov. V arhivskem fondu poveljstva XI. armadnega zbora sta ohranjena spomenica za poveljnika zbora z dne 5. maja 1941 z načrtom propagandnega dela med vojsko v Ljubljani in na sedežu armadnega zbora in navodila poveljstva 2. armade z dne 6. septembra 1941 za propagandno delo po sestanku 3. 9. 1942 na poveljstvu armade (arhiv IZDG, f. 732/I it.)

– 1 izmed enot (bat.) graničarjev, ki je zdaj na delu.

Trajanje poskusa: 15 dni.

Poveljniki bodo poročali ustno.

V mnenju je treba upoštevati naslednje argumente:

- ali bi bilo primerno, če bi tak pravilnik obvezno uvedli, in če ne, zakaj ne;
 - kako naj bi bilo to časovno omejeno (ali samo med operativnimi fazami – v taborih itd.);
 - kakšen način bi bil najprimernejši glede na potrebe častnikov vojaštva, strežnega osebja itd.
 - kakšne naj bi bile administrativne norme.
- Ukrepi, sprejeti v kopenski vojski, bodo potem veljali za vse oborožene sile.

Priloga št. k vojaškemu zgodovinskemu dnevniku z dne 2. avgusta 1941 – XIX

POVELJSTVO XI. ARMADNEGA ZBORA
Urad za operacije

2. avgusta 1941/XIX

POVZETEK zadev, ki jih je obravnaval eksclenca poveljnik na sestanku s polkovniki in načelniki služb dne drugega avgusta v nekdanji Dravski vojašnici v Ljubljani.

1) **Rezervni častniki:** Branje in razlaga okrožnice 62200 vojnega ministrstva.

Še posebej:

- častniki S P E morajo biti povezani in usklajeni s kolegi iz rezerve;
- poleg tega je treba razumeti te oficirje, ki se vračajo v vojaško življenje, potem ko so zapustili moralne in materialne interese in ko so nekoliko zmedeni zaradi razvoja doktrine in bojnih sredstev v času, ko so bili v civilu. Zato jim je treba pomagati in jih voditi, ko se skušajo prilagajati. Nerednosti, navedene v okrožnici 62200, se doslej niso pokazale v a.z.

2) Praktične izkušnje v zvezi z delitvijo vojaških obrokov.

3) Okrožnica št. 1 C S M pri S M R E⁹ o zadevi: urjenje in operacije. Navedba nekaterih tem iz omenjene okrožnice in natančnejša opredelitev tistih, ki so posebno zanimive za komandante enot.

- **Operacije na splošno:** taktične zahteve morajo imeti odločilno prednost pred tehničnimi.
- **Glede oklepnih velikih enot:** (5. stran okrožnice) opozorjeno je bilo na urjenje, povezano z uporabo oklepnih velikih enot (koncept) v bližnji porazdelitvi.
- **Glede pohodov:** (5. stran okrožnice): če se hoče doseči, da bo mogoče v primernem trenutku izpeljati 40-kilometerske etape, je treba izvajati stroge norme, kakršne so v starih sistemih. Potrebna je pripravljenost in treba je temu ustrezno ukrepati.
- **Zračno oprezovanje:** (stran 7) v vseh enotah, ne glede na vrsto in velikost, je treba poskrbeti, da se izpelje urjenje v vzpostavljajanju zveze med letom in zemljo. Položaj na zemlji mora biti vedno povezan in pripravljen za delovanje, četudi gre za majhno enoto in četudi ni letal.
- **Urjenje:** (stran 8)
- absolutno je treba izpeljati individualno urjenje in urjenje najmanjših enot;

⁹ Gre najbrž za kontrašpionažni oddelek (Contraspionagio Militare) pri generalštabu suhozemne vojske (Stato Maggiore Re Esercito).

- podlaga vsega je popolno poznavanje orožja;
 - vaje v preplahu: treba jih je resno izvajati – upoštevati, da morajo biti enote sposobne za premike, če je predvidena akcija, in za delovanje;
 - gojiti je treba sposobnost, da se rešujejo problemi, ki se nenadoma pojavijo med vajami.
 - **vedenje na območju operacij:** (stran 9)
 - reagirati je treba na občutek medlosti in strpnosti, zaradi katerega je nastal izraz »dober Italijan«;
 - premagati je treba malodušje, da se ne zapletemo v težave.
- 4) **Priporočila:** okrožnica vojnega ministrstva 64060.
- razširila se je navada – da se izogne disciplinskim predpisom – da prijatelji, sorodniki, žene itd. pisarijo raznim oblastem.
 - priporočila morajo biti omejena na minimum: če je le mogoče nič.
- 5) **Komunistična dejavnost:**
- zelo razširjena v Sloveniji. Bilo je nekaj poskusov, da bi »virus komunisti« podtaknili v enote. Treba je ukrepati.
 - Oblike komunistične propagande:
 - propaganda nižjih slojev in odpadnikov;
 - romantična propaganda študentov in višjih slojev.
- Ena in druga imata en sam cilj: vcepiti sovraštvo do Italijanov.
- Nežnost je odveč – stran s strpnostjo – krepko udariti.
 - letaki: propaganda s tiskanim gradivom je v zadnjem času prešla iz opisnega stadija v bistvenega in bolj praktičnega, s pravcatimi navodili in ostrimi ukazi na majhnih letakih, kot npr. »uničujte železniške proge« itd. Biti je treba pozoren in takoj zatreti vsak poskus.
- Napadi: pred nekaj dnevi so streljali na oddelek črnih srajc. Treba je odločno odgovarjati v vsakem primeru. V dvomu je pa treba kar udariti.
- 6) **Disciplina**
- **vedenje vojakov na vlakih: kadar se vojak vozi z vlakom, je pogosto pretirano sproščen v disciplini; takšno vedenje je nedopustno, če naj železniški promet normalno deluje. Treba je kontrolirati.**
 - **pozdrav** (okrožnica vojnega ministrstva 62140)
 - vojska, ki pozdravlja, je vedno najbolj disciplinirana;
 - pozdrav je imenitna oblika vzgojenosti in gosposkosti;
 - ne smejo se videti oficirji in vojaki, ki se delajo, da se ne vidijo; prepričevanje je potrebno pri vseh.
- tovarnjaki s tremi vojaki na sprednjem sedežu: to je treba prepovedati, da se preprečijo nesreče.
 - vprežna vozila z dolgimi vajetmi: prepovedati.
- 7) **Ustavljanje vlakov** zaradi vstopanja ali izstopanja na postajah, kjer sploh ni predviden noben postanek.
- 8) **Ugled vojske:** reakcija na žalitve (vojak na vlaku ni reagiral na civiliste, ki so vpričo Nemcev žalili Italijo).
- Treba je resno reagirati. Na vlakih morajo dežurati odločni ljudje, ki znajo ukrepati v takih primerih.
- 9) **Vaje v petju:** petja ni treba nikjer odpravljati, vendar pa je treba dati prednost petju enot na pohodu (želja ekselence Ambrosia).
- 10) **Rimski korak:** dovolj je, da se nauči. Med obiski predstojnikov naj enote korakajo z rimskim korakom samo takrat, kadar se to izrecno zahteva.
- 11) **Vedenje častnikov** (častniki, ki so po policijski uri prepevali podoknice v majhnih krajih: kjer je bilo to opaženo, gotovo ni bilo v prid častnikom).
- Zavedati se je treba,

- da smo v sovražni deželi in da so okoli nas ljudje, ki so korektni le na zunaj;
- da se ne sme gojiti zaupnost med častniki in civilisti;
- da se protiitalijanska mentaliteta, ki je bila vcepljena v 150 letih avstrijskega gospostva, ne more kar v trenutku spremeniti;
- da komunizem izrabljuje vsako priložnost za udarec;
- da moramo zmerom ohraniti možnost ukrepanja, če je to treba, kar je seveda veliko težje, če smo zaupni s prebivalstvom.

12) Plačana vojaška opravila:

- noben vojak ne sme čakati na zaostala plačila. Plačati. Pozneje se bo uredil administrativni del.

13) Zaščita železnic in telefonskih napeljav:

- vojska, ki se dobro drži, je že preprečila vse prej pripravljene napade. Toda poskusi se nadaljujejo. Vse bolj je treba izpopolnjevati sistem zaščite. Dovoli se uporaba derezin v skladu z železniškimi tehničnimi navodili. Uporabljajo naj se predvsem za najhitrejše in najpogostejše preglede: ne ponoči.

14) Urjenje:

- Treba je ohraniti telesne moči vojaštva, kajti vojna bo še trajala. Pretiranih naporov ne sme biti, marveč samo delo in ne lenarjenje. Mladim častnikom je treba vcepiti večje zanimanje za vojaka, tako da ga je mogoče vedno nadzorovati. Zdaj je vse več elementov, ki lahko počenjajo, kar se jim ljubi (dogodki na postaji na Rakeku in avtomobilskem servisu v Logatcu).¹⁰ Poveljniki enot morajo sodelovati, da se opravi zavzeto prepričevalno delo med častniki, zlasti med tistimi z nižjimi čini, in sicer naj bo namenjeno temu, da je treba »ukazovati, ne pa tolerirati«.
- nočne vaje: prebivalstvu je treba pokazati, da znamo tudi bedeti. Če vojaštvo nima miru, če je dinamično, če zna pokazati, da se zna vedno kjerkoli gibati, potem je domače civilno prebivalstvo mirno.
- pohodi – napadi: (navaditi se je treba na presenečenja in nenadne dogodke)
- reakcije na gverilo – proti gverili – manevri po gozdnatem terenu: kako se koraka po gozdu.

15) Efektivni – dopusti:

S preместitvijo tistih, ki lenarijo v skladiščih, se bodo skušali povečati efektivni na 125 %, tako da bodo enote lahko učinkovite.

A.z. bo poskrbel za ukaz, da vojaštvo ne bo imelo zvez s skladišči.

16) Nesreče z orožjem:

Prepogoste so nesreče z orožjem. Morajo se nehati. Vojak mora znati uporabljati orožje, zlasti puško.

Naboji morajo biti pripravljani, vojaki morajo biti pripravljani streljati; vendar je treba poskrbeti za previdnostne ukrepe, da se izognejo nesreče. Potrebni so ostri ukrepi – ustrezno urjenje – budnost pri strelivu. Vsak dan pregled orožja. Vojaki ne smejo imeti pri sebi raztresenih nabojev. Strogo je treba kaznovati takšne navade, saj je bilo zaradi tega že nekaj mrtvih in ranjenih.

¹⁰ Najbrž misli na tisto, kar je vsebina dokumenta »Pripombe in promemorija ekscelence ob obiskih, ki jih je napravil 21. julija 1941 XIX.« Robotti je obiskal posadki v Logatcu in na Rakeku ter njunima poveljnikoma ukazal, naj poskrbita za ustrezna poslopja, kamor bosta spravila avtomobile, ki so pod milim nebom. »Ekscelenca je našel ljudi iz avtomobilskega oddelka na dvoriščih, ki niso delali ničesar in je opozoril komandanta, naj se to v prihodnje več ne dogaja.« Na Rakeku je tudi kaznoval vojaka iz 6. bataljona 5. polka železničarjev, ker ni pozdravil.« (Arhiv IZDG, f. 656/I it.)

- 17) **Zbiranje monografskih podatkov:** za 10. avgust.
- 18) **Vsi morajo posredovati, kadar se zgodijo prekrški:**
 Absentizem in želja po mirnem življenju sta ne samo graje vredna, ampak prekršek.
 Nadrejeni morajo v svojem okolju postati poveljniki, ne pa »brezbrižni opazovalci dogajanja...« Napredujejo naj tisti, ki imajo voljo in avtoriteto, ne pa »dobri garači«...
- 19) **Radijske zveze:** poskrbeti, da se bo čimbolj razširilo poznavanje sredstev radio-tehnike.
- 20) **Pomoč:**
 Opozarjam na svojo okrožnico o uradih P. – urad P v vsakem polku se mora pozanimati, ali družine vojakov dobivajo podporo, in posredovati. Urad P je tudi svetovalni urad. Poveljniki z nižjimi čini se morajo zanimati med vojaštvom, da se prepreči malodušje posameznega vojaka zaradi slabih razmer v družini, da se dvigne morala v enotah, da se vojakom pomaga v vsakem primeru.
- 21) Neki desetar se je sprenevedal, češ da bo izpolnil prošnjo komunističnih elementov za orožje. Takšno vedenje je hvalevredno, vendar je treba priporočiti izredno pozornost in se izogibati takšnim pobudam, ki jih je pred kratkim prepovedalo vrhovno poveljstvo.¹¹

Za t. p.
 POLKOVNIK NAČELNIK ŠTABA
 –Annibalo Gallo–

Dok. 13

Navodila poveljstva XI. armadnega zbora podrejenim poveljstvom 9. 8. 1941 za vedenje v primeru oboroženega upora.¹

POVELJSTVO XI. ARMADNEGA ZBORA

V. P. 46, dne 9. avgusta 1941–XIX

Obveščevalni urad a. z.

Št. prot. I/1943

PREDMET: Razmere v Sloveniji

POVELJSTVU DIVIZIJE GRANATIERI DI SARDEGNA

V. P. 81

POVELJSTVU PEHOTNE DIVIZIJE ISONZO

V. P. 59

ter v vednost:

POVELJSTVU 2. ARMADE

V. P. 10

VISOKEMU KOMISARJU ZA LJUBLJANSKO POKRAJINO

Znova se vztrajno širijo novice o skorajšnjih uporih na ozemlju, ki so ga zasedle sile osi (Slovenija in Hrvaška).

¹¹ Glej op. 6.

¹ Arhiv IZDG, f. 656/II it., 2 l.

Ti upori naj bi se začeli sredi tega meseca z nenadnimi napadi na manjše posadke, patrolje, straže in s prekinitvijo prometnih zvez: začelo bi se pravo gverilsko vojskovanje, ki bi se vodilo z vso odločnostjo in s predvideno veliko množino razpoložljivih sredstev, ki so – kakor se zdi – skrita v primerno izbranih krajih.²

Napad večjega obsega ali več manjših, naj bi bil znak za začetek tega uporniškega gibanja.

Duhove spodbuja in pripravlja na vstajo rusko-angleška radijska propaganda, ki zelo spretno širi govorce o nekih izmišljenih ruskih zmagah in o bližnji protiofenzivi oboroženih sil ZSSR.

V boj bi posegli tudi padalci, ki bi podprli vstajo v celi pokrajini.

Takšne so zbrane novice: morda se bodo dejansko uresničile le deloma, morda v celoti, možno pa je tudi, da bo ostalo le pri nameri. Nedvomno so pa take novice, če nič drugega, vsaj značilne za nenaravne razmere v Sloveniji, razmere, ki jih morajo vojaške oblasti hladnokrvno pretehtati ter z vso odločnostjo obvladati.

Vojaški ukrepi, ki se že izvajajo in ki se lahko vsak čas še zaostrijo, so bili doslej uspešni samo v toliko, da so dopuščali upornikom le možnost »drobnega« in neskladnega dela ter preprečili poskuse sabotažnih dejanj, ki bi povzročili nesreče in incidente.

Vztrajam pri naslednji zamisli, ki mora navdihniti vse naše delo in veljati kot navodilo za poveljnike posadk:

– Napadalci na tuje življenje morajo, takoj ko se jih zaloti pri dejanju, na mestu plačati z življenjem svoj zločinski poskus.

– Dogovoriti se s policijsko oblastjo glede njenega čim hitrejšega legalnega posega v trenutku potrebe.

– Imeti dobro odprte oči in poglobiti delo zaupnikov.

– Preprečiti za vsako ceno vsakršna presenečenja: patrolje in obhodne straže naj bodo v primeru napada vedno sposobne, da se med seboj podpro.

– Borbeni duh našega vojaka mora ostati neoporočen v primeru žalitev, izrečenih proti njemu osebno ali pa proti naši državi in našim ustanovam. Nikogar izzivati, toda bliskovito in odločno odgovarjati. Takojšnje nagrade ali kazni naj podprejo ta naša navodila.

– Komunistična propaganda, ki je vsak dan večja, ne sme niti malo oslabiti enotnosti oddelkov. Vojaki nezanesljivega političnega prepričanja morajo biti že znani in jih je treba pazljivo nadzirati. Brez odloga je treba predlagati njihovo odstranitev iz armadnega zbora, če je to potrebno. Enako velja tudi za drugorodce.

– Padalci se lahko pojavijo različno: v oddelkih ali posamezno. Paziti, da jih bodo takoj opazili (straže podnevi, opazovanje ponoči) ter jim takoj onemogočili vsako akcijo. Jasneje povedano: uničiti jih!

– Mreža zvez (telefonska služba) naj bo vsak čas nared, da stopi v akcijo, kakor hitro nadzorstvo telefonskih zvez, ki se mora, kakor sem odredil, nenehno opravljati, zbudi sum, da sta kakšna posadka ali oddelek ostala osamljena.

– Preprečiti, da bi šli vojaki, ki so prosti, posamezno v osamljene kraje. Častniki naj ukrenejo, kar zahteva previdnost, da ne bo nobenega presenečenja.

– Poveljnika divizij naj odločita o umestnosti posameznih ukrepov v zvezi s položajem posameznih posadk, da bodo vojaki, ko imajo prost izhod, oboroženi (puške ali karabinke nabite, naboji v celih zabojih v torbici).

² V resnici se je oborožena vstaja v Sloveniji in Hrvaški ter tudi v večini drugih jugoslovanskih pokrajin že začela v juliju 1941. Drugače kot na nemškem zasedbenem ozemlju v Sloveniji, zlasti na Gorenjskem, v Ljubljanski pokrajini julija 1941 še ni prišlo do partizanskih oboroženih akcij večjega obsega, ki bi posebej zaskrbele italijanskega okupatorja.

Naj se kratko malo skrbno izdajo vsi previdnostni ukrepi, da bo vsak čas mogoče pregledati položaj.³

Za t. p.
VODJA OBVEŠČEVALNEGA ODDELKA A. Z.
STOTNIK
–Ugo Lo Celso–
Ugo Lo Celso

GENERAL
ARMADNEGA ZBORA
KOMANDANT
–Mario Robotti–

Dok. 14

Zapisnik s sestanka poveljnika XI. armadnega zbora s podrejenimi poveljniki 19. 8. 1941.¹

POVELJSTVO ARMADNEGA ZBORA

19. avgusta 1941–XIX

Urad za operacije

PREDMET: Zapisnik s sestanka ekscelece dne 19. 8. 1941

Na sestanku so bili naslednji častniki:

- poveljnik div. Granatieri di Sardegna (general Orlando)
- poveljnik div. Isonzo (general Romero)
- poveljnik graničarjev XI. a. z. (general Danioni)
- poveljnik topništva XI. a. z. (polkovnik Martini)
- poveljnik inženirstva XI. a. z. (polkovnik Notari)
- načelnik štaba a. z. (polkovnik Gallo)
- podnačelnik štaba a. z. (podpolkovnik Pederzani)
- načelnik urada za operacije (stotnik Varrone)
- dodeljeni častnik (stotnik Mortarotti)

PREDMET: položaj v Hrvatski in iz tega izhajajoči ukrepi²

A) Predpostavka:

- poveljstvo 2. armade je podalo navodila za zasedbo demilitarizirane cone Hrvatske,³

³ General Robotti je 18. avgusta 1941 odredil, naj ima divizija sardinskih grenadirjev vaje, in to na dveh območjih, ki sta se mu zdeli zelo nevarni: 1. na Veliki gori med Ribnico in Loškim Potokom ter 2. pri Igu. Vaje so začeli po 23. avgustu 1941. (Arhiv IZDG, f. 656/II it., Robottijevo povelje 02/7363, dne 18. 8. 1941 in Orlandov odgovor, št. 5473, dne 22. 8. 1941)

¹ NAW, T-821, R-271, p. 667–668 in R-275, p. 59–60.

² Po promemoriji poveljstva 2. armade z dne 19. julija 1941 (glej dok. 11, op. 2) je moralo poveljstvo XI. a. z. do 10. avgusta 1941 izdelati načrt za zasedbo obmejnih območij Hrvatske. Potem ko sta poveljstvi obeh divizij v XI. a. z. v začetku avgusta pripravili svoji »študiji«, je poveljstvo a. z. dne 8. avgusta izdelalo svoj »načrt za morebitno zasedbo Hrvatske« (tudi kot »načrt K«) in ga poslalo poveljstvu 2. armade. Načrt je predvideval odhod skupine treh gorskih bataljonov črnih srajc (3., 4. in 38.) v predhodnici in divizij »Isonzo« ter »Granatieri di Sardegna« v glavnini do črte Karlovac–Virgin Most na Hrvatsko. Ljubljansko pokrajino naj bi obvladovala skupina graničarjev XI. a. z. s svojimi in nekaterimi drugimi bataljoni in topniškimi divizionii. Ko so v končnem načrtu določili, da ostane omenjena skupina bataljonov črnih srajc v Sloveniji, bi ostalo v Ljubljanski pokrajini 18 bataljonov in trije topniški divizionii ali skupno 832 častnikov in 21.193 podčastnikov in vojakov. (NAW, T-821, R-275).

³ Poveljstvo 2. armade je 18. avgusta 1941 izdalo povelje za zasedbo t. i. druge (demilitarizirane) cone NDH, vendar brez sodelovanja XI. armadnega zbora. Ko se je general Robotti

- navodila neposredno zadevajo V., VI. a. z. in 1. hitro divizijo;
- čeprav XI. a. z. ni neposredno pritegnjen, se lahko pokliče v akcijo v sodelovanju z omenjenimi velikimi enotami.

B) Branje lista 7600 z datumom 18. avgust, poveljstva 2. armade

C) Koncept ekscelence poveljnika:

- pripravljeni moramo biti vkorakati v Hrvaško ob prvem znamenju, zato se moramo pripravljati za najhujšo hipotezo;
Torej:
 - 1) **Divizija »Isonzo«** naj hitro pripravi svoj načrt za premik naprej, pri čemer bi pustila za seboj samo sile, neogibno potrebne za vzdrževanje reda. Poleg tega je treba proučiti možnosti za večjo koncentracijo divizije pri mejnih prehodih.⁴
 - 2) **Divizija Granatieri** naj pripravi podoben načrt za premik v drugem valu po poteh divizije »Isonzo«, za seboj pa pusti moštvo, potrebno za vzdrževanje reda.⁵
 - 3) **Graničarji iz XI. a. z.** naj sestavijo načrt, pri čemer naj upoštevajo, da bi nekatere enote lahko imele za nalogo, da zamenjajo enote divizije »Granatieri« in »Isonzo« na njihovem sedanjem sedežu, in da bi druge enote lahko delovale v neposrednem sodelovanju z enotami a. z. v Hrvaški.⁶
 - 4) **Topništvo in inženirstvo:** ni treba nobene študije in nobene spremembe sedanje razporeditve, naravnani pa naj bosta tako, da bosta lahko takoj ukrepali.
 - 5) **Črne srajce:** Generalni konzul Tallinucci bo pripravljen izpeljati svoj načrt K z bataljoni črnih srajc, ki bodo morda ostali na voljo in katerih število bo sporočeno o pravem času, glede na izvršilne ukaze, ki jih bo dobil a. z.

seznanil s poveljem, je pisal poveljstvu 2. armade: »Ker pa se ne more izključiti to, da sedanji ukrepi ne bi imeli kakšnih posledic na mejo, sem imel za potrebno: 1. ustno poučiti poveljnike divizij, graničarjev, topništva, inženirstva z razmerami v Hrvaški; 2. odrediti, da bi se moglo hitro prodreti naprej, ko bomo imeli to za potrebno, puščajoč na kraju sile, ki so nujne za zagotovitev reda v Sloveniji, in da bi divizija »Isonzo« povečala sile, ki težijo k meji.« (NAW, T-821, R-275, Robottijevo pismo 2. armadi, nedat.)

- ⁴ Poveljstvo divizije »Isonzo« je svoj načrt izdelalo 20. avgusta 1941 in ga poslalo poveljstvu XI. a. z. (NAW, T-821, R-275, pismo pov. div. »Isonzo« 01/2554 dne 20. 8. 1941).
- ⁵ Poveljstvo divizije »Granatieri di Sardegna« je svoj načrt izdelalo 25. avgusta 1941 in ga poslalo poveljstvu XI. a. z. (NAW, T-821, R-275, pismo pov. div. »Granatieri di Sardegna« 5687 op. dne 25. 8. 1941).
- ⁶ Poveljstvo graničarjev je svoj načrt izdelalo 25. avgusta 1941 in ga poslalo poveljstvu XI. a. z. (NAW, T-821, R-275, pismo pov. graničarjev XI. a. z. dne 25. 8. 1941).

Dok. 15

Točke za obravnavo na sestanku poveljnika XI. armadnega zbora s poveljnikom 2. armade.¹

POVELJSTVO XI. ARMADNEGA ZBORA

25/8/41²

Točke za obravnavo z ekscelenco Ambrosiom

- Poročilo o poskusnem skupnem prehranjevanju častnikov in vojakov³
- Namestitev čet
- Namestitev poveljstva (Vrhnika – Planina – Videm /Udine/)
- Civilisti, ki so jih ubili ali ranili naši vojaki
- Razdelitev navodil za zatiranje atentatov, sabotažnih dejanj in komunistične propagande⁴
- Vprašanje kvote za izboljšanje vojaške prehrane
- Vprašanje dopolnitve grenadirske divizije in posebnega armadnega zbora (Armadni zbor ima zelo omejena sredstva in ga ni mogoče še zmanjšati, ne da bi ogrozili skromno delovanje služb)
- Potreba po prihodu drugih elementov graničarjev, ko bo grenadirska divizija zamenjana s hitro divizijo.⁵
- O tretji /bojni skupini/ armadnega topništva:⁶ ustrezno bi jo bilo pustiti tam, kjer je, kajti niti njen prihod v cono ne bi rešil problema topništva v armadnem zboru. Zato bi bilo ustrezno obravnavati in s S M R E rešiti problem obnove naše skupine.

¹ NAW, T-821, R-271, p. 666. Zapisnika pogovora z generalom Ambrosiom v naših arhivih nisem našel.

² Pripisano s črnilom.

³ Glej dok. 12.

⁴ Najbrž misli na okrožnico poveljstva XI. armadnega zbora št. I/2168 z dne 26. avgusta 1941, v kateri je povedalo: »Zdi se, da je pripravljen odgovor naših čet podtalnim elementom v poslednjih dneh pripeljal do zmanjšanja napadov na železniške in telegrafske zveze. Zdaj komunistične centrale usmerjajo svojo propagando za to, da bi spodbudile množice in ustvarile nove spreobrnjence. Za prvi učinek takšne propagande se zaznamuje obnova žalitev vojakov in podtalnih govoričenj na njihov račun. Poudarjam potrebo, da se tudi na takšne pojave odgovarja takoj in ustrezno.« (Arhiv VZI, mikrofilm MNO Lj, št. 32, p. 166.)

⁵ Pehotne divizije »Granatieri di Sardegna« niso zamenjali s 1. hitro divizijo »Eugenio di Savoia« in je ostala v Ljubljanski pokrajini še celo leto, tj. do konca avgusta 1942.

⁶ Tretja bojna skupina armadnega topništva je bila v 2. italijanski armadi, vendar so njene topniške divizione po potrebi dodeljevali posameznim armadnim zborom in divizijam. Dne 25. avgusta 1941 je bilo njeno poveljstvo v Postojni, njenih pet divizionov (16., 17., 18., 65. in 66.) topništva kalibra 149 mm in 152 mm tudi v Postojni ali njeni bližnji okolici. (Zbornik NOV, XIII/1, dok. 99, pregled enot 2. armade in njihove razmestitve 25. 8. 1941.)

Dok. 16

Zapisnik s sestanka na poveljstvu XI. armadnega zbora za zimsko nastanitev enot 31. 8. 1941¹

POVELJSTVO XI. ARMADNEGA ZBORA URAD ZA OPERACIJE

Sestanek na armadnem zboru v Planini dne 31. 8. 1941-XIX ob 8.30 uri pri komandantu inženirstva 2. armade (generalu Canossu), da se odloči zimska nastanitev enot armadnega zbora.

Na sestanku so bili navzoči:

- poveljnik inženirskih enot pri teritorialni obrambi Videm (gen. Zicavo)
 - načelnik štaba XI. armadnega zbora (polkovnik Gallo)
 - poveljnik graničarjev (general Danioni)
 - poveljnik inženirstva XI. a. z. (polkovnik Notari)
 - podnačelnik štaba XI. armadnega zbora (podpolkovnik Pederzani)
 - načelnik štaba hitre divizije (polkovnik Borghini)
 - načelnik štaba grenadirske divizije (podpolkovnik Broccoli)
 - načelnik štaba divizije Isonzo (podpolkovnik De Martino)
 - načelnik urada za inženirska dela Videm
 - poveljniki inženirskih enot 3 divizij
 - načelnik urada za inženirska dela Ljubljana
 - stotnik Varrone iz urada za operacije XI. armadnega zbora
 - stotnik Mortarotti
- Barake Vandegna (32 x 6) imajo prostor za 120 mož na dvojnih pogradih. Trenutno smo dobili 30 takih barak, od tega 25 za divizijo »Isonzo« in 5 za 144. bat. č. s.
 - V barakah Pasotti (boljše so) so tudi pogradi (30 x 6). Dobili smo jih 20, od tega 15 za divizijo »Isonzo« in 5 za enote armadnega zbora (Logatec).
- Naročila za prevoz barak Pasotti je treba poslati delegaciji za transporte v Trstu (tovorna postaja Reka: urad za delo); preden se odpošljejo naročila za prevoz, je treba počakati na telefonsko sporočilo poveljstva inženirstva 2. armade.
- Izročiti en avtomobil uradu za delo v Ljubljani.
 - Za popravila se je treba obrniti na podjetja, ki postavljajo barake v coni.
 - Pri visokem komisariatu je treba posredovati, da bo izdal dovoljenja podjetjem, določenim za gradnjo barak.
 - Peči je treba narediti na kraju samem.
 - Za ureditev vojašnic v Ljubljani je treba uporabiti 500.000 lir poveljstva za inženirsko obrambo.
- Ekscelenca:
- Za rešitev vprašanja gradnje barak je treba poslati na armado častnika, da dobi dovoljenje za začetek gradnje barak za konjske hleve.
 - Grenadirska divizija je oproščena sestavljanja delavskih čet.

¹ NAW, T-821, R-271, p. 664–665.

Dok. 17

Povzetek zadev s sestanka na poveljstvu XI. armadnega zbora 3. 9. 1941.¹

POVELJSTVO XI. ARMADNEGA ZBORA
Urad za operacije

POVZETEK TEM, KI JIH JE OBRAVNAVAL EKSCLENCA POVELJNIK
NA SESTANKU 3. 9. 1941 OB 10. URI

Komunistična propaganda in sabotaza dejanja

Na manifestacije komunistične propagande je treba odgovoriti bodisi z neposredno akcijo zoper elemente, ki organizirajo takšne manifestacije, bodisi s posredno akcijo v smeri naših čet.

Vojak mora vedeti, da so manifestacije, radijska sporočila in razni napisi komunistične propagande na zidovih povsem lažni. Poudarjati – če je treba, pretirano – uspehe Osi proti ruskim silam.

Vsakokrat, ko je to mogoče, je treba spodbijati lažne novice komunistične propagande.

Častniki v enotah morajo skrbeti za dviganje duha v enotah, pri čemer morajo izkoristiti vse uspehe sil Osi.

Če hočemo odločneje odgovoriti na številna sabotazna dejanja in napade uporniških elementov, moramo biti z naše strani vsi manj velikodušni in z dejanji sile moramo odgovoriti na vsakršno znamenje sovraštva s strani slovenskih elementov.

General Lubrano (predsednik komisije za določitev italijansko-nemških mej) mi je sporočil, da se Nemci pritožujejo nad našo preveliko slabostjo do Slovencev.

Napad na našo patroljo pod poveljstvom oficirja, ki se je zgodil 2. t.m. v Šentvidu,² je treba vojaštvu razložiti in mora biti nauk za prihodnost. Vsaka patrolja mora zelo resno jemati svojo službo. Zato ukazujem, da častnike, ki nadzorujejo stražarje in obhodnice, spremlja močna patrolja (najmanj 5–6 mož).

Trenutno imamo veliko moštva zaposlenega pri čuvanju železniških prog, telefonskih napeljav in nizkih gradenj, toda kljub temu prihaja do sabotaznih dejanj. Absolutno se je treba izogibati temu, da bi služba dobila tisti rutinski značaj, ki ne da zahtevanega uspeha.

Če je mogoče, svetujem, naj se zmanjša število patrolj, zato pa morajo tiste, ki so v službi, biti prepričane, da je njihova naloga zelo pomembna, in morajo biti dovolj izurjene, da bodo v vsakem primeru ukrepale odločno in premeteno.

Povečati je treba zasede, posebej v tistih nevarnih conah, ki so najugodnejše za takšne akcije.

Moštvo, ki je v stražarski ali nadzorni službi, mora vedno imeti nabito orožje, podnevi in ponoči. Na koncu službe morajo poveljniki enot vedno opraviti predpisani, najskrbnejši pregled orožja.

Na dokaj majhnem ozemlju, kakršno je italijanska Slovenija in kjer so številne enote (2 diviziji plus enote armadnega zbora) v bojni pripravljenosti, ne bi smelo biti sabotaznih dejanj in napadov, kot se to v resnici dogaja.

Gotovo se nismo izkazali pred temi uporniki. Dobro vem, da krivde ne gre pripisovati nam vojakom, marveč hudim obveznostim, ki nam jih nalaga pravna

¹ NAW, T-821, R-271, p. 651–655; arhiv IZDG, f. 656/II it. Ta dokument je načelnik štaba XI. a.z. 5. 9. 1941 poslal poveljstvom divizij, graničarjev, inženirstva in topništva.

² Glej dok. 18, op. 5.

ureditev Slovenije, kakor tudi, da so stvari čisto drugačne npr. v bližnji Hrvatski in nemški Sloveniji, vendar to še ni ovira za to, da podrejeni vojaki ne bi izvajali energične in odločne akcije, ki jo zahtevam. Takšnega mnjenja je tudi ekscelencja poveljnik 2. armade.

Kadar dobimo zanesljive ali verjetne informacije, da se na določenem območju zbirajo uporniški elementi, moramo nemudoma ukrepati na najbolj odločen način, da uničimo takšno zbiranje. Ne bi rad videl, da bi se ponovilo kaj takšnega, kot se je zgodilo v posadki, kjer je poveljnik tudi po podatkih karabinerjev vedel, da se na bližnjem območju zbirajo ali se po navadi tja zatekajo uporniki, vendar se mu je zdelo, da ni treba ukreniti nič drugega kot...³ rutinskega.

Ponavljam, že pri prvem znamenju je treba odločno ukrepati zoper sumljive elemente ali saboterje.

Urjenje

Videl sem programe za pouk v tem tednu in opazil sem, da glavni pouk, to je taktično in tehnično urjenje, ni vedno v dopoldanskih urah. Mislim, da mora takšno urjenje obsegati največje število ur za pouk; zato se mora izvajati dopoldne v poletnem času in popoldne v zimskem času.

Vtis imam, da je urjenje nekoliko zanemarjeno, mogoče zaradi številnih obveznosti (rušenje objektov – varovanje železniških prog, telefonskih napeljav itd.), ki so zdaj zaupane našim vojakom.

Okrepiti je treba urjenje in ni se treba bati, da bi bilo moštvo preutrujeno, na noben način se ne sme pustiti lenariti ljudi, češ da počivajo po opravljenih službah.

Stalno utrjevanje

Z okrožnico 13500 z dne 14. avgusta t. l. je generalni štab kopenske vojske izdal nova merila za nenehno utrjevanje glede na nova sredstva napada.⁴

Okrožnica mora biti predmet živahnega, zavzetega proučevanja vseh častnikov v podrejenih enotah.

Položaj na Hrvaškem

Branje lista 8150 z dne 30. avgusta t. l. poveljstva 2. armade. Predmet: Zasedba demilitarizirane cone.⁵

Odnosi med vojsko in milico

Branje lista 74320 z dne 21. avgusta t. l. ministrstva za vojno. – Kabinet. Predmet: Odnosi med vojsko in milico.⁶

³ Tri pike v izvorniku.

⁴ Te okrožnice nisem našel v arhivih.

⁵ Poveljnik 2. armade general Ambrosio je 30. avgusta 1941 sporočil poveljnikom podrejenih enot pravila za odnose s hrvaškimi vojaškimi in civilnimi oblastmi v zasedeni 2. (demilitarizirani) coni t.i. NDH, in to po sklepih sestanka, ki ga je imel v Zagrebu 26. avgusta 1941 z ustaškimi predstavniki. (Zapisnik sestanka je v arhivu VZI, šk. 78, f. 1, dok. 3) V navodilih je Ambrosio zapisal, da 7. septembra prevzame vso civilno oblast in bodo vsi hrvaški uradi podrejeni glavnemu upravnemu komisarju pri poveljstvu 2. armade dr. Andriju Karčiću. Določil je tudi, kako bo s sodstvom, ustaško stranko in njenimi organizacijami, odredil je odhod ustaških oboroženih oddelkov iz cone do 5. septembra in podreditve hrvaške vojske (domobranov) 1. septembra itd. (Arhiv VZI, šk. 77, f. 3, dok. 2) Ambrosio je 7. septembra 1941 izdal proglas prebivalstvu omenjene cone za vedenje pod italijansko zasedbeno upravo. (Arhiv VZI, šk. 77, f. 3, dok. 28). O diplomatskih in drugih dogajanjih pred zasedbo omenjene cone glej knjigo dr. Bogdana Krizmana Pavelić izmedju Hitlera i Mussolinija. Zagreb 1980, str. 149–171.

⁶ Te okrožnice nisem našel v arhivih.

Propaganda comunista ed atti di sabotaggio

E' necessario reagire alle manifestazioni di propaganda comunista, sia con azione diretta contro gli elementi che organizzano tali manifestazioni, sia con azione diretta verso le nostre truppe.-

Il soldato deve sapere che le manifestazioni, le comunicazioni radio e le iscrizioni varie su muri, di propaganda comunista, sono completamente falsi. Far ri-altare, esagerando se occorre, i successi dell'Asse contro le forze russe.-

Contestare ogni volta che è possibile le false notizie della propaganda comunista.-

Gli ufficiali dei reparti abbiano cura di tener alto lo spirito delle truppe approfittando di tutti i successi delle forze dall'Asse.-

Per energicamente reagire ai numerosi atti di sabotaggio ed alle aggressioni di elementi ribelli è necessario da parte di tutti essere meno generosi e rispondere con atti di violenza a qualsiasi cenno di ostilità da parte di elementi sloveni.-

Il generale Lubrano (Presidente della Commissione per la delimitazione dei confini italo-tedeschi) mi ha riferito che i tedeschi si lamentano per la nostra troppa debolezza nei riguardi degli sloveni.-

L'aggressione avvenuta nella notte sul 2 corrente nei pressi di St. Vid ad una nostra pattuglia comandata da ufficiale sia consentita alla truppa e serva di addestramento per il futuro. E' necessario che ogni pattuglia consideri il proprio servizio molto seriamente.-
Dispongo intanto che gli ufficiali incaricati di ispezionare le guardie e le ronde siano accompagnati da una forte pattuglia (5-6-uomini almeno.) -

Attualmente noi abbiamo molti uomini impiegati nel servizio di sorveglianza alle linee ferroviarie, telefoniche ed opere d'arte, ciò nonostante gli atti di sabotaggio accadono lo stesso. Bisogna evitare assolutamente che il servizio sia acquistando quella caratte-

Razno

Veliko častnikov se sklicuje na živčno izčrpanost. Dobro vem, da je nenehno delo včasih utrudljivo, zlasti glede na okolje in posebne težke okoliščine, toda navsezadnje še nismo v pravi vojni in izčrpanost še ni dosegla meja zdržnosti, ki jih morajo imeti zdravi posamezniki, zavedajoči se svoje dolžnosti v tem trenutku.

To je treba upoštevati pri dajanju mnenj.

Vendar hočem poudariti tole: ko pride čas, je treba upoštevati takšne hude težave, ko se bo sodilo o častnikih, to pa tako, da se bo pravično obravnavala večina, ki dela...⁷ ne da bi bila preutrujena.

Malo se pretirava z ovadbami. Spodobi se, ko je to mogoče, da se izrečejo hude disciplinske kazni, vendar se morajo izpolnjevati dolžnosti; to je bolje od ovadb, ki imajo le majhne posledice ali pa nobenih posledic.

Dok. 18

Navodila poveljstva XI. armadnega zbora 4. 9. 1941 za preprečevanje partizanskih akcij.¹

POVELJSTVO XI. ARMADNEGA ZBORA

V.P. 46, dne 4. septembra 1941-XIX

Operativni urad

Št. prot. 02/7734 op.

PREDMET: Akcije upornikov na slovenskem ozemlju

POVELJSTVU 2. ARMADE

V.P. 10

Na podlagi najnovejših dogodkov in poizvedb, ki so jih opravila poveljstva velikih enot, se more stvarno oceniti položaj v Sloveniji takole:

Ker je bilo s sabotažnimi dejanji na železniških in telefonskih zvezah težko doseči plodne uspehe (kljub ponovnim poskusom se ni v dveh mesecih iztiril noben vlak in marsikateri saboter telefonskih zvez je izgubil življenje), so sedaj začeli napadati ljudi in opustili napade na naprave, kakor to nedvomno dokazujejo naslednji najnovejši dogodki:

- ročna bomba, vržena v stanovanje častnika I. bataljona XXI. zapornega odseka;²
- streli na sedež kr. karabinjerjev na Turjaku;³
- oborožen napad na patroljo, ki nadzira železniško progo blizu Vrhnike;⁴

⁷ Glej op. 3.

¹ Arhiv IZDG, f. 656/II it., 2 I; Zbornik NOV, VI/1, dok. 149. Osnutek teh navodil je datiran s 3. 9. 1941.

² Nisem mogel ugotoviti kje se je to zgodilo in kdaj.

³ Italijansko karabinjersko postajo Turjak je 29. avgusta 1941 ob polnoči napadla skupina partizanov z Mokrcra pod vodstvom Ljuba Šercerja. Obstreljevali so poslopje postaje, vendar so se karabinjerji umaknili v prvo nadstropje, nekaterim partizanom pa je tudi odpovedalo orožje, celó ročne bombe, tako da napad ni uspel. Italijanska policija, karabinjerji in vojaki so drugi dan zaman preiskovali okolico, saj so se partizani neovirano vrnili na Mokrec. (Stane Semič-Daki: Najboljši so padli. Spomini, I, str. 50–56, dalje: Semič, Najboljši so padli, I.) Slovenski poročevalec, II/16, dne 6. 9. 1941; arhiv IZDG, f. 155 it., poročili kvesture Ljubljana, št. 04401, dne 30. 8. 1941 in karab. čete Kočevje, št. 7/5, dne 31. 8. 1941.)

⁴ To se je zgodilo v noči na 1. september 1941 med čuvajnicama 429 in 430. Patroljo štirih vojakov iz 9. polka graničarjev, ki je varovala železnico, je napadel Tone Vidmar iz Borovni-

– uboj podporočnika Livia ZANINIJA in vojaka Giuseppa MATTIOLJA iz pehotne divizije »Isonzo« pri Št. Vidu pri Stični pri njenem pregledovanju železniške proge;⁵

– rušilne bombe, položene na okensko polico v stanovanju dveh slovenskih policijskih agentov.⁶

Zato mi je dolžnost predočiti temu poveljstvu, da je treba izdati izjemne ukrepe, če hočemo obvladati izjemne razmere, ki so nastale v tej pokrajini in ki jim ni primere v nobeni drugi pokrajini v kraljestvu (obstoj oboroženih skupin, ki napadajo s predrznostjo, divjostjo in zanemarjanjem lastnega življenja; sabotaze na železniških, telefonskih in telegrafskih zvezah; napadi na vojake in policijske agente; pljuvanje na častnike in straže; široka prevratna propaganda). Ti izjemni ukrepi naj bi bili:

– preventivni: talci, razširjenje soodgovornosti za zločinska dejanja na krajevno oblast in na krajevno prebivalstvo;

– represivni: takojšnje smrtne obsodbe na samem kraju zločina, brez dolgotrajnega sodnega postopka.

Spričo zvičajnosti zločincev, njihovega natančnega poznavanja območij, bližine meje, ki jo lahko prekoračijo na krajih, ki jih ni mogoče v celoti uspešno nadzirati, zanesljive potuhe večine prebivalstva, je zelo težko uničiti hudodelce na mestu, čeprav so bili izdani o tem jasni ukazi in čeprav se naša služba v želji, da bi krivce zasačila pri dejanju, bolj in bolj izpopolnjuje.

Vendar smo nekaj uspehov le dosegli: nekaj saboterjev je bilo ranjenih (eden je bil ubit s kleščami v rokah, s katerimi je prerezal žice);⁷ mnogo ljudi je bilo zaprtih, ker so v njihovem stanovanju po vestnih, natančnih racijah našli orožje in strelivo; aretirani so bili tudi psovalci.

Med temi ljudmi so nedvomno tudi takšni, ki zaradi očitne kršitve razglasov, zakonov itd. zaslužijo take kazni, ki bi bile jasen vzgled in opomin vsem drugim. Če bi dali tak vzgled – bodisi za ceno strožjih ukrepov – sem prepričan, da bi dosegli mnogo več glede splošne varnosti, zmanjšanja sabotajnih dejanj in omejitve hladnokrvno opravljenih zločinov.

Samo tako – po mojem mnenju – bo mogoče vplivati na prebivalstvo, ki se mi zdi večinoma mirno in ne odločno sovražno, da bo vsaj ločilo svojo odgovornost od

ške partizanske čete s strelji iz puške ter vrgel tri ročne bombe, od katerih sta dve eksplodirali. Patrulja, ki ni imela žrtev, je odgovorila s streljanjem. (Zbornik NOV, VI/1, dok. 146; Franc Pasetta: Nastanek in delovanje Borovniške čete v letu 1941. Notranjski listi, III. Cerknica 1986, str. 236, dalje: Pasetta, Nastanek in delovanje Borovniške čete.)

⁵ Stiška partizanska četa (komandir Miro Perc in politični komisar Srečo Žgajnar), ki je prebivala v zidnici Milana Mahmeta na Debelem hribu pod Primskovim, je v noči na 2. september 1941 postavila zasedo pri železnici nad vasjo Breg med Radohovo vasjo in Št. Lovrencem ter napadla tričlansko vojaško patruljo iz 14. minometnega bataljona. Ubila je podporočnika in vojaka, ki sta bila prva padla italijanska vojaka v Ljubljanski pokrajini, tretji vojak je pobegnil. (Arhiv IZDG, f. 205/II it., poročilo poveljstva karab. XI. a.z. 3. 9. 1941; Radko Polič: Čudežna pomlad. Zapisi osvobodilnega boja v grosupeljskem in stiškem okrožju 1941–42. Ljubljana 1959, str. 28–29; dalje: Polič, Čudežna pomlad; Ferlež, n.d., str. 147–148.)

⁶ V obveščevalnem vestniku št. 23 poveljstva XI. armadnega zbora z dne 10. 9. 1941 beremo: »29. avgusta – Na naslonu okna v stanovanju dveh slovenskih policijskih agentov v Ljubljani so našli neeksplodirano bombo. Agenti sta začula korake in pregnala atentatorja.« (Zbornik NOV, VI/1, dok. 157.)

⁷ Poveljnik divizije sardinskih grenadirjev, general Taddeo Orlando je 27. avgusta 1941 poslal visokemu komisarju Grazioliju osnutek razglasa, ki naj bi ga drugi dan objavili ljubljanski časniki na prvi strani. Razglas navaja, da je bil 26. avgusta 1941 s štirimi strelji iz puške ubit mladenič Janko Predan, ko je rezal telefonske žice. Grazioli ni dovolil objave. (Arhiv IZDG, VK, f. 2/XII., Orlando pismo 27. in Graziolijev odgovor 28. avgusta 1941.)

odgovornosti zlobnežev in malopridnežev, če že ne bo pomagalo pri njihovem preganjanju – ne pa, da bi jim – kakor se sedaj dogaja – s preskrbovanjem, z molkom in s tiho moralno podporo olajševalo opravljanje njihovih zločinskih načrtov.

Dovoljujem si nadalje opozoriti to poveljstvo^a na naslednja, politično in moralno zelo pomembna dejstva:

1) vse večje padanje ugleda naših oboroženih sil, ki imajo na voljo divizije v polni vojni opremi, pa ne morejo odgovarjati s potrebno strogostjo na primere ubijanja in ranjanja naših vojakov in častnikov;

2) vedno bolj razširjeno in potrjeno mnenje onkraj nemške meje, da ima vodilni in organizacijski center vseh teh sabotažnih dejanj v Sloveniji in na ostalem obmejnem ozemlju svoj sedež v Ljubljanski pokrajini.

Vse to pa zaradi splošno nezadostne preventivne in represivne akcije, ki je takšna iz raznih razlogov, ki jih je – v celoti – vse pripisati dejstvu, da se izvajata normalni pravni in sodni postopek v tako razgretim, nemirnem okolju, v katerem so nam nekateri ljudski sloji naravnost trmasto besno sovražni,

Z vsebino tega pisma bom ustno seznanil visokega komisarja za Ljubljansko pokrajino.

GENERAL ARMADNEGA ZBORA
KOMANDANT
–Mario Robotti–

^a Poveljnik 2. armade, general Ambrosio je po teh dogodkih 7. septembra 1942 poslal poveljnikom podrejenih armadnih zborov tole brzojavko: »8432. V teh dneh so v Sloveniji patrulje za zavarovanje železnic in majhne skupine naših vojakov, ki so v službi, cilj zased in so utrpeli izgube. Kaže, da nasprotniki, ki so jih opredelili za neznance, niso utrpeli nobenih izgub. Ta dejstva kažejo na pravo in čisto presenečenje naših ljudi in na pičlost moči naših patrulj. S ciljem, da bi preprečili podobna dejanja in takoj odbili napadalce, zahtevam, da sprejmete vse ukrepe, ki jih imate za potrebne za zadostiti krajevnim prilikam, kar morajo dobro poznati tudi manjše posadke. Zato je treba izdati povelja za okrepitev patrulj, kjer je to potrebno in opozoriti na tisto, kar sem predpisal z okrožnico 3400 N/8, odstavek D z dne 23. aprila tega leta. General Ambrosio.« (Arhiv IZDG, f. 658/IV it., Ambrosiova brzojavka 8432, dne 7. 9. 1942.) General Robotti je napravil pripombo, da je to že opravljeno. Poveljstvo divizije »Isonzo« je res že 4. septembra 1941 izdalo ustrezna navodila, v katerih je pisalo tudi to, da ima častnik ponoči revolver v roki, vojaki imajo puško z nasajenim bajonetom pripravljeno na strel, patrulje morajo imeti od 8 do 10 vojakov in se premikati po varnostnih pravilih. Vojaka, ki je spremljal Zaninija, so sklenili postaviti pred vojaško sodišče, ker je zbežal. (Arhiv IZDG, f. 656/IV it., navodila pov. div. »Isonzo« št. 02/2826, dne 4. 9. 1942.)

Dok. 19

Navodila poveljstva XI. armadnega zbora 8. 9. 1941 za ukrepe proti partizanskim akcijam¹

POVELJSTVO XI. ARMADNEGA ZBORA

V. P. 46, dne 8. septembra 1941-XIX

Operativni urad
Št. prot. 02/7820 op.

PREDMET: Akcija upornikov na slovenskem ozemlju

POVELJSTVU PEHOTNE DIVIZIJE »GRANATIERI DI SARDEGNA«
POVELJSTVU PEHOTNE DIVIZIJE »ISONZO«
POVELJSTVU GRANIČARJEV XI. ARMADNEGA ZBORA
POVELJSTVU TOPNIŠTVA XI. ARMADNEGA ZBORA
POVELJSTVU INŽENIRSTVA XI. ARMADNEGA ZBORA
POVELJSTVU XI. BATALJONA RUŠILCEV

Uporniška akcija ni dosegla učinkovitih uspehov s sabotažnimi dejanji proti železniškim in telefonskim zvezam in se je zato poslednje dni obrnila proti osebam, kakor to nedvomno dokazujejo:

- napad v noči na 2. september na patroljo blizu Št. Vida pri Stični, pri čemer sta bila ubita častnik in vojak;²
- napad 6. t. m. na cesti Črnomelj–Gripljah, pri katerem sta bila ubita dva obmejna miličnika, trije pa ranjeni.³

Ponavljam, da je treba odgovarjati z največjo odločnostjo in strogostjo na akcije komunističnih morilcev.

Naj se znova predoči vsemu podrejenemu moštvu, da smo še vedno v vojni ter da razmere v Sloveniji ne izključujejo, čeprav se tu ne vodi prava vojna, ogorčenih in nasilnih oblik boja, kakor se jih poslužujejo kruti komunistični elementi v blaznem upanju, da utegnejo s tem pomagati borbenemu in že večkrat premaganemu komunizmu. Vse službene operacije naj bodo zato v vsakem kraju in ob vsaki uri, podnevi ali ponoči, prilagojene vsem potrebnim in vsem **popolnim** previdno preudarjenim varnostnim ukrepom na sovražnem ozemlju. Le tako bo mogoče v največji meri zaščititi življenje naših častnikov in vojakov. In le tako bo akcija, ki jo terja trenutek – prava taktična akcija za vsakršno udejstvovanje čet pri varovanju javnega reda – lahko dala učinkovite rezultate.

Naj se torej – ponavljam – odgovarja skrajno odločno na vsak poskus napada.

Naj raje plača ceno kak komunistični element, če tudi ni naravnost in povsem kriv, kot da bi naši vojaki nosili še nadalje posledice njihove sabotažne akcije.

¹ Arhiv IZDG, f. 656/II it.; 1 l. Zbornik NOV, VI/1, dok. 156.

² Glej dok. 18, op. 5.

³ Semiška partizanska skupina (komandir Lojze Fabjan in politični komisar Jože Mihelčič) je po načrtu, ki so ga pripravili v okrožnem komiteju KPS za Belo krajino v Črnomlju, postavila zasedo ob cesti pri Gripljah. Pričakala in napadla je petčlansko preiskovalno patroljo obmejne milice, ki je iz Črnomlja na vprežnem vozu peljala hrano za svojo posadko v Gripljah. Padla sta miličnika Giuseppe Forni in Dismo Cari, dva pa sta bila ranjena. V spopad je posegla tudi tričlanska patrolja financarjev, ki je blizu popravljala svoje motorno kolo s prikolico in je bil pri tem hudo ranjen financar Ugo Grassini, ki je kmalu umrl. Radko Polič: Belokranjski odred. Ljubljana 1975, str. 42–49 (dalje: Polič, Belokranjski odred); Zbornik NOV, VI/1, dok. 26, 63 in 154. Glej dok. 20.

Kdor bo pokazal potrebno odločnost ne samo pri zatiranju, temveč tudi s predhodnim preprečevanjem namer zlohotnežem, se lahko zanese na mojo polno pomoč.¹

GENERAL ARMADNEGA ZBORA
KOMANDANT
–Mario Robotti–
Mario Robotti

Dok. 20

Navodila poveljstva XI. armadnega zbora 10. 9. 1941 za ukrepe proti partizanskim napadom.¹

POVELJSTVO XI. ARMADNEGA ZBORA V. p. 46, dne 10. septembra 1941 – XIX
Urad I. a. z.
št. I/2390 prot.
ZADEVA: Napad prevratnikov

POVELJSTVU DIVIZIJE »GRANATIERI DI SARDEGNA«	V. P. 81
POVELJSTVU PEHOTNE DIVIZIJE »ISONZO«	V. P. 59
POVELJSTVU GRANIČARJEV XI. A. Z.	V. P. 46
POVELJSTVU TOPNIŠTVA XI. A. Z.	V. P. 46
POVELJSTVU INŽENIRSTVA XI. A. Z.	V. P. 46

Dne 6. t.m. okoli poldneva je 5 vojakov iz obmejne milice kupilo živež v Črnomlju, nato pa se z vozom odpeljalo v Griblje, ko so jih s strelnim orožjem napadli subverzivni elementi. Ti so ubili dva vojaka, tri pa ranili.²

Poznejša poizvedovanja in ugotovitve kažejo, da je pet vojakov, v trenutku, ko je prišlo do napada, sedelo na vozu: trije na sprednjem sedežu in dva na zadnjem koncu voza, pri čemer sta bila s hrbtom obrnjena proti tovarišem.

Na ta način so imeli napadalci silno kratko razdaljo (okoli 10 m) zanesljivo tarčo in čas, da so izstrelili več krogel (8 jih je zadelo cilj), še preden so vojaki sploh mogli biti v položaju, da bi odgovorili.

Potek bolečega dogodka dokazuje, kako pogubna je zanikrnost, značilna za naše vojake, ko krožijo po splošno znanem sovražnem ozemlju, za katerega se ve, da na njem delujejo morilci in teroristi, ki so sklenili narediti čimvečjo škodo učinkovitosti naših oboroženih sil.

¹ Dne 7. septembra 1941 je poveljnik karabinjerjev XI. armadnega zbora, podpolkovnik Luigi Brucchiatti pisal poveljstvu karabinjerjev 2. armade: »Položaj je vznemirljiv skoro v vsej pokrajini. Lahko rečemo, da sta dve celi diviziji v stalni pripravljenosti.«

Nemški častniki, ki prebivajo v tistem delu Slovenije, ki so ga zasedli Nemci, izražajo zaradi tega malo laskave sodbe o ljubljanskih oblasteh ter pravijo, da je tod mogoče organizirati in izvršiti zločine in sabotažna dejanja samo zato, ker nočemo izdati tako strogih ukrepov kot v nemškem delu Slovenije, kjer so dobili zelo uspešne in koristne rezultate.

Iz vsega tega sledi, da je mogoče rešiti situacijo, ki ne sme dalje trajati, ker bi sicer močno trpel ugled oboroženih sil in naše vlade, le s tem, da se v Ljubljanski pokrajini uveljavi vojno stanje in določila čl. 217 zakona o javni varnosti ter zaupa vzdrževanje javnega reda vojaški oblasti.« (Zbornik NOV, VI/1, dok. 155).

¹ Arhiv IZDG, f. 656/II it., 2 l.

² Glej dok. 19, op. 3.

Ukazujem, da se dogodek pojasni vsem vojakom, da se vsem vtepe v glavo, da se je treba bati takšnih napadov v kateremkoli trenutku in v kateremkoli kraju Ljubljanske pokrajine.

Vojak, ki mora iz kakršnegakoli razloga z ene točke na drugo, ne sme misliti, da je na prijetnem izletu, marveč da je v boju z zvitimi hudodelci, ki prežijo nanj, ki se lahko nenadoma pokažejo iz smrtne zasede.

Poudari naj se, da takšna dejanja lahko ne le stanejo življenje naivne neprevidneže, marveč s svojimi rezultati spodbudijo sovražnika, da bo vse bolj izpopolnjeval svoje metode na škodo naših vojakov, pri čemer bo vse bolj škodil ugledu naših oboroženih sil na tem območju.

Vedno moramo biti pripravljeni **PRESENETITI, NE PA BITI PRESENEČENI**, nemudoma ubiti sovražnika, če se nenadoma pojavi, ne smemo se dati pobiti in maščevati moramo naše mrtve, ne pa povečevati njih število.

Ta naša okupacijska cona je bila zalita z vse preveč naše krvi, toda žal ne v odprtem in poštenem boju, temveč v zasedah, ki jih postavljajo zločinci, ki se nas ne bi upali odkrito napasti. Zato je torej treba v vsakem trenutku prilagoditi način vojskovanja, podnevi in ponoči je treba odbijati napade in napredovati, v vsakem trenutku mora biti puška nabita in pripravljena, bajonet mora biti vedno nasajen, ročna bomba pa na doseg, kajti morilec se lahko znenada prikaže.³

Za t. p.
POLKOVNIK NAČELNIK ŠTABA
–A. Gallo–
Podpolkovnik, podnačelnik štaba
Adelmo Pederzani
A. Pederzani

GENERAL ARMADNEGA ZBORA
POVELJNIK
–Mario Robotti–

Dok. 21

**Poročilo visokega komisarja za Ljubljansko pokrajino
predsedniku italijanske vlade Benitu Mussoliniju 18. 9. 1941
o izidu petmesečnega upravljanja pokrajine.¹**

D U C E

Približno 5 mesecev po ustanovitvi Ljubljanske pokrajine mi je v veliko čast poročati Vam o delu, opravljenem na Vaš ukaz:

³ Grenadir iz 1. bataljona 1. grenadirskega polka divizije sardinskih grenadirjev Dario Petrozzi je 20. septembra 1941 pisal nekemu vojaku v Trst: »Prost izhod iz vojašnice je dovoljen samo skupinam 3 vojakov z nabito puško. In imamo povelje, da streljamo na vsakogar, ki bi lahko vojakom storil kaj slabega; sedaj se bomo pač lahko zabavali. Kdor ustrelil kakšnega civilista, dobi povrh še mesec dni dopusta.« Za to pismo je vojak dobil od svojega divizijskega poveljnika Orlanda pet dni zapora. (Arhiv IZDG, f. 656/III it.)

¹ Arhiv IZDG, VK, 12/IV it., 13 l. Dokument ni datiran, pač pa je datirano precej krajše (2 strani) Graziolijevo poročilo, ki ima dobesečne odlomke iz širšega poročila Mussoliniju. Kaže, da je Grazioli to poročilo pripravil za pogovor z Mussolinijem, ki ga je imel 2. oktobra 1941 v Rimu. (Slovenec 3. 10. 1941.)

1) Splošen politični položaj

V okviru posebne situacije ozemlja in dogodkov, ki so se razvili in se razvijajo, lahko velja za zadovoljivega. Večina prebivalstva je imela raje in ima raje našo okupacijo, najprej kot »manjše zlo«, potem pa zaradi pravičnih in velikodušnih ukrepov, sprejetih v zvezi z njim, zaradi katerih je ob vsaki priložnosti izkazalo priznanje in hvaležnost. Redki komunistični in skrajno nacionalistični elementi so skušali motiti javni red z atentati, terorističnimi dejanji in sabotžami. Sprejeti so bili strogi ukrepi,² katerih odmev je bil ugoden v zdravem delu prebivalstva, gotovo pa bodo zadušili takšne pojave. Čeprav bi bil vsak optimizem škodljiv, je treba ugotoviti, da so se pojavi, ki so se pred mesecem stopnjevali v obdobju 10 dni, potem znatno zmanjšali. V osebnih stikih, ki sem jih imel s prebivalstvom 38 občin v pokrajini, s krajevnimi voditelji in nekdanjimi predstavniki, sem lahko ugotovil, da kmečko prebivalstvo nedvomno sestavlja najbolj zdrav del, ki se vede najbolj naklonjeno do nas.

2) Duhovščina

Duhovščina nam je še naprej v celoti naklonjena in popolnoma sodeluje z nami.

3) Tisk

Je ves čas podrejen preventivni cenzuri.³ Izkazal se je poslušnega našim navodilom in izjavil je, da je pripravljen na vsako zvesto sodelovanje.

Vendar ga je treba spodbujati, ker mu manjka sleherna pobuda.

To je tudi povezano z naravo tega ljudstva.

Vztrajal sem, da dva dnevnikarja izhajata v dveh jezikih.

Čez nekaj dni bo objavljen dvojezični lepak, ki ga bo izdala pokrajinska zveza Fašistične stranke.

Proučujem, ali bi bilo primerno in mogoče izdajati krajevni časopis v italijanskem jeziku.

Vsi številni periodični listi so podrejeni preventivni cenzuri, postopoma pa bodo ukinjeni tisti, ki nimajo nobene koristi glede na nove razmere.

4) Kulturne ustanove

Ukrepi, sprejeti v prid kulturnih ustanov, so nedvomno imeli širok in ugoden odmev na političnem področju.

Proučuje se želja, da bi se na vseh področjih usmerjali v našo kulturo. Približno 20 odst. prebivalstva bolj ali manj tekoče govori italijanski jezik in se ga intenzivno uči.

5) Šolstvo

a) **Univerza:** Ohranjene so bile obstoječe fakultete in nisem privolil v zaproseni četrti letnik medicine. Študentje te fakultete so prisilili, da bi dokončali študij

² Misli na svojo odredbo št. 97 z dne 11. septembra 1941. Z njo je uvedel izredno sodišče in smrtno kazen; s smrtno kaznijo je zagrozil vsem osebam, pri katerih bodo našli strelno orožje, strelivo in razstrelivo, proglase, znake in drugi prevratni material ali ki bi se udeležile shodov in sestankov enakega značaja in ki bi ogrozile varnost italijanskih oboroženih sil, organov civilne uprave in policije. Izredno sodišče naj bi sodilo po naglem postopku in izrečeno smrtno kazen naj bi izvršili v naslednjih 24 urah, če le mogoče v kraju, kjer je bilo kaznivo dejanje storjeno ali odkrito. Dne 29. septembra 1941 je Grazioli to odredbo dopolnil z odločbo št. 44, predvsem z opisom postopka pred izrednim sodiščem. (Službeni list za Ljubljansko pokrajino, št. 74, dne 13. 9. 1941 in št. 79, dne 1. 10. 1941; Zbornik NOV, VI/1, dok. 158, Slovenec 14. 9. in 4. 10. 1941.)

³ Civilni komisar Grazioli je že 2. maja 1941 izdal naredbo št. 2, s katero je uvedel »cenzuro, vzporeditev in nadzorstvo tiska na zasedenem slovenskem ozemlju.« (Službeni list kr. civilnega komisariata za zasedeno slovensko ozemlje, št. 36, dne 3. 5. 1941; Slovenec 5. 5. 1941.)

na italijanskih univerzah, in večinoma so bili poslani na univerzo v Padovi, pri čemer so jim pomagale velikodušne olajšave, ki ste jih dali Vi. Ustanovljena je bila stolica za italijansko književnost in postavljeni so bili lektorati za obstoječe fakultete.

- b) **Srednja šola:** Pouk se nadaljuje redno. Glede na to, da je predpisan pouk drugega jezika, bo to seveda italijanščina. Ustanovljena je bila nižja srednja šola za Italijane.
- c) **Osnovna šola:** Šolska obveznost je bila določena na šest namesto na sedem let, kot je veljalo prej. Šolski pouk se nadaljuje redno. Ustanovljena je bila osnovna šola za Italijane. Povečalo se bo število tečajev italijanščine za otroke in mladino.

6) Organizacije režima

- a) Ustanovljena je bila italijanska organizacija Fašistične stranke.⁴ Predlagana je bila ustanovitev nadaljnjih 8 organizacij Fašistične stranke v najpomembnejših središčih pokrajine. Ustanovljenih je bilo 44 centrov za pomoč v prav toliko občinah. Razvija se univerzitetna organizacija. Ustanovljena je bila ljubljanska ženska fašistična organizacija in ugodno se razvijata sekciji za kmečke gospodinje, delavke in služkinje. G I L je nastal v vseh občinah. Ustanovljen je bil en Dopolavoro oboroženih sil in 6 dopolavorov v podjetjih, medtem ko se ustanovljajo občinski in rajonski dopolavori. Ustanovljeno je bilo Združenje železničarjev in nastajajo združenja za šole, javne uradnike in zaposlene v državnih industrijskih podjetjih.⁵

⁴ Vodja fašistične stranke Benito Mussolini je ustanavljanje fašističnih organizacij v Ljubljanski pokrajini zaupal Grazioliju, ki je 30. maja 1941 izročil pokrajinsko vodstvo fašistične stranke v Trstu Pietru Pivi. Strankin Glasnik naredb v Rimu je 2. avgusta 1941 objavil naredbo, s katero je Graziolija imenoval za »zveznega poveljnika zveznih središč za pomoč in mladinskih organizacij« za Ljubljansko pokrajino, ter določil, naj v tej pokrajini ustanovijo te fašistične organizacije:

1. pokrajinsko zvezo središč pomoči s središči v okrajih in okrožjih, 2. pokrajinsko sekcijo poljedelcev s sekcijami po občinah, 3. pokrajinsko sekcijo poljedelskih delavk in delavk na domu z občinskimi sekcijami, 4. zvezno poveljstvo mladinskih organizacij z okrajnimi in občinskimi poveljstvi, 5. vseučiliško organizacijo, 6. pokrajinski Dopolavoro z Dopolavori v okrajih in občinah, 7. pokrajinski odbor italijanskega nacionalnega olimpijskega komiteja. Poleg tega je naročil, naj ustanovijo tudi 1. pokrajinsko zvezo fašističnih bojnikov za člane fašistične stranke in 2. žensko fašistično organizacijo za članice fašistične stranke. Grazioli je imel ob sebi dva podpoveljnika, in to prvega za pokrajinsko zvezo središč pomoči (Giorgio Gatti) ter drugega za mladinske organizacije (Pietro Cassani) ter zaupnico za fašistke (Ida De Vecchi), z dvema podzaupnicama, zaupnika za vseučiliško organizacijo (Piero Carrà), predsednika pokrajinskega Dopolavora (Dario Liberati), predsednika pokrajinskega odbora italijanskega olimpijskega komiteja (Giovanni Buratti). Oktobra 1941 je tajnik fašistične stranke v Rimu po Mussolinijevih navodilih odredil, naj v Ljubljani ustanovijo t.i. Zvezo bojnih fašijev v Ljubljani in je Mussolini imenoval za pokrajinskega tajnika (federale) Graziolija. (Slovenec 23. 10. 1941.) Ta je 12. februarja 1942 to funkcijo izročil Orlandu Orlandiniju. (Slovenec 14. 2. 1942.) Pokrajinska organizacija fašistične stranke za Ljubljansko pokrajino je izdajala glasilo »Prima linea« (Prva črta), kar je vidno iz Mussolinijevega pisma tej organizaciji, ki da stoji v prvi črti.

⁵ Visoki komisar Grazioli je 1. novembra 1941 z odredbo št. 136 razpustil vsa društva univerzitetnih študentov v Ljubljani in ustanovil Vseučiliško organizacijo v Ljubljani (Organizzazione Universitaria Lubiana – OUL), ki ji je 9. decembra 1941 imenoval vodstvo – direktorij (zaupnik Piero Carrà, podzaupnik Franc Župec in 10 članov). (Službeni list za Ljubljansko pokrajino, št. 88, dne 1. 11. 1941; Slovenec 19. 11. in 10., 13. ter 16. 12. 1941.) Novembra 1941 je tajnik fašistične stranke v Rimu kot poveljnik Italijanske liktorske mladine (Giuventù Italiana del Littorio – GIL) razširil to organizacijo tudi na Ljubljansko

- b) **Sindikalne organizacije:** Ustanovljena je bila Pokrajinska delavska zveza,⁶ ustanavlja se zveza delodajalcev,⁷ pripadnikov svobodnih poklicev in umetnikov.⁸ Ustanovljeno je bilo Pokrajinsko združenje združnih zvez. Ustanovljen je bil Pokrajinski urad za nameščanje, ki ga prej ni bilo.⁹ Vse sindikalne organizacije so imele političen značaj. Pristopanje poteka postopoma, vendar hitro, pri čemer se skrbi za natančen pregled premoženjskega stanja.

7) Splošen gospodarski položaj

Je še vedno močno pretresen zaradi vojne in razdelitve slovenske gospodarske celovitosti, posledice pa so bile neprijetne za nas. Čeprav morajo celoviti problemi počakati na dokončno ureditev, ker so povezani s sporazumi s državami naslednicami nekdanje Jugoslavije, se življenje čedalje bolj ureja in zaupanje v nas je popolno. V 4 mesecih je bilo vpisanih v našo blagajno 85 milijonov državnih obveznic. Če se upošteva, da so bili vrednostni papirji nekdanjega avstro-ogrskega cesarstva izplačani ali pa zamenjani in da se še nič ne ve o usodi nekdanjih jugoslovanskih, potem zgoraj omenjena številka lahko predstavlja tudi pomembno prvino politične presoje. Načrt del, ki ste ga ukazali, se izvaja v celotni vrednosti 81,443.000 lir, od česar 41 milijonov v breme izrednih nakazil tej pokrajini (65 milijonov); 25,850.000 lir v breme A A S S ;¹⁰ 3 milijone lir za obnovno vojne škode; preostanek gre v breme državne in pokrajinske bilance visokega komisariata.

Pri teh delih je zaposleno približno 3 tisoč delavcev.

Brezposelnost, ki trenutno šteje 5.433 enot, se bo še znatno zmanjšala, kakor se bodo pač razvijala sama dela. Velike težave so na splošno z nameščanjem uradnikov in izobražencev, pa tudi tiskarjev.

pokrajino kot Italijansko liktorsko mladino Ljubljane (Giuventù Italiana del Littorio di Lubiana – GILL). (Slovenec 18. 11. in 11. 12. 1941.) O Graziolijevi fašizaciji Ljubljanske pokrajine glej razpravo dr. Iva Juvančiča: Italijanski okupator v Ljubljani 1941–1943. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, III/1962, št. 1, str. 71–73 (dalje: Juvančič, Italijanski okupator v Ljubljani.) O odporu slovenske mladine proti GILL in fašizaciji ter raznarodovanju glej knjigo Franceta Škerla: Ljubljanske srednje šole v letih 1941–1945. Prispevki k zgodovini Ljubljane v letih fašistične in nacistične okupacije. Ljubljana 1964 (dalje: Škerl, Ljubljanske srednje šole).

⁶ Visoki komisar Grazioli je z uredbo št. 61 dne 8. julija 1941 Delavsko zbornico preimenoval v Pokrajinsko delavsko zvezo (Službeni list za Ljubljansko pokrajino, št. 5, dne 9. 7. 1941) in ji poleg predsednika Branka Alujeviča imenoval italijanskega »strokovnjaka« Elia Vagliana. Ta je bil nekakšen komisar, ki naj bi delavsko strokovno organizacijo vključil v fašistični korporativni sistem. Dne 14. januarja 1942 so bila potrjena pravila Pokrajinske delavske zveze. (Službeni list za Ljubljansko pokrajino, št. 55, dne 9. 7. 1941 in št. 6, dne 21. 1. 1942.)

⁷ To zvezo je Grazioli ustanovil 15. novembra 1941 z odredbo št. 151 in je zajela vsa združenja industrijcev, obrtnikov, trgovcev, kmetov, denarnih in zavarovalnih zavodov. (Službeni list za Ljubljansko pokrajino, št. 93, dne 19. 11. 1941.) »Z razpustitvijo starih strokovnih organizacij, ki so bile od različnih bivših političnih strank ter z ustanovitvijo Pokrajinske zveze delavcev, delodajalcev ter pokrajinske zveze obrtnikov in umetnikov ter z ustanovitvijo pokrajinskega odseka za rokodelce, je bil ustvarjen ploden začetek za uvedbo našega korporativnega reda,« je pisal Slovenec 25. 11. 1941.

⁸ Zvezo svobodnih poklicev in umetnikov je Grazioli ustanovil z odredbo št. 29 dne 19. februarja 1942. (Službeni list za Ljubljansko pokrajino, št. 15, dne 21. 2. 1942.)

⁹ Visoki komisar Grazioli je dne 25. junija 1941 izdal odredbo št. 52 o »ureditvi povpraševanja in ponudbe dela«, za kar naj bi pri Borzi dela v Ljubljani ustanovili pokrajinski namestitveni urad. Dne 8. avgusta 1941 je imenoval člane tega urada (predsednik Giorgio Gatti). Službeni list za Ljubljansko pokrajino, št. 51, dne 25. 6. 1941 in št. 64, dne 9. 8. 1941.

¹⁰ Te kratice mi ni uspelo razrešiti.

- a) **Banke:** Položaj, ki smo ga našli ob zasedbi, je povzročal hude skrbi zaradi velikih dvigov, ki so jih imetniki izpeljati tik pred sovražnostmi, in zaradi velikih naložb na tistem ozemlju banovine, ki je ostalo zunaj naše zasedbe, tako da so nekdanje jugoslovanske oblasti razglasile moratorij izplačil. V mesecu maju je bil splošni moratorij preklican in v zaporednih etapah je bilo mogoče odpraviti tudi bančni moratorij, razen pri Poštni hranilnici, katere razpoložljiva sredstva so bila v celoti prenesena v Sarajevo. Vendar je bilo treba obdržati poseben moratorij na vloge tistih, ki so izgubili gotovino zaradi moratorija, ki je bil dovoljen kmetom. Glede na veliko število obstoječih posojilnic se nove niso odpirale, z izjemo Italijanske banke. Velike italijanske bančne ustanove vendarle sodelujejo z gospodarstvom v pokrajini, in to prek korespondenčnih računov z domačimi ustanovami. Trenutno je pozornost obrnjena na likvidacijo podružnic nekdanjih jugoslovanskih bank in na likvidacijo ali koncentracijo preštevilnih majhnih posojilnic. V pokrajini je bilo kar 167 posojilnic, od teh 56 v Ljubljani, v njih pa je bilo za 836 milijonov lir sredstev. Vrednostni papirji nekdanje jugoslovanske vlade, deponirani na konverzijskem sedežu, znašajo 750 milijonov dinarjev.
- b) **Zavarovalnice:** V Ljubljanski pokrajini so delovale jugoslovanske, italijanske, nemške, francoske in še dve krajevni družbi znatnega gospodarskega pomena, katerih ena je bila vzajemnega značaja in pod nadzorstvom klerikalne stranke, druga pa je v veliki meri imela čehoslovaški kapital (49 odst.). Sovražne družbe so bile zasežene, njihove listine pa bodo dodeljene italijanskim družbam, ki že delujejo na ozemlju. Dovoljen je bil Državni zavarovalni zavod za življenjsko zavarovanje, ne bodo pa dovoljeni drugi zavodi, dokler se položaj ne bo umiril.
- c) **Industrijska oprema:** Obstaja 142 industrijskih podjetij s 5.232 zaposlenimi delavci, in 2.100 obrtnih delavnic industrijskega ali trgovskega značaja.
- d) **Kmetijstvo:** Ozemlje je v velikem delu gričevnato in gorsko in kmetijstvo je pretežno travniško-pašniškega in gozdnega značaja. Glavne kulture so razdeljene takole: gozdovi 185.829 hektarov; stalni travniki 99.491; polja 84.053; vinogradi 6.901. Gre za kmetijstvo z zelo nizko proizvodnjo, ki pa jo je gotovo mogoče povečati z uvedbo boljših obdelovalnih sistemov. Izdelan je bil že načrt za namakalne in izsuševalne naprave. Izvedba prve faze del bi znatno povečala proizvodnjo.
- e) **Trgovina:** Redka tehnična oprema, obrnjena je predvsem v preskrbo za potrebe prebivalstva.
- f) **Rudni viri pokrajine:** En rudnik rjavega premoga; 5 rudnikov lignita s sedanjo proizvodnjo 20.000 ton mesečno. Predvidena je podvojitev. Dobro bi bilo, če bi A C A I¹¹ prevzel nalogo, da se sistematično organizira raziskave pod zemljo, kot mi je to že predlagala sama družba.
- g) **Velesejem:** Ljubljanski velesejem, ki se bo začel 4. oktobra¹² in ki obeta največji uspeh, pomeni utrditev gospodarskega in političnega značaja, nedvomno pa bo usmeril vključevanje gospodarstva pokrajine v italijansko gospodarstvo.

¹¹ Najbrž Associazione Carbonaia Anonima Italiana – Anonimna italijanska premogovniška družba.

¹² Italijanski okupator je v Ljubljani nadaljeval s prirejanjem razstav na Ljubljanskem velesejmu, vendar samo leta 1941 (od 4. do 13. oktobra). 20. ljubljanski velesejem je odprl minister za korporacije Renato Ricci. (Slovenec 2., 4. in 5. 10. 1941.) Dne 6. 10. 1941 so pripadniki borbenih skupin v velesejemskih prostorih podtaknili dve bombi, ki sta tudi eksplodirali. (Dušan Bravničar: »Tovarne« eksploziva. Ljubljana v ilegali, II, Ljubljana 1961, str. 119–120.) Poveljstvo karabinjerske skupine Ljubljana je 7. oktobra 1941 poročalo, da sta prejšnji dan zvečer na ljubljanskem velesejmu eksplodirali dve bombi in da so prišli 33-

8) **Živila in cene:** Preskrba z živili je redna.

Izpeljani so bili vsi predpisi, ki zadevajo živilske nakaznice,¹³ kakor tudi druge v Kraljevini veljavne omejitve.

Po skoku navzgor v trenutku menjave denarja se cene ustaljujejo.

Sprejeti so bili nadzorstveni ukrepi v sodelovanju s centri za pomoč P N F in ustrezni represivni ukrepi.

9) **Plače – mezde – pokojnine**

Že ob naši zasedbi smo naleteli na neugoden položaj, kajti plače, mezde in pokojnine niso sledile zviševanju življenjskih stroškov. Neugodni položaj se je še stopnjeval in se ni ustavil z ukrepom, ki sem ga izpeljal, ko sem dovolil 10- do 20-odstotno povišanje, vendar ne za pokojnine. Potrebna je nova prilagoditev, izvaja pa se z revizijo delovnih pogodb. Za državne in poldržavne uslužbence in pokojnine bom izpeljal predloge in upam, da jih bodo pristojna ministrstva lepo sprejela, ker so nujni. V delavskih krogih so z največjim zadovoljstvom sprejeli novico o povečanju družinskih doklad, ki ste ga ukazali.

10) **Administrativno vodenje**

Upravljanje visokega komisariata je redno, bilanca je v bistvu uravnovešena, z izjemo železnic, ki jih je z dnem okupacije prevzelo ministrstvo za promet.

Omenjeno bilanco je že potrdilo ministrstvo za finance.

VISOKI KOMISAR

–Emilio Grazioli–

letnega tehnika Vladimira Grčarja iz Črnomlja, pri katerem so na ljubljanskem stanovanju našli prevratno gradivo. (Arhiv IZDG, VK, f. 14/III it.) Pozneje je italijanska vojska veleseljske prostore uporabljala za svoja motorna vozila.

¹³ Racionirano preskrbo, ki jo je za kruh in moko uvedla že Kraljevina Jugoslavija, je italijanski okupator razširil še na druga živila (23. 6. na kruh, testenine in riž, 16. 7. mast in sladkor, 9. 8. meso, 21. 8. 1941 maslo in 1. 4. 1942 mleko).

Dok. 22

Zabeležka generalnega štaba kopenske vojske 17. 9. 1941 za Mussolinija o razmerah v Ljubljanski pokrajini.¹

GENERALNI ŠTAB KRALJEVSKE VOJSKE V. P. 9, dne 22. septembra 1941-XIX

Urad za operacije – 3. odsek

Št. 15388 prot.

Zaupno

ZADEVA: Zasebno sporočilo

EKSCLENCI ARMADNEMU GENERALU
AMBROSIU VEL. VITEZU VITTORIU
POVELJNIKU 2. ARMADE

VOJNA POŠTA 10

V prilogi pošiljam zabeležko, poslano duceju, glede vedenja nekaterih častnikov v ljubljanski posadki. Sledi pristni ducejev izraz o tej zadevi:

»Vzeti je treba čas poveljniku posadke v Ljubljani.«

Glede zgornjega naj V. e. ukrepa.

Načelnik generalnega štaba
Roatta

LJUBLJANA

17. septembra 1941-XIX

Iz zaupnih poročil, ki so jih posredovali neposredni opazovalci, se je zvedelo:

»Po stvarni presoji razmer, ki so nastale v italijanski Sloveniji, se svetuje – pri čemer se ne gre pretirano vznemirjati zaradi tistega, kar je mogoče nadzorovati – da se za prihodnost upoštevajo nekateri dejavniki, ki bi utegnili uiti pozornosti raznih oblasti.

Te namreč dajejo vtis, da ne gledajo in presojujejo položaja s panoramskih in totalnih pregledov, marveč vsaka iz svojega zornega kota, se pravi, omejeno na svoj akcijski sektor in na svojo stroko.

Z italijanske strani se opaža precejšnja vznemirjenost med Slovani.

Politika laskanja pravzaprav hromi akcijo prodora in torej onemogoča učinkovito nadzorstvo nad novo pokrajino.

Pogosto se dogajajo nasilna dejanja.

V komunistični zasedi v Gribljah – Ljubljana sta bila 6. t. m. dva črnosrajčnika ubita, dva pa ranjena.² Dne 8. t. m. je bila na Ježici Ljubljana drzno napadena druga obmejna patrolja. Hudo ranjen je bil en, lažje ranjen pa en član patrolje.³ Dne 10. t. m. je bila napadena obmejna patrolja v Gabrju.⁴ En ranjen. Kot se je razkrilo, je mogoče trditi, da so bili napadalci četniki pod poveljstvom srbskega častnika.⁵

¹ NAW, T-821, R-395, p. 72–74.

² Glej dok. 19, op. 3 in dok. 20.

³ Dne 7. septembra 1941 pozno zvečer je bila blizu pošte na Ježici napadena tričlanska patrolja obmejne milice in ranjena dva miličnika. (Arhiv IZDG, f. 155 it., poročili pov. X. bat. kralj. fin. straže, št. 4344 dne 8. 9. 1941 in notr. karab. čete Ljubljana, št. 75/136, dne 8. 9. 1941.)

⁴ Poveljstvo ljubljanske čete kohorte 4. legije obmejne milice je 11. septembra 1941 poročalo, da so partizani napadli šestčlansko patroljo obmejne milice iz posadke v Gabrju pri Dobrovi in ranili miličnike. (Arhiv IZDG, f. 155/II, poročili pov. čete kohorte Ljubljana 4. legije obmejne milice št. 151, dne 11. 9. 1941 in 3. čete XXI. spec. bat. graničarjev 10. 9. 1941.)

⁵ Ta podatek ne drži, ker takrat ni bilo četnikov v Sloveniji.

Komunizem je spet aktiven in deluje z velikim propagandnim uspehom zlasti med mladimi.

Emigranti mirno živijo.

Do italijanskih oboroženih sil je čutiti le malo spoštovanja in vse manj obzirnosti.

Vsega tega je kriva očitna disciplinska popustljivost nekaterih enot, predvsem pa pretirano zgovorno obnašanje nekaterih častnikov, ki v stikih s civilnim prebivalstvom ne zamolčijo svojih kritičnih pripomb, po teh pa domačini sklepajo, da v italijanski vojski ne čutijo z vojno in da v njej ni razširjeno prepričanje o zmagi.

Poleg tega se širi močno nezadovoljstvo zaradi ekonomskih omejitev, ki so posledica naraščajočih zahtev; zaradi pogosto pomanjkljivih akcij raznih hierarhij; predvsem pa zaradi občutka, ki daje povode za številne utvare in zbuja upanje na 'združenje slovenskih pokrajin'.

Kar zadeva slednje, je nevarnost zajela tudi nekdanje obmejne pokrajine. Želja po boljšem ravnanju, podobno tistemu, ki so ga deležni ljubljanski Slovani, lahko v tem trenutku samo obuja težnje po slovanskem jeziku, slovanski šoli, boljšem ravnanju s Slovani, mogoče po posebni politični obliki, ki jo je razsulo nekdanje Jugoslavije uničilo in ki jo bo ruski poraz dokončno pokopal.

Sklep: izredno modro bi bilo, če bi zadevne oblasti proučile stvari in dogodke tako resno, kot to terja čas, brez vznemirjenja in brez dramatičnosti, kajti boljši je majhen odstotek previdnega pesimizma kakor rožnat pogled na vse.⁶

⁶ Generalni štab kopenske vojske je 23. septembra 1941 sporočil poveljstvu 2. armade, da je Mussolini nezadovoljen z delom italijanskih oblasti v Ljubljanski pokrajini, ker niso dovolj odločne in se zaradi tega širi komunizem in naraščajo uporniške akcije, zlasti še v Ljubljani. (NAW, T-821, R-395, p. 72-74). Poveljnik 2. armade, general Ambrosio je 26. septembra 1941 prvi del tega poročila povzel in ga posredoval poveljstvu XI. armadnega zbora. Nato je dodal: »Vse to bi lahko izviralo iz neke očitne disciplinske ohlapnosti nekaterih enot, predvsem pa iz čezmerno blebetavega vedenja častnikov, ki v stikih s civilnim prebivalstvom ne molčijo o nekaterih svojih kritičnih ocenah, iz katerih drugorodci dobijo prepričanje, kakor da v italijanski vojski ne občutijo vojne kakor tudi, da niso prepričani v zmago. To slabost govoriti neustrezno je treba odpraviti. Treba je pozvati častnike k tisti resnosti, ki jo zahteva čas, in morajo vsi upoštevati, da si ni treba samo prizadevati za zmago, temveč je tudi treba govoriti tako, da bi poslušalci imeli občutek, da mi neomajno zaupamo v zmago.« (NAW, T-821, R-279, p. 168, pov. 2. arm. št. 60/zaup. osebno, 26. 9. 1941.)

Ko je Robotti dal to pismo prebrati poveljniku divizije sardinskih grenadirjev, generalu Orlandu, je ta menil, da je razlika v gledanju na razmere med vojaškimi in političnimi oblastmi le v nečem, in to: »Medtem ko imajo vojaške oblasti v svojem ravnem in ravnotežnem ocenjevanju dejanj glede na vojno stanje in glede na politično-strateške razmere dolžnost pojasnjevati višjim poveljstvom stvarno težo dogodkov, da bi preprečile vsakršno presenečenje tudi v najbolj prekleti domnevi, da ta cona lahko postane operativno območje, pa morajo civilne oblasti po navodilih, za katere se mi zdi, da so jih dobile, za potrebe zunanje politike zmanjševati dejanja in dogodke. Torej nikakršne razlike glede dela in dejavnosti.« (NAW, T-821, R-279, p. 145, pov. div. sard. gren., št. 7031 op., 30. 9. 1941.)

Dok. 23

Povelje poveljstva XI. armadnega zbora 29. 9. 1941 za odločnejšo taktiko v boju proti narodnoosvobodilnemu gibanju.¹

ZA POTRDIŠTEV

POVELJSTVO XI. ARMADNEGA ZBORA V. p. 46, dne 29. septembra 1941 – XIX

Urad za operacije

Št. 02/8384 prot. op.

ZADEVA: Nasilniška dejavnost

POVELJNIKU DIVIZIJE »GRANATIERI DI SARDEGNA«

POVELJNIKU DIVIZIJE »ISONZO«

Odkril sem, da storilci nasilniških dejanj še vedno nekaznovano pobegnejo pred reakcijo osebja, dodeljenega službi javnega reda.

Čeprav upoštevam posebne težave, ki jih ima osebje pri opravljanju svoje naloge, trdim, da je negativni rezultat represivne akcije posledica pomanjkanja nagle, odločne, energične reakcije vojske, kar je pomanjkanje **odločne taktike**, zaradi česar se izjalovi vsaka reakcija.

Pomen službe, ugled vojske, absolutna potreba, da se z največjo odločnostjo zaduši vsako sabotažno dejanje, zahtevajo, da je tudi v tem načinu boja treba ukrepati manj apatično, odločneje, pogumneje in napadalneje.

Prosim poveljnika divizij, naj v tem smislu vztrajata v navodilih.

GENERAL ARMADNEGA ZBORA

POVELJNIK

–Mario Robotti–

M²

Dok. 24

Poročilo poveljstva 2. armade 30. 9. 1941 o razmerah v Ljubljanski pokrajini.¹

POVELJSTVO 2. ARMADE

V. p. 10, dne 30. septembra 1941/XIX

Urad I

Situacija št. 41

I. DEL

VARIANTE K POLITIČNI SITUACIJI

Priključena Slovenija

Komunistično-panslovanska propaganda se je zaostрила in se zdaj kaže v napadih na naše vojake ali privržence naših ustanov. Močno je razširjenje trosenja letakov, ki

¹ Arhiv IZDG, f. 656a/IV it., 1 l.

² Robottijeva parafa.

³ Arhiv IZDG, f. 656/II it., 1 l.

ščuvajo k odkritemu upor. Očitno je soglasje z rusko-britansko propagando, ki je izredno delavna. Prav tako očitno je zadržano nezadovoljstvo, s katerim so sprejeti vsi glasovi in namigi, ki širijo dvom o vitalnosti Osi in njeni končni zmagi. In naposled, ugotovljene so bile tesne zveze celotnega gibanja z uporniki v nemški Sloveniji, Srbiji in Hrvaški. Krepi se misel na obnovo Jugoslavije v enotnosti zoper Os.

Razglas visokega komisarja, s katerim so določeni ostri ukrepi zoper agitatorje,² je po prvih trenutkih presenečenja izzval top in potuhnen odgovor množic. Predstavniki največjih domačih političnih strank, ki so že ponudili svoje sodelovanje našim oblastem, so to izkoristili za to, da so se umaknili s prejšnjih stališč, češ da so izdani ukrepi protiustavni.³ Krinka je padla. V srednjih plasteh, še posebej pa med kmečkim prebivalstvom, se je potrdila molčečnost, s katero se ščitijo agitatorji.

V celoti je položaj napet, zahteva premislek in ostro togo in neomajno izvajanje ukrepov, ki so bili izmišljeni zato, da se mu postavi po robu.

Za t.p.

PODPOLKOVNIK PODNAČELNIK ŠTABA

–A. Pederzani–

A. Pederzani

Dok. 25

Navodila poveljstva XI. armadnega zbora 5. 10. 1941 za vedenje enot v boju proti narodnoosvobodilnemu gibanju.¹

POVELJSTVO XI. ARMADNEGA ZBORA

V. p. 46, dne 5. oktobra 1941 – XIX

Urad za operacije

Št. 02/8505 prot.

ZADEVA: Protikomunistični boj – vedenje enot

POVELJNIKU PEHOTNE DIVIZIJE GRANATIERI DI SARDEGNA

V. p. 81

POVELJNIKU PEHOTNE DIVIZIJE ISONZO

V. p. 59

POVELJNIKU GRANIČARJEV XI. A. Z.

Logatec

POVELJNIKU TOPNIŠTVA XI. A. Z.

V. p. 46

POVELJNIKU INŽENIRSTVA XI. A. Z.

V. p. 46

V celoti posredujem okrožnico 9758 poveljstva 2. armade glede omenjene zadeve in izvleček iz Situacije št. 41 z dne 30. septembra t. l. zgoraj omenjenega poveljstva.²

Ta dokumenta – ki ponavljata in poudarjata razmere, pravila in vedenje, ukazano našim enotam na teh okupiranih tleh, in ki sta močno potrdilo tistega, kar že več kot tri mesece odrejam – prihajata na to poveljstvo prav v času, ko se je v zadnjih 24 urah zgodilo naslednje:

² Glej dok. 8, op. 12 in dok. 21, op. 2.

³ Misli na izstop dr. Marka Natlačena in Ivana Puclja iz sosveta visokega komisarja za Ljubljansko pokrajino 10. septembra 1941. Pozneje sta izstopila še Rudolf Krušec (23. 12. 1941) in Milko Pirkmajer (22. 3. 1942).

¹ Arhiv IZDG, f. 656/II it., 21.

² Glej dok. 24.

- 1 napad na železnico, ko se je iztiril tovorni vlak;³
- 1 trčenje navadnega vlaka z vojaškim vlakom, iz še neugotovljenih vzrokov, vendar bi bilo prenačljeno, če bi izključili možnost zle nakane, sabotaže;⁴

- uboj financarja v bližini Ježice (Ljubljana), ki je bil seveda tako nepreviden, da je bil ponoči sam zunaj svojega prebivališča in ni poskrbel za potrebne previdnostne ukrepe, čeprav je gotovo vedel za vse okrutne umore, ki so se že zgodili na škodo pripadnikov naših oboroženih sil;⁵

- uboj višjega deseterja iz 23. pehotnega polka danes ponoči ob treh, in sicer v naslednjih okoliščinah

Patrulja treh mož (kar je malo) pod poveljstvom omenjenega višjega deseterja je bila na pregledu železniške proge v bližini Črnomlja (kraja, v katerega bližini so bili v zadnjem času napadeni in sredi belega dne ubiti dva financarja in črnosrajčnik, ranjena pa še dva vojaka), pri tem pa je naletela na dva posameznika. Na klic stoj! sta se ustavila. Višji desetar se jima je potem približal, da bi ugotovil, za koga gre, tedaj pa ga je ubila krogla iz revolverja. Morilcema se je posrečilo pobegniti!⁶

- davi je bil sredi belega dne v Šmarju (v bližini Škofljice) ubit karabinjer s tamkajšnje postaje; ubili so ga komunisti, ki so ujeli in odvedli s seboj nekdanjega slovenskega orožnika v naši službi, ki je bil na obhodu z ubitim karabinjerjem.⁷

Pojasnilo ni potrebno. Zares žalostno je treba ugotoviti, kako daleč smo že od obravnavanja, ki ga zaslužijo ti lažni begunci, ki se ne omejujejo na to, da živijo v gozdovih, marveč se sprehajajo po mestih in vaseh, in ki v teh oblikah zagrizenega

³ Železniško progo med postajama Planina in Rakek v noči na 4. oktober 1941 (v času ljubljanskega velesjema) je minirala trojka iz Borovniške partizanske čete pod vodstvom Mirka Bračiča. Zaradi razstreljene proge se je iztirila lokomotiva in 12 vagonov. Proga je bila neprevozna 14 ur; vojaki so nato en tir popravili, drugi tir pa je ostal zaprt za promet še teden dni. Škodo so ocenili na 586.000 lir. (Slovenski poročevalec, II/20, dne 11. 10. 1941; Zbornik NOV, VI/1, dok. 47; Pasetta: Nastanek in delovanje Borovniške čete, str. 241–243.)

⁴ Dne 5. oktobra 1941 ob 6. uri zjutraj sta pri čuvajnici št. 411 pri Borovnici trčila vojaški vlak, ki je iz Ljubljane peljal 146. bataljon črnih srajc, s tovornim vlakom št. 649, ki je peljal iz Postojne. Žrtev ni bilo, proga pa je bila zaprta šest ur. (Arhiv IZDG, f. 155/IV, poročilo ljubljanske zunanje karab. tenence, št. 28/19, dne 5. 10. 1941.)

⁵ Ni mi uspelo ugotoviti, kdaj se je to zgodilo in kdo je bil financar.

⁶ Dne 4. oktobra 1941 zvečer sta dva mladeniča (Slavko Cerjanec in Jože Kopljan) iz Gradaca na poti iz Moverne vasi, s Krupe proti Gradacu pri železniškem podvozu v Kloštru naletela na patroljo iz 5. čete 2. bataljona 23. pehotnega polka iz Semiča. Ko je patrolja hotela mladeniča legitimirati, je eden od njiju dvakrat ustrelil s pištolo na višjega deseterja Narcisa Donatella in ga ubil. (Polič: Belokranjski odred, str. 60–61.)

⁷ Dne 4. oktobra 1941 je patrolja partizanov iz Molniške in Radomeljske partizanske čete med Šmarjem-Sapom in Repčami napadla italijansko karabinjersko patroljo. Ubila je karabinjerja in ujela bivšega jugoslovanskega orožnika v italijanski službi, ki ga je čez nekaj dni izpustila. Zaplenila je puško in pištolo. (Slovenski poročevalec II/20 dne 11. 10. 1941, Zbornik NOV, VI/1, dok. 47; Ferlež, n. d., str. 143.)

General Orlando je 7. oktobra 1941 navedel 6 akcij, ki so jih izvedli partizani ob odprtju ljubljanskega velesjema: napade na železnico pri Rakeku in Borovnici, uboj financarja na Ježici in karabinjerja v Šmarju-Sap, napad na vojake v Šmarju-Sap in bombni napad na ljubljanski velesjem. Menil je, da sta dve glavni točki zatočišč za upornike, in to Iški Vintgar z razdelkoma v coni Škofljica-Šmarje Sap in na Ljubljanskem Vrh (Vrhnika). Navedel je tudi dejanja, ki jim je treba posvetiti posebno pozornost, in to na gibanje treh oseb, aretiranih v Polhovem Gradcu, ki so prišli iz Ljubljane in prinesli v težkem paketu orožje, strelivo in vojaški material, na gibanje štirih oboroženih posameznikov, ki so na cesti proti Igu nesli velike pakete. Zato je naročil, naj poveljnik 2. bataljona 1. grenadirskega polka usmerja dejavnost svoje enote na cesto Studenec Ig, kjer so 6. 10. videli okoli 20 upornikov, poveljnik 3. bataljona 2. grenadirskega polka naj usmeri pozornost na zasede in čistke, ki jih je Orlando ukazal izvesti to noč in jutro. (Arhiv IZDG, f. 196/I it., Orlando, št. 7290 op., 7. 10. 1941.)

in trdega boja (čeprav še omejenega na posamezne primere razbojništva) še vedno prekašajo naše dobre, predobre, prostodušno zaupne vojake.

Okrožnica načelnika generalnega štaba kopenske vojske – št. 19000 z dne 6. septembra, posredovana z listom št. 02/7817 z dne 15. septembra;⁸ jasno odreja, kako se je treba vesti, izdanih je bilo veliko svaril, izdan je bil ukaz – danes, ko obstaja odredba političnih oblasti, ki ne dopušča dvomov o tistem, kar je dovoljeno, in o tistem, kar ni dovoljeno – kako je treba preprečevati, kajti vedno ni mogoče zatirati, zlasti še v primerih očitnega kršenja predpisanih pravil. In še vedno smo priče presenetljivim dogodkom, kakršen je tisti s patroljo iz 23. polka, ki je naposled naletela samo na dva razbojnika in je bila izigrana, vendar pa ne bi smela imeti takšnih sitnosti, kajti glede na čas in kraj, kjer se je srečala z njima, bi morala ukrepati čisto drugače.

Nič drugega ni treba dodajati kakor tole navodilo: V službi javnega reda, ko so mogoča presenečenja (in opozarjam, da je ponoči to vedno mogoče), mora biti orožje nabito in naperjeno.

V tej zvezi opozarjam na navodila, ki jih je izdalo poveljstvo 2. armade z listom 3534 z dne 28. septembra t. l. in ki jih sem posredoval s svojim pismom 6070 z dne 2. oktobra, in na navodila, ki so v /členu/ 213 Pravil za službo v posadki.⁹

Zgoraj omenjeno naj bo predmet NAJPOMEMBNEJŠIH navodil za vse poveljnike manjših enot, za vse podčastnike, za vse enote. Skušati je treba doseči cilj, ki je naša najodločnejša naloga: opraviti je treba s temi sovražniki, ki – ponavljam – niso bili tako pogumni, da bi se spopadli z nami na odprtem polju, s sovražniki, ki nas sovražijo, kakor sovražijo Italijo in fašizem. Zapomnite si, da je za naše čete, ki se nenehno pripravljajo in urijo za bolj odprto in širšo vojno, ta vojna **prav tako** vojna, potuhnjena in kruta vojna, sestavljena iz zased in krutih muk, torej individualno težja, vendar je treba zmagati v njej.

GENERAL ARMADNEGA ZBORA
POVELJNIK
–Mario Robotti–
Mario Robotti

⁸ V okrožnici 19.000 z dne 6. septembra 1941 je generalni štab kopenske vojske »ukazal streljati brez rednih opozoril ponoči in tudi podnevi na vseh območjih tega italijanskega ozemlja in pooblastil pristojna poveljstva, da te predpise razširijo na druge cone svoje pristojnosti, potem je jasno, da je treba podobne ukrepe, nikakor ne bolj omejitvene, uvesti tudi na območjih, kot je Slovenija.« Ko je poveljstvo 2. armade 23. oktobra 1941 to sporočilo poveljstvu XI. armadnega zbora, je opozorilo, da je, ne glede na politično organizacijo območja, treba v Sloveniji uvesti vse ukrepe za varstvo in obrambo, ki jih zahtevajo razmere, pri čemer naj upoštevajo njegovo brzojavko št. 8432 z dne 7. septembra 1941. Na koncu je general Ambrosio zahteval preiskavo o Ložu in Bezuljaku. (Arhiv IZDG, f. 656/III it.) Glej dok. 29, op. 2 in 3.

⁹ Teh dokumentov nisem našel v naših arhivih.

Dok. 26

Povelje poveljstva 11. armadnega zbora 7. 10. 1941 za varnost posadk.¹

POVELJSTVO XI. ARMADNEGA ZBORA

V. p. 46, dne 7. oktobra 1941–XIX

Urad za operacije

Št. 02/8594 op.

ZADEVA: Varnost posadk

POVELJSTVU PEHOTNE DIVIZIJE »GRANATIERI DI SARDEGNA«
POVELJSTVU PEHOTNE DIVIZIJE »ISONZO«

Enote armadnega zbora se razmeščajo in če se ne bo zgodilo nič nepredvidenega, bodo tako razporejene vso zimo.

Čeprav se je razbitost enot znatno zmanjšala, bo nekaj tega še ostalo, kajti to terjajo zahteve raznih služb, ki so jim zaupane.

Popolnoma potrebno je, da so vse posadke – zlasti še tiste, ki nimajo lahkih in zanesljivih prometnih zvez – vedno zmožne odbiti napade, ki bi jih poskušali komunisti, ko bi izkoristili meglo, sneg ali druge naklonjene jim okoliščine.

Zato morajo biti sprejete vse odredbe, namenjene temu, da se preprečijo presenečenja in da se nemudoma odbije vsak poskus napada na nastanitvene objekte in enote, ki se morajo zaradi službenih dolžnosti gibati iz kraja v kraj.

Orožje in možje morajo biti zato vedno pripravljene.

Z vztrajno in odločno akcijo naj se zatre prav zares vztrajna in neumna dobrodušnost našega vojaka, njegova vztrajna in neumna pozabljenost, v kakšnih razmerah je Slovenija.

Številni naši tovariši so že padli kot žrtve izdajalskih zased, bili pa so tudi žrtve pretiranega zaupanja v prebivalstvo tega še ne pomirjenega območja.

Skratka, prepreči naj se, da bi vojna miselnost popustila, da bi zakrnel duh pobude, da bi se razne službe opravljale na način, ki je morda primeren za življenje posadki, pa v popolnem nasprotju z okoljem, v katerem živimo in delujemo.

GENERAL ARMADNEGA ZBORA
POVELJNIK
–Mario Robotti–

¹ Arhiv IZDG, f. 656a/IV it., 1 l.

Dok. 27

Seznam zadev za obravnavo na sestanku poveljnika XI. armadnega zbora 8. 10. 1941.¹

Teme, ki naj bi jih obravnaval ekselenca na sestanku, ki bo v Ljubljani
dne 8. oktobra 1941/XIX

- Razlaga okrožnice 18900 generalnega štaba kopenske vojske: »Potek prizadevanj na ruski fronti«.²
- Pojasnjevanje v enotah, kako delujejo oklepne enote.
- Potreba, da se v zimskem času spoštujejo higiensko-sanitarne norme za ljudi in živali, kot je to določilo poveljstvo armadnega zbora.
- Nesreče pri ravnanju z orožjem, l. 6070 z dne 29. 9. osebne urada.³
- Oficirske pištole.
- Nega orožja vključno z minometi.
- Odnosi s slovenskim prebivalstvom.⁴
- List I/8779 z dne 29. septembra poveljstva 2. armade, zadeva: »Uporniški elementi v okupacijski coni«.⁵
- Antikomunistični boj.
- Dela za zimsko nastanitev (pismo v podpisu).
- Obroki za vojake – ni predvideno povečanje.
- Utrujenost!⁶
- Moralna skrb za enote.

¹ NAW, T-821, R-271, p. 621. Zapisnika tega sestanka nisem našel.

² Generalni štab kopenske vojske je 21. septembra 1941 izdal okrožnico št. 18.900 z naslovom »Procedimenti d'impiego alla fronte russa«, tj. o uporabi sil na vzhodni fronti, in v uvodu povedal, da gre za »povzetek prvih izkušenj iz razvoja operacij na Vzhodu.« Okrožnico so prebirali po polkih XI. armadnega zbora v začetku oktobra 1941. (Arhiv IZDG, f. 771/I it.); v fasc. 658/IV it. je tudi okrožnica Ammaestramenti tratti del combattenti alla fronte sovietica, tj. o pouku iz bojov na sovjetski fronti.)

³ Tega dokumenta nisem našel v naših arhivih.

⁴ Glej dok. 7 in 9.

⁵ Tega dokumenta nisem našel v naših arhivih.

⁶ Najbrž misli na poročilo poveljstva divizije sardinskih grenadirjev št. 7000 dne 29. septembra 1941, v katerem je bil tudi stavek: »Morala ljudi je vedno visoka, kljub kakšnemu redkemu pojavu utrujenosti za čezmerno delo, ki so mu čete prisilno ꝛ odvržene bodisi zaradi operativne nujnosti bodisi zaradi urjenja.« (NAW, T-821, R-279, p. 142–143), pov. XI. a.z., št. 15 osebno zaupno, 2. 10. 1941. Glej tudi Robottijevo poročilo pov. 2. armade, št. 10 osebno zaupno, 23. 9. 1941.)

Dok. 28

Navodila poveljstva XI. armadnega zbora 9. 10. 1941 za nadzorovanje civilistov.¹

POVELJSTVO XI. ARMADNEGA ZBORA

V. p. 46, dne 9. oktobra 1941-XIX

Urad za operacije

Št. 02/8598 op.

ZADEVA: Nadzorovanje civilistov

POVELJSTVU PEHOTNE DIVIZIJE »ISONZO«

VOJAŠKA POŠTA 59

Nedavni pregled zavojev, ki so jih prenašali nekateri civilisti, je razkril avtomatsko orožje, živež, zdravila, strelivo, taborniško opremo, seveda namenjeno komunistom, ki delujejo v okolici Ljubljane in Vrhnike. Na ta način je bilo mogoče tudi aretirati posameznike, ki so imeli pri sebi tak material.²

Zaostritev akcije uporniških elementov – ki se kaže v poudarjenem lovu na italijanskega vojaka, ki je že tako plačal velik krvni davek tej obnovljeni krutosti – zahteva sprejetje ustreznih odločnih preventivnih ukrepov.

Zato naj se poskrbi, da se vedno, ko se pojavi najmanjši dvom, preiščejo kovčki, zavoji, nahrbtniki itd. v posesti civilistov. Ta operacija naj poteka z odprtimi očmi, da se lahko z orožjem zatre kakršenkoli nenadni poskus, da bi izkoristili trenutke, v katerih je pozornost osebja usmerjena v preverjanje reči, da udarijo ali zbežijo, kot se je to pripetilo patrulji 23. pehotnega polka v Črnomlju.³

Še posebej je treba nadzorovati in preverjati civiliste na železniških postajah in v avtobusih, na mejnih prehodih, na prehodih čez blok. Na teh področjih naj bodo vedno ustrezne sile pod poveljstvom premetenih in pametnih nižjih častnikov ali podčastnikov.

GENERAL ARMADNEGA ZBORA

POVELJNIK

–Mario Robotti–

¹ Arhiv IZDG, f. 656a/IV it., 1 l.

² Dne 6. oktobra 1941 so pred Polhovim Gradcem pri rutinskem pregledu avtobusa, ki je peljal iz Ljubljane v Polhov Gradec zalotili tri mladeniče, in to Arpada Balaša, Slavka Cestnika in Marjana Vodeta, pri prenašanju orožja in streliva za partizane. Izredno sodišče (predsednik polkovnik Gabriele Boglione, člana podpolkovnik Ferdinando Carignani in stotnik Giuseppe Robertazzi, tožilec Nicolò Tramontana), ki so ga ustanovili po Graziolijevi odredbi z dne 11. septembra 1941, jih je 7. oktobra 1941 obsodilo na smrt. Ko so se že pripravljali na izvršitev smrtno kazni (izvršili bi jo 9. oktobra), so 8. oktobra iz časopisov zvedeli, da je Mussolini 3. oktobra 1941 za kazensko obravnavo takšnih dejanj pooblastil vojaška vojna sodišča, s čemer je razveljavil Graziolijevo odredbo z dne 11. 9. 1941. Mussolini jih je pomilostil in so nato tudi smrtno kazen spremenili v 25 let ječe. (Glej tudi Slovenec 16. 10. 1941.) Grazioli s tem ni soglašal in je 8. oktobra pisal notranjemu ministrstvu v Rim, »da suspenz izvršitve sodbe, ki je bila izrečena iz javnih razlogov, ni ustrezen glede na splošne razmere v pokrajini in težka dejanja, ki so zahtevala ustanovitev izrednega sodišča.« (Arhiv IZDG, VK, f. 2/XIII it., gradivo z zaslišanja in sodba.)

³ Glej dok. 25, op. 6.

Dok. 29

Zapisnik s sestanka na poveljstvu XI. armadnega zbora 21. 10. 1941¹

POVELJSTVO XI. ARMADNEGA ZBORA

Urad za operacije

Zadeva: Zapisnik s sestanka, ki ga je ekselencja poveljnik imel na poveljstvu XI. armadnega zbora dne 21. oktobra 1941/XIX

Sestanka so se udeležili:

- vsi generali
- vsi polkovniki
- poveljnik XI. inženirskega bataljona

Namen sestanka:

- prikaz najnovejših dogodkov v Ložu in Bezuljaku;
- razdelitev navodil za zadušitev vseh nadaljnjih poskusov napada s strani upornikov.

a) Napad na Lož

Približno ob 17.30 uri dne 19. t. m. je pet skupin upornikov, ki so prišli iz več hiš v kraju, ki so bili oboroženi s puškomitraljezi, puškami in ročnimi bombami in ki so večinoma imeli na glavah čepice nekdanje jugoslovanske vojske z rdečo petokrako zvezdo, hkrati napadlo vse dele posadke: častniško menzo – nastanitvene prostore 156. baterije graničarjev – topniške položaje – konjušnico – poštni urad.

Šesta skupina z dvema lahkima strojnicama, ki se je postavila na južnem vhodu v kraj z očitnim namenom, da ovira pristop okrepitev iz Starega trga, je začela streljati od daleč na poslopje menze v Ložu, kjer so bili zbrani topniški častniki. Strelji so prileteli noter in častniki so se rešili tako, da so se vrgli na tla, nato pa so po vseh štirih zlezli v zgornje nadstropje in začeli s pištolami streljati na skupino napadalcev, ki je medtem prišla v bližino poslopja.

Poročnik Manzo je smrtno zadel upornika, enega pa hudo ranil in prisilil skupino k umiku.

Tudi napad na nastanitvene prostore so navzoči vojaki odbili z energično in odločno akcijo, v kateri je imel sovražnik dva mrtva in nekaj ranjenih.

Med tem dogajanjem je poveljnik posadke v Starem trgu – podpolkovnik Arangio Ruiz – ki je slišal pokanje strelov, prihitel na kraj s tovornjakom z 10 možmi, da bi videl, kaj se dogaja in da bi morebiti pomagal napadeni posadki.

Na začetku kraja ga je sprejel rafal iz strojnice, ki je ranil podpolkovnika in še sedem mož.

Na kratki, siloviti in nenadni napad so vojaki posadke odgovorili z energično, odločno in takojšnjo nasprotno akcijo in pognali napadalce v beg. Ti so med umikanjem prijeli šoferja in stotnika Pivotija, poveljnika 156. baterije graničarjev, ki ga je napad presenetil, ko se je z družino sprehajal v bližini konjušnice.

Izid akcije:

- Uporniki: 3 mrtvi plus eden med umikanjem. Število ranjencev ni znano.
- Vojaki posadke: 3 hudo ranjeni: en stotnik in en šofer ujeta, 9 lažje ranjenih.²

¹ NAW, T-821, R-271, p. 642–645.

² Sredi oktobra 1941, potem ko ni mogel izvesti načrtovanega napada na borovniški viadukt, se je štab Krimskega bataljona (komandant Dušan Majcen in politični komisar Dušan Pirjevec) na

b) Napad na Bezuljak:

Ko je poveljnik posadke (112. delavska četa) zaslial pokanje strelav, je ukazal preplah in ta je trajal do polnoči. Ob tem času, ko je zvedel, da je dogajanja v Ložu konec, je ukazal moštvu, naj gre počivat, vendar iz previdnosti v uniformah.

Približno ob 3.30 uri sta dve skupini upornikov hkrati napadli nastanitvene prostore in smodnišnico.

Napadalcem se je posrečilo prodreti v prostore in z ročnimi bombami in krogli lahkih strojnic so udarili po še spečih vojaki.

Pri smodnišnici so z nenadno akcijo odstranili stražarja, potem pa zažgali razstrelivo, da je razneslo tudi samo smodnišnico.

V tem dogodku je bil izid neugoden za nas, kajti izgubili smo tri vojake in imeli smo nekaj ranjenih.³

pobudo okrožnega komiteja KPS za Notranjsko odločil, da bataljon napade italijanski postojanki v Ložu in Bezuljaku, v katerih so bile enote graničarjev (v Ložu 156. baterija 17. topniškega polka) in inženircev v (Bezuljaku 112. inženirska delavska četa iz 14. delavske skupine). Zato so bataljon razdelili na dva polbataljona, prvega je vodil operativni oficir Ljubo Šerčer, drugega pa komandir Borovniške čete Mirko Bračič. Napad je bil v nedeljo 19. oktobra 1941 zvečer. Prvi polbataljon je napadel italijansko postojanko v Ložu, in to častniško menzo, bivališče moštva, pisarno baterije, pošto in konjušnico. Kljub temu, da ni mogel presenetiti posadke, ker ga je ta opazila, je polbataljon v treh skupinah s streljanjem iz pehotnega orožja in metanjem ročnih bomb prodril v postojanko, ranil 9 vojakov in ujel sedem, med njimi stotnika Antonia Pivottija (števila mrtvih italijanski viri ne navajajo), odnesel vojaško blagajno, odvedel 2 konja, zaplenil 13 pušk, osvobodil političnega jetnika iz sodnih prostorov itd. Odbil je posredovanje vojakov iz Starega trga, ki so se s podpolkovnikom Ruizom Arangiom, poveljnikom 10. delavske skupine na tovornem avtomobilu peljali proti Ložu; pri čemer je ranil Arangio in okoli deset vojakov. Polbataljon je imel 3 mrtve in pet ranjenih, med njimi dva huje; ubit je bil tudi triletni otrok. Po napadu se je polbataljon z ujetniki in plenom umaknil na Knežjo Njivo in dalje na Petelinov vrh (1212m) in naprej v Loški Potok. Drugi dan je v Lož prihitel visoki komisar Grazioli in so aretirali precej prebivalcev, vendar so jih slej ko prej izpustili. (Arhiv VZI, šk. 456, dok. 8/2, poročilo pov. XI. a.z., št. 05/6507, dne 24. 10. 1941, Zbornik NOV, VI/1, dok. 175; Tone Avsec: Nekaj podatkov o NOB na Notranjskem leta 1941 in partizanskem napadu na Lož. Notranjski listi, I, Stari trg pri Ložu 1977, str. 130-145; Semič: Najboljši so padli, I, str. 88-100; Anton Ožbolt: Šerčerjeva bojna pot. Ljubljana 1973, str. 54-69, dalje: Ožbolt, Šerčerjeva bojna pot.)

³ Drugi polbataljon Krimskega bataljona je napadel skladišče streliva v Bezuljaku v noči na 20. oktober. Izenada je napadel četno poveljstvo, stanovanje podčastnikov, dvoje stanovanj vojakov, kuhinjo in skladišče ter stanovanje četnega komandirja. Straže je odstranil s hladnim orožjem in stanovanje zasul z ročnimi bombami. Razstrelil je skladišče z okoli 800 kg razstreliva. Italijanska vojska je imela 3 mrtve in 7 ranjenih, partizani so se umaknili brez izgub. (Arhiv VZI, šk. 456, dok. 8/2, it., Zbornik NOV, VI/1, dok. 176, poročilo pov. XI. a.z. 24. 10. 1941; Pasetta: Nastanek in delovanje Borovniške čete, str. 243-245.) Po partizanskem napadu na Lož in Bezuljak je poveljnik divizije sardinskih grenadirjev general Taddeo Orlando izdal obsežna navodila za obrambo postojank. V začetku je povedal: »Napadi in atentati, ki se že nekaj časa dogajajo v coni, ki jo zasedajo naše čete, so se polagoma razvili tako daleč, da so dosegli – tako kot 19. oktobra – značaj resničnih in pravih vojaških udarav, natančno organiziranih in dovršeno vodenih. Dogodki poslednjih dni so tudi pokazali soglasje prebivalstva z uporniki.« Poveljnik 2. armade, general Vittorio Ambrosio pa je drugi dan glede Loža in Bezuljaka opozoril poveljstvo XI. armadnega zbora, da »v teh posadkah niso ukrenili vsega, kar zahtevajo razmere«, in zahteval preiskavo. V zvezi s svojo okrožnico z dne 1. oktobra 1941 je 23. oktobra izdal navodila za »akcijo proti upornikom«. V njih je zapisal tudi tole: »Ujete upornike je treba takoj ustreliti. Sočasno z ustrelitvijo ujetnikov je treba, če je mogoče, požgati hiše. Če imajo uporniki baze v določenem kraju, jih je treba uničiti, odstraniti prebivalstvo in požgati kraj.« (Podčrtano v izvorniku.) (Arhiv IZDG, f. 656/III it., Orlandovo navodilo, št. 8111 op. dne 23. 10. 1941; Ambrosiovo pismo, št. 11021 in navodila št. 10997, dne 23. 10. 1941.)

V obeh omenjenih akcijah je bilo ugotovljeno, da je bilo prebivalstvo pristransko. Ta pristranskost se je izpričala z naslednjimi elementi:

– **dogodek v Ložu:**

- prebivalstva ni bilo na cestah, čeprav je bil prazničen dan;
- skupine napadalcev so v kraju prišle iz hiš, v katere so bile stopile brez orožja;
- iz napadenih hiš so izginili vsi v njih stanujoči civilisti.

– **dogodek v Bezuljaku:**

- varnost, s katero so uporniki lahko ponoči in ne da bi sprožili preplah, prišli do raznih prostorov, v katerih je bilo vojaštvo.

Po teh dejstvih je smiselno sklepati, da smo v deželi, ki nas odločno sovraži. Torej nas obdajajo ljudje, ki sovražijo Italijane, ki z očitnim veseljem sprejemajo takšne napade, če jih že neposredno ne podpirajo.

Vsi vojaki se morajo prepričati o tej resnici in vsi morajo vedno izvajati tiste varnostne ukrepe, ki so namenjeni odkrivanju in zatiranju vsake protiitalijanske manifestacije.

Odrejam:

– vse posadke morajo biti vedno v stanju pripravljenosti, varnostni ukrepi pa morajo ustrezati razmeram nastanitvenih objektov. Brž ko bo mogoče zasesti zimska prebivališča, bodo takšni ukrepi lažje izvedljivi.

Prosim poveljstvi divizij, naj mi poročata o varnostnih ukrepih, izvedenih za vsako posadko.

Izročijo naj se mi predlogi, s katerimi naj bi odpravili morebitne majhne posadke, ki bi lažje utegnile biti cilj napadov. Ta ukrep še posebej zadeva ozemlje divizije »Isonzo«.

- vojaki ne smejo imeti prostega izhoda dlje kot do mraka;
- pri vsaki posadki je treba ustanoviti manevrsko jedro, ki ne sme šteti manj kot 20 mož in ki mora biti pripravljeno posredovati pod poveljstvom sposobnega častnika;
- vse enote, četudi niso posebej dodeljene stražarski in varstveni službi, morajo tudi sodelovati v akcijah nadzora cestnega prometa. (Omeniti dogodek, ko so s civilnim tovornjakom odpeljali z ljubljanskega Magistrata 500 vojaških odev.)⁴

Vsak civilni tovornjak je treba ustaviti in pregledati. »Bolje je pretiravati kot tvegati presenečenje.«

Da bi nadzorstvo na cestah dobro delovalo, je treba še poudariti, da mora vojska ponoči ustaviti vsak avto, pri čemer morajo biti puške v rokah in pripravljene na strel.

- odgovor na morebitne napade mora biti takojšen, silovit, odločen, energičen in če je potrebno, dopolnjen z uničenjem prebivališča.

V ta namen mora inženirski bataljon vedno imeti pripravljeno moštvo (desetino z metalci plamenov) in sredstva (tri tovornjake) za hitro posredovanje v posadkah, ki bi utegnile prositi za to.

- majhne postojanke karabinjerjev in financarjev se morajo v primeru napada zabarikadirati, dokler ne pride okrepitev iz bližnjih posadk;

⁴ Člani Narodne zaščite v Ljubljani so s sodelovanjem uradnikov mestne občine Ljubljana 11. oktobra 1941 iz skladišča Mestnega doma na Krekovem trgu odpeljali 296 odev. Spravili so jih na Brdu pri Ljubljani, kjer jih je italijanska policija 172 našla konec novembra 1941 in jih 4. decembra vrnila ljubljanski občini. Za to dejanje je obtoževala Romana Goloba, Draga Stepišnika, Ludvika Štembergerja, Jožefa Smrekarja, Antona in Franca Snoja, Ivana Vrhunca, Antona Feferja, Ivana Košana, Ivana Kocjana in Franca Kušarja. (Arhiv IZDG, TMG, f. 268, št. 10/1942, zadeva Stanko Petejan in drugi.)

COMANDO XI CORPO D'ARMATA
Ufficio Operazioni

OGGETTO: Verbale della riunione tenuta dall'Eccellenza Comandante
il giorno 21 ottobre 1941/IX presso il comando XI C.A.-

Alle riunioni hanno partecipato:

- tutti gli ufficiali generali
- tutti i colonnelli
- il comandante dell'XI battaglione gusinatori

Scopo delle riunioni:

- illustrare i recenti episodi di Los e di Bezuljak;
- impartire le disposizioni atte a stroncare ogni ulteriore tentativo di aggressione da parte dei ribelli.-

a)- AGGRESSIONE DI LOS:

Alle ore 17,30 circa del giorno 19 c.m. cinque gruppi di 12 balli partenti da più di una casa del paese, armati di fucili mitragliatori, moschetti e bombe a mano, e portanti per la maggior parte un berretto dell'ex esercito jugoslavo con il trofeo di una stella rossa a cinque punte, saggradirono contemporaneamente tutti gli elementi del presidio: mensa ufficiali - accantonamenti della 156ª btr. G. e P. - ufficio di batteria - scuderia - ufficio postale.-

Un sesto gruppo con due fucili mitragliatori, appostatosi all'imbocco sud del paese, con l'evidente intenzione di ostacolare l'affluire di rinforzi da Stari Trg, innescò il fuoco a distanza contro il fabbricato mensa di Los, dove gli ufficiali della batteria erano riuniti. I colpi penetrarono nell'interno e gli ufficiali si salvarono buttandosi a terra da dove, carponi, raggiunsero il piano superiore iniziando il fuoco con le pistole contro il nucleo assaltatore ormai giunto in prossimità del fabbricato.-

Il tenente Manzo colpì a morte un ribelle e ne ferì gravemente un altro determinando l'arretramento del gruppo.-

Anche l'assalto all'accantonamento venne prontamente rintuzzato dai militari presenti con un'azione energica e decisa che causò al nemico due morti ed alcuni feriti.-

Mentre avveniva quanto sopra, il comandante del presidio di Stari Trg - ten.col.7 Arancio Ruis - sentendo il fragore degli spari, accorse sul posto in autocoerco con un nucleo di 10 uomini per chiarire la situazione e prestare eventuale aiuto al presidio attaccato.-

All'ingresso del paese venne accolto da una raffica di mitragliatrice che causarono il ferimento del colonnello e di altri sette uomini.-

– vojaštvo se mora uriti v pohodu, s čimer se doseže dvojni cilj: tako se uri in tako se pokaže prebivalstvu, da se giblujemo in smo vedno pripravljeni.

Vsakdanji pouk mora biti zato pripravljen na tako živahnost gibanja.

- tudi poveljniki, ki so sami v dežurnih akcijah, naj poskrbijo za previdnostne ukrepe (ročne bombe – izurjeni oficirski posilni in šoferji);
- lokomotive v predhodnici (z nekaj dobro oboroženimi vojaki);
- odnosi s prebivalstvom ne smejo biti zaupni. Treba je nadzorovati podrejene in za vsako ceno preprečiti, da bi se spoprijateljevali z njim.

Znova opozarjam na potrebo, da se preuredijo posadkovni oddelki T M⁵, in to s ciljem, da dobijo bolj vojaški videz. Ugotovi naj se, ali bi jih bilo primerno dodeliti dobro izurjenim enotam.⁶

Dok. 30

Poročilo visokega komisarja za Ljubljansko pokrajino 28. 10. 1941 o sodelovanju med vojsko in policijo.¹

KRALJEVINA ITALIJA
VISOKI KOMISARIAT ZA
LJUBLJANSKO POKRAJINO

Ljubljana, 28. oktobra 1941-XIX

Urad: POSEBNA PISARNA
Št. 96/6/Zaup. OM

Predmet: Sodelovanje med oboroženimi in policijskimi silami

Za POVELJSTVO XI. ARMADNEGA ZBORA

VOJAŠKA POŠTA 46

in v vednost NOTRANJEMU MINISTRSTVU – KABINET – RIM
NOTRANJEMU MINISTRSTVU
Generalni direkciji j. v. – RIM
POVELJSTVU 2. ARMADE

vojaška pošta 10

Glede na vladna pooblastila, ki sem jih kot visoki komisar te pokrajine dobil s kraljevskim odlokom 3. maja 1941/XIX,² glede na posebni politični položaj na ozemlju v zvezi z naraščanjem napadov s strani osamljenih ali v skupine združenih teroristov, sem poskrbel za to, da se v največji meri okrepijo preventivni in represivni

⁵ Gre za bataljone TM (Territoriali Militari), ki so jih sestavljali vojaki starejših letnikov. V XI. armadnem zboru je bilo nekaj takih bataljonov, sicer samostojnih, vendar taktično podrejenih poveljstvom divizij. Uporabljali so jih samo za varovanje železniške proge.

⁶ Najbrž v zvezi s partizanskim napadom na Lož in Bezuljak je tudi Ambrosio ukaz 27. oktobra 1941: »budnost v obrambnem pasu ob stari meji«. V njej je povedal, da se partizanska dejavnost širi proti bivši meji in lahko pride do poskusov, da jo prekorači in se vgnezdi v Julijski krajini. Naroča, naj nekaj ukrenejo, da to onemogočijo. Ambrosio namreč še ni vedel, da so partizani že mesec dni na Primorskem. (Arhiv IZDG, šk. 79, f. l. dok. 14.)

¹ NAW, T-821, R-271, p. 697–699.

² Glej dok. 5.

ukrepi, ki so jih že sprejeli pooblašчени policijski organi, in to z naslednjimi odredbami:

- 1) okrepitev nadzorne in patrolne službe v glavnem mestu in drugih naseljenih središčih, s preiskavami javnih prostorov in široko uporabo osebnih pregledov;
- 2) uvedba stroge nadzorne službe v predmestnem pasu mesta Ljubljane, kjer je treba preprečiti stike med komunističnimi in drugimi nam nasprotnimi tam živečimi elementi in teroristi. Opravljale se bodo preiskave oseb in prevoznih sredstev;
- 3) premični bloki v raznih krajih pokrajine;
- 4) uvedba premičnih oddelkov, sestavljenih iz karabinerjev, agentov j. v. s policijskimi psi, vključenimi v karabinerje, to pa z nalogo, da opravljajo razne preglede, tudi nočne, v conah, kjer se skrivajo teroristi.³
V ta namen mi je bil dan na voljo bataljon črnih srajc, ki bo prišel v Ljubljano 4. novembra.⁴
Ti mali oddelki bodo imeli takšno orožje in toliko mož, kolikor to zahteva zaupana jim naloga.
- 5) izgon ali internacija vseh Židov in državljanov sovražnih držav, stanujočih v pokrajinah;
- 6) sprejem policijskih ukrepov zoper sumljive ali nezaželene elemente;⁵
- 7) uvedba zgodnejše policijske ure od 21. do 5. ure v glavnem mestu in od 20.30 do 5. ure v drugih središčih pokrajine, v zvezi s tem se pol ure pred začetkom (policijske ure) zaprejo vsi javni prostori;⁶
- 8) okrepitev propagandnega dela kot protiteži nam nasprotne (propagande);
- 9) prepoved vožnje z avtomobili od 19. do 7. ure;⁷
- 10) okrepitev odvzema radijskih sprejemnikov vsem sumljivim osebam;⁸
- 11) potrditev že veljavnih ukrepov o registraciji biciklov;⁹

³ Italijanska kvestura v Ljubljani je za razširitev boja proti partizanom v Ljubljanski pokrajini ustanovila pet policijskih premičnih oddelkov, in to v Št. Vidu pri Stični, Ortneku, Št. Jerneju, Borovnici in Šmarju-Sap. Glej navodila kvestorja Ettoreja Messane št. 06307 prot. dne 10. 12. 1941 (arhiv IZDG, f. 656a/IV it.).

⁴ Generalni štab kopenske vojske je 23. oktobra 1941 sporočil, da bo v Ljubljano prispel VIII. bataljon črnih srajc »M«, da bi nasledil bataljon graničarjev 5. armadnega zbora, ki je na Kočevskem varoval kočevske Nemce pri njihovih pripravah na preselitev. Bataljon je prispel v Ljubljano 4. novembra 1941, vendar ga niso poslali v Kočevje, temveč obdržali v Ljubljani. (Arhiv IZDG, f. 682/II it.) Dokler je bil v mestu, je streljal ljudi, ki jih je vojaško vojno sodišče v Ljubljani obsodilo na smrt.

⁵ Glej dok. 8, op. 13.

⁶ Ta ukrep je visoki komisar Grazioli uvedel z odredbo št. 135 dne 30. oktobra 1941 z veljavnostjo od 4. novembra 1941. (Službeni list za Ljubljansko pokrajino, št. 88, dne 1. 11. 1941.)

⁷ Visoki komisar Grazioli je 12. julija 1941 z odredbo št. 65 omejil promet z motornimi vozili ob delavnikih na čas od 5. do 23. ure; torej ga je prepovedal v nočnem času. Z odredbo št. 96 dne 10. septembra 1941 pa je določil predčasno registracijo motornih vozil, in to v času od 1. 10. do 31. 10. 1941. Dne 24. septembra 1941 je z odredbo št. 111 odredil razveljavitev vseh posebnih prometnih dovolil za motorna vozila po 31. 10. 1941. (Službeni list za Ljubljansko pokrajino, št. 56 dne 12. 7. 1941, št. 73 dne 10. 9. 1941 in št. 77 dne 24. 9. 1941)

⁸ Poveljstvo skupine kraljevih karabinerjev za Ljubljansko pokrajino (major Raffaele Lombardi) je 29. junija 1941 obvestilo Graziolija, da prebivalstvo posluša tuje radijske postaje, zlasti ruske. Ker tega ni mogoče nadzorovati, predlaga odvzem vseh zasebnih radijskih sprejemnikov. (Arhiv IZDG, f. 199 it., pov. kar. skup. Ljubljana 44/2 zaupno, 29. 6. 1941) Grazioli je nato 5. julija 1941 prepovedal poslušati radijske postaje sovražnih in nevtralnih držav. (Slovenec 15. 7. 1941.) Odvzem radijskih sprejemnikov glej dok. 62, op. 11.

⁹ Nimam podatkov o obvezni registraciji koles, je pa visoki komisar Grazioli z odredbo št. 110 dne 23. septembra 1941 uvedel nadzor nad prodajo pnevmatik za kolesa. (Službeni list za Ljubljansko pokrajino, št. 77, dne 24. 9. 1941.)

12) okrepitev stražarske službe na meji.

Glede na zgoraj našteto poudarjam naslednje:

- a) Stražarsko službo in službo javnega reda naj ureja in usklaja odgovorni organ j. v., in to na podlagi veljavnih določb in s podporo oboroženih sil, kadar se bo to zahtevalo. Seveda so iz tega izključene vse službe, ki straziijo poslopja, vojaške naprave in železniške proge, prenesene na vojaške oblasti.
- b) Čeprav imam za dragocene očiščevalne akcije zoper teroristične tolpe, ki so jih s tolikšno zavzetostjo in koristnimi izidi izvedle oborožene sile,¹⁰ poudarjam, da je potrebno:

I. V primerih, ko je potrebna takojšnja akcija kot odgovor na sprejete novice o navzočnosti teroristov v določeni coni, naj se poskrbi, da bo o tem čimprej obveščen najbližji organ j. v. ali oddelek karabinjerjev.

II. V primerih, ko operacij ni treba izpeljati takoj, jih je treba prej uskladiti s pristojnim organom j. v., da bi se izognili neprijetnim zapletljajem z drugimi podobnimi službami, odvisno od nje.

III. V vsakem primeru je treba čim hitreje sporočiti pristojnemu organu j. v. dosežene rezultate in vse tiste elemente, ki utegnejo biti koristni, poleg tega pa je treba takoj dati na voljo oblasti morebitne aretirance ali zapornike.

- c) Primerno je, da oddelki karabinjerjev, dodeljeni velikim enotam, opravljajo izključno tiste naloge, ki so jim zaupane z veljavnimi določbami.

Potrdil sem vse ustne določbe, ki sem jih dal ob svojem imenovanju za visokega komisarja in ki zadevajo odločno, pametno in takojšnjo uporabo orožja zoper vsakogar, ki skuša z dejanji zoper osebe in stvari motiti javni red.

Medtem ko bom pozneje določil posebne naloge, ki bodo polagoma zaupane podrejenim policijskim organom, in ko bom s tem poveljstvom uskladal nadaljnji potek očiščevalnih operacij za varstvo javnega reda s strani oddelkov oboroženih sil, sem prepričan, da lahko računam na popolno sodelovanje tega poveljstva, da se doseže skupni cilj, ki je pred nami, to pa je uničenje oboroženih terorističnih jeder in uvedba čimpopolnejšega miru, da se zaščiti tudi prebivalstvo v pokrajini.

Hvaležen bom, če bo to poveljstvo hotelo vljudno razdeliti primerna navodila podrejenim v prid zgoraj navedenega.¹¹

VISOKI KOMISAR
(Emilio Grazioli)
Grazioli

¹⁰ Glej dok. 31. Visoki komisar Grazioli je 21. oktobra 1941 poročal notranjemu ministrstvu o razmerah v pokrajini in odnosih z vojaškimi poveljstvi. Povedal je, da so proti kršilcem javnega reda nastopili z orožjem in ubili že 23 oseb. Nato je izjavil: »Način, kako poveljstvi armadnega zbora in divizije sardinskih grenadirjev delata, je sramoten. Namesto, da bi popolnoma in zvesto sodelovali s tistim, ki ima pristojnosti pokrajinske vlade, zasledujeta le en cilj, in to, kako bi imeli vojaško oblast; kažeta se veseli in izkoriščata vsak pripetljaj pri motenju javnega reda z upanjem, da bosta dosegli ta cilj.« In kdo je glavni krivec? »Predstavniki tega stanja je poveljnik armadnega zbora, general Robotti, ki mu očitno primanjkuje vseh tistih kakovosti stila in značaja, ki so nujne za tistega, ki ima tako visoko poveljstvo.« Na koncu je navedel nekaj pogojev, da bi uredili razmere, in to: »a) ne izvajati oblasti polovičarsko, temveč jo popolnoma enotno glede odgovornosti zaupati visokemu komisarju, b) oborožene sile v pokrajini morajo biti zlasti na voljo visokemu komisarju za potrebne čistke, c) dovoliti ustanovitev premičnih oddelkov, za katere smo že prosili in se ne brigati za morebitne spopade in izgube. Eskadrile bodo močne in oborožene, kot to zahteva cilj, ki ga zasledujejo; d) poslati bataljon črnih srajc za službo javne varnosti; e) zamenjati sedanjega poveljnika armadnega zbora.« (Arhiv VZI, it. arh. šk. 463, dok. 10, Graziolijevo poročilo, št. 52/z. z., 21. 10. 1941.)

¹¹ Poveljnik XI. armadnega zbora, general Robotti je z vsebino Graziolijevega pisma 3. novem-

Dok. 31

Pismo poveljnika XI. armadnega zbora visokemu komisarju za Ljubljansko pokrajino 31. 10. 1941.¹

POVELJSTVO XI. ARMADNEGA ZBORA V. P. 46, dne 31. oktobra 1941 – Leto XX

Urad za operacije

Št. 02/... op.

Zadeva: Akcije oboroženih sil v Sloveniji

VISOKEMU KOMISARIATU ZA LJUBLJANSKO POKRAJINO

in v vednost:

POVELJSTVU 2. ARMADE

VOJAŠKA POŠTA 10

Prejel sem list 96/6 zaup. O.M. z dne 28. oktobra.²

Navodila visokega komisariata za ohranitev javnega reda v Sloveniji sem dal v vednost podrejenima divizijama.³

Podrejena poveljstva se nikakor niso oddaljila od ustnih navodil ne od splošnih ukazov, ki sem jih izdal, kakor tudi niso drugače ravnala, če se izvzame primer takojšnje reakcije na napade in morilce vojaških častnikov, kar se je – kot je znano visokemu komisariatu – zgodilo izključno na pobudo banditov (dogodek s patroljo poročnika Zaninija v Šentvidu,⁴ dogodek v Ložu⁵ in Bezuljaku⁷ itd. itd.).

Posredni dokazi, da so bila zadevna navodila vedno izpolnjena – razen v primerih takojšnje reakcije in nujne obrambe – v mojih enotah, so naslednji:

a) zjutraj po bolečem dogodku v Ložu in Bezuljaku, ko je general Danioni na moj ukaz zasledoval bandite napadalce in je postavil na čelo zasledovalne kolone ujetnike, dobljene ponoči, da bi jo vodili pri iskanju divje bande morilcev,⁷ so

bra 1941 seznanil poveljstvi pehotnih divizij »Granatieri di Sardegna« in »Isonzo« in na koncu dodal: »Prosim poveljstvi, ki jima je to namenjeno, naj se ravnata po omenjenih navodilih in naj v mejah možnega sodelujeta s policijskimi silami, da bi bila učinkovitejša preventivna in represivna akcija zoper uporniške tolpe.« (NAW, T-821, R-271, p. 694–695.) Svoje pismo poveljstvom divizij je Robotti 31. oktobra poslal tudi načelniku štaba 2. armade, generalu Ettoreju De Blasiju, rekoč: »Ta /Graziolijeva/ navodila upoštevajo razpoloženje civilnih oblasti, zato se mi zdi koristno na nedvoumen način prikazati svoje misli. Na vpogled ti pošiljam pismo, ki sem ga pripravil, vendar ne zato, da bi dobil potrditev višjega poveljstva, temveč za to, da ne bi pisal stvari, ki bi bile v nasprotju z mnenjem ekselence Ambrosia.« (NAW, T-821, R-271, p. 700.)

¹ NAW, T-821, R-271, p. 701–704, osnutek p. 705–709, Robottijev rokopisni osnutek s črnilom p. 710–712.

² Glej dok. 30.

³ Glej dok. 30, op. 11.

⁴ Glej dok. 18, op. 5.

⁵ Glej dok. 29, op. 2.

⁶ Glej dok. 29, op. 3.

⁷ Nimamo podatkov o Danionijevem delovanju v tej operaciji. Poveljnik graničarjev XI. armadnega zbora, brigadni general Carlo Danioni je 23. oktobra 1941 izdal navodila za »ureditev in obrambo posadk«. V njih je povedal tudi tole: »Treba je pregnati z dobro voljo miselnost o miru ali o premirju z orožjem; potrebno je, da se vsi, če do včeraj niso imeli tega občutka, prepričajo, da so na sovražnem ozemlju, v pravi vojni. Oblika te vojne ni briljantna, temveč je zasovražena, zahrbtna, gluha, vendar zato nič manj težka. Tukaj še ni ne simpatizerjev ne prijateljev: vsi, tudi tisti, ki se zdijo zelo mirni, tudi ženske, se lahko v vsakem trenutku razkrijejo kot napadalci in za to jim ne manjka orožja. Zato nikakršnega zaupanja, nobenih zvez, nobenega prijateljstva s civilnim prebivalstvom; posebno mladeniči naj se

sodne oblasti zahtevale takojšnjo izročitev ujetnikov in ti so bili izpuščeni, s čimer se je odreklo očitni prednosti, kajti lahko bi bili za vodnike po razgibanem terenu, kjer je potekalo zasledovanje;

- b) koristna operacija, ki je pripeljala do pobitja in zajetja mnogih banditov, do osvoboditve naših ujetnikov in do uničenja – zdaj se to lahko reče – nevarne bande, je bila res ukazana z moje strani, vendar kot posledica telefonske zahteve ljubljanskega kvestorja, ki mi je ob 20. uri zvečer 21. dne sporočil, da je bila tolpa 100 komunistov opažena v Loškem Potoku, in me je prosil, naj namudoma posredujem, kajti zaradi pretrgane telefonske zveze se ni mogel uskladiti s komandantom divizije »Granatieri«;⁸
- c) ne verjamem, da meni podrejena poveljstva ne bi obvestila pristojnih elementov, odvisnih od visokega komisariata, da gre za očiščevalne operacije; nasprotno, takšne operacije so skoraj vedno (ponavljam: razen kadar gre za takojšnjo reakcijo) usklajene s temi elementi (karabinjerji in jugoslovanskimi orožniki), ki so pogosto sodelovali v njih in je bilo nekaj tudi ranjenih.
- Vendar sem podrejenim poveljstvom ponovil navodila visokega komisariata,

varujejo žensk; naj sploh ne govorijo z njimi, kajti vsako njihovo vprašanje, ki se zdi nedolžno, lahko prikriva obveščevalni namen. Treba je imeti odprte oči: podnevi in ponoči, pri pouku, pri delu, med počitkom, ob vseh praznikih.« (Arhiv IZDG, f. 656/III it., Danonijeva navodila, št. I/4490/op., dne 23. 10. 1941.)

⁸ Po napadu na Lož (glej dok. 29, op. 2) se je polbataljon Krimskega bataljona s plenom in ujetniki umaknil prek Knežje Njive (kjer je pri domačinih pustil dva hudo ranjena borca) v izhodiščni tabor na Racno goro in dalje na Petelinov vrh (kjer je pustil tri lahko ranjene). Od tam je odšel v vasico Bela Voda, kjer so mu domačini dali hrano in vodnika, ki ga je zvečer 23. oktobra pripeljal v dve Auerspergovi koči na Debelem vrhu, severno od Podpreske. Tiste dni je zapadlo poldrugi meter snega. Ko je poveljstvo XI. armadnega zbora, ki je bilo še posebej zainteresirano za rešitev italijanskih vojakov, 21. oktobra zvečer dobilo novico o prihodu partizanov v Loški Potok, je spremenilo načrt ofenzivne operacije, ki jo je že nekaj dni neuspešno izvajalo okrog Krma in Mokra. 22. oktobra sta pri preiskovanju več vasi v Loškem Potoku imela italijanska vojska in karabinjerji v Travniku prvi spopad in štiri ranjene, med njimi dva častnika. Italijanska vojska pod poveljstvom generala Taddea Orlanda je nato obkolila širše območje Velike gore in obroč nenehno stiskala. Ker je polbataljonu na Debelem vrhu primanjkovalo hrane, je najprej odšla skupina desetih borcev s političnim komisarjem bataljona 23. oktobra popoldne proti Dragi in ker se do jutra ni vrnila, je odšla skupina 9 borcev po hrano v Belo Vodo. Ko se je vračala, je po izdaji pri Logu (t. 858 m) padla v zasedo in imela 3 mrtve, 4 ujete, rešil se je le eden. Nato je isti dan odšla skupina 19 borcev po hrano v Glažuto, kjer je tudi odnesla orožje iz hiš treh kočevskih Nemcev. Po njenih sledih je italijanska vojska 25. oktobra prodrla na Debeli vrh in rešila svoje vojake. Drugi dan je sovražni oddelek iz Drage in Čabra v Mikličevi vili med Drago in Grčaricami ujel skupino, ki je bila pri tem odšla po hrano proti Dragi in je zaradi snežnega meteža ostala v vili dan več kot je nameravala; rešil se je le politični komisar bataljona. Tako je od polbataljona ostalo le okoli 20 borcev, ki so se v več skupinah odpeljali z vlakom v Ljubljano. Glej dok. 35, op. 7.

Drugi polbataljon Krimskega bataljona se je po napadu na Bezuljak (glej dok. 29, op. 3) vrnil na svoje območje in 28. oktobra na poti na vzhodno Dolenjsko (za partizanski napad na nemško graničarsko postojanko na Bučki) prenočil na Osredku, zahodno od Krvave Peči. Po izdaji ga je italijanska vojska drugi dan napadla in je padlo 6 borcev, ena borka pa je bila ujeta; vojska je požgala kraj in zaprla domačine. Tako je konec oktobra 1941 Krimski bataljon nehal obstajati. Poveljstvu divizije sardinskih grenadirjev in XI. armadnega zbora sta poročali, da so partizani po napadu na Lož in Bezuljak imeli 13 mrtvih, 10 ranjenih in 44 ujetih; glede ujetih velja reči, da so šteli mednje tudi aretirane civiliste, v resnici je bilo ujetih okoli 20 partizanov. Italijanska vojska je imela le štiri ranjene. (Arhiv IZDG, f. 656/III it., arhiv VZI, šk. 456 it., dok. 6/5, poročili pov. div. sard. gren., št. 8562 op. dne 1. 11. 1941 in pov. XI. a. z., št. 02/9204 op. dne 2. 11. 1941; Zbornik NOV, VI/1, dok. 184, XIII/1, dok. 173; Semič: Najboljši so padli, I. str. 100–121; Ožbolt: Šercerjeva bojna pot, str. 70–116; Pasetta: Nastanek in delovanje Borovniške čete, str. 245–247.)

čeprav moram odkrito reči, da sem tudi poudaril misel, da je treba za vsako ceno obraniti ugled in življenje italijanskega vojaka in da mora vsaka žalitev tega ugleda dobiti ustrezen in takojšen odgovor z neposrednim dejanjem enot.

V trenutku, ko bom dobil uradno novico, da je j.v. v celoti prevzela preventivno in zaščitno funkcijo na vsem ozemlju (razen železnice, telefonskih in telegrafskih napeljav), in ko bo to usklajeno z mojim poveljstvom – o čemer je govor v zadnjem odstavku lista, na katerega odgovarjam – poznejši razvoj očiščevalnih operacij s strani oboroženih sil in v zaščito javnega reda – bodo moji vojaki opustili vso izvidniško dejavnost, pa čeprav je doslej potekala zelo uspešno in je imela zelo znane rezultate.

Enote bodo izvajale samo redne patroljne obhode v okviru raznih posadk, pri čemer bodo glede na sedanje razporejenosti vsega slovenskega prebivalstva, prav tako strogo varovale življenje in ugled našega vojaka v primerih žalitev ali nasilnih dejanj s strani komunistov.

Tako bosta razločno razdeljeni pristojnost in odgovornost vojaške in civilne oblasti.

Vendar hočem pojasniti: kadar bi akcija upornikov zoper vojsko (napadi na posadke, Transporte na vzhod itd.) zahtevala takšno reakcijo, kakršna je zdaj v coni zahodno od Ribnice, tedaj morajo naslednje akcije – prava vojna dejanja – potekati samo pod vodstvom vojaških oblasti, kajti katerakoli druga oblast ne bi imela potrebnih sposobnosti za vodstvo samih operacij. Takšen je tudi predpis: Kadar je vojska poklicana v akcijo, deluje samo po ukazih svojih hierarhičnih načelnikov.

Kakršnemu koli vmešavanju v takšnem primeru se je treba izogniti, da bodo naše akcije uspešne. Politična oblast bo, brž ko bo mogoče, obveščena o operacijah in operativnih namerah.

Še na eno točko želim pritegniti pozornost visokega komisariata. Razpoložljivost enot a.z. – če se izvzame tisto, kar je potrebno za opravljanje služb, ki sodijo v pristojnost vojaških oblasti – je majhna. Zahteve, kakršna je bila tista, ki jo je dala civilna oblast, da bi se zaščitila nemška komisija in nemško prebivalstvo v Kočevju ne bodo mogle biti vedno izpolnjene.⁹ V podobnih primerih bi moralo biti tako, da bi bile vojaške oblasti obveščene toliko vnaprej, da bi lahko prošnje posredovale višjim oblastem, če bi bilo treba, in da bi v tisto cono lahko prišle dodeljene okrepitve. In zato sem zelo hvaležen ekselenci visokemu komisarju, ki je sprejel moj predlog za poprejšnje soglasje o zahtevah, tako da jih ne bi bilo treba zavračati, češ da jih ni mogoče izpolniti.

Želim, da bi sprejem napovedanih ukrepov pripeljal do večje ureditve življenja v pokrajini in da bi sami ukrepi obrodili sadove, kakršne si od njih obeta politična oblast.

⁹ Partizanske skupine iz Bele krajine so oktobra 1941 izvedle nekaj akcij na Kočevskem (13. oktobra so partizani v Blatniku požgali nemškim prijavitelcem za preselitev 4 senike, vrgli v hišo Josefa Spreitzerja 2 bombi itd.), kjer so se Nemci pripravljali na izselitev in je tja prihajal posebni vlak Einwandererzentralstelle (EWZ), da jih politično in rasno pregleda in oceni. (O preselitvi kočevskih Nemcev glej knjigi Toneta Ferenc: Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941–1945, peto poglavje, str. 550–730, in Hansa-Hermann: Frensinga: Die Umsiedlung der Gottscheer-Deutschen. Das Ende einer südostdeutschen Volksgruppe. München 1970.) Zato je poveljstvo 2. armade ob poprejšnjem posredovanju notranjega ministrstva 27. oktobra z brzojavko naročilo poveljstvu XI. armadnega zbora, naj poskrbi za varnost Nemcev in vlaka EWZ. Ker so bile enote tega korpusa takrat precej zaposlene z operacijami proti Krimskemu bataljonu in partizanskim četam na Dolenjskem, je poveljstvo 2. armade drugi dan poslalo v Kočevje bataljon graničarjev iz V. armadnega zbora, ki naj bi ga zamenjal VIII. bataljon črnih srajc, ko bo prispel iz Italije v XI. armadni zbor. (Arhiv IZDG, f. 682/III it., Ambrosiova brzojavka št. 11105 dne 24. 10. 1941.)

Po mojem mnenju je gotovo, da je okolje celotne Slovenije (na splošno nam gotovo ni slepo pokorno, še več, v precejšnji meri je vsaj naklonjeno, če ne kar sporazumno z banditi, to pa samo zaradi sovražstva do Italijanov in fašizma in pridobljenega prepričanja o naši šibki volji), še posebej pa študentski živelj v Ljubljani, ki se je v luči zadnjih dogodkov pokazal kot globoko okužen s komunizmom (ne vem, ali je podlaga tega teoretična ali nacionalistična) – takšen, da ga je treba krotiti z železno roko, kajti kar naprej kaže zanos, ki ga ni mogoče zmanjšati. Na njegovo sovražno propagando, na njegove zločinske akcije bo vojska, če bo neposredno prizadeta, odgovorila na skrajno odločen način, kajti moralno zdravje in materialna celovitost vojaka morata biti v takih primerih zaščitena in branjena pred vsemi poskusi onesnaževanja in, kot sem rekel, pred vsako partizansko žalitvijo.

Nič mi ni mar, če se bo povečal seznam lažnih slovenskih mučencev: nikakor nočem, da bi vojaki povečevali seznam naših, ki jih je umorila boljševiška roka.

Z zadovoljstvom sem opazil, da se bo razvila protipropagandna akcija. Večkrat sem že opozoril, kaj si mislim o tem (to sem še posebej storil zaradi naglega množenja znanega »Slovenskega poročevalca«, glasila banditov, ki razpisuje posojila, zahteva davke, razglašá smrtne kazni¹⁰ na tem ozemlju, kjer že več kot šest mesecev obstaja redna italijanska uprava), zdaj pa to spet poudarjam, kajti gre za moje globoko in trdno zakoreninjeno prepričanje. Potrebni so ljudje, nadvse pametni, spretni, dobri poznavalci slovenskega jezika in duše, če naj se borimo zoper trditve, ki jih sestavlja sovražna propaganda in jih širi sovražnik, kajti nevtralizirati je treba potuhnjeno dejavnost lokalnega tiska in poudariti in v resnični luči prikazati vojna dejstva in dogodke, to pa tako, da bodo onemogočili hotene deformacije resnice, značilne za poročila tujih radijskih postaj.

In če bo – pa čeprav s prihodnjimi ukrepi – prišlo do tega, da se bodo domačemu prebivalstvu pobrali vsi radijski sprejemniki,¹¹ bo naloga naše propagande znatno olajšana.

To sem hotel povedati, da bi še enkrat poudaril tistega duhá zavzetega sodelovanja, ki me je vedno navdihoval pri delu.

GENERAL ARMADNEGA ZBORA
KOMANDANT
Mario Robotti

¹⁰ Misli na odloke Slovenskega narodnoosvobodilnega odbora o razpisu posojila svobode, narodnem davku in zaščiti slovenskega naroda in njegovega gibanja za osvoboditev, ki jih je ta sprejel na svojem zasedanju v Ljubljani 16. septembra 1941. (Glej Tone Ferenc: Ljudska oblast na Slovenskem 1941–1945. 1. knjiga: Država v državi. Ljubljana 1987, str. 20–38, dalje: Ferenc, Ljudska oblast, 1). Objavil jih je Slovenski poročevalec, II/18 dne 20. 9. 1941 in II/19 dne 1. 10. 1941; razširili pa so jih tudi na posebnem tiskanem letaku.

¹¹ Glej dok. 62, op. 11.

Dok. 32

Točke za sestanek in zapisnik s sestanka pri visokem komisarju za Ljubljansko pokrajino 7. 11. 1941.¹

Točke za sestanek jutri, v petek, 7. novembra,
na visokem komisariatu

1) Zaščita nemške kolonije²

To je temeljno vprašanje, ki je zahtevalo sestanek. V podrobnostih ga bodo proučili poveljniki divizij in povedali svoje mnenje in zmožnosti.

V[aša] e[kscelenca] bi lahko uvodoma razložila naslednje:

– Predlagal sem ta sestanek in zahvaljujem se ekscelenci Grazioliju, da se je pridružil, kajti v odkritem duhu sodelovanja želim poiskati spravo med številnimi zahtevami, s katerimi se je treba spopadati z enotami armadnega zbora.

Kar zadeva enote, so zmožnosti Domovine dokaj pičle, kajti zaposleni smo v tolikih smereh s težkimi nalogami: torej si morajo vsi z vsemi silami prizadevati za to, da se v čimvečji meri in pametno izrabi tisto, kar je v Sloveniji.

Vztrajati je treba pri zasnovi »racionalnega«, kajti vsako nepotrebno razmetavanje energije je skrajno škodljivo.

Poveljnika divizij bosta pojasnila svoje poglede kot poveljnika velikih gibljivih enot, ki morajo torej biti vedno pripravljene na akcijo, kot človeka, ki sta odgovorna za izvajanje ukrepov javnega reda, kot jih zahtevajo civilne oblasti.

– Cilji, ki jih nameravamo doseči s sestankom, so naslednji:

– Največji cilji – da se vojaškimi oblastem prepusti popolno praktično izvajanje raznih služb, poveljstvo nad policijskimi operacijami, potrebno število agentov (načeloma karabinjerjev) za akcije v njihovi pristojnosti.

– Najmanjši cilj – doseči, da bodo zahteve po moštvu v pravem sorazmerju s ciljem, ki se hoče doseči, kajti sleherno tratenje energije je v teh trenutkih obžalovanja vredno. Vedno je treba upoštevati življenjske zahteve enot v kraju akcije, kajti za življenje 200 mož v oddaljenih in samotnih krajih je treba še 40–50 mož, da se pride na položaj, ko je treba.

2) Odgovor na pismo visokega komisarja³

Vprašanje je treba obravnavati previdno – glede na to, kaj se kuha – in samo, če se bo visoki komisar odločno lotil zadeve. V tem primeru se je treba omejiti na ugotovitev, da so pogledi na splošno enaki, in na tiste naše natančne reakcije, o katerih ni mogoče dajati dvornljivih razlag.

3) Glede pisma 2050 visokega komisarja⁴ je treba dobro pojasniti, da se je vedno delovalo v okviru sklepov armade, da so bili tisti, ki so bili aretirani v akcijah za

¹ NAW, T-821, R-271, p. 624–634. Zapisnik je poveljstvo XI. armadnega zbora 10. 11. 1941 poslalo poveljstvu 2. armade. Točke je najbrž sestavil načelnik štaba XI. armadnega zbora, polkovnik Annibale Gallo.

² Glej dok. 31, op. 9.

³ Glej dok. 33.

⁴ Poveljstvo 2. armade je 14. oktobra 1941 pisalo poveljstvu armadnih zborov, da glede navodil za zatiranje zločinov ni nobenih sprememb, če gre za očitne zločine pri delu ali za zločine, ko je za preprečitev predvidena takojšnja uporaba orožja ali sklic izrednih sodišč (člen 1). V primerih, ko prvo splošno zaslišanje pokaže, da so zločinci zmožni dati podatke ali novice, s katerimi je mogoče pojasniti izvor zločinske dejavnosti in s tem istovetiti naročnike zločina ali voditelje, mora organ, ki je opravil aretacijo, takoj obvestiti obveščevalni urad poveljstva

zatiranje banditizma, izročeni karabinjerjem, pooblaščenim za zasliševanje, potrebno za nadaljevanje operacij, ki jih še ni mogoče imeti za opravljene.

4) Bataljon črnih srjac – »M«

Ostal bo v Ljubljani. Glede tega, komu bo podrejen in kaj bo počel, se pričakujejo ukazi. Za zdaj je torej v vseh ozirih podrejen vojaškim oblastem.⁵

5) Sestavljanje mobilnih skupin⁶

To je samo vojaško vprašanje in posredno zadeva visokega komisarja.

Namigniti mu je treba, da ne zmoremo narediti toliko, kot svetuje armada, ker so nam naložili preveč služb.

PROMEMORIJA

1) Izogibati se je treba uporabi posameznih sil, npr. vojakov za pomoč karabinjerjem in agentom (obhodnice).

To zmanjšati na najmanjšo mero.

Zdaj je za to določenih 165 mož iz 2. grenadirskega polka.⁷

2) Sile je treba uporabljati v organskih enotah, na način, ki ga določa pravilnik: ko je cilj določen, se mora poveljniku enote prepustiti naloga, da izpelje akcijo po »pravilih za življenje posadke«.

3) Izogibati se je treba očiščevalnim akcijam v prostranih conah in gozdovih, razen če gre za obkolitev vasi, da se preišče in odkrijejo posamezniki in material.

Pri iskanju tolpe se tako imenovano »verizno čiščenje« konča edinole z izgubo ugleda za enote, ki ga izvajajo, ko na robatem ali gozdnem terenu naredijo verigo, medtem ko banditi ob prvem svarilu zaupnika ali izvidnika prevzamejo miren in zakonit videz kmeta.

4) Tako naj se izogonejo nagli pohodi, izvedeni samo zato, ker je bilo opozorjeno na kakšno dejanje (povračilno čiščenje).

Vedno se pride prepozno.

Hitri pohodi morajo biti izvedeni na podlagi zanesljivih novic. Torej morajo presenetiti upornike – gre za iniciativno akcijo, ne za zapoznelo reakcijo.

Ko informatorji enkrat povedo podatke, ne smejo več imeti zunanjih stikov: ali gredo z vojsko kot vodniki ali pa so zaprti.

5) Operacijam iz točk 3 in 4 se je treba izogibati, če ni popolnoma gotovo, da bodo uspele, kajti če so jalove, močno omajajo ugled enot in spodbudijo upornike.

6) Aretacije je treba izvajati na podlagi čisto določenih dejstev. Preden se aretirani izpustijo, bi bilo treba izpeljati kakšen kontakt, da se ugotovi kakšen element.

armade, nato pa aretirane osebe z morebitnimi dokazi izročiti najbližjemu poveljstvu območnih karabinjerjev. Organ, ki bo izročil zločince, se mora vzdržati vsakega neposrednega posredovanja in prepustiti pristojnost zainteresiranim karabinjerskim poveljstvom, ki so tudi odgovorna za nadaljnji potek preiskave in policijske akcije (člen 2). General Robotti je prepis tega pisma 19. oktobra 1941 poslal visokemu komisarju Grazioliju in pripomnil, da so se glede 2. člena vojaška poveljstva vedno držala teh pravil. Ko se mu je Grazioli 30. oktobra 1941 s pismom št. 2050 zahvalil za poslani prepis Ambrosiovega pisma, je tudi pripomnil, da so tako ravnali tudi njegovi organi. (Arhiv IZDG, f. 656a/IV it.; Ambrosiovo pismo št. I/9241/S dne 14. 10. 1941, Robottijevo pismo, št. I/3082, dne 19. 10. 1941 in Graziolijevo pismo, št. 2050, dne 30. 10. 1941.)

⁵ Glej dok. 30, op. 4.

⁶ Glej dok. 30, op. 3. in dok 38, op. 6

⁷ Drugi grenadirski polk 21. divizije sardinskih grenadirjev je bil najprej v Kočevju in nato v Ljubljani.

V vsakem primeru ne bi smeli biti izpuščeni na prostost, marveč bi jih morali poslati v konfinacijo.

V Italiji se gre v konfinacijo za veliko manj.

Primer:

Dne 9. oktobra sta bila v naselju Razdrto (pri Šmarju) aretirana dva človeka, ker se je sumilo, da pripadata tolpi upornikov. Omenjena človeka so izročili karabinjerjem v Šmarju in prepoznali za Ločniškarja Vinka in Jagermana Alfonza. Takoj nato so ju odpeljali v ljubljanski zapor v obravnavo kvesturi, vendar so ju nemudoma izpustili na prostost.

V resnici sta pripadala tolpi, ki je prej delovala v Kamniku in potem v Šmarju, zdaj pa se spet skrivata.⁸

ZADEVA: Zapisnik s sestanka, ki je bil na visokem komisariatu dne 7. novembra 1941/XX

Sestanka so se udeležili:

- visoki komisar za Ljubljansko pokrajino;
- poveljnik XI. armadnega zbora;
- poveljnika divizij »Granatieri di Sardegna« in »Isonzo«;
- kvestor za Ljubljansko pokrajino;
- načelniki štabov a. z. in divizij;
- poveljnik skupine karabinjerjev v Ljubljani;
- visokemu komisariatu dodeljen častnik;
- častnik iz poveljstva XI. armadnega zbora.

Visoki komisar je najprej dejal, da je med zadnjim obiskom v Rimu bil seznanjen z izidi pogovorov med osrednjimi oblastmi (šef vlade – notranji minister – generalni štab kopenske vojske), da se odloči o naslednjih zadevah:

- 1) Glede na poslabšanje položaja v Ljubljanski pokrajini je nujno, da oblast prevzamejo vojaške oblasti.⁹
- 2) Kljub neprijetnostim, ki so se v Ljubljanski pokrajini pokazale v zadnjem času, ni treba odvzeti civilne oblasti tistim, ki jo izvajajo sedaj, in je dati vojaškim oblastem.

Osrednja oblast je potrdila drugo rešitev.

Visoki komisar je poleg tega izjavil, da je v pogovoru, ki ga je imel z Ducejem, stvarno razložil resnični položaj Slovenije, pojasnil, kako se je poslabšal tako zaradi komunistične kot nacionalistične strani od začetka sovražnosti z Rusijo. Dopustil je prepletanje ene in druge oblasti kot logično posledico sožitja politične in vojaške oblasti na ozemlju v takšnih razmerah.

Cilji sestanka so zatorej bili naslednji:

- 1) Odstraniti kompetenčne spore, izhajajoče iz neogibnega prepletanja politične in vojaške oblasti na komaj dobro okupiranem ozemlju;
- 2) Rešiti nadležni problem, koliko enot nameniti službi javnega reda.

Za doseg prvega cilja:

- prvenstvena je potreba po čedalje tesnejšem sodelovanju med političnimi in vojaškimi oblastmi, da se normalizira življenje v pokrajini;
- pojasnjena so bila politična navodila, ki jih je ukazal poveljnik XI. armadnega zbora, in njegovi ukazi, namenjeni podrejenim poveljstvom, da njihova akcija ne bi ovirala dela civilnih oblasti.¹⁰ Poveljstva se niso v nobenem primeru oddaljila od

⁸ Glej dok. 35, op. 21.

⁹ Glej dok. 53.

¹⁰ Glej dok. 30, op. 11.

navodil, ki jih za razvoj operacij nalaga pismo 96/zaup.,¹¹ čeprav je takšno ravnanje včasih celo škodilo uspehu samih operacij (dogodek v Ložu [...]).¹² Soglasno se je dogovorilo, da bo v praktičnem izvajanju navodil, ki so v pismu visokega komisariata 96/6 zaup.,¹³ področje pristojnosti vojaške in civilne oblasti opredeljeno takole:

Očiščevalne operacije, ki imajo znašaj takojšnje reakcije na napade upornikov:

- največja svoboda akcije in avtonomija vojaških oblasti v vodenju operacij;
- popolna pristojnost vojaških oblasti pri zasliševanju ujetnikov, katerih novice so nepogrešljiv prispevek za poznejši razvoj akcije. Sodelovanje z oblastmi javne varnosti bo doseženo s sodelovanjem njihovega predstavnika na položaju v zasliševanju (npr. brigadirja karabinjerjev);
- pristojnost vojaških oblasti nad ujetniki preneha v trenutku, ko so ti na podlagi ovadbe izročeni območnim organom;
- območni organi ne smejo izpustiti ujetnikov, dokler za to ne dobijo dovoljenja vojaških oblasti, zanj pa je treba prositi kvestorja Ljubljanske pokrajine. Pri prevzemu ujetnikov morajo karabinjerji zahtevati od vojaških oblasti – če tega niso že prej storili – vse elemente, ki jih bremenijo;
- območna jedra karabinjerjev imajo največjo svobodo, da lahko sodelujejo v razvoju operacij, kadar se jim to zdi ustrezno.

Preostale službe javnega reda se bodo predhodno uskladile z organi javne varnosti, tako da bo mogoče natančno določiti:

- v katerih conah bo vojska lahko ukrepala z enotami, ki jih že ima tam, in to na podlagi zahteve visokega komisariata;
- način, kako zahtevati od vojaških oblasti enote, ki bodo ukrepale v krajih, kjer ni vojaških posadk.

Resnično policijske naloge se odstopijo izključno območnim karabinjerjem.

Poleg tega je bilo dogovorjeno – na posebno zahtevo ekscelence poveljnika a. z. – da vojaki iz patrolj, ki nadzorujejo železniške proge, telefonske in telegrafske napeljave in nizke gradnje ipd. (ta služba pripada izključno vojaškim oblastem), smejo ustavljati sumljive avtomobile in druga prevozna sredstva in osebe ter jih preiskati. Takšne preiskave morajo biti izpeljane ali v sodelovanju z organom civilne oblasti ali v pričo dveh ali več vojakov. Ko se pri sumljivih osebah najde kaj takšnega, kar jih bremeni, jih je treba obenem z nedovoljeno nošenimi predmeti izročiti karabinjerjem, ki ukrepajo, kot je v njihovi pristojnosti.

Da bi se olajšala služba javnega reda, je bilo določeno, da bodo občinske oblasti na ukaz visokega komisariata morale:

- opraviti štetje prebivalstva in izdajati osebne izkaznice;
- priskrbeti prepustnice tistim prebivalcem, ki se iz osebnih razlogov morajo začasno ali dokončno preseliti iz ene občine v drugo.

Za dosego drugega cilja je treba upoštevati potrebo, da:

- se zagotovi najučinkovitejša in najbolj racionalna uporaba sil, razporejenih v Sloveniji;
- se je izogibati zahtevam po novih četah, bodisi zato, ker so možnosti Domovine že dokaj pičle, ker so angažirane v toliko smereh in s težkimi nalogami, bodisi zato, ker so možnosti za nastanitev enot v Ljubljanski pokrajini že skoraj izčrpane; zato je bilo dogovorjeno, da:
- se odpravijo očiščevalne operacije v velikih conah;

¹¹ Glej dok. 30.

¹² Glej dok. 29, op. 2.

¹³ Glej dok. 30

– se omejujejo »nagli pohodi«, katerih izhodišča so oddaljene posadke, samo na tiste, ki so nujno potrebni iz moralnih ozirov. To je povezano s potrebo, da se enotam čimbolj prizanaša;

– se zmanjša osebje, dodeljeno za nadzorovanje železnice, telegrafskih in telefon-skih napeljav, nizkih gradenj, pri tem pa se popolnoma predelajo sedanji načrti;

– se zmanjša osebje, namenjeno zaščiti nemških družin, prebivajočih na ozemlju pokrajine, na toliko, za kolikor se dogovori na tem sestanku. Konkretno ustrezne predloge je treba poslati s poročilom na visoki komisariat;

– se divizija »Granatieri di Sardegna« deloma oprosti službe javnega reda, ki jo zdaj izvaja v mestu Ljubljana. Takšno službo bo v prihodnosti opravljal tudi pred nedavnim prispeli bataljon črnih srajc »M«. Bataljon bo ostal pod neposrednim poveljstvom vojaških oblasti in visoki komisariat ga bo kdaj pa kdaj zaprosil za kakšno nalogo.¹⁴

Poleg tega so bile obravnavane še naslednje teme:

a) načelna prepoved prodaje blaga civilistom v vojaških trgovinah;

b) vprašanje odkupa – rešitev problema izboljšanja vojaške prehrane in dobave usnja (direktor komisariata¹⁵ bo moral zaradi zadevnih sporazumov na visoki komi-sariat);

c) italijanska protipropaganda zoper obrekovalno in lažnivo akcijo »Slovenskega poročevalca«; s predlogi in zahtevami, ki jih je večinoma izrazila ekscelenca povelj-nik a. z., je visoki komisar soglašal s temi ukrepi:

– protinapad v dovoljenih krajevnih časopisih – že v teku;

– tedenski plakati;

– propagandne brošure;

d) problem častnikov in podčastnikov nekdanje jugoslovanske vojske. Armadni zbor bo predlagal, da se jim nakaže plačilo, potem pa se pošljejo v koncentracijska taborišča v Domovini;¹⁶

e) umik blokov območnih karabinjerjev na mejnih prehodih, kjer ni posadk ljudi kraljeve finančne straže in vojakov. Poveljnik skupine karabinjerjev v Ljubljani bo oblikoval zadevne predloge.¹⁷

Glede na tvorne rezultate tega sestanka, ki je potekal v duhu vzajemnega razume-vanja, je bilo dogovorjeno, da se bodo vojaške in civilne oblasti v prihodnje tako sešle vsak mesec, pregledale položaj in rešile vsa vprašanja, ki bodo nastala zaradi omenjenega prepletanja pristojnosti. To pa seveda ne glede na neposredne stike, ki bodo potrebni zaradi posameznih ali nepreločljivih zahtev.

¹⁴ Glej dok. 30, op. 4.

¹⁵ V štabu XI. armadnega zbora je bil tudi posebni komisariat za upravne zadeve zbora, ki ga je vodil direktor, major Cesare de Biase.

¹⁶ Glej dok. 61, op. 5.

¹⁷ General Robotti je 4. novembra 1941 sporočil poveljnikom divizij in graničarjev, da bo 7. novembra pri visokem komisarju sestanek z njimi in po možnosti tudi z načelniki štabov, da bi proučili morebitno zmanjšanje sil, ki ga je 27. oktobra z listom št. 04081 zahteval visoki komisariat. Zato jih prosi, naj natančno proučijo vprašanje, da bi mogli razpravljati na sestanku. Robotti pa je že pred tem, tj. 5. oktobra 1941, naročil podrejenim poveljstvom, naj predlagajo umik manjših posadk ob nemško-italijanski državni meji v Slovenij. 1. novembra pa je naročil poveljstvom graničarjev in inženirstva, naj glede na klimatske razmere in nemožnost izvajanja rušilnih del na bivši rapalski meji ukinejo majhne posadke. (Arhiv IZDG, f. 656a/IV it., Robottijevo telefonsko sporočilo 02/9265, dne 4. 11. 1941; f. 655/III it.; navodila pov. XI. a. z., št. 02/8528 op., dne 5. 10. 1941 in št. 02/9179 op., dne 1. 11. 1941.) Glej poročila o ukinjanju posadk (arhiv IZDG, f. 655/III it.)

Dok. 33

Navodila poveljstva XI. armadnega zbora 13. 11. 1941 poveljstvoma divizij za sodelovanje z organi civilne uprave.¹

POVELJSTVO XI. ARMADNEGA ZBORA V. P. 46, 13. novembra 1941 Leto XX

Urad za operacije

Zadeva: Služba javnega reda

POVELJSTVU PEHOTNE DIVIZIJE »GRANATIERI DI SARDEGNA«

POVELJSTVU PEHOTNE DIVIZIJE »ISONZO«

in v vednost:

VISOKEMU KOMISARIATU ZA LJUBLJANSKO POKRAJINO

Na podlagi ustnih dogovorov, sprejetih na sestanku na visokem komisariatu dne 7. t. m.,² sporočam določbe, ki so bile dogovorjene kot dopolnilo k pravilom v listu 02/9252 z dne 3. novembra,³ tega poveljstva (list 96/6 zaupno visokega komisariata):⁴

Očiščevalne akcije, ki imajo značaj takojšnjega odgovora na napade upornikov:

- največja svoboda akcije in samostojnosti vojaških oblasti v vodenju operacij. Novice o razvoju operacij je treba nemudoma poslati organom javne varnosti;
- vojaška oblast je pooblaščen za zasliševanje ujetnikov, katerih podatki so neogiben prispevek za nadaljnji razvoj akcije. Sodelovanje z organom j. v. bo uresničeno tako, da bo njen predstavnik na položaju sodeloval pri zasliševanju (npr. brigadir karabinjerjev);
- pristojnost vojaške oblasti do ujetnikov preneha v trenutku, ko so ti na podlagi ovadbe izročeni teritorialnim organom;
- teritorialni organi ne smejo izpustiti ujetnikov, dokler ne dobijo dovoljenja za to od vojaške oblasti, za to pa je treba prositi kvestorja Ljubljanske pokrajine. Ko karabinjerji prevzamejo ujetnike, morajo zahtevati od vojaške oblasti – če tega ni že prej storila:
 - vse elemente, ki so bili ugotovljeni proti njim;
 - največjo svobodo teritorialnih oddelkov karabinjerjev, tako da lahko sodelujejo v razvoju operacij, kadar se jim to zdi primerno.

Preostale službe javnega reda

Vnaprej bodo usklajene z organom j. v., tako da bo mogoče natančno določiti:

- v katerih conah bo vojska lahko delovala z enotami, ki jih že ima na položaju, in to glede na zahtevo visokega komisariata;
- na kakšen način se prosi vojaška oblast za posredovanje enot v krajih, kjer ni vojaških posadk.

Resnično policijske naloge bodo izvajali izključno območni karabinjerji.

Kar zadeva nadzorovanje železnice, telefonskih in telegrafskih napeljav in naprav, še naprej velja, da vojaki iz patrolj smejo ustavljati avtomobile in druga prevozna sredstva in sumljive osebe in opraviti takšne preiskave, ki bi se zdele primerne, če gre mogoče za prevoz orožja in materiala za bandite.

Vendar morajo biti takšne preiskave opravljene v sodelovanju z organom civilne

¹ NAW, T-821, R-271, p. 692–693.

² Glej dok. 32.

³ Glej dok. 30, op. 11.

⁴ Glej dok. 30.

oblasti in z več vojaki za priče. Potem ko se ugotovi, da so sumljive osebe naredile kaj prepovedanega, se obenem s predmeti, ki so jih nedovoljeno prevažale, izročijo karabinerjem za ukrepanje v njihovi pristojnosti.

Pozneje bom sporočil datum, ko bodo občinske oblasti na ukaz visokega komisariata opravile štetje prebivalstva in izdajanje osebnih izkaznic. Civilne oblasti bodo poleg tega izdale posebne prepustnice tistim osebam, ki bi se morale iz zasebnih razlogov začasno ali dokončno preseliti iz ene občine v drugo.

Našteti ukrepi bodo omogočili osebju, dodeljenemu za nadzorovanje, da bo učinkoviteje in zanesljiveje opravljalo nadzorno akcijo.

GENERAL ARMADNEGA ZBORA
KOMANDANT
–Mario Robotti–
Mario Robotti

Dok. 34

Zapisek s sestanka poveljnika XI. armadnega zbora na poveljstvu divizije sardinskih grenadirjev 21. 11. 1941.¹

POVELJSTVO XI. ARMADNEGA ZBORA
Urad za operacije

V.P. 46, 22. novembra 1941/XX

ZADEVA: Zapisek s sestanka, ki ga je imel ekscelenc poveljnik na poveljstvu grenadirske divizije dne 21. novembra 1941/XX

Sestanka so se udeležili:

- poveljnika divizij »Granatieri« in »Isonzo«
- namestnik poveljnika divizije »Granatieri«
- poveljnik graničarjev
- generalni konzul Tallinucci
- poveljnik topništva pri a.z.
- poveljnik inženirstva pri a.z.
- načelniki štabov a.z. in divizij
- poveljnik 2. grenadirskega polka
- poveljnik 13. topniškega polka
- direktor zdravstvene službe
- direktor komisariata
- častnik s poveljstva a.z.

Najprej želim spregovoriti o nekaterih vprašanih splošnega značaja, potem pa se lotiti temeljnega vprašanja sestanka: dejavnosti upornikov.

Vprašanja splošnega značaja

1) Čevlji:

Kadar obiščem kakšno enoto – zlasti manjšo – vedno slišim odgovor, da ni niti enega rezervnega para čevljev. Začuden sem nad tem, kajti vsem prošnjam, ki pridejo na direkccijo komisariata a.z., je redno ustrezno, in sicer v mejah določenega

¹ NAW, T-821, R-271, p. 609–613.

odstotka (30%). Toda zgodilo se je, da so nekatere enote sicer dobile čevlje, vendar se niso pobrigale, da bi prišle ponje. To se ne sme dogajati. Zanimam se za drugi par čevljev.

Merilo, po katerem se včasih ravnaajo nekatere enote, in sicer, da spravijo nove čevlje zaradi morebitne premestitve ali drugih zahtev, je pravično in hvalevredno, vendar ne sme prisiliti vojakov od tega, da hodijo v pokvarjenih čevljih ali, kar je še huje, da počivajo in čakajo, da se jim čevlji popravijo.

Varčnost je veliko vredna, zlasti pri tem materialu, ki nam ga zelo manjka, vendar pa ne sme iti čez pametno mejo.

2) Samostojne enote, ki niso v divizijah

Govoriti nameravam posebej o oddelkih T M² in o posadnih enotah.

Gre za starejše ljudi (okoli 40 let), ki sicer opravljajo službo z zadostno zagnanostjo, manjka pa jim tiste energije in pripravljenosti, ki si ju želim. Rad bi videl, da bi bili nekoliko bolj živi. Nič kaj preveč usposobljeni in odločni častniki so nekoliko popustljivi in zanemarjajo formalno stran, ki pa je tukaj v Sloveniji absolutno potrebna. Soglašam z ukrepom poveljnika divizije, ki je postavil takšne enote pod nadzorstvo sposobnih poveljnikov polkov.

Priporočam strogost in zavestnost pri presojanju o napredovanju častnikov teh enot. Ne smemo biti preveč radodarni; spoznati je treba, da se čin ne podari, marveč se zasluži.

Pogosto se dogaja, da se prezrejo poklicne sposobnosti ali značajske odlike.

3) Novačenje rezervnih častnikov za štabne tečaje

Želim pritegniti vašo pozornost na izbor častnikov, ki naj bi šli na tečaj. Treba je predlagati ljudi, na katere se je mogoče popolnoma zanesti, da bodo postali najboljši sodelavci v poveljstvu velike enote. Izbirati je treba ljudi, ki bodo lahko takoj pomagali, ne pa ljudi, ki se morajo potem še dolgo priučevati.

4) Osebj, določeno za nadzorovanje nizkih gradenj in železniških prog

Lahko sem ugotovil, da vojaki, ki so določeni za nadzorovanje nizkih gradenj in železniških prog, pri opravljanju svoje službe niso najbolj disciplinirani. Umazani in včasih zanikrno oblečeni stražarji gotovo niso predstava vzvišenosti za ljudi, ki gledajo in kritizirajo bolj, kot si mislimo.

Bolj je treba skrbeti za disciplinsko plat tega osebja.

5) Nastanitev:

Videl sem nastanitvene objekte VIII. bataljona črnih srajc.³ Zelo udobni so. Želim, da se vsi bolj zavzemajo za namestitev osebja. Generalni štab kopenske vojske, je določil, da mora biti vojska nastanjena v spodobnih prostorih, kadar ni mogoče uporabiti zimskih barak; če je potrebno, je treba rekvirirati. V našem posebnem primeru se ne smemo preveč ozirati na prebivalstvo, temveč na svoje vojake in njihovo zdravje. Ne smemo se zadovoljiti s tem, kar nam prebivalci dajo, ampak moramo zahtevati in vzeti tisto, kar potrebujemo.

Želim tudi, da dobijo podčastniki boljšo namestitev; nočem videti v istem lokalu podčastnikov in navadnih vojakov, razen če je vmes vrsta miz.

6) Delovni čas

Vojaki, ki so dodeljeni k delom za zimsko namestitev, začno prepozno svojo

² Glej dok. 29, op. 5.

³ General Robotti je 15. novembra 1941 sporočil poveljstvu divizije sardinskih grenadirjev, da si je ogledal nastanitev VIII. bataljona črnih srajc »M« v šentjakovski šoli v Ljubljani. Ugotovil je, da še ni rešeno vprašanje kuhinje za moštvo in jedilnice za častnike. Robotti si je nato še dvakrat ogledal nastanitev omenjenega bataljona. (Arhiv IZDG, f. 682/II it., poročila pov. div. sard. gren. 28. 11., 23. in 31. 12. 1941 ter Robottijevo pismo 15. 11. 1941.)

dnevno dejavnost. To se dogaja zato, ker častniki, zlasti nižji, najraje spijo, tako da je vojaštvo medtem prepuščeno kakšnemu podčastniku.

Poveljniku inženirstva sem ukazal, da določi urnik, po katerem se bodo morali vsi ravnati.

7) **Branje promemorije o zadevah, ki so bile obravnavane s častniki teritorialne obrambe na sestanku, ki je bil na generalnem štabu kopenske vojske dne 27. 10. 1941/XIX.**⁴

8) **Varnost posadk**

Občutek imam, da vse posadke, zlasti manjše, niso v stanju pripravljenosti. Brezpogojno je potrebno, da se ne dajo presenetiti; nočem, da bi se ponovil dogodek iz Bezuljaka.⁵ Na tem področju se je poslednja 2 meseca veliko naredilo; treba je vztrajno nadaljevati. Opozoriti na geslo: presenetiti in se ne pustiti presenetiti.

S ciljem, da se prepreči, da bi se slovensko civilno osebje z izgovorom, da se smuča, približalo nastanitvenim objektom podrejenih enot, odrejam, naj vsak poveljnik določi varnostno cono okoli svojih nastanitvenih objektov, v kateri se bo civilnemu prebivalstvu prepovedano smučati.⁶

Dejavnost upornikov

Lekcija, ki sta jo zadnjič dve diviziji dali uporniškimi tolpom,⁷ je prizadela slovensko prebivalstvo, in nekaj časa smo imeli mir in nobene reakcije.

Po verjetnih novicah se zdi, da se tolpe utegnejo spet zbrati in nadaljevati nasilno dejavnost proti našim malim posadkam.

Na sestanku na v/isokem/ k/omisariatu/ dne 7. t.m.⁸ je bilo jasno določeno, da je tedaj, ko vojska ukrepa zoper uporniške tolpe, njena akcija v vseh pogledih vojno dejanje, in da torej ni pod nobenim nadzorom političnih oblasti. V določenem trenutku pa se naša akcija neha in nastopi akcija političnih oblasti. Mi smo tisti, ki določimo ta trenutek.

Nedvomno bi bilo zaželeno, da bi mogli na neodvisen način izpeljati akcijo do popolnega konca. Tega nam ne dovoljujejo navodila, ki zdaj urejajo življenje v tej pokrajini.

Vendar želim, da se akcija, ki smo jo začeli, nadaljuje tudi tedaj, ko je v rokah političnih oblasti, to pa s ciljem, da se vidi, ali bodo naši predlogi in ukrepi sprejeti. To se težko izvede v celoti, ker se merila političnih oblasti ne ujemajo popolnoma z našimi merili.

Vsekakor prosim, da mi dopolnite elemente te naše akcije, da bi se lahko obrnil na armado.

Branje nekaterih informativnih dokumentov

1) Zupna promemorija poveljstva skupine karabinerjev v Ljubljani z dne 13. t.m.

⁴ Tega dokumenta nisem našel v naših arhivih.

⁵ Glej dok. 29, op. 3.

⁶ Poveljstvo graničarjev XI. armadnega zbora v Logatcu je 20. novembra 1941 zahtevalo omejitev smučanja na določena območja; tej zahtevi se je čez pet dni pridružil general Robotti in to sporočil visokemu komisarju Grazioliju. Ta je 1. decembra odgovoril, da bo ustregel zahtevi in v vsaki občini določil območja za smučanje. Robotti je nato 10. decembra pozval poveljnike divizij in graničarjev, naj mu sporočijo ta območja. To so tudi storili, predloge je poslal tudi italijanski olimpijski komite za Ljubljansko pokrajino. 7. februarja 1942 je Robotti poslal osnutek dokumenta o prepovedi smučanja visokemu komisarju Grazioliju in poveljstvu 2. armade. (Arhiv IZDG, f. 658/IV it., dopisi o omejitvi oz. prepovedi smučanja v Ljubljanski pokrajini.) O nadaljnjih ukrepih glej dok. 53, op. 7.

⁷ Misli na operaciji divizije sardinskih grenadirjev proti Krimskemu bataljonu in divizije »Isonzo«⁸ proti Belokranjski četi, v katerih sta ti partizanski enoti utrpeli hude izgube.

⁸ Glej dok. 32.

o protiitalijanski in filoboljševiški propagandni manifestaciji, ki naj bi bila 1. decembra, za obletnico nastanka nekdanje jugoslovanske kraljevine.⁹

Visoki komisariat sprejema ukrepe, da prepreči tako manifestacijo.

2) List 1289/I poveljstva grenadirske divizije z dne 11. t.m. Zadeva: komunistična dejavnost.¹⁰

3) List 02/9589 poveljstva a.z. z dne 19. t.m. Zadeva: zatiranje uporniške dejavnosti.¹¹

4) List 1305/I poveljstva grenadirske divizije z dne 14. t.m. Zadeva: Zatiranje uporniške dejavnosti. Čiščenje cone južno od Mokrcra.¹²

5) Informativni bilten št. 12 poveljstva grenadirske divizije 15. t.m. (izvleček).¹³

⁹ Ni znano, kje bi italijanske oblasti že takrat zvedele, da Osvobodilna fronta namerava za 1. december prirediti množično demonstrativno akcijo. Poveljstvo karabinerjev 2. armade je že 15. novembra izdalo navodila za varnostne ukrepe. Pet dni pozneje, 20. novembra, je general Robotti z brzojavko obvestil poveljstva divizij in graničarjev, da nameravajo uporniki za 1. december »izvesti določene napadalne akcije na raznih območjih, kjer so njihove enote. Čete naj bodo pripravljene za takojšnje posredovanje v katerem koli času in pripravljene oditi v kateri koli kraj z razpoložljivimi prevoznimi sredstvi.« V brzojavki dne 29. novembra pa jim je naročil, »da je treba podzeti brezobzirne ukrepe, da se ohranita popoln ugled in dostojanstvo italijanskega vojaka«. Nato so oborožene sile – vojska, policija in karabinjerji dobili še natančnejše naloge. (Arhiv IZDG, f. 656/III it., Robottijevi brzojavki 20. in 29. 11. 1941, Graziolijeva brzojavka povelj. div. sard. gren. 30. 11. 1941; f. 177/I, navodila pov. notr. karab. čete Ljubljana 29. 11. 1941 karab. postajam.)

¹⁰ S tem listom je poveljstvo divizije sardinskih grenadirjev sporočilo visokemu komisarju za Ljubljansko pokrajino, kvesturi in poveljstvu karabinjerske skupine v Ljubljani, da je iz zaupnih virov zvedelo: 1. da že pripravljajo sovražne propagandne proglose in letake za 1. december; ob tej priložnosti naj bi prebivalstvo za eno uro zapustilo javne prostore in ceste, 2. da pripravljajo pozivnice za mladeniče, naj se udeležujejo uporniških akcij, 3. da so študentje medicine potem, ko je visoki komisar v krajevnem časopisju opozoril univerzo, sklenili, da po zaprtju univerze odidejo v planine. Ko je poveljstvo še navedlo imena treh agitatorjev, je predlagalo ukrepe, in to presenečenje uporniških ljudi pri delu, tj. razširjanju letakov, lastno propagando in konfinacijo študentov medicine. (Arhiv VZI, šk. 453, f. 3, dok. 12.)

¹¹ General Robotti je 19. novembra 1941 poslal poveljniku divizije sardinskih grenadirjev, generalu Orlandu, strogo osebno pismo. V njem je soglašal z Orlandom, da bi bila vojaška akcija »mnogo bolj učinkovita in odločilna, če bi jo izvajali neodvisno od politične oblasti. Ker pa ona obstaja in deluje po razglasih, pravilih in ukazih, ki jih predpisujejo osrednje oblasti, moramo delovati, upoštevajoč tudi njeno dejavnost in njene zmožnosti.« Opozoril ga je, da »ne gre za omejitev prispevkov, temveč za ločitev oblasti, za kar bo v določenem trenutku (določeno na sestanku pri visokem komisariatu 7. t.m.) delovanje prešlo iz naše pristojnosti v roke civilne oblasti. To pa ne ovira, da ne bi delali z neposrednostjo, odločnostjo in neodvisnostjo vsakokrat, ko to zahtevajo razmere.« (Arhiv VZI, šk. 456, dok. 9/5, Robottijevo pismo, št. 02/9589 op., dne 19. 11. 1942.)

¹² Poveljstvo divizije sardinskih grenadirjev je 14. novembra 1941 sporočilo generalu Robottiju, da so se potrdila predvidevanja o možnosti ponovnega zbiranja partizanov v coni južno od Mokrcra, ki je za italijansko vojsko zelo neustrezna, poleg drugega tudi zato, ker prebivalstvo sodeluje s partizani, kar so ugotovili tudi »zaupniki, ki so prej dolgo časa živeli s tolpo in so pozdeje preoblečeni sodelovali pri našem poizvedovanju«. Ker ne verjame v uspehe nenadnih vdorov v omenjeno cono in da bi se zavarovali pred spomladanskim presenečenjem, predlaga Orlando, naj bi »postopno, vendar metodično očistili cono« in vzpostavili nekaj močnih stalnih postojank. Predlaga, naj bi poslali po eno četo v Rob in na Rakitno; posadki bi zelo dobro opremili. Prosi poveljstvo XI. armadnega zbora, naj potrdi ta predlog. (Arhiv VZI, šk. 456, dok. 7/5, Orlandovo pismo, št. 1305/I, dne 14. 11. 1941.)

¹³ Informativnega biltena št. 12 nisem našel. Našel pa sem dopolnilo k tej številki biltena, in to »imena protiitalijanskih in komunističnih agitatorjev«. Navedena so imena 112 oseb, deloma že prijatih, nekaterih tudi že poslanih v konfinacijo. (NAW, T-821, R-224, p. 622–628.)

6) Vestnik št. 38 V. a. z. z dne 14. t.m. (izvleček).¹⁴

7) Kopije št. 23–24 »Slovenskega poročevalca« (izvleček)¹⁵.

Sklep:

Cilj sestanka je bil predstaviti sedanje razmere v Sloveniji.

Želim, da akcija, kot poteka doslej, še naprej teče enako odločno in čimbolj zagrizeno. V ta namen je treba izpeljati močno propagando med podrejenimi enotami, da bi doumeli, kakšne nasprotnike imamo proti nam. Treba je govoriti vojaštvu in navajati pošastne dogodke, ki so jih zagrešili uporniki.

Omembe vredni so naslednji dogodki:

1) Primer poveljnika voda Blasija, ki je bil ustreljen, ker ni izpolnil zahteve po orožju in nabojih.¹⁶

2) Primer častnika in 3 vojakov 73. pehotnega polka, ki jih je v Delnicah ujela in čez nekaj časa ustrelila stara ženska, tamkajšnja učiteljica.

3) Primer matere, ki so jo živo razparali in ji v trebuh zašili sinčka.¹⁷

Vsi ti ljudje (tudi tisti, ki so videti iz boljših krogov), imajo čisto balkansko miselnost, neizprosno so nam nasprotni, čeprav so na videz prisrčni.

Torej ne sme biti nobene zaupnosti: niti z njihovimi oblastmi. Samo korektnost in odločnost, ki morata temeljiti na zavesti, da smo vzvišeni.

Na koncu sta poveljnika divizij na kratko poročala o dejavnosti in razbitju tolpa na ozemlju pod njuno pristojnostjo.

Te novice so v listih 1344/I z dne 18. t.m. poveljstva grenadirske divizije in 08/1754 z dne 17. t.m. poveljstva divizije »Isonzo«.¹⁸

Dok. 35

Poročilo poveljstva XI. armadnega zbora 30. 11. 1941 poveljstvu 2. armade o razmerah v Ljubljanski pokrajini.¹

POVELJSTVO XI. ARMADNEGA ZBORA

V. p. 46, dne 30. nov. 1941-XX

Št. 1/3926 prot.

ZADEVA: Položaj v Sloveniji

Ekscelenci POVELJNIKU 2. ARMADE

V. P. 10

V priloženi promemoriji so opisane sedanje razmere v Sloveniji, nakazani so tudi razlogi zanje: lahko je predvideti, kakšne bodo posledice tega v bolj ali manj bližnji prihodnosti, če se stvari ne bodo spremenile.

¹⁴ Tega dokumenta nisem našel v naših arhivih.

¹⁵ Med tistimi številkami Slovenskega poročevalca, ki jih je poveljstvo divizije sardinskih grenadirjev poslalo visokemu komisarju za Ljubljansko pokrajino, sta tudi številki 23 in 24 z dne 1. in 8. novembra 1941.

¹⁶ Tega nisem mogel ugotoviti.

¹⁷ Nisem mogel ugotoviti, če se je to res zgodilo in kje.

¹⁸ Teh dokumentov nisem našel v naših arhivih.

¹ Arhiv IZDG, f. 656/III it., 10 l. Zbornik NOV, VI/1, dok. 197. Kaže, da je priloženo promemorijo napisal poveljnik divizije sardinskih grenadirjev v Ljubljani, general Taddeo Orlando.

Zavzeto delo vojaških oblasti pri iskanju in prepoznavanju voditeljev in središč teroristične organizacije je dalo rezultate, ki jih policijske oblasti ne izrabljajo, kot bi bilo smiselno pričakovati.

Mogoče splošni politični in osebni pomisleki vodijo do tako blage akcije, ki ji manjka ostrine, tako da je jalova s praktičnega stališča in ponižujoča z moralnega stališča. Njena dejstva in namere pa čutimo in presojamo mi vojaki.

Toda nasprotje med načini delovanja in mišljenja na vrhu najvišjih – civilnih in vojaških – oblasti je tako očitno, da ga ni mogoče prezreti. Po mojem mnenju imajo oblasti v Sloveniji eno samo najplemenitejšo nalogo, ta pa je dvigati ugled Italije vpriči obrekovalne propagande, neprikritih in številnih napadov na načelo avtoritete, ki mora voditi vsakršno organizacijo.

Zdi se skoraj, da policijske oblasti »trpijo« zaradi praktičnih rezultatov, ki so jih dosegle vojaške oblasti – rezultatov, ki si jih razlagajo kot »očiten dokaz« nezadostnosti ali nesposobnosti lastne akcije; zdi se skoraj, da jih skušajo zmanjšati in okrniti njihov očitni pomen.

Posledica tega je nepovezana celotna akcija sodelovanja, ki ni sodelovanje, ker z večjimi sredstvi in pooblastili bolj zapleta kakor dopolnjuje tisto, kar dosežejo vojaške oblasti s svojo organizacijo, ki so jo ustvarile s trudom in tveganji in ki je le zaradi tega aktivna in delujoča. Mogoče je prav ta organizacija – ki jo imajo policijske oblasti za nezakonito, s čimer ravnajo napak – tista, ki povzroča motnje, kajti upošteva se le njen negativen učinek, ki baje škodi ugledu podobne organizacije v policiji.

Potem pa se to skuša popraviti, vendar ne tako, da bi se spremenil sistem ali da bi se skušal razumeti duh, ki razvnema nas vojake, marveč tako, da se skuša – po bolj ali manj zavitih političnih poteh – doseči na vrhu nepriznavanje vojaških oblasti, zamenjava najbolj reprezentativnih in odločno dejavnih oseb.

Na sestanku 7. oktobra² sem poskušal razjasniti stvari, pobotati sem skušal dve težnji, najti pot, ki bi omogočala vzporedno in sočasno delo vojaških in civilnih oblasti pri zatiranju terorizma.

Dobil sem občutek, da se bodo dali doseči dobri rezultati, kajti takšna zagotovila mi je dal visoki komisar, in to kljub številnim pomislekom, ki jih je izrekel kvestor.

Toda žal sem se moral prepričati, da ni tako: sovražnost kvesture se je še povečala in je dobila zoprne oblike, kakršnih morda ne bi bilo, če ne bi čutila, da jo podpira višja in močnejša oblast. O tem pričata pismi, za kateri odkrito rečem, da sta žaljivi, naslovljeni na poveljnika grenadirske divizije, pismi, ki sta dobili ustrezen odgovor.³

Prepričan sem, da noben vojak, prežet z odgovornostjo, ki jo zares čuti kot vojak, v razmerah, kakršne so zdaj v Sloveniji, ne bi mogel brezbrizno prenašati sedanjega položaja. Mi že ne skušamo mirno živeti, temveč mislimo, presojamo in delamo kot vojaki; z našo akcijo si ne skušamo postavljati spomenikov ali metati drugih s piedestalov, na katere so se povzpeli in ki se jih krčevito oprijemljejo: skratka, ne pehamo se za osebnimi uspehi. Takšni nagibi bi bili vse preveč podli spričo razmer, ki ogrožajo življenje naših vojakov in škodijo slovesu italijanske vojske.

Vendar si drznejšo postavljati vprašanja o »osebah«, soditi naše zavzeto delo skozi prizmo, skozi katero se mogoče ocenjujejo druge dejavnosti, ki pa hudo žali naša čustva, čeprav ne zmanjšuje naše volje do akcije.

General
Poveljnik armadnega zbora
(M. Robotti)

² Pravilno: novembra. Glej dok. 32.

³ Teh pisem nisem našel v naših arhivih.

Politično-vojaške razmere
PROMEMORIJA

V zvezi z vojaškimi in političnimi razmerami v Ljubljanski pokrajini pošiljam zahtevane podatke, ki sem jih moral zaradi obsežnosti obravnavanih vprašanj opremiti s številnimi prilogami, s katerimi se je treba seznaniti, da se lahko razmere v celoti in natančno ocenijo.

Sklicujem se v celoti na svoje poročilo z dne 29. septembra t. l. št. I/2722⁴, ki ga izpopolnujem s sledečimi podatki:

I.

Odločni vojaški akciji, ki je zatrla oborožene komunistične tolpe, vgnezdene na gorskem območju južno od Ljubljane,⁵ ni sledila enaka takojšnja legalna akcija, ki bi se morala, kakor je jasno razvidno iz izjav enega glavnih organizatorjev tolp, poročnika Šerčerja (priloga št. 1),⁶ izraziti v tehle ukrepih:

a) Poiskati pripadnike tolpe, ki so se najprej razpršili, nato pa skoraj vsi vrnilo v Ljubljano po redni poti. Celotna skupina 20 oseb, telesno in glede obleke v žalostnem stanju, brez vsakršnih osebnih izkaznic, se je vrnila z vlakom iz Ribnice in izstopila na postaji v Ljubljani, od koder je odšla na svoja stanovanja in na stanovanja svojih pomagačev v Ljubljani.⁷

b) Nadzirati sumljiva vozila, ki so namenjena v Ljubljano. Neki banditi, ki so bili pri napadu v Ložu ranjeni (o čemer so bile obveščene vse oblasti), so bili pripeljani v Ljubljano na kmečkih vozovih in tu oddani v zasebne klinike, kjer se še sedaj zdravijo.⁸

c) Prijeti številne pomagače, ki jih mrgoli v Ljubljani in zunaj nje in ki nenehno dobavljajo oboroženim tolпам na tovornih avtomobilih, kmečkih vozovih, po želez-

⁴ Tega poročila nisem našel v naših arhivih.

⁵ Misli na operacijo divizije sardinskih grenadirjev proti Krimskemu bataljonu. Glej dok. 31, op. 8.

⁶ Kaže, da se ta priloga ni ohranila v naših arhivih.

⁷ Po razbitju Krimskega bataljona se je večina njegovih borcev začasno umaknila v Ljubljano. 29. oktobra je Slavko Šega iz Ravnega Dola odpeljal dve skupini na železniško postajo Ribnica, od koder sta se z vlakom odpeljali v Ljubljano. Tretja skupina pa je isti dan odšla v Sodražico, tam prenočila in se drugi dan z železniške postaje Žlebič odpeljala v Ljubljano. (Ožbolt: Šerčerjeva bojna pot, str. 218–223; Semič: Najboljši so padli, I., str. 117–121.)

⁸ Poveljstvo divizije sardinskih grenadirjev je 2. decembra 1941 sporočilo kvestorju in poveljstvu karabinjerske skupine Ljubljana, da so partizani imeli pri napadu na Lož pet ranjenih, od katerih so dva hudo ranjena skrili v Knežji Njivi (glej dok. 29, op. 2 in dok. 21, op. 8), tri laže ranjene pa so odvedli na Petelinov vrh. Ranjenca v Knežji Njivi sta zdravila dva zdravnika iz Ljubljane. (To sta bili zdravnici dr. Ruža Šegedin in dr. Pavla Jerina – op. T. F.) in ju nato na kmečkih vozovih spravili v neko zasebno kliniko, ki je še neprepoznana. (Arhiv IZDG, f. 154/I it., Orlandovo pismo št. 1494/I, dne 2. 12. 1941.) V resnici so v Ljubljano, najprej s kmečkim vozom do Velikih Lašč in nato z vlakom odpeljali le enega ranjenca – Zdravka Pavlico. Operirali in zdravili so ga na kirurškem oddelku Splošne bolnišnice, prebival pa je pri družinah, včlanjenih v Osvobodilno fronto. V Ljubljani je zdravniški matični odbor OF organiziral zdravljenje ranjenih ali bolnih partizanov. Precej njih se je zdravilo v zasebnem sanatoriju »Emona«, last bratov zdravnikov dr. Francija, Kristijana in dr. Mirka Derganca, dokler nista marca 1942 dva izdajalca pomagala italijanski policiji spraviti nekaj zdravstvenega osebja za rešetke zaporov. (Dr. Mirko Derganc: Emona – sanatorij za ranjene partizane. Ljubljana v ilegali, II, Ljubljana 1961, str. 335–345; dr. Franci Derganc: Okrvavljena roža. Spomini partizanskega zdravnika. Ljubljana 1971.)

nici itd. orožje, strelivo in živila, obveščajo tolpe o premikih zasedbenih čet celo z raketami, ki jih izstrelijo sredi Ljubljane, po telefonu in s posebnimi kurirji. Skupina 20 ubežnikov pri hajki na Debelem vrhu je dobivala po svoji vrnitvi v Ljubljano dalj časa brezplačno hrano v prostorih gostilne Košak v strogem središču Ljubljane (pod hotelom Slon) z vednostjo lastnika lokala.⁹

d) Dezorganizirati in zatreti vodilni center v Ljubljani. Mnogi člani tega centra so že znani po svojem udejstvovanju na zborovanjih. Kr. kvestura (priloga št. 2)¹⁰ je bila že opozorjena na komunistično celico, ki jo sestavljajo starejši ljudje, ki so pripadali bivši Komunistični partiji Jugoslavije (KPJ) in ki so svoj čas imeli vodilno vlogo kot organizatorji prevratnega gibanja. Eden teh je inž. Štebi,¹¹ ki je bil predsednik železničarske organizacije komunistične smeri. Pri sedanjem prebujenju prevratne delavnosti se poslužuje svojega poznanstva in vpliva v železničarskih krogih, organizira prevratne akcije ob živahnem sodelovanju železničarjev (pridobivanje banditov, eksplozije terorističnih peklenjskih strojev, sabotaže, prevanjanje in razdeljevanje orožja, živil, ilegalnih tiskovin itd.). Navedena celica se je shajala v gostilni Žedom v Ljubljani (Železničarski dom). Kakor je razvidno iz navedenega dokumenta (priloga št. 2), ni bilo kvesturi sporočeno samo obvestilo, ki ga je prejelo poveljstvo divizije »Granatieri di Sardegna«, temveč so ji bili dostavljeni tudi vsi podatki o teh prostorih, o dnevih in uri zborovanj in o osebah, ki se jih udeležujejo. Navedena so bila imena že omenjenega inž. Štebija, Leona, dr. Rusa, Zorca in Staneta.¹²

⁹ Poveljstvo divizije sardinskih grenadirjev je 2. decembra 1941 sporočilo kvestorju in poveljstvu karabinjerske skupine v Ljubljani, da je skupina okoli 20 partizanov po italijanski operaciji proti Debelemu vrhu (glej dok. 31, op. 8) zakopala orožje v gozdu blizu Ribnice in se z vlakom pripeljala v Ljubljano. Glej op. 7.). »Gostilna, ki jo upravlja Košak (pod hotelom »Slon« je dajala za daljši čas zastoj hrano povratnikom.« (Arhiv IZDG, f. 154/I it., Orlando-vo pismo, št. 1494/I, dne 2. 12. 1941.) Kaže, da je policija te podatke dobila iz zaslišanja Franca Debeveca in je gostilničarja s Prešernove ceste 52, Vladimira Košaka, zaprla 22. novembra 1941 in ga je vojaško vojno sodišče v Ljubljani 19. 3. 1942 obsodilo na 6 let ječe.

¹⁰ Te priloge nisem našel v naših arhivih.

¹¹ Anton Štebi (1877–1942), diplomirani inženir elektrotehnike in publicist, pred prvo svetovno vojno levi socialni demokrat, po njej komunist, v vodstvu Delavsko-kmetijske matice (zadruga, ki je izdajala marksistično literaturo), član uredništva njene revije Zapiski Delavsko-kmetijske matice, privrženec ljudskofrontnega gibanja, Zveze delovnega ljudstva Slovenije, podpisnik njenega razglašega Kaj hočemo, od 1941 član OF, vendar ni bil v njenem vodstvu. Italijanska policija ga je prijela 27. februarja 1942 na podlagi seznama, ki ji ga je posredoval Avgust Praprotnik, (nekaj časa je bil zaprt v Padovi). Skupaj z nekaterimi drugimi člani OF ga je 5. aprila 1942 izročila vojaškemu vojnemu sodišču v Ljubljani, ki pa jim v preiskavi 8. junija ni moglo dokazati krivde, zato pa jih je policija predlagala za talce in so jih ustrelili 13. junija 1942 v Ljubljani v skupini 15 talcev. (France Klopčič: Anton Štebi. Slovenski biografski leksikon, XI, str. 680–682; ZA CKZKS v Ljubljani, it. grad., šk. 1, poročila kvesture in SIM o Štebiju 1941–1942.)

¹² Poveljstvo divizije sardinskih grenadirjev je 16. novembra 1941 poslalo kvestorju in visokemu komisarju za Ljubljansko pokrajino kopijo svoje prijave, s katero je 21 ujetih partizanov in njihovih podpornikov prijavilo vojaškemu vojnemu sodišču. V spremnem dopisu je poročalo tudi tole: »KOMUNISTIČNA CELICA. V gostilni ZEDOM na Novem trgu v Ljubljani se je vgnezdila komunistična celica, ki jo sestavljajo ta imena: FERDO, njegova žena, LEON, dr. RUS, ZORC, inženir STANE. Ferdo, Stane in Leon imajo znatna finančna sredstva, čeprav niso zaposleni. Ferdo (že obsojen na 8 let zapora zaradi podtalne dejavnosti) razpečava znani list »Slovenski poročevalec« in propagandne letake tistim, ki jih morajo razširjati med prebivalstvom, zbira bandite, organizira atentate, zbira zneske. Ferdova žena vzdržuje zveze med organizacijami, ki sodelujejo v podtalnem gibanju (zbira zneske, zimsko opremo, živež, konfekcijsko obleko itd.). Zorc deluje v študentskem okolju; bil je pred nekaj časa politični komisar neke tolpe. Potem so ga poklicali v centralo v Ljubljano. Leon ni zaposlen in je vodja podtalne organizacije na Viču, pripravlja atentate, pridobiva novice za partizane, razpečava omenjeni časniki. Dr. Rus je član »Ljudske pomoči« in glavni urednik »Slovenskega poročev-

Kljub temu je bil doslej aretiran samo neki Baznik (naveden pod krstnim imenom Stane) in še ta le od kr. divizijskih karabinjerjev, ker je pridobival novice za oborožene tolpe.¹³

II.

Nobena politična akcija ni bila pokrenjena proti zelo aktivni in srditi komunistični propagandi, ki se opravlja z ilegalnim tiskom, ki ga pogostoma in v velikem številu razširjajo. Ta propaganda silno bega javno mnenje, sklicujoč se na patriotično zavest, češ da pomeni brezbriznost do prevratnega gibanja izdajstvo domovine – po drugi strani pa strahuje javnost z nenehnim objavljanjem hudih groženj proti vsem tistim, ki ne sodelujejo ali celo nasprotujejo komunistični dejavnosti. Grožnjam dajejo poudarek s pogostimi uboji, ki jih povečujejo kot pravična dejanja. Komunisti so se povzpeli do take nesramnosti, da so javno razglasili obstoj tajnega sodišča (tako imenovano »Ljudsko sodišče«), ki naj bi po namerah komunistov ležalo neprestano kot mora nad meščanskim razredom in nad katoliškimi krogi, da bi tako z nasiljem ohromili vsako možnost protidelovanja (do danes so izvedli okrog 20 napadov, večinoma s smrtnim izidom).¹⁴

Razširjanje te vrste splošne groze med ljudstvom se še povečuje s pošiljanjem grozilnih pisem osebam ali družinam, ki so po svojem socialnem ali gospodarskem položaju najbolj ugledne. Prejel sem jih tudi sam. Tem osebam se nalaga, da izplačajo

valca«, vzdržuje zvezo med izobraženci, ki so privrženi gibanju. Stane, ki je sin starega lastnika gostilne, je delal pripombe na uporabo zbranega denarja pri simpatizerjih (Ferdo je z njim igral v kavarni Prešeren, pod dvorano popoldne ob sobotah in nedeljah) in so ga odstranili iz vodstvene skupine, da bi nadaljeval z delom na nižji ravni. Stane je imel nalogo ubiti Varbineka, lastnika trgovine »Dom glasbe« v Franciškanski ulici, ker so ga imeli za zaupnika nemškega konzulata in gestapa. Dali so mu revolver in ker ni pravočasno opravil naloge, so ga razrešili te naloge. Inženir, ki ni bolje prepoznan, je dodeljen poslušanju radijskih oddaj iz Londona, Moskve in drugih postaj.« (Arhiv VZI, šk. 456, dok. 8/5, Orlandovo pismo, št. 9426 op., dne 16. 11. 1941.) Glej op. 13.

¹³ Italijanska vojaška policija je od svojega zaupnika Franca Rozmana zvedela za protiokupatorsko delavnost skupine Franca Bajca iz Rožne doline, Stanka Baznika upravnika gostilne »ŽEDOM« na Novem trgu 2 in Franca Kajca s Starega trga 28 v Ljubljani. Obtoževala jih je, da so se na sestankih v gostilni ŽEDOM na Novem trgu 2 v Ljubljani (ti trije in Ljubo Kovač-Ferdo) dogovarjali za napade na italijanske patrolje in sabotaže, pripravljali usmrtitev nekega nemškega državljanja Varbenka, lastnika trgovine »Dom glasbe« na Franciškanski ulici v Ljubljani, ki so ga smatrali za zaupnika nemškega konzulata in gestapa itd. Ubiti bi ga moral oktobra 1941 baje Baznik, za kar je že dobil revolver, ki pa ga je moral vrniti, ker ni pravočasno izpolnil naloge. Obtoževali so jih tudi razširjanja narodnoosvobodilnega tiska, zbiranja denarja za »Ljudsko pomoč«, pridobivanja prostovoljcev za odhod v partizane itd. Karabinjerji iz divizije sardinskih grenadirjev so jih izročili vojaškemu sodišču v Ljubljani in je to 8. decembra 1941 obsodilo Baznika na 8 in druga dva na 10 let ječe. (Arhiv IZDG, f. 202/III it., prijava karab. div. sard. gren., št. 78/25, dne 9. 12. 1941 z zapisniki zaslišanja Franca Bajca, Staneta Baznika, Franca Kajca in Filipa Lipovca 8. 12. 1941.)

¹⁴ Centralni komite KPS je avgusta 1941 ustanovil Varnostnoobveščevalno službo OF z nalogo boja proti t. i. notranjim sovražnikom narodnoosvobodilnega gibanja in za zbiranje novic, potrebnih narodnoosvobodilnemu gibanju. Vodil jo je najprej kolegij in pozneje centralna komisija. Varnostnoobveščevalna služba OF je imela dve glavni veji, in to obveščevalno (ta se je delila na množično in specialno) in varnostno. V slednji so bili najbolj hrabri člani OF, največ člani SKOJ in KPS, ki so tudi podnevi sredi Ljubljane opravljali drzne oborožene akcije (usmrtitve narodnih izdajalcev, razoroževanje okupatorjevih vojakov itd.). Po podatkih glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet z dne 1. maja 1942 so člani VOS OF usmrtili v Ljubljani 48 oseb, člani Narodne zaščite pa 17. (Zbornik NOV, VI/2, dok. 69.) O VOS OF glej Zbornik fotografskih dokumentov o razvoju in delovanju VOS OF Slovenije 1941–1944. Ljubljana 1984.

določene zneske denarja ter tudi, da zavzamejo določeno sovražno stališče ali pa opravljajo vohunske posle med pripadniki italijanske civilne ali vojaške oblasti.

Zasedbena oblast do danes ni napravila ničesar, da se omeji to ustrahovalno delovanje, nikjer ni skušala onemogočiti številnih napadov na ljudi in nasilja med stvarmi, če se izvzame nekaj zelo zmernih, prav nič protiofenzivnih člankov v listih.

Tukajšnji konservativni krogi so rahlo reagirali na politična dejanja komunistov, bodisi zato, ker jim zasedbena oblast ni pomagala ali jih vsaj opogumila, bodisi ker jim to ni bilo mogoče zaradi zakonitih omejitev, ki jih terja sedanje izjemno stanje (glej spomenico o slovenski katoliški stranki, priloga št. 3).¹⁵

Z namenom, da se javno mnenje obdrži v nenehno napetem stanju, da se opraviči neprestano terjanje denarja in živil, da se dvigne precejšnja potrto pripadnikov po porazu na Debelem vrhu, v Mikličevi vili in na Osredku, o čemer je bila javnost z bliskovito naglico seznanjena, ljudska fantazija pa je dogodek še zelo povečala, je komunistični brlog, ki je začetkoma, sledeč navodilom z juga, sklenil, da pošlje čez mejo ostanke raztresenih tolp, da prepreči njihovo popolno uničenje ter hkrati okrepi tolpe, ki operirajo v Bosni, kasneje spremenil ta svoj sklep ter obnovil svojo nasilniško dejavnost tako z napadi na posamezne osebe (ugrabitve sina gozdnega čuvaja v Podbukovju,¹⁶ poskup uboja vojnega kurata 13. topniškega polka¹⁷ itd.), kot z oživljeno delavnostjo oboroženih tolp, ki so se deloma zopet organizirale na območju Grosupljega in na Krimu (glej izjavo Sercerja, priloga št. 1).

To okrepljeno prevatno dejavnost so omogočili polovičarski ukrepi zasedbene oblasti, njena neodločnost pri izbiri časa, ko naj bi nastopila, in sredstev, ki naj bi jih uporabila, ter neka njena, vsaj kar se tiče kvesture, izrazita oblika »poklicne ljubosumnosti«.

Kakor je razvidno iz priloge 4,¹⁸ veliko čiščenje Iške vasi, ki jo je pripravil ljubljanski kvestor, ni rodilo nobenega uspeha. Slaba organizacija, nezadostno vojaško znanje, površnost in nenatančnost novic, nezadostna telesna izurjenost za vojne napore raznih komisarjev, ki so s kvestorjem na čelu prevzeli neposredno poveljstvo operacij, so povzročili popoln neuspeh te akcije, čeprav je 50 agentov s 4 policijskimi

¹⁵ Te priloge nisem našel v naših arhivih.

¹⁶ O lovskem čuvaju Janezu Zaletelju iz Podbukovja pri Krki je poveljstvo skupine karabinjerjev 9. januarja 1942 poročalo tole: »On je bil zaupnik bivše žandarmerije v Stični. Po naši okupaciji je nadaljeval z dajanjem koristnih novic tudi karabinjerjem v Stični, ki jim je uspelo zbrati razni material vojaškega plena in nato aretirati in prijaviti storilce. 18. novembra 1941 je dal podatke o navzočnosti neke komunistične oborožene tolpe, ki je delovala v gorah občin Krke in Zagradec, in se nam je ponudil, da vodi in spremlja naše karabinjerje na kraj. Preiskava ni uspela, je pa potrdila, da je okoli petnajst oboroženih komunistov res prešlo ta kraj.« 22. novembra 1941 so italijanski uradi poročali, da je bil ugrabljen Zaleteljev dvanajstletni sin Jože. Vojaki in karabinjerji iz Zagradca ter vojaki iz Velikih Lašč so ga iskali, za vodnika jim je bil otrokov oče. Pri iskanju so ubili partizana Milana Ličena, ujeli partizana Antona Zupančiča in Ivana Čamplja (prvega je italijansko vojaško vojno sodišče v Ljubljani 11. marca 1942 obsodilo na 24 let ječe, drugega pa na dosmrtno ječo) ter aretirali dva podpornika partizanov. Zaradi sovraštva enega dela prebivalstva Krke in strahu pred maščevanjem so Zaleteljevo družino najprej umaknili v Stično, 13. marca 1942 pa v Cancellu Armone v Italiji. Zaleteljevega sina so 22. decembra 1941 našli mrtvega v Krki. (Arhiv RSNZ, 2070-ZA, inv. 206, poročilo pov. kar. skup. Ljubljana, št. 33/105-1-1941, dne 9. 1. 1942; poročilo karab. tenence Višnja Gora št. 121, dne 23. 12. 1941; poročilo karab. postaje Stična 13. 3. 1942; arhiv IZDG, f. 154/I it., poročilo pov. div. sard. gren., 10046 op., dne 28. 11. 1941; Slovenec 30. 12. 1941; Polič: Čudežna pomlad, str. 56.)

¹⁷ Dne 27. novembra 1941 ob pol sedmih zvečer sta dva člana na kolesih v Suvoborski ulici v Ljubljani ustavila poročnika Sigfrida Zappaterinija, vojaškega kurata 13. topniškega polka divizije sardinskih grenadirjev in ga hudo ranila z dvema streloma iz pištole. (Arhiv IZDG, f. 155/IV it., poročilo notr. karab. čete Ljubljana št. 75/286, dne 28. 11. 1941.)

¹⁸ Te priloge nisem našel v naših arhivih.

psi dobilo v pomoč skoraj 2000 grenadirjev, med katerimi je bilo več kot 100 častnikov.¹⁹

Po položaju najvišjega doslej prijetega bandita, bivšega jugoslovanskega aktivnega poročnika Šerčerja, namestnika poveljnika vseh oboroženih tolp (tako imenovane-ga Krimskega bataljona), ki je zamislil in osebno vodil težki napad v Ložu in Bezuljaku in ki je bil zaprt že 14. novembra – kr. kvestura še do danes ni zaslišala, čeprav je v njenih rokah. Šele ko je bil pred dvema dnevoma dan na voljo kr. divizijskim karabinjerjem za nekaj ur, je bilo vendar mogoče dobiti s pomočjo vohuna, ki je bil z njim zaprt v isti celici, zelo pomembne podatke, o katerih je govor v zgoraj navedeni izjavi (priloga št. 1). Na dlani je, da bi pravočasno poznanje teh stvari pomagalo preprečiti ali vsaj izdatno ovirati obnavljanje oboroženih tolp in ponovitev zločinskih dejanj, ki so se zgodila te dni. Zanimivo je, da je ta oseba prepričana, da ji bo uspelo pobegniti iz zapora.²⁰

Ni dolgo tega, ko so grenadirji v Šmarju zaprli dve osebi zaradi suma, da sta pripadali oboroženim tolпам. Izročili so ju kr. kvesturi, ki so ji bili sporočeni (priloga št. 5)²¹ razlogi suma. Kljub temu ju je kvestura kmalu izpustila, ker ni ugotovila ničesar, kar bi ju moglo obremenjevati. Po dolgih in vztrajnih poizvedbah je kr. divizijskim karabinjerjem uspelo znova zapreti eno od obeh, ker se je izkazalo tudi po priznanju nekoga drugega (priloga št. 6),²² ki se še vedno skriva, da sta pripadali tako imenovanemu Kamniškemu bataljonu, to se pravi tolpi, ki je delovala na nemškem ozemlju, od koder je tu pa tam vpadala v šmarski predel, kjer je ubila enega karabinjerja in izvedla številna sabotažna dejanja.²³

¹⁹ Misli najbrž na neuspešno policijsko čistko 14. in 15. septembra 1941, v kateri so poleg policijskih sil zaposlili tudi 85. četo telegrafistov. Ko je poveljnik divizije sardinskih grenadirjev 17. septembra 1941 poslal poročilo komandirja te čete (glej Zbornik, VI/1, dok. 162) generalu Robottiju, je neuspeh pripisoval predvsem slabemu delu policijskih sil. Ko ga je tisti dan prosil kvestor za sile za ponovno akcijo, ki naj bi sledila podatkom nekega zaupnika kvesture, je Orlando sklenil, da bo akcija 19. septembra pod vodstvom poveljnika 1. grenadirskega polka Piera Luigija Dal Negra in bodo v njej uporabili tudi metalce plamenov. (Arhiv IZDG, f. 196 it., Orlandovo pismo št. 6580 op. 17. 9. 1941.) O tej akciji nimamo italijanskih virov, morda se na te dogodke nanašajo spomini Staneta Semiča-Dakija. (Semič: Najboljši so padli. I, str. 41–45.)

²⁰ Po razbitju Krimskega bataljona so se nekateri njegovi borci začasno umaknili v Ljubljano, med njimi tudi poročnik bivše jugoslovanske vojske Ljubo Šerčer. Ker je v času njegovega bivanja v partizanih za njega prejemal preživnino, ki so jo italijanske oblasti izplačevale aktivnim častnikom in podčastnikom bivše jugoslovanske vojske, njegov brat Miro, so Šerčerja zato 13. novembra 1941 odpeljali na zaslišanje v urad majorja Giuseppa Brama. Tam so ga aretirali in 28. novembra odpeljali v vojaške zapore, kjer ga je prepoznal partizanski ubežnik in italijanski zaupnik Franc Rozman. 16. decembra 1941 je vojaško vojno sodišče v Ljubljani obsodilo na smrt Šerčerja in sedem sobojevnikov (dvema je nato general Ambrosio smrtno kazen spremenil v dosmrtno ječo). Dne 22. decembra 1941 so jih šest ustrelili v kamnolomu pri Tomišlju. Trupla so odpeljali na pokopališče v Trziču (Monfalcone) in jih tam skrivaj pokopali. Še med vojno je bil Šerčer odlikovan z redom narodnega heroja. (Ožbolt: Šerčerjeva bojna pot, str. 224–291.)

²¹ Te priloge nisem našel v naših arhivih. O tem dogodku glej dok. 32. Vinka Ločniškarja so ujeli in ga je vojaško vojno sodišče v Ljubljani 26. januarja 1942 obsodilo na 20 let ječe. Za Alfonza Jagermana pa je poveljstvo divizije sardinskih grenadirjev 5. februarja 1942 poročalo, da so ga prejšnji dan ubili neznanci, ker je pobegnil od partizanov. (Arhiv IZDG, VK, f. 2/XII it.) Kot je poročal visoki komisar Grazioli v Rim, so karabinjerji divizije sardinskih grenadirjev s pomočjo svojih zaupnikov izsledili in prijeli v Ljubljani Vinka Ločniškarja in Edvarda Šebenika, ki sta priznala, da sta bila partizana Kamniškega bataljona. (ACS, PS, AGR 1920, 1923–1945, a. 1942, b. 1, f. I, Graziolijeva poročila 01112 j. v., 20. 1. 1942.)

²² Te priloge nisem našel v naših arhivih.

²³ Štiri partizanske čete, ki so se sredi avgusta 1941 združile v Kamniški bataljon (komandant dr. Marijan Dermastia in politični komisar Anton Šturm, za njim Roman Potočnik), je nemški

III.

Ponovni napadi na osamljene vojake v Ljubljani in na podeželju (smrt finančnega stražnika, karabinerja in ranitev nekaterih drugih vojakov), napadi in žalitve vojakov, ki se gibljejo po ljubljanskih ulicah (opljuvanje poveljnika 38. bataljona črnih srajc), nenehno hujskanje v ilegalnem tisku na napadanje pripadnikov oboroženih sil, ugotovljeno dejstvo, da so se pripadniki oboroženih tolp vračali pogostoma v Ljubljano, da se odpočijejo ali skrijejo, nadalje dejstvo, prav tako ugotovljeno, da skriva prebivalstvo še vedno mnogo orožja in streliva, ki je pripadalo bivši jugoslovanski vojski, je prisililo vojaško oblast k vsem varnostnim ukrepom in je zato ukazala, da morajo biti vojaki, ko so prosti, popolnoma oboroženi. Isto so nato ukrenili strankini funkcionarji, ki nosijo na fašistični uniformi pas s pištolo.

Široko obveščevalno delo, ki ga opravljajo obveščevalni organi in katerega uspehi so bili takoj uporabljeni, je omogočilo uspešne očiščevalne operacije proti oboroženim tolпам, ki so bile pravočasno razkrojene in katerih grozeče naraščanje je bilo s tem zaustavljeno.

Ker se je hkrati dognalo, da je v Ljubljani organizacijski center teh tolп, ki skrbi za njihovo oblikovanje in prehrano ter daje navodila za njihovo zločinsko delavnost, je bilo poveljstvo grenadirske divizije primorano osredotočiti vso svojo pozornost na to osrednjo organizacijo, težeč za tem, da jo odkrije, računajoč hkrati, kot je bilo gori dokazano (glej priloge 2, 5, 6, 7, 8),²⁴ da bodo policijski organi sodelovali pri nadaljnem preganjanju krivcev in zatiranju njihovega škodljivega udejstvovanja. Žal zahteva po sodelovanju ni bila upoštevana v taki meri in s tako pripravljenostjo, kakor so jo zahtevale razmere. Zato je lahko center v Ljubljani, kakor je razvidno iz Šercerjeve izjave, preuredil tolpe, ki so bile po omenjenih spopadih razkrojene in pregnane, ter jih obnovil z istimi preostalimi ljudmi in z novimi, ki jih je povsem mirno zbral v sami Ljubljani.

Iz teh razlogov poveljstvo grenadirske divizije z vsemi razpoložljivimi sredstvi nadaljuje svoje delo, da ugotovi nevarne ljudi in zatre krivce s tem, da jih doseže v njihovem organizacijskem centru v Ljubljani, da preganja izrastke v pokrajini in jih zasleduje pri dejanjih odkritega odpora, in to na podlagi pooblastila, ki ga ima po čl. 18 ducejevega razglasa z dne 3. oktobra 1941 in v zvezi z določili čl. 301 in 302 voj. kazenskega zakonika v miru, ki se uporablja tudi v vojnem času v duhu čl. 244 vojaškega kazenskega zakonika v vojni, v soglasju z mnenjem kraljevskega in cesarskega vojaškega tožilca pri vojaškem sodišču 2. armade, odsek v Ljubljani (priloga št. 9).²⁵

IV.

Nič ne kaže, da bi se mogle razmere popraviti in ni nobenih znamenj, da bi civilne oblasti nameravale izboljšati možnosti sodelovanja, ki sem jih ustvaril in ki jih neprestano gojim in vzdržujem.

Dokaz temu so odklonilni odgovori glede ukrepov, ki sem jih ponovno zahteval:

– Odpraviti ali omejiti število zasebnih radijskih sprejemnikov, ki so vir neprestane aktivne propagande v prid Rusov in Angležev²⁶ (omejiti promet na dvokolesih

okupator razbil drugo za drugo. Radomeljska četa se je sredi septembra 1941 umaknila na italijansko zasedbeno območje na Molnik, kjer je 27. septembra prejela za Kamniški bataljon zastavo slovenskih partizanskih čet, ki sta ji jo v imenu IOOF in CKKPS izročila Boris Kidrič in Edvard Kocbek. Nato je sodelovala z Molniško četo v nekaterih akcijah, dokler se ni po 5. oktobru 1941 vrnila na svoje prejšnje območje. 28. oktobra 1941 jo je nemška policija uničila na Golčaju. Preživeli borci Kamniškega bataljona so se nato zbrali v Samotorski četi.

²⁴ Tudi teh prilog nisem našel v naših arhivih.

²⁵ Glej dok. 42, op. 3.

²⁶ Glej dok. 62, op. 11.

na poznane ljudi, ker je dokazano, da se tega sredstva poslužujejo tudi komunisti, da lahko hitro opravijo svoja nasilna in zločinska dejanja in se hitro odtegnejo zasledovanju, ustvariti aktiven tisk proti sramotilnim listom, ki divje napadajo fašizem in Italijane).

Visoki komisar je v pismu, ki ga je poslal tudi poveljstvu armade, odgovoril, da se protipropaganda v listih že izvaja.

Možno, da je to res, toda ta propaganda se ne opravlja na način, kot ga jaz razumem in ki bi bil potreben, to se pravi, da bi bila vsaj tako živahna, kot je njihova, ker dobrih dokazov na naši strani ne manjka.

Dok. 36

Spomenica poveljnikov pehotne divizije sardinskih grenadirjev in XI. armadnega zbora konec novembra 1941.¹

[...]²

SPOMENICA ZA EKSCLENCO POVELJNIKA 2. ARMADE

POLOŽAJ V LJUBLJANSKI POKRAJINI – MOŽNOSTI IN NAČINI HITRE POMIRITVE

Sedanji položaj

Hladno vedenje prebivalstva – ki je na začetku sprejelo našo zasedbo kot »manjše zlo« – se je po 22. juniju polagoma spremenilo, najprej v čedalje bolj razširjeno vznemirjenost, potem pa v odkrito in izzivalno sovražnost, katere težnja je zdaj izbruh oboroženega upora.

69 napadov na osamljene vojake in celotne posadke, v katerih so bili kruto ubiti, ranjeni ali ujeti častniki in vojaki; 59 primerov očitnih in hudih žalitev njegovega veličanstva kralja, duceja, naših ustanov ali predstavnikov oboroženih sil; 28 železniških napadov, pri katerih je enkrat prišlo do iztirjenja; 39-krat so bile pretrgane telefonske in telegrafske zveze; 2 napada na objekte nizkih gradenj z eksplozijo smodnišnice; 188 primerov trosenja letakov s komunističnimi simboli ali napadi na sile Osi; 32 primerov zanesljivega prikrivanja velikih količin orožja in streliva; 15 umorov ali poskusov umora Slovencev, ker so bili zaposleni v naših službah ali ker so imeli lojalne odnose z našimi oblastmi.

Vse to so očitna znamenja razmer, zlasti še, če se upošteva, da številke ne zajemajo podobnih banditskih dejanj, ki jih je razkrila služba javne varnosti in ki uradno niso znana vojaškimi oblastem.

¹ Izvirnik brez podpisa je v arhivu Vojaškega zgodovinskega inštituta JLA v Beogradu, italijanski arhiv, šk. 96, dok. 1/1, 21 strani. Po enem primerku, ki je v Arhivu Slovenije, fond Komisije za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev za Slovenijo, f. 3, in se na treh mestih nekoliko razlikuje od izvoda, ki je v arhivskem fondu 2. armade, lahko sodimo, da je spomenico pripravil poveljnik pehotne divizije sardinskih grenadirjev, general Taddeo Orlando in jo je nato general Robotti na treh mestih nekoliko spremenil. Objavljam tisti izvod, ki ga je general Robotti poslal poveljstvu 2. armade, in opozarjam na drugačna mesta v primerku, ki ga je pripravil general Orlando. Noben primerek ni datiran, vendar lahko po vsebini sklepamo, da sta nastala novembra 1941.

² V Orlandovem primerku je napisano: Dodatek k listu 8415 op. V Robottijevem primerku je s črnilom zapisan datum: 13/I-1942.

Nastanek in cilji uporniške akcije

Hkratni začetek vojne z ZSSR in nemirov v Sloveniji, neposredne in dejavne zveze med temi nemiri in podobnimi hkratnimi dejanji na drugih ozemljih, ki so jih zasedle sile Osi, razkrivajo komunistični izvor gibanja, ki je tesno povezano z vodenjem vojne.

Slovenski boljševiski voditelji – ki so se izognili aretaciji in katerim so se brž pridružili Židje ter srbski in hrvaški begunci, so prevzeli vodstvo gibanja s pomočjo univerzitetnega okolja (profesorjev in študentov), v katerem je boljševizem že pred vojno imel veliko privržencev.

Cilj: za hrptom oboroženih sil Osi, delujočih v Rusiji, ustvariti gverilsko fronto, ki naj bi – z zaviranjem rednega delovanja neizmerne zaledja – zmanjšala pritisk na vzhod ali vsaj vezala na zaledje veliko število enot.

Uporniško gibanje – ki sicer ni doseglo postavljenega cilja – se je hitro in progresivno razvijalo, ker je bilo učinkovito podprto z angleškimi in ruskimi finančnimi in propagandnimi sredstvi.

S prvimi so bili najeti – ne glede na starost in politično prepričanje – številni brezposelni v Sloveniji in obmejnih predelih: podčastniki nekdanje jugoslovanske vojske, delavci, kmetje. (Značilno za to je, da so bili takoj po napadu na posadki v Ložu in Bezuljaku³ aretirani na Rakeku štirje uporniki, katerih eden je štel 12 let, ki so prenočevali v gozdu, bili oboroženi s pištolami in imeli pri sebi 9000 lir in predmete nedvomljivega ruskega izvora.)⁴

S čedalje močnejšo radijsko propagando in propagando v ilegalnem tisku (proti prvi se ne upira ne z omejevanjem radijskih sprejemnikov ne z učinkovito protipropagando, drugi se le kdaj pa kdaj postavljajo ovire) se je vplivalo na preostalo prebivalstvo in se omajal naš ugled.

S pozivanjem na iredentistična čustva in celo z mahanjem obledele carske panslovanske zastave so bili pridobljeni tisti nacionalisti, ki naj bi bili po mišljenju in interesih (mali posestniki) nasprotniki komunizma. Z obljubami, da bodo udeleženci upora dobili v prihodnosti politične privilegije, so bili privabljeni vsi stremuhi in nezadovoljniji. Naposled se je izkoristila tudi naravna nagnjenost mladih do romantičnih dejanj. Misel na novo karbonarstvo,⁵ sestavljeno iz tajnih posvetov, ilegalnega tiska in anonimnih žalitev okupatorja, jih je tako razvnela, da so se dali premamiti pustolovski ideji o begu v hribe in gozdove in da tam sestavljajo »milico svobode«.

Že omenjeno načrtno in kruto pobijanje tistih, ki imajo z okupatorjem lojalne odnose, je naposled zagotovilo gibanju če že ne podporo, pa vsaj tihi pristanek bojazljivcev in ljubiteljev mirnega življenja.

Ta hibridni zakon še ne predstavlja homogenega bloka, nasprotno, pri vsakem močnejšem udarcu se v njem pokažejo globoke razpoke (značilno je dejstvo, da so ujeti uporniki vedno bili za to – ne da bi se jim grozilo ali se pritiskalo nanje – da pokažejo vojakom skrivališča svojih nekdanjih tovarišev).⁶ Vendar ga prekriva po-

³ Glej dok. 29, op. 2 in 3.

⁴ Karabinjerji z Rakeka so 20. oktobra zjutraj prijeli štiri študente, in to Ludvika Boštjančiča (roj. 1925), Rudolfa Osvera (roj. 1925), Borisa Kocmana (roj. 1924) in Štefana Malenška (roj. 1929). Vsi, razen prvega, so bili iz Ljubljane in so noč na 20. oktober prebili v gozdu pri Rakeku; pri njih so našli dve pištoli. (Arhiv IZDG, f. 155/IV it., poročilo karab. tenence Logatec, št. 19/124, dne 21. 10. 1941.)

⁵ Ime za družbeno gibanje italijanskih liberalnih nacionalistov karbonarjev (oglarjev), ki so se v začetku 19. stoletja bojevali za osvoboditev in združitve Italije; sestajali so se po oglarskih kočah (odtod ime) in imeli nejasne zamisli o enotnosti Italije. Karbonarske vstaje v letih 1820–1821 in 1831 so zatrli.

⁶ Karabinjerjem divizije sardinskih grenadirjev je jeseni 1941 in pozimi 1941–1942 uspelo pridobiti za sodelovanje nekaj bivših partizanov Krimskega bataljona, ki so bili ujeti ali pa so

vrhnja skorja molččnosti, ki se sicer ne more upirati oboroženemu udarcu, vendar pa je ni mogoče predreti z navadnimi zakonitimi sredstvi, ki so v rabi v drugih mirnih pokrajinah kraljestva. Ta skorja pokriva razlike in nasprotja med različnimi sestavnimi skupinami in že daje videz enotne fronte proti okupatorju, tako da se dosledno izvajajo navodila, ki jih delita angleška in ruska radijska propaganda: najprej pisanje črke V na vsa poslopja, nato širjenje letakov in ilegalnega tiska, potem nastanek oboroženih tolp, ki izvajajo sabotaže na železnici, telefonskih in telegrafskih napeljavah in objektih nizkih gradenj, in naposled žalitve in napadi na osamljene vojake in manjše posadke.

Oblike uporniškega gibanja

Zlahka je mogoče prepoznati:

1. **Organizacijsko centralo**, delujočo v Ljubljani, ki spodbuja, vzdržuje in vodi uporniško gibanje.

Centrala vzdržuje stike z voditelji podobnih gibanj v Srbiji in Hrvaški in z agenti rusko-angleške propagande; od njih dobiva ukaze, ki jih z ilegalnim tiskom razširja med pristaše; zbira denar, orožje, obleko, živež in vse to deli med oborožene tolpe. Ustanovila je tajni narodni odbor, ki sklicuje in vodi narodne skupščine in tako skuša utrditi v enem bloku različne stranke, potem pa s svojo akcijo zamenjati akcijo zasedbenih sil; ustanovila je tajno sodišče, katerega sodbe so izvršene takoj in kruto, da se kaznujejo bojazljivci in izdajalci; uvedla je narodni davek; razpisala je obvezno posojilo, temelječe na dohodku;⁷ tiska pravi tednik (prodaja se skrivaj, vendar z redno naročnino), ki objavlja uradne akte omenjenega odbora, poroča o sodbah tajnega sodišča, razglša zločinske akcije tolpe za junaška dejanja, spodkopuje naš državni in vojaški ugled s tem, da širi najbolj strupena obrekovanja in najnesramnejše laži, ki jih prebivalstvo sprejema in jim verjame samo zaradi slovanske naivnosti.

Voditelji te organizacijske centrale so sicer skriti v množici državljanov, vendar jih je dokaj lahko odkriti; težko pa jih je obtožiti: kot profesorji, študentje, novinarji, državni, občinski ali bančni uslužbenci mešajo svojo uporniško dejavnost z dejavnostjo v uradu ali s svojimi funkcijami, katerih sredstva so tolikšna, da lahko dajo tej dejavnosti še večji polet.

Dokazi za to so:

- ljubljanska občina ni izročila precejšnjega števila odevi jugoslovanske vojske kot vojnega plena, marveč so bile odeje pred kratkim – z grobo potegavščino – dane uporniškim tolpom;⁸
- nejasna dejavnost tukajšnjega Rdečega križa (vodita ga županova soproga in žena nekega bankirja⁹), ki lahko s kurirji vzdržuje nenadzorovane stike z nekdanjimi sovražnimi državami – zlasti s Srbijo – in ki z dnevno pomočjo ne podpira slovenskih brezposelnih, marveč nekdanje podčastnike srbskega izvora, ki se

se sami prijavili. Med prvimi je bil že oktobra 1941 Franc Rozman, nato še Viktor Gorenc, Branko Polanjko, Adolf Mlakar, Miroslav Bonè, Anton Purkart in drugi. Karabinerji so jih, preoblečene v italijanske uniforme in zakrinkane, uporabljali za prisluškovanje in provociranje v zaporih, za preverjanje prebivalstva v velikih množičnih racijah v Ljubljani februarja-marca in junija-julija 1942, za vodnike in vohljače v veliki italijanski ofenzivi na Dolenjskem in Notranjskem in v drugih pohodih proti slovenskim partizanom. Zaradi izsiljevanja in drugih zločinov so jih nekaj italijanske oblasti nato spravile v koncentracijska taborišča.

⁷ Misli na odloke Slovenskega narodnoosvobodilnega odbora o narodnem davku, posojilu svobode in zaščiti slovenskega naroda in njegovega gibanja za osvoboditev, ki jih je sprejel na 3. zasedanju vrhovnega plenuma OF v Ljubljani 16. septembra 1941 in jih objavil v Slovenskem poročevalcu ter na posebnih tiskanih letakih.

⁸ Glej dok. 29, op. 4.

⁹ Župan je bil dr. Juro Adlešič. Ne vem, na katerega bankirja misli.

ukvarjajo z uporniško dejavnostjo in katerih naselitev na tem ozemlju je (RK) podpiral in dosegel pri naših oblasteh;

- odpustitev slovenskih orožnikov, osumljenih sodelovanja z uporniki, katerim so baje razkrili namere uprave javne varnosti ali jih opozarjali na premike naših čet;¹⁰
- nedavno tega so karabinjerji aretirali funkcionarje visokega komisariata, ki so sestavljali ali širili sramotilne ilegalne liste, hujskajoče na oborožen odpor zoper zasedbene oblasti.¹¹

2. **Oborožene tolpe** za materialno izvrševanje zločinov.

Po sovjetskem sistemu jih sestavljajo skupine 15–20 moških okoli dvajsetih let, ki jih vodita »komandant« (nekdanji častnik ali podčastnik jugoslovanske vojske) in »politični komisar«.

Slednji (politični in vojaški voditelji) so odrasli, pravi najemniki anglo-ruske propagande. Le redko so Slovenci,¹² na splošno so Srbi, Hrvati in žal tudi tržaški in goriški emigranti.

To so »stalni kadri« organizacije in živijo vedno v težko dostopnih hribovskih predelih, značilnih za to območje, ali pa v kraških jamah, znanih in neznanih, ki jih je na pretek na tem ozemlju.

Čez civilno obleko nosijo uniformo, tako da se v trenutku spremenijo v mirne kmete ali gozdarje, pri skrivanju pa jim pomagata molčečnost prebivalstva, kakor tudi široka mreža obveščevalcev in stražarjev, s katero se pokrivajo.

Mladi pripadajo meščanskim krogom (po navadi so študentje ali brezposelni delavci) iz Ljubljane in nekaterih drugih večjih središč v pokrajini.

Takoj po prihodu (nimajo nobene vojaške predpriprave) so poslani v »šolski tabor«, kjer se površno izurijo (približno v 7 dneh) v uporabi orožja.

Potem so razdeljeni v tolpe in izvajajo zločinske akcije. Vendar niso ves čas v isti tolpi. Čez nekaj dni se vrnejo domov, v mesto ali vas, in počivajo, medtem pa jih zamenjajo drugi. Predvsem se nemudoma razkropijo vsakokrat, kadar izpeljejo akcijo večjega pomena, kajti izogniti se hočejo odgovoru naših čet, razen če so zajeli pomembne ljudi ali reči in hočejo braniti svoj plen.

Posledica tega je, da so tolpe izredno gibčne, da se razidejo na enem kraju in se obnovijo na drugem, vnaprej določenem kraju, dokaj daleč od prvega.

¹⁰ Italijanska civilna uprava v Ljubljani je prevzela v službo precej bivših policistov in orožnikov. Po pregledu z dne 23. marca 1942 je bilo v službi v t. i. Ljubljanski pokrajini 288 slovenskih policistov, in to 242 v uniformi in 46 v civilu. Takrat je bilo v službi tudi 190 slovenskih orožnikov in 187 financarjev. (Arhiv IZDG, VK, f. 2/XII.) Ker so bili policisti tudi primorski Slovenci, ki so se pred fašizmom zatekli v Jugoslavijo, zdaj pa bi morali služiti fašizmu pri zatiranju osvobodilne misli in dejanja slovenskega naroda, so se odločili za prikrito sodelovanje z narodnoosvobodilnim gibanjem. Upirali so se prisegi, ki so jo od njih zahtevali italijanski policijski uradi, in so jih zato razoroževali in odpuščali iz službe. V začetku leta 1942 so jih začeli zapirati (med prvimi sta bila Anton Demšar in Jože Zavodnik 4. oz. 8. marca 1942, 10. novembra 1942 so jih zaprli celó 19) in med veliko racijo februarja in marca 1942 tudi množično razoroževali. 10. marca je general Orlando v pismu visokemu komisarju Grazioliju povedal: »Sicer pa so osrednje oblasti pravni položaj teh agentov (javne varnosti – op. T. F.) že odločno spremenile, ko so ostro ukazale vojaškim oblastem – kot prvi in zelo pomemben ukrep – razorožiti vse Slovence, in to posebno orožnike, agente, zaprisežene paznike itd., ki so v naši službi.« (Arhiv IZDG, VK, f. 2/XIII it., Orlandovo pismo Grazioliju, št. 4051 op., dne 10. 3. 1942.)

¹¹ Nisem mogel ugotoviti, katere uradnike visokega komisariata za Ljubljansko pokrajino so takrat aretirali. Prve podatke o aretacijah takšnih uradnikov poznam iz poletja 1942. Jeseni 1942 pa je visoki komisar Grazioli poslal policiji več seznamov uradnikov visokega komisariata, naj preveri njihov odnos do italijanskih zasedbenih oblasti.

¹² Velika večina poveljniškega in politikomiserskega kadra v partizanskih enotah je bila slovenskega izvora.

Njihov glavni stan, njihova trdnjava so hribovski predeli Krima, Mokrca, Kurešč-ka, Mačkovca, ki

- zaradi dokaj zapletene zemljepisne narave, gozdov in negostoljubnosti ponujajo upornikom skoraj nedostopna zatočišča, nam pa ne dopuščajo, da bi imeli stalne vojaške posadke z večjo močjo;
- po številnih dolinah, ki kot v žarkih tečejo na vse strani, vojaško nadzorujejo dober del pokrajine;
- zaradi dokajšnje bližine mesta Ljubljane omogočajo upornikom lahko oskrbovanje.

Iz tega osrednjega zatočišča se banditi – kot pajek iz središča svoje mreže – kdaj pa kdaj odpravijo ustrahovat prebivalstvo in izvajat zločinske akcije na železniških progah in v vaseh v bližini hribov, toda ob prvi novici, da se bliža vojska, se brž umaknejo nazaj.

Ohlapna vojaška organizacija in razširjena obveščevalna mreža, ki povezuje tolpe med seboj, omogočata, da se kdaj pa kdaj združijo – zberejo se na samem kraju akcije – za operacije večjega obsega: napade na manjše enote ali oskrbovalna središča. Ob takih priložnostih si tolpe pogosto pomagajo s krajevnimi privrženci, ki tedaj, ko se pojavijo tolpe, zahrbtno napadejo vojake. Kajti iz svojih hiš pridejo zakrinkani, nato pa se brž vrnejo domov kot miroljubni kmetje, ki imajo prisrčne zveze prav s tistimi vojaki, katere so skušali pobiti.

Iz vsega opisanega se vidi, da je težko bodisi aretirati predstavnike organizacijskega centra v Ljubljani, ki skrivajo svojo dejavnost v mestnem prometu in z opravljanjem vsem znanih poslov, bodisi uničiti tolpe, kajti vodje živijo v skrivališčih, ki jih ni mogoče odkriti (če ni za vodnika človek, ki je že bil tam), pripadniki pa se razkropijo in se spremenijo v poštene prebivalce po vsaki zločinski akciji, v kateri glede na to, da imajo pobudo, skušajo vedno doseči presenečenje in številčno premoč.

Možnost za reakcijo

Navodila:

- popolnoma nekoristno je »a priori« prečesavati celotno ozemlje, razdeljeno na odseke; kajti takšne akcije, opravljene na zahtevo policijskih oblasti (1000 mož v Sostrem, 3250 jugovzhodno od Ljubljane, 800 v Kočevju, 1400 na Studencu Igu), so imele negativen izid.

Takšno slepo iskanje tolpe, tako imenovano »veržno« čiščenje, se konča edinole s padcem ugleda za enote, ki ga izvajajo, kajti nedostopni in gozdnati teren pretrga verigo, v vsakem primeru pa – ob prvem opozorilu zaupnikov in stražarjev – si banditi takoj nadenejo mirni in pošteni videz kmetov;

- zelo malo je tudi koristi od »povračilne« očiščevalne akcije (kmalu po zločinski akciji upornikov), ki jo izvedejo naše okrepitev, kajti medtem se je tolpa razkropila, voditelji pa so se skozi gozdove in po raznih poteh vrnili v odmaknjena zavetišča.

Možnost za uspeh ima edinole »razsvetljena« operativna akcija, ki torej izhaja iz poprejšnje obveščevalne dejavnosti.

Takšna akcija ni v tem, da se za hrptom banditov spremeni v utrudljiv in jalov lov, marveč v tem, da jim odvzame pobudo, da na podlagi obvestila in s pomočjo zaupnika v vlogi vodnika plane:

- v organizacijsko centralo v Ljubljano v trenutku shoda;
- na vojaške in politične voditelje tolpe v njihovih skrivališčih (ki se odkrijejo);
- na same tolpe v trenutku njihovega trenutnega sestavljanja ali sestanka.

Obveščevalna akcija je na videz težka zaradi jezika, kajti sili nas v uporabo redkih razpoložljivih tolmačev (ki niso vedno najbolj prikladni za obveščevalno službo), in

zaradi že nastalega ozračja molčečnosti; vendar gre za akcijo, ki ima veliko možnosti zaradi hibridne sestave uporniške fronte.

Izkušnje so namreč pokazale, da zadošča, če se poglobljeno obdelajo razpoke – številne in globoke, duhovne in gmotne – med različnimi uporniškimi skupinami, in če se predre oklep molčečnosti – ki je največkrat nastal samo iz strahu – in dosežejo se zares upoštevanja vredni uspehi.

Tudi sami uporniki čutijo to nevarnost, kajti vsa njihova prizadevanja so namenjena utrjevanju neskladne celote pristašev s propagando in sejanju panike med tiste, ki si še pomišljajo, to pa s krutimi eksekucijami.

Glede tega sem zaradi zajamčenja službe opozoril načelnika S I M, naj mi vrne sedanjega načelnika urada: primerno bi se mi zdelo posredovanje poveljstva, da se pospeši rešitev tega vprašanja.

Poleg tega znova potrjujem tisto, kar sem že prikazal, in sicer potrebo, da bi razpolagal s stalnim skladom, iz katerega bi vsaj pokrival stroške, ki jih informatorji morajo imeti.¹³

Rezultati obveščevalne dejavnosti – Organizacijska centrala v Ljubljani in propagan- da

Po več prizadevnih poskusih se nam je posrečilo priti do »Slovenskega poročevalca«, tajnega lista, ki ga uporniki tiskajo na ciklostilu (da bi se izognili lažji prepoznavi tiskarne), s katerim sporočajo pristašem svoje razprave in rezultate svoje zločinske dejavnosti.

Naše politične oblasti so tako lahko razkrile, kako nepričakovano obsežno je gibanje, vojaške oblasti pa so se lahko lotile potrebne represije.

Z 19. številko smo nehali dobivati časopis, ker se zaupnik ni več prikazal (mogoče se je prestrašil, mogoče pa so ga uporniki odkrili), vendar se je takoj našla druga pot in oblastem sta bili takoj poslani 20. in 21. številka omenjenega časopisa.¹⁴

¹³ V Orlandovem primerku je na mestu poslednjih dveh odstavkov tole besedilo:

»Kjer se ugotovi šibka stran v zločinski komunistični zgradbi, je prav lahko pripraviti ustrezna sredstva za to, da se poruši.

S takšnim prepričanjem in glede na to, da sem od policijskih organov – ki imajo ustrezna sredstva in za katere je takšna obveščevalna dejavnost sploh razlog obstoja – dobil samo skope namige na že opravljene in pogosto nekaznovane zločine, sem moral tako usmeriti dejavnost podrejenega obveščevalnega odseka in jo ustrezno okrepiti.

Rezultati, ki so se dosegli na različnih področjih in ki se potem povzemajo, potrjujejo, da smo na pravi poti.

Poleg tega je treba poudariti, da obveščevalni odsek, ki ga sestavljajo častnik in šest mož (ki v celoti opravljajo zadeve operativne dolžnosti v diviziji), in prilagojene – po sposobnostih in sredstvih – posebni, težki nalogi, ki jo je treba opravljati v sedanjih razmerah.

Odsek na primer nima niti najmanjše vsote potrebnega denarja, in to ne za nagrajevanje zaupnikov, marveč samo za pokrivanje njihovih izdatkov (vožnja z vlakom, izgubljene delovne ure, prehrana zunaj doma itd.). Ni mogoče, da morajo takšne majhne in pogostne izdatke vedno kriti častniki s poveljstva in pri tem upati, da bodo po dolgotrajnem in temeljitem birokratskem postopku le dobili povračilo.

Tej neprijetnosti bi se lahko izognili tako, da bi diviziji nakazali ne preveliko začetno vsoto, ki bi se pokrila z dokazilom o porabi.

Za pametno in varčno porabo te vsote bi jamčila avtoriteta poveljnika velike enote in izkušnje obveščevalnih častnikov.«

¹⁴ Devetnajsta številka Slovenskega poročevalca je izšla 1. oktobra 1941, 20. in 21. številka sta izšli 11. in 17. oktobra 1941. Ko je general Robotti 27. septembra 1941 poslal visokemu komisarju Grazioliju prevod 18. številke Slovenskega poročevalca z dne 20. septembra 1941 (v njej so bili objavljeni odloki SNOO z dne 16. 9. 1941), je v spremnem dopisu zapisal: »Poudarja in širi se kampanja sovraštva proti Nemcem in Italijanom: dejstva o poslednjih

Med redkimi dokumenti, ki jih je organizacijska centrala dala natisniti, je tisti, ki govori o ustanovitvi sodišča, ki obsoja na smrt ovaduhe.¹⁵ Čeprav so tvegali, da bi bili odkriti, so (z velikim številom plakatov) razširili paniko med prebivalstvom in ga tako pridobili za to, da se strinja z zločini.

Plakat je v nekaj urah prišel v roke naših obveščevalnih organov, in to ne le prej, kot je bil nalepljen, marveč že tedaj, ko je bil natiskan samo po eni strani. Tako je bil prekopiran s sistemom Siemens in vrnjen.

Čez štiri dni se je ilegalno pojavil na zidovih (prilagata se Siemensova kopija in dokončni plakat).

Pregled dokumenta je pokazal, da tiskar uporablja stare črke, ki niso več v rabi za druge publikacije. Narejena je bila ena sama napaka, ko so bile takšne črke uporabljene za naslov nekega gospodarskega oglasa, ki je bil objavljen v krajevnem časopisu.

Zdaj teče preiskava, ki naj pokaže, od kod takšne črke, s čimer bi se dalo odkriti pravo tiskarno.

Organizacijska centrala upora

Vse, kar je bilo že razloženo o tej zadevi, je plod obdelovanja sprejetih obvestil. Izognilo se je aretaciji manj pomembnih pristašev, ki jih je služba že razkrinkala, kajti pričakuje se, da se bodo in flagranti zalotili voditelji, ki se shajajo na sestankih v jami, za katero se ve, na katerem območju je, ni pa še znan njen natančni kraj.

Zaupniki jo iščejo, nekateri pa so se spravili v odbore žensk, ki pletejo volnena oblačila za upornike.

Za vzdrževanje dejavnosti takšne informativne mreže je zelo prikladno prišlo 5000 lir, nakazanih pred kratkim.¹⁶

Sabotaže na železnici in telefonskih napeljavah

Skrben pregled takih napadov je pripeljal do uboja saboterja telefonskih napeljav in do sprejetja nasprotnih ukrepov, zaradi katerih so – v zadnjih dneh – napadi precej redkejši.

Odkrilo se je, da so napadi na tem območju sad akcije zelo redkih zločincev – neželezničarjev – ki so polagoma izpopolnili svoj sistem.

Od odvijanja vijakov – kar je bilo lahko popraviti – se je prešlo na »preventivne« mine, ki so sicer povzročile daljše prekinitve v prometu, vendar pa so dopuščale toliko časa, da je bilo vlake mogoče ustaviti.

Potem se je skušalo s pritisnimi minami, položenimi vnaprej, doseči eksplozijo v trenutku, ko vlak pelje mimo.

Toda zaradi budnosti patrolj (povečanih pred prihodom vlaka) je bilo mine mogoče odkriti in takoj odstraniti, zato so prešli na mine z električnim vžigom, nastavljene in sprožene šele ob prihodu vlaka.

uspehih so najbolj prepričljiv dokaz. Poleg takojšnjega odgovora na napade in zasede, kar del čet že izvaja, navajam še svoje globoko prepričanje: 1. da ustreza, in to brez obotavljanja, postaviti nasproti komunistični propagandi našo protipropagando, ki je ne bomo vodili manj živahno in zagrizeno, 2. da je treba odvzeti zasebne radijske aparate, 3. da mora vsem zločinskim akcijam takoj in močno slediti ustrezna kazen.« (Arhiv IZDG, VK, f. 2/XIII it., Robottijevo pismo, št. I/2706, dne 27. 9. 1941.)

¹⁵ Najbrž misli na odlok Slovenskega narodnoosvobodilnega odbora o zaščiti slovenskega naroda in njegovega gibanja za osvoboditev z dne 16. septembra 1941. Glej op. 7.

¹⁶ V Orlandovem primerku na mestu poslednjega odstavka piše:

»Tudi takšna obveščevalna mreža se bo strgala, če se ne bodo dobila potrebna sredstva (izredno majhna) za njeno podporo. Takšnih zaupnikov ni mogoče povezati z višjimi organi službe, to pa zato, ker tega izrecno ne marajo, ali pa zato, ker je treba takoj izrabiti njihova obvestila.«

Vendar pa tak sistem zahteva, da je napadalec zelo blizu.

Zaradi večje budnosti patrolj, postavljenih ob nasipih, kadar vlak pelje mimo – takoj nato se umaknejo – se je gotovo tudi zmanjšalo število zločinov.

Uničenje oboroženih tolpe

Po opozorilu nekega zaupnika je kvestura 19. septembra s 1400 možmi izvedla očiščevalno operacijo na območju Studenec Ig. Operacija, ki je bila izpeljana po policijskih merilih zoper tolpe, ki so bile vojaško organizirane, ni dala pozitivnih rezultatov.¹⁷

Vendar smo dosegli, da nam je kvestura posodila zaupnika, ki je čez nekaj dni vodil enoto grenadirjev do uporniškega tabora na Mokrcu. Tolpa je bila že v pripravljenosti in se je razkropila; vendar je v barakah na Mokrcu morala pustiti orožje, med njim strojnico, kakor tudi razne dokumente.¹⁸

Pregled teh papirjev in telefonski pogovori, ki so jih obveščevalni organi prestregli na krajevnih linijah, ki so jih uporabljali uporniki, so pripeljali do spopada v Zapotoku (polje 100.000 VQ – CS), v katerem sta bila dva upornika ubita, 8 pa ujetih obenem z 9 privrženci.¹⁹

Zasliševanje ujetnikov, privržencev in sorodnikov ubitih upornikov je omogočilo grenadirjem druge vpade v šolski tabor v »Iških Dolomitih« (VK – CS), kjer so našli jame, pripravljene za zadnji odpor, in v operativni tabor na Robu (VO – CQ), kjer so našli odeje, nahrbtnike, plinske maske, razno opremo in živež.²⁰ Žal so tolpe ponoči že

¹⁷ Karabinjerji z Iga so 14. septembra 1941 napravili ogledniško akcijo v Iškem Vintgarju in aretirali dve osebi ter zaplenili 3 uniforme jugoslovanske vojske. Drugi dan je oddelek vojske zamen preiskoval tamkajšnje območje. Ko pa je 16. septembra tja odšel oddelek 85. čete žičničarjev z Iga po drva, so ga obstreljevali partizani; ko jim je prišel na pomoč oddelek grenadirjev, so preiskali okolico, aretirali so le eno osebo. Dne 19. septembra je kvestura po izjavi nekega svojega zaupnika, da so na Mokrcu partizani, s pomočjo vojakov 1. grenadirskega polka priredila večjo ofenzivno operacijo na Mokrcu, za katero so zaposlili tudi vod metalcev plamena. Bila je neuspešna. (Arhiv IZDG, f. 656/II it., poročilo pov. 85. čete žičničarjev 17. 9. 1942; f. 155/IV it., poročilo zunanje karab. čete Ljubljana št. 34/217, dne 16. 9. 1942; f. 196/I it., pismo pov. div. sard. gren., št. 6580 op., dne 17. 9. 1942; Semič: Najboljši so padli, I, str. 68.)

¹⁸ Porast števila partizanskih napadov, način njihove izvedbe in kraji, kjer so se dogodili, so v poveljstvu divizije sardinskih grenadirjev okrepili domnevo, da je »glavni partizanski operativni oddelek« v gorskih conah južno od Ljubljane. Zato je 6. oktobra tja usmerilo svojo ofenzivno operacijo, in to najprej 2. bataljon 1. grenadirskega polka na območje Golo–Škrilje in drugi dan Mokrec–Malinjek. Vendar je na Mokrcu našel in požgal le nekaj barak. (Arhiv VZI, šk. 456 it., dok. 6/5, Zbornik NOV, VI/1, dok. 184, poročilo pov. div. sard. gren., št. 8562 op., dne 1. 11. 1941; poročilo pov. XI. a. z., št. 02/9204 op., dne 2. 11. 1941.)

¹⁹ V nadaljevanju svoje ofenzivne operacije se je oddelek italijanske vojske 14. oktobra 1941 pri Zapotoku spopadel s partizani, najbrž s sprejemno postajo Krimskega bataljona na Kureščku, ki so ji rekli »Jazbina«, od tam so pošiljali prostovoljce v šolski tabor pri Zali pri Osredku. Po italijanskih podatkih naj bi padla 2 partizana (prepoznali so ju za Albina Vojsko in Dušana Jagermana), aretirali pa so 20 domačinov, od katerih so jih 8 izročili v obravnavo vojaškemu vojnemu sodišču kot »pripadnike oborožene tolpe« (!), 9 kot njihove pomagачe, 3 pa so izpustili. »En pripadnik tolpe, ki je sodeloval v spopadu dne 14., je pobegnil iz nje in se je izkazal za nas kot natančen obveščevalec,« piše v poročilu, navedenem v opombi 18. (Glej tudi poročilo pov. div. sard. gren., št. 76/I, dne 18. 10. 1941 s prijavo civilistov voj. vojnemu sodišču v Ljubljani, arhiv IZDG, f. 202/III it.) To je bil najbrž Franc Rozman, ki je v enem svojih zaslišanj izjavil: »Po spopadu v Zapotoku sem pobegnil in sem tudi druge pregovarjal, naj pobegnejo.« (Arhiv IZDG, f. 223/III it.) Rozman je postal eden najostudnejših izdajalcev. (Glej Ferenc: Okupatorjeve racije v Ljubljani, str. 194–195.)

²⁰ Šolski tabor Krimskega bataljona je bil v Zali pod Osredkom. Po poročilu poveljstva divizije sardinskih grenadirjev je to operacijo izvedlo potem, ko se je 14. oktobra predal neki partizan

odšle, ne zato, ker bi bile opozorjene, marveč zaradi zločinskih dejanj v Ložu–Starem trgu (VK – CF) in Bezuljaku (TP – CA), kjer so bili številni naši vojaki ubiti, ranjeni ali izdajalsko ujeti.²¹

Zaradi tega, ker so se naše okrepitev takoj odpravile po njihovih sledih, zaradi tega, ker so ujele Italijane hoteli odpeljati na Hrvaško, in morda tudi zaradi tega, ker so zvedeli, da smo vdrlji v tabora na Iški in Robu, se uporniki niso vrnili v svoje osrednje zavetišče.

Tako je bila torej pretrgana prizadevno spletena obveščevalna mreža prav v trenutku, ko je bila najbolj potrebna.

Sledilo je nekaj dni tišine in tesnobe.

Vendar je kmalu spodbudno zadonel čustven poziv, da je »častni dolg grenadirjev in obveščevalnih organov, da pridejo v stik s tolpo, osvobodijo naše tovariše in do zadnjega uničijo vse bandite«.

Iskanje je postalo intenzivnejše, ko je prišla prva nejasna novica: »Oborožene bandite so opazili na območju Loškega Potoka« (VQ-CF). In takoj nato: »Z njimi so baje ujeti Italijani.«

Od tistega trenutka banditi niso imeli miru, marveč jih je iz ure v uro zasledovala obveščevalna akcija, s Hriba v Travnik, Belo Vodo, Jelenov žleb, Debeli vrh, Glažuto, med njihovim ponovnim umikom na Debeli vrh (polja: VQ-CF, VS-CD, VH-CD, VK-CA). Tako so v treh dneh operacij, v snegu in dežju, grenadirji iz Ribnice, okrepljeni z rušilci, XI. strojničnim bataljonom in IV. gorskim bat. črnih sracj, najprej zaprli upornikom pot na Hrvaško, v Drago in Grčarice, nato so jih stisnili v cono s premerom 10 km, ki so jo dan pozneje zmanjšali na 5 km, naposled pa osvobodili 7 italijanskih tovarišev, izčrpanih, a nepoškodovanih, ter uničili tolpo: 13 mrtvih, 10 ranjenih in ujetih, 44 nepoškodovanih ujetih, tako upornikov kot privržencev.²²

»Nobenega premora, dokler bo en sam upornik obstajal na ozemlju divizije« – je bil nov ukaz in obveščevalni in operativni vojaki so že v akciji, da uničijo preživele bandite, da uničijo »šolski tabor«, ki so ga baje obnovili nedaleč od prvega, da očistijo nemirno cono Šmarje–Pleše.²³

Obveščevalni rezultati so prav gotovo upoštevanja vredni (bodisi v absolutnem smislu, bodisi glede na skromna sredstva v obveščevalnem odseku), dajo pa vedeti, da bi se dosegli veliko večji uspehi, če bi bila velika sredstva policijskih organov in območnih karabinjerskih sil lahko usmerjena v to posebno dejavnost in tesno usklajevana z operativno akcijo naših čudovitih enot.

Vse, kar je bilo razloženo, je neogibno in morda zadostno, da se začasno zatre uporniško gibanje. Vendar je treba opozoriti, da takšna »represija« ne pomeni uničenja gibanja. Pomeni samo skrb za posledice, nego zunanje rane (kar je sicer neogibno in nujno), nikakor pa ne notranjih vzrokov, se pravi, da ni mogoče preprečiti, da se rana ne bi kmalu spet odprla. Za doseg slednjega cilja pa je treba prečistiti kri, dokončno pomiriti cono, kar pa je mogoče doseči samo z dvojno akcijo – prepričevanjem in silo.

Takšna akcija je toliko bolj potrebna, ker bi bilo koristno, če bi zavezniki imeli občutek, da se Ljubljanska pokrajina v nasprotju z drugimi ozemlji, ki jih zasedajo oborožene sile Osi, že usmerja v združenje z državnim ozemljem.

(najbrž Franc Rozman) in je nato 20. oktobra služil za vodnika v tej operaciji. Vendar je general Orlando operacijo prekinil zaradi partizanskega napada na Lož in Bezuljak. (Glej vir v op. 18!)

²¹ Glej dok. 29, op. 2 in 3.

²² Glej dok. 31, op. 8.

²³ Tam sta v drugi polovici septembra in začetek oktobra 1941 delovali Molniška in Radomeljska četa. Prva je taborila severovzhodno od Podlipoglava in v glavnem mirovala, druga pa se je v začetku oktobra vrnila na nemško zasedbeno območje.

Potemtakem je najbolj zanesljivo sredstvo za doseg tega cilja samo v uporabi sile, ki mora odločno, pravično, neusmiljeno in nemudoma zatreti sleherni izraz banditizma ali uporniško dejanje.

Slovensko prebivalstvo je zdaj razdeljeno v tri kategorije:

- prva skupina, ki je najmanjša, je najbolj zagrizena zoper nas, v njej so ali vodilni izobraženci ali aktivni banditi, sestavljajo pa jo sovražnikovi odposlanci, komunistični voditelji, prežeti z nacionalizmom, ki ga je treba zatreti in čimprej pregnati iz Slovenije.
- Druga skupina je tudi omejena po velikosti, sestavljajo jo odrasli ljudje, zaljubljeni v mirno življenje, red in spokojnost; ti ne bodo nikoli prijeli za orožje in so se pripravljani prilagoditi kakršnemukoli režimu, čeprav brez navdušenja.
- Tretjo skupino sestavlja velika večina, pripravljena pa se je zagnati na eno ali drugo stran, kakršne so pač razmere, se pravi, da je pripravljena stopiti na tisto stran, ki jo prepriča ali obvlada s silo. Ta skupina predstavlja največjo nevarnost, ker lahko nenadoma spremeni položaj, ne da bi bilo potem mogoče vplivati nanjo ali obvladati dogodke.

Za tretjo skupino je potrebna uporaba sile.

Poznati je treba dušo Slovencev: to so ljudje, ki ljubijo umetnost in glasbo, ki so se pripravljani vmešati, če hoče kdo z bičem spraviti na noge konja, ki je padel pod voz, ki preživijo cele ure v parku Tivoliju in krmijo ptice ali veverice, vendar se enako preprosto tudi postavijo za ograjo in izdajalsko pobijejo patroljo. Takšen človek pride v hišo sredi belega dne, reče, da bi rad govoril s tem in tem, potem pa ga pobije s strelji iz revolverja; besno se z bodalom znaša nad truplom karabinjerja ali financarja, ki ga je že tako izdajalsko ubil pajdaš z revolverjem ali s puško.

Slovenska miselnost je zmožna neslutenege zanosa, ki potiska nevedne mladeniče, da stopajo v vrste banditov, potem pa ob prvem spopadu z našimi četami zapustijo položaj, potrto pobegnejo in gredo celo tako daleč, da se ponujajo za obveščevalce ali vodnike in nato spremljajo enote na kazenske pohode. To se dogaja vsak dan.

Dvajset let srbske prevlade je zlasti mladim rodovom vcepilo čisto balkansko miselnost in načela, ki so v veliki meri uničila blagodejne posledice nemške omike, ki je trudoma dvignila to peščico Slovanov na evropsko raven. Zelo očitno je kričeče nasprotje v miselnosti med staro konservativno generacijo, zaljubljeno v red, hinavsko spoštljivo, uslužno in ceremonialno, ter novo generacijo, ki ne pozna meja v svojem sovraštvu do Italijanov, ki je zmožna vseh stopenj balkanske divjosti, od prostaškega pljunka do zverinske zasede in razbojništva.

Slednjo miselnost je mogoče krotiti edinole z uporabo sile. Takšna miselnost prezira sleherni obliko velikodušnosti, kajti razvneti domišljiji se to zdi šibko in podlo. Sila seveda ne sme biti uporabljena sama zase, marveč mora biti tesno povezana s krepko in odločno prepričevalno dejavnostjo, ta pa mora sprva tudi imeti prisilen značaj, kajti le tako je mogoče premagati ali uničiti zunanje vplive, ki netijo med prebivalstvom sovraštvo do Italijanov in ga izkoriščajo v lastne bojne namene.

Zunanja akcija je s psihološkega vidika hotela pripraviti uporniško ozračje in s silovito radijsko propagando je skušala predvsem vplivati na vse prebivalstvo in ga prepričati, da je okupacija le začasna, da so oborožene sile Osi tik pred porazom, da je moč okupatorjev opešala zaradi dolgotrajne vojne, pomanjkanja in notranjega nezadovoljstva, da bo upor prinesel svobodo, blaginjo in za tiste, ki se bodo uprli, tudi politične privilegije v prihodnji ureditvi. Glavni namen te akcije je bilo uničenje okupatorjevega ugleda, kar naj bi prebivalstvu pregnalo strah, bodočim upornikom pa dalo vero v lastne sposobnosti.

Takšna propaganda, ki jo je na nemškem ozemlju podpirala bržkone preostra reakcija Nemcev, se je razširila na vse strani, osvojila je mladino, omajala je zaupanje

starejših in konservativnih rodov, prepojila je ne le preproste in neomikane glave iz delavskih in kmečkih krogov, marveč tudi tiste na višji stopnji, ki še dandanes prostodušno verjamejo, da so Rusi na Madžarskem in da bodo vsak hip zmagali.

Ta teren, ki ga je sovražnik lahko pripravil po svoji volji, omogoča razcvet oboroženih tolp in terorizma.

Preslepil nas je lažni lesk višje omike, kar naj bi bila svojstvena značilnost tega prebivalstva, in prepustili smo se udobni utvari, da bo tak moralen in kulturn napredek sam od sebe deloval v našo korist, kar da bo – brez truda z naše strani in že zaradi privlačnosti dveh civilizacij, naše in njihove – pripeljalo do družbenopolitičnega amalgama te zanemarljive manjšine z veliko italijansko skupnostjo. Ni se upoštevalo, da je povprečna zdrava pamet množice v šibki in krhki obrambi zoper moč prepričevanja, zlasti še, če je njegova vsebina sentimentalno-patriotična.²⁴

Toda vse to je bilo razumljeno že od prvih dni in moja akcija, ki jo je razsvetljevala pravična vizija tistega, kar naj bi se zgodilo in kar se je zgodilo, je bila usmerjena predvsem v to, da bi se odgovornim oblastem odprle oči in da bi bili moji vojaki pozorni, da bi se izognili nekoristnim in bolečim izgubam.

Z dnem 28. oktobra je visoki komisar s svojim listom 96/6 O. M. osvojil vse moje predloge.

In sicer:

- najprej je pomaknil policijsko uro: takšen ukrep sem predlagal z listom I/3231 z dne 24. oktobra;
- uvedel je omejitve v uporabi biciklov: moj predlog je bil v listu I/3106 z dne 20. oktobra;
- namignil je na protipropagando, na odvzem radijskih sprejemnikov itd.: gre za moje predloge iz lista I/2706 z dne 27. septembra. Iste predloge sem obravnaval že v listu I/2555 z dne 18. septembra.

Dodajam, da sem poleg že navedenih predlogov, ki so bili sicer z veliko zamudo izpeljani s pismom visokega komisariata, opozoril politične oblasti na številne druge zadeve, in sicer:

- 27. septembra – l. I/2676 – treba je posredovati, da prebivalstvo ne bo dajalo strehe upornikom, ki so zaradi letnega časa prisiljeni zapustiti naselja;
- 14. septembra – l. I/2485 – treba je izvajati aktivno protipropagando;
- 16. septembra – l. I/2500 – opozorilo na obstoj ilegalne tiskarne v Ljubljani;

²⁴ Od tu dalje piše v Orlandovem primerku tole:

»Nismo zaplenili radijskih sprejemnikov, iz katerih izvira zlo, kajti upali smo, da bodo služili naši propagandi, te pa ni bilo ali je zelo neučinkovita ali je ne poslušajo, ker so sovražno razpoloženi.

Nismo dovolj nadzorovali krajevnega tiska, ki razvija nepošteno protiitalijansko dejavnost – na kar je bilo večkrat opozorjeno – kakor tudi nismo ukrepali zoper takšno akcijo z nakupom vsaj enega časopisa, da bi se vsaj slišal glas resnice.

Izkoristili nismo niti velike politične vrednosti statuta 3. maja, ki je prvi primer privilegiranega ravnanja s sovražno manjšino s strani države, ki jo je priključila. 99 odstotkov slovenskega prebivalstva danes ne pozna resnične vsebine statuta, ki mu priznava široko nacionalno in duhovno svobodo.

Iz vsega tega očitno izhaja, da so za dokončno pomiritev potrebni – poleg omenjene represivne akcije – naslednji in takoj izvedljivi ukrepi:

- iz Slovenije je treba oddaljiti vse že odkrite komuniste in nepopustljive agitatorje prejšnjega režima;
- očistiti je treba univerzitetno okolje, gonilno središče uporniškega gibanja;
- zapleniti je treba radijske oddajnike;
- skrbneje je treba nadzorovati krajevni tisk;
- kupiti ali ustanoviti je treba slovenski časopis, ki bo govoril resnico in pobijal laž.«

- 8. septembra – l. I/1296 – opozorilo, da je treba delovati med slovensko javnostjo z obširnim pobijanjem vsega tistega, o čemer poroča »Slovenski poročevalec« z dne 17. avgusta;
- 14. septembra – l. I/2493 – opozorim visoki komisariat na dejavnost, ki jo v prid upornikov razvijajo študenti;
- 7. oktobra – l. I/2854 – opozorim visoki komisariat na to, da se je dvomljivo železniško trčenje v Borovnici pripetilo zaradi sabotažne akcije samih železničarjev;
- 3. julija – l. I/1448 – posredovano je bilo jasno poročilo o političnem položaju v Sloveniji (poleg tega tudi armadi dne 2. julija z listom I/1445) in opozorjeno na potrebo po ukrepanju.

x x x

Visoki komisariat se je zahvalil in tokrat je tudi zagotovil, da bo ukrepal.²⁵

V resnici se položaj ni spremenil.

Zdi se mi, da niso bili zaseženi radijski sprejemniki, ki predstavljajo močan vir sovražnikove propagande.

Lokalni tisk ni zadostno nadzorovan in nič se ne stori, da bi se zagotovilo širjenje resnice.

Ni se izkoristila niti velika politična vrednost statuta z dne 3. maja, ki predstavlja prvi primer privilegiranega ravnanja s sovražno manjšino s strani države, ki jo je napadla. 99 odstotkov slovenskega prebivalstva danes ne pozna resnične vsebine statuta, ki mu priznava široko nacionalno in duhovno svobodo.

Če se ne bo odločno posredovalo, če lokalne oblasti ne bodo opustile zmotne občutljivosti, se bodo stvari čedalje bolj slabšale.

Torej uradno predlagam, da se vendarle izpeljejo naslednji ukrepi:

- iz Slovenije je treba odstraniti vse že identificirane komuniste in nepopustljive agitatorje starega režima;
- očistiti je treba univerzitetno okolje, gonilno središče uporniškega gibanja;
- zaseči je treba radijske sprejemnike;
- skrbneje je treba nadzorovati lokalni tisk;
- kupiti ali ustanoviti je treba slovenski časopis, ki naj bi govoril resnico in pobijal laž.

²⁵ Glej dok. 30.

Dok. 37

Navodila poveljstva XI. armadnega zbora 8. 12. 1941 za varnostne ukrepe.¹

POVELJSTVO XI. ARMADNEGA ZBORA

V. p. 46, dne 8. decembra 1941-XX

Urad za operacije

Št. 02/10023 prot. op.

ZADEVA: Varnostni ukrepi

POVELJNIKU DIVIZIJE »GRANATIERI DI SARDEGNA«

POVELJNIKU DIVIZIJE »ISONZO«

POVELJNIKU GRANIČARJEV XI. A. Z.

in v vednost:

POVELJNIKU TOPNIŠTVA XI. A. Z.

POVELJNIKU INŽENIRSTVA XI. A. Z.

POVELJNIKU XI. ENOTE TEŽKIH VOZIL A. Z.

Sklicujem se na svoj list 02/9992 z dne 8. t. m. o zadevi »Razmere v Sloveniji«² in na spoznanje, da se je povečala dejavnost upornikov.

1. – Način boja z uporniški jedri je že znan in je bil predmet sestankov in navodil, kako izigrati njihove napade. Zadnji najnovejši napad na stražarski položaj pri preserskem mostu nam je povzročil boleče izgube, kajti uporniki so mitraljirali od zunaj – poleg tega pa so še napadli stražarja, ki sta bila dva, vendar nista bila skupaj, se pravi nista bila v paru, vštric – tudi na teritorialce, ki so spali v baraki za stražarje, tako da so bile njene stene dobesedno prerešetane.³

To dejstvo daje misliti, nas sili k temu, da se zavarujemo. Kot sem že ukazal, je treba vsak nastanitveni objekt, zlasti še barake, ne glede na njegovo velikost, z ustreznimi postopki dobesedno spremeniti v utrdbo, zlasti še tiste na samem...⁴ Se pravi: zgraditi je treba pravo kritje, na pametni oddaljenosti (od 20 do 50 metrov), v višini stoječega človeka, iz izkopane zemlje ali kamenja, tudi kot suhi zid, okoli in okoli, zaustaviti mora krogle iz pušk in strojnic, obenem pa mora biti tudi kot narobe obrnjen strelski jarek za naše može, če bi bili presenečeni in prisiljeni k obrambi.

Tako zaščitno napravo je zdaj, ko pada gost sneg, mogoče narediti tudi iz pametno velikih kupov snega (vendar ga je treba postopoma nadomestiti z zemljo ali zidom), ki se potem zamenja z dokončno in močnejšo gmoto, katera se potem dviga in polagoma spreminja, se pravi, do višine klečečega moža in potem do višine stoječega moža.

¹ Arhiv IZDG, f. 656/III it., 3 l. Ohranjen je tudi Robottijev lastnoročni, s črnilom napisani osnutek. Izvirnik in osnutek imata 3 risbe.

² General Robotti je 8. decembra 1941 izdal podrejenim poveljstvom navodila za nekatere varnostne ukrepe v neugodnih razmerah. V začetku je povedal: »Verjetne novice dajo sklepati, da se komunistična dejavnost, v marsikaterih okoljih, zakrinkana s slovenskim nacionalizmom, vedno bolj širi. Napadi proti napravam so se obnovili in razširili, izvedli so se uporniški napadi proti osamljenim stražam, grozita maščevanje proti zaupnikom itd.« Na koncu pa je poudaril: »Prebudite vse, da bodo pripravljene na takojšen odgovor in da se bodo spominjali, da je padlo že preveč naših nedolžnih žrtev. Višja navodila glede pripravljenosti uporabiti orožje so jasna. Treba jih je izvajati. Naj še enkrat, še večkrat, poudarimo četam in kaznujemo tiste, ki se jih ne držijo. Danes sta prevelika prizanesljivost in dobrasrčnost krivda pred našo Domovino in našimi padlimi. Resnost pri ocenjevanju razmer in odgovora, vendar nikakršne slabosti.« (Arhiv IZDG, f. 786/III it., pov. XI. a. z., št. 02/9992 op., dne 8. 12. 1941.)

³ Glej dok. 41.

⁴ Tri pike v izvorniku.

Ograda mora imeti izhode (če je le mogoče aktivne vhode), nepovezane bočne rove, brž ko je mogoče, pa jo je treba še okrepiti z zasilnimi ovirami iz bodeče žice ali navadno žično ograjo na oddaljenosti okoli 10 metrov.

Popolna izdelava takšne obrambe zahteva čas in gradivo, kar vem, vendar je le treba kaj začeti, medtem pa si naj častniki pomagajo z domiselnostjo – na primer z zasilno okrepitevijo sten barak (nekakšen opaž iz surovega lesa, za katerega se nameče kamenje, tako da je manj prebojen za krogle) – kajti zavedati se je treba, da je največji krivec prav negibnost vpričo dejavnosti upornikov, ki jih je sicer malo, vendar se jim včasih posreči, da nas presenetijo in nam prizadenejo izgube.

Na srečo se pri nas to še ni zgodilo, lahko pa se zgodi s krepitvijo potuhnjene gverile komunističnih upornikov. Namigujem na zasede, nastavljene tovrnjakom, ki so prevažali vojsko; izgubili smo precej naših mož, preden so si opomogli od presenečenja; mogoče so bili na tovrnjakih tudi preveč natlačeni, da bi mogli hitro poskakati z njih in se pripraviti na odgovor. Ukazujem torej, da vsako poveljstvo ali enota, ki ima avtomobile, začne takoj praktično proučevati problem, kako jih preurediti, da bi se zmanjšale poškodbe in izgube, ki bi jih povzročil nenaden strojnični ogenj, med katerim bi bil lahko zadet voznik ali možje, ki bi se prevažali. Ne maram bolj ali manj zapletenih predlogov (ki bi pripeljali do zavlačevanja brez konca in kraja), videti hočem konkreten uspeh praktičnih študij in zato prosim prizadete enote, naj mi do 20. t. m. predlagajo takšne rešitve. V tej zvezi naj povem, da so mi davi predlagali sistem, po katerem bi stene tovrnjaka obdali s praznimi bencinskimi sodi, napoljnjenimi s peskom. To je sicer ideja (po mojem mnenju je njena hiba v tem, da se preveč zmanjša prostor za moštvo ali material, mogoče pa tudi v tem, da se preveč poveča mrtva teža vozila), ki pa jo je treba uporabiti za začetek študije, o kateri govorim.

Podlaga tega mora biti, da je treba uporabiti material, ki je pri roki ali ki se lahko dobi, da se na tovrnjak ne smejo nameščati stalne reči ali kaj takšnega, kar bi načelo njegovo strukturo.

Najboljše izdelane študije bom nagradil.

Ko bo na tak način pripravljenih nekaj tovrnjakov, se bo v primerih, ko se prevažajo vojaki z enim samim vozilom, uporabil tako opremljen tovrnjak, v primerih prevoza z večjim številom vozil pa bo kolona imela na začetku in na koncu okrepljen tovrnjak. Prednost vmesnih tovrnjakov bo, da ne bodo preveč natovorjeni, kajti na gosto natlačeni vojaki niso samo prikladnejša tarča, marveč tudi težje poskačejo na tla in se razporedijo za boj.

Hujši problem pri pripravi zavarovanih tovrnjakov je v tem, kako zaščititi voznika. To naj se upošteva v praktični študiji.

Namigniti sem hotel na dve vprašanji, ki sta zaradi našega posebnega položaja v zvezi z napadi upornikov izredno zanimivi in zahtevata nujno ukrepanje.

Toda bolj kot to je pomembno tisto, kar sem že priporočil v omenjenem listu 02/9992 in vseh svojih prejšnjih navodilih, se pravi, vztrajna, dan in noč trajajoča priprava našega vojaka in naših častnikov, da bodo kos slehernemu položaju, da ne bodo nikoli presenečeni. Od vojakov, ki hodijo po mestnih ulicah ali po naseljih, do članov patrolj in čuvarjev železniških prog; od stražarjev pri objektih nizkih građenj do tistih v vojašnicah in bolj ali manj od glavnine oddaljenih barakah, vsi morajo dati svojemu budnemu početju aktivno, zavestno, nemirno obliko, vsi morajo gledati pred seboj in za seboj...⁵ Mračna groznja redkih, a zagrizenih sovražnikov italijanskega in fašističnega imena zahteva čimvečjo zaostritev naše budnosti in našega takojšnjega odgovora vsakokrat, ko so ogroženi naše dostojanstvo, naš ugled, življenje naših vojakov, ali, kot se je že zgodilo, ko so predmet krutih napadov.

Vojak, podčastnik, častnik – kdorkoli je v službi, ki jo mora opravljati – naj vedno

⁵ Glej op. 4.

misli, kaj se lahko zgodi pred službo, med njo in po njej, kakor tudi, kaj bi se utegnilo zgoditi v raznih okoliščinah. Alarmni načrt, ki mora biti na vsakem stražarskem položaju, v vsaki vojašnici ali baraki, mora biti tudi v glavi vsakega vojaka, vsakega podčastnika, vsakega starešina. Zagotovitev tega je prvenstvena dolžnost častnikov v lastni sferi akcije in odgovornosti.

Za t. p.
POLKOVNIK, NAČELNIK ŠTABA
- Annibalo Gallo -
Gallo

GENERAL ARMADNEGA ZBORA
POVELJNIK
-Mario Robotti-

Dok. 38

Točke za sestanek poveljnika XI. armadnega zbora na visokem komisariatu za Ljubljansko pokrajino 12. 12. 1941.¹

POVELJSTVO XI. ARMADNEGA ZBORA
Urad za operacije

V. P. 46 – 11. decembra 1941-XX

Točke za sestanek na visokem komisariatu dne 12. decembra 1941

1.) – Splošni položaj z vojaškega vidika

Četudi se izvzame manifestacija z dne 1. decembra² – pretežno političnega značaja – se po novicah, ki so jih priskrbele posadke, ima občutek, da je po prehodni fazi zatišja – posledici udarov v Loškem Potoku in Uršnih selih³

¹ NAW, T-821, R-271, p. 550-552.

² Osvobodilna fronta je v Ljubljani in tudi drugod priredila nekaj množičnih demonstrativnih akcij. Za nekatere obletnice je odredila, da se ljudje ob določeni uri odstranijo z ulic, cest in iz javnih lokalov in jih čez eno uro spet napolnijo. Prva taka uspešna akcija je bila 29. oktobra 1941 ob obletnici osvoboditve Slovencev izpod avstroogrske monarhije. Drugo tako akcijo je priredila 1. decembra 1941, ob obletnici združitve jugoslovanskih narodov v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev, »da manifestira slogu in enotnost narodov Jugoslavije, ki se z oboroženo pestjo borijo proti tujčevemu fašističnemu in imperialističnemu jarmu.« Pozivu, ki ga je izvršni odbor OF objavil na posebnih letakih (60.000 izvodov) in tudi v Slovenskem poročevalcu 22. novembra 1941, je prebivalstvo sledilo v polni meri, kar je moral priznati tudi italijanski okupator. Poleg t. i. tihe demonstracije so bile tisti dan tudi napisne in listkovne akcije, proslave na srednjih šolah, zaradi česar so šolske oblasti na pritisk italijanskega okupatorja izključevale iz šol ne samo posameznike, temveč cele razrede itd. Prvodecembrska akcija OF je bila širša kot tista 29. oktobra in je zajela tudi kraje na Gorenjskem, Novo mesto itd. (Dare Jeršek: Plebiscitne akcije Osvobodilne fronte v letih 1941–1942. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, II/1961, št. 1–2, str. 210–225, dalje: Jeršek: Plebiscitne akcije OF; Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, 1, dok. 78, 87, 93 in 94.)

³ Glej dok. 31, op. 8. Ko je glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet pripravljalo širši napad na nemško graničarsko postajo Bučka, da bi z njim zmotilo nacistično izganjanje Slovencev iz posavskega pasu, je računalo tudi na sodelovanje Belokranjske čete (komandir Lojze Fabjan in politični komisar Jože Mihelčič). Zato je četa odšla iz Bele krajine proti zbirališču dolenskih partizanov, vendar je prispela le do reke Krke pri Otočcu. Prišla je v Gorenje Laze, kjer so jo v noči na 3. november 1941 po izdaji napadle močne sile iz divizije »Isonzo« in jo skoraj vso uničile. Padlo je 19 borcev ali pa jih je sovražnik tam ustrelil, osem preživelih se je umaknilo čez gozdove proti Beli krajini. Ranjenega političnega komisarja so drugi dan ujeli v Rožnem Dolu, odpeljali v Ljubljano, obsodili na smrt in ustrelili. (Janko

– nastopilo obdobje močne preureditve oboroženih tolp. Napad v Preserju⁴ – z vojaškega vidika brezhibno organiziran – dokazuje, da se gre po tej poti.

Potemtakem je smiselno pričakovati nove takšne napade. Zato je vojaška oblast izdala navodila, katerih cilj je:

- a) preprečiti akcijo upornikov z enotami, delujočimi v coni verjetnega zbiranja in organiziranja tolp. Zaradi tega – zaradi urjenja – so bile na območje Krim–Mokrec predstavljene naslednje enote:

- četa grenadirjev v Rob
- četa IV. gorskega bat. črnih sracj v Rakitno.

Druge enote bodo poslali graničarji v cono Cerknica in Grahovo. Logistična samostojnost enot je 1 mesec.⁵

- b) pravočasno preprečiti in zatreti kakršenkoli poskus, pri čemer se je treba izogniti presenečenjem. S tem namenom:

- Stalna pripravljenost v vseh posadkah.
- V teku so dela za okrepitev osamljenih stražarskih enot in taborov, tako da se prepreči akcija s strelnim orožjem na osebe, ki je v njih.
- Povečanje oborožitve v stražarskih enotah z dodelitvijo lahkih strojníc.
- Ustanovitev premičnih skupin s približno močjo 1 bat., pripravljenih na premike z vedno razpoložljivimi avtomobili, tako da so kos sleherni zahtevi, ki bi se utegnila pokazati.⁶ Takšne skupine so:
 - v Ljubljani
 - v Kočevju

Jarc: Prva belokranjska partizanska četa. Letopis Muzeja narodne osvoboditve LRS, I/1957, str. 83–105, dalje: Jarc, Prva belokranjska partizanska četa; Polič: Belokranjski odred, str. 79–93.)

⁴ Glej dok. 41, op. 3.

⁵ Glej dok. 34, op. 12.

⁶ Poveljstvo 2. armade je 27. oktobra 1941 ugotavljalo, da so v nekaterih conah Hrvaške in v Sloveniji partizani prevzeli pobudo v akcijah proti italijanskim enotam in posadkam, medtem ko so te skromne v postojankah, ki so često precej oddaljene druga od druge, počasne glede na potrebe in ne morejo nuditi ustrezne pomoči. Zato naj bi imeli pozimi manj posadk, čimbolj močnih, vendar se bodo razdalje med njimi povečale. Glede operacij je ugotavljalo, da ne morejo dati ugodnih rezultatov, ker ne morejo zagotoviti presenečenja in niti niso za to nalogo dovolj usposobljene. V zimskem času bodo italijanske enote še manj presenečale upornike, upočasnili pa se bo tudi ritem usposabljanja in bo olajšal upornike, ki bodo lahko našli baze v majhnih naseljenih središčih. Zato naj poveljstva enot proučijo možnost ustanovitve premičnih motoriziranih skupin za izvajanje očiščevalnih operacij. Te naj bi sestavljali karabinjerji, pehota, metalci plamena, kakšen top kal. 47, motoristi, lahki tanki ali oklepni avtomobili. (Arhiv IZDG, f. 768/V it., Ambrosiova navodila št. 11275, dne 27. 10. 1941.) Na tej osnovi je general Robotti 12. novembra 1941 ukazal ustanoviti štiri premične skupine, in to v Ljubljani, Kočevju, Novem mestu in Logatcu. Sestavljalo naj bi jih poveljstvo bataljona, eden ali dva voda puškarjev, eden ali dva voda strojničarjev, 1 ali 2 topa kal. 47 mm, morebiti vod rušilcev in morebiti desetina karabinjerjev. (Arhiv IZDG, f. 768/V it., povelje pov. XI. a. z. št. 02/9255 op, dne 12. 11. 1941; poročilo pov. div. »Isonzo« št. 02/3904 op., dne 14. 11. 1941) Vprašanje je, ali so te premične motorizirane skupine sploh izoblikovali, kajti 15. januarja 1942 je poveljstvo XI. armadnega zbora pripravilo t. i. načrt »A« (Piano »A«), s katerim je ukazalo izoblikovati t. i. manevrsko maso, ki bi bila na voljo poveljniku armadnega zbora, poveljeval pa bi ji poveljnik graničarjev general Carlo Danioni ali poveljnik topništva general Giuseppe Castellano. Ta oddelek naj bi bil sposoben predrti v kateri koli kraj Ljubljanske pokrajine. Poveljstva enot so morala sporočiti možnosti za morebitno nastanitev oddelka. (Arhiv IZDG, f. 661/III it.; Zbornik NOV, V/2, dok. 661/III it., povelje XI. a. z. št. 02/350, dne 15. 1. 1942 – Piano »A«.) Kot kaže, niso uporabili tega oddelka, ker je kmalu prišlo povelje 2. armade za drugačno preureditev enot. Glej dok. 50.

- v Logatcu
- v Novem mestu.

V drugih posadkah bodo premične skupine manjše, in to v razmerju z manjšimi silami samih posadk.

2.) – Teritorialna razdelitev karabinjerjev

Zaradi umika majhnih posadk vojske, nujnega zato, da se preprečijo napadi upornikov na naše številčno šibkejše sile, in zato ker je to zahtevala zimska nastanitev, so nekateri teritorialni oddelki karabinjerjev ostali osamljeni.

Rešitvi, ki ju je mogoče sprejeti, da se preprečijo takšne neprijetnosti, sta dve:

- 1) – okrepiti postaje karabinjerjev
- 2) – odpraviti take postaje.

O prvi rešitvi:

- če se postaje okrepijo s številčno skromnimi jedri, bi bila celotna sila vseeno nezadostna za odbijanje napadov upornikov;
- zato bi jih morali okrepiti z dokaj močnimi enotami. To pa ni mogoče, ker zoper to govorijo razlogi zimske nastanitve, logistike in urjenja. Torej ne preostane nič drugega kot sprejetje druge rešitve, da se odpravijo med zimskim časom postaje, ki so najbolj oddaljene od posadk vojske.⁷

3.) – Varovanje premoženja, ki ga je zapustila nemška narodna skupina.

Z 20. decembrom se bo končala izselitev nemške narodne skupine. Zaradi odhoda družin so na voljo enote vojske, ki so jim bile dodeljene za zaščito.

Poveljstva velikih enot veliko pričakujejo od vrnitve teh enot, s čimer bi se olajšala služba varstva in straže, ki je zadnje čase spet težja zaradi uvedbe stalne pripravljenosti.

Torej je nujno, da se mi takoj sporoči, katere enote so bile polagoma oproščene te službe, da jim lahko določim druge naloge.

4.) – Oborožitev za finančno stražo

Od poveljstva 2. armade sem znova zahteval 243 pušk in 40 pištol z ustreznim jermenjem in strelivom, da bi jih izročil v čuvanje krajevnim poveljstvom finančne straže, ta pa bi kdaj pa kdaj razdelila material med slovensko osebje.

Takšen ukrep sem sprejel, da bi bilo mogoče nadzorovati uporabo oborožitve in zagotoviti oskrbo s strelivom. Oborožitev nekdanje jugoslovanske vojske, odvzeta na začetku sovražnosti, je bila že izročena središčem za zbiranje vojnega plena, ki jih je postavila intendantca 2. armade, torej ni več dosegljiva. Poskrbel sem, da je tudi preostalo orožje dočakalo isto usodo.

PROMEMORIJA

Dogodki 1. decembra

Kaže, da je visoki komisar poslal v Rim protest zaradi streljanja – **po njegovem mnenju popolnoma neupravičenega** – ki so ga vojaki izvedli na raznih točkah v Ljubljani po dogodku z bombami na Tromostovju.⁹ Visoki komisar je o stvari govoril v Rimu med svojim zadnjim potovanjem pred nekaj dnevi.

⁷ Glej dok. 32, op. 16.

⁸ Glej dok. 31, op. 9.

⁹ Glej dok. 40, op. 3.

Vse to je posledica stremljenja javne varnosti, da **minimizira** vse uporniške dogodke, ki jih vojaška oblast odkrije in zatre brez njene neposredne intervencije. Javna varnost ne dopusti, da so mrtvi na Trmostovju vrgli bombe, kot ne dopusti, da so vojaki streljali z oken nekaj hiš.

Kaže, da bo visoki komisar govoril o stvari na sestanku in da bo pozval vojaško oblast, naj zavre ali vsaj vedno nadzoruje akcijo vojakov.

Dok. 39

Promemorija poveljnika XI. armadnega zbora za propagandni urad 12. 12. 1941.¹

decembra 1941 XX

ZADEVA: Sestanek na visokem komisariatu dne 12. decembra 1941

PROMEMORIJA ZA PROPAGANDNI URAD

– Propaganda v tisku:

Na predlog ekscelence poveljnika bo visoki komisar zaradi boja zoper obrekovalno dejavnost lista »Slovenski poročevalec« poskrbel za izhajanje takšnega »Slovenskega poročevalca«, ki bo imel ravno takšne tiskarske značilnosti, tako da bo posnemal ilegalni časopis.

Namen časopisa je narediti zmedo s članki, ki ne smejo pokazati, da gre za lažne kopije pamfleta, morajo pa zanesti nered v podtalno organizacijo.

Objavljeni bodo članki, ki bodo inteligentno zakrinkani in ki bodo dajali prebivalstvu občutek o resničnih razmerah, o potrebi, da je nesmiselno vztrajati v sovražnih manifestacijah, da je bolje, če se tolpe razidejo itd. itd.

Propagandni urad in stotnik Bianchi sta vabljeni k sodelovanju in naj pošiljata na visoki komisariat članke z omenjeno vsebino.²

– Propaganda po radiu

Visoki komisariat je sporočil, da bo glede na to, da ni dobil dovoljenja za zaplembo radijskih sprejemnikov med slovenskim prebivalstvom,³ uporabil radio kot propagandno orodje.

¹ NAW, T-821, R-271, p. 555-556.

² Nimamo podatkov, da bi italijanski okupator začel izdajati lažni Slovenski poročevalec. Pač pa je poveljstvo 2. armade pozneje začelo izdajati periodično glasilo »Delo za Slovence« s podnaslovom »Prava resnica za narod«. Do maja 1942 sta izšli dve številki. Visoki komisar Grazioli je kritiziral tako vsebino kot način razširjanja. »Periodični list so – kot sem obveščen – razširjali po Ljubljani pripadniki oboroženih sil, ki so šli v posamezna stanovanja in po en izvod dali osebi, potem ko so si zapisali njene podatke. Glede tega sistema razdeljevanja se lahko reče, da je neustrezen, in si dovoljujem obrniti Vašo pozornost na to propagandno delo, ki ga vojaška oblast izvaja popolnoma samostojno med civilnim prebivalstvom. Po tej pobudi resnično ni bila podvržena pregledu vsebina lista niti ni bil poslan kakšen izvod (izvod, ki ga imam, mi je posredoval Slovenec). Kar pa se tiče vsebine tega lista, se lahko vidi, gre za gradivo, ki so ga objavili že vsi slovenski časniki, kateri uporabljajo le vestnik Agencije Stefani in ki imajo, kakor veste, skupno naklado okoli 50 tisoč izvodov. Moram še dodati, da je oblika, kar se tiče jezika, popolnoma zgrešena. Sestavljalci res nimajo popolnega znanja slovenščine in pri prevajanju raznih novic uporabljajo italijansko skladnjo, in to tako, da je besedilo v slovenščini čisto nerazumljivo in nepomembno.« (Arhiv IZDG, VK, f. 2/XIII it.; Graziolijevo pismo Roatti, št. 759/7/zaup., dne 6. 5. 1942.)

³ Glej dok. 62, op. 11.

Oddaje bodo vsak večer ob 20.15 uri, takoj po branju naših poročil.

Veselilo ga bi sodelovanje s tem, da bi se mu občasno pošiljali povzetki vojaškega položaja, namenjeni objavi na radiu.

Poleg tega je opozoril, da ilegalni slovenski radio oddaja po navadi na valovni dolžini 30,5 in ob 17. uri v dneh, ko se upornikom zdi potrebno oddajati, da sporočajo ukaze in novice.⁴

- Darila za vojsko

V. k. je dal na voljo enotam a. z. naslednji material:

- 5 radijskih sprejemnikov, zaplenjenih prebivalstvu, je treba izročiti ravno toliko enotam;

- 5000 zavojčkov cigaret, ki jih bo ekselencna poveljnik delil med obiski, ki jih bo izvedel v enotah med bližnjimi božičnimi prazniki in pri katerih bo obedel (24., 25. in 26. decembra);

- božični paketi. V. k. bo prosil za imena enot in krajev, kamor naj se pošljejo paketi;

- mogoče tudi konjak.

Pri izročanju zgoraj omenjenega materiala enotam je treba povedati, da gre za darilo visokega komisarja.

- Šolska prehrana

V. k. je izrazil željo, da bi poveljniki tistih posadk, kjer bi se uvedla šolska prehrana, bili na otvoritvi ali da bi izvedli kakšen obisk, s čimer bi se povečalo vrednotenje te posebne oblike pomoči.⁵

- Dvorane Dopolavora za oborožene sile

V. k. namerava ustanoviti dvorane Dopolavora za oborožene sile, za kar naj bi se izkoristili okrašeni in ustrezno urejeni prostori.⁶

Zaprositi v. k. za vse, kar je potrebno za uresničenje te namere.⁷

⁴ Misli na Radio Osvobodilne fronte »Kričač«, ki so ga izdelali člani radiotehničnega sektorja centralne tehnike KPS v Ljubljani. Oddajati je začel 17. novembra 1941 v Ljubljani in je oddajal v začetku dvakrat in nato trikrat na teden. Program zanj so pripravljali slovenski kulturni delavci, med njimi Lovro Kuhar-Prežihov Voranc, organizirani v kulturnem plenu OF. Italijanske oblasti so ga zasledovale na vse mogoče načine, tudi z goniometri, vendar ga niso mogle izslediti, ker je zelo spreminjal kraje oddajanja. Okupatorjevi uradniki so posamezne oddaje tudi zapisovali in prevajali v italijanščino, tako da je v arhivih ohranjenih nekaj prevodov oddaj. Oddajanje so prekinili, ko je okupator aprila 1941 prebivalstvu odvzel radijske sprejemnike. Glej Sonja Reisp: Kričač Radio Osvobodilne fronte. Ljubljana 1975.

⁵ Italijanski okupator je v okviru Italijanske liktorske mladine Ljubljane (GILL) začel organizirati šolske kuhinje, da bi učenci, vpisani v GILL, imeli zastoj kosilo. Do 11. decembra 1941 je od 765 šol v Ljubljanski pokrajini s 50.284 učenci imelo šolsko kuhinjo 175 šol in je dobivalo kosilo 6332 učencev; tj. približno toliko, kolikor je bilo članov GILL. (Slovenec 11. 12. 1941.)

⁶ V Ljubljani je italijanska vojska že kmalu po zasedbi začela ustanavljati domove Dopolavora za oborožene sile. Prvi dom je odprl predsednik Dopolavora iz Rima Rino Parenti. (Slovenec, 24. 5. 1941.)

⁷ V zvezi s sestankom dne 12. decembra 1941 se je ohranila tudi spomenica za urad za službe XI. armadnega zbora. Ta se glasi:

»**Material, zaplenjen upornikom:** bo v. k. pošiljal oboroženim silam. Sporazumeti se za vrnitev tistega, ki je na voljo.

Zavetišče upornikov v vojaških bolnišnicah: Z namenom preprečiti morebitne pobege, je v. k. izrazil željo, da bi ranjene upornike držali v vojaških bolnišnicah. Odrediti, da bodo v vojaških bolnišnicah v Ljubljani, Kočevju in Novem mestu za ta namen pripravili najmanj po eno (v bolnišnici v Ljubljani 2) sobo.

Dok. 40

Poročilo poveljstva XI. armadnega zbora o manifestaciji Osvobodilne fronte 1. 12. 1941 in zapisnik s sestanka pri visokem komisarju za Ljubljansko pokrajino 12. 12. 1941.¹

POVELJSTVO XI. ARMADNEGA ZBORA

V. P. 46, 17. decembra 1941/XX

Operacije

Mesečni sestanek na visokem komisariatu

POVELJSTVU 2. ARMADE

VOJAŠKA POŠTA 10

Dne 12. tega meseca je bil drugi mesečni sestanek na visokem komisariatu v Ljubljani zaradi pregleda razmer in izmenjave idej o sredstvih, s katerimi bi se uprli morebitnemu poslabšanju položaja.

Posredujem zapisnik s sestanka.

Sinoči sem iz zaupnega vira, ki ga ne imenujem, da ga ne bi izpostavil morebitnim represalijam, dobil kopijo poročila, ki ga je v. komisar poslal notranjemu ministrstvu in ki zadeva dogodke 1. decembra.

Nimam razloga za dvom o verodostojnosti dokumenta, katerega kopijo prilagam.

Poudarjam – v primerjavi s tistim, kar v. komisar poroča notranjemu ministrstvu – kar je v zapisniku rečeno o izgredih 1. decembra.² Eksclenca Grazioli je namignil na strele s puško, ki so zato, ker so bili izstreljeni na različnih točkah v mestu, lahko dali vtis, da se dogaja nekaj resnega: vendar je stvar razložil tako, da je ni mogoče prikazati kot neprijetnost, ki bi jo bilo mogoče naprtiti vojaškimi oblastem. Poveljnik pehote v diviziji »Granatieri di Sardegna« je dal vedeti, da so bile črne srajce in enote v službi javnega reda na voljo javni varnosti in da torej niso bile podrejene vojaškimi oblastem.

V poročilu osrednji oblasti so bila dejstva popačena tako, da je na vojake padla odgovornost za tisto, kar se je zgodilo, in to »kljub odločni akciji« policije: ne samo, da je akcija, ki so jo organizatorji več kot mesec dni trobili na vse strani, imela popoln uspeh, temveč tudi odločno izzveni kot klofuta političnim oblastem, in kar je še huje, načelu oblasti. Edina odločna represivna akcija v tolikšni sivini je akcija vojakov, čeprav je bila podrejena javni varnosti.

Vedenje vojakov je bilo na splošno mirno: številni častniki so sodelovali v akciji tihega ustrahovanja, ki so jo izvajali predstavniki odbora OF, ki so prihajali v javne lokale in že s svojo navzočnostjo pripravili civilno prebivalstvo do tega, da je zapustilo lokale in se vrnilo na domove.

Usnje in kava: Izdati navodila, da se enote ne bodo obračale s prošnjami naravnost na poveljstvo a. z., ki bo poskrbelo za ustrezno porazdelitev, in to tako, da bo najprej ustreglo najbolj potrebnim enotam. Na voljo a. z. je nadaljnjih 10 kvintalov kave. Treba jo je ponovno razdeliti menzam.

Izmenjava dopisov s kvestorjem za Ljubljansko pokrajino: Za večjo hitrost naj bi uporabili kurirja karabinjerske skupine Ljubljana, ki vsak dan potuje na poveljstvo armade. (Arhiv IZDG f. 701/I it. Promemoria per l'ufficio servizi.) Sklep, da se material, zaplenjen partizanom, izroči vojski, je poveljstvo XI. armadnega zbora 14. decembra 1941 sporočilo poveljstvom podrejenih enot. Enako je storilo s sklepom glede prošenj, ki so jih enote neposredno pošiljale visokemu komisarju. (Arhiv IZDG, VK, f. 3/III it., pismi pov. XI. a. z., št. 03/9726 Sz in 03/9727 Sz, dne 14. 12. 1941.)

¹ NAW, T-821, R-271, p. 568-581.

² Glej dok. 38, op. 2.

Niso reagirali, ker njihova akcija osamljenih posameznikov ne bi imela praktičnih rezultatov in ker sodi dolžnost zatiranja takšne oblike dejavnosti v pristojnost policije.

Vse to dokazuje, da imajo vojaki in častniki dobre živce, vendar pa imajo odprte oči, ker nočejo in ne smejo biti presenečeni.

Opozoril sem že na nagnjenost političnih oblasti k pomanjševanju (pomena) izgrediv: v posebnem primeru 1. decembra je bila ta nagnjenost še poudarjena, neprijetna slaba okoliščina zraven pa je, da se je krivda prevrgla na vojake in da se je izvzel tisti, ki bi moral posredovati, to je policija, posredno pa tudi »vrlo slovensko prebivalstvo«.

Drugih pripomb nimam. Vojaške oblasti bodo še naprej šle po poti, ki so jo začrtali ukazi od zgoraj, in ne bodo dovolile odstopanja na stranpoti, kadar se znajdejo pred okoliščinami, v katerih gre za ugled in dobro ime vojske.

Ta dvojni obraz političnih oblasti bom upošteval tako, da bom ustrezno urejal medsebojne odnose.

General armadnega zbora
Poveljnik
Mario Robotti

VISOKI KOMISARIAT ZA
LJUBLJANSKO POKRAJINO
OSEBNO TAJNIŠTVO

ZAUPNO DVOJNA OVOJNICA

3. decembra 1941

54/strogo zaupno
Sporočilo

NOTRANJEMU MINISTRSTVU
Kabinet

RIM

Po mojem telefonskem sporočilu št. 07453 z dne 1. t. m.³ moram opozoriti na naslednje:

1) Na dan 1. decembra, ki je bil pripravljen z močno propagando in s širokim razdeljevanjem letakov in drugih tajnih publikacij s strani komunistične partije in skrajno nacionalističnih elementov, ki so se že povezali s komunizmom – in razglašen

³ Visoki komisar Grazioli je 1. decembra 1941 poslal notranjemu ministrstvu in vodji policije v Rimu tole brzojavko: »07453. Kljub tajni pisni propagandi komunistov je današnji dan potekel normalno. Policijski organi so aretirali sedem oseb, ki so jih zalotili pri širjenju letakov in podtalnega tiska. V nekaterih razredih srednjih šol je bila obrobna manifestacija za spomin na ustanovitev bivše jugoslovanske kraljevine. Uvedel sem ustrezne ukrepe. Na univerzi pa so bila redna predavanja brez zapletljajev. Ob devetnajsti uri je slovensko prebivalstvo skoraj popolnoma izpraznilo javne lokale in ceste. Ob isti uri je eksplodiral majhen peklenški stroj na Čevljarskem mostu. Vojaki, ki so bili v stalni službi blizu Tromostovja in drugi vojaki ter vojaki prostovoljci iz 8. bataljona »M« v službi ali pa ob prostem izhodu v to mesto, so izstrelili mnogo streliv in ubili Viktorja MEDENA, starega 65 let, trgovca, in smrtno ranili Slavka GRİČARJA, starega 45 let, uslužbenca ter Jakoba JANA, starega 38 let, industrialca. Vsi trije so iz tega mesta in ko so se oddaljevali od kraja eksplozije, se niso ustavili na poziv vojakov. Nekaj streliv iz pušk je bilo izstreljenih proti zasebnemu stanovanju v Čevljarski ulici. Varstvo se nadaljuje vztrajno in učinkovito in je javni red normalen.« (Arhiv IZDG, f. 690/II it.) Približno enako je 2. decembra 1941 poročalo (št. 658/2) poveljstvo karabinerske skupine Ljubljana poveljstvu karabinerjev 2. armade in vrhovnemu poveljstvu karabinerjev v Rimu. (Prav tam.)

za revolucionarni dan slovenskega ljudstva, ki se mora množično upreti »zatiralcu«, so bile naslednje manifestacije:

a) v neki stranski mestni ulici je eksplodiral peklenski stroj z omejeno močjo, čigar učinek je bil zaradi močnega poka predvsem moralnega značaja;

b) od 19. do 20. ure prebivalstva skoraj ni bilo ne na cestah ne v javnih lokalih;

c) na srednjih šolah so bile posamezne manifestacije, del učencev je za minuto vstal in počastil spomin na obletnico nastanka nekdanje jugoslovanske kraljevine;⁴

d) nič posebnega se ni zgodilo v drugih središčih pokrajine.

2) Cilj, ki so si ga postavili komunisti, se je torej popolnoma izjalovil, to pa iz naslednjih razlogov:

a) zaradi široke in plodne preventivne akcije policijskih organov;

b) zaradi navzočnosti močnih vojaških posadk;

c) zaradi znamenj reakcije v zdravi množici prebivalstva, ki obsoja akcijo komunistov, bodisi zaradi izgredov, ki jih povzročajo, bodisi zato, ker se boji vse ostrejšega odnosa italijanskih oblasti.

Značilno je bilo vedenje univerzitetnih študentov, ki so redno hodili na predavanja in niso izzivali takšnih izgredov, tako da bržkone hočejo pokazati, da so se streznili.

Po eksploziji bombe so vojaki (navadni vojaki in črne srajce) v službi javnega reda v bližini kraja dogajanja začeli streljati na civilne osebe, ki so se ustrašile eksplozije in se skušale v teku oddaljiti. Ob tej priložnosti sta bili ubiti dve osebi, in to Meden Viktor, star 65 let, predsednik ljubljanske trgovske zveze, in Jan Jakob, star 38 let, tovarnar, tudi iz Ljubljane. V neki gostilni je bil hudo ranjen GRIKAR Slavko, star 45 let, zaposlen na visokem komisariatu (glej prilogo št. 1).⁵

Čez kakšnih deset minut so prišle na položaj dežurne patrulje v službi javnega reda in vojaki, ki so imeli prosto (oboroženi) in ki so začeli streljati, kajti razširil se je glas, da so z nekega okna počili strelji. Tudi v drugih delih mesta so častniki in vojaki začeli streljati na okna ali v zrak, ne da bi vedeli, zakaj streljajo in na koga.

Nekaj pred policijsko uro (21) je prišlo iz lokala v bližini škofijskega urada kakšnih trideset katoliških študentov z duhovnikom; nemudoma so bili obkoljeni, opsovani in odpeljani proti središču mesta, z dvignjenimi rokami, dokler niso bili izpuščeni po posredovanju policijskih organov.⁶

Prva reakcija po eksploziji bombe je popolnoma upravičena.

Prizori, do katerih je prišlo potem, dokazujejo stopnjo živčnosti, ki se je polastila vojakov, razmeščenih v tej pokrajini, in ki je nastala zaradi akcij njihovih poveljnikov.

To prav gotovo ni bil nastop moči, marveč po mojem mnenju dokaz nemoči, pomanjkanja nadzorstva nad lastnimi možmi in panike.

⁴ Glej France Škerl: Ljubljanske srednje šole v letih 1941–1945. Prispevki k zgodovini Ljubljane v letih fašistične in nacistične okupacije. Ljubljana 1964, str. 58–74.

⁵ Komandant bataljona Narodne zaščite v Mostah v Ljubljani Lojze Nusdorfer je v prvodecembrski akciji Osvobodilne fronte pod balkoni današnje blagovnice Tromostovje okoli 19. ure vrgel petardo. Italijanski vojaki – grenadirji in fašisti – so začeli besno streljati na poslednje mimoidoče, ki so hiteli na svoje domove, in v okna okoliških hiš. Pri tem so ubili trgovca Viktorja Medena in industrialca Jakoba Jana ter hudo ranili uradnika Slavka Gričarja. Glej dok. 38, op. 2.

⁶ Da bi zmanjšala učinek prvodecembrske akcije Osvobodilne fronte v Ljubljani, je hotela organizirana skupina »Stražarjev« in »Mladcev« med 19. in 20. uro napraviti demonstrativni pohod po Ljubljani. Po pobožnosti v frančiškanski cerkvi naj bi se zbrali na današnji Cankarjevi cesti, kar pa jim ni v celoti uspelo. Ko so prihajali od cerkve, so jih italijanski vojaki razganjali in jih je le del prispel na omenjeno mesto, del pa so jih odpeljali na policijo, kjer je dr. Lambert Ehrlich pojasnil »nesporazum« in so jih izpustili.

Kljub odločni akciji policijskih organov je bilo vse do 21.10 ure slišati streljanje. Na vse zgoraj omenjeno sem odločno opozoril tukajšnjega poveljnika divizije vojske.⁷

Za pravilnost prepisa
polkovnik načelnik štaba
Annibale Gallo

Visoki komisar
Emilio Grazioli, s. r.

POVELJSTVO XI. ARMADNEGA ZBORA Štab

ZADEVA: Zapisnik s sestanka, ki je bil na visokem komisariatu dne 12. decembra 1941-XX.

Sestanka so se udeležili:

- visoki komisar za Ljubljansko pokrajino
- poveljnik XI. armadnega zbora in načelnik štaba
- poveljnika divizij in njuna načelnika štabov
- poveljnik graničarjev XI. a. z.
- kvestor za Ljubljansko pokrajino
- poveljnika topništva in inženirstva XI. a. z.
- predsednik in tožilec vojaškega vojnega sodišča v Ljubljani
- poveljnik bataljona kraljeve finančne straže
- višji častnik pri visokem komisariatu
- častnika iz poveljstva XI. a. z.

Sejo, ki je v ozračju teh dni pomembnih dogodkov, ko se krepi vojna, ki je že postala medcelinska, je začel ekscelenca visoki komisar z mogočnimi besedami pohvale za oborožene sile, ki jim je Narod zaupal uresničenje svojih življenjskih hotenj in svoje velike usode.

Po tej počastitvi oboroženih sil je v. k. poudaril konkretne in tvorne uspehe, že dosežene na prvem izmed teh sestankov, katerih uvedbo ceni tudi osrednja oblast.

Popolno priznanje je dobil znatni prispevek vojaških oblasti za dosego tesnega sodelovanja, za delo, ki se je vedno držalo linije, tesno povezane z navodili političnih oblasti. Visoki komisar je vesel, da lahko poudari tako popolno privrženost.

Pregled raznih zadev, ki so predmet sestanka, se je začel s proučitvijo glavnih dogodkov, ki so se pripetili v obdobju med prvim in drugim sestankom:

- a) dne 1. decembra;
- b) napad v Preserju.

Kar zadeva prvi dogodek, je v. k. na kratko povzel dejavnost upornikov ob obletnici ustanovitve nekdanje jugoslovanske kraljevine, pri čemer je poudaril, da se je prebivalstvo pokrajine v celoti vzelo dobro vedlo; nasprotno pa je šlo za popolno obliko demonstracij s strani prebivalstva v Ljubljani in Novem mestu, krajih, kjer je tudi bilo nekaj izgrediv.

Neškodljive manifestacije skupin ali celih razredov srednješolcev, ki so počastili jugoslovansko tradicijo s »stanjem«, so bile strogo kaznovane z izključitvijo krivcev in delnim ali popolnim zaprtjem šol.

Najhujši incident tega dneva se je pripetil v Ljubljani, kjer je bil na Tromostovju nastavljen peklenški stroj, ki naj bi eksplodiral ob 7. uri in s tem dal znamenje za začetek prevratnih manifestacij.

⁷ Misli na poveljnika divizije sardinskih grenadirjev, generala Taddea Orlanda.

Visoki komisar je razumevajoče in pohvalno opisal vedenje vojakov v službi javnega reda, katerih energična, takojšnja in odločna reakcija v trenutku eksplozije in bega pravih ali domnevnih napadalcev je že v kali zatrla načrte upornikov. Učinkovita strelna akcija, silovita in nasilna, je imela odličen izid, kajti bila je zgledno svarilo za zlonamerneže.

Informatorji so sporočili, da samo prebivalstvo niti od daleč ne kritizira odločne oblike represije s strani italijanske vojske, marveč v celoti zavrača početje zločinskih napadalcev, ki so s svojim nepremišljenim dejanjem prizadeli nič krive ljudi.

Ugotovilo se je – zaradi popolnosti demonstracije ljubljanskega prebivalstva, ki je izzivalno zapustilo javne kraje ob 19. uri in se umaknilo na domove (na ukaz odbora Osvobodilne fronte) – da so nekaj minut pred določeno uro prišle v razne kavarne skupine mladeničev, ki so s svojim vedenjem na očiten način prisilili obiskovalce k odhodu in skušali zanetiti protitalijanske manifestacije s pomočjo mirnih gostov. V. k. izjavlja, da za to ne ve, vendar je to potrdil poveljnik skupine karabinjerjev »Milano«.

V celoti je dan 1. decembra potrdil – pravi v. k. – prepričanje, da je množica slovenskega prebivalstva v celoti mehka, brez hrbtenice in da jo je lahko ustrahovati. Toda represivna akcija mora biti usmerjena predvsem proti prevratniški manjšini, ki z močnim propagandnim delom, podkrepjenim z grozotnimi maščevalnimi in nasilnimi dejanji, obvladuje preostalo prebivalstvo in ga sili, da ji je naklonjeno.

Takšno naklonjenost bo treba zatreti tako, da se razširijo kazenski ukrepi na vse tiste, ki s popustljivim vedenjem vpricho ustrahovanja upornikov omogočajo lažje uresničevanje njihovih zločinskih načrtov.

V ta namen je visoki komisar prosil osrednjo oblast za dovoljenje, da lahko zapleni vse imetje simpatizerjem, imetje, ki bi ga bilo mogoče deloma uporabiti za povračilo neogibne škode, ki jo imajo nedolžne osebe.⁸

Kar zadeva drugi dogodek, »izdajalski napad na postojanko v Preserju«, je bilo dogovorjeno, da bo krivcem, ki so priznali dejanje (38 od 40 aretiranih), čimprej sodeljeno in da bodo strogo kaznovani.⁹

Maščevanje nedolžnih žrtev, ki so bile barbarsko mučene, se bo po možnosti izvedlo z izvršitvijo smrtne kazni natanko na tistem kraju, kjer so banditi zagrešili zločin.

Na trenutne razmere poleg posledic manifestacij 1. decembra vpliva tudi sedanji tržaški proces proti slovenskim teroristom, proces, ki se bo končal z nekaj obsodbami na smrt.¹⁰

⁸ Nisem našel Graziolijevega predloga iz tistega časa. Dne 5. marca 1942 je poveljnik 2. armade general Roatta pisal guvernerju Dalmacije, visokemu komisarju za Ljubljansko pokrajino in prefektu za Reško pokrajino ter predlagal, da bi za pomirjenje priključenih pokrajin uporabljali ostre ukrepe. Tako bi naj internirali v Italiji družinske člane partizanov ali moških, ki so brez jasnih motivov na begu, vsem drugim svojcem pa bi zmanjšali racionirano preskrbo in jim tudi onemogočili gibanje iz kraja v kraj. Ker je omenjene funkcionarje vprašal za mnenje, mu je Grazioli odgovoril, da soglaša glede internacije in omejitve gibanja, ne pa z zmanjšanjem preskrbe, ker bi to še bolj združilo ljudi s partizani in »ustvarilo nekoristne, mučence' Osvobodilne fronte.« (Arhiv IZDG, VK, f. 2/II it., Roattovo pismo, št. 2468/AC/tajno, dne 5. 3. 1942, Graziolijev odgovor, št. 447/7/zaup., dne 12. 3. 1942.) Glej dok. 100, op. 8.

⁹ Glej dok. 41, op. 3.

¹⁰ Italijanska politična policija je v 1940. letu izsledila nekaj stotin slovenskih protifašistov iz Slovenskega primorja. Razdelila jih je v tri skupine, in to v komunistično, iredentistično in teroristično. Postavila jih je pred posebno sodišče za obrambo države v Rimu, ki je priredilo sodno obravnavo v Trstu od 2. do 14. decembra 1941. V prvo skupino je policija uvrstila 26 obtožencev, v drugo 22 in v tretjo 12, tako da je sodišče sodilo 60 obtožencem. Devet jih je obsodilo na smrt, druge pa na večletne zaporne kazni (30 obtožencev celo na 30 let, vseh 47 obsojencev je dobilo skupno 978 in pol leta ječe), štiri pa je oprostilo. Potem ko so štiri

Poveljnik vojaških sil v Sloveniji je osvetlil ukrepe, sprejete zato, da se prepreči vsakršna akcija in da se nemudoma zatre sleherni zločinski poskus. Predvsem je treba odločno odgovarjati na okrepljeno preureditev oboroženih tolp in komunistično dejavnost, ki – zakrinkana pod slovenskim nacionalizmom – pripravlja obsežen program atentatov in napadov, brezhibno organiziranih z vojaškega vidika. Poveljnik XI. a. z. je povedal, da je cilj dveh vrst ukrepov v bistvu takle:

- Prva vrsta: iskanje oboroženih tolp, njih preganjanje, dezorganizacija in uničenje.
Takšno dejavnost bodo razmeščene enote opravljale tudi zaradi urjenja, in to v tistih conah, kjer se verjetno zbirajo uporniške tolpe (Krim, Mokrec itd.).
- Druga vrsta: z vzdrževanjem stalne pripravljenosti v raznih posadkah preprečiti presenečenje;
- same posadke je treba utrditi zoper presenetljive napade z gradnjo pasivnih ovir (suhimi zidovi in žičnimi ovirami), z zaščito barak, samotnih stražarnic in dostopov k občutljivim napravam (da se izogne mitraljiranje barak, kot se je to zgodilo v Preserju);
- okrepiti je treba strelno moč osamljenih postojank z dodelitvijo avtomatskega orožja;
- zagotoviti je treba naglo posredovanje, ki bo kos sleherni zahtevi, kjer se to pokaže za potrebno, in to z ustanovitvijo mobilnih skupin, pripravljenih na premike z vedno razpoložljivimi vozili:
 - s približno močjo bataljona v posadkah v Ljubljani, Kočevju, Logatcu in Novem mestu;¹¹
 - z manjšimi enotami v drugih posadkah;
- široko je treba nadzorovati tiste naprave, ki zaradi svojega pomena utegnejo biti učinkovit cilj upornikov.

Ti varnostni ukrepi bodo še okrepljeni v dneh, ko se bodo izvrševale smrtne obsodbe, izrečene na posebnem sodišču za državno varnost v Trstu.

V. k. je jasno dal vedeti, da se v celoti strinja z mnenjem vojaških oblasti, ki so popolnoma prilagojene resničnim razmeram v Sloveniji, namignil je, da bi nejasni položaj na Hrvaškem in v Dalmaciji utegnil imeti posledice v Ljubljanski pokrajini, in opozoril, da se tudi na ravni podrejenih pristojnih organov dela vse, da bi se prodrlo v srž nasprotnikove organizacije.

Prvi konkretni uspeh je bil dosežen z razkrinkanjem organizacije, ki je pod krinko intendantce dobavljala material oboroženim tolпам. Zaplenjeni material bo izročen oboroženim silam v Sloveniji.

Kar zadeva uporabo VIII. bataljona črnih srajc »M«, je bilo jasno povedano, da bo moral v. k. od časa do časa ponoviti zahtevo, sicer pa je ta bataljon v vseh pogledih podrejen vojaškemu oblastem.¹²

Ko je bil na tak način opredeljen program oborožene reakcije zoper zločinsko dejavnost upornikov, so bili pregledani nekateri ukrepi propagandnega značaja, s katerimi naj bi se vplivalo na razpoloženje prebivalstva, omajanega z lažnim komunističnim ilegalnim tiskom.

obsojence pomilostili oziroma jim smrtno kazen zamenjali z zaporno, so drugih pet obsojencev (Pinko Tomažič, Simon Kos, Viktor Bobek, Ivan Ivančič, Ivan Vadnal) 15. decembra 1941 ustrelili na strelišču na Opčinah pri Trstu. Pinka Tomažiča so po vojni odlikovali z redom narodnega heroja. (Tone Ferenc: Akcije organizacije TIGR v Avstriji in Italiji spomladi 1940. Ljubljana 1977.

¹¹ Glej dok. 38, op. 7.

¹² Glej dok. 30, op. 4.

Za boj proti obrekovalni dejavnosti lista »Slovenski poročevalec« je poveljnik XI. a. z. ponovil predloge, ki jih je že nekajkrat dal, in sicer, da se ustanovi časopis, ki bi srdito tolkel po »Slovenskem poročevalcu«, njegovih pretiravanjih in zlobi, njegovih žalitvah Italije in fašizma, njegovih izmišljotinah.¹³

Visoki komisar se je tudi pridružil misli, da je potreben živahnejši protinapad na zmerjaški slovenski list, pri čemer pa je povedal, da je njegov načrt ustanoviti takšen »Slovenski poročevalec«, katerega tiskarske značilnosti bi bile ravno takšne kot pri ilegalnem časopisu.

Cilj takšnega hlinjenja: ustvariti zmedo s članki, ki sicer ne bi smeli pokazati, da gre za ponarejene kopije zmerjaškega lista, morali pa bi vnesti negotovost in razdor v prevratno organizacijo. Takšni članki, ki bi morali biti umno zakrinkani, bi morali dati prebivalstvu natančen občutek resničnega stanja, poudariti bi morali potrebo, da ni vredno vztrajati v jalovem sovražnem stališču, in priložnost, da se oborožene tolpe razpustijo, da ne bi ustvarjali nepotrebnih mučnikov.

V. k. je razložil, kakšno propagandno dejavnost je treba razvijati:

- protinapadi v lokalnem tisku;
- tedensko lepljenje dvojezičnih plakatov;
- tajno in neprikrito trosenje letakov;
- radijske oddaje. Ob tej priložnosti je v. k. dal vedeti, da osrednja oblast ni dovolila zapleniti radijskih sprejemnikov med slovenskim prebivalstvom. To je treba izrabiti za to, da se radio izkoristi kot propagandno orodje. Radijska sporočila bodo na sporedu vsak večer ob 20.15, takoj po poročilih.

Poleg tega je opozoril, da ilegalni slovenski radio oddaja po navadi na valovni dolžini 30,5 in ob 17. uri v dneh, ko se komunističnim voditeljem zdi potrebno oddajati ukaze in novice.

Visoki komisar je dejal, da bo vesel, če bodo pri našem »Slovenskem poročevalcu« sodelovali tudi častniki s primernimi članki, in če mu bodo vojaške oblasti občasno pošiljale povzetke vojaškega položaja, ki naj bi šli v radijski program.

Visoki komisar je potem na kratko obdelal program, ki se razvija in ki ga je treba razvijati na političnem področju in na področju pomoči. To je mogoče povzeti takole:

Dejavnost na političnem področju:

- a) zamenjava petih slovenskih komisarjev (podprefektov) v Ljubljani, Novem mestu, Črnomlju, Logatcu in Kočevju z italijanskim osebjem;
- b) razpustitev prej obstoječih slovenskih sindikalnih organizacij;
- c) ustanovitev naslednjih organizacij:
 - Dopolavoro,
 - Gioventù Italiana del Littorio,
 - Skupina kmečkih gospodinj in služkinj;
- d) proučiti, ali bi zanesljivo zvesti elementi lahko dobili italijansko državljanstvo.

Praktično izvajanje ukrepov, o katerih je govor v točki c, je naletelo na nekaj začetnih težav, ki pa so bile potem odpravljene z dobrimi izidi. Vpisovanje v GIL bo podrejeno pismenemu dovoljenju staršev, s čimer se doseže prvi otipljivi element za pristop k našim ustanovam. Ukrep, o katerem je govor v točki d, se bo izvajal po merilih strogega izbora.

Dejavnost na področju dajanja pomoči:

- a) Ustanovitev občinskih podpornih zavodov, s tem pa razbremenitev Rdečega križa pri opravljanju te naloge. Delovanje takih ustanov bodo vodili organi stranke.
- b) Uvedba šolskega obroka. Visoki komisar je zahteval, naj v krajih, kjer bodo

¹³ Glej dok. 39.

uvedli šolske obroke, poveljniki posadk kdaj pa kdaj obiščejo šolo, kar bo vedno zelo cenjeno, s tem pa se bo še povečala vrednost te posebne oblike pomoči.

Ekscelenca poveljnik XI. armadnega zbora je izjavil, da je načeloma pripravljen ustreči zahtevi v. k., da se ranjeni uporniki spravijo v vojaške bolnišnice, da bi se preprečili pobegi iz civilnih bolnišnic (kot se je že zgodilo),¹⁴ kajti v njih ni posebno urejenih sob za nadzorovanje.

Zadeva se je končala s prijazno ponudbo v. k., da obdaruje enote armadnega zbora – z radijskimi aparati, cigaretami, božičnimi paketi. Darila bo razdelil ekscelenca poveljnik med obiski, ki jih bo opravil med bližnjimi prazniki v enotah, katerih nastanitev je najmanj udobna.

Prijaznemu darilu je v. k. dodal obljubo, da bo organiziral okrasitev dvoran Dopolavora za oborožene sile, in to tako, da bo ureditev njim prilagojena.¹⁵

Nazadnje so se obravnavale teme, ki zadevajo politične in vojaške razmere v Sloveniji, pri čemer so bila razjasnjena naslednja vprašanja:

1) Položaj osamljenih karabinjerskih postaj

Poveljnik XI. armadnega zbora je dokazal, da jih ni umestno okrepiti z vojaki, ker:

- če bi bila takšna okrepitev majhna, potem postojanka še vedno ne bi mogla odbiti napadov upornikov;
- če bi bila okrepitev znatna, bi prišli v neprijetni položaj, da bi premeščali enote a. z., kar bi škodilo razmestitvenim zahtevam, urjenju, vzdrževanju javnega reda in zimski nastanitvi.

Zato se je dogovorilo, da nasprotni si zahteve zgladijo tako, da se odpravi večina osamljenih postaj karabinjerjev in da se poveča ozemeljska pristojnost preostalih.¹⁶

Edinole majhne postojanke, ki opravljajo posebno pomembne naloge, bodo ustrezno okrepljene.

2) Varovanje imetja, ki ga je zapustila nemška narodna skupina

Ugotovljeno je bilo, da mora takšna služba postati pristojnost slovenskih orožnikov v trenutku, ko nemški ljudje zapustijo ozemlje. Od tega trenutka dalje velja, da so vojaške enote oproščene te dolžnosti.¹⁷

3) Oborožitev za slovensko osebje v finančni in karabinjerski službi

V celoti se je soglašalo s stališčem vojaških oblasti, da se razdeli samo italijanska oborožitev, kajti prednost tega je dvojna: mogoče je nadzorovati uporabo orožja in zagotoviti dobavo streliva.

Sestanek se je končal z razlago vojaškega tožilca, kakšna so področja pristojnosti vojaških in političnih oblasti s pravosodnega stališča.¹⁸

¹⁴ Ujete partizane in aretirane aktiviste OF, ki so bili ranjeni ali bolni, je italijanska policija spravljala v poseben, zastražen oddelek Splošne bolnišnice v Ljubljani, t. i. 4. paviljon. Od tam so jih člani Varnostnoobveščevalne službe OF s pomočjo zdravnikov in medicinskih sester nekaj rešili (npr. 6. oktobra 1941 Ferda Kravanjo). Dva dni po tem sestanku je poveljstvo XI. armadnega zbora zaprosilo poveljstvi obeh divizij, naj v poljskih bolnišnicah v Kočevju in Novem mestu pripravijo posebno sobo in v vojaški bolnišnici v Ljubljani dve sobi za ranjene in bolne partizane in aktiviste OF, da bi preprečili njihov beg. Dne 17. decembra 1941 pa ju je opozorilo na potrebne varnostne ukrepe. (Arhiv IZDG, f. 656/V it., pov. XI. a. z. št. 03/9725 SZ dne 14. 12. 1941 in št. 03/9817 SZ, dne 17. 12. 1941.) Vendar so jetniki še nekaj časa ostali v 4. paviljonu civilne bolnišnice. Glej dok. 47, op. 9.

¹⁵ Glej dok. 39.

¹⁶ Glej dok. 38, op. 7.

¹⁷ Glej dok. 38, op. 8.

¹⁸ Glej dok. 42, op. 3.

Na prejšnjem sestanku 7. novembra¹⁹ je visoki komisar prepustil armadnemu zboru možnosti opravljanja le nekaterih funkcij pravosodne politike v določenih zadevah.

Na današnjem sestanku je vojaški tožilec v razlagi obsega člena 301 vojaškega kazenskega zakonika (v miru), ki ureja to kočljivo snov, poudaril, da je zakonodajalec hotel sankcionirati naslednja temeljna načela:

– v prekrških, ki sodijo pod vojaško pravosodje, imajo prednost v preiskovalnem postopku vojaški poveljniki;

– vojaškemu pravosodju mora biti zagotovljena pomoč tehničnega elementa.

Iz tega sledi, da so vojaške oblasti vedno pristojne v prekrških, storjenih v mejah njihove specifične pristojnosti, če je to očitno ali skoraj očitno.

Preiskovalna dejavnost torej ni pravica poveljstva, marveč njegova natančna dolžnost, iz katere izhaja njegova pravica do izvajanja preiskav, povezanih s prekrškom.

To pojasnilo vojaškega tožilca je še enkrat dokazalo, da dejavnost a. z. nikakor ni presegla pristojnosti, ki jih določa zakon, marveč je bila vedno na liniji popolne zakonitosti, kadar je šlo za zbiranje informacij ali represijo.

Vojaški tožilec je bil na koncu svoje razlage naprošen, naj v posebni promemoriji opredeli ta načela. Takšna promemorija bo predmet posebnega sestanka, ki bo na poveljstvu XI. a. z. (Prilaga se dokument, ki je že prišel na to poveljstvo.)²⁰

Glede na to, da zakon daje vojaškim oblastem – celó poveljnikom na stalnem ali začasnem položaju – pooblastila, da obravnavajo zadeve sodne policije, je ekselencja poveljnik XI. a. z. pozval vojaškega tožilca, naj predlaga, kakšne so morebitne omejitve, da bi se bilo mogoče izogniti morebitnim nevskečnostim v praktičnem izvajanju tako kočljivih funkcij.

O predlogih k/raljevskega/ vojaškega tožilca bomo še poročali.

Dok. 41

Zapisnik s sestanka poveljnika XI. armadnega zbora na poveljstvu divizije sardinskih grenadirjev 18. 12. 1941.¹

SESTANEK PRI POVELJNIKU DIVIZIJE GRANATIERI DI SARDEGNA DNE
18. DECEMBRA 1941 – XX

Namen sestanka: komentirati

- a) okrožnico generalnega štaba kopenske vojske 22500 z dne 24. 11. 1941 »Vaje oklepne divizije«;²
- b) napad v Preserju.³

¹⁹ Glej dok. 32.

²⁰ Glej dok. 42, op. 3

¹ NAW, T-821, R-271, p. 523-545.

² V naših arhivih nisem našel te okrožnice.

³ Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet v Ljubljani je v začetku novembra 1941 začelo pripravljati napad na železniški most prek reke Ljubljanice pri Preserju na progi Ljubljana-Postojna. Za samo miniranje mostu je v Ljubljani pripravilo posebno minersko skupino, ki je tudi zbrala okoli 160kg razstreliva, za zavarovanje napada pa je sklenilo uporabiti Samotorsko četo (po imenu planina Samotorica pri Horjulu, kjer je imela tabor), v kateri so se bili zbrali partizani iz raznih enot, ki so pred tem nehale obstajati. Razstrelivo so prenesli iz

Ekscelenca poveljnik XI. armadnega zbora je uvodoma povedal naslednje:

»Še nikoli ni bil noben sestanek tako pomemben kot sedanji, posebej zaradi tistega, kar bo obravnavano v drugem delu. Pomagal bo dati natančno predstavo o tem, s kakšno vrsto gverile se moramo bojevati. Vojaki vedo, da imajo vojno doma; gre za mračno vojno, ki jo bijejo plačanci, katerih voditelji udobno živijo v svojih hišah. Proti tem partizanom je treba ukrepati z vsemi vojnimi sredstvi. Vsaka patrolja, vsaka postojanka, tudi majhna, mora poznati linijo, po kateri se mora ravnati, mora imeti svoj vnaprej izdelani načrt.

Še posebej poudarjam okrutnost teh zločincev, ki jih žene korenito sovraštvo do Italijanov: 17. ponoči je nekdo prišel na stanovanje nekega našega konfidenta in se predstavil za prinašalca brzozavke, potem pa je hladnokrvno ubil oba zakonca, ne da bi se mu zasmilili otroci žrtev; ti so potem prebili noč ob truplih staršev.⁴

Zapomniti si je treba, da so to ljudje, ki izrabljajo temo in naše slabo poznavanje terena, samo da bi izpeljali svoje zločinske načrte.«

* * *

Poveljnik divizije »Granatieri di Sardegna« je nato začel obravnavati naslednje: Sklical sem vas, da bi obravnavali dve točki največjega pomena.

Prva je del tistega programa poklicne pripravljenosti, ki nas mora usposobiti za to, da bomo – prihodnjo pomlad – pripravljeni na karkoli.

Druga tudi in predvsem sodi zraven, in sicer zaradi političnega položaja v Ljubljanski pokrajini, njen cilj pa je:

- a) dopolniti tisto, kar sem že rekel na prejšnjem sestanku, da se natančno opredelita doseg in pomen previdnostnih in varnostnih ukrepov, ki so bili sprejeti in ki potekajo, da ne bi bilo nobenega obotavljanja in nobenega dvoma o načinu, kako se morajo nemudoma izvajati, o njihovi učinkovitosti, da se obvarujemo pred kakršnimkoli presenečenjem, o možnostih, ki jih dajejo, da stisnemo nasprotnika in da se omogočijo premiki ustreznih in pripravljenih sil, namenjenih uničenju uporniških tolp.
- b) prikazati načine, po katerih nameravam ravnati, da se izpelje ta manever, kajti vanj sta odslej usmerjena pamet in duh, in da bodo izpeljani ukrepi, namenjeni temu, da se čimbolj skrajša čas; kajti čas in sklepi predstavljajo dejavnike, ki so v mejah tistega, kar naše enote popolnoma lahko dosežejo, navdajajo pa nas s popolno gotovostjo, da bomo v obroč železa in ognja zaprli upornike, katerih nesramnost je enaka zanosu, ki jih spodbuja.

Ljubljane v Podpeč in na Krim, pred napadom pa v bližino mostu. Most so napadli v noči na 5. december 1941, organizirani v tri skupine, in to prva, z nalogo varovati desni breg Ljubljanice, druga z nalogo onesposobiti stražarja, ki sta varovala most, in tretja z nalogo miniranja mostu. Mineraci in čete so prišli do mostu, onesposobili stražarja in napadli stražarnico, v kateri je bila desetina 221. teritorialnega mobiliziranega bataljona. Posadke sicer niso iznenadili, so pa omogočili, da so mineraci kljub nekaterim težavam (nekateri naboji so odpovedali in so razstrelitev ponovili) opravili svoje delo: zrušili en mostovni blok in drugega zelo poškodovali. Napad je bil manj uspešen, kot so pričakovali, in to zaradi slabega poveljevanja in vlažnega razstreliva. Padli so 4 italijanski vojaki, 3 so bili ranjeni, partizani niso imeli izgub; promet je zastal za 15 ur. Italijanske oblasti so odgovorile zelo ostro, zaprle so 69 prebivalcev okoliških vasi. Glej dok. 59, op. 10. (Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem, str. 189–190; Miroslav Luštek: Napad na preserski most. Ljubljana v ilegali, II, str. 145–158; Vera Hutař: Zločin brez primere. Borec, XXXII/1980, št. 3, str. 129–154, št. 4, str. 193–214. Tone Ferenc: Pohvale, odlikovanja in nagrade za zločince. (Nekaj dokumentov o preserski akciji in procesu.) Borec, XXXII/1980, št. 6–7, str. 321–332.)

⁴ Misli najbrž na napad na Ivana Šleglja v Gasilski ulici v Ljubljani 17. decembra 1941, ko je bila ubita njegova mati, on pa hudo ranjen. (Arhiv IZDG, VK, f. 4, it.)

Izid sijajnih operacij, ki so se končale na območju zahodno od Ribnice,⁵ v celoti upravičuje to mojo gotovost.

PRVA TOČKA

Kot je znano in kot je predpisano v okrožnici 1 z dne 28. 7. t. l. generalnega štaba kopenske vojske, ekscelenca načelnik vrhovnega štaba občasno ukaže vaje, katerih značilnost je, da so posledica nenadne odločitve, temelječe na navadni domnevi.

[...]⁶

OBRAVNAVA DRUGE TOČKE: NAPAD V PRESERJU

Znamenje velike modrosti je potegniti iz doživetih in znanih dogodkov izkušnje in nauke, da se poskuša izpolniti naša dejavnost in da se skušajo preprečiti napake in vrzeli, ki vedno spremljajo sleherno človeško manifestacijo.

Mi bojevniki še toliko bolj čutimo tako potrebo, ker se naše napake in naše vrzeli plačajo z večjim davkom v človeških življenjih, z izgubo ugleda in pogosto z omajanjem položaja ali operativnih možnosti.

Iz tega razloga me vedno vidite, kako bodisi na področju urjenja bodisi na področju operacij

- analiziram dejstva
- poudarjam storjene napake

ter iz enega in drugega dobivam potrebne nauke.

Z drugimi besedami, stalna metoda moje poveljniške akcije je zdrava **konstruktivna** kritika vseh najpomembnejših dogodkov, ki zadevajo veliko enoto, ki mi jo je čast poveljevati.

Na prejšnjem sestanku sem obdelal dogodke 1. decembra: dejstva, ki so se zgodila tistega dne, nas ne zanimajo na neposreden način: toda iz vsakega posebej smo dobili snov za to, da se na pravo pot usmerijo dejavnost, posredovanja, pobude vseh, predvsem pa za to, da se od vsakogar zahteva tista odločitev, ki ni iztrgana iz uravnovešene presoje dogodkov, kar je znamenita značilnost močnih mož.

Danes bi se rad ustavil pri bolečem napadu 5. (decembra) na posadko pri preserskem mostu in na sabotažno dejanje na samem mostu.

Obdelal bom:

- naš položaj na večer pred napadom;
- rekonstrukcijo dogodkov;
- nerodnosti, ki so se pokazale;
- vzroke, ki so vplivali na takšne nerodnosti;
- način naše reakcije, ki bi mogla nevtralizirati akcijo upornikov ali vsaj pripekljati do njihovega popolnega uničenja.

In naposled, kot sem že rekel na začetku sestanka, bom izdal navodila, ki morajo veljati v službi in v stanju pripravljenosti, v katerem morajo vedno biti enote, in natančno bom opredelil, kako se to izpelje.

Položaj na večer 4. decembra

Na skicah, ki sem jih dal pripraviti, je prikazan z zeleno barvo.

Imeli smo:

- na vsak kilometer proge eno patroljo 8 mož;
- 10 stalnih postojank z različnimi silami od 7 do 10 mož, in to samo na odseku Brezovica–borovniški viadukt;

⁵ Glej dok. 31, op. 8.

⁶ Izpuščam nekaj strani besedila o kritični presoji bojnih vaj, ki ne zadevajo narodnoosvobodilnega boja.

- najmanj 8 patrolj in 4 stalne postojanke je bilo toliko narazen, da bi lahko slišale strele in premike, ki jih je opravila tolpa, kot bom to še povedal.

Poleg tega so bili razmeščeni:

- na Vrhniki: II. bat. I. polka grenadirjev;
- na Drenovem Griču: 2 voda 248. bat. T M;
- v Logu: poveljstvo in 1 četa (manj 2 voda) 248. bat. T M;
- v Brezovici: 1 četa (manj 1 vod) II. polka grenadirjev;
1 četa 248. bat. T M;
- v Notranjih Goricah: 1 četa in še 1 vod 221. bat. T M;
- v Podpeči: 1 četa 221. bat. T M;
- v Bregu: 1 četa V. bat. železniškega inženirstva;
- v Borovnici: V. bat. železniškega inženirstva (manj 1 četa);
1 četa 221. bat. T M;
- v Dolu: 110. četa delavcev.

Dokaj zanesljivo lahko trdimo, da je vsaka teh enot imela polovico sil zaposlenih s stražarsko in obrambno službo pri nastanitvenih objektih, polovica pa je bila na voljo za morebitni poseg (kot to zahtevajo načrti za preplah).

Sredi teh znatnih in dobro razdeljenih sil je tolpa, ki je štela kakšnih sto upornikov, imela možnost, da se je dolgo pripravljala na akcijo, da je prejšnje dni izvedla številne izvidniške akcije in da je nemoteno razvila napad – ne da bi bila reakcija v sorazmerju z razpoložljivimi silami.

Rekonstrukcija dogodkov (glej skico št. 1)⁷

Ugotovljeno je bilo, da so se v dneh pred napadom posamezniki večkrat in celo s čolnom odpravili na položaj in pripravljali sabotažo.

Seveda ti posamezniki niso opravljali takšnih izvidniških akcij kar javno: vendar bi morali vsaj pritegniti pozornost stražarja na mostu, če so lahko podrobno organizirali napad, kot se je to tudi zgodilo, so morali z določenim zanimanjem verjetno več kot enkrat opazovati most in vojsko, ki ga je čuvala.

Tu je priložnost, da se mimogrede pove nekaj.

Naš vojak, ki je večinoma formiran iz kmečkih elementov, torej iz preprostega človeka, je nagnjen k temu, da na vse gleda dobrohotno.

Posledica tega dejanskega stanja je nadvse nevarna za nas: gre za to, da se imajo vsi za »dobre ljudi« in da se zato ne pripisuje važnosti nenaravnim in na videz nepomembnim dejanjem in malenkostim, kajti tisti, ki je poučen in obveščen o nepoštenosti in napadalnih namerah prebivalstva, bi pripisoval največji pomen znamenjem za pripravo zločinskih dejanj, ki stanejo življenje številne naše tovariše – kot v konkretnem primeru.

Z vsemi sredstvi, od prepričevanja do odločne neusmiljene represije, je treba takoj zadušiti takšne izraze nezavedne dobrohotnosti in v vsakomur ustvariti občutek, da **ne sme zaupati nikomur in ničemur**. V obstoječem okolju in položaju je le tako mogoče zajamčiti učinkovito opravljanje službe, ki nam je zaupana.

Ponoči 5. decembra od 23. ure je tolpa, ki je bila baje razdeljena na tri močne skupine, prodrla do mostu iz Bevk, Preserja in Podpeči.

Pri tem je zelo čudno nekaj: medtem ko so stanovalci nekaterih hiš, raztresenih na tistem območju, opazili, da se takšni elementi vse prej kot čisto tiho pomikajo mimo njih, medtem ko so psi lajali na raznih koncih, kot se to zgodi zaradi nenavadnih dogodkov, medtem ko je bila mesečna noč tiha, je vse to ušlo pozornosti številnim stražarjem, raztresenim ob vsej progi, in nemalo postojankam, ki so obdajale cono.

Ob tej priložnosti naj mimogrede rečem še nekaj. Nagnjeni smo k narobe razumljenemu usmiljenju do našega vojaka. Naj razložim: vojak, ki na straži, v patrolji ali

⁷ V zapisniku ni skice

v kakršnikoli okoliščini opravlja operativno dejavnost, je bojevnik, za katerega možnost, da zanesljivo opravlja svojo dolžnost in da z največjo učinkovitostjo uporablja orožje, ki mu je na voljo, predstavlja zahteve, ki imajo prednost pred vsemi drugimi, tudi pred lastno zaščito v primeru nasprotnikovega napada.

Toda – sicer ne vedno in s strani vseh – do vojaka se goji tisto ljubeznivo zanimanje, ki vodi do skrbi za njegovo zdravje, za njegove življenjske razmere, za njegovo obleko, za hrano, ki jo dobiva, za njegovo duševno počutje, izhajajoče od trenutne pobitosti do ekonomskih in moralnih težav v družini, da se zadostijo njegove potrebe, izboljšajo življenjske razmere, da se mu dà tolažba in pomoč in poskrbi za to, da njegova družina dobi podporo; medtem ko – ponavljam, da ne vedno in s strani vseh – se počne vse to, kar predstavlja najosnovnejšo dolžnost tistega, ki vodi moštvo, pa se je v službah z največjo odgovornostjo pripravljeno dopuščati vedenje, ki vpliva na storilnost vojakov, ki so jim podrejeni.

Ni redko videti takole našemljenega vojaka na straži ali v patrolji, zlasti ponoči:

- podkapa, kapa, čelada;
- plašč z odvihanim ovratnikom, debelo ogrinjalo, v katero je zavit – odeja, ki prikrije vso revščino.

Sprašujem se, kako tako našemljen vojak lahko kaj vidi ali sliši in na kakšen način bo potem lahko uporabil svoje orožje.

Res je, da je mraz: res pa je tudi, da zaščita pred ostrim podnebjem ne sme na noben način omejevati naše naloge.

Odgovorni poveljniki naj ukrepajo in nadzorujejo.

Vrnimo se k tolpi.

Približa se kraju dejanja; ob 0.55 uri nevtralizira stražo in obenem stražarnico pri baraki.

Potem v množici pridre na most z okopa in z reke, pri čemer si pomaga tudi s pleteno lestvijo: položi mine na objekt, jih pripravi in se oddalji v isto smer, iz katere je prišla.

Vse to v 35 minutah – ta čas je natančno preračunan na podlagi časa, ki je bil potreben bližnjim enotam, da bi prihitele v okrepitev.

Očitno je, da

- zaradi prehoda tolpe ni zagnal preplaha nihče iz dežurnega osebja;
- straže niso sprožile nujnega preplaha;
- je vse dežurno osebje v barakah spalo;
- ni bilo mogoče določiti takojšnje reakcije;
- sploh ni bilo nobene spontane reakcije k iniciativi.

Vse to je izzvalo zamudo v zvezah in natančnem opisu novice.

Z drugimi besedami:

- v številna in pisana oblačila zamotani stražarji niso mogli biti dovolj budni, da bi zagнали nujni preplah;
- osebje v baraki je spalo in v snu ga je zalotil napadalec, tako da je lahko odstranil 50 % osebja.

Prav tako nerazložljiva je tudi akcija, ki so jo razvile patrolje in bližnje enote.

Skoraj vsi so slišali streljanje s strojnico. Vsi so slišali eksplozijo.

Vsem je šlo le za to, da bi organizirali obrambo lastnih položajev in lastnih prebivališč.

Izjema v tem je bila le enota V. bat. železničarjev, ki je pritekla na položaj.

Analizirajmo malo skupaj vzroke teh pomanjkljivosti in sredstev, da se odpravijo.

Povedal sem že, kako obleka, ki varuje pred mrazom, omejuje možnosti osebja na dolžnosti.

Takoj je treba odstraniti to neprijetnost, poveljnik enote pa naj določi, kakšna

obleka je dovoljena: kjer je treba, naj se skrajša trajanje dežurstva s pogostejšimi zamenjavami.

Zlasti ponoči morajo biti inšpekcije številne, opravljene pa morajo biti s posebnimi in natančnimi nadzornimi nalogami.

Naša sveta dolžnost in temeljna postava naše operativne dejavnosti je **prihiteti k ognju**.

Se pravi: ko se zasliši strel, je treba kot je le mogoče natančno določiti, od kod je prišel, nato pa se takoj odpraviti na kraj dogajanja, pri čemer je treba poskrbeti za varnostne ukrepe.

Obenem je treba na dogodek in sprejeti sklep opozoriti poveljstvo, kateremu je neposredno podrejeno, nato pa po stalnih zvezah sporočati, kakšen je natanko položaj – kako se polagoma razjasnjuje.

V nekaj besedah: kraj, številka, ustrezen stavek (preserski most – 100 banditov – napadajo most – prihajajo od zahoda).

Drugače povedano: avtomatično sodelovanje vseh v prid vsakogar.

Res je, da imamo patrulje, straže, postojanke, ki so skromne po številu in ki ne morejo odbiti napada velike enote. Toda glede na to, kako se je zgodilo, in drugače ne bi moglo biti, je stražarska služba na progah veriga, sestavljena iz mnogih majhnih členov, katerih vsakega lahko tisti, ki izvaja napad, zlahka odreže edinole, če ne sodelujejo tesno med seboj.

Treba je torej, da vsak člen deluje v skladu z drugimi, bodisi z neposredno akcijo (intervencijo), bodisi s posredno akcijo (komunikacijami).

Tu se je primerno za trenutek ustaviti pri vprašanju komunikacij.

Novica, ki pride na poveljstvo – ne glede na njegovo velikost – mora vsebovati tisti minimum podatkov, po katerem se je mogoče orientirati o stvari in sprejeti potrebne učinkovite in takojšnje ukrepe.

Ko sem lani govoril o akciji izvidnikov, sem imel priložnost reči, da morajo novice, ki jih morajo poslati, vsebovati naslednje elemente: »kdo so – kje so – kaj delajo – koliko jih je«.

Nič drugače se ne sme delati pri signaliziranju, ki zadeva morebitna sabotažna dejanja in napade.

Le tako je mogoče dobiti elemente presoje za pretehtano intervencijo, kar je bistvenega pomena za zjamčenje uspeha.

Obratno je bilo s komunikacijami v noči 5., kajti bile so okrnjene in nenatančne.

Zdaj pogledjmo, kakšna je bila v podrobnostih akcija upornikov in kakšno bi moralo biti vedenje stražarskih elementov na mostu in enot, razporejenih v coni.

Po zaslišanjih ujetnikov in po indicijah, do katerih so prišli ljudje iz divizijske sekcije »I«,⁸ poslani na kraj dogajanja takoj po pripetljaju, je mogoče trditi, da so udarec izvedle tri tolpe, začasno okrepljene s posamezniki iz bližnjih krajev, poklicanimi za manj pomembne naloge (prevoz materiala s čolni, oddaljene straže itd.).

Te tri tolpe naj bi bile prišle:

- ena iz smeri Bevke;
- ena iz smeri Sv. Ana;
- ena iz smeri Žalostna gora.

Vse tri naj bi se takoj potem vrnile po isti poti v kraje, od koder so prišle.

Očitno je, da:

- 1) bi stražarji, če bi budneje nadzorovali, morali veliko prej opaziti nevarnost in o pravem času dati znamenje za preplah osebju v baraki, tako da bi bil omogočen njegov takojšen odpor;

⁸ Misli na informacijski, tj. obveščevalni odsek pri poveljstvu divizije sardinskih grenadirjev, ki ga je vodil stotnik Ugo de Celso.

- 2) bi osebe, ki je spalo v baraki, moralo ob takšnem alarmu **planiti** ven, da bi:
 - ugotovilo, kakšen je položaj;
 - pretehtano delovalo in reagiralo;
 - ne bilo tarča nasprotnika.
- 3) bi v okolici razporejene patrulje morale:
 - tudi same opaziti tako pomembne premike ljudi;
 - pohiteti proti kraju streljanja in eksplozij in delovati upornikom v bok in od zadaj;
 - takoj poslati novico o resnični moči napada najbližjemu poveljstvu čete;
- 4) bi morale enote v coni, brž ko so začutile, kaj se dogaja, poskrbeti za naslednje:
 - takoj bi morale poslati na kraj dogajanja največjo mogočo količino moštva, seveda v skladu s tem, da bi pri nastanitvenih objektih ostale minimalne sile, potrebne za njih obrambo, vse to pa na podlagi natančnih določb iz načrtov za preplah, ki bi se jih morale natanko držati in jih avtomatično izpolnjevati;
 - takoj in ustrezno bi morale sporočiti zadevo poveljstvu divizije, to pa bi poskrbelo za to, da bi na položaj poslalo premične enote, ki jih ima vedno pripravljene za takšne akcije, in da bi prevzelo vodstvo operacij.

Vendar razvoj dogodkov ni bil takšen, kot bi bilo zaželeno.

1) Stražarja

- nista bila skupaj, marveč narazen, tako da se njuna stražarska akcija ni mogla povezati in tako da tedaj, ko sta se zavedela napada, nista mogla izpeljati koristnejše in hitrejške akcije;
 - sta se dala presenetiti, tako da nista utegnili dati znamenja za preplah;
 - nista zmogla toliko poguma, da bi skušala kakorkoli reagirati, s čimer bi dosegla vsaj to, da bi prebudila tovariše, ki so spali, ne vedoč, kakšna usoda jih čaka; njuna edina skrb je bila umakniti se, pri čemer se nista zavedala, kakšne posledice utegne imeti takšno njuno vedenje.
- 2) Patrulje niso videle in slišale ničesar vse do strellov in niti eksplozija ni zadoščala, da bi prihitele na kraj dogajanja.
 - 3) Enote v bližini so po eksploziji mislile, da je najprimerneje, če se zabarikadira-jo za obrambo, kakor da bi bil napad usmerjen na njihov nastanitveni objekt.
 - 4) Novice, ki so z znatno zamudo prišle na poveljstvo divizije, so bile zelo nenatančne in vse prej kot primerne za to, da bi se omogočila nagla in učinkovita reakcija.
 - 5) Intervencija nekaterih enot z močnejšo voljo, ki pa jih ni vodilo resnično poznavanje položaja, je bila jalova in skoraj nekoristna, kakor je pač nekoristna in škodljiva vsaka akcija, ki ni pretehtano vodena.

Mogoče bi bilo tvegano trditi, da bi se poskus tolpe popolnoma izjalovil, če ne bi bilo teh obžalovanja vrednih spodrsrljajev, vendar pa ni mogoče tajiti naslednjega:

 - če bi stražarja dobro stražila in če bi se takoj zavedala nevarnosti, tako da bi nemudoma dala znamenje za preplah;
 - če bi bilo moštvo, ki je spalo v barakah, pravi čas prebujeno in če bi izpeljalo potrebno obupno reakcijo;
 - če bi patrulje v bližini sprejele in razširile alarm in prihitele na kraj dogajanja v pomoč napadenim;
 - če bi enoti v Notranjih Goricah in Podpeči takoj poslali na kraj dogajanja vsaka 1–2 voda;
 - če bi to storile tudi druge enote, zaznamovane na skici;
 - če bi naposled divizijsko poveljstvo bilo pravočasno obveščeno, tako da bi lahko posredovalo z usklajeno akcijo, tedaj bi bili rezultati upornikov veliko bolj skromni, takšni skromnejši rezultati pa bi bili plačani z veliko večjo ceno.

Zadošča, da pogledamo skico, pa se prepričamo o tem.

Delo tolpe je trajalo okoli 40 minut.

To delo je bilo nemoteno. Če bi bilo »moteno«, bi trajalo najmanj eno uro.

V eni uri bi lahko prišli na položaj:

- 10 patrolj;
- 1-2 voda iz čete v Podpeči;
- 1-2 voda iz čete v Notranjih Goricah;
(pol ure za pripravo, pol ure za prihod)
- 1 četa na avtomobilih iz V. bat. železniškega inženirstva.

V celoti okoli 250-300 mož.

Akcija 250-300 mož, ki so se pripravljene odločno bojevati, je vse prej kot zanemarljiva, če se pomisli, da bi bil napad enot usmerjen k mostu in da je za nasprotnika, ki se razkrije, značilno, da se skuša takoj umakniti in opustiti podvig.

Poleg tega bi v naslednjem času lahko posredovali:

- 1 četa z Vrhniko;
- 1-2 voda iz Loga;
- 2-4 vodi iz Brezovice.

Da ne govorimo o silah, ki bi jih bilo mogoče pripeljati z avtomobili iz same Ljubljane.

Če se primerjata skici, je sklep očiten.

Očitno je, da bi bila tolpa:

- napadena takoj v akcijskem polju enot in najbližjih patrolj;
- zasledovana na širšem taktičnem polju s strani omenjenih in drugih enot, ki bi prišle pozneje in ki bi izrabile uspeh prvih.

V vsakem primeru bi enote gotovo prestregle tolpo bodisi med akcijo bodisi med umikom.

Poudarjam, da ima v tem posebnem primeru dejavnik čas absolutno prednost. Zato je treba v najkrajšem času in v najtežavnejših razmerah – ponoči – izpeljati manever, ki mora nasprotnim elementom preprečiti vsako možnost umika.

Posebno važno je: enote, razpoložljive za manever, morajo biti vedno pripravljene; v časovnih obdobjih, ki morajo predstavljati resnično prednost, se morajo premakniti z normalnega položaja v izhodiščno bazo za operacije.

Treba je torej proučiti sistem, ki naj odpravi ali vsaj na najmanjšo mero zmanjša mrtvi čas.

Zato je treba:

- glede poveljstev biti jasen, natančen in hiter pri oblikovanju ukazov;
- glede enot pripraviti vsa mogoča navodila, ki naj zajamčijo, da bo enota zapustila svoj nastanitveni objekt v času, ki ne presega 15 minut po sprejemu ukaza.

Kar zadeva prvo zahtevo, je ugotovljeno, da je treba izdati takole zasnovan ukaz:

- »Uporniški elementi opaženi v stop«
- »Enota X naj se premesti v stop«
- »Smer operacije stop«
- »Na desni bo delovala enota Y v smeri stop«
- »Na levi enota Z v smeri stop«

Smer gibanja se mora razumeti kot smer ofenzivne operacije, vodene s skrajno odločnostjo. Takšna operacija se sme ustaviti edinole na moj ukaz ali ko so doseženi in uničeni odkriti elementi.

Jaz sem sovražnik improvizacij: te so dobre za umetnike. Naši problemi se rešujejo z zanesljivim uspehom edinole, če so dobro pripravljene, organizirane v sleherni podrobnosti in nadzorovane še pred izvedbo.

Vendar naj odgovorni poveljniki delajo poskuse, zlasti še ponoči.

Iz napak, ki se bodo pokazale, je treba potegniti nauke, potrebne za izpopolnitev.

V okviru dopolnitev navodil, potrebnih za to, da se obvarujemo vsakega presenečenja, vas opozarjam na nekatere teme, ki so že pripeljale do natančnih in odločnih ukazov:

1) Ukazano je bilo, da se mora vsako stražarsko mesto in vsaka baraka spremeniti v pravcato utrdbo.

Armadni zbor je izdal navodila na to temo;⁹ druge sem dal zdaj, s čimer sem prenesel tisto, kar je ukazal armadni zbor.

Dokončna sprememba, o kateri sem govoril, mora veljati za cilj, ki ga je treba doseči. Vendar pa dela ne moremo v trenutku pripeljati do te stopnje.

Zato je treba izpeljati podoben postopek, kakršen velja za namestitvev na terenu in obrambno organizacijo.

Torej je treba izvajati merilo postopnosti del; pri tem se misli postopnost tako, da mora biti vsak objekt že od vsega začetka pripravljen na obrambo, pri čemer mora izkoristiti teren za svoj ogenj; potem je treba polagoma izpopolnjevati naprave, dokler se ne doseže stanje popolnosti.

Poveljniki enot morajo na položaj, morajo pregledovati in popravljati: to je še prav posebej strokovna in poklicna dejavnost.

2) Izdal sem ukaze o izmenah za počitek dežurnega osebja.

Poudarjam koncept, da je treba biti v **nenehni pripravljenosti**, da se je treba zavedati, da smo tukaj vedno v navzočnosti sovražnika, ki ni samo spredaj, marveč na vseh straneh.

Zato mora biti del osebja vedno buden.

Drugače povedano – pustimo ob strani italijansko Ljubljansko pokrajino in posebne razmere na ozemlju – od tega trenutka bo za vse meni podrejene enote veljalo, da so v navzočnosti sovražnika, to pa zaradi varnosti in zveze. Tisti elementi, ki so iz službenih razlogov oddaljeni od organskih enot, katerim pripadajo, bodo v tistem posebnem položaju, v katerem je enota, poslana v predhodnico velike enote, zaradi zasedbe pomembnih elementov na terenu, z namenom, da sovražnika opozori nase.

Drugega ni treba dodajati.

3) Parne straže pomenijo dva vojaka na položaju enega na istem kraju, z isto nalogo, z isto usodo.

Dva vojaka na obeh straneh mosta nista parna straža, temveč dva posamična stražarja.

4) Upam, da bom čimprej lahko poslal na vsak položaj stražarskega psa.

Zavedati se je treba, da pes ni straža, da pa mora biti sestavni del te službe.

In zdaj sklenem.

Po tej razlagi, ki je morala biti analitična in premišljena, če naj bi bila prepričljiva, sem vam predstavil izčrpno sliko vaših odgovornosti in načrtal pot, da se vedro spopadete z njimi.

Gre za odgovornost pri nalogah, ki čakajo vsakogar od vas, predvsem pa za odgovornost za natančno akcijo, za prepričanost in nadzor dela vaših podrejenih.

Odslej ga ni razloga, s katerim bi bilo mogoče opravičiti kakršnokoli napako ali opustitev.

Naj nas zdrave dolžnosti do domovine, ki jih v hudih bitkah na ruski in libijski fronti izpolnjujejo naši tovariši, spodbujajo pri vestnem izpolnjevanju naših nalog na tem zasedbenem ozemlju.

⁹ Glej dok. 37.

Promemorija poveljnika XI. armadnega zbora 20. 12. 1941 o dejavnosti karabinjerjev v diviziji sardinskih grenadirjev.¹

[POVELJSTVO XI. ARMADNEGA ZBORA]

V. P. 46

20. dec. 1941-XX

[Urad za:] Operacije

[Zadeva:] Akcija karabinjerjev divizije »Granatieri di Sardegna«

OSEBNA PROMEMORIJA ZA GENERALA DE BLASIA²

Dragi De Blasio,

Dovoli, da se ti kot dober prijatelj za trenutek zaupam.

Sprejel sem list 40/935 z datumom 16. t. m. poveljstva karabinjerjev 2. armade.³ Odkrito povedano, tisto, kar sem prebral, me je spravilo v začudenje.

Predvsem ugotavljam dejstvo, nikomur ni prišlo na misel, da bi poslušal moje mnenje o tem, mogoče zaradi misli, da sem prezrl kakšno malenkost v akciji podrejenih oddelkov enote, zlasti tistih, na katere so letele pripombe.

Glede tega opozarjam, da so karabinjerji izvršni organi, na voljo poveljstvom velike enote, da delujejo v neposredni odvisnosti od njih, da se pri tem držijo tistega, kar se poveljstvom zdi potrebno, da se dosežejo zaupani jim cilji.

Kljub številnim »če« in »toda« in kljub priznavanju izjem se ravno karabinjerjem ene divizije očita, češ da v stvareh politične narave delujejo neodvisno od kvesture in skupine karabinjerjev v Ljubljani.⁴

To pismo je samo epizoda v kompetenčnem sporu, ki traja že nekaj časa v tej coni in ki sem ga od nekdaj skušal zgladiti, vendar je spet izbruhnil z začetkom delovanja odseka vojaškega sodišča 2. armade v Ljubljani.⁵

¹ NAW, T-821, R-271, p. 719-720, osnutka 19. 12. 1941, p. 722-729.

² Brigadni general Ettore De Blasio je bil načelnik štaba 2. armade na Sušaku.

³ Poveljstvo karabinjerjev 2. armade (polkovnik Francesco Delfino) je 16. decembra 1941 pisalo poveljstvu divizije sardinskih grenadirjev: »Zdi se mi, da mobilizirani karabinjerji divizije 'Granatieri di Sardegna' izvajajo v Ljubljani preventivno in represivno akcijo na političnem področju s težnjo, da bi delovali neodvisno od območnih organov (kr. kvestura in karabinjerska skupina Ljubljana). Ker moramo italijansko Slovenijo smatrati po isti meri za provinco Kraljevine, nimam takšne akcije za ustrezno, ker lahko pripelje do hudih neprijetnosti, za katere menim, da se pri njih ni treba ustavljati in jih pojasnjevati.« (NAW, T-821, R-271, p. 730-731, pov. kar. 2. arm. št. 40/935 prot. tajno, 16. 12. 1942.) Vprašanje, ki so ga postavljale osrednje oblasti, je obravnaval vojaški tožilec pri vojaškem vojnem sodišču v Ljubljani, podpolkovnik Enrico Macis v posebnem elaboratu »Promemorija o členu 301 vojaškega kazenskega zakonika v miru« 13. 12. 1941 (NAW, T-821, R-271, p. 582-584.)

⁴ Gre najbrž za pritožbe kvesture v Ljubljani o dejavnosti karabinjerjev divizije sardinskih grenadirjev, ki jih je vodil karabinjerski stotnik Vito Guariglia. 20. decembra 1941 je o tem pisal poveljnik divizije, general Orlando generalu Robottiju: »Sklicujem se na list 40/935 tajnega zapisnika poveljstva karabinjerjev 2. armade, poslanega v vednost temu poveljstvu.

Lahko zagotovem, da se je stotnik Guariglia, izkušen in sposoben častnik, ki sposobno in zavzeto opravlja svojo dejavnost, vedno držal – in se bo vedno držal v prihodnosti – pravih določb in navodil poveljnika karabinjerjev armade.

Vendar moram opozoriti, da ni nikoli opravljal preventivnih akcij na političnem področju, marveč samo represivno akcijo, potrebno zoper organizacijo in dejavnost oboroženih tolp, in v povezavi z vojaškimi akcijami, ki so jih izvajale enote divizije proti takšnim tolпам.« (NAW, T-821, R-271, p. 718.)

⁵ Po Mussolinijevem proglasu z dne 7. novembra 1941 je v Ljubljani 20. novembra 1941 začel delovati odsek vojaškega vojnega sodišča 2. armade. Prvo obravnavo je imelo to sodišče 6. in 7. decembra 1941, ko je obsodilo na smrt dne 2. novembra 1941 v Rožnem Dolu ujetega

Temu poveljstvu je znana obveščevalna dejavnost, ki jo je in ki jo še vedno vodi poveljstvo divizije grenadirjev, dejavnost, katere cilj je preprečiti zločinske napade na vojake, napade na prometne zveze, katerih varstvo je zaupano vojaškimi oblastem. Žal je bila naša »reakcija« takšna, da je šlo za boleče incidente, ki so povzročili boleče izgube. Toda iz teh reakcij so nastale okoliščine, zaradi katerih je mogoče upati v možnost za prodor v možgane organizacije, ki oborožuje roko in duhove upornikov in deluje po vnaprej postavljenem načrtu.

Če bi se komunisti zadovoljili z ideološko propagando samo med civilisti, potem bi mi vojaki, ki bi sicer storili vse, da bi zagotovili imunizacijo svojega moštva, lahko samo stali ob boku policijskih oblasti, da ne rečem, da bi bili le opazovalci.

Toda v Sloveniji je ideologija omejena na gostilno in zločinska dejavnost ima poudarjen značaj: njen najljubši cilj so vojaki.

Le kako naj bi se ne zanimali za to, le kako naj bi zatiranje takšnega gibanja prepustili samo drugim?

Ali se človek, ki zboli, ne sme zdraviti samo zato, ker je zavarovan, pač glede na to, da obstajajo zavarovalniške družbe? To bi bilo vsaj naivno.

Toda prav do takšne oblike »kastacije« bi se rado prišlo: neizmerno mi je hudo, ko vidim, da so kirurgi ad hoc med vojaki!

Nekaj je mogoče jasno in glasno zatrditi: mi vojaki nismo nikoli ovirali akcij policije, vendar pa v policiji nismo našli tistega bratstva v namenih, tistega duha sodelovanja, ki bi omogočil večje in popolnejše rezultate.

Mi ne trpimo zaradi uspehov tistega, ki dela ob boku z nami: marsikaj drugega imamo početi na toliko drugih področjih! Ne začnemo preprirov o pristojnosti, veselimo se uspehov, ki jih drugi z večjimi in ustrežnejšimi sredstvi lahko dosežejo v boju, ki nas zadeva tako od blizu.

Občutljivost ali pa morda še kaj hujšega obstaja na drugi strani, ne na naši: to lahko najodločneje zatrdim.

Seveda ni mogoče določiti natančne meje, ki bi jasno ločila zločine politične narave od zločinov vojaške narave. Ta dva elementa se prepletata v tej pokrajini in krepko držita skupaj: drugi so neposredna posledica politične in vojaške dejavnosti, obenem pa so njihov cilj vojaki.

Očitno torej ni mogoče prezreti politične organizacije pri tistem, ki mora bedeti nad varnostjo vojakov.

Vedno sem poskrbel za to, da je bila kvestura obveščena o vseh ugotovitvah in doseženih rezultatih.

Vztrajal bom pri tem konceptu, ki se ga – kot mi je znano – že držijo vsa meni podrejena poveljstva.

Vsakdo med nami si želi delati tako, da klavrna nezaupljivost nikakor ne bi ovirala skupne akcije, katere namen je zadušiti puntarsko gibanje, to pa ima lahko le koristi od razdora med organi, ki jim je naloženo, da ga zatrejo.

Če tega mojega duševnega izliva – ki ga je treba predvsem pripisati strastni zavzetosti za delo, ki jo dobro poznaš, in moralni potrebi, da podprem operacijo – za katero brez obotavljanja mislim, da je plodna – divizije grenadirjev na preventivnem in represivnem področju – ne deliš z menoj, potem ga ne upoštevaj.⁶

Prisrčni pozdravi in hvala.

GENERAL ARMADNEGA ZBORA
KOMANDANT
Mario Robotti

političnega komisarja Belokranjske čete Jožeta Mihelčiča. Ustrelili so ga 9. decembra 1941 na strelišču v Ljubljani. (Janko Jarc: Prva belokranjska partizanska četa, str. 83–105; Polič: Belokranjski odred, str. 76–93).

Spomenica generala Renza Montagna 22. 12. 1941 o razmerah v Ljubljanski pokrajini.¹

Priloga št. 52 k vojaškemu zgodovinskemu dnevniku za dan 23. decembra 1941-XX²

NEKAJ PODATKOV O RAZMERAH V LJUBLJANSKI POKRAJINI

Med pokrajinami bivše jugoslovanske države ima Slovenija najmanj zapleten položaj, ker tvori njeno prebivalstvo enotno etnično skupino in je vse iste vere.

Slovenci so naše čete lepo sprejeli; v prvih mesecih zasedbe je vse kazalo, da je to ljudstvo zadovoljno s svojo usodo. Trdo, prav nič človeško ravnanje Nemcev s podložnimi Slovenci je prispevalo, da so si želeli naše zasedbe še kraji onkraj sedanje meje.

Zemlja je v Sloveniji plodna, ljudstvo, ki se ukvarja skoraj izključno s poljedelstvom, živi dobro; omejeno je torej število ljudi, na katere lahko vpliva komunistični nauk.

Toda mi smo z neposrečeno politiko, z ljudmi, ki niso bili na višini položaja in s skoro popolnim opuščanjem resne protipropagande omogočili, da so se okrog redkih komunističnih skupinic organizirali nacionalisti, panslavisti, jugoslovanofili, katoličani itd. ter da je število naših sovražnikov naraščalo iz dneva v dan.

Nadalje je k poslabšanju razmer pripomogel vstop Rusije v vojno – v službi angleškega zlata.

V Ljubljani je to gibanje, ki bi se lahko zadušilo v kali, našlo v neodločnosti visokega komisarja in nepripravljenosti organov kvesture najboljšo oporo in se je razvilo tako, da se danes to mesto upravičeno smatra za center celotne komunistične propagande tudi zunaj Slovenije.

Dobrohotna dejanja so se tolmačila kot dokaz šibkosti in strahu; pomilostitev onih treh oseb, ki so bile obsojene na smrt, ker so bile prijete, ko so oborožene s strojnimi in razstrelivom, po njihovem lastnem priznanju bile na poti, da razstrelijo železniško progo, je zadala hud udarec naši oblasti in našemu ugledu.³

Preveč se nam je mudilo vzpostaviti v tako nenaravnih časih civilno oblast in pozabili smo, da smo tu na Balkanu in da je bilo tudi to ljudstvo dolga leta podvrženo vladnemu sistemu Avstrije in Jugoslavije.

Preveč svobode škoduje vedno tistemu, ki ni zrel zanjo.

Uporniške tolpe ali partizani so sestavljene po komunističnem vzorcu. Poleg poveljnika imajo političnega komisarja in kot znak nosijo komunistično rdečo zvezdo.

⁶ Na to pismo je odgovoril poveljnik 2. armade general Ambrosio: »Karabinjerji divizije ‚Granatieri di Sardegna‘ delujejo na podlagi ukazov poveljstva velike enote, kateri so podrejeni v skladu z mojimi navodili. Osrednje oblasti zanima ali se je glede dejavnosti sodne policije v posebnih razmerah Ljubljanske pokrajine treba strogo držati splošnega postopka za vse pokrajine v kraljestvu ali pa postopka, ki je predviden v 301. in 302. členu vojaškega kazenskega zakonika v mirnem času, ali pa po tistem, kar predvideva 244. člen vojaškega kazenskega zakonika v vojnem stanju. Medtem naj karabinjerji divizije ‚Granatieri di Sardegna‘ še naprej delujejo na podlagi ukazov poveljstva velike enote, kateri so neposredno podrejeni.« (NAW, T-821, R-271, p. 717, arhiv IZDG, f. 196/I it., pov. 2. arm., št. 14427 tajno, 26. 12. 1941.)

¹ Arhiv IZDG, f. 656a/IV it., 3 l.

² Vojaški zgodovinski dnevnik XI. armadnega zbora za to obdobje se v naših arhivih ni ohranil.

³ Glej dok. 28, op. 2.

Toda k njim pristopajo in tvorijo pravzaprav njihov večinski del iredentistični nacionalisti, panslavisti, jugoslovanofili, katoličani itd.

Železničarji, delavci, bivši jugoslovanski častniki, uradniki raznih mestnih uprav, profesionisti vseh mogočih kategorij itd. sestavljajo, čeprav pripadajo tej ali oni politični smeri, celotno protiitalijansko gibanje in dajejo rekrute upornikom. Toda center in vodilna glava organizacije je ljubljanska univerza,⁴ kjer pripadajo profesorji in študenti skoraj v celoti temu gibanju.

Podeželje je zunaj tega in kmetje se omejujejo na to, da nudijo zavetje in hrano upornikom, ki vpadajo v njihove hiše, in še to iz strahu pred maščevanjem. Tudi večina meščanov je navadno pokorna ukazom »Osvobodilne fronte« bolj zaradi tega, ker se boji maščevanja, kakor pa iz prepričanja (za proslavo komunističnih ali jugoslovanskih obletnic je »Osvobodilna fronta« ukazala, da ne sme prebivalstvo Ljubljane v določenih dnevni urah na cesto in prebivalstvo jo je skoraj v celoti ubogalo).⁵

»Osvobodilna fronta« se imenuje skupnost vseh tistih, ki se prištevajo k protiitalijanskemu gibanju.

To gibanje je še pred dnevi skrivaj tiskalo v Ljubljani dva lističa, in to »Slovenski poročevalec« in »Osvobodilna fronta«,⁶ osrednje glasilo Osvobodilne fronte Slovenije. Sedaj izhajata še druga dva: »Slovenska mladina«⁷ in »Borba«.⁸

Ti listi opravljajo propagando, dajejo navodila in izdajajo ukaze.

In ni težko brati v enem teh listov, da je bil nekdo obsojen na smrt, ker se je pokazal prijatelja Italijanov, in v naslednji številki naznanilo, da je bila obsodba izvršena.

»Osvobodilna fronta«, katere voditelji stanujejo v Ljubljani, ima svoje vojaško sodišče. Za vzdrževanje tolpa in za kritje stroškov za propagando je razpisala posojilo svobode in je predpisala prebivalcem davek v sorazmerju z njihovimi dohodki.⁹

V Ljubljani stolujeta tudi centralni komite Komunistične partije in poveljstvo slovenskih partizanskih čet. Poveljstvo novači borce s pozivnicami, zbira orožje in

⁴ Ta trditev ne drži.

⁵ Glej dok. 38, op. 2.

⁶ Slovenski poročevalec je bil informacijski vestnik Osvobodilne fronte slovenskega naroda. Prva številka je izšla 1938. leta, nakar več kot dve leti ni izhajal. Ponovno je začel izhajati 10. maja 1941. leta, navadno vsakih 14 dni. Imel je tri funkcije, in to informacijsko (objavljanje novic), agitacijsko-propagandno (članki, navodila itd.) ter funkcijo uradnega lista Osvobodilne fronte kot utelešenja ljudske oblasti (objava njenih odlokov), dokler ni 1. marca 1944 začel izhajati Uradni list predsedstva SNOS. Slovenski poročevalec je imel eno leto samo eno izdajo, nato 1942. leta nekaj mesecev dve (ljubljsko in na osvobojenem ozemlju), izhajale pa so pozneje tudi pokrajinske izdaje. Zlasti do leta 1944 so pri njegovem urejanju sodelovali najvidnejši voditelji narodnoosvobodilnega gibanja za Slovenijo (Edvard Kardelj, Boris Kidrič, Tone Tomšič, Edvard Kocbek, Boris Zihelr itd.). Izhajal – ciklostiran ali tiskan – je ves čas vojne in še nekaj let po njej. 1951. leta je izšel ponatis letnika 1941. Izvršni odbor Osvobodilne fronte je sredi novembra 1941 začel v Ljubljani izdajati še drugi časopis, in to Osvobodilna fronta. Do junija 1942, ko je nehal izhajati, je izšlo 6 tiskanih števil, in to v I. letniku tri redne in v drugem dve redni in ena izredna. Uredništvo je bilo ves čas v Ljubljani.

⁷ Misli na časopis Mlada Slovenija, ki je bilo glasilo Mladinske Osvobodilne fronte in je izhajalo od jeseni 1941 do jeseni 1942, nakar ga je nasledil časopis Mladina, ki izhaja še danes. V prvem letniku je izšlo 5 rednih števil in v drugem 21 rednih in ena izredna številka. Uredništvo je bilo ves čas v Ljubljani.

⁸ Borba ni bilo glasilo slovenskega osvobodilnega gibanja, temveč Komunistične partije Jugoslavije in ga je jeseni 1941 v Užicu urejal Edvard Kardelj. Po kurirskih zvezah je Borba tisti čas prihajala tudi v Slovenijo.

⁹ Glej dok. 36, op. 7.

živila ter skrbi za organizacijo oddelkov. Preden pridelijo novince tolpam, jih pošljejo v šolske tabore, kjer jih nauče uporabljati orožje in vojnih operacij.

Ranjence zdravijo v mestnih klinikah.

Zdravniki, študenti medicine, bolničarji opravljajo za časa akcij svojo službo v oboroženih tolpah, nato pa se, kot v ostalem tudi mnogo upornikov, vrnejo v mesto, kjer živijo kot svobodni državljani...¹⁰

Navadno daje ukaze za akcijo centrala v Ljubljani, ki ima na voljo dobro obveščevalno službo, tako da je že odkrila in ubila mnogo naših informatorjev.

Po naših zadnjih racijah so se pojavila v notranjosti partizanske fronte neka trenja med različnimi strankami in morda tudi neki stvarni razcep.

Klerikalci se nameravajo ločiti in, čeprav ostanejo naši nasprotniki, bi hoteli skupaj z nacionalisti ustvariti uporniško fronto pod vodstvom Londona.

Znak nesoglasja med tako različnimi političnimi smermi je tudi tolikšno število listov, ki so sicer vsi nam nasprotni, so pa različnega značaja in si pogostoma med seboj nasprotujejo.¹¹

Nekega dne se je ustavil pred Mestnim domom tovorni avtomobil ter prevzel živila, odeje in obleke za upornike.¹² Ko je nekoč kvestor zapuščal kvesturo, da bi vodil neko akcijo proti upornikom, so v bližini kvesture ali celo iz same kvesture, izstrelili raketo, da bi opozorili upornike.

Med orožniki, občinskim in kaznilniškim osebjem in še celo med osebjem visokega komisariata je očividno mnogo takih, ki podpirajo upornike.

Da bi obvladali takšne razmere, ki grozijo, da se bodo vedno bolj slabšale, je treba, da s svoje strani posežemo po krepkejših sredstvih kot doslej.

Najbližji cilj bi moralo biti uničenje osrednje organizacije vsega protiitalijanskega gibanja, ki ima svoj sedež v Ljubljani.

Uporniške tolpe bodo nujno nehale obstajati, kakor hitro izgube vodilne organe in sredstva.

In rešen strahu pred maščevanjem ter opogumljen po naši propagandi se nam bo večji del prebivalstva, ki graja sedanje stanje stvari, ker ovira vrnitev v redno življenje, približal in nas podpiral.

Če se že noče dati polnomočje vojaški oblasti, naj se vsaj postavijo na čelo Ljubljanske pokrajine sposobni ljudje, ki bodo znali združiti s političnimi lastnostmi tudi potrebno mero stanovitnosti in odločnosti, da bodo mogli uspešno podpreti vojaško oblast pri njeni pomembni nalogi.

Ljubljanska pokrajina je v čisto posebnem položaju in policijske akcije imajo značaj pravih vojaških akcij.

Če tudi pustimo ob strani funkcijsko nepristojnost tukajšnje kvesture za podobne akcije, je očitno, da izpademo v najmilejšem primeru smešni, če opravljamo pri takih operacijah na stotine in tisoče vojakov svojo nalogo pod neposrednim poveljstvom kakega kvestorja!

Divizija »Granatieri di Sardegna« si je znala urediti odlično obveščevalno službo, ki ji je omogočila izvesti sijajne operacije, ki so popolnoma uničile marsikatero uporniško tolpo.

¹⁰ Tri pike v izvirmiku.

¹¹ Tisti čas so v Ljubljani izhajala tudi nekatera ilegalna glasila skupin, ki so bile nasprotne narodnoosvobodilnemu gibanju. To so bila: Naprej zastave slave (ilegalno glasilo Sokolskega vojnega sveta), Pobratim (ilegalno glasilo Stare pravde), Slovenija in Evropa (ilegalno glasilo stražarjev), Svobodna Slovenija (ilegalno glasilo Slovenske legije), Zarja svobode (glasilo mlade JNS).

¹² Glej dok. 29, op. 4.

In sijajni bi bili uspehi tudi glede na osrednje organizme »Osvobodilne fronte«, če ne bi bilo ovire pri civilni oblasti.

22. decembra XX

Za t. p.
NAČELNIK ŠTABA
POLKOVNIK
-Annibale Gallo-

Podp. gen. Renzo Montagna¹³

Dok. 44

Telefonska navodila poveljstva XI. armadnega zbora 26. 12. 1941 za boj proti partizanskim enotam.¹

FONOGRAM POVELJSTVA XI. A. Z.

POVELJSTVU DIVIZIJE GRANATIERI DI SARDEGNA
POVELJSTVU PEHOTNE DIVIZIJE ISONZO
POVELJSTVU GRANIČARJEV XI. a. z.

02/10376 Opozarjam na živahno povečano dejavnost uporniških tolp.² Opozarjam na popolno potrebo, da so naše operacije lova na upornike in čiščenja poprej dobro proučene in vódene z vedno zadostnimi silami oziroma še znatno večjimi od domnevnih sovražnih. Opozarjam na to, da je treba do največje mere pripravljati nočne operacije, ki razen v posebnih primerih lahko začnejo obkoljevanje uporniških skupin ali krajev, ki jih je treba preiskati, vanje pa se stopi v odločilni fazi ob zori, se pravi, ko se vidi. To pa zato, da se nevtralizira neizpodbitna prednost komunistov, katerim je noč vedno naklonjena, ker poznajo teren in ker prebivalstvo o vsem molči.

26. 12. 1941-XX

GENERAL ROBOTTI

¹³ Fašistični general Renzo Montagna je bil tisti čas zvezni častnik vrhovnega poveljstva fašistične milice za nacionalno varnost v Rimu pri poveljstvu 2. armade na Sušaku, 12. julija 1942 je postal poveljnik bojne skupine črnih srajc »Montagna« in avgusta 1942 bojne skupine črnih srajc »XXI Aprile«, dokler ni maja 1943 odpotoval v Rim.

¹ Arhiv IZDG, f. 656/II it., 1 l; ohranjen je tudi Robottijev lastnoročni osnutek, napisan s črnilom, prav tam.

² Ta navodila je general Mario Robotti izdal po boju 2. štajerskega bataljona z nemškimi oboroženimi silami na Tisju pri Libergi 24. decembra 1941, ko se je ta skušal prek nemško-italijanske meje prebiti na nemško zasedbeno območje (glej Ferlež: Druga grupa odredov, str. 175-178), in po njegovem boju pri Primskovem 26. decembra 1941 (glej dok. 48, op. 5).

Dok. 45

Navodila poveljstva XI. armadnega zbora 27. 12. 1941 za akcije proti partizanom.¹

POVELJSTVO XI. ARMADNEGA ZBORA

V. p. 46, dne 27. decembra 1941-XX

Urad za operacije

Št. 02/10400

ZADEVA: Načini akcije proti upornikom

POVELJSTVU PEHOTNE DIVIZIJE »GRANATIERI DI SARDEGNA«	V. P. 81
POVELJSTVU PEHOTNE DIVIZIJE »ISONZO«	V. P. 59
POVELJSTVU GRANIČARJEV XI. A. Z.	V. P. 46

Sklicujem se na natančna navodila, ki sem jih že razdelil in ki zadevajo ukrepe, ki jih je treba sprejeti zaradi preprečevanja in zatiranja zločinske dejavnosti upornikov.

S temi ukrepi sem nameraval doseči dvojni cilj:

Prvič: – oborožene tolpe je treba iskati, preganjati, razbijati in uničevati s krepko in nenehno izvidniško akcijo majhnih enot, vendar po trezni presoji, in z zadostnimi silami, ko gre za najbolj sumljiva območja.

Drugič: – nemudoma je treba zatreti sleherni zločinski poskus upornikov, to pa z izvajanjem ukrepov, namenjenih:

- preprečevanju presenečenja (stražarsko službo, nenehnim stanjem pripravljenosti itd.);
- zmanjšanju ranljivosti enot (utrjevalna dela);
- povečanju zadostnih obrambnih sil na osamljenih postojankah (dodelitev avtomatskega orožja);
- zajamčenju naglega prihoda okrepitev (premične skupine).

Ta navodila, ki so v bistvu namenjena popolnemu in celovitemu uničenju nasprotnika, nameravam zdaj izpopolniti z nekaterimi merili za način akcije proti upornikom.

a) Taktiki, ki jo uporablja nasprotnik, moramo zoperstaviti nasprotno taktiko.

Nasprotnik deluje ponoči, kajti noč mu je odločno naklonjena.²

Mi si moramo prizadevati, da bi delovali podnevi, nočno dejavnost pa moramo omejiti na premike, ki so potrebni za to, da se okoli upornikov sklene nepretrgan krog. Brž ko se zdani, se odločno gre v akcijo.

Ta način ne le ponuja večje možnosti za uspeh, marveč zagotavlja, da z lastnim ognjem ne bi obstreljevali svojih premikajočih se ljudi.

b) Nikoli ne smemo biti v podrejenem položaju.

Zato mora tudi premike majhnih enot varovati močno spremstvo, ki ne sme biti manjše od voda; spremljati jih mora vse do cilja.

c) Ukazujem, da se na akcije z ognjem in mečem, ki jih izvajajo uporniki, odgovori enako silovito in odločno.

Če pride napad iz hiše, je treba vrniti milo za drago, čeprav bi za to moralo plačati celo naselje, kajti gre za obrambo in ugled naših čet.

d) Na vsak način je treba poskrbeti, da ranjenci takoj dobijo nego: imeli smo že dva mrtva zaradi krvavitev. Starešine, podčastniki in častniki manjših enot, ki

¹ Arhiv IZDG, f. 656/II it., 2 l.

² Glej dok. 44.

nimajo častnika zdravnika s seboj, naj se izurijo v prvi pomoči, in zahteva naj se, da imajo vsi pri sebi zavojček prve pomoči, ko gredo iz nastanišč.

Enote od voda navzgor morajo imeti tudi sanitetno torbico ali torbo z zdravnikom ali vsaj s sanitetnim pomočnikom.

GENERAL ARMADNEGA ZBORA
POVELJNIK
-Mario Robotti-

Dok. 46

Zapisnik s sestanka na poveljstvu 2. armade 30. 12. 1941.¹

ZAPISNIK S SESTANKA, KI JE BIL DNE 30. 12. 1941 XX NA POVELJSTVU
2. ARMADE

Ekscenca Ambrosio omeni zadnja sestanka, ki sta bila na Sušaku dne 20. in 21. decembra in na katerih je poveljnikom a. z. poročal o navodilih osrednjih oblasti za zasedbo Hrvaške.²

Zdaj sporoča, da se je položaj spremenil zaradi drugačnih navodil višjih oblasti, in sicer kot posledica omahovanja nemških oblasti.

Dne 18. decembra je bil eksc. Ambrosio sprejet pri duceju in naloženo mu je bilo, naj prouči zasedbo Hrvaške, da bi se v taki akciji nadomestile nemške čete.

Eksc. Ambrosio je potem prosil za okrepitev dveh armadnih zborov in nekaj drugih manjših enot. Iz čisto ekonomskih razlogov je tudi zaprosil, da bi se iz cone naše bodoče okupacije oddaljile ne le nemške čete, temveč tudi razne organizacije politične ali ekonomske podlage, ki so jih tam ustanovili Nemci.

Eksc. Roatta³ je potrdil načrt. Poveljstvo armade je sestavilo študijo, po kateri bi dve diviziji morali delovati jugovzhodno od Zagreba, 3 pa v coni Sarajeva, tako da bi se naredil velik obroč, v katerega bi morali biti zajeti in zaradi tega če le mogoče presenečeni uporniški elementi.

Dne 25. decembra je nemški vojaški ataše v Rimu general von Rintelen sporočil našemu vrhovnemu poveljstvu, da italijanska zasedba Hrvaške ni več potrebna, ker je nemško vrhovno poveljstvo sklenilo izpeljati svojo akcijo, za katero potrebuje samo italijansko pomoč.

Eksc. Ambrosio trdi, da je sprememba prizorišča nastala zaradi reakcije maršala

¹ NAW, T-821, R-271, p. 501-512.

² Zapisnika teh sestankov se v naših arhivih nista ohranila. Poveljstvo XI. armadnega zbora je februarja 1942 dokončalo pripravo načrta »Z« za morebitno zasedbo Zagreba, če bi se v njem prebivalstvo dvignilo k uporu in če bi se hrvaška vojska pridružila upornikom. Predvidelo je dve inačici, in to prvo, če bi enote prodirale samo južno od Save, in drugo, če bi morale iti tudi na levi breg Save. V obeh primerih bi sile uredili v dve koloni, le da bi morale biti za drugo inačico nekoliko večje. Če upoštevamo tudi predvideno rezervo, je poveljstvo XI. armadnega zbora predvidevalo za to operacijo dve pehotni in eno hitro divizijo. Če bi res prišlo do izvedbe načrta »Z«, bi v Ljubljanski pokrajini obdržali le 7 posadk, in to v Ljubljani, Logatcu, Trebnjem, Novem mestu, Metliki, Črnomlju in Kočevju. (NAW, T-821, R-274, p. 700-723.)

³ General Mario Roatta je bil tisti čas načelnik generalnega štaba kopenske vojske (SMRE) v Rimu.

Kvaternika,⁴ ki je bil informiran od generala von Ostenaua,⁵ ki je nastanjen v Zagrebu. Verjetno je, da so takšno reakcijo Kvaternika predlagali sami Nemci.

Tako so se spremenila italijanska navodila.

Eksc. Ambrosio je bil poklican v Rim, kjer se je pogovarjal z eksc. Roatto in Cavallerom,⁶ ki sta bila samo površno poučena o razmerah, povezanih s tekočo zadevo. Ko je bil v Rimu, je od svojega poveljstva dobil telefonsko sporočilo, s katerim je zvedel za pismo nemškega poveljstva, v katerem je prosilo za italijansko sodelovanje v akciji, ki jo je načrtoval zaveznik.

Akcija naj bi potekala z dvema divizijama, katerih ena naj bi bila na voljo samo 15 dni (od 15. do 30. januarja), ki bi delovali pod 65. višjim poveljstvom ustrezne sestave, podrejeni generalu von Litztu.⁷

Zaradi takšne akcije (ki bi se začela 15. januarja)⁸ bi bili uporniki pognani na zahod in jugozahod, se pravi, proti položajem, ki bi jih zasedale 2. armada in čete iz Črne gore.

Naloga 2. armade bi bila: dobro držati demarkacijsko črto, tako da bi ustavila upornike, ki bi hoteli prodreti na okupacijsko ozemlje. Posebna pozornost bi bila namenjena točkam, ki so za prehod najugodnejše. To bi zadevalo V. in VI. a. z.

Čete iz Črne gore bi morale dobiti v okrepitev divizijo »Ravenna«, 100-odstotno izpopolnjeno in dobro izurjeno.

V proučevanju operacij, ki bi jih bilo treba izpeljati, da bi se lahko izdelala nadaljnja navodila, je bilo treba upoštevati, da je eksc. Cavallero izjavil, da noče več dati niti enega vojaka iz Italije in da lahko armada računa le na sile, ki so ji na voljo. Samo divizija »Ravenna« je bila določena enotam v Črni gori za zasedbo črte ob Drini.

Takšne so bile razmere 25. decembra.

Potem je nastopila druga sprememba, ki še bolj zapleta nalogo armade in še posebej nalogo VI. a. z. Včeraj, 28. t. m., je namreč telefoniral eksc. Roatta, da so naloge 2. armade takole spremenjene:

1) dobro zapreti demarkacijsko črto kot v prejšnjem načrtu;

2) zasesti črto na Drini (nova naloga, za katero bo na voljo malo enot iz vojske v Črni gori, ki bodo delovale pod njegovim poveljstvom, kakor tudi divizija »Ravenna«).

Eksc. Ambrosio dodeljuje divizijo »Ravenna« VI. a. z. Ta divizija se bo izkrcala v Dubrovniku in bo poslana na območje, kjer bo deloval VI. a. z. Ta mora takoj zahtevati prevozna sredstva, potrebna za tak premik.

⁴ Maršal Slavko Kvaternik je bil tisti čas t. i. vojskovodja NDH, t. j., vrhovni poveljnik oboroženih sil NDH.

⁵ Pravilno: Horstenua. General Edmund Glaise von Horstenua je bil nemški pooblaščen general v NDH v Zagrebu.

⁶ Maršal Ugo Cavallero je bil tisti čas načelnik vrhovnega poveljstva (Comando Supremo) italijanskih oboroženih sil v Rimu.

⁷ Generalfeldmaršal Wilhelm von List je bil v vojni proti Jugoslaviji in Grčiji aprila 1941 poveljnik nemške 12. armade. Po tej vojni je bil od maja do 15. oktobra 1941 vrhovni poveljnik nemške vojske za jugovzhodno Evropo, nato poveljnik skupine armad A na vzhodni fronti.

⁸ Gre za t. i. drugo sovražno ofenzivo proti osrednji skupini vrhovnega štaba NOPOJ na območju Sarajevo-Višegrad-Zvornik, ki je trajala od 15. januarja do 7. februarja 1942. Poleg nekaterih manjših nemških, ustaških in domobranskih enot so v ofenzivi sodelovale nemški 342. in 718. diviziji ter italijanska divizija »Ravenna« (spomladi 1941 je bila v Loškem Potoku). Med ofenzivo se je 1. proletarska brigada NOV Jugoslavije z znamenitim igmanskim pohodom umaknila v osvobojeno Fočo. (Glej Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941-1945. Prva knjiga. Beograd 1957, str. 169-179.)

Eksc. Ambrosio odreja:

- 1) poveljstvi VI. in V. a. z. morata do 15. junija trdno zasesti demarkacijsko črto;
- 2) armadna zbornica V. in VI. se morata povezati na demarkacijski črti, tako da bodo na stični točki dvojne enote;
- 3) armada pričakuje, da bo čimprej seznanjena z operativnimi namerami omenjenih poveljstev.

V akciji zaustavljanja je namera eksc. Ambrosia v tem, da se topništvo postavi v ospredje, tako da bi lahko izkoristilo možnosti, ki jih ponuja njegov ogenj, možnosti, ki doslej niso bile izrabljene zaradi značaja operacij, ki so potekale. Tako lahko pride do široke uporabe letalstva, bodisi za izvidništvo, bodisi za manjše bombardiranje.

Poleg tega so bile obravnavane še naslednje zadeve:

a) Okrepitev armade:

poleg divizije »Ravenna« pritekajo v armado druge enote, ki so bile dodeljene že prej, in to:

- trinajst posadnih čet, ki so namenjene:
 - 5 za VI. a. z.;
 - 3 za V. a. z.;
 - 3 za intendanco 2. armade;
 - 2 za posadko na Reki.
- 6 skupin pehotne konjenice, ki so določene:
 - 3 za V. a. z.;
 - 3 za VI. a. z.
- legija črnih srajc, ki je dodeljena za V. a. z.
- legija črnih srajc in skupina 3 dopolnilnih alpskih bataljonov, ki so dodeljeni za VI. a. z.

Moč teh dopolnilnih bataljonov znaša okoli 700 mož. Oboroženi so s puškami in puškomitraljezi. Stopnja njihove izurjenosti je podpopovprečna.

b) Odvzem enot armadi:

- Odšlo bo 6 bataljonov T M, sestavljenih iz ljudi letnikov '98 in '99. Tako bo XI. a. z. izgubil 2 bataljona: 301. in 307. V zameno bo dobil dopolnilni grenadirski bataljon, ki pa ne bo del grenadirske divizije.⁹
- Grenadirska divizija za zdaj ne bo dobila svoje legije črnih srajc¹⁰ in dopolnilnih bataljonov, katerih dodelitev je bila predvidena, ko je bilo predvideno, da bo divizija sodelovala v operacijah proti Hrvaški.
- V januarju bo 1. hitra divizija izgubila konjeniški polk »Alessandria«, ki bo moral biti motoriziran.
- V prvih dneh februarja bo divizijo »Lombardia«, ki se mora spremeniti, zamenjala divizija »Murge« (gen. Negri Paride), ki je po sestavi popolna, ni pa izurjena.

⁹ Bataljona TM 301 in 307 sta odpotovala 24. marca 1942, in so ju zamenjali 221., 239. in 248. bataljon TM. Drugi dopolnilni grenadirski bataljon je prispel spomladi 1942 in so ga nastanili v Šiški v Ljubljani.

¹⁰ Divizija sardinskih grenadirjev je poleg dveh grenadirskih in topniškega polka do jeseni 1941 imela tudi 55. legijo črnih srajc pod poveljstvom konzula Graziana Sarduja s sedežem štaba v Ljubljani in s 55. (štab v Dobrovi) in 80. bataljonom (štab v Horjulu) črnih srajc. Nato so legijo odpeljali drugam, taktično pa so ostali tej diviziji podrejeni 3., 4. in 38. bataljon črnih srajc.

c) Poveljstva obalne obrambe

Ustvarjeni bosta 2 poveljstvi obalne obrambe, ki jima bosta poveljevala general (VI. a. z.) in polkovnik (V. a. z.).

d) V Rimu je eksc. Ambrosio opozoril na to, da bi številka 270 pogrešanih, med katerimi je 14 oficirjev, in ki jih je armada imela med septembrom in decembrom, utegnila zasejati dvom, da so se ti ljudje prelahko predali. Eksc. Ambrosio je izjavil, da vojsko preveva borbeni duh in da je te izgube mogoče pojasniti z načinom, na katerega se odgovarja na nenadne napade upornikov, ki skušajo preslepiti nasprotnika, na podlagi česar je mogoče dopustiti, da je kakšen naš človek premagan od močnejših sovražnih elementov, s katerimi pride v stik.

e) Dne 28. je bil eksc. Ambrosio sprejet pri duceju. Med pogovorom so bile obravnavane naslednje zadeve:

1) **Položaj v Sloveniji:** na podlagi svoje razlage je duce sklenil ukrepati postopoma:

Prvič: k sebi bo poklical visokega komisarja in mu ukazal, da okrepi poveljniško akcijo;

Drugič: če se položaj kljub temu ne bo izboljšal, bo izročil oblast vojaškim organom.¹¹

Kar zadeva izvajanje člena 301 vojaškega kazenskega zakonika, je pravilna teza, ki smo jo zagovarjali mi, teza, ki pa bo morala najti praktično izvedbo.¹²

2) **Komunizem:** moral bo biti neusmiljeno zadušen povsod, z vsemi sredstvi, brez prestanka.

Eksc. Ambrosio je prikazal pomanjkljivo podporo pravosodja delovanju vojaških oblasti. Duceju je posredoval ustna navodila, ki jih je dal poveljnikom a. z., navodila, ki jih je potrdil šef vlade.

3) **Položaj Italije v Dalmaciji:** Eksc. Ambrosio je izrazil duceju svoje mnenje v tej zadevi in prikazal nujnost, da Italija prenese svoje meje na Dinarsko gorstvo, in da zasedba tretje cone, v kateri nima civilne oblasti, pomeni drobljenje sil, katerim ne ustrezajo ne gospodarske ne vojaške prednosti.

Duce je povedal, da ima za popolnoma presežene dalmatinske meje, ki so jih svoje čase vsilile trenutne okoliščine. Torej bomo na Dinarskem gorstvu. Potemtakem je v con, ki bo italijanska, že zdaj mogoče začeti – z vso potrebno obzirnostjo – odstranjevati hrvaški vpliv in širiti odločen občutek, da od tod ne bomo odšli (odstranjevanje hrvaških oblasti, ki so nam odločno sovražne, odstranjevanje ustašev, ki so se kot orožniki vrnili v cono, odločno zatiranje komunizma itd.). Mogoče se tudi začne študij obrambnih naprav na novi meji na Dinarskem gorstvu. To vprašanje bo šlo v študij poveljstvu armade, ki bo izdelalo navodila za poveljstva a. z.¹³

¹¹ Glej dok. 53.

¹² Glej dok. 42, op. 3.

¹³ Predsednik italijanske vlade in vrhovni poveljnik oboroženih sil Benito Mussolini je imel ob prvi obletnici vstopa Italije v vojno na strani Nemčije 10. junija 1941 govor v zbornici korporacij in fašijev. V njem je glede južnega dela Jugoslavije povedal:

»Če bi bili hoteli, bi bili lahko razširili svoje meje od Velebita do albanskih planin, toda po mojem bi bili storili napako: brez vsega drugega bi bili za naše meje dobili nekaj stotisoč tujerodcev, seveda sovražnih. Toda stara, zlasti pa nova zgodovina kaže, da si morajo države prizadevati, da dosežejo svojo čim višjo narodnostno in duhovno enotnost, s tem, da spravijo do določene točke v skladnosti tri elemente: pleme, narod, državo.

Na namig eksc. Ambrosia, da vojaki, ki se vračajo z dopusta, prinašajo s seboj vtis, da je doma zelo veselo, je duce odgovoril, da gre za legendo, ki jo je treba pobijati, kajti domovina trpi zaradi hudega pomanjkanja. Navedel je primere nekaterih vasi, kjer trpijo lakoto, ker zaradi prevoznih težav prihaja k njim namenjeni živež z enotedensko ali še večjo zamudo, kot je predvideno. Eksc. Ambrosio je dobil vtis, da celó najvišje osrednje oblasti ne zaupajo več slovenskemu prebivalstvu.

f) Eksc. Ambrosio je poudaril naslednje zamisli:

- paziti je treba na varnost posadk, da ne bi bile presenečene;
- ustvarja in izpopolnjuje naj se aktivna obveščevalna služba;
- vedno morajo biti na voljo premične kolone, pripravljene na takojšen odgovor;
- enote morajo vsak dan prihajati v cone, za katere se domneva, da v njih delujejo uporniki, in odločno naj izvajajo: naglo štetje prebivalstva, zaslišanje sumljivih ljudi, streljanje dokazano sumljivih.

(Ta navodila seveda veljajo za Hrvatsko, kjer ne obstajajo obveznosti, ki jih nalagajo civilne oblasti, vendar pa z nekaterimi omejitvami in prilagoditvami služijo kot pravilo za naše akcije.)

- Navaditi se je treba postavljati zasede v gozdovih, kot to delajo uporniki. Enote se morajo navaditi zadrževati zunaj, da bi nastavljanje zased dalo zelene uspehe.
- Ujetniki naj se ne vodijo domov: po navadi predstavljajo mrtvo težo, ki dà malo ali nič.¹⁴
- Ščitijo naj se informatorji (na mojo pripombo, da je izredno težko dobiti informatorje, ker so uporniki izdelali zelo dober sistem, da se jih hitro znebijo, in da je izrabljenim informatorjem zelo težko najti varno zatočišče v Italiji, je eksc. Ambrosio odgovoril, naj se v primerih, ko so informatorji naredili veliko dobrega, posredujejo predlogi armadi.)¹⁵

Države, ki se obremenjujejo s preveč tujejezičnimi elementi, imajo težavno življenje. Včasih je nemogoče izogniti se, da jih ne bi imeli zaradi višjih razlogov vojaške varnosti. Treba je torej proti njim uporabljati poseben postopek, seveda, če je zagotovljena njihova brezpogojna državljanska lojalnost do države. Kadar pa se narodnost ne ujema z zemljepisom, se mora spremeniti ona. Glede tega je najmodrejši izhod izmenjava prebivalstva ter izselitev njegovih delov, zakaj te spet zenotijo politične meje s plemenskimi.« (Slovenec 12. 6. 1941.)

¹⁴ To je namig, naj italijanske enote postrelijo ujete partizane na kraju ujetja, kar je čez nekaj časa postalo pravilo.

¹⁵ Ker so organi narodnoosvobodilnega gibanja vse bolj udarjali po okupatorjevih sodelavcih, so vojaške oblasti zaprosile visokega komisarja Grazioliya za zaščitno internacijo Slovencev, ki jim partizani grozijo s smrtjo, ker so zaupniki italijanskih oblasti ali vojakov ali imajo z njimi prijateljske odnose. Grazioli se je sporazumel s tajnikom fašistične stranke v Rimu, da bodo ogrožene Slovence po fašistični organizaciji in na njene stroške spravljali v Italijo, kjer jim bodo pokrajinski tajniki stranke priskrbeli stanovanje in zaposlitev. Kaže, da so s to akcijo začeli konec leta 1941 ali v začetku leta 1942 (med prvimi so poslali tja bivšega ravnatelja policije dr. Lovra Hacina) in so do 25. junija 1942 spravili v 20 severnoitalijanskih in tudi slovensko-primorskih pokrajin 155 Slovencev, do 2. septembra 1942 pa v 25 pokrajin že 200 oseb (največ v Milano – 36), medtem ko je kvestura Ljubljana po svoji liniji do takrat spravila v Italijo 107 oseb (največ v Vicenzo – 30). Zato je lahko Edvard Kardelj v pismu Josipu Brozutu 29. marca oz. 5. aprila 1942 povedal: »Slovenci so menda edini narod v Evropi, ki ima svojo belo emigracijo že v času, ko je sama na oblasti.« (Arhiv IZDG, VK, f. 14/V it., Grazioliyjevo poročilo notr. min., št. 1124/2/zaup., dne 25. 6. 1942; arhiv RSNZ, Kvestura Ljubljana, številčni pregled odpeljanih v Italijo do 2. 9. 1942. Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, 1, dok. 151.)

- Stražarska mesta naj se utrdijo z zakloni ali bodečo žico.
 - Nikomur se ne sme nikoli zaupati, zlasti ne prefektom (eksc. Ambrosio je mogoče namignil na hrvaške oblasti, ki bi teoretično morale sodelovati z nami).
- g) **Moralna podpora:** mora biti nenehna. Namenjena mora biti tudi mladim častnikom, ki jih je treba naučiti praktičnega dela, katerega ne poznajo. Skrbeti je treba za nastanitvene objekte, da bi bili čimbolj udobni. Častniki, ki so dodeljeni propagandi, naj hodijo okoli, ne pa da samo delajo za mizo.
- h) **Armadno središče za urjenje** – Zadnji tečaj je dal zadovoljive rezultate. Služil je za dokaz. V naslednjih tečajih bodo odstranjene številne pomanjkljivosti. Na tečaje je treba pošiljati ustrezne ljudi, ki jih je mogoče izpopolniti, vendar se morajo spoznati na uporabo orožja. Divizije naj vedo, da se vsi udeleženci teh tečajev vrnejo v svoje polke.
- i) Kar zadeva obveščevalno službo, je eksc. Ambrosio izrekel besede tople pohvale za dejavnost, ki jo je opravil XI. a. z., in še posebej grenadirska divizija.
- j) Eksc. Ambrosio je povedal, da bo armadi dodeljen eksc. Serena kot bersaljer-ski major. Namenil ga je VI. a. z., ki ga bo glede na funkcije, ki gredo njegovemu činu, zaposlil v enotah, ki bodo morale sodelovati v sestavljeni akciji z Nemci.

Dok. 47

Poročilo poveljstva 2. armade 7. 1. 1942 o razmerah v Ljubljanski pokrajini.¹

POVELJSTVO 2. ARMADE

V. P. 10, dne 7. januarja 1942–XX

Urad I

št. I/282/T. prot.

ZADEVA: Razmere v Sloveniji

GENERALNEMU ŠTABU KRALJEVSKE VOJSKE

Uradu za operacije

Vojaška pošta 9

Položaj v Sloveniji je še vedno kočljiv in resen.

Znamenja izboljšanja, ki so se pojavila v prvi polovici decembra (zmanjšanje sovražnih dejanj zoper nas – zastoj v terorističnih akcijah uporniških tolp – nesoglasja v sestavi Osvobodilne fronte), so se izkazala za navidezna in prehodna, kar je bilo sicer tudi lahko predvideti.

V zadnjih štirinajstih dneh so se protitalijanske manifestacije odločno obnovile – morda tudi v odgovor na usmrtiltve v Trstu² in na eksemplarične kazni, ki jih je izreklo vojaško sodišče v Ljubljani;³ pri tem gre za napade na naše patrolje med

¹ NAW, T-821, R-356, p. 535–538; Zbornik NOV, XIII/2, dok. 4.

² Glej dok. 40, op. 10

³ Glej dok. 35, op. 20

očiščevalnimi operacijami, za atentate na osebe, ki so privržene Italiji, in na karabinjerske zaupnike, za trosenje propagandnih letakov in lepljenje plakatov in za teroristična dejanja z metanjem večjih in manjših bomb.

Med drugim omenjam:

- napade na naše vojaške patrulje v Višnji gori (16. decembra), Dobropolju (17. decembra), Trebnjem (26. decembra), Perovem (3. januarja), ki so povzročili boleče izgube med našimi enotami: častniki: 1 mrtev in 1 ranjen; vojaki: 1 mrtev in 6 ranjenih;⁴
- atentati – na ukaz samozvanega »Ljudskega sodišča« – na posameznike, naklonjene Italiji, in zaupnike naših policijskih oblasti: v celoti je bilo 6 atentatov, med temi je bilo 5 smrtnih;⁵
- metanje bomb v Ljubljani – na srečo brez posledic – v prostorih GILL in blizu bežigradske gimnazije;⁶
- trosenje letakov, ki poleg tega, da kot po navadi širijo komunistično propagando, pozivajo starše in učitelje, naj ne pošiljajo sinov in učencev v naše fašistične organizacije;⁷
- zaplomba ilegalnega radijskega oddajnika v brezhibnem stanju v naselju Zaplana;⁸

⁴ Karabinjerska tenenca Višnja Gora je 16. decembra 1941 poročala, da je bila tisti dan v Starem trgu pri Višnji Gori napadena tričlanska patrulja s postaje obmejne milice Višnja Gora. V spopadu je bil ubit Jože Eržen iz Gorenje vasi pri Stični. Z omenjeno patruljo se je najbrž spopadla Molniška četa na poti na Kremenjek. (Arhiv IZDG, f. 155/II it., poročilo karab. ten. Višnja Gora, št. 1/117 dne 16. 12. 1941) Dne 16. decembra 1941 se je Grosupeljska četa na poti iz tabora nad Podpečjo proti Medvednici pri prehodu čez železniško progo blizu železniške postaje Videm–Dobropolje spopadla z italijansko obhodno patruljo iz 11. strojničnega bataljona iz Velikih Lašč. Ranjena sta bila častnik in vojak, četa ni imela izgub. (Ferlež: Druga grupa odredov, str. 161.) Dne 3. januarja 1942 je štab 2. štajerskega bataljona na poti iz tabora pri Srebotnicah na poti v Suho krajino postavil močnejšo zasedo z lahko strojnico nad Perovim. Nanjo je trčila štiričlanska patrulja iz 3. gorskega bataljona črnih srajc »Monviso« iz Grosupljega, ki je z mulo nesla hrano oddelku na Polici. Patrulja je imela ranjenega, partizani so imeli mrtvega in izgubili strojnico. (Ferlež: Druga grupa odredov, str. 163; Polič: Čudežna pomlad, str. 62; arhiv IZDG, f. 21 it., brzojavka pov. XI. az. 3. 1. 1942; f. VK 3/II it., sporočilo pov. div. sard. gren. št. 135 op. dne 3. 1. 1942.) O boju pri Trebnjem, v resnici pri Primskovem, 26. decembra 1942, glej dok. 48, op. 5.

⁵ Po podatkih iz italijanskih virov in iz Slovenskega poročevalca je mogoče v Ljubljani in predmestjih decembra 1941 in v začetku januarja 1942 ugotoviti tele usmrtitve nasprotnikov narodnoosvobodilnega gibanja: Fanovš Emmmer (4. 12.), Vinko Urankar (11. 12.), Ludvik in Cveto Hvastja (? 12.), Tone Martinjak (3. 1.) in Ivan Polak (5. 1.).

⁶ Dne 18. decembra 1941 je eksplodirala petarda v poslopju bežigradske gimnazije v Ljubljani v Keržičevi ulici; škode ni bilo. Čez dva dni je nekdo vrigel 2 bombi v okno urada pokrajinskega poveljnika GILL, vendar nista eksplodirali. (Arhiv IZDG, f. 155/IV it., poročili karab. notr. čete Ljubljana, št. 75/322 dne 19. 12. 1941 in št. 75/325 dne 20. 12. 1941.)

⁷ V pozni jeseni 1941 in pozimi 1941–1942 je vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja za Slovenijo večkrat pozvalo starše in mladino na bojkot fašističnega pozdrava in vpisovanja v italijansko mladinsko organizacijo GILL, učenja italijanskega jezika, literature in zgodovine, športa in okviru italijanskega nacionalnega olimpijskega komiteja itd. Izvršni odbor OF pa je naslovil odprto pismo ravnateljem srednjih in njim sorodnih šol. Pomembno vlogo pri razkrivanju potujčevalnih namenov italijanskega okupatorja je imelo glasilo Mlada Slovenija. Glej Dokumente ljudske revolucije v Sloveniji 1941–1945, knjiga 1, dok. 65, 83, 84, 100, 102, 116, 131–133.

⁸ Poveljnik italijanske vojaške posadke v Rovtah (7. bataljon obrtnikov) je 14. in 15. decembra 1941 organiziral preiskovalni akciji v krajih Sovra in Grampov, v katerih so sodelovali tudi karabinjerji. V Zaplani so pri preiskovanju neke hiše našli radijsko oddajno postajo in aretirali lastnika hiše, krojača Franca Šinkovca. (Arhiv IZDG, VK, f. 3/VI it., št. 44/7–6 zaup., dne 9. 1. 1942.)

– poskus študenta, ki je v beli halji prišel pred vrata paviljona in skušal organizirati pobeg zapornikov iz ljubljanske civilne bolnišnice.⁹

Naraščanje protitalijanskih manifestacij v zadnjih štirinajstih dneh – v primerjavi z enakim obdobjem prej – je prikazano v prilogi št. 1.¹⁰

Oborožene tolpe, ki so bile razkropljene po očiščevalnih akcijah v preteklem oktobru,¹¹ so se obnovile iz razlogov, ki sem jih štabu že prikazal, predvsem pa zato, ker vojaški represiji ni sledila enaka in takojšnja akcija policije in sodstva zoper člane tolpe, ki so se najprej večinoma vrnili v Ljubljano, in zoper njihove številne simpatizerje.

Dejstvo je, da se je tolpa s Krima znova sestavila na območju Primskovo (Novo mesto DE-ZL) med Litijo in Žužemberkom; tolpa z Gorjancev se ni samo obnovila, marveč se je še povečala, ker jo je okrepilo jedro iz Težke Vode (XN-CM); novi oddelki – za zdaj zelo šibki – so bili odkriti južno od Mokronoga in v Mirni Peči (ZV-CQ).¹²

Dejavnost odposlancev Osvobodilne fronte, namenjena novačenju ljudi, ki naj bi okrepili sedanje tolpe ali sestavljali nove, se nadaljuje z običajno zavzetostjo; kot je mogoče sklepati po zgoraj omenjenih podatkih, so izidi precejšnji.

Takšno dejavnost podpira propaganda, ki z lepimi obljubami in grožnjami pridobiva nove pristaše med kmečkim prebivalstvom, bodisi iz strahu bodisi iz prepričanja.

Potemtakem je mogoče predvidevati, da se bo dejavnost upornikov, okrepljena tako po številu kot po sredstvih, spet razvila z obnovljeno silo in napadalnostjo, brž ko se bo začela pomlad.

Na začetku decembra se je jasno pokazala polemika med eksponenti Osvobodilne fronte in desno (konservativno) frakcijo Slovenske ljudske stranke.

Omenjena stranka, ki je sicer izgubila teren po aprilu 1941 med delavskimi in kmečkimi množicami, katere je prevzelo komunistično gibanje, je kljub vsemu še vedno ena največjih političnih organizacij v Sloveniji. V njej se odražata dve glavni tendenci: desničarska, ki je tradicionalna in konservativna, in levičarska, ki se ima za napredno.

Med konservativno frakcijo in Osvobodilno fronto bi moral nastati razdor: toda nesoglasja – ki so se pokazala v ciljih in sredstvih – so se izkazala za čisto teoretična in bodo ostala na abstraktnem področju doktrinarskih domnev.

To torej ne more pripeljati do nobenega praktičnega, konkretnega rezultata.

V bistvu tudi desničarska frakcija ljudske stranke zasleduje idejo nacionalne

⁹ V moškem oddelku t. i. M-13, ljubljanske bolnišnice je bila jetniška soba št. 7 za bolne politične osumljence in ujetе ranjene partizane. Decembra 1941 je v njej ležalo okrog 13 zaprtih jetnikov, ki so se s pomočjo članov vseučiliške organizacije OF pripravljali na množičen pobeg. Na božični večer (po italijanskih podatkih 26. decembra) so z mamili in alkoholom upijanili stražarje, vendar je prišlo do zapletljajaja, ker Franc Jeza (res v zdravniški halji) ni mogel spraviti karabinerja k mirovanju in je temu prispela pomoč. Čez nekaj dni, 28. decembra, je pobeg uspel ujetemu partizanu Frančku Majcnu. (Franček Majcen: Tudi beseda je bila orožje. Aktivistovi zapiski. Ljubljana 1968, str. 56–64.) Jezo, ki je imel tudi lažno izkaznico na ime Franc Potočnik, je italijansko vojaško vojno sodišče v Ljubljani 14. marca 1942 obsodilo na dosmrtno ječo. (Arhiv IZDG, VK, f. 4 it.)

¹⁰ Priloge ni na mikrofilmu.

¹¹ Glej dok. 31, op. 8.

¹² Ti podatki niso natančni. Dne 15. decembra 1941 so pod Srebotnicami pri Selih pri Šumberku (ali na Kremenjku) ustanovili 2. štajerski bataljon (komandant Franc Rozman in politični komisar Dušan Kveder), v katerega so se vključile Stiška, Grosupeljska, Mokronoška in Molniška četa. Glej Ferlež: Druga grupa odredov, str. 173–175. Dne 7. januarja 1942 pa so na Kožljeku iz borcev bivšega Krimskega bataljona in novih prostovoljcev iz Notranjske ustanovili Šerčerjev bataljon (komandant Miloš Zidanšek in politični komisar Dušan Pirjevec).

neodvisnosti, torej je usmerjena proti Osi; dela se, da sodeluje z italijanskimi oblastmi, vendar pa strogo brani svoje kulturne in jezikovne tradicije; boji se prodora fašističnih organizacij in na skrivaj skuša, da bi jih popolnoma onemogočila.

Torej jo je treba imeti – kot druge slovenske politične stranke in skupine – za odločno protiitalijansko, čeprav so njene manifestacije bolj zadržane in previdne.

Dokaz, da slovensko okolje skoraj v celoti podpira protiitalijansko revolucionarno gibanje – ali iz čustvenih ozirov ali iz strahu pred represalijami ali zaradi pomanjkanja jasne, odločne in energične politične akcije z naše strani – je v tem, kako se je ljubljansko prebivalstvo pridružilo demonstraciji, ki je bila 3. t. r. r. in ki je bila namenjena počastitvi žrtev, padlih za svobodo slovenskega naroda, in še posebej obsojencev s procesov v Trstu in Ljubljani.¹³

Tako kot na prejšnjih demonstracijah, ki so bile 29. oktobra, 17. novembra in 1. decembra, je šlo za to, da med 19. in 20. uro ni nihče hodil po mestu in da so vsi zapustili javne lokale.

Popoldne je bilo raztrosenih na tisoče letakov, ki so slavili »narodna heroja Slavka Šlandra in Ljuba Šercerja, ki so ju ustrelili Italijani« in ki so se končali z običajno frazo »Smrt fašizmu!« Odposlanci Osvobodilne fronte so izvajali ustrahovalni pritisk, da bi se ljudje udeležili demonstracije.

Dejstvo je, da je imela demonstracija skoraj splošni značaj; torej je neizpodbiten uspeh za organizatorje in bo še povečala napadalnost in predrznost pripadnikov Osvobodilne fronte.

Očiščevalna operacija s strani pristojnih policijskih oblasti se še vedno izvaja z običajno šibkostjo in negotovostjo.

Navajam primer.

Član znane uporniške tolpe iz Loža, aretiran v zadnjih dneh, je tovarišu v celici zaupal, da je ljubljanska policija novembra lani vdrla v Ljubljani v opremljeno sobo, ki so jo partizani uporabljali za skrivališče, in aretirala tri komuniste, med njimi nekega Dakija, znanega kot enega najnevarnejših in najvplivnejših uporniških poglavarjev.¹⁴ Dodal je, da so bili trije aretiranci kmalu nato izpuščeni, ker so policijo

¹³ Sodna procesa v Trstu in Ljubljani decembra 1941 (glej dok. 40, op. 2 in dok. 42, op. 5) sta spodbudila izvršni odbor OF, da je konec decembra 1941 pozval Slovence, naj v spomin na žrtve, ki so 1941. leta padle v boju za svobodo slovenskega naroda, dne 3. januarja 1942 od 19. do 20. ure zapustijo ulice, ceste in javne lokale ter jih nato spet napolnijo. Ta, že tretja, množična demonstracija, je zlasti uspela v Ljubljani, bila pa je tudi v nekaterih drugih mestih (Novo mesto, in celo na Gorenjskem – Kranj, Škofja Loka). Med manifestacijo so razširjali razglednice s fotografijama Slavka Šlandra in Ljube Šercerja in drugo propagandno gradivo. Visoki komisar Grazioli je že drugi dan poročal na sedež fašistične stranke v Rimu: »109/3. Sporočam, da so komunisti z letaki in propagando pozvali prebivalstvo, naj se včeraj vzdrži gibanja od 19. do 20. ure v znak protesta proti ustrelitvi teroristov dne 22. p. m. Medtem ko je v glavnem mestu bilo gibanje skoraj popolnoma ustavljeno in javni lokali prazni, se v središčih pokrajine ni nič zgodilo.« (Arhiv IZDG, VK, f. 2/II it.; glej tudi poročilo poveljstva kraljevih karabinjerjev XI. a. z. 7. 1. 1942 v Zborniku NOV, VI/2, dok. 129). O pozivu in poročilu IOOF glej Dokumente ljudske revolucije v Sloveniji 1941–1945, knjiga 1, dok. 105 in 118; Jeršek: Plebiscitne akcije OF, str. 236–242.

¹⁴ Med partizani Krimskega bataljona, ki so se začasno umaknili v Ljubljano, je bil tudi bivši španski borec Stane Semič-Daki. Ko je okrog 25. novembra 1941 prebival pri Vikiju in Rafaelu Zakrajšku v Mostah, ga je po izdaji (najbrž partizanski ubežnik Franc Rozman) odkrila italijanska policija in prijela njega in brata Zakrajška. Zasliševali so jih v zaporu in na kvesturi, vendar Semiča, ki je imel lažno izkaznico na ime Franc Kumer, kljub podtaknjemu izdajalcu v celici, niso prepoznali in so vse tri čez nekaj dni izpustili. Semič se je kmalu vrnil v partizane, brata Zakrajšek sta delala na terenu, dokler ju ni okupator spomladi odkril in ustrelil 11. maja oz. 21. julija v Ljubljani. (Semič: Najboljši so padli. I, str. 121–129.)

prepričali, da so nedolžni; če bi bili soočeni z italijanskimi vojaki, ki so jih bili uporniki ujeli in nato izpustili, bi bila njihova krivda zanesljivo dokazana.¹⁵

Navesti bi bilo mogoče še veliko drugih primerov.

Ljubljanska k. kvestura v čedalje večji meri zahteva uporabo čet čisto za svoje osnovne naloge, da lahko razpolaga z agenti javne varnosti in teritorialnimi karabinjerji, dodeljuje pa jih v operacije vojaške policije, ki so neposredno podrejene kvestorju.

Poleg tega, da gre za načelno vprašanje, je jasno, da operacije vojaške policije, ki hočejo uspeli, zahtevajo osebje, ki je izurjeno za vojne operacije in ki ima posebne operativne sposobnosti. Iz očitnih razlogov policijski ljudje ne morejo ustrezati tem zahtevam, zato bi bilo gotovo bolje in koristneje, če bi jih uporabljali v tistih preiskovalnih nalogah, ki zahtevajo tehnično sposobno in pripravljeno osebje.

Kot sem jedrnato razložil, je razmere v Sloveniji mogoče na kratko povzeti takole:

- povečuje se protiitalijanska dejavnost v obliki napadov, atentatov, propagande, terorističnih dejanj;
- kljub teoretičnim izjavam o formalnih nesoglasjih je protiitalijanski boj kompakten;
- razbite tolpe so se obnovile in nastale so nove;
- dejavnost politične policije je z naše strani šibka in neodločna in stremi k preseganju in nadvladi nad vojaškimi oblastmi.

GENERAL
IMENOVAN KOMANDANT ARMADE
V. Ambrosio, s. r.

Dok. 48

Točke za sestanek in zapisnik s sestanka poveljnika XI. armadnega zbora na poveljstvu divizije sardinskih grenadirjev 8. 1. 1942.¹

TOČKE ZA OBRAVNAVO

- 1) OKREPITI IN IZPOPOLNITI JE TREBA INFORMATIVNO AKCIJO, DA SE LAHKO DOSEŽEJO NASLEDNJI CILJI:
 - Doseči je treba vodilni del komunističnega in iredentističnega gibanja, da se naposled razkrijejo voditelji, da se udari po njih, da se odstranijo.
 - Izogibati se je treba presenečenjem: zdaj uporniške tolpe počnejo, kar se jim zdi, ustanavljajo se, urijo se, premikajo se, ne da bi mi kaj vedeli o tem. To opazimo šele, ko nas napadejo s **presenečenjem**, zato odgovor ne dà tistih sadov, ki jih hočemo doseči, čeprav so naši vojaki drzni in pogumni. Torej se moramo izuriti, da bomo mi tisti, ki bomo presenečali, kar je težka, a ne nemogoča naloga.
- 2) ODGOVOR
 - Ne sme prizanašati simpatizerjem in njihovim domovom. Nedopustno je, da uporniki napadejo vojašnico, postojanko, ne da bi prebivalstvo kaj vedelo. In če

¹⁵ Med tremi aretiranimi sta bila partizana samo Semič in Viki Zakrajšek, medtem ko Rafael Zakrajšek to ni bil.

¹ NAW, T-821, R-271, p. 491–499.

se ljudje bojijo, da bodo umrli pod partizansko roko, če bodo kaj povedali, naj se prav tako bojijo, da bodo umrli pod našo roko, če ne bodo ničesar povedali.

3) NAČIN AKCIJE PROTI UPORNIKOM V OBČASNIH ALI NENADNIH OČIŠČEVALNIH AKCIJAH

Kadar se zajamejo ujetniki, zapleni material itd., se po navadi vse izroči območnim karabinjerjem, ki poskrbijo, da pride na voljo kvesturi.

Drugi in ne vojaške oblasti izvajajo ovadbe vojaškemu tožilcu vojnega sodišča. Tako izgubimo možnost, da bi nadaljevali naše preiskave.

Na prvem sestanku na v. k. se je dogovorilo, da bodo naše enote spremljali karabinjerji iz območnih postaj. Zdaj se je položaj spremenil. Vojaške oblasti so organi sodne policije in lahko izvajajo ovadbe ali opravljajo preiskovalne ali obveščevalne akcije.

Vendar je dobro, če so karabinjerji z enotami in takoj posredujejo. Poskrbi naj se, da bodo karabinjerji lahko tako posredovali v premičnih sekcijah velikih enot, ki delujejo odvisno od nas.

Na vsak način bodo višja poveljstva vedno pokrila odgovornosti, izhajajoče iz previdnega in odločnega izvajanja zgoraj razloženih načel.

POVELJSTVO XI. ARMADNEGA ZBORA

Urad za operacije

ZAPISNIK S SESTANKA, KI GA JE IMEL EKSELENCA POVELJNIK NA POVELJSTVU GRENADIRSKÉ DIVIZIJE DNE 8. JANUARJA 1942-XX

Sestanka so se udeležili:

- poveljnik divizije »Granatieri«
- poveljnik divizije »Isonzo«
- poveljnik graničarjev
- poveljnik topništva a. z.
- poveljnik inženirstva a. z.
- generalni konzul Tallinucci
- načelnik štaba XI. a. z.
- načelnik štaba divizije »Granatieri«
- načelnik štaba divizije »Isonzo«
- kraljevi in cesarski tožilec na sodišču 2. armade (odsek Ljubljana)
- višji častnik karabinjerjev pri poveljstvu a. z.
- načelnik operacijskega urada a. z.
- načelnik obveščevalnega urada a. z.

Navodila, ki jih delim na tem sestanku, imajo vrednost izvršnih ukazov.

- 1) Zadeve, ki jih je obravnaval ekscelenca Ambrosio na sestanku 30. decembra lani na poveljstvu 2. armade.²

a) Udeležba pri nemških operacijah v Hrvaški:

V drugi polovici januarja bosta dve nemški diviziji delovali v jugovzhodni Bosni, da bi uničili glavnino uporniških sil, delujočih okoli Sarajeva. Posledica takšne akcije bi bila, da bi upornike potisnili proti zahodu in jugozahodu, se pravi proti črtam, ki jih zasedajo 2. armada in čete iz Črne gore. 2. armada bo sodelovala v tej akciji tako, da bo zaprla demarkacijsko črto, s čimer bo mogoče ustaviti in uničiti tolpe, ki bi hotele prodreti na okupacijsko ozemlje.

² Glej dok. 46.

Za izvedbo te naloge bo armada imela na voljo enote V. in VI. a. z. in nekaj enot iz vojske v Črni gori, kakor tudi divizijo »Ravenna«, ki pride iz Italije.

Poveljnik 2. armade je odredil, da morajo enote V. in VI. a. z. do 15. januarja trdno zasesti demarkacijsko črto. Pri ustavljanju nasprotnika je treba izraziti tudi možnosti topništva z njegovim daljnosežnim ognjem. Poleg tega je treba na veliko uporabiti letalstvo, bodisi za izvidništvo, bodisi za lažje bombardiranja.

Čeprav a. z. ni neposredno prizadet, bo izvedel ukrepe, ki naj okrepijo mejo s Hrvaško, da se prepreči, da bi uporniški oddelki, ki bi se izognili nemški akciji, prišli v Slovenijo. Poveljstva divizij in graničarjev morajo sestaviti načrt za okrepitev meje, pri čemer morajo upoštevati tudi uporabo topništva, in ga do 12. t. m. posredovati temu poveljstvu.

b) Okrepitev armade:

– poleg divizije »Ravenna« pridejo v armado naslednje enote:

= trinajst posadnih čet, od tega

5 za VI. a. z.

3 za V. a. z.

3 za intendanco 2. armade

2 za posadko na Reki

= šest skupin pehotne konjenice, od tega

3 za V. a. z.

3 za VI. a. z.

= legija črnih srajc za V. a. z.

= legija črnih srajc in skupina 3 dopolnilnih alpskih bataljonov za VI. a. z.

Moč teh dopolnilnih bataljonov znaša 700 mož; oboroženi so s puškami in puškomitraljezi; stopnja njihove izurjenosti je podpovprečna.

c) Odvzem enot armadi

= 6 bat. T M, sestavljenih iz vojakov letnikov 98 in 99. A. z. bo izgubil bat. 301 in 307; v zameno bo dobil en – dopolnilni – grenadirski bat., ki ne bo del grenadirske divizije

= Grenadirska divizija ne bo imela več legije črnih srajc ne dopolnilnih bat.

Hitra divizija bo izgubila konjeniški polk »Alessandria«, ki ga bo treba motorizirati.

= Divizija »Lombardia«, ki se mora spremeniti, bo zamenjana z divizijo »Murge« v mesecu februarju.³

d) Poveljstva obalne obrambe

Ustanovljeni bosta dve poveljstvi obalne obrambe, ki jima bosta poveljevala general (VI. a. z.) in polkovnik (V. a. z.).

e) Ekscelenca Ambrosio je v Rimu opozoril na to, da številka 270 pogrešanih, med katerimi je 14 oficirjev, ki jih je armada izgubila med septembrom in decembrom, lahko povzroči dvom, da so se taki elementi predali vse preveč lahko. Ekscelenca Ambrosio je izjavil, da enote preveva borbeni duh in da si je takšne izgube mogoče razlagati z načinom, na katerega se odgovarja na nenadne napade upornikov, ki skušajo preslepiti nasprotnika, kar dopušča misel, da se je kakšen naš človek dal premagati znatnim sovražnim oddelkom, s katerimi je prišel v stik.

f) Duce je rekel ekscelenci Ambrosiu, da je treba komunizem neusmiljeno zadušiti, in to povsod, z vsemi sredstvi, brez prestanka.

³ Pehotne divizije »Lombardia« niso zamenjali z divizijo »Murge« in je ostala na Hrvaškem (najprej v Delnicah in pozneje v Karlovcu) do italijanske kapitulacije.

Ekscelenca Ambrosio je posredoval duceju ustna navodila, ki jih je dal poveljnikom a. z.; navodila, ki jih je šef vlade popolnoma potrdil.

g) Položaj Italije v Dalmaciji

Ekscelenca Ambrosio je izrazil duceju svoje mnenje o tem in prikazal nujnost, da Italija prestavi svoje meje na Dinarsko gorstvo.

Duce je sporočil, da se mu zdijo popolnoma zastarele dalmatinske meje, ki so jih svoje čase vsilile trenutne okoliščine. Prestavljene bodo na Dinarsko gorstvo. V coni, ki bo italijanska, je torej že zdaj mogoče začeti obzirno odpravljati hrvatski vpliv in širiti odločen občutek, da ne bomo odšli. Z naše strani se moramo podobno vesti v Sloveniji. Tem ljudem je treba odločno dati vedeti, da **Italija ne bo odšla od tod.**

h) Na namig ekscelece Ambrosia, da italijanski vojak, vračajoč se z dopusta, prinaša s seboj občutek, da je doma vse veselo, je duce odgovoril, da gre za legendo, ki jo je treba onemogočiti, kajti domovina trpi hudo pomanjkanje. V nekatere vasi prihaja živež z nekajtedensko zamudo zaradi težav pri prevozu.

i) Ekscelenca Ambrosio je prinesel vtis, da se najvišje osrednje oblasti ne zanesejo več na slovensko prebivalstvo. Vztrajati pri naših vojaki, da se poveča ta občutek nezaupljivosti.

l) Ekscelenca Ambrosio je naposled poudaril naslednje zamisli:

– skrbeti je treba za varnost posadk, da ne bi bili presenečeni; poskrbeti je treba, da se nastanitveni objekti čimprej utrdijo. Pri tem vprašanju je vztrajal tudi ekscelenca Roatta;

– ustvariti in izpopolniti aktivno obveščevalno službo;

– vedno je treba imeti na voljo premične kolone za takojšen odgovor;

– odločno je treba ukrepati zoper uporniške tolpe; naglo zaslišanje sumljivih ljudi in ustrelitev dokazano sumljivih.

(Ta navodila veljajo seveda tudi za Hrvatsko, kjer ne obstajajo obveznosti, ki jih nalagajo civilne oblasti; vendar z nekakšnimi prilagoditvami in omejitvami lahko veljajo pravila za našo akcijo.) Sicer nam člen 301 vojaškega k. z. dovoljuje odločno in zelo hitro ukrepati zoper uporniške elemente.

– Navaditi se je treba postavljati zasede v gozdovih, kot to delajo uporniki.

– Ujetnikov ne voditi domov: po navadi predstavljajo breme, ki dà le malo ali nič, same upornike pa navdajajo z gotovostjo ali upanjem, da so relativno nedotakljivi.

– Zaščititi je treba informatorje.

– Stražarska mesta je treba zaščititi z zakloni in bodočo žico.

– Nikdar se ne sme nikomur zaupati, zlasti ne slovenskim oblastem, ki zaradi posebnega položaja lahko pridejo v stik z nami.

Moralna podpora: mora biti nenehna. Nameniti jo je treba tudi mladim častnikom, ki jih je treba naučiti praktičnega dela, ki ga ne poznajo. Častniki, dodeljeni propagandi, naj krožijo okoli in naj ne delajo samo za mizo.

Nastanitev: skrbi naj se, da bi bili objekti čimbolj udobni. Moštvo sme biti v vojašnici šele potem, ko so res opravljene vse dolžnosti.

Armadno središče za urjenje: zadnji tečaj je dal zadovoljive rezultate. Bil je za dokaz. V naslednjih tečajih bodo odstranjene številne pomanjkljivosti. Na tečaje je treba pošiljati prikladne ljudi, ki se lahko izpopolnijo in ki se morajo spoznati na uporabo orožja. Zbori naj se zavedajo, da se bodo udeleženci tečajev vrnili v svoje enote.

Naposled je ekscelenca Ambrosio izrekel besede tople pohvale obveščevalni službi, ki jo izvaja a. z. in še posebej grenadirska divizija.

2) **Urjenje:** sedanji položaj v Sloveniji nalaga vojski izrazit značaj manevrske, aktivne, nenehne akcije. Samo tako uporniki ne bodo imeli miru in ob vsakem njihovem poskusu bodo enote v najboljšem stanju za odgovarjanje. Menim, da morajo biti enote zaposlene predvsem z iskanjem komunističnih tolp, in ko jih odkrijejo, jih je treba zasledovati, obkoliti in uničiti. Moštvo je treba skušati prepričati, da smo vojska, ki se je utaborila na zasedenem ozemlju, in da mora vedno in v vsaki okoliščini izvajati potrebne varnostne ukrepe.

3) **Napad na Turjaku:**⁴ moške, ki so bili dodeljeni v okrepitev postaje karabinjerjev, so bili nastanjeni 500m od vojašnice. To je izredno huda napaka. Karabinjerji in mitraljezci bi morali biti skupaj. Uporniška tolpa, razdeljena na dve jedri, je hkrati napadla mitraljezce in karabinjerje. Akcija je trajala približno 90 minut, rezultate pa poznate (1 mrtev, 2 ranjena na naši strani; 3 mrtvi in več ranjenih na strani upornikov). Medtem je XI. bat. strojničarjev 3 kilometre stran, ki je slišal strele in videl goreče objekte, kar ostal v stanju pripravljenosti. Ni pomislil, kot bi bilo smiselno in kot bi predlagala zdrava pamet, da bi hitro prihitel na položaj. Te napake, poudarja, da se ne bi več ponovile v prihodnosti.

4) **Akcija v M. Gradišču in Bistri:** navajam tudi ti dve akciji, da bi se iz njih kaj naučili. V akciji v M. Gradišču⁵ moramo občudovati ofenzivni polet in junaštvo poveljnika patrolje (por. Campanella); vendar bi bila v akciji potrebna večja previdnost. Tolpe 80 mož, oborožene s strojnicami in na vzvišenem položaju, se ne napade s patroljo 16 mož, oboroženih samo s puškami.

Patrulje ne smejo biti manjše od voda in vedno morajo biti oborožene s kakšnim avtomatskim orožjem.

Tudi v akciji v Bistri⁶ nam je ušel uporniški vodja, to pa zaradi želje, da bi čimprej napadli. Morali bi biti previdnejši: najprej bi bilo treba tesno obkoliti zgradbo, potem

⁴ Štab 2. štajerskega bataljona na Pugledu je po prihodu Grosupeljske čete v bataljon sklenil napasti neko bližnjo italijansko postojanko; odločil se je za Turjak, kjer je bila karabinjerska postaja s tremi karabinjerji, dvema bivšima orožnikoma in oddelek osmih vojakov iz 11. strojničnega bataljona iz Velikih Lašč. Ker ni bilo predvidenega sodelovanja domačih aktivistov OF, se je napad v noči na 7. januar izjalovil. Karabinjerji so se umaknili na podstrežje in od tam odbili napad. Branilci so imeli mrtvega in dva ranjena, partizani pa tri mrtve in hudo ranjenega komandirja Dolfeta Jakhla, ki je drugi dan umrl. Italijanska vojska je nato dva dni zaman preiskovala območje, je pa aretirala 45 oseb iz Velikih Lašč in okolice ter jih odpeljala v ljubljanske zapore. (Arhiv RSNZ, poročilo pov. div. sard. gren. 78/79-1941, dne 13. 2. 1942; arhiv IZDG, VK, f. 3/VI it., poročilo pokr. org. faš. stranke za Lj. p. 10. 1. 1942; Polič: Čudežna pomlad, str. 61-67; Ferlež: Druga grupa odredov, str. 187-191).

⁵ Drugi štajerski bataljon je na pohodu od Tisja, kjer mu ni uspelo priti na nemško zasedbeno območje, proti Molniku 26. decembra 1941 pri Primskovem trčil na italijansko vojsko iz 14. minometnega bataljona iz Št. Vida pri Stični, ki je preiskovala tamkajšnje območje in se z njo bojeval. Italijanska vojska je imela 8 ranjenih, med njimi omenjenega poročnika, partizanski bataljon, ki se je nato napotil na Pugled, pa dva ranjena in enega ujetega. (Zbornik NOV, VI/1, dok. 216, poročilo zunanje karab. čete Ljubljana, št. 272/I, dne 26. 12. 1941; Ferlež: Druga grupa odredov, str. 178-187. Glej tudi Polič: Čudežna pomlad, str. 66.)

⁶ Neki zaupnik italijanskih oblasti je 25. decembra 1941 opozoril na navzočnost dveh privrženec narodnoosvobodilnega gibanja (bila sta Anton Gradišnik-Janoš in Avgust Merlak iz bivšega Krimskega bataljona) v Bistri pri Borovnici. Italijanske sile, ki jih je tja poslal general Robotti, so obkolile hišo in napadle partizana, ki sta se branila s streljanjem in pri tem ranila karabinjerja in vojaka. Italijanska vojska je nastopila tudi s plamenometalci in razstrelivom; pri tem je bil ranjen vojak. Partizanoma je uspelo uiti skozi hišna vrata ob Ljubljani. (Zbornik NOV, VI/1, dok. 217, Robottijeva brzozavka št. 02/10355 op., dne 26. 12. 1941 pov. 2. armade.)

pa ukrepati. S tem nočem zmanjševati ofenzivnega duha v moštvu, marveč želim, da bi vsako akcijo vedno vodili po zdravi pameti in po veljavnih taktičnih pravilih.

Skratka, vedno se je treba držati dobre taktike.

5) **Obveščevalna dejavnost:** okrepiti in izpopolniti je treba obveščevalno dejavnost, da bi mogli doseči naslednje cilje:

- priti je treba do vodilnega dela komunističnega in iredentističnega gibanja, da se naposled odkrijejo voditelji, da se udari po njih in se odstranijo;
- izogibati se je treba presenečenjem: zdaj uporniške tolpe ravnaajo po mili volji; ustanavljajo se, urijo se in premikajo se, mi pa o tem nič ne vemo. Tega se zavedamo šele takrat, ko nas napadejo s **presenečenjem**, zato tudi odgovor ne dà tistih sadov, ki jih hočemo, pa čeprav so naši vojaki drzni in pogumni. Torej se moramo izuriti, da bomo mi tisti, ki bomo presenečali, kar je težka, vendar ne nemogoča naloga.

6) **Odgovor:** ne sme prizanašati simpatizerjem in njihovim domovom. Nedopustno je, da se uporniki pripravljajo na napad na vojašnico, postojanko, čeprav po prenočitvi v neposredni bližini, ne da bi prebivalstvo kaj vedelo o tem. In če se ljudje bojijo, da bodo umrli pod partizansko roko, če bodo kaj povedali, naj se prav tako bojijo, da bodo umrli pod našo roko, če ne bodo ničesar povedali.

7) **Način akcije proti upornikom v občasnih in nenadnih očiščevalnih akcijah:**

Kadar se zajamejo ujetniki, zapleni material itd., se po navadi vse izroči območnim karabinjerjem, ki poskrbijo, da pride na voljo kvesturi.

Drugi in ne vojaške oblasti izvajajo ovadbe vojaškemu tožilcu vojnega sodišča. Tako izgubimo možnost, da bi nadaljevali naše preiskave.

Na prvem sestanku na v. k. se je dogovorilo, da bodo naše enote spremljali karabinjerji iz območnih postaj. Zdaj se je položaj spremenil. Vojaške oblasti so organi sodne policije in lahko izvajajo ovadbe ali opravljajo preiskovalne ali poizvedovalne akcije.

Vendar je dobro, če so karabinjerji z enotami in takoj posredujejo. Poskrbi naj se, da bodo karabinjerji lahko tako posredovali v premičnih sekcijah velikih enot, ki delujejo odvisno od nas.

Na vsak način bodo višja poveljstva vedno pokrila odgovornosti, izhajajoče iz previdnega in odločnega izvajanja zgoraj razloženih načel.

8) **Zmanjšanje števila mož v službi javnega reda.**

Ekscelenca Roatta je med nedavnim obiskom v Ljubljani⁷ opazil, da je okoli sodnije veliko patrolj – oboroženih s puškami – v nadzorstveni službi. Veliko bolj prikladno je zgraditi kamnite bunkerje s kakšnim avtomatskim orožjem – poleg

⁷ Načelnik generalnega štaba kopenske vojske, general Mario Roatta je v začetku januarja 1942 na svojem inšpekcijskem potovanju v zahodnem delu zasedbenega območja 2. armade (glej dok. 50, op. 3) obiskal tudi Ljubljano. Ugotovil je, da je na cesti od Postojne do Ljubljane potrebno spremstvo, da morajo v Ljubljani vojaki na prostem nositi nabito puško, da tam vojaki sredi mesta patroljirajo po naročilu karabinjerjev in policije, da so na nekaterih točkah majhni oboroženi oddelki na voljo funkcionarjem javne varnosti (policije), da se vojaki v takšni službi počutijo utrujene, da se prebivalstvo vede ravnodušno, kot da se dejansko ne bi videli vojaki in enote. Povedali so mu, da mora 11. armadni zbor poleg straž, spremstva in zavarovanja prometnih zvez dati na voljo organom javne varnosti okoli 1300 vojakov za majhne boje, da je treba upoštevati odsotnost deset tisoč vojakov, ki so na dopustu, in da so vojaki v službi videti utrujeni. Zvedel je tudi, da je v Ljubljani vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja, čigar veje segajo na občino, v ječe, bolnišnice itd. in ki vzbuja spoštovanje vsega prebivalstva, kar je pokazala manifestacija OF 3. januarja 1942. Nato je Roatta glede Ljubljanske pokrajine sklenil:

»Lahko nam prija zatrevanje, da je v Sloveniji in Ljubljani vse v redu; vendar je to sočutna laž.

tistega, ki je znotraj – kakor pa zaposlovati toliko osebja. Poveljstvi divizij naj se povežeta s krajevnimi civilnimi oblastmi in organi j. v. ter izpeljeta to načelo tam, kjer je to mogoče in gospodarno. In naj mi poročata o konkretnem izidu takih stikov.

- 9) **Taktika »trojk«:** edini ukrep, primeren temu, da se izognemo takšni taktiki je, da preprečimo vojakom, da se sami gibljejo okoli.
- 10) **Poskus osvoboditve Šerčerja:** kaže, da so uporniki organizirali akcijo, da bi osvobodili Šerčerja med njegovim prevozom iz zapora na kraj usmrtitve. Vendar akcije niso niti poskusili.⁸ To navajam, da še enkrat opozorim na to, da je treba v takšnih primerih vedno poskrbeti za vse mogoče varnostne ukrepe.
- 11) **Tajnost telefonskih pogovorov:** Skoraj vsem telefonskim pogovorom se prisluškuje. Zato se ne sme razločno posredovati pogovorov operativnega značaja. Višje oblasti bomo prosili za teleprinterje, ki naj bi jih postavili na poveljstvih divizij.
- 12) **Dopusti:** zaradi prevoznih zahtev je ministrstvo ukinilo dopuste za vojake od 10. 1. do 10. 2.
- 13) **Razsvetljava barak:** želim, da imajo vse barake razsvetljava. Kjer ni električne luči, je treba poskrbeti za drugačno vrsto razsvetljave (sveče, karbidovke itd.). Nedopustno je, da obstajajo temne barake. To je proti pravilom in proti najosnovnejšim zahtevam.
- 14) **Požari v barakah:** Bila sta že dva primera požarov v barakah z velikimi izgubami materiala, zlasti orožja. Vsi so dolžni, da ne zanemarjajo varnostnih ukrepov, da se preprečijo takšni pojavi. Odredil sem, da mora biti v vsaki baraki poleg vsake peči mož, ki odgovarja zanj. Ne morem dopustiti, da se tako dragocen material, kot je orožje, izgublja zaradi malomarnosti posameznika. Vztrajam pri tem in imam za odgovorne poveljnike enot, če se takšne neprijetnosti spet ponovijo. Treba je prenehati z iskanjem opravičil zanje. /.../⁹
- 15) **Utrjeni tovornjaki.** Po pregledu raznih rešitev, ki so jih proučila poveljstva, sem se odločil za najbolj gospodaren in hiter sistem, se pravi tistega, po katerem se ob bok tovornjaka namestijo železniške tračnice. Tako se dobi zadostna

Sistem razprševanja moštva, ki je oboroženo samo s puškami, za pomoč krajevnim karabinerjem ali za 'oborožene točke' kot pred letom 1914, ni v redu.

Danes je v vseh primerih in še posebej, ko gre za nastop proti oboroženemu ljudstvu, nekdanji način kordona prav smešen. Poslopja se danes varujejo z avtomatičnim orožjem in topovi na položajih in s 'španskimi jezdec' in ulice se ogledujejo z oklepnimi avtomobili in z do zob oboroženimi vođi na avtomobilih ali peš.

Uprava lahko ostane, če hoče, v rokah civilnih oblasti in te lahko pokažejo, kakšno službo za vzdrževanje reda želijo, toda nadaljnje ukrepe morajo sprejeti vojaške oblasti z organskimi oddelki po poveljih častnikov.« (NAW, T-821, R-356, Zbornik NOV, XIII/2, dok. 5, poročilo SMRE 10. 1. 1942 [Promemoria No. 76 per l'Ecc. Capo di S. M. Generale.])

⁸ Član CK KPS Boris Kraigher je 21. decembra 1941 na sestanku naročil sekretarju rajonskega odbora OF Barje Matiji Škrabu, naj organizira skupino, ki bo še isti večer postavila zasedo pri strelišču na Dolenjski cesti. Domnevali so namreč, da bodo na smrt obsojene Ljuba Šerčerja in pet sobojevnikov ustrelili na ljubljanskem strelišču. Vendar zaradi zelo zastraženega strelišča naloge ni mogel izvesti. Italijanska vojska smrtno obsodbe nad to skupino obsojencev namreč ni izvršila tam, temveč pri Strahomerju blizu Tomišlja. Glej dok. 35, op. 20. (Matija Škraba: Šest vancev. Iz kronike Iške vasi. Naša komuna 22. 12. 1980.)

⁹ Nečitljiv Robottijev lastnoročni pripis s črnolom.

zaščita. Vsak zbor naj tako opremi vsaj 2 do 3 tovornjake in tako bodo vedno pripravljene, da bodo lahko intervenirali v primeru potrebe. /.../¹⁰

Ekscelenca poveljnik je omenil opozorilo, ki ga je dobil od poveljnika grenadirske divizije, da se pri raznih ljubljanskih tovarnah v soboto zvečer po plači pojavijo osebe, ki vabijo in silijo delavce, naj podarijo od 30 do 40 lir za upornike. /.../¹¹

Naposled je ekscelenca poveljnik prebral nekaj odlomkov iz štirinajstdnevnega poročila obveščevalnega odseka divizije »Isonzo«, da se vse bolj poudari potreba po obrambi zoper upornike.¹²

Dok. 49

Zapisnik z obiska visokega komisarja za Ljubljansko pokrajino pri poveljniku XI. armadnega zbora 24. 1. 1942.¹

POVELJSTVO XI. ARMADNEGA ZBORA
Urad za operacije

ZAPISNIK Z OBISKA VISOKEGA KOMISARJA ZA LJUBLJANSKO POKRAJINO PRI POVELJNIKU A.Z. NA VRHNIKI DNE 24. JANUARJA

Visoki komisar je sporočil, da je v Rimu dobil vpogled v ducejev razglas, ki ureja odnose med vojaškimi in civilnimi oblastmi na področju javne varnosti v Ljubljanski pokrajini.²

Poveljnik a.z. je dal na znanje, da se o zadevi ne more pogovarjati, ker čaka na navodila, ki si jih je pridržal poveljnik armade.³

Vendar pa so bila pregledana naslednja pomembnejša vprašanja, ki jih je poveljstvo a.z. že predlagalo visokemu komisariatu kot potrebna za skrb nad javnim redom:

¹⁰ Nečitljiv Robottijev lastnoročni pripis s črnilom.

¹¹ Nečitljiv Robottijev lastnoročni pripis s črnilom.

¹² Tega poročila nisem našel v naših arhivih.

¹ NAW, T-821, R-271, p. 467-468.

² Glej dok. 53.

³ Grazioli je 12. februarja 1942 z brzojavko vprašal Roatto, kdaj bo izdal navodila za izvajanje Mussolinijevega odloka. Roatta mu je odgovoril drugi dan, da je to storil 12. februarja. Grazioli je spet brzojavil 14. februarja, da bi rad imel z njim pogovor. (Arhiv IZDG, VK, f. 2/ XII it., Graziolijevi brzojavki 282/7 in Roattov odgovor št. 2252.)

Poveljstvo 2. armade je tako šele 12. februarja 1942 izdalo navodila za izvajanje Mussolinijevega razglasa z dne 19. januarja 1942, ki jih je poslalo poveljstvu XI. armadnega zbora in visokemu komisarju za Ljubljansko pokrajino. Glede obrambe javnega reda so navodila takole razmejila pristojnosti med vojsko in civilno upravo: »V rednih primerih, v katerih so zadostne sile policije, ki so neposredno podrejene političnim oblastem, je izvajanje v pristojnosti slednjih; v primerih, v katerih omenjene sile, po presoji političnih oblasti ne zadostujejo, je izvajanje na zahtevo teh oblasti, v pristojnosti vojaških oblasti; v izjemnih primerih (kakor: nepredvidena in vidna nevarnost – ukrepi, ki so po presoji nujni za dopolnitev tistih, ki so vojnega značaja – in podobni), so vojaške oblasti pooblaščenice posredovati na lastno pobudo, s tem da obvestijo politične oblasti.« (Arhiv IZDG, f. 206/IV it., navodila pov. 2. armade, št. 1780 tajno, dne 12. 2. 1942.) General Robotti je besedilo Mussolinijevega razglasa in Roattova navodila s svojim pojasnilom 17. februarja 1942 poslal poveljstvu divizij, graničarjev, topništva in inženirstva in na koncu zapisal, da navodila veljajo od 20. februarja 1942 dalje. (Arhiv IZDG, f. 206/IV it., pismo pov. XI. a.z., št. 02/1124 op., dne 17. 2. 1942.)

- 1) Nova osebna izkaznica za prebivalstvo: v.k. je povedal, da bo pripravljena do konca marca, razdeljena bo vsem moškim med 18. in 50. letom.⁴
- 2) Prepustnica, brez katere se prebivalstvo ne sme gibati iz kraja v kraj: to bo izdajal v.k.⁵
- 3) Pas okoli Ljubljane: v.k. bo posredoval predloge, rešitev pa se bo poiskala s skupnim soglasjem.⁶
- 4) Obramba najpomembnejših poslopij v Ljubljani: v.k. bo določil poslopja, vojaške oblasti pa bodo pogledale, kaj se da storiti.
- 5) Patruljna služba v Ljubljani in pokrajini: Če bo kvestura to lahko opravila, bo opravila, če ne, pa bo to prepustila vojaškim oblastem, vendar bo za to določila agente j.v. in karabinerje za tisti del, ki zadeva temeljno službo.

⁴ Poveljnik XI. armadnega zbora, general Robotti je 11. januarja 1942 pisal visokemu komisarju Grazioliju, da imajo partizani lažne osebne iskaznice in prepustnice, ki jih dobivajo tudi od uradnikov nekaterih občin. Zato je prosil Graziolija, naj prekliče veljavnost vseh izkaznic in uvede nove, ki jih bo težko ponarediti. Poleg tega naj bi poostрил nadzor nad ljudmi, ki imajo opravka z izdajanjem osebnih izkaznic. Grazioli je odgovoril čez tri dni, da je že povedal Robottiju, da bodo uveljavljene nove izkaznice, kar pa zahteva nekaj časa. (Arhiv IZDG, VK, f. 16/II it., Robottijevo pismo št. I/181, dne 11. 1. 1942, Graziolijevo pismo št. 212/6/zaup. FP, dne 14. 1. 1942.)

Visoki komisar Grazioli je nato 24. januarja 1942 izdal odredbo št. 7 o uvedbi osebne izkaznice, in to za vse osebe, ki so starejše od 15 let. Najprej morajo zanjo zaprositi vse osebe moškega spola od 15 do 50 let starosti in nato še ostale. Občine pa morajo poskrbeti, da se osebne izkaznice izdajo najkasneje do 10. marca 1942. 9. marca je z odredbo št. 40 ta rok podaljšal do vključno 20. marca 1942. Vse to pa je razveljavil 9. marca, ko je izdal »določbe za prihajanje v mesto Ljubljana in za odhajanje iz mesta« kot svojo odredbo št. 41. (Službeni list za Ljubljansko pokrajino, št. 8, dne 28. 1. 1942; št. 20, dne 11. 3. 1942 in št. 21 dne 14. 3. 1942.)

Medtem je poveljstvo XI. armadnega zbora 10. marca sporočilo Grazioliju, da so župani dali osebne izkaznice tudi onim, ki so rojeni v njihovi občini, vendar so že pri partizanih. Grazioli je odgovoril, da lahko občinski uradi po njegovi odredbi izdajo osebne izkaznice samo prebivalcem svoje občine, ko so preverili njihovo istovetnost. Pri občinskih uradih še ni prijavnih uradov in jih bo njegov statistični urad šele začel vzpostavljati na podlagi izida ljudskega štetja. Šele takrat bo mogoče nadzorovati, da so osebne izkaznice dobili tudi drugi. Poročal je, da je ukazal, naj njegovi italijanski uradniki in okrajni komisarji pogosteje nadzorujejo izdajanje osebnih izkaznic, ter sklenil: »Nedvomno bo mnogo nevséčnosti zaradi občinskih uradov, ki še niso organizirani in nimajo pripravljenega in politično zanesljivega osebja.« Pozneje se je poveljstvo armadnega zbora pritoževalo, da lahko posamezniki dobijo osebne izkaznice po predložitvi delavske knjižice. (Arhiv IZDG, VK, f. 16/II it., pov. X. a.z., št. I/1563 in I/2350, dne 10. 3. in 2. 4. 1942, Graziolijevi pismi št. 429/6/zaup. in 607/6/zaup., dne 11. 3. in 10. 4. 1942.)

⁵ Visoki komisar Grazioli je 6. februarja 1942 izdal odredbo št. 17. o uvedbi potne dovolilnice za občino Ljubljana, in to za vse osebe, starejše od 14 let. Obveznost velja od 20. februarja 1942 dalje, vendar je z novo odredbo št. 28, dne 17. februarja 1942 ta rok prestavil na 1. marec 1942. (Službeni list za Ljubljansko pokrajino, št. 11, dne 7. 2. 1942 in št. 14, dne 18. 2. 1942; Slovenec 8., 19. in 24. 2. 1942.) Glej dok. 62, op. 4.)

⁶ Italijanske vojaške in civilne oblasti so po nekaj mesecih oboroženega boja slovenskega naroda, združenega v Osvobodilni fronti pod vodstvom KPS, ugotovile, da je vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja v Ljubljani. Da bi ločile mesto od podeželja, so vojaške oblasti januarja 1942 začele okrog mesta graditi žično oviro. Z njo so obdale mesto 23. februarja 1942 in uvedle strog nadzor nad prihajanjem v mesto in odhajanjem iz njega, in to samo s prepustnicami. Isti dan je vojska začela izvajati prve množične racije v Ljubljani (glej dok. 57, op. 3). T.i. obrambni pas okrog Ljubljane je vojska dograjevala tako rekoč skoraj do konca italijanske okupacije in so stroški za gradnjo presegle 12 milijonov lir. Žična ovira je bila dolga 41 km, ob njej je bilo več kot 60 zidanih ali betoniranih bunkerjev, v katerih je »varovalo« t.i. obrambni pas nekaj tisoč vojakov. Okoli Ljubljane, v samem pasu in v mestu je poveljstvo XI. armadnega zbora razmestilo razmeroma precej lahkega in težkega topništva. (Juvančič: Italijanski okupator v Ljubljani, str. 99–105.)

Tudi za to vprašanje bo v.k. posredoval predloge.

- 6) Visoki komisar zahteva – če bi javni red prišel pod vojaške oblasti – da se vsako jutro pošljejo novice o noči.
- 7) Častniki in podčastniki nekdanje jugoslovanske vojske: v.k. bo predpisal, da se vsak dan prijavljajo, razporejeni po činih.

V.k. je potem omenil:

- svojo namero, da organizira manifestacijo, ki bi pozivala prebivalstvo, naj ne hodi iz hiš, da bi počastilo spomin Slovencev, ki jih ubijejo krajevni komunisti,
- odvisnost od kvestorja, kot to določajo nova navodila iz razglasa. O tej zadevi ni imel poveljnik a.z. kaj reči, ker pričakuje napovedana navodila poveljnika armade.

Dok. 50

Navodilo poveljstva 2. armade 27. 1. 1942 za pripravo načrtov o novi razmestitvi podrejenih enot.¹

bg; kopija

izvirnik v op. 1

POVELJSTVO 2. ARMADE
Urad za operacije
Št. 2/C tajnega zapisnika

P. M. 10, 27. januarja 1942/XX

Zadeva: Organizacija ozemlja armade²

EKSCELENCI POVELJNIKU V. A. Z.	V. P. 41
EKSCELENCI POVELJNIKU VI. A. Z.	V. P. 39
EKSCELENCI POVELJNIKU XI. A. Z.	V. P. 46

- I. – Mogoče je, da se okrepi uporniško gibanje v coni, ki jo zaseda 2. armada. Glede na to bo armada poskrbela za ukrepe, ki so zdaj še nepredvidljivi, kajti v bistvu so odvisni od sklepov od zgoraj in od splošnega položaja.
- II. – Med možnostmi, ki jih je treba upoštevati, je tudi ta, da bi armada morala – tudi v primeru, o katerem je beseda – obdržati zasedeno celotno cono, ki jo zdaj zaseda.
- III. – V omenjeni možnosti je jasno, da se ne bi mogle držati vse sedanje posadke, stražiti vse prometne zveze, ki se zdaj stražijo. Takšno ravnanje bi namreč lahko pripeljalo do tega, da bi bili slabotni povsod in brez zadržkov ali pa še posebej ustregli nameram nasprotnika.
- IV. – Zato mislim (še vedno glede na zgoraj omenjeno):
 - a) – da morajo biti sile zbrane v velikih posadkah (po možnostih kot polki ali

¹ Arhiv VZI, it. arh., šk. 91, fasc. 7, dok. 4-2; 1 l. Dokument ima na vrhu opombo, da je izvirnik v operacijskem uradu. V naših arhivih ga nisem našel.

² Potem ko je Mussolini 19. januarja 1942 nalogo obrambe javnega reda v Ljubljanski pokrajini in Dalmaciji zaupal vojaškim oblastem (varovanje javnega reda je bila še dalje naloga civilne uprave, ki je imela za to na voljo policijo, karabinjerje, financarje in obmejne miličnike), je imenoval za poveljnika 2. armade generala Mario Roatta, medtem ko je general Vittorio Ambrosio prevzel dotedanjo Roattovo mesto v Rimu. Nekaj dni je Ambrosia oz. Roatto na Sušaku nadomestoval poveljnik armadnega zbora, general Renzo Dalmazzo. Ko je Roatta 25. januarja prispel na Sušak, je čez dva dni izdal ta navodila.

legije – vsaj dva bataljona – s topništvom) v pomembnih naseljenih središčih, ki – na splošno – obvladujejo okolišnjo pokrajino;

- b) – da se omenjene posadke utrdijo, **pri čemer izpeljejo vsa potrebna utrjevalna dela**, v samih krajih ali njihovem delu ali pa na položajih, ki jih morajo nemudoma prevzeti; to pa tako, da bo mogoče **zanesljivo** odbijati nasprotnikove napade, pa čeprav bi bili začasno »odrezani«;
- c) – da si vsaka divizija oblikuje in ima pri roki mobilno rezervno, namenjeno – morebiti v sodelovanju z delom sosednjih posadk, ki so zgoraj omenjene – delovanju v prostoru med posadko in posadko;
- d) – da se stražijo samo najpomembnejše prometne zveze in da se premiki za oskrbo itd. po njih opravljajo samo v krepkih kolonah.³

V. – Glede na to prosim ekscelence v naslovu, naj proučijo vprašanje in mi do 5. februarja sporočijo, kakšna navodila nameravajo izpeljati s svojimi silami, da bi to poveljstvo lahko izdalo ukaz za zgoraj omenjene ukrepe.⁴

In sicer je treba upoštevati:

- 1. – velike prometne zveze skupnega pomena, ki naj bi bile po moje še naprej zastražene, so naslednje,
 - vse železniške proge, ki so zdaj pod nadzorstvom,
 - cesti:
 - Ljubljana–Kočevje–Delnice,

³ Načelnik generalnega štaba kopenske vojske, general Mario Roatta je v začetku januarja 1942 opravil inšpekcijsko potovanje na zahodnem delu zasedbenega območja 2. armade v Ljubljanski pokrajini in Hrvaški. Potem ko se je seznanil z razmerami v Ljubljani (glej dok. 48, op. 7), je odpotoval na Hrvaško. Obiskal je Sušak, Vrhovine, Karlovac, Jastrebarsko, Ogulin in Delnice. Tam se je seznanil z zelo neugodnimi razmerami, ko je partizanska vojska držala obkoljene italijanske posadke, da so jih morali oskrbovati z letali. Po svoji vrnitvi v Rim je Roatta napisal obsežno poročilo o razmerah v Ljubljanski pokrajini in Hrvaški.

Roatta je v svojem poročilu navedel tri možnosti za obvladovanje ali izboljšanje neugodnih razmer. Prva možnost bi bila skupen nastop vseh okupatorjev proti narodnoosvobodilnemu gibanju, tj. izvesti veliko skupno ofenzivo z velikimi silami ne glede na to, čigava je območje. Druga možnost bi bila očistiti samo tista območja, ki so priključena k Italiji, tj. Ljubljansko pokrajino in Dalmacijo, dobro zavarovati njune meje, vse drugo pa začasno prepustiti nasprotniku. Tretja možnost bi bila umakniti majhne izpostavljene posadke v večje postojanke, zavarovati najnujnejše železnice, ustvariti premične oddelke za čiščenje vmesnih območij. Sam se je zavzel za tretjo možnost in je naročil poveljniku 2. armade, generalu Ambrosiu, naj prouči ukrepe za tretjo možnost. NAW, T-821, R-356; Zbornik NOV, XIII/2, dok. 5, poročilo SMRE 10. 1. 1942 (Promemoria No. 76 per l'Ecc. il Capo di S. M. Generale.) Glej tudi Giacomo Zanussi: *Guerra e catastrofe d'Italia*, 2. ed. Vol. I, giugno 1940 – giugno 1943. Roma 1946, str. 179–180. Na Roattovo poročilo, ki je 15. januarja prispelo v operacijski oddelek vrhovnega poveljstva oboroženih sil, je nekdo pripomnil, da je tretja možnost le začasna, dokler zavezniki ne najdejo boljše. Na podlagi Roattovega poročila je načelnik generalnega štaba oboroženih sil, maršal Ugo Cavallero napisal »sporočilo za duceja« (Appunto per il Duce), v katerem je povzel tri Roattove možnosti za premaganje razmer. Menil pa je Cavallero, da je prava rešitev razmer vendarle v »veliki in usklajeni akciji med našimi in nemškimi enotami, po načrtu, ki je že v delu in ki bi ga morali čimprej začeti uresničevati«. Pri tem je najbrž mislil na skupno operacijo v vzhodni Bosni, ki jo mi poznamo kot drugo sovražno ofenzivo in je trajala od 15. januarja do 7. februarja 1942. Cavallero je predlagal, naj bi v Ljubljanski pokrajini odgovornost za obrambo javnega reda prenesli na vojaške oblasti, naj bi v Hrvaški v 3. coni prenesli na vojaške oblasti tudi civilno upravo in naj bi Ljubljansko pokrajino in zasedeno Hrvaško razglasili za operacijsko cono; takrat so ju imeli samo za vojno cono. (NAW, T-821, R-356, Appunto per il Duce, 13. 1. 1942. Glej tudi Ugo Cavallero: *Comando Supremo. Diario 1940–1943 del Capo di S. M. G. Roma 1948*, str. 177, 197, 218, 224, 227, 239; dalje: Cavallero, *Comando Supremo*.)

⁴ Kaj je storilo poveljstvo XI. armadnega zbora, glej dok. 51, op. 8.

- Ljubljana–Novo mesto–Karlovac;
- cestni pas po dolgem Reka–Knin–Split–Dubrovnik–Kotor;
- prečnice glede na ta cestni pas:
 - ki vodijo od Reke in Senja proti Karlovcu,
 - Otočac–Bihać,
 - Knin–Drvar,
 - Sinj–Livno–Bugojno,
 - Metković–Mostar–Konjic,
 - Mostar–Kalinovik,
 - Dubrovnik–Trebinje.

Tudi glede tega predloga želim zvedeti, kaj menijo poveljniki, navedeni v naslovu. 2. Zanašam se na to, da bom v ustreznem trenutku imel na voljo letalske sile, oklepne avtomobile in tanke, in to razmeroma večje od sedanjih.

Vendar morajo zahtevani načrti upoštevati le sile in sredstva, ki so sedaj na voljo.

GENERAL ARMADNEGA ZBORA
POVELJNIK
(Mario Roatta)

Dok. 51

Točke za sestanek in povzetek pogovora poveljnika XI. armadnega zbora s poveljnikom 2. armade 28. 1. 1942.¹

TOČKE ZA SESTANEK Z EKSCLENCO ROATTO

- Odnosi s civilnimi oblastmi²
- Premestitev poveljstva armadnega zbora v Ljubljano³
- Premestitev 1. grenadirskega polka (Kočevje – Ribnica – Vrhnika)⁴
- Naša navodila za nadomestitev s približno 1500 topničarji 11. top. polka a. z.⁵
- Dodelitev konjeniškega polka – Premislek⁶
- Položaj upornikov – Akcija, ki se pripravlja⁷

¹ NAW, T-821, R-271, p. 456–460, 466.

² Glej dok. 52.

³ Poveljstvo XI. a. z. so 11. marca 1942 premestili z Vrhnike v Ljubljano.

⁴ Že jeseni 1941 sta zamenjala svoji zasedbeni območji 1. in 2. grenadirski polk divizije sardinskih grenadirjev, 1. se je iz Ljubljane premestil v Kočevje in okolico in je 2. prišel na njegovo dotedanje mesto.

⁵ Ker so nekatere enote XI. armadnega zbora februarja 1942 morale na Hrvatsko, je poveljstvo 2. armade 3. februarja ukazalo, naj odide v XI. armadni zbor »za varnostno službo v cono Ljubljana« 1600 topničarjev brez topov. Iz njih naj ustanovijo 3. (z dvema divizionoma) in 10. bojno skupino armadnega topništva (z enim divizionom). Obe bojni skupini so res ustanovili februarja 1942 in ju razmestili med Kočevjem in Ljubljano; prva je štela 1117 mož in druga 556 mož. Kmalu so ju ukinili in moštvo vključili v divizijo sardinskih grenadirjev. (Arhiv IZDG, f. 658/II it., povelja pov. 2. armade 3., 13. in 26. 2. 1942.)

⁶ Ker so diviziji sardinskih grenadirjev nameravali odvzeti 1. grenadirski polk in ga poslati na Hrvatsko, so ji zato mislili poslati neki konjeniški polk.

⁷ V začetku decembra 1941 ustanovljeni 3. slovenski ali Šercerjev bataljon (komandant Miloš Zidanšek, politični komisar Dušan Pirjevec) je do srede januarja 1942 ustvaril majhno osvobojeno zemljo med Krimom in Loško dolino s središčem na Kožljeku in vedno bolj

- Dopolnitve za grenadirje⁸
- Manifestacija, določena s strani a. z. za 26. januar⁹

POVZETEK TISTEGA, KAR JE POJASNIL EKSCLENCA POVELJNIK 2. ARMADE MED SVOJIM OBISKOM NA VRHNIKI 28. JANUARJA

1) PREVRATNO PETJE VOJAKOV

Dogodek je treba ustrezno kaznovati. Če se izkaže, da vojaki niso bili pijani, morajo biti ustreljeni.¹⁰

2) ODNOSI S CIVILNIMI OBLASTMI

Vojaškim oblastem je zaupana obramba javnega reda.¹¹ Z »obrambo« se misli izvajanje vseh ukrepov, ki se nanašajo na priložnostno ali stalno posredovanje oboroženih sil, in sicer:

- civilne oblasti bodo pojasnile, katere elemente je treba ščititi, ne da bi se razlagali načini;
- vojaške oblasti bodo ukrepale, kot se jim bo zdelo primerno.

Predvidena je tudi obramba **javnega reda na pobudo vojaških oblasti**, o čemer se obvestijo civilne oblasti. Takšen primer se pojavi, kadar se razkrije potreba po očiščevalnih akcijah, zasedbi krajev itd., torej po operacijah, ki imajo značaj resničnih vojaških dejanj proti upornikom.

Če bi vojaške oblasti imele potrebo po drugih vprašanih (policijska ura, zaprtje lokalov itd.), bi ukrepale v soglasju s civilnimi oblastmi.

Seveda bodo ostale temne lise, torej takšne, ki jih razglas ni pokrtil; v takih primerih se ukrepa po zdravi pameti.

Že napovedana inačica razglasa bo zadevala samo Dalmacijo, kjer zaradi pooblastil, ki jih je zakon dal eksc. Bastianiniju,¹² ne bodo mogoče akcije na pobudo vojaških oblasti.

vznemirjal italijanskega okupatorja. Zato je sredi januarja začel vpadati na osvobojeno ozemlje, pri čemer je prišlo do spopadov. V spopadu, ki je bil 15. januarja v Bezuljaku, je oddelek graničarjev in karabinjerjev ujel 4 borce (dva sta bila ranjena), dva sta pa padla, padel je tudi poveljnik karabinjerske postaje Cerknica. (Arhiv IZDG, VK, f. 3/II it., poročila pov. X. bat. RGF 16. in 18. 1. 1942 ter okraj. glav. Logatec št. 370 zaupno, dne 18. 1. 1942.) Naslednja spopada sta bila 18. januarja na Otavah in nad Padežem z oddelki 11. bataljona rušilcev z Velikih Blok. Ko so karabinjerji v Logatcu zaslišali ujetnike, so od njih zvedeli za tabor Šercerjevega bataljona, vendar so kopije zaslišanj šele čez deset dni na pritisk vojske poslali njenim poveljstvom. Poveljstvo XI. armadnega zbora je konec januarja 1942 ukazalo poveljstvu divizije sardinskih grenadirjev, naj pripravi ofenzivno operacijo. Glej dok. 56, op. 10.

⁸ Najbrž misli na prihod 2. dopolnilnega grenadirskega bataljona. Glej dok. 46, op. 9.

⁹ Italijanski okupator je skupaj s slovenskimi kolaboracionisti za 26. januar 1942 pripravil podobno tiho demonstrativno akcijo kot Osvobodilna fronta za 29. oktober, 1. december, 3. januar in 7. februar. Vendar mu akcija ni uspela, prebivalstvo Ljubljane je bilo trdno včlanjeno v OF. (Glej Jeršek: Plebiscitne akcije OF, str. 232).

¹⁰ Morda misli na vojake Augusta Busattija, Armanda Pavanina in Francesca Rossija iz 11. korpusnega bataljona strojničarjev, ki so 18. januarja 1942 v neki gostilni v Velikih Laščah peli pesem »Bandiera rossa« in so jih slišali ter prijavili fašisti iz tamkajšnjega bataljona črnih srajc. Izročili so jih vojaškemu vojnemu sodišču v Ljubljani. To je prva dva 8. maja 1942 obsodilo vsakega na dve leti in dva meseca vojaškega zapora, tretjega pa je najbrž oprostilo. (ACS, PS, AGR 1920, 1923–1945, a. 1942, b. 1, f. I, poročilo visokega komisarja za Ljubljansko pokrajino 02074 dne 28. 1. 1942.)

¹¹ Glej dok. 53.

¹² Giuseppe Bastianini, viden funkcionar fašistične stranke in bivši italijanski veleposlanik

3) AKCIJA V KORENICI

Na začetku meseca so ta kraj obkolile uporniške sile.¹³ Kolone za okrepitev posadke, ki so bile odposlane, so bile presenečene in so se morale vrniti. Ena sama je prišla na cilj s 23 možmi.

Organizirala se je akcija, ki je bila v premiku dveh kolon na sever in ene na jugozahod od Korenice.

Kolona, ki je delovala z jugovzhoda in ki ji je poveljeval major Giuffrida iz 2. pehotnega polka, se je odpravila 23. januarja in prišla do izhodiščne baze za akcijo naslednjega dne. Spopadla se je z uporniki in izgubila je 8 častnikov, med njimi poveljnika, 8 podčastnikov, kakšnih sto vojakov, dva topa, tovornjake itd.

Od dveh kolon, delujočih s severa, je ena, kateri je poveljeval polkovnik Soddu, šla na pohod 24. januarja zjutraj in se je morala takoj bojevati: proti večeru je prišla v vas Glanak, kjer je prenočila – zaradi hudega mraza je imela 300 zmrznjenih.

Druga kolona, delujoča s severa, se je bila kmalu nato prisiljena vrniti zaradi visokega snega, ki ji je onemogočil gibanje.

Posadka v Korenici, v kateri je za približno bataljon in pol vojakov, se upira in je oskrbovana z letali.

Fotografije, posnete iz letal, so dale le malo podatkov o razporeditvi upornikov. Tudi letalsko bombardiranje je malo zaleglo proti razkropljenim upornikom.

Z baterijo topov kal. 149/13, delujočo na meji dosega, so zažgali dve vasi. V celoti se namera ni uresničila. Še vedno je negotovo, kje so uporniki. **Za vsako ceno je treba rešiti položaj, ki je nedopusten.**

Ekscelenca Roatta ne verjame, da se je mogoče kaj zanesti na enote, ki so že tako delovale, ne da bi kaj dosegle. Mogoče bi jih bilo uporabiti za držanje sedanjih položajev ali drugih položajev, ne pa za boj.

Tudi poveljniki nimajo kaj visoke morale.

V cono so poslali 4. alpski polk in divizion gorskega topništva. Ekscelenca Roatta je pomislil na 1. grenadirski polk. Utėgnil bi tudi uporabiti dva bataljona »M«, dodeljena armadi.

Ducejeva zamisel za uporabo zgoraj omenjenih bataljonov je naslednja: »Opora upora je komunizem; treba ga je tolči in mu postaviti nasproti podobne politične sile, to je bataljone »M«.«¹⁴

Na vprašanje ekscelence Roatte je ekscelenca Robotti dejal, da imajo bataljoni »M« resda agresivnega duha, vendar kot bojevniki niso ustrezno izurjeni.

Uporaba, kot jo predvideva eksc. Roatta, bi torej imela tudi preizkusno vrednost.

Eksc. Roatta je zahteval tudi, da bo na voljo vprežno topništvo. Eksc. Robotti bo dal divizion vprežnega topništva iz 6. topniškega polka.¹⁵

v Londonu, je bil guverner Dalmacije v Zadru do februarja 1943, ko ga je nasledil Francesco Giunta, bivši zloglasni fašist in skvadrst iz Trsta (požigalec Narodnega doma v Trstu).

¹³ Korenico v Liki (zdaj Titova Korenica) je 30. decembra 1941 obkolila Grupa liških partizanskih odredov. Partizansko blokado je italijanska vojska prebila šele v drugi polovici marca 1942; podobno se je godilo italijanskima posadkama v Udbini in Srbu. O bojih za Korenico glej Zbornik NOV, V/3, dok. 8, 9 in 136, XIII/1, dok. 205 ter XIII/2, dok. 6. Obrambo kraja je vodil poveljnik 1. polka iz divizije »Re«, polkovnik Giuseppe Angelini, ki je o tem pisal v svoji knjigi *Fuochi di bivacco in Croazia* (Rim 1946).

¹⁴ Oktobra 1941. leta so na Mussolinijevo povelje začeli v Italiji ustanavljati posebne fašistične bataljone črnih srajc »M« (najbrž »Mussolini«). VIII. bataljon črnih srajc »M« so v začetku novembra 1941 pripeljali v Ljubljano. Glej dok. 30, op. 4. Za veliko sovražnikovo ofenzivo julija 1942 so jih pripeljali še nekaj.

¹⁵ Na Hrvaško v V. armadni zbor so februarja 1942 odpeljali VIII. bataljon črnih srajc »M« (iz

Akcijo, v kateri bo moralo v veliki meri biti uporabljeno topništvo, bo vodil general Maccario. General Danioni naj bi prevzel poveljstvo ene kolone.¹⁶

- 4) Uporniško gibanje se povečuje. Nastalo je iz različnih razlogov, med katerimi je bilo nekaj tudi osebnih, po vojni napovedi Rusiji pa je postalo enotno. Od tistega trenutka je dobilo nekakšno slavofilsko komunistično oznako, zlasti še, ker sta vladi v Londonu (angleška in jugoslovanska) priznali uporniško vojsko kot vojskujočo se vojsko.

Dokler Rusija ne bo potolčena, se bo upanje povečevalo – zdaj je vse večje – da bodo ruske sile odločilno pomendrale Nemce, ki se umikajo, kakor so že predvidevali.

Storjene so bile razne politične napake (ustanovitev hrvatske kraljevine, ustanovitev pokrajin za Ljubljano, Dalmacijo in Reko), ki so odločilno vplivale na razočaranja, upanja, trenja in zmedenost.

Poleg tega je bilo naše vedenje negotovo, to pa v tem smislu, da smo najprej dajali videz, da hočemo zaščititi prebivalstvo pred ustaši, naposled pa smo ustvarili utvaro, da skoraj podpiramo akcijo ustašev.

Zaradi vsega tega je mogoče predvideti, da bo na pomlad boj veliko hujši od vseh, kar jih je bilo doslej na tem območju.

Za izhod iz tega položaja se je mogoče ravnati po treh sistemih:

- a) Izvesti operacijo skupaj z italijanskimi, nemškimi, madžarskimi, bolgarskimi in hrvatskimi silami in zadušiti upor, še preden se utrdi. Za to je potrebno enotno poveljstvo, osredotočena in istočasna akcija zoper glavnino: ko se bo uničila, se bodo manjše porazgubile.

Ta metoda je radikalna, zato tudi najboljša med vsemi.

- b) Če tako odločno ni mogoče ukrepati, se vsaka dežela postavi na zanesljivo in lahko branljivo črto (mi na Dinarsko gorstvo). V ostalem, ki postane okužena cona, se lahko zgodi, kar se hoče. V zasedenih conah se izvede čistka in se zaduši gibanje.

V glavni coni bo nastala nekakšna sovjetska republika, ki bo delala pregla-vice predvsem Nemcem, ker bo nadzirala njim potrebne prometne zveze.

Ta nekakšna republika bo ustanovila vojsko, ki pa jo bo lažje premagati kakor tolpe.

- c) Če pa bi hoteli ohraniti sedanje stanje, bi morali zbrati sile v velikih posadkah, ohraniti najpomembnejše prometne zveze in ustvariti močne rezerve.

Ustanovitev redkih in močnih posadk bo zahtevala drugačno organizacijo zaščite cestnih in železniških zvez.

Ceste bodo stražila premična jedra, železnice pa oklepniki z derezinami.

Objekti nizkih gradenj daleč od naseljenih krajev bodo morali biti zastraženi z močnejšimi enotami.

- d) Smrtno nevarno bi bilo, če ne bi storili ničesar.

Duce bi bil naklonjen prvemu sistemu. Toda Nemci, ki so resno zaposleni

Ljubljane v Lički Osik), namesto 1. grenadirskega polka so odpeljali 1. bataljon 23. pehotnega polka (iz Črnomlja v Perušic in nato v Brod na Kolpi) in 2. bataljon 24. pehotnega polka (iz Novega mesta v Medak), v začetku aprila so odpeljali v divizijo alpskih lovcev 3. divizion 6. topniškega polka (iz Novega mesta v Metković). Za njihovo nadomestitev je poveljstvo 2. armade »za varnostno službo v coni Ljubljana« februarja 1942 ustanovilo 3. in 10. bojno skupino topničarjev (brez topov) s 1673 možmi, vendar ju je kmalu ukinilo in moštvo dodelilo diviziji sardinskih grenadirjev.

¹⁶ Za razbremenitev svoje ogrožene posadke v Korenici so uporabili tudi nekaj enot iz Ljubljanske pokrajine; kaže, da je odšel na Hrvaško tudi poveljnik graničarjev XI. armadnega zbor, general Carlo Danioni. Od tam se je vrnil marca 1942.

z rusko fronto, morda ne bodo pristopili. Čaka se na nova navodila, ki jih bo izzval eksclenca Ambrosio.

Medtem je exc. Roatta ukazal, da se naredi študija, temelječa na merilih, razloženih pod točko c.¹⁷

Vendar je treba še prej rešiti položaj v Korenici, za katero, kot je bilo rečeno, bo moral XI. a. z. dati grenadirski polk, bataljon »M«, vprežni divizion 6. topniškega polka Isonzo in generala Danionija.¹⁸

- 5) Vpričo takšnega vojnega stanja morajo vojaki ukrepati. Posledica tega je:
– **odločnost, ponoči streljati brez opozorila.**
- 6) Zabarikadirati se v postojankah pomeni narediti prave pravcate trdnjave v hišah, zgraditi žične ovire, uporabljati zvonike, zapirati ceste, narediti poti med hišami itd.
V Ljubljanski pokrajini se vse to lahko stori tako, da se obvestijo civilne oblasti, da bodo na ukaz od zgoraj izdelale utrdbe, izprazniti je treba hiše itd. itd. Poveljstvo armade bo sporočilo visokemu komisariatu takšne splošne zahteve.
- 7) Na opozorilo exc. Robottija o potrebi, da se iz polkov divizije Isonzo oddaljijo slovenski elementi, je exc. Roatta nemudoma izdal ukaz, da se pošljejo v skladišča ali pa se zahteva njih zamenjava na poveljstvu armade.¹⁹

¹⁷ Glej dok. 50. Poveljnik XI. armadnega zbora, general Mario Robotti, je 5. februarja 1942 izdelal načrt in ga krstil z lepim imenom »Primavera« (Pomlad). Imel je uvod in dva dela. V uvodu je priznal, da je načrt obrambnega značaja, in povedal, da je zelo verjetno, da bo moral korpus brez okrepitve, torej le z obstoječimi silami: 1. braniti se pred več ali manj razširjenim uporniškim gibanjem (OF), 2. voditi ofenzivne in defenzivne akcije proti oboroženim partizanskim enotam in 3. braniti se pred istočasnimi akcijami OF in partizanov. Zato je potrebno, da se čim hitreje zberejo italijanske sile v večje posadke v pomembnejših središčih, v katerih bodo lahko obvladale v vsakem primeru svojo okolico. Dalje je potrebno, da se te posadke utrdijo, da bi lahko odbile ali zlomile vsak napad od zunaj in tudi odpor v središču samem, in končno, da se tudi ustanovijo premične skupine za akcije na območjih med postojankami in za zavarovanje prometa na železnicah in pomembnejših poteh. V prvi fazi naj bi enote pripravile vse potrebno za izvedbo načrta, v drugi pa bi na ukaz »Primavera« združile sile v tehle 12 postojankah: Rakek, Logatec, Borovnica, Ljubljana, Grosuplje, Velike Lašče, Kočevje, Petrina, Trebnje, Novo mesto, Metlika, Črnomelj. Premične motorizirane skupine naj bi organizirali v tehle 6 krajih: Rakek, Logatec, Borovnica, Ljubljana, Velike Lašče in Novo mesto. Od železnic naj bi varovali samo proge Postojna–Ljubljana–Zalog, Ljubljana–Grosuplje–Novo mesto–Metlika in Grosuplje–Kočevje, od cest pa Planina–Ljubljana–Novo mesto–Karlovac in Ljubljana–Kočevje–Delnice. (Arhiv IZDG, f. 660 it., Zbornik NOV, VI/2, dok. 139.) K načrtu, ki ga je 5. 2. 1942 poslal poveljstvu 2. armade na Sušak, je Robotti priložil dva grafična pregleda, in to: 1. predvidenih posadk (12) in 2. predvidenih radijskih zvez po izvedbi načrta, priložil je tudi natančen opis predvidenih služb. (NAW, T-821, R-55, XI. a.z., 02/797 op., 5. 2. 1942.)

¹⁸ Glej op. 15.

¹⁹ Iz pehotne divizije »Isonzo« je že v letu 1941 pobegnilo nekaj vojakov slovenske narodnosti, tj. primorskih Slovencev.

Dok. 52

Točke za sestanek in seznam zadev s sestanka poveljnika XI. armadnega zbora 30. 1. 1942.¹

POVELJSTVO XI. ARMADNEGA ZBORA
Urad za operacije

TOČKE ZA EKSCLENCO POVELJNIKA NA SESTANKU DNE 30. 1. 1942-XX

- I) **Točke, ki jih je obravnaval ekscelenc Roatta med obiskom na Vrhniki 28. t. m.²**
- prevratno petje vojakov;
 - odnosi s civilnimi oblastmi: ducejev odlok;
 - akcija v Korenici: akcija treh kolon, poslanih v okrepitev. Uporaba 1. grenadirskega polka – VIII. bat. črnih srajc »M« – vprežnega divizionu 6. top. polka – General Danioni;
 - gibanje upornikov: napovedi za prihodnjo pomlad.
Rešitev – 3 sistemi:
 - takojšnja in sočasna akcija italijanskih, nemških, madžarskih in bolgarskih sil;
 - postaviti se na zanesljivo in lahko branljivo črto (mi na Dinarsko gorstvo).
V nezasedenih conah nastanek nekakšne majhne sovjetske republike;
 - ohraniti sedanje stanje, vendar zbirati sile v velikih posadkah;
 - Armada je ukazala izdelavo študije, temelječe na 3. sistemu (naš list 02/641 z dne 29. 1.);³
 - ustanovitev pravih utrdb v posadkah v soglasju s civilnimi oblastmi. Zelo izkoristiti hiše;
 - odstranitev slovenskih ljudi iz polkov divizije »Isonzo«.
- II) **Razne zadeve**
- organizacija akcije na območju Bezuljak–Dobec–Vinji Vrh–Rakitna;⁴
 - v enote je treba spraviti že izurjene smučarje. Poskrbeti za nadomestilo;
 - združiti VIII. bataljon črnih srajc »M«. Okrepiti urjenje v smučanju za sposobne ljudi v bataljonu.
 - obramba nastanitvenih objektov – utrjevanje posadk grenadirske divizije;
 - poskusi alarma v raznih posadkah.

POVELJSTVO XI. ARMADNEGA ZBORA
Urad za operacije

ZADEVE, KI JIH JE OBRAVNAVAL EKSCLENCA POVELJNIK NA
SESTANKU S POVELJNIKI DIVIZIJ, GRANIČARJEV, TOPNIŠTVA IN
INŽENIRSTVA IN NAČELNIKI ŠTABOV DIVIZIJ DNE
30. JANUARJA 1942 NA POVELJSTVU DIVIZIJE GRANATIERI DI SARDEGNA

Obravnavane so bile naslednje teme:

¹ NAW, T-821, R-271, p. 447-450, 455.

² Glej dok. 51.

³ Tega dokumenta nisem našel v naših arhivih.

⁴ Glej dok. 51, op. 7.

Položaj v Ljubljanski pokrajini

Treba je pazljivo spremljati sedanji položaj, ker grozi, da se bo poslabšal.

Tolpe se ne le ustanavljajo, marveč jih je tudi čedalje več. Kar zadeva Slovenijo, se zbirajo in urijo v hribih okoli Ljubljane (cona Krima, Ljubljanskega /vrha/ itd.), kjer so vasi okužene s komunizmom in sovraštvom do Italijanov močnejše kot drugje, tolpe lahko izkoriščajo moralno in gmotno podporo Ljubljane, pa še samih vasi.

Kaže, da tudi Gorjanci postajajo območje zbiranja banditov.

Pripraviti se moramo, da bomo kos dejavnosti teh tolp, ki naj bi bila na pomlad.

Cilj partizanov je ustvariti za hrbtom vojska Osi gverilsko fronto, ki naj bi zavirala delovanje prometnih zvez v zaledju in vezala nase znatno število enot.

Povedal bom, kakšne ukrepe je treba izpeljati po namerah ekselence Roatte.

Trenutno je treba:

- da si vojska ustvari še bolj stvarno mnenje o razmerah, kakor ga ima doslej;
 - v resnici ne manjka odgovorov – potrebna je večja pozornost pri preprečevanju in večja previdnost, da se ne pade v zasede, ki se postavljajo celo sredi mesta;
 - vsa Ljubljanska pokrajina, še posebej pa prestolnica, mora veljati za »bojišče«.
- Pregnati je treba miselnost, da gre za »dobre ljudi«, kajti v resnici niso takšni;
- vsi morajo veljati za naše sovražnike. Sinočnji pripetljaj (zaboden je bil topničar, ki je imel izhod v mestu)⁵ dokazuje, da nam škodujejo neodvisno od največjih zločincev, če nam le morejo škoditi.

Če naj se vojaki izognejo takšnim pripetljajem, morajo biti previdnejši in naj izpolnjujejo moj ukaz, da ne smejo hoditi po predmestnih ulicah, ko se stemni, razen če niso v večjih skupinah.

Opazil sem, da se celo častniki sprehajajo sami v nočnih urah. Vedno je treba upoštevati, da je nevarno biti sam, ko se zmračí.

Naj omenim še en primer po surovem umoru topničarja: sinoči okoli 19. ure sta se dva grenadirja s puško na rami (tako mine ... četrť ure, preden začneš streljati) potikala po najbolj nevarnih predmestjih in stopila v zanikrno gostilno v ljubljanskem predmestju, kamor zahajajo ljudje, katerih videz je značilen za moralno in politično podzemlje. Grenadirja bi bila prav lahko ... kandidata za napad.

Lotiti se je treba prepričevalne akcije med poveljniki, ti pa med vojaki, ne smejo se več ponujati za žrtve in holokavst te balkanske oblike razbojniškega ravnanja z nami. Vsi naj se usmerijo v pravično, pametno in inteligentno obrambo.

Pregnati je treba tudi vse oblike zaupniškega in zaupnega ljubezenskega razmerja s prebivalstvom.

Enote za Hrvatsko

Verjetno je, da bodo poklicane v akcijo zunaj naše cone: grenadirski polk, vprežni divizion 6. topniškega polka in bat. črnih srajc »M«.⁶

Te enote je treba organizirati, da bodo pripravljene na odhod na prvo znamenje.

Kot dodatek k prejšnjim ukazom odrejam, da se omenjene enote urijo v pohodih v snegu, po cestah in zunaj cest.

Utrjevalna dela

Ekselence Roatta je ukazal okrepiti in pospešiti utrjevalna dela okoli barak, pri objektih nizkih gradenj in stražarskih položajih.

⁵ Poveljstvo karabinjerske skupine Ljubljana je 30. januarja 1942 poročalo, da so 4 mladeniči in 2 ženski prejšnji večer ob sedmih v Robbovi ulici pri pravoslavnem pokopališču v Ljubljani s strelom iz samokresa ubili vojaka Settimia Miccija, ki je bil na sprehodu. (Arhiv IZDG, VK, f. 7/I it.)

⁶ Glej dok. 51, op. 15.

Tem delom je treba dati največji polet kljub mrazu in snegu. Prednost imajo dela pri stražarskih enotah, ki nadzorujejo objekte nizkih gradenj. To je toliko bolj potrebno, ker je treba železniške proge in vozne poti braniti ob sleherni priložnosti. Odrejam, da se ves material za utrjevanje, ki je še na voljo, nameni za zahteve sedanjega položaja. Od intendance 2. armade se bo zahtevalo tisto, kar bi še bilo potrebno.

V tistih posadkah, ki jih je treba obdržati v vsakem primeru, je treba ustvariti pravcate trdnjave.

Vojaki Slovenci

Divizija »Isonzo« naj poskrbi, da bo poslala v skladišča vse slovenske vojake, če gre za ljudi, na katere se ni mogoče zanesljivo zanesti.

Očiščevalne operacije

Čas je že, da se začnejo izvajati s praktično in taktično-logistično zdravo pametjo, kot mora biti izpeljana sploh vsaka vojna akcija. Torej se je tega treba lotiti na podlagi zanesljivih podatkov, ki zagotavljajo dober izid, prej pa je to treba organizirati tako, kot terjaja naša dolžnost do ugleda Domovine in vojske.

Urjenje za takšno dejavnost mora potekati v nesumljivih conah, da ne bi pokvarili izid resničnih operacij.

Opozorila, ki sem jih dal nekaterim divizijskim poveljstvom in ki se tičejo očiščevalnih akcij, naj bodo za pravo merilo v prihodnjih akcijah.

Vaje v alarmu

Pogosto naj bodo v raznih posadkah; v vsakem primeru naj se ugotovijo praktične ovire.

Če naj takšni poskusi dajo dobre rezultate, morajo biti pripravljeni tako, da bodo čimbolj podobni resničnemu preizkusu.

Prevratne pesmi

Ukaz šefa vlade je, da se ne sme trpeti nobena prevratna dejavnost med vojsko.

Najstrožje je treba ukrepati zoper tistega, ki bi zagrešil takšen prestop, katerega značaj je kratko in malo sovražen v časih, ko se narod bojuje za svoj obstoj tudi proti komunističnim silam.

Odnosi med vojaškimi in civilnimi oblastmi na področju sodne policije (branje ducejevega odloka z dne 19. januarja 1942 – teleks 1081 z dne 21. 1. poveljstva 2. armade).⁷

Določbe odloka bodo predmet navodil, ki bodo izdelana na poveljstvu 2. armade zaradi natančnega izvajanja odloka.⁸

Že zdaj pa se razume, da je obramba javnega reda zaupana vojaškim oblastem, kar pomeni, da civilne oblasti lahko samo označijo kraj ali območje, kjer je treba braniti javni red. Uporaba sil je v izključni pristojnosti vojaških oblasti.

Torej, v trenutku, ko vojaške oblasti začnejo operacije zoper oborožene tolpe, morajo biti vsi civilni in vojaški organi območja pod poveljstvom vojaških oblasti.

Pas okoli Ljubljane

Z namenom, da se nadzira gibanje prebivalstva v Ljubljano in iz nje, naj poveljstvo grenadirske divizije v soglasju s civilnimi oblastmi poskrbi za to, da se bo napeljal zaščitni pas okoli mesta.⁹

⁷ Glej dok. 53.

⁸ Glej dok. 49, op. 3.

⁹ Glej dok. 49, op. 6.

Branje 5. prestrežene oddaje ilegalnega radia OF

Organizirati je treba odločno akcijo proti radijski propagandi.¹⁰

Poveljnik inženirstva naj poskrbi, da pride na območje v najhitrejšem možnem času močan oddajnik, ki ga bomo uporabljali za takšne dejavnosti.

Zadeve, ki jih bo treba obravnavati na sestanku dne 5. februarja na a. z.

- a) javne hiše;
- b) policija ne sme izvajati očiščevalnih operacij v conah, ki že zadevajo vojaške oblasti;
- c) prepovedati uporabo smuči; zaplomba koles, avtomobilov in radijskih sprejemnikov;
- d) pas okoli Ljubljane.

Dok. 53

Točke za sestanek in zapisnik s sestanka poveljnika XI. armadnega zbora pri visokem komisarju za Ljubljansko pokrajino 5. 2. 1942.¹

POVELJSTVO XI. ARMADNEGA ZBORA
Obveščevalni urad

4. februarja 1942-XX

TOČKE ZA OBRAVNAVO NA SESTANKU VISOKEGA KOMISARIATA

ZADEVA:

Splošna mobilizacija, ki naj se uvede na pomlad.
(informativni list št. 22. z dne 27. 1. 42. grenadirske divizije)

Potrebni ukrepi: nadzorovanje telefonskih zvez.

Dejanja podpiranja
(list št. 23 z dne 27. 1. 1942 grenadirske divizije)

Potrebni ukrepi: iskati in razkrinkavati krivce

Lovske puške
(list 09/74 z dne 26. 1. 42 divizije »Isonzo«)

Potrebni ukrepi: preklic ukaza ali vsaj ponoven pregled dovoljenj

Preselitev zaupnikov in ukrepi zoper zdravnike in bolničarje, ki so grdo ravnali z Lichtenbergovo

POVZETEK NOVICE:

»...v teh dneh se je ugotovilo, da je kakšen državlján, nekdanji častnik jugoslovanske vojske dobil po telefonu anonimno opozorilo, naj bo pripravljen za določeno obdobje...«

»...med partizani je bilo veliko primerov skorbuta, ozeblin itd. Baje so jim pomagali civilni zdravniki...«

»...ugotavlja, da so bile razne lovske puške vrnjene zakonitim lastnikom itd. Znano je, da sta bila v spopadu na Primskovem 26. 12. 1941 dva naša vojaka ranjena z lovskimi puškami...«

»...preselitev v Italijo družin Lichtenberga, Kuharja ter neke informatorke, ki je zdaj zaradi varnosti v zaporu...«

¹⁰ Glej dok. 39, op. 4.

¹ NAW, T-821, R-271, p. 395-439.

hčerjo (list 232/i z dne 27. 1. 42
– 63/i z dne 16. 1. 42 grenadirske
divizije)

Javne hiše

(odstranitev ovir, ki jih postav-
ljata občina in škof)

»...da se na najmanjšo mero zmanjšajo stiki
s slovenskim prebivalstvom...«

**Morebitno zmanjšanje posadk
Plače za nekdanje jugoslovan-
ske častnike in podčastnike**

»...Eksc. Roatta bo obvestil a. z...«

Odprava dovoljenj

- radio
- kolesa
- avtomobili
- smuči

Potrebni ukrepi: prepoved

Vprašanje agentov v civilni oble-
ki,
ki ustavljajo oficirje in vojake in
zahtevajo od njih podatke in do-
kumente.

Potrebni ukrepi: dati ukaz, da se
strelja.

Nadaljujejo se napadi na vojake,
da bi se jim odvzelo orožje.

Potrebni ukrepi:

Uboj topniškega vojaka iz
13. art. polka

Potrebni ukrepi:

Nenehna znamenja prezira do
častnikov – Buccijev doživljanj
– pljuvanje na tla.

Potrebni ukrepi:

Napad v Verdu – vodili so ga vsi
znani voditelji iz Ljubljane, od
katerih ni mogoče prepoznati niti
enega – vohunjenje okoli petro-
lejskega vlaka.

Potrebni ukrepi:

Uradna ovadba vseh odkrito
nasprotnih železničarjev

Orožje slovenskih financarjev
umakniti v naše vojašnice

Urad za operacije

02/879 op.

Sestanek na visokem komisariatu

POVELJSTVU 2. ARMADE

VOJAŠKA POŠTA 10

V prilogi pošiljam kopijo zapisnika s sestanka, ki je bil na visokem komisariatu 5. t.m.

V zvezi z obravnavanimi temami sporočam:

1) Dokument visokega komisarja: priloga št. 1 k zapisniku z zasedanja.²

Trdim, da vsebina tega dokumenta načeloma ustreza tistemu, kar naj bi bila splošna načela, ki bodo urejala odnose med civilnimi oblastmi in vojaškimi oblastmi v Ljubljanski pokrajini.

Vendar sem v pričakovanju navodil in izvedbenih določb, ki naj bi jih to poveljstvo dalo ducejevemu odloku, opozoril na izjemo glede datuma, ko naj bi vojaške oblasti prevzele nase zaščito najpomembnejših zgradb in dale na voljo organom j. v. vojaške sile za službo javnega reda.

Slednjo zahtevo sem izpolnil glede na vnaprej napovedano današnjo manifestacijo upornikov v Ljubljani.³

2) Pas okoli Ljubljane

Zbira se ves potreben material (koli, bodeča žica), da se lahko hkrati začnejo dela na vseh odsekih pasu.

Nadzorno službo bodo prevzele vojaške oblasti: vendar sem vnaprej povedal, da bom v primeru potrebe poklical na pomoč območne karabinjerje za glavne prehode.

Poveljstvo bom obvestil o začetku del.⁴

3) Odvzem radijskih sprejemnikov

Naposled se je visoki komisar pridružil mojemu mišljenju, ki sem mu ga večkrat vztrajno prikazoval.

Med svojim bližnjim potovanjem v Rim bo obravnaval vprašanje na notranjem ministrstvu in skušal bo premagati, kot je rekel, težave, ki so jih doslej delale osrednje oblasti.⁵

4) Nekdanji jugoslovanski častniki in podčastniki

Zadeva bo obravnavana v posebnem pismu.⁶

² Gre najbrž za nepodpisano promemorijo, ki je priložena zapisniku.

³ Tri pomembne obletnice v mesecu februarju, zvezane na bojno izročilo kmečkih uporov (6. februarja boj pri Krškem), ljudsko in slovensko politiko pesnika dr. Franceta Prešerna (8. februar – dan smrti) in zavezniško sovjetsko Rdečo armado (23. februar – dan Rdeče armade), so spodbudile izvršni odbor OF, da je pozval Slovence, naj 7. februarja 1942 ob 19. uri izpraznijo ulice, ceste in javne dohode in jih čez uro ponovno napolnijo. Visoki komisar Grazioli je to manifestacijo preprečil tako, da je 6. februarja odredil (odredba št. 16) spremembo policijske ure od 7. do 16. februarja od prejšnje 20.30 na 17.30. Kljub temu je prišlo do nekaterih manjših manifestacij, npr. položitve cvetja pred Prešernov spomenik v Ljubljani. (Glej Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji 1941–1945, knjiga 1, dok. 129 in 135; Službeni list za Ljubljansko pokrajino, št. 11, dne 7. 2. 1942; Jeršek: Plebiscitne akcije OF, str. 232–237.)

⁴ Glej dok. 49, op. 6.

⁵ Glej dok. 62, op. 11.

⁶ Nisem našel takšnega pisma v naših arhivih.

5) Okrepitev karabinjerjev, financarjev in obmejne milice.

Visoki komisar je napovedal, da mi bo pisal in prosil za dodelitev približno 300 mož, ki naj bi bili na voljo obmejni milici, ki za notranje ministrstvo opravlja svojo službo ob meji.

Že v preteklosti sem negativno odgovoril na neko takšno prošnjo. Na sestanku sem s številkami v rokah dokazal, kako se bodo zmanjšale sile, ker jih bo armadni zbor moral kmalu poslati v okrepitev V. a. z. in ker bodo njegove enote nadomeščene z manj številnimi, slabše oboroženimi in taktično slabše izurjenimi za boj z uporniki.

Brž ko bom dobil napovedano pismo, bom uradno poročal poveljstvu zaradi dokončnih sklepov.

Baje je želja civilnih oblasti, da bi se nekatere postaje karabinjerjev, razkrojlene na območjih, kjer ni posadk, spodobno okrepile in si s tem zagotovile varnost.

Tudi na to vprašanje sem odgovoril odločno negativno, kajti po mojem mnenju sploh ni mogoče, da bi glede na sedanje razmere v silah a. z. in j. v. mogli povečati število razmeščenih enot.

Če notranje ministrstvo in z njim generalno poveljstvo karabinjerjev vztrajata pri spremembi organizacije, ki je bila postavljena pred kratkim, v drugačnih okoliščinah, naj poskrbita za potrebno povečanje osebja karabinjerjev.

6) Odvzem dovoljenj za kolesa, avtomobile in smuči

Visokemu komisarju posredujem uraden predlog za prepoved uporabe smuči.⁷

Kot se vidi iz zapisnika, se bo o prepovedi koles govorilo pozneje, ko bosta letni čas in stanje cest dovoljevala širšo uporabo tega prevoznega sredstva, zelo razširjenega v pokrajini.⁸

7) Slovensko osebje v raznih uradih

Vprašanje je v sedanjem stanju nerešljivo ali skoraj nerešljivo.

Po besedah visokega komisarja osrednje oblasti negativno odgovarjajo – zaradi pomanjkanja razpoložljivega osebja – na prošnjo visokega komisarja za osebje na železnici in pošti.

Prav gotovo je težko najti osebje, ki bi hkrati dovršeno znalo italijansko, nemško in slovensko.

Toda če se bodo sedanje razmere nadaljevale, bodo neprijetnosti čedalje hujše, položaj pa se bo poslabševal.

Rekel sem, da sem pripravljen pomagati pri reševanju tega problema tako, da poiščem med podrejenimi vojaki ustrezne ljudi, čeprav sem vnaprej prepričan, da se veliko ne bo doseglo. Toda nekaj je vedno boljše kot nič.

8) Osebje na cenzuri

Pri vrhovnem poveljstvu SIM⁹ sem vztrajal, naj pošlje častnike in podčastnike, ki znajo slovenski in hrvaški jezik, da se odpravi nesmisel, da se zdaj dogaja tole:

⁷ Vojaške oblasti so že večkrat predlagale odvzem smuči civilnemu prebivalstvu (glej dok. 52). Visoki komisar Grazioli je 8. februarja 1942 z odredbo št. 22 v Ljubljanski pokrajini do nadaljnjega prepovedal vsakršno zasebno smučanje in celo nošenje smuči. Dne 19. julija 1942 pa je z odredbo št. 151 odredil obvezno oddajo smuči in smučarskih palic. Za obravnavo kršiteljev te odredbe je pooblastil vojaško vojno sodišče v Ljubljani. (Službeni list za Ljubljansko pokrajino, št. 12, dne 11. 2. 1942 in št. 59, dne 25. 7. 1942).

⁸ Glej op. 26.

⁹ SIM – Servizio Informativo Militare – Vojaška obveščevalna služba, ki sta jo v vojnem času vodila generala Giacomo Carboni in za njim Cesare Amè. V letih 1934–1936 jo je vodil general Mario Roatta. O SIM glej knjigo Carlo de Risio: *Vojna v vojni. Generali, tajne službe in fašizem 1940–1943*. Murska Sobota 1984.

italijanska pošta je cenzurirana skoraj v celoti (ker osebje ne zna drugega jezika), medtem ko gre brez motenj naprej korespondenca v slovenskem in hrvaškem jeziku, ki bi morala biti stoddstotno cenzurirana.

9) **Odvzem orožja kraljevi finančni straži**

10) **Javne hiše:** poročal bom v posebnem pismu

General armadnega zbora
Poveljnik
Mario Robotti

POVELJSTVO XI. ARMADNEGA ZBORA

Urad za operacije

**ZAPISNIK S SESTANKA NA VISOKEM KOMISARIATU DNE 5. FEBRUARJA
1942**

Sestanek je začel visoki komisar in uvodoma povedal, da so – po ducejevem odloku, sestanku v Rimu in pogovorih z ekscelencama poveljnikoma 2. armade in XI. armadnega zbora, vprašanja o pristojnostih prišla v fazo zaupnega sodelovanja; izročil je ekscelenci Robottiju promemorijo,¹⁰ s katero je nameraval natančno opredeliti nekaj dogovorov o ureditvi odnosov med vojaškimi in civilnimi oblastmi na področju javne varnosti in javnega reda.

Preden je eksc. poveljnik dobil v branje dokument, je izjavil, da ne more sprejeti nobenega dokončnega sklepa, če prej ne izve za osebna navodila eksc. poveljnika 2. armade o izvedbenih določbah ducejevega odloka, tudi zato, ker je omenjena ekscelenca napovedala, da bodo kmalu izdelane izvedbene in konkretne določbe tega sporazuma.¹¹

Ostalo je torej pri tem, da se promemorija posreduje višji oblasti in da se prepusti odločitvam, ki jih bo ta sprejela.

Med pregledom dokumenta je pri členu 3 ekscelenca poveljnik dal vedeti visokemu komisarju, da ni mogoče jasno razlikovati med tistim, kar predstavlja »preventivna in represivna dejavnost policije«, in »resničnimi vojnimi operacijami«, kadar se takšne dejavnosti prepletajo in segajo globoko ena v drugo. V bistvu gre za to, da vojaške oblasti morajo preganjati posameznika, kadar to sodi v splošen okvir dejavnosti, ki jih izvajajo zoper upornike. Posledica tega je, da glede na to, da je Ljubljana postala udobno in varno zatočišče vseh vodilnih poveljnikov zločinske dejavnosti, vojaške oblasti morajo imeti proste roke in morajo ukrepati proti njim, pa čeprav – in predvsem – v tem mestu.

Visoki komisar je sicer v celoti priznal popolno pobudo vojaškim oblastem na področju represije, vendar je opozoril, da ima policija bolj kompleksne in bolj izurjene organe za službe nadzorovanja, prevecije in represije. Vendar da se bo v praksi lahko dosegla oblika sodelovanja med civilnimi in vojaškimi oblastmi z izmenjavo podatkov in ujetnikov, in sicer glede na medsebojne interese.

Ekscelenca poveljnik je potem poudaril, da v preteklosti novice ali niso prišle ali pa so tako zelo izgubile svoj nujnostni značaj, da jih ni bilo mogoče koristno izrabiti v vojne namene.

¹⁰ Glej op. 2.

¹¹ Glej dok. 49, op. 3.

Kvestor za Ljubljansko pokrajino ni postregel s temeljitimi razlogi zoper takšne trditve in se je omejil na izjavo, da bodo v prihodnosti novice takoj posredovali in da bodo vojaške oblasti lahko zahtevale tisto, kar se jim bo zdelo potrebno, da bodo imele na popolno voljo svoj obveščevalni organ.

Ko je bila promemorija prebrana, je eksc. poveljnik znova izjavil, da se ne more odločiti, dokler ne dobi izvedbenih določb od ekscelence poveljnika 2. armade, še posebej o datumu izvajanja.

Prosil je zato visokega komisarja, naj preloži izvajanje teh ukrepov, dokler ne pridejo navodila (za zdaj okoli 11. tekočega meseca, razen tiste zamude, ki bo odvisna od prihoda višjih že omenjenih navodil).

Na trditev visokega komisarja, da ima še za vedno veljavne predpisane določbe, ki mu dovoljujejo uporabiti njemu podrejeno vojsko za službo javnega reda, je eksc. poveljnik odgovoril, da ducejev odlok jasno določa, da so »načini uporabe vojaških sil v obrambi javnega reda v izključni pristojnosti vojaških oblasti« in da je takšna uporaba po njegovem mnenju edinole stvar vojaških oblasti.

Visoki komisar je odvrnil, da mu za opravljanje nalog, ki so v njegovi pristojnosti, sicer popolnoma zadoščajo policijske sile, ki jih ima na voljo, da pa se ne more popolnoma odpovedati pravici, ki mu jo daje zakon, in da bo nasploh skrčil take zahteve do najmanjše mogoče mere, se pravi, da se bo omejil na nekaj patrolj.

Eksc. poveljnik je sicer v glavnem priznal, da ne more nasprotovati tako izjemnim dopustitvam, da pa si vendar pridržuje pravico, da za potrebna pojasnila zaprosi poveljstvo 2. armade.

Ko je bila razprava o tej zadevi končana, je visoki komisar prešel na pregled ukrepov, ki jih je že sprejel ali jih namerava sprejeti.

1) Vojaška in obča kazniva dejanja

Visoki komisar je napovedal, da bo kmalu prišel 1. predsednik prizivnega sodišča.¹²

Skrb nad zaporom bo torej lahko zaupana italijanskemu sodniku.

Poleg tega bo v zaporih izpeljana ločitev med zaporniki, ki so tam zaradi občin kaznivih dejanj, in zaporniki zaradi vojaških kaznivih dejanj.

2) Odnosi s tujimi oblastmi

Visoki komisar je natančno poudaril, da ne sme priti do nobenega odnosa s tujimi oblastmi brez posredovanja zunanjeja ministrstva.

Na pojasnilo ekscelence poveljnika, da vojaške oblasti niso nikoli prekršile tega pravila, je kvestor za Ljubljansko pokrajino namignil na pogovor, ki ga je neki italijanski častnik, izdajajoč se za pripadnika Ovre,¹³ baje imel z nemškimi policijskimi oblastmi.

Ekscelence poveljnik je izjavil, da ne ve za to, kakor tudi ne navoči poveljniki divizij, da ima to za nekaj popolnoma samovoljnega, in znova je pojasnil, da so vojaške oblasti imele odnose samo s tujimi vojaškimi oblastmi ali z nemškimi policijskimi oblastmi, kadar je bilo potrebno sodelovanje na operativnem področju in na njihovo izrecno prošnjo med najnovejšimi spopadi med nemškimi četami in uporniki.

¹² Visoki komisar Grazioli je 4. septembra 1942 s pismom št. 6165 sporočil generalu Robottiju, da je odstranil s položaja prvega predsednika kasacijskega sodišča v Ljubljani dr. Jakoba Kondo »zaradi nezadostnega prizadevanja za naloge svoje funkcije.« Zamenjal ga bo začasno bivši svetnik omenjenega sodišča, dokler ne bo ministrstvo za pravosodje poslalo novega predsednika. (Arhiv IZDG, f. 160/V, Graziolijevo sporočilo št. 6165 dne 4. 9. 1942, f. 668/I it., Robottijevo sporočilo Roatti št. 02/8549 op. dne 6. 9. 1942, Robottijeva zahvala Grazioliju št. 02/8548 op., dne 6. 9. 1942.) Dr. Kondo je nasledil Italijan dr. Massimo Pilotti.

¹³ Glej dok. 8, op. 10.

3) Osebni dokumenti

Visoki komisar je sporočil, da je bila osebna izkaznica objavljena.¹⁴

Ekscelenca poveljnik je spet vztrajal pri potrebi, ki je bila že večkrat poudarjena, da se delitev tega pomembnega dokumenta čimprej izvede.

Visoki komisar je zagotovil, da bodo do 10. marca dobili izkaznico v pokrajini vsi moški prebivalci med 15. in 80. letom.

Poleg tega je sporočil, da bo s postavitvijo pasu okoli Ljubljane uvedena na predlog vojaških oblasti posebna prepustnica za pot »v« Ljubljano in »iz« nje, izdajali pa jo bodo izključno organi javne varnosti. Ukrep bo začel veljati 15. t. m.¹⁵

V obdobju do 10. marca bo prepoznavanje oseb potekalo z zahtevo prepustnice in pričanjem zakonskega dokumenta ali zanesljive osebe.

Na predlog ekscelenca poveljnika je visoki komisar odredil, da bo nosilec podpisal prepustnico v navzočnosti uradnika, ki jo bo izdal, in da se bodo v primerih dvoma pri prepoznavanju uporabljala omejitvena pravila.

4) Nevtralizacija radijske propagande in kontrapropaganda

Visoki komisar je sporočil, da so bili zaman vsi poskusi, da bi motili ilegalne partizanske radijske oddaje, in da se te oddaje še naprej ponavljajo vsak ponedeljek, sredo in soboto v tednu okoli 19.30 ure na valu 27.30.¹⁶

Ekscelenca poveljnik je najprej poudaril, da je nujno treba za vsako ceno nevtralizirati angleške in partizanske oddaje, nato pa uradno zahteval, kar je že večkrat storil, da se zasebni oddajniki zaplenijo, kajti ta dejavnost se v praksi kaže s »krvjo naših vojakov« in »porogom« za italijanske oblasti in njihovo dejavnost.

Strinjal bi se, kot je predlagal sam v. k., da bi bilo poslušanje omejeno samo na javne aparate, ki bi bili pod ustreznim nadzorstvom.

Visoki komisar se je strinjal s temi predlogi, dejal pa je, da se mora izvajanje ukrepa prej dati v potrditev notranjemu ministrstvu.¹⁷

Ekscelenca poveljnik je opozoril, da je dobil na voljo radijski oddajnik, s katerim namerava takoj izpeljati silovito kontrapropagando, namenjeno razkrinkavanju grdih laži komunistov. Oddaje in akcije motenja bodo potekale na isti valovni dolžini in med intervali ilegalnih radijskih oddaj.

Hkrati bodo inženirski strokovnjaki skušali odkriti partizansko radijsko postajo, in sicer z uporabo goniometrov.¹⁸

5) Nekdanji jugoslovanski častniki in podčastniki

Visoki komisar je sporočil, da je za njihovo prepoznavanje uvedel razpoznavno izkaznico s fotografijo, kakor tudi, da se bodo morali zaradi nadzora vsak dan prijaviti v vojašnici. Vendar ni natančneje povedal, kako bo s tistimi, ki prebivajo zunaj Ljubljane, in na kateri urad bodo morali hoditi.

Ekscelenca poveljnik je prosil, da bi bila ustrezna vsota denarja, namenjena plačilu teh ljudi, zaupana vojaškimi oblastem, in da se izplačevanje opravlja samo na podlagi prepoznavnega dokumenta s fotografijo.

Visoki komisar je bil istega mnenja in bo nemudoma ukrenil, da se izpelje predaja odredb.

Vojaške oblasti bodo posredovale poveljstvu 2. armade predlog, naj se iz koncen-

¹⁴ Glej dok. 49, op. 4.

¹⁵ Glej dok. 49, op. 5.

¹⁶ Glej dok. 39, op. 4.

¹⁷ Glej dok. 62, op. 11.

¹⁸ Italijanskim radijskim strokovnjakom tudi z goniometri ni uspelo odkriti Radia Osvobodilne fronte »Kričač«. Ta je prenehal oddajati 4. aprila 1942, ko je okupator odvzel radijske sprejemnike civilnemu prebivalstvu. Glej dok. 39, op. 4.

tracijskih taborišč ne izpustijo slovenski vojni ujetniki nekdanje jugoslovanske vojske, enega od njih so našli ubitega v pripetljaju na Zavrhu.

Nič se ne spremeni za neslovenske častnike, ki živijo v Ljubljanski pokrajini, ki jih bo policija polagoma aretirala in izročila oblastem zaradi poznejšega interniranja.¹⁹

6) Dan 7. februarja

Visoki komisar je sporočil, da so partizani na ta dan organizirali demonstracijo v prid padlim komunistom, demonstracijo, ki med drugim predvideva popolno odsotnost prebivalstva v prometu in javnih lokalih od 19. do 20. ure. Ne izključuje, temveč celo skoraj gotovo dopušča, da bodo med demonstracijo eksplodirale bombe, zato je izrazil svojo namero, da premakne policijsko uro na 18. uro.

Ekscelenca poveljnik je poudaril potrebo, da se s slovenskim prebivalstvom ravna odločneje in strožje, predlagal je, da se ga prisili v neugoden položaj, to pa tako, da mora počastiti tudi naše padle vojake, da se policijska ura 7. februarja premakne na 12. uro do naslednjega dne ob 12. uri.

Visoki komisar se je strinjal s stališčem vojaških oblasti, da se zoper manifestacijo uvedejo neprijetni ukrepi, in pridržal si je pravico, da uvede takšne premike (policijske ure) na podlagi predlaganega merila.²⁰

Ekscelenca poveljnik armadnega zbora je potem začel obravnavati naslednje zadeve:

1) Okrepitev postaj karabinerjev in financarjev

Ekscelenca poveljnik je glede na

- majhne razpoložljive sile, kar se bo še poslabšalo zaradi odhoda enot, ki bodo nadomeščene z manjšimi, manj sposobnimi in manj vajenimi praktične službe na ozemlju,
- naraščanje dejavnosti oboroženih tolp in njihovo znatno povečanje z novačenjem in urjenjem novih privržencev, po čemer je mogoče sklepati, da bodo kmalu nastale večje tolpe,

izjavil, da ne more podpreti novih prošenj za okrepitev. [...]

Ekscelenca poveljnik je naprej dejal, da je bilo vprašanje okrepitve osamljenih postaj deloma že rešeno na sestanku z ljudmi iz kraljeve finančne straže, karabinerjev in obmejne milice, in da zahteve sedanjega položaja presegajo vse druge potrebe manjšega pomena, nato pa izrazil mnenje, da je najboljša zaščita karabinerjev in financarjev v skrčevanju stalnih postaj in odpravljanju tistih, na katere se ni mogoče zanesti, kar zadeva varnost. [...]

2) Dejanja podpiranja

Ekscelenca poveljnik je ožigosal dejstvo, da so civilni zdravniki baje pomagali negovati partizane, ki so imeli skorbut in ozeblino. Odločno je zahteval, da se krivci poiščejo in razkrinkajo.

Visoki komisar je zagotovil, da s strani policijskih organov že deluje ustrezna nadzorna služba, da se odkrijejo ranjeni uporniki in njihovi simpatizerji.

3) Lovske puške

Glede na to, da je bilo veliko lovskih pušk vrnjenih zakonitim lastnikom in da sta bila v spopadu na Primskovem 26. 12. 1941 dva naša vojaka ranjena s takim

¹⁹ Glej dok. 61, op. 5.

²⁰ Glej op. 3.

²¹ Tu in povsod, kjer je to znamenje, je nečitljiv pripis s črnim.

orožjem,²² je ekscelencja poveljnik zahteval, da se vse zapleni in da velja za ravno tako orožje kot vse drugo.

Visoki komisar se sicer ni povsem strinjal s pogledom vojaških oblasti, vendar je pripravljen izpolniti to zahtevo.

4) Premestitev zaupnikov

Glede na to, da je treba zaupnike, ki so se izkazali kot lojalni sodelavci, zaščititi pred maščevanjem partizanov, je ekscelencja poveljnik predlagal, da se internirajo na varnem ozemlju.²³

Visoki komisar, je izjavil, da takšen ukrep lahko neposredno izpeljejo vojaške oblasti. Poleg tega je zagotovil, da bodo odkriti in strogo kaznovani krivci, ki so grdo ravnali s hčerjo nekega zaupnika, ki je v bolnišnici zaradi rane, ki so ji jo zadali uporniki.²⁴

5) Javne hiše v Ljubljani

S ciljem, da se na najmanjšo mero zmanjšajo stiki s slovenskim prebivalstvom, in da se omejijo možnosti za podle napade na osamljene vojake, je ekscelencja poveljnik poudaril že večkrat prikazano potrebo, da se v Ljubljani odpre javna hiša.

[...]

V. k. je naprej dejal, da je bila v preteklosti izvedba takega ukrepa ovirana zaradi pomanjkanja sodelujočih, potem pa izrazil svoje popolno strinjanje s takojšnjo izvedbo takega ukrepa. [...]

Vojaške oblasti bodo posredovale predlog intendanci 2. armade.

6) Odvzem dovoljenja za kolesa – avtomobile – smučī

Na izrecno zahtevo s strani ekscelence poveljnika, da se slovenskemu prebivalstvu prepove uporaba takih sredstev, ker se je izkazalo, da se jih poslužujejo partizani za oskrbovanje oboroženih tolp, te pa jih uporabljajo za izvajanje svoje zločinske dejavnosti, je v. k. izrazil nasprotno mnenje, da ni treba preveč ovirati gospodarskega življenja v pokrajini, ker bi bili potem potrebni velikanski izdatki, da bi se spravilo na normalno raven. Zato je bilo dogovorjeno:

- da se dovoljenja za avtomobile omejijo na nekaj primerov splošne potrebe in s poprejšnjim preverjanjem oseb, ki jih bodo uživale;
- da se bo uporaba smučī prepovedala vsem;²⁵
- da bo vožnja s kolesi omejena na določene ure v dnevno.

Slednji ukrep bo začel veljati spomladi.²⁶

²² Glej dok. 48, op. 5.

²³ Glej dok. 46, op. 15.

²⁴ Družina Karla Lichtenberga iz Bevk je imela izdajalsko vlogo pri okupatorjevem iskanju napadalcev na preserski most (glej dok. 40, op. 9). Sinova Herbert in Marjan sta v ljubljanskih zaporih »prepoznavala« domačine iz okoliških vasic kot napadalce, oče se je po italijanskih virih »dal ves na voljo italijanskim oblastem za prizadevanje pri odkrivanju in zapažanju krivcev ter je bil tudi za vodnika oddelkom vojske, ki so sledili sledovom skupine upornikov«. Otroci (bilo jih je osem) so bili vpisani v GILL itd. Zato so partizani napadli Lichtenbergovo hišo in pri tem ranili njegovo hčerko. Ko jo je oče pripeljal v bolnišnico, mu je slovenski uradnik dejal, da se to zgodi vsem, ki izzivajo in izdajajo partizane. Oče se je nato pritožil pri italijanskih oblasteh, da dekline zaničujejo tudi zdravniki, bolničarji in bolniki, ter prosil, naj bi njegovo družino preselili na varnejše območje. Vendar so partizani 28. maja 1942 usmrtili štiri člane družine; omenjenih sinov in štirih hčerk ni bilo doma; italijanske oblasti so jih nato umaknile v Italijo. (Glej literaturo, navedeno v dok. 40, op. 9.)

²⁵ Glej op. 7.

²⁶ Visoki komisar Grazioli je 25. marca 1942 izdal odredbo št. 51, s katero je v Ljubljani od 1. aprila 1942 dalje prepovedal vožnjo s kolesi na območju, ki ga je označevala vojaška

7) Čistka med slovenskim osebjem na železnici in pošti

Ekscelenca poveljnik je opozoril na nujno potrebo, da se tako osebje natančno izbere, da se izogne škodljivo podpiranje v akcijah proti železnici in v prestreznju vojaških zvez.

V. k. je izjavil, da se je že lotil problema, da pa je njegova rešitev nemogoča iz naslednjih razlogov:

– železniško osebje:

ministrstvo za zveze ne le da ni izpolnilo zahteve italijanskih železničarjev, da se zamenja nezanesljivo slovensko osebje, marveč ni moglo dati niti potrebnih ljudi za dopolnitev sestave. Vzhodna delegacija železnic je zaradi pomanjkanja osebja torej prisiljena najemati druge slovenske ljudi, ne da bi sploh imela kakšno možnost za izbor;

– telefonsko osebje:

zahtevano je bilo dvajset telefonistk, da bi zamenjale slovensko osebje. Ministrstvo ne samo da ni zadovoljilo zahteve, marveč kaže željo, da odpokliče tudi tistih pet telefonistk, ki so trenutno zaposlene na centrali v Ljubljani;

– poštno in telegrafsko osebje:

zahtevano je bilo italijansko osebje, da bi izvajalo cenzuro. Ministrstvo je poslalo dvajset uradnikov, od katerih niti eden ne zna slovensko in nemško.

Na ta način se cenzura izvaja samo nad italijansko korespondenco, s čimer se dela več škode kot koristi.

V takšnih razmerah je politična oblast ohromljena in ne more ukrepati.

Edini ukrep, ki je bil izpeljan, je bil tisti, da so se redke italijanske telefonistke podredile utrudljivim dnevnim in nočnim izmenam, da lahko nadzorujejo delo slovenskega osebja.

Pomembni problem, ki se ga lotevajo vojaške oblasti, je zato v sedanjem stanju nerešen. [...]

Na predlog ekscelence poveljnika je bilo dogovorjeno, da:

- poveljstvo inženirstva armadnega zbora prouči, kakšne ukrepe storiti, da se odpravi ali vsaj zmanjša na najmanjšo mero vsaka možnost prestreznjanja komunikacij, in da se določi, katere točke centrale je treba nenehno nadzorovati;
- poveljstva velikih enot določijo podrejene vojake, ki znajo slovenski jezik (če ne gre drugače, naj se vzamejo iz zanesljivih tujih ljudi), da se uporabijo v zameno za nezanesljivo slovensko osebje.

8) Legitimiranje častnikov in vojakov

Ekscelenca poveljnik je odločno ožigosal početje agentov j. v. v civilni obleki, ki so si dovolili v Ljubljani ustavljati častnike in vojake in zahtevati, da se legitimirajo.

V. k. in kvestor sta pojasnila, da je tak ukrep sprejela kvestura kot začasen, in to zaradi obvestila, da po mestu krožijo uporniki, oblečeni v italijanske uniforme. Ukaz je bil skoraj takoj preklican.

Kvestor je poleg tega dodal, da po Ljubljani že nekaj dni kroži sivo zelen lažni vojaški avtomobil, ki ga baje uporabljajo nevarni komunisti. Ni dal natančnejših podatkov o vrsti vozila.

9) Preiskave žensk

Kvestor za Ljubljansko pokrajino je opozoril, da uporniki po navadi zaupajo orožje v varstvo žensk in ga dobijo nazaj v trenutku, ko izvedejo napad.

kontrolna črta. Za druge kraje v pokrajini je določil, da se smejo uporabljati kolesa samo s posebnimi dovolilnicami, ki jih izdajo karabinjerska poveljstva. Z odredbo št. 129 je 24. junija 1942 ta ukrep razširil še na tricikle. (Službeni list za Ljubljansko pokrajino, št. 24, dne 25. 3. 1942 in št. 50, dne 24. 6. 1942.)

Ekscelenca poveljnik je ukazal, da se preiskave razširijo tudi na ženski spol. [...] V. k. je s tem soglašal.

10) **Doživljaj poročnika Buccija** (dejanja prezira do častnikov in vojske, ki so jih storili dijaki, sloneči na oknih neke ljubljanske šole).²⁷

Na zahtevo ekscelece poveljnika je v. k. zagotovil, da so organi kvesture ukrepali dan po pripetljaju, da so izvedli preiskavo v šoli in da so aretirali druge dijake, krive tega prekrška, poleg tistih, ki jih je aretiral že por. Bucci.

11) **Zaščita častnikov**

Ekscelenca poveljnik je v zvezi s poslabšanjem razmer in napadi na posameznike²⁸ poudaril potrebo, da se čimprej sprejme korenit ukrep, ki bo zaščitil častnike, trenutno razkropljene po raznih stanovanjih v mestu, in zahteval, da dobi na popolno razpolaganje nekatere hotele. [...] Visoki komisar je sicer prikazal številne težave vseh vrst, naposled pa je prevzel obveznost, da bo priporočil pravično rešitev in jo predlagal vojaškim oblastem.²⁹

12) **Odvzem orožja kraljevi finančni straži**

Ekscelenca poveljnik je s ciljem, da se onemogoči ponovitev drugih takih bolečih dogodkov, odredil, da se orožje in strelivo, ki nista izročena določenemu posamezniku, hranita v vojašnicah. [...]

²⁷ Nisem našel podatkov o tem dogodku.

²⁸ Potem ko je članom Varnostnoobveščevalne službe OF in Narodne zaščite v Ljubljani uspelo razorožiti nekaj italijanskih vojakov in celo častnikov, je poveljstvo XI. armadnega zbora 29. januarja 1942 opozorilo poveljstva podrejenih enot, da to utegne imeti hude posledice za disciplino in ugled enot. Opozorilo jih je, naj govorijo na sestankih s častniki in moštvom, da se je treba braniti pred napadalci in da bodo tiste, ki bodo razoroženi nepoškodovani, postavili pred vojaško vojno sodišče po členih 112 in 118 vojaškega kazenskega zakonika. Poveljniki enot pa morajo tudi določiti čas, do kdaj so lahko vojaki zunaj vojašnic; biti morata skupaj vedno najmanj dva vojaka, najbolje pa je, če jih je več. Ko se je pripetil primer, da so trije mladeniči razorožili stražarja, je poveljstvo armadnega zbora 16. februarja ponovno opozorilo poveljnike podrejenih enot na potrebo po obrambi napadenih vojakov (razoroženega vojaka je ukazalo postaviti pred sodišče) in ukazalo, da morata stražiti po dva vojaka. Opomnilo je tudi, da je poslednja številka Slovenskega poročevalca »jasno obtožila našega vojaka čezmernega protibojevniskega vedenja, z zelo podlo lažjo, da so naši vojaki kleče prosili upornike, naj jih pustijo živeti, in ti so se... »velikodušno« omejili na odvzem orožja!« Čez dva dni, 18. februarja, je isto poveljstvo, sporočilo omenjenim poveljstvom primer, da so v neki ljubljanski ulici 3 mladeniči in 2 ženski napadli, ubili in razorožili osamljenega vojaka, ki je imel sestanek s slovenskim dekletom. Ker so kršili njegovo povelje o zavarovanju vojakov, je general Robotti kaznoval vojakovega nadrejenega častnika. Potem, ko je general Roatta s svojo brzovjavko poveljstva vseh štirih armadnih zborov 21. februarja opozoril na ponavljajoče se partizanske napade na majhne oddelke na poti in na majhna spremstva avtomobilov in poudaril: »Dovolj, pravim: dovolj je tega vedenja mirnega časa in mirne miselnosti!«, je poveljstvo XI. armadnega zbora drugi dan v povelju podrejenim enotam povedalo, da se taki primeri niso zgodili pri tem armadnem zboru, »da pa ni nič manj res, da se je grozovitost zločinskega nemira proti človeškim življenjem pripetila v teh dneh v Ljubljani.« Ponovno je opozorilo na potrebo po zavarovanju vojakov ter vzkljnilo: »Končajmo s počutjem kot da bi bili v miru!« (Arhiv IZDG, f. 206/VI it., povelje pov. XI. a. z., št. 05/442 osebno, dne 29. 1. 1942, št. 05/775 osebno, dne 16. 2. 1942, št. 05/665 osebno, dne 8. 2. 1942, št. 02/1205 op., dne 22. 2. 1942, brzovjavka 2. arm., št. 2750, dne 21. 2. 1942.)

²⁹ Dne 18. februarja 1942 je Grazioli poročal Robottiju, da v štirih ljubljanskih hotelih, ki imajo 341 sob, v 185 sobah stanujejo častniki, v 52 razni državni funkcionarji, v 89 Nemci, Hrvati in civili iz Italije; samo v 15 sobah so Slovenci. Ko bo iz hotela »Metropol« odšla nemška delegacija za preselitev kočevskih in ljubljanskih Nemcev, bo tam prostih 24 sob. (Arhiv IZDG, VK, f. 3/III it.)

Ekscelenca poveljnik je naposled seznanil visokega komisarja z novico, da ima armadni zbor na voljo oklepni vlak za nadzorno službo po železniških progah in da bo v potrebi lahko prosil za pomoč letalstva za bombardiranje določenih ciljev.

Sestanek se je končal s prepričanjem, da bo sedanje sodelovanje omogočilo čimprej doseči rezultate, ki so cilj skupnih prizadevanj.

Ljubljana, 5. februarja 1942/XX

PROMEMORIJA

Glede na ducejev odlok z dne 19. januarja t. l. o ureditvi odnosov med vojaškimi in civilnimi oblastmi na področju j. v. in javnega reda;

upoštevajoč ustne sporazume, sklenjene na sestanku, ki je bil 16. p. m. na notranjem ministrstvu in v navzočnosti ekscelence državnega podsekretarja, eksc. načelnika vrhovnega štaba, eksc. načelnika vrhovnega štaba kopenske vojske in visokega komisarja Ljubljanske pokrajine;

v zvezi z ustnimi dogovori, sklenjenimi med visokim komisarjem in eksc. poveljnikom XI. armadnega zbora;

se dogovori o naslednjem:

- 1) Oblasti redne policije poskrbijo, da pridejo do 8. t. m. v Ljubljano premični oddelki j. v., ki zdaj delujejo v pokrajini, z izjemo oddelka v Starem trgu, ki tudi na zahtevo poveljstva XI. armadnega zbora ostane v omenjenem kraju do novega ukaza.

V Ljubljanski pokrajini ostanejo poleg zgoraj omenjenega oddelka izključno komisariati j.v., kakor tudi poveljstva in postaje karabinjerjev, ki bodo izvajale naloge, ki jih predvideva člen 3 zgoraj omenjenega odloka.

- 2) Obramba javnega reda na vsem ozemlju Ljubljanske pokrajine ostane v celoti zaupana vojaškim oblastem.
- 3) V občini Ljubljana bodo organi j. v. poskrbeli za okrepitev lastne službe nadzora, preventive in represije, pri čemer uporabljajo vse njim razpoložljive policijske sile.

Visoki komisar prosi vojaške oblasti, naj prevzamejo obrambo sodnih zaporov, ustanov, ki zadevajo vojno proizvodnjo, in ustanov javne koristi, ki bodo posebej naštetje po preventivnem sporazumu, kakor tudi postavitev »pasu blokov« okoli občine Ljubljana.

- 4) Do 8. februarja se sprostijo vsi vojaški oddelki, ki so zdaj v službi javnega reda in na voljo kvesturi.
- 5) Zaradi natančnejše razdelitve nalog se meni, da se na splošno prepusti vojaškim oblastem vse, kar zadeva uničenje oddelkov ali oboroženih tolp, medtem ko se prepusti policijskim oblastem vse tisto, kar zadeva službo preventive, represije in redne sodne policije.
- 6) Vojaške oblasti morajo sporočiti visokemu komisarju vsako novico, ki zadeva javni red.
- 7) Sklicujoč se na zgoraj omenjeni sestanek, ki je bil na notranjem ministrstvu, in glede na to, da so načini obrambe in varovanja javnega reda eno poglavitnih sredstev, ki so na voljo visokemu komisarju, da lahko dosega politična navodila, določena mu pri upravljanju pokrajine, morajo biti navodila splošnega značaja, tudi glede tistega, kar zadeva obrambo javnega reda in ima lahko nujne posledice na politične razmere v pokrajini, vnaprej usklajene med vojaškimi oblastmi in visokim komisarjem.
- 8) Zgoraj naštetje se lahko spremeni glede na izvajalna pravila, ki se morajo uskladiti z ekscelenco poveljnikom 2. armade.

DUCEJEV ODLOK

GLEDE NA TO, DA JE TREBA UREDITI ODOSE MED VOJAŠKIMI IN CIVILNIMI OBLASTMI NA PODROČJU JAVNE VARNOSTI IN JAVNEGA REDA V ZADRSKI, SPLITSKI, KOTORSKI IN LJUBLJANSKI POKRAJINI IN NA PRIKLJUČENIH OZEMLJIH K REŠKI POKRAJINI, ODREJAM:

– v Zadrski, Splitski, Kotorski, Ljubljanski pokrajini in na priključenih ozemljih k Reški pokrajini začnejo glede javnega reda veljati dne 20. januarja 1942-XII naslednje določbe:

Člen 1

– Obramba javnega reda se zaupa vojaškim oblastem, ki posredujejo na zahtevo guvernerja Dalmacije za Zadrsko, Splitsko in Kotorsko pokrajino, na zahtevo visokega komisarja za Ljubljansko pokrajino in na zahtevo reškega prefekta za k tej pokrajini priključena ozemlja, ali pa posredujejo na lastno pobudo, če se jim to zdi potrebno, v vsakem primeru pa o tem obvestijo pooblašene civilne oblasti.

Člen 2

– Način uporabe oboroženih sil v obrambi javnega reda je v izključni pristojnosti vojaških oblasti.

Člen 3

– Sodna in upravna policija, kakor tudi skrb za politični in moralni red, so še naprej zaupane rednim policijskim organom.

Rim, 19. januarja 1942/XX

podp. MUSSOLINI³⁰

Dok. 54

Promemorija poveljnika XI. armadnega zbora 10. 2. 1942 za pogovor s poveljnikom 2. armade.¹

V. P. 46, 10. februarja 1942/XX

PROMEMORIJA

Točke za obravnavo na pogovoru z eksc. Roatto²

– Poročilo s sestanka v Ljubljani³

³⁰ Ker je tisti čas (19. januarja 1942) dotedanji poveljnik 2. armade general Vittorio Ambrosio že zapustil poveljstvo in novi poveljnik general Mario Roatta še ni prispel na Sušak, je ta Mussolinijev odlok, ki je 22. januarja 1942 prispel na poveljstvo 2. armade na Sušaku, dne 22. januarja 1942 poveljstvu XI. armadnega zbora poslal nadomestujoči poveljnik general Renzo Dalmazzo, takratni poveljnik VI. armadnega zbora v Dubrovniku. (Glej Zbornik NOV, VI/2, dok. 134.)

¹ NAW, T-821, R-271, p. 440.

² Zapisnika s sestanka generala Robottija z generalom Roatto nisem našel.

³ Gre najbrž za sestanek z visokim komisarjem Graziolijem 5. februarja 1942.

- Partizanski tajni radio⁴
- Kvaternik⁵
- Jutrišnja navodila za federale⁶
- Častniške družine v Ljubljani in Sloveniji
- Slovenski ujetniki, ki jih še vedno osvobajajo in pošiljajo v Slovenijo v Št. Petru na Krasu in Trstu

Dok. 55

Pismo poveljnika XI. armadnega zbora 17. 2. 1942 za sestanek s častniki.¹

POVELJSTVO XI. ARMADNEGA ZBORA

Poveljnik

Gallo,²

- a) dopolniti to temo – na jutrišnjem sestanku,³ na katerem bi bilo dobro, če bi nastopila tudi poveljnika topništva in inženirstva – z vsemi tistimi, o katerih je ustrezno razpravljati, za marsikatero izmed njih sem že nakazal, naj »pride na beli dan«. Med temi je najpomembnejša tema o začetku krčenja posadk za stotnije (brzojavka armade pred nekaj dnevi).⁴
- b) danes povedati Grazioliju, da bom jutri razdelil navodila armade podrejenim divizijam, prebrati jih in poslati poveljnikom.⁵ Ne glede na sestanek, ki si ga želi Grazioli, na visokem poveljstvu, menim, da je treba na jutrišnje poročanje poslati enega njegovih častnikov (Lombardija⁶... ali kakšnega drugega); tega bi bil vesel.

17. II. m⁷

⁴ Glej dok. 39, op. 4.

⁵ Misli na maršala Slavka Kvaternika, t. i. vojskovodjo NDH.

⁶ Misli na pokrajinske tajnike fašistične stranke.

¹ NAW, T-821, R-271, p. 486-487, rokopis s črnilom.

² Annibale Gallo, načelnik štaba XI. armadnega zbora.

³ Glej dok. 56.

⁴ Poveljnik 2. armade je 15. februarja 1942 poslal poveljstvom armadnih zborov tole brzojavko: »Kot prvi korak k znanemu združevanju posadk, za kar si pridržujem pravico, da izdam ukaze, pooblašчам poveljstva armadnih zborov, da po svojem preudarku umaknejo ali združijo sedanje posadke čet ali manjše. To pooblastilo pa ne (ponavljam: ne) velja za posadke čet ali manjše, ki imajo nalogo braniti obalo ali varovati železnico.« (Arhiv IZDG, f. 884/II it., Roattova brzojavka 2413 dne 15. 2. 1942.)

⁵ Glej dok. 49, op. 3.

⁶ Major Raffaele Lombardi je bil od aprila 1941 do maja 1942 poveljnik skupine kraljevskih karabinjerjev za Ljubljansko pokrajino (nekaj časa 14. mobilizirani bataljon karabinjerjev »Milano«).

⁷ Parafa generala Maria Robottija.

Dok. 56

Točke za sestanek in zapisnik s sestanka poveljnika XI. armadnega zbora 18. 2. 1942.¹

TOČKE ZA SESTANEK DNE 18. 2. 42/XX

- = Ducejev odlok z dne 19. 1. 1942² in branje navodil s poveljstva 2. armade.³
- = Zmanjšanje posadk čet in manjših enot (1. faza načrta »Pomlad«).⁴
- = **Zaslišanje upornika PURKART Antona – »Granatieri«, list št. 2524/op. z dne 16. 2.**⁵
- Divizija »Granatieri«, od katere je bilo v nedeljo zjutraj ustno naprošeno nekaj pojasnil o nekaterih tekočih zadevah, je to zavrnila, češ da ne smejo oteževati praktičnega dela s pretiranim dopisovanjem, kajti če bi vsakemu opozorilu moralo slediti več pisem, jim ne bi več ostalo dovolj časa za zadeve večjega dosega in pomena. Zadeva je bila predstavljena po strogo zaupni poti.
- Toda, kot to velja za omenjeno zadevo, če bi divizija »Granatieri« dala takoj s prvim sporočilom podrobnosti, vsebovane v listu 2524/op. z dne 16. t. m., bi bilo kakšno pismo – borovniški viadukt itd. – lahko prihranjeno.
- Ob tej priložnosti se zdi primerno reči divizijam, naj v svojih sporočilih armadnemu zboru opremijo zadeve z vsemi podatki, ki so jim na voljo, obenem z izdanimi navodili in sprejetimi ukrepi.
- = **Prevratna dejavnost, list I/890 z dne 10. 2. 42**
- Kaj je bilo doslej storjeno glede na navodila, vsebovana v omenjenem listu?⁶
Vendar ni bil določen rok; poveljstva bi se morala sklicevati na opravljene zadeve.
- = **Teroristična dejavnost – list I/1818/ S armada**
- Slišati, kakšne ukrepe so sprejeli graničarji, da se preprečijo napadi, katere omenja na robu označen list.⁷
- = **Kraja orožja – list »Granatieri« 330/1 z dne 5. 2. 42**
- Na kateri točki so ugotovitve, da se natančno opredeli odgovornost, o čemer piše omenjeni list?⁸

¹ NAW, T-821, R-271, p. 475-478 in 488-489; točke za sestanek so tudi v arhivu IZDG, f. 660/II it.

² Glej dok. 53.

³ Glej dok. 49, op. 3.

⁴ Glej dok. 50 in 51, op. 17.

⁵ Partizana Antona Purkarta iz Gorenjih Otav je italijanska vojska ujela v svoji ofenzivni operaciji proti Šercerjevemu bataljonu na Pikovniku 3. februarja 1942 in je postal izdajalec. (Semič: Najboljši so padli, I, str. 161; NAW, T-821, R-216, pismo pov. div. sard. gren. št. 2092 op., dne 6. 2. 1942 z zapisnikom Purkartovega zaslišanja 7. 2. 1942.) Drugi partizan iz Šercerjevega bataljona, ki ga je v začetku februarja 1942 ujela italijanska vojska in je nato sodeloval z njo, je bil Anton Ivančič. (Arhiv IZDG, f. 661a/VII it., Spomenica gen. Orlanda 24. 2. 1942 za gen. Robottija.)

⁶ Poveljnik XI. armadnega zbora general Robotti je 10. februarja 1942 poslal poveljnikom divizij in graničarjev brzojavko poveljstva 2. armade in ukazal: 1. da častniki ne smejo hoditi osamljeni po ljubljanskih ulicah in drugih središčih pokrajine, 2. da je treba častnike po stanovanjih razmestiti tako, da ne bodo preveč oddaljeni od svojih vojašnic, da naj stanujejo skupaj najmanj po štirje častniki in naj po ulicah med častniškimi stanovanji in vojašnicami patroljirajo vojaki. (Arhiv VZI, šk. 94, f. 1, dok. 1.)

⁷ Teга dokumenta nisem našel v naših arhivih.

⁸ Teга dokumenta nisem našel v naših arhivih. Gre najbrž za ugotavljanje krivde za akcijo, ki so jo izvedli pripadniki Narodne zaščite in Varnostnoobveščevalne službe OF 4. februarja 1942. Vdrli so v prostore finančne kontrole na Bregu 6 v Ljubljani in odnesli 45 pušk

- = **Sekanje gozdov v obmejnem pasu – list graničarjev I/475 z dne 14. 2.**
 - Kar zadeva graničarje, proučiti – glede na tisto, kar so storile nemške oblasti – ali je primerno narediti isto na naši mejni črti.⁹
 - = **List št. 402/I z dne 11. 2. 42. divizije »Granatieri«**
 - Niso bile sporočene novice, zadevajoče dogodke na Verdu¹⁰
 - = **Sumljiva dejavnost slovenskih telefonistov**
 - Sklicevanje na sestanek na visokem komisariatu 5. t. m.¹¹
- Ugotoviti:
- 1) kako daleč je študija poveljstva inženirstva, da se prepreči morebitno prisilskovanje in ugotovijo občutljive točke centrale v Ljubljani zaradi poznejšega nadzorstva;
 - 2) kakšne rezultate je dalo v divizijah iskanje ljudi, ki dobro znajo slovensko, da bi zamenjali del slovenskega osebja;
 - 3) ali je pri koncu študija o celotni zamenjavi slovenskega osebja v primeru vstaje.

POVELJSTVO XI. ARMADNEGA ZBORA
Urad za operacije

ZAPISNIK S SESTANKA, KI GA JE IMEL EKSCLENCA POVELJNIK
NA POVELJSTVU DIVIZIJE GRANATIERI DNE 18. 2. 1942

Sestanka so se udeležili:

- poveljnik divizije »Granatieri di Sardegna«
- poveljnik divizije »Isonzo«
- poveljnik graničarjev XI. a. z.

»Mauser«, 2170 nabojev in 2 pištoli. Italijanska vojska je nato prijela 16 oseb, ki niso sodelovale v akciji, in jih izročila vojaškemu vojnemu sodišču.

⁹ Nisem našel tega dokumenta. General Robotti je 23. marca 1942 pisal poveljstvom divizij in graničarjev, da bi bilo treba zaradi varnosti in olajšanja prometnih poti razgodziti nekatera območja, kjer bi lahko partizani postavljali zasede. Prosil jih je za predloge in so mu jih 7. oz. 10. aprila res poslali. 25. aprila je poveljstvo 2. armade zahtevalo razgodzovanje, kot to dela nemški okupator v drugih jugoslovanskih pokrajinah. Čez tri dni je isto poveljstvo naročilo tudi razgodzovanje ob mejah Ljubljanske pokrajine, Reške pokrajine in Dalmacije. Glej dok. 65, op. 15 (Arhiv IZDG, f. 666/I, brzojavki 2. armade, št. 8067 in 8521, dne 25. in 28. 4. 1942 in pismo pov. XI. az. 02/2072 op., dne 23. 3. 1942.)

¹⁰ Ko so poveljstvu divizije sardinskih grenadirjev izročili zapisnike zaslišanj ujetih partizanov v Bezuljaku 15. januarja 1942 (glej dok. 51, op. 7) in tudi ujetnike, so jim v zaporu podtaknili vohuna, ki je zvedel, kje je tabor Šerčerjevega bataljona. Poveljstvo omenjene divizije je za 3. februar 1942 pripravilo ofenzivno operacijo. Dne 2. februarja pa je Šerčerjev bataljon napadel železniško postajo Verd pri Borovnici, z namenom, da bi tam ustavil vlak in ga nato pognal proti borovniškemu viaduktu, kar bi ga utegnilo uničiti. Vendar je napadalce še pred prihodom vlaka opazila sovražnikova obhodna patrulja. Bataljon je sicer zavzel postajo in razbil njene naprave, vlak s cisternami, ki bi se moral ustaviti, pa je nadaljeval pot proti Ljubljani in so ga partizani le obstreljevali. V boju je padel partizan, trije so bili ranjeni, tri sovražnikove vojske so ujeli in nato izpustili, 6 pa jih je bilo ranjenih. (Arhiv IZDG, VK, f. 3/III it., poročilo pov. samostojne železniške kohorte Ljubljana, št. III/2796. 308 S, dne 6. 2. 1942; Zbornik NOV, VI/2, arhiv IZDG, f. 661/III it., dok. 13, 140 in 146 – poročili pov. XI. a. z., št. I/755, dne 6. 2. 1942 in št. 02/1504, dne 5. 3. 1942, arhiv VZI, šk. 474, dok. 7/7, poročilo pov. XI. a. z., št. 2398 op., dne 1. 3. 1942, Slovenski poročevalec, III/6, dne 8. 2. 1942 in III/7, dne 14. 2. 1942 (Italijanska vojska je takoj zasledovala bataljon in mu prizadejala nekaj izgub, čez nekaj dni je na Hribarjevem padel tudi njegov komandant Miloš Zidanšek.

¹¹ Glej dok. 53.

- poveljnik topništva XI. a. z.
- poveljnik inženirstva XI. a. z.
- generalni konzul Tallinucci
- načelnik štaba XI. a. z.
- načelnik štaba divizije »Granatieri«
- načelnik štaba divizije »Isonzo«
- kraljevski in cesarski tožilec na vojaškem sodišču 2. armade (odsek Ljubljana)
- višji častnik karabinjerjev
- načelnik operacijskega urada XI. a. z.

Glavni namen sestanka je branje ducejevega odloka z dne 19. januarja 1942 in navodil, ki jih je izdalo poveljstvo 2. armade za izvajanje samega odloka.

1) Branje ducejevega odloka in navodil poveljstva 2. armade.

Med branjem navodil, ki jih je izdala 2. armada, se je ekselenca še posebej zadržal pri naslednjih točkah:

- a) V primeru, da nas politične oblasti ali organi j. v. prosijo za enega samega vojaka za obrambo javnega reda, preideta odgovornost in izvajanje tega samodejno v roke vojaških oblasti.

S temi pravili je na odločen način izključeno, da bi ljudje oboroženih sil delovali na ukaz funkcionarjev j. v. Visoki komisar, ki je od armade dobil kopijo teh navodil, mi je ustno zatrdil, da na splošno soglaša s samimi navodili, razen tistega, kar je predvideno na št. 4 – odstavek a omenjenih navodil (izključeno je, da bi bili vojaki postavljeni na voljo funkcionarjev j. v. zaradi obrambe javnega reda). Trdi, da mu zakon o j. v. daje možnost, da zahteva vojaško osebje, ki pride pod oblast funkcionarjev j. v. za obrambo javnega reda.

Po navodilih takšna zahteva obsega takojšen samodejen prenos pristojnosti in odgovornosti s političnih oblasti javnega reda na vojaške oblasti.

To je edina protislovna točka, ki bo potem razjasnjena. Zdaj se zadržimo pri navodilih poveljstva 2. armade in torej od 20. t. m. – dneva, ko naj bi začela veljati – bomo v primerih, ko bomo naprošeni za okrepitev obrambe in skrb za javni red, s tem prevzeli tudi organizacijo in iz tega izhajajočo odgovornost za samo obrambo, za kar bomo uporabili tudi osebje j. v.

(V zvezi s tem vprašanjem je kraljevi in cesarski tožilec zatrdil, da ima zakon o j. v. značaj splošne norme in da mora veljati za ukinjenega ali zamenjanega vsakokrat, kadar pride vmes posebna norma. V tem primeru je posebna norma dana z ducejevim odlokom, ki ima premoč nad splošnim zakonom o j. v.)

- b) Absolutno je potrebno, da se za zaščito naprav ali poslopij, ki nam jih bodo zaupale politične oblasti, uporabijo vsa najučinkovitejša bojna sredstva (pasivne in zaščitne obrambne naprave, avtomatsko orožje namesto pušk, kakor tudi vsa druga sredstva velikega materialnega učinka: bombe, metalci plamenov itd. itd.). Obrambne naprave in orožje morajo v bistvu omogočiti znatno operativno moč, pri čemer je treba omejiti število mož na strogo potrebno.

Za izvajanje takih ukrepov ni treba več prositi za dovoljenje političnih oblasti. Torej se ne bodo več dogajale tiste občutljive stvari, s katerimi smo imeli opraviti do nedavnega, ko sem ob nekaj obsodbah na smrt izdal navodila, da se poskrbi za zaščito ljubljanskega zapora, ker bi zaporniki utegnili pobegniti (nesumljivi pajdaši in jetniški pazniki), kar se je zgodilo ravno tiste dni.

Želim, da se le nekaj izvaja in spoštuje do največje mere: da se političnim oblastem vedno sporočijo ukrepi, ki jih nameravamo izvesti ali ki so bili sprejeti. Veliko in nenehno moramo biti v stiku s takimi obvestili; to je potreba psihološke in sodelovalne narave, ki ima svojo vrednost in svoje posledice.

Ko so bila navodila poveljstva 2. armade prebrana, je ekselencja poveljnik sklenil:

»Zdaj, ko obstajajo jasna navodila, ki popolnoma ustrezajo našim odločitvam in našemu poštenemu in nadvse težkemu delu, je treba čimbolj prisrčno sodelovati z drugimi krajevnimi oblastmi, da se vedno dosežejo najboljši rezultati.

Ne pozabimo, da smo z najnovejšim ducejevimi odlokom mi vojaki dobili še večje breme pooblastil in odgovornosti.

Prepričan sem, da bo vse tako, kot pričakujem.«

2) Zmanjšanje posadk

Poveljstvo 2. armade je ukazalo, da se po presoji poveljnikov a. z. umaknejo tiste posadke čet in vodov, ki nimajo obrambnih nalog na železnici.

To je prvi korak naproti preureditvi posadk, predviden z načrtom »Pomlad«, do katerega bomo zelo verjetno prišli, če bo slovensko revolucionarno gibanje postalo širše in skrb vzbujajoče, v skladu s prvim ukazom poveljstva armade.

Poveljstva divizij in graničarjev mi morajo o tem posredovati konkretne predloge, pri čemer me morajo opozoriti na razloge, iz katerih se jim ne zdi primerno umakniti posadk v velikosti čet ali manjših.

3) Obvestila

V obvestilih, ki mi jih pošiljate, morate biti veliko bolj natančni, zlasti tedaj, kadar obvestila zadevajo dejavnost upornikov. Razumem, da so prva sporočila premalo obdelana in da jih je torej potem mogoče postopoma spreminjati.

Zgodilo se je na primer, da je bilo v operacijah po napadu na Verd aretiranih 25 oseb, ki so bile najprej opisane kot »simpatizerji«, potem pa kot nedolžni ljudje.

Pri komuniciranju je potrebna previdnost. Kadar ni mogoče biti natančen, se je bolje držati splošnega, pri čemer pa se ne smejo zmanjševati ali podcenjevati doseženi uspehi in elementi, ki lahko dokažejo dejavnost enot v operacijah proti upornikom. Upoštevati je treba posledice, do katerih lahko pride, če se uporabi ena beseda namesto druge.

Kadar ste v dvomih, uporabite na primer stavek: »Aretirani zaradi preverjanja.«

Zapomniti si je treba, da se takrat, ko se govori o simpatizerjih ali osumljencih, po moje mora gledati nanje prav tako kot na upornike, torej kot na naše sovražnike.

S tem se boste tudi izognili, da bi višjim poveljstvom pošiljali zmotna sporočila.

4) Varnost častniških stanovanj

Vse bolj se ugotavlja namera upornikov, da med pripravami na upore delujejo predvsem in nasilno zoper častnike, tako da naša vojska ne bi imela voditeljev. Če hočemo preprečiti, da bi takšna akcija imela konkretne rezultate, potem častniki ne smejo sami hoditi okoli, stanovanja častnikov pa morajo biti po možnosti izbrana v bližini nastanitvenih objektov vojske.

Če je treba, naj se potrebni prostori zasežejo, najti je treba takšno rešitev, da si bodo častniki lahko medsebojno pomagali. Morebitne težave naj se mi takoj sporočijo.

5) **Teroristična dejavnost**

Zlasti močna je na območju Rakek–Cerknica. Obveščeni smo bili o navzočnosti tolpe, ki jo vodi zdravnik iz Loža in ki je baje izvedla sabotažne akcije na železniški progi Postojna–Rakek.

Zdravnik je bil aretiran in ugotovljeno je bilo, da takšna tolpa ne obstaja – vsaj trenutno ne – na tistem območju.

Verjetno je šlo za jedro tolpe, ki je bila v akciji na postaji na Verdu in ki se je potem razšla.¹²

6) **Nošenje orožja v uradih oddelkov slovenskih financarjev v Ljubljani**

Od divizije »Granatieri« pričakujem poročilo, ki bo natančno opredelilo odgovornost. Predvsem pa pričakujem od prizadetega poveljstva (poveljstva ljubljanske posadke), kakšne praktične posledice je imela moja ponudba političnim in civilnim oblastem, da se orožje, ki pripada tem oblastem, hrani v naših vojašnicah.¹³

7) **Sekanje gozdov v obmejnem pasu**

Nemci sekajo gozdove ob mejni črti. Cilj takšnega ukrepanja je olajšati nadzor s strani graničarjev. Poleg tega se zdi, da gradijo tudi pas bodoče žice, da bi otežili prehod upornikov.

Poveljstva divizij in graničarjev naj proučijo zadevo in mi poročajo, ali je – ali ni – treba izpeljati takšnih del z naše strani, vsaj na najbolj kočljivih odsekih.

Kar zadeva bodočo žico, je mogoče uporabiti nemško.

Morebitno sekanje gozdov ob železniški progi ali v bližini nastanitvenih objektov, da bi se povečala varnost naših vojakov, naj se kar izpelje. Ne bojte se delati škode tem ljudem.

Ukrepajte neposredno in če je potrebno in če je čas, se povežite z gozdno milico. V vsakem primeru pa je treba s tem seznaniti visoki komisariat.

8) **Prisluškovanje telefonskim pogovorom in sumljiva dejavnost slovenskih telefonistov**

Poveljstvo inženirstva mora proučiti in čimprej izpeljati vse tiste ukrepe, ki naj do najmanjše mere zmanjšajo prisluškovanje telefonskim pogovorom.

Vem, da je problem dokaj obsežen in da vsaj za zdaj ni mogoča celostna rešitev.

Drug velik problem, ki ga je treba rešiti, je zamenjava dela slovenskega osebja z vojaškim osebjem, ki zna slovensko.

Nadaljuje naj se iskanje po enotah, da bi bilo mogoče zbrati čimvečje število takih vojakov.

Poleg tega bi rad vedel, kako daleč je študija o popolni zamenjavi slovenskega osebja za primer vstaje.

Poveljnik inženirstva naj mi čimprej predlaga rešitev raznih problemov in s tem povezanih težav.

9) **Obisk ekscelence Roatte**

Ekscelence Roatta bo verjetno kmalu prišel na naše območje in bo obiskal nekaj posadk.

To je poveljnik, ki zahteva, kar mora biti, zato pozivam, naj bo vse urejeno v vseh pogledih. Še posebej zahtevam, da so utrjevalna dela pri nastanitvenih objektih in samotnih postojankah opravljena popolnoma po mojih zadnjih navodilih. Malo pušk, veliko avtomatskega orožja in številne naprave pasivne obrambe.

¹² Glej op. 10.

¹³ Glej op. 8.

Dok. 57

Navodila poveljstva 2. armade 27. 2. 1942 za ureditev razmer v Ljubljanski pokrajini.¹

POVELJSTVO 2. ARMADE
Urad za operacije
Št. prot. 3065
Zaupno

V. P. 10, 27. februarja 1942-XX
Izročiti v roke!

ZADEVA: Ureditev razmer v Sloveniji²

EKSCELENCI POVELJNIKU XI. ARMADNEGA ZBORA

VOJAŠKA POŠTA 46

- I. – Preden naj bi se na pomlad začele operacije širšega obsega na Hrvaškem, je treba urediti razmere v Sloveniji.
- II. – To se mora izpeljati
 - a) z odpravo življenjskih vozlov podtalnega in protiitalijanskega gibanja, katerega glavni sedež – po ujemajočih se obvestilih – je baje v Ljubljani,
 - b) z ofenzivnimi operacijami proti zbirnim središčem upornikov.
- III. – Glede na takšno akcijo opozarja generalni štab kopenske vojske, da se pooblastila vojaškim oblastem za posredovanje na lastno pobudo (kadar je to potrebno) zaradi obrambe javnega reda »razumejo v najširšem smislu«.
- IV. – Potemtakem naj v. e., opirajoč se na sodelovanje političnih oblasti, podrejenih obveščevalnih organov in poveljstev karabinjerjev, poleg sedaj potekajoče akcije v Ljubljani³ nadaljuje začeto delo, se pravi, odkrivanje in lokaliziranje voditeljev in izvrševalcev gibanja, o katerih govori črka a točke II., in se loti jih aretiranja in obtoževanja, tako v Ljubljani kot drugje.
- V. – Poleg tega naj se v. e. že takoj, kjer to dopuščajo vremenske razmere, in drugje polagoma, kakor bo dovoljevalo vreme, loti operacij, o katerih govori črka b omenjenega odstavka.
- VI. – Glede razpoložljivih sil upoštevajte naslednje:
 - razen v primeru absolutne potrebe (velika operacija v Korenici) ne bom jemal armadnemu zboru 1. grenadirskega polka in bataljona 24. pehotnega polka, o čemer je včeraj tekel telefonski pogovor,
 - skušal bom dobiti nazaj bataljon 23. pehotnega polka, ki je bil dan na voljo diviziji »Lombardia«.⁴

¹ Arhiv IZDG, f. 664/IV it., NAW, T-821, R-271, p. 174-175.

² Osnovo za ta navodila je dal generalni štab kopenske vojske v Rimu, št. 3214, »Normalizzazione della situazione in Slovenia«, dne 24. 2. 1942 (NAW, T-821, R-271).

³ Italijanska vojska je s pomočjo policije in karabinjerjev od 23. februarja do 14. marca 1942 izvedla v Ljubljani prvo veliko racijo. Mesto je razdelila na 13 odsekov in brez strogo v naprej določenega vrstnega reda preiskala odsek za odsekom, nekatere celo večkrat. Zajela je 18.708 moških, jih s pomočjo zakritih slovenskih ovaduhov (tudi nekaterih partizanskih ubežnikov) »preverila« v vojašnicah in jih 878 odpeljala v koncentracijska taborišča. Tone Ferenc: Okupatorjeve racije v Ljubljani leta 1942. Kronika, XXIX/1981, št. 2, str. 183-197 (dalje: Ferenc, Okupatorjeve racije v Ljubljani); Zločini italijanskega okupatorja v »Ljubljanski pokrajini«. I. Internacije. Ljubljana 1946 (dalje: Internacije); arhiv VZI, it. arh., šk. 474, f. 6, dok. 1, arhiv IZDG, f. 661 it., poročilo pov. XI. a. z. o operacijah za razorožitev Ljubljane Ljubljane (23. februar – 15. marec 1942).

⁴ Glej dok. 51, op. 6.

VII. – Prosim v. e., da me obvesti o tem, kdaj namerava izpeljati zgoraj opisano, kajti tako zahteva od mene generalni štab kopenske vojske.⁵

GENERAL ARMADNEGA ZBORA

Poveljnik
(Mario ROATTA)
Mario Roatta

Dok. 58

Poročilo poveljstva XI. armadnega zbora 8. 3. 1942 o razmerah v Ljubljanski pokrajini.¹

POVELJSTVO XI. ARMADNEGA ZBORA

V. p. 46, dne 8. marca 1942-XX

Urad za operacije
02/1597 op.
Razmere v Sloveniji

POVELJSTVU 2. ARMADE

VOJAŠKA POŠTA 10

V dopolnitev vsakdanjih poročil o akciji, ki poteka v Ljubljani,² moram obvestiti poveljstvo, da je po zbranih dokumentih in izpeljanih zasliševanjih lahko narediti genezo in razvoj uporniškega gibanja v Ljubljanski pokrajini.

Takoj po začetku vojne z Rusijo je slovenska komunistična partija, ki je bila že prej ločena od Jugoslavije in je živela samo ilegalno, obnovila svojo razdiralno dejavnost z namenom, da nahajska prebivalstvo zasedene cone, naj se dvigne zoper okupatorje, da bi se ustvarila vrsta težav za hrbtom nemških in zavezniških čet in se posredno pomagalo boljševiski vojski.

Komunistični voditelji, ki se zavedajo, da se večina prebivalstva upira ideji in bojnim sistemom komunistov, so skušali premagati oviro tako, da so svojo razdiralno dejavnost prekrili z nacionalističnimi barvami in spretno izbrali prirojene protitalijanske in protinemške predsodke vsega slovenskega prebivalstva in da so takoj pridobili naklonjenost zlikovske slovenske študentske mladine.

Tako je nastalo gibanje, imenovano Osvobodilna fronta = O. F., katerega vodja je bil imenovan v osebi prof. KIDRIČA Borisa, člana slovenskega komunističnega komiteja, ki mu predseduje znani komunistični politični kandidat ing. ŠTEBI.³

Gibanje je izrabilo politične napake okupacijskih oblasti, se hitro razširilo in osvojilo skoraj vse plasti prebivalstva, v svoje vrste je pritegnilo ljudi iz bogatega in dobro stoječega meščanstva, za katere je veljalo, da so naklonjeni nam (na primer

⁵ Poveljstvo XI. armadnega zbora je skoraj dobesedni prepis navodil poveljstva 2. armade dne 2. marca 1942 poslalo poveljstvom divizij in graničarjev. (Arhiv IZDG, f. 661/IV it., št. 02/1434 op.). Robotti je 8. marca naročil svojemu načelniku štaba Gallu: »Spominjam na pripravo pisma armadi, v katerem želim izraziti svoje stališče o možnosti za boljše nadziranje razmer v Sloveniji.« (Arhiv IZDG, f. 661/IV it.) Glej dok. 58.

¹ Arhiv IZDG, f. 661/III it., 3 l.

² Glej dok. 57, op. 3.

³ Glej dok. 35, op. 11.

industrialec Praprotnik, čigar spretno dvojno igro so naše oblasti razkrile šele po njegovem umoru).⁴

Organizacija uporniškega gibanja je hitro dobila zelo kompleksen videz, obenem zelo zaskrbljujoč za okupacijske oblasti.

Gibanje se je pokazalo z dvojnimi videzom: vojaškim in političnim. Slednji je bil seveda neogibna podlaga za obstoj prvega.

Za središče gibanja je bilo izbrano mesto Ljubljana.

Organizacijo je vodil izvršni odbor, sestavljen večinoma iz starih komunistov.⁵

Odbor se je kdaj pa kdaj posvetoval z nekakšno skupščino odposlancev iz raznih con in raznih podrejenih organizacij (tako imenovani SNOO).⁶

Mesto je bilo razdeljeno na »rajone«: na čelo vsakega rajona je bil postavljen »političen komisar«, ki mu je pomagal »partizanski komandant«.

Samo politični komisar je imel stik z izvršnim odborom.

V okviru vsakega rajona so bili privrženci neposredno podrejeni političnemu komisarju, ta pa je imel potem nalogo pripravljati določene atentate, katerih izvršitev je zaupal »partizanskemu komandantu«.

Naloge komandanta so bile novačiti, opremljati in pošiljati partizane v oborožene tolpe, delujoče v hribih.

Pod pokroviteljstvom glavne politične organizacije je bila ustanovljena mladinska organizacija, ki je tudi imela sistem političnih komisarjev in komandantov.

Glasiło O. F. je bil »Slovenski poročevalec«, glasiło mladine pa je bilo »Mlada Slovenija«. Vzniknilo je na tisoč drugih publikacij, večinoma ciklostiranih.

Druga podrejena organizacija je bila t. i. »Narodna zaščita«, katere cilj je bil priskrbeti orožje, strelivo, živež, denar, napadati osamljene vojake, napadati t. i. izdajalce in zaupnike italijanskih oblasti, »zaplenjevati« osebe in stvari.⁷

⁴ Veleindustrialec Avgust Praprotnik (1891-1942), pred vojno predsednik Zveze bančnih in zavarovalnih zavodov, predsednik Zveze industrijcev itd., ki se je pred nemškim okupatorjem umaknil z Jesenic v Ljubljano, ni bil privrženec narodnoosvobodilnega gibanja. Bil je, kot pričajo okupatorjevi viri, zaupnik visokega komisarja Graziolija; deloval pa je najbrž tudi v ilegalnem protirevolucionarnem taboru v Ljubljani. Varnostnoobveščevalna služba OF ga je usmrtila v Ljubljani 20. februarja 1942. (Glej Slovenski poročevalec, III/9, dne 2. 3. 1942) Visoki komisar Grazioli je 6. junija 1942 pisal vojaškemu tožilcu Macisu glede neke Orlando-ve prijave vojaškemu vojnemu sodišču v Ljubljani: »Kar se je poročalo o Praprotniku, ki »si je, spretno zakrinkujoč dvojno igro, uspel pridobiti polno zaupanje najvišjih italijanskih civilnih oblasti«, ne ustreza resnici. Natančni podatki v moji lasti dokazujejo popolnoma nasprotno.« (Arhiv IZDG, VK, f. 14/III it., Graziolijevo pismo št. 982/7/zaup., dne 6. 6. 1942.)

⁵ Izvršni odbor OF so sestavljali predstavniki ustanovnih skupin OF. Tisti čas so to bili: Edvard Kardelj in Boris Kidrič za KPS, Tone Fajfar in Edvard Kocbek za krščanske socialiste, dr. Jože Rus in France Lubej za demokratično krilo Sokola in Josip Vidmar za slovenske kulturne delavce.

⁶ Vrhovni plenum OF ali Slovenski narodnoosvobodilni odbor (SNOO) so sestavljali zastopniki vseh skupin v OF.

⁷ Vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja za Slovenijo je jeseni 1941. leta ustanovilo Narodno zaščito (NZ), katere naloga je bila, da brani prebivalstvo pred okupatorjevimi nasiljem. Organizirana po vojaško v desetine, vode, čete in bataljone, in na vrhu podrejena glavnemu poveljstvu slovenskih partizanskih čet, ki ji je predpisalo tudi pravilnik, je NZ opravljala tudi oborožene akcije. Precejšen del pripadnikov NZ je nato slej ko prej prostovoljno odšel v partizanske enote. Po letu 1943 je NZ postala oboroženi izvršni organ ljudske oblasti, tj. odborov OF in narodnoosvobodilnih odborov, na vrhu podrejena odseku za notranje zadeve pri predsedstvu Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta. O nastanku NZ v Ljubljani glej Dušan Bravničar: O nekaterih značilnostih osvobodilnega boja v Sloveniji leta 1941, o nastanku in vlogi Narodne zaščite (Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, II/1961, št. 1-2, str. 53-98), o NZ v Ljubljani pa Metod Mikuž: Narodna zaščita v Ljubljani. (Ljubljana v ilegali, II, Ljubljana 1961, str. 204-214.)

Nesramnost upornikov je prišla tako daleč, da so vsilili zbiranje prispevkov za gibanje celo v vladnih uradih in da so razpošiljali razglednice z nalogo za novačenje upornikov, kakor tudi, da so izrekli smrtno kazni za domnevne izdajalce in nasprotnike komunistične partije.

Izredno dobro je bila naposled organizirana vohunska služba, naperjena zoper italijanske oblasti, katere delo je bilo toliko lažje, ker so bili obdržani in so še vedno v službi – celo v najbolj občutljivih vejah javne uprave (J. V.) – Slovenci, ki so veselo izdajali uradne skrivnosti.

Skoraj popolna vpletenost ljubljanskega prebivalstva v uporniško organizacijo, nenehna in nekaznovana serija političnih umorov na škodo tistih, ki so ovirali gibanje, neučinkovitost redkih sprejetih ukrepov, čedalje bolj vztrajna in napadalna podtalna propaganda, še toliko večja zaradi ugleda, ki so ji ga dale radijske oddaje, izvajane kar v Ljubljani,⁸ vse to je okrepilo in potem še povečalo uporniško gibanje, ki so ga na začetku boječe začrtali komunisti.

Organizacija ni bila nič manj delovna na podeželju.

Poleg gibanja oboroženih tolp, ki ga je iz Ljubljane vodil komunist Aleš BEBLER, vojaški svetovalec slovenskega centralnega komunističnega komiteja,⁹ se je razvila politična in ekonomska organizacija, zaupana O. F. in tako imenovani »Kmečki zaščiti« in »Narodni zaščiti«. Ti dve organizaciji, podrejeni prvi, sta imeli nalogo sodelovati z gmotno pomočjo, vohunsko službo in vsemi drugimi mogočimi sredstvi podpirati dejavnost oboroženih tolp. Tako se je v vsaki vasi pojavil odbor OF z lastnim »političnim komisarjem« in lastnim »komandantom«.

Torej ni nič čudnega, če so se okupacijske oblasti nenadoma znašle pred široko, celovito in odlično izoblikovano podtalno organizacijo.

Zaupanje policijskih pooblastil vojski se je ujelo s hudim razkolom, ki je nastal znotraj OF; nekomunisti so se zavedali, da bo komunistična partija s takšnimi sredstvi postala popolni gospodar slovenskega ozemlja, ko bodo okupatorji v »bližnji prihodnosti« zapustili ozemlje, in brž so zapustili OF in sestavili konkurenčno uporniško organizacijo. Bučen izraz tega razkola je bil komunistični umor industrialca Praprotnika, ki je bil vse dotlej močan financer gibanja, obenem pa zanesljiv človek naših oblasti.

Bliskovito zaprtje mesta Ljubljane, neusmiljeno čiščenje vseh uporniških komunističnih organizatorjev, odkritje in uničenje propagandnih središč, zablembo orožja in vojnega materiala, kar vse so izpeljale oborožene sile, so zadali hud udarec uporniški organizaciji prav v trenutku največje bujnosti, čeprav jo je dajala nenadna kriza. To je razlaga za aretacijo deset in deset političnih komisarjev, komandantov, partizanov, pripadnikov OF.¹⁰

Čistka se nadaljuje in ko bo končana – kljub neogibnim neprijetnostim, ki jih vsebuje tako korenit ukrep – bo mogoče reči, da je bil storjen znaten korak k ureditvi razmer in obenem k povečanju našega prej zmanjšanega ugleda.

GENERAL ARMADNEGA ZBORA
POVELJNIK
-Mario Robotti-

⁸ Glej dok. 39, op. 4.

⁹ Dr. Aleš Bebler je bil do 1. oktobra 1942 namestnik komandanta glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet. Do takrat je bil komandant tega poveljstva Franc Leskošek, politični komisar pa Boris Kidrič, tudi Miha Marinko in Ivan Maček.

¹⁰ Okupatorjeva racija v Ljubljani (glej dok. 57, op. 3) je sicer iztrgala narodnoosvobodilnemu gibanju nekaj vodilnega kadra, vendar ni prizadela njegovih osrednjih vodstvenih organov (CKKPS, IOOF, glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet). Zato je poudarjanje uspehov te racije v tem poročilu napačno. Konec junija in v začetku julija 1942 je moral zato italijanski okupator prirediti v Ljubljani novo racijo. (Glej dok. 85, op. 2.)

zrt.

F. N. 10 - 6 3 ^{lettrario} ~~SPETTACOLO~~ 194 2 - Anno XX

COMANDO DELLA 2ª ARMATA

- Ufficio Operazioni -

N. di Prot. 1550

SEGRETO

Risposta al

Carte annessi

Da insegnare a mano

OGGETTO:

ALL'ECCELLENZA L'ALTO COMMISSARIO DELLA PROVINCIA DI

- LUBIANA -

Fra il 4 ed il 29 gennaio c.a. nella Provincia di Lubiana si sono avuti, ad opera di ribelli comunisti :

- tre aggressioni a pattuglie in perlustrazione;
- cinque aggressioni a militari isolati, quattro dei quali sono stati uccisi;
- il noto attacco alla caserma RR.CC. di Turjak;
- due attentati ad edifici militari.

Occorre evidentemente stroncare detta criminosa attività, in vista specie del fatto che un eventuale senso di impunità, individuale o collettivo, potrebbe costituire pericoloso incentivo.

Vi chiedo pertanto, Eccellenza, se non ritenete che si possa adottare, previa notificazione, un provvedimento automatico di rap presaglia, quale la fucillazione di un certo numero di ribelli comunisti detenuti, per ogni militare soppresso proditoriamente, quando - bene inteso - non si identifichino i responsabili.

Tengo a chiarirVi che non è un invito che Vi faccio, che non sarebbe neppure di mia competenza, ma che Vi sottometto un'idea, con preghiera di volermi cortesemente segnalare il Vostro parere in riguardo.-

IL GENERALE DI CORPO D'ARMATA
COMANDANTE
Mario Roatta

Dok. 59

Točke za sestanek poveljnika XI. armadnega zbora z visokim komisarjem za Ljubljansko pokrajino.¹

POVELJSTVO XI. ARMADNEGA ZBORA
Štab

TOČKE ZA OBRAVNAVO Z EKSCLENCO GRAZIOLIJEM

- = Kolesa: namere 2. armade glede poti in določenih ur za vožnjo s kolesi.²
- = Radio: zahtevati novice.³
- = Smuči: presežek izročiti intendanturi.⁴
- = Filmi iredentističnega značaja («Capitan Furia», »La Ragazza di Portici«, »Il Cavaliere di S. Marco«, »I Due Sergenti« itd.): malo primerni.⁵
- = Zmanjšanje posadk: izvršni ukaz sprejet.⁶ Karabinjerji, financarji in obmejna milica – naj gredo skupaj.⁷
- = Prostori v Ljubljani za
 - poveljstvo topništva, inženirstva in sanitete
 - avtomobilski oddelek (velesejem).⁸
- = Zahvaliti se za mule iz Toplic.
- = Merila eksc. Graziolija za pomilostitev obsojenih za Preserje.¹⁰

¹ NAW, T-821, R-271, p. 391. Zapisnika s tega sestanka nisem našel, niti podatkov, kdaj je bil sestanek.

² Glej dok. 53, op. 26.

³ Glej dok. 39, op. 4.

⁴ Glej dok. 53, op. 7.

⁵ Poveljnik karabinjerjev XI. armadnega zbora, podpolkovnik Luigi Brucchiatti je 7. februarja 1942 poročal poveljstvu karabinjerjev 2. armade: »V Ljubljani in v nekaterih drugih občinah v pokrajini že nekaj časa predvajajo filme, ki obravnavajo epizode iz italijanskega iredentističnega gibanja v času našega preporoda. Predvajanje takih filmov («Kraljica Scale – Teresa Gonfalonieri» – »Vitez sv. Marka«) je dokaj neumestno, ker zbuja prikazovanje bojev naših rodoljubov proti tuji nadvladi, zlasti avstrijski, med civilnim prebivalstvom občutek, da je sedanje protiitalijansko gibanje v Sloveniji popolnoma upravičeno.« (Zbornik NOV, VI/2, dok. 141.)

⁶ Glej dok. 55, op. 4.

⁷ Glej dok. 60.

⁸ Misli na preselitev poveljstva XI. armadnega zbora z Vrhnike v Ljubljano dne 11. marca 1941.

⁹ Pripadniki narodnoosvobodilnega gibanja iz Dolenjskih Toplic so konec februarja ali v začetku marca 1942 s strupom, ki so ga dobili z Novega mesta, zastrupili vodo, s katero so italijanski vojaki iz 3. bataljona 24. pehotnega polka napajali mule. Od 11 mul jih je poginilo 6. V preiskavi je okupator zaprl 9 moških in 2 ženski. (Arhiv IZDG, VK, f. 3/IV it., Graziolijeva brzojavka št. 04164 j. v. dne 8. 3. 1942.)

¹⁰ Italijanske oblasti so 25. februarja 1942 postavile pred vojaško vojno sodišče v Ljubljani 69 oseb iz vasic okrog Preserja, obtožujoč jih sodelovanja s partizani pri napadu na preserski železniški most (glej dok. 40, op. 9). Sodna obravnava je trajala deset dni in sodišče je 7. marca 1942 razglasilo sodbo, s katero je 28 obtožencev obsodilo na smrt, 12 na dosmrtno ječo, 4 na 30 let zopora, 5 na 8 let zopora in 1 na 5 let zopora, medtem ko jih je 19 oprostilo (med njimi oba brata Lichtenberg), čeprav je vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja za Slovenijo razglasilo, da obtoženci niso sodelovali pri napadu na most. Kljub temu, da se je precej vidnih Slovencev (tudi škof. dr. Gregorij Rožman) s prošnjami najvišjim italijanskim uradom zavzelo za pomilostitev, so jih pomilostili le 12. Visoki komisar Grazioli je 8. marca 1942

Dok. 60

Poročilo poveljnika XI. armadnega zbora 14. 3. 1942 o izvajanju načrta »Primavera«.¹

POVELJSTVO XI. ARMADNEGA ZBORA
Urad za operacije

POROČILO EKSCELENCE POVELJNIKA DNE 14. 3. 1942 NASLEDNJIM
ČASTNIKOM:

- poveljniku kr. finančne straže za Slovenijo;
- poveljniku karabinjerske skupine Ljubljana;
- poveljniku kohorte obmejne milice Novo mesto.

ZADEVA: Uresničitev načrta »Primavera«

Glede na višje ukaze sem prisiljen ukiniti številne posadke. Z uresničitvijo načrta »Primavera« se število posadk skrči na 12 (seznam so dobili poveljniki).²

Zavedam se, kako majhna bo zaradi tega varnost vaših malih obmejnih posadk, in v soglasju z vami želim rešiti problem na najbolj zadovoljiv način.

Glede na to, da s svojim osebjem ne moremo okrepiti vaših obmejnih postojank, menim, da bi bila najustreznejša rešitev v tem, da povežete svoje postojanke in tako sestavite močnejša jedra, katerih sile naj bi ne imele manj kot 40 mož. Položaj v Sloveniji je danes tak, da ne moremo ostati tako razdrobljeni, kot smo zdaj; moramo se zbrati, če hočemo biti močnejši. Uporniki nameravajo delovati zoper majhne posadke.

Tako sestavljene skupine bodo morale narediti prave poljske utrdbe, da bodo lahko bolje odgovarjale na morebitne napade. Treba jih bo tudi opremiti z avtomatskim orožjem. Kjer sami ne boste mogli doseči potrebnega, se obrnite name in poskrbel bom, da vam bom poslal gradivo za utrdbe, orožje in sposobno tehnično osebje.

Delo, ki ga morate opraviti takoj, je v tem, da soglasno in na podlagi vojaških posadk, predvidenih z načrtom »Primavera«, ugotovite, kako bi bilo ustrezno pregrupirati svoje elemente. Upoštevajte, da se ne smete preveč oddaljiti od nas, tako da bi se na najmanjšo mero skrčil čas, potreben mojim enotam za morebitno posredovanje v vašo pomoč. Tako se bodo olajšale tudi zveze.

Od osrednjih organov še niste dobili ukazov v tem smislu. Treba jim je čimprej prikazati novi položaj in jim poslati konkretne predloge za skrčenje sedanjih majhnih enot na meji. Mogoče bi bilo ustrezno, da medtem izpeljete vse, kar je mogoče, kajti načrt »Primavera« je že stopil v fazo izvajanja.

Naše zbiranje v majhnih posadkah ne pomeni, da se odpovedujemo ozemlju. Zatrditi vam moram, da bodo vsak dan močna premična jedra prihajala iz raznih

poslal notranjemu ministrstvu in vodji policije v Rimu tole brzojavko: »406/2. Po današnji brzojavki 398/2 zaup. sporočam, da me je državni kraljevi tožilec pri vojaškem sodišču v Ljubljani vprašal za mnenje glede pomilostitve obsojenih na smrt. Ker je krivda čisto jasna, sem zaradi teže zločina, ki je terjal življenje štirih vojakov, in potrebe, da damo zdrav primer posebno v tem času, izrazil čisto nasprotno stališče. Poslano kabinetu notranjega ministrstva in javni varnosti Rim. Visoki komisar Grazioli.« Dne 10. marca 1942 so 16 obsojencev ustrelili v Gramozni jami v Ljubljani. (Glej literaturo pri dok. 40, op. 9.)

¹ NAW, T-821, R-271, p. 388-389.

² Glej dok. 50 in 51, op. 17.

posadk, da bodo pregledovala vmesne zone, nadzorovala prometne zveze in tudi glavne mejne prehode.

Na pripravljalni sestanek, ki ga boste imeli prihodnji torek na visokem komisarjatu, bom poslal načelnike divizijskih štabov in načelnika urada graničarjev.³

Razumem, da so vaše zahteve v nasprotju z našimi, vendar vam lahko postrežem z jasnimi navodili armadnega poveljstva, ki jih je dobilo od središča. Povedati je treba, da bodo vaše oblasti (ministrstvi za notranje zadeve in finance), potem ko bodo seznanjene s položajem in našimi ukrepi, posredovale pri generalnem štabu zaradi potrebnih soglasij in ukrepanja v skladu z namerami. Na eni in drugi strani se bo treba čemu odpovedati.

Izredno pomembno se mi zdi, in to vam moram ponoviti, da je treba hitro ukrepati.

Dok. 61

Točke za sestanek in zapisnik s sestanka poveljnika XI. armadnega zbora 16. 3. 1942.¹

TOČKE ZA OBRAVNAVO NA SESTANKU 16. 3. 42-XX

1. – Pozdrav novo prispelim častnikom.
2. – Še vedno smo v zaostanku z utrjevanjem posadk. Lotiti se in hitro nadaljevati je treba tiste, ki so povezane z načrtom »Primavera«, pri čemer naj se drugim prepusti že porabljen material. Barake – sistem, po katerem je treba delati – itd. itd.
3. – Vedenje in disciplinski predpisi.
4. – Pokoravanje mojim in višjim ukazom (streljanje upornikov, zalotenih z orožjem v roki – vojaški zdravniki in spremstvu kolon).
5. – Videz vojakov. Umazani, dolgi lasje...
6. – Slabo opravljana stražarska služba – dogodek v glavni ljubljanski bolnišnici, dogodek z dežurnim častnikom v Logatcu.
7. – Razlaga okrožnice »Delovanje poveljstev«.
8. – Vrzeli v naših ukrepih med najnovejšimi dogodki v Ljubljani – Pobeg glavnih upornikov.
9. – Vprašanje vedenja enot v Ljubljani. Nerazporejeni vojaki.
10. – Vojaška vozila v Ljubljani. Nočem več videti vojaških vozil pred hotelskimi vrati.
11. – Kolikor je mogoče, potovati z vlakom, ne pa z avtomobilom (pripetljaj Oxilia – Piccinati).

³ Na sestanku na poveljstvu kraljeve finančne straže (poveljnik podpolkovnik Giacomo Bortone) 17. marca 1942 sta poveljnika financarjev in karabinjerjev Bortone in Lombardi predvidevala, da bo ostalo 25 obmejnih posadk financarjev, karabinjerjev in obmejnih miličnikov, vsaka v moči 50 mož, skupno torej 1250 mož, od tega 340 financarjev in karabinjerjev, drugo pa obmejni miličniki. (Arhiv IZDG, f. 659/IV it., Bortonejevo poročilo glavnemu poveljniku financarjev v Rimu in poveljstvu 2. cone financarjev v Benetkah, 22 taj., 16. 3. 1942, zapisek oper. odd. pov. 11. arm. zbora 17. 3. 1942.) Ker general Robotti ni bil zadovoljen, je 19. marca 1942 prišlo do novega sestanka med njim in Graziolijem, na katerem so zmanjšali število obmejnih posadk, ki naj ostanejo. (Arhiv IZDG, f. 659/IV, Bortonejevo poročilo, 47 taj., 28. 3. 1942.)

¹ NAW, T-821, R-271, p. 364–370 in 385–387; arhiv IZDG, f. 764/V it. Zapisnik s sestanka je Robotti 18. marca 1942 poslal poveljstvom divizij, graničarjev, topništva, inženirstva itd.

12. – Propaganda za novačenje v karabinjerje.
13. – Branje lista (izvlečka) 3888 poveljstva 2. armade – zadeva: orientacija.
14. – Načrt »Primavera«. Nadzor železniških prog. Skrčenje posadk.
15. – Teleks 5157 poveljstva 2. armade o nekaterih ukrepih, ki jih je treba sprejeti v soglasju z visokim komisariatom (radio – kolesa – itd.)
16. – Zahajanje v slovenske družine – [častniki] spremljajo ženske.

ZAPISNIK S SESTANKA, KI GA JE IMEL EKSCLENCA POVELJNIK DNE
16. MARCA 1942/XX

V prvem delu sestanka, ki so se ga udeležili samo poveljnika grenadirske divizije in graničarjev, načelniki divizijskih štabov in podnačelnik štaba a. z., so bile obravnavane naslednje zadeve:

- Uresničevanje načrta »Primavera« – branje pisma ekscelece poveljnika 2. armade.²
- Ducejev ukaz po napadu na generala Oxilio.³
- Zbiranje politično sumljivih v taborišču št. 89.⁴

² Roatovega pisma iz prve polovice marca 1942 nisem našel. Pač pa je ohranjena njegova brzojavka z dne 8. marca 1942, ki se glasi: »3860. Ugotavljam, da se preurejanje posadk, predvideno z listom tega poveljstva 2790 z dne 21. februarja in za katero je bilo ukazano izvajanje z brzojavko 3141 dne 26. februarja armadnim zborom, uresničuje zelo počasi. Nasprotno pa je kakšno poveljstvo ravnalo že po zgoraj omenjenih navodilih, po stališču, ki je njim nasprotno, pa mogoče sprejemljivo v krajevnih razmerah, vendar nesprijemljivo glede na splošne razmere. Zato sporočam: 1. Odrejena preureditev ustreza negotovi nujnosti: ne biti preveč razdrobljeni in povsod šibki nasproti porastu uporniških sil in njihovi povečani napadalnosti. 2. Preureditev tvori nujni pogoj za nadaljnjo preureditev premičnih sil, določenih za velike operacije. 3. Razen v nekaterih točkah preureditev ustreza predlogom, ki so jih dala ta poveljstva armadnih zborov. 4. Zato pozivam, da ne izgubljate časa in izvedete sprejeta povelja na način, ki je določen z brzojavko št. 3141. Geslo povelja za vse je, da čimprej, razen v primeru operativne nemožnosti, izvedete razmestitev in razdelitev sil, kot jo je odredilo to poveljstvo z listom 2790. 5. Čimprej bom sporočil za orientacijo razdelitev sil za drugo fazo. V njej bodo načelno ostale posadke, določene z omenjenim listom. General Roatta.« (NAW, T-821, R-55, p. 392–393).

³ Tretja četa 2. štajerskega bataljona, ki je delovala med Grosupljem in Višnjo Goro, je 13. marca 1942 postavila zasedo nad Peščenikom med omenjenima krajema. Okoli pol štirih popoldne sta iz smeri Višnja Gora pripeljala dva osebna avtomobila. Prvega sta hotela ustaviti komandir čete in strojničar, vendar sta začela nanj streljati, ko sta videla, da gre za vojaški avto. Ubila sta majorja Giuseppa Piccinatija in karabinjerja Seconda Mencarellija, medtem ko je vozniku Celsu Testiju uspelo pobegniti. Četa je zaplenila vse orožje (dve puški, dve pištoli in osem ročnih bomb) in opremo omenjenih vojakov. Drugi avto, v katerem je bil vodja italijanske vojaške delegacije v t. i. NDH, general Alessandro Oxilia, je na cesti obrnil in se odpeljal v Višnjo Goro. Oba avtomobila sta bila na poti iz Zagreba v Rim. Ko so poveljstva zvedela za napad, so poslala iz Grosupljega dve četi 3. bataljona črnih srajc, ki sta zaman preiskali območje, za spremstvo generala Oxilie pa iz Ljubljane grenadirsko četo z motornimi vozili. Ko je za ta partizanski napad zvedel Mussolini, je ukazal izvesti hudo maščevanje. Še isti dan zvečer so v Spodnjem Brezovem požgali deset poslopij, med njimi 4 stanovanjske hiše (skupna škoda okoli 535 tisoč lir), zaprli so 28 oseb itd. (Ferlež: Druga grupa odredov, str. 206–207; Zbornik NOV, VI/2, dok. 27 in 148; arhiv IZDG, VK, f. 5/I, brzojavki karab. tenence Višnja Gora, št. 3/7 r. in št. 10/5 dne 14. 3. 1942, f. 2/VIII it., poročilo pov. karab. skup. Ljubljana, št. 324/7 dne 18. 3. 1942.)

⁴ Italijansko koncentracijsko taborišče št. 89 je bilo v Gonarsu v Furlaniji in ga je vodil komandant podpolkovnik Eugenio Vicedomini.

- Aretacija nekdanjih izpuščenih ujetnikov in slovenskih častnikov in podčastnikov nekdanje jugoslovanske vojske.⁵
- Plačevanje slovenskih častnikov in podčastnikov nekdanje jugoslovanske vojske.
- Priprava oklepnih vozil za avtomobilske kolone.
- Prepoved uporabe avtomobilov.⁶
- Pripomba, da nekateri častniki iz ljubljanske posadke zahajajo zvečer v slovenske družine, kjer ponekod kvartajo.

Čeprav je zadeva neprimerna, v nasprotju z večkrat izdanimi ukazi, se je razširila navada častnikov, da po mestnih ulicah in celo v poznih nočnih urah spremljajo domov slovenske gospe, ki so bile na takšnih sestankih. Prepovedujem eno in drugo in uvedel bom stroge ukrepe zoper častnike; te bodo lahko tudi aretirali nadzorni ljudje, za katere bom poskrbel.

V drugem delu sestanka, ki so se ga udeležili tudi poveljniki grenadirskih polkov in podpolkovnik Macis,⁷ je ekselencija najprej pozdravil nove častnike, dodeljene armadnemu zboru (poveljnika divizije »Isonzo«, poveljnika 2. grenadirskega polka, poveljnika 24. in 23. pehotnega polka), potem pa obravnaval naslednje zadeve:

a) Organizacija območja armadnega zbora

Načrt »Primavera« se mora nemudoma začeti izvajati. N. e. Roatta meni, da se mora izpeljati čimprej.

Razmestitev, ki smo jo izvedli,⁸ je po eni strani sicer omogočila, da smo vse videli, po drugi strani pa je imela to taktično hibo, da so se sile preveč razkropile. Uporniki izvajajo akcije, zberejo toliko ljudi, kolikor jih potrebujejo, da imajo premoč nad posadkami, katere nameravajo napasti. Zaradi njihove gverile, namerjene predvsem proti majhnim posadkam, je treba preoblikovati gibčnost samih posadk, in sicer tako, da se zmanjša njihovo število in se okrepijo njihove sile.

V tej zvezi je med raznimi ukrepi, ki jih bo treba sprejeti, tudi ta, da bo treba na kraju samem pustiti nekaj barak, ker se jih ne splača podirati in ker bodo lahko služile za nastanitev naših enot v izvidniških akcijah, ki jih bodo izvajale zaradi nadzorstva vsega ozemlja.

Zaradi izvajanja načrta »Primavera« bo torej treba hitro organizirati tiste posadke, ki bodo morale ostati. Enote, ki morajo priti, bodo nastanjene v barakah, ki jih je mogoče zbrati, in v zaseženih prostorih. Pri iskanju le-teh je treba pregnati vse pomisleke, kajti gre za vojaške potrebe. Zasežejo naj se vsi prostori, ki so potrebni, izjema so le šole, ki se ne smejo zasesti brez poprejšnjega obvestila.

Z novo razmestitvijo se bo ohranjanje suverenosti nad ozemljem izpeljalo s premiki enot, pri katerih bo šlo tudi za urjenje. Zato morajo biti enote izurjene za pohode.

⁵ Potem ko je italijanski okupator končal prvo veliko racijo v Ljubljani (glej dok. 57, op. 3), je po ukazu generalnega štaba kopenske vojske z dne 12. marca 1941 pripravil aretacijo bivših aktivnih in rezervnih častnikov bivše jugoslovanske vojske, ki so bili mlajši od 60 let in ne glede nato ali so Slovenci ali ne in ali so že bili v ujetništvu ali ne. Do takrat je namreč italijanska vojska izpuščala jugoslovanske vojne ujetnike iz svojega Źjetniškega taborišča št. 82 na Reki. V Ljubljani so aretacije opravili v noči na 20. marec, na deželni pa tudi kakšen dan pozneje. Skupno so v več transportih odpeljali v koncentracijsko taborišče v Gonarsu 1120 bivših jugoslovanskih častnikov in podčastnikov. (Ferenc: Okupatorjeve racije v Ljubljani, str. 197–198).

⁶ Glej dok. 30, op. 7 in dok. 86, op. 8

⁷ Podpolkovnik Enrico Macis je bil vojaški tožilec pri vojaškem vojnem sodišču v Ljubljani.

⁸ V letu 1941 in prvih dveh mesecih 1942. leta je bila Ljubljanska pokrajina zelo gosto posejana z italijanskimi posadkami. 1. marca 1942, potem ko so jih pozimi 1941–1942 že nekaj ukinili, so imeli vojska, karabinjerji, financarji in obmejni miličniki svoje posadke v 181 krajih, in to vojska v 89, karabinjerji v 88, financarji v 45 in obmejni miličniki v 29 krajih. (Arhiv IZDG, f. 660 it., seznam italijanskih posadk v Ljubljanski pokrajini 1. 3. 1942.)

Glede na to, da je že zdaj znano, katere posadke bodo ostale (v celoti 12), naj se nemudoma začne njihovo organiziranje, začenši s premeščanjem enot, kakor naj se tudi čimprej končajo obrambne priprave.

Posadke morajo postati prave utrdbe, iz katerih bodo sredobežno odhajale izvidnice, ki bodo morale prečesati ozemlje.

Pregnani morajo biti vsi osebni pomisleki o primernosti izvajanja ukrepov, kajti osredotočenje sil ustreza poglavitnemu cilju, ki je v tem, da morajo biti pri roki sile za obvladovanje preostalega ozemlja. Vsak drug razlog postane torej neveljaven glede na natančna navodila poveljstva 2. armade o tej zadevi. Glede selitve barak bodo izdani posebni ukazi, in sicer na podlagi študije, ki jo je že izdelalo inženirsko poveljstvo armadnega zbora.⁹

b) Delovanje poveljstev

Sklicujem se na okrožnico, ki jo je izdal ekscelencna načelnik generalnega štaba kopenske vojske.

Odpraviti je treba preveč razširjeni sistem obrobni opazk. Višja navodila morajo poveljstva sprejeti in razširiti, jih pripraviti za obravnavo tistega poveljstva, ki so mu namenjena. Dodajati je treba le malo, vendar toliko, kolikor je potrebno za usmeritev enot, da si pametno razlagajo navodila. Drugače povedano, dejavnost poveljstev ne sme biti omejena na »prenos papirjev«.

Divizijska poveljstva in poveljstvo graničarjev morajo tudi pojasniti okrožnico načelnika glavnega štaba podrejenim poveljnikom.¹⁰

c) Varovanje skrivnosti

Ponavljjam:

Najnovejše izkušnje so pokazale, da se prisluškujejo vsi telefonski pogovori (zvedelo se je za naše ukrepe v najnovejših dogodkih v Ljubljani – beg glavnih upornikov). Če v tej zvezi omenim še pripetljaj, ki se je zgodil generalu Oxilii, potem sem prepričan, da se je to zgodilo zato, ker je bilo prestreženo telefonsko sporočilo iz Zagreba, kdaj bo ura odhoda.¹¹

Torej bodimo tudi na tem področju previdni, da se izognemo sovražnikovemu nadzoru.

d) Avtomobilski promet

Ponavljjam:

Ne sme ga biti, če ni poskrbljeno za vse varnostne ukrepe, omejen pa mora biti samo na tista območja, kjer ni mogoče uporabljati železnice. Zpomniti si je treba, da običajna uporaba dveh karabinjerjev za spremstvo ni zadostna.

Že prej sem ukazal, da se pripravijo ustrezno zavarovani in opremljeni avtomobili,¹² in tudi predpisal sem, da mora pred avtomobilskimi kolonami in za njimi vedno voziti oklepni avtomobil. Poveljstva naj takoj izvajajo ta ukaz.

Nadzorovati je treba, da bodo vsi ubogali in tankovestno izvajali navodila, ki jih delim, kajti na žalost moram ugotoviti, da se ne izpolnjujejo tako hitro in odločno, kot to zahtevajo razmere.

Prevoz z avtomobili mora biti vedno organiziran z vsemi varnostnimi ukrepi.

⁹ Misli na spomenico poveljnika inženirstva pri XI. armadnem zboru, generala Alberta Notarija z dne 13. marca 1942 in njegovo pismo št. 01/2884 istega dne, s katerim je določil usodo barak v krajih, iz katerih se bodo umaknile vojaške posadke. (Arhiv IZDG, f. 660 it.; glej tam še drugo gradivo o problemu barak pri izvajanju programa »Primavera«.)

¹⁰ V naših arhivih mi ni uspelo najti te okrožnice.

¹¹ Glej op. 3.

¹² Glej dok. 37.

e) Vedenje in disciplinski predpisi

Ponavljjam:

Večkrat sem že ugotovil pomanjkljivosti na tem področju (zunanost vojakov: umazani so, imajo dolge lase; enote so neurejene). Zapomniti si je treba, da smo med prebivalstvom, ki ga moramo ukloniti tudi z resničnim ali navideznim občutkom sile, strnjeno, resnostjo, disciplino.

To prebivalstvo še vedno ne ceni našega vojaka tako, kot zahtevamo: doseči moramo, da ga bo cenilo. Izpeljejo naj se strogi omejitveni ukrepi zoper vojake, ki morajo krožiti po Ljubljani in drugih glavnih središčih. Tisti redki, ki morajo zaradi neogibnih potreb hoditi po glavnih ulicah, morajo biti v brezhibni uniformi in se morajo vesti po vojaško, kar pogrešamo pri številnih navadnih vojaki, to pa tudi zato, ker častniki tega ne znajo zahtevati in doseči.

Še posebej je treba nadzorovati vojake, dodeljene raznim službam, in svarilno je treba kaznovati kršenje ukazov, ki so jim bili dani.

Doseči je treba sodelovanje vseh podrejenih in zahtevati njihovo posredovanje, da se s praktično zdravo pametjo odstranijo vse takšne kršitve.

Vsaka enota mora biti podrejena odgovornemu človeku, bodisi da je višji po činu, bodisi da je starejši.

Poveljstvo grenadirske divizije naj poskrbi, da bo dežurno osebje ob pasu okoli Ljubljane in na železniški postaji nadzorovalo vojake, ki prihajajo iz drugih krajev.

f) Operacija čiščenja

Ponavljjam:

Nikoli se ne smejo izvajati manj kot z vodom: še bolje s četo. To pa na podlagi meril, ki določajo razmerje med silami, ki nas napadejo, in tistimi, ki se branijo (trikratno).

Ponavljjam:

Nikoli ne sme manjkati vojaški zdravnik, s čimer se prepreči, da bi kakšen vojak moral umreti zaradi pomanjkanja prve pomoči.

g) Slabo opravljena stražarska služba – dogodek v glavni ljubljanski bolnišnici, dogodek z dežurnim častnikom v Logatcu

Tudi v teh časih je treba imeti vajeti v rokah in doseči, da se ukazi izvajajo.

h) Častniki, ki hodijo zvečer na obisk k slovenskim družinam in ki potem odhajajo v spremstvu tam navzočih oseb.

Ti častniki z obžalovanja vredno lahkomišelnostjo in nedisciplino kršijo že večkrat izdane ukaze, da se trenutno moramo izogibati zaupnim stikom s prebivalstvom. Sedanje razmere odsvetujejo takšne stike, preložiti jih je treba do časov, ko bo vedenje prebivalstva manj dvomljivo.

i) Vojaški avtomobili

Njihova uporaba mora biti omejena na podlagi meril o varčni porabi goriva.

Nočem več videti vojaških avtomobilov, čakajočih pred hotelskimi vrati.

l) Propaganda za novačenje v karabinjerje

V teku je novačenje osem tisoč karabinjerjev. Želim, da propaganda v enotah ne bi bila škodljiva za same enote. Dobri vojaki ne smejo odhajati zaradi propagande, ki po sili razmer skuša zanemariti najboljše. Kdor pokaže željo, da bi se pridružil, naj nemudoma dobi pomoč pri praktičnem postopku, vendar nič več. Rad bi vedel, kako bo tekla zadevna propaganda.

Comando XI Corpo d'Armata

Ufficio Operazioni

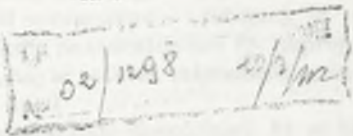
P.M. 46 li 18 marzo 1942 - Anno XX

N. C2/1882 di prot. op.

Risposta al foglio N.

del

OGGETTO: Riunione 16 marzo 1942/XX.-

- AL COMANDANTE DIVISIONE ARTERIA "GRANATIERI DI SARDEGNA"
- AL COMANDANTE DIVISIONE ARTERIA "ISONZO"
- AL COMANDANTE GUARDIA ALLA FRONTIERA XI C.A.
- AL COMANDANTE ARTIGLIERIA XI C.A.
- AL COMANDANTE GENIO XI C.A.
- AL DIRETTORE DI SANITA' MILITARE XI C.A.
- AL DIRETTORE DI COMMISSARIATO MILITARE XI C.A.
- AL DIRETTORE DI IPPICA-VETERINARIA XI C.A.

Trasmetto copia del verbale della riunione
che ho tenuto a Lubiana il giorno 16 marzo.-

Le direttive in esso contenute formino oggetto
di commento ai comandanti dipendenti.-

Assicurare.-

*Due copie
commentate dal Sig. Generale
nella riunione del 18/3/42*
DR

IL GENERALE DI CORPO D'ARMATA
COMANDANTE
- Mario Robotti -

P. C. C.

IL COLONNELLO CAPO DI S.M. d. p. s.
- Annibale Gallo -

IL TEN. COL. DI S.M. SOTTO CAPO DI S.M.

(Adelmo *Adelmo*)

Si prega di trattare per ogni lettera un solo argomento e di indicare nella risposta il numero di prot. e l'Ufficio cui si risponde.
C.C. postale N. 9.4950.
Indirizzo telegrafico: Copanlica.

Vse tisto, kar je bilo predmet disciplinskih poudarkov v tem poročilu, je bilo že večkrat vsebina ukazov, navodil, opominov, tako mojih kot višjih.

Zdi se mi, da je čas, ko je treba doseči še več in ko naj moji najbližji sodelavci (poveljniki divizij, graničarjev, topništva, inženirstva in načelniki služb) dajo svoj moralni in sposobnostni prispevek z vso zavzetostjo (kot so to počeli doslej, o čemer ne dvomim...), pa tudi z boljšimi rezultati, kajti lahko je ugotoviti, da se more in mora doseči še več. Zlasti kar zadeva popolno in absolutno pokorščino ukazom.

GENERAL ARMADNEGA ZBORA
POVELJNIK
-Mario Robotti-
Mario Robotti

Dok. 62

Zapisnik s sestanka poveljnika XI. armadnega zbora z visokim komisarjem za Ljubljansko pokrajino 21. 3. 1942.¹

V POTRDILO

ZAPISNIK S SESTANKA, KI JE BIL NA VISOKEM KOMISARIATU DNE 21.
MARCA 1942/XX

a) Aretacija nekdanjih jugoslovanskih vojnih ujetnikov²

V. k. je ukoril osebje svojega vojaškega urada, ker so vojaške oblasti opozorile, da so sezname, ki jih je priskrbelo zaradi aretacij, imeli pomanjkljivosti (bili so nepopolni in nejasni).

Sporočil je ekscelenci, da so se nekateri izmed tistih, ki so v noči akcije bili razglašeni za odsotne od doma, iz strahu, da bi veljali za izobčence, prijavi sami od sebe in dočakali enako usodo kot drugi. Nekateri še vedno prihajajo.

Načelnik štaba armadnega zbora je opozoril, da so se tako imenovani razumni ljudje med aretiranimi razveselili ukrepa, ker jih je rešil kritičnega, moralno neprijetnega položaja.

V. k. je sporočil, da ministrstvo še ni dalo vedeti, kakšna gospodarska podpora bi ustrezala družinam interniranih.

Ekscelenca poveljnik je zagotovil, da so vsi interniranci že na poti v koncentracijsko taborišče Gonars.

Kopija seznama interniranih bo poslana v vednost visokemu komisariatu.

Kar zadeva izid operacije, je ekscelenca poveljnik sporočil, da je bil boljši, kot je bilo pričakovati, saj je dosegel 80 odst. Število se bo potem še povečalo s posamezniki, ki se prijavljajo sami od sebe.

V. k. proučuje vprašanje, na kakšen način z ustrezno vsoto denarja pokriti plače za militarizirano civilno osebje, plače, ki so bile na njegov predlog določene s 100 odst. za uporabljeno osebje in s 50 odst. za neuporabljeno.

Ekscelenca poveljnik je sporočil, da je na to opozoril poveljstvo 2. armade, od katerega se zdaj pričakujejo navodila.

¹ NAW, T-821, R-271, p. 354-364.

² Glej dok. 61, op. 5.

Kar zadeva nekdanje vojne ujetnike, je načelnik štaba armadnega zbora opozoril, da se bo za tiste, ki so bili premeščeni v koncentracijsko taborišče, nakazovanje plače nadaljevalo, medtem ko bo za preostale ustavljeno, saj to ne gre skupaj z njihovim nezakonitim položajem.

b) Pas okoli Ljubljane³

1. **Prepustnica:** predvideno je bilo, da bi začela veljati 15. t. m.

V. k. je glede na to,

- da je bilo izdajanje prepustnic ustavljeno med operacijami v Ljubljani,
- da je bil razpoložljivi čas za izdajanje prepustnic nezadosten (od 15. naprej), in glede na to, da ne bi zaprl prometa, predlagal, naj se začetek veljavnosti za nove prepustnice iz Ljubljane in vanjo prenese na 1. april.

Do 31. t. m. bo prebivalstvo še naprej lahko uporabljalo dovolilnice, ki so bile izdane poprej. Posebne ugodnosti bodo še naprej imeli dobavitelji živil in vse tiste osebe, ki opravljajo dejavnost v prid javnosti.

Eksčenca poveljnik je glede na to, da prebivalci s podeželja nimajo možnosti priti v Ljubljano, da bi dobili prepustnice, svetoval v. k. ustanovitev začasnih uradov na blokih.

V. k. je soglašal s tem in takoj dal izvršna navodila predstavniku kvesture, naj namesti odseke na prehodih čez pas.

2. Osebe za prehode na blokih

Glede na to, da so se s 15. t. m. nehali operativni razlogi, zaradi katerih so vojaške oblasti v celoti prevzele nadzor nad pasom (obramba zunanega perimetra in nadzor na prehodih), kajti ta služba je bila tesno povezana z operacijami, ki so potekale v mestu, je eksčenca poveljnik menil, da bi bilo primerno, če bi poslej nadzor nad prehodi (pregled prepustnic) prepustili ljudem kvesture in karabinjerjem, usposobljenim za takšno dejavnost, in sicer naj bi bilo na vsakem prehodu 6 agentov in 6 karabinjerjev (v treh izmenah).

To je tudi povezano z dejstvom, da je izdajanje prepustnic v njihovi izključni pristojnosti.

Visoki komisar je – v nasprotju z željo kvestorja in poveljnika karabinjerske skupine »Milano«, ki sta na prejšnjo takšno zahtevo odgovorila odločno odklonilno – v celoti soglašal z merilom, ki so ga izrazile vojaške oblasti, da se jim prepusti odgovornost za pas in da se za službo na prehodih zaposli posebno osebje, in ukazal je vicekvestorju, naj nemudoma dà na voljo oboroženim silam zahtevano osebje v številu, ki ga je mogoče takoj določiti na podlagi razpoložljivih sil; pridržal pa si je pravico, da pokrije potrebe – določene na 48 karabinjerjev in 48 agentov javne varnosti skupaj – ko pridejo v cono drugi ljudje, ki jih je napovedalo ministrstvo.

Visoki komisar je poleg tega priporočil, naj bo to osebje (karabinjerji in agenti) stalno zaposleno v tej službi in naj bo ustrezno izurjeno in usposobljeno v poznavanju oseb in preiskovanju sumljivih, da se onemogoči ilegalno prenašanje orožja, streliva itd.

Za pregled žensk, ki – kakor se je spet zvedelo – olajšujejo zločinsko dejavnost upornikov tako, da skrivajo orožje in dokumente ter jim to v trenutku potrebe spet izročijo, se bo zahtevalo žensko osebje, ki bo prišlo iz notranjosti (države).

Odredba, ki jo je potrdil visoki komisar, bo začela veljati v ponedeljek, 23. t. m. zjutraj.⁴

³ Glej dok. 49, op. 6.

⁴ Glej dok. 49, op. 5.

3. Potek postavljanja pasu

Visoki komisar je prosil, naj ga natančno seznanijo s potekom postavljanja, in opozoril je, da se je zgodilo marsikaj neprijetnega.

Ekscelenca poveljnik je najprej povedal, da so trenutni razlogi, kot so kratek razpoložljivi čas, pomanjkanje delovne sile in materiala za utrjevanje, ki ni bil najprimernejši, pripeljali do tega, da so delali varčno, da so izključili nekaj hiš na obrobju. Potem je povedal, da je – če se izvzame tisto, kar je nujno in kar je treba tako še storiti – mogoče marsikaj dopolniti. Pri tem se da ustreči vsem zahtevam, vštevši vojaškim, ki na primer terjajo velik očiščen strelni prostor za avtomatsko orožje.

Idealen koncept bi bil: mi naj bi dobili največja zagotovila, ne da bi zaradi tega silili prebivalstvo v pretirano neprijeten položaj.

Visoki komisar je soglašal s stališčem vojaških oblasti in dejal, da bo sporočil drugače, ki se mu bodo zdele primerne, brž ko bo zvedel, kako poteka postavljanje pasu.

Ob tej priložnosti je sporočil, da Nemci niso napovedali akcije, ki so jo imeli v obmejni coni,⁵ pri čemer so izstrelili 30 topovskih krogel na naselje, v katerem je bila tolpa upornikov. Prebivalstvo, ki je vnaprej dobilo ukaz, naj izprazni naselje, tega ni storilo.

c) Posadke v Sloveniji

Visoki komisar je pojasnil naslednje:

»Vojaške oblasti so dobile ukaz, da zmanjšajo število posadk na podlagi meril, ki so jih določila višja poveljstva.

Proučil sem vprašanje, ne da bi se spuščal v vojaške zahteve.

S političnega in gospodarskega vidika ima to za posledico, da

– bo del pokrajine zapuščen,

– bodo uporniki imeli dobro bazo za oskrbo in novačenje.

Na upravnem področju bo prišlo do tega, da zapuščene občine ne bodo mogle več delovati.

Druga pomembna misel je, da gre za državno ozemlje.«

⁵ Najbrž gre za akcijo nemške policije na območju Topola pri Medvodah dne 11. in 12. marca 1942, ko je obkolila Loško partizansko četo. Ta je imela 7 mrtvih in se je nato prebila na italijansko zasedbeno območje. (Arhiv RSNZ; ZA 2043, inv. 237, sporočilo karab. notr. čete Ljubljana št. 2/39 – p. 10 zaupno, 12. 3. 1942; Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941–1945, str. 214.)

⁶ Visoki komisar Grazioli je v svojem pismu notranjemu ministrstvu 8. marca 1942 tožil, kaj se lahko zgodi v primeru uresničenja načrta »Primavera«:

»Z izvajanjem tega načrta, čeprav postopnim, bodo ukinjene manj pomembne vojaške posadke (Sedaj jih je več kot 50) in bo treba zato umakniti tudi karabinjerske postaje in majhne oddelke financarjev in obmejnih miličnikov, tako da bodo

a) široke cone ozemlja ostale z naše strani popolnoma prazne;

b) te cone bodo mogli izkoristiti uporniki na vse možne načine in tudi glede prebivalstva, ki ga bo naša stran pustila brez vsakršne zaščite;

c) ukinili bomo vse delovanje pravnih organov in ustavili tudi gospodarsko dejavnost v coni;

č) umik organov za varovanje meje bo pustil meje skoraj nezavarovane z neizogibnimi hudimi posledicami.«

Nato se je Grazioli glede na to, da gre za pokrajino, ki so jo priključili Kraljevini Italiji, zavzel za to, da bi vojaška poveljstva tudi iz prestižnih razlogov upoštevala:

»a) veliko potrebo, da bi predvideli najbolj učinkovito varovanje mej, še posebej hrvaške meje, in preprečili skrivno prihajanje ljudi, prenašanje orožja in streliva in še bolj morebitnega prihajanja oboroženih skupin z drugih območij;

b) nadaljnji obstoj posadk v raznih krajih pokrajine z nalogo »ponovno očistiti« območje

V. k. je zagotovil, da je s tem seznanil ekscelenco Ambrosia, načelnika generalnega štaba kopenske vojske in ekscelenco Buffarinija, podsekretarja na notranjem ministrstvu.

Ekscelenca poveljnik je najprej opozoril na to, da so vse pomisleke v. k. proučile višje oblasti, potem pa dejal, da bo suverenost nad ozemljem zagotovljena z operativno dejavnostjo premičnih kolon, čeprav se bo število posadk zmanjšalo.

Visoki komisar je potem dal vedeti, da se velik del prebivalstva boji napada na ozemlje s strani Hrvatov in da so nekatere velike družbe že ukrenile vse potrebno za zaščito svojih interesov. Upam, da bo ekscelenca poveljnik 2. armade sklenil prilagoditi svoje namere s čisto posebnimi zahtevami ozemlja Ljubljanske pokrajine.

Ekscelenca poveljnik je sporočil, da trenutno ne more storiti nič drugega, kakor da uboga sprejete natančno določene ukaze, da bo bolj ali manj postopoma prišlo do nove organizacije območja.

Da ne bi bile posadke karabinjerjev, financarjev in obmejne milice prepuščene same sebi, kajti v primeru napada bi bile lahko premagane, je v. k. sklenil ravnati po mnenju vojaških oblasti, se pravi, vsaki posadki bo dal zadostne sile (50 mož).

Za okrepitev čim večjega števila posadk bo uporabljenih 300 karabinjerjev in 300 financarjev, ki bodo morali kmalu priti v cono, obenem z drugimi policijskimi silami.

Vendar se zdi, da ne bo mogoče dobiti večjega števila obmejnih miličnikov, kajti kohorta, ki bo dodeljena, bo morala biti zaposlena v posadkah ob stari meji, kakršna je izrecna želja poveljstva 2. armade.

V. k. je še enkrat vztrajal pri potrebi, da se meja s Hrvaško zapre, kajti uporniki bi tudi po očiščevalnih akcijah še naprej prihajali čeznjo, medtem »ko bi se z nenehnim nadzorom vedno vedelo, s kom se ima opravka.«

Glede na to, da vojaške oblasti niso dobile navodil za takšno varovanje meje, je izrazil namero, da s sredstvi, ki jih ima na voljo, izpelje vse ukrepe, ki bodo potrebni za olajšanje nadzorstva: poseka se gozd v 100 m širokem pasu ob meji in na obeh straneh glavnih prometnih zvez, povežejo se žične ovire itd.

Ekscelenca poveljnik je obljubil brezpogojno pomoč, da se olajša dobava bodoče žice in se določijo cone, kjer bi bilo treba zaradi varnosti posekati gozdove; kar zadeva drugo, pa bi lahko dal svoje soglasje le v primeru, če bi poveljstvo 2. armade izdalo ukaze za drugačen način nadziranja tistega ozemlja v pokrajini, kjer ni posadk.⁷

obstojećih majhnih oddelkov upornikov. S svojih položajev bi imele posadke možnost, da takoj posredujejo v primeru, če bi se ugotovila navzočnost teh oddelkov, in bi tudi lahko takoj izvedle čistko v primeru sabotažnih akcij ali nam škodljivih napadov. Sočasno bi lahko posadke varovale prebivalstvo.«

Končno je Grazioli še opozoril, da bi umaknili posadke le v primeru prave vojaške nevarnosti s partizanske strani, da ne bi dajali izjemne teže nujnim majhnim dogodkom, ki jih je sicer treba preprečevati, vendar se bodo zaradi posebnih razmer še dogajali na tem ozemlju, ki je bilo ravno zaradi tega razglašeno za »operacijsko cono«. (NAW, T-821, R-55, Graziolijevo poročilo 400/2 zaupno, 8. 3. 1942.)

Kopijo tega poročila je dobil tudi generalni štab kopenske vojske v Rimu. Dne 23. marca ga je v predpisu poslal poveljstvu 2. armade in ga tudi na kratko povzel. Prosil ga je, naj bi ponovno obravnavali vprašanja, ki jih postavlja Grazioli, in načrt »Primavera« morda kaj spremenili. (NAW, T-821, R-55, pismo SMRE, 4840 dne 23. 3. 1942.)

⁷ Generalni štab kopenske vojske (SMRE) je 7. aprila 1942 zahteval podatke, kakšne sile in kakšen čas bi potrebovali za zaporo slovensko-hrvaške meje. Poveljstvo 11. armadnega zbora je izračunalo, da bi za prvo obdobje, ko še ne bi zgradili žične ovire, potrebovali deset bataljonov (na Gorjancih – 80 km – en vod vojakov na vsakih 1500 metrov in ob Kolpi – 140 km – vod vojakov na vsakih 3000 m) in dva dni za njihov prihod na mejo. Za drugo obdobje bi potrebovali 5 bataljonov, ki bi gradili žične ovire, in nato 6 bataljonov za stražo na Gorjancih, vod na vsakih 3000 m in ob Kolpi vod na vsakih 4000 m; pri čemer pa niso

Visoki komisar je potem o novi ureditvi posadk razpravljajal s poveljniki obmejne milice, kr. finančne straže, karabinjerjev in kvesture.

1. Varovanje meja:

Glede na razpoložljive sile in na to, da jih ne bi bilo primerno redčiti, ker bi bile potem povsod šibke, se kažeta dva tokova:

= skrčiti posadke ob nemški meji, če jo nadzorujejo tudi nemški ljudje; okrepiti nadzorstvo ob hrvaški meji spričo bodočih dogodkov, po katerih je mogoče slutiti močnejšo dejavnost oboroženih tolp v tej coni, in spričo mnenja, da je budnost hrvaškega osebja zelo pogojna;

= trenutno ne zmanjševati budnosti proti nemškemu območju, v bližini katerega je sedaj opaziti močnejšo dejavnost upornikov; pri tem pa obdržati ustrezno nadzorstvo tudi ob hrvaški meji.

Ekscelenca poveljnik je glede na to, da je treba upoštevati,

- da ob hrvaški meji obstajata vojaški posadki v Metliki in Petri,ni,
- da večina posadk, predvidenih v novi organizaciji območja, teži proti nemški meji,

in glede na to, da kar zadeva vojaške oblasti, velja pravilo, da več oči več vidi, svetoval, da se izbere manjše zlo.

Visoki komisar je naposled sklenil,

- = da zahteva okrepitev osebja (dodatnih 400 mož),
- = da zmanjša razporeditev na severu s skrčenjem števila posadk na prehodih in da okrepi »hrvaško« mejo,
- = da ustanovi posadke z močjo o. 50 mož vsaka, pri čemer zbere karabinjerje, financarje in obmejne miličnike, ustrezno okrepljene z lahkimi strojniciami, ki jih je treba kupiti, če vojaške oblasti ne bi mogle ustreči posredovani prošnji.

2. Varovanje notranjosti območja

Visoki komisar je sporočil naslednje sklepe:

Od 45 prej obstoječih postaj

- se jih 12 ne bi spremenilo, ker je njihov sedež v kraju, kjer je vojaška posadka;
- bi se jih 17 obdržalo, pri čemer bi karabinjerjem dodali financarje;
- se 3 proučujejo.

Preostalih 13 bi lahko obdržali, če bi uporabili 300 prihajajočih karabinjerjev.

Na ta način bi dobili 45 karabinjerskih postaj na skupno 94 občin, kolikor jih je v pokrajini.⁸

Ekscelenca poveljnik je dejal, da bi bilo dobro, če bi pri določevanju števila posadk upoštevali resnične možnosti vojaških posadk, da hitro prihitijo na pomoč

upoštevane policijske sile (karabinjerji, financarji in obmejni miličniki), ki so že na meji. Roatta je menil, da brez novih sil ni mogoče zavarovati meje, ko pa je 11. maja zvedel, da bi morala divizija sardinskih grenadirjev stran iz XI. armadnega zbora, je povedal svojemu načelniku štaba, generalu De Blasiu, da mu ni več do načrtovanja na papirju. Slovensko-hrvaško mejo je italijanska vojska utrjevala leta 1943. (Arhiv VZI, it. arh., šk. 252, f. 3, dok. 2, 6, 8, 10 in 13, Ambrosiova brzojavka št. 5750 op. dne 7. 4. 1942, Roattova brzojavka št. 6919 dne 7. 4. 1942, Robottijevo poročilo dne 20. 4. 1942, Roattovi poročili št. 8111 in 12156 dne 24. 4. in 9. 6. 1942.)

⁸ Poveljnik skupine kraljevskih karabinjerjev za Ljubljansko pokrajino, major Raffaele Lombardi je 24. marca 1942 izdal povelje, da se drugi dan ukine 21 karabinjerskih postaj. Navedel je tudi 26 karabinjerskih postaj, ki se naj okrepijo s financarji, da bodo imele vsaj 30 mož, in 9 karabinjerskih postaj, ki jih naj okrepijo karabinjerji, da bodo tudi imele najmanj 30 mož. Odredil je tudi ukinitve 14 karabinjerskih obmejnih postaj. Na koncu povelja je odredil tudi utrditve in oborožitve postaj in rezervo suhe hrane za najmanj 5 dni. (Arhiv RSNZ, it. arh., kvestura Ljubljana, povelje karab. skupine Ljubljana št. 40/7 dne 24. 3. 1942.)

v primeru uporniškega napada, in svetoval je, naj se odpravijo postaje, ki niso nujno potrebne.

Poleg tega je svetoval, naj se vsaki desetini dodelita dve avtomatski orožji, da bi se zagotovil minimum učinkovitosti pri odbijanju morebitnih napadov.

Izjavil je, da je nadrejenim oblastem pripravljen posredovati zahteve visokega komisarja po materialu za utrditev, orožju, raketah itd. itd.,

Kar zadeva zveze, je visoki komisar glede na to, da je telefon nezanesljiv, sklenil prositi za radijske postaje in jih nekaj kupiti v trgovini, kakor je to že storil prefekt Reke (postaje z dosegom 120 km – cena 40.000 lir).

Ko je bila ta točka izčrpana, je ekscelencja poveljnik znova opozoril na to, da se je umik oboroženih sil iz posadk že začel⁹ in da se bo končal v prvi polovici aprila, če že ne do konca tega meseca.

Kar zadeva posadke, ki naj bi jih vzdrževali teritorialni organi, je še enkrat svetoval, naj se pri tem upošteva praktično merilo, temelječe na proučevanju zdaj razpoložljivih sil in upošteva prihajajoče sile kot rezervo za nepredvidene primere.

Glede na to, da je visoki komisar opozoril, da v nekaterih krajih obstajajo veliki gospodarski interesi, ki jih je treba varovati – na primer v Mokronogu je velika usnjarna z obširnimi skladiščem kož, je ekscelencja poveljnik zagotovil, da bo poskrbel za nadzor takih con z očiščevalnimi akcijami, trajajočimi več dni.

Tudi glede potrebe, da morajo imeti civilne oblasti dovolj časa za prilagoditev na novo organizacijo območja, in sicer na podlagi nove razmestitve, kot so jo predvidele vojaške oblasti, je ekscelencja poveljnik zagotovil, da bo storil vse, kar je mogoče, in to v dovoljenih mejah, ki so v navodilih nadrejenih oblasti, samo da bi olajšal postopno izvajanje ukrepov političnih oblasti.

Ne glede na sklepe, ki jih bo poveljstvo 2. armade sprejelo po pogovoru z visokim komisarjem, je ekscelencja poveljnik svetoval, naj proučevanje zadeve temelji na najslabši možnosti oziroma naj se upošteva sedanji položaj.

d) Uporaba koles:

Visoki komisar je omenil možnost, da se uporaba koles prepove tudi znotraj krajev.

Ekscelencja poveljnik je najprej odgovoril, da je sleherna razrešitev tega ukrepa vedno dobro sprejeta, potem pa vztrajal pri potrebi, da se tak ukrep zares sprejme v Ljubljani. Sporočil je, da bo dal natančne ukaze patruljam, naj nemudoma streljajo na vsakogar, ki ga zalotijo na kolesu.

Da bi ustregli delavcem, ki prihajajo na delo v Ljubljano, je visoki komisar ukazal, da se na blokih postavijo stojišča za kolesa.

Tako bo mogoče prepovedati, da se po Ljubljani hodi s kolesom v roki.

Odredba o omejitvi uporabe koles v Ljubljani bo izdana, brž ko bodo pripravljena omenjena stojišča.¹⁰

Potem se bo ukrepalo na preostalem ozemlju pokrajine.

e) Aretacije študentov

Visoki komisar je sporočil, da namerava aretirati vse ljubljanske študente, potem pa izpeljati izbor na podlagi seznamov, ki jih bodo izdelale občinske oblasti.

⁹ Po do sedaj zbranih podatkih je italijanski okupator ukinit največ postojank v drugi polovici marca 1942. Vojska jih je precej umaknila že do 18. marca, in to 7 z območja divizije sardinskih grenadirjev in 8 z območja divizije »Isonzo«; vse so bile v krajih, ki ne ležijo ob železnicah. (Arhiv IZDG, f. 884/ii. pov. 11. arm. zbora 18. 3. 1942, promemorija za poveljnika inženirstva.)

¹⁰ Glej dok. 53. op. 26.

f) Radijski sprejemniki

Vojaške oblasti so zahtevale zaplembo vseh radijskih sprejemnikov.

Ministrstvo za ljudsko kulturo meni, da je treba zapleniti radijske sprejemnike samo sumljivim osebam.

Visoki komisar je skušal ustreči vsem zahtevam, zato je sklenil, da bo dal zapleniti vse radijske sprejemnike, potem pa jih po trezni presoji znova razdeliti med osebe, na katere se je mogoče zanesti.¹¹

Dok. 63

Poročilo visokega komisarja za Ljubljansko pokrajino 24. 3. 1942 o razmerah v pokrajini.¹

KRALJEVINA ITALIJA
VISOKI KOMISARIAT ZA LJUBLJANSKO POKRAJINO

Strogo zaupno
Dvojna ovojnica
24. marca 1942/XX

Urad: ZASEBNI SEKRETARIAT
Zadeva: Politične razmere

NOTRANJEMU MINISTRSTVU
Kabinet
GENERALNI DIREKCIJI J. V.

RIM
RIM

V zvezi s svojim listom št. 476/7/zaupno z dne 20. t. m. v zadevi »Okrožnica št. 3 C« poveljstva 2. armade² in v zvezi z današnjo brzojavko št. 498/2/zaupno,³ mislim, da moram in da je primerno opozoriti na naslednje:

¹¹ Vojaške oblasti so že nekajkrat vztrajno zahtevale odvzem radijskih sprejemnikov pri civilnem prebivalstvu (glej dok. 35, 36 in 40). Državni podsekretar v notranjem ministrstvu Buffarini je 23. februarja 1942 poslal Grazioliju brzojavko: »Št. 11652 kab. Sporočili so, da je v vaši pokrajini veliko število radijskih sprejemnikov in tudi v posesti nevarnih in sumljivih ljudi. V teh primerih poskrbite za odvzem radia in tudi zahtevajte čim večje zmanjšanje števila sprejemnih anten.« (Arhiv IZDG, VK, f. 16/II it.) Visoki komisar Grazioli je 26. marca 1942 izdal odredbo št. 56, s katero je odredil, da mora civilno prebivalstvo do 20. aprila 1942 izročiti radijske sprejemnike svojim občinskim uradom in sneti s svojih nepremičnin radijske antene. Pooblastil je kvesturo v Ljubljani in okrajna načelstva, da lahko osebe, ki so »znane po njih lojalnosti in sodelovanju«, izvzamejo iz tega ukrepa. (Službeni list za Ljubljansko pokrajino, št. 26, dne 1. 4. 1942).

¹ ACS, PS, AGR 1920, 1923–1945, a. 1942, b. 1, f. I; arhiv IZDG, V K, f. 2/III it., Zbornik NOV, VI/2, dok. 150; 3 l.

² Visoki komisar Grazioli je 20. marca 1942 poslal notranjemu ministru v Rim okrožnico 3 C poveljstva 2. armade. V spremnem pismu je izrazil nekaj pripomb k posameznim poglavjem okrožnice, npr. kdo odredi, da so razmere »nenormalne«, kako je z ukrepi proti sorodnikom partizanov in kako je s sodelovanjem po Mussolinijevem razglasu z dne 19. januarja 1942. Nato je glede IX. poglavja povedal, da so vojaške oblasti umaknile manjše posadke in prešle k obrambi, opustile varovanje meje in prepustile cela območja partizanom. Menil je, da bi morali storiti tole: a) zapreti mejo z razširitvijo zavarovanja, b) obdržati popolno gospostvo nad nacionalnim ozemljem, c) bojevati se proti »upornikom« na njihov način, tj. z »gverilo brez predsodkov«. Sodil je, da imajo italijanske sile premoč, in to v moštvu in tehniki. Zagotavljal je, da bo s svojimi silami obdržal gospostvo, dokler bodo razmere omogočale obstoj in varnost takšnih majhnih posadk do 40 mož, dobro oboroženih. »V vednost sporočam, da so Nemci, ki so v začetku uvedli stroge ukrepe, javno priznali, da so se zmotili in so spremenili vedenje. Mi pa sedaj ponavljamo nemške napake. Nemški tovariši

1. Sistem, ki ga izvajajo vojaške oblasti, ko prizadevajo neoboroženo kmečko prebivalstvo s požiganjem vasi, z množičnimi aretacijami poštenih ljudi in z zaplembo vseh premočnin, ne da bi v veliki večini primerov imele kakšen pozitiven dokaz zoper prebivalstvo, že ima in bo še imel naslednje posledice:
 - a) Vsi mladi ljudje skušajo zapustiti vasi in se skriti v gozdove, da bi se izognili aretaciji in internaciji ali ustrelitvi, tam pa postanejo zlahka razpoložljivi elementi, ki so hočeš nočeš vključeni v uporniška jedra.
 - b) Prebivalstvo, ki meni, da je prizadeto po krivici, postaja v celoti naš sovražnik in se sprašuje, zakaj vojaške enote ne skušajo uničiti uporniških oboroženih jeder, namesto da tolčejo po prebivalstvu.
2. Odposlanstva starešin iz vasi, iz katerih vojaške oblasti umikajo posadke, vztrajno prosijo naj se ohranijo posadke, ki jih ščitijo, rotijo, naj jih ne prepustijo oboroženim komunističnim jedrom, za obrambo pred katerimi nimajo sredstev, potem pa morajo še prenašati našo reakcijo.

bodo obdržali posadke na vsem ozemlju in jih bodo združili s ‚premočnimi posadkami.‘ In nato je povedal svoje stališče glede trdote ukrepov: »Sem vedno prepričan, da je treba uporabljati ‚trdo roko‘, vendar inteligentno.« Končno je opozoril, da bodo ukrepi, ki jih predvidevajo vojaške oblasti, zelo težki na političnem, gospodarskem in upravnem področju. (Arhiv IZDG, VK, f. 16/II it., Graziolijevo poročilo, št. 478/21 zaupno, dne 20. 3. 1942.)

³ V arhivih mi ni uspelo najti te brzojavke, v kateri je Grazioli najbrž poročal v Rim o požigih vasi okrog Mokrcra in Krima. Pač pa je ohranjena njegova brzojavka št. 499/2/zaup. z dne 24. marca 1942, s katero je notranje ministrstvo in vodjo policije v Rimu obvestil o požigu 24 senikov in živeža v vaseh pri Grosupljem. (Arhiv IZDG, VK, f. 3/IV it.)

Pot do zločina požiga vasi okrog Mokrcra je bila takšna: Na pobudo aktivistke OF v Ljubljani je vojak Bruno Busatto iz divizije sardinskih grenadirjev v začetku marca 1942 zbežal iz svoje enote k partizanom na Mokrcu (baje ga je tja pripeljal dr. Aleš Bebler). Ker tam ni prenesel naporov, se je po osmih dneh 15. marca prijavil karabinjerjem na Igu. Po njegovih podatkih (mislil je, da si bo tako rešil življenje) je poveljstvo omenjene divizije 17. marca ukazalo 1. grenadirskemu polku, naj drugi dan začne operacijo in napade partizane na Mokrcu. V njej so pod poveljstvom polkovnika Piera Luigija Dal Negra sodelovali oddelki iz več bataljonov (iz 3. bataljona 1. grenadirskega polka, 2. bataljona 21. obmejnega odseka graničarjev, 3. in 4. gorskega bataljona črnih srajc) ter premočna skupina (iz oddelkov 1. in 2. bataljona 2. grenadirskega polka ter metalci plamena iz 2. kemičnega bataljona). Te enote so tesno obkobile Mokrec in se spopadle s partizani iz Šercerjevega bataljona, ki so se iz logarske kočice umaknili na vrh Mokrcra in se bojevali nekaj ur, nato pa so se umaknili prek slabo zaprtega obroča proti Osredku in dalje prek Sv. Vida nad Cerknico na Travno goro. Obe strani sta imeli po enega mrtvega. Polkovnik Dal Negro je nato 19. marca ukazal požgati bližnje vasi, in to Golo, Škrilje (19. 3.) in Selnik, Hudi Rogatec, Purkače, Visoko, Zapotok, Osredok, Cento, Sekirišče, Krvavo Peč in Ustje (22. 3.). Samo iz vasi Golo in Škrilje je pribežalo na Ig 75 družin s 302 osebami in iz drugih vasi 28 družin z 92 osebami. General Robotti je ta ukrep v pismu Grazioliju opravičeval s sodelovanjem prebivalcev omenjenih vasi s partizani. Na pritožbe, da je bilo ustreljenih pet domačinov, je Robotti sporočil visokemu komisarju, da je dal Dal Negro ustreliti samo dve osebi. Iz drugega vira zvemo, da sta to bila Ivan Podlogar s Kureščka in Anton Župec z Iga. Omenjenega italijanskega vojaka je vojaško vojno sodišče 13. julija 1942 obsojilo na smrt in so ga 18. julija 1942 ustrelili na strelišču ob Dolenjski cesti v Ljubljani; Ivica Bernard in Stane Vrhovec, vpletena v Busattovo ubežništvo, sta bila obsojena vsak na 30 let ječe. (Arhiv IZDG, V K, 1a/III it., poročila pov. karab. skupine Ljubljana 20., 22. in 24. 3. 1942, f. 154/I it., poročilo polk. Dal Negra št. 76, dne 21. 3. 1942, VK, f. 4/IV it. brzojavka izžanskega župana 21. 3. 1942; f. 660/I it., poročilo pov. div. sard. gren., št. 4541 op., dne 19. 3. 1942; arhiv RSNZ, poročili pov. XI. arm. zborna št. 02/2042 op., dne 22. 3. 1942 in št. 02/2565 op., dne 8. 4. 1942; Arhiv Slovenije, fond KUZOP, f. 3, Graziolijevo pismo 502/6/zaupno, dne 26. 3. 1942; NAW, T-821, R-216, povelji pov. div. sard. gren. št. 4445 op. in 2. gren. polka, št. 1118 op. dne 17. 3. 1942; Semič: Najboljši so padli, I, str. 191–203; Franc Avbelj-Lojko: Iz spominov. TV 15 Naš tovariš 27. 3. 1986.)

To jasno dokazuje, da prebivalstvo ni na strani upornikov, kajti če bi bilo tako, se bi zelo veselilo odhoda naših vojaških posadk.

3. Kar zadeva požig krajev, opisanih v omenjeni brzojavki, prilagam poročilo, ki sem ga dobil od komisarja okrajnega glavarstva, in v celoti se strinjam z njegovimi pravičnimi mislimi.⁴
4. Popolnoma hočem sodelovati z vojaškimi oblastmi, vendar pa moram razkriti, da poveljstvo 2. armade deli ukaze in ravna v tej pokrajini Kraljevine, kakor da bi imelo pooblastila »generalnega guvernerja«, in se ne zmeni za to, da obstajajo politične oblasti s pooblastili vlade, in pozabljajo na kraljevi ukaz z dne 3. maja o ustanovitvi te pokrajine,⁵ kakor tudi na Ducejev odlok z dne 19. januarja⁶ o sodelovanju med političnimi in vojaškimi oblastmi, poleg tega pa tudi zadevna pravila, ki jih je izdalo samo poveljstvo armade.⁷

Še huje od tega je dejstvo, da metode vojaških oblasti razkrivajo popolno nepoznavanje položaja v pokrajini in da je to povezano s popolnim pomanjkanjem kakršnega koli političnega občutka.⁸

Dovoljujem si poudariti, da se po mojem mnenju obramba javnega reda v pokrajini mora izvajati:

- a) z budnim čuvanjem meja;
 - b) z ohranitvijo posadk, ki so že razporejene po središčih pokrajine;
 - c) z iskanjem oboroženih uporniških jeder, ki, kot zdaj kaže, ne štejejo več kot kakšnih 500 mož;
 - d) z uničevanjem – z očiščevalnimi akcijami – samih jeder, ne pa tako, da se samo čaka in se odgovori edinole na njihov napad, kajti tedaj naš odgovor zelo težko prinese otipljive rezultate;
 - e) z izvajanjem »gverile brez predsodkov«, torej tako, da se zoper upornike bori po njihovem sistemu.
5. Vojaške oblasti so zahtevale, da v celoti prevzamejo obrambo javnega reda na ozemlju pokrajine. Dokazano je, da so se od dne, ko so jo prevzele, razmere poslabšale, to pa zaradi metod, ki jih uporabljajo, še bolj pa se bodo slabšale, če se bo še naprej vztrajalo pri zagrešenih napakah.
 6. Glede na vse to so očitne težave vseh vrst, ki se kažejo pri vladanju pokrajini, kakor tudi hude posledice omenjenih metod ne le v političnem, marveč tudi v gospodarskem in upravnem življenju pokrajine.⁹

1 priloga¹⁰

VISOKI KOMISAR
(Emilio Grazioli)

⁴ Civilni komisar za okraj Ljubljana-okolica Lodovico Maffei je 22. marca 1942 poročal visokemu komisarju Grazioliju o neuspešni ofenzivi akcije 1. grenadirskega polka na Mokrec 18. marca 1942 in požigu Golega in Škrilj ter drugih vasi, o ropanju vojakov, ustrelitvi petih vaščanov, med njimi lastnika žage iz Ustja Ivana Podlogarja itd. Tožil je: »Storjena škoda v omenjenih vojaških operacijah je precejšnja in gre mogoče v milijone lir. Poleg tega imajo te operacije občutne posledice na političnem področju, saj kompromitirajo to počasno, vendar nenehno vrinjanje, ki ga vsi in vsak opravlja dan za dnev v sedanjih občutljivih kritičnih razmerah.« (ACS, PS, AGR 1920, 1923–1945, a. 1942, b. 1, f. I, Maffeievo poročilo št. 78 osebno in zaupno, dne 22. 3. 1942.)

⁵ Glej dok. 5.

⁶ Glej dok. 53.

⁷ Glej dok. 49, op. 3.

⁸ General Robotti je kljub vsemu moral 31. marca 1942 opozoriti podrejene poveljnike divizij, graničarjev in 11. bataljona rušilcev na Graziolijeve pripombe o neumestnem uničevanju gmotnih dobrin pri represalijah. Ukazal je, da ne smejo uničiti niti enega živinčeta niti

Dok. 64

Zapisnik s sestanka poveljnika XI. armadnega zbora s poveljniki divizij in graničarjev 25. 3. 1942.¹

POVELJSTVO XI. ARMADNEGA ZBORA
Urad za operacije

ZAPISNIK S SESTANKA, KI GA JE EKSCLENCA POVELJNIK IMEL
S POVELJNIKI DIVIZIJ IN GRANIČARJEV DNE 25. 3. 1942/XX

Eksclenca je obravnaval naslednje zadeve:

1. Organizacija območja armadnega zbora – Načrt »Primavera«

Načrt »Primavera« je v fazi izvajanja.²

Čeprav bi se krajevnim civilnim in vojaškim oblastem zdelo, da bi bilo dobro, če bi nekatere posadke iz varnostnih razlogov še ostale, je treba v celoti izpeljati navodila poveljnika 2. armade. Kvečjemu lahko dopustim – kot sem vam že sporočil – krajši premor, s podaljšanjem roka do 15. aprila, to pa zato, da se opravijo razne operacije, zlasti pospravljanje materiala, v največjem mogočem redu. Vendar se je treba zavedati, da je to spremembo le treba izpeljati, pa čeprav postopoma.

Brž ko se konča povezava posadk, se mora nemudoma začeti razgibavanje vojske. Dejavnost enot mora biti prežeta z največjo dinamiko.

Nočem, da bi zaostajali za dogodki, pa čeprav se po akcijah upornikov ukrepa strogo in hitro. Na vsak način je treba skušati preprečevati, to pa s pomočjo lastne obveščevalne službe; brž ko se zasluti navzočnost uporniških elementov v coni, jih je treba poiskati, preganjati in uničiti.

Razumem, da ni vedno mogoče doseči lepih uspehov, kajti gre za poseben način vojskovanja. Zato je neogibno potrebno, da je naš odgovor takojšen in razširjen na vsa področja, ki zadevajo materialno in moralno podporo in življenjske razmere upornikov. Prav tako je neogibno potrebno, da imajo vsa področja pred zločinsko akcijo banditov in po njej zanesljiv občutek, da nenehno nadziramo vse njihove dejavnosti.

Sklep:

Uporniki, njihovi pajdaši in njihovi simpatizerji v bistvu ne smejo nekaznovano zločinsko delovati, to jim je treba preprečiti ali pa jih je treba uničiti, brž ko se pokažejo. Tako bomo dosegli, da tolpe – čeprav se jim posreči zbrati – ne bodo mogle

kilograma sena. Približno enako jih je opozoril 9. aprila 1942. (Arhiv IZDG, f. 630/III it., Robottijeve opozorili, št. 02/2345, dne 31. 3. 1942 in št. 02/2643, dne 9. 4. 1942.)

⁹ Visoki komisar Grazioli je 12. januarja 1942 poročal notranjemu ministrstvu in vodji italijanske policije v Rimu: »Sklicujem se na svoj list o isti zadevi, št. 55/zelo zaupno z dne 20. decembra 1941 in sporočam, da se dogajajo nevspešnosti, ki sem jih predvidel. Vsak poveljnik posadke, in to velike ali majhne, ukazuje množične aretacije ljudi, preiskave in zapiranja. Vsak dela na lastno pobudo. Treba je torej čimprej urediti tisto, kar sem predlagal, da bi preprečili škodljive posledice. Zahteval sem tudi, naj bodo vojaška poveljstva pozorna na mnoge tatvine, ki se dogajajo v škodo prebivalstva, in na požige, ki so nekoristni. Ne gre za močno metodo, temveč za 'neumno' metodo.« (ACS, PS, AGR 1920, 1923–1945, a. 1942, b. 94, f. 102, Graziolijevo poročilo št. 58/zelo zaupno, dne 12. 1. 1942.)

¹⁰ Glej op. 4.

¹ NAW, T-821, R-271, p. 323–326.

² Glej dok. 62, op. 8 in 9.

ukrepati, kakor bi se jim zdelo, ali da se bodo vse njihove akcije izjalovile. Zaradi tega je treba v naših enotah ohraniti tisto borbenost in tisto zdravo vznemirjenost, ki sta neogibno potrebni, če naj bo na ozemlju vsaj nekaj miru.

Vprašanje sil, ki včasih niso tako zadostne zaradi težke službe javnega reda, ne sme prikriti naše prve naloge, to pa je preventivna in kazenska akcija. Za nekaj časa naj se ukinejo notranje službe, tiste, ki so drugotnega pomena (in kar precej jih je), vedno pa se morajo najti možje za čimprejšnji boj in za čimprejšnje maščevanje naših, ki so padli v partizanskih zasedah.

Vojska mora imeti občutek, da je naša vojna nenehno gibanje. Ne sme lenariti in mirno delati. Zahtevam, da odločno in neposredno posredujete pri vseh podrejenih poveljnikih, tako da bi o našem posebnem delu na tem ozemlju vsi imeli tisto predstavo, ki jo že mesece vcepljam, se pravi predstavo odločnosti in živahnosti.

Okrožnica 3 C poveljstva 2. armade³ daje poveljnikom divizij največjo svobodo. Torej ne preostane nič drugega kot ukrepanje.

Predvsem naj bo pozorna divizija »Isonzo«, na katere ozemlju, mislim, lahko v prihodnosti nastanejo zapletljaji (priliv iz Hrvaške itd.).

Zapomniti si je treba, da je dobra taktika v tem, da se vedno misli na najhujše, na tisto, kar je najugodnejše za sovražnika. Po tem se je treba ravnati, ko gre za priprave in za akcijo.

Kar zadeva pomanjkanje sil, bom predlagal, da se glede na

- dejavnost, ki se mora razvijati,
- siromašenje čet,
- pomanjkanje legije črnosrajčnikov v grenadirski diviziji,
- številne službe, ki se jih je treba znebiti,

zamenjajo častniki v učinkoviti neprestani službi, poslani k skladiščem zaradi urjenja rekrutov, in da se pošljejo na območje tudi sami rekruti, da bi tako lahko dokončali urjenje v posadkah.

Ne vem, ali bo te moje namere mogoče uresničiti, verjetno so rekruti – ali del njih – pritegnjeni v sestavo novih velikih enot. Vsekakor bomo poskrbeli, da bomo čimprej dobili nazaj častnike, ki smo jih odstopili za urjenja pri skladiščih, in enote, ki smo jih začasno odstopili drugim armadnim zborom.

2. Varnost častnikov

Nastanitev častnikov po osamljenih stanovanjih, kjer so mogoči presenetljivi napadi, je v odločnem nasprotju z navodili, ki sem jih dal in pojasnil pred časom.

Pred nedavnim smo imeli primer poročnika Cumarja iz 6. topniškega polka, ki je bil sicer službeno zunaj, vendar bi bil gotovo lahko ubit, če bi bil doma. Trije ali štirje

³ Poveljstvo 2. armade na Sušaku je 1. marca 1942 izdalo t. i. okrožnico 3 C (Circolare 3 C). Poleg uvoda ima okrožnica tri dele in vsak del nekaj poglavij. Prvi del obravnava varnostne ukrepe, drugi obrambo posadk in tretji značilnosti partizanskih akcij. V uvodu je značilna ugotovitev, da je armada v pravi vojni, ki »je enaka vojni v Rusiji, Libiji in na Daljnem vzhodu«. V prvem delu so tudi navedeni »previdnostni ukrepi proti prebivalstvu« (internacija moških od 16. do 60. leta, izbiranje talcev, soodgovornost prebivalcev hiš blizu krajev partizanskih napadov). V dodatku k petemu poglavju 3. dela okrožnice pa predvideva celó ubijanje moških prebivalcev iz hiš blizu krajev partizanskih napadov, in drugih, ki jih, čeprav neoborožene, zalotijo na takšnih krajih, izgoni prebivalcev celih vasi ali območij, rušenje hiš in celih vasi in zablembo vsega imetja prebivalcev. S to zloglasno okrožnico so se morali seznaniti vsi višji italijanski častniki vključno s poveljniki bataljonov ali po položaju njim enaki. 1. decembra 1942 pa je izšla celo v tiskani knjižici s 199 stranmi. (Zbornik NOV, VI/2, dok. 145; knjižnica IZDG, št. 1090). Dne 1. decembra 1942 je poveljstvo 2. armade izdalo novo, nekoliko dopolnjeno inačico »okrožnice 3 C«. (Zbornik NOV, XIII/2, dok. 125)

banditi so lastnici njegovega stanovanja grozili s pištolo, razmetali so njegovo stanovanje, odnesli razne predmete in zavojček streliva.⁴

Zato morate čimprej – kakor sem ukazal – pregledati, kako stanujejo častniki v naseljenih središčih. In izvajati morate vse ukrepe, ki sem jih izdal.

Kar zadeva nastanitev enot, nam visoki komisar zares namerava ustreči v vseh zahtevah.

Toda poslati mu je treba vse resnične in nujne zahteve, ki bodo šle naprej z mojim posredovanjem in ki jih bo izpolnil, razen seveda, če ne gre za šole...,⁵ ki bi vedno ustrezale še... kot zadnja možnost.

Poleg tega se je treba zavedati, da v mejah možnosti ne gre zavirati trgovine in splošne dejavnosti v pokrajini. To bo mogoče doseči, če se bo na najmanjšo mogočo mero omejila zasedba javnih prostorov, hotelov itd. itd.

3. Preiskave

Poveljstvo divizije »Isonzo« naj pri preiskavah v stanovanjih ukrepa podobno, kot je delovala grenadirska divizija, ko je razoroževala ljubljansko prebivalstvo.⁶

4. Okrožnica 3 C poveljstva 2. armade z dne 1. marca

Pojasnil bom najbolj izrazite točke.

Glavne misli:

– Presenečenja niso več dopustna. Posadke se morajo gibati in dokazati, da so gospodar na svojem območju. Le tako bo mogoče doseči otipljive rezultate. Hočem torej vojno iz premika.

– Častniki morajo dobro znati taktično poveljevati, vojaki pa se morajo znati dobro bojevati.

– Urjenja se ne utrjuje in izboljšuje tako, da se vojska drži v posadkah, marveč z gibanjem – zlasti še, kadar je treba »očistiti« kakšno območje – po vsej Sloveniji.

– Če kakšen častnik ni kos svoji nalogi, naj se na to nemudoma opozori, da se bo lahko ukrepalo.

– Misliti moramo, da smo na sovražnem ozemlju. Ne maram torej domačnosti med častniki in prebivalstvom. Spoznati morajo, da niso »na dopustu«, in zavedati se morajo, da nas ti ljudje prezirajo prav zaradi lahkoumnosti, ki si jo razlagajo kot slabost. Opravljati je torej treba prepričevalno delo, in, če je treba, izvajati disciplinske ukrepe.

– **Uniforma in vedenje:** za to naj se bolj skrbi in se upošteva, da smo v deželi, kjer nas zelo opazujejo.

– **Pooblastila vojaških oblasti:** okrožnica 3 C nam daje možnosti, da v posamezni coni razglasimo nenormalno stanje ali vojno stanje. S takimi pooblastili lahko naredimo tisto, kar se nam po vesti zdi potrebno, da dosežemo svoj cilj. Vendar je treba upoštevati, da hočem biti zmerom vnaprej obveščen o razglasitvi »nenormalnega stanja« v kakšni coni, in sicer tudi zato, da o tem po predpisih opozorim visoki komisariat.⁷

⁴ Visoki komisar Grazioli je 26. marca 1942 poslal vodji policije v Rimu brzojavko, v kateri je poročal, da so 21. marca prišli neznanci v zasebno stanovanje poročnika Giordana Cumarja iz 6. topniškega polka divizije »Isonzo« in mu odnesli obleko in živež ter mu pustili listek z vsebino: »Smrt fašizmu in ne obveščajte vojaških oblasti, drugače boste kaznovani.« (Arhiv IZDG, VK, f. 3/IV it., Graziolijeva brzojavka, št. 7432 j. v., dne 26. 3. 1942.) Iz poročila karabinjerske čete Novo mesto št. 43/8 z dne 22. 3. 1942 vzemo, da se je to zgodilo v hiši Jožefe Ulaga v Novem mestu.

⁵ Tri pike v izvorniku.

⁶ Glej dok. 57, op. 3.

⁷ T. i. nenormalno stanje sta visoki komisar Grazioli in poveljnik XI. armadnega zbora, general Robotti do začetka velike italijanske ofenzive sredi julija 1942 razglasila za tale območja: 1)

Upoštevati je treba, da je pred vsako posebno operacijo (internacijo družin itd.) treba vedno razglasiti v kraju nenormalno stanje. Za to pravilo morajo vedeti tudi poveljstva posadk.

– **Organizacija postojank:** pomanjkanje materiala za utrjevanje ne sme biti ovira ali razlog za zamude. Uporabi naj se tudi zasilni material, ki je pri roki. Okrožnica 3 A je jasna tudi o tej zadevi.⁸

5. Opozarjam, da se je treba paziti tudi zaupnikov, kajti ni izključeno, da niso med njimi naši ljudje, temveč naši zagrizeni nasprotniki, ki se gredo dvojno igro.

Dok. 65

Zapisnik s sestanka poveljnika XI. armadnega zbora z visokim komisarjem za Ljubljansko pokrajino 8. 4. 1942.¹

POVELJSTVO XI. ARMADNEGA ZBORA
Urad za operacije
Št. 02/2808 op.

V. P. 46, dne 13. aprila 1942/XX

Sestanek z visokim komisarjem dne 8. aprila

POVELJSTVU 2. ARMADE

VOJAŠKA POŠTA 10

V vednost pošiljam kopijo zapisnika s sestanka, ki je bil dne 8. aprila na mojem poveljstvu z ekscelenco visokim komisarjem za Ljubljansko pokrajino.

Kar zadeva točko o posadkah, ki jih je treba obdržati poleg tistih, ki jih predvideva načrt »Primavera«,² opozarjam, da se stališča, ki jih je izrazil visoki komisar, nakazujejo tudi v priloženi promemoriji družbe »Emona«, kar kaže, da so velikodušne ponudbe političnih oblasti v veliki meri posledica močnega pritiska, ki ga nanje izvaja omenjena družba.

Medtem ko zagotavljam, da sem pri določanju števila novih posadk, ki jih predlagam poveljstvu, upošteval predvsem kriterij varčnosti pri razdelitvi sil, in to na podlagi operativnih taktično-logističnih zahtev, pa si ne morem kaj, da ne bi poudaril, da hoče družba »Emona« podrediti enote armadnega zbora svojim koristim, in to z ustanovitvijo veliko več posadk, oboroženega spremstva itd., za kar pa bi bile moje enote med drugim nezadostne.

Gradivo posameznih točk je bilo že predmet mojih sporočil poveljstvu.

Ob tej priložnosti znova opozarjam na potrebo, da se mi takoj, ko bo to mogoče, vrnejo enote, ki so trenutno zaposlene na ozemlju drugih armadnih zborov.

GENERAL ARMADNEGA ZBORA
POVELJNIK
–Mario Robotti–

med občinami Sodražica, Loški Potok, Kočevska Reka, Fara, Mozelj, Ribnica, Dolenja vas, Kočevje in Kočevje okolica ter v coni med občino Draga in njenih naseljih do Čabra, v občini Stari Log in njenih naseljih do vasi Hinje (30. aprila 1942); 2) območje občin in vasi Orle, Podmolnik, Podlipoglav, Ipavec, Selo, Lipoglav, Repče, Pleše (3. maja 1942); 3) območje med Vinico, Suhorjem, Dragatušem, Tančno Goro, Doblčami, Nemško Loko, Knežjo Lipo, Spodnjim Logom, Lazami in Kolpo (7. junija 1942).

⁸ Misli najbrž na okrožnico poveljstva inženirstva 2. armade št. 3 A/9320/S z dne 2. 12. 1941 o zimski nastanitvi enot. (Arhiv IZDG, f. 657/II it.)

¹ NAW, T-821, R-271, p. 62-74; arhiv VZI, it. arh., šk. 474, f. 8, dok. 1.

² Glej dok. 50 in 51, op. 17.

POVELJSTVO XI. ARMADNEGA ZBORA

Urad za operacije

ZAPISNIK S SESTANKA, KI JE BIL DNE 8. APRILA 1942-XX PRI POVELJNIKU XI. ARMADNEGA ZBORA Z EKSCLENCO VISOKIM KOMISARJEM ZA LJUBLJANSKO POKRAJINO

Na sestanku so bile obravnavane naslednje zadeve:

1. Posadke

Eksclenca poveljnik je na podlagi navodil, ki jih je dobil od poveljstva 2. armade s promemorijo 6723 z dne 4. aprila,³ obvestil visokega komisarja, da nova navodila najvišjih vojaških oblasti dovoljujejo večje zblizanje z rešitvijo, ki si jo želijo politične oblasti.

Vendar je dal vedeti, da je povečanje števila posadk, ki naj bi se dokončno ohranile, podrejeno naslednjim zahtevam:

- razpoložljivim silam: trenutno ima armadni zbor zaposlene na ozemlju drugih armadnih zborov dva pehotna bataljona (I/23 in II/24), topniški divizion (III/6 art.), VIII. bataljon črnosrajčnikov »M«; upoštevati je treba, da je izgubil nekaj formacijskih skupin, ki so bile prej v njegovi sestavi po določilih armade, dva bat. T M (301. in 307.), ki se vračata v domovino za mobilizacijo, legijo črnosrajčnikov divizije »Granatieri di Sardegna«, kakor tudi, da ne more računati na topniški polk a. z., ki je že pripravljen za druge naloge;
- da imajo posadke sile, ki niso manjše od enot, ki jih je predpisalo poveljstvo 2. armade.

Glede na to je jasno, da je povečanje števila posadk mogoče edinole z omejitvijo na najmanjše nujne potrebe in da je tudi takšna rešitev odvisna od vrnitve enot, ki so trenutno na voljo 2. armade. Nato je eksclenca poveljnik prešel na pregled posadk, ki se ohranijo, z dodatkom tistih, ki jih predvideva načrt »Primavera«.

Območje grenadirske divizije

Eksclenca poveljnik je izrazil mnenje, da je treba obdržati naslednje posadke:

Vrhnika

Razlog: nadzoruje cesto Ljubljana–Postojna – olajša zaščito železniške proge v povezavi s postajo Verd – mogoče jo je imeti za sestavni del sistema s posadko v Borovnici – omogoča nadzorstvo nad okoliškimi hribi, kjer so se v preteklosti pogosto shajali uporniki – ponuja najboljše možnosti za nastanitev (vojašnica je bila zgrajena pred kratkim) – v njej je že en grenadirski bataljon.

³ General Roatta je 4. aprila 1942 napisal spomenico za poveljnika XI. armadnega zbora, generala Robottija. Posredoval mu je želje, ki jih je izrazil visoki komisar Grazioli v svojem pogovoru z Roatto 26. marca v Ljubljani. Opozoril ga je, da so razmere v Ljubljanski pokrajini drugačne kot v 2. coni t. i. NDH: v Ljubljanski pokrajini še ni velikih partizanskih enot in ta pokrajina je ozemlje kraljevine Italije, zato morajo v njej delovati organi civilne oblasti in mora zato ostati več postojank, kakor pa jih je Robotti predvidel s programom »Primavera«. Roatta je upošteval te razloge in ukazal povečati število posadk od predvidenih v omenjenem programu. Druga točka spomenice navaja Graziolijeve očitke glede požiganja vasi in izganjanja ljudi. Roatta je obljubil, da se bo to dogajalo le v prvih operacijah in da bodo drugače posamezne hiše požigali ali razrušili le, če bodo iz njih streljali. V tretji točki je šlo za vprašanje podrejenosti karabinjerjev, pri četrti točki pa o govoricah vojaških oblasti, da civilni organi delajo slabo. (NAW, T-821, R-55, p. 622–624, Roattova promemoria, 4. 4. 1942.)

Ribnica

Razlog: poleg nadzorovanja železniške proge Ljubljana–Kočevje omogoča nadzorovanje vseh prometnih zvez z območjem Velikih Blok in okoliških hribov, zlasti ugodnih za dejavnost upornikov – ponuja najboljše možnosti za nastanitev – v njej je že en grenadirski bataljon.⁴

Ekscelenca poveljnik je najprej izjavil, da bi bilo po njegovem mnenju dovolj, če bi omenjeni dve novi posadki dodali tistim šestim, ki jih predvideva načrt »Primavera«, in nekaj železniškim, nato pa je prosil za mnenje visokega komisarja o teh zadevah.

Politične oblasti glede na to, da nameravajo

– bdeti nad prebivalstvom pri njegovih številnih delovnih opravilih (na polju, v gozdu itd.),

– doseči takšno razdelitev enot, ki ne bi imela velikih praznih območij, predlagajo ustanovitev še dveh posadk v Horjulu in Devici Mariji v Polju.

Nato je ekscelenca poveljnik opozoril na naslednji zamisli:

– posadke sploh ne smejo biti sestavljene iz sil, ki ne dosegaajo najmanjše moči, ki jo je določilo poveljstvo 2. armade (1 bataljon pehote plus ustrezna enota topništva). V nekaterih posebnih okoliščinah se je že odstopilo od tega navodila, vendar ne bi bilo dobro, če bi se takšno odstopanje preveč razširilo.

– Ustanovitev številnih posadk bi močno osiromašila sile v posadkah, predvidenih z načrtom »Primavera«, kar bi močno okrnilo njihovo učinkovitost in utegnilo zapeljati v hudo napako – drobljenje sil.

Menil je torej, da bi se bilo treba odpovedati posadki v Dev. Mariji v Polju, katere cono bi prav lahko nadzirale enote iz posadke v Ljubljani, in predlagal, naj se ustanovi posadka v Rovtah (območje graničarjev) v zameno za tisto v Horjulu, katere naloga bi bila edinole v tem, da bi zgostila mrežo.

Razlog: iz Rovt je mogoče nadzorovati izredno občutljivo cono v bližini stare meje in italijansko-nemške demarkacijske črte, kjer sistematično delujejo majhna jedra upornikov, ki kar naprej prestopajo italijansko-nemško mejo. Tam je že nameščen en inženirski bataljon,⁵ ki bo kmalu moral nadaljevati rušenje nekdanjih jugoslovanskih objektov.

Visoki komisar je najprej izjavil, da bi po njegovem mnenju posadke lahko imele manjše sile, naposled pa je soglašal z mnenjem vojaških oblasti.

Območje pehotne divizije »Isonzo«

Politične oblasti, ki se ravnaajo po merilu, da ne sme biti praznih con in da je treba zaščititi imetje italijanskih družb (»Emona«), so prosile, da bi poleg posadk v Novem mestu, Trebnjem, Črnomlju in Metliki, ki so predvidene z načrtom »Primavera«, ustanovili še naslednje: Vinica, Gradac, Radatovići, Mokronog, Koprivnik, Črmošnjice, Žužemberk, Mozelj, Stari Log, Grčarice, Št. Jernej, Kostanjevica, Semič, Radatovići.⁶

Ekscelenca poveljnik je dokazal nekoristnost posadk v Gradacu (zaradi bližine Metlike in Črnomlja), Koprivniku, Črmošnjicah, Grčaricah, Starem Logu, Šentjerneju, Kostanjevici in Mozlju (čisto blizu Kočevja), potem pa menil, da bi bilo primerno predlagati poveljstvu 2. armade ustanovitev naslednjih posadk:

Soteska namesto Žužemberka.

Razlog: priložnost, da se ščiti posestvo nemškega princa Auersperga, kot je to

⁴ Tam je bil tisti čas 2. bataljon 1. grenadirskega polka.

⁵ Tam je bil tisti čas 7. bataljon rokodelcev.

⁶ Tam je bil tisti čas del 3. bataljona 23. pehotnega polka iz divizije »Isonzo«.

že zahtevalo poveljstvo 2. armade z l. 3581/AC z dne 2. t. m.; poleg tega Soteska omogoča tudi nadzorstvo nad Žužemberkom in dolino Krke – tam je že ena enota.⁷

Mokronog

Razlog: nadzoruje dolino Mirne – je sedež izredno pomembne usnjarne – posredno nadzoruje važni kraj Krmelj – sposobna je nadzirati široko mejno območje, na katerem ni enot – tam je že en bataljon.⁸

Radatovići

Razlog: je občina, ki se upira hrvaški vladi – če bi jo prepustili, bi se a priori odrekli suverenosti nad krajem, ki je upravno del Ljubljanske pokrajine – tam je že ena enota.⁹

Semič

Razlog: nadzoruje železniško progo, ki je na tem odseku polna pomembnih objektov nizkih gradenj (predorov), in veliko območje, povezano med Novim mestom, Črnomljem in Metliko – tam je že en bataljon.¹⁰

Morebiti gre upoštevati še Vinico, če bi to dopuščale sile.¹¹

Ko je ekscelencja poveljnik razložil zgoraj omenjeno, je znova pojasnil, da bo pri posredovanju predlogov višjim oblastem moral prositi za vrnitev enot, ki so zdaj na Hrvaškem, kajti brez njih ne bi mogel izpeljati nove predvidene ureditve.

Visoki komisar je soglašal s skrčenjem – v primerjavi s svojimi prvotnimi zahtevami – posadk, kot je to predlagal ekscelencja poveljnik.

Območje graničarjev XI. a. z.

Kar zadeva območje, ki je pod pristojnostjo graničarjev XI. a. z., je bilo soglasno dogovorjeno, da se poleg v Rovtah predlaga ustanovitev posadke na **Velikih Blokah**.

Razlog: nadzoruje izredno občutljivo območje, kjer je bil že večkrat sedež upornikov – omogoča nadzorstvo nad pomembnimi cestami proti Kočevju in proti coni naše stare meje – ponuja najboljše možnosti za nastanitev (nekdanje jugoslovanske vojašnice v brezhibnem stanju) – tam je že XI. bataljon rušilcev.

Torej je bilo dogovorjeno, da se poveljstvu 2. armade predlaga ohranitev v celoti 8 posadk (Vrhnika, Ribnica, Mokronog, Radatovići, Soteska, Semič, Rovte, Velike Bloke), ki se jim doda še tista na Škofljici na območju grenadirske divizije.

Škofljica je bila sprejeta s strani vojaških oblasti (zato pa so izključile Šmarje), ker je osem kilometrov od Ljubljane, ker nadzoruje pomembno središče, zlasti nezanesljivo za dejavnost upornikov, ker ponuja dobre možnosti za nastanitev in ker je že zdaj tam en bataljon.¹²

Zadevo je zaključil ekscelencja poveljnik, ki je najprej znova namignil na to, kako nujno mora dobiti sile, ki so trenutno na Hrvaškem (dva pehotna bataljona, topniški divizion iz divizije »Isonzo« in VIII. bataljon črnosrajčnikov »M«), potem pa obljubil, da bo posredoval sklepe poveljstva 2. armade o ustanovitvi novih predlaganih posadk.

Visokemu komisarju bo poslal tudi seznam železniških posadk.¹³

⁷ Tam je bil 2. divizion 6. topniškega polka iz pehotne divizije »Isonzo«.

⁸ Tam je bil tisti čas del 117. bataljona iz 98. legije črnih srajc iz pehotne divizije »Isonzo«.

⁹ Hrvaško občino Radatovići je visoki komisar za Ljubljansko pokrajino z odredbo št. 21 dne 9. maja 1941 priključil tej pokrajini. Glej Službeni list za Ljubljansko pokrajino, št. 39, dne 14. 5. 1941.

¹⁰ Tam je bil tisti čas 2. bataljon 23. pehotnega polka.

¹¹ Na Vinici je bil tisti čas 111. strojnični bataljon.

¹² Tam je bil tisti čas samostojni 4. bataljon žičničarjev, operativno podrejen poveljstvu pehotne divizije sardinskih grenadirjev.

¹³ Tega seznama ne poznamo. Pač pa je general Robotti 10. aprila 1942 poslal poveljstvu 2. armade poročilo o novih posadkah, ki niso predvidene v načrtu »Primavera«, ki je bilo

2. Zaprtje meje med Slovenijo in Hrvaško

Ekscelenca poveljnik je v zvezi z zahtevo poveljstva 2. armade – teleks 6919 z dne 7. t. m. (sile in čas, potrebni za izpeljavo zaprtja meje, kot je bilo zahtevano)¹⁴ pozval politične oblasti, naj povedo, kakšni so njihovi predlogi v tej zadevi, upoštevajoč število moštva, ki mu je podrejeno in že opravlja to nalogo.

Visoki komisar je najprej povedal, da je že zmanjšal število pripadnikov karabinerjev, kr. finančne straže in obmejne milice, razporejenih ob nemški meji, da bi okrepil nadzorstvo nad hrvaško mejo, potem pa dejal, da je sprejel naslednje ukrepe, med katerimi se nekateri že izvajajo:

– sekanje gozdov v pasu ob obmejni črti, in sicer v različni širini od 100 do 300 metrov;¹⁵

– postavljanje žičnih ovir (pričakuje še pošiljke bodeče žice);

– prepoved vožnje čez Kolpo povsod, kjer ni dovoljenih prehodov (zablembo vseh čolnov, tudi hrvaških, če se zalotijo v bližini italijanskega brega).

Poudaril je, da zaradi pomanjkanja razpoložljivih sil ni mogel ustanoviti posadk oziroma jih ima na precejšnji medsebojni oddaljenosti (20 km).

Ekscelenca poveljnik je poudaril,

– da nikakor ne more odstopiti enot za zapiranje meje s Hrvaško in da je ta ukrep mogoče izpeljati samo v primeru, da armada privoli v okrepitev novih enot, ki bi opravljale to posebno nalogo;

– da ne more dobaviti velikih količin bodeče žice, potrebne za izdelavo nepretrganega pasu ovir, če se prej ne zadosti nujnejšim zahtevam posadk, ki so njegova sedanja skrb.

Visoki komisar je sklenil zadevo in obljubil, da bo čimprej poslal svoje predloge.

3. Nenadne preiskave – straženje političnih zapornikov

Ekscelenca poveljnik je na podlagi navodil, ki jih je s teleksom 3847 dobil od poveljstva 2. armade,¹⁶ sklenil potrebne dogovore s političnimi oblastmi za obnovitev

odgovor na Roattovo spomenico (glej op. 3). Poročal je, da se je dogovoril z Graziolijem za te nove, prej nepredvidene posadke: Vrhnika, Ribnica, Škofljica, Mokronog, Radatovići, Sotška, Semič, Velike Bloke, Rovte; skupno naj bi bilo torej 12 + 9, tj. 21 vojaških posadk, pri čemer niso upoštevane tiste za varovanje železnic. (NAW, T-821, R-55, p. 618–621, Robottijeva poročila, št. 02/2651 op., dne 10. 4. 1942.) Roatta je s tem soglašal, ni mu pa mogel obljubiti vrnitve tistih sil XI. armadnega zbora, ki so bile začasno v V. armadnem zboru. (NAW, T-821, R-55, Roattovo pismo 16. 4. 1942.)

¹⁴ Glej dok. 62, op. 7.

¹⁵ Visoki komisar Grazioli je z odredbo št. 87 dne 8. maja 1942 ukazal posekati gozdove ob mejah in v pasu sto metrov na vsaki strani železnice ali ceste, in to ob železnici Postojna-Metlika in ob cestah Ljubljana-Postojna (odseka Vrhnika-Logatec in Logatec-Planina), Rakek-Cerknica, Grahovo-Velike Bloke, Grahovo-Bločice, Bloška Polica-Lož, Ljubljana-Višnja Gora in Višnja Gora-Novo mesto. V odredbi so še natančnejše navedbe za posamezne pasove. Pozneje je izdal še nekaj podobnih odredb za posek novih gozdnih pasov. (Službeni list za Ljubljansko pokrajino, št. 38, dne 13. 5. 1942; Slovenec 16. 5., 11. 6., 14. 6. 1942.)

¹⁶ Dne 4. aprila 1942 so člani Varnostnoobveščevalne službe OF iz zapornega oddelka ljubljanske bolnišnice rešili Zdenko Kidrič (glej op. 17). Ko je za ta dogodek zvedel general Roatta, je 6. aprila naročil generalu Robottiju:

»1. Izvesti nenadne preiskave z glavnim namenom, da bi našli orožje, tudi po ulicah in posebno v študentovskem okolju, univerzitetnih šolah, bolnišnicah in klinikah.

2. Skupaj z visokim komisarjem izdati navodila z namenom, da bi zagotovili straženje obtožencev in oseb, ki so na voljo sodnim oblastem, pa so bolni in v bolnišnicah, klinikah in bolniških sobah, ne samo z oboroženimi stražami ali čuvarji, ki morajo oboji biti podvojeni, temveč tudi poskrbeti za nadzor in zavarovanje znotraj poslopja s stražarjem, ki bo preiskal tiste, ki pridejo vanjo. Zato videti, ali bi bilo mogoče zdaj in v prihodnje

nenadnih preiskav na ulicah, v avlah srednjih, višjih in visokih šol, v bolnišnicah, na klinikah, itd., to pa z namenom, da se odkrije orožje, strelivo in kakršenkoli drug material, ki utegne služiti upornikom v njihovih akcijah proti nam.

Bilo je dogovorjeno, da bo ekscelenc poveljnik o tem občasno predhodno poročal visokemu komisariatu.

Poveljnik skupine karabinerjev »Milano« bo armadnemu zboru čimprej poslal podrobno poročilo o napadu na karabinerja na ginekološki kliniki in o osvoboditvi tam ležeče ženske.¹⁷

Ob tej priložnosti je ekscelenc poveljnik dejal, da obstajajo sporazumi za zagotavljanje pazniške službe pri zapornikih ali osebah, ki so na voljo sodnim oblastem, ne glede na to, kje so, in ponudil je, da lahko dà na razpolago vojaškega zdravnika, če bi politične oblasti potrebovale italijansko osebje.

Visoki komisar je mimogrede opozoril ekscelenc poveljnika, da so Nemci močno zmanjšali dobave mleka, in menil, da je uvedba pasu okoli Ljubljane močno zavrta preskrbo.

Dogovorjeno je bilo, da se bo olajšalo izdajanje prepustnic za kmečke proizvajalce. Ekscelenc poveljnik je izjavil, da je traso pasu okoli Ljubljane vedno mogoče izpopolniti, razen če se pretirano ne razširi, toda v tem primeru bi bil perimenter kaj malo ekonomičen in bi bil v nasprotju s količino sil, razpoložljivih za nadzorstvo.

4. Zaslíševanja politíčnih aretirancev

Ekscelenc poveljnik je opozoril visokega komisarja, da vojska v številnih primerih ni šla v takojšnje akcije, namenjene zajetju ali uničenju uporniških tolpe, to pa zato, ker organi javne varnosti niso obvestili vojaških oblasti o aretaciji prevratnih elementov ali simpatizerjev ali pa so z veliko zamudo odposlali dragocene podatke, ki so jih dobili od njih, ali pa so jih popolnoma zamolčali.

Takšno ravnanje civilnih oblasti samo ovira operativno dejavnost, ki jo morajo izvajati vojaške oblasti, medtem ko razmere zahtevajo od vseh največjo enotnost namer, dela in prizadevanj za doseg glavnega cilja: uničenja uporniških tolpe v različnih elementih, ki jih sestavljajo.

Ekscelenc poveljnik je še poudaril, da vojaškim oblastem sploh ni do tega, da bi zadrževale ujete posameznike, ki nimajo česa povedati; nasprotno pa se nadvse zanimajo za tiste – ne glede na to, kdo jih je aretiral – ki lahko dajo kaj koristnih podatkov.

Jasno je, da se je takšnih ljudi treba lotiti takoj, če se hočejo koristno izrabiti.

spraviti tiste, o katerih je govor, v skupno sanitetno poslopje ali najmanj v zase stoječi paviljon ali avlo. Pošljite mi, čim boste zbrali dovolj elementov, poročilo o zgoraj navedenem.»

Robotti je čez tri dni odgovoril, da bo poročal, čim dobi poročilo poveljstva skupine karabinerjev, se je pa že dogovoril z visokim komisarjem za nenadne preiskave in za varstvo obtožencev in oseb, ki so na voljo sodnim oblastem, kjer koli se nahajajo. (Arhiv IZDG, f. 661/VII, Roattina brzojavka št. 3847/AC, dne 6. 4. 1942, Robottijev odgovor št. 2525 op. dne 9. 4. 1942.)

¹⁷ Italijanska policija je 20. marca 1942 po izdaji na ulici v Ljubljani aretirala članico kolegija Varnostnoobveščevalne službe OF Zdenko Kidrič, člana te službe Ernesta Eyppra in Stanislava Ključarja ter Jurija Lavriča. Z lažnim zdravniškim izvidom dr. Ladislava Lenarta so Kidričevo premostili iz zapora v porodnišnico, kjer so jo stražili. 4. aprila 1942 so člani VOS OF Edo Brajnik, Franc Stadler, Albin Grajzer, Peter Prijatelj in Ludvik Pangerc z drznim napadom, v katerem je bil hudo ranjen karabinjer Giuseppe Fiorbelli (drugo jutro je umrl), rešili Kidričevo iz rok italijanske policije. Ta je nato aretirala več zdravstvenih oseb (ZA CK ZKS, it. grad., šk. 1, poročilo pov. karab. skup. Ljubljana, št. 3801/10, dne 10. 4. 1942; glej tudi arhiv IZDG, TMG, f. 281 in 293, št. 577/42 in 898/42).

Da bi odstranili hude nerodnosti, ki so se dogajale v preteklosti, je ekscelenca poveljnik uradno prosil visokega komisarja, naj organi javne varnosti v prihodnje

- nemudoma obvestijo vojaške oblasti o vseh zapornikih in aretirancih,
- poskrbijo, da bo na zasliševanjih zraven tudi predstavnik vojaških oblasti,
- takoj izpolnijo zahteve, da se aretirani začasno odstopijo vojaškim oblastem.

Visoki komisar je najprej upravičil vztrajne pritiske kvesture, da ji vojaške oblasti izročijo sedem domnevnih pripadnikov oborožene tolpe, ki je napadla obmejno patroljo, pri čemer je navedel kot razlog, da obmejna milica deluje v izključno svoji pristojnosti, potem pa je soglašal z mislijo, da je potrebno tesnejše sodelovanje med policijskimi organi in vojaškimi oblastmi, in predlagal je ustanovitev urada za povezave.

Takšna rešitev je bila zavrnjena, kajti po mnenju vojaških oblasti je v njenem izvršnem delu precej neprijetnosti, navsezadnje pa bi bila še preveč birokratska; zato se je soglasno dogovorilo o naslednjem:

– Zasliševanje aretiranih bo izvajala oblast, ki je izvedla aretacijo, vendar bo morala nemudoma sporočiti drugi oblasti podatke o vseh aretiranih. V takšnem sporočilu bodo morali biti splošni podatki o zaporniku, dan in kraj in kar se da na kratko okoliščine aretacije.

Oblast, ki bi se za to zanimala, bo lahko poslala svojega pooblaščenca na zasliševanje, ki ga bo izvajala druga oblast.

Kadar bodo med aretiranimi tudi zaupniki, bo oblast, ki se okorišča z njihovim delom, lahko zahtevala njihovo izročitev od oblasti, ki je izvedla aretacijo.

Morebitni slovenski agenti, ki bi bili aretirani, bodo morali veljati za vojake in jih bo treba v aretiranem stanju izročiti poveljstvu, kateremu so bili podrejeni.

Vse zgoraj omenjeno je bilo dogovorjeno na podlagi merila, da ni mogoče postaviti jasne razmejitve med pristojnostmi.

Ekscelenca poveljnik je ob tej priložnosti dejal, da si zelo želi, da bi bila beseda »pristojnost« odpravljena in da bi jo v celoti nadomestila beseda »sodelovanje«.

Poleg tega je soglašal z zahtevo poveljnika karabinjerske skupine, naj se v mrežo postojank in postaj karabinjerjev vključijo tudi vojaške posadke.

Ob tej priložnosti je tudi svetoval, naj se ne sestavlja metodičnega programa, ker bi utegnil olajšati uporniške napade iz zased.

Major Lombardi bo poslal armadnemu zboru mesečni in štirinajstdnevni koledar, ki bo posredovan zainteresirani enoti.

5. Napadi na osamljene vojake itd.

Z namenom, da se zavrejo številni napadi prevratnih elementov na vojake in osebe, ki so privržene italijanskim oblastem, je ekscelenca poveljnik, ki misli, da so zločini skoraj vedno nekaznovani, ker ni mogoče ujeti krivcev, predlagal visokemu komisarju, naj dà v študij izdelavo odredbe, ki naj bi posvarila prebivalstvo s tem, da bi mu jasno dala vedeti, da bomo za vsakega našega ubitega človeka – če se v določenem času ne ujamejo krivci – usmrtili kakšno izmed že ujetih barab.

Visoki komisar je popolnoma soglašal s stališčem vojaških oblasti in potrdil je takšen ukrep. Za njegovo praktično izvedbo bodo naredili sezname aretiranih oseb, in sicer na podlagi odgovornosti po stopnjah.

6. Okrepitev karabinjerjev

Ko bo visoki komisariat dobil nove okrepitve karabinjerjev, bo po dogovoru odstopil določeno število premični skupini grenadirske divizije.

7. Javne hiše

Ekscelenca poveljnik je sporočil, da bo vstop vanje dovoljen izključno vojakom v uniformi.

Nadzorovale jih bodo vojaške oblasti.

8. Slovenski orožniki

V. k. je sporočil, da poteka strog izbor. Veliko izmed njih so jih že upokojili. Od preostalih bodo ostali v službi samo tisti, ki so povsem zanesljivi s političnega vidika. V. k. je predlagal, da se takim vrne orožje.

Ekscelenca poveljnik si je pridržal pravico, da o tem prosi za navodila poveljstvo 2. armade, ko mu bo v. k. sporočil konkretni izid izbora.

9. Aretacije županov

Glede na obveščevalno delo, ki ga izvajajo politične oblasti, je bilo dogovorjeno, da se je pri aretacijah županov treba omejiti samo na očitno jasne primere ali tiste, pri katerih je krivda dokazana.

10. Dopolavoro v Kočevju

Ekscelenca poveljnik je uslišal prošnjo, da smejo vanj zahajati tudi slovenski ljudje, čeprav je poslopje sestavni del postojanke.

Poveljnik posadke mora poskrbeti za potrebne previdnostne ukrepe, da zlonamer- ni ne bi mogli delovati ne sami ne v sodelovanju z zunanjimi elementi, na škodo naših enot.

11. Osebna izkaznica

V. k. je opozoril, da se ne gre pretirano zanašati na njihovo verodostojnost, kajti na občinah so uslužbenci, ki imajo le malo pomislekov in ki sodelujejo pri ponarejanju.

12. Izginotje treh slovenskih uslužbencev družbe »Emona« (Kočevje)

V. k. je sporočil, da treh slovenskih uslužbencev družbe »Emona«, ki so pred nekaj dnevi skrivnostno izginili, še vedno niso našli.

Ekscelenca poveljnik je zatrdil, da je že poskrbel za iskanje in da bo ukazal, naj jih še odločneje iščejo naprej.¹⁸

13. Zablembe živil

Dogovorjeno je bilo, da se med očiščevalnimi akcijami s preiskavami prebivališč ne smejo pleniti živila in semena.

O morebitnih nenormalnih zalogah je treba obvestiti najbližjo postajo kr. finančne straže, da bo ukrepala.

14. Sabotažna dejanja pred izložbami trgovin

V. k. je sporočil, da bo raje naložil kritje škode na občino, kakor da bi kdaj pa kdaj izdal kakšno odredbo.

¹⁸ Poročilo glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet vrhovnemu štabu NOPOJ 1. maja 1942 navaja, da so partizani (najbrž je to bil Dolenjski bataljon) 24. marca 1942 justificirali Walterja Vanninija, uradnika družbe »Emona«, člana GILL in Giovannija Beza, karabinerja v civilu, ker sta kot italijanska špijona vohunila za partizani. (Zbornik NOV, VI/2, dok. 69.) Iz poročila poveljstva divizije »Isonzo« 25. aprila 1942, za katerega je dobilo podatke od nekega svojega zaupnika očitvidca, vzemo, da so partizani na Rdečem Kamnu usmrtili tri uslužbence »Emone«, in to poleg imenovanih tudi Alda Dobrilla iz Kopra. V poročilu je tudi opisana usmrtitev. Trupla je italijanska vojska našla 18. aprila, ko jo je na kraj pripeljal njen zaupnik. (Arhiv IZDG, f. 680/V it., poročilo pov. div. »Isonzo« št. 08/1677 tajno, dne 25. 4. 1942.)

15. Sedež poveljstva XI. armadnega zbora

Lastniki izpraznjenih trgovin so zaprosili za povračilo škode, trdeč, da so zdaj v negotovem finančnem položaju.

Ekscelenca poveljnik je v zvezi s tem dejal, da je treba urediti vprašanje in določiti vsaj ustrezno nagrado, ki bi jo do polovice pokrile vojaške, do polovice pa politične oblasti. Seveda gre za predlog, ki ga ekscelenca poveljnik lahko samo posreduje višjim vojaškim oblastem, kar bo storil, brž ko bo določen del bremena, ki ga bosta morali prevzeti obe administraciji.

POROČILO

»EMONA« – kmetijski nepremičninski zavod v Ljubljani – je nastala 30. novembra 1941-XX na predlog ministrstva za zunanje zadeve, da bi zamenjala državo pri pomembni operaciji z mestnimi, kmetijskimi in gozdnimi nepremičninami drugorodnih Nemcev, ki so se izseljevali iz Ljubljanske pokrajine. Približno 13.000 izseljencev je odšlo iz več kot 170 vasi, raztresenih po kočevskem, novomeškem in črnomaljskem okraju in »Emona« mora zdaj skrbeti za gospodarsko ocenitev kmetijskega in gozdnega območja pod svojo pristojnostjo, ki obsega okrog 50.000 hektarov.¹⁹

* * *

Z višjimi navodili je bilo določeno, da je treba območje znova naseliti s slovenskim prebivalstvom, in tako je »Emona« od januarja opravila propagandno delo in izbrala okoli 5000 prošenj, med katerimi je bilo veliko beguncev iz nemške Slovenije, ki jim danes pomaga Rdeči križ.

Gre za to, da se spravi na ozemlje kmetijske in gozdne delavce, okoli 10.000 enot, s čimer se rešijo brezposelnosti, prvega razloga za nered.

Operacije ponovnega naseljevanja so se začele 23. februarja 1942, potem pa so postale počasnejše zaradi neugodnega vremena, uvedbe posebne prepustnice in še zlasti zaradi aktivne nasprotne propagande. **Kljub temu je bilo konec marca sklenjenih pogodb za okoli 800 domačij in posestev od 3000, toda večina družin zaradi težav gibanja v pokrajini in zaradi krajevnih razmer, ki bodo pozneje še pojasnjene, še ni prišla do svojega prebivališča.**²⁰

¹⁹ Potem ko sta se vladi fašistične Italije in nacistične Nemčije s pogodbo 31. avgusta 1941 sporazumeli za izselitev Nemcev iz Ljubljanske in Reške pokrajine (okraj Čabar), so se v Rimu začela pogajanja za predajo oziroma nakup imetja nemških izseljencev. Ker italijanska vlada ni pristala, da bi bilo to urejeno na meddržavni ravni, sta se morali angažirati dve družbi. Na nemški strani je to bila Nemška preselitvena družba (Deutsche Umsiedlungstreuhandgesellschaft), ki so jo nemški izseljenci pooblastili, da v njihovem imenu proda njihovo imetje, na italijanski strani pa nova družba »Emona«. Nalašč zato sta slednjo jeseni 1941, po nekem podatku 30. novembra 1941, ustanovili dve drugi družbi, in to Splošna anonimna družba za nepremičnine (Società Generale Immobiliare Anonima) s sedežem v Rimu (v njej je imel dve tretjini delnic Vatikan) in Anonimna italijanska družba za celulozo (Società Nazionale Italiana Anonima Viscosa) s sedežem v Milanu; prva je dala dve tretjini in druga tretjino delnic. Družba »Emona« z začetno glavnico 30 milijonov lir je imela bolj značaj zavoda, ker ji ni šlo toliko za nakup in prodajo, temveč za nakup in uporabo imetja izseljenih Nemcev. Sedež »Emone« je bil v Rimu, nekateri uradi pa v Ljubljani in na Kočevskem. Ker je narodnoosvobodilni boj 1942. leta onemogočil ocenitev imetja, sta se »Emona« in omenjena nemška družba dogovorili za pavšalni znesek 127.400.000 lir. (Ferenc: Ljudska oblast na Slovenskem, 1, str. 321–327.)

²⁰ Ker ni bilo mogoče v vojnem času pripeljati večjega števila italijanskih ljudi za ponovno poselitev Kočevske in obdelavo zemlje izseljenih Nemcev, sta civilna uprava in družba

Z odobritvijo visokega komisarja je »Emona« v tisku objavila številne olajšave,²¹ ki se dajejo, da bi se pospešila operacija ponovnega naseljevanja, tako da bi bilo do zadnjega roka setve (15. maja) na kraju vse potrebno prebivalstvo in da bi se v največji meri opravila setev, neogibna dolžnost sedanjega časa, v interesu pokrajine in Italije.

Obenem je »Emona« izdelala programe in z učinkovitimi podjetji postavila na noge organizacijo za izkoriščanje lastnih gozdov, katerih obseg znaša okoli desetine pokrajine. Znano je, da slovenski lastniki ne sekajo gozdov kljub natančnim in ustreznim navodilom, med katere sodi komisarska odredba z dne 29. novembra 1941,²² da bi se povečala proizvodnja lesa. Takšni so zaradi politične propagande in konservativnega gledanja na stvarne gospodarske dobrine. Tako bo prispevek, ki ga bo pokrajina dala velikim potrebam države, v veliki meri odvisen od del, ki jih bo vodila »Emona«.

Dobro je znano, da država nujno potrebuje les za celulozo (podjetju Torviscosa že primanjkuje surovin, za katere se je »Emona« obvezala); potreben je tudi gradbeni les, jelovina in bukovina.

Če bo poskrbljeno za neogibno zaščito, potrebno za miren potek del, bo »Emona« lahko zagotovila državi najmanj 200.000 kubičnih metrov lesa.

* * *

Organizacija dela v »Emoni« je urejena z osrednjim sedežem v Ljubljani, stranskim sedežem v Kočevju in 7 okrajnimi uradi v krajih Mahovnik, Draga, Kočevska Reka, Mozelj, Koprivnik, Stari Log in Črmošnjice. Šteje okrog 200 sodelavcev, med katerimi so kmetijski, gozdni in upravni tehniki. Do pred nekaj dnevi je dejavnost potekala po skrajno kapilarnih funkcijah, tehniki pa so delovali v najbolj oddaljenih vaseh, ki so pod njihovim nadzorstvom.

Izdelan je bil zajeten kataster posestva, sestavljen iz 500 kart s 150.000 parcelami, in čakalo se je, da se stopi sneg, da bi se lahko lotili pregleda terena na deželi, opisovanja stanja kultur, določanja meja in izročanja zemlje najemnikom, da ne bi zamudili setve.

Postavljena je bila izredno učinkovita organizacija prevoznih sredstev s popolno delavnico za popravila v Kočevju, kjer bi se izvedla hitra razdelitev osebja, semena, orodja itd.

Najnovejši hudi dogodki, znani najvišjim oblastem, med njimi tisti v Smuki in na Trški Gori,²³ vrhunec pa je bil potem dogodek v Topli Rebri (24. marca so izginili trije

»Emona« skušali pridobiti najemnike v Ljubljanski pokrajini. Brž po izselitvi Nemcev je Grazioli 28. januarja 1942 objavil razglas, naj se tisti, ki bi radi najeli, pridobili ali upravljali trgovine, obrtne delavnice in opravljali javna dela v tistih krajih, ki so jih zapustili Nemci, do 15. februarja 1942 prijavijo na ustreznih obrazcih pri okrajnih glavarstvih Novo mesto in Črnomelj ali pri uradih »Emone« na Kočevskem. Časnik »Slovenec« je nato nekaj člankov posvetil ponovni naselitvi Kočevske. 21. januarja 1942 je Grazioli ustanovil komisijo za ponovno poselitev Kočevske, ki jo je vodil predsednik Ciro Moseri. Ponovna poselitev, ki se je začela 27. februarja 1942, je tekla dobro in je družba »Emona« do začetka maja 1942 sklenila že 1346 pogodb. Nato je narodnoosvobodilni boj popolnoma ustavil prijavljanje interesentov. (Ferenc: Ljudska oblast na Slovenskem, 1, str. 323–327.)

²¹ Glej Slovenec 24. 3. 1942 s člankom »Zopetna naselitev ozemlja, ki so ga zapustili ‚Nemci‘«, v katerem so bili navedeni tudi pogoji: oddaja določenih količin žita in krompirja z že posejanih njiv, in to različno za vsakega od šestih »Emoninih okrajev«.

²² Visoki komisar Grazioli je 26. novembra 1941 izdal »odredbo št. 164 za proizvodnjo lesa in za izvoz drv«. (Službeni list za Ljubljansko pokrajino, št. 96, dne 29. 11. 1941.)

²³ V noči na 18. marec so partizani Dolenjskega bataljona odpeljali iz hlevov družbe »Emona« na Smuki pet volov. Ko so tja prispeli karabinjerji iz Starega Loga, so jih partizani

italijanski in dva slovenska tehnika, ne da bi pozneje izpeljano iskanje dalo kakšen rezultat),²⁴ so seveda takoj vsilili korenito spremembo programov in sprejetje varnostnih ukrepov, ki so v popolnem nasprotju z doslej opisanimi delovnimi zahtevami.

Kaže, da je ta položaj mogoče neposredno povezati z ukinitvijo oddaljenih vojaških posadk, kajti v tesni zvezi s časom in krajem teh umikov posadk postajajo oborožene uporniške tolpe številnejše, močnejše in napadalnejše.

Ljudje v uniformi napadajo pri belem dnevu. Na več točkah so opazili skupine oboroženih mož, ki so se redno urile v streljanju in ki so imele slovesne obrede pri dviganju zastave.

Iz raznih vasi so sporočili, da mladi nenadoma odhajajo in se ne vračajo, da na ukaze, ki ustrezajo nezakoniti obliki novačenja, krepijo vrste upornikov, ki so baje obilo oboroženi s puškomitraljezi in drugim najnovejšim orožjem.

Utemeljena je trditev, da teče velik promet čez hrvaško mejo, kjer je nadzorstvo na prehodih očitno premalo učinkovito, da bi moglo preprečiti gibanje ljudi in orožja.

* * *

Zaradi tako napetega položaja je »Emona«, v skrbi za življenje svojih sodelavcev in imetje, ki ga upravlja, **morala začasno zapustiti okrajne urade v Mozlju, Starem Logu, Koprivniku in Kočevski Reki**; morala je zbrati živino (okoli 2.200 glav govedi) v vaseh ob cestah, ki povezujejo sedež okrajnih uradov s središčem v Kočevju: ta ukrep je začasnega značaja, saj ne bo mogoče zdržati zaradi pomanjkanja krme, ki je ostala v oddaljenih hribovskih vaseh, kakor tudi zaradi hude nevarnosti, da v tolikšni koncentraciji živine izbruhne okužba itd.²⁵ Po drugi strani niti taki ukrepi ne rešijo živine pred rekvizicijo upornikov, ki potrebujejo hrano, kot to dokazuje tatvina v Dolgi vasi (3 km od Kočevja), ki se je pripetila ponoči 29. t. m.²⁶

Razdeljevanje zemlje je ustavljeno; operacija ponovnega naseljevanja je zdaj le navidezna; dela v gozdovih niso izvedljiva.

Torej so nujni ukrepi, ki bi bili na primer v tem, da bi obnovili oddaljene vojaške posadke, ki so že obstajale, da bi uvedli nove posadke, povezane s karabinjerskimi postajami v posebno prikladnih krajih, vse to pa z namenom, da se naredi čimgostejša mreža nadzora.

Okrepiti bi se morala budnost na mejni črti s Hrvaško, ki teži proti delovnim conam »Emone«, patroljirati bi bilo treba po cestah med posameznimi posadkami, da bi bilo mogoče takoj ukrepati v nujnih primerih itd.

obstreljevali in ranili karabinjerja in prevajalca. Nato je kraj neuspešno preiskal še vod iz 1. grenadirskega polka. (Arhiv RSNZ, 2043-ZA, inv. 237, poročilo karab. čete Kočevje 18. 3. 1942.) Dne 20. marca 1942 je okrajni glavar iz Novega mesta dr. Ottone Griselli poročal, da je prejšnji dan prišla na Trško Goro pri Novem mestu skupina okrog 30 partizanov, obkolila cerkev in prisilila ljudi, da so poslušali proglas Osvobodilne fronte, ki ga je baje prebral bivši orožnik Drago Florjančič. Zvečer istega dne je bila pri Otočcu napadena štiričlanska karabinjerska patrolja in lahko ranjen karabinjer. (Arhiv IZDG, VK, f. 3/IV Grisellijevo poročilo 20. 3. 1942; poročilo karab. čete Novo mesto 20. 3. 1942.)

²⁴ Glej op. 18.

²⁵ Potem ko so partizanske enote iz Emoninih hlevov na Kočevskem odpeljale nekaj živine, je vodstvo »Emone« 2. maja izdelalo načrt za odvoz večine živine s Kočevskega, in to v Italijo, na Primorsko in v Ljubljano. V Italijo (Alessandria, Brescia, Imola, Piacenza) je odpeljala 542 glav, v Sežano 72 glav in Ljubljano 329 glav. Partizanske enote in aktivisti OF so odpeljali iz Emoninih hlevov okoli 550 glav živine. (Ferenc: Ljudska oblast na Slovenskem, 1, str. 325–326.)

²⁶ V noči na 29. marec 1942 so partizani iz hlevov italijanske družbe »Emona« v Dolgi vasi pri Kočevju odpeljali nekaj glav goveje živine, vendar so na cesti Kočevje–Morava naleteli na cestno zaporo, prišlo je do streljanja in so tam pustili 2 kravi. (Arhiv IZDG, VK, f. 3/IV it.) Dne 11. maja so partizani odondot odpeljali 205 glav živine.

Glede na to, da ima »Emona« teleksno zvezo med Ljubljano in Kočevjem, bi bilo mogoče uvesti šifro za takojšen prenos novic in prošenj za posredovanje v nujnih primerih.

In naposled, treba bi bilo določiti oboroženo spremstvo za vozila, ki prevažajo ljudi in blago, zagotoviti bi bilo treba stalno navzočnost sodelavcev »Emone« v prostorih posadk.

Čast nam je priložiti zemljevid pokrajine, ki so ga izdelali v »Emoni« in na katerem so označene najpomembnejše točke, potrebne za proučitev položaja in sprejem ukrepov.²⁷ Popolnoma smo vam na voljo v prid najširšega in pristrčnega sodelovanja, ki naj poteka v skladu z dvojnimi ciljem, skrbjo za ugled in nacionalni interes.

Za t. p.

NAČELNIK URADA ZA OPERACIJE

–stotnik C. Mortarotti–

Dok. 66

Točke za sestanek poveljnika XI. armadnega zbora s poveljnikom 2. armade 12. 4. 1942.¹

POVELJSTVO XI. ARMADNEGA ZBORA

Urad za operacije

TOČKE ZA OBRAVNAVO Z EKSCLENCO ROATTO NA SESTANKU DANES,
12. APRILA 1942/XX

1. Sestanek z visokim komisarjem dne 8.:²
 - posadke (poročilo družbe »Emona«)³
 - zaprtje meje med Slovenijo in Hrvaško
 - nenadne preiskave
 - zasliševanja političnih aretirancev
 - odredba v svarilo prebivalstva (da se zavrejo napadi)
2. Obisk nemškega generala v četrtek popoldne⁴
3. Najnovejše očiščevalne akcije:
 - cona Mirna Peč
 - cona Kočevje
4. Poročilo Kidrič (napad na karabinjerja in pobeg ženske z ginekološke klinike)⁵
5. Družine podčastnikov: Poveljstvo a.z. je vedno izražalo nasprotno stališče, vendar je sedaj poveljstvo armade dovolilo dvema maršaloma do 31. maja.

²⁷ Zemljevida ni v prilogi.

¹ NAW, T-821, R-271, p. 321-322. Zapisnika s sestanka nisem našel.

² Glej dok. 65.

³ General Robotti je v pismu 2. armadi priložil poročilo družbe »Emona« (glej dok. 65) in dodal, da to pismo razkriva, »da to podjetje skuša podrediti vojsko svojim interesom, to pa z ustanavljanjem nadvse številnih posadk, oboroženih spremstev itd., za kar so sile armadnega zbora med drugim nezadostne.«

⁴ Iz virov, ki so mi na voljo, nisem mogel ugotoviti, kateri nemški general je takrat obiskal Ljubljano.

⁵ Glej dok. 65, op. 17.

Dok. 67

Točke za obravnavo poveljnika XI. armadnega zbora na sestanku v Trebnjem 20. 4. 1942.¹

TOČKE ZA OBRAVNAVO NA SESTANKU V TREBNJEM (20. 4. 42)

1. Potreba po boljšem urjenju **posameznika**, zlasti med očiščevalnimi akcijami, med katerimi mora vsaka enota napredovati s popolnimi varnostnimi ukrepi.
Samo z zgoraj navedenimi ukrepi se bodo mogli doseči dobri rezultati v zasledovanju in morda v obkoljevanju.
Borbenost je dobra; toda skrb za rešitev vojakovega življenja še ni prišla daleč.
2. Še vedno je **preveč razkritih, aretiranih in sojenih krivcev**. Ko se v pričo naših padlih ujamejo uporniki in se ugotovi, da so res uporniki, se pravi, da so oboroženi, si je zaman delati utvare, da se jih bo dalo pripraviti do tega, da bodo govorili. **Nemudoma naj se postrelijo**. Govorim o **moških**.
Vedno je treba rešiti **ženske in otroke**, čeprav jih najdemo v sumljivih hišah.

DOGODEK Z DANIONIJEM²

3. **Vprašanje oklepnih avtomobilov:**
Šest mesecev je že tega, kar sem ukazal, da nobena kolona tovornjakov ne sme naprej, če ni pred njo oklepno vozilo.
Črnosrajčniki v Trebnjem tega niso storili. **Preiskava**.
4. **Varovanje skrivnosti:** telefonski pogovori – nešifrirani telefonski pogovori (kretenska naivnost).
5. Omeniti navodila za propagando na nekdanjem jugoslovanskem ozemlju (branje okrožnice).³
6. **Pretirano kopičenje očiščevalnih akcij:**
(v povezavi s pomanjkanjem sil).
Tudi pri tej dejavnosti je treba imeti **metodo**. Preveč so časovno narazen, da bi bile lahko **pametno vodene** (s tem ne mislim reči, da je treba zmanjšati **napadalnost**).
7. **Napadi na karabinjerske in financarske postaje:**
Vse več jih bo, ker je na postajah malo ljudi. Za vsako ceno jim je treba pomagati. Imeti je treba pogoste stike med posadkami in sedeži postaj.

¹ NAW, T-821, R-271, p. 313-314. Zapisnika tega sestanka nisem našel. Iz navodil št. 02/3108 op., o »varnostnih ukrepih«, ki jih je Robotti izdal 23. aprila 1942 (glej dok. 82, op. 12), je videti, da je bil sestanek v Trebnjem 20. aprila popoldne.

² General Carlo Danioni je bil do srede junija 1942 poveljnik graničarjev v XI. armadnem zboru v Ljubljani. Prve tedne ali mesece 1942. leta je bil na Hrvaškem. Ne vem, na kakšen dogodek misli.

³ Propagandni urad v generalnem štabu kopenske vojske je 15. marca 1942 izdal tiskana (16 strani malega formata) »navodila za propagando pri naših četah na jugoslovanskem ozemlju« (št. 505040), ki so jih morali prečitati vsi do četnih poveljstev. Poleg uvoda imajo še tale poglavja: »Bojujemo se na pravi in svoji fronti«, »Bojni cilji«, »Ali Rim ali Moskva«, »Sovražnik se bojuje proti italijanskemu ljudstvu« in »Popolna označba boja«. Primerek je v knjižnici IZDG. V navodilih piše tudi tole: »Zato je treba predvsem razložiti četam in jih končno odločno prepričati, da je njihova naloga, čeprav nehvaležna, nič manj zaslužna od tiste, ki jo imajo tovariši, ki se bojujejo v S(everni) A(friki) in Rusiji. Treba jih je prepričati, da s tem, ko ovirajo upornike in zatirajo vsakršno sovražnost z neizprosno vztrajnostjo, odstranjujejo nevarnost, ki je zelo blizu domovini, in sodelujejo v boju za skupno zmago.«

8. **Značilen današnji dogodek, ko je bilo uničeno 9 hiš:** če ni mogoče opraviti vsega, je treba podreti najbližje, dan pozneje pa druge.⁴

Imena devetih, ki so osumljeni, da pripadajo tolpi, naj bodo za podlago vse do konca zaradi rušenja.

Reševati živila: do zadnjega grama moke in do zadnjega kančka krme.

9. Opozoriti vse enote, da so se **uporniki** prikazali v Ljubljani v **nemških uniformah** in pobili celo družino.⁵ Prav mogoče je, da bi bil kdo tudi v **italijanski uniformi**.

Odpreti oči, bodisi v enotah bodisi posamezno je treba ravnati, kot da smo v sovražni deželi.

V tej zvezi bo kmalu prišla okrožnica, s katero bom prepovedal nositi puško »po lovsko« in »v naročju«.⁶

10. Branje **zadnjega odstavka** z obveščevalnega lista št. 79.⁷

11. **Nove posadke:** takoj začeti dela, tako da bodo nemudoma pripravljene odbijati napade.

Zapomniti si, da je treba obvestiti visokega komisarja, da je za vsak primer treba vključiti v postojanke tudi stanovanje.

12. **Železni živci – Dogodek v Metliki.**⁸

⁴ V 2. grupo odredov se je 11. aprila 1942 vrnil ovadah Jože Fatur iz Vira pri Stični in nato 16. aprila pobegnil od partizanov ter izdal 14 pripadnikov narodnoosvobodilnega gibanja v vaseh Vir, Dobrava, Pristava, Podivančna Gorica, Studenec, Muljava ter tudi partizanski tabor v Bojanskem Borštu. Italijanska vojska iz Stične, Št. Vida in Trebnjega je 17. in 18. aprila izvedla ofenzivno operacijo, ki pa ni uspela, ker je partizanska zaseda na Medvedjeku napadla fašistično avtomobilsko kolono iz Trebnjega in ji prizadela 7 mrtvih in 7 ranjenih. Drugi dan je italijanska vojska, ki ji je bil za vodnika Fatur, napadla tabor v Bojanskem Borštu in imela pri tem padlega častnika in vojaka. General Robotti je nato 19. aprila ukazal požgati hiše tistih ljudi, ki jih je ovadil Fatur. »Zainteresirani visoki komisar je dal odobrenje za to akcijo. [...] Operacije morajo biti izvedene jutri zjutraj 20. aprila in morajo biti stroga kazen – za katero se je to poveljstvo sporazumelo s civilnimi oblastmi – za imetje upornikov, ki so krivi večerajšnjega uboja častnika in strojničarja kot posledice razvratnega napada,« beremo v povelju. Robotti je tudi odredil, da se območje Stična–Št. Vid–Dobrava za 20. april zjutraj razglasi za cono v nenormalnih razmerah. Represalijo so izvedli kljub prošnji stiškega opata, naj tega ne storijo. (Arhiv IZDG, f. 660/I it., Robottijevo povelje, št. 02/2993 op. in brzojavka št. 02/2995 dne 19. 4. 1942; Zbornik NOV, VI/2, dok. 53, poročilo štaba 2. grupe odredov 22. 3. 1942; Ferlež: Druga grupa odredov, str. 237–242.)

⁵ Najbrž misli na poboj Kukove družine 16. aprila 1942. Karabinjerji so poročali, da sta prišla dva človeka, ki sta se predstavila za policijska agenta, in v Podutiški ulici 51 s strelji iz pištole usmrtila delavca Lenarta Kuka in njegovo ženo Evgenijo Kuk ter hudo ranila 23 let staro hčerko Vando, ki je drugi dan umrla. Sodili so, da se je to zgodilo zato, ker je bila družina »filoitalijanska«. (Arhiv IZDG, VK, f. 3/V it., poročilo notr. karab. čete Ljubljana 16. 4. 1942.)

⁶ Te okrožnice nisem našel v naših arhivih.

⁷ Tega lista nisem našel v naših arhivih.

⁸ Morda misli na pritožbe županstva občine Metlika – mesto z dne 11. aprila 1942 o splošnem streljanju italijanske posadke, ki večasih traja cele noči. (Arhiv IZDG, f. 144/II it.)

Zapisek s pogovora načelnika štaba XI. armadnega zbora z visokim komisarjem za Ljubljansko pokrajino 23. 4. 1942.¹

POVELJSTVO XI. ARMADNEGA ZBORA
Urad za operacije

POGOVOR, KI JE BIL DNE 23. APRILA MED NAČELNIKOM ŠTABA IN VISOKIM KOMISARJEM

Obravnavane so bile naslednje zadeve:

1. Visoki komisar je dobil novice, na podlagi katerih je bila ponoči zasnovana akcija v coni Lipoglava.²
V trenutku pogovora je akcija še trajala.
2. Potrdila se je preložitvev začetka preiskav v Ljubljani za 24. ur.³
3. **Umor v Horjulu:** visokemu komisarju se je sporočilo, da umorjeni ni bil italijanski konfident, marveč je imel poslovne zveze s partizani.⁴ Torej ni podlage za uresničenje prvotne ideje, da uvedemo represalije.⁵ Visoki komisar se je strinjal.

¹ NAW, T-821, R-271, 319-320.

² Premična skupina 2. polka divizije sardinskih grenadirjev pod poveljstvom poveljnika polka, polkovnika Tomassa Latinija je 23. aprila 1942 napravila ofenzivno operacijo na Pugled. Tam tisti čas ni bilo partizanov; 2. grupa odredov je bila na Kremenjeku. (NAW, T-821, R-216, povelje pov. div. sard. gren., št. 6664 op., dne 22. 4. 1942, Latinijevo poročilo, št. 836 op., dne 23. 4. 1942.)

³ Italijanski okupator je – kot kaže na Roattovo pobudo – za konec aprila 1942 pripravil novo, vendar manjšo racijo, v kateri bi naj prijel predvsem vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja. Izvedla jo je vojska s pomočjo policijskih sil na povelje poveljnika divizije sardinskih grenadirjev, generala Orlanda z dne 16. aprila 1942. V dneh od 26. do 30. aprila so preverili 2108 oseb in jih tudi nekaj aretirali, vendar nikogar iz vodstva narodnoosvobodilnega gibanja. (Ferenc: Okupatorjeve racije v Ljubljani, str. 198–201).

⁴ Misli morda na Janeza Erbežnika, trgovca in posestnika iz Zaklanca 6, ki je bil ustreljen na cesti blizu Horjula 21. aprila 1942.

⁵ General Roatta je že kmalu po svojem nastopu kot poveljnik 2. armade 3. februarja 1942 pisal visokemu komisarju Grazioli, da so partizani med 4. in 29. januarjem 1942 v Ljubljanski pokrajini izvedli tri napade na izvidniške patrolje, pet napadov na osamljene vojake, od katerih so bili štiri ubiti, napad na karabinjersko postajo Turjak, dva napada na vojaška poslopja. Povedal je, da je treba zatreti to zločinsko dejavnost in nadaljeval: »Zato Vas vprašam, ekscelenc, ali ne sodite, da bi bilo možno uporabiti, ob predhodnem obvestilu, ukrep avtomatične represalije, kot je ustrelitev določenega števila obtoženih komunističnih upornikov za vsakega vojaka, ki bi bil zavratno obvladan, s pogojem da se ne bi izsledili storilci.« (Arhiv IZDG, VK, f. 2/XII it., Roattovo pismo, št. 1650 tajno, dne 3. 2. 1942.)

Visoki komisar Grazioli in general Robotti sta 24. aprila 1942 razglasila sklep, da bodo italijanske oblasti od tega dne dalje »za vsak umor ali poskus umora zoper pripadnike obožanih sil, policijskega zbora ali državnih oblasti, italijanske državljanke ali slovenske civilne osebe, ki kakorkoli zvesto sodelujejo z oblastmi in se pokoravajo njihovim ukazom, kakor tudi zoper državljanke drugih, zavezniških ali prijateljskih držav,« po možnosti na kraju napadov ustrelile osebe, za katere so ugotovile, da so pristaši komunizma ali podpirajo protiokupatorsko delovanje, če v 48. urah ne bodo ugotovile pravih storilcev. Ta ukrep o talcih sta Grazioli in Robotti dala objaviti na lepakih. (Zbornik NOV, VI/2, dok. 168; Slovenec 25. 4. 1942.) Dne 6. maja 1942 sta Grazioli in Robotti ta ukrep razširila še za primere nasilniških in sabotažnih dejanj in za ugrabitve oseb, če jih ugrabitelji ne izpustijo v 48. urah. (Slovenec 9. 5. 1942) Po teh razglasih je italijanski okupator v Ljubljanski pokrajini po dosedaj znanih podatkih ustrelil 21 skupin s 145 talci.

4. **Pomor v Ponovi vasi:** na predlog za represalije za pomor šestih oseb iz družine konfidenta Jakopina⁶ in za izvedbo samih represalij je visoki komisar odgovoril, da vojaške oblasti to lahko izvedejo, če tako mislijo, da pa se to ne bo objavilo z razglasom, kajti pomor se je pripetil prej, kot je začela veljati odredba, ki uvaja represalije.

Načelnik štaba je vzel na znanje tako razlago.

5. Visokemu komisarju se je predstavila potreba, da se tisti, ki jih aretira obmejna milica, ker so sodelovali v dejavnosti upornikov, takoj izročijo vojaškim oblastem zaradi tega, da se nemudoma izkoristijo v obveščevalne namene. Kar zadeva aretirance iz Kočevja,⁷ je visoki komisar zagotovil, da bo v zahtevanem smislu takoj izdal navodila pristojnim policijskim oblastem.
6. Visoki komisar je navedel nekaj pritožb nad preiskavami.

Načelnik štaba je zagotovil, da bodo prej izdani ukazi znova potrjeni.

O posebnem primeru ljubljanske tiskarne, od koder so bili odneseni sedlo in živila, je bilo takoj obveščeno poveljstvo grenadirske divizije.

Dok. 69

Pregled obravnavanih zadev s sestanka načelnika štaba XI. armadnega zbora s predstavnikom visokega komisarja za Ljubljansko pokrajino 29. 4. 1942.¹

POVELJSTVO XI. ARMADNEGA ZBORA

ZADEVE, KI JIH JE NAČELNIK ŠTABA XI. A. Z. NA POGOVORU DNE
29. APRILA 1942-XX OB 9.30 URI OBRAVNAVAL S PREDSTAVNIKOM
VIŠOKEGA KOMISARJA ZA LJUBLJANSKO POKRAJINO

1. Načelnik štaba se je sestal z načelnikom kabineta visokega komisarja za Ljubljansko pokrajino,² ker je bil visoki komisar exc. Grazioli odsoten. Sporočil je, da bodo vojaške oblasti razglasile ozemlje južno od Ribnice za cono v nenormalnem položaju.³

⁶ Karabinjerska tenenca Višnja Gora je 22. aprila 1942 poročala, da so prejšnjo noč partizani ubili v Ponovi vasi pri Grosupljem celo Jakopinovo družino, in to očeta Jožeta, mater Marjeto, sinove Jožeta (18 let), Venčeslava (10 let) in Štefana (9 let) ter hčerko Ano (17 let). (Arhiv IZDG, VK, f. 3/V it.; poročilo karab. ten. Višnja Gora 16. 4. 1942, Graziolijeva brzojavka v Rim, št. 8871, dne 17. 4. 1942.)

⁷ Italijanska vojska (1. grenadirski polk) v Kočevju je prek svojega zaupnika zvedela za skrivališče rudarja Karla Ahaca in ga 27. aprila 1942 ulovila pri pokopališču v Stari Cerkvi. Ko je preiskovala okolico, ji je neka ženska pokazala kraj, kjer je nato aretirala sekretarja okrožnega komiteja KPS in okrožnega odbora OF Kočevje, profesorja Jožeta Šeška in dva njegova sodelavca. Šeška je nato italijanski okupator 11. maja 1942 ustrelil v Ljubljani kot talca. Po vojni so ga odlikovali z redom narodnega heroja. (Arhiv IZDG, f. 208 it., poročilo pov. 1. gren. polka, št. 2183 op., dne 29. 4. 1942.) Karla Ahaca je okupator ustrelil kot talca 15. maja 1942.

¹ NAW, T-821, R-271, p. 312. Zapisnika s tega sestanka nisem našel.

² Načelnik XI. a. z. je bil polkovnik Annibale Gallo, načelnik kabineta visokega komisarja za Ljubljansko pokrajino pa dr. Edoardo Bisia. Visoki komisar Grazioli je bil tisti dan na sestanku, ki ga je imel Mussolini s prefekti v Beneški palači v Rimu.

³ Del Šercerjevega bataljona in Južnodolenjski bataljon Notranjskega odreda sta v drugi

Ni povedal, kakšne so natančne meje omenjene cone.

2. Podano je bilo sporočilo o novem napadu na vojaški transport v coni Radohove vasi, pri čemer so bili ranjeni 4 vojaki, eden izmed njih hudo.

Vojaške oblasti predlagajo ustrelitev 2 komunistov po določenih zadnje odredbe. Načelnik kabineta ni imel nobene pripombe.⁴

3. Podano je bilo sporočilo o očiščevalnih operacijah, ki jih vojaške oblasti nameravajo izpeljati danes popoldne v coni Šiške.⁵ Nobenega nasprotovanja s strani visokega komisariata.

Dok. 70

Pregled obravnavanih zadev s sestanka poveljnika XI. armadnega zbora z visokim komisarjem za Ljubljansko pokrajino 30. 4. 1942.¹

ZADEVE, KI SO BILE OBRAVNAVANE NA SESTANKU DNE 30. APRILA NA
VISOKEM KOMISARIATU. NAVZOČI SO BILI VISOKI KOMISAR,
EKSCLENCA ROBOTTI, GENERAL ORLANDO, KVESTOR, ZVEZNI TAJNIK,
NAČELNIK ŠTABA XI. A. Z. IN POVELJNIK SKUPINE KARABINJERJEV
»MILANO«.

1. Patruljiranje po mestu

Kvestor je sporočil, da je bilo treba okrepiti patroljno službo, vendar s sredstvi, ki jih ima na voljo, ni mogel izpeljati nadzora nad vsem mestom. Zato je moral vojaškim oblastem prepustiti nekatere obrobne četrti.

Zvezni tajnik je sporočil, da lahko dà na voljo 60 uniformiranih fašistov za pomoč tej službi.

polovici aprila 1942 ustvarila nemirne razmere in sta visoki komisar Grazioli in general Robotti 30. aprila za to območje razglasila nenormalne razmere. Potem ko je vojska že 18. marca umaknila nekaj posadk v Kočevje, se je 20. marca iz Drage umaknila karabinjerska posadka, 29. aprila pa zaradi novice, da namerava okrog tisoč hrvaških partizanov vdreti v Ljubljansko pokrajino, karabinjerske, financerske in miličniške posadke iz Petrine, Kužlja in Banjaloke. Osamljena hrvaška orožniška in financerska posadka v Brodu na Kolpi se je predala partizanom in Narodni zaščiti 30. aprila 1942. (Ferenc: Ljudska oblast na Slovenskem, 1, str. 108–118.)

⁴ Ker so partizani 2. grupe odredov v noči na 26. april 1942 pri Radohovi vasi na Dolenjskem obstreljevali vojaški vlak in pri tem ubili dva vojaka in štiri ranili, sta visoki komisar Grazioli in general Robotti ukazala, naj tam 28. aprila 1942 ustrelijo 6 talcev. Tri so pripeljali iz ljubljanskih in tri iz novomeških zaporov. To, prvo, ustrelitev talcev in tudi naslednje sta Grazioli in Robotti razglasila z letakom in z objavo v časnikih, ko sta navedla le število talcev, brez njihovih imen. (Zbornik NOV, VI/2, dok. 164.) V noči na 29. april je močnejša patrolja iz 2. grupe odredov pri Radohovi vasi ponovno streljala na vlak in ranila 4 vojake, zato sta Grazioli in Robotti sklenila, da iz maščevanja dasta ustreliti dva talca; to sta bila Ernest Eypper in Mirko Gašperlin. (ZA CK ZKS, it. grad., Robottijevo pismo Grazioliju št. 02/3382, dne 30. 4. 1942; poročilo karab. skup. Ljubljana 1. 5. 1942.) Glej dok. 70, op. 4.

⁵ Gre za manjšo okupatorjevo racijo v Ljubljani od 26. do 30. aprila 1942 (glej dok. 68, op. 3), ki je 29. aprila popoldne še posebej zajela železniško postajo Šiška.

¹ NAW, T-821, R-271, p. 303-307. Ta zapis je poveljstvo XI. armadnega zbora 2. maja 1942 poslalo poveljstvu 2. armade.

Sklenjeno je bilo, da se podredijo kvesturi, ki bo tako okrepljena opustila obrobne četrti, ki so prešle pod nadzorstvo vojaških oblasti. Šiško bo še naprej nadzorovala kvestura. Za preostale obrobne četrti bo poskrbela grenadirska divizija.²

2. Povračilna akcija za napade na transporte

Eksc. Robotti je pojasnil, da se je o tem pogovarjal z eksc. Roatto in da omenjena eksc. meni, da takšna dejanja, kot so napadi na transporte, lahko prej veljajo za vojna dejanja kakor za razbojniška dejanja, da torej niso kazniva v smislu odredbe.³

Eksc. Grazioli je izjavil, da je duce popolnoma potrdil črko in duhà odredbe in da je v primeru napada na transport po njegovem treba izvajati določbe omenjene odredbe.

Zatrdiril je, da poslej ne bo mogoče ne zmanjšati ne ukiniti naše povračilne akcije, še več, da jo bo treba okrepiti, če smo že na tej poti.

Dobesedno je rekel: »Če jih ne bodo postrelile vojaške oblasti, jih bom postrelil jaz.«

Izročil mu je bil list št. 02/3382 z dne 30. aprila, ki poroča, da bosta 1. maja ustreljena dva posameznika, zanesljivo kriva prevratne dejavnosti. V. k. je nemudoma ukazal, naj kvestura da za usmrnitev na voljo Eypperja.⁴

Zahteval je tudi, da mu posredujejo osebne podatke in obtožbe za šestserico, ki je bila ustreljena 29. aprila.⁵

3. Eksc. Robotti je spregovoril o tem, da bo treba zaščititi mlade ljudi, ki nočejo v tolpe ali so iz njih ušli. Dejal je, da se je obrnilo na vojsko, da bi jih sprva zbirala v Gonarsu. Vendar morajo problem rešiti politične oblasti in določiti dokončen kraj njihove internacije. V. k. je zagotovil, da se bo pozanimal za to zadevo.

4. Eksc. Robotti je na kratko povzel pogovor, ki ga je imel z ljubljanskim županom,⁶ in sporočil, da namerava slednji zaprositi v. k. za dovoljenje za sestavo oborožene milice iz slovenskih ljudi.

Eksc. Robotti je dejal, da nasprotuje takšnemu dovoljenju.

V. k. je izjavil, da je takšno dovoljenje nedopustno iz prestižnih razlogov. Vsekakor bo sprejel župana, prosil bo za seznam ljudi, ki bi radi stopili pod orožje, pri tem

² Gre za varnostne ukrepe, ki so jih italijanske oblasti uvedle za delavski praznik 1. maj in po novicah, da je vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja za Slovenijo v Ljubljani sklenilo izvesti »široko demonstrativno akcijo« in da se nameravajo partizani z območja Novega mesta približati Ljubljani ter oditi na Gorenjsko. (Arhiv IZDG, f. 661a/VII, sporočilo pov. div. sard. gren. 2114/v/MS dne 24. 4. 1942, sporočilo pov. sard. gren. 6776 op., 24. 4. 1942, sporočilo pov. 11. arm. zbora 01/3199 in 02/3200 dne 25. 4. 1942; pismo vis. kom. za Lj. pokr. 716/6 zaup., 25. 4. 1942, povelje div. sard. gren. 6843 op. 26. 4. 1942, sporočilo pov. div. sard. gren. 6842 op. 26. 4. 1942, povelje div. sard. gren. 7118 op. 30. 4. 1942.)

³ Glej dok. 68, op. 5.

⁴ Člana Varnostnoobveščevalne službe OF Ernesta Eyppra je italijanska policija aretirala po izdaji 20. marca 1942 na ulici v Ljubljani skupaj z Zdenko Kidrič in dvema spremljevalcema (glej dok. 65, op. 17). Eyppra je italijanski okupator ustrelil 1. maja 1942 v Ljubljani skupaj z Mirkom Gašperlinom. Po vojni so Eyppra odlikovali z redom narodnega heroja.

⁵ Šest talcev ni bilo ustreljenih 20., temveč 28. aprila 1942 pri Radohovi vasi. Glej dok. 69, op. 4. General Robotti je po tem sestanku poslal poveljstvu 2. armade tole brzojavko: »02/3399. Sklicujem se na današnje sporočilo v. e. glede represalij proti političnim atentatom. Danes zvečer sem se pogovarjal glede tega z eksc. Graziolijem, ki se je danes vrnil iz Rima, in je poročal, da je duce v celoti potrdil ukrep. Eksc. Grazioli meni, da ni ustrezno uporabljati omejitvenih meril niti v primerih napadenih vlakov iz zased, temveč moramo odločno nadaljevati pot, po kateri smo krenili. Zato bo jutri v Ljubljani ustrelitev, ki jo predvideva divizija »Granatieri«. Soglašam, glede na razmere, z zamisljivo o uporabi represalij tudi v znanem primeru, tudi zato, da ne bi zbujali občutka spoznanja zmote o začrtani pravični strogosti, spoznanja zmote, ki bi ga lahko imeli za slabost.« (ZA CK ZKS, it. gradivo.)

⁶ To je bil dr. Juro Adlešič, ki je konec maja 1942 odstopil in ga je 2. junija 1942 nasledil general Leon Rupnik. Adlešičevega predloga še nisem našel.

pa si bo prizadeval, da bi pridobil nekaj časa, kajti iz trenutnih razlogov je treba obzirno ravnati s katoliško stranko.

5. Sekanje gozdov

Eksc. Robotti je prosil, naj se hitro sprejmejo izvršna navodila za sekanje gozdov ob cestah in železniških progah, kajti armada je davi že dala takšne ukaze.

V. k. je zagotovil, da je že dal navodila gozdni milici, s katero lahko vojaške oblasti sklenejo vse sporazume o tej zadevi.

6. Eksc. Robotti je dejal, da je treba narediti red pri zvonjenju v zvonikih, kajti že dvakrat so s tem zvočnim sredstvom onemogočili akcije enot. Uporniki so bili namreč na ta način opozorjeni in so se lahko pravi čas umaknili.

V. k. je zagotovil, da bo zahteval od škofa, naj omeji zvonjenje samo na verske funkcije, torej na določene ure v dnevu.

7. V. k. je prosil za novice o umiku iz Petrine, in sporočil, da uporniki požigajo vas.⁷

Seveda je v skrbeh za usodo drugih ljudi ob meji, vendar pa ga je pomirila izjava, da so se s strojnično četo vojske umaknili tudi taki ljudje, kakor tudi tisti del prebivalstva, ki se je čutil ogroženega in se je raje izselil.

Major Lombardi je dejal, da še ni dobil zanesljivih podatkov o požigu.

Eksc. Robotti je sporočil, da bo skrb nad mostom v Brodu na Kolpi prevzel V. a. z., in to na podlagi ukazov, ki jih je že dalo poveljstvo 2. armade.⁸

8. V. k. je bil obveščen, da je bilo za »cono v nenormalnem stanju« razglašeno ozemlje nekaj občin na Kočevskem.⁹

V. k. je priporočil, naj se, kot je le mogoče, omeji čas takšnih ukrepov, ki ustavljajo civilno življenje v tistih krajih.

9. V. k. je sporočil, da je prosil Rim za o. 1300 karabinjerjev, da bi lahko izoblikoval karabinjerske postojanke v vseh občinah, v katerih so posadke, to pa zato, da se prepreči streljanje županov in tajnikov (kot v Sv. Vidu),¹⁰ ali da se prepreči kraja ali uničevanje živilskih nakaznic in dokumentov o štetju prebivalstva (kot v Fari)¹¹ ali da se prepreči odnašanje radijskih sprejemnikov, zaplenjenih prebivalstvu.

⁷ Glej dok. 69, op. 3. Umik italijanske posadke iz Petrine (načrt »Primavera« je predvideval, da ta posadka ostane) je precej vznemirila italijanska vojaška poveljstva in civilne oblasti. Poveljstvo 2. armade je kmalu ukazalo, naj vojska ponovno zasede ta kraj. Po podatkih, ki so nam na voljo, je italijanska vojska prišla v Brod na Kolpi šele 10. maja 1942, in to 1. bataljon 23. pehotnega polka iz divizije »Isonzo« iz Črnomlja pod poveljstvom majorja Giovannija Cannata. (Ferenc: Ljudska oblast na Slovenskem, 1, str. 114–115.)

⁸ Po umiku italijanske vojske iz Broda na Kolpi 20. januarja 1942 je tam ostala majhna posadka hrvaških orožnikov in financarjev, ki se je čutila zelo osamljena. Dne 30. aprila so štirje partizani Južnodolenjskega bataljona skupaj s krajevnimi pripadniki Narodne zaščite pripravili posadko k predaji, potem ko so se za to že prej dogovorili z njenim poveljnikom. (Ferenc: Ljudska oblast na Slovenskem, 1, stran 115–118.)

⁹ Glej dok. 64, op. 7.

¹⁰ Dne 23. aprila 1942 je skupina partizanov iz Leteče proletarske patrolje pri Sv. Vidu nad Cerknico (zdaj Žilce) usmrtila župana Antona Tekavca, občinskega tajnika Franca Strleta in bivšega župana Valentina Strleta z Osredka pri Žilcah, člane Katoliške akcije, ker kljub opozorilu niso nehali snovati bele garde. (Franci Strle: Tomšičeva brigada. Uvodni del. Ljubljana 1980, str. 254.)

¹¹ Bojna patrolja Južnodolenjskega bataljona je 24. aprila 1942 prišla v vas Fara ob Kolpi, uničila urad občinskega fašističnega komisarja Riccarda Sangiorgia in prostore Dopolavora, zaplenila 4 radijske aparate, pisno gradivo, zastave, iz bližnje vasi pa odpeljala in usmrtila komisarjevo priležnico in zaupnico Amalijo Tomažič. Komisarja pa patrolja ni dobila, ker je bil v Kočevju. (Arhiv IZDG, VK, f. 3/V it., poročilo okraj. glav. Kočevje 27. 4. 1942, Slovenski poročevalec, III/18, 5. 5. 1942 in III/20, 20. 5. 1942, Zbornik NOV, VI/2, dok. 69 in 85; Anton Ožbolt: Dežela Petra Klepca. Ljubljana 1974, str. 229–230.)

10. Eksc. Robotti je sporočil, da namerava – če bodo dovoljevale razmere po 1. maju ali če bodo razmere prikladne za to – s četami, zbranimi v posadkah, po trezni presoji izvesti napade na cone, ki so najbolj okužene z uporniki. To pa zato, da se po eni strani dokaže, da ne spremljamo dogodkov pasivno, po drugi strani pa se onemogoči načrt, ki ga imajo uporniki, in sicer, da se zberejo v velikih tolpah in prebijejo pas okoli Ljubljane.

Sporočil je, da bo jutri poklical poveljnika grenadirske divizije in graničarjev in jima dal zadevna izvršna navodila.¹²

Dok. 71

Poročilo visokega komisarja za Ljubljansko pokrajino 8. 5. 1942 o razmerah v pokrajini.¹

KRALJEVINA ITALIJA
VISOKI KOMISARIAT ZA LJUBLJANSKO POKRAJINO

ZAUPNO

Urad: ZASEBNI SEKRETARIAT

Ljubljana, 8. maja 1942/XX

Zadeva: Politično-vojaške razmere pokrajine

MINISTRSTVO ZA NOTRANJE ZADEVE

Kabinet

RIM

V vednost:

GENERALNI DIREKCIJI JV

RIM

Ne žene me jalov in neprimeren duh medsebojnega obtoževanja, temveč mi je do natančne opredelitve dejstev, to pa v smislu, da bi bile izkušnje koristne za prihodnost. Zato sporočam naslednje:

1) Izvedba »načrta Primavera«, ukazanega s strani poveljstva 2. armade,² o čemer sem poslal obvestili 476/7/ zaupno in 501/2/ zaupno z dne 20. in 24. marca t.l.,³ je prinesla več kot neugodne rezultate, na katere sem opozoril v listih in jih ustno potrdil, in to:

a) Opustitev »gospodovanja« nad ozemljem, kar je prineslo nezmožnost varstva nad prebivalstvom, s tem pa ustavitev upravnega in gospodarskega življenja v več kot tretjini pokrajine.⁴

¹² Italijanska vojaška poveljstva so za 3. maj 1942 pripravila tri ofenzivne operacije. Prva je bila na Pugledu in Molniku, druga v Loškem Potoku in tretja med Ribnico in Kočevjem. Izvedle so jih enote divizije sardinskih grenadirjev brez posebnega uspeha.

¹ ACS, PS, AGR 1920, 1923–1945, a. 1942, b. 2, f. II, arhiv IZDG, VK, f. 2/III, rokopis s črnilom, Zbornik NOV, VI/2, dok. 167; 3 l.

² Glej dok. 50 in 51, op. 17.

³ Glej dok. 63, op. 2 in 3.

⁴ Tretja grupa partizanskih odredov Slovenije je konec aprila 1942 začela z ofenzivo za osvoboditev Dolenjske in Notranjske. Osvobodilni pohod so enote Notranjskega odreda začele ob Kolpi in ga širile na sever, osvobodile vso Kočevsko, razen Kočevja, Loški Potok, Loško dolino in do 17. maja tudi ozemlje do predmestij Ljubljane. Enote Dolenjskega odreda so precejšnje dele Dolenjske osvobodile od 20. maja do začetka junija 1942. Po podatkih italijanskega okupatorja sta bili svobodni dve tretjini Ljubljanske pokrajine. Okupator je obdržal le mesta in postojanke ob železnicah. (Ferenc: Ljudska oblast na Slovenskem, 1. str. 93–238.)

- b) Posledica tega je bila široka možnost za upornike, da so dobili podporne točke v vaseh, zapuščenih zaradi počitka, preskrbe z živili in obveznega novačenja; poleg tega se tolpe skoraj nemoteno prosto gibljejo in imajo vse možnosti, da se povežejo v večje oddelke in se lotijo pomembnejših akcij.
- c) Pobuda je prepuščena izključno »upornikom«, tako da lahko po mili volji izbirajo čas, kraj in način za akcijo zoper nas.
- d) Znatno se je zmanjšal naš ugled in veliko je pomislekov o učinkovitosti in borbenosti naših enot.
- 2) Obrambne naprave, izpeljane na robu posadk in v samih poslopjih vojaških sedežev, tako v glavnem mestu kot v raznih središčih, so skoraj v vseh primerih povzročile izključno »defenzivno« zavest v vojski. Nenehna napetost, ki jo je povzročilo precenjevanje nasprotnika, je izzvala stanje živčnosti, ki se pogosto kaže na način, ki se nikakor ne ujema z duhom naših slavnih oboroženih sil.
- 3) Hrvaška meja, na katero sem večkrat opozoril vojaške oblasti, kot na primer z listom št. 117/M/I z dne 3. marca t.l.,⁵ je še vedno dejansko nezavarovana, ker jo stražijo izključno enote k. finančne straže in obmejne milice, ki sem jih poslal tja in jih s tem umaknil z nemške meje; gre za okoli 1000 mož na 160 km. Ko je bilo sporočeno, da obstaja nevarnost, da se uporniki vtihotapijo s hrvaškega ozemlja, so bile najpomembnejše vojaške posadke nemudoma umaknjene v globini 30–40 km, s čimer so bile razkrite in postavljene v nevarnost majhne stranske enote karabinjerjev, financarjev in obmejne milice. Vojaške oblasti so sporočile, da niso dobile zahtevanih sil (približno 5000 mož), ki naj bi jih razporedile ob meji. Uporniška jedra se kar naprej vtihotaplajo s hrvaškega ozemlja, ne da bi naletela na ovire za ozemlju te pokrajine, in polagoma bodo lahko predstavljala vse večjo nevarnost in bodo motila naše enote.
- 4) Glede na to, da se je sprejeti »sistem« izkazal za napačnega in je povzročil znatne izgube, ga je treba spremeniti, ne da bi se čakalo na še večjo škodo. In sicer je treba:
- a) Tolči po upornikih z njihovo »metodo«, se pravi z »gverilo«,⁶ ki naj jo vodijo gibčne in dobro oborožene enote, sposobne najmanj osem dni živeti v gozdu, ne da bi jih skrbelo, kako se bodo vrnile v postojanko.
- b) Povečati je treba število posadk, brez pretiranih sil, z namenom, da postanejo gospodarji v kraju, postaviti je treba oporišne točke za enote na pohodu, in oprostiti je treba funkcije »alarmnega zvonca« in obveščevalne centre.

⁵ Visoki komisar Grazioli je 3. marca 1942 poslal notranjemu ministrstvu prepis pisma, ki ga je poslal nekaterim organom glede varovanja meje in jih opozoril, da je treba nastopiti brez vsakega nekoristnega usmiljenja proti vsem, ki jo preidejo zlorabno. Notranjemu ministrstvu pa je poročal, da je meja Ljubljanske pokrajine z Nemčijo dolga 160 km in s Hrvaško 120 km, da sta ob njej dva bataljona financarjev in 2 kohorti obmejnih milicnikov, s skupno močjo 1145 častnikov in mož in 753 častniki in črnimi srjaci, njim je dodanih 348 policistov in karabinjerjev. Glede na gozdnata mejna območja te sile nikakor ne zadostujejo. Vojaške oblasti ne morejo oddeliti svojih sil za varovanje meje. Vsi ukrepi za očiščenje ozemlja upornikov so ničevi, dokler se lahko brez težav prekorači meja. Zato prosi za tretjo kohorto obmejne milice ali pa za občutno okrepitev ostalih dveh. (Arhiv IZDG, VK, f. 16/II it., Graziolijevo poročilo, št. 117/M/I, dne 3. 3. 1942.) Dne 26. aprila je Grazioli ponovno pisal notranjemu ministrstvu, da so vojaške oblasti dobile nalogo, naj zavarujejo hrvaško mejo, vendar trdijo, da za to nimajo sil. Zdaj jo varujeta le kraljeva finančna straža in obmejna milica (z okoli 800 mož na 160 km). Zato prosi za dodelitev 400 financarjev. (Arhiv IZDG, VK, f. 16/II it., Graziolijevo pismo, št. 719/zaupno, 26. 4. 1942.)

⁶ Glej dok. 74, op. 3.

- c) Ko se doseže stik z uporniki, se ga ne sme več izgubiti, dokler se popolnoma ne uničijo, nikakor pa se ne sme zadovoljiti z majhnimi uspehi, ki ne rešujejo položaja.
 - d) Utrditi je treba razmere na hrvaški meji, da se preprečijo nadaljnja vtihotapljanja, pognati jih je treba čez mejo in, če je mogoče, uničiti je treba jedra, ki pridejo na naše ozemlje.
- Vsekakor je treba vzpostaviti črto, ki bo zaustavila taka vtihotapljanja.

* * *

Sile XI. armadnega zbora, ki so sicer zdaj skrčene na okoli 40 tisoč mož, so skupaj s sedanjimi silami policije in okrepitvami, za katere je bilo sporočeno, da bodo poslane, lahko zadoščajo za ta cilj.

Vendar sta potrebni odločna zavzetost in svoboda akcije. Toda upoštevati je treba, da vojaške oblasti nimajo na voljo niti enega tanka ali oklepnika, takšna sredstva pa so potrebna za čuvanje prometnih zvez in za zaščito avtomobilskih kolon; pomanjkljiva so tudi sredstva zveze, avtomatsko orožje in še posebej avtomobili.

VISOKI KOMISAR
(Emilio Grazioli)
Grazioli

Dok. 72

Točke za sestanek poveljnika XI. armadnega zbora 10. 5. 1942.¹

TOČKE, KI JIH BO EKSCOLENCA POVELJNIK OBRAVNAVAL NA SESTANKU
DANES, 10. MAJA, OB 17.00 URI

1. **Nenehno odvzemanje sil** – Pismo armadi s predlogi za skrčenje posadk.² Pismo za bataljon rušilcev in za zahtevo po tankih.³
2. Dejavnost proti upornikom:
 - navodila a. z. (l. 02/3625 z dne 7. maja)⁴
 - opozorila iz zaupnih virov o dejavnosti, ki jo uporniki nameravajo razviti.

Svarilo.

 - ukrepanje zoper železničarje, ki se upirajo delu.⁵

¹ NAW, T-821, R-271, p. 287. Zapisnika s sestanka nisem našel.

² Poveljnik XI. armadnega zbora, general Robotti, je 4. maja 1942 pisal poveljstvu 2. armade in povedal, da je v načrtu »Primavera« predvidel 12 stalnih posadk, vendar so se razmere spremenile z odhodom nekaterih enot in z že napovedanim odvzemom nadaljnjih enot. Za izboljšanje razmer potrebuje okrepitev v moštvu, najmanj 18 novih bataljonov, in tehniki, predvsem tanke. Če okrepitev ne bo, predlaga novi načrt, in to ukinitvev 9 posadk, ki so jih aprila dodali k že omenjenim 12, ter konzerviranje postojank ob železnici. Po drugi inačici, ob še hujšem poslabšanju razmer, pa bi ohranili posadke le v Ljubljani, Novem mestu, Kočevju in Logatcu, od ostalih 8 bi konzervirali tiste v Borovnici, Velikih Laščah, Trebnjem in Grosupljem in bi imele samo nalogo varovati železnico, morali pa bi jih okrepiti. (Arhiv IZDG, f. 660/II it., Robottijevo pismo 3525 op. dne 4. 5. 1942). Glej dok. 73.

³ Glej dok. 73, op. 3.

⁴ Tega lista nisem našel v naših arhivih.

⁵ V maju in juniju 1942 je bilo več primerov, da so delavci izostajali z dela, ker so se držali partizanskih opozoril, naj ne delajo več za okupatorja. Italijanski viri navajajo zlasti gozdne

3. **Ukaz z dne 6. maja:** razširitev povračilnih ukrepov od primerov umora ali poskusa umora tudi na teroristična in sabotažna dejanja kakršnekoli narave in na zločine zoper osebno svobodo.⁶

Do danes: dve akciji izvedeni, ena v teku.⁷

4. **Akcija v Dobrovi:** Enote niso imele signalnih platen – ni bilo izkoriščeno mitraljiranje iz letala.⁸
5. **Načrt za obrambo ljubljanske posadke:** jutri začeti novo študijo po merilih, o katerih govori priloženo pismo.⁹
Načrti za obrambo preostalih posadk: naj bodo prilagojeni potrebi, da se preprečijo vdori znotraj posadk (5. kolona).
6. **Aktivni podpolkovnik pehote Ciancabilla Fulvio** (novi poveljnik 23. pehotnega polka).
7. Verjetna zamenjava grenadirske divizije.¹⁰

delavce, rudarje in usnarje. Poveljstvo 11. armadnega zbora se je balo, da bi železničarji, ko bi prejeli plačo za maj, prekinili delo. Če bi se to zgodilo, je poveljstvo ukazalo, takoj zasesti kolodvor in postreliti vse, ki ne bi šli na delo ali bi ga zapustili. (NAW, T-821, R-60, sporočilo pov. XI. a. z. 02/4660 op. dne 1. 6. 1942.)

⁶ Glej dok. 68, op. 5.

⁷ Misli na ustrelitev 6 talcev v Radohovi vasi 28. aprila in 2 talcev v Ljubljani 1. maja 1942. Glej dok. 70, op. 4. Pripravljali so ustrelitev 10 talcev, ki je bila 11. maja v Ljubljani.

⁸ Italijanska vojska (2. polk divizije sardinskih grenadirjev) je 6. in 7. maja 1942 priredila ofenzivno operacijo proti partizanom v Polhograjskih Dolomitih, zlasti proti četi na Ključu. Ko so se enote po neuspešni operaciji 7. maja vračale v Ljubljano, jih je v Gabrju pri Dobrovi napadel oddelek Narodne zaščite iz Gabrja in sosednjih vasi. Zaradi dobro organiziranega streljanja po globini kolone je imela italijanska motorizirana enota hude izgube, saj je padlo 33 vojakov, med njimi poveljnik polka, polkovnik Tomasso Latini, 68 jih je bilo hudo ranjenih, 14 pa laže. To je bila do takrat največja partizanska zmaga na Slovenskem. (Arhiv IZDG, poročili pov. div. sard. gren. 7608 op. 10. 5. 1942 in pov. 11. a. z. 05/2525 dne 14. 5. 1942; Zbornik NOV, VI/2, dok. 171 in 175; Rudolf Hribernik-Svarun: Dolomiti v NOB. Ljubljana 1974, str. 134-144.)

⁹ Konec aprila 1942 je pri italijanskem okupatorju narasla bojazen za vdor partizanskih enot v mesto Ljubljana in za istočasni množični upor v mestu. Zato je poveljstvo XI. armadnega zbora 10. maja 1942 imenovalo posebno komisijo za proučevanje obrambnega sistema Ljubljane. Komisija je izdelala več študij. Dne 19. julija 1942 sta si obrambne naprave, zlasti utrjeni pas okrog mesta, ogledala generala Robotti in Roatta in kritizirala premajhno trdnost in silovitost obrambnih naprav. Na nekaterih vzvišenih krajih v mestu (npr. na gradu) so razmestili tudi topništvo, celó težko, ki je lahko streljalo na določene točke v mestu in bližnji okolici.

¹⁰ Ohranjeno je dopisovanje iz marca in maja 1942 o možni zamenjavi divizije sardinskih grenadirjev z drugo divizijo, npr. »Marche« ali »Murge« iz južnejših jugoslovanskih pokrajin. Vendar je divizija ostala v Ljubljanski pokrajini do začetka septembra 1942.

Dok. 73

Poročilo poveljstva XI. armadnega zbora višjemu poveljstvu oboroženih sil za Slovenijo in Dalmacijo 12. 5. 1942 o razmerah v Ljubljanski pokrajini.¹

POVELJSTVO XI. ARMADNEGA ZBORA
Urad za operacije
Št. 02/3824 op.

Zaupno
V. P. 46, dne 12. maja 1942/XX

ZADEVA: Razmere v Sloveniji

VIŠJEMU POVELJSTVU OBOROŽENIH SIL ZA SLOVENIJO IN DALMACIJO²

VOJAŠKA POŠTA 10

Neogibno se mi zdi povzeti razmere v Sloveniji, kakor jih vidim zdaj po naglem razvoju dogodkov, ki sem jih vedno vsakodneвно prikazal poveljstvu.

Treba je povedati, da je na čedalje večjo dejavnost upornikov na njihovo dinamičnost, ki napreduje z enakomerno hitrostjo, nekako že nekaj časa odgovarjalo zmanjševanje potrebnih sil na druge odseke, to pa je nedvomno imelo posledice za naš ugled med slovenskim prebivalstvom, ki se – to ne bo nikoli dovolj poudarjeno – ukloni edinole sili, močnejši sili.

Od zased maloštevilnih /upornikov/, nastavljenih na robu gozda, od tega, da so se pred časom omejevali na to, da so nadlegovali kakšno patroljo ali kakšen avtomobil, ki je peljal mimo, smo postopoma prišli do dejanj, ki so na meji med gverilo in pravo vojno, do močnih napadov na naše kolone, čeprav so številne, do obleganja manjših posadk, do izsiljevanja predaje. Nekateri najnovejši dogodki so poleg tega dobili videz pravcate podvojitve suverenosti, kot na primer ustavitev avtobusov sredi belega dne in potem pregled dokumentov pri potnikih. Dogodki, ki niso imeli krvavega izida, so mogoče še hujši, ker gre za sramoto, za zgoraj omenjena vojna dejanja.

V to skupino zločinov sodijo nedavno zbiranje ljudi za tolpe in živine za logistične službe, izdajanje kazenskih odlokov, odlokov, ki prepovedujejo vlake in opravljanje trgovske dejavnosti itd. itd.

Dodati je treba dogodke, ki so čisto in okrutno razbojniški in ki navsezadnje škodujejo italijanskemu imenu (uboji žensk in pokoli celih družin z otroki vred, krivih tega, da ne sovražijo Italijanov, rušenje prebivališč italijanskih in nemških podložnikov, napadi na civilne avtomobile in avtobuse, osumljene, da služijo italijanskim koristim), dogodke, ki se v njih čuti značilna in prirojena krutost teh ljudi in dobro znani balkanski krvavi sadizem.

Ta krvava samopašnost upornikov v Sloveniji, upornikov, ki danes mrgolijo v vsej coni, ne bo dovolila še večjega zmanjševanja posadk od tistega, ki je bilo programsko

¹ Arhiv IZDG, f. 661/III it., 51.

² Poveljstvo 2. armade na Sušaku so 9. maja 1942 preimenovali v višje poveljstvo oboroženih sil Slovenija-Dalmacija (Comando Superiore Forze Armate Slovenia-Dalmazia) in uporabljali kratico SUPERSLODA. Podredili so ga vrhovnemu poveljstvu italijanskih oboroženih sil. Čez nekaj časa (30. 6. 1942) so v oklepaju dodali: 2. armada. Po enem letu (1. 4. 1943) so ukinili to ime in ponovno uporabljali prejšnjega: 2. armada. Takrat so jo ponovno podredili generalnemu štabu kopenske vojske (SMRE).

načrtovano v mojem listu 02/3525 z dne 4. t. m.,³ če bo prišlo do napovedanega odhoda drugih enot. Še večje zmanjšanje posadk in posebnih služb (za zaščito železnic itd. itd.) bo sicer omogočilo bolj zanesljivo utrjevanje vojske, toda polagoma bo žal zmanjšalo naše možnosti za premike, ker bodo uporniki očitno zasedli zapuščena območja, in bo pripomoglo k temu, da bo slika, ki sem jo prikazal, dobila še bolj zapleten videz.

Poseben značaj, ki ga dobivajo razmere – zaradi česar še posebej trpi naš ugled velike države – je tisti, ki nastaja zaradi pravno-socialnih pogojev te dežele, ki je postala italijanska pokrajina, in ki daje neuporniškim Slovencem prvine – in rekel bi, da upravičeno – za to, da zahtevajo zaščito življenja, imovine in nepremičnin tako kot v pomirjenih conah.

Takšno razmišljanje – ki je sicer plod navadne zdrave pameti – se tukaj čuti med vsemi, tudi med Slovenci, ki bi radi mirno živeli v okrilju naše domovine, in med nemškimi državljani (kot se mi zdi, ti še posebej vztrajajo pri tem), katerih gradovi in posestva se ropajo in podirajo, ker ni vedno mogoče – zlasti ne ponoči – prihiti in braniti učinkovito in pravočasno.

* * *

Takšne razmere, o katerih dokaj jasno predstavijo lahko po moje dà zgornja kratka sinteza, ki sicer ni popolna, je v tem trenutku mogoče odpraviti samo na en način: s povečanjem naših sil za toliko, za kolikor je treba (in to je veliko), da se zajamči življenje državljanov in državljanske službe ne le v krajih, v katere so za umikom naših čet prišli uporniki, temveč tudi v krajih, v katerih zaradi pomanjkanja časa ni bilo mogoče uvesti takšnih služb.

Prvi sem, ki se zaveda najrazličnejših težav, ki se utegnejo pojaviti pri tem povečanju sil. Toda misliti je treba, da je te težave mogoče premagati, kajti zdi se mi, da ni druge poti, razen če nočemo vdano prenašati položaja, ki ga spretno izrabljajo naši sovražniki, katerih propaganda razpihuje naše slabosti. Moje prepričanje o tem je odločno in neomajno. Ponavljam: druge poti ni.

Potemtakem se bodo dala uporabiti druga sredstva. Mogoče bo takrat, ko se bosta zmanjšali nadutost in borbenost upornikov, lahko učinkoviteje ukrepati s policijskimi operacijami v velikem slogu. Verjetno bo v prihodnosti mogoče računati s takšnim razvojem boja proti razbojništvu, ki bo omogočil izključno uporabo močnih jeder karabinerjev in policijskih agentov. – Kar zadeva preteklost, ko se je zdelo, da so moja predvidevanja o razpoloženju teh ljudi po ruskem vstopu v vojno samo posledica preveč vojaškega presojanja zadeve, ni mogoče stopiti nazaj. Zdaj pa, ko dejavnost upornikov počasi in neusmiljeno preplavlja ves civilni in državni sistem, ki so ga politične oblasti začele graditi in ki se je pametno razvijal, zdaj, ko je treba umikati

³ General Robotti se je 4. maja 1942 pritožil na poveljstvo 2. armade, češ da je pri sestavljanju svojega načrta »Primavera« računal, da mu bodo ostale na voljo vse sile, vendar so mu jih pozneje odvzeli; navedel je vse odvzete enote. V zameno je dobil le en dopolnilni bataljon grenadirjev. Zato v posadkah ni mogel ustanoviti predvidenih premičnih skupin. Zato je zahteval vsaj vrnitev organskih enot armadnega zbora in prihod novih teritorialnih enot (bataljonov teritorialne obrambe, ali črnih srajc, eskadron pehotne konjenice). Prosil je tudi za tanke, vsaj lahke. Ker je za varovanje železnic potrebnih 18 bataljonov, je prosil, naj mu pošljejo vsaj tri, da bodo sprostili organske enote, ki morajo zdaj opravljati ta posel. Če teh sil ne bo in če bi mu odvzeli še druge (2. armadni kemični bataljon, 5. bataljon železničarjev in 11. bataljon rušilcev), bo moral zmanjšati število posadk, predvidenih v programu »Primavera« in pozneje po sporazumu z Graziolijem. Ob poslabšanju razmer bi ostale samo tiste, ki jih je najprej predvidel omenjeni program, nato pa bi še tiste ukinili, razen v Ljubljani, Novem mestu, Kočevju in Logatcu, medtem ko bi postojanke ob železnici »konzervirali«. (NAW, T-821, R-55, p. 612–614, poročilo XI. a. z., št. 02/3594, dne 4. 5. 1942.)

karabinjerske postaje iz odročnih vasi, ko je bilo treba v veliki meri opustiti ustanove civilne države, razne obmejne službe in carinski nadzor na meji, po mojem ni drugega izhoda, drugega tako hitro delujočega zdravila, kot je ukrepanje z velikimi silami, ki naj bi s svojo močjo uravnovesile prednost, ki jo komunistične tolpe dosežajo s svojo neverjetno gibljivostjo, svojim popolnim poznavanjem krajev, narave terena in rastlinstva in naposled – je treba reči – s svojo divjo odločnostjo in iniciativnim duhom.

Zato se mi zdi potrebno, da to jasno razložim.

Skoraj je odveč dodajati, da me je pri tem veliko bolj gnala želja, da se zopet obnovi naša ogrožena suverenost, kakor pa misel, da bi kakorkoli zmanjševal svojo odgovornost poveljnika italijanskih sil v Sloveniji.

Na koncu opozarjam na veliko nujnost, da moram takoj in popolnoma razpolagati s svojima divizijama, da ju sprostim od obrambe posadk in vseh mogočih raznih služb in da materialno očistim vso cono pokrajine s ciljem, da se doseže nagel konec endemičnega stanja upora.

Za to je treba:

- zapreti hrvaško mejo na način, ki sem ga poveljstvu že prikazal v ustreznih študiji;⁴
- oprostiti čuvanja železnice vse tiste enote, ki so organičen del divizij, zdaj pa imajo to nalogo. Potreba: 8 bataljonov T M;
- dodeliti največjim posadkam okupacijske enote za statično obrambo posadk. Potreba: 6–7 bataljonov;
- dati mi na razpolago vsaj en bataljon srednjih tankov in vsaj en eskadron oklepnih avtomobilov za dopolnitev operativnih akcij in zagotovitev oblasti nad glavnimi prometnimi zvezami.

Vem, da veliko zahtevam, vendar ponavljam, da je edinole z odločno in silovito, nenehno in če se le dà sočasno ali skoraj sočasno akcijo na raznih odsekih mogoče računati na popolno zmedo in postopno uničenje uporniške dejavnosti.

Po drugi strani bo breme te vojaške gmote, ki jo zahtevam, omejeno na čas, ki bo strogo neogiben za to, da se nasprotniku zada odločilen udarec; potem pa, ko bo cilj dosežen, bo del vojske lahko spet na voljo za druge naloge, preostanek pa bo obnovil posadke, ki so bile obubožane za svoje sile.

GENERAL ARMADNEGA ZBORA
POVELJNIK
–Mario Robotti–

⁴ Glej dok. 62, op. 7.

Dok. 74

Poročilo visokega komisarja za Ljubljansko pokrajino 17. 5. 1942 o razmerah v pokrajini.¹

KRALJEVINA ITALIJA
VISOKI KOMISARIAT ZA LJUBLJANSKO POKRAJINO

ZAUPNO

Urad: ZASEBNO TAJNIŠTVO
Zadeva: Politične in vojaške razmere v pokrajini.

Ljubljana, 17. maja 1942/XX

MINISTRSTVU ZA NOTRANJE ZADEVE
Kabinet

RIM

v vednost:
GENERALNI DIREKCIJI J. V.

RIM

V zvezi s svojo brzojavko št. 847/2/ zaupno z dne 16. t. m.² sporočamo naslednje:

- 1) V zvezi z znanim sestankom z dne 14. t. m.³ sem se po vrnitvi pogovarjal s poveljnikom armadnega zbora, ki sicer pravi, da je prepričan o tem, da je treba znova vzpostaviti vse vojaške posadke in še ustanoviti nove vsaj v vsakem središču občine, vendar mi je sporočil, da je glede na sile, ki jih ima na voljo, in na številne službe, ki se jih mora znebiti, zahteval od poveljstva armade⁴ okrepitev s spodaj navedenimi enotami, to pa s ciljem, da bi lahko oprostil omenjenih služb svoji dve diviziji, ki sta mu trenutno na voljo, ter ju uporabil izključno za zatiranje upornikov:
 - a) – 9 bataljonov za straženje hrvaške meje;
 - b) – 8 bataljonov za straženje železnice;
 - c) – 7 bataljonov za vojaške posadke;
 - d) – 1 bataljon srednjih tankov;
 - e) – 1 eskadron oklepnih avtomobilov.
- 2) Kot kažejo moja brzojavna opozorila, se razmere čedalje bolj slabšajo, drugače pa tudi ne bi moglo biti.

¹ ACS, PS, AGR 1920, 1923–1945, a. 1942, b. 2, f. II, 3 I.

² Visoki komisar Grazioli je 16. maja 1942 poslal notranjemu ministru in vodji policije v Rimu tole brzojavko: »847/2 zaup. Glede na znani sestanek 14. t.m. je tukajšnje poveljstvo armadnega zbora, prepričano o nujni potrebi mojih predlogov o ustanovitvi posadk, varovanja meje in akcije premičnih skupin, predočilo, da so sile, ki jih ima na voljo, nezadostne glede na težavne službe, ki jih mora opravljati. Zatorej je zaprosilo za potrebno okrepitev okrog štiriindvajset tisoč mož, ki bi bila lahko prosta, čim bi se uredile razmere. Upoštevajoč slabšanje razmer in sklicujoč se na prejšnja poročila, sodim, da je treba naglo sprejeti zahtevane ukrepe in ne čakati, da bi pozneje odpravljali slabše posledice, temveč obdržati vsaj deloma svoj ugled. Sledi poročilo.« (ACS, PS, AGR 1920, 1923–1945, av. 1942, b. 2, f. II, 1 I.)

³ Načelnik vrhovnega poveljstva italijanskih oboroženih sil, maršal Ugo Cavallero je 14. maja 1942 zapisal v svoj dnevnik: »Predsedujem sestanku, na katerem rešujemo problem Dalmacije in Slovenije. Za vsako ceno je treba držati vojaške posadke, jih okrepiti in jim vliti ofenzivnega duha. Grazioli poroča, da so se razmere po 1. maju poslabšale, ker se je zmanjšalo število posadk in se uporniške tolpe lahko združujejo in delujejo. Grazioli predlaga, naj proti gverili nastopamo z gverilo, gremo s cest in opustimo posadkovni način mišljenja. Opozoril sem ga, da ne bi mogli kar tako odpraviti razlike med vojakom in upornikom. Prvi je prijemljiv, drugi pa ne in se zato ne more proti gverili nastopati z gverilo.« (Cavallero: Camando Supremo, str. 256.)

⁴ Glej dok. 73.

Torej je potrebno, da se ukrepi sprejemajo z največjo nujnostjo, da se utrdi položaj in obvaruje naš ugled, ki je že deloma okrnjen ne samo pred domačim prebivalstvom, marveč tudi pred bližnjimi nemškimi tovariši, ki nas opazujejo.

Vaša takojšnja akcija bi omogočila rešitev vprašanja, v dokaj kratkem času pa bi bile sproščene enote, ki bi bile poslane v okrepitev.

Potrebni ukrepi so tisti, na katere sem že večkrat opozoril, in to:

- a) čuvanje hrvaške meje;
 - b) ustanovitev vojaških posadk;
 - c) akcije gibljivih enot na vsem ozemlju, z odločno napadalnim duhom in metodo boja, ki bi bila čimbolj blizu tiste, ki jo uporabljajo uporniki.
- 3) V občini Stari trg so »partizani« po umiku naše posadke ustanovili na silo nekakšno republiko in dvignili rdečo zastavo na zapuščeno vojašnico karabinjerjev.

Naše enote so včeraj spet zasedle ta kraj in pobile 22 upornikov.

Prebivalstvo je ploskalo naši vojski in je nemudoma razobesilo nad 600 tribarvnih italijanskih zastav. Toda čez dva dni ali tri so se enote spet umaknile in prepustile kraj maščevalni reakciji »partizanov«.⁵

Edinole, če bomo ščitili prebivalstvo, lahko računamo, da bo sodelovalo pri zatiranju partizanskega gibanja, kajti v nasprotnem primeru mora stopiti na drugo stran.

- 4) Še enkrat si dovoljujem ponoviti, da so sedanje razmere takšne, kot je bilo predvideno pred nekaj meseci; drugače ni moglo biti.

Medtem ko so vojaške oblasti do januarja t. l. zahtevale pooblastila, ker so se vrstili občasni dogodki v našo škodo, češ da lahko edinole one uvedejo splošen mir, je po petih mesecih mogoče soditi, kakšne rezultate so dosegle te oblasti.

Temeljni napaki, ki sta bili storjeni, sta, da se je začelo izvajati »načrt Primavera«,⁶ in da so naše enote imele pomanjkljiv občutek za politiko, saj so tako dovolile, da je »uporniška tovarna« delala z vso paro, kot je dejal Duce.

- 5) »Partizani« so v vaseh, ki so jih zasedli, vpoklicali v vojsko zdrave fante, zasegli so živino in druga živila in izdali potrdila kot prave dokumente!

Ni mogoče dovoliti, da se na državnem ozemlju ustanovljajo domnevne »oblasti« nasproti italijanskim oblastem.

- 6) Železniške zveze so v nenehni nevarnosti, da jih pretrgajo. Omembe vredno je sabotažno dejanje, storjeno sinoči med Planino in Logatcem, ko so bili iztirjeni lokomotiva in trije vagoni mednarodnega vlaka Rim–Budimpešta št. 708, na srečo brez poškodovanih ljudi.

»Uporniki« so obstreljevali delovno enoto za obnovitev proge.

Oskrba z gorivom iz Romunije je torej v nevarnosti.

Na številnih cestah v pokrajini, tudi na državnih, delujejo nadzorne postojanke »upornikov«; to se dogaja tudi z avtobusnimi linijami.

- 7) Zbiranje živine ni več mogoče v središčih pokrajine. Mleko ne priteka več v glavno mesto in vsi ukrepi glede žita so na dobršnem delu pokrajine seveda mrtva črka.

VISOKI KOMISAR
(Emilio Grazioli)
Grazioli

⁵ Tretji (»Miloša Zidanška«) bataljon Notranjskega odreda je po osvoboditvi Loškega Potoka (9. maja) obkolil osamljeno karabinjersko postajo v Starem trgu pri Ložu in jo 10. maja pozval k vdaji. Ko je poziv odbila, jo je napadel, vendar se je obržala, dokler se ni drugi dan umaknila s pomočjo vojske. Dne 16. maja je italijanska vojska z dveh strani (z Rakeka in iz Velikih Blok) vdrla v Loško dolino in tudi v Stari trg, kjer je pri obrambi padlo 22 članov Narodne zaščite. (Ferenc: Ljudska oblast na Slovenskem, 1, str. 132–140.)

⁶ Glej dok. 50 in 51, op. 17.

Dok. 75

Izvilleček iz ustnega poročila poveljnika 2. armade s sestanka na Reki 23. 5. 1942.¹

IZVLEČEK IZ USTNEGA POROČILA EKSC. ROATTE NA SESTANKU NA REKI DNE 23. 5. 1942

DUCE je nejevoljen zaradi razmer v Sloveniji, kajti Ljubljana je italijanska pokrajina.

Za sedanji položaj ne krivi nikogar.

Ekscelenci Roatti je rekel:

»Imate vsa pooblastila; tudi čete vam bom dal, predreti morate čir.

Če hočete, odpokličem visokega komisarja.«

Eksc. Roatta je menil, da je treba visokega komisarja obdržati, če je bil že odobren, poleg tega tudi skuša na neki način sodelovati.

Eksc. Roatta je prosil, naj bodo vse policijske sile podrejene vojaškim oblastem.

»Seveda«, je rekel Duce, »vsi: kraljevski karabinjerji, kraljevski financarji, obmejna milica, agenti javne varnosti, tudi v civilu, so v akciji podrejeni vojaškim oblastem.«

Torej se ni več govorilo o osnovni službi, ampak samo o odvisnosti v akciji.

Toda ker je (osnovna služba) sestavni del vojaške akcije, je eksc. Roatta v svojih izvršnih navodilih upošteval tudi omenjeno službo.

Tudi duce je rekel, da se spominja, da so najboljše razmere tedaj, kadar je sovražnik mrtev. Torej je treba imeti na voljo veliko talcev in jih streljati vsakokrat, ko je to potrebno.

Glede posadk je duce menil, da se z njihovim ukinjanjem omogoča utrjevanje uporniških enot.

Eksc. Roatta je menil, da smo od 12 posadk, predvidenih v načrtu »Primavera«,² v resnici ostali pri 39, kajti odpravili smo samo tiste, ki so bile tako majhne, da so dobro delovale samo v naravnih razmerah ali kadar je bila akcija upornikov šibka.

Zdaj ne bi mogle več dobro delovati, ker uporniki nastopajo z večjimi tolpmami.

Eksc. Roatta je izrazil svoje mnenje o sistemu, s katerim bi rešili razmere v Sloveniji:

1. Zapreti mejo z Reško pokrajino in Hrvaško, še zlasti na območju Gorjancev (v tej zvezi je gen. De Blasio povedal, da je hrvaški minister Vrančić³ zagotovil, da bo njegova država s svoje strani poskrbela za strog nadzor na tem območju).

2. Vzhodno od stare meje očistiti široko območje, narediti v njem cono različne globine (3 do 4 km). V tej coni bi bil prepovedan ves promet, razen na železnici in po glavnih cestah. Posebne patrulje v stražarski službi bi nemudoma začele streljati na kogarkoli.

Duce se je strinjal z zamisljivo, da se internira veliko ljudi – tudi 20.000 do 30.000 oseb.⁴

¹ NAW, T-821, R-271, p. 258–260. Zapisnika sestanka nisem našel. Roatta je imel ta sestanek po vrnitvi iz Rima, kjer je imel pogovor z Mussolinijem (za datum ne vemo) in Cavallerom (8. maja). Cavallero si je tisti dan zapisal v dnevnik: »Pogovor z gen. Roatto. Moja navodila. Zbrati sile in jim dati mnogo dinamike. Videti, ali se da bolje zapreti hrvaško mejo in povečati sile v Sloveniji.« (Cavallero: Comando Supremo, str. 257.)

² Glej dok. 50 in 51, op. 17.

³ Ustaški funkcionar Vjekoslav Vrančić je bil tisti čas predstavnik vlade NDH pri poveljstvu 2. armade na Sušaku.

⁴ Glej dok. 79.

Torej je merilo za interniranje mogoče razširiti na določene skupine oseb. Na primer študente. Vendar mora biti akcija dobro opravljena, se pravi s silami, ki bi omejile pobege.

Glede sil, ki jih je mogoče poslati, je eksc. Roatta sporočil, da vrhovno poveljstvo ne bo umaknilo grenadirske divizije.⁵ Poslalo bo divizijo Macerata, ki ji bo nekaj časa manjkal en pehotni polk, ki je trenutno zaposlen v Puglii. Divizija Macerata ima 75 odst. moštva.⁶

Bataljon rušilcev tudi ne bo odpotoval.⁷

311. pehotni polk bo odšel na Sušak in bo morda potem dodeljen XI. a. z.⁸

Dodeljena bo tudi legija črnih srajc.⁹

Armada bo skušala dati razpuščen bataljon črnosrajčnikov in mogoče tudi eno bojno skupino.

Poveljstva graničarjev ostanejo. Tisto, kar je bilo storjeno za novince, je bilo storjeno.

Potem bo do začetka julija prišla še ena divizija iz armade.¹⁰ V tistem času se bodo lahko začele očiščevalne akcije v velikem slogu.

A. z. bo moral na podlagi poslanih navodil izdelati študijo, ki jo bo moral predstaviti v 3 do 4 dneh, v njej pa bo moralo biti:

1. cone, iz katerih bo treba odstraniti prebivalstvo, pri čemer bo treba nakazati, koliko prebivalstva bi bilo treba internirati, razdeljeno po družinah (po skupinah);¹¹
2. kateri drugi ukrepi so še potrebni;
3. operativne namene na raznih stopnjah razmer.

(1. del: uporaba grenadirskih polkov v coni južne Kočevske, nato po vrsti za cono Krim, Mokrec itd.¹² Divizija Isonzo in graničarji bodo izvajali majhne očiščevalne akcije.

⁵ Glej dok. 72, op. 10.

⁶ Pehotna divizija »Macerata« je prispela v Ljubljansko pokrajino iz Italije 19. junija 1942 in so jo razmestili na Kočevskem, sedež njenega poveljstva je bil v mestu Kočevje.

⁷ Enajsti bataljon rušilcev, ki je bil v postojanki Velike Bloke, je 13. junija 1942 odpotoval v Civitavecchio in ga je v omenjeni postojanki nasledil VIII. bataljon črnih srajc »M«, ki se je vrnil iz Hrvaške.

⁸ Od 311. pehotnega polka je prispel v Ljubljansko pokrajino samo njegov tretji bataljon.

⁹ Misli na 2. legijo črnih srajc »Superga« z dvema bataljonoma in eno četo. V Ljubljansko pokrajino so za veliko italijansko ofenzivo poslali še nekaj bataljonov črnih srajc. Iz enot črnih srajc so julija 1942 v Ljubljani ustanovili t. i. bojno skupino črnih srajc »Montagna«, ki ji je poveljeval fašistični general Renzo Montagna. Avgusta 1942 so jo preimenovali v bojno skupino črnih srajc »XXI Aprile« in jo je do pomladi 1943 še naprej vodil Montagna, nato pa Niccolò Nicchiarelli.

¹⁰ Misli na 22. pehotno divizijo alpskih lovcev (»Cacciatori delle Alpi«), ki je 17. junija 1942 začela prihajati iz Hercegovine na območje Stična–Grosuplje, njeno poveljstvo so nastanili v Grosupljem.

¹¹ Poveljstvo XI. armadnega zbora je 27. maja 1942 zahtevalo od poveljnikov divizij in graničarjev študijo o množičnem izgonu obmejnega prebivalstva. Poveljstvo divizije »Isonzo« v Novem mestu jo je izdelalo do 9. junija in iz občin Sv. Križ pri Kostanjevici (zdaj Podbočje), Kostanjevica, Št. Jernej, Metlika, Radatovići, Gradac, Adlešiči, Vinica, Stari trg ob Kolpi in Mozelj predvidelo za izgon 13.044 oseb, ki naj bi jih zbrali na osmih zbirnih krajih; odpeljali naj bi tudi 7.500 glav živine. Poveljstvo graničarjev v Logatcu je svojo študijo izdelalo 11. junija in v njej predvidelo izgon 1238 družin s 6.447 člani iz občin Begunje pri Cerknici, Stari trg pri Ložu in iz nekaterih vasi občine Velike Bloke. Študije poveljstva divizije sardinskih grenadirjev nisem našel. (NAW, T-821, R-60, Robottijevo pismo 27. 5. 1942, Zbornik NOV, VI/2, dok. 188; arhiv IZDG, f. 661/II it., f. 223/II it., 1082/III it. in 1083/III it.)

¹² Poveljstvo XI. armadnega zbora je 25. maja 1942 izdelalo načrt o uporabi sil za boj proti partizanom. Ko pride del divizije »Macerata«, bo zasedel območje Ribnice in Kočevja, da bo lahko 1. grenadirski polk obvladal položaj okrog Ljubljane (tam je bil že 2. grenadirski polk).

2. del: brž ko bomo imeli potrebne sile, bomo z akcijami iz središča Slovenije pregnali upornike proti mejam, jih stisnili k njim in uničili.)

Zapomniti si je treba, da bomo vse ukrepe za odstranitev prebivalstva izvajali na lastno pobudo, ne da bi komu pogledali v obraz. Eksc. Roatta bo poskrbel za to, da bo obvestil višje politične oblasti.

Dok. 76

Beležka poveljnika XI. armadnega zbora 26. 5. 1942 o nalogah.¹

POVELJSTVO XI. ARMADNEGA ZBORA

Poveljnik

26. V. m

1. Zadeve, ki jih je obravnaval e. Roatta.²
2. Vedenje posadk. Dokler ne bomo dobili dodatnih sil, nadaljevati akcije v majhnem radiju.
3. Zajamčiti, kar se da, poročati o tem.
4. Moralna in vojaška presoja upornikov.
5. Jedra na mojo razpolago (pehota, tanki, samohodke, oklepniki, letalstvo, T. B.). V nasprotnem primeru se pridružiti delnim zahtevam divizij, vendar naj slednje upoštevajo, da vsega ni mogoče izpolniti.

Medtem bosta divizija »Isonzo« na Dolenjskem in bojna skupina graničarjev na Notranjskem izvajali očiščevalne akcije manjšega obsega. 1. grenadirski polk pa bi naj očistil območje med Velikimi Blokami in Ljubljano (Krim, Mokrec) ter območje zahodno od Grosupljega (Molnik, Pugled), s čimer bi ločil Ljubljano, ki je središče upornikov, od partizanskih oddelkov, ki najbolj ogrožajo italijanske sile. Šele nato bi očistili vse ozemlje, za kar pa poveljstvo armadnega zbora še ni imelo zamisli. Tudi poveljstvo divizije sardinskih grenadirjev je izdelalo splošen program za ofenzivno operacijo na Krim in Mokrec, ki ga je general Robotti potrdil 11. junija in predvidel, naj bi ga omenjena divizija začela izvajati 1. julija 1942. (NAW, T-821, R-60, Robottijeva študija oz. poročilo št. 02/4362 op. dne 25. 5. 1942, Zbornik NOV, VI/2, dok. 187.) O programu velike italijanske ofenzive na Dolenjskem in Notranjskem glej dok. 87.

¹ NAW, T-821, R-271, p. 245, rokopis s črnilom.

² Glej dok. 75.

Dok. 77

Zapisnik s sestanka poveljnika XI. armadnega zbora 26. 5. 1942.¹

Sestanek s poveljniki divizij dne 26. 5. ob 10. uri na poveljstvu XI. armadnega zbora

Poročilo generala Coronatija² o stališču poveljnika bataljona, ki je deloval proti Kostanjevici (II. bat. 24. pehotnega polka) (Major Isola). Ekscelenca pravi: predlaga naj se za razrešitev in vrnitev v skladišče. Strinja se z dejstvom, da sta bataljona, ki sta delovala v V. a. z., utrujena.³ Torej ju je treba razsodno uporabljati. Za poveljnika bataljona predlaga razrešitev.

Torej mi je treba nekaj povedati, da se mi predlaga zamenjava polk. Ubaldija.⁴ Gen. Coronati poroča o nenehnih zahtevah karabinjerskih postojank za okrepitev (seznam).

Ekscelenca: Danes uporniki govorijo, da se bojimo. Treba se je zganiti in hoditi, da se dà občutek, da smo mi gospodarji.

Gen. Coronati **zahteva tovornjake.**

Predlogi za skrčenje spremstev vlakov.

Eksc. je izdelal domnevo o vlaku, ki je ustavljen.

Ukrep: tajno. Vlak naj ne stoji dlje, kot to ustreza nujnemu delu. Nič drugače niti tedaj, kadar se z vlakom pelje visok oficir. To naj se organizira na poveljstvu oficirja, spremstvo naj se zmanjša.

[...]⁵

Prihaja pismo div. Isonzo (čakati).⁶

Predhodno poročilo o podrejenosti karabinjerjev, financarjev, kvesture itd.⁷

Pismo z dokumenti. Pričakujem prihod v. k.⁸ Zahteval sem podatke in ukazal, naj se pridruži naših zahtevam. Če odgovori zmedeno, pride na dnevni red, bomo videli, kako se bodo mogli [...]

Tedaj bomo videli, ali bo Graziolijev odhod v Rim spremenil prvotni red.

Branje zapisnika s sestanka pri Roatti na armadi.⁹

Zahtevati od divizij podrobne študije.

Branje študije obvešča, da bomo poslali kopijo divizijam.

(zahteva štev. študentov – divizije – in brezposelnih delavcev za civilne oblasti)
predlog za tolpe, ki jih je mogoče sestaviti s prebivalstvom¹⁰

¹ NAW, T-821, R-271, p. 246–252, rokopis s črnolom.

² General Emilio Coronati je bil poveljnik pehotne divizije »Isonzo« v Novem mestu, 20. julija 1942 ga je nasledil general Alessandro Maccario.

³ Gre za 1. bataljon 23. pehotnega polka in 2. bataljon 24. pehotnega polka iz divizije »Isonzo«.

⁴ Podpolkovnik Filippo Ubaldi je bil vodja podkomisije za razmejitev, nato pa poveljnik bataljona, po razrešitvi te funkcije je ostal v poveljstvu divizije »Isonzo« in je postal zvezni častnik za belogardistične oddelke na območju omenjene divizije.

⁵ Nekaterih delov rokopisa mi ni uspelo razrešiti. Ti deli so označeni s tremi pikami v oglatem oklepaju.

⁶ Najbrž misli na pismo poveljstva divizije »Isonzo« z dne 25. maja 1942, v katerem je general Emilio Coronati opisal neugodne razmere na vzhodnem delu Dolenjke. (Arhiv IZDG, f. 764 it., Coronatijevo poročilo št. 02/3318, dne 25. 5. 1942; glej Robottijev odgovor, št. 02/4596 dne 30. 5. 1942.)

⁷ Glej dok. 78, op. 3.

⁸ Visoki komisar Grazioli je bil tisti čas v Rimu.

⁹ Glej dok. 75.

¹⁰ Misli na ustanavljanje oboroženih oddelkov iz Slovencev za boj proti narodnoosvobodilnemu gibanju.

Temе:

Vedenje posadk: dokler ne bomo imeli več sil, nadaljevati akcije v majhnem krogu. Majhne postaje (10–15 mož) naj se umaknejo. Kjer pa je jedro (60–70–100 mož), ki daje jamstvo, da bo odpor mogoč, naj ostane. Imate najširšo svobodo. Če je mogoče, ne klonite, ali kjer je št. karabinjerjev preseženo. Če se tako svetuje glede na oddaljenost in količino sil, tedaj se umakniti.

Zapomniti si, da so uporniki mojstri obkoljevanja, naposled samo povzročiti izgube.

Žužemberk: treba je pustiti živeti upornike v tej coni. Divizija naj predlaga umik diviziona iz Soteske, naj pusti nekaj čet v Soteski.

Za armado: Kdaj se bo vrnil III. divizion 6. top. polka?¹¹

Živež: je potreba in tedaj se vse zapleni [...] vendar je treba gledati na formo in na drevo dati razglas o količini, drugače ne bo šlo. Vsaj zaradi forme postaviti ga s hrbtom proti zidu. Kadar (je nujno) naj posadke rekvirirajo na kraju samem.

Cestne zveze: dokler se more, jamčiti za železnice in velike prevozne zveze.

Takoj, ko pridejo oklepniki, jih bomo odposlali. V akcijskem radiju posadk bodo ukrepale same. Dal bom 1/2, če ne bom mogel, sicer se omejite.

Moralna in bojna ocena upornikov.

Sporočiti natančne podatke. Skušajmo ne pretiravati z nevarnostjo. Čez nekaj časa bom lahko imel na voljo majhno jedro črnih srajc, srednje tanke, oklepnike, enote itd., tako da ne bom imel nič proti v primeru potreb. Vendar organizirajte svoje reči, ne da bi upoštevali tistega, česar vam lahko tudi ne dam.

Razjasniti vprašanje transportov čez Nemčijo.

Že 4 dni sem tukaj slišal verodostojne novice o spopadih [...], mogoče bo opravljen kakšen poskus zunaj Ljubljane in v njej.

Akcija predložena z 20. t. m. na 1. junij.

Ne bo hudega, vendar je treba imeti odprte oči.

Davi mi je Lombardi dal potrditev.

Poskus upornikov z zunanje strani z nekaj poskusi vstaje z notranje strani.

Branje Lombardijevega dokumenta.¹²

Ekscelenca ukaže Orlandu, naj takoj raziše in ugotovi, ali so se Italijani pridružili upornikom.¹³

Tisto, kar pravi, ima vrednost ukaza. Če je treba pognati v zrak kakšno poveljstvo ali prodajalno, naj se to kar stori.

Dokument namiguje na prodajalno Gradu pri Občini. Ukazujem takojšnjo natančno preiskavo in takojšnje uničenje prodajaln, ki bi se vrnile.

Drug rov S, ki od Sester (vodi) pod Ljubljano in pride na dan. Lombardi zagotavlja, da je že ukazal raziskave.

Ukrepi, ki jih sprejemam, so v glavnem naslednji:

Najbolj [...] je tisti od organov kvesture.

Ukaz sem dobil pred 6 dnevi.

Permanenca, ki se predlaga za Krim, se predolgo vleče.

1) V takih razmerah ne morem.

¹¹ Tretji divizion (7. in 8. baterija) 6. topniškega polka iz pehotne divizije »Isonzo« so od 5. do 8. aprila 1942 odpeljali v divizijo alpskih lovcev v Hercegovino in se je s to divizijo vrnil v Ljubljansko pokrajino ter ostal v njej do 6. novembra 1942.

¹² Nisem mogel ugotoviti za kakšen dokument poveljnika skupine kraljevih karabinjerjev za Ljubljansko pokrajino, majorja Raffaella Lombardija gre. Ta je maja 1942 odšel v Trst in ga je v Ljubljani nasledil podpolkovnik Luigi Geronazzo. Približno tisti čas sta odšla iz Ljubljane tudi kvestor in vicekvestor. Za kvestorja je 19. maja prišel Domenico Ravelli.

¹³ Morda misli na govorice, da se partizani pojavljajo v uniformah italijanske vojske. V nadaljnjem besedilu zapisnika gre za ukrepe proti prihodu partizanov v Ljubljano in oboroženi vstaji v mestu.

Torej morajo organi kvesture [...] z alarmno službo v mestu, tudi s karabinjerji od Lombardia.

2) Pohiteti z oddaljčitvijo študentov in brezposelnih delavcev. Torej je treba zvedeti, kje jih lahko nastanimo, potem pa jih bomo odpeljali tja. Poveljstvo posadke je nedvomno pooblaščen za to. Sporočiti armadi, da ukrep že poteka.

3) Drug ukrep zadeva zapornike.

Sporazumel bi se, da se takoj izselijo zaporniki iz Šempetrške in zaporov na kvesturi.

Macis: dolgo že čakajo razne prošnje za prevod.

Lombardi: pošljimo vse na en kraj, da prihranimo spremstva.

Lombardi bo vprašal, katere zapore je mogoče izprazniti.

5) divizija

– zaščita elementov [...], poslanih na grad in Rožnik

– budna zaščita [...] in javnih poslopij, krajev, kjer bi bolj hitro kjer bi bilo [...] utegnilo biti [...]

6) posebna zaščita mostov, da se ne prekine dotok v mesto

7) premik v akcijo [...]

Orlando:

Zato sem zahteval obvestiti zaradi uporabe karabinjerjev, kvesture, financarjev, obmejne milice

– sile, ki jih imajo,

– sile, ki jih uporabljajo v osnovni službi. Lombardi bo storil tudi za kvesturo.

V. k. nima česa dodati – se strinja s svojim predstavnikom. Od tega večera lahko v praksi izpeljem korake, kot je to ukazal eksc. Roatta.

Poveljnik posadke je pooblaščen, da mi olajša razporeditev vzdolž (železniškega) prometa.

Pismo škofa

Uboj duhovnika univerzitetnega profesorja.¹⁴

V. k. meni, da je treba sprejeti prošnjo.¹⁵

Eksc. poveljnik je nasprotnega mnenja in namerava posredovati ostro in odločno.

Macis: prijatelji nesovražniki so duhovniki.

Poslati drevi osebno v. k.

Posljam primerek del z izrazi mojega prepričanja, da je tudi treba.

Stališče eksc. je takšno kot javnega tožilca, ki je nepopustljiv in predstavlja zakon.

Ker je uradna akcija vedno bila v skladu.

¹⁴ Dne 26. maja 1942 sta dva člana Varnostnoobveščevalne službe OF v Ljubljani na cesti justificirala vodjo akademskega kluba »Straža v viharju«, univerzitetnega profesorja, duhovnika dr. Lamberta Ehrlicha, ki je že 1. aprila 1942 izročil poveljstvu XI. armadnega zbora spomenico za oborožitev Slovencev za boj proti narodnoosvobodilnemu gibanju; pri napadu nanj je padel njegov spremljevalec študent Viktor Rojic. (Komunike VOS OF, Slovenski poročevalec, III/22, dne 2. 6. 1942, Slovenec 27. 5. 1942.)

¹⁵ Gre najbrž za prošnjo ljubljanskega škofa dr. Gregorija Rožmana, izraženo po telefonu, naj iz maščevanja za smrt dr. Lamberta Ehrlicha ne bi ustrelili talcev. 27. maja je generalni vikar Ignacij Nadrah v škofovem imenu (škof je bil takrat v Rimu) izrazil to željo v pismih visokemu komisarju Grazioliju (dne 1. junija je to izrazil tudi vodja Marijine univerzitetne organizacije p. Florijan Ramšak) in generalu Robottiju. Slednji je še isti dan v pismu Grazioliju povedal, da mora prošnjo odbiti, ker oborožene sile, ki jim poveljuje na tem ozemlju, »ne morejo dati primera prilagoditve posebnim ideološkim okoliščinam, čeprav so te razumljive«. Grazioli mu je odgovoril, da popolnoma soglaša in da bosta uporabila ukrep o streljanju talcev. O tem je Grazioli 2. junija obvestil Nadraha in Ramšaka. (Arhiv IZDG, VK, f. 2/XIII it., dopisi glede ustrelitve talcev po uboju dr. L. Ehrlicha 27. 5.–2. 6. 1942.) Kot je razvidno iz obvestila, je okupator 2. junija 1942 v Gramozni jami v Ljubljani iz maščevanja za uboj treh žensk v Raščici, obstreljevanje dveh vlakov pri Dobropolju in uboj dr. L. Ehrlicha ustrelil šest oseb, med njimi krščanskega socialista, pripadnika OF dr. Aleša Stanovnika.

Zapisnik s sestanka poveljnika XI. armadnega zbora z visokim komisarjem za Ljubljansko pokrajino 30. 5. 1942.

ZAPISNIK S SESTANKA, KI JE BIL NA VISOKEM KOMISARIATU DNE 30. MAJA OB 9. URI

Udeležili so se:

- ekscelenca GRAZIOLI, visoki komisar za Ljubljansko pokrajino;
- ekscelenca ROBOTTI, poveljnik XI. armadnega zbora;
- polkovnik GALLO, načelnik štaba XI. armadnega zbora.

1. Ekscelenca Grazioli je o pogovorih, ki jih je imel v Rimu, sporočil naslednje:

»Ekscelenca Cavallero in ekscelenca Roatta sta v prikazu slovenskih razmer duceju rekla, da so se razmere poslabšale. Prikazala sta težave, ki izhajajo iz tega, ker policijske sile niso podrejene vojaškim oblastem.

Od tod izhaja ukaz, ki ga je poveljstvo armadnega zbora dobilo od višjega poveljstva za Slovenijo in Dalmacijo.

Ekscelenca Grazioli je v Rimu izjavil: če se hočejo razmere rešiti s prehodom odvisnosti policijskih sil, ne bi imel nič proti s svoje strani.

Prikazal je le nekaj pomislekov glede osnovne službe (davčno, kar zadeva finančno stražo in politično-informativno, kar zadeva kvesturo).

Zahteval je od eksc. Buffarinija,² naj se zadeva sankcionira tudi z ukazom notranjega ministrstva.³

Eksc. Buffarini mu je rekel, naj se vrne v Ljubljano in doseže sporazum z vojaškimi oblastmi, in sicer tako, da bodo vse policijske sile podrejene vojaškim oblastem,

¹ NAW, T-821, R-271, p. 253–255; arhiv IZDG, f. 662/I it.

² Guido Buffarini je bil državni podsekretar v notranjem ministrstvu v Rimu; notranji minister je bil Benito Mussolini.

³ Državni podsekretar Guido Buffarini je 21. maja 1942 poslal Grazioliju tole brzojavko: «Št. 36724/442. Začeli so se dogovori z generalnim štabom kraljevske vojske z namenom, da bi našli ustreznjše sredstva proti delovanju upornikov in partizanov v Sloveniji in Julijski krajini in se je sklenilo sledeče: 1. Vse operacije v Ljubljanski pokrajini bo izvajala neposredno vojaška oblast, po že danih navodilih. 2. Vse operacije v starih pokrajinah Trsta, Gorice, Reke in Pulja pa bodo izvajale politične oblasti z lastnimi sredstvi in ob popolni akcijski svobodi. Da bi imela služba enoten značaj v vseh štirih pokrajinah, bo poslan tja generalni inšpektor, veliki častnik, dr. Giuseppe Gueli, ki bo prevzel takojšnje neposredno vodstvo, v sporazumu z zainteresiranimi prefekti in bo predvidel za uporabo in razmestitev sredstva glede na potrebe in neodvisno glede na meje raznih pokrajin. 3. Kadar bo civilna oblast morala prositi za posredovanje k. vojsko za glavne operacije z večinoma vojaškim značajem, bo vodstvo in poveljstvo teh operacij v pristojnosti vojaških oblasti. 4. Kadar pa bo zaprosen za posredovanje le del vojske v pravih in čistih policijskih akcijah, bo vodstvo v takih operacijah ostalo v pristojnosti javne varnosti. 5. Kadar bodo uporniške akcije naperjene proti vojakom ali vojaškim napravam, bo vojaška oblast poskrbela za neposredno reaktivno akcijo, z možnostjo, da zaprosi, če to smatra za potrebno, za sočasno ali naknadno sodelovanje javne varnosti. 6. Vojaška oblast bo poskrbela za zasedbo stare meje, pri čemer bodo tam ostale že obstoječe službe policije na odrejenih prehodih. 7. Prefekti in generalni inšpektor bodo neprestano v stiku z vojaškimi poveljstvi, in to s tovariškim duhom sodelovanja, ter imeli glavno skrb za medsebojno izmenjavo vseh koristnih novic, ki jih imajo. To se daje v vednost ekscelenci generalu Ambrosiu, načelniku generalnega štaba kraljevske vojske in ekscelenci generalu Bergiu, podnačelniku štaba teritorialne obrambe v Rimu. Za ministra Buffarini.» (Arhiv VZI, it. arh., šk. 908, dok. 21/5.)

kadar bo šlo za akcijo; pridržal si je pravico, da bo dal navodila za nekatere omejene osnovne službe.⁴

Eksc. Grazioliju je bilo tudi rečeno, da bo ta izjemni ukrep časovno omejen, se pravi, da bo veljal, »dokler se razmere v Sloveniji ne bodo uredile.«⁵

Eksc. Robotti je razložil eksc. Grazioliju, da je glede na razmere v Ljubljani, glede na možnost partizanskih akcij v mestu, kot je to opisano v informativnem listu poveljnika karabinjerske skupine, pa tudi glede na to, da se je odsotnost eksc. Graziolija iz Ljubljane dolgo vlekla, izdal znana navodila, opisana v listu 02/4450 z dne 7. maja,⁶ za prehod odvisnosti policijskih sil in to po predhodnem soglasju s predstavnikom visokega komisariata (načelnikom kabineta).

Ekscelencja Grazioli je potrdil, kar je bilo storjeno.

Torej je bilo določeno, da so policijske sile v akciji podrejene vojaškim oblastem, ki lahko tudi spreminjajo njih mesto, in obveščajo visokega komisarja, kar zadeva službo na prehodih in davčno policijo.

Se pravi, da bodo osnovne službe, ki jih zadenejo omenjene zadeve, morale prenašati posledice, ki bodo nastale zaradi razmer, ki pa jih bodo vojaške oblasti skušale skrčiti na najmanjšo mero, pri čemer je vendar treba upoštevati, da bodo imele prednost operativne zahteve.

Eksc. Grazioli je dejal, da je kvestura organ visokega komisariata. Na zahtevo eksc. Robottija je zatrdil, da bo kvestura sklenila neposredne sporazume z vojaškimi oblastmi, kar zadeva službo javnega reda, in da bo v njihovo pristojnost prenesla vse osebje z izjemo čisto majhnega števila uslužbencev, potrebnih za posebne obveščevalne in upravne službe.

(Skratka, dobil se je vtis, da s strani visokega komisarja ne bo ovir glede tega, da bodo vojaške oblasti skoraj v celoti prevzele policijske sile, kajti prikazane izjeme so izredno redke. Vojaške oblasti bodo morale bedeti, da se te zahteve ne bi povečale, vendar bodo morale ravnati obzirno in odločno.)

2. Glede vprašanja ukrepov, nanašajočih se na interniranje določenih skupin prebivalstva in prebivalcev določenih con, o čemer je ekscelencja Robotti obvestil eksc. Graziolija, je visoki komisar sporočil:

»Na splošno je v Italiji dokaj omejena možnost krajev za interniranje. Torej dvomi o možnostih za izvedbo prisilne odstranitve velikih množic, razen če vojaške oblasti nimajo na voljo svojih taborišč.«⁷

V posebnem primeru študentov bo sodeloval z vojaškimi oblastmi in priskrbel sezname, ki jih že ima, kajti zadevo je že proučil s svoje strani.

⁴ Dne 21. maja 1942 je visoki komisar Grazioli prejel tudi tole brzojavko poveljstva 2. armade, namenjeno poveljstvu XI. armadnega zbora: »Po višjem povelju so vse policijske sile Ljubljanske pokrajine, tj. kraljevi karabinjerji, kraljeva finančna straža, mestna policija, obmejna milica, kvestura in agenti javne varnosti, tudi tisti v civilu, pri delu podrejene vojaškim oblastem, ki so tudi pristojne za nekatere njihove notranje službe. Povežite se z visokim komisarjem za takojšnjo izvedbo gornjega. Roatta.« Grazioli je ves užaljen pisno in nato tudi ustno posredoval pri notranjem ministrstvu (v Rimu je bil najbrž 23. maja, vendar ga je, kot kaže, sprejel le državni podsekretar Buffarini), vendar je ostalo pri sklepu. Policijske sile so ostale podrejene poveljstvu XI. armadnega zbora od 1. junija 1942 dalje. (ACS, PS, AGR 1920, 1923–1945, a. 1942, b. 2, f. II, Roattova brzojavka 21. 5. 1942, Graziolijeva brzojavka 22. 5. 1942.) Dne 30. maja 1942 je poveljstvo XI. armadnega zbora izdalo navodila za prehod policijskih oddelkov pod vojaška poveljstva. (Arhiv IZDG, f. 764 it., XI. a. z. 02/4579 op.)

⁵ Policijske sile (policija, karabinjerji, financarji in obmejni miličniki) v Ljubljanski pokrajini so glede varovanja javnega reda ostale podrejene vojaškim oblastem do italijanske kapitulacije 8. septembra 1943.

⁶ Glej dok. 72, op. 4.

⁷ Glej dok. 79.

3. Eksc. Grazioli meni, da je treba izpeljati povračilne ukrepe za umor prof. Ehrlicha in slovenskega študenta. Tudi on je dobil prošnjo cerkvenih oblasti, naj ne izpelje povračilnih ukrepov.⁸
4. Eksc. Grazioli je sporočil, da je major Holst iz nemške policije dodeljen visokemu komisariatu zaradi povezave z italijansko policijo.⁹
Toda glede na raznolikost nalog, ki jih v akcijah proti partizanom izvajata nemška policija na eni strani in italijanska policija po drugi strani, glede na to, da vojaške oblasti vodijo boj zoper uporniške enote, nima nič proti, da se major Holst sam ali v spremstvu podpolkovnika Brama¹⁰ obrne neposredno na italijanske vojaške oblasti zaradi stikov in prevzema novic.
Povedal je, da je dal navodila v tem smislu majorju Holstu in ga prosil, naj obvesti visoki komisariat o sporazumih, ki bi jih morebiti sklenil z vojaškimi oblastmi.
5. Eksc. Robotti je obvestil visokega komisarja o okrepitvah, ki so jih obljubila višja poveljstva.¹¹

Dok. 79

Pismo visokega komisarja za Ljubljansko pokrajino 6. 6. 1942 o predvidenem množičnem interniranju Slovencev.¹

[KRALJEVINA ITALIJA]
[VISOKI KOMISARIAT ZA LJUBLJANSKO POKRAJINO]
975/2/ zaupno

ZAUPNO
DVOJNA OVOJNICA
6. junija 1942/XX

Zadeva: Preselitev civilnega prebivalstva

MINISTRSTVU ZA NOTRANJE ZADEVE
Kabinet
in v vednost:
Generalni direkciji j. v.

RIM

RIM

Poveljnik XI. armadnega zbora me je obvestil, da mu je ekscelencja gen. Roatta, poveljnik 2. armade, sporočil, da je dobil Ducejev ukaz, naj izseli del civilnega prebivalstva pokrajine, in to do 30.000 oseb, ter jih pošlje v koncentracijska taborišča znotraj Kraljevine.²

⁸ Glej dok. 77, op. 14.

⁹ Nemška policijska poveljstva so spomladi 1942 poslala v Ljubljano dva svoja zvezna častnika za zvezo z italijanskimi policijskimi uradi. Nemško varnostno policijo (gestapo itd.) je zastopal esesovski stotnik Walter Krüger, redarstveno policijo pa major zaščitne policije Karl Holst.

¹⁰ Italijanski major in nato podpolkovnik Giuseppe Brama je pri visokem komisarju vodil 3. oddelek v uradu za vojaške zadeve.

¹¹ Glej dok. 74 in 84, op. 2.

¹ Arhiv IZDG, VK, f. 1a/III it., 1 l.

² Vojaška poveljstva v Ljubljani so že prej predlagala množičen izgon prebivalstva z nekaterih območij. Tako je npr. general Robotti 11. februarja 1942 obvestil Graziolija, da ga je general Orlando obvestil, »da predlaga možnost preseliti prebivalce znanih podtalnih središč v druge

Glede na to, da bi tak ukrep, če bi bil izpeljan, imel znatne posledice tudi v gospodarskem življenju pokrajine, pri čemer gre predvsem za vodenje kmetijskih posestev, ki bi bila zapuščena, in za živinski stalež, bom hvaležen, če dobim o tem natančne novice.³

VISOKI KOMISAR
(Emilio Grazioli)
-G-⁴

Dok. 80

Zapisnik s sestanka poveljnika XI. armadnega zbora z visokim komisarjem za Ljubljansko pokrajino 9. 6. 1942.¹

ZAPISNIK S SESTANKA DNE 9. JUNIJA 1942 – XX

Dne 9. junija ob 10. uri so se v uradu poveljnika armadnega zbora zbrali ekscelenca Robotti; ekscelenca Grazioli, visoki komisar za Ljubljansko pokrajino; general Orlando; polkovnik Gallo, načelnik štaba; inženir Rolla, načelnik Vzhodne železniške delegacije. Obravnavali so naslednje zadeve:

1. Železniški promet

Vprašanje železniškega prometa je bilo proučeno v luči številnih atentatov, ki jih uporniki izvajajo na progah. Ing. Rolla se glede na to, da gre pri večini atentatov za

kraje« in da je dobil Graziolijevo soglasje. (Arhiv IZDG, VK, f. 3/III it., Robottijevo pismo, št. 1/975, dne 11. 2. 1942, Graziolijev odgovor, št. 4034/M/III, dne 18. 2. 1942.) Dne 2. junija 1942 je tudi Roatta pisal Robottiju, da bi bilo treba v Italiji pripraviti taborišča za 20.000 slovenskih internirancev. Predlagal je tudi, naj bi imetje upornikov podelili rodbinam padlih italijanskih vojakov in ranjencev, ki so padli ali bili ranjeni v Sloveniji, ter na ta način izvršijo preselitve tako, da bi nastala **popolnoma italijanska** podeželska jedra iz bivših bojevnikov, posebno ob prometnih črtah in ob meji.« Robotti je s tem popolnoma soglašal in poveljniki divizij in graničarjev so mu morali do 5. junija 1942 izdelati tozadevne študije. Glej knjigo Internacije. Ljubljana 1946. Glej tudi dok. 75, op. 11.

³ Grazioliju je 11. junija 1942 odgovorilo generalno ravnateljstvo javne varnosti v Rimu, da novica o izgonu Slovencev ni prišla niti iz kabineta notranjega ministra in ne iz generalnega ravnateljstva j. v. Povedalo je tudi, da ni mogoče izseliti 30.000 Slovencev, ker so koncentracijska taborišča polna z ljudmi iz Julijske krajine, novih pokrajin in Libije. Tudi zaradi varnosti države ne bi bilo ustrezno v stare pokrajine poslati tako velikega števila politično sumljivih oseb. (Arhiv IZDG, f. 662/I it., sporočilo gen. dir. j. v., št. 442/17251 dne 11. 6. 1942.) Dne 13. junija 1942 je notranje ministrstvo poslalo Grazioliju novo sporočilo: »Glede na zgoraj navedeno zadevo poročamo, da je DUCE odredil, da se ne internirajo civilisti, o katerih govori omenjeno pismo.« (Arhiv IZDG, VK, f. 1a/II it., pismo notr. min. 13. 6. 1942.) Roatta se je 8. septembra 1942 zavzel za enotnejša merila pri množičnem izganjanju prebivalstva in je naslednji dan vprašal Robottija in Graziolija za mnenje. Prvi je odgovoril 14. septembra, češ da do množičnega interniranja prebivalstva v Ljubljanski pokrajini sploh še ni prišlo (sic! – T. F.) in ga ne bo mogoče izvesti, dokler se korenito ne spremenijo razmere: da se sprejmejo pod streho znatne množice prebivalstva in da se prepreči nadaljnja kriza območja, če se te množice nadomestijo z italijanskim prebivalstvom. Zato se zavzema za nadaljevanje sedanjega interniranja, ki ga je treba razširiti na prebivalstvo ob prometnih poteh. (Arhiv IZDG, VK, f. 1a/II it., Roattovo pismo 08906, dne 10. 9. 1942, Robottijev odgovor 02/8757 op., dne 14. 9. 1942.) Pri tem je tudi ostalo.

¹ NAW, T-821, R-271, p. 47–49.

to, da odvijajo vijake na tračnicah in pragovih, to početje pa je takšne narave, da ga vozno osebje ne more odkriti ponoči, nagiba za ukinitvev nočnega prometa. Meni, da bi usmeril iz Zagreba proti nemški Sloveniji² del transportov goriva, ki se zdaj vozijo po progi Novo mesto–Ljubljana.

Eksc. Robotti nasprotuje ukinitvi nočnih vlakov, bodisi zato, ker ni mogoče upočasniti oskrbovalnega prometa dežele s tako dragocenim materialom, bodisi zato, ker gre za ugled.

Eksc. Grazioli je mnenja, da bi bilo dobro, če bi pred železniškimi transporti vozila derezina v funkciji predhodnice, s čimer bi se izognili neprijetnostim zaradi tega, ker ponoči ni mogoče opaziti majhnih prekinitev, ki lahko izzovejo iztirjenja velikih vlakov, kot se je pred kratkim zgodilo v Radohovi vasi.³ Eksc. Robotti se strinja s tem.

Razprava je pokazala, da povzroča največje skrbi pomanjkanje vlečnega materiala (lokomotiv), materiala, ki je v zadnjem času imel veliko škodo, ki zahteva dolgo časa za popravila. Dobave, ki jih zmore Domovina, so skromne. Eksc. Robotti vztraja, da se zadeva znova prikaže v Rimu in se prikaže vsa resnost zadeve na potovanju, ki ga morata eksc. Grazioli in inž. Rolla v bližnjih dneh opraviti v prestolnico. Eksc. Robotti je dejal, da je treba še bolj poskrbeti za varnost osebja na lokomotivah in mu zagotoviti, da bo brezskrbneje opravljalo delo, zato je pripravljen odstopiti del ščitov, ki jih je za druge namene že dobil od intendance.

Po tej točki je ing. Rolla zapustil sestanek.

2. Avtomobilski promet

Eksc. Grazioli sporoči, da je dobil zahtevo a. z. za zmanjšanje števila avtomobilov v prometu.

Eksc. Robotti vztraja pri potrebnosti in nujnosti takšnega ukrepa. Eksc. Grazioli pove, da bo dal proučiti zadevo z vso resnostjo in da bo o tem čimprej poročal.⁴

3. Prepustnice

Eksc. Robotti sporoči visokemu komisarju, da je opozoril kvesturo, naj znova prouči vprašanje prepustnic za Ljubljano in iz nje, to pa glede na dejstvo, da je bilo v zadnjem času ponarejenih veliko dokumentov in da se vodje in pomembni člani OF prosto gibljejo in prenašajo ukaze in propagandni material v tolpe, pri čemer očitno imajo prepustnice, katerih videz je v vsem brezhiben.

4. Oskrba enot

Eksc. Robotti prikaže visokemu komisarju potrebo, da se enote v akciji – ali tudi takrat, ko so na svojem sedežu – v primerih, ko imajo težave z dobavo mesa pri rednih dobaviteljih, lahko zatečejo k rekviziciji na kraju samem. V. k. se strinja s tem, vendar reče, da bo še sporočil, na podlagi kakšnih meril bi se spodobilo izvajati takšno oskrbovanje, da ne bi bila storjena pretirana škoda živinskemu staležu v pokrajini.

5. Sedež poveljstva divizije Isonzo v Novem mestu

V. k. sporoči, da ne more izgnati civilnega sodišča v Novem mestu, zato da bi se

² Misli na železnico Zagreb–Zidani Most–Ljubljana.

³ Misli najbrž na akcijo 1. bataljona Pohorskega odreda 2. grupe odredov, ki je skupaj z rezervnim bataljonom te grupe v noči na 27. maj 1942 na dveh mestih porušil železniško progo pri Radohovi vasi in Veliki Loki. Pri rušenju proge pri Radohovi vasi sta bataljona zaposlila okrog 450 delavcev, najbrž članov Narodne zaščite. (Zbornik NOV, VI/2, dok. 116, poročilo štaba 2. grupe odredov 28. 5. 1942.)

⁴ Glej dok. 86, op. 8.

preprečilo mešanje služb, nad čimer se je pritožilo poveljstvo divizije Isonzo. Vendar pa bo mogoče zmanjšati sitnosti s tem, da se bodo ločili vhodi, kar je mogoče izpeljati.

6. Propagandna dejavnost upornikov – Pritožbe civilistov

V. k. sporoči, da se mu zdi, da uporniki razvijajo dejavnost zbliževanja s civilnim prebivalstvom. Tako na primer naj bi v bližini Grosupljega neki partizanski poveljnik dal ustreliti političnega komisarja, ki je zatiral prebivalstvo s tem, da mu je nalagal vojaške davke. Prav tako naj bi živino, ki je bila zaplenjena na velikih posestvih, razdelili med male kmete, to pa s ciljem, da se pridobi njihova naklonjenost.⁵

Eksc. Grazioli potem omeni na nekaj neprijetnosti, ki naj bi se pripetile, ko je bila med vojaškimi akcijami oškodovana zasebna lastnina. General Orlando odvrne, da so se številne takšne obtožbe na rovaš vojske potem izkazale za neutemeljene, da je preiskava pokazala, da ni tako hudo; povedal je tudi, da je poskrbel za to, da bodo obtoženi obrekovanja vsi posamezniki, ki so opozarjali na škodo, ki v resnici ni bila storjena. Eksc. Robotti se strinja s tem, da je treba ostro zatreti vandalska dejanja, in pove, da je že izdal stroga navodila podrejenim poveljstvom.⁶

7. Politični položaj

Potem je bilo proučeno stališče katoliške stranke v okviru slovenskega političnega položaja. Razprava ni dala nič novega.

Katoliška stranka v tem trenutku daje možnost, da se izrabi razdor med domačim prebivalstvom, kar bi koristilo našim ciljem, toda trenutno se ni mogoče zanašati na aktivno sodelovanje te stranke v naš prid.⁷

⁵ Najbrž misli na izvajanje odloka izvršnega odbora OF o razlastitvi veleposestnikov okupatorske narodnosti in narodnih izdajalcev z dne 3. aprila 1942. Po tem odloku so organi ljudske oblasti zemljo, živino in inventar razdeljevali t. i. agrarnim upravičencem. Glej Ferenc: Ljudska oblast na Slovenskem, 1, str. 39–48 in 314–334.

⁶ Glej dok. 63, op. 8.

⁷ Karabinjerski stotnik Angelo d'Amato je 28. maja 1942 poročal načelniku štaba XI. armadnega zbora: »Po umoru profesorja Ehrlicha so mi izrecno potrdili, da se katoliki, Ehrlichovi člani in privrženci gibanja tega profesorja zbirajo v skupinah, da bi razpravljali o ustanovitvi akcijskih oddelkov, tudi oboroženih, za brezpogojno sodelovanje z italijanskimi oblastmi. Čez teden dni bom imel seznam oddelkov.« (Arhiv IZDG, f. 222 it., d'Amatovo poročilo 28. 5. 1942.)

Dok. 81

Poročilo visokega komisarja za Ljubljansko pokrajino 9. 6. 1942 o razmerah v pokrajini.¹

[KRALJEVINA ITALIJA]

[VISOKI KOMISARIAT ZA LJUBLJANSKO POKRAJINO]

ZASEBNO TAJNIŠTVO

9. junija 1942/XX

Zadeva: Politične, gospodarske in vojaške razmere.

MINISTRSTVU ZA NOTRANJE ZADEVE

Kabinet

RIM

POLITIČNE RAZMERE

Zmeda je zlasti v kmečki masi prebivalstva, ki je na sredini med dejavnostjo in pritiskom upornikov na eni strani in akcijo naše vojske na drugi strani.

Opozoriti je treba na propagandno akcijo, ki jo razvijajo »uporniki« med prebivalstvom središč, ki jih nadzorujejo, pri čemer se je zmanjšala nasilniška dejavnost, se spoštujejo osebe in lastnina, se pomaga samemu prebivalstvu.

Živina, ki je bila zaplenjena »Emoni« in nemškim veleposestnikom, je bila večinoma razdeljena med najrevnejše kmete.²

Predstavniki središč, ki so jih zasedli »uporniki«, še naprej prosijo za našo zaščito, vendar tudi prosijo, naj se preprečijo pokoli in aretacije ljudi.

S strani predstavnikov nekdanje klerikalne stranke se čedalje bolj poudarja zadržanost do nas. Duhovščina se še vedno dobro vede, razen zelo redkih izjem.

GOSPODARSKE RAZMERE

Pomanjkljivi nadzor velikega dela ozemlja pokrajine in omejitveni ukrepi, sprejeti v tistem delu, ki ga okupiramo, so pripomogli do ustavitve okoli dveh tretjin gospodarskih dejavnosti na ozemlju.

Položaj lahko postane zelo vznemirljiv, če se čimprej ne doseže oblast nad vsemi središči v pokrajini.

VOJAŠKE RAZMERE

Od 95 občinskih središč jih naše vojaške sile nadzorujejo zdaj samo 39.

Ta nadzor pa zadeva samo del omenjenih naseljenih središč in je pogosto omejen na obrambo vojašnic, ni posredovanja, kadar skupine »upornikov« pridejo v sam kraj.

V celoti je krajev 1936, od teh jih »uporniki« popolnoma nadzorujejo 1900.

Kar zadeva prebivalstvo, zajema naš nadzor nekaj več kot tretjino, če se upošteva veliko število prebivalstva v glavnem mestu, ki ga trdno držimo v rokah.

Površina ozemlja pokrajine, ki ga nadzorujemo, ne dosega 10 %.

Pomanjkljivo je čuvanje železniških prog. Medtem ko na odseku Postojna–Ljubljana poteka promet skoraj redno, pa sta skoraj pretrgani progi Ljubljana–Metlika in Grosuplje–Kočevje. Popolnoma pretrgana je proga Trebnje–Št. Janž.

Zelo številni so napadi in sabotažna dejanja, ki prav s svojo kvantiteto dokazuje-

¹ Arhiv IZDG, VK, f. 2/III it., tudi rokopis s črnolom; 3 l.

² Glej dok. 80, op. 5. Ko je izvršni odbor OF 3. aprila 1942 izdal odlok o razlastitvi tujih veleposestnikov in domačih izdajalcev za povračilo škode, povzročene po okupatorjih, je ta ukrep veljal tudi za italijansko družbo »Emona«. Izvršni odbor OF je 14. junija 1942 izdal še »odlok o dodeljevanju in upravljanju zemlje izseljenih Kočevjarjev na osvobojenem ozemlju«, s katerim je določil, da z zemljo izseljenih kočevskih Nemcev na osvobojenem slovenskem ozemlju razpolaga kot predstavnica slovenskega naroda Osvobodilna fronta slovenskega naroda; ona jo daje Slovencem v brezplačno uporabo, tudi tistim, ki so jo že prevzeli v obdelavo.

jo, kako pomanjkljiva je zgoraj omenjena budnost. Glej pregled, priloga št. 1, ki kaže obdobje od 1. do 7. t. m.³ Akcija enot je statična, borbenost pomanjkljiva. Nagnjenost k obrambi pasu okoli vojašnic in drugih obrambnih naprav.

Diviziji Macerata in alpskih lovec bi morali priti na ozemlje do 20. t. m.,⁴ po tem datumu pa bi se začelo čiščenje, obnavljanje posadk in nadzorovanje ozemlja.

Hrvaška meja je še vedno skoraj nezavarovana.

Po podatkih, ki jih imam, trdim da »uporniki« trenutno štejejo okoli pet tisoč mož, od katerih sta dve tretjini dobro oboroženi z lahkim avtomatskim orožjem in nekaj težkimi strojnimi, preostala tretjina pa je skoraj neoborožena.⁶

Še vedno so razdeljeni na majhne tolpe, ki pa se združijo, kadar gre za pomembnejšo akcijo.

Njihov način boja je tipičen za »gverilo« se pravi, da gre za akcije s presenečenjem in zasede. Njihova dejavnost je usmerjena posebej zoper železniške proge.

Število so povečale enote, ki so prišle s hrvaškega ozemlja,⁶ kakor tudi obvezno novačenje.

Razporeditev tolp je skoraj v celoti znana vojaškim oblastem in zdaj se ve za kraj, kjer je sedež glavnega poveljstva »partizanskih« enot, ki delujejo v tej pokrajini.

Razmere bodo urejene, kadar bodo naše enote krenile v ofenzivno gibanje.⁷

VISOKI KOMISAR
(Emilio Grazioli)

1 priloga⁸

³ Pregleda nisem našel v arhivih.

⁴ Glej dok. 75, op. 6 in 7.

⁵ Visoki komisar Grazioli je število partizanov v t. i. Ljubljanski pokrajini ocenjeval stvarneje kot nekatera vojaška poveljstva, ki so ga precenjevala. V pokrajini sta bili tisti čas 2. in 3. grupa odredov s Savinjskim in Pohorskim ter Notranjskim in Dolenjskim odredom, bil pa je tudi posebni 1. proletarski bataljon »Tone Tomšič«, skupno okoli 3100 partizanov v enotah, ne računajoč oddelkov Narodne zaščite, ki pa niso bili vsi oboroženi.

⁶ Takšnih enot takrat v Sloveniji ni bilo. Hrvaški partizani so takrat sodelovali s slovenskimi le v nekaterih akcijah (npr. pri napadu na Stari trg ob Kolpi, Osilnico itd.).

⁷ Poveljstvo karabinerjev XI. armadnega zbora je v svojem »poročilu o razpoloženju in morali čet in prebivalstva« za mesec maj 1942 (večino poročila je prepisalo iz poročila karabinerjev divizije sardinskih grenadirjev) navedlo tudi tole: »Razmere, ki so se začele ustvarjati v teh poslednjih tednih na zasedenem ozemlju, imamo lahko do neke mere za zelo zaskrbljivo, in to ne samo zaradi posledic, ki bi jih lahko imele za bližnjo prihodnost, temveč predvsem zaradi ugleda oboroženih sil, ki zaradi pobude nekaj stotin upornikov ni utrpel ravno majhne izgube. Vsi ukrepi maščevanja, ki so jih do sedaj izvedle oborožene sile, niso mogli ustaviti uporniške dejavnosti, ki je iz dneva v dan izrazitejša s sabotážami, zahrbtnimi umori Slovencev, osumljenih privrženosti Italijanom, in z zasedami proti vojakom. Umik mnogih posadk iz raznih krajev je pomagal dejavnosti partizanov, ki so lahko povsem nemoteno rekvirirali živež in razno blago v krajih in tudi mobilizirali, v mnogih primerih tudi nasilno, novince za uporniške vrste. Uporniki so nedvomno v umiku posadk videli stanje oslabelosti italijanskih sil in niso izpustili možnosti, da takšne razmere izkoristijo za svojo propagando. Dejstvo je, da so cele cone, več ali manj obširne, že v rokah upornikov, ki se, ne glede na neprestane očiščevalne operacije raznih oddelkov, le težko pustijo zapeti ali pa celo povzročijo precejšnje izgube napadalcem, ki se znajdejo v stanju očitne podrejenosti. Njo povzroča tudi trdota krajev, v katerih se vgnezdijo tolpe, in tudi dejstvo, da one vedno zasedejo vzvišene prehodne položaje, prek katerih morajo iti naši vojaki, da bi obkolili in napadli te tolpe.« Nato poroča o neugodnih izidih očiščevalnih operacij in razglablja, kako bi le z natančno preiskavo vsega območja in obnovitvijo mnogih postojank izboljšali neugodne razmere. Zato pa bi morale priti v Ljubljansko pokrajino več enot, zlasti iz Italije, kjer niso zaposlene. Na koncu poroča, da se zdi, da se na pobudo klerikalne stranke organizira »bela garda«, ki bi se lahko zelo dobro razvijala, če bi ji pomagale italijanske oblasti. (Arhiv IZDG, f. 206 it., mesečno poročilo pov. karab. XI. a. z., št. I/13, dne 7. 6. 1942.)

⁸ Glej op. 3.

Zapisnik s sestanka poveljnika XI. armadnega zbora na poveljstvu pehotne divizije sardinskih grenadirjev 13. 6. 1942.¹

ZAPISNIK S SESTANKA DNE 13. 6. 1942-XX

Sestanek se je začel ob 9. uri, navzoči so bili vsi častniki, ki so bili povabljeni nanj z listom 02/4896 z dne 6. junija t. l. in s poznejšim teleksom 01/5125.²

Sestanek je začel ekselencja poveljnik z dobrodoščico novo došlima divizijama Macerata in Alpski lovci,³ pri čemer je izrazil prepričanje, da nas bo njun znatni prispevek povedel do hitrega konca sedanjih razmer.

Potem je dejal, da je namen sestanka v tem, da se pregledajo razmere in potegnejo iz njih izkušnje, potrebni nauki za izboljšanje naših sposobnosti in našega vedenja.

Glede na težave vojne, ki jo bijemo – zaradi pasti, značilnosti ozemlja, na katerem poteka – je opozoril na vsa navodila, ki jih je že dal, da bi se premagale te težave in da bi se prilagodili razmeram. Vendar mora poudariti, da je miselnost enot kljub vsemu zaostala za naglim razvojem dogodkov.

Razpoloženje Slovencev do nas se je spremenilo, število tolp se povečuje in vse drznejše so, poveljujejo jim pogumni in odločni ljudje. Tej odločnosti pa se ni ustrezno prilagodila množica naših enot, in to kljub navodilom, zahtevam in vsej dejavnosti, ki jo je doslej razvijal v tej smeri.

Naši vojaki še vedno mislijo, da živijo v mirnem okolju, in tako zanemarjajo taktična pravila, da bi bilo to že smešno, če ne bi bilo tako hudo.

Izgube, ki so se zgrnile nad nas, so to miroljubno miselnost nenadoma spreobrnilo v vznemirljivo presojo dejstev. Včasih se vojskujejo neznansko lahkomišlno, včasih pa jih premagata živčnost in apokaliptično gledanje na dane razmere.

Navedel je primere takšne živčnosti in zaskrbljenega razpoloženja, ki sta se nenadoma pojavila po brezskrbnosti in pišmeuhovstvu (akcije v Žužemberku,⁴ Gabrovčecu,⁵ Mokronogu⁶ itd.).

¹ NAW, T-821, R-271, p. 214–238; R-214, p. 825–849; glej tudi dok. 83.

² Teh brzozjavk v naših arhivih nisem našel.

³ Glej dok. 75, op. 6 in 7.

⁴ Ko sta v drugi polovici maja 1942 tudi Dolenjski odred in 2. grupa odredov ustvarila svobodno ozemlje v osrednji in vzhodni Dolenjski, se je italijanska postojanka v Žužemberku znašla osamljena in obkoljena od 2. in 3. bataljona Zapadnodolenjskega odreda. Oskrbovali so jo lahko le z letali. Umaknili so jo šele 13. julija 1942, tik pred začetkom velike italijanske ofenzive.

⁵ Od 6. do 12. junija 1942 so bili ob zgornjem toku reke Krke nad Muljavo in Žužemberkom hudi boji med enotami 2. grupe odredov in enotami divizije »Isonzo«, v katerih je imela italijanska vojska občutne izgube. Dne 6. junija je 1. bataljon 24. polka prodiral na tovarnjakih od Žužemberka na zahod prek Zagradca proti Muljavi. Proti večeru je tovarnjake pri Gabrovčecu, južno od Muljave, napadel 3. bataljon Savinjskega odreda iz zasede na robu gozda. Vojaki so se vkopali ob cesti in se krčevito upirali do teme, ko je bataljon v naskoku zlomil njihov odpor, uničil tri tovarnjake in avtobus ter zelo poškodoval oklopnik. Padlo je 9 vojakov, 11 jih je bilo ranjenih, drugi so se razkropili po gozdu. Boji so bili še naslednje dni, ko je omenjeni bataljon dobil pomoč iz raznih postojank. Italijanske enote so po lastnih podatkih imele v njih skupno 18 mrtvih in 44 ranjenih, 2. grupa odredov pa 4 padle in 16 ranjenih. (Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem, str. 273–274.) Morda je udarec, ki ga je utrpel 1. bataljon 24. polka 6. junija 1942 spodbudil generala Robottija, da je na poveljstva raznih podrejenih enot še isti dan naslovil tale razglas o »boju proti upornikom«: »Široke akcije upornikov proti našim vojakom, proti prebivalcem, proti vlakom, proti miru in civilnemu življenju italijanske Slovenije nas ne bodo odtrgale od našega dela, četudi se ono

Naše enote trpijo zaradi tega nenadnega prehoda v razpoloženju, eno in drugo pa je bilo posledica zmotne presoje dejstev, tako da naposled delajo napake in pretirano presojujejo zmožnosti upornikov.

Če je res, da so uporniki ljudje, ki so pogumni in se znajo bojevati, pa je tudi res, da nas je več kot 40.000, se pravi, da pride en vojak na 8 Slovencev in da bo to razmerje kmalu en vojak na 5 prebivalcev; da imamo orožje in sredstva, katerih uporniki nimajo, izročilo v pogumu in zmagah. Torej ne sme in ne more biti pretiranih skrbi vpričo ljudi, ki ne sprejemajo boja, še manj pa ne more in ne sme biti vznemirljivih oblik v razpoloženju.

Vse to je gotovo posledica slabega taktičnega urjenja vojske, ki se je preveč navadila mirovati v posadkah, slabe učinkovitosti v delu poveljnikov. To dokazuje lahkotnost, s katero se strelja, ne da bi se zadelo, nočna posredovanja topništva na cilje, ki jih ne vidi, velikanska poraba streliva pred ljudmi, ki bežijo, ko nas zagledajo, ki pa streljajo malo in zadevajo dokaj dobro, iz svojih skrivališč.

Obsoja takšno graje vredno vedenje in opozarja, da se srčnost povečuje, če se manj strelja.

Vojska se mora spet zavedati pravih razmerij, mora se znebiti zanikrnosti in nemarnosti, ne sme pretirano ceniti sovražnika, čeprav je naše delo morda težje in hujše od vojskovanja na odprtem bojišču.

Ekscelenca poveljnik se je zadržal pri obsodbi dejstva, da vojska še ni dovolj izšolana za tak boj, da vse prepogosto pozablja, da je v vojni, da se ne zaveda sedanjih zahtev, da se ne prilagaja na metode boja, ki se jih moramo držati.

Vse preveč pripetljajev dokazuje, da vztrajamo v zmotni miselnosti in sistemih. Navedel je dogodek v Višnji Gori, kjer so uporniki nemoteno odnesli velike količine živeža, in to pred očmi številne in speče posadke, ki je v tem zoprnem dogodku dokazala vso svojo dobrodušnost in miroljubno psihologijo. Naravnost nesramna je drznost, s katero se zavrača urjenje (navedel je primer voda, ki je spremljal prevoz živeža iz Borovnice in ki je v zasedi imel velike izgube,⁷ to pa zato, ker ni upošteval pravil pohoda skozi gozd in ker je na evangeličen način ohranjal zastareli sistem iz mirnih časov.)

Opozoril je še na nedavni dogodek pri Lazcu⁸ in druge, ki kažejo na popolno

povečuje v trpkost in trajnost. Povejte svojim potrpežljivim, hrabrim vojakom, čmosrajčnikom, karabinerjem, financarjem in obmejnimi miličnikom, da poznam v vseh podrobnostih njihov delovni dan in njihovo delovno moč ter pogum, poznam njihovo često odpovedovanje ur počitka, poznam njihovo nenehno železno odgovarjanje na zasede komunistov v razmerju deset proti ena. Ko izražam svoje priznanje za njihovo dejavnost in samozatajevanje za ime Italije, za nadkriljevanje naše latinske rase, za naše maščevanje za naše padle, pa bodo ti komunistični morilci, ki niso nikoli napadli iz oči v oči, plačali vedno dvojno svoje zločine.« (Arhiv IZDG, f. 206/V it., Robottijev proglas, št. 02/4868 op., dne 6. 6. 1942.)

⁶ Drugi bataljon Dolenjskega odreda je v drugi polovici maja 1942 popolnoma obkolil sovražnikovo posadko (del 117. bataljona črnih srajc) v Mokronogu. Tam je partizanska četa s pomočjo Narodne zaščite iz Kalinove usnjarne v noči na 1. julij odpeljala celo zalogo usnja v vrednosti milijon lir. Karabinjerska in vojaška poveljstva so večkrat, vendar brez pravega učinka obravnavala položaj Mokronoga.

⁷ Najbrž misli na napad 3. čete 4. (Dolomitskega) bataljona Notranjskega odreda na italijanski vojaški oddelek pri Borovnici 10. junija 1942, ko je padlo 6 vojakov, med njimi častnik, eden pa je bil ranjen.

⁸ Najbrž misli na napad voda iz 2. čete 4. (Dolomitskega) bataljona Notranjskega odreda na 12-člansko vojaško patroljo, ki je spremljala prevoz hrane postojanki med Dražico in Borovnico in je padlo 5 vojakov. Po teh dogodkih je Robotti 12. junija izdal navodila, v katerih je zapisal: »Izkušnje enega leta v Sloveniji in žalostne izgube, ki smo jih utrpeli, bi morale končno naučiti tudi manj pozorne poveljnike, kakšna je klasična taktika zased, ki jo izvajajo uporniki.« Sodil je: »Taktiki upornikov se je treba upreti z bistrejšo, premetenejšo taktiko.

miselno razpuščenost, ki jo je treba odpraviti, kakor tudi na to, kako daleč smo še od urjenja, ki je potrebno za ta boj. Vojak se mora naučiti dobro uporabljati orožje in udariti po nasprotniku; kadar gre kakšna enota ven, mora vedeti dobro vse, kar mora početi.

Vedenje enot se presoja po nasprotnikovih izgubah.

Naši vojaki umirajo prezirajoč življenje, toda njihovemu velikodušnemu prelivanju krvi mora ustrezati boljša tehnika, ki mora biti takšna, da bodo prihranjena človeška življenja in da bo nasprotnik imel večje izgube. Pozval je torej vse poveljnike, naj razvijajo svoje delo v nakazani smeri, predvsem pa naj izpopolnjujejo urjenje enot, kajti naša naloga je varčevati z življenji naših vojakov za domovino in za končno zmago.

Njegova opozorila – ki jih je narekovala bolečina zaradi izgub – morajo biti skrb vseh poveljnikov vseh činov in zaradi tega ne smejo zatisniti očesa.

* * *

Ekscelenca poveljnik je pozval generala Orlanda, naj razvije teme urjenja, ki so predmet sestanka.

General Orlando je razložil naslednje:

K št. 1 uvoda v okrožnico 3 C je rečeno:

»VOJSKA JE V RESNIČNI VOJNI«

In trdim, da je mogoče dodati: in opraviti ima s težko vojno.

1) Težak je TEREN, na katerem smo poklicani delovati:

a) **njegova splošna sestava in oblika** sta nenaklonjeni našemu »manevru«, nasprotno pa sta vedno naklonjeni upornikom:

- kotlina: okoli Ljubljane;
- poldnevniška brazda: pri Logatcu, dolga od 40 do 50 km;
- vzporedniška brazda: pri Kočevju, dolga od 70 do 80 km;
- razgibana osrednja gorska gmota: pokrivajoča se »večinoma« s Krimom, Mokrcem in verigo Velike gore;
- vrsta vzpetin zunaj prometnih poti, ki tečejo čez omenjene brazde proti nemški in hrvaški meji.

Teren torej omogoča nasprotniku, da izrablja presenečenje, ko deluje iz osrednjega gorskega masiva ali z gorskih hrbtov proti cestnim ali železniškim zvezam ali v naseljene kraje, v katerih so naše posadke.

Nasprotniku tudi omogoča delovati z nemške in hrvaške meje, tako da se naglo izmakne akciji naših čet.

Naš operativni problem še povečuje obveznost, da varujemo dve različni prometni poti – železniško in cestno – zaradi česar moramo porazdeliti sile po širokem ozemlju.

b) **narava terena** je tudi naklonjena upornikom: gorske vzpetine, griči in razgibanost ozemlja, povezani z **gozdom**, so naklonjeni tistemu, ki pozna kraje, ki lahko računa na podporo domačega prebivalstva, tako da omogočajo dolgotrajno dejavnost nasprotniku, ki ne sprejema rednega boja, marveč se zateka h gverili, presenečenjem in zasadam.

Teren poleg tega ovira gibanje in razporeditev enot, tako da naša premoč v sredstvih ne pride do izraza; ovirano zračno in zemeljsko izvidništvo in zveze zmanjšujejo komandno akcijo; poleg tega je občutno manjša možnost streljanja spremljevalnih orožij in topništva.

[...] Upornikom se je treba upirati z uporniško akcijo.« (Arhiv IZDG, f. 658/III it., Robottijeva navodila 02/5171 op., 12. 6. 1942.)

Naš vojak – zvečine ravninski kmet – nima posebne priprave in naravne pripravljenosti za delovanje na takšnem terenu.

Če si hočemo zagotoviti uspeh, je potrebna **SPECIALIZACIJA**.

Toda če hočemo doseči specializacijo, moramo najprej **obvladati taktično doktrino**, kajti le tako je mogoče preiti brez improvizacije in z organskim stopnjevanjem do poznavanja **posebnih prilagoditev, ki jih zahtevata sovražnik in teren**.

Nisem hotel zamolčati težav – toda prav zato, ker takšne težave obstajajo, je potrebno:

a) **popolno poznavanje enih in drugih pravil delovanja.**

Uporabiti je treba vsak trenutek, izkoristiti je treba

- trenutke, v katerih je vojska zbrana zaradi kakršnekoli dejavnosti, tudi pri jedi;
- premore med službami;
- ure počitka v vojašnici;

skratka, ves tisti čas in vso tisto spretnost, ki ga sposobni in prepričani poveljniki utegnejo najti.

b) **globok občutek razumevanja s strani vseh poveljnikov in še posebej s strani nižjih poveljnikov.**

Vedno mora biti navzoča **velika odgovornost**, naložena vsakomur zaradi

- ugleda Italije, ki nam je zaupan in ki – vsakokrat, ko je napaden – poveča nasprotnikovo drznost;
- svete dolžnosti, da se prihranijo človeška življenja, ki nam jih je zaupala domovina.

c) **zavest in občutek odgovornosti poveljnikov na višji stopnji (polk in bataljon)** pri usmerjanju, izvajanju in nadzorovanju urjenja, ki – prav zato, ker izstopa iz rednih okvirov, na katere nas je navadilo urjenje v posadki (urniki, dopoldansko, popoldansko urjenje itd.) – zahteva zavzeto osebje, izvirne metode, smisel za organizacijo, animacijo in analizo snovi, dodatne dejavnosti.

Ekscelenca poveljnik močno priporoča, da se v vsakem trenutku pobija pacifistična miselnost vojakov, njihova lahkomiselnost in površnost.

Nedvomno bo to stalo veliko truda med enimi in drugimi zaradi **povsem izjemnega značaja dejavnosti, ki jo zahtevam**, toda brez takšne volje, ki presega meje naravnega, bo vsak trud jalov.

Takšna dejavnost zahteva **DELOVNO METODO**.

Tokrat hočem obravnavati potrebo po **metodi**, da bi tudi poveljniki na višjem položaju (polka in bataljona) prevzeli enako »metodo«, izredno praktično za usmerjanje, discipliniranje in nadzorovanje zgoraj omenjene dejavnosti, kakor tudi za to, da se doseže njena **največja storilnost**.

Povedal bom,

I. Kako se bojuje naš sovražnik, kakšne so njegove možnosti in njegovi načini vojskovanja.

II. Kako se moramo vesti, da bomo kos tej posebni obliki vojne.

III. Potem bom omenil poudarke, potegnjene iz operativnih dogodkov. Namen tega ni jalova kritika, saj se iz posledic naših številnih napak lahko marsičesa naučimo. Tako se bo še bolj napela vzmet naše zavesti, našega občutka za dolžnost in vojaško čast, to pa zato, da se prepreči ponavljanje napak.

Ne bom tako površen kot prej, kajti vem, da bodo moja zapažanja enako prizadela tistega, ki bo začutil, da je delal napake.

Naša vojna je prišla do točke, ko **prizanesljivost in strpnost nista več dovoljeni**. Sleherni šibkost bi bila neodpustljiva napaka.

I. SOVRAŽNIK

Osrednje jedro nasprotnikovih sil sestavljajo častniki, podčastniki in vojaki nekdanje jugoslovanske vojske in tuji agenti, katerim se je pridružila gruča izobražencev, delavcev, študentov, brezposelnežev, hudodelcev in bojujočih komunistov.

Politična usmeritev je torej drugačna od starega sovraštva tega ljudstva zoper Italijo in fašizem.

To osrednje jedro je novačilo in še novači – včasih s prisilo – kmete in prebivalce gorskih vasi; zdaj jih mrzlično uri in sestavlja iz njih številne tolpe, ki so razkropljene na več točkah, in to predvsem iz nastanitvenih potreb.

Osebna oborožitev je na splošno zadostna – veliko puškomitraljezov – malo pa je streliva.

Navodila za urjenje in delovanje – v naši posesti – so racionalna in govorijo o pametni psihologiji in trdnem tehničnem in taktičnem znanju.

Rad bi prebral in ilustriral **taktične norme** partizanske skupine s Korduna in Banije:

(priloga št. 1)⁹

Ob tej priložnosti je prav, da se ta prikaz urjenja dopolni s priporočili, ki jih je dal ekscelenca poveljnik armadnega zbora z listom 02/2520 z dne 10. aprila, s čimer so bila natančno določena **merila delovanja svobodnih strelcev Osvobodilne fronte**.¹⁰

Rad ponovim besede, s katerimi je ekscelenca sklenil svojo okrožnico:

»Naj se razmišlja, naj se uči, naj se vztraja in naj se sovraži. Naj se sovraži, kakor ti razbojniki sovražijo nas.«

Vojna je strast in volja. Strast in volja, ki ju moramo dati v našo vojno, morata biti še hujski zaradi sovraštva do ljudi brez družin, brez vesti, brez najosnovnejše človečnosti v njihovi neusmiljeni razbojniški dejavnosti.

Iz tistega, kar sem razložil, je jasno, da so uporniki usmerjeni v poseben način urjenja, ki mora pripeljati do racionalnejšega in donosnejšega delovanja, zagnanega urjenja, kajti pripravljati je treba številne nove privržence.

Tej dejavnosti se pridružuje skupinsko delo, usmerjeno k sestavljanju racionalno povezanih enot, in logistično delo, usmerjeno v zbiranje živeža, zaradi katerega so uporniške tolpe bolj učinkovite in s tem sposobnejše.

Najnovejše novice govorijo o tem, da se nekaj vojaških poveljnikov iz nekdanje jugoslovanske vojske usmerja proti Sloveniji, da bi organizirali tolpe.¹¹

Torej moramo biti prepričani, da gre za tekmo, ki bo določila, kdo bo prvi pridobil pred nasprotnikom prednost na posebnem taktičnem področju.

Torej stisnimo zobe in okrepimo voljo, kajti **moramo** jih prekositi na njihovem

⁹ Te priloge ni na mikrofilmu.

¹⁰ Poveljstvo 2. armade je 3. aprila 1942 poslalo poveljstvom podrejenih armadnih zborov prevod članka Edvarda Kardelja »Iz obrambe v napad«, ki je bil objavljen v 3. številki Dela, septembra 1941. (Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, 1, dok. 32.) Ko ga je poveljstvo XI. armadnega zbora 10. aprila 1942 poslalo poveljstvom divizij in graničarjev, je v obsežnem, 3 strani dolgem spremnem pismu dalo nekatera navodila za bojevanje proti partizanom. Glede na odlomek iz članka, ki govori, da morajo biti partizani in prebivalstvo tesno povezani in da je treba izkoreniniti vohune, sovražnikove agente itd., je Robotti pripomnil: »To potrjuje, da vsakega živega Slovenca lahko smatramo ‚vsaj za simpatizerja‘ partizanov in da je treba zavreči vsako lažno usmiljenje vsakokrat, ko sumimo, da prebivalci molčijo o tistem, kar vedo in na kakršen koli način pomagajo partizanom.« Na koncu je še povedal: »Sklenem: naj se naklepa, naj se proučuje, naj se vztraja in naj se sovraži. Naj se sovraži bolj kot ti razbojniki sovražijo nas. Uspehi, ki smo jih dosegli do sedaj, so zadovoljivi. Treba je priti bolj daleč in za vselej zlomiti gibanje neke stranke, ki se hrani s sovraštvom, s prostaškim ubijanjem, z zelo podlimi in zelo nizkimi akcijami.« (Arhiv IZDG, f. 158/III it., pismi pov. 2. armade, št. 6456 tajno, dne 3. 4. 1942 in pov. XI. a. z., št. 02/2520 op., dne 10. 4. 1942.)

¹¹ Ne vem, od kod generalu Orlandu ta novica, ki ni bila resnična.

področju in na njihovem terenu, doseči moramo, da bomo zoper gverilo postavili gverilo, zasedo zoper zasedo, in čeprav nam nočejo gledati v oči in se bojevati, nam bo premoč v orožju in disciplini omogočila, da jih bomo premagali tudi v tistem načinu vojskovanja, ki ga imajo rajši.

Spregovorimo natančneje o nekaterih merilih, čeprav so nekatera med njimi že bila tema priporočil in proučevanj.

I) Prevoz z avtomobili:

Kljub hudim lekcijam se nam to še ni posrečilo. Prevoz mora biti omejen le na tiste, ki jih terjajo logistične zahteve, kadar je popolnoma gotovo, da je varnost zajamčena. Bolje je korakati peš in zunaj cest.

V drugih razmerah je treba črtati celo premike logističnega značaja – uporniki so vsepovsod in iz vsakega kraja, celo takšnega v bližini naseljenih središč, lahko pride potuhnjen napad.

II) Operativni ukazi

Ukazi, ki se nanašajo na določeno akcijo, niso nič drugega kot **postavljanje začetnega problema**.

Poveljnik, ki je zadolžen za operacijo, mora razviti in rešiti operativni problem na kraju samem, glede na naključni položaj, ki se nenehno spreminja zaradi velike gibčnosti in načina boja banditov.

Potem ko se na začetku postavi povelje z določenimi operativnimi smernicami, se morajo na položaju spreminjati tako povelje kot operativne smernice; lahko se tudi obrne problem in akcije oboroženih sil.

Edino vodilo mora biti samo in vedno **cilj**, da se doseže »**nasprotnikov položaj, ne glede na to, kje se nahaja**« (ali vsaj položaj najnevarnejše tolpe).

III) Operativne akcije niso časovno omejene.

Nihajo lahko od enega dneva do enega tedna ali več; edini element za določitev »časa« je dosega »cilja«: uničenje tolpe, ki obstajajo v tisti coni.

IV) Načini boja banditov in njihove možnosti, da napadejo tam, kjer jih najmanj pričakujemo, nalagajo poveljniku v operaciji strogo spoštovanje naslednjih potreb:

a) zaradi neogibnih prostorskih zahtev in topografskih značilnosti terena lahko predstavlja povelje tisto plat, ki je še posebej občutljiva za nasprotnikov napad.

To so občutljive točke med operacijo. Zato bo pogosto dobila odločilen pomen sestava **trdnih obrambnih bokov**.

b) zaradi velike gibčnosti banditov bo očiščevalna akcija v neki coni uspešna edinole, če:

– bo del celotnih sil naredil **zaporo**, da bi onemogočil beg tolpe, kolikor je to le mogoče,

– bo drugi del sil izvedel pravo čiščenje.

Enote, ki stojijo, ne smejo veljati za enote v **statičnem položaju**, odtrgane od celotne operacije. Položaj lahko zahteva, da so prav te enote namenjene premikom zaradi naglega posredovanja proti cilju.

Zato mora poveljnik imeti takšne enote za prav tako pomembne kot tiste, ki so v očiščevalni akciji, z njimi mora imeti tesno in nenehno zvezo, če pa je premalo obveščen, mora doseči, da bo dobival nenehna pojasnila o razmerah.

c) Enotam **nikoli in iz nobenega razloga** ni dovoljeno gibanje brez najstrožjih **varnostnih ukrepov**: bodisi da prodirajo, se umikajo ali se premeščajo iz kateregakoli razloga. Ta nepreklicna potreba je toliko močnejša, ko je treba zaradi končnih operacij ali iz drugih razlogov zapustiti zasedene položaje.

Dobro je znano – tudi tistim, ki tega nočejo vedeti – da banditi izrabljajo te okoliščine, da prizadenejo največje izgube, in to z redkim avtomatskim orožjem, razporejenim po široki fronti, delujoč od zadaj in z bokov.

Izgube človeških življenj, ki so jih povzročile takšne napake, obležijo na vesti tistega, ki ni ukrepal v skladu z osnovnimi nauki naše doktrine in v skladu s kar vsiljivimi priporočili na to temo.

Ob tej priložnosti pozivam k premisleku o okrožnici 02/3108 poveljstva armadnega zbora z dne 23. aprila t. l. o zadevi »varnostni ukrepi«, ki sem jih izdal, pri čemer sem odločno ukazal, da se morajo prebrati in pojasniti pred vojaki.¹² (Priloga št. 4)¹³

d) Toda enote odhajajo s sedeža brez predpisane **zaloge** streliva in živeža, s čimer se zagotovi – kot sem že rekel – nenehnost operacij v dolgem času.

Ne sme se pozabiti na sredstva zveze, rakete, pionirska sredstva, sanitetni material, zemljevide, kompase itd.

Enote v posadki morajo **biti vedno pripravljene** na premik ob prvem znamenju in morajo vedno imeti predvideno za sleherno priložnost vse tisto, s čimer se je mogoče preživljati in bojevati.

Improvizacija nikoli ne zagotavlja uspeha.

Vedno je dobro, če se na kraju samem poskrbi za domače »vodnike« – (bolje je, če sta dva, ki nista v stiku, da je mogoče nadzorovati indikacije) – to pa zaradi zapletenega terena, različne toponomastike in zastarelosti številnih topografskih kart.

e) Taktični smisel in stvarna presoja terena glede na razpoložljive sile:

V očiščevalne akcije – zlasti, če je potrjena navzočnost nasprotnika – **nikoli ne smejo enote, ki so v napadu na preširoki fronti**, ki ni v sorazmerju s silami in ki škodi razporeditvi enot v globino zaradi morebitne podpore.

Pri zapori pa je fronta lahko širša, vendar le takrat, kadar so posamezni odseki neprebojni bodisi zaradi materialne navzočnosti enot ali zaradi kontrolne zapore z avtomatskim orožjem.

Ekscelenca poveljnik je grajal miselnost, s katero so včasih pripravljene in izpeljane očiščevalne akcije, in v tej zvezi zahteva, da se ravna po navodilih, ki jih je izdal. Meni, da so številne izgube posledica slabo preračunane priprave sil: preveliki so presledki, skozi katere se uporniki izmuznejo, ali pa napadajo iz zasede in s presenečenjem.

f) V tistih srečnih okoliščinah, ko se posreči stik z jedrom upornikov, je akcija z ognjem, ki jo izvajamo z avtomatskim orožjem, minometi ali katerikoli drugim sredstvom, lahko samo uvod v zaključno akcijo pohoda, ki nam edinole lahko omogoči, da se polastimo tistega, kar je za bandite najbolj dragoceno – orožja – in da resnično lahko ocenimo izgube, ki smo jim jih povzročili.

Vse prepogosto akciji z ognjem ne sledi premik. In uporniki se umaknejo in odnesejo s seboj padle in vse orožje, nam pa preostane le prepričanje – ki je pogosto lahko le utvarno – da smo jim prizadeli velike izgube.

Če mislite, da so naše izgube v katerikoli okoliščini posledice prvega udara in skoraj vedno prvega presenečenja, kajti nikoli ni bilo izgub, če so enote delovale zares odločno in napadalno, pravim zares napadalno, ker je šlo za hitre premike, potem je očitno, da je treba uporabljati brezpogojno tak sistem.

Rad navajam primer voda iz 1. grenadirskega bataljona, ki je sicer ugotovil, da

¹² General Robotti je 23. aprila 1942 poslal poveljnikom divizij in graničarjev navodila za »varnostne ukrepe«, ki imajo tale začetni stavek: »V temni vojni, ki jo vodimo, zaslužijo prednostno uporabo tale merila: Čim bolj povečati neranljivost čet, da bi tem bolj zmanjšali število izgub.« V navodilih je posebej opozoril na varovanje tajnosti, sprejetje vseh možnih varnostnih ukrepov, z gorečo vztrajnostjo in izkoriščanjem vsakega možnega trenutka dovršiti usposabljanje vsakega vojaka in častnika. (NAW, T-821, R-214, navodila pov. XI. a. z., št. 02/3108 op., dne 23. 4. 1942, p. 894–897.) Ta navodila je Robotti izdal po sestanku v Trebnjem 20. aprila 1942 popoldne. Glej dok. 67.

¹³ Glej vir pri op. 12.

ima nasprotnik velikansko premoč, vendar ga je odločno napadel in v teku planil nadenj z bombami v rokah. Za začetnimi izgubami ni imel nobenih dodatnih izgub, zato pa se je polastil 2 puškomitraljezov, 1 puške, veliko streliva in 3 banditskih trupel.¹⁴

Treba je spodbujati zagrizenost pri poveljnikih enot, siliti jih je treba v agresivni boj, ki je po izgubah manj nevaren, to spodbujanje pa mora izhajati iz prepričanja in odločnega dejanja, ki ne dopušča obotavljanja med poveljniki bataljonov.

g) Uporniki imajo največ uspeha – zlasti kar zadeva naše izgube, ki so včasih zelo hude – z zasedami in razdelitvijo na majhna jedra, lahka in gibčna, oborožena z avtomatskim orožjem, ki se pomaknejo na zadnji in bočni del naših enot, zlasti med njihovim vračanjem iz končane operacije.

Takšnim akcijam se je mogoče postaviti po robu edinole tako, da se proti zasedi borimo z zasedo.

Naše enote, kot so sestavljene, so preveč okorne, da bi v takšnih akcijah zanesljivo dosegle uspeh.

Samostojni polki in bataljoni sestavljajo **najgibnejše** enote. Ne da bi izvajali sistemske inovacije, je mogoče povečati in izbirati na primer izvidniške vode, to pa na povsem prostovoljni podlagi, jih oborožiti z avtomatskimi puškami, s kakšnim puškomitraljezom in veliko ročnih bomb.

Prav posebna previdnost je potrebna pri izbiri mož po telesnih in duševnih merilih.

Predvsem so potrebne največja premetenost, odločnost, največja odsotnost predsodkov, osebna hrabrost, ki meji na drznost, velika telesna zdržljivost, gibčnost in prožnost, ostra nagnjenost k navdušenju, zmožnost, da se navduši nad lastnim poslanstvom.

Skratka, gre za zanesljive, pripravljene, odločne može, sposobne največje drznosti.

Pred poveljniki se pojavljata dve nalogi izrednega pomena, kajti od njiju bo odvisna možnost, da prevladamo in naglo zadušimo uporniško gverilo.

1) Zavzet, pameten, zanesljiv izbor mož.

Izbora mora opraviti osebno poveljnik s pomočjo častnika, ki že ima vse omenjene lastnosti in ki bo lahko poveljnik enote, temu pa morata pomagati eden ali dva podčastnika, ki imata iste lastnosti.

2) Specializacija enote z izključno praktičnim urjenjem, zamišljenim in tekočim po natančnem programu, ki mora upoštevati:

- a) vsa operativna okolja: gozd, planjavo, kritje, naselja, vodne tokove, razgiban in neprehoden teren;
- b) vse spretnosti, da se izogne odkritju: urjenje v zaznavanju dogovorjenih kretenj, ki morajo zamenjati povelja (sploh se ne sme govoriti); razporejanje in zavarovanje orožja in opreme; povezovanje obutve, da se prepreči tudi najmanjši šum med gibanjem; navajanje na dolgotrajno negibnost; navajanje na gledanje v temi; navajanje na razločevanje šumov in ugotavljanje izvora zvokov, na prisluškovanje z ušesom pri tleh;
- c) popolno poznavanje vseh orientacijskih sredstev: kompasa, branja zemljevidov itd.;
- d) telesno urjenje z značilnostmi prvakov: predvsem skrbeti za tek, hiter tek,

¹⁴ Misli najbrž na spopad pri Štalcerjih 28. aprila 1942, o katerem je tale podatek v operacijskem biltenu poveljstva XI. armadnega zbora 29. aprila 1942: »Včeraj ob 12. uri je imel vod prvega [polka] grenadirjev, ki je spremljal stražarje telefonskega voda, spopad pri Štalcerjih (100.000 ZI-BS, list Novo mesto) s skupino oboroženih upornikov, [zaplenil] tri puškomitraljeze. En grenadir laže ranjen.« (Arhiv VZI, it. arh., šk. 474, dok. 37/5-1.)

skoje, preskakovanje in za vse tiste vaje, ki povečujejo spretnost in polet posameznika.

Tako sestavljene in z zavzetostjo in samozavestjo izurjene enote nam bodo omogočile najbolj nepričakovane uspehe, kajti nevtralizirale bodo edini element, v katerem imajo uporniki prednost: zasedo, ki je dobro pripravljena ter odločno in premeteno izpeljana.

Jasno je, da se potem, ko takšna specializacija ni več potrebna, vrnemo v naraven sistem, pri čemer imamo prednost, da smo temeljito izdelali in okrepiли urjenje elementov, ki morajo absolutno prevzeti najhujše in najbolj zapletene naloge.

Ekscelenca zagotavlja, da bo potrdil sleherno dobronamerno pobudo, ki bo prišla v tej smeri.

V) Primerno se mi zdi vztrajati, da je dobro imeti izurjene policijske pse, ki lahko v gostem gozdu zavohajo sovražnika (ki je pogosto potuhnjen nekaj metrov od nas) in iščejo sled.

Poveljstvo a. z. je zahtevalo posebno izurjene pse, medtem pa lahko tudi zaplenjeni psi, ki jih ima osebje, pripeljejo do pomembnih rezultatov.

VI. Nadzorovanje železnice.

Železniške zveze, ki so temeljni element za manever in življenje vojske in so zanesljivo sredstvo zveze, so za bandite nevarnost številka ena.

Imajo jih za glavni cilj, nad katerim se besno znašajo.

Njihovo trmasto vztrajanje pri prekinitvah prog in onemogočanju ali preprečevanju popravil je odločno vplivalo na to, da je prišlo do občutnih zamud pri dovažanju novih enot na to ozemlje.

Prekinjanje železniških prog v obliki nastavljanja min, odvijanja vijakov na tračnicah ali uničevanja naprav ni nič novega. Z obdobji večje ali manjše aktivnosti segajo približno v začetek naše okupacije.

Toda prve čase je bila navzočnost skoraj vseh min odkrita takoj, tako da jih je bilo mogoče naglo odstraniti, ali pa je bila prekinitev že izpeljana, vendar odkrita, še preden je vlak pripeljal mimo, tako da ga je bilo še mogoče ustaviti in se izogniti bolečim posledicam iztirjenja, zdaj pa takšne preventivne akcije ni več v skoraj nobenem primeru.

Ekscelenca opozarja, da se je dejavnost upornikov okrepila v premem sorazmerju z večjo popustljivostjo vojske.

Vojska, ki je določena za varovanje železnic, po navadi podnevi redno opravlja službo.

Ponoči ne stopi iz barak.

Nekatere prekinitve, ki so zahtevale od upornikov dolge ure dela, kažejo, da se naše osebje sploh ni zganilo in da nadzorne službe sploh ni bilo.

Ekscelenca obsoja takšno zanikrnost in odreja, da se izrečejo najstrožje kazni, tudi ustrelitev, zoper tiste, ki opuščajo nadzorno službo.

Res je, da se je zdaj dejavnost razbojnikov povečala, prav tako pa je tudi res, da se je povečala skrb za zaščito železnic, kar se kaže tako v številu kot v enotah.

Predvsem

- 1) se je povečala sila, določena za vsak odsek železniške proge, ki jo je treba varovati;
- 2) razni odseki so zbrani pod nadzorstvom višjih častnikov, ki so zvečine poveljniki, od katerih so enote organsko odvisne;
- 3) stražarska mesta ob progih so razporejena tako, da predstavljajo pravcate utrdbe;
- 4) v pomembnejših središčih so pripravljene oklepni vlaki, da prihitijo na pomoč napadenim enotam;

- 5) zlasti v tistih primerih, ko gre za velike premike vojske, so bile na nevralgličnih točkah železniških zvez postavljene posebne enote, neodvisne od tistih, ki jim je zaupana neposredna zaščita proge, samo da bi lahko hitro prihitele v okrepitev slednjih.

Višji častniki, ki so določeni za nadzor določenega odseka železniške proge, morajo usmerjati, zasledovati in nadzorovati početje podrejenih enot, kajti

- a) patrolje morajo biti tolikšne, da morajo zagotavljati varnost med gibanjem; morajo biti okrepljene, kadar razmere to zahtevajo;
- b) medtem ko en ali dva moža ne smeta imeti druge naloge, kot da nadzorujeta in pregledujeta tire, naprave, železniške prehode, pa morajo drugi možje s poudarjenimi varnostnimi ukrepi skrbeti za to, da ne bo presenečenj, in navdajati z mirom tiste, ki nadzorujejo učinkovitost proge;
- c) inšpekcije morajo biti pogostne, izvajati jih morajo častniki v spremstvu močnih patrolj, ki morajo tudi poskrbeti za čimvečje varnostne ukrepe;
- d) voditi je treba register inšpekcij, ki jih mora določiti in strogo nadzorovati častnik, odgovoren za razne odseke proge.

Odveč je dodajati, da bo osebje, določeno za nadzorovanje – in še posebej poveljnik, pod čigar pristojnostjo je odsek proge – odgovorno za prekinitev.

Pregledali smo, na kakšen način se bojuje naš sovražnik, kakšno tehniko in kakšne značilnosti ima.

Opisali in osvetlili smo merila in tako znova opozorili nanje, se pravi merila, po katerih se je treba ravnati v tej posebni vojni.

VII. Obrambna organizacija posadk:

- glede nje so bila izdana natančna navodila: pojasnjena in potrjena s pisnimi sporočili, razložena na vseh sestankih, nadzorovana na krajih samih, ko se je od primera do primera kazalo na popravke, izboljšave, nujne dopolnitve.
- Dana je bila možnost pridobivanja materiala, nabora delovne sile, koriščenja vseh sredstev poleg zahtev po materialu in mimo predvidene preskrbe poveljstva inženirstva.
- Mnogo se je storilo, vendar si dobro zapomnimo, da obrambne naprave niso nikoli končane; gre za trajno, krepko in strastno dejavnost, ki mora vedno računati na zelo varne prvine obrambe.

Rad bi natanko označil dve točki glede na novo okrožnico ekscelence višjega poveljnika čet za Slovenijo in Dalmacijo, ki je sledila njegovemu dolgemu potovanju, na katerem je obiskoval posadke:

- 1) Organizacija posadk ne ustreza pasivnemu namenu, temveč teži samo k zagotovitvi dobre obrambe z **najnujnejšimi silami** (določenimi enkrat za vselej), da bi bilo na voljo za akcijo čimveč sil.
- 2) Obrambna organizacija posadk mora biti prava in čista kot so obmejna utrjena mesta, in to: izdelani in nenehno ažurirani morajo biti tile dokumenti:
 - a) obrambni načrt,
 - b) organizacija topniškega obstreljevanja in ustrezná dokumentacija,
 - c) program za izpopolnitev in izboljšanje (tudi z zunanjšega vidika) raznih prvin obrambne organizacije.

Za njihovo natančno in ažurirano sestavo odgovarja osebno poveljnik postojanke ali posadke.

Zdaj bom omenil poudarke, ki so jih dale višje oblasti in jaz med nekaterimi operacijami zoper upornike, to pa zato, da bi vpričo odgovornosti, ki se neogibno pridružuje storjenim napakam, dobili svarilo, da ne zapademo v iste napake.

1) Nekatere operacije so – kljub jasnosti in natančnosti ukazov, ki so jih določili – včasih dobile videz sprehoda proti cilju, sem ter tja je počil kakšen puškin strel proti redkim uporniškim jedrom, ki ščitijo tolpo, kadar ni v akciji, potem pa se je akcija nehala, vojska se je vrnila domov, pojedla menažo in počivala v barakah ali vojašnicah, kdaj pa kdaj jo je med potjo nazaj nadlegovalo nekaj drznih sovražnikovih jeder.

To ne le da ni vojna, marveč priča o nerazumevanju dela, ki se tu vsiljuje.

2) Napredovanje kolone ali posameznih kolon poteka brez taktičnih pravil, ki jih nujno zahtevajo najosnovnejši poklicni pojmi o trenutnih razmerah, o terenu, na katerem se deluje.

V akcijah, v katerih so prodiranje jasno, naravnost preveč jasno, opredeljevala pravila in teren, so cele čete tako rekoč čisto skupaj hodile, se ustavljale, imele izgube, korakale po cesti na popolni ravnini, tako da so jih zanesljivo videli sovražnikovi opazovalci na gričih, pri čemer je bilo mogoče (seveda z nekaj več telesnega truda, vendar popolnoma varno) ne le prihraniti izgube, temveč poskušati obkoliti sovražnika. Obkolitev se je potem izpeljala, ko je akcija to zahtevala, vendar pod streljanjem sovražnikovih mitraljezov in celo sovražnikovih pušk. Torej bi bilo mogoče razviti prodiranje na manj nevaren in bolj pameten način, upoštevajoč cilje, ki so bili določeni.

3) Ko se pride na cilj (ali na tisto, kar bi lahko veljalo za ciljni položaj), se misli, da je naloga končana, čeprav se je po razvoju akcije jasno videlo, da se more in mora nadaljevati v mejah možnosti (in v tistem trenutku v takih časovnih in prostorskih mejah, da je to ne le poveljnikova možnost, ampak tudi dolžnost).

4) In potem pot nazaj... vojne ni več... mir je... Vse je tako, kakor da ne bi bilo nobene nevarnosti več, kakor da neoprijemljivi nasprotnik, ki smo ga pregnali med napredovanjem, ne bi s prejšnjimi spopadi že dokazal, da je ne le zagrizen in spreten pri zasledovanju, marveč tudi spreten v postavljanju zased na – zanj – najprikladnejših krajih, skozi katere mora iti vojska. Največje izgube, včasih **edine** izgube, smo imeli na takih poteh nazaj...

5) Postopki za očiščevalne akcije so bili podani z natančnim, jasnim in podrobним ukazom z grafično ilustracijo.

Ukaz: in zato niso dovoljena odstopanja. Vendar se včasih izvajajo pohodi in očiščevalne akcije brez zavzetosti, s pretiranimi nalogami za angažirane sile, ne da bi se poskrbelo za zaščito, kjer je to potrebno, brez tiste kontinuitete v zvezi, ki je neogibna za pravilno akcijo vojske.

In tako se upornikom posreči pobegniti iz našega prijema, se premakniti na položaje za nami ali ob naših bokih, ali pa nas čakajo, ko se vračamo.

Tedaj je vse naše delo zaman.

Ekscelenca poveljnik amadnega zbora nam je posredoval sodbo, ki jo imajo o nas slovenski kmetje (ki so surovina za tolpe):

»Italijani hodijo po cestah in ne naredijo niti koraka, ne da bi se videli, partizani so pa v gozdovih.«

»Italijani gredo naprej, potem pa se hitro vrnejo nazaj.« (Ali pa se vrnejo, ko še ni pravi čas za to.)

Po teh opazkah je očitno, da včasih trenutku in dobri volji vojakov ne ustreza poveljniška akcija kakšnega poveljnika.

Zaradi izgube ugleda, ki je posledica takih ugotovitev, tega ne bom več trpel.

Kdor ni na svojem položaju, ne more naprej.

Vsaka strpnost bi bila zločinska.

6) Pasivno vedenje enot (omenil bom na splošno tudi dejstva, ki so se zgodila zunaj mojega ozemlja):

a) v posadki, sestavljeni iz financarjev, karabinjerjev, poveljstva bataljona T M in čete T M, nameščenih v zgradbi nekaj sto metrov od vasi, je tolpa neko noč lahko kot popoln gospodar zasedla vas, se polastila velikih količin živeža in izvajala povračilne ukrepe.¹⁵

Zdaj teče stroga preiskava, ki naj ugotovi kazensko in disciplinsko odgovornost. Zadeva je tako klavarno preprosta, da se vzdržujem slehernega pojasnila.

Zadeva ima vse značilnosti šale, kajti izkazalo se je, da je bilo ob določeni uri zbranih na vaškem trgu nekaj sto upornikov, tako da bi bilo dovolj z avtomatskim orožjem streljati v množico in bi bila predrznost kaznovana z nekaj deset življenj.

Bodo sankcije in krivci bodo neusmiljeno kaznovani; toda še vedno bo kaznovana zavestna odgovornost, ki je hujša od kakršnekoli obsodbe.

b) V nekem kraju ob železniški progi so razbojniki lahko tako razdejali progo, da so bila potrebna dolgotrajna in velika dela, ne da bi jih kdo napadel in zmotil sredi rušilnega početja, čeprav je v tisti coni nameščena enota imela močno strelno orožje.

Nasprotno pa je bilo doslej že jasno dokazano, da zadošča nekaj dobro namerjenih strelav z minometom, da se razbojniki odvrnejo od tega, da iz skrivališč streljajo na delavce in enote, ki jih varujejo.

Ali je mogoče, da ni bilo častnika, ki bi zbral toliko poguma, da bi sestavil krepko patroljo, oboroženo z dvema minometoma, da bi se približal coni, v kateri so delovali razbojniki, in da bi jih zasul s točo granat?

Vsaj to bi bilo mogoče storiti v takšnih okoliščinah.

e) Takšne besede so že oguljene fraze:

– »obkoljeni smo« – kadar z več koncev počijo strelji (a še vedno samo za to, da bi se vojaki nadlegovali). Toda ali se zavedate, da smo naredili takšne obrambne sisteme, da imajo posadke tolikšno avtonomijo zaradi streliva in živeža, da imajo na voljo tolikšne sile, da je napad ali obkolitev pravzaprav najsrečnejši dogodek, ki nas more doleteti, saj nam bo naposled dovolil, da razbojnikom pogledamo v obraz, da jih zgrabimo, da jih pokosimo z našim avtomatskim orožjem?

Večini častnikov manjka tista potrebna vedrina, ki je bistvena dota vojaka pred nastopom in nepredvidenimi dejanji vojne.

Toda te vedrine manjka, ker primanjkuje vzgojne akcije za poveljnike na višjih činih.

Kruh naše znanosti se deli z majhnimi grižljaji v vsakdanjih stikih z enotami, v obliki nasvetov, grajanja, spodbujanja in postavljanja zgledov.

Učeno govorjenje in razpravljanje o okrožnicah, ki prihajajo od zgoraj, nič ne zaleže. Vsak častnik, vsak podčastnik mora vsak dan slišati glas svojega poveljnika, vendar ne samo zato, da bi poslušal očitke ali bil kaznovan, marveč zato, da popravi napake, ki jih je naredil v raznih okoliščinah, da dobi nasvet, kako naj stopi na pravo pot, predvsem pa, da dobi podporo v trdni volji, da se poboljša, da se izpopolni, da postane zanesljivo in učinkovito orodje sodelovanja.

Poveljniki z višjimi čini naj se zavedajo, da bosta vsa njihova domiselnost in poznavanje doktrine zaman, če nimajo zaupanja in razumevanja tistih, ki morajo premakniti in pognati vojni stroj, katerega vzvode imajo v rokah.

7) RAZMETAVANJE STRELIVA

Preveč se strelja – zlasti ponoči – ne da bi se merilo, in s pičlimi izidi. Tega so

¹⁵ Dva bataljona Savinjskega odreda 2. grupe odredov sta s pomočjo Narodne zaščite in aktivistov OF 3. junija 1942 izvedla zelo odmevno akcijo v Višnji Gori, ko sta z več kot sto vpreznimi vozovi odpeljala iz skladišča občinskega prehranjevalnega urada 15 ton moke in 2 toni drugih živil, hkrati pa razdejala občinski urad, šolo in stanovanje okupatorjevih častnikov. (Arhiv IZDG, f. 239a it.; izjava obč. taj. Ignaca Nadraha; Radko Polič: Čudežna pomlad, str. 112–115.)

neposredno krivi nižji častniki in podčastniki. Vedno se čuti obžalovanja vredna občutljivost.

V tej zvezi moram tudi povedati, da poveljniki odsekov ali posadk pogosto ne obvestijo višjega poveljstva o akcijah s streljanjem in – na splošno – o dogodkih na svojem območju.

Zgodilo se je na primer, da je bilo v Ljubljani slišati strele, vendar pa poveljniki odsekov niso izpeljali temeljite preiskave, da bi ugotovili dejstva in o tem nemudoma poročali.

To je stvar občutka za odgovornost in občutljivost. Še vedno se ne pripisuje pravega pomena temu, kako pomembno je za naglo posredovanje, če si hitro obveščeni.

8) TAJNOST

Še naprej se govori tako lahkomišelnost, da je to že zločinsko. Včasih gre za bedasto bahanje človeka, ki zna vse, to pa pride na uho dobro poučenemu.

Nikoli se ne pomisli, kako daljnosežna je lahko novica, ki jo prestreže eno izmed tisočerihi ušes sovražnika, ki nas obdaja, kjer živimo, kjer delamo, kjer se sprehajamo.

Ekscelenca pravi, da sovražnik nadzoruje vse telefone. Zaseda, ki je bila nastavljena gen. Oxiliu in v kateri so izgubili življenje major Piccinati in drugi vojaki, je bila mogoča zaradi neprevidnega telefonskega pogovora med Zagrebom in Ljubljano, ko je šlo za razdelitev prostorov v spalnem vagonu.¹⁶

Kadar se ima občutek, da se premiki vojske, priprave na veliko, ne bodo dali prikriti pred nasprotnikom, naj se prevzame sistem, ki sem ga pogosto predlagal, se pravi, naj se pripravijo lažne novice, v katerih naj bodo sporočeni drugačni cilji od resničnih.

Uporabljajo naj se osnovne zvižace in potegavščine: na primer po izhodu iz vojašnice naj se koraka v drugo smer od tiste, ki vodi na kraj akcije, šele potem pa naj se gre na določeno pot.

9) MAJHNE POSADKE

Dovolj je že predlogov za opuščanje majhnih posadk. Položaj vseh je bil skrbno proučen in najbolj osamljene so bile že ukinjene – tiste, ki so preostale, so potrebne in so uvod v našo obnovljeno ofenzivo.

Naj karabinjerji in financarji ne prebivajo ločeno v eni in isti posadki, marveč naj se združijo ali poskrbijo za združitev v nevarnih primerih in ostanejo skupaj do prihoda okrepitev, ki bodo vedno prišle, kajti preostale majhne posadke so vse po vrsti v bližini večjih posadk.

Majhne posadke naj ne živijo kot krt pod zemljo. Premišljeno in previdno naj pošiljajo okoli »patrulje«, naj okoliških območij ne prepuščajo samovoljni maloštevilnih drznih sovražnih elementov; vedno je čas, da se patrolja umakne v zaščiti vnaprej pripravljenega in predvidenega ognja.

Namerno pasivno vedenje je vedno sinonim poraza.

Majhne posadke – čeprav so močno napadene – naj se branijo zagrizeno in odločno (streliva, živeža in vode ne more in ne sme manjkati). Nasprotnik si ni nikoli upal napasti s hladnim orožjem in premagati nobene naše posadke, ki je odločno dala vedeti, da se bo upirala.

Ekscelenca navaja za zgled sijajno vedenje posadke v Starem trgu, kjer se je kakšnih sto mož upiralo cela dva dneva in je odbilo sovražnika, po številu petkrat močnejšega, in mu zadalo hude izgube.¹⁷

¹⁶ Glej dok. 61, op. 3.

¹⁷ Partizani Kočevskega in Belokranjskega bataljona so s pomočjo partizanov iz 3. bataljona hrvaškega Primorsko-goranskega odreda 1. junija 1942 napadli postojanko Stari trg ob

Ko gre za obrambo napadenih tovarišev, naj se »pohiti v ogenj« previdno in premišljeno, tako da se pride na položaj in se ne pade v past, ko pa se pride na položaj, naj se napade z vso odločnostjo. Vsaka pasivnost, vsaka negotovost, vsaka slabost je sramotna in bo za vedno sramotno ožigosana.

10) SKLADIŠČA ŽIVEŽA ZA CIVILNO PREBIVALSTVO

Vsak poveljnik posadke naj se pri civilnih oblasteh pouči, kje in kolikšne so rezerve živil. Poskrbi naj, da bodo varne pred vdori in pod zaščito naših sil. To vprašanje ni samo moralno, marveč po svojem bistvu vojaško, kajti če tega ne bi storili, bi bilo isto, kot če bi za nasprotnika organizirali poverjeniško službo.

Prav tako skrbno in previdno morata biti izpeljana rekvizicija in zbiranje poljskih pridelkov, živine in krme v krajih, nad katerimi je treba izvajati represalije.

11) TATVINE IN ZLORABE

Obdaja nas sovražno okolje in nasprotnikova propaganda širi novice, da naši vojaki kradejo in ropajo. To je skoraj vedno laž – vedno povečana – včasih pa žal ustreza resničnim prekrškom. Krivci so bili vedno neusmiljeno ovadeni.

Toda ovadba ni važna, ker nas ne rešuje pred obrekovanjem in izgubo ugleda.

Potrebna je preventivna in represivna akcija brez lažne občutljivosti, kajti takšno ravnanje dobi pomen pajdaštva. Še posebej je treba nadzorovati posameznike, ki so zaradi poprejšnjih dejanj zmožni takšnih dejanj; odgovornost je treba vedno naprtiti podčastnikom.

Zvišenost rase in omike se utrjuje s poštenjem v delu in s korektnostjo v akciji.

Kdor ne čuti tega odločnega imperativa, mora biti postavljen v položaj, v katerem ne bo mogel s svojimi dejanji osramotiti množice.

Na koncu razlage gen. Orlanda je ekscelenca poveljnik naredil povzetek,¹⁸ rekoč, da je do sestanka prišlo na njegovo željo, da se opozori na resničnost, poglobljen pa je bil z vprašanji, ki jih narekuje trenutek, da bi vsi stopili na pravo pot: naš vojak je najboljši; gre za to, da se njegova miselnost prilagodi danim okoliščinam, da se izuri za posebno obliko vojne, ki jo bojujemo, da bi pokazal večjo pripravljenost in spretnost v uporabi orožja.

Kolpi, v kateri je bila stotnija obmejne milice (72 mož), vod financarjev (35 mož) in karabinjerska postaja (6 mož). Partizani so že prodrli v postojanko, vendar se je ta kljub izgubi 10 padlih in 10 ranjenih obdržala, ker jo je rešilo posredovanje okupatorjevih enot iz sosednjih postojank v Beli krajini. (Arhiv IZDG, f. 660/IV it., poročilo stotnika Giuseppeja Frigolija 2. 6. 1942; f. 558/III it. in 660/IV it., poročilo poveljstva kraljeve finančne straže za Ljubljansko pokrajino, 362 taj. 16. 6. 1942; NAW, T-821, R-60, poročilo pov. 4. mob. obmejne legije, 4891/IV/6-b, 4. 6. 1942; arhiv IZDG, f. 144 it., Cassanegovo poročilo 2. 6. 1942; Radko Polič: Belokranjski odred. Ljubljana 1975, str. 146–151.)

¹⁸ Glej dok. 83.

Dok. 83

Zapisnik s sestanka poveljnika XI. armadnega zbora na poveljstvu divizije sardinskih grenadirjev 13. 6. 1942.¹

ZAPISNIK S POROČANJA, KI GA JE IMEL EKSCLENCIA ZA POVELJNIKE
DIVIZIJ ALI NAČELNIKE ŠTABOV DNE 13. JUNIJA 1942

- Navzoči: – poveljnik divizije Granatieri di Sardegna
– poveljnik divizije Cacciatori delle Alpi
– poveljnik graničarjev
– načelnik štaba XI. a.z.
– načelnik štaba divizije Macerata

Zadeve, ki sem jih sklenil obravnavati danes, je večinoma že obdelal gen. Orlando med svojo poprejšnjo razlago;² ne bom se ponavljal, razen da bom poudaril tisto, kar je najpomembnejše.

Srž tega sestanka je, da je treba poudariti pomen operativnih ukrepov, ki bodo slej ko prej sprejeti in ki se bodo ravnali po že veljavnih splošnih navodilih, njihov cilj pa bo enkrat za vselej pregnati bolezni, ki dajejo tiste oddelke, ki naj bi poskrbeli za zdravljenje.

Resnica je takšna: naša vojska se ne bojuje oziroma se slabo bojuje; če bi si še naprej delali ustvaro, bi bilo to jalovo in nevarno početje. Množica je malo vredna, to pa ravno v razmerah, kakršne so sedanje, v katerih prevladujejo spretnost, pogum in pobuda posameznika; izgube junaško prenašamo, kar je sicer v čistem smislu pohvale vredno, praktično pa nima nobenega pomena.

Treba se je bolje bojevati: obstajajo mladi poveljniki, ki so pretirano vznemirjeni, kakor tudi obstajajo poveljniki s srednjimi čini, ki ne znajo voditi. Pri tej točki sem še natančnejši: če so ti poveljniki vredni svojega čina in položaja, naj ostanejo, v nasprotnem primeru pa jih je treba razrešiti dolžnosti.

Pred nedavnim se je bataljon divizije Isonzo razglasil za **izgubljenega**, ko je v neki akciji imel skupaj 7 mrtvih in 13 ranjenih.³ Velike besede – obkoljeni, oblegani, izgubljeni – ne prihajajo od vojakov, ampak od poveljnikov, to pa je hudo.

S prihodom novih divizij⁴ se število bojevnikov povečuje: torej imamo silo. Od poveljnikov divizij zahtevam, da skrbijo za popolno izurjenost, da zagotovijo enotam nujno potrebno zagrizenost, tako da je v popolnosti in čimprej mogoče izpeljati operacije v velikem slogu, ki se jih nadejam.

Potrebujemo mobilne in manevrske sposobne enote in to naj bo večja skrb od skrbi za število: obstajajo posadke s 500 možmi, ki jih skrbi, da se ne bodo mogle upirati; navaditi se morajo upirati s 100 in manevrirati s 400 možmi.

Poleg tega obstaja pretirana težnja, da se precenjuje akcija upornikov; zadeva se lahko prikaže tudi takole: kjer je bila **akcija** z naše strani, so uporniki izginili.

Razmere so se v celoti poslabšale; prej majhne skupine upornikov (30 do 40 mož) so postale številčno večje in močnejše tolpe.

Zato je treba:

- brezhibno izuriti in izboljšati dobre ljudi, najboljše, ki jih imamo na voljo;

¹ NAW, T-821, R-271, p. 210–213.

² Glej dok. 82.

³ Glej dok. 82, op. 5.

⁴ Glej dok. 75, op. 7 in 8.

- skrbeti predvsem za tehnično urjenje v uporabi orožja, kajti po neki najnovejši nesreči sem spoznal, da je takšnega urjenja premalo in da orožje preveč počiva;
 - znati streljati in **znati udariti**; ne strelja se premalo, ampak **preveč**. Izpeljejo naj se tečaji za častnike, da bodo potem znali poučevati;
 - ne pretiravati z zahtevami po posredovanju topništva in letalstva, kar je največkrat sad zmotne presoje razmer;
 - prilagoditi psihologijo in tehniko novim razmeram;
 - poglobljeno delati in tudi s stališča sankcij naj se ve, da smo v vojni.
- In naposled opozarjam, da je premalo vojak, ki se da ubiti: potrebujemo može, ki se upirajo in se bojujejo.

* * *

Z nedavnimi ukrepi so prišli pod našo oblast teritorialni karabinjerji, agenti javne varnosti, financarji itd.;⁵ gre za ljudi z dobro voljo, ki so doumeli položaj in ki so v bistvu zadovoljni, da so nam podrejeni, ker so se v veliki meri razbremenili prvotnih obveznosti: vztrajam, da jih je treba izuriti in vzeti v roke.

* * *

Varnostna služba na železnici se mora opravljati resneje; absolutno potrebno je okrepiti močno nadzorstvo, kajti če bi bilo učinkovito, uporniki ne bi mogli izvajati prekinitev; te so takšne, da so posledica dveh ali treh ur dela in majhne skupine ljudi.

Ponoči se čuti težnja, da bi se vojaki umaknili na varno, manjka aktivnega nadzora, in to ne samo s strani teritorialnih bataljonov.

Inšpektor za zaščito železnic⁶ mi je poročal o tem in potrdil je, da je sedanja služba tako po razporeditvi sil kot po oborožitvi zadostna; vendar je potrebna večja budnost ponoči.

Bolezen je ozdravljiva: častniki naj okrepijo inšpekcije in nadzor; če je treba, naj se na kraju samem izrečejo svarilne kazni.

* * *

Glavna tema sestanka, ponavljam, zadeva bližnje operacije, za katere je bil sestavljen program; prosim, da se pregleda, da se pravočasno preženejo morebitni dvomi.

Z [divizijo] Macerata bom, upam, zmanjšal ozemlje, ki je pod pristojnostjo [divizij] Isonzo in grenadirjev, s tem bo zasedba gostejša, povečalo se bo število posad, te se bodo okrepile, kar se v resnici kaže s postopnim zatiranjem uporniških tolp.

Če bo treba, se bodo sestavile nove posadke s karabinjerji, financarji itd., vendar naj se upošteva, naj posadke nimajo manj kot 40–50 mož, ki morajo biti skupaj, organizirani v »lokalni utrdbi«, čeprav so iz različnih rodov; glede osnovne službe morajo biti vedno podrejeni tisti posadki, ki je najbližja.

[Diviziji] Macerata in Isonzo bosta izvajali predvsem posadne akcije v majhnem radiju. Grenadirji bodo delovali v širšem krogu in v sodelovanju z alpskimi lovci.

Divizija alpskih lovcev bo glavno jedro manevrske mase; imela bo poudarjen premični značaj, pri čemer bo za nepremične ljudi imela samo tiste, ki so neogibno potrebni za varnost nastanitvenih naprav.⁷

⁵ Glej dok. 78, op. 3.

⁶ Inšpektor za varstvo železnic v XI. armadnem zboru je bil poveljnik topništva general Clemente Primieri.

⁷ To je že osnovna zamisel uporabe velikih enot v veliki italijanski ofenzivi poleti in jeseni 1942, za katero je poveljnik 2. armade, general Roatta že 8. junija 1942 izdal ustrezna navodila

Naposled opozarjam:

– Vrhovno poveljstvo je izdalo drakonska navodila glede režima: v bistvu lahko delamo, kar hočemo, paziti moramo le na formo v odnosih s političnimi oblastmi. Zato prosim poveljnike divizij, naj še prej, kot se polastijo položaja, dajo predloge v zvezi z glavnimi pooblastili: zapiranje cestnega in železniškega prometa, zmanjševanje vlakov, interniranje prebivalstva itd.

– Če iz očitnih razlogov ni mogoče ohraniti popolne skrivnosti o prihodu novih sil, prosim za največjo zadržanost glede datuma začetka operacij.

– Poveljniki divizij naj mi takoj pošljejo program operacij, v katerem morata biti vrstni red in nujnost operacij, ki jih bom jaz uskladal v okviru celotne akcije.

Ničesar drugega ne bom dodajal razen tega, da je treba delati z železno roko in železno voljo; razmere v Sloveniji načenjajo moralo enot, ki so potrebne ponovne ostrine in živahnosti; urjenje in kadrovanje bosta pripomogla, da jih bomo imeli popolnoma v rokah in da bodo takšne, da bodo kos sleherni oviri.

Dok. 84

Zapisnik s sestanka poveljnika XI. armadnega zbora z visokim komisarjem za Ljubljansko pokrajino 14. 6. 1942.¹

SESTANEK PRI VISOKEM KOMISARJU 14. JUNIJA 1942-XX

Navzoči:

- ekscelenca Emilio Grazioli, visoki komisar
- ekscelenca Mario Robotti, poveljnik a. z.
- general Orlando
- načelnik štaba polk. Gallo
- načelnik kabineta visokega komisarja
- kvestor
- načelnik štaba p. d. Granatieri

Dne 14. junija 1942/XX ob 17.30 uri so se na visokem komisariatu zbrali ekscelenca Grazioli, visoki komisar; ekscelenca Robotti, poveljnik a. z.; general Orlando; načelnik štaba polk. Gallo; načelnik kabineta visokega komisarja; kvestor; načelnik štaba divizije Granatieri.

Ekscelenca Robotti je dal v branje navodila višjega poveljstva oboroženih sil za Slovenijo in Dalmacijo,² vendar samo tisti del, ki zadeva visokega komisarja, torej ne čisto vojaškega in operativnega dela dokumenta.

(NAW, T-821, R-62, navodila pov. 2. armade 12.600 op. dne 8. 6. 1942; glej Zbornik NOV, VI/3, dok. 144; fotokopije glej v: Giuseppe Piemontese: Ventinove mesi di occupazione italiana nella Provincia di Lubiana. Considerazioni e documenti, Lubiana 1946, priloga VIII.), general Robotti pa je po njih že začel sestavljati osnovni program. Glej dok. 87.

¹ NAW, T-821, R-271, p. 183–189 in 239–244; arhiv IZDG, f. 662/I it.

² Poveljnik 2. armade general Mario Roatta je 8. junija 1942 poslal poveljstvu XI. armadnega zbora navodila za t. i. ureditev razmer v Sloveniji. (glej dok. 83, op. 7.) V šestih poglavjih so odredila najrazličnejše ukrepe. V poglavju o »ukrepih splošne narave« je Roatta kot najpomembnejšo nalogo odredil »zatreji osrednjo vodilno organizacijo prevratnega ali kakršnega koli protitalijanskega gibanja in njegova obrobna gibalna središča«, za kar so potrebne

Posebej:

a) Interniranje civilnega prebivalstva:

V. k. prikaže, kako je bilo v Rimu opozorjeno na težave, da bi v domovini sploh mogli sprejeti veliko množico internaciji namenjenih oseb, saj za to niso predvidena koncentracijska taborišča.³ Torej je sprejetje ukrepa, ki so ga predlagale vojaške oblasti, povezano z rešitvijo vprašanja s strani osrednje oblasti.

b) Izpraznitev ozemlja v širini 1–2 km na obeh straneh železniških prog:

Eksc. Robotti je sporočil, da se bo ta ukrep izvajal po trezni presoji, in to na podlagi predlogov poveljnikov divizij. Toda ne glede na izpraznitev ali ne vsega ozemlja ali dela ozemlja se mi zdi potrebno, da se v omenjeni coni med policijsko uro prepove promet, in to ne samo s sankcijami, predvidenimi za tiste, ki kršijo policijsko uro (večje globe in kazni, kadar je prekršek hujši); in zahteval, da se izdela ustrezen ukaz, ki naj določa, da se »nemudoma ustrelji, kdor se med policijsko uro zaloti, da hodi en kilometer od železniške proge na eni ali drugi strani«. V. k. je sporočil, da bo izdal ustrezen ukaz, katerega osnutek bo prej poslal a. z.⁴

c) Množične aretacije študentov, izobražencev, brezposelnih:

Ekscelencja Robotti pojasni, kako je izvajanje tega ukrepa, ki zahteva tako sočasnost izvajanja kot skrbno poprejšnjo organizacijo, ovira zaradi zapoznelega prihoda divizije alpskih lovcev in obveznosti, ki bremenijo a. z. zaradi tega, ker mora varovati zelo ogroženi železniški promet. Pomanjkanje vojske torej zavira naglo izvajanje te skupne akcije. Ta premor naj se izkoristi za pripravo organizacije. V. k. sestavlja seznam študentov, ki ga bo dal na voljo vojaškim oblastem.

Na namig ekscelence Robottija, da osebe iz omenjenih skupin sestavljajo znaten vir za novačenje tolpa, je visoki komisar sporočil, da mu je poslanik Pietromarchi v Rimu⁵ izjavil, da je organizacija tolpa v Sloveniji, izhajajočih iz Hrvaške, stvar **Gestapa in hrvaških oblasti**. Bajе o tem že teče diplomatska akcija. Vsekakor se razume, da se bo ukrep začel izvajati, brž ko bodo zadostne sile za to, da se na hiter način izpeljejo veliki policijski ukrepi, v katere bo sodila aretacija zgoraj omenjenih oseb.

d) Zaščitno izseljevanje ogroženih Slovencev

Doslej sprejeta rešitev (preseljevanje je bilo organizacijsko zaupano pokrajinskemu vodstvu fašistične stranke, ki sprejema občasne sporazume z nekaterimi pokra-

preiskave, internacije, ustrelitev talcev, množični izgoni prebivalstva, odtegnitev preskrbe prebivalstva, odvzem moških čevljev prebivalstvu (razen enega para), ukinitvev krajevnih potniških vlakov in prepoved uporabe tranzitnih vlakov za civilno prebivalstvo, popolna ukinitvev avtobusnega prometa in voženj z zasebnimi avtomobili (celó odvzem motornih vozil), ukinitvev javnih predstav, zapora kavarn in gostiln itd. Navodila so tudi zahtevala pospeševanje razdora med različnimi političnimi smermi v sovražnem taboru, hujskanje Slovencev proti Slovencem. Posebni poglavji so navodila posvečala zaščiti železnic in strogim ukrepom zoper napadalce ter zapori slovensko-hrvaške meje. V poglavju o posadkah je Roatta opozarjal na večjo strnjenost posadk, potrebo po priključitvi manjših posadk k večjim in delovanju posadk na območjih med postojankami. Posebni poglavji so navodila posvetila prihodnji veliki ofenzivi XI. armadnega zbora. Poleg taktičnih zadev so navajala tudi enote, ki jih bo ta armadni zbor dobil zanjo. Te enote mu je že navedel na sestanku 23. maja 1942 (glej dok. 74). Ta navodila so bila temeljni dokument, po katerem je general Robotti sredi junija začel načrtovati svojo veliko ofenzivo (glej dok. 87).

³ Glej dok. 79.

⁴ Visoki komisar Grazioli in general Robotti sta 20. junija 1942 razglasila »prepoved kroženja na ozemlju v širini enega kilometra ob železniških progah«. V razglasu sta zagrozila, da bodo varnostni organi ponoči streljali brez poprejšnjega opozorila. (Slovenec 23. 6. 1942.)

⁵ Luca Pietromarchi je bil visok funkcionar v italijanskem zunanjem ministrstvu z nazivom poslanik. Obravnaval je tudi vprašanja, ki so se tikala t. i. NDH.

jinjskimi vodstvi v kraljevini)⁶ je zastala zaradi težave za nastanitev teh oseb v Italiji, kajti njih število presega predvidevanja. V. k. sporoča, da je tukajšnjemu pokrajinskemu vodstvu svetoval, naj se poveže z vsemi pokrajinskimi vodstvi (in ne samo z nekaterimi) s ciljem, da se povečajo sedanje možnosti. Kvestor poroča, da po ministrskem odloku ni mogoče nikogar spustiti na ozemlje južno od črte Rim–Pesca-
ra, vsekakor pa bi bili rezultati precejšnji, če bi samo izrabili možnosti severno od te črte. Skratka, pričakuje se rezultat novih sporazumov pokrajinskega vodstva.

e) Omejitve v prometu:

Ukinitev krajevnih potniških vlakov, prepoved slovenskemu prebivalstvu, da uporabljata tranzitne vlake, ukinitve avtobusne službe, zaplomba vseh civilnih avtomobilov, prepoved premeščanja civilistov iz kraja v kraj so ukrepi, kot pravi visoki komisar, ki bi popolnoma ustavili gospodarsko življenje v pokrajini.

Ekscelenca Robotti se strinja s takšnim mnenjem in sporoči, da bodo z izjemo umika civilnih avtomobilov, ki se bo takoj izpeljal,⁷ vse druge ukrepe sprejeli glede na tisto, kar bo sklenjeno v zvezi z vojaškimi operacijami.⁸

Izvedba zgoraj omenjenih ukrepov bo torej izhajala iz omejitev v času in prostoru. V. k. predlaga, da se avtobusne zveze z Gorico in Trstom ne ukinejo, marveč naj veljajo za tranzitni promet po pokrajini, omeji pa naj se uporaba samo na italijanske državljane. Ekskc. Robotti reče, da bo predlog še proučil.

f) Represalije nad talci in naselji:

Ekskc. Robotti sporoča, da se bo glede tega držal bodisi določb odloka, ki določa represalije,⁹ bodisi določb iz okrožnice 3 C o akcijah nad naselji.¹⁰ Slednje se izvajajo in se bodo izvajale po trezni presoji tam, kjer vojaška akcija zares naleti na obstoj okoliščin, ki dovoljujejo izvajanje ukrepa.

g) Politični razdor v nasprotnem taboru. Obramba vasi s strani krajevnih ljudi – sestavljanje krajevnih protikomunističnih oddelkov:

Ekskc. Robotti sporoča, da je zadeva, o kateri se je že razpravljalo z v. k. ob več priložnostih,¹¹ zdaj v proučevanju. Rešitev zadnjih dveh zadev¹² bo upoštevala resnič-

⁶ Glej dok. 46, op. 15.

⁷ General Roatta je 13. junija 1942 z brzozavko poveljstvu XI. armadnega zbora naročil: »Prosim, odredite, da bo v Ljubljani prepovedan promet z vsemi civilnimi motornimi vozili, vključno s taksiji. Te avtomobile je treba rekvirirati za vojaške potrebe.« (Arhiv IZDG, f. 662/ I it., Roattova brzozavka, št. 12893, dne 13. 6. 1942, glej dok. 86, op. 8).

⁸ Glej dok. 90, op. 2.

⁹ Glej dok. 68, op. 5.

¹⁰ V okrožnici 3 C poveljstva 2. armade z dne 1. marca 1942 (glej dok. 64, op. 3) glede tega beremo:

»a) Z izjemo primera, predvidenega pod c) II. poglavja prvega dela [»c) Izdana bo odredba, po kateri so prebivalci hiš v bližini kraja, kjer so bila izvršena sabotažna dejanja na železniških progah, cestnih objektih, telefonskih linijah in zalogah vojaškega materiala, soodgovorni za ta dejanja. Če v 48 urah ne bodo odkriti odgovorni storilci, bodo omenjeni prebivalci internirani, živina jim bo zaplenjena, njihove hiše pa porušene.« – Op. T. F.], bodo porušene naslednje zgradbe: – zgradbe iz katerih so streljali na naše čete; – zgradbe, v katerih so našli zaloge orožja, streliva in razstreliva; – stanovanja, ki so nedvomno in občeznano pripadala poglavarjem upornikov.

b) Vasi bodo v celoti porušene le v primeru, da se je vse prebivalstvo ali njega večji del dejansko boril proti našim četam iz notranjosti vasi in v operacijah, ki se vrše v danem trenutku.«

Nadaljnji del tega poglavja navaja pogoje za uporabo teh ukrepov (uničenje celih vasi lahko ukaže le poveljnik armadnega zbora itd.). (Zbornik NOV, VI/2, dok. 145.)

¹¹ Glej dok. 70, op. 6.

¹² Morda misli na spomenice ljudi iz slovenskega protirevolucionarnega tabora za ustanavljanje oboroženih oddelkov in njihovo vključevanje v boj proti narodnoosvobodilnemu gibanju.

ne razmere in politične posledice ukrepov. Nastala bo nevarnost, vendar se je treba spopasti s tem, če se hoče priti do česa pozitivnega. Če poskus ne bo uspel, nič ne de.

h) Propaganda:

To vprašanje po svojem bistvu zadeva v. k., ki meni, da sprejetje vseh predvidenih ukrepov zelo otežkoča propagandno akcijo, usmerjeno k temu, da bi pritegnila k nam del prebivalstva. Vendar se bo skušalo konkretizirati zadevni program.

i) Pošiljanje živeža v vasi:

S ciljem, da se prepreči pošiljanje živeža v vasi, ki niso pod nadzorstvom vojaških oblasti,¹³ eksc. Robotti prosi visokega komisarja, naj poskrbi, da se od časa do časa zaprosijo vojaške oblasti za dovoljenje za pošiljke.

V. k. se je strinjal s tem.

l) Zaplemba obutve:

V. k. je zahteval, da se pouči podrobno o tem, kaj si želijo vojaške oblasti. Sporoča, da je usnje že blokirano in da je ilegalna trgovina omejena na majhne količine zanemarljivega obsega. Vsekakor si pridržuje pravice, da glede tega izda ukrepe.¹⁴

Takšno spomenico je 1. aprila 1942 izročil duhovnik dr. Lambert Ehrlich (glej dok. 77, op. 14), junija 1942 tudi novi ljubljanski župan Leon Rupnik.

¹³ Ko je začelo na zahodnem delu Dolenjske in na Notranjskem nastajati partizansko svobodno ozemlje, je visoki komisar Grazioli 8. maja prepovedal okrajnim glavarjem pošiljati hrano v občine in kraje, ki jih ne nadzirajo italijanske oblasti in kjer delujejo partizani. O tem je takoj obvestil poveljstvo XI. armadnega zbora in čez tri dni tudi notranje ministrstvo v Rimu. (Arhiv IZDG, VK, f. 16/I it., Graziolijevo naročilo 796/17, dne 8. 5. 1942.)

General Robotti je 11. junija zahteval, naj bi tiste uslužbenke, ki morajo službeno čez ljubljanske bloke v pokrajino, opremili z ustreznimi dokumenti, ki bi izkazovali tudi izvor blaga in njegov namen. Predlagal je tudi, da bi prepoved pošiljanja hrane v občine ali kraje, ki jih nadzirajo partizani, razširili tudi na kraje, v katerih ni močnih italijanskih posadk, in da bi hrano, ki so jo že poslali vanje, odpeljali. Prosil je tudi, naj bi Grazioli naročil vodstvu pokrajinskega prehranjevalnega zavoda »Prevod«, da bi se pred pošiljanjem hrane na položaje sporazumeval z njegovim poveljstvom. V drugi polovici junija sta se zavod »Prevod« in Robottijevo poveljstvo sporazumela o merilih za pošiljanje hrane v občine in kraje. Pošiljajo jo lahko samo v kraje, kjer so italijanske postojanke, ki jo bodo tudi vskladiščile v svojih prostorih in izdajale po dnevnih potrebah prebivalstva. (Arhiv IZDG, VK, f. 16/I it.; pismo pov. XI. a. z., 02/5021 op. dne 11. 6. 1942; Graziolijevo pismo [Prevodu], 1052/6 zaupno 17. 6. 1942, pismo pov. XI. a. z., 02/6101 op. 1. 7. 1942.)

Poveljstvo XI. armadnega zbora je 2. junija 1942 predlagalo visokemu komisarju Grazioliju, naj bi zaradi partizanske »kraje« živine to zbrali v najbolj varnih italijanskih postojankah, ostanek pa odpeljali v Italijo. Grazioli je odgovoril 6. junija, da so prejšnje leto našteli v pokrajini 28.854 glav goveje živine, »ki služi za družinske potrebe poljedelcev, za poljedelske potrebe in predvsem za preskrbo z mesom in mlekom«. Z odvzemom živine ne bi samo omrtvičili potrošnje, temveč tudi proizvodnjo, zato ne soglaša z omenjenim predlogom. Grazioli je nato še povedal: 1. pooblastil je družbo »Emona« za zbiranje živine v varnih krajih in za odvoz v Italijo (okoli 600 glav), 2. zvedel je, da so partizani poklali le manjši del živine, ki so si jo prilastili, medtem ko so večino dali malim kmetom, 3. če živine ne bi mogli zbrati istočasno, bi dosegli nasprotni učinek, 4. odgon živine bi lahko sledil le odstranitvi prebivalstva. Robotti je Grazioliju pisal ponovno 9. junija in povedal, da bo obnovil svoj predlog, če bodo to zahtevali »trdi razlogi vojne«. Za sedaj se bo vojska omejevala na rekvizicije živine med svojimi operacijami. Pismo je sklenil takole: »Na podlagi današnjih sporazumov se v. e. zahvaljujem za to, kar mi je zagotovila glede povečanja količine živine, ki jo lahko enote rekvirirajo pri raznih središčih.« (Arhiv IZDG, f. 658/IV it., Robottijevi pismi št. 02/4725 in 02/4954 dne 2. in 9. 6. 1942, Graziolijevo pismo št. 983/6/zaup., dne 6. 6. 1942)

¹⁴ Visoki komisar Grazioli je 29. junija 1942 poročal vodji policije in ministrstvu za korporacije v Rimu: »Glede na svoj list z navedbo enake zadeve [Izredni ukrepi, ki jih zahtevajo vojaške oblasti – op. T. F.], št. 1083/6 z dne 20. t. m., sporočam, da je vojaška oblast v dneh 23. in 24.

m) Zaplemba smuči:

Čeprav ta zadeva ni obravnavana v listu višjega poveljstva oboroženih sil za Slovenijo in Dalmacijo,¹⁵ pa eksc. Robotti v soglasju z v. k. meni, da je tak ukrep potreben.

Gre za okoli 16.000 parov smuči, ki jih je treba zapleniti, za njih vzdrževanje pa bodo skrbele vojaške oblasti.¹⁶

V. k. sporoča, da bo izdal ustrezne ukrepe, ko bo vojaška uprava to zahtevala. Eksc. Robotti si pridržuje pravico, da bo intendanci poslal ukaz, da se zadevni material pošlje v vojaška skladišča, kajti ni ga mogoče spodobno hraniti na ozemlju te pokrajine.

n) Omejitve v nakupu zdravil:

V. k. bo proučil zadevo in izdelal navodila, ki jih zahtevajo vojaške oblasti.

o) Zdravniki:

Eksc. Robotti sporoča, da organizacija »OF« pošilja številnim zdravnikom ukaze, da se pridružijo tolпам. Očitno morajo biti izgube tolп v zadnjih operacijah precejšnje. Treba je ustanoviti nekakšen nadzor, ki naj ugotovi, kateri zdravniki dobivajo povabilo partizanov.¹⁷ Glede tistega, kar zadeva preventivne ukrepe, ki naj omejijo odhajanje, v. k. prikaže težave, da bi mogel z italijanskim osebjem nadomestiti slovensko zdravniško osebje. Vsekakor se bo skušal povečati nadzor nad zdravniki, tako da bo mogoče izpeljati morebitne preventivne akcije.

p) Preiskovalna akcija med prebivalstvom – zaprtje javnih uradov – očiščevalne akcije:

V. k. ne nasprotuje sprejetju ukrepov za preiskave med prebivalstvom, po hišah in četrtih. Vendar ima pomisleke o zapiranju javnih uradov, kajti gre za ukrep upravnega značaja, prenesen v njegovo pristojnost.

Vendar se v bistvu strinja z ukrepom, katerega primernost priznava, in prosi, da se za izvedbo sprejmejo preventivni sporazumi z vojaško upravo. Eksc. Robotti se strinja s tem.

q) Sekanje gozdov ob prometnih zvezah:

Zadeva teče, čeprav počasi zaradi znanih težav, izhajajočih iz pomanjkanja delovne sile (novačenje je ovirano zaradi partizanskih groženj z represalijami) in zaradi pomanjkanja sil, ki naj bi varovale skupine delavcev.

r) Varovanje železnic:

Eksc. Robotti sporoča, da je ukazal za vsako ceno zavarovati promet na progi Postojna–Ljubljana–Zalog in da je njegovi presoji prepuščeno, ali naj zavaruje ali ne

t. m. zaplenila vso moško obutev v skladiščih in trgovinah na območjih pokrajine, ki jih nadzorujemo mi, vključno z nizko in zelo lahko. Nato je zaplenila tudi težko obutev, ki jo je našla v zasebnih stanovanjih. Krzno in usnje pa zbrala, s skrbjo tega visokega komisariata, v skladišče v Ljubljani, ki ga drži vojska.« (ACS, PS, AGR 1920, 1923–1945, a. 1942, b. 3. f. IV, Graziolijevo poročilo, št. 1159/2 kaup., dne 29. 6. 1942.)

¹⁵ Glej op. 2.

¹⁶ Glej dok. 53, op. 7.

¹⁷ Matični odbor OF zdravnikov v Ljubljani (glej dok. 35, op. 8) je konec maja 1942 poslal na osvobodeno ozemlje na Dolenjskem in Notranjskem večjo skupino 15 zdravnikov (Arnold Bidovec-Jagoda, dr. Zdenko Budič, dr. Aleksander Gala-Peter, dr. Miroslav Gerbec-Borut, dr. Marjan Južnič-Niko, dr. Pavel Lunaček-Igor, dr. Karel Milavec-Tine, dr. Marjan Morel, dr. Dušan Mravljak-Mroč, dr. Franc Novak-Luka, dr. Rudolf Obračunč-Cedrik, dr. Stanko Pirc-Lojze, dr. Edvard Pohar-Brko, dr. Božena Ravnihar-Nataša, dr. Andrej Župančič-Mike), medicinar (Emil Štraus) in zobnega tehnika (Avgust Zupet-Jerič). Junija 1942 je dr. Lunaček ustanovil Slovensko centralno vojno partizansko bolnico na Kočevskem Rogu in partizanske enote so dobile prvi usposobljeni zdravniški kader.

druge železniške proge v pokrajini. Eksc. Robotti daje na znanje, da bo zaradi razpršenosti sil in splošnih zahtev zavaroval tudi promet na progi Ljubljana–Novo mesto–Metlika in Grosuplje–Kočevje, ko bodo prišle velike enote, ki so dodeljene armadnemu zboru. Vendar pa ne bodo zavarovani manj pomembni odseki Ljubljana–Vrhnika in Trebnje–Krmelj.

s) Represalije nad prebivalci in kraji, kjer so bili storjeni atentati:

Izpeljane bodo z največjo strogostjo; divizije bodo dobile ustrezne ukaze glede tega.¹⁸

t) Zaprtje meje:

Eksc. Robotti sporoči, da bo poslal na Bled častnika, da se bo z Nemci sporazumel o zaprtju skupne meje, o uvedbi stalnih mejnih postojank na prehodih, pri čemer naj bi se našla srednja pot med nemškimi željami in našimi možnostmi.

Poveljstvo a. z. bo zaprosilo V. a. z. za seznam že obstoječih postojank ob Kolpi, da bi tako – upoštevajoč naše že delujoče postojanke – dosegli največje mogoče nadzorstvo hrvaške meje.

Glede meje na Gorjancih eksc. Robotti sporoči, da je višje poveljstvo oboroženih sil za Slovenijo in Dalmacijo že prišlo v fazo zapiranja meje s pomočjo svojega inženirskega poveljstva.¹⁹

V. k. se je vrnil k vprašanju študentov in sporočil, da bodo v soglasju z ministrom Bottaijem²⁰ na ljubljansko univerzo lahko vpisovali študente iz te pokrajine. Poleg

¹⁸ General Robotti je 12. junija 1942 pisal poveljstvom divizije sardinskih grenadirjev in graničarjev ter kohorte gozdne milice, da morajo na vsak način zagotoviti varnost železniške proge Postojna–Ljubljana–Zalog. »Poveljstvi divizije in graničarjev naj proučujeta možnost za popolni izgon prebivalstva iz pasu nekaj kilometrov ob železnici (razen v Ljubljani in morebiti drugih zelo redkih krajev, ki jih trdno držijo naši in so zato varni.« Dne 25. junija pa je Orlando (kot odgovor na Robottijeva navodila št. 02/5395 z dne 17. 6. 1942) predlagal: »Cona, iz katere bi, po mojem mnenju, morali izgnati prebivalstvo, je območje ob železnici Postojna–Zalog in ob italijansko-nemški meji, kot je razvidno s priložene skice.« Na skici je seveda označeno za izgon predloženo območje z zasedbenega ozemlja te divizije, in to ob železnici od Ljubljanskega vrha do Brezovice (vključno) in od Studenca pri Ljubljani do nemške meje pri Zalogu, ob meji pa od Butajnovce (vključno) do Dolnic (vključno) in od Zaloga do Leskovca. Robotti mu je 7. julija odgovoril, da soglaša s predlogom, vendar bo izdal navodila šele takrat, ko jih bo dobil od poveljstva armade. (Arhiv IZDG, f. 658/IV it., Robottijevi pismi, št. 02/5100 op., dne 12. 6. 1942 in št. 02/6350 op., dne 7. 7. 1942, Orlandovo poročilo, št. 10847 op., dne 25. 6. 1942.)

¹⁹ Poveljstvo XI. armadnega zbora je 12. junija 1942 sporočilo poveljnikom divizij »Isonzo« in »Macerata« ter graničarjev, da namerava zapreti hrvaško mejo. Predvidelo je, da bo ob Kolpi zapora omejena, v prvem obdobju na mostove in brode, ki jih bodo nadzirali oddelki iz omenjenih enot in iz V. armadnega zbora. Za zimo, ko je Kolpa zamrznjena, pa naj bi mejo zavarovali enako kot druge meje. Tisti del meje, ki ne gre po reki Kolpi, pa bodo razgozdili in obdali z žično oviro; nadzirale ga bodo stalne posadke in premični oddelki. Zato je poveljstvo armadnega zbora od omenjenih poveljstev zahtevalo ustrezno študijo, in to čimprej. Poveljstvo 2. armade je namreč že poslalo v cono svojega poveljnika inženirstva, ki se bo dogovoril za začetek del. Ta dela pa bo prevzela inženirska enota, ki jo bo poveljstvo armade dalo na voljo poveljstvu XI. armadnega zbora. Poveljstvo armadnega zbora je od poveljnikov omenjenih enot zahtevalo tudi predloge za popoln izgon prebivalstva z obmejnih območij, enako kot je 11. junija zahtevalo predloge za popoln izgon prebivalstva z območij ob železnici Postojna–Ljubljana–Zalog. (Arhiv IZDG, f. 773/III it., povelje pov. XI. a. z., št. 02/5139 op., dne 12. 6. 1942 in št. 02/5100, dne 11. 6. 1942.)

²⁰ Giuseppe Bottai je bil minister za prosveto in je 24. maja 1941 prispel v Ljubljano, kjer je obiskal znanstvene in kulturne zavode. (Slovenec 24. in 25. 5. 1941.) Dne 4. julija 1942 je sporočil Grazioliju, da se z dovoljenjem višjih oblasti z začetkom novega šolskega leta omeji vpis na ljubljansko univerzo samo na tiste študente, ki so doma iz Ljubljanske pokrajine.

Il giorno 14 giugno 1942/XX ad ore 17,30 presso l'Alto Commissariato si sono riuniti l'Eccellenza Grazioli Alto Commissario, l'Eccellenza Robotti Comandante del C.A., il generale Orlando, il Capo di S.M. Col.Callo, il Capo di Gabinetto dell'Alto Commissario, il Questore e il Capo di S.M. della Divisione Granatieri.

L'Eccellenza Robotti dà lettura delle disposizioni emanate dal Comando Superiore FF.AA. Slovenia-Dalmazia limitatamente alla parte che interessa l'Alto Commissario, esclusa cioè la parte puramente militare ed operativa del documento.

In particolare :

a)- internamento popolazione civile :

L'A.C. rappresenta come a Roma siano state sollevate delle difficoltà per l'accoglimento in Pace di una considerevole massa di persone da internare per la quale non sono predisposti campi di concentramento. L'adozione quindi del provvedimento suggerito dall'Autorità Militare è legata alla soluzione delle questioni da parte dell'Autorità Centrale.

b)- Sgombero del territorio per l'ampiezza di 1-2 Km. a cavallo delle linee ferroviarie :

L'Ecc. Robotti comunica che questo provvedimento sarà preso a ragion veduta sulla base delle proposte dei comandi divisionali. Ad ogni modo indipendentemente dallo sgombero o meno di tutto o parte del suddetto territorio ritiene necessario che nella zona predetta, nelle ore di coprifuoco, la circolazione venga impedita non solo con l'applicazione delle sanzioni previste per chi contravviene al coprifuoco (ammende e sanzioni maggiori qualora oltre la colpa ci sia reato); e richiede che sia emanata apposita ordinanza con la quale si stabilisca che "chiunque nelle ore del coprifuoco verrà sorpreso a circolare nello spazio di un chilometro dai due lati delle linee ferroviarie sarà punito immediatamente per le armi". L'A.C. comunica che emanerà apposita ordinanza della quale manderà in preventiva visione una bozza al C.A.

tega se bodo uvedle visoke vpisne in frekvenčne takse, s čimer se bo dosegla omejitev števila obiskovalcev predavanj. Eksc. Grazioli poleg tega sporoča, da je od tržaškega škofa²¹ dobil priporočilo, naj poskrbi za varnost ljubljanskega škofa, če bi slednji trdil, da čuti, da je v smrtni nevarnosti. Eksc. Robotti je naročil gen. Orlandu, naj se poveže s škofom, naj določi način službe in poskrbi, da se bo izvajala.

Naposled je bilo omenjeno še vprašanje uniform za slovenske orožnike in stražarje. Za stražarje, ki so na voljo kvesturi, morajo priti že naročene uniforme; za orožnike, ki so na voljo karabinjerjem, bo eksc. Robotti poskrbel, da bodo oblečeni v sivozelene uniforme z določenimi oznakami, po katerih se bo dalo sklepati, da ne pripadajo kraljevski vojski. Navodila v tem smislu bo dal poveljniku karabinjerske skupine v Ljubljani.

Dok. 85

Zapisnik s sestanka poveljnika XI. armadnega zbora 20. 6. 1942.¹

POVELJSTVO XI. ARMADNEGA ZBORA
Urad za operacije

ZAPISNIK S SESTANKA, KI JE BIL DNE 20. 6. 1942–XX

Na sestanku, ki je bil dne 20. junija 1942–XX v palači poveljstva in v navzočnosti ekscelence poveljnika armadnega zbora, so bile obravnavane spodaj naštetе teme.

V stolpcu na levi so zapisane dejanske razmere in vprašanja, ki jih je treba rešiti – v stolpcu na desni so sklepi, sprejeti za njih rešitev.

NAMEN SESTANKA

Pospešiti postopek za izpustitev interniranih.

Bližamo se odločilnemu obdobju, torej se jih moramo znebiti.

Poleg tega si ne smemo delati sovražnikov. Glede izvršenih postopkov je bilo odločeno, da se posadki, ki ima že tako veliko dela in ki bo v kratkem zaposlena v operativni dejavnosti, ne dodaja opravi, zlasti še, ker se bo z novo operacijo v Ljubljani² število interniranih povečalo.

Lahko pa visoki komisar napravi izjeme za študente iz drugih slovenskih pokrajin. Nikakor pa ne sme dovoliti vpisa tujim študentom, zlasti tistim z balkanskega območja, in študentom iz Kraljevine Italije, zlasti tistim iz pokrajin, ki so bile po prvi svetovni vojni dokončno priključene k Italiji. (To pomeni iz Julijske krajine! – op. T. F.) Ko je Grazioli to sporočil pokrajinskemu tajniku fašistične stranke, zaupniku univerzitetne organizacije v Ljubljani in generalu Robottiju, jim je povedal, da je to predlagal on sam. (Arhiv IZDG, f. 723/I it., sporočili prosvet. min., št. 1996, dne 4. 7. 1942 in Graziolija, št. 1410/2, dne 8. 7. 1942.) Glej tudi dok. 99, op. 15.

²¹ Antonio Santin.

¹ NAW, T-821, R-271, p. 203-205.

² Italijanska vojska (divizija sardinskih grenadirjev) je s pomočjo karabinjerjev in policije od 27. junija do 1. julija 1942 priredila drugo veliko racijo v Ljubljani. Mesto je razdelila na pet odsekov in jih drugega za drugim obkolila in vse moško prebivalstvo določene starosti (17.075 oseb) odpeljala na preverjanje v vojašnice, predvsem na Tabor. Tam je izbrala 2663 moških določenih poklicnih skupin in jih odpeljala v italijansko koncentracijsko taborišče Gonars.

Položaj zapornikov v vojašnici Viktor Emanuel³... 317, od tega

57 žensk

30 zaščitened moških

22 že ovadenih zapornikov

128 odšlo danes

6 jih bo izpuščenih

43 zaslišanih, in ki morajo biti za zaupnike

41 aretiranih v poslednjih dneh

V zaporih so posamezniki, ki jih je vojaško sodišče oprostilo.⁵ V celoti jih je okoli sto.

Polkovnik Macis lahko priskrbi seznam s starostjo, družinskim stanjem itd.

Ne obstaja niti en zapornik, ki bi čakal na preiskavo. Vsi tisti, ki so v Gonarsu, so krivi.

Položaj taborišča Gonars:

Za vse zapornike je bil že sprejet dokončen ukrep internacije.

1. obdobje – Gonars: kraj čuvanja;

2. obdobje – po postopku, s katerim je bil določen položaj za vsakogar (ovadba–internacija–konfinacija), je Gonars postal sedež tistih, ki so dobili kazen internacije.

Kvestor je pozvan, naj brž sestavi komisijo za konfinacijo, tako da bi bilo mogoče obsoditi na to kazen vse tiste med interniranci, za katere je bil predlagan tak ukrep (s čimer naj bi se preprečilo, da bi bili izpuščeni, ko bi bilo konec njihove internacije).

Transport internirancev, ki je odpeljal iz Ljubljane v noči na 29. junij, so pri Verdu napadli partizani in rešili 352 internirancev. Pred to veliko racijo je bila v Ljubljani od 24. do 26. junija manjša racija, v kateri so pregledali 3359 oseb in jih aretirali 124. (Ferenc: Okupatorjeve racije v Ljubljani, str. 201–214; Internacije; arhiv IZDG, f. 661/IV it., poročilo pov. div. sard. gren. 4866 /i/ FA 4. 7. 1942.)

³ Vojašnica Viktorja Emanuela III. je bila na Taboru; tam je bilo poveljstvo divizije sardinskih grenadirjev, del te divizije, zbirno mesto za aretirane, ki so jih pošiljali v koncentracijska taborišča v Italiji, in vojaški zapori.

⁴ Karabinjerski major Angelo d'Amato je bil v letu 1942 poveljnik karabinjerjev pri poveljstvu XI. armadnega zbora.

⁵ Italijanski okupator je tiste obtožence, ki jim je sodilo vojaško vojno sodišče v Ljubljani in jih oprostilo zaradi pomanjkanja dokazov, poslal v koncentracijsko taborišče.

⁶ Karabinjerski stotnik Vito Guariglia je bil poveljnik karabinjerjev pri poveljstvu pehotne divizije sardinskih grenadirjev.

a) čimprej internirati ženske (za to poskrbi major d'Amato)⁴

b) takojšnji nadaljnji postopek za obsojene zapornike (za to poskrbi major d'Amato)

c) posredovati pri pokrajinskem vodstvu fašistične stranke, da odvede zavarovane (za to poskrbi major d'Amato)

d) ali naj se zapornikom, ki jih je obsodilo slovensko sodišče na majhne kazni, kazen črta ali naj se pomilostijo? Polkovnik Macis bo dal predlog visokemu komisarju.

e) Polkovnik Macis bo priskrbel seznam. Eksc. in polk. Macis bosta pregledala položaj vsakega posebej in odločila o izpustitvi ali interniranju.

Namen: poslati te ljudi iz Ljubljane.

Določeno je bilo, da se za nekatere lahko prosi za izpustitev. Stopnje nevarnosti ni mogoče določiti samo po dokumentih.

Sklep: dokumenti za izpustitev bodo poslani na a. z. (da se prizanese diviziji Granatieri). Major d'Amato bo v soglasju z Guariglio⁶ priskrbel elemente za sklepanje o izpustitvi (pripravljeni morajo biti novi dokazi o zaslugah in novi dokazi za priznanje napak, ali pa je z dokumenti treba dokazati posebno usmiljenja vredne primere).

Priskrbeli se bodo elementi za pomilostitveni postopek.

Opozorjeno je na nejevoljo med prebivalstvom: to je posledica tega, da:

– niso znane podrobnosti obsodbe, zato se misli, da se je kar na slepo streljalo zaradi represalij. To izhaja iz dejstva, ker niso bila objavljena imena obsojenih.⁷

V zvezi z bližnjimi očiščevalnimi operacijami v Ljubljani je bilo rečeno, da bodo uspešne, če se bomo polastili:

- redkih krivcev
- številnih nedolžnih
- številnih delno osumljenih

Glede zasliševanj se določi, da se bodo opravljala samo za osumljene in da se bodo ločila

- a) zasliševanja za ugotovitev krivde;
- b) zasliševanja za zbiranje novic, koristnih za operacije

Eksc. poveljnik pravi, da je treba uvesti službo, ki bo sporočila sorodnikom izid postopka, in sklene, da to opravilo prevzame občinska uprava. Takoj po izreku sodbe se bo izid sporočil v. k., ki bo poskrbel, da bo poslan sorodnikom z naslednjim stavkom: »Glede na to, da je sumljiv, je bil zoper njega sprejet varnostni ukrep internacije.«

Razume se, da bodo ukinjeni začasni odgovori in da se bodo dajali samo dokončni odgovori (s posredstvom v. k.).

Sklenjeno je bilo, da se pošlje uradno pismo, ki določi, da se karabinjerska skupina in kvestura udeležujeta s svojimi ljudmi. (Major d'Amato bo dodeljen zgolj za orientacijo: odgovornost in pooblastila ostanejo na diviziji Granatieri).

Armadni zbor bo dal na voljo diviziji Granatieri bodisi del svojih bodisi tiste iz karabinjerske skupine, bodisi od kvesture.

Dok. 86

Pismo visokega komisarja za Ljubljansko pokrajino 20. 6. 1942 o ukrepih proti prebivalstvu.¹

Zaupno

PRILOGA ŠT. 3

KRALJEVINA ITALIJA
VISOKI KOMISARIAT ZA LJUBLJANSKO POKRAJINO
ZASEBNO TAJNIŠTVO
Zadeva: Razmere v Sloveniji

Ljubljana, 20. junija 1942/XX

POVELJSTVU XI. ARMADNEGA ZBORA
Urad za operacije

VOJAŠKA POŠTA 46

Sklicujem se na list v tej zadevi št. 02/5170 z dne 12. t. m.² in št. 02/5394 z dne 17. t. m.³

⁷ Drugače kot nemški okupator italijanski pri razglasih o ustrelitvi talcev ni objavljajal njihovih imen, temveč samo partizanske napade, zaradi katerih je izvedel maščevanje, število ustreljenih talcev in čas usmrtnitve. (Lepaki z razglasi v arhivu IZDG, oddelek tiska.)

¹ ACS, PS, AGR 1920, 1923–1945, a. 1942, b. 3, f. IV, 3 l.

² General Robotti je 12. junija 1942 pisal Grazioliju, da poveljstvo 2. armade želi urediti razmere v Ljubljanski pokrajini in zato predlaga tele ukrepe: popolno ukinitvev lokalnih vlakov, prepoved civilnemu prebivalstvu uporabljati tranzitne vlake, ukinitvev avtobusnega prometa in prometa s civilnimi motornimi vozili (zaplomba vseh vozil za vojaške potrebe),

V skladu z zahtevami, ki jih je izoblikovalo vaše poveljstvo, kakor tudi z navodili višjega poveljstva oboroženih sil za Slovenijo in Dalmacijo, in v zvezi z ustnimi sporazumi, sklenjenimi v tej zadevi s poveljnikom armadnega zbora in gen. Umberto GIGLIOM, intendantom višjega poveljstva oboroženih sil za Slovenijo–Dalmacijo, sporočam naslednje:

1. **Prepoved gibanja ob železniških progah med policijsko uro:** Je že bilo urejeno z ustreznim ukazom,⁴ kakor tudi z mojim sporočilom št. 1068/6/zaupno z dne 18. t. m.⁵

2. **Zaplemba obutve za odrasle moške v skladiščih in trgovinah in prepoved tudi individualnega transporta takih predmetov:** Kot je bilo ustno dogovorjeno z omenjenim gospodom intendantom, se ugotavlja količina takšnih čevljev, z namenom, da se odvzame količina za razdelitev na ozemlju pokrajine in da se prepusti trgovcem glavnega mesta strogo nepogrešljiva količina za potrebe civilistov. Upoštevati je treba, da čevljev ni mogoče kupiti z nakaznico za obleko.

Ukrep ne bo dan v javnost, da se izognemo, da ne bi »uporniki« začeli rekvirirati vse obstoječe obutve na ozemlju, ki ni pod našim nadzorom.⁶

3) **Zaplemba vsega usnja:** Usnje je blokirano in kontrolirano v strojarnah, kjer so vojaške posadke. Usnje je bilo že dano na razpolago ministrstva za obrt za potrebe znotraj Kraljevine in je bilo deloma že odposlano.

Proučila se bo možnost, da bi intendanci armade priskrbeli znatne količine vrhnjih delov obutve, ki jih je visoki komisariat pridobil na Hrvaškem.

4) **Zaplemba vseh smuči:** kot se je ustno sporazumelo z gospodom generalom Gigliom, bo ukrep sprejet proti koncu meseca avgusta in po sporočilu armadne intendance.⁷

5) **Prepoved vožnje za vse zasebne avtomobile:** Odrejeno je bilo z odlokom, ki se prilaga v kopiji.⁸ Kar zadeva zaplembo v njem stoječih avtobusov in tovornjakov, ki

izgon prebivalstva z določenega območja, širokega nekaj km, ob železnici Postojna–Ljubljana–Zalog (razen Ljubljane in morda še kakšnega drugega kraja), opozorilo prebivalstvu na nevarnost gibanja ob železnici v pasu do 1 km, zaplemba moške obutve v skladiščih in trgovinah ter pri prebivalstvu nekaterih območij, razen enega para, discipliniranje prodaje zdravil in sanitetnega materiala, opozorilo prebivalstvu, da se v določenih razmerah ukinejo javne predstave, zapro kavarne, gostilne ter prepove gibanje v določenih urah. (Arhiv IZDG, f. 662/I it.)

³ General Robotti je 17. junija 1942 pisal visokemu komisarju in ga glede na njun pogovor 14. junija (glej dok. 84) prosil, naj izda odredbe o prepovedi gibanja v pasu do 1 km od železnice, zaplembi moške obutve (razen 1 para) v skladiščih in trgovinah, vsega usnja in smuči, o prepovedi prometa vseh zasebnih motornih vozil, celo avtobusov ter o razširitvi represalij na kraje blizu partizanskih napadov. Prosil ga je tudi, naj čimprej konča proučevanje drugih ukrepov, ki mu jih je predlagal že 12. junija 1942. (Arhiv IZDG, f. 662/it.)

⁴ Glej dok. 84, op. 4.

⁵ General Robotti je 11. junija 1942 prosil visokega komisarja Graziolija, naj zaradi večje varnosti železniškega prometa, ki je zelo ogrožen, izda odredbo, s katero bo prebivalstvo opozoril, da bodo straže in patrolje streljale na vsakogar, ki ga bodo zalotile v pasu 1 km levo in desno od železnice. Visoki komisar Grazioli je 18. junija 1942 poslal generalu Robottiju predlog za skupni razglas o prepovedi gibanja ob železnicah. Robotti mu ga je vrnil, ker ni soglašal z določbo 2. člena, po kateri bi prebivalce hiš v pasu 1 km obravnavali mileje kot druge. (Arhiv IZDG, f. 658/IV it., Robottijevo pismo št. 02/5095, dne 11. 6. 1942 in Graziolijevo pismo št. 1068/6/zaup., dne 18. 6. 1942 s priloženim predlogom razglasa.)

⁶ Glej dok. 84, op. 14.

⁷ Glej dok. 53, op. 7.

⁸ Poveljnik XI. armadnega zbora, general Robotti je 8. junija 1942 pisal visokemu komisarju Grazioliju, da mu je bivši ljubljanski župan dr. Adlešič včeraj potrdil novico, da uporniki pri izvajanju svojih akcij v Ljubljani uporabljajo avtomobile, kar je bilo tudi res. Zato predlaga, naj Grazioli izda odredbo o prepovedi prometa javnih in zasebnih avtomobilov, tudi zasebnih avtobusov, razen osebnih avtomobilov župana in škofa. Povedal je, da je ta predlog utemeljen

ne vozijo, kakor tudi vseh pnevmatik in koles imobiliziranih avtomobilov, bi rad vedel, katerega dne in katerim organizacijam mora biti ta material izročen; v presojo dajem ustrezen osnutek odloka.⁹

6) **Razširitev represalij nad naselja, ki so v bližini krajev, kjer so se zgodili napadi, sabotažna dejanja itd.:** Takšne represalije bodo izvajale vojaške oblasti, na način, ki bo ustno usklajen.¹⁰

7) Kot je bilo ustno dogovorjeno, bom čimprej poslal sezname izobražencev, študentov in brezposelnih na sploh, da bi jih poslali v vojaška internacijska taborišča.

8) Kar zadeva izselitev Slovencev, sem na to opozoril krajevno organizacijo Fašistične stranke,¹¹ ki pa mi je odgovorila, da je naletela na znatne težave s strani pokrajinskih organizacij v Kraljevini glede pošiljanja ljudi, ki naj bi jih ščitile. Zato sem odredil, da se takšni ljudje pregledajo pred odhodom in da se o njih zberejo podatki moralnega značaja, da ne bi pošiljali v Kraljevino nezaželenih ljudi z moralnega in zdravstvenega stališča.

9) **Ureditev obvez in zdravil:** V teku je ustrezen ukrep.

10) Kar zadeva ukinitve krajevnih potniških vlakov in prepoved, da bi civilisti uporabljali tranzitne vlake, pričakujem novih navodil s strani vašega poveljstva.

11) Kar zadeva množično izselitev prebivalstva, posredujem v vednost priloženi sporočili, ki sem jih dobil od ministrstva za notranje zadeve in generalne direkcije javne varnosti.¹²

glede na splošne potrebe preventivnih akcij proti upornikom in tudi glede na omejitve v Italiji. Grazioli je odgovoril šele 17. junija, da se predlagani ukrep že uresničuje in da so v Ljubljanski pokrajini uvedli še večje omejitve kot v Italiji. Robotti je drugi dan glede na pogovore na sestanku 14. junija prosil, naj Grazioli izda odredbo o popolni ukinitvi prometa s civilnimi avtomobili in tudi z avtobusi, razen z Gorico in Trstom. Predlagal je tudi prepoved gibanja iz kraja v kraj v pokrajini s katerim koli sredstvom. »Ta ukrep bo zaradi hudih posledic za gospodarsko življenje izdan samo v trenutku, ko bo priznana nujnost za operativne namene. Njega bo treba vključiti v prekinitev zasebnih telegrafskih in telefonskih zvez.« Grazioli je 20. junija pripravil osnutek odredbe za prepoved vožnje taksijev od 23. junija dalje in za razveljavitev vseh dovoljenj za promet motornih vozil. Drugi dan pa je pripravil osnutek odredbe o obvezni oddaji avtomobilskih koles in avtomobilskih plaščev in zračnic. 27. junija je Grazioli poslal Robottiju seznama avtobusnih linij, ki bodo ukinjene 1. julija, in tistih, ki bodo še ostale. Do odvzema motornih vozil pa vendarle ni prišlo. Ko je notranje ministrstvo 3. avgusta povedalo Grazioliju, da Roatta zahteva ta ukrep in ga vprašalo za mnenje, je Grazioli odgovoril 8. avgusta. Povedal je, da je na zahtevo vojske pripravil ustrezno odredbo, vendar se vojska ni odločila, ali zapleni celotna vozila ali le njih kolesa, plašče in zračnice ter akumulatorje. Sedaj so itak v prometu le najnujnejša vozila. (Arhiv IZDG, VK, f. 16/II it., Robottijeva pisma št. 02/4960 op., 02/5318 op. in 02/5437 op., dne 8., 18. in 19. 6. 1942, Graziolijeva pisma št. 1046/6/zaup., 1084/6/zaup., 1146/6/zaup. in 1306/2 zaup., dne 17. in 21. 6. ter 8. 8. 1942, brzojavka notr. min. 54305 dne 3. 8. 1942) Visoki komisar Grazioli je 20. junija 1942 izdal odredbo št. 120 »o omejitvi avtomobilskega prometa«. Z njo je 23. junija dalje prepovedal v vsej pokrajini promet avtoizvoščkov (taksijev) in z dne 1. julija 1942 razveljavil »kakršna koli prometna dovolila za potniške avtomobile s kakršnim koli pogonom, motorna kolesa brez prikolice ali z njo, lahkotovorne avtomobile, ki so v prometu na dan te naredbe«. Pridržal si je pravico, da sam izda dovoljenje za vsak primer posebej. (Službeni list za Ljubljansko pokrajino, št. 49, dne 20. 6. 1942.)

⁹ Graziolijev osnutek odredbe o obvezni oddaji avtomobilskih koles, plaščev in zračnic z dne 20. 6. 1942 je v arhivu IZDG, VK, f. 16/II it.

¹⁰ Glej dok. 84, op. 10.

¹¹ Glej dok. 46, op. 15.

¹² Glej dok. 79, op. 3.

Zahvaljujem se za vse, kar mi bo sporočeno glede policijskih ukrepov v pristojnosti vašega poveljstva, in zagotavljam s svoje strani najpopolnejše sodelovanje, s ciljem, da se bi čimprej dosegel skupni cilj.¹³

VISOKI KOMISAR
(Emilio Grazioli)

Priloge¹⁴

Dok. 87

Program poveljstva XI. armadnega zbora za veliko ofenzivo proti narodnoosvobodilni vojski na Dolenjskem in Notranjskem poleti in jeseni 1942.¹

GLAVNI PROGRAM ZA OPERATIVNI CIKEL, KI GA JE TREBA IZVESTI V SLOVENIJI¹

UVOD

Z novimi razpoložljivimi silami, ki so dodeljene a. z.,² nameravam izvesti operativni cikel, da bi Slovenijo očistil uporniških tolp.³

V[elike] e[not]e bodo izvajale operacije na ta način:

- a) – ustanovitev dveh premičnih operativnih mas
 - ene iz razpoložljivih sil divizije »Granatieri di Sardegna« (2 grenadirska polka s 5 bat. in deli topništva, bat. minometov in službe),
 - druge iz cele divizije »Cacciatori delle Alpi«, zmanjšane samo za nujne elemente, ki so nujni za vzdrževanje nastanišč in za njihovo varnost ter tudi za varnost zvez med njihovimi conami in conami sosednjih v[elikh] e[not], ki imajo pristojnost nad območjem.

Tema premičnima masama bo zaupana naloga, da izvajata glavni del operativnega cikla.

- b) – ustanovitev manevrske mase, ki bo podrejena samo meni in jo bodo sestavljali:
 - dva bat. »M«
 - četa tankov

¹³ General Robotti je 21. junija 1942 poslal poveljstvu 2. armade seznam ukrepov, ki jih je predlagal visokemu komisarju Grazioliju in jih je ta tudi odobril. Glede množičnega interniranja prebivalstva je Robotti v poročilu zapisal: »Kar pa se tiče morebitne množične odstranitve prebivalstva iz nekaterih con Slovenije, mi je n. e. Grazioli pokazal dve pismi, ki sta prispeli z notranjega ministrstva in katerih kopijo prilagam v vednost.« (Arhiv IZDG, f. 662/I it., poročilo pov. XI. a. z. št. 02/5642 op. dne 21. 6. 1942.)

¹⁴ Glej op. 12.

¹ NAW, T-821, R-62 in 276, p. 151–180. Osnutek, ki ga je lastnoročno napisal general Mario Robotti, je v arhivu IZDG, f. 662/II it. Program je informacijski oddelek poveljstva 2. armade 1. oktobra 1942 poslal operativnemu oddelku te armade.

² Glej dok. 75, 89, op. 7 in 84, op. 2.

³ Poveljstvo XI. armadnega zbora je med 11. in 16. junijem 1942 pripravilo obsežnejši »načrt za ureditev razmer v Sloveniji« (Progetto per la normalizzazione della situazione in Slovenia) s podnaslovom »navodila komandantom velikih enot«, ki še ni predvideval posameznih faz ofenzive. (Arhiv IZDG, f. 662/I it., nedat.)

- 2. vod oklepnih avtomobilov
- dva odseka samohodk.

Ta masa bo nastanjena v coni Ljubljana. Poveljeval ji bo generalni konzul Tallinucci.

Naloge:

- nastopiti v nepredvidenih okoliščinah;
 - morebiti zamenjati oddelke v[elikh] e[not], ko bodo dosegle in zasedle glavne kraje in jih uredile za obrambo.
- c) Diviziji »Macerata« in »Isonzo« ter poveljstvo 11. bojne skupine graničarjev, ki bodo imeli na voljo določene sile, katerih del bodo dobile od enot, ki so pravkar prispele, bodo izvajali sočasne operacije z lastnim premičnim oddelkom, ki ga bodo morebiti okrepili z oddelki iz podrejenih posadk; njihova naloga bo:
1. - zaposliti skupine upornikov, ki prebivajo v njihovi coni in jim onemogočiti odhod v cone, kjer delujeta dve veliki premični masi;
 2. - sodelovati v operacijah dveh glavnih mas bodisi, da zasedejo določene črte, zato da bi onemogočili skupinam upornikov ubežati akciji omenjenih mas, bodisi s taktičnimi akcijami, ki jih bom ukazal, v operativni skladnosti z velikimi operacijami;
 3. - povečati gospostvo naših čet na terenu in v krajih, ki sta jih uresničitev načrta »Primavera« in pomanjkanje sil prisilila k odhodu v preteklih mesecih;
 4. - tam, kjer je to potrebno in dovoljujejo naše moči, ustanoviti nove posadke, ki bodo znale konkretizirati to povečano gospostvo. Posadke, ko jih enkrat ustanovimo (kot tudi vse druge obstoječe), morajo postati predmet popolne prerazporeditve, in to močno obrambne (vedno in neprestano boljše) in se ne smejo več opustiti.

OPERATIVNI CIKEL bo sestavljal sklop glavnih in postranskih operacij, ki bodo v največji možni meri zbrane in izpeljane v času glede na način in predvideno zaporedje, kot to predvidevajo priloženi »operativni sklopi«.

Ti OPERATIVNI SKLOPI, ki so predvideni v vseh inačicah, ki jih bodo razmere zahtevale od časa do časa, pomenijo v splošnih črtah, operativni program, ki ga nameravam izvesti.

Na splošno se lahko računa, da se bo operativni cikel začel okrog 5. julija in končal okrog srede septembra.

Za operacije, ki se bodo izvajale ob nemški meji, bomo prosili nemške oblasti, da zaprejo to mejo.

1. OPERATIVNI SKLOP

- **Divizija »Cacciatori delle Alpi«** bo odšla iz baze Grosuplje-Račna-Zdenska vas in prodirala na vzhod, morala bo očistiti upornikov cono v četverkotniku, ki ga omejujejo ceste Grosuplje-Zdenska vas, Grosuplje-Škofljica, Škofljica-Raščica, Raščica-Zdenska vas in njene glavne kraje, in to tako da bo razrušila bivališča in logistične priprave cone. Glavno pozornost mora posvetiti ozemlju ob cesti Grosuplje-Luče-Videm ob Krki (cona Mali Vrh).

Ko bo operacija končana, mora v[elika] e[nota] priti na črto: Pijava Gorica-Želmlje-Turjak-Rob.

- **Divizija »Granatieri di Sardegna«** bo odšla z južnega roba ljubljanske ravnine s črte Borovnica-Preserje-Tomišelj in prodirala na jugovzhod, mora osvoboditi upornikov območje Krima, zasesti najpomembnejše kraje s taktičnimi in varnostnimi silami, da prepreči vrnitev upornikov v cono.

Doseči mora črto: Borovnica–Krim–Iška vas.

Ko bosta dosegli cilje se bosta diviziji alpskih lovcev in grenadirjev ustavili in začeli s čiščenjem, ki ga bosta med postankom dopolnili s čiščenjem z manjšimi policijskimi operacijami.

- **Cona Logatec:** Z razpoložljivimi silami posadk iz Logatca in Velikih Blok delovati na krilih akcije grenadirske divizije, da bi upornikom onemogočili beg na zahod in jug.
- **Divizija »Macerata«** bo izvajala taktične akcije z manjšim polmerom s ciljem, da očisti in razruši sovražnikove naprave v coni Sodražica in v conah, ki so pod vplivom raznih posadk.
- **Divizija »Isonzo«** kot za divizijo »Macerata«, posebej glede na cono [Dolenjske] Toplice.

Približno trajanje operativnega sklopa: od 5. do 10. julija.⁴

2. OPERATIVNI SKLOP

- **Divizija »Cacciatori«** bo s črte Pijava Gorica–Turjak–Rob prodirala stekajoče proti jugu (prodirajoče krilo Studenec, Iška vas, Mokrec), prispela na črto Turjak – Krvava Peč in nato prodirala na jug do ceste in krajev Sušje, Sodražica, Runarsko, kjer se bo ustavila. Krilno bo delovala zahodno od ceste Pijava Gorica–Turjak–Žlebič.
 - **Divizija »Granatieri«** bo s črte Iška vas–Krim–Borovnica prodirala in čistila proti jugu ob osi Krim–Rakitna–Sv. Vid–Velike Bloke do ceste Runarsko–Nova vas –Bloška Polica, kjer se ustavi.
 - **Cona Logatec:** zbere v Grahovem svoj premični oddelek, da bi z njim sodelovala v operacijah grenadirske divizije, ki bo sestopila s Krima, tj., da v soglasju s posadko Velike Bloke napada in razbija partizane, ki bi pred preganjanjem s strani grenadirske divizije radi zbežali na jug. Če bo treba, se mora, čim bo mogoče, povezati z omenjeno divizijo. Preventivni sporazumi z grenadirsko divizijo.
- Drugače pa mora v mejah svojega akcijskega polmera ustvariti posadko Velike Bloke, ko bo za to nalogo dobila povelje od poveljnika divizije »Cacciatori«.
- **Divizija »Macerata«** bo s premičnim oddelkom, ki ga bo mogla zbrati v Ribnici, zasedla Sodražico in se od tam spravila v položaj, da razbija partizane, ki se bodo spustili proti jugu, ko jih bo pred sabo preganjala [divizija] Cacciatori.

Sporazumi med dvema divizijama.

- **Divizija »Isonzo«** bo preiskovala cono Mirna Peč.

Popolna zveza v pohodu na jug in ob postanku med divizijama Cacciatori in Granatieri.

Približno trajanje operativnega sklopa od 12. do 18. julija.

⁴ General Robotti je 19. junija 1942 sam napisal osnutek »operacijskega povelja št. 1« za izvedbo prvega operativnega sklopa ofenzive. Predvidel ga je za začetek julija 1942. Vendar so nato zaradi nujnosti vskladitve operacij s poveljstvi V. in XXIII. armadnega zbora in nemških policijskih enot in zamude pri prihajanju novih enot začetek prve faze ofenzive odložili na 16. julij 1942. O veliki italijanski ofenzivi na Dolenjskem in Notranjskem glej tale dela: dr. Metod Mikuž: Italijanska ofanziva protiv narodnooslobodilačke vojske Slovenije od 16. jula do 4. novembra 1942 godine, Vojnoistoriski glasnik, I/1950, str. 50–81; isti: Pregled zgodovine narodnoosvobodilne borbe v Sloveniji, II., str. 92–158. Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941–1945, str. 304–347; Ferenc: Ljudska oblast na Slovenskem, 1, str. 387–537.

3. OPERATIVNI SKLOP

- **Divizija »Cacciatori«** bo s črte Žlebič–Sodražica–Runarsko nadaljevala s svojo akcijo proti jugu do črte Čeplje–Knežja Lipa–Mozelj–Štalcerji. Cona prodiranja: med cesto proti Kočevju (vključno) in črto Runarsko–Glažuta–Koče–Novi Lazi–Štalcerji.
- **Divizija »Granatieri«** bo s črte Runarsko–Nova vas–Bloška Polica nadaljevala s svojim pohodom na jug – jugovzhod in dosegla črto Štalcerji – Kočevska Reka – Borovec. Cesta proti Gotenici je na voljo njej sami, pa tudi tista, ki pelje od Drage do Borovca.

Med postankom na črti – cilju bosta diviziji potisnili naprej postojanke v moči bataljona najmanj do Kolpe in pri tem izvajali dopolnilna čiščenja ter vzpostavili zvezo s temi postojankami:

V. armadni zbor	Bosljiva Loka
Div. »Macerata«	Brod na Kolpi
Div. »Macerata«	Stari trg

- Zelo pomembni kraji, ki jih je treba opazovati in očistiti: Lož–Stari trg pri Ložu–Loški Potok–Draga–Borovec–Briga v coni [divizije] Granatieri; Glažuta–Grčarice–Črni Potok–Štalcerji–Knežja Lipa–Sp. Log–Predgrad v coni [divizije] Cacciatori.
- **Cona Logatec:** bo s svojim premičnim oddelkom delovala ob stari meji do Babnega Polja na krilu prodirajoče divizije Granatieri.
- **Divizija »Macerata«** bo s svojimi stalnimi posadkami sodelovala pri čiščenju, ki ga bosta izvajali obe prodirajoči diviziji, zato bo vzpostavila z njima zveze.
- **Divizija »Isonzo«** bo čistila četverokotnik: Novo mesto–Veliko Polje–Poljane–Uršna sela.

Približno trajanje operativnega sklopa: od 20. do 26. julija.

4. OPERATIVNI SKLOP

- **Divizija »Cacciatori«** bo prodirala s črte Čeplje–Knežja Lipa–Mozelj in Štalcerji do črte Žužemberk–Krška vas. Cona prodiranja: od ceste Knežja Lipa–Planina–Črmošnjice–Soteska–Žužemberk (vključno) na vzhodu do ceste (vključno mulatiera, kolovoz in glavna cesta) Štalcerji–Mozelj–Mačkovec–Trnovec–Stari Log–Smuka–Lopata–Brezov Dol–Zagradec–Krška vas (poslednji kraj za grenadirje).
- **Divizija »Granatieri«** bo prodirala s črte Štalcerji–Kočevska Reka–Borovec na črto Ponikve–Hočevje–Krška vas (kraji za grenadirje).

Divizija »Granatieri« bo svoje čiščenje izvajala od glavne ceste in mulatiere Kočevje–Stari Log–Ložine–Retje–Primča vas–Ambrus–Korinj–Podbukovje in greben Male gore.

Zveze med dvema divizijama vzdolž medsebojnih notranjih mej lastne cone čiščenja.

- **Cona Logatec:** bo čistila cono Ljubljanski vrh in Tolsti vrh, dokler ne bo vzpostavila materialnega stika s posadko Borovnica, pri kateri bo očiščevalni oddelek prebival dva dni.
- **Divizija »Macerata«** bo s premičnimi silami iz posadk Kočevje in Ribnica delovala bočno na jugozahodnih pobočjih Male gore in do višine Ortneka levo od divizije »Granatieri« ter čistila cono nad temi pobočji in železnico. Dogovori med zainteresiranimi divizijama.
- **Divizija »Isonzo«** bo s premičnim oddelkom iz Novega mesta v Soteski vzpostavila zvezo z desnim krilom divizije »Cacciatori« in čistila cono na levem bregu Krke med Novim mestom in Dvorom.

Dogovori med zainteresiranimi divizijami.

Približno trajanje operativnega sklopa: od 28. julija do 5. avgusta.

5. OPERATIVNI SKLOP

- **Divizija »Cacciatori«** bo prodirala s črte Žužemberk–Krška vas na sever, dokler ne bo dosegla nemške meje, in čistila ozemlje med cesto Krška vas–Muljava–Hudo–Stična–Poljane (poslednji del mulatiere) na zahodu in cesto Žužemberk–Dobrníč–Velika Loka–Moravče.

Ko bo operacija končana, se bo postavila med Veliko Loko in Moravčami, obrnjena na vzhod.

- **Divizija »Granatieri«** bo s črte Krška vas–Hočevje–Ponikve prodirala na sever, dokler ne bo prišla do nemške meje, in čistila teren od ceste Muljava–Hudo–Stična–Poljane do ceste Raščica–Št. Jurij–Grosuplje–Polica.

Ko bo operacija končana, se bo postavila med Sp. Slivnico in Polico, obrnjena na zahod.

- **Cona Logatec:** čiščenje con Št. Jošt–Rovte in Zaplana.

- **Divizija »Macerata«** bo nadaljevala s čiščenji okrog posadk, še posebej obrežne cone Kolpa, da bi ogledovala in onemogočala prehode.

- **Divizija »Isonzo«:** njen premični oddelek bo odšel v Trebnje in se postavil ob cesti Trebnje–Mirna Peč–Št. Rupert. Tam bo razbijal skupine upornikov, ki bi se rade prebile na vzhod, če bi ušle čistki [divizije] »Cacciatori«.

Dogovori z [divizijo] »Cacciatori«.

Približno trajanje operativnega sklopa: od 7. do 14. avgusta.

6. OPERATIVNI SKLOP

- **Divizija »Cacciatori«** bo prodirala s črte Velika Loka–Moravče na črto Trebelno–Mokronog–Tržišče. Levo krilo bo prodiralo ob nemški meji.

- **Divizija »Granatieri«** bo prodirala s črte Sp. Slivnica–Polica na črto Studenec Ig–Devica Marija v Polju; z desnim krilom bo šla ob meji.

- **Cona Logatec** bo nadaljevala čiščenje cone Rovte–Št. Jošt–Zaplana.

- **Divizija »Macerata«** bo začela čistiti cono Kočevska Reka–Gotenica–Grčarice.

- **Divizija »Isonzo«:** njen premični oddelek, postavljen na črto Bela Cerkev–[Šmarješke] Toplice–Grčevje, bo zavzel položaj, da se upre morebitnemu umiku upornikov na jug, pred prodiranjem divizije Cacciatori.

Približno trajanje operativnega sklopa: od 16. do 20. avgusta.

7. OPERATIVNI SKLOP

- **Divizija »Cacciatori«** bo s črte Trebelno–Tržišče osredotočeno prodirala na jug z (levim) pohodnim krilom in nenehno gredoč ob nemški in hrvaški meji prispela na črto Uršna sela–Jugorje.

- **Divizija »Granatieri«** bo s črte Studenec Ig–Devica Marija v Polju prodirala na črto Log–Polhov Gradec, in to z desnim pohodnim krilom ob nemški meji.

- **Cona Logatec** bo nadaljevala čiščenje cone Št. Jošt–Horjul–Zaplana in do črte Log–Polhov Gradec, ki sta cilj divizije »Granatieri«.

- **Divizija »Macerata«** bo začela čiščenje cone Kočevje–Koprivnik. Operativni oddelek bo na koncu operacije ostal v Koprivniku.

- **Divizija »Isonzo«** bo s svojim operativnim oddelkom na krilu čistila na jug od divizije »Cacciatori« v coni severovzhodno od ceste Trebnje–Novo mesto in v coni zahodno od ceste Novo mesto–Uršna sela.

Približno trajanje operativnega sklopa: od 22. do 28. avgusta.

8. OPERATIVNI SKLOP

- **Divizija »Cacciatori«** bo nadaljevala čiščenje na jug v coni med železnico Uršna sela-Črnomelj in hrvaško mejo. Od Črnomlja se bo prodiranje nadaljevalo do Kolpe, z desnim krilom (zahod) ob cesti Črnomelj-Vinica in z levim krilom ob hrvaški meji.

Na koncu tega operativnega sklopa se bo divizija vkrcala v Črnomlju in se z železnico odpeljala v svoja nastanišča.

- **Divizija »Granatieri«** se bo vrnila v Ljubljano in šla vedno v formaciji čiščenja čez cono, ki ima za os črto Horjul-Vrhnika-Borovnica-Rakitna-Krim-Ljubljana.
- **Cona Logatec:** njen oddelek se bo vrnil v Logatec, potem ko je ponovno očistil cono Zaplana-Št. Jošt do meje.
- **Divizija »Macerata«** bo s svojim premičnim oddelkom, ki je že v Koprivniku, na levem krilu sodelovala pri čiščenju z divizijo »Cacciatori« do Starega trga ob Kolpi. Nato se bo oddelek vrnil v Kočevje.
- **Divizija »Isonzo«** bo s svojim premičnim oddelkom z višine pri Uršnih selih sodelovala na levem krilu (za Črmošnjice-Planina) pri čiščenju z divizijo »Cacciatori«. Nato se bo oddelek vrnil v Novo mesto.

Operativni sklop bo trajal približno od 30. avgusta do 12. septembra.

PRILOGA⁵

Grf.

dne 24. junija 1942-XX

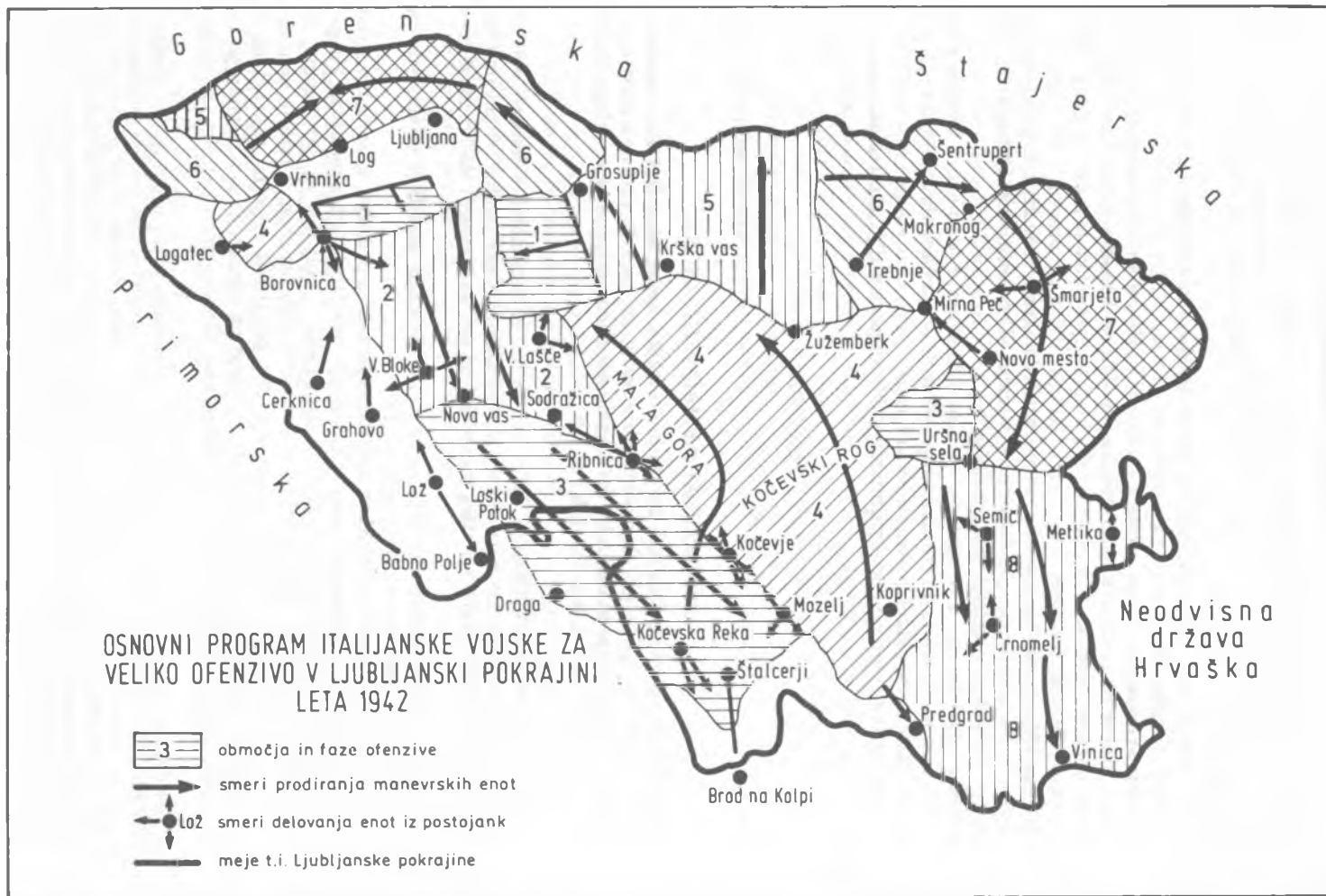
OPERACIJE XI. ARMADNEGA ZBORA

V sklopu osmih operativnih faz, ki bodo trajale nekaj manj kot dva meseca in zajele vso Slovenijo, bi morale doseči dobre rezultate, če bodo vodene z nepretrganostjo in odločnostjo in če jih bo spremljalo množično interniranje, delno odstranjevanje prebivalstva iz določenih con itd.

Glede operacij:

- 1) roki so nekoliko kratki. Mislim, da bi morali biti zelo natančni v čistkah, vendar tudi nekoliko širši v odmoru v postankih med fazami. Tako lahko domnevamo, da bo operativni cikel trajal najmanj mesec dni in več, kar pomeni, da bo zavzel ves oktober;
- 2) sodelujoča akcija premičnih oddelkov in stalna obramba posadk je predvidena na poseben in splošen način. Torej menim, da:
 - tam, kjer se to zgodi na poseben način (praviloma za posadke, ki so bolj v stiku z dvema divizijskima kolonama »Granatieri« in »Cacciatori«), mora biti akcija, o kateri je govor, skoraj izključno usmerjena – bolj kot za spremljanje in podpiranje zgoraj omenjenih kolon ali v delovanju čez cone, v katerih delujejo – v to, da se prepreči, da bi se uporniki zlili čez stična ozemlja, se pravi, da si morajo prizadevati, da jim preprečijo prehod na odseke, ki so najugodnejši za njihov beg na območja, ki še **niso preiskana**. (Za ta namen je treba predvideti

⁵ K besedilu programa ofenzive je poveljstvo XI. armadnega zbora priložilo dva grafična pregleda predvidenega poteka posameznih faz ofenzive. Povzetek tega celovitega programa je general Robotti 26. junija 1942 poslal podrejenim poveljnikom divizij in graničarjev, 41. letalske eskadrilje in vodjem oddelkom v korpusnem poveljstvu, in to kot »splošna navodila za izvajanje operativnega ciklusa v Sloveniji«. Ker je že imel pripombe poveljstva 2. armade, je začetek ofenzive predvidel za 10. julij 1942. (NAW, T-821, R-271, navodila pov. XI. a. z., 02/5820 op., 26. 6. 1942.)

okrepitev najbližjih posadk v tistih conah z enotami bolj oddaljenih posadk, ki torej niso neposredno zainteresirane za akcijo divizijskih kolon);

- tam, kjer je akcija sodelovanja predvidena na splošen način (za posadke, ki niso tako v zvezi z divizijskimi kolonami »Cacciatori« in »Granatieri«) bi bilo treba vztrajati od dneva začetka cikla, da vse naše enote, ki so več ali manj zainteresirane za operacije omenjenih divizijskih kolon, preidejo iz trenutnega obdobja vsaj navidezne nedelavnosti v obdobje **razbeljene delavnosti**. Velike in male posadke – prve z akcijo premičnih kolon, delujočih v določeni globini, druge s sunki navadnih patrolj ali kar s samim streljanjem z minometi in topništvo, združenim z letalskimi napadi – bi morale v vsej Sloveniji, ki jo zasedamo mi, napraviti videz mnogoternosti velikih in malih vulkanov, že nekaj časa ugaslih, ki se nenadoma in istočasno ponovno prižgo in grozijo, da bodo vsak čas izbruhnili, ne da bi kdor koli lahko računal, **kje in kdaj** in v **kakšnem razmerju** se bo to zgodilo.
- 3) Potrebno je, da v akcijah 2. in 3. faze sodelujejo sile iz V. a. z., tako da bi preprečile upornikom, da bi se izmuznili na jug med staro mejo in Kolpo.
 - 4) Potrebna je tudi akcija sodelovanja (zapora stare meje) XXIII. a. z.⁶

Z⁷

Dok. 88

Zapisnik s sestanka poveljnika XI. armadnega zbora 26. 6. 1942.¹

SESTANEK V PETEK, 26. [6. 1942]

1. – Moralna in materialna priprava sodelujočih enot. Ne gre za to, da se Slovenija dokončno osvobodi (toliko bolje, če se bo to zgodilo), gre za to, da se zada močan udarec.
2. – Upoštevati je treba, da gre za 2 meseca in več operacij, med katerimi se bo vojska samo bojevala in korakala. –
3. – Torej je treba misliti na službe, še posebej pa skrbeti za pritoke in odtoke, ki jih bo treba izpeljati v popolni varnosti v zaledju (s polovičnim spremstvom). –
4. – Na poseben način je treba skrbeti za moralno pripravo, ker še nismo na točki... Malo zagrizenosti. – Obstaja **strah** pred uporniki.
5. – Zapomniti si je treba, da se bodo rezultati upoštevali samo po številu **mrtvih** upornikov. Konceptija naših nadrejenih: za vsako ceno je treba obnoviti italijansko prevlado in ugled, pa čeprav bi morali izginiti vsi Slovenci in bi morala biti uničena vsa Slovenija.
6. – Koncept programa: Po dolgem in počez je treba prehoditi vso Slovenijo, očiščevalne operacije morajo biti v velikem stilu. – Kjer so uporniki, jih je

⁶ General Robotti je svoj osnutek programa velike ofenzive že 21. junija 1942 poslal poveljstvu 2. armade na Sušaku. Tam je general Roatta 23. junija napravil beležko z več pripombami. Najbrž sta se Robotti in Roatta 24. junija sestala v Ljubljani in obravnavala osnutek programa. Ohranil se je namreč list »Appunto riunione Roatta Lubiana 24/6«, tj. sporočilo za sestanek z Roatto v Ljubljani 24. 6. 1942. (NAW, T-821, R-62 in 271, osnutek Roattove beležke 23. 6. 1942, beležka 26. 6. 1942.)

⁷ Parafa Giacoma Zanussija.

¹ NAW, T-821, R-271, p. 143–148, rokopis s črnilom.

treba napasti in uničiti. Ko so enkrat v primežu, se ne sme več popustiti, pa čeprav se zaradi tega razdre prvotna organizacijska zasnova programa, ki sem ga naredil.

Niti en meter gozda ne sme biti neraziskan, niti ena koča ne sme biti nepregledana. – Niti en upornik, do katerega se pride, ne sme uiti **najhujši** kazni. – Tudi osumljenci morajo biti uničeni.

7. – Stran z nesposobneži. Takoj naj se mi predlaga kakršnakoli zamenjava, nič nimam proti, da postavim poročnika za poveljnika bataljona, če se le dobro obnese. –
8. – Vseповsod je treba biti v ofenzivi, na vsakem področju. Kaže, da se upornikov loteva zadrega zaradi povečevanja naših sil (Quarra). –
9. – Silovite akcije topništva in letalstva, kot zoper utrjene črte. –
10. – Nove posadke, ki jih je treba postaviti... in njihove sile. –
11. – Obramba pasu okoli Novega mesta (dati mi skico izpred 2 ali 3 dni). –
12. – Varčevati z bodečo žico in bolje uporabljati priložnostne ovire. –
13. – Uporaba sil divizije Isonzo (zadostna za obrambo). –
14. – Paziti se srečanj z uporniki, oblečenimi v italijanske uniforme ali ki govorijo po italijansko. –

[ZAPISNIK SESTANKA 26. 6. 1942]

Cilj sestanka: cilj je pregledati površni operativni program,² dokler se ne dà ukaz za operacijo. Vidi se, da je potrebna največja korektnost. Anticipiranje se ne sme sprevreči v to, da bi se za zadevo razvedelo, kajti, kar se dela, se ve. Preden pregledamo program, sem vas skical, da bi pregledali v zaupnem krogu **moralno** vprašanje naše vojske.

Imeli smo oboroženega moža na 8 Slovencev. Prišli bomo do 70 tisoč, torej na povprečje 1 na 5 Slovencev. Torej bomo lahko gotovi, da so sile zadostne. Toda ni tako. Razumem, da se temu splošnemu vtisu pridružuje še tisto, kar je Roatta povedal v okrožnici 3 C: Po vrednosti presegamo upornike. To so bobneče besede. Število upornikov je pretirano. Poveljniki morajo začeti odcepljati od enot ali kaznovati, postavljati ob zid.

Ne gre za to, da bi Slovenijo očistili te golazni, marveč za to, da se zada močan udarec, ki bi dvignil naš ugled. Šlo bo za dva ali tudi mogoče 3 mesece operacij. Torej bo težko. Toda ker je morala visoka, bo trud relativen, vendar nenehen. Treba bo preganjati upornike, ker se ne dajo obkoliti. Če sem bil širok, to še ne pomeni, da ne sme biti truda. V operativnem ciklusu naredijo enote 15 – 25 km, toda za vojsko mora ostati praznina. Moramo uspjeti do konca. Ni mogoče, da nas ustavljajo redki [...].³ V nekaterih oblasteh prevladuje miselnost, da bo po vojni lahko nastala celovita in urejena Slovenija. Tu smo imeli takšne pojave, da mi vojaki ne moremo ničesar več upati in da moramo opustiti pomisleke. Praznina pomeni tudi to. Ko bodo enote pometle ozemlje, bo [...]

Začeli bomo z ustanavljanjem posadk v conah, kjer smo pričakovani. In še naprej bomo očiščevali. Potem bomo videli razvoj in rezultate. Vojske bo vedno primanjkovalo. Torej misliti na službe. Zavedati se je treba, da vojske ne bo več, kot sem je dal. To je posledica dejstva, da se sovražnik precenjuje. Treba je skrbeti za moralno pripravo, ker smo na tej točki še vedno pri velikih besedah – precenjevanje sovražni-

² Glej dok. 87.

³ Rokopis je na nekaterih mestih nečitljiv. Takšna mesta so tukaj označena s tremi pikami v oglatem oklepaju.

ka. Doslej pravzaprav še ni bilo napada razen tistega na Stari trg.⁴ Moramo biti neusmiljeni. Kdor ni na svojem položaju, naj gre. Kar zadeva poveljnika I. bataljona 24. polka, bom razrešil poveljnika bat. [Filippa Ubaldija – op. T. F.], vendar ne zaradi bolezni, ampak zato, ker je bil furijast pri poveljevanju vojske. Pri meni ne gre za izjemno strogost, marveč samo za podporo linije v vojski.

Navedba [bataljona] financarjev: vidijo upornike – se potuhnejo. Predvidi se samo umik itd. Častniki naj bodo na položaju. Če vodje niso pravi, naj se pošljejo stran.

Coronati: razloži položaj.

Eksc. poveljnik: z vsemi sredstvi. Dovoljujem izročiti poveljstvo bat. tudi podporočniku, če zna poveljevati.

Napad na kolono vojaških vozil: en ranjen. To ni napad, pač pa streljanje. Torej je treba pretehtati tudi izraze: napad, neznošen položaj, obkolitev itd. Torej več strogoosti in korektnosti s strani tistih, ki ne znajo preceniti položaja.

V akciji, ki jo bomo izvedli, se bo uspeh meril po številu mrtvih upornikov. – Obkolitev ne bo mogoča razen v izjemnih primerih – čistih. Gre za to, da se teren osvobodi tako, da se očisti. Tisti, do katerih se bo prišlo, morajo biti uničeni.

Partizani pravijo, da so gospodarji ozemlja. Dokazali jim bomo nasprotno.

F. Fantini: zakaj niste tistih treh ustrelili?⁵ 3 C⁶ je presežena. Toda pričaka naj se vsaj na to.

Zapomniti si, da so banditi vsi po vrsti kmetje, ki tedaj, ko gredo vojaki mimo, delajo, potem pa primejo za puško in nastavijo zasedo. Vsi tisti, ki se zalotijo s strelivom, orožjem v roki, z jugoslovanskimi hlačami, morajo biti takoj ustreljeni.

Rezultati operacij se bodo računali samo po izgubah. Če je kakšno naselje zares in popolnoma nedolžno, tedaj se bo naredila izjema.

Razglas: vse smo dali tem ljudem, oni pa nam tako vračajo. Logično je torej, da bomo tudi Italijani dali attribute omike. Torej si moramo vbiti v glavo, da ni važno imeti bogato Slovenijo.

Zapomniti si je treba, da je siva gmota siva, ker se ni nikoli hotela bojevati, intimno pa nam je nasprotna in se premika in trese zato, ker jo uporniki silijo k boju proti nam.

Torej se rezultat meri po mrtvih in kaznovanih.

Koncept naših nadrejenih: glej promemorijo.⁷ Predstavljajte si, kako pristopiti k novi zamisli in da ima vsak dan solze v očeh, ko spremlja mrtve na pokopališče.

Drugi koncept: vsak strel, ki pade med uporniška naselja, je dober strel.

Zračna izvidništva, da se odkrijejo uporniške utrdbe: Krim, Gora.

Ne bo izključena namestitev kakšne posadke. Če bom mogel, se ne bom dotaknil niti ene enote iz delujočih velikih enot. Dali mi boste predloge – (Rakitna itd.) Dobil bom bataljone črnosrajčnikov.⁸ Skušal bom pomagati.

⁴ Glej dok. 82, op. 17.

⁵ Morda misli na tiste tri mladeniče iz Ljubljane, ki jih je 8. oktobra 1941 obsodilo na smrt izredno sodišče, pa so jih pomilostili (glej dok. 28, op. 2).

⁶ Misli na zloglasno Roattovo okrožnico 3C z dne 1. marca 1942 (glej dok. 64, op. 3).

⁷ Misli najbrž na Roattove pripombe k Robottijevemu osnovnemu programu za veliko ofenzivo. Glej dok. 87.

⁸ General Roatta je poveljstvu XI. armadnega zbora za veliko ofenzivo obljubil več enot črnih srajc, in to 71. in 81. bataljon črnih srajc ter 182. strojnično četo črnih srajc, dva bataljona črnih srajc »M« (to sta bila 16. in 85. bataljon), 2. legijo črnih srajc »Superga« (s I. in II. bataljonom). Vse te enote so do začetka ofenzive res prispele v Slovenijo (večinoma iz Hrvaške) in so 5. julija v Ljubljani iz njih in tistih enot črnih srajc, ki so že bile v Ljubljanski pokrajini, vendar zunaj legij (3. in 4. gorski bataljon črnih srajc in VIII. bataljon črnih srajc »M«) sestavili t. i. taktično bojno skupino črnih srajc »Montagna« pod poveljstvom fašističnega generala Renza Montagna. Skupina je prevzela od divizije sardinskih grenadirjev varovanje ljubljanskega območja.

Od vas pričakujem več od operativnega kompleksa. Predlogi za posadke, ki naj se obdržijo.

Na koncu operacij bomo s četami, ki bodo ostale, pregledali, kaj bo mogoče obdržati.

Posadka v Novem mestu: zmanjšati potrebne sile za zasedbo. V vsaki posadki je treba doseči, da se bodo vojski prihranila obrambna dela. Vse pobude so dobre. Delajte, kakor da omejitev ne bi bilo. Moramo imeti vojsko, potrebno za napad. Tak je ducejev ukaz: storite, kar hočete, samo da mi odstranite slovenski tvor.⁹

Pravzaprav smo sužnji razmer, ki so se že spremenile. Ali se je treba vojskovati? Vojskujmo se!

Promemorija Grazioli: Varčevati z bodečo žico: podirajte gozdove. Posekana debela so zelo koristna. Treba je kaj storiti. Če ni bodeče žice, je zaman vztrajati. Treba si je pomagati drugače.

Operacije: ko so enkrat obkoljeni, se jih ne sme več pustiti, pa čeprav bi bilo treba razdreti program. Če bo mogoče, obkoliti kakšno enoto. Toliko bolje. Niti meter gozda ne sme ostati nepreiskan. Zato za 20 – 30 km predvidevam obdobje 8 – 10 dni. Niti en meter... (promemorija).¹⁰

Poveljniki na položaju: med vsemi izbrati tiste, ki so zdravi. Predlagajte mi zamenjave, da se najdejo tisti, ki so zdravi. So posadke s tisoč možmi, iz katerih ne pride ven 100 mož.

Položaj Isonzo: izključujem obkolitev bat. – Posadka Straža – ki ne more dati 200 – 300 mož. Dogodek v Žužemberku se ne sme več ponoviti.¹¹ Smo ljudje časti. Zato moramo biti odločni in odločno moramo zasukati krmilo na eno stran. Danes ni drugega merila od dejavnosti in števila.

Povsod prevzeti ofenzivo na vseh področjih. Zahteva se letalstvo na podlagi nejasnih novic – nikoli, kadar je res potrebno. Imate največjo svobodo. Da sem odgovoril na stavek iz Slovenca, sem moral razbiti manifestacije (in dobil sem očitek VK). Danes to lahko storimo.

Geslo je: **dovolj je, opravimo s tem.**

Akcije topništva in letalstva bodo silovite. Karakteristike topništva, kot jih zahteva Roatta: akcije tako [...] kot Kras.¹²

Cilj: vsa topništva morajo vsaj na začetku služiti. [...] da se na začetku doživi takšna kataklizma, da se bodo Slovenija in Slovenci nekega lepega dne prebudili.

Okoli krožijo 4 hrvaški oficirji, oblečeni kot italijanski (Velika Loka). So tudi uporniki, oblečeni kot črnosrajčniki.

Izselite pripadnike druge narodnosti.

Zahteve po letalstvu.¹³

Tudi jaz menim, da je treba med operacijo ustaviti ves promet na železniških progah in med raznimi kraji, bodisi zato, da se onemogočijo izgredi, predvsem pa zato, da Slovenija občuti tudi to omejitev.¹⁴

⁹ Glej dok. 75.

¹⁰ Glej op. 7.

¹¹ Glej dok. 82, op. 4.

¹² Glej op. 7.

¹³ Za veliko italijansko ofenzivo na Dolenjskem in Notranjskem so v okviru letalskega poveljstva 2. armade (poveljnik general Mario Piccini) ustanovili posebno letalsko bojno skupino »Sever« (poveljnik podpolkovnik E. Zambaldi) z dvema izvidniškima (41. in 113.) in dvema bombniškima (240. in 241.) eskadriljama, ki pa so imele le 21 letal (13 izvidnikov in 8 bombnikov) na letališčih v Ljubljani in v Ronkih, sodelovalo pa je tudi letalstvo z letališča na Grobniškem polju. (NAW, T-821, R-276, poročilo o sodelovanju letalstva v ofenzivi.)

¹⁴ Glej dok. 90, op. 2.

Ukaz za zaplembe avtomobilov: to je mogoče storiti samo z Ducejevim odlokom. – Vendar pa lahko prepovemo promet tako, da jih imobiliziramo.¹⁵

Preiskave po Ljubljani: dogovoriti se z grenadirji, da se to opravi skupaj v raznih središčih (študenti, profesorji za izselitev – sporazumi za določitev števila in načina, da se hitro izselijo)¹⁶

- prehrana: živeti skromno,
- zaplenitev čevljev: vedno na postojanki [...]

Dok. 89

Zapisnik s sestanka poveljnika XI. armadnega zbora 6. 7. 1942.¹

POVELJSTVO XI. ARMADNEGA ZBORA

Urad za operacije

ZAPISNIK SESTANKA DNE 6. JULIJA 1942-XX PRI EKSCLENCI POVELJNIKU XI. A. Z. V LJUBLJANI²

Navzoči so bili:

- ekscelencija poveljnik V. a. z.³
- general Fabbri iz V. a. z.⁴
- načelnik štaba XXIII. a. z.⁵
- načelnik štaba XI. a. z.⁶
- častniki iz štabov V. in XI. a. z.

Ekscelencija poveljnik XI. a. z. je na kratko povzel:

- namen operativnega cikla v Sloveniji;⁷
- celotno sestavo akcij, ki jih bodo razvile čete XI. a. z.;
nato je naglasil **namen sestanka:**

»Določiti sodelovanje XXIII. in V. a. z. z vskladitvijo akcij, ki jih je treba razviti, v času in prostoru na podlagi navodil višjega poveljstva »Slovenija–Dalmacija«.

I. Dogovori s XXIII. a. z.:

Od tega a. z. se zahteva:

1. – naj med trajanjem 1., 2., 3. operativnega sklopa pošilja svoje oddelke vse do višine krajev Rovte, Hotedršica, Planina, Rakek, Cerknica, Stari trg, pri čemer naj stopi v stik s prodirajočimi silami in s posadkami graničarjev na skrajni desnici, da bi preprečili prehod upornikov na zahod. Najpomembnejše območje, na katerem bi bila posebno zaželena premična akcija, je območje južno od Cerknice. V severni coni

¹⁵ Glej dok. 86, op. 8.

¹⁶ Glej dok. 85, op. 2.

¹ NAW, T-821, R-62, p. 733–737; arhiv VZI, šk. 474, dok. 9/7, Zbornik NOV, VI/3, dok. 165.

² Ta sestanek je zahteval poveljnik 2. armade general Roatta 24. junija 1942 v svojih pripombah na Robottijev program za veliko ofenzivo. Glej dok. 87.

³ General Renato Coturri iz Crikvenice.

⁴ General Umberto Fabbri, poveljnik graničarjev v V. armadnem zboru.

⁵ Polkovnik Dino De Iani.

⁶ Polkovnik Annibale Gallo.

⁷ Glej dok. 87.

zadostuje akcija nadzorovanja. – Ujeti uporniki bodo naglo sojeni in ustreljeni. Poveljstvo XI. a. z. pričakuje, da bodo ti dogovori nujno potrjeni.

Zastopnik XXIII. a. z. opozarja, da bo sodelovanje omejeno na prodore čet z zmanjšanim številom.

2. – Ekscelenca poveljnik XI. a. z. bi hotel imeti začasno na voljo še:

- četo graničarjev, ki je trenutno nastanjena v Borovnici, kraju, ki je posebno pomemben za obrambo viadukta na železniški progi Postojna – Ljubljana;
- vojake, ki so trenutno dodeljeni za zaščito prevozov.

Poveljstvo XI. a. z. bo te sile vrnilo še pred koncem operacij.

II. Dogovori s V. a. z.:

Kakor je že določilo višje poveljstvo »Slovenija – Dalmacija«, bo V. a. z. sodeloval pri akciji XI. a. z.:

1. – Na višinah nad Brodom na Kolpi (vključno) s premičnimi silami pod poveljstvom generala Fabbrija;

2. – V dolini pri Brodu na Kolpi (izključno), ob Kolpi, kjer bo poslal svoje oddelke naprej k mostovom in proti reki, čez katero bo zaprl prehod.

Glede 1. naloge:

– bo začetek akcije XI. a. z. pravočasno sporočen na način, ki ga določa operacijsko povelje št. 1,⁸

– ob koncu 1. operativnega sklopa, ko bodo sile XI. a. z. prišle do Krima, bodo morale sile generala Fabbrija biti na znani črti: Risnjak – Crni Lug – Delnice;

– na koncu 2. operativnega sklopa morajo sile generala Fabbrija prispeti do reke Kolpe;

– čete generala Fabbrija, ki bodo prihajale od Čabra–Prezida in Čabra–Podpreške, bodo prišle v stik z XI. a. z. v 3. operativnem sklopu s prodori s Kolpe, ki se bodo časovno ujemali s prodori, ki jih bodo izvedle čete XI. a. z. z znane črte: Kočevska Reka–Novi Lazi–Mozelj–Knežja Lipa–Čeplje;

– po prehodu čez Kolpo bo kolona generala Fabbrija šla iz Osilnice proti jugu in na levi breg Kolpe;

– zveze z omenjeno kolono prek višjega poveljstva »Slovenija – Dalmacija«;

– poročila in obvestila bomo pošiljali naravnost generalu Fabbriju;

– povelja prek poveljnika V. a. z. ali naravnost, če bo to zahtevala nujnost položaja.

Glede 2. naloge:

– Ekscelenca poveljnik XI. a. z. zahteva, da se na črti Brod Moravice–Lukov Dol–Bosiljevo ustanovijo posebne postojanke z nalogo, da izvedejo prodore proti Kolpi in proti mostu pri Vinici, da zapro prehod na jug;

– ekscelenca poveljnik V. a. z. pristane na zahtevo;

– dogovorjeno je bilo, da bodo te postojanke ustanovili okoli 11. – 12. julija in bodo ostale do konca 8. operativnega sklopa.

Omenjene postojanke bo ob koncu 3. operativnega sklopa okreпил del enot Fabbrijeve kolone, ki bodo v tem času na voljo.

Ekscelenca poveljnik XI. a. z. predočuje končno nujnost sodelovanja V. a. z. v 7. in

⁸ General Robotti je operacijsko povelje za 1. fazo ofenzive, tj. obkolitev Krima, Mokrača, Rakitniške planote in Gore, izdal že 6. julija, vendar v njem še ni določil dneva, ko se naj začne; določil ga je šele 14. julija. Svoj proglas, ki so ga na prvi dan ofenzive 16. julija 1942 tiskanega razdelili vojakom, je Robotti začel z vznesenimi besedami: »Danes začenjamo lep pohod po poljih in gozdovih italijanske Slovenije.«

8. operativnem sklopu na Gorjancih in ob južnem toku Kolpe, ob nemško-hrvaški meji.

Da bi onemogočili prehod upornikov na vzhod, zahteva ekscelenca poveljnik XI. a. z. ustanovitev 6 stalnih postojank:

- v coni Novo Selo (NH-CO) – Poklek (NH-CO);
- v coni Sošice (XI-CK);
- v coni Radovica (IH-CD) – Magovac (KI-CF);
- v coni Kamanje (KI-BZ);
- v coni Brod (XV-BU);
- v coni vzhodno od Gribelj (XT-BS).

Poveljstvu V. a. z. bomo nemudoma sporočili, katero od teh postojank bi morebiti lahko sestavili iz hrvaških čet, pri čemer bi se poslužili generala Oxilie, ki ga bomo za stvar čimprej zainteresirali.

Dok. 90

Zapisnik s sestanka poveljnika XI. armadnega zbora 7. 7. 1942.¹

ZAPISNIK S SESTANKA, KI GA JE EKSCLENCA ROATTA IMEL
V LJUBLJANI DNE 7. JULIJA 1942

Navzoči: eksc. Robotti

načelnik štaba vrh. poveljstva [oboroženih sil za Slovenijo in Dalmacijo]

načelnik štaba XI. a. z.

častniki štaba XI. a. z.

Med sestankom so bile obravnavane naslednje zadeve:

1) RAZGLAS²

Dogovorjeno je bilo, da ga bosta podpisala v. k. in eksc. Robotti v skladu s tem, kar je bilo doslej storjeno, da se ne bi naredil vtis, da se je režim spremenil, ali da bi se dal drugačen pomen, kot ga po navadi imajo operacije, ki se jih lotevamo.

¹ Arhiv IZDG, f. 662/I it., 6 l.

² Misli na razglas, ki sta ga 15. julija 1942, tj. dan pred začetkom velike italijanske ofenzive, izdala general Robotti in visoki komisar Grazioli. V uvodu sta povedala, da so mnogi Slovenci prijeli za orožje proti italijanskim oblastem in četam, kljub temu da je Italija ob priključitvi Ljubljanske pokrajine dala njenemu prebivalstvu »skrajno človeške in ugodne pogoje«. Nekaj časa so se italijanske oblasti omejevale na vojaško akcijo in se šele nato zatele k maščevalnim in omejitvenim ukrepom. Razglas je nato v treh delih ločil ukrepe. V prvem delu je naznanil ukinitvev vseh krajevnih osebnih vlakov, omejitev potovanj na tranzitnih vlakih, ukinitvev avtobusnega prometa, ukinitvev vseh telefonskih, telegrafskih in poštinih zvez, prepoved gibanja z vsemi prevoznimi sredstvi in peš iz kraja v kraj ter gibanje in postajanje v razdalji manj kot kilometer od železniških prog. V drugem delu je zagrozil z ustrelitvijo vsem, ki bi storili kakršno koli sovražno dejanje proti italijanskim oblastem in vojski, imeli orožje, strelivo in razstrelivo, kakorkoli podpirali upornike, imeli ponarejene potne liste, osebne izkaznice in prepustnice, ter vsem moškimi, ki bi jih brez upravičenega razloga zalotili na bojišču. V tretjem delu je razglas določil, kaj vse bodo porušili do tal: stavbe, iz katerih bo kdo napadel italijanske oblasti ali vojsko in v katerih bodo našli orožje, strelivo, razstrelivo in vojaške predmete, stanovanja, katerih lastniki so prostovoljno sprejeli pod streho uporni-

Drug podoben razglas bo dan za V. a. z., razdeljen in nabit pa bo na enak način kot v XI. a. z. Od tega se bo razlikoval le po tem, da ne bo imel uvoda, ker zadeva cono, ki je večinoma italijanska, deloma pa hrvaška.

Razglas je naslovljen na prebivalstvo Gorskega kotarja, določa cono, na katero se nanaša; v teh conah ne bo velikih akcij, temveč se bodo le izpeljale nekatere akcije letalskega bombardiranja.

Podpisal ga bo prefekt, in to iz istega razloga, iz katerega bo na razglasu XI. a. z. podpisan v. k.

Začelo se je branje našega razglasa, v katerem je bilo natančneje določeno:

- Ukinjeni bodo vsi krajevni potniški vlaki; glede tega je treba dati a. z. natančna navodila za avtomatično izvedbo ob vnaprej določeni uri.
- Glede potrebe, da se razglas ali manifest sestavi tako kot v preteklosti, je eksc. Robotti določil, da se sestavi en sam dokument z značajem »uredbe«.
- Za vse se bo prepovedalo potovati s tranzitnimi vlaki, razen za tiste, ki imajo potni list za tujino in prepustnico za druge pokrajine v kraljevini.
- Odpravljene bodo vse še delujoče avtobusne službe, prepovedan bo promet s kakršnimkoli vlečnim sredstvom ali peš med enim in drugim naseljenim središčem.
- Prepovedano bo postajanje ali gibanje ob železniških progah tudi za kmete in civilne delavce na sploh;³ izjema se bo naredila le za drvarje, ki imajo dovoljenje za delo in ki bodo zaščiteni.
- Prepoved bo trajala nekaj dni in se bo potem lahko spremenila po navodilih poveljstva a. z.
- Odpravljene bodo vse telefonske, telegrafske in poštnе zveze.
- Ustreljeni bodo vsi sposobni moški, ki se bodo našli v coni bojov; jasno naj bo, da bo enaka usoda doletela kogarkoli, ki ni iz cone in ki bi ga zalotili na kraju.
- Kmetje, delavci in na sploh sposobni moški, ki bi bili zaloteni na begu na opuščnem območju, bodo morali biti ustreljeni, kajti če svoje navzočnosti ne morejo upravičiti, morajo veljati za razgnane ali razkropljene.
- Ta razglas razveljavlja okr. 3C; prejšnja pravila veljajo za presežena z novimi.
- Kar zadeva napade, prihajajoče iz hiš, je treba slednje požgati, če to ni mogoče, pa razstreliti z dinamitom.

ke. Zdjast sta Robotti in Grazioli razglasila ukrepe, ki jih je že natančneje določala zloglasna Roattova okrožnica 3 C in ki jih je italijanska vojska že izvajala pred ofenzivo, vendar še ne množično. Na koncu razglasa sta podpisnika pozvala partizane, naj se vrnejo domov in jim zagotavljala življenje, če se bodo pred bojem prijavili italijanskim oblastem in jim izročili orožje. (Razglas 15. 7. 1942 v arhivu IZDG, zbirka tiskov.)

³ General Roatta je 2. julija 1942 pisal poveljstvu XI. armadnega zbora, da se pogosto ponavljajo napadi in sabotaže na železniških odsekih Grosuplje–Predole (kočevska proga) in Višnja Gora–Stična (novomeška proga). Spraševal se je, ali partizani ta odseka izberejo zaradi ugodnega okolja ali zaradi pomanjkanja zavarovanja ali zaradi obojega. »Je pa tudi možno, da uporniki najdejo v krajih blizu železnice v omenjenih conah koga, ki podpira njihovo zločinsko delo. Prosim, da zato odredite: takojšnje razgozdovanje (izvedeno z vsakršnim sredstvom) okolice omenjenih železniških odsekov, ustrezne ukrepe represalij proti krajem blizu omenjenih železniških odsekov.« Pri besedah »z vsakršnim sredstvom« je nekdo v poveljstvu XI. armadnega zbora pripisal »bruciare«, tj. požgati. Isti je navedel kraje, ki so blizu omenjenih železniških odsekov: Slivnica, Dobrepolje, Retje, Ortnek in Vrhpolje, Radohova vas in povedal, da jih je treba požgati. (Arhiv IZDG, f. 658/IV it., Roattovo pismo, št. 14128 tajno, dne 2. 7. 1942.) Robotti pa je 13. julija 1942 poveljnike divizij in graničarjev opozoril na tisti del zloglasne Roattove okrožnice 3 C, ki zahteva interniranje ljudi iz hiš, ki so blizu kraja napada, zaplembo njihove živine in uničenje njihovih hiš. (Arhiv IZDG, f. 658/IV it., Robottijevo pismo, št. 02/6762 op., dne 13. 7. 1942.)

- Poudarja se splošna potreba, da se nemudoma ustrelji vsakdo, pri komer se najde ne le orožje, ampak tudi razstrelivo ali kaj podobnega.
- Zajamčeno bo življenje tistim, ki se bodo pred bojem **ali v premoru med enim in drugim bojem** predali italijanski vojski in izročili orožje.
- V tej zvezi je polk. Zanussi⁴ poudaril pomen pravičnega izbora med domnevnimi krivci in nedolžnimi; po ugovoru eksc. Robottija, ki je menil, da bi se akcija zaradi tega zavlekla, je bilo sklenjeno, da se ta zasnova sporoči kot splošna navodila samo poveljnikom.
- Kar zadeva predloge v. k., jih je eksc. Roatta v glavnem sprejel; niso zajeti v uredbi, izvajali pa se bodo postopoma po navodilih, ki se bodo občasno izdajala.
- Sklenjeno je bilo, da bo razglas datiran z ...; nič hudega, če se bodo operacije morale prestaviti za kakšen dan od tega datuma.
- Vrhovno poveljstvo bo poskrbelo za natis 20.000 primerkov lepakov in 100.000 letakov.

2) POLOŽAJ UPORNIKOV

- Opaženi so bili premiki proti jugu Kočevskega; v celoti vzeti ti premiki podirajo enotnost uporniške razmestitve in nič hudega ne bo, če se bo del izselil na Hrvaško.
- Glede akcije bi bilo zaželeno, da bi se zbrali in da bi napadli največje posadke, kar pa je skoraj gotovo izključeno. – Nasprotno pa moramo mi razvijati akcijo, ki naj da **občutek moči** in ki naj s svojo mogočnostjo prevzame prebivalstvo.

3) INTERNIRANJE

- Eksc. Roatta je sporočil, da obstaja podsekretariat za notranjo selitev, ki ga je izbral eksc. Lombrassa;⁵ ta bi rad izrabil internirane Slovence za javna dela (gradnjo rečnih nasipov), to pa bi zahtevalo veliko stražarskega osebja, kar bi bilo težko uresničiti.

Zato je eksc. Roatta predlagal, naj bi delali kvečjemu interniranci v koncentracijskih taboriščih; znotraj ozemlja bodo lahko delali tisti, za katere se bo ugotovilo, da bo primerno.

V celoti bo še treba internirati okoli tisoč Slovencev, za katere je vrhovno poveljstvo zahtevalo, da dobi na voljo dve vojašnici.

Vrhovno poveljstvo je dalo pripraviti taborišče na otoku Rab, sposobno sprejeti pod šotore 6.000 oseb; poleg tega se bo pripravilo taborišče za 10.000 oseb, kjer bo mogoče prebivati tudi pozimi, pripravljeno pa čez kakšna dva meseca.

4) ZAPRTJE SLOVENSKO-HRVAŠKE MEJE

- Eksc. Roatta je pojasnil list, ki ga bo kmalu izdalo vrhovno poveljstvo in v katerem so zamisli in načini za zaprtje meje od morja do Gorjancev.⁶ Mejna črta bo razdeljena na tri odseke:

- vzdolž Gorjancev in vse do Kolpe bo eliminiran ostrog hrvaška gora Oklinak; ta odsek bo pripravljen s sekanjem gozda, z zunanjo bodečo žico v pasu, z zgraditvijo obhodne poti in zavetij vsaka 2 – 3 km;
- ob toku Kolpe bi bilo treba ustanoviti nove posadke;

⁴ Polkovnik Giacomo Zanussi je bil podnačelnik štaba 2. italijanske armade na Sušaku. Leta 1946 je objavil knjigo *Guerra e catastrofe d'Italia* (dalje: Zanussi, *Guerra e catastrofe*).

⁵ Fašistični general Giuseppe Lombrassa, od junija do avgusta 1943 visoki komisar za Ljubljansko pokrajino.

⁶ Tega lista nisem našel v naših arhivih.

- v predelu med Kolpo in morjem se bo za mejno črto izrabila železniška proga, z namenom, da se uporabi isto osebje, ki straži železnico. – Meja bo utrjena z bodečo žico zunaj posekanega pasu; premik rezerv bi bil izredno olajšan zaradi same železnice.

5) SEKANJE GOZDOV

Eksc. Roatta prosi za kratko spomenico o izvajanju sekanja gozdov v Sloveniji (spomenica je bila potem izročena polk. Zanussiju; kopija se prilaga temu zapisniku).⁷

Eksc. Roatta je na prošnjo eksc. Robottija dovolil, da VIII. bat. minerjev nadaljuje krčenje gozdov, pri čemer je zdaj zaposlen.

Dovolil je tudi, da IV. bat. žičničarjev nadaljuje sedanjo nalogo pri postavljanju pasu okoli Ljubljane.

6) SODELOVANJE XXIII. A. Z. PRI OPERACIJAH V SLOVENIJI

Polkovnik Zanussi je sporočil, da bo poveljstvo XXIII. a. z. sodelovalo ne le v akcijah, za katere je bilo usklajeno na sestanku dne 6. t. m.,⁸ marveč tudi z akcijami 2 čet, ki bosta delovali v smeri: Klana–Trstenik–Klanska Polica.

7) SPORAZUMI S V. IN Z XXIII. A. Z.

- Eksc. Roatta je potrdil vse dosežene sporazume na sestanku dne 6. t. m.⁹

Spomenica za štabnega polkovnika Zanussija

KRČENJE GOZDOV NA OZEMLJU XI. ARMADNEGA ZBORA

I – VARNOSTNO KRČENJE

Izvaja se izključno ob prometnih poteh, kot sledi:

- 1) – v manjši meri s strani zasebnikov, kot določa uredba visokega komisariata,
- 2) – s civilno delovno silo, zaseženo namesto gozdne milice,
- 3) – s 124. gozdarsko četo, ki je pred kratkim prišla v cono, in z VIII. minerskim bat., na podlagi tehničnih navodil gozdne milice,
- 4) – v najmanjši meri z osebjem za varovanje železnice.

Osebje iz točk 2 in 3 varujejo vojaška spremstva, ki jih priskrbijo bližje posadke.

OSNOVNO MERILO PRI KRČENJU GOZDOV

posekati gozd v različno širokem pasu na prehodu čez prometne zveze, to pa na način, da ni mogoče učinkovito streljanje z avtomatskim orožjem.

MERILO ZA ZAPOREDJE DEL

- 1) – železniški odsek Ljubljana–Postojna;
- 2) – železniški odsek Ljubljana–Novo mesto–Metlika;
- 3) – preostali železniški odseki in glavne ceste.

⁷ Glej prilogo.

⁸ Glej dok. 89.

⁹ Prav tam.

II – LOGISTIČNO KRČENJE

- izrabijo se rezultati varnostnega krčenja gozdov;
- izpeljejo ga enote posameznih posadk, kolikor to dovoljuje njih zaposlenost;
- izkoristijo se količine lesa, razpoložljive pri privatnikih.

Dok. 91

Zapisnik s sestanka poveljnika XI. armadnega zbora z nemškimi policijskimi častniki 12. 7. 1942.¹

ZAPISNIK SESTANKA EKSCELENCE ROBOTTIJA V LJUBLJANI
DNE 12. JULIJA 1942-XX

Navzoči:

- načelnik štaba XI. a. z.²
- general Rösener³
- general Brenner⁴
- častniki štaba XI. a. z.
- nemški častniki

Ekscelenca Robotti izreče dobrodošlico nemškim častnikom in pojasni najprej na kratko:

- namen operativnega cikla,⁵
- celoto akcij, ki jih bodo razvile čete a. z.,
- zamisel uporabe sil,

nato pa poda bežen pregled operativnih sklopov, ki bodo pripeljali čete na nemško-slovensko mejo⁶ in vzdolž nje.

General Rösener pripominja v zvezi s tem poslednjim delom akcije, da je treba paziti, da ne bi prišlo do slučajnih prehodov prek meje, da bi se tako izognili neprijetnim zapletljajem, ker se bodeča žica ne vije neprekinjeno ob meji in ker so vmes minirane cone.

Ekscelenca Robotti zagotavlja, da bodo čiščenja obmejnih območij opravili oddelki, ki jih bodo vodili izurjeni častniki. Poleg tega bodo dobili natančna navodila, kako naj se izogonejo zapletljajem pod pogojem, pripominja eksc. Robotti, da ne bo min, ki bi bile po pomoti položene na tej strani mejne črte.

General Rösener ugotavlja, da so mine položene samo ob bodeči žici. Eksc. Robotti zagotavlja, da bo o dnevu, ko se bodo operacije začele, pravočasno obveščen nemški zvezni častnik (major Holst). Obvestiti ga bodo morali tudi o začetku raznih

¹ NAW, T-821, R-62, p. 708–710; arhiv VZI, it. arh., šk. 474, dok. 11/1; Zbornik NOV, VI/3, dok. 169.

² Polkovnik Annibale Gallo.

³ Erwin Rösener, višji vodja SS in policije v XVIII. vojnem okrožju v Salzburgu s poveljniškim mestom na Bledu.

⁴ Karl Brenner, poveljnik redarstvene policije za alpske dežele v Salzburgu s poveljniškim mestom na Bledu.

⁵ Glej dok. 87.

⁶ Misli na novo nemško-italijansko državno mejo v Sloveniji, ki je bila tudi severna meja Ljubljanske pokrajine.

operativnih sklopov in o stvarih, ki bi kakor koli zanimale nemško oblast. Sporočili bodo še posebej začetek 6. operativnega sklopa, ki se bo tikal obmejnega območja in ki ga bosta hkrati izvajali [diviziji] »Cacciatori« proti vzhodu in »Granatieri« proti zahodu.

Ekscelenca Robotti poudarja pri tem svoje neomajno zaupanje v uspeh akcije in izjavlja, da bo rad odgovoril na morebitna vprašanja generala Rösenerja.

Ta se zahvaljuje za gostoljublje in za prisrčnost med sestankom ter sporoča:

– v zvezi z okrepitvami (trije bataljoni),⁷ ki jih je dobilo nemško poveljstvo, da jih bo sedaj imelo na voljo šest, se bodo zdaj začele očiščevalne akcije;

– vojaška akcija bo izpopolnjena s civilnimi in upravnimi ukrepi, ki se bodo zdaj lažje izvajali zaradi odvisnosti vojaške oblasti od organov javne varnosti (nedaven ukrep firerja);⁸

– iz vseh poročil zaupnikov in nemške obveščevalne službe je razbrati, da se uporniške tolpe ne gibljejo v velikih oddelkih, temveč v majhnih skupinah na majhna območja. V celoti se sovražna sila ceni na 2000 do 2500 ljudi.

Ekscelenca Robotti sporoča, da je v Sloveniji okoli 8000 do 10000 upornikov.⁹ Ima na voljo novice, ki govorijo o premikih večjega obsega. Nadalje se zdi gotovo, da se srbski in hrvaški ljudje, ki so prišli v Slovenijo, vračajo nazaj čez Gorjance.

General Rösener pojasnjuje, da si bo nemška akcija prizadevala, da bi posebni oddelki za zaporo in akcijske čete, ki jim bo zaupana naloga čiščenja, obkolili razne uporniške skupine.

Glede tega odvrne eksc. Robotti, da je naša akcija podobna s to izjemo, da bo čiščenje opravljeno v večjem merilu, ker je število manjših nasprotnikovih skupin veliko večje.

General Rösener sporoča, da bodo sedaj na podlagi dobljenih izkušenj čistili območje s skupinami v razmahih, medtem ko so doslej uporabljali oddelke, razvrščene v gosjem redu, da bi zmanjšali izgube.

Dodaja, da je značilnost uporniških akcij, da napadajo ponoči in izginajo podnevi.

Zato vpraša, kako nastopajo italijanske čete v nočnih akcijah, ko nadaljujejo boj, začet podnevi (v zvezi z neuspehom nemških oddelkov pri tovrstnih akcijah).

Eksc. Robotti pojasni, da je obkoljujočim oddelkom predpisal, naj v tem primeru počivajo, pri tem pa zgostijo zanke in okrepijo povezavo s sosednjimi silami, da preprečijo pobeg obkoljenih upornikov. Zjutraj se obkolitev izpopolni in poišče

⁷ Misli na tri bataljone 18. policijskega planinskega polka pod poveljstvom polkovnika Hermanna Franza, ki so v drugi polovici julija 1942 prispeli na Gorenjsko iz Garmisch-Partenkirchena. Glej Hermann Franz: Gebirgsjäger der Polizei. Polizei-Gebirgsjäger-Regiment 18 und Polizei-Gebirgs-Artillerieabteilung 1942 bis 1945. Bad Nauheim 1963, str. 19–38.

⁸ Nemško ofenzivo na Gorenjskem poleti 1942 sta si zamislila Hitler in Himmler in se je imenovala »Encijan«. Himmler sam je 25. junija 1942 izdal zanjo ustrezno povelje in tudi zanjo napisal posebna navodila. Pred njo je general Rösener izdal celo vrsto omejitvenih ukrepov za civilno prebivalstvo (stroga policijska ura od 20. do 4., prepoved vožnje s kolesi in uporabe motornih vozil, obiskovanje gostiln in drugih javnih lokalov itd.). Ofenziva je potekala ob strahovitem nasilju, saj je nemški okupator takrat postrelil več talcev kot v vsem ostalem obdobju okupacije, požgal in zravnal z zemljo 11 vasi, v njih postrelil moške od 15. leta starosti dalje, ostalo prebivalstvo pa odpeljal v koncentracijska taborišča, otroke pa v posebno »prevzgojevalna« taborišča.

⁹ To število je zelo pretirano. V Sloveniji so bile v začetku julija 1942 štiri grupe partizanskih odredov, in to prva na Gorenjskem z Gorenjskim in Kokrškim odredom, druga na pohodu na Štajersko s Savinjskim in Pohorskim odredom, tretja na Notranjskem s Kočevskim, Krimskim in Dolomitskim odredom ter peta na Dolenjskem z Zapadnodolenjskim, Krškim in Belokranjskim odredom. Ceni se, da je bilo takrat v Sloveniji okrog 5000 partizanov.

odločitev. Tako delajo zaradi tega, da se izognejo nočnim akcijam, ki so skoraj vedno – sredi gozda – bolj v korist upornikov kot nas.

General Rösener sporoča v zvezi z nekaterimi civilnimi ukrepi, da nemške oblasti izdajajo pri ljudskem štetju vsakemu državljanu osebne listine, ki jih bodo po dveh mesecih pregledali. Odslej bodo imeli za upornika vsakogar, ki bo brez listine.

Vprašuje, če bomo po končanem operativnem ciklu obnovili obmejne posadke ali ustanovili postojanke.

Eksc. Robotti odgovarja, da bo mogoče o tem sklepati šele na podlagi operacijskih rezultatov. Če bo mogoče, bomo vzpostavili takšen sistem posadk kot v drugih italijanskih pokrajinah, sicer pa bomo vzpostavili postojanke.

Eksc. Robotti in general Rösener izjavljata, da bosta še ostala v stiku in se dogovarjala vselej, ko bo to potrebno.

Gen. Rösener se je končno zahvalil za gostoljubnost in izrazil željo, da bi ga eksc. Robotti kmalu obiskal.¹⁰

Sestanek so končali z vzajemnimi izrazi prisrčnosti in naklonjenosti.

Dok. 92

Zapisnik s sestanka poveljnika XI. armadnega zbora z visokim komisarjem za Ljubljansko pokrajino 29. 7. 1942.¹

ZAPISNIK S POGOVORA MED EKSCLENCO POVELJNIKOM
XI. ARMADNEGA ZBORA IN VISOKIM KOMISARJEM ZA LJUBLJANSKO
POKRAJINO, KI JE BIL DNE 29. JULIJA 1942 NA VISOKEM KOMISARIATU

1) POTEK OPERACIJ

Ekscelenca Robotti posreduje visokemu komisarju novice o poteku operacij² in doslej doseženih izidih:

- približno 400 upornikov ubitih ali ujetih z orožjem v roki;
- zaplenjena znatna količina orožja in vojnega materiala;
- popolnoma uničena sovražna organizacija, ki se je izkazovala za veliko.³

Ekscelenca Robotti poudari, da ni izključeno, da se uporniška jedra ne bodo izognila čiščenju in se vrnila v očiščene cone, če se upošteva značaj njihovih akcij: izogniti se spopadu in se razkropiti, nato pa se vrniti za hrbet poradirajoče vojske.

2) RAVNANJE Z UJETNIKI

Na zahtevo ekscelence Robottija je visoki komisar odgovoril:

»Ujetniki,⁴ ki so bili v aktivni službi, bodo poslani v pokoj (z ustreznim plačilom).«

Vojaške oblasti bodo nakazale potrebna sredstva, civilne oblasti pa bodo poskrbele za izplačilo.

Za vojake je torej vprašanje urejeno.

¹⁰ General Robotti je od 26. do 29. avgusta 1942 obiskal nemška policijska in vojaška poveljstva na Bledu in v Salzburgu. (Arhiv IZDG, f. 662/VI it., program višjega vodje SS in policije v 18. vojnem okrožju 22. 8. 1942 za Robottijev obisk na Bledu in v Salzburgu.)

¹ Arhiv IZDG, f. 662/II it., 6 l.

² Glej dok. 87.

³ Gre za precejšnjo pretiravanje uspehov začetka velike italijanske ofenzive, ki ga je kmalu postavil na laž nadaljnji potek ofenzive.

⁴ Misli na ujetnike iz bivše jugoslovanske vojske.

RAVNANJE Z INTERNIRANCI

= Visoki komisariat meni, da bi plačali civilne uslužbence, ki so bili zaščitno internirani.⁵

= Kazensko internirani ostanejo za zdaj v rokah vojaških oblasti; pozneje se bo določilo ravnanje z njimi.

V. k. nam bo še naprej pošiljal internirance in nas opozarjal na antikomuniste, s katerimi bomo ustanovili enote.

Podpolkovnik De Biase po vrnitvi iz Rima poroča o sprejetih upravnih ukrepih.⁶

3) POPOLNA IZPRAZNITEV NEKATERIH VASI OB ŽELEZNIŠKI PROGI

Če bi izselili 3 km širok pas ob železniški progi, bi bilo treba internirati 40.000 oseb, za katere visoki komisar sporoča, da osrednje oblasti nimajo razpoložljivega prostora.

Ekscelenca Robotti izrazi zahtevo, da se izselijo 3 vasi Breg-Paka-Goričica, iz katerih sistematično prihajajo napadi z orožjem. V. k. ne nasprotuje, tako da ekscelenca ukaže:

– naložiti generalu Montagni, naj sporoči število prebivalcev, ki jih je treba internirati;

– vprašati armado, ali lahko takoj začnemo izseljevati.

Brž ko se dobi dovoljenje, je treba obvestiti v. k. in poskrbeti za izselitev.⁷

Kar zadeva možnosti za izselitev 200 internirancev na dan, je eksc. Robotti mnenja, da je takšno izseljevanje nezadostno, in sporoči, da je od generala De Blasija zahteval, naj jih izseljuje več.

4) RAZMERE V LJUBLJANI

Ekscelenca Robotti sporoči v. k., da so razmere v Ljubljani še vedno nevarne: dne 28. julija je bil v Dravljah umorjen nekdanji partizan,⁸ dne 24. sta bila barbarsko ubita grenadirja, ki sta bila poslana varovat kmetici pri delu, ti pa sta jih zvalili v zasedo; povračilni ukrepi so potem pokazali, da so v več hišah skrivali strelivo in razstrelivo.⁹

Dokaj številna uporniška jedra delujejo v coni Dobrova-Št. Jošt.

⁵ Misli na tiste ljudi, ki jih je okupator kot svoje sodelavce umaknil v Italijo.

⁶ Podpolkovnik Cesare De Biasi je bil vodja administrativnega urada v poveljstvu XI. armadnega zbora.

⁷ Teh vasi italijanskemu okupatorju ni uspelo izseliti.

⁸ Ni mi uspelo ugotoviti, koga so ustrelili tisti dan v Dravljah.

⁹ Po poročilih italijanskih poveljstev se je ta zločin dogodil takole: Dve ženski iz ulice Pod hribom sta prosili poveljstvo italijanskega bloka na Vodnikovih cestih za dovoljenje za prehod bloka, da bi poželi žito med Dravljami in Kosezami. Poročnik Antonio Tambone iz 2. dopolnilnega grenadirskega bataljona jima je dovolil in jima dal za spremstvo dva grenadirja. 22. julija zjutraj je pri Vrhovcih nekdo streljal na njih in ubil enega grenadirja, drugega pa so pogrešali. Poveljnik bataljona major Alfredo Atti je poslal proti Vrhovcem svoj protigverilski oddelek, ki je našel ubitega grenadirja, ustrelil Alojza Bajta iz Vrhovcev in aretiral Ivana Samotorčana iz Vrhovcev, ki je baje videl 8 partizanov (ti so ga baje pozvali, naj opusti delo) in obe omenjeni ženski, obtožujoč ju, da sta varali poročnika Tamboneja, ko sta prosili za dovoljenje za odhod na območje Dravlje-Koseze, prepozno prijavili dogodek itd. Major Atti je predlagal, naj bi se protigverilski oddelek vrnil na kraj dogodka in požgal okolišnje hiše. Drugi dan, 23. julija, so na povelje generala Robottija odšli in t. i. maščevalno akcijo že omenjeni protigverilski vod in manjši oddelki iz omenjenega grenadirskega bataljona ter centurija (četa) iz 81. bataljona črnih srajc. Na Brdu so do tal požgali 25 domov in delno požgali ter izropali 51 domov, ustrelili so 14 moških in omenjeni dve ženski. (Arhiv IZDG, f. 661/VIII it., poročilo pov. 2. dop. gren. bat. 22. 7. in 6. 10. 1942; Hribernik: Dolomiti v NOB, str. 215–216.)

5) POŽIG HIŠ NA JUŽNEM KOČEVSKEM (DOLGA VAS) S STRANI OSEBJA
»EMONE«

Visoki komisar se popolnoma strinja s tem, da takšna osamljena in samopašna dejanja niso dopustna, in poskrbel bo za ustrezne ukrepe.^{9a}

6) CIVILNA DELOVNA SILA ZA VOJAŠKA DELA

Ekscelenca Robotti sporoči, da je excelenca Roatta med nedavnim obiskom pri napravah ob pasu okoli Ljubljane ukazal, da morajo imeti dela stalen značaj.

V septembru bo prišel in pregledal stanje del.

Glede na pomanjkanje delovnih enot dela ne napredujejo na zadovoljiv način.

Glede na to, da je excelenca Roatta dovolil zaposlovanje civilnih delavcev in podjetij, je exc. Robotti zahteval od v. k., da priskrbi omenjene.

V. k. se je pridružil zahtevi, exc. Robotti zato ukaže:

- naročiti polkovniku Notariju,¹⁰ naj določi podjetja, ki bi mu prišla prav;
- sporočiti v. k., da bo poskrbel za civilno novačenje.

7) PRIPETLJAJ V KOČEVJU

V. k. je prepričan o dobronamernosti generala Quarre, da uredi znano hišo.¹¹

To je treba sporočiti generalu Quarri.

8) OBISK VISOKEGA KOMISARJA V KOČEVJU

V. k. bo obiskal exc. Robottija v Kočevju.

Ekscelenca ukaže, da je vlak 8 na voljo v. k. dne 31. t. m.

Odhod iz Ljubljane ob 8. uri. Vrnitev popoldne.¹²

Poskrbeti za vlak in ustrezno spremstvo.

9) USTANAVLJANJE NOVIH POSADK

Exc. Robotti sporoči v. k., da se bodo sestavile nove posadke. V. k. zagotovi, da bo poskrbel za namestitve župana, in ker je dobil navodila, naj pomaga, kadar more, bo dal živež, uvedel gospodarske kuhinje za otroke, vendar, se razume, le v krajih s posadko.

Ekscelenca Robotti sporoči, da namerava ustanoviti tudi številne nove majhne

^{9a} General Robotti je 27. julija 1942 pisno sporočil visokemu komisarju Grazioliju, da so mu sporočili (to je 23. 7. storilo poveljstvo divizije »Macerata«), da so uslužbenci »Emone«, ki jih je vodil občinski sekretar fašistične stranke Loris Giacomelli, 15. julija zažgali hišo v Dolgi vasi, češ da je tam bilo pred dvema mesecema partizansko zavetišče. Menil je, enako kot kočevski okrajni glavar dr. Sisgoreo, da je to nedopustno, ker je kraj drugače zelo miren. Nato se je razvilo široko dopisovanje, po katerem je Grazioli 10. avgusta sporočil Robottiju in tudi Roattu, da so uslužbenci »Emone« to storili v funkciji fašistov pod vodstvom omenjenega sekretarja. Vodstvo »Emone« pa je dva dni pozneje sporočilo, da se to ni zgodilo v Dolgi vasi, temveč v Livoldu, da so to storili fašisti in da »Emona« pri tem ni bila soudeležena. (Arhiv VZI, it. arh., šk. 467, dok. 17.)

¹⁰ Polkovnik Alberto Notari je bil poveljnik inženirstva v poveljstvu XI. armadnega zbora.

¹¹ Misli najbrž na ureditev javne hiše za moštvo divizije »Macerata« v Kočevju, katere poveljnik je bil general Edoardo Quarra-Sito. Italijanska vojska si je v Ljubljani na Tržaški cesti 11 uredila svojo javno hišo, ki je začela »poslovati« 15. aprila 1942 (za častnike po 32 lir, za podčastnike 22 in vojake 12 lir). (Arhiv IZDG, f. 220/I it., navodila pov. div. sard. gren. št. 2600/31, dne 11. 4. 1942.) Ko je škofijski urad v Ljubljani zvedel, da namerava italijanska vojska takšne hiše odpreti tudi v drugih mestih (Kočevju, Novem mestu), je prosil, naj tega ne stori zaradi slabega moralnega učinka na otroke in mladino.

¹² Teга obiska najbrž ni bilo, ker je moral general Robotti v Gorico na sestanek z Mussolinijem. Glej dok. 93.

posadke, tudi zato, da se spodbudi obnovitev civilnega življenja, vendar pa izjavi, da je prepričan, da se bodo majhne uporniške enote obdržale tudi po akciji.

Za popolno ureditev bi potrebovali po eno posadko v vsaki občini (teh je v celoti 94), za kar bi potrebovali 5–6 divizij, te pa ne bodo nikoli dodeljene.

10) UBLAŽITVE UREDBE

Visoki komisar nenehno dobiva nove prošnje za dovoljenje kmetijskih del.

General Montagna je predlagal v. k., naj pošlje ljubljanske kmete, ki to prosijo, delat na svoja polja zunaj pasu, družine pa naj drži za talce.

V. k. se zanese na vojaške oblasti, da bodo poskrbele za letino; eksc. Robotti zagotovi, da je naš interes, da kmetje delajo, zato bo več širine pri delitvi dovoljenj, pa čeprav bi s tem nekoliko kršil odločne višje ukaze.¹³

11) ZAPLEMBA KOLES NA VRHNIKI

Visoki komisar sporoči, da nima nobene pripombe k izpeljani zaplembi.

12) PONAREJANJE OSEBNIH IZKAZNIC

Visoki komisar zagotovi, da je ukazal vse tehnične ukrepe, da bi se izognili ponarejanju, vendar pa se je izkazalo, da je v prometu veliko ponarejenih izkaznic, ki pa jih je mogoče prepoznati. Po drugi strani je v. k. sporočil, da je bil prisiljen delitev (izkaznic) prepustiti slovenskemu osebju, to pa izključuje popolno jamstvo.

13) UPORABA ZVONOV

V. k. bo vprašal škofa, zakaj je uporaba zvonov omejena na najmanjšo mero.

14) Visoki komisar sporoči ekselenci Robottiju nekaj novic o splošnem položaju.

¹³ Glej dok. 98. Italijanska vojska je zlasti na Notranjskem in Kočevskem požgala mnogo vasi in uničila ogromno premoženje. Ob tem je zlasti ropala živino. Ker je visoki komisar Grazioli zvedel, da so enote v ofenzivi poklale mnogo živine zase, je zahteval preiskavo. Ugotovili so, da so enote v ofenzivi do začetka oktobra »zaplenile« 1043 glav živine in od tega zaklale in pojedle 421 glav. (Arhiv IZDG, f. 661/V, Graziolijevo pismo 1762/22, dne 4. 9. 1942 in Robottijev odgovor 9. 10. 1942.) Do konca ofenzive je bilo to število še večje, domnevam pa tudi, da posamezne enote niti niso poročale o vsej »zaplenjeni« in poklani živini.

Dok. 93

Zapisnik s sestanka Benita Mussolinija v Gorici z italijanskimi vojaškimi funkcionarji 31. 7. 1942.¹

(Kopija)

VRHOVNO POVELJSTVO

1. oddelek – urad za operacije

RAPORT, KI GA JE IMEL DUCE V GORICI 31. JULIJA 1942-XX

Dne 31. julija 1942 ob 15.45 je poklical Duce v prostore poveljstva vojaške cone v Gorici:

maršala Italije UGA CAVALLERA, načelnika glavnega generalštaba armadnega generala AMBROSIA, načelnika generalnega štaba suhozemne vojske generala a. z. ROATTO, poveljnika Supersloda generala a. z. ROBOTTIJA, poveljnika XI. a. z. generala a. z. COTURRIJA, poveljnika V. a. z. generala PICCINIJA, poveljnika letalstva Supersloda brigadnega generala DE BLASIA, načelnika štaba Supersloda.

Na Ducejev poziv je ekscelencja Roatta takole pojasnil razmere v Sloveniji in soseščini:

POLOŽAJ V ZAČETKU

1) – SLOVENIJA

Konec maja se je lahko upornike v Sloveniji delilo na tri stranke.

a) **Katoliška:** številčno najmočnejša, v rokah župnikov; v začetku je bila sporazumna z drugima dvema strankama, nacionalistično in komunistično; pozneje se je zaradi čezmernega nasilja komunistov, ki so med drugim ubili monsinjorja Ehrlicha, ločila od njih in ostala zunaj upora.

Izoblikovali so nekaj tolp za svojo obrambo, niso pa sodelovali z nami.

b) **Nacionalistična:** V splošnem velesrbskega in velejugoslovanskega značaja. Vodi jo industrijski element. Sodelovala je s komunističnim gibanjem in ga financirala. Pozneje ni pristala na komunistično idejo, da se ustanovi avtonomna Slovenija, in se je oddaljila od tega gibanja. Mihailović je posređoval in pritiskal, da bi se nacionalistična stranka zopet približala komunistični; pred kratkim pa je prosil za sprejem pri poveljniku VI. a. z. generalu Dalmazzu.

c) **Komunistična:** edino gibanje, ki vodi aktiven boj, ima redne enote in neko upravno in oskrbovalno organizacijo. Skupna moč oboroženih ni velika: 8–10 tisoč,² skoraj vsi so Slovenci. Med njimi je mnogo izobražencev, zdravnikov, profesorjev. Tolpe so odločne, delovne, strnjene in po malem razmeščene povsod. Pridružujejo se jim mnogi privrženci, polovica za orožje sposobnih moških, ocenjenih na približno 20–30 tisoč, je le delno oboroženih. In končno, prebivalstvo je v celoti za upornike.

¹ Arhiv IZDG, f. 701/I, it., 4 l; Cavallero: Comando Supremo, str. 297–299; Zbornik NOV, VI/3, dok. 188. Zapisnik s sestanka je 12. avgusta 1942 vrhovno poveljstvo oboroženih sil v Rimu (zanj general Giovanni Magli) poslalo generaloma Ambrosiu in Robottiju. Po Cavallerovem podatku je sestanek trajal okrog dve uri.

² Glej dok. 89, op. 9.

2) REŠKO OBMOČJE

Uporniške oddelke sestavlja okrog tisoč dobro oboroženih Hrvatov. Precejšen del prebivalstva je za upornike in pogosto sodeluje z njimi v akcijah. Središče tolpa in njihove oskrbe je gorska veriga Risnjaka.

3) HRVATSKA (obmejna cona)

Velike komunistične tolpe so večinoma v Gorskem kotaru (Jasenak, Drežnica), od koder hodijo napadat železnico Sušak–Karlovac. Druge tolpe, ki prihajajo večinoma s Petrove gore, delujejo v coni Ogulin, v poslednjem času pa so se premaknile tudi proti Gorjancem.

4) ITALIJANSKO OZEMLJE

Majhni oboroženi komunistični oddelki (hrvatski in slovenski) so v conah Pazin, Buzet, Učka, Podgrad, Ilirska Bistrica, Nanos.

5) POLOŽAJ NAŠIH ČET (v Sloveniji)

Konec maja sta bili v Sloveniji dve diviziji: »Granatieri« in »Isonzo«, vključeni v XI. armadni zbor, poleg 11. skupine graničarjev, razmeščene ob stari meji.

Te sile so bile razdeljene med Ljubljano (velika posadka) in mnoge druge posadke z omejeno močjo.

UKREPI, IZDANI OD KONCA MAJA DALJE

- 1) – Prehod vseh policijskih sil pod pristojnost vojaških oblasti.
- 2) – Postopno interniranje študentov, izobražencev, brezposelnih in sumljivih oseb, posebno v Ljubljani, možganih Slovenije, ob predhodni zapori vsakega dostopa v mesto; strog nadzor intelektualnih dejavnosti, posebno univerze.
- 3) – Prihod divizije »Macerata« (razmeščena v coni Kočevje).
- 4) – Prevoz divizije »Cacciatori« z železnico iz Hercegovine v Slovenijo (razmeščena v coni Grosuplje).
- 5) – Prihod raznih enot, ki niso v sestavi divizij, odtegnjenih v precejšnji meri V. armadnem zboru.
- 6) – Urejanje ljubljanskega letališča za eno ali več letalskih skupin.

OPERATIVNI NAČRT

Očitno je, da bi akcija divizijskih kolon, ki bi operirale zbrane v globini, ostala neuspešna, če upoštevamo posebne lastnosti sovražnika, ki bi po prehodu čet, lahko zopet obnovil svojo dejavnost.

Zato smo nasprotno sklenili, izvesti na široki fronti velike, počasne in sistematske čistke,³ z namenom, da obkolimo sovražnika kjer koli je možno, prizadevajoč si predvsem, da se podeželskemu prebivalstvu izbije misel, da bi lahko delalo v njegovu

³ Glej dok. 87.

korist, da uničimo vojne in oskrbovalne baze upornikov, da ustanovimo nove posadke v bivših uporniških središčih ter obnovimo civilno organizacijo v ponovno zasedenih conah.

Zaradi tega so bile odrejene:

- 1) – Neprestane premične akcije dveh divizij (»Granatieri« in »Cacciatori«);
- 2) – sodelovanje (vedno osredotočeno) premičnih kolon;
- 3) – sodelovanje, v manjši meri, vseh posadk, da bi se zaprle upornikom poti dotoka;
- 4) – držati ozemlje z divizijama »Isonzo« in »Macerata«, z 11. skupino graničarjev in bojno skupino črnih srajc;
- 5) – sporazumi z nemškimi oblastmi za zapiranje njihove meje;⁴
- 6) – sodelovanje V. a. z. s Fabbrijevo kolono (6 bat.), ki deluje na reškem območju, in s 4 drugimi bataljoni ter konjeniški eskadroni pri zapori ob Kolpi;
- 7) – sodelovanje s XXIII. a. z. pri zapiranju stare meje in s kratkimi prodori majhnih kolon proti vzhodu;⁵
- 8) – ukrepi za osamitev prebivalstva s prepovedjo uporabe sredstev za zvezo in gibanja po prometnih poteh.⁶

1. FAZA OPERACIJ

- dve diviziji »Granatieri« in »Cacciatori« sta zasedli glavno komunistično trdnjavo (gorovje Krim-Mokrec);
- Fabbrijeva kolona (V. a. z.) je očistila gorovje Risnjak;
- mnogoštevilne druge kolone sodelujejo s krajevnimi oddelki;
- nasprotnik je izgubil med mrtvimi, ki so bili prešteti na terenu, in ustreljenimi več kot 900 ljudi. Ujeli smo in vdalo se nam je 500 oseb (pred tem se v Sloveniji ni vdal nihče);
- prebivalstvo v mnogih krajih ni hotelo slediti upornikom in je iskalo našo pomoč;
- interniranih je 1000 za orožje sposobnih moških;
- razrušenih je okrog trideset taborov (z barakami) in zaplenjene številne črede živine;
- zaplenjenih je samo nekaj desetih povsem uporabnih strojnic in minometov ter nekaj stotin pušk, poleg tega smo našli velike količine orožja in streliva uničene, mnogo pa je zakopanega (iskanje v teku);
- sovražnik je nudil le nekaj redkega odpora, ki je bil takoj presekan; krajevni vaški oddelki so se na ukaz od zgoraj razkropili, znatne tolpe so se umaknile proti conama Travna gora in Velika gora;
- naše izgube so omejene, 36 mrtvih (med njimi 3 častniki), 100 ranjenih (med njimi 5 častnikov).

2. FAZA OPERACIJ

se je ravnokar začela. Čete se premikajo s severa na jug, da zasedejo območja, v katera so se umaknile tolpe.

Zdi se, da se nasprotnik zbira v coni Kočevski Rog, ki je težko prehodna in gozdnata, če pa bo potisnjen s tega območja, se bo najbrž umaknil v Gorski kotar, na hrvaško ozemlje.

⁴ Glej dok. 91.

⁵ Glej dok. 89.

⁶ Glej dok. 90.

Zaradi tega smo sklenili obkoliti Kočevski Rog in nastopiti proti tolpam, ki bi hotele čez Kolpo na Hrvaško.⁷

DRUGE FAZE OPERACIJ

Pozneje nameravamo čistiti skrajna severovzhodna in severozahodna območja Slovenije. Končno bomo do začetka zime ponovno prehodili ozemlje v vseh smereh in ga očistili, da bi preprečili preureditev upora.

Predvidena je že zimska oprema s smučmi in krpljami, da se bo tudi v zimskem času nadaljevala operativna dejavnost. Predvidena je končno tudi operacija proti Gorskemu kotaru, trdnjavi upornikov na hrvaškem ozemlju, ki naj bi se izvedla pred zimo. Gorski kotar bomo medtem na široko bombardirali z letalstvom.

• • •

Po poročilu ekselence Roatta je spregovoril Duce:

»Poročilo generala Roatte je izčrpno in obeta dobre rezultate.

Razmere poznamo. Po zlomu Jugoslavije smo dobili v roke polovico pokrajine, potrebno je dodati, bolj siromašno pokrajino.

Nemci so nam sporočili meje; mi smo lahko to samo vzeli na znanje – april 1941.

V začetku se je zdelo, da se bodo stvari najboljše razvijale. Prebivalci so imeli italijansko zastavo za manjše zlo. Pokrajini smo dali statut,⁸ zato ker nimamo za nacionalno ozemlje to, kar je onkraj alpskega grebena, razen primerov, ki so posebnega značaja.

Mislili smo, da je območje mirno; potem pa, ko je izbruhnila kriza, smo videli, da posadke niso dovolj močne in da ni možnosti, da bi jih ustrezno krepili.

21. junija, ko so se začele nemško-ruske sovražnosti, se je to prebivalstvo, ki je slovanskega čustva, čutilo solidarno z Rusijo.

Od takrat so začeli plahneti vsi optimistični upi.

Vprašujemo se, če je bila naša politika modra. Lahko samo rečemo, da je bila naivna.

Tudi v nemški Sloveniji stvari ne gredo dobro.

Mislim, da je bolje preiti z blagega načina na hudega, kakor pa biti prisiljeni na nasprotno. Ta drugi primer bi oslabil naš ugled. Ne bojim se besed. Prepričan sem, da je na »teror« partizanov treba odgovoriti z ognjem in mečem. Treba je končati z izrabljeno krilatico o sentimentalnosti Italijanov, nesposobnih, da bi bili trdni, ko je to potrebno. Prekiniti je treba s tem izročilom čezmerne prijaznosti in miline. Kakor ste rekli, začelo se je novo obdobje, ki bo prikazalo Italijane kot ljudi, ki so za blagor domovine in ugled oboroženih sil pripravljeni na vse.

To prebivalstvo nas ne bo nikoli ljubilo.

Ne preseneča me, da se katoliki oglašajo sedaj, ko vidijo zahajati partizansko zvezdo. Takšne razmere so navadno dvolične. Ker jih ni mogoče odbiti, se lahko sprejme njihov prispevek, vendar skoraj kot dopustitev, ki jim jo nudimo mi brez obveznosti za prihodnje čase.

⁷ Poveljnik 2. armade, general Mario Roatta je že 24. julija 1942, ko je odobril Robottijev načrt za tretjo fazo ofenzive, opozoril tega, naj po končani tretji fazi prouči, kakšna bo nova faza glede na to, da se večina partizanskih enot hoče prebiti v Kočevski Rog. Prikazal mu je, kako naj razporedi enote za posebno osredotočeno ofenzivno operacijo na Kočevski Rog. Svetoval mu je tudi potreben čas in kako naj prevara partizanska poveljstva (kot da bi ofenzivo nadaljevali v Liki in zahodno od Ljubljane), kar mu je tudi uspelo. (Ferenc: Ljudska oblast na Slovenskem, 1, str. 426–461.) Glej dok. 94, op. 15.

⁸ Glej dok. 5.

Prav tako lahko general Dalmazzo sprejme tega generala Mihailovića: lahko da se je prepričal, da je zaman njegovo prizadevanje. Zato ga zaslišite. Potem poročajte.

Sodim, da je prva faza že končana. Tempo operacij mora biti hitrejši: ne moremo imeti na Balkanu toliko divizij. Morali bi okrepiti sile na zahodni fronti in Tripolitaciji. Sedaj pomeni Balkan za nas trošenje in potrebno bi bilo zmanjšati ta razpored.

Opozorjam na obveščevalno službo, ki je tukaj precej težka, a jo je treba toliko bolj organizirati.

Letalstvo ima tukaj zelo pomembno nalogo. To ozemlje naj nam služi kot poskusni teren.

Ne skrbite za gospodarske težave prebivalcev.

Hoteli so to! Naj nosijo še posledice.

Prav tako me ne skrbi univerza, ki je bila žarišče [delovanja] proti nam.

Nisem proti množični preselitvi prebivalstva.

EKSC. ROATTA

Predlagal sem, da se imetje upornikov da družinam naših padlih.

DUCE

Pritrjujem. Lahko to objavite.

Ne delajte razlike med komunisti: najsi so Slovenci ali Hrvati, če so komunisti, naj se proti njim postopa na enak način.

Čete naj uporabljajo partizansko taktiko. Naj bodo zagrizene. Zdi se mi, da sta »Macerata« in »Cacciatori« precej dobri. Morda je slabše z »Granatieri«, ki je morda manj gibčna zaradi predolgega bivanja v Ljubljani, pa tudi »Isonzo«, morda zaradi neustreznega poveljstva, ki je zdaj zamenjano.⁹

EKSC. ROATTA

»Granatieri« se ne bo vrnila v Ljubljano.¹⁰ »Isonzo« je pred nekaj dnevi zamenjala poveljnika in je že mnogo boljša.¹¹

⁹ Meseca julija 1942 je generala Emilia Coronatija nasledil general Alessandro Maccario.

¹⁰ Pehotno divizijo sardinskih grenadirjev so sredi ofenzive konec avgusta 1942 začeli odvažati v Hrvaško primorje (poveljstvo v Novem in nato v Gospiću), da bi sodelovala pri čiščenju Like, čez nekaj mesecev pa v Italijo.

¹¹ Po sestanku je Mussolini z balkona poslojpa poveljstva goriške vojne cone govoril Goričanom. Grozil je upornim Slovincem: »Ta ljudstva si bodo zapomnila, da je zakon Rima neupogljiv. Ukazujem izvajanje tega zakona. Tisti, ki ne bodo položili orožja in nehali bolno sanjati, naj vedo, da bodo popolnoma uničeni; njihovo imetje in njihove hiše bodo dobesedno zbrisane z zemlje. Takšen je bil večni zakon Rima, bodisi v času republike bodisi v času cesarstva.« (Arhiv IZDG, f. 662/VI it., zapis Mussolinijevega govora v Gorici 31. 7. 1942; Il Piccolo 4. 8. 1942 s fotografijo; Slovenec 5. 8. 1942.) Tisti dan dopoldne sta Mussolini in poveljnik 23. armadnega zbora iz Trsta, general Alberto Ferrero obiskala Podgrad in Klano.

Dok. 94

Zapisnik s sestanka poveljnika XI. armadnega zbora v Kočevju 2. 8. 1942.¹

POVELJSTVO XI. ARMADNEGA ZBORA
Urad za operacije

ZAPISNIK O SESTANKU V KOČEVJU (2. AVGUSTA 1942), KI GA JE IMEL EKSCLENCA POVELJNIK S POVELJNIKI DIVIZIJ, TOPNIŠTVA IN MANEVRSKE SKUPINE

Namen sestanka danes zjutraj:

- **prvič**, da vam posredujem Ducejeve pohvalne besede, izrečene na naslov izvajalcev,² izrazim njegovo zadovoljstvo z opravljenim delom in pojasnim navodila za vse, kar je še treba storiti,
- **drugič**, da se dogovorimo o inačici operativnega sklopa, ki jo predlaga armada,³ kar pa ne bo posebno spremenilo našega programa.

* * *

Iz zapiskov, ki sem si jih napravil na sestanku v Gorici,⁴ boste lahko razbrali, kako je Duce natančno poučen o razmerah v Sloveniji celo v najmanjših podrobnostih.

Duce je po poročilu ekscelece Roatte, ki je trajalo približno eno uro, razložil naslednje misli:

»Osebo sem prepričan, da bo zdaj strah, ki so ga povzročali partizani, zamenjal strah pred nami. Čas je, da spodbijemo zmotno mišljenje Slovencev, da so Italijani narod slabičev, umetnikov in zanesenjakov.

Začelo se je novo obdobje, ki mora pokazati, da imajo Italijani moške lastnosti. Niso zverine, toda trdi in strogi.«

Treba je torej uporabiti v celoti vsako **koristno strogost**. Pregnati je treba vse pomisleke, spomniti se, da je bil naš prvi mrtvec, poročnik Zanini iz XIV. bataljona minometov, zavrtno ubit na železnici,⁵ in prav kakor on, vsi drugi, ki so bili barbarsko pobiti.

»Dobro si moramo zapomniti, da nas ti ljudje ne bodo nikoli ljubili. Torej nobenih pomislekov.«

Prav dobro vem, da bi se mi raje vojskovali v pravi vojni. Niti v šali ne smemo tolmačiti svojega težkega dela na neustrezen način. Mislim na frazo, ki jo je nedavno izrekel nekdo, ki ocenjuje svoje delo samo kot delo krvnika.⁶ Razen tega sem jaz, ki vam govorim, prepričan, da je treba to delo opravljati. In opravljal bi ga še na

¹ Arhiv IZDG, f. 662/III it., arhiv VZI, it. arh., šk. 474, f. 13, dok. 1, Zbornik NOV, VI/3, dok. 190, 4 l.

² Glej dok. 93.

³ Glej dok. 93, op. 7.

⁴ Teh zapiskov nisem našel v naših arhivih.

⁵ Glej dok. 18, op. 5.

⁶ Robotti je zagotovo mislil na začasnega poveljnika 51. polka divizije alpskih lovcev, podpolkovnika Adriana Costettija, ki je – to je tudi sam priznal v preiskavi – 23. julija popoldne na Robu povedal fašističnemu častniku: »Biti moram krvnik. Zares, ko sem oblekel uniformo, sem mislil, da bom vojak.« (Arhiv IZDG, f. 795/I it., Robottijeva brzojavka 02/48 osebno, tajno, dne 27. 7. 1942; Costettijeva izjava, nedat., Robottijevo pismo 04/4561, dne 6. 8. 1942.)

strožji in še bolj krvavi način. Ne pozabite, da so si nekoč naši vojaki pritrgovali hrano, da bi pomagali tem ljudem, ki so se pokazali nevredni naše velikodušnosti; razlagali so si jo kot slabost.

Spomnim vas na primer italijanskega majorja, ki so ga ujeli v coni Ilirska Bistrica in ga mučili na razne načine, tudi z neizrekljivim mučenjem udov.⁷

Kot sem že rekel, kdor na to ni pripravljen, lahko gre.

»Pazite na sodelovanje slovenskih katolikov in ‚belogardistov‘, ki ne delajo ničesar zastonj. Njihov prispevek je treba imeti za dopustitev, ki jim jo dajemo mi, ne pa za dopustitev, ki jo oni dajejo nam.«

Zelo pazite na razne stranke, ki so nam na videz naklonjene. Nikar ne dovolite, da bi bili ti ljudje na »dolgi uzdi«, to je, da bi lahko delali, kar hočejo. –

Treba jih je neprestano imeti v rokah in nadzorovati vsako njihovo dejanje. Vztrajam posebno na nujnosti, da jih izkoriščamo v obveščevalne namene.

»Izražam svoje zadovoljstvo s potekom prvih operacij v Sloveniji.«

Zadovoljstvu naših nadrejenih pridružujem svoje.

Rezultatov pa je bilo doslej še malo.⁸ Nobenega pomisleka več, ko gre za to, da povečamo škodo na osebah in stvareh upornikov. Če tega ne storimo, ne bomo nikdar mirni. –

»Večje posadke, ne majhne.«

To načelo je treba vskladiti s številom čet, ki bodo lahko ostale v Sloveniji. Ne vemo še, v kakšni meri ga bomo lahko izvedli. Čimbolj razširiti območje našega gospodarstva, to je cilj, za katerega si moramo prizadevati.

Duce je odobril način, po katerem naj izvajamo operacije. Velike obkolitve niso

⁷ Patuljka Brkinske partizanske čete (komandir Karlo Maslo in politični komisar Aleš Sorta) je 19. maja 1942 napadla italijansko postojanko za varovanje železnice v Spodnji Bukovici. Ujela in ubila je majorja Alcideja Vanellija, poročnika Fulvia Deferegonija in seržanta Giovannija Kellerja iz 44. bataljona teritorialne obrambe bis. (NAW, T-821, R-395, pismo voj. min., št. 136592, dne 15. 6. 1942); odlomek iz dnevnika 3. bat. Notranjskega odreda o akcijah Brkinske čete: »[...] da je patrola 5. čete 19. V. napadla Italijane v Bukovici pri Ilirski Bistrici ter aretirala enega majorja, 1 poročnika in 1 narednika, katere je naposled ubila.« (Zbornik NOV, VI/3, dok. 7; Maks Zadnik: Istrski odred. Nova Gorica 1975, str. 25. Glej tam tudi o strahovitem maščevanju italijanskih oblasti: požigu nekaterih vasi okoli Ilirske Bistrice, pokolu domačinov, množičnem interniranju ljudi v Italiji itd.)

⁸ General Robotti ni bil zadovoljen z izidom prvih dveh faz ofenzive. Dne 23. julija 1942 je pisal podrejenim poveljnikom: »Na splošno ne bi smeli biti veseli – glede na količino sil, ki smo jih zaposlili v protipartizanskih operacijah, če v operacijah velikega stila ne bi ugotovili, da so naši vojaki storili vse, kar je mogoče, da bi dosegli boljši izid. Očitno pa so težavnost terena, glede na zaposlene čete, obsežnost zemljišča, ki ga je bilo treba očistiti, lisičja prekanjenost upornih komunistov, ki so predani življenju v gozdovih in jih neposredno ali posredno podpira prebivalstvo, njihova sposobnost, da se poskrijejo v svojih hišah in se pojavljajo kot neškodljivi kmetje, povzročili, da so se zmanjšali naši uspehi, na katere smo upali v našem delu.« Zahteval je, naj čete v nadaljnjih fazah izboljšajo tehniko, in naročil, naj odstranijo tudi sumljive ljudi, kajti »vsak kmet se lahko zakrije kot partizan«, ki je zakopal puško in prijel za lopato, vendar je pripravljen, da jo izkoplje, da bi streljal v hrbet naših vojakov.« (Arhiv IZDG, f. 791/V it., NAW, T-821, R-271, Robottijevo pismo 02/10084 op., dne 23. 7. 1942.) Tudi čez tri dni je Robotti ugotavljal: »Uporniške sile, ki so se razdelile že v prejšnji fazi, niso nudile ‚na kraju‘ nikakršnega odpora, temveč so izkoristile ugodne razmere, ki jim jih nudi teren, in se umaknile.« (NAW, T-821, R-272, poročilo oper. odd. pov. XI. a. z. 27. 7. 1942.) General Roatta pa je 25. julija 1942 dal vsakemu armadnemu zboru na voljo 50.000 lir za nagrade tistim, ki bi pomagali uničiti partizanske voditelje. General Robotti je kar dvakrat razpisal nagrade za glave voditeljev narodnoosvobodilnega gibanja za Slovenijo, vendar okupatorju ni uspelo prijeti nobenega od voditeljev, imenovanih v razglasih. (Arhiv IZDG, f. 236/III it., Roattov dopis št. I/12172 tajno, dne 25. 7. 1942, Robottijeva brzojavka 02/10258, dne 10. 8. 1942; tiskana letaka v arhivu IZDG.)

mogoče. Doseganje popolnih uspehov otežujejo v veliki meri strah prebivalstva pred partizanskimi voditelji, značilnosti terena in dejstvo, da so uporniki večinoma domačini. Zaradi tega smo naknadno sklenili odstraniti vse za orožje sposobne moške na Rab. Ni pomembno, če imamo med zasliševanjem občutek, da gre za nenevarne osebe. Treba je vedeti, da iz neštevilnih razlogov tudi ti ljudje lahko postanejo naši sovražniki. **Torej popolna odstranitev.** Kamor pridete, spravite izpod nog vse ljudi, ki bi nam lahko streljali v hrbet. –

Ne brigajte se za nadloge prebivalstva. Hotelo je to imeti. Naj torej plača. –

Voditi gospodarsko politiko, ki naj bo v celoti naperjena proti partizanom.

Razume se, da ukrep o interniranju ne razveljavlja ukrepa, da je treba postreliti vse ljudi, ki so krivi ali osumljeni komunistične dejavnosti. –

Internirati neomejeno vse. Višjim oblastem ni tuja misel, da interniramo vse Slovence ter naselimo namesto njih Italijane (družine ranjencev in padlih Italijanov).⁹ Z drugimi besedami, da uskladimo rasne meje s političnimi mejami.¹⁰ –

Zaostriti še bolj ta strogi sistem na tak način, da dobijo vtis, da zanje ni več izhoda.

Glede tistih 200 oseb, ki so se prijavile na Robu,¹¹ sem bil prav jaz tisti, ki sem kratko nagovoril župnika v tistem kraju¹² ter obljubil življenje vsem tistim, ki se bodo svojevoljno prijavili. Če pa so bili med njimi partizani, komunistični organizatorji itd., jih je bilo treba ustreliti, ker je ukrep treba razumeti tako, da je življenje zagotovljeno le tistim, ki se vdajo pred bojem ali z orožjem in v primeru, da jih ne obremenjuje nobeno zločinsko dejanje.

»Operacije naj trajajo čim manj časa, da bomo lahko odpeljali čete. Za zdaj smo lahko mirni, ker se ne bo zgodilo nič, ni pa izključeno, da bo nastala druga fronta 1943. leta. – Četam priporočam, naj bodo zagrizeno bojovite ter opozarjam na potrebo, da se vedno bolj bližamo partizanskemu načinu bojevanja.«

Ne smemo pa tako daleč, da se ne bi bojevali, če nismo v očitni premoči. Torej nekoliko več bojne živahnosti in bojnega sovraštva.

Opozarjam vas, da so posadke, ki se niso še nikoli premaknile. Zgodilo se je, da bataljoni s 400 do 500 možmi niso šli v napad, ker so jih obkolili uporniki z redkim avtomatskim orožjem. Prej je bilo partizanom lažje. Zdaj je zanje končano. V tem prepričanju me potrjuje vtis, ki sem ga dobil od vas, da vleče namreč drug veter. Upam, da bo ta veter vlekel neprestano. Pazite predvsem, da ne zagrešite spet napake, na katero sta opozorila najprej ekscelenca Ambrosio, nato pa ekscelenca Roatta in ki sta jo pravilno označila kot **precenjevanje** nasprotnika.

Zvedel sem, da so nekateri oddelki prijavili sodišču take ljudi, ki so sami priznali, da so bili uporniki. V Novi vasi ujetega upornika niso takoj ustrelili.¹³ Nasprotno pa je bil obtožen neki antikomunist, ki je zasledoval in ubil navadnega komunističnega ubijalca in upornika.

Upornikom, ki se prijavijo, lahko zagotovite življenje, toda če je kdo med njimi zelo sumljiv in bi bila naša blagohotnost do njega nesmiselna, ga je treba prav tako takoj ustreliti.

Hočem, da bodo ceste v zaledju prehodne celo za 5-letnega italijanskega otroka.

Po prehodu italijanskih čet se ne sme več ponoviti to, kar je bilo prej. Lahko

⁹ Glej dok. 79.

¹⁰ Glej dok. 46, op. 13.

¹¹ Gre morda za borce iz 4. bataljona Krimskega odreda.

¹² Župnik v Robu je bil Ignacij Skobe.

¹³ Morda misli na Stanka Lenarčiča, gostilničarja in trgovca iz Nove vasi, bivšega poslanca narodne skupščine v Beogradu, ki ga je italijanska vojska ustrelila 28. julija 1942 v Velikih Blokah. (Jože Tekavec: Dnevi preizkušnje. Spomini 1941–1945. Ljubljana 1977, str. 226.)

pride kvečjemu do kakega streljanja ali od časa do časa do kake zasede. Prizadevati pa si moramo za tem, da postanejo ceste prehodne in nedvomno varne.

Odločno zatrite vsak poskus več ali manj zanesenjaškega ocenjevanja te vrste vojne.

Glede nadaljnjih operacij se je treba zavedati, da bo treba ohraniti sedanji »ginger«,¹⁴ tudi če se vremenske razmere poslabšajo. –

Drugi sestanek

Ekscelenca poveljnik je v glavnih črtah orisal samim divizijskim poveljnikom inačico 3 bis operativnega sklopa.¹⁵

Dok. 95

Spomenica o razmerah v Ljubljanski pokrajini z dne 3. 8. 1942.¹

Ljubljana, 3. avgusta 1942/XX

SPOMENICA

Dva tedna po začetku vojaških operacij² se kaže potreba, da se zberejo vtisi in odmevi, ki so jih imele med Slovenci.

Začetek operacij je bil na splošno pozdravljen z občutkom globokega olajšanja. Vsi so rekli: »Naposled se je le zgodilo. Karkoli se bo zgodilo, bo gotovo boljše od prejšnjega občutka popolne zapuščenosti.«³

Vse omejitve, ki so jih začasno uvedle vojaške oblasti,⁴ so bile dobrovoljno sprejete. Seveda ni mogoče prezreti, so govorili Slovenci, da se je po eni strani zganil vojaški stroj, po drugi strani pa so se še naprej vrstili nerazložljivi dogodki.

Tako na primer ni mogoče razumeti, kako je mogoče, da so se v Devici Mariji v Polju 20. julija zjutraj sredi kraja prikazali razni civilisti, za katere se je potem izkazalo, da so partizani. Eden izmed njih je v vaški mesnici oddal list, nato pa hitro odšel. Tisti list ni bil nič manj kot cenik z novimi cenami mesa, kot so jih določili partizani.

Na eni strani so tanki, letala, topovi, na drugi strani pa, 8 kilometrov od Ljubljane, cenik, ki so ga izdelali partizani.

¹⁴ S tem izrazom misli na iznajdljivost in sposobnost hitrega ukrepanja.

¹⁵ Glej op. 3. Kaže, da o drugem delu sestanka niso pisali zapisnika ali pa se ta ni ohranil. Poveljstvo XI. armadnega zbora je povelje za ofenzivno operacijo na Kočevskem Rogu, ki jo je imenovalo »operativni sklop 3 bis«, izdalo dne 7. avgusta 1942. Operacija je potekala od 14. do 23. avgusta 1942 z obkolitvijo Kočevskega Roga z enotami iz vseh štirih divizij in s skrbno preiskavo terena. Vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja za Slovenijo se je po neuspelem poskusu preboja iz obroča na sever vrnilo v osrčje Kočevskega Roga in ofenzivno prebilo v podzemnem bunkerju. Enote pa so se razdelile v manjše skupine in se posamezno prebijale skozi sovražnikove obročje. (Ferenc: Ljudska oblast na Slovenskem, 1, str. 426–461.)

¹ Arhiv IZDG, f. 12/IV it., 5 l. Pisca te spomenice nisem mogel ugotoviti.

² Glej dok. 87.

³ Pisec te spomenice ugotavlja miselnost in občutek ljudi, ki niso bili naklonjeni narodnoosvobodilnemu gibanju.

⁴ Glej dok. 90, op. 2.

Slovinci vendar govorijo: »Ali je sploh mogoče zaupati akciji oblasti?«

Ekscelencja Grazioli in ekscelencja Robotti sta izdala razglas,⁵ ki obljublja življenje vsem tistim, ki se bodo prijaviли. Nobenega dvoma ni o dobrih namerah voditeljev, toda kakšna jamstva so s strani podrejenih poveljnikov, da se bo ta obljuba držala?

Dovolj je pomisliti, kaj se dogaja s prepustnicami. Neskončno bolj resno in dostojanstveno bi bilo izjaviti, da ni izjem pri prepovedi kroženja. Tako pa Slovenci ugotavljajo, da po neskončnih prošnjah na civilnih in vojaških oblasteh dobiš pomensko, natipkano, za vsak primer posebej izdano izkaznico, opremljeno z žigom samega poveljstva kraljevskih karabinjerjev armadnega zbora in podpisano s strani podpolkovnika Carla Sartorija, podnačelnika štaba armadnega zbora – potem pa, ko jo pokažeš na bloku, jo navaden vojak razglasi za neveljavno.

Nered, ki vlada na področju italijanskih oblasti, je zelo neresna in vsekakor dokazana zadeva.

Če potemtakem italijanske oblasti, ki so že pokazale, da niso sposobne zajamčiti reda in varnosti v pokrajini in v mestu, mislijo, da bodo prihodnjo jesen mogle urejati pokrajino z nezadostnimi silami, pa ni mogoče trditi, da je v Slovencih dovolj potrebne zaupanja in da so pripravljeni sodelovati z oblastmi.

Potemtakem je med Slovenci splošen vtis, da je vse bolj ali manj izgubljeno. Zaprli so se v nekakšen fatalizem in nič več ne odgovarjajo. Njihova poglavitna skrb je, da si zagotovijo možnosti za obstoj glede na prehrabene in gospodarske težave, ki jih je mogoče pričakovati in predvideti za Ljubljansko pokrajino v prihodnji zimi.

V zvezi s tem pravijo Slovenci, da je treba ustreliti funkcionarja, odgovornega za 43-odstotno povišanje plač, toliko škode je nevede naredil oblastem. Noben Slovenec ni zahteval 43 odstotkov. Nenadoma je bilo to ne samo dano, marveč so se izplačale velike vsote za nazaj. Seveda noben uslužbenec ni naložil sprejetega denarja v banko, temveč ga je nemudoma porabil za to, da je poravnal dolgove ali da si je naredil zalogo. Zdaj pa kaže, da bo izplačane zneske treba vrniti – oziroma vsaj deloma. Edina prednost, ki jo je izzvala ta koncesija, je tako ne le izničena, marveč se je spremenila v nepotreben razlog nezadovoljstva.

Odveč je opozarjati na uredbo o smučeh⁶ in druge ukrepe, ki kažejo na popolno pomanjkanje enotnosti vodenja s strani raznih oblasti.

Toda vse to bi se še dalo premagati.

Zato pa je globok vtis naredil dogodek na Brdu pri Viču. Slovenci so zvedeli, da so po tistem, ko so partizani ubili dva grenadirja, po uboju, ki je ogorčil zdrav del prebivalstva, bili na kraj dogodka poslani črnosrajčniki. Med črnosrajčnike se je razdelila izredna količina ruma, potem pa so bojevniki dobili proste roke.⁷

Slovinci pravijo, da je človeško in razumljivo, da se izvajajo povračilni ukrepi, da pa se ne sme pozabiti, da so partizanska grozodejstva stvar ljudi zunaj zakona, medtem ko povračilne ukrepe izvajajo redne enote oboroženih sil italijanske države. Zločini banditov so eno, akcije ali represalije organov italijanske države pa so nekaj popolnoma drugega, zlasti še, če se namerava doseči pristop miroljubnih ljudi, ki sicer živijo na priključenih ali zasedenih ozemljih in hočejo samo živeti v miru pod skrbništvom oboroženih sil in ugleda italijanskega fašističnega imperija.

Če se torej vse te neskladnosti in negotovosti dogajajo v glavnem mestu, je prav lahko slutiti, kaj se dogaja na podeželju, kjer so posamezni izvrševalci navodil od zgoraj veliko svobodnejši in manj nadzorovani.

Vendar so prve novice, ki prihajajo s podeželja, dokaj dobre, kajti ozemlja, ki so bila svoje čase prepuščena partizanom, so spet zasedena, in to po zaslugi posameznih

⁵ Prav tam.

⁶ Glej dok. 53, op. 7.

⁷ Glej dok. 92, op. 9.

podrejenih poveljnikov in na dokaj človeški način. Zdaj mora civilna oblast izrabiti trenutek in izkoristiti naklonjeno reakcijo s strani kmetov, ki so globoko hvaležni za posredovanje in uvedbo reda in urejenih razmer v mnogih vaseh. Vendar morajo imeti oblast, vodstvo in predvsem zagotovilo, da se ne bo spet pogreznilo v kaos. Nešteto je primerov, da so cele vasi izročile italijanskim oblastem živino, da bi bila rešena. Velikodušna je ponudba pomoči, delovne sile, živeža itd. vojaškim enotam, ki prihajajo v vasi. Zelo boleče bi bilo, če bi se na takšne izraze odgovorilo s hladnimi povračilnimi ukrepi, absentizmom ali, kar bi bilo še huje, z masovno internacijo.⁸ Če se bo to zgodilo, potem bodo Slovenci žal dobili dokaz, da se delo italijanskih oblasti v Ljubljanski pokrajini ravna po dveh vodilih: prvo skrbi za obnovo, drugo žene neodgovorna uničevalna manija. Oni pa ne morejo nič drugega, kot da prenašajo eno in drugo.

Res je, da so Slovenci v veliki meri sami krivi, da je prišlo tako daleč. Dovolj je pomisliti, da se še dandanes bojuje 14 različnih političnih skupin in organizacij in da vsaka zase izdajajo tajna glasila. Nasproti temu italijanske oblasti niso doslej organizirale nobene konkretne in inteligentne propagandne dejavnosti. Publikacije v slovenščini, ki so izšle doslej, so neznansko naivne, dosežejo pa kvečjemu nasproten učinek. Predvsem pa je usmiljenja vredna jezikovna in vsebinska revščina publikacije, namenjene slovenskim otrokom.

Dokaj dober je nedavni lepak »Lubiana Nuova« (»Nova Ljubljana«), ki ga je izdalo pokrajinsko vodstvo Fašistične stranke.

Domače novinarstvo je tisto, ki lahko kaj naredi na tem področju, treba pa mu je dati natančna navodila.

Gledališče in številne druge kulturne manifestacije so zvečine pod nadzorstvom. Ni na primer primerno, da gledališče uprizarja Schillerjevo delo, v katerem angleška lady reče nemškemu knezu: »Naučiti vas moramo, kako se ravna z lastnim ljudstvom.« To lahko samo izzove vsaj neprimerne pojave.

Tako ni resno, da komentator Tigoli piše v svojih člankih, da so prodirajoče italijanske čete prekoračile potok Iška, saj vsak Ljubljančan dobro ve, kje je omenjeni potok. In lahko bi povedali še kaj podobnega.⁹

Vendar se Slovenci zavedajo, v kako težkem položaju je visoki komisar, čeprav še ne razumejo, zakaj je tako osamljen. Mislijo, da kakršnakoli zveza z njim v poslednjih mesecih ni zaželena, ker bi lahko obveljala za vsiljivo in nezahtevno vmešavanje v delo oblasti.

Poudariti je treba, da je edini, ki bi lahko še kaj storil, škof,¹⁰ toda bog ve, ali bo sploh pripravljen stopiti iz zadržanosti. Kdorkoli drug se prikaže pri visokem komisarju, tvega vsaj to, da bi ga imeli za krivega današnjega položaja.

⁸ Italijanski okupator je svojo ofenzivo poleti in jeseni 1942 izkoristil tudi za množično interniranje prebivalstva, zlasti moških, s podeželja. O tem pričajo zapisniki pogovorov in tudi poročila visokega komisarja za Ljubljansko pokrajino, objavljena v tej knjigi.

⁹ Italijanski časnikar Carlo Tigoli je v italijanskih časnikih in tudi v Slovincu objavljaval članke o poteku in »uspehih« velike italijanske ofenzive v Ljubljanski pokrajini poleti in jeseni 1942. Drugi, ki je tisti čas objavljaval takšne članke je bil časnikar Alessandro Nicotera. Precej člankov je bilo objavljenih v časniku »Il Piccolo di Trieste«.

¹⁰ Misli na ljubljanskega škofa dr. Gregorija Rožmana. Glej dok. 102.

Poročilo visokega komisarja za Ljubljansko pokrajino 16. 8. 1942 o vojaških očiščevalnih operacijah v pokrajini.¹

KRALJEVINA ITALIJA

Strogo zaupno

VISOKI KOMISARIAT ZA LJUBLJANSKO POKRAJINO

Urad: ZASEBNO TAJNIŠTVO

Ljubljana, 16. avgusta 1942/XX

št. 1359[2] zaupno

Zadeva: Vojaške očiščevalne operacije v Sloveniji

MINISTRSTVU ZA NOTRANJE ZADEVE

Kabinet

RIM

Mesec dni po začetku znanega velikega ciklusa vojaških operacij na ozemlju pokrajine² se mi zdi primerno o tem poročati ministrstvu, in to po svojih prejšnjih poročilih in na podlagi svojih ugotovitev in elementov v moji lasti.

1) Razmere pred začetkom operacij

Kot sem opozarjal, so bile razmere proti koncu junija še posebej kritične. 95 odst. ozemlja so nadzorovali uporniki, ker so se naše posadke umaknile in tako dale »partizanom« možnost za povečanje svojih tolpe, za njih boljše kadrovanje in za ustvaritev določene logistične organizacije z izkoriščanjem krajevnih virov, kakor tudi možnost za ukrepanje z vsemi sredstvi, tako propagandnimi kot terorističnimi, da bi prepričali prebivalstvo, da Italija že umika svojo vojsko iz Slovenije, ker bo izgubila vojno, in da je rdeča vojska že zasedla Maribor.³

Popolna nedejavnost naših enot, ki so se omejile na obrambo znotraj utrjenega pasu nekaterih najpomembnejših središč, čeprav so naše sile ves čas šteje več kot 40 tisoč mož, je potrjevala nasprotnikovo propagando.

Proti koncu julija so uporniške sile s tolkami, ki so prišle s Hrvaškega, šteje malo več kot 5000 mož, od tega tretjino neoboroženih.⁴

Imele so premalo streliva, primanjkovalo jim je živeža, zlasti še zaradi odsotnosti pošiljk v nenadzorovane kraje; med »partizani« so se kazala očitna znamenja razpada, tudi zaradi odpora med prebivalstvom v odgovor na mnoge storjene zločine.

S prihodom novih divizij,⁵ po katerem je bilo mogoče predvidevati, da se bliža naš odgovor, so se mnoge »tolpe« vrnile na Hrvaško, mnoge pa so prebile nemško mejo, kjer so se jih odločno lotile nemške enote.

Dne 16. julija, na začetku našega velikega operativnega ciklusa, trdim, da so »partizani« na našem ozemlju skrčeni na kakšnih 3000, od katerih ni oboroženih več kot 2000. Vendar je treba dodati privržence in možnost, da se v številnih primerih lahko oprejo na prebivalstvo.

2) Začetek vojaških operacij

Na začetku vojaških operacij, temelječih na uporabi velikih kolon – po mojem mnenju kaj malo primernih za boj s »komunistično gverilo« – so naše enote po

¹ ACS, PS, AGR 1920, 1923–1945, a. 1942, b. 3, f. V; arhiv IZDG, VK, f. 2., 3 l.

² Glej dok. 87 in 92.

³ Glej dok. 81.

⁴ Glej dok. 81, op. 6.

⁵ Glej dok. 75, op. 6 in 10.

topniškem ognju in letalskem bombardiranju našle skoraj »praznino«. Mogoče je bilo uničiti barake, organizacijo zvez, nič kaj pomembne obrambne naprave. Težko je bilo stisniti ali obkoliti skupine »upornikov«, nagnjenih k begu ali samorazpušcanju.

3) Doseženi rezultati

Rezultati, doseženi do 23. julija, konca prvega dela drugega operativnega ciklusa, se vidijo na listu, ki je v prilogi št. 1.⁶

Potem so se rezultati znatno povečali, kot se vidi po podatkih, ki jih je priskrbelo poveljstvo XI. armadnega zbora 30. julija t. l. in ki so v prilogi št. 2.⁷

Znano mi je, da se je učinkovitost naših operacij veliko bolj povečala zlasti v poslednjih 15 dneh in da zdaj poteka obkoljevanje precejšnjih »partizanskih« skupin, za katere želim, da bi bile uničene.

Povečalo se je število »upornikov«, ki so se vdali pred bojem, znaten je tudi plen v orožju in strelivu.

Po meni znanih podatkih je mogoče zaključiti: mogoče je trditi, da so doseženi rezultati **najboljši** z moralnega vidika, v zvezi z našim ugledom, pa **zadovoljivi** z vojaškega vidika.

Upoštevati je treba velike zaposlene sile okoli 80 tisoč mož, kakor tudi, da naš ogenj in naš odgovor na sploh, zlasti še, če sta jo določila topništvo in letalsko bombardiranje, nista mogla razlikovati med »uporniki« in prebivalstvom, kar je treba upoštevati v številu »ubitih«.

4) Ponovna zasedba ozemlja

Z doslej izpeljano akcijo so bile široke cone ozemlja osvobojene »komunistov«, zlasti območja okoli Logatca in Kočevja.

Na dolgem obhodu, ki sem ga opravil s poveljnikom armadnega zbora na tem ozemlju,⁸ sem to lahko osebno ugotovil.

Čeprav sem opravil okoli 200 km, nisem ne od blizu ne od daleč slišal enega samega strela iz puške.

To je nedvomno prijetno glede na cilje bodoče »relativne« normalizacije v tej pokrajini.

VISOKI KOMISAR
(Emilio Grazioli)
G.⁹

2 prilogi¹⁰

⁶ Visoki komisar Grazioli je priložil poročilo operacijskega urada XI. armadnega zbora z dne 23. julija (št. 02/10084 op.) poveljstvom divizij in bojnih skupin o izidu prve in deloma druge faze velike ofenzive. Navaja 32 v bojih ubitih sovražnikov, 84 upornikov ujetih in postreljenih, 50 prostovoljno prijavljenih upornikov, 13 aretiranih posameznikov, zaplenjenih 30 pušk in 3 strojnice. Opozarja jih, da na splošno ne bi smeli biti veseli, kajti partizani se ne spuščajo v boje, v katerih bi utrpeli poraze, temveč se jim izmikajo in bežijo.

⁷ Visoki komisar Grazioli je priložil brzojavko poveljstva XI. armadnega zbora (št. 02/7504) z dne 30. julija 1942, s katero to poroča Grazioliju o uspehu velike ofenzive za čas od 16. do 28. julija, tj. za prvo in drugo fazo ofenzive. Navaja 150 ubitih v boju, 239 ustreljenih, 250 prijavljenih (skupno 639 upornikov vrženih iz boja), zaplenjenih 81 pušk, 9 strojnic, 9 minometov kal. 81 itd., 2 avtomobila, 5 motornih koles, 17 koles itd., uničena 3 skladišča živeža, 20 taborov z obrambnimi napravami, 24 posameznih barak za bivanje, 2 bolnišnici, 1 pekarna in 134 raznih poslopij. Navaja tudi lastne izgube, in to 3 padle in 5 ranjenih častnikov, 32 padlih in 87 ranjenih podčastnikov in mož.

⁸ General Robotti in visoki komisar Grazioli sta 6. in 7. avgusta 1942 obiskala t. i. očiščeno območje Notranjske. Bila sta na Velikih Blokah, v Novi vasi, Loškem Potoku in Starem trgu pri Ložu (Slovenec 8. 8. 1942.)

⁹ Graziolijeva parafa.

¹⁰ Glej op. 6 in 7.

Dok. 97

Poročilo visokega komisarja za Ljubljansko pokrajino 16. 8. 1942 o položaju italijanskih oboroženih sil v pokrajini.¹

KRALJEVINA ITALIJA

ZAUPNO

VISOKI KOMISARIAT ZA LJUBLJANSKO POKRAJINO

16. avgusta 1942/XX

Urad: ZASEBNO TAJNIŠTVO

Št. 1360 [2] zaupno.

Zadeva: Položaj oboroženih sil v Ljubljanski pokrajini

MINISTRSTVU ZA NOTRANJE ZADEVE

Kabinet

RIM

GENERALNI DIREKCIJI JV

RIM

1. Morala

V tej pokrajini so zdaj divizije »Granatieri di Sardegna«, »Isonzo«, »Cacciatori delle Alpi« in »Macerata«, poleg tega pa še »Bojna skupina č. s. Montagna« in »Bojna skupina graničarjev«.

Morala vojske je visoka. Zelo se je izboljšala tudi v divizijah »Granatieri« in »Isonzo«, na katere so imele operacije znaten vpliv. Nekih rahlih namigov utrujenosti v diviziji »Alpi«, ki naj bi se vrnila v Kraljevino.²

2. Vedenje

Bataljoni črnih srajc so se izkazali kot posebno prilagojeni za vrsto vojne, ki se tukaj bije, in to zaradi svoje velike drznosti in tudi pobude posameznikov.

Diviziji »Alpi« in »Macerata« sta glede na prej pridobljene izkušnje večkrat pokazali, da imata veliko »borbenosti« in da sta se pridružili boju zoper »upornike«.

Zboljšala se je tudi »manjša udarnost« divizij »Granatieri« in »Isonzo«, ki čutita zlohodne posledice dolge prejšnje nedejavnosti, prevelike prežetosti z »defenzivnim duhom« in pogubnega udobja v glavnem mestu.

3. Disciplinarnost in obnašanje

Priloženi okrožnici (št. 1 in 2) generala Montagna, poveljnika vojaške posadke v Ljubljani, dajeta občutek o obnašanju in disciplini enot, razporejenih v glavnem mestu.³

Pretirana je »zgovornost«, četudi gre za zaupne zadeve, lahkotnost pri navezovanju stikov z družinami, zlasti s slovenskimi ženskami, pri čemer se pozablja na posebni položaj tega ozemlja.

V mnogih primerih je bilo vedenje posameznikov ali naših enot takšno, da je povečalo naš ugled.

¹ ACS, PS, AGR 1920, 1923–1945, a. 1942, b. 3, f. V; arhiv IZDG, VK, f. 2/III it., 5 l.

² Grazioli ni bil pravilno obveščen o namerah višjih italijanskih vojaških poveljstev o odhodu divizij v Italijo. Predvidevala so namreč odhod divizije sardinskih grenadirjev. Glej dok. 93, op. 10.

³ Grazioli je priložil povelje št. 4582/31 fašističnega generala Renza Montagna, ki je bil v Ljubljani poveljnik bojne skupine črnih srajc »Montagna« in vojaške posadke Ljubljane, z dne 19. julija 1942 o disciplini častnikov, v katerem je obravnaval pozdrav, vedenje, uniforme, obiskovanje kavarn in stike s civilnim prebivalstvom. V drugem povelju št. 4730/31 pa je isti 26. julija 1942 grajal pojave, da častniki spremljajo v času policijske ure Slovenke, ki navadno nimajo prepustnice. (Arhiv IZDG, VK, f. 2/III it.)

Včasih se pokaže »kolektivna« oblika nediscipline, zaradi katere v danem trenutku in v posebnih okoliščinah, kakršne so sedanje, vsak posameznik ali vsaka enota misli, da sme početi, kar hoče.

Tedaj se celo drakonski in sakrosanktno upravičeni ukrepi v prid naše obrambe in normalizacije ozemlja izvajajo na tak način, da izigravajo učinek samih ukrepov ali pa ne dosežejo ciljev, ki bi jih morali imeti v našem interesu.

Izdani ukazi se tako različno izvajajo, pač glede na to, koliko je enot, ki jih morajo izpolniti.

Po mojem mnenju mora tisti, ki poveljuje, določiti skrajnosti ukrepov, ne glede na to, kdo je, tisti pa, ki je podrejen, jih mora tankovestno izvajati.

Takšna oblika »nediscipline« je škodljiva v vsakem primeru.

VISOKI KOMISAR
(Emilio Grazioli)

2 prilogi⁴

Dok. 98

Poročilo visokega komisarja za Ljubljansko pokrajino 16. 8. 1942 o političnih, gospodarskih in socialnih razmerah v pokrajini.¹

KRALJEVINA ITALIJA

Ljubljana, 16. avgusta 1942/XX

VISOKI KOMISARIAT ZA LJUBLJANSKO POKRAJINO

STROGO ZAUPNO

Št. 1364[2]zaupno

Zadeva: Politično-ekonomsko-socialno poročilo

MINISTRSTVO ZA NOTRANJE ZADEVE

Kabinet

RIM

1. Splošne politične razmere v pokrajini so se izboljšale v poslednjem mesecu, to pa iz naslednjih razlogov:

a) Ducejev govor v Gorici² je imel takojšen in globok odmev in je odločno opozoril prebivalstvo na resničnost, saj je bilo neznansko prevzeto, ko se je zavedelo nevarnosti za lastno prihodnost.

Komentarji so bili prežeti z realizmom in čeprav prepozno, se je vendarle obudil spomin na Ducejevo velikodušnost s slovenskim prebivalstvom.

b) Začetek vojaških operacij in njim sledeča ponovna zasedba dela ozemlja,³ kar je dokazalo vso zlaganost komunistične propagande. Prebivalstvo je namreč lahko ugotovilo tole: brž ko so se naše čete premaknile, so se »partizani« pognali v nagel in pogostoma sramoten beg, in to kljub vsemu njihovemu »bahanju«.

c) Zločini komunistov so čedalje bolj sprožali reakcije prebivalstva, ki se je v nekaterih primerih branilo samo, v drugih primerih, ko to ni bilo mogoče,

⁴ Glej op. 3.

¹ ACS, PS, AGR 1920, 1923–1945, a. 1942, b. 3, f. V; arhiv IZDG, V K, f. 2., 6 l.

² Glej dok. 93, op. 11.

³ Glej dok. 87 in 92.

pa je sestavilo protikomunistične enote, ki so prešle pod nadzorstvo naših vojaških oblasti in ki so dale hude lekcije »partizanom«.

- d) Nenehne zmage oboroženih sil Osi, še posebej sovjetski porazi, kajti menilo se je, da je ruska vojska nepremagljiva.
- e) Sprejeti omejitveni ukrepi, zaradi katerih prebivalstvo čedalje bolj čuti gmotne posledice komunistične dejavnosti.

2. Poudariti je treba, da je bila večina prebivalstva ob naši okupaciji popolnoma prepričana o naši zmagi, in čeprav nam je bila sovražna, se je z veseljem naslonila na Italijo kot na manjše zlo od tistega, če bi bila priključena Nemčiji ali Hrvaški.

Ko je vstopila v vojno Rusija, ki je veljala za nepremagljivo, pa se je v veliki večini oblikovalo prepričanje, da bomo poraženi.

Odtod naraščajoča podpora gibanju »osvobodilne fronte«, na začetku spretno zakrinkanemu kot »nacionalističnem«, pozneje pa se je razkrilo kot nasilniško in komunistično.

3. Pri sestavljanju »protikomunističnih tolp« moramo biti zelo previdni, kajti ljudi, ki jih sestavljajo, vodi nekdanji jugoslovanski nacionalistični duh.

Treba jih je torej pozorno nadzorovati in jim dopovedati, da jim je bila dana visoka čast, da se lahko bojujejo ob boku naših oboroženih sil,⁴ kakor tudi, naj si ne delajo utvar, da bodo potem lahko delale obračune.

4. Nadaljuje se interniranje civilistov, potem ko so bili internirani študenti in intelektualci na sploh.

Na ukaz vojaških oblasti se zdaj deloma internirajo sposobni moški med 17. in 55. letom.

Prebivalstvo nekaterih vasi je bilo v celoti internirano.

Interniranje se izvaja po posebnih merilih poveljnikov posadk, merilih, ki so izkrivljena.

Pogreša se splošen načrt in natančna vizija tistega, kar se pravzaprav namerava storiti.

Glede tega sem se sporazumel s poveljnikom armade, ki bo izvedel ukrepe, tudi z namenom, da se vnaprej uskladijo operacije interniranja s podpisanim.

Trdim, da je šlo v internacijo približno 10 tisoč oseb.

Nisem še dobil seznamov, kakor tudi ne vem, kam so bili poslani interniranci in iz kakšnih razlogov.

GOSPODARSKE RAZMERE

1. So se poslabšale. Gospodarske dejavnosti pokrajine so se skoraj popolnoma ustavile.

Rudniška proizvodnja se je skrčila na tretjino, ker je bilo veliko delavcev aretiranih, drugi pa se ne morejo ganiti z doma.

Ustavilo se je tudi izrabljanje gozdov.

Zetev zvečine ni bila opravljena. V nekaterih krajih so poveljniki posadk omogočili, v mnogih drugih je bil pridelek uničen.

2. Živinski stalež je skoraj pokošen, najprej zaradi akcij upornikov, potem zaradi akcij naše vojske.

Ukazi, po katerih naj bi zbrano živino izročili Prehranjevalnemu zavodu, da bi jo uporabil, so se v praksi le deloma izvajali.

⁴ Glej dok. 93.

Vsaka enota je delala, kar je hotela. Živino so našli v hlevih. Kužne bolezni so se razvile med preostalo živino.

Prav tako je bilo uničeno veliko krme.

Uničenih vasi je na stotine.

Premičnine so požgane, odnesene ali zaplenjene.

Za prihodnjo zimo se napoveduje pomanjkanje.

3. Še vedno sem prepričan, da je treba premoženje zapleniti, da nam kaj koristi, ne pa ga uničevati – razen če so za to nepreklicni vojaški razlogi.

V zvezi s tem prilagam dokument, kaj so naredili Nemci na svojem ozemlju (št. 1).⁵

Najprej bo treba obnoviti, šele potem bo mogoče zopet naseliti.

SOCIALNE RAZMERE

Pomanjkljiva prehrana, ki je posledica nepošiljanja živil, tudi soli, in pomanjkanje stanovanj sta povzročila razvoj bolezni, še zlasti med otroki.

Glede na navodila, ki sem jih dobil od ministrstva, sem v krajih pod nadzorstvom in tam, kjer se je prebivalstvo lepo vedlo do nas, in potem, ko sem dobil mnenje vojaških oblasti, začel deliti živila, pri čemer je posebna skrb namenjena otrokom.

Poskrbel sem za vzpostavitev sanitarne službe.

Sporočam, da je poveljnik armade, ki je pred dnevi prišel v Ljubljano, izročil v celoti 150.000 lir županu, škofu in za slovenske železničarje.⁶

VISOKI KOMISAR

(Emilio Grazioli)

G.⁷

1 priloga⁸

⁵ Grazioli je priložil prepis povelja višjega vodje SS in policije v 18. vojnem okrožju generala Erwina Rösenerja z dne 29. julija 1942, v katerem je ukazal, kako ravnati z imetjem izgnancev po njihovem izgonu z domov v Nemčijo.

⁶ Visoki komisar Grazioli je tisti dan poslal na ista naslova v Rim še dve svoji poročili. V prvem (št. 1361/2/zaupno) je pisal o predvideni »normalizaciji ozemlja«, ki naj bi sledila njegovi ponovni zasedbi (poglavje: 1. varovanje meje, 2. vzpostavitev posadk, 3. ustanovitev premičnih eskadril ali oddelkov). V drugem (št. 1362/2/zaupno) je obravnaval vprašanje odnosov med civilno upravo in vojsko. Prosil je, naj bi mu vrnilo sile, ki so mu jih odvzeli konec maja 1942 in jih podredili vojski, in naj bi mu sporočili Mussolinijeva navodila glede Slovenije s sestanka v Gorici 31. julija 1942, za katerega je zvedel iz časnikov. (Arhiv IZDG, VK, f. 2/III it., ACS, PS, AGR 1920, 1923–1945, a. 1942, b. 3, f. V.)

⁷ Graziolijeva parafa.

⁸ Glej op. 5.

Dok. 99

Poročilo visokega komisarja za Ljubljansko pokrajino 24. 8. 1942 o programu dejavnosti v pokrajini.¹

STROGO ZAUPNO

KRALJEVINA ITALIJA
VISOKI KOMISARIAT ZA LJUBLJANSKO POKRAJINO
Urad: ZASEBNO TAJNIŠTVO
Št. 1387[2]zaupno
Zadeva: Program dejavnosti

24. avgusta 1942/XX

MINISTRSTVU ZA NOTRANJE ZADEVE
Kabinet

RIM

V zvezi z listom št. 1362[2]zaupno z dne 16. t. m.² si dovoljujem v glavnih črtah predlagati program dejavnosti, ki ga nameravam izvajati v tej pokrajini:

POLITIČNA DEJAVNOST

I. SLOVENSKO PREBIVALSTVO: »Najtrša« linija odnosa do Slovencev, dokler ne bodo otipljivi in dokazani pojavi spreobrnitve, in zelo trda tudi potem.

Vendar bo linija ravnanja s Slovenci enotna, zlasti v izvajanju ukrepov, ki jih morajo izdati pristojne oblasti in ki ne smejo biti prepuščeni presoji posameznikov.

V slednjem primeru pride do izrazov zmede in slabosti, namesto do reda in moči.

a) problem slovenskega prebivalstva je lahko rešen na naslednje načine:

- 1) z uničenjem;
- 2) s preselitvijo;
- 3) z odstranitvijo nasprotnih elementov, kar se doseže z izvajanjem trde in pravične politike zbliževanja, s čimer se postavijo temelji najprej za koristno in pošteno sodelovanje in potem za možnost asimilacije, kar pa je mogoče doseči samo s časom. Torej je treba določiti, kakšne linije se bomo držali.

b) Za množično interniranje prebivalstva se je treba ravnati po vnaprejšnjem programu, ki se mora enako izvajati na vseh območjih pokrajine. Bolje je postaviti »delovna taborišča« kakor pa internacijska taborišča, kjer se lenari.

c) Za nadomestitev slovenskega prebivalstva z italijanskim prebivalstvom je treba določiti:

- 1) kam je treba preseliti slovensko prebivalstvo;
- 2) kje je treba vzeti ustrezno italijansko prebivalstvo, pri čemer je treba upoštevati, da je najprimernejše severno in centralno;
- 3) ali se predvsem namerava »italijanizirati« obmejni pas, je treba določiti njegovo globino (20–30 kilometrov);
- 4) ali se namerava preseliti vse slovensko prebivalstvo. V tem primeru bi bilo primerno začeti v slovenski coni, ki sega čez staro mejo.

Po mojem mnenju bo popolna ali delna preselitev prebivalstva težko mogoča med vojno.

¹ ACS, PS, AGR 1920, 1923–1945, a. 1942, b. 3, f. V; arhiv IZDG, VK, f. 1a/III it., 5 l.

² V svojem poročilu 16. avgusta 1942 je Grazioli obljubil notranjemu ministrstvu, da mu bo v kratkem poslal program svojega dela.

II. PNF – PODREJENE ORGANIZACIJE

a) Z velikimi sredstvi in osebjem je treba okrepati GILL, da bo lahko dosegel zadovoljive rezultate tudi v globino, kot je mogoče sklepati po izkušnjah iz prvega leta njegovega obstanka.

Pouk telesne kulture na šolah je treba v celoti zaupati GILL, tako da se sedanji slovenski učitelji zamenjajo z našimi inštruktorji. – Določiti je treba vrsto organizacije, ki bo kadrovala mlade po osemnajstem letu starosti.

b) S sredstvi in ustreznim osebjem je treba okrepati ženski organizaciji »Kmečkih gospodinj« in »Delavk in služkinj«. Izkušnje so pokazale, da je mogoče doseči koristne rezultate.

c) Z velikimi sredstvi je treba okrepati Dopolavoro, ki se doslej sploh ni uveljavil v množici.

d) Poživiti je treba dejavnost Univerzitetne organizacije, ki tudi zaradi posebnega položaja pokrajine ni opravila učinkovitega dela.

III. PROPAGANDA

a) Okrepiti je treba propagando v časopisih in pri tem posebej poudarjati vojaške razmere. – Veliko fotografij.

b) Razviti je treba lepake in trosenje letakov ob izjemnih dogodkih.

c) Nadvse koristna je projekcija dokumentarcev LUCE.³

IV. TISK

a) nadaljevati je treba preventivno cenzuro in postopoma, kot se že dela, odpraviti nekoristne slovenske publikacije;

b) proučiti je treba možnosti za nakup enega ali dveh slovenskih dnevnikov;

c) okrepati je treba že znatno prodajo italijanskih časopisov.

V. KULTURA

a) okrepati je treba Italijanski kulturni inštitut,⁴ katerega dejavnost je pomanjkljiva;

b) še naprej je treba tankovestno nadzorovati vse razne slovenske kulturne ustanove, postopoma je treba zmanjšati njih število in dejavnost in usmerjati jih je treba v koristno kolaboracijo;

c) okrepati je treba tečaje italijanskega jezika in širjenje naših knjig.

VI. ŠOLA

a) UNIVERZA: število vpisanih se je zmanjšalo na manj kot tretjino z uredbo, ki prepoveduje vpis mladim, ki se niso rodili v pokrajini ali ki niso pripadali pokrajini 1. aprila 1941/XIX.⁵ Takse so se podvojile, kar predstavlja drugo oviro za vpis.

³ Italijansko podjetje za film in fotografijo v Rimu, ustanovljeno s kraljevskim ukazom št. 1985 z dne 5. XI. 1925.

⁴ S posebnim zakonom z dne 10. decembra 1926. leta je Kraljevina Italija ustanavljala italijanske kulturne institute, ki so spadali pod italijansko fašistično stranko. Ko so ustanovili takšna inštituta v Beogradu in Zagrebu, so ga 9. aprila 1940. leta tudi v Ljubljani; odprl ga je ban dravske banovine dr. Marko Natlačen. Prvi ravnatelj Inštituta za italijansko kulturo (Istituto di cultura italiana) v Ljubljani, ki so ga v dopisih često imenovali Inštitut za fašistično kulturo (Istituto della cultura fascista) v Ljubljani na Napoleonovem trgu 6, je bil Evelino Gasparini, po okupaciji Attilio Budrovich. Pod italijansko okupacijo, ki jo je inštitut preživel, saj je deloval do 1945. leta, je organiziral učenje italijanščine, štipendije v Italiji, širjenje italijanskega (seveda fašističnega) tiska, prirejal koncerte italijanskih umetnikov itd. (Glej gradivo inštituta v arhivu IZDG v Ljubljani.)

⁵ Dne 18. avgusta 1942 pa je Grazioli izdal »navodila za vpis na Kr. univerzo v Ljubljani in določitev univerzitetnih taks in izpitnih pristojbin«, s katerimi je omejil vpis »na dijake, ki so izpred 1. aprila 1941–XIX pristojni v Ljubljansko pokrajino«, pri čemer morajo pristojnost

Skoraj vsi študenti so internirani.

Na široko je treba uporabljati možnost, da se nezaželenim ljudem ne dovoli vpis.

Tako bo univerza lahko »životarila«, dokler se vprašanje dokončno ne reši z doseženo zmago, ko se bo moglo določiti, kakšno »italijansko funkcijo« bo lahko opravljala na Balkanu.

Ustanoviti je treba »Inšpektorat za univerzitetni študij«, tako da bo inšpektor lahko »de fakto« tudi rektor univerze.

b) SREDNJE ŠOLE: poenotiti je treba razne vrste šole z italijanskimi. – Povečati število učnih ur v italijanščini.

c) OSNOVNE ŠOLE: zamenjati slovenske upravnike z italijanskimi ljudmi in čedalje bolj razvijati fakultativen pouk v italijanščini.

GOSPODARSTVO

Naš namen je ohraniti gospodarstvo ozemlja pri življenju, pri čemer je treba izkoristiti vse vire za državne in še posebej vojne namene.

Zato predlagam:

a) na široko je treba izkoriščati gozdove in si pri tem pomagati z delovno silo »Delavskih centurij«, mobiliziranih civilno, ali jih sestaviti z že interniranimi ljudmi, ki niso osumljeni ničesar posebnega, vendar pa jih je treba kadrovati z nadzorom in disciplino;

b) na široko je treba izkoriščati vse možnosti pod zemljo, kar še posebej velja za premogovnike, in ponovno je treba izrabljati skromne rudnike železa, cinka in mangana. Poleg tega je treba okrepiti načrt za podzemne raziskave;

c) obdelovati je treba prostrana zemljišča, na katerih so zdaj travniki, in izboljšati je treba že obstoječa polja. Izboljšati je treba zemljo s takojšnjim donosom, in to z dokaj skromnimi stroški;

d) okrepiti je treba živinorejo z obnovitvijo živinskega staleža v coni;

e) okrepiti je treba združevanje ali likvidacijo mnogih bančnih ali zadružnih ustanov, tako da jih bodo postopoma prevzele italijanske.

Pri življenju je treba ohraniti eno samo hranilnico za vso pokrajino.

UPRAVNA ORGANIZACIJA

a) postopoma je treba spreminjati upravno in davčno ureditev po italijanskem zgledu;

b) čedalje strožje je treba nadzorovati vse nekdanje jugoslovanske javne in zasebne urade in ustanove;

c) slovensko osebje je treba prisiliti, da bo v razmeroma kratkem času znalo naš jezik;

d) še naprej je treba odstranjevati vse voditelje, uradnike in osebje, ki ni dokazalo popolne zvestobe, in jih zamenjati z italijanskimi ljudmi.

Vse to je mogoče storiti le tako, da se dobijo na voljo italijanski ljudje, katerih število je zdaj nezadostno, pogostoma pa so tudi nezadovoljive kakovosti, kajti po navadi je v rabi grda razvada, da se na to ozemlje premeščajo »nezaželeni« ljudje.

VISOKI KOMISAR
(Emilio Grazioli)
Grazioli

dokazati s potrdilom, ki ga izda občina. Določil je takso za imatrikulacijo (100 lir), letno takso za vpis (200 lir), takso za diplomu ali doktorat (300 lir) ter letno pristojbino za postopne izpite (50 lir), za ponovitev izpita (10 lir) in za diplomu ali doktorat (50 lir). Službeni list za Ljubljansko pokrajino, št. 67, dne 22. 8. 1942; Slovenec 25. 8. 1942. Glej dok. 84, op. 18.

D. N. 46, 7 novembre 1942-XX

PROCESSIONE PER L'ESCELLENZA COMANDANTE

OGGETTO: Gran rapporto.-

Per il gran rapporto che V.C. desidera tenere prima della ripresa delle operazioni si propone la giornata di giovedì 10 corrente, nella località Videm Kaka.-

Per tale data saranno ultimati gli ordini di operazione e le bozze delle direttive per il periodo autunnale-invernale.-

Alla riunione potranno partecipare:

- comandanti di Divisione, G. a F., rgpt. cc.nn. XXI aprile;
- vicecomandanti di divisione;
- capi di stato maggiore.-

Sul luogo della riunione sarà fatto affluire il reparto M. V.A.C. di Dobropolje.-

Per le decisioni.-

J

1.) Videm Kaka ambulante bene, ma pericolosa per
 parte più o meno frequentata dai ribelli, così come
 operata (ad esempio Páramo, Páramo Páramo - per
 un via)

2.) Sembra che l'azione interviene in un 5 di appiamento
 punti strategici come: Páramo bene. Ho i punti di
 controllo per controllo. Va.

3.) non più ambulante bene

I. V.

Zapisnik s sestanka poveljnika XI. armadnega zbora v Vidmu–Dobrepolju 10. 9. 1942.¹

POVELJSTVO XI. ARMADNEGA ZBORA
Urad za operacije

ZAPISNIK VELIKEGA RAPORTA, KI GA JE IMEL EKSCLENCA POVELJNIK
V VIDMU – KRKI DNE 10. 9. 1942-XX

Navzoči: načelnik štaba XI. armadnega zbora, poveljniki divizij »Isonzo«, »Macerata« in »Cacciatori delle Alpi«, poveljniki pehote divizij, poveljnik XI. bojne skupine graničarjev, poveljnik inženirstva a. z., zastopnik poveljnika topništva a. z., vsi polkovniki poveljniki polkov iz divizij in graničarjev ter častniki iz štaba armadnega zbora.

Ekscelencja Robotti začne raport s čitanjem in ustreznim pojasnjevanjem okrožnice št. 17880 ekscelence Roatta o ureditvi prezimovanja in o nujnih nalogah podrejenih čet v tem letnem času.²

Zaradi potreb, ki so nastale v zvezi z bližnjimi operacijami na Hrvaškem – pravi – je bilo treba odpeljati divizijo »Granatieri« in nekaj bataljonov črnih srajc,³ ki bi jih najraje videl še nadalje v sestavi armadnega zbora. Ostale pa so nam vendarle tri popolne divizije, graničarji in drugi bataljoni, ki niso v sestavi divizij. S temi silami lahko vodimo dalje našo akcijo, ki jo lahko na kratko označimo s programatskimi besedami: klestiti, klestiti vedno. –⁴

Oblast in vse pristojnosti so v naših rokah; lahko torej delamo odločno.

Budno bomo spremljali vse mogoče zle namere upornikov, ki so v poslednjem času, samo zato, da bi dokazali, da še živijo, v neki meri povečali napade na

¹ Arhiv VZI, it. arh., f. 474, dok. 14; Arhiv Slovenije, fond Komisije za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev za Slovenijo, f. 3, 3 l, Zbornik NOV, VI/4, dok. 147.

² Poveljstvo 2. armade je 24. avgusta 1942 izdalo »operativna navodila za jesensko in zimsko obdobje«. V njih je najprej povedalo, da je narodnoosvobodilno gibanje spomladi naraslo po obsegu in aktivnosti, da je utrpelo precej udarcev, vendar ni mrtvo in je v nekaterih conah aktivno. 2. armada se je zmanjšala in ne bo dobila bistvenih okrepitev, pomoč hrvatske vojske je lahko le skromna in se bo morala armada zanesti le nase. Nato je poveljstvo navedlo glavne naloge armadnih zborov; za XI. armadni zbor: skrbeti za vojaško obrambo in za obrambo ter vzdrževanje javnega reda v Ljubljanski pokrajini, zagotoviti promet na železnicah Zalog–Postojna in Metlika–Novo mesto–Ljubljana. Zato bo imel na voljo tri divizije, samostojne enote zunaj divizij in policijske sile ter belogardiste. (Arhiv IZDG, f. 665 it., Roattova navodila, št. 17880 op., dne 24. 8. 1942, Zbornik NOV, XIII/2, dok. 94.)

³ Glej dok. 93, op. 10.

⁴ Poveljstvo XI. armadnega zbora je tudi po odhodu divizije sardinskih grenadirjev in nekaterih manjših enot nadaljevalo svojo veliko ofenzivo. Nadaljnji dve fazi, tj. peta in šesta, sta še tekli po Robottijevem osnovnem programu od 26. junija 1942, vendar z že precej spremenjenimi roki. Nato pa je preurejena Narodnoosvobodilna vojska Slovenije (med ofenzivo so v njej ustanovili prve štiri slovenske narodnoosvobodilne brigade) ob pomoči partizanskih enot iz Hrvatske prisiljevala poveljstvo armadnega zbora k vedno novemu spreminjanju programa, tako da je osnovna operacija t. i. velikih enot tekla drugod, kot pa je bila prvotno zamišljena, ob njej pa so morale manjše enote nastopati proti partizanom na nekaterih drugih območjih. Italijanska vojska je v drugem delu velike ofenzive utrpela tudi nekaj hudih porazov (Tanča Gora, Lešnica, Vodnjak pri Glažuti, Poloj). Ofenziva se je končala dejansko po 12. fazi na Gorjancih 4. novembra 1942. (Ferenc: Ljudska oblast na Slovenskem, 1, str. 461–537.)

železnice. Tako zločinsko dejanje so – na primer – izvedli sinoči blizu Brezovice na nočni mednarodni vlak,⁵ k sreči brez hujših posledic.

Glede zaščite železniških prog moram opozoriti – nadaljuje ekscelenca Robotti – da je še vedno nepopolna, kljub velikemu deležu čet, določenih za to službo (okrog 3000 mož).⁶ Zdaj prevladuje navada zased ali prežnja. Menim, da ta način nadziranja ne ustreza določenemu namenu, z redkimi, pohvalnimi izjemami. Hočem, da se oddelki premikajo, da se neprestano gibljejo ob železniških progah. Vem, da je to naporno, vem pa tudi, da morajo biti železnice popolnoma zavarovane in da terja vojna veliko večje žrtve.

Vračam se ponovno k vprašanju posadnih premičnih skupin. Vsak vojak mora vedeti, kako se mora bojevati; v primeru potrebe naj se vse druge službe ukinejo. Na ta način bomo povečali moč posadnih premičnih skupin. In vse posadke, tudi manjše in najmanjše, morajo imeti premično rezervo. –

Nobena posadka načelno ne bo po svoji številčni moči manjša od čete. In sorazmerno z njeno močjo bo določen tudi njen akcijski krog.

Obrambno ureditev posadke je treba prav tako prilagoditi njeni moči. Za vsako ceno morajo biti pri roki potrebna živila za mesec dni.

Oddelke MVAC⁷ je treba spodbujati, vendar oprezno.

Treba je zlasti počasi in previdno izbirati starešine; nobene prenagljenosti niti pri sprejemanju moštva.

Za vsakega lahko ugotovimo njegovo stopnjo vdanosti in umestnost sprejema – zato jih ni treba novačiti s pretirano naglico.

Poveljniki posadk lahko, če je nujno, oborožijo oddelke z našim orožjem, ki je na voljo, ker so vojaki na dopustu, bolni itd. Pozneje ga bomo vrnili.

Treba je ustanoviti mnogo smučarskih tečajev in razviti to vrsto urjenja do najvišje stopnje, da bomo tudi pozimi lahko računali z gibljivostjo čet. Imeli bomo tečaje v več krajih in ne samo v Logatcu, kakor lani.

Divizije naj določijo pravočasno najustreznejše kraje.

⁵ V biltenu poveljstva XI. armadnega zbora 10. septembra 1942 piše: »Včeraj, 9. t. m. ob 22.50 je ob prihodu vlaka 708 pri km 754.600 blizu Brezovice (TR–DH Ljubljana) eksplodirala razstrelilna naprava. Iztirila se je lokomotiva in šest vagonov. Nobenih žrtev. Dela za odstranitev iztirjenega materiala še trajajo. Promet se med Brezovico in Borovnico razvija dalje po enotimi progii.« (Zbornik NOV, VI/4, dok. 148.)

⁶ Kaže, da je general Robotti navedel premajhno število vojakov pri varovanju železnice v Ljubljanski pokrajini. Enajsti armadni zbor je že od pomladi 1941 imel nalogo zavarovati 242 km železnic. 1. oktobra 1942 je za to nalogo imel zaposlena 3 poveljstva polkov iz divizij, 1 poveljstvo topništva graničarjev, 1 poveljstvo topniškega diviziona, poveljstva 2 bataljonov TM, dopolnilnega grenadirskega bataljona, bataljona strojničarjev, 4 bataljonov graničarjev, 7 pehotnih bataljonov, 2 divizionov topništva graničarjev, divizion topništva, 5 bataljonov črnih srajc ali: 8 čet TM, 1 četo dopolnilnega bataljona grenadirjev, 4 čete korpusnega bataljona strojničarjev, 10 čet graničarjev, 16 čet pehote iz divizij, 6 baterij topništva graničarjev, 2 bateriji topništva in 10 čet črnosrajčnikov, skupno torej 49 čet in 8 topniških baterij. Dne 9. septembra 1942 je bilo ob železnicah 146 stalnih postojank, dne 1. junija 1942 je prišlo 44 vojakov na km železnice. Dne 7. oktobra 1942 je bilo pri zavarovanju železnic 98 častnikov in 4578 podčastnikov in vojakov XI. armadnega zbora, dne 1. novembra 1942 pa 114 častnikov, 222 podčastnikov in 4756 vojakov. (NAW, T-821, R-496, gradivo o zavarovanju železnic pri XI. a. z. 1942.)

⁷ MVAC – Milizia volontaria anticomunista– Prostovoljna protikomunistična milica. Tako je general Roatta sporazumno z ustaško vlado v Zagrebu krstil vse neitalijanske oddelke na območju 2. italijanske armade. Dne 28. avgusta 1942 pa je Roatta izdal osnovna navodila za ustanavljanje in organizacijo oddelkov MVAC. (Arhiv IZDG, f. 236/I it., Roattovi sporočili št. I/10690/S dne 5. 7. 1942 in I/13607 dne 15. 8. 1942; ACS, PS, AGR 1920, 1923–1945, a. 1942, b. 4, f. VI, Roattova navodila št. 17490 tajno, dne 28. 8. 1942.)

Ekscelenca Robotti je nato govoril o zaplembi imetja upornikov,⁸ ki se ne sme odtegniti ali odtujiti, preden ni vse prevzeto. Po zaplembi imajo divizije nalogo, da poskrbijo, da bo imetje izročeno okrajnim komisarjem.

Potrebno je dalje – je dodal – pomagati čimbolj pri pospravljanju letine, ker gre za nacionalne dobrine, ki jih je treba varovati – obenem pa tudi za to, da si jih ne prilastijo uporniki.

Prepogoste so še vedno tatvine, ki so delo vojakov. Če je treba, naj se jih strogo kaznuje – tudi s smrtno kaznijo – ker je treba tej razvadi napraviti konec.

Strelja se še vedno preveč. Zlasti ponoči. A streljanje na slepo je neumno in škodljivo. Ne rečem, da je treba ravnati po nedavnem primeru neke enote, ki je ostala – za kazen – nekaj dni brez streliva, ker je nepremišljeno in po nepotrebnem streljala in ni nehala niti potem, ko so jo opozorili. Potrebno pa je vendar, da se nižji in višji poveljniki zavedajo, da je strelivo drago in da ga je treba uporabljati, kadar je res nujno.

Imamo preveč ljudi, ki se pritožujejo, ker so bili kaznovani. To je razvada, ki se ne sme širiti. Naj se to jasno pove, naj se celo pove, da ima nadrejeni vedno prav in da se pravica pritožbe ne sme lahkomišelnostno izkoriščati.

Razni viri napovedujejo vrnitev terorizma, kar se lahko zgodi. Kakor sem že ukazal, jo je treba prehiteti. Dali bomo vedeti, da bomo za vsako žrtev komunistov ustrelili 10 krivih obtožencev.

Veliki raport se je končal ob 11.40.

⁸ Predstavniki vojaških in civilnih oblasti so že konec leta 1941 in marca 1942 predlagali ostre ukrepe proti svojcem partizanov (glej dok. 40, op. 8). Dne 14. avgusta 1942 je general Robotti sporočil Grazioliju: »Ekscelenca višji poveljnik oboroženih sil za Slovenijo in Dalmacijo mi sporoča DUCEJEV sklep, da se lastnina nepremičnin, zaplenjenih upornikom, prenese na družine padlih, na pohablence in invalide.« Predložil je Grazioliju razglas, ki naj bi ga skupaj podpisala in objavila. Grazioli je še isti dan v dolgem pismu Robottiju izrazil soglasje z Mussolinijevim sklepom in predlagal, da se zaplemba razširi tudi na premičnine, bančne depozite itd. Predlagal je tudi, da bi omenjeno lastnino lahko pridobili tudi svoji padlih ali ubitih državnih uslužbencev ali uslužbencev pomožnih ustanov, po pravilih, ki bi jih še določili. Predložil mu je svoj osnutek razgласa, ki je – kot je sam trdil – šel še dalje, kar se tiče kroga prizadetih. V tem osnutku je 4. člen izvel sorodnike tistih partizanov, ki bi se sami vrnili iz gozda do 15. septembra 1942. Ta osnutek je Robotti sprejel in sta ga 18. avgusta 1942 izdala kot tiskan proglas na letaku v italijanščini in slovenščini. Ko je o razglasu 24. avgusta 1942 poročal notranjemu ministrstvu, je Grazioli zapisal: »Žal pa so skoraj vse hiše, ki bi morale biti zaplenjene, požgale naše vojaške enote. Kot je bilo že prej sporočeno, sem že prejšnjega marca predlagal zaplembo vseh dobrin v našo korist rajši kakor pa uničevanje.« Dne 6. novembra 1942 pa je Grazioli z naredbo št. 201 natančneje določil izvajanje omenjenega razgласa in oznanil ustanovitev posebnega zavoda za upravo razlaščene imovine. Nato so v časopisih in uradnem listu začeli objavljati imena oseb, katerih svojcem so zaplenili imetje, v Rimu pa se je razvilo obsežno dopisovanje v zvezi z omenjenim razglasom in odredbo. (Arhiv IZDG, f. 658/IV it., Graziolijev in Robottijev razglas 18. 8. 1942; ACS, PS, AGR 1920, 1923–1945, a. 1942, b. 3, f. V, Robottijevo pismo, št. 02/8931 op., dne 14. 8. 1942, Graziolijevi pismi št. 1348/6/zaup., dne 14. 8. 1942 in št. 1376/6/zaup., dne 24. 8. 1942; pismo kvesture Ljubljana, št. 016804 kab., dne 20. 8. 1942; Službeni list za Ljubljansko pokrajino, št. 89, dne 7. 11. 1942; Pres. d. Cons. d. Min., prov. di Lubiana, 1/1-13, 57412.)

Dok. 101

Zapisnik s sestanka poveljnika XI. armadnega zbora z visokim komisarjem za Ljubljansko pokrajino 17. 9. 1942.¹

SESTANEK NA VISOKEM KOMISARIATU DNE 17. SEPTEMBRA 1942/XX
POVZETEK OBRAVNAVANIH ZADEV

a) Izpraznitev šolskih poslopij

– v mestu Ljubljani: zamisel ekscelence poveljnika:

»Ko smo dobro namestili enote, ki bodo ostale v Ljubljani, pustimo preostale zgradbe proste. Odveč je obremenjevati šole, kar jih ne potrebujemo. Enote bodo bolj zbrane in vse bo bolje za vse v vseh pogledih. Imamo tri velike vojašnice (vojašnico 13. top. polka,² vojašnico Vittorio Emanuele III.,³ ki ima lahko od dva do tri tisoč postelj, in vojašnico 2. grenadirskega polka,⁴ ki ima lahko okoli 4.000 postelj), v katerih lahko namestimo vso vojsko, torej so šole lahko zasedene le za izjemne primere.«

General Montagna prebere priloženo spomenico, ki jo ekscelenca na splošno potrdi. Za tiste šole, ki bodo še naprej zasedene, ekscelenca ukaže, naj se zasedba omeji na najnujnejše, drugi prostori pa se dajo na voljo visokemu komisariatu, ki bo poskrbel, da bodo šole delovale vsaj v skrčenem obsegu.

Visoki komisariat prosi, naj se izprazni jedilnica na sejmu (lesena baraka, stoječa zunaj sejemske stavbe) in zasebni prostori, ki so ostali prazni po odhodu grenadirske divizije. Ekscelenca poveljnik naroči generalu Montagni, naj poskrbi tudi za to, da se vidi, kaj je mogoče storiti na podlagi seznama, ki ga bo priskrbel visoki komisariat.

Visoki komisariat prosi tudi za izpraznitev paviljona v bližini poveljstva GILL, kjer prebiva 40 karabinjerjev iz skupine »Milano«, da bi ga dali pokrajinskemu tajniku Fašistične stranke, ki je prosil zanj zaradi razvoja dejavnosti GILL.

– na podeželju: visoki komisar sporoča, da bi rad vedel, katere šole bi lahko bile proste, potem ko bodo nastanjeni vsi vojaki.

V Kočevju naj bi na njegovo željo izpraznili realno gimnazijo, v Rakeku eno izmed dveh zasedenih šol (mestno in osnovno), prav tako v Črnomlju, medtem ko si za Vrhniko želi, da bi mogel uporabiti polovico, tako kot takrat, ko je bilo tam poveljstvo a. z.

Ekscelenca ukaže, naj se v tem smislu piše divizijam. V. k. bo s svoje strani ukazal okrajnim glavarstvom, naj se povežejo s krajevnimi vojaškimi poveljstvi, vendar naj jim ustrezajo, kadar je treba zadostiti vojaškim potrebam.

Vsi šolski prostori, ki naj bi bili izpraznjeni po današnjem sporazumu, morajo biti prazni do sredine oktobra.

b) Izpiti internirancev

Zamisel ekscelence poveljnika: našega sovražnika predstavlja »inteligenca« Ljubljane. Torej menim, da manj ko prihajajo v mesto, bolje je. Dobro je, da zaradi redkih ne kršimo splošnega načela, razen v primerih neogibne potrebe, ki jih je mogoče upravičiti, na primer pomanjkanja znanstvenih laboratorijev. V. k. sporoča, da je

¹ NAW, T-821, R-271, p. 111–117.

² Vojašnica za Bežigradom (današnja Ljuba Šercerja), pod italijansko okupacijo vojašnica Duca d'Aosta.

³ To je vojašnica na Taboru v Ljubljani (današnja 4. julija).

⁴ Vojašnica v Roški ulici (današnja Maršala Tita), pod italijansko okupacijo vojašnica Principe di Piemonte.

problem, da bi nekateri prihajali v Ljubljano zaradi znanstvenih poskusov, že presežen, da torej ne bo nobenih izjem. Pošiljale se bodo edinole učiteljske komisije.

c) Izpiti študentov, stanujočih zunaj Ljubljane

Kraljevski šolski nadzornik prikaže problem prepustnic za študente, stanujoče zunaj pasu, ki hodijo študirat v mesto (okoli 200).

Ekscelenca se strinja, da se jim dajo prepustnice, in ukaže, da se armadi pošlje pismo: če višje poveljstvo ne meni drugače, sporočam, da sem izpolnil željo, ki mi jo je prikazal v. k., glede izdajanja prepustnic...

d) Prepustnice za trgovce, ki hodijo v Zagreb

Na predlog ekscelence v. k. sporoča, da jih ustavi, dokler ne bo dal o tem natančnih navodil.

e) Carinske pravice za blago, uvoženo v Slovenijo

Carinski inšpektor izroči priloženo spomenico.⁵

Ekscelenca poveljnik ukaže, naj se izdajo navodila, da se čimbolj upošteva vsebina že izdane okrožnice a. z. iz lanskega novembra. Poleg tega ukaže, da se zadeva pošlje armadi, češ da carinske oblasti dlakocepsko izvajajo ducejev odlok; če je mogoče kaj pomagati vojakom, dobro, sicer pa naj se strogo ravna po pravilih.

Carinski inšpektor sporoča: če se hoče izogniti plačevanju carinskih pravic, mora imeti blago spričevalo o izvoru, ki ga lahko izdajo tudi vojaške oblasti. Poleg tega zagotavlja, da je poskrbel, da njegovi podrejeni ne bodo delali hrupa, če nekatere enote ne bodo hotele plačati, marveč se bodo omejili na to, da bodo na zapletljaj opozorili vojaške oblasti, te pa bodo odločile, ali naj se ukrepi spoštujejo ali ne. V navodilih, ki naj jih dobijo divizije, naj bo naslednji stavek: »Opozarjam, da sem izdal navodila inšpektorju carinske agencije, naj odvzame zaplenjeno blago, sicer bom neplačane pravice zaračunal naslovljencu...«

f) Izplačilo plač nekdanjim jugoslovanskim vojakom

Sklene se, kar je bilo dogovorjeno med polkovnikom de Biasejem in polkovnikom Bramom iz a. z. De Biase bo poslal pismo s predlogom armadi v podpis ekscelenci.

g) Krompir

Zadeva je urejena z najnovejšimi navodili a. z., ki predvidevajo zbirališča krompirja.

V. k. bo na podlagi velikosti zbirališč določil količine, ki jih bo lahko poslal vojaškim intendancam.

h) Na prošnjo v. k. ekscelenca ukaže, da se armadi pošlje pismo, s katerim se znova potrdi, da 4 vojaki, ki služijo pod podpolkovnikom Bramom, še ostanejo pri njem.

i) Kaže, da je divizija Macerata zahtevala od okrajnega glavarstva v Kočevju, naj ukaže prebivalstvu, da mora pozdravljati vse častnike.

Ekscelenca poveljnik, potem ko sliši mnenje v. k., ukaže, da se piše divizijam splošno pismo, v katerem naj se sicer izrazi mnenje, da bi bilo idealno, če bi državljani pozdravljali vse častnike, vendar pa jih k temu ni mogoče prisiliti, zato...⁶

l) Internirani študentje, ki imajo družine na nemškem ozemlju

Odgovoriti na list v. k. št. 1395/14 z dne 4. septembra.⁷ Če taborišče zavlačuje z odgovorom, ga je treba zahtevati.

m) Ustanova za zaplenjeno premoženje upornikov

⁵ Te spomenice nisem našel v naših arhivih.

⁶ Nečitljiv pripis s črnilom.

⁷ Tega dokumenta nisem našel v naših arhivih.

V. k. bo določil ustanovo, ki bo to prevzela, potem pa bo sestavil komisijo, v kateri bo tudi predstavnik vojaških oblasti, ki bo premoženje razdelila med italijanske družine.⁸

n) Pismo o zaporih

V. k. sporoča, da je izdal ukaz o ukrepanju, in daje na znanje, da so mu naposled določili predsednika prizivnega sodišča.⁹

o) Kočevski rudniki

V. k. je dal pripraviti seznam rudarjev, ki se lahko spet pošljejo na delo. Posredoval ga bo vojaškimi oblastem zaradi morebitnega izbora osumljenih.

p) Naše pismo o telefonih

V. k. bo kdaj pa kdaj zaprosil za dovoljenje za nove zveze, ki se bodo izkazale za potrebne.

q) Prepustnice za pokrajine v kraljestvu in za tujino

Vojaške oblasti temu ne nasprotujejo.

V. k. prosi, naj pri izdajanju privoljenja za potni list vojaške oblasti dodajo dodatni list za izhod iz pasu in za vožnjo z vlakom. S tem bi se preprečilo, da bi se sestavljali dokumenti, ki praktično nimajo nobene veljave brez drugega dovoljenja vojaških oblasti. Ekselencna poveljnik se strinja s tem.

r) Opeka za gradnjo pasu

V. k. bo ukazal, da se vsa opeka da na voljo vojaškimi oblastem, v kolikor imajo vojaške potrebe prednost pred civilnimi.

s) V. k. se strinja s predlogom ekselence poveljnika, naj se v krajevnih časopisih objavi članek o »grozodejstvih komunistov«.¹⁰

Obveščevalni urad a. z. naj poskrbi, da bo izrezke dokumentov poslal visokemu komisariatu.

Izpraznitev šolskih prostorov¹¹

1. Industrijska šola – Aškerčeva 9

Poveljstvo skupine črnih srajc bi se preselilo v prostore nekdanjega poveljstva divizije sardinskih grenadirjev. Poveljstvo 2. legije črnih srajc naj bi se preselilo v vojašnico Vittorio Emanuele III., kjer lahko namestijo tudi 500 vojakov.

2. R. gimnazija – Bežigrad

65. top., divizion Obici 152/13 naj bi se umaknil v vojašnico Duca d'Aosta.

⁸ Glej dok. 100, op. 8.

⁹ Glej dok. 53, op. 12.

¹⁰ Medtem ko je prej slovensko meščansko časopisje objavilo kakšen podatek o partizanskih usmrtitvah ljudi in včasih tudi kakšen splošen članek proti narodnoosvobodilnemu gibanju, je zdaj začelo na veliko pisati o partizanskih množičnih »zločinih« na osvobojenem ozemlju in o razkroju narodnoosvobodilne vojske med veliko italijansko ofenzivo. Slovenec je s tem začel 30. avgusta in je v drugi polovici septembra 1942 zlasti precej pisal o dogajanju v Dobropoljski dolini. Najbrž mu je te podatke dal tamkajšnji kaplan Janez Lavrih.

¹¹ Visoki komisar Grazioli je že 30. marca 1942 poročal notranjemu ministrstvu in vodji policije v Rimu, da je vojska zasedla mnoga šolska poslopja in da je v Ljubljani zato nereden pouk: v nekaterih šolah so ga ukinili popolnoma, v drugih pa ga imajo največ tri ali štiri dni na teden. Od 14 poslopij srednjih in višjih šol so nezasedena samo štiri. Tudi v večjih središčih pokrajine imajo oborožene sile zasedeno večino šolskih poslopij. Na Graziolijeva opozorila so vojaške oblasti navajale razloge vojaške in vojne nujnosti za zasedbo šolskih poslopij. Poročilu je priložil seznam ljubljanskih šol s podatki o zasedenosti poslopij. (Arhiv IZDG, VK, f. 16/II it., Graziolijevo poročilo št. 552/2/zaup., dne 30. 3. 1942.)

3. Ljudska šola – Vodovodna Prosta z odhodom skupine Superga.
4. Šola v Šentjakobski ul., kjer je sedež 75. čete telegrafistov, bi lahko bila prosta s preselitvijo te čete v prostore 21. TRT (vojašnica Vittorio Emanuele). Tudi 85. četa telegrafistov bi lahko dobila namestitev v tem prostoru, ko bi zapustila šolo v Šiški.
5. 3. frakcija sanitetnih skladišč armade in V. sekcija za dezinfekcijo bi se lahko namestili v vojašnici 3. in 4. divizionu 13. topniškega polka, izpraznila pa šolo na Resljevi c.
6. Šola na Prulah bi bila lahko izpraznjena, če se vod oklepnikov in vod metalcev plamenov premesti v vojašnico Vittorio Emanuele.
7. Šola v Vegovi ul. bi se izpraznila samo, če bi se 248. bat. lahko namestil v prostorih vojašnice Principe di Piemonte. V tem primeru bi 81. posadna četa prešla na Kodeljevo, vojaška pošta 110 pa v prostore vojaške pošte 81, v vojašnici Vittorio Emanuele.
8. Šole na Viču, v Mostah, v Šiški in na Rakovniku naj bi ohranile sedanjo namestitev iz raznih razlogov (varnost pasu itd.) in zato, ker ni mogoče namestiti enot, ki jih zasedajo, v drugih prostorih.
9. V telovadnici ženske gimnazije je trenutno 40 mož odseka cestnega prometa. Glede na to, da so ti prostori visokega komisariata zaproseni za j. v., bi omenjene može lahko preselili v Tomanovo ul., v barako, kjer so sedaj karabinjerji, ki naj bi po poročilu poveljnika skupine odšli ven.
10. 11. avtomobilska delavnica ima ves material na prostem. Tovornjaki z občutljivimi napravami in avtobus za zvočni film so izpostavljeni vsem vremenskim tegobam. Lahko bi jih bilo preseliti z osebjem vred (okoli 30 mož) v vojašnico Vittorio Emanuele.

Dok. 102

Zapisnik s sestanka poveljnika XI. armadnega zbora z visokim komisarjem za Ljubljansko pokrajino 28. 9. 1942.¹

POVELJSTVO XI. ARMADNEGA ZBORA
Urad za operacije

ZAPISNIK S SESTANKA DNE 28. SEPTEMBRA 1942/XX NA VISOKEM
KOMISARIATU ZA LJUBLJANSKO POKRAJINO

Navzoči: – ekscelencja Robotti
– ekscelencja Grazioli
– načelnik štaba XI. a. z.

1. Sodelovanje katoliške stranke

Ekscelencja Robotti na kratko razloži visokemu komisarju položaj okoli doslej sklenjenih sporazumov z ljubljanskim škofom.²

¹ NAW, T-821, R-271, p. 94–99.

² Iz dveh virov vzemo, da sta generala Roatta in Robotti na sestanku z ljubljanskim škofom dr. Gregorijem Rožmanom grozila s še hujšim nasiljem, če Slovenci ne bodo pokazali drugačnega odnosa do italijanskih oblasti. (Poročilo Alberta Kramerja iz Ljubljane dr. Mihi Kreku

Visoki komisar je dokazal, da je deloma na tekočem z dejavnostjo škofa, usmerjeno v združitev političnih sil v Sloveniji v eno samo protikomunistično fronto.

Sporočil je, da je tudi njega pred časom obiskal škof in mu razložil svojo namero, da skliče predstavnike strank, s katerimi bi izoblikoval akcijski program, potem pa bi mu o tem sproti poročal.

Zdi se mu, da se je na sestanku pri škofu tri četrtine navzočih izreklo za kolaboracionističen program, in da se je potem ta odbor znova sestal 24. ali 25. t. m. Poleg tega je povedal, da mu je škof obljubil obisk, na katerem bo poročal o sprejetih sklepih, ki naj bi predstavljali akcijski program. V bistvu kaže, da je škof v stikih z njim na isti način kakor z vojaškimi oblastmi.

Visoki komisar se je odločil za čakanje vpričo teh sestankov, ki naj bi pripeljali do spojitve raznih predstavnikov, prepričan pa je, da bodo obenem s programom dejavnosti gotovo izdelani predlogi in zahteve političnega in gospodarsko-upravnega značaja.³

Na tej točki je ekscelenca Robotti jasno izrazil visokemu komisarju prepričanje, da je treba čimprej doseči od škofa **konkretno, aktivno in dejansko sodelovanje**, ki mora biti izraženo, še preden bodo izoblikovane zahteve, ki bodo predstavljale nepogrešljivi in neogibni nasprotni delež.

V tej zvezi je eksc. Robotti odločno dal vedeti visokemu komisarju, da bodo vojaške oblasti prevzele organizacijo tega prvega operativnega dela – ali v mestu Ljubljani ali na podeželju – da bi v kratkem času prišlo do konkretne dejavnosti, to pa tako, da bi imeli pobudo pred predvidljivo komunistično akcijo.

Visoki komisar naj bi si pridržal politični del vprašanja, kot se to kaže iz napovedane spomenice. Ekscelenca Robotti se je strinjal z njim, da je treba imeti prožno linijo, dokler se ne pokažejo konkretni rezultati s strani škofa in njegovih, in prikazal mu je potrebo, da bo treba biti previden vpričo zanesljivih predlogov in zahtev, ki jih bo imel škof v zameno za svoje sodelovanje, tako da bi bilo mogoče pristopiti k stvari edinole na podlagi konkretnih rezultatov.

v London 24. avgusta 1942 in poročilo kolegija Varnostnoobveščevalne službe OF št. 13, dne 23. 9. 1942) Dr. Rožman je 12. septembra 1942 sklical na posvet 18 ljudi in jih vprašal, kaj storiti, baje se jih je le šest izjavilo za oboroženo kolaboracijo. (Franček Saje: Belogardizem. 2. izd., Ljubljana 1952, str. 496–498; France Koblar: Moj obračun. Ljubljana 1976, str. 174–178). Nato je dr. Rožman 12. septembra 1942 napisal spomenico za generala Robottija in mu jo tudi poslal ali izročil. V njej je predlagal, naj bi dovolili ustanoviti v vseh krajih varnostne straže pod slovenskim poveljstvom. Z njihovo ustanovitvijo, tako je zagotavljal škof, bo v nekaj tednih zagotovljen popoln in vsestranski red. Predlagal je tudi ustanovitev nekaj zbirnih taborišč pod poveljstvom bivših jugoslovanskih častnikov, ki naj bi jih izpustili iz koncentracijskih taborišč; imela bi nalogo, da nadzorujejo gozdove in preprečujejo ustanavljanje partizanskih oddelkov. (Povzetek spomenice je objavil prof. dr. Jozo Tomasevich v svoji knjigi Četnici u drugom svjetskom ratu 1941–1945, str. 203–204, Zagreb 1979, celo besedilo pa dr. Dušan Biber v Delu 24. 4. 1976.)

³ Škof dr. Rožman je 26. septembra 1942 napisal spomenico za visokega komisarja Graziolija. Vsebovala je prošnjo za odpravo izjemnih ukrepov, ki so jih italijanske oblasti uvajale od septembra 1941, in za izboljšanje okupatorjevega odnosa do Slovencev. Na koncu je škof zapisal, da bi bilo v izpolnitvi teh želja jamstvo, »da se bodo lojalni elementi znatno ojačali, da se bo sožitje pod novim gospodarjem pokrajine in njenim narodom poglobilo in da bodo tudi brez težav mogle iz samega naroda ven zrasti sile, ki bodo pripomogle k splošnemu pomirjenju pokrajine.« (Arhiv IZDG, fond Slov. domobranstva, f. 122, Rožmanova spomenica 26. 9. 1942.)

Visoki komisar je pokazal, da se strinja s stališčem ekscelenca Robottija, tako da je bilo na koncu pogovora sklenjeno, da bo med dejavnostima – vojaško in civilno – ostra ločnica med nalogami:

– vojaškim oblastem bo pripadla organizacija in akcija tajne policije,⁴ če je le mogoče, takojšnja;

– visoki komisar se bo v drugem obdobju pogajal o političnih in gospodarskih vprašanjih, ki bodo nastala, pri čemer se bo ravnal po doseženih rezultatih.

Ekscelenca Robotti je prepričan, da bo sodelovanje z visokim komisarjem na takšni podlagi moralo biti koristno, to pa v prid boljšega usklajevanja protikomunističnih sil v Sloveniji.

2. Ukrepi nemških oblasti v zasedeni Sloveniji

Visoki komisar obvešča, da je ob odhodu polka nemških alpincev gauleiter v Kranju priredil shod, ki so se ga udeležili predstavniki oboroženih sil, predstavniki raznih občin in domače prebivalstvo.

Gauleiter je ugotovil, da je cona skoraj v celoti pomirjena, nato pa sporočil, da bodo odpravljeni vsi dotlej veljavni omejevalni ukrepi, da ne bo več interniranja in da bo celotno prebivalstvo dobilo začasno nemško državljanstvo.⁵

Poleg tega je napovedal širok program civilne obnove.

Okupacijske sile bodo omejene na okoli 3 do 4.000 mož policije, ki jim bo pomagalo okoli 3.000 domačih protikomunističnih bojevnikov.⁶

⁴ Italijanski okupator je oktobra 1942 dovolil ustanoviti v Ljubljani belogardistično ljubljansko stražo, za katero sta moštvo izbrala bivši jugoslovanski generalštabni podpolkovnik Ernest Peterlin, ki ga je italijanski okupator določil za njenega vojaškega organizatorja, in bivši odvetnik iz Radovljice dr. Albin Smajd iz vodstva Slovenske legije (ilegalna oborožena formacija Slovenske ljudske stranke). Najprej so jo imenovali »MVAC – La guardia sicurezza di Lubiana – mestna varnostna straža v Ljubljani,« kasneje pa »formazione MVAC di Lubiana«. 1. novembra 1942 so ji dopustili policijsko oblast v mestu, da je lahko sama ali pa z italijanskimi karabinjerji in policisti delala po mestu preiskave in aretirala ljudi. Obenem so ji dali za zapor en trakt v Belgijski vojašnici na Taboru v Ljubljani (ta zapor so Ljubljanci imenovali »farovž«). Z dovoljenjem poveljstva XI. armadnega zbora so ljubljanski belogardisti s sodelovanjem belogardistov s podeželja in italijanskimi oboroženimi silami izvedli v mestu t. i. »božične racije« od 21. do 23. decembra 1942. Aretirali in zaprli so 567 oseb, med njimi okrog 100 žensk; med aretiranimi sta bila tudi dva člana vrhovnega plenuma OF: dr. Dušan Serbec in dr. Anton Kržišnik ter član poverjenišva IOOF za Ljubljano Jože Zemljak. (Ferenc: Okupatorjeve racije v Ljubljani, str. 214–224.) O Graziolijevem razpoloženju do teh racij glej dok. 109.)

⁵ Šef civilne uprave za zasedena območja Koroške in Kranjske dr. Friedrich Rainer je po končani nemški ofenzivi na Gorenjskem imel na množičnem zborovanju v Kranju 27. septembra 1942 govor. Na koncu je prebral proglas, v katerem je napovedal konec izrednih ukrepov, sklep o podelitvi nemškega državljanstva na preklic prebivalstvu Gorenjske in Mežiške doline, ki so se prijavili v raznarodovalno organizacijo Kärntner Volksbund, in sklep o ustanovitvi t. i. strankinih formacij, tj. SA (Sturmabteilungen), SS (Schutzstaffeln), NSKK (Nationalsozialistisches Kraftfahrerkorps) in NSFK (Nationalsozialistisches Fliegerkorps). Glej Karawanken Bote 14. 10. 1942 in letak v arhivu IZDG; Tone Ferenc: Wehrmannschaft v boju proti narodnoosvobodilni vojski na Štajerskem. Letopis Muzeja narodne osvoboditve LRS, II/1958, str. 147–148 (dalje: Ferenc, Wehrmannschaft.)

⁶ Na Gorenjskem nemškemu okupatorju niso uspela prizadevanja, da bi pridobil večje število prebivalcev za bojevanje proti partizanski vojski. Ko mu je spodletel poskus z vermanshaftom in t. i. samozaščito, je pozno poleti 1942 ustanovil nekaj skupin t. i. »protiband«, ki jim je ljudstvo reklo »raztrganci«. Sestavljali so jih ljudje nizke moralne stopnje, okupatorjevi plačanci, vodili pa nemški policijski podčastniki. V pozni jeseni 1942 je okupator za Spodnjo

Visoki komisar je menil, da takšni ukrepi dajejo prednost Nemčiji v propagandni akciji, to pa – v povezavi z boljšim gospodarskim položajem nemške Slovenije – lahko obudi sen o obnovi združene Slovenije – s škodljivimi posledicami za našo akcijo.

V bistvu nas tak ukrep ne more zelo veseliti, obenem pa je dvomljivo, ali so nemške oblasti igrale na odločilno karto.

3. Represalije

Visoki komisar se strinja s predlogom ekscelence Robottija, da se ustrelijo 4 Slovenci, zanesljivo krivi atentatov in komunistične dejavnosti, in to v povračilo za uboj slovenskega obveščevalca Josipa Habjana, ki je bil v Ljubljani dne 26. septembra.⁷

4. V splošnem okviru preureditve civilnega življenja v Sloveniji je visoki komisar prosil, da bi dobile prepustnice **slovenske civilne in cerkvene oblasti** za gibanje iz kraja v kraj (vštevši Ljubljano). Ekscelenca Robotti je uslišal prošnjo.

5. Na direkciji pošte in telegrafa ležijo številna priporočena pisma, ki so prišla iz tujine in so namenjena Slovincem. Ekscelenca Robotti je na prošnjo visokega komisarja dovolil, da se pisma izročijo naslovnikom, prej pa cenzurirajo.

6. Visoki komisar nam bo poslal prošnje za izdajo prepustnic za študente, ki morajo delati izpite, in za tehnične referente (kmetijske in gozdarske). Na splošno je ekscelenca Robotti sklenil, da se izdajo prepustnice tistim ljudem, ki jih predlaga visoki komisar.

7. Visoki komisar je zaprosil, naj se okrepi sedanja zaščitna služba v kemični tovarni v Mostah.

Ekscelenca Robotti je odredil, naj ima celotna stražarska ekipa (12 mož) svojo stražarnico v tovarni, medtem pa naj še naprej 4 že dodeljeni stražarji nadaljujejo zunanjo službo pri tovarni.

8. Inšpektor iz tiskovnega urada se bo povezal s poveljstvom XI. a. z. in proučil možnosti, da se pošiljajo dnevnik v podeželske kraje.

Ekscelenca Robotti je dovolil, da se zavoji časopisov pošiljajo na posadke, te pa naj jih izročijo krajevnim prodajalcem.

9. Visoki komisar sporoča, da je dobil prošnje za odobritev »točk« za nakup racioniranih živil, potrebnih za častniške menze.

V glavnem bo skušal izpolniti prošnje, vendar sporoča, da ima na voljo zelo malo točk.

Ekscelenca Robotti ukaže, naj se odredi divizijam, naj čimbolj omejijo takšne zahteve, in opozori, da – glede na okrožnice – morajo častniki med operacijami jesti vojaške obroke in da je uporaba menz omejena na obdobja počitka.

10. Visoki komisar vpraša, ali je mogoče izpustiti nekdanje jugoslovanske rezervne častnike in operne umetnike, ki so internirani.

Štajersko in Gorenjsko ustanovil t. i. deželno stražo, pri kateri so morali za orožje sposobni moški skupaj z nemškimi orožniki ponoči patroljirati po vaseh. Tudi ta poskus na Gorenjskem ni uspel, ker so člani deželne straže izročali orožje partizanom. (Ferenc: Wehrmannschaft, str. 143–150.) Bolje je okupatorju uspel poskus z ustanavljanjem t. i. Gorenjske samozaščitne (Oberkrainer Selbstschutz), tj. gorenjskega domobranstva.

⁷ Varnostnoobveščevalna služba OF v Ljubljani je 26. septembra 1942 usmrtila agenta javne varnosti Josipa Habjana. (Jutro 27. 9. 1942.)

Ekscelenca Robotti (tudi v zvezi z nedavnim ukrepom armade, ki zadeva prve) odredi, da se v mejah možnosti uslišijo prošnje za izpustitev, ki jih je predlagal v. k., vendar samo tam, kjer ni nasprotnih razlogov.

11. V zvezi z znano zaplembo moških čevljev⁸ in omejitvijo popravil na določene skupine delavcev v. k. prikaže potrebo, da se ukrep razširi še na druge skupine.

Ekscelenca Robotti se strinja z v. k. in ukaže, naj se armadi sporoči novo soglasje in s tem povezana dovoljenja za popravljanja obutve za druge skupine delavcev.

12. V zvezi s tatvino 1,000.000 lir na škodo krajevne hranilnice sporoča visoki komisar, da so to organizirali komunistični ljudje in da je celotna vsota očitno prišla v roke upornikov (to je prava politična kraja).⁹

13. V zvezi s prošnjo za nakup kislega zelja, ki je prišla iz Trsta v Gorico, prosi visoki komisar, da se izda dovoljenje tovornjakom, da smejo v Ljubljano, nato pa se prevoz odpravi po železnici.

Na predlog ekscelece Robottija bo visoki komisar naročil, naj se prouči, kako bi se naredili kupi zunaj pasu.

Blago bo potem poslano iz Ljubljane prek blokov.

* * *

Med sestankom je ekscelenca Robotti na kratko razložil visokemu komisarju sedanje vojaške razmere v Sloveniji.

Dok. 103

Zapisnik s sestanka poveljnika XI. armadnega zbora 19. 11. 1942.¹

NAVODILA, KI JIH JE EKSCLENCA POVELJNIK RAZDELIL POVELJNIKOM
VELIKIH ENOT NA RAPORTU, KI JE BIL NA POVELJSTVU A. Z. DNE
19. NOVBEMBRA 1942-XXI

1. Razmere v Sloveniji

Na podlagi podatkov, ki jih je posredoval obveščevalni urad višjega poveljstva oboroženih sil za Slovenijo in Dalmacijo, ekscelenca poudari, da je trenutno v Sloveniji še od 4.000 do 5.000 upornikov.²

Kljub očiščevalnim operacijam je v bistvu še veliko upornikov, zato dejavnost poveljstev in enot ne sme poznati počitka, med zimo pa se je treba usmeriti v strogi

⁸ Glej dok. 84, op. 14.

⁹ Član Varnostnoobveščevalne službe OF v Ljubljani Jože Šiška je 12. septembra 1942 v Poštni hranilnici s ponarejenima čekoma dvignil milijon lir za potrebe narodnoosvobodilnega gibanja. Kvestura v Ljubljani je v svojem poročilu navedla 7 oseb v službi v tisti hranilnici, ki jih je sumila, da so pripadniki Osvobodilne fronte. (Arhiv RSNZ, fond Kvestura Ljubljana, poročilo kvestorja št. 17446/II, dne 11. 11. 1942.)

¹ NAW, T-821, R-271, p. 6-10; rokopisni osnutek p. 17 in 27.

² Torej so na sestanku, ki je bil natančno 14 dni po koncu velike italijanske ofenzive, ugotavljali približno enako število partizanov, kot jih je bilo dejansko pred njenim začetkom.

nadzor vseh naseljenih središč, pri čemer je treba odločati s trdno voljo in brez lažnega usmiljenja.

Sklicujoč se na najnovejše spopade, ki so pripeljali do tega, da so uporniki zasedli Slunj,³ in do splošnega položaja na Hrvaškem, ekscelenca kljub ugotovitvi, da so razmere v Sloveniji bistveno boljše, meni, da utegnejo nastati resne težave zaradi morebitnega prehoda velikih hrvaških tolp čez mejo v Slovenijo.

Ekscelenca je po ugotovitvi, da so najnovejši dogodki v severni Afriki zbudili med prebivalstvom upe, da bo kmalu svobodno, in po namigu na to, da je Bebler – baje – sklical komandante 4 partizanskih bataljonov in razpravljal z njimi o zadržanju v primeru umika italijanskih čet iz Slovenije (!),⁴ poudaril, da se bo verjetno spet pojavil nemir med prebivalstvom, zaradi česar bo treba nenehno skrbeti za živahno in budno dejavnost.

2. Pojasnilo po branju okrožnice o zimski operativni dejavnosti

Vojska, ki je zaposlena ob pasu okoli Ljubljane, ni nikoli stopila s svojih izhodiščnih položajev. To dokazuje, da je treba še veliko storiti, da se vojski vcepi tista nemirna živahnost, ki ji dà pobudo in prevlado na terenu pred utrdбами.

Podoben pojav se opaža pri vojski v posadkah, od koder ne gredo nikoli v manjših enotah od bataljona. Previdnost, zlasti še v gverili, je odlična stvar, vendar ne sme priti tako daleč, da se ne bi delala razlika med nevarnimi in skoraj mirnimi conami.⁵

Na slednjih conah je mogoče celo zelo dobro uporabiti tudi manjše enote. Ekscelenca pri tem opozori na nujnost, da poveljniki velikih enot vedno vodijo vso dejavnost posadk, da vsaki med njimi delijo nasvete in napotke o načinu uporabe sil.

Ekscelenca poveljnik pove, da se v predvidenem stiku med poveljstvom a. z. in podrejenimi velikimi enotami, ki naj bi bil med prihodnjo zimo na ravni častnikov, nikakor ne sme gledati neprijetnih ciljev, ker gre samo zato, da se zagotovi nenehno medsebojno povezanost, ki je podlaga za sleherno učinkovito sodelovanje.

Zlasti v majhnih obrobnih posadkah je treba še okrepiti obveščevalno službo. Treba jo je pametno organizirati, da bo postala živ in skoraj samodejni mehanizem.

Novice morajo po kapilarnih organizacijah čimprej priti do zbirnih središč, že izbrane in ovrednotene. Najboljši nadzor njihove verjetnosti se doseže z usklajevanjem virov. Osamljena novica, ki ni postavljena v celotni okvir drugih novic, se lahko zdi važnejša, kot je v resnici.

Ekscelenca nadaljuje s pripombo, da so utrdbe, ki so v celoti dobre, še pomanjkljive v novo nastalih posadkah. Tam je treba okrepiti utrjevalna dela, vendar je treba do najmanjše mere zmanjšati zahteve po bodeči žici, ki je primanjkuje, namesto tega si je treba pomagati s podrtimi debli, jamami z ošiljenimi koli itd. Te ovire sicer niso vedno tako učinkovite kot žičnate, vendar so serija preprek, ki lahko odlično nadomesti bodečo žico, za katero je bilo rečeno, da je ni dovolj na voljo.

Vojska se mora v posadkah namestiti razkošno, udobno, kar nekam gosposko. Tudi zaradi ugleda ne smejo biti nastanitveni objekti zanikrni. Poveljniki posadk lahko popolnoma po svoje odločajo, katere zgradbe so najustreznejše za nastanitev vojske.

³ Mesto Slunj je na povelje glavnega štaba NOV in PO Hrvatske z dne 13. novembra 1942 napadla in osvobodila skupina hrvaških narodnoosvobodilnih brigad. Posadka v moči okoli 2000 mož (hrvaških domobranov in ustašev) se je kmalu umaknila v Karlovac in je bilo mesto osvobojeno 15. novembra 1942. (Zbornik NOV, V/9, dok. 40, 46, 49, 153 in 154.)

⁴ Ne vem, od kod je general Robotti dobil to novico.

⁵ General Robotti je že med veliko ofenzivo nenehno kritiziral poveljstva posadk, da premalo »čistijo«^o okolico in jih na vse mogoče načine spodbujal k temu. Glej njegova povelja dne 7. 8. (št. 02/10247 op.), 14. 8. (št. 02/7947 op.) in 3. 9. 1942 (št. 02/8453 op.) v arhivu IZDG, f. 664/II it.

Nedavne hude preizkušnje v Dobrovi,⁶ Brodu na Kolpi⁷ in Perjasici⁸ spet enkrat poudarjajo, kako potrebno je sprejeti vse obsežnejše in resnejše varnostne ukrepe na pohodih. Neodvisnost, pobuda in celo pomanjkanje predsodkov pri poveljnikih manjših enot se lahko prilagajajo tipičnemu načinu boja, kakršen je protigverila. Toda drznost, iniciativnost in genialnost, ki so tako priporočene v akcijah proti upornikom, bodo obrodile sadove samo, če se bosta odpravila nered in brezcilnost. Lahko imamo male Napoleone, toda obsoditi moramo velike lahkomišelneže.

Ekscelenca potem namigne na to, da je treba majhne posadke spraviti v položaj, da bodo kos napadom. Poleg ustreznih obrambnih naprav mora v njih prevladovati duh, katerega značilnost je predvsem trmasto vztrajanje pri odporu. To se bo doseglo, če se bo pobijala težnja potrnosti, pesimizma, ki izhaja iz nepravilno razumljenega življenja v posadki, močnega zlasti v mrzlem letnem času.

Glede na to, da se je pokazalo nekaj nepravilnosti v zvezah med vojsko in letali, predlaga ekscelenca, da bi bilo treba vsem predlagati, naj se oskrbijo s predpisanimi belimi platni za signalizacijo s tal. To naj se zahteva od uprave komisariata, če je treba, pa naj se kupijo v trgovini.

Ekscelenca poveljnik opozori generala Notarija,⁹ da obstajajo **skladovnice obdelanega lesa** (princ Windischgraetz, postaja Planina), ki zaradi prepovedi izvoza ležijo v bližini naprav, kjer so naše posadke; zato poziva vse poveljnike velikih enot, naj opozorijo na obstoj takšnega materiala na svojem ozemlju, generalu Notariju pa izda navodila za uporabo.

3. Ekscelenca poveljnik je poudaril nujnost tesnejšega **nadzorovanja oddelkov MVAC**, ki naj zavre in disciplinira osamljene akcije, ki se včasih izrodijo v pokole (žrtev je bil upravnik posestva Poganci) (Legija smrti). Poleg tega v **združenih akcijah** z enotami vojske ne sme dajati MVAC vtisa, da so ji namenjene težje naloge. Zadeva bo predmet posebnih navodil poveljnikom velikih enot.¹⁰

⁶ Italijanska obveščevalna služba je odkrila tabor notranjskih in gorenjskih partizanov na Ključu in Hribu v Polhograjskih Dolomitih. Ko je 3. maja 1942 partizanska patrolja med Ligojno in Horjulom napadla oddelek italijanskih graničarjev in jih 6 ubila, je poveljstvo divizije sardinskih grenadirjev pripravilo ofenzivno operacijo pod poveljstvom poveljnika 2. grenadirskega polka, polkovnika Tomassa Latinija. Operacija 7. maja ni bila uspešna in ko so se italijanske enote proti večeru vračale v Ljubljano, jih je pri Gabrju pri Dobrovi napadel oddelek Narodne zaščite s tamkajšnjega območja. Napad je bil tako nenaden in silovit, da se vojaki na tovarnjakih niso mogli upirati. Padlo je 36 vojakov (med njimi 3 častniki, tudi polkovnik Latini, ranjenih pa je bilo 82 častnikov in vojakov. To je bil najhujši poraz, kar jih je od začetka okupacije utrpela italijanska vojska v Sloveniji. (Narodnoosvobodilna vojska na Slovenskem, str. 285; Rudolf Hribernik-Svarun: Dolomiti v NOB. Ljubljana 1974, str. 130–144.)

⁷ Misli na napad treh bataljonov 2. partizanskega odreda 5. hrvaške operative cone na 3. bataljon 122. polka divizije »Macerata« pri Lešnici (o. 4 km južno od Broda na Kolpi), ko se je vračal iz očiščevalne akcije ob cesti Brod na Kolpi–Delnice. Bataljon je imel 69 mrtvih (med njimi 3 častnike, tudi bataljonskega poveljnika) in 66 ranjenih (med njimi 3 častnike). (NAW, T-821, R-273 in 276, Robottijeva poročila št. 02/10700 op., 02/9305 op. in 02/10744 op., dne 3., 6. in 8. 10. 1942; Zbornik NOV, V/8, dok. 71, poročilo štaba 5. hrv. oper. cone 23. 10. 1942.)

⁸ Druga liška udarna brigada in bataljon 4. kordunske brigade – skupno okrog 1450 partizanov – sta 17. oktobra 1942 med rekama Mrežnica in Korana pri Polaju skoraj popolnoma uničila okrepljeni konjeniški polk »Alessandria« iz 1. hitre divizije »Eugenio di Savoia«, ki mu je general Robotti v 10. fazi ofenzive v Pokolpju 14. oktobra v Bosiljevem ukazal, naj opravi sunek na Perjasico. Mrtvih, ranjenih in pogrešanih je bilo 159 pripadnikov polka in 81. bataljona črnih srajc; ranjen je bil tudi general Mario Mazza. (Zbornik NOV, V/8, dok. 63, poročilo 4. kordunske brigade 21. 10. 1942, dok. 67, poročilo 2. liške udarne brigade 22. 10. 1942, dok. 146, poročilo pov. 1. hitre divizije št. 3087 dne 20. 10. 1942.)

⁹ General Alberto Notari je bil poveljnik inženirstva v poveljstvu XI. armadnega zbora.

¹⁰ V naših arhivih nisem našel teh navodil.

4. Prebran je bil letak **sovražne propagande**, namenjen italijanskemu »neznanemu vojaku«. Ekscelenca poudari premetenost sovražne propagande, ki lokavo cepi na dvoje osebnost italijanskega vojaka: na tisto, ki pripada vojski, in drugo, antifašistično. Opozarja se torej, da morajo biti vsi pozorni na neogibno dolžnost, zlasti v sedanjem trenutku, da se bedi in da se pozorno spremlja vedenje lastnih vojakov.

5. Ekscelenca poveljnik potrdi doslej izvajan postopek poveljnikov velikih enot v discipliniranem pošiljanju živeža v vasi in druge kraje.

6. Razdeljena so bila navodila za **nego orožja in materiala**; topovsko orožje naj se popravlja s primernimi deli; avtomobili in vozovi naj se pokrijejo z lopami.

7. Poudari se pomanjkljivost v obliki in vsebini motivacij za **nagrajevanje vojaških vrednot**. Pripravijo naj se vsi potrebni predlogi, vendar naj se ne pretirava v motivacijah, da se ne bi izgubila presoja in vrednost samih nagrad.

Zaradi razjasnitve dogodkov na Rakitni – izgube puškomitraljeza – major Dotti¹¹ prebere poročilo, ki ga je dobil od bojne skupine »XXI. Aprile«.

Ekscelenca poudari, da v gverili, ki je polna presenečenj, ne smete nikoli misliti, da imate varno ozadje in boke.

8. Preberejo se novice, ki jih je posredovalo poveljstvo XVIII. a. z. o bojih pri Bos. Grahovu. Ekscelenca zaključí z besedami, da so Hrvati najprej nameravali izpeljati takšne akcije tudi v Sloveniji, vendar so si premislili zaradi naše takojšnje reakcije. Ni izključeno, da se taki poskusi ne bodo ponovili.

Zato ukaže, naj čete nikoli ne mirujejo in naj se jim vcepi misel, da partizani ne napadejo nikoli, kadar vedo, da bodo naleteli na ljudi, ki se spoznajo na svoje delo.

9. Zaradi predvidenega **pomanjkanja častnikov za XI. bojno skupino graničarjev** ekscelenca poveljnik odredi, naj se opravi enakomerna razdelitev med divizije, da se pokrijejo takšne pomanjkljivosti.

Dok. 104

Povzetek zadev s sestanka poveljnika 2. armade na Sušaku 22. 11. 1942.¹

STROGO ZAUPNO – PISATI Z ROKO

POVZETEK TEM, KI JIH JE EKSCLENCA ROATTA OBRAVNAVAL NA
SESTANKU NA VIŠJEM POVELJSTVU (SUŠAK) 22. NOVEMBRA 1942

Sestanka so se udeležili:

...²

- ekscelenca poveljnik XI. armadnega zbora
- načelnik urada za operacije armadnega zbora

* * *

¹¹ Major Giuseppe Dotti je bil načelnik štaba pehotne divizije »Cacciatori delle Alpi« v Ljubljani.

¹ NAW, T-821, R-271, p. 33–39, rokopis s črnilom.

² Tri pike v izvirmiku.

Splošni sredozemski položaj:

Naravno predstavlja ozadje, ki nas zadeva, ker opredeljuje našo razporeditev.

Položaj sovražnika: anglo-ameriško izkrcanje v Alžiriji in Maroku in ofenziva 8. angleške armade pri Cirenajki –

V Alžiriji sta se izkrcali 1. angleška armada in neka ameriška armada. V bistvu gre v celoti za dve diviziji in pol (ena ameriška oklepna divizija, ena normalna ameriška divizija in ena angleška brigada). Poleg tega je bilo opravljeno še eno izkrcanje manjšega obsega: ok. 1/2 divizije.

V Maroku sta se izkrcali približno dve diviziji.

V celoti: 5 divizij.³

Bilo je nekaj francoskega odpora. Večina ljudi pa se strinja, vštveši admirala Darlana.⁴ Ni dokazano, da Francozi korakajo skupaj, vsaj za zdaj ne. Francozi iz Tunizije, ki so nas sprva puščali nemoteno izkrcavati, so se zdaj povezali z Anglo-Američani. Predvideti je, da bodo tako storile tudi druge vojske.

Naši cilji:

a) okupacija nezasedene Francije;⁵

b) okupacija Tunizije⁶

– Kar zadeva cilj a), so Italijani zasedli:

– **francosko obalo od meje do Rodana** in najbližje zaledje s 4. armado (pet – šest divizij, katerih ena se bo vrnila)

Francosko stališče:

– vladno: naklonjeno

– prebivalstva: miroljubno, vendar je precej odklonilno.

Ni mogoče trditi, da bo prišlo do spopada, predvideva pa se, da bo v določenem trenutku Os vsilila »aut–aut«. **Korziko**, kjer sta se izkrcali dve diviziji (Friuli in Livorno). Zdaj bo šla tja še tretja.

Na Korziki ni odklanjanja, ker prebivalstvo nima možnosti za to; vendar pa je nemo upiranje. Zdi se, da hočejo pripraviti prikrito mobilizacijo.

Utrdbe: razen v Zlonu,⁷ kjer obstajajo stalne utrdbe, je drugod le nekaj baterij.

Za to skrbimo mi, uporabljajoč osebje iz graničarjev in nameščajoč obalno obrambo po zgledu naše, z enotami, ki so prišle na položaj.

³ Ameriška in britanska vojska sta 7. novembra 1942 izvedli veliko izkrcavalno operacijo »Torch« (Bakla) v severozahodni Afriki. Ogromno vojsko na 500 ladjah pod poveljstvom ameriškega generala Dwighta Eisenhowerja, podprto z operacijo 2. letalske flote, so sestavljale tri velike napadalne skupine. Zahodna skupina, ki je priplula naravnost iz Združenih držav Amerike, se je izkrcala v Maroku (pristanišča Rabat, Casablanca in Safi), srednja in vzhodna skupina sta pripluli iz Velike Britanije in sta se izkrcali v Alžiriji, in to srednja v Oranu in Arzevu, vzhodna pa v Alžiru. Francoska vojska se je ponekod nekaj časa upirala, nato pa 10. novembra sklenila premirje, vendar so boji trajali do 12. novembra.

⁴ Francoski admiral François Darlan, bivši predsednik vlade Francoske države v Vichyju je bil ob izkrcanju britanske in ameriške vojske na severozahodni afriški obali na obisku pri bolnem sinu v Alžiru. Ker je 10. novembra 1942 podpisal premirje in se stavil na voljo angloameriškemu poveljstvu, ga je to 1. decembra 1942 imenovalo za guvernerja francoske severozahodne Afrike. 24. decembra 1942 ga je ubil francoski študent Fernand Bonnier iz La Chapelle.

⁵ Dne 11. novembra 1942 sta nemška in italijanska vojska začeli zasedati t. i. nezasedeni del Francije ali t. i. Francosko državo. Francoska mornarica, zasidrana v vojaškem pristanišču Toulonu, se je sama potopila, da je ne bi dobil v roke okupator.

⁶ Nemška in italijanska vojska sta takoj (9. novembra) začeli z letali in ladjami prevažati svoje enote iz Francije in Italije v Tunizijo in sta tam kmalu vzpostavili novo fronto, na katero so trčile zavezniške enote, ki so prodrle v Tunizijo iz Alžirije. Vojna v Tuniziji je trajala do srede maja 1943, ko so se nemške in italijanske enote vdale britanski, ameriški in francoski vojski.

⁷ Ne vem, na kateri kraj misli.

– **Okupacija Tunizije:** opravili so jo Nemci, z nekaj malega Italijanov. Poveljstvo imajo Nemci. Enote, ki so prispele deloma z letali in deloma s parniki, so zasedle Bizerto in Tunis, pri tem naredile mostišče, ki zajema ti mesti.

Razvoj mostišča: ok. 50 km – Oddaljenost od dveh središč: 15 km.

Najprej so bile poslane predhodnice po cesti proti Boni in Constantini.

Sovražnik se je razdelil na dve koloni (obalno in notranjo) in prodril na desno krilo in center italijansko-nemškega razporeda.

Kolona sever: ena anglo-ameriška divizija.

Prvi spopad je bil dne 20. novembra na izpostavljeni črti predhodnic in Anglo-Američani so bili odbiti.

Desno od sovražne kolone jug ni drugih nasprotnih elementov. To je dokazano z dejstvom, da naši izpostavljeni elementi na tem odseku niso nikogar srečali.

[...]⁸

Italijansko-nemške enote, ki so prišle z morja in iz zraka, so zasedle Sfaks in Gabes in naredile majhna mostišča. Ena kolona se je pripeljala po železnici iz Tunisa in se namerila v Sousse in je naredila mostišče.

Naposled so nekatere enote iz Tripolitaniije zasedle kraje med mejo in Gabesom. Vojniki, ki so odšli iz Naluta, so prekoračili mejo.

Ves ta razpored je bil narejen zaradi zaščite koridorja Tripoli–Tunis.

* * *

Z druge strani (Cirenajka) se **ostanki** enot iz Cirenajke umikajo v zaščiti v naprej pripravljene zapore vzdolž črte El Agheila–Marada, in sicer čet, ki so pred nedavnim prispele iz Italije. Enote, ki gradijo mostišče, znašajo v celoti dve diviziji z veliko topništva. Ostanki vojske, ki se umikajo z egiptovskega ozemlja, so zdaj približno na višini zapore.

Sovražnik ni več naredil nekdanje napake. Kaže, da za njim prihajajo okrepitev. To naj bi bil razlog, zaradi katerega počasi napreduje. 21. zvečer še ni prišel v Bengazi. Napreduje z dvema skupinama oklepni divizij po severni cesti in z vojniki ene normalne divizije po južni cesti.

V celoti je naš razpored takšen, da daje dobre možnosti za to, da ga obdržimo bodisi v Tripolitaniiji bodisi v Tuniziji.

Temeljna zasnova: vreči na šahovnico vse potrebne sile. Če se izgubi Tripolitaniija, je treba **držati Tunizijo**. Močne nemške sile pritekajo proti Tuniziji. Mi bomo najprej poslali [divizijo] »Superga«, potem [divizijo] »Livorno«. Na vsak način je mogoče vse in ni izključeno, da se položaj še ne obrne. Obstaja upanje, da bomo lahko obdržali tudi Tripolitanijo kot Tunizijo; vendar je treba trdno držati Tunizijo, od koder je mogoče tudi napadati strani sovražnikovega razporeda.

Misliti daje osem francoskih divizij v Maroku in Alžiriji, ki so zelo dobro oborožene.

Seveda te nove razmere postavljajo v ospredje vprašanje obrambe Italije.

Nasproti se bo postavilo:

- mogočen ofenzivni letalski razpored (nemški),
- učinkovito pasivno protiletalsko obrambo.

Očitno je, da severna Afrika predstavlja za sovražnika odskočno desko za:

- napad na italijansko ozemlje z letali,
- prenos napada na Balkan v obliki izkrcanj, s poprejšnjo zasedbo Rodosa in Krete.

Vsekakor je očitno, da so za obrambo dveh polotokov potrebne sile.^{8a}

⁸ Rokopis zapisnika je na nekaterih mestih nečitljiv.

^{8a} Načelnik vrhovnega vojaškega poveljstva, maršal Cavallero si je 17. novembra 1942 zapisal v dnevnik, da je Ambrosio predlagal umik vseh italijanskih vojaških enot z vzhodne fronte

Eden izmed tistih, ki jih mora priskrbeti, je naša armada. Namenjen sem dati vse potrebno, ne da bi za hip pomišljal. Pomisliti je treba, da v Italiji trenutno obstaja ena sama mobilna divizija.

Prvi prispevek bo predstavljala ena divizija. Dopuščeno je bilo, da tudi v primeru, če se odstopi samo ta divizija, pride do drugačnega razporeda. Začel sem z novim razporedom, ker sem prepričan, da vpricho poznejših zahtev ne bodo zadostovala krpanja, da bi se ohranilo ravnotežje, ki je že na meji. Torej je potrebna bistveno drugačna varianta.

Torej:

- XVIII. a. z. bo dal eno divizijo (»Sassari« ali »Bergamo«),
- V. a. z. izgubi grenadirsko div., brez nadomestila.

Z oddaljitvijo teh velikih enot se bodo sestavile tri skupine sil:

- **Severna skupina:** XI. in V. armadni zbor

Slovenijo hočemo držati, kakor tudi železniško progo Beograd–Zagreb–Ljubljana–Postojna.

XI. a. z. obdrži svoje enote. Nadomeščen mu bo polk iz divizije Macerata. Dobil bo formacijski bataljon za zaščitno službo na železnicah. Izgubil bo 85. bataljon črnih srajc.

V. a. z. obdrži svoje enote manj dodatne enote, ki jih je dobil zaradi izgube grenadirske divizije. Medtem ko bo treba držati železnico od Zdenčine do Karlovca, Ogulina, Reke, zunanji rob zasedenega ozemlja bo prestavljen na črto, ki jo bom določil v spomenici. A. z. bo izgubil železnico od Josipdola do Gračaca.

Na pas, ki ga bomo izpraznili, bomo poslali Hrvate z bataljoni, namenjenimi železnici, plus četniške tolpe. Z enotami, ki jih bomo prihranili pri železnici, bomo okrepili tiste, ki bodo varovale preostalo železnico in branile otoke. Potem bomo videli, ali se bo obala lahko držala tako, da se zasedejo najpomembnejša pristanišča.

- **Osrednja skupina:** XVIII. a. z. Zmanjšati njegovo ozemlje, kot to predpisuje spomenica. Tudi tu se bodo obdržale hrvaške posadke. Delovala bo železnica na progah Split–Šibenik in Split–Knin.

Za nas ostane proga Split–Knin–Mostar.

Seveda bodo tudi tu utrjeni otoki.

- **Južna skupina:** VI. a. z., ki se ne spremeni v ničemer, ne v razmestitvi ne v silah. To pa zato, ker:

- sestavlja celoto s Črno goro
- mora nadzorovati veliko četnikov
- ima ozemlje poseben pomen (Sarajevo, boksit itd.).

Mogoče bo prišel trenutek, ko ne bomo imeli ničesar v notranjosti, da bi branili samo obalo.

Seveda bomo zdaj držali vso železnico, dokler ne bo odšla divizija »Sassari«. Potem bomo poklicali Hrvate. V sedanjih razmerah ni predviden nov odvzem sil. Torej lahko mirno gledamo na položaj. Toda da ne bi bili presenečeni, že zdaj povem, da se bodo odvzele sile armadi, če bodo to zmanjšanje dovoljevale okoliščine:

v Sovjetski zvezi. Cavallero je ukazal omejiti pošiljanje alpincev na vzhodno fronto (tam so jih imeli za cel armadni zbor, ki ga je kmalu razbila ofenziva Rdeče armade) in predvidel umik nekaterih divizij iz Dalmacije, Črne gore in Francije. 19. novembra je Cavallero sprejel Roatto in sta govorila o nujnosti ustanovitve rezerve iz madžarskih in bolgarskih enot za primer izkrcanja britanske in ameriške vojske v Grčiji. (Cavallero: Comando Supremo, str. 390-391).

- 1) ena divizija od XVIII. a. z., in to »Celere«, s čimer se potem zmanjša zasedbeno območje,
- 2) najprej ena in potem dve diviziji od VI. a. z., pri čemer se del njegovega ozemlja izroči Hrvatom.

Ne verjamem, da bo prišlo do tega. Vendar je treba predvideti. Izključeno je, da bi se jemale sile od V. in XI. a. z. Predvidevam, da mi v najhujšem primeru lahko odvzamejo še dve diviziji, da se ne zmanjša celotno število osem od 10 divizij.⁹ Če bi se odvzelo več kot dve diviziji, bi preostale divizije postavilo v organsko vojno celoto. Ob tej zvezi sporočam, da so ukazali, naj se armadi pošlje 20 tisoč dodatnih mož. Vendar ne bodo prišli prej kot v dveh mesecih.

- **Hrvati:** obstaja namen, da se te sile zberejo pod enim samim poveljstvom. Italijanskim, nemškim ali hrvaškim, ni važno. Nemci se delajo, kot da to nalogo prepuščajo nam. V Zagrebu je bila konferenca za izdelavo vojaških akcij. Mi hočemo več. Mora biti stalno eno samo poveljstvo. Hrvaška vojska bi morala biti enakomerno razdeljena po vsem ozemlju in bi morala sama sestaviti svoje posadke. Vse italijanske in nemške čete, vezane na to ozemlje, bi morale sestavljati eno samo premično gmoto, ki bi normalno živela v središčih, kjer se stikajo glavne cestne zveze. Kljub temu bi morale sile s priključenih ozemelj sodelovati v manevrski gmoti. Edinole obala bo v rokah naše vojske. Za takšno razdelitev sil bi bilo treba dva do tri mesece.

- **Četniki:** Obravnavati jih je treba budno, ker bi se v primeru sovražnikovega izkrcanja postavili proti nam.

Med obiskom v Rimu sem se sestal z nemškim letalskim generalom. Bil je v skrbeh za veliko notranje črvo, ki ga ima sovražnik, in predlagal je široko operacijo.

Odgovoril sem: 1) položaj ni bistveno drugačen kot lani, ko so hrvaške posadke bile kot »lešniki v čokoladi« in so bile odstranjene; 2) nimam sil za takšno akcijo na integralen način; 3) zaradi pomanjkanja sil bi morali imeti stekajoče se kolone, te ne bi srečale sovražnika, mi pa bi bili potem spet primorani prepustiti ozemlje v sovražnikove roke, ker nihče ne bi hotel v posadke.

Se pravi, če bi iz statične faze prešli v dinamično in pri tem zapustili njihovo ozemlje, bi si jih nakopali na hrbet.

- **Židje:** osramotili smo se, kajti najprej smo skrbeli za njih zaščito, potem pa smo jih izročili Hrvatom.

Dobil sem natančen ukaz, da jih je treba imeti v koncentracijskih taboriščih in da se ne smejo več izročati.

Civilne oblasti:

Visoki komisar za Ljubljansko pokrajino: duce je rekel, da bi ga pred štirinajstimi dnevi vrgel ven, zaradi sedanjega položaja pa to ne bi bilo dobro, ker bi lahko naredilo slab vtis. **Vsekakor pa je duce rekel, da ni važen in da nikakor ne bo upošteval tistega, kar mu bo povedal.** Če bi nas nadlegoval s kakšnim pismom, bi mu kar naravnost pisal in mu osorno sporočil, da nima tu kaj početi, razen da skrbi za upravo pokrajine.

Isto sem rekel glede [guvernerja iz] Zadra.

Pred odhodom s poveljstva armade se je ekscelencja pogovoril s polkovnikom

⁹ V Jugoslaviji je takrat bilo pet armadnih zborov (5. v Crikvenici, 6. v Dubrovniku, 11. v Ljubljani, 14. v Cetinju in 18. v Splitu), eden (23.) pa v Julijski krajini, 19 divizij (»Cacciatori delle Alpi«, »Isonzo«, »Macerata«, »Lombardia«, 1. hitra »Eugenio di Savoia«, »Re«, »Sassari«, »Zara«, »Bergamo«, »Perugia«, »Murge«, »Granatieri di Sardegna«, »Venezia«, »Ferrara«, »Messina«, »Marche«, »Emilia«, »Puglie« in »Firenze«), dve diviziji v Julijski krajini (»Veneto« in »Novara«) in ena (14. obalna brigada), več bojnih skupin (npr. 5. in 11. graničarjev, črnih srajc »XXI. Aprile«) itd. (Zbornik NOV, XIII/2, dok. 117, pregled enot 2. armade 1. 11. 1942.)

Zanussijem, ki ga je vprašal, ali je mogoče poslati v Metliko dva bataljona iz divizije Lombardia, da bi ji dali določeno globino. Eksc. se je v celoti strinjal s tem.¹⁰

Polkovnik Zanussi je poleg tega namignil na možnost, da bi a. z. bila odvzeta ena divizija. Eksc. je naročil študijo, ki naj opredeli, kakšno fiziognomijo naj ima ozemlje, če bi se res zgodilo kaj takšnega (upoštevati je treba, da je treba držati železniško progo Ljubljana–Novo mesto–Metlika).¹¹

Napraviti takšno študijo... ono drugo.

24. XI. m¹²

Dok. 105

Povzetek zadev s sestanka poveljnika XI. armadnega zbora v Kočevju 26. 11. 1942.¹

POROČILO O ZADEVAH, KI JIH JE EKSCLENCA POVELJNIK OBRAVNAVAL
NA SESTANKU V KOČEVJU 26. NOVEMBRA T. L. NAVZOČI SO BILI
POVELJNIK DIVIZIJE MACERATA, POVELJNIK BOJNE SKUPINE ČRNIH
SRAJC »XXI. APRILE«, NAČELNIKA ŠTABA DIVIZIJ ALPSKI LOVCI IN
ISONZO IN VIŠJI OFICIR S POVELJSTVA XI. BOJNE SKUPINE GRANIČARJEV

Ura začetka sestanka: 13.50

Ekscelenca obvesti navzoče, da je na podlagi operativnih zahtev, ki so se pred kratkim pokazale na novih območjih (Korzika – nezasedena Francija – Tunizija) in na katerih bo treba kmalu okrepiti sile, zelo verjetno, da bodo XI. a. z. spet odvzete sile.²

Če bi se kaj takšnega res zgodilo, se ne sme vzajemno obtoževati, marveč je treba ubogati in poskrbeti za čimboljšo uporabo sil, ki bi preostale.

V podporo take potrebe ekscelenca poveljnik navede besede, ki jih je ekscelenca Roatta rekel na sestanku na Sušaku poveljnikom a. z.: »Nikakor ne smemo ugovarjati, marveč moramo dati vse tisto, kar bodo zahtevali od nas.«

Ukazi, ki bodo izdani, se bodo morali nemudoma in razumevajoče izpeljati.

Ekscelenca omeni napoved ekscelence Roatte v poročilu na Sušaku, da se bo Sloveniji kot italijanski pokrajini, kjer razmere še niso urejene, po možnosti odvzelo čimmanj vojske, skratka, da bodo njene sile prišle v poštev šele kot ultima ratio. Vrhovno poveljstvo je sporočilo, da bodo vrnjeni vsi oddelki 121. pehotnega polka, ki so bili začasno odstopljeni V. a. z. za operacije na Hrvaškem.

Ekscelenca pojasni, da ti oddelki verjetno ne bodo v celoti vrnjeni diviziji Macerata, ker bo treba zapolniti praznine, ki bodo nastale zaradi tega, ker bodo

¹⁰ To so storili šele spomladi 1943, ko so divizijo »Lombardia« s poveljstvom v Karlovcu vključili v XI. armadni zbor in njen 73. pehotni polk poslali v Belo krajino. Tako je imel XI. armadni zbor nekaj časa 4 divizije in 2 bojni skupini, vendar razširjeno zasedbeno območje na hrvaško ozemlje.

¹¹ Maja 1943 je pehotna divizija »Macerata« odšla iz XI. armadnega zbora v Delnice in so jo vključili v V. armadni zbor. Tako je imel XI. armadni zbor do italijanske kapitulacije na razširjenem območju 3 divizije in 2 bojni skupini, vendar razširjeno zasedbeno območje na hrvaško ozemlje.

¹² Robottijeva parafa.

¹ NAW, T-821, R-271, p. 50–55.

² Glej dok. 104.

v mesecu dni izgubili črnosrajčniška bataljona LXXXV. in VIII. »M«, in namigne na verjetnost, da bo armadnemu zboru določen kakšen bataljon TM za varstvo železnic.

Glede na to, da posadke na Velikih Blokah, v kateri je trenutno VIII. črnosrajčniški bataljon »M«, ne bo mogoče opustiti, bodo graničarji morali zasesti posadko z lastnimi ljudmi.

Ekscelenca pozove vse poveljnike velikih enot in bojnih skupin, naj izdelajo študije za razne možnosti, da izgubijo del svojih enot (1/10 – 1/5 – 1/3 sil).

Pojasni, da so višja poveljstva na tekočem o našem položaju in da bo torej vsak ukrep sprejet zavestno in pod njihovo neposredno odgovornostjo.

Ekscelenca obravnava dopolnitve.

Osrednjim oblastem so bile poslane zahteve za približno 500.000 mož. Ti niso namenjeni za sestavo dopolnitev. Toda glede na to, da so osrednje oblasti odredile, da pridejo dopolnitve v enote že izurjene, se njihov pritok ne bo začel pred enim ali dvema mesecema od danes naprej.

Ob tej priložnosti ekscelenca obravnava razmere, ki so nastale v Sloveniji po operativnem ciklusu.

Izgube partizanov so bile velike, prav tako je bila znatna tudi škoda na bivalnih napravah. Potemtakem – in kot so priznali sami partizani – je operacija povzročila hudo krizo v njihovih vrstah. Od osem tisoč, kolikor naj bi jih bilo v juliju,³ jih je preostala kvečjemu polovica, ti pa so slabo organizirani, prisiljeni so se naslanjati na naseljena središča, da sploh lahko živijo. Vendar pa imajo poveljstva in zlasti še vodje, visok napadalen duh. Številčne slabosti nadomeščajo z gibljivostjo in živahnostjo. Torej se morajo gibati tudi naše posadke in dajati občutek svoje navzočnosti in nadzorstva nad conami, ki sodijo v njihovo pristojnost. To misel je treba vcepiti vojski, da se ne bo zapirala v utrdbe. Treba je ukrepati, se gibati, vse to pa brez pomislekov.

Na tej točki ekscelenca izrazi svoje posebno nenehno zanimanje za še vedno obstoječe nesorazmerje med silami in ozemljem, določenim diviziji Isonzo, razglasi ga za prvenstvenega pomena v primerjavi z drugimi in obljubi vso mogočo pomoč v silah, kolikor bodo dopuščale razmere, ki bodo nastale po predvidenih poznejših spremembah sil.

Ekscelenca obravnava namestitve novih posadk.

Kolikor je lahko osebno ugotovil, ko je davi obiskal posadke v Vidmu–Dobrepolju, Velikih Laščah, na Turjaku in v Ribnici, je spoznal, da so posadke dokaj neorganizirane. Namestitve enot je daleč od zaželenega; utrdbe so več kot embrionalne, pa še to samo v glavah poveljnikov; načrtujejo zidane objekte, ko je vendar znano, da v tem letnem času ni mogoče graditi; sprejemajo se nespametni ukrepi.

Pozove torej poveljnike, naj vodijo poveljnike manjših enot, poskrbijo, da bodo ti delali z možgani, proučevali obrambo, uporabo osebja v raznih možnih primerih.

Ukaže, naj vse nove posadke izdelajo natančen načrt za obrambo in ga pošljejo v odobritev hierarhično nadrejenim poveljnikom. Od posadke, ki jo zaseda ena desetina, do tiste, ki jo drži poveljstvo velike enote, vse morajo proučiti ta problem in najti najboljšo rešitev.

Zahteva, da se mu posredujejo potrebe po posteljah, kajti na vsak način hoče preprečiti, da bi vojaki spali na slamnjačah ali na tleh.

Ekscelenca preide še enkrat na poljske utrdbe.

Z vseh strani prihajajo zahteve po bodeči žici za gradnjo ovir.

Inženirska skladišča nimajo bodeče žice, dobava pa ni ne blizu ne lahka. Pomagati si je treba z ovirami drugačne narave, ki ne zahtevajo železa. Navodila za gradnjo poljskih utrdb govorijo o raznih vrstah in zvrsteh (zanke, jame z ošiljenimi koli, rovi,

³ Glej dok. 81, op. 6 in dok. 91, op. 9.

palisade, jarki itd.). Takoj se lotite akcije, ne čakati na bodečo žico, ki verjetno ne bo nikoli prišla.

Ekscelenca sporoči, da bo izdal ukaz, da se kontinuiteta ovir tam, kjer je ni mogoče doseči z obstoječimi mrežami, doseže z jarki, jamami itd.

Na tej točki načelnik štaba divizije alpskih lovcev vpraša, ali je velikim enotam dovoljeno zapleniti žico iz zasebnih ograj in kovinske telefonske žice, ki so zapuščene ali napol uničene.

Ekscelenca privoli v to, vendar opozori, da se zasebnikov ne sme goljufati, marveč naj se sestavijo konkretne zahteve za visoki komisariat, da se dobi uradno dovoljenje za zaplembo.

Ekscelenca omeni novico, ki je prišla na poveljstvo a. z., češ da bo sovražnik v prihodnosti izvedel letalski napad na most v Borovnici, da bi na tej občutljivi točki pretrgal zveze z Italijo.⁴

Zato ukaže poveljnikom velikih enot in skupin, naj sestavijo študije, namenjene čimvečjemu zmanjšanju škode, ki bi nastala po podrtju železniških mostov in viaduktov velikega pomena, katerih obnova zahteva veliko časa. Na takšnih nevalgičnih točkah je torej treba organizirati protiletalsko obrambo.

Ob tej priložnosti je poudarjen pomen, ki ga ekscelenca Roatta pripisuje železnikoma progama Zalog–Ljubljana–Postojna in Ljubljana–Metlika–Karlovac, na katerih se prevažata petrolej, ki je iz Romunije namenjen naši državi.

Ekscelenca namigne na dejstvo, ki se pogosto dogaja, se pravi, da nekatere enote neupravičeno sekajo drevje, ne da bi prosile za dovoljenje gozdno milico.

Visoki komisar dobiva – in jih posreduje a. z. – pritožbe zasebnikov, ki se imajo za oškodovane v lastniških pravicah.

Preprečiti je treba takšne obtožbe, ki škodujejo našemu ugledu.

Na vprašanje, ki ga je ekscelenca namenil predstavnikom poveljstev velikih enot in skupin, ali so dobili in razdelili zimska oblačila, vsi razen divizije alpskih lovcev potrjujejo, da so izvedli razdelitev. Obstaja nekaj posebnih enot (financarji, posebne milice), ki jih še niso dobili.

Naročeno jim je bilo, naj opozorijo urad za službe a. z., da bo od intendance zahteval oblačila, ki jih potrebujejo.

Na vprašanje, ki ga je ekscelenca naslovil navzočim, ali so vsi poskrbeli za to, da so podrejene posadke dobile zaloge živeža in materiala, so vsi zagotovili, da so posadke oskrbljene s predvidenimi zalogami.

Slišati je bilo pritožbe nad splošnim pomanjkanjem streliva za enote, in zaprošeno je bilo, da se natančno opiše, katere enote in koliko streliva potrebujejo, da bi urad za službe a. z. poskrbel za to.

Ekscelenca opozori vse na to, da ne bo mogoče razpolagati z veliko streliva in da se kljub drakonskim ukazom, ki so bili izdani glede tega, še vedno preveč strelja.

Ekscelenca ukaže, da se izdajo natančna navodila posadkam, ki pošiljajo vabila političnim in civilnim oblastem, naj obišejo vojašnice ali enote, pri čemer naj predstavnike krajevnih političnih oblasti vabijo izključno poveljniki posadk. To pa zato, da se izogne podvajanje med poveljniki raznih enot iste posadke.

Ekscelenca vpraša, ali ima kdo kaj povedati ali prositi za pojasnilo.

Obravnavani so bili naslednji problemi:

– **Surovine za popravilo čevljev in sukanec za popravilo oblačil:** vsi pravijo, da so dobave nezadostne. Predlaga se, naj se s strani visokega komisarja dovoli nakup nekaj takšnega materiala, obstoječega v Sloveniji, in to za uporabo enot.

Problem bo obravnaval in rešil urad za službe a. z.

– **Uporaba civilne delovne sile za izvedbo popravil:** vsi predlagajo, da bi bilo

⁴ Glej dok. 106.

Comando XI Corpo d'Armata

Ufficio Operazioni

P.F. 46 120 ottobre 1942 - Anno XX

N. 92/9813 di prot. op.

Risposta al foglio N.

del

OGGETTO: Briganti comunisti catturati.

- AL COMANDO DIVISIONE FANTERIA ISONZO
- AL COMANDO DIVISIONE FANTERIA MAGGIATA
- AL COMANDO DIVISIONE FANTERIA CACCIATORI DELLE ALPI
- AL COMANDO RAGGRUPPAMENTO C.C.N. XII APRILE
- AL COMANDO XI RAGGRUPPAMENTO GAR
- AL COMANDO FANTERIA DIVISIONE CACCIATORI DELLE ALPI

1382

S. F.

29.10.42

Ho più volte rilevato che nel segnalare la cattura di briganti comunisti, viene omissis di indicare quale sorte essi incontreranno.-

Ciò ingenera incertesse e confusione, specie in relazione alle notizie che mi vengono richieste dal comando Superiore.-

Prescrive pertanto che venga sempre precisato che i briganti comunisti catturati, saranno passati per le armi, dopo avvenute il loro interrogatorio.-

IL GENERALE DI CORPO D'ARMATA
COMANDANTE
- Mario Robotti -

P. O. O.
IL COLONNELLO CAPO DI S.M.
- Annibale Gallo -

dobro izkoristiti civilno delovno silo za popravila, vendar bi bilo treba delavcem dodeliti surovine.

Vprašanje bo rešila direkcija komisariata a. z., ki bo pooblastila vse enote, ki bodo za to zaprosile.

– **Delitev rezervnega živeža posadkam v stiski:** poveljnik divizije Macerata in poveljnik bojne skupine »XXI. Aprile« prosita za nujno dodelitev desetih dnevnih rezervnih obrokov za posadke v stiski.

Najprej bodo določeni obroki v ljubljanskih skladiščih in zaprosila se bo intendantca, da pošlje vse zahtevano.

– **Delitev obutve bojevnikom MVAC:** Načelnik štaba divizije Isonzo prosi za dovoljenje, da razdeli pripadnikom MVAC potrebne čevlje, kajti mnogi so slabo opremljeni.

Ekscelenca dovoli, vendar v zelo majhnih količinah, za redno dovoljenje pa bo prosil višje poveljstvo oboroženih sil za Slovenijo in Dalmacijo.

Sestanek se je končal ob 15.15 uri.

Dok. 106

Zapisnik s sestanka poveljnika XI. armadnega zbora 26. 11. 1942.¹

ZAPISNIK S SESTANKA, KI GA JE IMEL EKSCLENCA POVELJNIK DNE
26. NOVEMBRA 1942/XXI. NAVZOČI SO BILI GENERAL RUGGERO, GENERAL
NOTARI, MAJOR DOTTI, MAJOR MINUCCI IN ING. ROLLA.

Ekscelenca poveljnik je v zvezi z novico, ki mu jo je posredovalo poveljstvo divizije »Isonzo«,² seznanil navzoče z zadevo **zaščite borovniškega viadukta pred morebitnimi letalskimi napadi** in pozval sklicane k proučitvi naslednjih točk:

a) treba je rešiti **problem protiletalske obrambe** tega nadvse pomembnega objekta. Trenutno smo popolnoma brez moči zoper letalski napad na Borovnico, zato je treba opozoriti armado, da nimamo sredstev za odbitje morebitnega bombardiranja. Vendar je treba reči armadi, da bo vse, kar je v možnosti a. z., prav gotovo storjeno.

b) **ukrepi, ki jih je treba sprejeti po posrečenem nasprotnikovem udarcu:**

– preusmeritev petrolejskih vlakov na prehodne proge od Podbrda, Trbiža in Brennera, ker se ne zdi ustrezno, da bi gradili zapletene naprave za pretovarjanje tekočin;

– okrepitev in oprema postaj na Vrhniki, v Verdu in Logatcu, da se omogoči razkladanje in ponovno nakladanje materiala za pretovarjanje;

– priprava službe z avtomobili za prevoz potnikov;

– z namenom, da se čimbolj skrajša čas prekinitve, je treba takoj poskrbeti za nadomestne kovinske tramove, ki jih je treba zahtevati od armade.

Sklep:

– Vzhodna železniška delegacija bo proučila problem s tehničnimi vidiki in bo takoj dala predloge, ki jih bo proučilo poveljstvo inženirstva.

– Na podlagi predlogov poveljstva inženirstva, ko bodo dani natančni elementi, se bo poročalo armadi.

¹ NAW, T-821, R-271, p. 40–41.

² Nisem mogel ugotoviti, za kakšno novico divizije »Isonzo« gre.

- Na istem listu mora biti tudi zapisano, kar bodo predlagale podrejene velike enote za zaščito drugih objektov nizke gradnje (sestanek v Kočevju – Zahtevati odgovor.)

Dok. 107

Pismo poveljnika XI. armadnega zbora visokemu komisarju za Ljubljansko pokrajino 3. 12. 1942.¹

[Robotti Grazioliju]

3. 12. [1942]-XXI

Menim, da je treba v. e. predstaviti naslednje:²

1. – Razmere v Sloveniji so se v teh dveh ali treh poslednjih tednih občutno poslabšale. Za nekatere odseke, kot na primer za odsek divizije »Isonzo«, ni pretirano reči, da se je položaj nevarno poslabšal zaradi dejanj, ki so se pripetila v teh poslednjih dneh in ki so povezana z živahno akcijo in silo, ki je tam pod vodstvom zares mnogih hrvaških komunističnih ljudi.
2. – Vzroki tega poslabšanja so:
 - a) očitno povečanje partizanov v vsej Sloveniji, nastalo tako zaradi ureditve slovenskih sil OF, ki so bile že potolčene v 4 mesecih naših operacij, kot zaradi pritoka močnih hrvaških oddelkov (nad 2000 ljudi v coni Gorjanci–Radatovići–Semič in okoli 4000 v coni Vinica onstran Kolpe, pri čemer so se slednji umaknili proti Vrbovskemu iz strahu pred našo letalsko akcijo; vse to povečanje je povezano s potekom vojne na drugih bojiščih).
 - b) oblika dejavnosti teh ljudi, ki so se res (številčno) povečali in ki so dobro vódeni, kot to dokazuje zadnja akcija na Suhorju, kjer so obkolili posadko – sestavljeno iz čete MVAC, ki so jo skoraj uničili (nad 70 pobitih), in našega podpornega voda, ki je tudi imel občutne izgube – medtem ko je druga enota na robu in v oddaljenosti prevzela nase in zadrževala našo pomoč na prehodu Jugorje in na izhodu iz Metlike.³
3. – Pomanjkanje naših sil. Glede tega si je treba biti na jasnem. Na voljo imam 3 divizije in 2 bojni skupini.⁴ Res je! Toda nočem se ustavljati pri tem, da je ena

¹ Arhiv IZDG, VK, f. 1a/III it. in 4/III it., 3 l.

² Glej tudi dok. 108.

³ Misli na skupni napad Cankarjeve brigade in 13. hrvaške proletarske brigade ter Vzhodnodolenjskega odreda pod vodstvom skupnega operativnega štaba na belogardistično postojanko (štab 3. bataljona MVAC s 3. četo, skupno 139 mož, in vodom italijanskih vojakov, 39 mož) Suhor pri Metliki v dneh 26. in 27. novembra 1942. Po hudem boju se je posadka nazadnje vdala. To je bila prva belogardistična postojanka na Slovenskem, ki jo je uničila partizanska vojska. S tem partizanskim napadom se je tudi začela štirimesečna ofenziva prvih štirih slovenskih brigad, ustanovljenih med veliko italijansko ofenzivo poleti in jeseni 1942, ki se je končala 26. marca 1943 s sijajno zmago v Jelenovem žlebu. Glej Lado Ambrožič-Novljan: Protiofenziva. Vojno-zgodovinska študija o zimskih bojih prvih štirih slovenskih brigad na Slovenskem in skupaj z dvema hrvaškima brigadama na Hrvaškem od 26. novembra 1942 do 26. marca 1943. Ljubljana 1965; isti: Cankarjeva brigada. Ljubljana 1975, str. 61–68.

⁴ Enajsti armadni zbor je imel 10. decembra 1942 približno toliko sil kot spomladi 1942, tj. 45.937 mož, katerim je treba prišteti še 1977 mož iz t. i. policijskih sil (982 karabinerjev in policistov, 650 financarjev, 238 obmejnih miličnikov in 107 železniških miličnikov) in okrog 4544 belogardistov, kar pomeni skupno 52.458 mož. Konec leta 1942 so bile te sile v 145

izmed njih, »Macerata«, že skrčena na pehotni polk, en topniški polk pa na dva divizion (razporejena pa je na Kočevskem, se pravi pred Kolpo, kar pomeni, da ima izredno kočljivo nalogo), kakor tudi nočem poudarjati, da ima divizija »Isonzo« čete, ki so praktično skrčene na 50 mož, in bataljone po 250 vojakov, to pa v dokaj umazani coni... na vse strani je zelo raztegnjena. Nimam na voljo manevrske mase, da bi jo lahko pošiljal na kritične kraje, nič več kot en sam bataljon »Cacciatori« (tistega, ki sem ga moral nujno poslati v Metliko, da je po dogodku v Suhorju »držal« hrvaške uporniške sile), in nekaj topov od »Cacciatori« in nekaj malega oklepnikov, katerih uporaba ni vedno – narobe, skoraj nikoli – mogoča na terenih, na katerih se prikažejo uporniki.

Rečeno mi je bilo, da prej kot v dveh mesecih ne bo mogoče pričakovati dodatnih sil, s katerimi bi obnovil moči. Torej se bodo sedanje sile še zmanjšale zaradi običajnih odbitkov (bolezni, raznih odtegnitev itd. itd.).

Vse to – medtem so se povečale posadke, kot je znano zato, da se do največje mere zagotovi oblast nad ozemljem in zaprejo viri za upornike – ne dovoljuje nobene razpoložljivosti, mogoče kvečjemu kakšen skrčen bataljonček, za poveljnike divizij in bojnih skupin (danes je bojna skupina »XXI. Aprile« oropana za to); bojna skupina graničarjev ga tudi nima, ker je morala z njim nadomestiti VIII. bataljon »M« na Velikih Blokah, to cono pa je vsekakor treba držati, ker je ena najbolj okuženih, zlasti še proti jugu (Nova vas, Stari trg itd.).

4. – Nasproti obnovljeni povečani bojevitosti sovražnika stoji – ne bi bilo prav, če bi to prikrivali – zmanjšana učinkovitost naše vojske, bodisi zaradi številčnega zmanjšanja, bodisi zato, ker jih je trda in nenehna služba in neogibno zimsko breme utrudilo. Za del izmed njih je služba v pasu okoli glavnih posadk in varovanje železniških prog, kolikor se opravlja – kot je le mogoče z delnim kroženjem – pogubna tako za moralo kot za bojevitost. Morali bi imeti potrebne sile, da bi te enote popolnoma zamenjali, tako da jih ne bi pustili pešati v službi, ki je nasprotje od vedenja ljudi, ki se morajo upirati gverili, kakršna je sedanja.
5. – Silovita obnovitev uporniške dejavnosti je imela občutne posledice tudi za oddelke MVAC. General Maccario mi je včeraj povedal, da je po zadnjih bojih na svojem ozemlju ugotovil, da se je njegove bele garde polotil obup tako zaradi števila partizanov, še bolj pa zaradi oborožitve upornikov (na stotine brzostrelk, puškomitraljezi, bogastvo bomb, nekaj minometov itd.), medtem ko ima naš MVAC samo puške, pa še teh ne za vse... malo nabojev in administrativno omejeno obleko. Če se temu doda močna propaganda OF z nasiljem in terorjem, že nekaj časa usmerjena zoper belo gardo, in da so bile res mnoge izgube in pokoli ujetnikov, je zlahka mogoče razumeti, da je v MVAC tako popustil zanos. Doslej je to še omejeno, vendar se lahko razširi in uniči vse delo, opravljeno na tem področju.

Vprašanje MVAC je po mojem skromnem mnenju treba rešiti z velikimi sredstvi, vsaj s tolikšnimi kot za naše enote (in to na vseh področjih – strelivo, obleke itd., pri čemer se je treba izogibati doslej naloženim upravnim omejitvam).

Samo na ta način bo lahko MVAC kaj dal od sebe.

Nisem hotel prikazati neprijetnih razmer. V. e. ve, da bo armadni zbor vedno deloval z vero in žrtvami, toda danes so stvari v Sloveniji zares kočljive.

postojankah. (Arhiv IZDG, f. 657/I it., pregled številčnega stanja 11. arm. zbora 10. 12. 1942; f. 657 in 770 it., pregledi razmestitve enot XI. a. z. decembra 1942; Ferenc: Ljudska oblast, 1, str. 502–503.)

Moje odkrito in pošteno prepričanje je takšno: če se hoče ohraniti naš ugled tukaj in obdržati ozemlje in jamčiti za varnost železniških prog, skratka, če se hoče zajamčiti naša spodobna navzočnost v tej pokrajini, je zdaj nujno potrebno:

- a) imeti vsaj eno divizijo v rezervi, da se lahko pošlje tja, kjer je potrebno. Danes, ponavljam, jaz, poveljnik armadnega zbora, lahko pošljem samo bataljon, razen če ne odpravim večine posadk in prepustim ozemlja upornikom;
- b) takoj dati divizijam, črnim srajcam in graničarjem vse dopolnitve, če se hoče delati s potrebno količino vojske, ne pa z enotami, skrčenimi na minimum;
- c) vrniti pred kratkim odvzete vojake od »Macerate« in črnih srajc;
- d) odstraniti sleherno upravno omejitev za oborožitev in opremo MVAC.

Glede na kočljivost razmer na ozemlju divizije »Isonzo« sem za zdaj ukazal generalu Maccariu, naj mi takoj dà predloge, ki se mu zdijo primerni za zagotovitev največje varnosti svoje vojske in za to, da se nasprotniku onemogočijo uspehi (ukinitvev manjših posadk ni izključena). Sporočam, da sem odredil:

- 1) ustreže naj se zahtevam po oborožitvi MVAC in dodeli naj se mu – samo za trajanje akcij – lahko in težko avtomatsko orožje, odvzeto enotam. To je sicer nevarno, vendar mislim, da je treba tvegati. Ta milica je že prelila za nas veliko krvi in mislim, da za zdaj nima drugih ciljev, saj je vsa prevzeta z bojem proti komunizmu, pri čemer uživa **naklonjenost širokih plasti prebivalstva**;
- 2) čimprej naj se zagreni življenje partizanskim oddelkom. Ti se združijo, da se borijo, in razidejo, da živijo v celih conah (med Metliko in Novim mestom – zahodno od Črnomlja), ki so gosto naseljene, bogate z viri, ne pod našim nadzorstvom. Če bo treba, bom brez obotavljanja požgal vasi tam, kjer prebivalstvo moralno in gmotno podpira upornike. Sprejel bom svarilne stroge ukrepe, ki naj bodo za opomin tistim, ki so naši neupogljivi nasprotniki in ki bi na našo šibkost in nesposobnost ustrezno odgovarjali.

Dok. 108

Poročilo poveljnika XI. armadnega zbora 13. 12. 1942 o razmerah v Ljubljanski pokrajini.¹

POVELJSTVO XI. ARMADNEGA ZBORA

Urad za operacije

št. 02/13004 prot. op.

ZADEVA: Razmere v Sloveniji

V »ODOBRITEV«

V. P. 46, 13. decembra 1942/XXI

Poveljniku pehotne divizije »Cacciatori delle Alpi«

Poveljniku pehotne divizije »Macerata«

Poveljniku pehotne divizije »Isonzo«

Poveljniku skupine č. s. »XXI. Aprile«

Poveljniku XI. bojne skupine graničarjev

Dobil sem nekaj podatkov o razmerah v Sloveniji in o oboroženih tolpah, ki jih vodje uporniškega gibanja baje nameravajo preurediti.²

¹ Arhiv IZDG, f. 661/V it., 3 l.

² Glej dok. 107.

Razmere v Sloveniji so danes veliko bolj kočljive kot prej, in to iz različnih razlogov, najpoglavitejši in najvplivnejši med vsemi pa je skoraj splošna utvara naših nasprotnikov in njihovih privržencev, da se usoda spopada odločno nagiba zoper nas.

Temu elementu, ki mu bom rekel psihološki, se pridružuje nenehen pritok hrvaških partizanskih oddelkov na naše ozemlje, okoli njih pa slovenski uporniki/voditelji skušajo urediti organizacijo, ki so jo naše nedavne operacije skoraj popolnoma uničile.

Da se zadrži ta položaj in se prepreči njegovo poslabšanje, je treba:

- 1) = onemogočiti pritok novih tolp na naše ozemlje. Nova predvidena lokacija, ki jo bo zavzel V. a. z., bo učinkovitejši »okop« od sedanjega, tako da bo naša naloga olajšana;
- 2) = s spretno neutrudno propagando je treba odgovarjati na nastajanje utvar o dokončnem izidu spopada, poleg tega pa je treba Slovencem dopovedati, da cilji, ki jih zasledujejo partizani, sploh niso iredentističnega značaja, marveč prežeti s komunizmom in internacionalizmom, katerim se ne morejo pridružiti, ne glede na to, kakšna so njihova čustva do Italije;
- 3) = končane velike operacije je treba nadomestiti z drugo obliko dejavnosti, za katero sem vam že razdelil navodila in ki mora biti prav tako odločna in močna kot prejšnje.

Vendar so razmere v Sloveniji takšne, kakršne so, zato jim je treba brez krinke in sramu pogledati v obraz.

Ko je bila očiščevalna operacija opravljena, je bilo smiselno, da se po upoštevanju vsega zbranega in na podlagi dragocenih izkušenj preuredi ozemlje z gosto mrežo velikih in malih posadk, ki omogočajo vojski popolno opravljanje politično-upravnih funkcij, obenem pa zavirajo preureditev nasprotnika.

Nove razmere, ki so nastale z vrnitvijo velikih tolp v Slovenijo, dopuščajo možnost, da se spremeni organizacija, kakršna je sedanja, ki je bila sprejeta na podlagi domneve, ki je zdaj ni: očiščenja velikih tolp v Sloveniji.

Premagati je treba vse pomisleke, ki niso vojaške vrste, in torej proučiti morebitno nujnost, da se odpravijo šibke in osamljene posadke, zelo daleč od močnejših obrambnih organizacij. Tako bomo nasprotnika prikrajšali za lahke uspehe in sestavili bomo lahko močnejše premične rezerve, zaradi pomanjkanja katerih je jalova vsaka naša možnost odgovarjanja.³

Zato prosim poveljnike iz naslova, naj gotovo upoštevajo možnost take spremembe, ki bi se lahko konkretizirala v:

- = ukinitvi majhnih posadk v conah, v katerih je njihova navzočnost že neučinkovita;
- = sočasni okrepitvi posadk, ki ostanejo, in premičnih enot;
- = takojšnji ukinitvi najbolj izpostavljenih posadk, za katere ni zagotovljene varnosti.

Pričakujem zadevne konkretne predloge, vendar pa študirajte z zdravim realističnim duhom.

Skratka, vojaške zahteve morajo zmerom prevladati, zlasti tam, kjer se vsiljujejo. Posebna skrb mora biti namenjena edinole prebivalstvu, ki je pokazalo, da je vdano nam in oddelkom MVAC.

Slednje je treba z vsemi sredstvi moralno in gmotno podpirati. Od njihovega

³ Torej enako razmišljanje kot pri načrtu »Primavera« februarja 1942. Glej dok. 50 in 51, op. 17.

COMANDO SUPERIORE FF. AA. "SLOVENIA-DALMAZIA,,
(2^a ARMATA)

P. M. 10, 5 febbraio 1943-XXI

ORDINE DEL GIORNO

Assumo oggi il Comando Superiore delle FF. AA. Slovenia-Dalmazia (2^a Armata): lo assumo in un momento in cui il ritmo dell'attività operativa dell'Armata, in collaborazione con le truppe tedesche e croate, continua, come nello scorso anno assai intenso, oltre che denso di buoni risultati. Per il raggiungimento di risultati sempre migliori e completi continueremo a lottare con lo spirito di sacrificio e col senso del dovere che sono patrimonio dell'Armata, fidenti e sicuri nel raggiungimento della immane vittoria finale.

Conosco, per averla seguita da vicino, quanto la vita e la lotta qui sia « dura », ma conosco anche quanto siano alti la tenacia ed il valore degli ufficiali, sottufficiali, soldati, marinai, avieri e camicie nere che militano nei ranghi del Supersloda, che avrò l'onore di comandare, ed ai quali mando il mio affettuoso saluto.

Generale Robotti

večanja in njihovega sodelovanja je mogoče pričakovati najdonosnejše rezultate posebno na političnem področju, kajti več kot zadovoljivi, celo zelo laskavi pa so tisti, ki so bili že doslej doseženi.

GENERAL ARMADNEGA ZBORA
POVELJNIK
Mario Robotti
m⁴

Dok. 109

Spomenica poveljnika XI. armadnega zbora 30. 12. 1942 za visokega komisarja za Ljubljansko pokrajino.¹

POVELJSTVO XI. ARMADNEGA ZBORA
Poveljnik

SPOMENICA ZA EKSCLENCO VISOKEGA KOMISARJA EMILIA GRAZIOLIJA

Sklicujem se na sinočnji sestanek 29.²

Akti

1) Zelo sem hvaležen za izdane ukaze o racioniranju soli – in uredbo o razširitvi policijske ure (ob 21. uri v Ljubljani – ob 20.30 uri na podeželju).³

Rečeno

2) Popolnoma se strinjam glede MVAC. Poskrbel sem za:

Languasco⁴

a) pregled prostovoljcev

b) kadrovanje in nadzor

c) novačenje – (onemogočiti zlorabe in nasilje)

d) uporabo – **izključno**: kot bojovníki – obveščevalci – vodniki).⁵

⁴ Robottijeva parafa.

¹ NAW, T-821, R-271, p. 3–5.

² Zapisnika tega sestanka nisem našel. Ko je v začetku februarja 1943 dotedanji poveljnik 2. armade, general Mario Roatta odšel v Južno Italijo za poveljnika 6. armade, ga je na Sušaku nasledil general Mario Robotti. Poveljstvo XI. armadnega zbora je sredi decembra 1942 prevzel general Gastone Gambaro, ki je na tem položaju ostal do italijanske kapitulacije 8. 9. 1943.

³ Visoki komisar Grazioli je 29. decembra 1942 izdal odredbo št. 235, s katero je skrajšal policijsko uro v Ljubljani od 20. do 5. ure na čas od 21. do 5. ure. Za podeželje jo je določil od 20.30 do 5. ure. (Službeni list za Ljubljansko pokrajino, št. 104, dne 30. 12. 1942.)

⁴ Fašistični podpolkovnik Aurelio Languasco je bil zvezni častnik XI. armadnega zbora za MVAC v Ljubljanski pokrajini. Pozneje ga je nasledil major fašistične milice Antonio Mammucari, tega pa general Armando Lubrano.

⁵ Gre za pritožbe visokega komisarja Graziolija proti vedenju belogardistične mestne straže v Ljubljani (glej dok. 101, op. 4), ki je od 21. do 23. decembra 1942 opravljala t.i. božične racije in v »imenu Kristusa Kralja« aretirala 567 oseb, jih zaprla v svojih zaporih v Belgijski vojašnici (takrat vojašnica Vittorio Emanuele III) na Taboru, zasliševala, mučila itd. O tem je Grazioli dvakrat poročal v Rim, in sicer 10. in 11. januarja 1943. (Ferenc: Okupatorjeve racije v Ljubljani, str. 223–224.)

Povedati Agueciju⁴ tudi za Tornarija⁷ in P. P.

3) Za preiskave – aretacije – osebja, pripadajočega temu komisariatu, bo izdano preventivno osebno sporočilo. Vaša ekscelenca bo blagovolila razpolagati z uradom karabinjerjev, neposredno podrejenim temu visokemu komisariatu.^{5a}

Zelo bom hvaležen, če bo vaša ekscelenca hotela informirati o morebitnih nujnih zadevah.

Storjeno

4) Kar zadeva funkcioniranje:

a) **poštne in telegrafske uprave**

so bila izdana navodila v nedavno odprtih poštних uradih in v že obstoječih – ne sme prihajati do škodljivih navzkrižij med ukazi in navodili, prihajajočih s strani vojaških organov in civilnih organov – (neposredni stiki med vojaškimi in civilnimi organi).⁸

Poklicati Minuccija

5) **Železniška uprava**

Vprašanje je bolj kompleksno – glede na to – da so v sedanjih okoliščinah – slovenske železnice skoraj v celoti zaposlene z vojaškimi zahtevami. Vsekakor odrejam, da major Minucci iz Transportne delegacije generalnega štaba kopenske vojske naveže tesne stike z visokim komisariatom, da se soglasno rešijo tista vprašanja, pri katerih se vojaške in upravne zahteve križajo.

Glede tega si vnaprej dovoljujem dati na znanje:

a) primerno bi bilo imeti na čelu Delegacije v Ljubljani, ločene od ministrstva za zveze, bolj odločnega in voljnega načelnika, kot je sedanji.

Ing. Rolla¹⁰ – da se prepreči huda neprijetnost, da bi omenjena delegacija poslušala ukaze, namesto da bi ukazovala, in da je slovenski voditelji ne bi skoraj absorbirali – na škodo ugleda in službe.

Mortarotti⁹ naj pripravi pismo

b) Potreba – (to se je slišalo s strani samih prizadetih, tudi iz gospodarskih in službenih razlogov), da se poskrbi za militarizacijo vsega italijanskega osebja. Menim, da bi se bilo treba še lotiti tega vprašanja, in sicer zelo poglobljeno.

Mortarotti naj preštudira (to bo precedens za druge: policijo itd.)

^{5a} Visoki komisar Grazioli je v drugi polovici novembra 1942 tretji odsek svojega vojaškega urada preimenoval v samostojni »urad pridodeljenega višjega karabinjerskega častnika«. Vodil ga je karabinjerski major Francesco Baroni. (Arhiv IZDG, f. 206/VI it., Graziolijevo sporočilo pov. XI. a. z. št. 6171 prot., dne 288. 11. 1942).

⁶ Karabinjerski major (nato podpolkovnik) Giuseppe Agueci je bil tisti čas poveljnik karabinjerjev pri poveljstvu XI. armadnega zbora v Ljubljani. Poznamo njegovo beležko z izrekom: »Slovence bi morali pobiti kot pse, brez vsakega usmiljenja!«

⁷ Stotnik Gino Tornari je bil častnik v obveščevalnem uradu XI. armadnega zbora.

⁸ Visoki komisar Grazioli je šele 21. decembra 1942 obnovil poštni promet za civilno prebivalstvo z 69 poštными uradi na Dolenjskem in Notranjskem, ki so ga ukinili ob začetku velike italijanske ofenzive sredi julija 1942. (Slovenec 22. 12. 1942; Službeni list za Ljubljansko pokrajino, št. 102, dne 23. 12. 1942.)

⁹ Podpolkovnik Carlo Mortarotti je bil tisti čas načelnik operacijskega urada XI. armadnega zbora.

¹⁰ Francesco Rolla je bil vodja delegacije vzhodnih železnic v Ljubljani.

Mortarotti naj sestavi okrožnico, ki naj zahteva informacije o zaplembi prostorov civilnih organov, podrejenih v. k.

De Masi¹¹ naj sestavi okrožnico, s katero naj se obvestijo podrejeni, da je v. k. izdal navodila za popravilo moških čevljev, z nekaj omejitvami (počakati na navodila v. k.)

Politična policija Obvestiti podrejene, da za tistega, ki ima potni list, ni več potrebna naša prepustnica

Agueci naj izda navodila. Vsaj za začetno obdobje želim podpisovati prepustnice, da dobim predstavo o obsegu gibanja.

Za Tornarija

6) Pripravljen sem glede zaplembe prostorov za vojaško uporabo.

7) Odlično za »moške čevlje« – strinjam se s predlaganim.

8) Potni listi – dovolilnice – okrožnice

Odrejam:

a) Potni list za tujino ali Italijo, ki ga izda visoki komisariat s poprejšnjo odobritvijo vojaških oblasti – bo veljaven za vse vrste prometa in ne bodo potrebna nobena druga dovoljenja vojaških oblasti – za vse tiste osebe, ki s takim dokumentom nameravajo zapustiti – potovati čez ali vstopiti na – ozemlje italijanske Slovenije.

Prosil bi samo – glede na to, da so potni listi na splošno veljavni več mesecev – in ker večja kontrola ne bo nikoli odveč – da se vsakokrat, ko posameznik namerava izkoristiti potni list, doda k potnemu listu izjava, ki jo potrdi visoki komisariat in v kateri naj se natanko določi, da mora biti prehod meje opravljen v 48 urah po datumu, zapisanem na dodatnem potrdilu.

Za potovanja znotraj slovenskega ozemlja ostane za vse nespremenjena obveznost, da se mora imeti posebna dovolilnica, izdana od vojaških oblasti (podpis v imenu poveljnika armadnega zbora, prenesen na načelnika štaba ali karabinerjev poveljstva).

9) Odrejam, da se gospoda Milan Lazar – študent – in Franc Gorkič – načelnik personalnega oddelka na računovodski direkciji – pred nedavnim aretirana – **takoj** zaslišita, potem pa se poskrbi, da sta takoj izpuščena, če se morda pokaže, da sta nedolžna.¹¹

GENERAL ARMADNEGA ZBORA
POVELJNIK

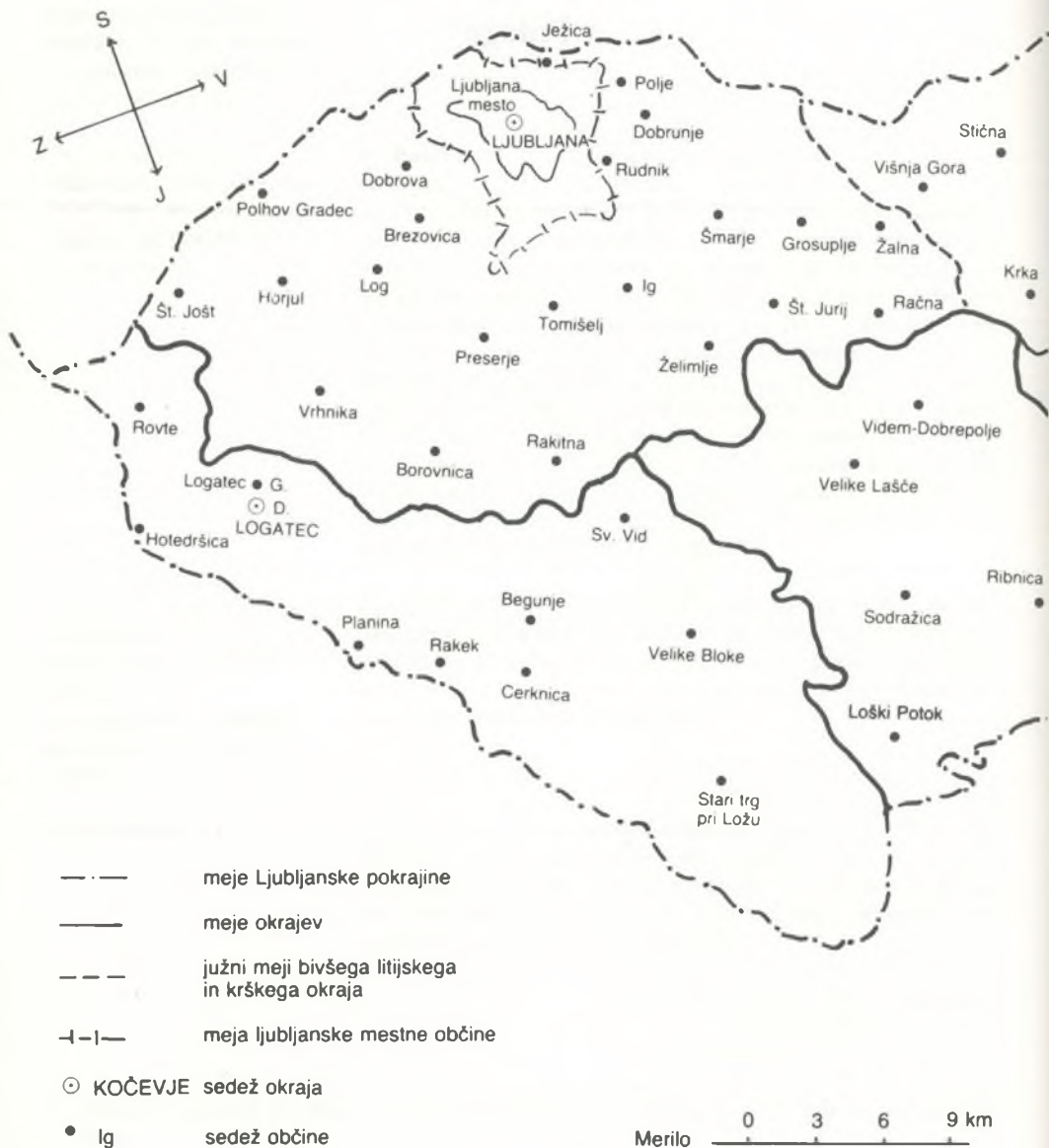
–Gastone Gambaro–

¹¹ Stotnik Francesco De Masi je bil vodja transportne direkcije v poveljstvu XI. armadnega zbora.

Priloge

Upravnopolitična razdelitev Ljubljanske pokrajine 1941

Fašistična stranka v Ljubljanski pokrajini v letih 1941–1943

**Zasedbena območja
enot italijanske vojske
v 2. pol. aprila 1941**

Zasedbena območja enot italijanske vojske decembra 1941

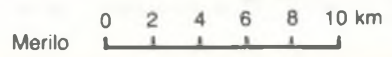

Merilo 0 5 10 15 km

Postojanke italijanskega okupatorja v Ljubljanski pokrajini 1. marca 1942

• kraj z italijansko vojaško, karabinjersko, fincansarsko ali miličniško postojanko

Postojanke italijanskih oboroženih sil 10. junija 1942

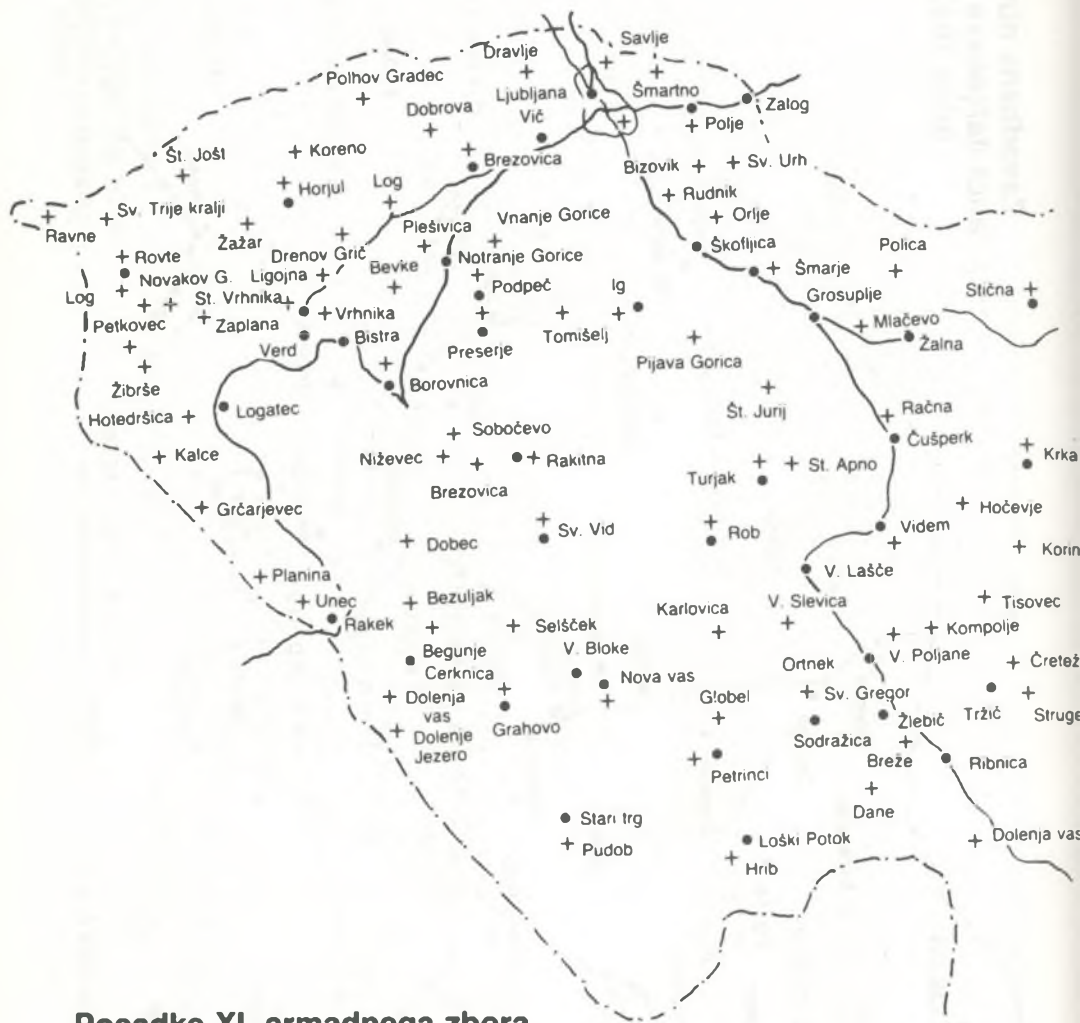

Zasedbena območja enot italijanske vojske decembra 1942

Zasedbena območja enot italijanske vojske julija 1943

**Posadke XI. armadnega zbor
in bele garde (MVAC)
v začetku septembra 1943**

- meja Ljubljanske pokrajine
- ~~~~~ železnice
- Bevke posadke XI. armadnega zbor
- + lg posadke bele garde (MVAC)

Merilo 0 3 6 9 12 15 km

XI. armadni zbor
Ljubljana
gen. Mario Robotti
polk. Aldo Princivalle

Poveljstvu XI. a. z.
neposredno podrejene enote

Graničarji XI. a. z.
Videm (Udine)
gen. Carlo Danioni
polk. Giovanni Conte

Organske:

11. top. polk a. z.
Vrhnika
polk. G. Mai
11. bat. rušilcev
Velike Bloke
7. bat. rokodelcev
Škofljica

Za dopolnitev:

6. bat. minerjev
Stari trg pri Ložu
8. bat. minerjev
Rakek
4. bat. žičničarjev
Studenec-Ig
10. skup. delavcev
Stari trg pri Ložu
14. skup. delavcev
Rakek

9. top. bojna skupina

D. Logatec
polk. F. De Caroli

17. top. bojna skupina

Cerknica
polk. A. Simonetti

110. bat. strojničarjev
Ravbarkomanda

**21. div. »Granatieri
di Sardegna«**
Ljubljana
gen. Taddeo Orlando
polk. Renato Broccoli

14. peh. div. »Isonzo«
Novo mesto
gen. Federico Romero
polk. Gioacchino De Martino

XXI. obm. zap. odsek
Tolmin
polk. L. Masini

XXII. obm. zap. odsek
Idrija
p. polk. A. Borgati

XXIII. obm. zap. odsek
Planina
polk. N. Buzio

1. gren. polk
Ljubljana
polk. P. L. Dal Negro

2. gren. polk
Kočevje
polk. E. Silvestri

13. top. polk
Ljubljana
polk. G. Boglione

55. legija č. s.
Ljubljana
p. polk. G. Sardu

21. minometni bat.
Studenec-Ig

3. gorski bat. č. s.
Grosuplje

4. gorski bat. č. s.
Morava

38. gorski bat. č. s.
D. M. v Polju

11. bat. strojničarjev
Velike Lašče

221. bat. TM
Vič

239. bat. TM
Ribnica

11. šolski bat.
Vrhnika

23. gren. polk
Črnomelj
polk. G. Carpitella

24. gren. polk
Novo mesto
polk. C. Bertacchi

6. top. polk
Novo mesto
polk. F. Arpaia

98. legija č. s.
Trebnje
konzul F. Burgio

14. minometni bat.
Št. Vid pri Stični

111. bat. strojničarjev
Vinica

XI. armadni zbor
Vrhnika
gen. Mario Robotti
polk. Annibale Gallo

Poveljstvu XI. a. z.
neposredno podrejene enote

Graničarji XI. a. z.
Logatec
gen. Carlo Danioni
polk. Giovanni Conte

Organske:

- 11. top. polk a. z.
Vrhnika
polk. G. Mai
- 11. bat. rušilcev
Velike Bloke
- 7. bat. rokodelcev
Rovte
- 11. bat. strojničarjev
Velike Lašče

Za okrepitev:

- 2. kemični bat. »A«
Šmarje-Sap
- 6. bat. minerjev
Logatec
- 8. bat. minerjev
Cerknica
- 4. bat. žičničarjev
Škofljica
- 5. bat. železničarjev
Borovnica
- 3. gor. bat. č. s.
Grosuplje
- 4. gor. bat. č. s.
Morava
- 8. bat. č. s. »M«
(v Hrvatski)
- 221. bat. TM
Vič
- 239. bat. TM
Ribnica
- 248. bat. TM
Log
- 301. bat. TM
Grosuplje
- 307. bat. TM
Novo mesto

XXI. obm. zap. odsek

Tolmin
polk. L. Masini

XXII. obm. zap. odsek

Idrija
polk. U. Primieri

XXIII. obm. zap. odsek

Logatec
polk. U. Cora

**21. peh. div. »Granatieri
di Sardegna«**
Ljubljana
gen. Taddeo Orlando
polk. Renato Broccoli

14. peh. div. »Isonzo«
Novo mesto
gen. Emilio Coronati
p. polk. Gioacchino De Martino

9. top. bojna skupina
Logatec
polk. F. De Caroli

1. gren. polk
Kočevje
polk. P. L. Dal Negro

23. peh. polk
Črnomelj
polk. G. Carpitella

17. top. bojna skupina
Rakek
polk. A. Simonetti

2. gren. polk
Ljubljana
polk. E. Silvestri

24. peh. polk
Novo mesto
polk. V. Cocchiarella

Formacijski bat.:

13. top. polk
Ljubljana
polk. A. Caravetta

6. top. polk
Novo mesto
polk. F. Arpaia

1. bat. XXI. obm. ods.
Dravljje

21. minometni bat.
Ljubljana-Moste

98. legija č. s.
Trebnje

2. bat. XXI. obm. ods.
Kočevje

konzul F. Burzio

1. bat. XXII. obm. ods.
Logatec

14. minometni bat.
Št. Vid pri Stični

2. bat. XXII. obm. ods.
Logatec

1. bat. XXIII. obm. ods.
D. M. v Polju

2. bat. XXIII. obm. ods.
Rakek

XI. armadni zbor
Ljubljana
gen. Mario Robotti
polk. Annibale Gallo

Poveljstvu XI. a. z. neposredno podrejene enote	XI. bojna skupina graničarjev Logatec polk. Alberto Seraglia	21. pehotna div. »Granatieri di Sardegna« Ljubljana gen. Taddeo Orlando polk. Renato Broccoli	22. pehotna div. »Cacciatori delle Alpi« Grosuplje gen. Vittorio Ruggero polk. Aldo Gentilini
Organske:	9. top. bojna skupina Logatec polk. F. De Caroli	1. gren. polk Vrhnika polk. P. L. Dal Negro	51. peh. polk Videm p. polk. A. Costetti
7. bat. rokodelcev Rovte	17. top. bojna skupina Rakek polk. A. Simonetti	2. gren. polk Ljubljana polk. U. Perna	52. peh. polk Gabrovčec polk. U. Morandi
Za okrepitev:	50. top. divizion Logatec	13. top. polk Ljubljana polk. A. Caravetta	1. top. polk Grosuplje polk. G. Presutti
8. bat. minerjev Cerknica	56. top. divizion Logatec	21. bat. minometalcev Ljubljana-Moste	105. legija č. s. Videm konzul G. Fossa
4. bat. žičničarjev Ljubljana-Fužine	Formacijski bat.:	Okrepitve:	22. minomet. bat. Stična
	221. bat. TM Notranje Gorice	11. bat. strojničarjev Dobropolje	
	239. bat. TM Višnja Gora	2. bat. XXI. obm. odseka Borovnica	
	248. bat. TM Ljubljana-Vič	1. bat. XXIII. obm. odseka Šmarje-Sap	
	2. dop. bat. gren. Ljubljana-Šiška	3. divizion 5. top. polka Ljubljana-Vič	
	1. bat. XXI. obm. odseka Cerknica		
	1. bat. XXII. obm. odseka Logatec		
	2. bat. XXII. obm. odseka Logatec		
	2. bat. XXIII. dom. odseka Rakek		
	110. bat. strojničarjev Logatec		

153. pehotna div.
»Macerata«
Kočevje
gen. Edoardo Quarra-Sito
p. polk. F. Fantini

121. peh. polk
Kočevje
polk. A. Bruno

122. peh. polk
Morava
polk. E. Tonizzi

153. top. polk
Kočevje
polk. F. Spinelli

153. meš. pion. bat.
Kočevje

14. pehotna div.
»Isonzo«
Novo mesto
gen. Emilio Coronati
p. polk. Ermanno Rossi

23. peh. polk
Črnomelj
p. polk. F. Ciancabilla

24. peh. polk
Novo mesto
polk. V. Cocchiarella

6. top. polk
Novo mesto
p. polk. A. Guazzo

98. legija č. s.
Trebnje
konzul F. Burgio
111. bat. strojničarjev
Črnomelj

14. minometni bat.
Št. Vid pri Stični

Bojna skupina č. s.
»Montagna«
Ljubljana
gen. Renzo Montagna
p. polk. Domenico
Rebesani

2. legija č. s. »Superga«
Ljubljana
konzul A. Galardo

8. bat. č. s. »M«
Velike Bloke

16. bat. č. s. »M«
Šmarje-Sap

85. bat. č. s. »M«
Škofljica

3. gorski bat. č. s.
Horjul

4. gorski bat. č. s.
Velike Lašče

71. bat. č. s.
Škofljica

81. bat. č. s.
Št. Vid pri Stični

3. bat. 311. peh. polka
Podpeč

2. gren. dop. bat.
Ljubljana-Šiška

XI. armadni zbor
Ljubljana
gen. Gastone Gambara
polk. Bruno Lucini

**Poveljstvu XI. a. z.
neposredno podrejene
enote**

Organske:

- 11. bat. strojničarjev
Višem-Dobropolje
- 111. bat. strojničarjev
Škofljica
- 7. bat. rokodelcev
Ljubljana
- Za okrepitev:
- 8. bat. minerjev
Logatec
- 54. bat. č. s.
Generalski Stol
- 239. bat. TM
Višnja Gora
- 248. bat. TM.
Ljubljana

**XI. bojna skupina
graničarjev**
Logatec
gen. Carlo Ghè

- 9. top. bojna skupina
Logatec
polk. F. De Caroli
- 17. top. bojna skupina
Rakek
p. polk. G. Crascimanno
- 50. top. divizion
Logatec
- 56. top. divizion
Logatec
- 60. top. divizion
Novo mesto
- 110. bat. strojničarjev
- Formacijski bat.:
- 1. bat. XXI. obm. odseka
Cerknica
- 2. bat. XXI. obm. odseka
Borovnica
- 1. bat. XXII. obm. odseka
Velike Bloke
- 2. bat. XXII. obm. odseka
Logatec
- 1. bat. XXIII. obm. odseka
Semič
- 2. bat. XXIII. obm. odseka
Rakek

22. pehotna div.
»Cacciatori delle
Alpi«
Ljubljana
gen. Luigi Maggiore Perni
p. polk. Emilio Formichi

- 51. peh. polk
Borovnica
polk. G. Di Paolo
- 52. peh. polk
Ribnica
polk. U. Scalcini
- 1. top. polk
Ljubljana
polk. G. Romanelli
- 105. legija č. s.
Grosuplje
konzul G. Fossa
- 22. minometni bat.
Ljubljana

14. pehotna div.
»Isonzo«
Novo mesto
gen. Alessandro Maccario
p. polk. Giovanni Carli

23. peh. polk
Novo mesto
p. polk. D. Mancini

24. peh. polk
Št. Jernej
polk. G. Sordi

6. top. polk
Novo mesto
polk. A. Guazzo

98. legija č. s.
Trebnje
konzul A. Pelazzi

14. minometni bat.
Mirna Peč

57. pehotna div.
»Lombardia«
Karlovac
gen. Beniamino Pittau
p. polk. Luigi Battaglia

73. peh. polk
Črnomelj
polk. F. Besta

74. peh. polk
Karlovac
polk. A. Rocco

57. top. polk
Karlovac
polk. S. Marini

137. legija č. s.
Ozalj
konzul G. Fiordiponti

57. bat. minometalcev
Karlovac

112. top. divizion
Karlovac

1. boj. skup. konj. suličarjev
»Viktor Emanuel II.«
Karlovac
polk. C. Campi

1. bat. 31. tank. polka
Karlovac

XXI. boj. skup. č. s.
»XXI Aprile«
Škofljica
gen. konzul Niccolo Nicchiarelli
p. polk. Mario Anelli

2. legija č. s.
Šmarje-Sap
konzul G. Rocca

Pregled virov in literature

I. Viri

- Biber Dušan: Spomenica, ki jo je ljubljanski škof 12. sept. 1942 poslal generalu Robottiju, poveljujočemu generalu XI. armadnega korpusa, s pripombami k temu. Delo 24. 4. 1976.
- Bollettino Ufficiale per la Provincia di Lubiana – Službeni list za Ljubljansko pokrajino. 1941, 1942 in 1943.
- Cavallero Ugo: Comando Supremo. Diario 1940–43 del Capo di S. M. G. Bologna 1948.
- Ciano Galeazzo: Diario. I. Milano 1946.
- Juvančič Ivo: Zapiski iz okupatorjevih dokumentov. Ljubljana v ilegali. III, Ljubljana 1967, str. 102–138.
- Le operazioni delle unità italiane in Jugoslavia (1941–1943). Narazione. Documenti. Roma 1978.
- Piemontese Giuseppe: Ventinove mesi di occupazione italiana nella Provincia di Lubiana. Considerazioni e documenti. Lubiana 1946.
- Stato Maggiore R. Esercito, Ufficio Propaganda: Direttive per la propaganda alle nostre truppe in territorio ex Jugoslavo. Roma 1942.
- Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije. Tom XIII – Dokumenti Kraljevine Italije, 1941 knjiga 1, Beograd 1969, 1942 knjiga 2, Beograd 1972, 1943 knjiga 3, Beograd 1976.
- Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov, del VI – borbe v Sloveniji, knjige 1–6, Ljubljana 1952–1961.
- Zločini italijanskega okupatorja v »Ljubljanski pokrajini«. I. Internacije. Ljubljana 1946.

II. Literatura

- Bocca Giorgio: Storia d'Italia nella guerra fascista 1940 – 1943. Bari 1969.
- Brescia Alfredo: Jugoslavia 1939–1941. Diplomazia della neutralità. Roma 1978.
- Collotti Enzo: La politica dell'Italia nel settore danubiano-balcanico dal patto di Monaco all'armistizio italiano. L'Italia nell'Europa danubiana durante la seconda guerra mondiale. Milano 1967, str. 5–71.
- Collotti Enzo, Sala Teodoro: Le potenze dell'Asse e la Jugoslavia. Saggi e documenti 1941/1943. Milano 1974.
- Čulinović Ferdo: Okupatorska podela Jugoslavije. Beograd 1970.
- Faldella Emilio: L'Italia e la seconda guerra mondiale. 2. izd., 1960.
- Ferenc Tone: Kapitulacija Italije in narodnoosvobodilna borba v Sloveniji jeseni 1943. Maribor 1967.
- Ferenc Tone: Ljudska oblast na Slovenskem 1941–1945. I. Država v državi. Ljubljana 1987.
- Ferenc Tone: Okupatorjeve racije v Ljubljani leta 1942. Kronika. XXIX/1981, št. 2, str. 183–228.
- Jarc Janko: Kako so Italijani pričakali revolucijo 14. julija v Ljubljani. Obzornik, 1948, str. 411–413.
- Jarc Janko: Premalo ubijate. Slovenski poročevalec 13. 9. 1953.
- Jarc Janko: Prvi talci na Dolenjskem. Dolenjski list 17. 7. 1953.
- Jarc Janko: Taddeo Orlando, krvnik Slovencev. Slovenski poročevalec 25. 1.–28. 1. 1948.
- Jarc Janko: Vdor vojske italijanskega fašističnega imperializma v Slovenijo aprila 1941. Tovariš, IV/1948, št. 22, str. 515–516, št. 23, str. 536, št. 28, str. 664–665, št. 30, str. 714–715, št. 31, str. 742, št. 32, str. 761–762.
- Jezernik Božidar: Boj za obstanek. O življenju Slovencev v italijanskih koncentracijskih taboriščih. Ljubljana 1983.
- Juvančič Ivo: Italijanski okupator v Ljubljani 1941–1943. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, III/1962, št. 1–2, str. 63–143.

- Kobal Nada: Fašistične organizacije pod italijansko okupacijo Ljubljanske pokrajine. Arhivi, VI/1983, št. 1–2, str. 96–99.
- Kobal Nada: Slovensko šolstvo v Ljubljanski pokrajini 1941–1943. Arhivi, VI/1985, št. 1–2, str. 22–25.
- Klanjšček Zdravko (in drugi): Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941–1945. Ljubljana 1976, 2. izd. Ljubljana 1977, 3. izd. Ljubljana 1978.
- Krizman Bogdan: Vanjska politika jugoslavenske države 1918–1941. Diplomatsko-historijski pregled. Zagreb 1975.
- Luštek Miroslav: Naši spomeniki: Gramozna jama, Žale, Urh. Kronika. II/1954, št. 3, str. 157–166.
- Mikuž Metod: Italijanska ofanziva protiv narodnoosvobodilačke vojske Slovenije od 16. jula do 4. novembra 1942. Vojnoistorijski glasnik, I/1950, str. 50–81.
- Mikuž Metod: Kako so Italijani zasedali Slovenijo. Borec. II/1950, št. 1, str. 5–6.
- (Mikuž Metod): III. roška ofenziva proti NOV v tako imenovani ljubljanski pokrajini. Borec. I/1949, št. 2, str. 9–15.
- Mikuž Metod: Pregled zgodovine narodnoosvobodilne borbe v Sloveniji. I. Ljubljana 1960, II. Ljubljana 1961.
- Saje Franček- Belogardizem. Ljubljana 1951, 2. izd. Ljubljana 1952.
- Sala Teodoro: Occupazione militare e amministrazione civile nella »Provincia« di Lubiana (1941–1943). L'Italia nell'Europa danubiana durante la seconda guerra mondiale. Milano 1967, str. 73–93.
- Smirnova N. D.: Balkanskaja politika fašistkoj Italii. Očerki diplomatičeskoj istorii (1936–1941). Moskva 1969.
- Škerl France: Ljubljanske srednje šole v letih 1941–1945. Prispevki k zgodovini Ljubljane v letih fašistične in nacistične okupacije. Ljubljana 1964.
- Škerl France: Osmorica Robottijevih talcev v luči Kozakove »Lesene žlice« in italijanskih aktov. Zgodovinski časopis. XII–XIII/1958–1959, str. 283–292.

Pregled fotografij

1. Viktor Emanuel III.
2. Princ Piemontski Umberto II. Savojski
3. Benito Mussolini
4. Galeazzo Ciano

5. Ugo Cavallero
6. Emilio De Bono
7. Pietro Badoglio
8. Remo Gambelli

9. Mario Roatta
10. Vittorio Ambrosio
11. Adelchi Serena
12. Giuseppe Bottai

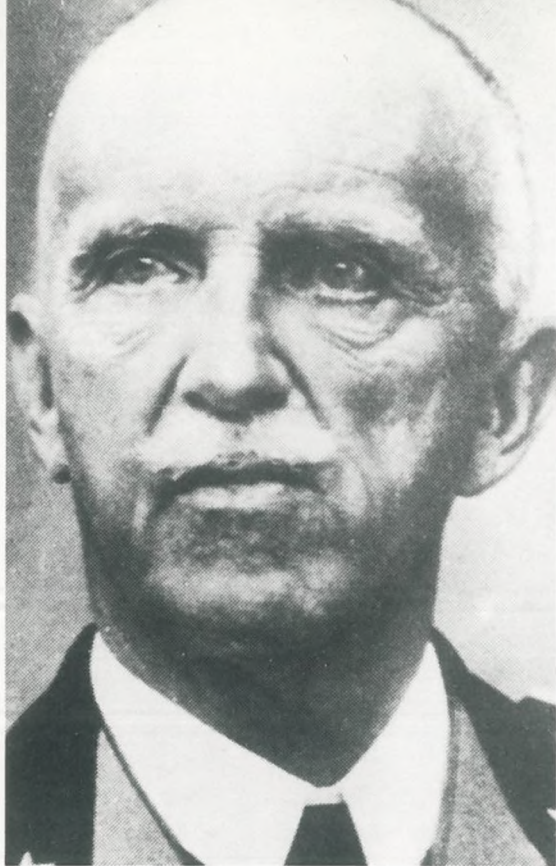
13. Mario Robotti
14. Gastone Gambara
15. Taddeo Orlando
16. Federico Romero

17. Carlo Danioni
18. Vittorio Ruggero
19. Renzo Montagna
20. Armando Lubrano

21. Emilio Grazioli
22. Giuseppe Lombrassa
23. Pietro David
24. Edoardo Bisia

25. Ettore Messina
26. Domenico Ravelli
27. Mario Ferrante
28. Giuseppe Lombardi

29. Orlando Orlandini
30. Giorgio Maria Gatti
31. Pietro Cassani
32. Salvatore Tranchida

2.
4.

Emilio De Bono

1170

5.6

7.8

10.
12.

13. 1
15. 1

18.
20.

21, 22
23, 24

Kazala

Stvarno kazalo

A

- Agenti javne varnosti 51, 52, 57, 63, 269, 277, 301, 347, 369
Akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani 47
Akademska Katoliška akcija 68
Akademski klub »Straža v viharju« 68, 218, 237
Aktensammelstelle Süd 8
Albanski nacionalizem 15
Anonimna italijanska družba za celulozo (Società anonima industria celulosa italiana - SAICI) 320
Anonimna italijanska premogovniška družba 157
Apelacijsko sodišče Reka 56
Apelacijsko sodišče Trst 56
Aretacije županov 319
Avtonomija Ljubljanske pokrajine 33, 42, 110, 118

B

- Banke 37, 114, 157
Bela garda 93, 98, 100, 329, 343, 351, 353, 372, 373, 402, 408, 411, 426, 433, 450, 454
Blok nevtralnih držav na Balkanu 12, 13
Bojna morala vojske 101, 140, 145, 161, 355, 356, 358, 390, 418
Bolgarske pretenzije v Grčiji 16
Borza dela 156
Brezposelnost glej Nezaposlenost

C

- Cene 72, 113, 158
Cenzura dopisovanja 271, 272, 435
Cenzura tiska 27, 109, 113, 154, 207, 208, 423
Centralna tehnika KPS 215
Civilna uprava 7, 30-33, 37-55
Civilni komisariat za zasedena slovenska ozemlja 27-29, 37-41

Č

- Časniki
Balilla 65
Borba 236
Delo za Slovence 214
Giuventù Lubianese 67
Il Piccolo di Trieste 28, 409, 415
Il Popolo d'Italia 27
Jutro 113, 117
Karawanken Bote 434
La Vedetta d'Italia 28
Lubiana Nuova 65, 415
Mlada Slovenija 236
Mladina 236
Naprej zastava slave 237
Ordine del Giorno 67
Osvobodilna fronta 236
Picchiasodo 76
Pobratim 237
Prima linea 65, 155
Radiovestnik OF 74
Slovenec 72, 113, 117, 118, 321
Slovenija in Evropa 237
Slovenski poročevalec 178, 183, 189, 192, 193, 199, 202, 208, 211, 214, 222, 236, 246, 278, 289
Slovenski poročevalec (lažni) 214, 222
Svobodna Slovenija 237
Zarja svobode 237
Časopisna agencija Stefani 61, 109, 214
Četništvo 100
Čistka med slovenskimi uradniki in uslužbenci 271, 277, 283, 286

D

- Delavska zbornica za Slovenijo 70
Delavsko-kmečka matica 192
Delavstvo 35, 70
Delegacija vzhodne direkcije državnih železnic 55, 349, 448, 455
Delegacija za vojaške Transporte 76, 455
Delovne metode vojske 357
Delovna taborišča 422

Demonstracije (manifestacije) OF 121, 124, 188, 211, 213, 214, 216–220, 226, 248, 254, 270, 275, 329
Denarništvo 37
Deželna straža (Landwacht) na Gorenjskem 435
Disciplina vojske 134, 137, 298, 300, 418, 419
Dogovori med vojaškimi poveljstvi 393–395, 398
Dogovori z nemškimi poveljstvi 399–401
Dopolavoro glej Fašistična stranka
Dopusti vojakov 135, 138
Društvo železničarjev Ljubljanske pokrajine 71
Državne pogodbe o razmejitvi 32
Državni udar v Beogradu 17
Duhovščina 154
Dunajska arbitraža 14
Dvojezičnost 33, 58, 113, 114, 118

E

Elektrarne 35, 36, 113

F

Fašistična stranka (Partito Nazionale Fascista) 58–74, 112, 118, 155, 244, 248, 371, 377, 378, 403, 415, 423, 429
Centri za pomoč (Centri di assistenza) 27, 60, 61, 64, 72, 112, 155
Centri PNF 59, 74
Bojni fašiji (Fasci di Combattimento) 59, 61, 63, 72, 74
Ženski fašiji (Fasci Femminili) 59, 62, 64, 65, 74, 112
Inšpektorji con (Ispettori di zona) 59
Poveljstvo centrov pomoči za zasedena ozemlja Slovenije (Comando centri assistenza per i territori occupati della Slovenia) 61
Pokrajinska zveza središč pomoči v Ljubljani (Federazione fascista centri assistenza Lubiana) 58, 61, 112
Pokrajinska zveza bojnih fašijev v Ljubljani (Federazione dei Fasci di Combattimento di Lubiana) 61, 73, 74
Pokrajinska sekcija kmečkih žena (Sezione Provinciale Massaie Rurali) 58, 61, 64, 155, 222, 423
Pokrajinska sekcija delavk in hišnih pomočnic (Sezione Provinciale Operaie e Lavoranti a domicilio) 58, 61, 64, 155, 222, 423

Zvezno poveljstvo mladinskih organizacij v Ljubljani (Comando Federale delle Organizzazioni giovanili) 58
Italijanska liktorska mladina Ljubljana (Giuventù Italiana del Littorio di Lubiana – G.I.L.) 65–67, 74, 155, 156, 215, 222, 276, 423, 429
Fašistična univerzitetna mladina (Giuventù Universitaria Fascista – GUF) 67–69, 423
Univerzitetna organizacija Ljubljane (Organizzazione Universitaria Lubiana – OUL) 58, 67–70, 155, 377
Pokrajinski Dopolavoro Ljubljana (Organizzazione Nazionale Dopolavoro Lubiana) 58, 70, 74, 112, 155, 215, 222, 319, 330, 423
Pokrajinski odbor Italijanskega olimpijskega komiteja Ljubljana (Comitato Provinciale del Comitato Olimpico Nazionale Italiano – CONI) 58, 70, 74, 155, 187, 246

Fašizacija 7, 58, 156

Fašistična darila za vojsko 215, 223

Fašistični inštitut za Vzhodno Afriko (Istituto Fascista Africa Orientale) 73

Financarji 50, 54, 55, 79, 88, 93, 101, 159, 213, 219, 258, 271, 272, 275, 286, 292–294, 296, 303, 304, 316, 319, 328, 332, 340, 343, 346, 347, 355, 365–367, 369, 391, 446

Finančni ukrepi 114

G

Generalni inšpektorat javne varnosti za Julijsko krajino (Ispettorato Generale Publica Sicurezza per la Venezia Giulia) 52
Generalni štab (kraljeve) kopenske vojske (Stato Maggiore Re Esercito – SMRE) 18, 78, 84, 85, 87, 109, 130, 136, 146, 160, 164, 173, 186, 187, 226, 240, 245, 254, 259, 287, 288, 296, 303, 324, 335, 346, 405
Germanizacija 30
Glavni štab NOV in PO Hrvatske 437
Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet 193, 211, 224, 236, 290, 319
Gorenjska samozaščita (Oberkrainer Selbstschutz) 435
Gozdna milica (Milizia Nazionale Forestale) 55, 330, 375, 398, 446
Gozdovi 36
Gospodarstvo Ljubljanske pokrajine 33–37, 113, 114, 123, 128, 129, 156–158, 352, 420, 421, 424
Graničarji (Guardia alla Frontiera – GaF) 54–55; glej tudi Poveljstvo grani-

čarjev XI. a. z. in XI. bojna skupina graničarjev
Graničarski obmejni zaporni odseki 19, 77, 78, 82, 83, 148, 159, 307
Gubernij cone Ljubljana 108

I

Industrija 35, 114, 157
Inflacija 37
Inštitut za zgodovino delavskega gibanja 8
Interniranje jugoslovanskih častnikov in podčastnikov 296, 300, 301
Interniranje prebivalstva 90, 100, 103, 275, 305, 310, 312, 347–349, 371, 377–379, 382, 387, 396, 397, 402, 406, 407, 411, 415, 420, 422, 429
Italijanizacija 7, 58
Italijanska gimnazija v Ljubljani 67, 155
Italijanska osnovna šola v Ljubljani 67, 155
Italijanske vojaške enote:
Skupina armad Vzhod 18
Armade:
2. armada 18, 20–22, 24–27, 56, 57, 74, 75, 77–80, 84, 87, 89, 99, 100, 108, 109, 116, 121, 122, 124, 127, 130, 135, 139, 141–144, 146, 148, 150, 159, 161, 162, 164, 166, 169, 172, 175, 177, 179, 187, 189, 197, 212–214, 216, 233, 235, 238, 240, 242, 243, 245, 250, 251, 253, 258–261, 263, 264, 267, 270, 282–285, 287, 288, 292, 295, 297, 303, 306, 308, 310–312, 314–316, 323, 328–331, 333, 335, 340, 343, 347, 369, 370, 372, 374, 375, 379, 380, 382, 287, 393, 395, 402, 405, 408, 420, 421, 426, 427, 432, 436, 448, 454
4. armada 440
6. armada 18, 454
8. armada 18
9. armada 24
Armadni zbori:
V. 18–21, 23, 24, 84, 86, 89, 94, 96, 142, 173, 177, 241–243, 251, 258, 262, 271, 316, 375, 384, 385, 389, 393–396, 398, 406, 407, 442–444, 452
VI. 18, 22–24, 27, 142, 241–243, 251, 258, 280, 405, 442, 443
XI. 18–26, 29, 30, 73, 74 in dalje
XIV. 18, 443
XVIII. 439, 442, 443
XXIII. 84, 89, 384, 389, 393, 394, 398, 407, 409, 443
XXIV. 84
Avtotransportni 18, 23
Hitri 18, 23, 24

Oklepni 18
Posebni 143

Divizije:

1. pehotna »Superga« 441
1. hitra »Eugenio di Savoia« 24, 100, 107, 130, 143, 144, 242, 251, 438, 443
2. hitra »Emanuele Filiberto Testa di Ferro« 24, 443
3. pehotna »Ravenna« 20, 22–24, 77, 241, 242, 251
3. hitra »Principe Amedeo Duca d'Aosta« 24
4. pehotna »Livorno« 440, 441
12. pehotna »Sassari« 20, 23, 24, 442, 443
13. pehotna »Re« 19, 21–24, 29, 77, 78, 100, 108, 115, 443
14. pehotna »Isonzo« 19, 21–24, 78, 79, 82–84, 86, 88, 91, 93–95, 97, 98, 100, 102, 104, 107, 121, 127, 129, 130, 135, 139, 141, 142, 144, 149–152, 161, 162, 165, 167, 170, 175, 181, 185, 189, 209, 211, 219, 238, 239, 250, 256, 264, 265, 268, 283, 284, 305, 310, 311, 314, 315, 341–343, 351, 354, 369, 375, 382, 384–387, 390, 392, 406, 407, 409, 418, 426, 443–445, 448–451
15. pehotna »Bergamo« 20, 24, 26, 442, 443
18. pehotna »Messina« 443
19. pehotna »Venezia« 443
20. pehotna »Friuli« 440
21. pehotna »Granatieri di Sardegna« 24, 75, 78, 79, 82–84, 86, 88, 89, 91, 116, 121, 127, 129–131, 139, 141–144, 149, 151–153, 160–162, 165, 166, 169, 174–176, 181, 183, 185–193, 195–198, 209, 216, 219, 225, 229, 233, 234, 237, 239, 242, 245, 249–252, 256, 261, 263, 265, 267, 268, 282–284, 286, 298, 304, 305, 307, 310, 311, 313–315, 327, 329, 334, 341, 342, 353, 368–370, 375, 377–379, 382–387, 389, 391, 406, 407, 409, 418, 426, 429, 431, 443
22. pehotna »Cacciatori delle Alpi« 87–89, 93–95, 98, 100, 341, 353, 354, 368, 269, 371, 382–387, 389, 406, 407, 409, 418, 426, 439, 443, 444, 446, 450, 451
26. pehotna »Assietta« 20, 22, 23, 24, 77
32. pehotna »Marche« 334, 443
38. pehotna »Puglie« 443
41. pehotna »Firenze« 443
52. pehotna »Torino« 24
57. pehotna »Lombardia« 20, 24, 94–96, 98, 100, 242, 251, 287, 443, 444
151. pehotna »Perugia« 443
153. pehotna »Macerata« 87, 88, 91–93,

95–97, 341, 353, 354, 368, 369, 375,
383–387, 403, 406, 407, 409, 418, 426,
430, 443, 444, 448, 450, 451

154. pehotna »Murge« 242, 251, 334, 443

155. pehotna »Emilia« 443

157. pehotna »Novara« 87, 443

158. pehotna »Zara« 443

159. pehotna »Veneto« 87, 443

Divizija alpskih lovcev glej 22. pehotna
divizija »Cacciatori delle Alpi«

Divizija sardinskih grenadirjev glej 21. pe-
hotna divizija »Granatieri di Sar-
degna«

Bojne skupine:

3. alpinska »Valle« 19, 24, 26, 77

9. topništva graničarjev 78, 83, 148

3. topništva armade 143

5. graničarjev 443

5. topništva 82

10. topništva armade 260, 263

11. graničarjev armadnega zbora 84, 86,
88, 91, 93, 95, 97, 100, 342, 383, 406, 407,
418, 426, 439, 443, 444, 451

11. topništva armadnega zbora 79, 86

17. topništva graničarjev 78, 82, 83

Udarna črnih srajc »Montagna« 87, 91, 92,
238, 341, 439, 443, 444, 450, 451

Udarna črnih srajc »XXI Aprile« 91,
93–96, 99–101, 238, 341, 439, 443, 444,
450, 451

Letalska »Sever« 392

Polki:

1. grenadirski 78, 82, 116, 124, 153, 163,
195, 204, 227, 260, 262–266, 287, 307,
308, 314, 323, 327, 341, 342, 361

1. pehotni 78

1. topniški 87

2. grenadirski 78, 82, 163, 185, 227, 260,
307, 326, 334, 343, 429

2. pehotni 78, 262

4. alpinski 262

5. topniški 87

5. železničarski 79, 138

6. topniški 78, 80, 82, 86, 87, 99,
262–266, 310, 311, 313, 315

11. bersaljerski 22, 107

11. topniški 77

13. topniški 78, 185, 194, 269, 429, 432

23. pehotni »Como« 78, 82, 86, 87, 96,
103, 163, 164, 167, 263, 287, 313–315,
330, 343

24. pehotni »Como« 78, 82, 86, 87, 96,
263, 287, 292, 313, 343, 354, 391

37. pehotni 77

38. pehotni 77

51. pehotni 87, 410

52. pehotni 87, 96, 99, 103

57. topniški 95

73. pehotni 95, 189, 444

74. pehotni 95

121. pehotni 87, 444

122. pehotni 87, 438

311. pehotni 82, 87, 341

Konjeniški »Alessandria« 242, 251, 260,
438

Legije črnih srajc:

2. »Superga« 87, 92, 100, 341, 391, 431,
432

55. 78, 86, 242, 251, 313

75. 19, 78

98. 78, 100, 315

105. 87, 100

137. 95

Bataljoni (zunaj polkov):

1. specialni (arditski) 94, 96

2. grenadirski dopolnilni 82, 86, 92, 242,
251, 261, 336, 402,

2. kemični 307, 336

2. specialni (arditski) 94, 96

3. gorski črnih srajc »Monviso« 87, 92,
132, 141, 242, 246, 295, 307, 391

3. specialni (arditski) 94, 96

4. gorski črnih srajc 87, 92, 141, 205, 212,
242, 307, 391

4. žičničarjev 315

5. železničarjev 227, 228, 231

6. minerjev 79

7. rokodelcev 79, 122, 246, 314

8. črnih srajc »M« 84, 86, 87, 92, 173,
174, 177, 183, 186, 217, 221, 262,
264–266, 313, 315, 341, 391, 445, 450

8. minerjev 79, 398

11. inženirski 168, 170

11. rušilcev 87, 151, 205, 261, 308, 315,
333, 336, 341

11. strojničarjev 82, 205, 252, 261

11. šolski 130, 131

11. za izučevanje desetarjev 130

14. minometni 149, 253, 410

16. črnih srajc »M« 92, 391

18. posadni 79

21. minometni 82

38. gorski črnih srajc 121, 141, 196, 242

44. TM 411

55. črnih srajc 242

71. črnih srajc 82, 92, 391

80. črnih srajc 242

81. črnih srajc »M« 92, 391, 402, 438

85. črnih srajc »M« 391, 445

98. črnih srajc 82, 92

110. strojničarjev 79

111. strojničarjev 315

117. črnih srajc 315, 355

221. TM 82, 92, 225, 227

239. TM 82, 92

248. TM 79, 92, 227, 432

301. TM 242, 251, 313
305. TM 79
307. TM 242, 251
Alpinski »Val Toce« 21
Tankovski (eskadron) »San Giusto« 23
Italijanski kulturni inštitut (Istituto di cultura italiana) 423
Italijanski napad na Grčijo 13, 15–17
Italijansko državljanstvo 46, 51, 62, 66, 67, 118
Italijansko letalstvo 20, 75, 88, 260, 279, 342, 390, 392, 409
Italijansko vplivno območje na Balkanu 14, 15, 18
Izganjanje (odstranjevanje) prebivalstva 310, 313, 341, 342, 348, 371, 373, 375, 380, 387, 392, 393, 402, 409, 412, 422
Izgube italijanske vojske zaradi NOB 101
Izkrcevalna operacija »Torch« (Baklja) 440
Izredno sodišče visokega komisarja glej Posebno sodišče visokega komisarja
Izročitev orožja, streliva in vojaške opreme 29, 107–109

J

Javna dela 42, 129
Javne hiše 268, 269, 272, 276, 318, 319, 403
Jugoslovanski častniki in podčastniki 183, 258, 268–270, 274, 296, 300, 401, 430, 433, 435
Jugoslovanski financarji 54, 223, 269, 278
Jugoslovanski orožniki 54, 108, 163, 176, 200, 223, 319, 377
Jugoslovanski policisti 51, 108, 149, 200, 377
Jugoslovanska vojska 20

K

Kapitulacija Italije 75, 84, 98, 100, 347, 454
Karabinjerji 50, 79, 82, 86, 88, 91, 93, 101, 146, 148, 170, 174, 176, 179, 181, 184, 188, 193, 194, 200, 205, 212, 246, 250, 253, 254, 257, 258, 261, 270, 271, 275, 279, 287, 292, 294–296, 298, 301, 303, 313, 316, 328, 332, 336, 340, 343, 347, 355, 365–367, 369, 377, 432, 434
Karabinjerska skupina Ljubljana (14. mobilizirani bataljon karabinjerjev »Milano«) 52–54, 86, 93, 125, 157, 173, 181, 183, 187, 188, 191, 192, 194, 216, 217, 220, 233, 281, 293, 301, 304, 317, 318, 328, 347, 377, 379, 429
Katoliška akcija 330
Kmečki upori 270
Kmetijska zbornica 42
Kmetijstvo 157

Komisariat 5. cone obmejne policije 51
Komisariati javne varnosti 51, 279
Komisije za nadzor cen 59
Koncentracijska taborišča 69, 103, 183, 199, 274, 275, 287, 295, 296, 300, 347–349, 371, 377, 378, 397, 400, 422, 433, 443
Konfinacija 126, 188, 378
Komunistična dejavnost 137, 188
Komunistična partija Jugoslavije (KPJ) 192
Komunistična partija Slovenije (KPS) 29, 74, 123, 124, 126, 217, 236, 257, 288, 290, 405
Komunistična (narodnoosvobodilna) propaganda 44, 123, 124, 140, 143, 145, 160–162, 193, 198, 203, 206, 235, 246, 249, 290, 321, 352, 353, 367, 419, 439, 450
Komunizem 132, 134, 160, 243, 251
Komunizem v vojski 134
Koroška ljudska zveza (Kärntner Volksbund) 434

Korporativizem 42, 46, 65, 71, 72, 156
Kraljeva finančna straža (Guardia R. Finanza) glej Financarji
Kultura 423
Kulturna skupnost Slovenije 9
Kulturni plenum OF 215
Kvestura Ljubljana (R. Questura Lubiana) 70, 93, 104, 123–126, 173, 181, 182, 184, 191, 194, 195, 216, 233, 237, 244, 250, 254, 257, 258, 273, 277–279, 304, 306, 318, 328, 329, 343, 346, 347, 350, 370, 378, 379, 436

L

Legitimiranje častnikov in vojakov 277
Ljubljanski velesejem 34, 157, 158, 163
Ljudska oblast 90, 236

M

Malodušje vojakov 103
Metalci plamena 84, 170, 195, 204, 212, 253, 307, 432
Mlada JNS (Mlada Jugoslovanska nacionalna stranka) 237
Mladci Kristusa kralja 218
Mladinska Osvobodilna fronta 67, 236
MVAC glej Prostovoljna protikomunistična milica

N

Nacionalna zveza upokojenih častnikov Italije (Unione nazionale Ufficiali in congedo D'Italia – UNUCI) 73

- Nacionalni arhiv Washington (National Archives Washington) 8
 Nacionalni socializem 13
 Nacionalnosocialistična nemška delavska stranka (NSDAP) 58
 Nacionalno združenje bojevnikov (Assoziatione Nazionale Combattenti) 73
 Nacistična raznarodovalna politika 9, 112, 128
 Nacistično izganjanje Slovencev 32, 128, 211
 Načrt »Esigenza E« 18
 Načrt »A« 212
 Načrt »K« 129, 130, 132, 141, 142
 Načrt »Primavera« (Pomlad) glej Program »Primavera« (Pomlad)
 Načrt »Z« 240–243
 Nadzor nad prebivalstvom 167
 Narodna zaščita 170, 193, 218, 278, 282, 289, 328, 330, 334, 339, 350, 353, 355, 365
 Narodni svet za Slovenijo 29, 30
 Naseljevanje Italijanov 412, 422
 Naseljevanje Kočevske 320, 321, 322
 Nemška kolonizacija 32
 Nemška policija 348, 400
 Nemška preselitvena družba (Deutsche Umsiedlungs-Treuhandgesellschaft – DUT) 320
 Nemška 2. armada 20, 22, 23
 Nemška ofenziva na Gorenjskem 400, 434
 Nemška vojska 8, 26, 75, 98, 100
 Nemške divizije 22, 100, 241
 Nemški napad na Poljsko 12
 Nemški napad na Sovjetsko zvezo 13
 Nemško-italijanski napad na jugoslavijo 17, 18
 Nesreče z orožjem 135, 138, 166
 Nevtralnost balkanskih in podnavskih držav 12, 16
 Nezaposlenost 36, 37, 44, 156
 Nezaupljivost do prebivalstva 105, 122, 127, 165, 172, 227, 252, 266, 358, 408, 411
- O**
- Občinska uprava 49, 50
 Obiski fašističnih voditeljev 41
 Obiski vojaških poveljnikov 80, 83
 Obmejna milica (Milizia Confinaria) 50, 54, 55, 79, 82, 88, 93, 101, 159, 246, 258, 270, 275, 292, 293, 296, 303, 316, 327, 328, 332, 340, 347, 355, 367
 Oborožena vstaja 44, 74, 140
 Obnova postojank 91, 417, 419, 421
 Obramba javnega reda 83, 85, 88, 89, 101, 103, 256, 258, 259, 267, 273, 279, 280, 282, 284, 285, 287, 308, 336
 Obramba posadk in postojank 175, 310, 336, 363, 365–367, 445
 Obrtna zbornica 42
 Obutev za vojsko 185, 186
 Obveščevalna služba italijanske vojske 249, 254, 309, 409, 437
 Očiščevalne operacije 174, 182, 184, 194–196, 201, 204–206, 238, 248, 250, 253, 267, 298, 308, 323, 324, 326, 331, 341, 342, 359–362, 364, 369, 370, 389, 392, 416, 417, 452
 Oddelek skvadrstov v Ljubljani 73
 Oddelki visokega komisariata 39
 Odnosi med Italijo in Jugoslavijo 11–18
 Odnosi med vojsko in civilno upravo 83, 104, 105, 175, 179–185, 190, 194–196, 216–224, 233, 234, 249, 256, 260, 261, 267, 270, 272, 273, 279, 280, 282, 284, 285, 287, 308, 317, 318, 421
 Odnosi s tujimi oblastmi 273
 Odnos Nemcev do italijanske zasedbe Slovenije 32, 111, 112
 Odnos prebivalstva do okupatorja 121, 122, 166, 197, 206, 207, 235–238, 288–290, 354, 408, 413–415
 Odvzem koles 268, 269, 271, 276, 404
 Odvzem lovskih pušk 275, 276
 Odvzem moške obutve in usnja 371, 373, 374, 380, 393, 436
 Odvzem motornih vozil 268, 269, 271, 276, 371, 379, 393
 Odvzem radijskih sprejemnikov 173, 178, 198, 203, 207, 208, 214, 215, 222, 268–270, 292, 295, 306
 Odvzem živine 373, 396, 404
 Ofenzivna operacija na Kočevskem Rogu 408, 413
 Okrajna glavarstva (civilni komisariati) 48–49, 74, 306, 308, 322
 Okrožnica 3 A 312
 Okrožnica 3 C 90, 306, 310, 311, 356, 372, 390, 391, 396
 Okrožni komite KPS Kočevje 327
 Okrožni odbor OF Kočevje 327
 Okupacija Tunizije 441
 Okupatorjeva (proti)demonstracija 258, 261
 Okupatorjeva (proti)propaganda 173, 178, 183, 188, 189, 197, 203, 207, 214, 215, 237, 324, 373, 415, 423
 Omejitve gibanja prebivalstva 109
 Omejitve nakupa zdravil 374, 380, 381
 Omejitve prometa z motornimi vozili 296, 297, 350, 372, 380, 381, 393, 400
 Omejitve prometa s kolesi 207, 292, 295, 305
 Osebne izkaznice 182, 185, 257, 274, 319, 395, 404
 Oskrba vojaških enot 350
 Osvobodilna fronta slovenskega naroda 51,

69, 188, 191, 211, 220, 223, 236, 238, 245–248, 257, 261, 264, 270, 288–290, 307, 322, 351, 352, 358, 365, 420, 434, 436, 449
OVRA (Organizzazione vigilanza repressione antifascista – Organizacija za zatiranje protifašistične dejavnosti) 125, 273

P

Padec fašizma v Italiji 74, 98, 100

Partizanska protiofenziva 94

Partizanske enote

Divizije:

14 NOV in POJ 97, 98

15. NOV in POJ 97

Brigade:

1. proletarska 241

2. Šercerjeva 96

2. liška udarna 438

4. kordunska 438

5. Cankarjeva 449

13. proletarska 449

Grupe odredov:

1. 400

2. 132, 238, 246, 247, 253, 325, 326, 350, 365

3. 331

5. 400

Liških odredov 262

Odredi:

Belokranjski 151, 212, 234, 400

Dolenjski 96, 331, 353–355, 400

Dolomitski 96, 400

Drugi 5. hrv. oper. cone 438

Gorenjski 400

Istrski 411

Kočevski 400

Kokrški 400

Krimski 400

Krški 400

Notranjski 96, 327, 331, 339

Pohorski 350, 353, 400

Primorsko-goranski 366

Savinjski 353, 365, 400

Vzhodnodolenjski 449

Zapadnodolenjski 354, 400

Bataljoni:

Belokranjski 366

Dolenjski 321

2. štajerski 238, 246, 247, 253, 295

Južnodolenjski 327, 330

Kamniški 195

Kočevski 366

Krimski 46, 83, 168, 176, 187, 191, 195, 198, 204, 247, 248, 253

Šercerjev 247, 260, 282, 283, 307, 327

Tomšičev proletarski 353

Čete:

Belokranjska 83, 187, 211, 212, 234

Borovniška 148, 149, 163, 169, 176

Brkinska 411

Grosupeljska 246, 247, 253

Mokronoška 247

Molniška 163, 196, 205, 246, 247

Radomeljska 163

Samotorska 196, 224

Stiška 149, 247

Skupine:

Molniška 132

Semiška 151

Partizanski napad

na avto generala A. Oxilia 294, 295, 297
na avtomobilsko kolono pri Gabrovčecu 354

na avtomobilsko kolono pri Lešnici 438

na avtomobilsko kolono v Gabrju pri Dobrovi 334, 438

na Korenico 262–265, 287

na Lož in Bezuljak 168–172, 175–177, 191, 195, 198, 205

na Stari trg ob Kolpi 366, 367

na Suhor pri Metliki 449

na železniški most v Preserju 212, 219–221, 224–232, 292

pri Polaju 438

na železniško postajo Verd 283, 285

Partizanski napadi 151, 152, 159, 160, 162, 163, 165, 168, 177, 194, 196, 198, 200, 203, 209, 245, 246, 282, 286, 318, 324, 328, 335, 336, 378, 379

Plače in mezde 44, 72, 158

Plavogardisti 98

Počitniške kolonije GILL 67

Podpis premirja z jugoslovansko vojsko 23, 25

Podporni zavodi 222

Podreditev policijskih sil vojski 88, 93, 346, 347, 406, 421

Pokrajinska zveza delavcev 47, 70, 72, 156

Pokrajinska zveza delodajalcev 47, 71, 72

Pokrajinski korporacijski svet 71, 72, 74

Pokrajinski namestitveni odbor (urad) 40, 156

Pokrajinski podporni zavod 40, 49, 72, 73

Pokrajinski prehranjevalni zavod »Prevod« 33, 40, 373, 420

Pokrajinsko združenje združnih zvez 156

Policijska 50–52, 84, 88, 101, 102, 104, 132, 148, 188, 191, 192, 258, 272, 275, 317, 336, 347, 348, 377, 426, 434, 456

Policijska ura 29, 173, 207, 270, 371, 380, 418, 454

Politična policija 52

Poljedelstvo 33, 34, 157, 404

Popis denarnih skladov 28

- Popis prebivalstva 129, 185
 Popis uradnikov in uslužbenecv 40
 Popis zalog živil 28, 113
 Posebno (izredno) sodišče pri visokem komisarju 56, 57, 126, 167, 391
 Postojanke italijanske vojske (pregled) 79, 86, 93, 462, 464, 465, 468
 Poštna hranilnica v Ljubljani 436
 Poštnotelegrafska milica (Milizia Posttelegrafica) 55
 Potni listi 456
 Poveljstva
 graničarjev XI. armadnega zbora 141, 142, 144, 151, 152, 162, 175, 185, 209, 219, 239, 250, 263, 283, 294, 297, 315, 341, 368, 375, 426
 inženirstva XI. armadnega zbora 121, 127, 129, 141, 142, 144, 151, 152, 162, 185, 187, 209, 219, 250, 281, 283, 284, 292, 297, 305, 403, 426, 438, 448
 topništva XI. armadnega zbora 81, 103, 121, 127, 129, 141, 142, 151, 152, 162, 185, 209, 219, 250, 281, 284, 292, 294, 369
 karabinjerjev XI. armadnega zbora 77, 124, 152, 248, 292, 353, 378
 teritorialne obrambe Videm (Udine) 84, 144
 Požari v barakah 255
 Požiganje in rušenje hiš in vasi 90, 103, 169, 295, 307, 308, 310, 313, 325, 372, 375, 381, 395, 396, 402–404, 414, 421, 451
 Precenjevanje nasprotnika 390, 400, 412, 445
 Prehrana 35, 42, 50, 158, 319, 367, 373, 393, 421, 430, 435, 448
 Prehranjevalni uradi 50, 59, 365
 Preiskava žensk 277, 301
 Premični oddelki policije 84, 173, 174
 Premični oddelki vojske 212, 221, 239, 240, 252, 259, 264, 303
 Premogovništvo 35, 431
 Prepoved denarnih nakazil 28
 Prepoved gibanja prebivalstva 395, 400
 Prepoved odnašanja denarja 28
 Prepoved prometa z motornimi vozili 29, 109, 173
 Prepoved smučanja 187, 268
 Prepustnice 93, 182, 185, 257, 274, 301, 317, 350, 395, 418, 430, 431, 435
 Prevratno petje vojakov 261, 267
 Preselitev kočevskih Nemcev 173, 177, 179, 183, 213, 278, 320, 352
 Preskrba 34, 46, 129, 317, 371
 Prihod nemške vojske v Bolgarijo 17
 Prihod nemške vojske v Romunijo 15
 Priključitev Ljubljanske pokrajine k Italiji 30, 32, 33, 35, 38, 42, 43, 47, 119, 120, 308
 Priprave za napad na Jugoslavijo 12, 13
 Prisluškovanje telefonskim pogovorom 255, 286
 Pristop Jugoslavije k trojnemu paktu 17
 Program (načrt) »Primavera« (Pomlad) 8, 85–87, 264, 282, 285, 293–297, 302, 303, 309, 310, 312–315, 330, 331, 333, 336, 339, 340, 383, 452
 Program dejavnosti italijanskega okupatorja po veliki ofenzivi 422–424
 Prostovoljna milica na narodno varnost (Milizia volontaria sicurezza nazionale – MVSN) 37, 76, 87, 121 238
 Prostovoljna protikomunistična milica (Milizia volontaria anticomunista – MVAC) 91, 94, 98, 427, 434, 438, 448–452, 454
 Protifašistično gibanje v vojski 102
 Protiletalska obramba 448
 Protiokupatorsko delovanje 128, 140, 145, 159, 160, 187, 191–197
 Protivohunski center SIM Ljubljana 76

 R
 Racije 7, 103, 199, 204, 257, 287, 290, 296, 326, 328, 377, 378, 454
 Racioniranje preskrbe 28, 34, 42, 158, 454
 Radijske zveze vojske 135, 139
 Radio Osvobodilne fronte »Kričać« 215, 222, 268, 274, 281
 Rajonski odbor OF Barje 255
 Rapalska meja 7, 19, 20, 30, 84, 86, 100, 172, 183, 314, 346, 389, 406
 Razglasitev con v nenormalnih razmerah 311, 312, 325, 327, 328, 330
 Razglasitev Ljubljanske pokrajine za vojno ozemlje 101
 Razglasitev Neodvisne hrvatske države (NDH) 22, 30
 Razglas ob začetku velike ofenzive 391, 394–397, 414
 Razgodzovanje 283, 286, 316, 330, 374, 375, 396, 398, 399
 Razkovanje Slovenije 30, 120
 Razmejitvena komisija 30, 145
 Razmetavanje streliva 365, 366
 Raznarodovanje 66, 67, 156
 Razpust slovenskih organizacij in društev 58, 115, 155, 222
 Razsvetljava barak 255
 Rdeči križ 199, 200, 222, 320
 Registracija koles 173
 Rezervni častniki italijanske vojske 136
 Rimski korak 116, 134, 137
 Rimski pozdrav 27, 58, 114

Rimski sporazum med Italijo in NDH 129
Rudarstvo 157

S

Sanatorij »Emona« 191
Sestanek z Benitom Mussolinijem v Gorici 405–409
SIM – Servizio informativo militare – Vojaška obveščevalna služba 192, 202, 271
Skupna hrana častnikov in vojakov 135
Slovenska legija 237, 434
Slovenska ljudska stranka 110, 247, 330, 351–353, 405, 432
Slovenska narodna pomoč 192, 193
Slovenski narodnoosvobodilni odbor (SNOO) 178, 199, 202, 203, 289
Slovenski narodnoosvobodilni svet (SNOS) 289
Službeni list za Ljubljansko pokrajino 40, 41, 74
Sodišče za državno varnost 221
Sodna obravnava v Trstu 1941 (2. tržaški proces) 220, 221, 245, 248
Sodstvo 55–58, 224
Sokolski vojni svet 237
Sosvet (konzulta) za Ljubljansko pokrajino 33, 42–48, 68, 118, 162
Specialni oddelek policije Ljubljana 52
Splošna anonimna družba za nepremičnine (Società anonima generale immobiliare) 320
Spomenici dr. Gregorija Rožmana 433, 434
Stara in nova pravda 237
Statut Ljubljanske pokrajine 116, 207, 208
Straženje političnih jetnikov 316, 317
Svobodno partizansko ozemlje 86, 87, 331, 352, 373

S

Šolske kuhinje 65, 67, 215, 222, 223
Šolstvo 129, 154, 155, 423, 424
Študenti 188, 198, 200, 208, 218, 237, 288, 305, 316, 341, 343, 358, 375, 376, 393, 406, 420, 424, 430, 435

T

Talci 149, 326, 329, 334, 372
Taktika 161, 182, 209, 332, 355, 357, 361, 362, 364
Tanki 87, 88, 212, 260, 336, 337, 342, 382
Tatvine 367, 428
Telefonisti 277

Trgovina 114, 157
Trgovinska zbornica 42
Trojni pakt 16, 17

U

Ubežništvo iz vojske 264, 267
Ubijanje prebivalcev 96, 103, 379, 396, 397, 400, 412
Ubijanje talcev 90, 103, 104, 291, 310, 326, 329, 334, 340, 371, 379, 400, 428, 435
Ubijanje ujetnikov 90, 104, 169, 244, 252, 294, 324, 394
Ugled vojske 134, 137, 150
Ukinitve javnih predstav 371, 380
Ukinitve poštnega in telegrafskega prometa 395, 396, 455
Ukinitve prometa z motornimi vozili 371, 372, 379, 395, 396
Ukinitve vlakov 371, 372, 379, 381, 392, 395, 396
Ukrepi proti NOB 162–164, 170, 182, 183, 185, 201, 202, 206, 207, 238–240, 249, 250, 254, 263, 266, 290, 310
Umik kolaboracionistov in napsrotnikov NOB v Italijo 194, 244, 276, 371, 372, 381
Umik posadk 183, 213, 223, 258–260, 282, 285, 292, 295, 302–306, 313–315, 322, 328, 330, 332, 333, 335–337, 340, 452
Univerza v Ljubljani 42, 44, 46, 68, 69, 114, 154, 155, 198, 207, 208, 217, 316, 375, 376, 406, 409, 423, 424
Uradi javne varnosti 51
Uradi visokega komisarja 39, 40, 50, 93, 113
Urad za civilne zadeve 2. armade 27, 28
Urjenje vojske 131, 135, 136, 138, 245, 252, 253, 356, 369
Usmrtitve kolaboracionistov in nasprotnikov NOB 195, 246, 327, 330, 348, 402, 435
Ustanova za matere in otroke (Opera Nazionale Maternità-Infanzia) 73
Utrjeni pas Ljubljane 257, 267, 270, 274, 298, 301, 302, 317, 331, 334, 403, 431, 437
Utrjevanje 146, 209–211, 232, 239, 252, 259, 266, 286, 293, 294, 437, 445, 446
Uvedba civilne uprave v Ljubljanski pokrajini 30–33
Uvedba letnega časa 29

V

Varnost častniških stanovanj 285, 310, 311
Varnost posadk 165, 187, 209–213, 226, 230, 232, 244, 252, 254, 266, 336, 365
Varnostnoobveščevalna služba OF 51, 69,

- 74, 193, 223, 237, 278, 282, 289, 316, 433, 435, 436
- Varovanje (zapora) meje 82, 303, 304, 306, 308, 316, 323, 332, 339, 340, 353, 371, 375, 397, 398, 421
- Varovanje skrivnosti 297, 324, 366
- Varovanje železnice 80–83, 85, 87, 92, 98, 131, 135, 138, 145, 146, 148, 150, 182–184, 186, 259, 260, 263, 264, 295, 316, 317, 336, 338, 339, 349, 350, 352, 362, 363, 369, 371, 374, 375, 380, 389, 396, 398, 407, 411, 427, 448–450
- Vdajanje partizanov 397, 412
- Vedenje vojske 127, 132, 134, 140, 294, 296, 298, 311, 342, 355, 356, 368, 418
- Velika italijanska ofenziva 7, 8, 64, 81, 87, 89, 90, 91, 103, 104, 199, 311, 342, 369, 371, 382–401, 406–408, 413, 415–417, 426, 431, 436, 437, 452, 455
- Vojaška uprava Ljubljanske pokrajine 26–30
- Vojaški zgodovinski inštitut JLA 8
- Vojna v Afriki 15, 440, 441
- Vojna v Jugoslaviji aprila 1941 18–26, 29, 74
- Vojni ujetniki 275, 281, 296
- Vojaško vojno sodišče 2. armade na Sušaku 56, 57, 103, 104, 125, 150, 167
- Vojaško vojno sodišče 2. armade v Ljubljani 57, 58, 100, 192, 196, 204, 219, 233, 245, 250, 261, 271, 278, 283, 284, 289, 292, 293, 296, 307, 378
- Vrhovni plenum OF 199, 289, 434
- Vrhovni štab NOPOJ 241, 319
- Vrhovno vojaško poveljstvo (Comando Supremo, Stato Maggiore Generale) 14, 18, 20, 28, 56, 84, 85, 87, 100, 240, 241, 259, 338, 341, 370, 397, 405, 441, 444
- Vstop Italije v vojno 18
- W**
- Wehrmannschaft 434
- Z**
- Zadružna gospodarska banka 42
- Zadružna zveza 42
- Zamenjava denarja 27, 42, 108, 109, 113
- Zaplemba imetja partizanov 409, 428, 430, 431
- Zaprtje konzulatov 112
- Zaprtje gostinskih obratov 371, 380
- Zasedba 2. (demilitarizirane) cone NDH 141, 142, 146
- Zasedba 3. cone NDH 243, 252
- Zasedba šolskih prostorov 429, 431, 432
- Zasedbena območja italijanskih vojaških enot 461, 463, 466, 467
- Zasliševanje političnih jetnikov 317, 318, 323
- Zaščita častnikov 278, 282, 310, 311
- Zatemnitev krajev 29
- Zavarovanje vojaških avtomobilov 210
- Zavod »Emona« 74, 312, 314, 319–323, 352, 373, 403
- Zavod za socialno zavarovanje 47
- Zavod za združništvo 47
- Zbornica fašijev in korporacij 29, 33, 58, 117–119, 243
- Zdravniki 237, 275, 276, 374, 405
- Zdravljenje partizanov 191
- Združenje delavcev v kreditnih in hranilničnih zavodih 48
- Združenje denarnih in zavarovalnih zavodov 37
- Združenje javnih uslužbencev 71
- Združenje javnih uslužbencev poštne in telefonske stroke 71
- Združenje kmetovalcev 47
- Združenje šolnikov 71
- Združenje trgovcev 47
- Združenje trgovinskih delavcev 47
- Združenje železničarjev 155
- Zimska nastanitev enot 132, 166, 426
- Zimska operativna dejavnost enot 437
- Zločini 103
- Zveza bančnih in zavarovalnih zavodov 289
- Zveza delovnega ljudstva Slovenije 192
- Zveza industrijev Ljubljanske pokrajine 35, 42, 289
- Zveza inženirjev 42
- Zveza komunistične mladine Jugoslavije (SKOJ) 123
- Zveza svobodnih poklicev in umetnikov 46, 71, 156
- Ž**
- Železničarji 269, 277, 334
- Železničarski dom v Ljubljani 192, 193
- Železniška milica (Milizia Ferroviaria) 55, 93, 283
- Židje 443
- Živinoreja 33, 34
- Živiljenjski stroški 37, 42, 158

Kazalo osebnih imen

A

- Abner Mojo, 1895, pokl. karab. čast., stotnik, PNF 1925, pov. čete 53
- Adalbert Savojski-Genova, vojvoda Bergamo, 1898, kraljevi sorodnik, gen., med vojno pov. 8. in 7. arm. 18
- Adlešič Juro 23, 37, 42, 49, 72, 110, 119, 199, 329, 380
- Agueci Giuseppe, 1984, pokl. karab. čast., major, pov. karab. XI. a. z. 76, 455, 456
- Ahac Karel 327
- Ajuti Antonio, faš. funkc., okr. civ. kom. v Črnomlju 49, 60
- Alagia Gaetano, 1887, pokl. čast., gen., do 1941 pov. top. XI. a. z., 1941–43 pov. top. 4. arm. 76
- Aliberti Alberto, 1893, pokl. čast., polk. in gen., 1941 nač. štaba VI. a. z., 1942 intend. 6. arm., 1943 v SMRE 22
- Alivotto Bruno, uradn. pri v. k. za Lj. p. 39
- Allegretta Nicola, 1886, polic. uradn., PNF 1932, kom. j. v. v Lj. 51
- Alujević Branko 47, 70, 72, 156
- Amato Attilio, 1890, polic. urad., PNF 1925, kom. j. v. v Lj. 51
- Ambrosio Vittorio, 1879–1958, pokl. čast., gen., 1940–42 pov. 2. arm. 1942–43 nač. SMRE, 1943 nač. vrh. voj. pov., med glav. vod. zarote proti Mussoliniju, 1943–45 gen. inšp. voj. 18, 20, 26, 27, 29, 58, 75, 80, 90, 100, 102, 104, 108, 109, 116, 122, 130–132, 143, 146, 150, 159, 160, 169, 172, 175, 177, 180, 195, 235, 240–245, 249–252, 258, 259, 264, 280, 303, 304, 346, 405, 412, 441
- Ambrožič Lado 449
- Amè Cesare, 1892, pokl. čast., gen., 1940–43 nač. SIM, pisec knjige *Guerra segreta in Italia* (Roma 1954) 271
- Amicucci Ermanno, 1890–1955, novinar, faš. funkc., 1928–39 rav. »Gazetta del Popolo«, 1943–45 ured. »Il Corriere della Sera«, po osv. obsojen na smrt in pomiloščen 41
- Andreassi Aristide, pokl. policist, stot., pov. odd. agentov j. v. v Lj. 52

- Angelini Giuseppe, pokl. čast., polk., pov. 1. peh. polka 262
- Apicella Stanislao, 1893, inž., PNF 1925, top. stot., pov. 32. odd. poštotelegrafske milice v Lj. 55
- Arangio Ruiz Valentino, 1889, pokl. čast. ppolk., pov. 10. del. skup. v Starem trgu pri Ložu 168, 169
- Atti Alfredo, pokl. čast., major, pov. 2. dop. gren. bat. 402
- Attinà Agostino, pokl. policist, major, pov. odd. spec. polic. v Lj. 52
- Auersperg Karl 176, 314
- Avbelj Franc 307
- Aviano Giuseppe, uradn. v not. min. 39
- Avsec Tone 169
- Avsenak Branko 9

B

- Bacciola Emilio, 1901, pokl. čast., stot. v pov. XI. a. z. 76
- Badoglio Pietro, 1871–1956, pokl. čast., maršal, dvakrat nač. vrh. voj. pov., guv. Tripolitanije in Cirenajke, 1943–44 preds. vlade, pisec spominov »L'Italia nella seconda guerra mondiale« (Milano 1946) 14, 18
- Balaš Arpad 167
- Bajc Franc 193
- Bajt Alojz 402
- Balistreri Carmello, 1910, zdravnik, PNF 1932, it. »strokovnjak« v Lj. 39
- Balocco Riccardo, 1883, pokl. čast., gen., 1940–42 pov. V. a. z., 1942–43 glav. tajn. vrh. kom. za obrambo 19
- Barcia Giovanni, uradn. pri v. k. za Lj. p. 39
- Baroni Francesco, pokl. karab. čast., major, pri vis. kom. za Lj. p. 50, 455
- Bartolucci Athos, 1902, od 1934 izmenoma pokr. tajn. PNF v Zadru, 1941 civ. kom. za Dalmacijo 37
- Basaj Josip 42
- Bastianini Giuseppe, uradn., 1936–39 drž. taj. v zun. min., 1939–40 veleposl. v Londonu, 1941–43 guv. Dalmacije 57, 261

- Bastianon Augusto, pokl. čast. MVSN, gen. konzul, zvez. čast. MVSN pri pov. 2. arm. 76
- Baznik Stanko 193
- Bebler Aleš 290, 307, 437
- Bellei Lorenzo, 1894, računovodja, PNF 1925, let. ppolk., ravn. carin. upr. v Lj. 73
- Belletti Pietro, 1884, pokl. čast., gen., 1941 pov. div. »Bergamo«, 1943 pov. top. 4. arm. 20
- Benincasa Antonino, pravn., 1941–42 preds. voj. vojn. sod. v Lj. 57, 126
- Bergia Francesco, pokl. čast., gen., podnač. štaba ter. obr. v voj. min. 346
- Bergonzi Antonio, pokl. čast., gen., 1941–43 pov. ter. obr. Udine 84
- Berna Roberto, uradn. pri v. k. za Lj. p. 39
- Bernardi Antonio, inž., uradn. v min. za korp. 39
- Bernard Ivica 307
- Bertola Martino, pokl. polic., kom. j. v. v Kočevju 51
- Bez Giovanni, 1900, uslužb. pri zavodu »Emona« 319
- Bianchi, it. stotnik 214
- Bianco Virginiagiovanni, pokl. karab. čast., stot., pov. karab. čete Kočevje 53
- Biber Dušan 433
- Bidovec Arnold 374
- Bisia (prej Bisiach) Edoardo, 1889 Trst, uradn., PNF 1926, visok uradn. na pref. Trst, 1941 podpref. in 1941–43 šef kabineta v. k. za Lj. p. 38, 71, 72, 327
- Biraghi Carlo, pokl. čast., major v pov. XI. a. z. 76
- Blasi, it. vodnik 189
- Bobek Viktor 221
- Bogataj Lovro 39
- Boggiano Pico Fabrizio, 1913, pravn., PNF 1935, uradn. pri v. k. za Lj. p. 39
- Boglione Gabriele, pokl. čast., polk., preds. poseb. sod. v. k. za Lj. p. 167
- Bombelles Josip 11
- Bonè Miroslav 199
- Bonfatti Luigi, pokl. čast., polk., voj. ataše v Beogradu 23
- Bonnier Fernand 440
- Borghini, polk. čast., polk., nač. štaba 1. hitre div. 144
- Boštjančič Ludvik 198
- Bottai Giuseppe, 1895–1959, publicist, faš. vod., teoretik faš. korporativizma, poslanec, podtajn. v min. za korp., preds. inšt. za faš. kult., guv. Rima, 1936–43 min. za nac. vzgojo, hud antisemit in šovinst, uredn. faš. revij, po voj. obsojen na dosmrt. ječo in amnestiran 41, 69, 375
- Borga Guido, uradn. v min. za ljud. kult. 39
- Borghi Mario,
- Borghini, pokl. čast., polk., 1941 nač. štaba 1. hitre div. 144
- Boris III., bolg. kralj 16
- Bortone Giacomo, pokl. čast. RGF, ppolk., pov. kr. financ. v Lj. 50, 54, 294
- Bračić Mirko 163, 169
- Brajnik Edo 317
- Brajnik Modroslav 102
- Bramo Giuseppe, 1896 Gorica, rez. čast., major oz. ppolk., 1941–43 pri v. k. za Lj. p. 50, 195, 348, 430
- Bravničar Dušan 157, 289
- Brenner Karl, nem. polic. general, pov. red. pol. za alpske dežele 399
- Broccoli Renato, pokl. čast., polk., nač. štaba div. sard. gren. 78, 129, 144
- Brodnik Jožica 9
- Brosch Hans, nem. gen. konzul v Lj. 111, 112
- Broz Josip-Tito 244
- Brucchiotti Luigi, pokl. karab. čast., ppolk., pov. karab. XI. a. z. 76, 152, 292
- Bruc Franc 50
- Bruzzone Alarico, pokl. čast., polk., pov. 3. alp. skup. »Valle« 19
- Bucci, it. častnik 269, 278
- Budič Zdenko 374
- Buffarini Guidi Guido, 1895–1945, faš. vod., poslanec, 1933–43 podtajn. v notr. min., 1943–45 notr. min., po osvob. obsojen na smrt in usmrčen 18, 39–41, 116, 303, 306, 346, 347
- Budrovich Attilio. 1913 Split, prof., PNF 1935, 1941–43 preds. it. kult. inšt. v Lj. 423
- Buratti Giovanni, 1895, tehnik, PNF 1921, skvadrist, pokr. zaupn. CONI v Lj. 61, 70, 155
- Busatti Augusto, it. vojak 261
- Busatto Bruno, 1921–1942, it. vojak 103, 307

C

- Cabras Giovanni, 1901, častn. MVSN, major, PNF 1923, 1943 pov. ard. bat. 94
- Cambedda Giuseppe, it. vojak 103
- Camiletti Orlando, pokl. karab. čast., stot., pov. karab. čete v Kočevju 53
- Campana Tullo, 1899, tehnik, PNF 1923, stot. MVSN, uradn. v Lj. 73
- Campanella Vito, 1916–1941, it. čast. 253
- Camusso Giovanni, major, uradn. pri v. k. za Lj. p. 40
- Cankar Izidor 42
- Cannata Giovanni, pokl. čast., major, pov. bat. 330

- Canosso, pokl. čast., gen., pov. inž. 2. arm. 144
- Capurso Ernesto, 1910 Dubrovnik, ekon., komerc., PNF 1926, pokr. podtajn. PNF v Lj. 62
- Carboni Giacomo, 1889, pokl. čast., gen., 1939–40 nač. SIM, 1941–42 pov. div. »Friuli«, 1942–43 pov. VII. a. z. na Korziki in oklep. a. z. pri Rimu, 1943 komisar SIM, pisec spominov Memorie Segrete 1935–1948 (Firenze 1955) 271
- Cari Dismo, 1915–1941, obm. miličnik iz Gribej 151
- Carignani Ferdinando, pokl. čast., major, pov. bat. 167
- Carli Giovanni, 1902, pokl. čast., ppolk., nač. štaba div. »Isonzo« 78
- Carnelutti Amedeo, zagrebški arhitekt, 11
- Caroeli Luigi, pokl. karab. čast., ppolk., pov. karab. 2. arm. 77
- Carrà Pier Alessandro, 1908, inž., PNF 1928, funk. GUF, 1941–43 zaupn. OUL 61, 68–70, 155
- Cassanego Emilio, 1900 Gorica, inž., PNF 1919, skvadrst, poh. na Rim, funk. GIL, GUF, CONI, okr. civ. kom. v Črnomlju in Kočevju 49, 50, 60, 64, 367
- Cassani Pietro, 1904 Kotor, PNF 1925, voj. stot., podpov. GIL v Lj. 61, 63, 65, 155
- Cassano Ottone, 1891 Motovun, učit., PNF 1921, skvadrst, učit. na trg. šoli v Lj., funk. GILL 67
- Cassetti Franco, čast., vod. pokr. prehr. za voda v Lj. 40
- Castellano Giuseppe, 1893, pokl. čast., gen., 1941–42 pov. top. v XI. a. z., nato sodel. gen. Ambrosia, 1943 pogajalec z zavezn., pisec spominov »Come firmai l'armistizio di Cassibile« (Milano 1945), »Roma caputt« (Roma 1967) in »La guerra continua« (Milano 1963) 76, 84, 212
- Castino Leone, pokl. čast. MVSN, stot., pov. 38. gor. bat. č. s. 121
- Cattaneo Giacomo, pokl. čast., major v pov. XI. a. z. 76
- Cattaneo Unkal, zdravnik, uradn. pri v. k. za Lj. p. 40
- Cavallero Ugo, 1880–1943, pokl. čast., maršal, drž. podtajn. v voj. min., 1936–37 pov. it. voj. v Vzh. Afriki, vojskovod. v Albaniji, 1940–43 nač. vrh. voj. pov., od jul. do sept. 1943 v ječi, nato samomor, pisec dnevnika »Comando Supremo« (Bologna 1948) 18, 131, 241, 259, 338, 340, 346, 405, 441, 442
- Caviglioli Francesco, pokl. čast. RGF, major, pov. bat. financ. v Lj. 54
- Celaschi Stefano, 1885, računovodja, PNF 1932, vodja računov. pri fin. intendant. v Lj. 39
- Cerjanec Slavko 163
- Cerruti Guido, 1889, pokl. čast., gen., 1942–43 pov. pehote v div. »Isonzo«, 1943 začas. pov. te div., nato v nem. ujetn. 78, 97, 104
- Cestnik Slavko 167
- Cimolino Armando, pokl. čast., polk., nač. štaba div. »Isonzo« 78
- Chiuzzelin Nazzareno, 1898 Reka, pokl. polic., PNF 1919, polic. uradn. v Tolminu, kom. j. v. v Novem mestu 51
- Churchill Winston Spencer 13
- Ciampa Antonio, 1910, pravni., PNF 1932, 1939–40 šef kabineta pri kom. za nas. in kolon. v Rimu, 1943 šef kabineta v. k. za Lj. p. 38
- Ciancabilla Fulvio, pokl. častn., polk., pov. 23. peh. polka 334
- Ciancimino Francesco, finančni uradn. v min. za fin. 39
- Ciano Galeazzo, 1903–1944, pravni. in diplomat, faš. vod., Mussolinijev zet, 1925–33 v diplom., 1933–37 uradn. in min. za tisk in prop., 1937–43 min. za zun. zad., 1943 veleposl. v Vatikanu, od faš. sod. obsojen na smrt in 11. 1. 1944 ustreljen v Veroni, pisec dnevnika »Diario« (Milano 1946) 11, 13, 17, 30, 33, 41, 116
- Cincar-Marković Aleksandar 17
- Cola Francesco, 1891, pokl. čast., polk. v pov. XI. a. z. 76
- Conte Giovanni, pokl. čast., polk., nač. štaba graničarjev XI. a. z. 77
- Conti Arnolfo, poročnik, pov. ard. bat. 94
- Coronati Emilio, 1885, pokl. čast., gen., 1942 pov. div. »Isonzo«, 1942–43 pov. div. »Piseno« 78, 391, 409
- Corrado Angelo, pokl. čast., ppolk., nač. štaba div. »Ravenna« 77
- Costetti Adriano, pokl. čast., ppolk., pov. 1. top. polka 103, 410
- Cosulich Guido, uradn. v Lj. 40
- Coturri Renato, 1883, pokl. čast., gen., 1941 pov. V. a. z., nato v min. voj. 393, 405
- Cristofoli Giordano, 1900 Trst, abiturient, PNF 1921, 1943 pokr. podtajn. PNF v Lj. 62
- Cuccu Giovanni, 1914, it. vojak, partizan 102
- Cumar Giordano, top. čast. v Novem mestu 310, 311
- Cungi Umberto, 1900, publicist, PNF 1921, skvadrst, poh. na Rim, 1943 tajn. boj. faš. v Lj. 63
- Cvetković Dragiša 11, 17

Č

Čampelj Ivan 194
 Čuček Ernest 39

D

Dalmazzo Lorenzo, 1886, pokl. čast., gen., 1941–43 pov. VI. a. z., 1943 pov. 9. arm. 22, 258, 280, 405, 409
 D'Amato Angelo, pokl. karab. čast., major, 1942 pov. karab. XI. a. z. 76, 351, 378, 379
 Dal Negro Pier Luigi, pokl. čast., polk., 1941–42 pov. 1. gren. polka 195, 307
 Danioni Carlo, pokl. čast., gen., pov. graničarjev XI. a. z. 77, 83, 84, 129, 141, 144, 212, 263–265, 324
 D'Aquino Agostino, 1889, pokl. čast., ppolk. v pov. XI. a. z. 76
 Darlan François 440
 David Pietro, 1879, uradn., PNF 1925, do 1941 podpref. v Trevisu, 1941–43 podprefekt v Lj. 38, 41
 Debevec Franc 192
 De Biase Cesare, 1893, pokl. čast., major v pov. XI. a. z. 76, 183, 402, 430
 De Blasio Ettore, 1889, pokl. čast., gen., do 1942 nač. štaba 2. arm., 1942–43 pov. 3. hitre div. 175, 233, 304, 340
 De Bono Emilio, 1866–1944, faš. vod., kvadrumvir, maršal, senator, gen. dir. j. v., min. za kolon., vis. kom. za Vzh. Afriko, vrh. inšp. čezmor. voj. enot, na sodni obravnavi v Veroni obsojen na smrt in ustreljen 11. 1. 1944 80, 132
 De Castro Ignazio, 1888, zdravnik, pokl. čast., polk. v pov. XI. a. z. 76
 De Celso Ugo, pokl. čast., major v pov. XI. a. z. 229
 De Cristofaro Marcello, 1904, faš. funk., PNF 1920, skvadrist, poh. na Rim, čast. voj. in MVSN, 1943 pokr. podtajn. PNF v Lj. 62
 Deferegoni Fulvio, poročnik v 44. bat. TM 441
 De Ianni Dino, pokl. čast., polk., nač. štaba XXIII. a. z. 84, 393
 Delfino Francesco, pokl. karab. čast., ppolk., pov. karab. 2. arm. 52, 77, 233
 Della Ventura Francesco, pokl. karab. čast., stot., pov. karab. čete v Lj. 53
 Del Vivo Luigi, pokl. čast., ppolk. v pov. XI. a. z. 76
 De Martino Gioachino, pokl. čast., ppolk., nač. štaba div. »Isonzo« 78, 129, 141
 De Masi Francesco, 1909, pokl. čast., major v pov. XI. a. z. 76, 456

Demšar Anton 200
 De Pumpo Emilio, pokl. čast., pov. ardit. bat. 94
 De Padova Ferdinando, 1900, teh., PNF 1921, skvadrist, čast. obm. milice, konzul, pov. 4. mob. leg. obm. mil. »Monte Nevoso« 55
 De Petris Nino, 1882 Koper, odvetn., PNF 1920, skvadrist, poh. na Rim, pokr. podtajn. za Istro, uradn. v Lj. 73
 Depolli Attilio, 1887 Reka, prof., PNF 1929, uradn. in faš. vod. na Reki, 1941–43 kom. za šolstvo pri v. k. za Lj. p. 39
 Derganc Franci 191
 Derganc Kristijan 191
 Derganc Mirko 191
 De Rienzo Nicolo, pokl. čast. MVSN, konzul, pov. 59. leg. č. s. v Sežani 55
 Dermastia Marijan 195
 De Simone Domenico, 1900, žel. uradn., PNF 1920, po 1943 faš. urad. v Veroni 63
 De Simone Salvatore, 1907, polic. uradn., PNF 1932, kom. j. v. v Lj., tajnik boj. faš. v Lj. 52
 D'Este Antonio, 1909, faš. vod., PNF 1929, podtajn. GUF, 1943 pokr. tajn. PNF Gorica 69
 Detorri Antonio, 1909, it. podčast., partizan 102
 De Turris Giuseppe, faš. funk. v Trstu, 1941 podpov. pokr. zveze sred. pomoči v Lj. 59
 De Vecchi Ida, faš. funk., PNF 1927, 1941–43 zaupn. žen. faš. v Lj. 61, 64, 72, 155
 Diamanti F., čast. MVSN, gen., zvez. čast. MVSN pri pov. 2. arm. 87
 Dobrilla Aldo, 1922 Koper, uslužb. zavoda »Emona« v Starem Logu 319
 Donatello Narcis, it. vojak iz Semiča 163
 Dotti Giuseppe, 1909, pokl. čast., major, nač. štaba div. alp. lov. 87, 439, 448
 Duca d'Aosta-Amedeo Filiberto Eugenio, 1869–1942, sin kraljevega strica princa Amedea Savojskega, podkralj Abesinije, 1940–41 pov. ital. vojske v Vzh. Afriki, umrl v brit. ujetništvu v Nairobiju 429
 Duprè-Theseider Eugenio, prof., faš. funk. v Lj. 67

E

Ehrlich Lambert, 1878–1942, 218, 348, 351, 373, 405
 Eisenhower Dwight 440
 Emmer Fanovž 246
 Erbežnik Janez 326
 Erjavec Alojz 47
 Eržen Jože 246
 Eypper Ernest 317, 328, 329

F

- Fabbri Umberto, 1892, pokl. čast., gen., let. ataše v Berlinu, kralj. pribočnik, 1942–43 pov. graničarjev V. a. z., nač. štaba 2. arm. 77, 393, 394, 407
- Fabbroni Angiolo, it. »strokovnjak« 71
- Fabjan Lojze 151, 211
- Fajfar Tone 289
- Falconi Bice, 1909, uradnica, PNF 1937, faš. funkc. v Lj. 62
- Fantini Fiorenzo, pokl. čast., ppolk., nač. štaba div. »Macerata« 87, 391
- Farina Aldo, 1888, inž., PNF 1926, it. »strokovnjak« 39
- Fatur Jože 325
- Fava Giovanni, 1890, pokl. čast., gen., 1942–43 pov. top. XI. a. z. 76
- Fefer Anton 170
- Felice Lorenzo, it. »strokovnjak« 39
- Felice Mario, major, pov. žel. mil. v Lj. 55
- Fera Carmine, pokl. karab. čast., stot., pov. karab. čete v Novem mestu 53
- Ferenc Tone 9, 111, 112, 128, 177, 178, 204, 221, 225, 287, 296, 320–322, 326, 328, 330, 331, 339, 351, 378, 384, 408, 413, 426, 434, 435, 450, 454
- Ferlež Milan 163, 238, 246, 247, 253, 295, 325
- Ferrante Mario, 1889, pokl. policist, PNF 1932, podkvestor v Ferrari, 1941–43 podkvestor v Lj. in Splitu 51, 83, 132
- Ferrari Gino, it. uradn. v Lj. 40
- Ferrero Alberto, 1885, pokl. čast., gen., nač. štaba pov. it. voj. v Albaniji in Grčiji, 1942–43 pov. XXIII. a. z. v Trstu 84, 409
- Fiammeri Giulio, pokl. polic. čast., major, pov. polic. odd. v Lj. 52
- Filipič Franc 9
- Fiocca Filippo, pokl. financ. čast., polk., pov. leg. RGF Trst 54
- Fiorelli Giuseppe, 1905–1942, karab. njer 317
- Fiorenzuoli Benedetto, it. pokl. čast., gen., 1941 pov. div. »Re« 19, 23, 29, 77, 108
- Fiori Bernardo, pokl. čast., stot. v pov. XI. a. z. 76
- Florjančič Drago 322
- Formichi Emilio, pokl. čast., ppolk., nač. štaba div. alp. lovcev 87
- Forni Giuseppe, 1915–1941, obm. miličnik iz Gribelj 151
- Franz Hermann, nem. polic. gen., 1942 pov. 18. polk. plan. lovcev v Stražišču pri Kranju, pisec knjige »Gebirgsjäger der Polizei« (Bad Nauheim 1963) 400
- Freddi Giovanni, pokl. policist, kom. j. v. v Lj. 51
- Frensing Hans-Hermann 177

- Frigoli Giuseppe, 1897, čast. MC, major, PNF 1920, skvadrist, poh. na Rim, pov. kohorte in IV. leg. MC 367
- Furlani Giorgina, faš. funkc. v Lj. 61, 64

G

- Gala Aleksander 374
- Galardo Antonio, čast. MVSN, konzul, 1942 pov. 2. leg. č. s. »Superga« 87
- Gallo Annibale, 1894, pokl. čast., polk. in gen., 1941–42 nač. štaba XI. a. z., 1943 pov. top. I. a. z. 8, 76, 125, 127, 129, 139, 141, 144, 153, 179, 211, 219, 238, 281, 288, 327, 346, 349, 370, 393, 399
- Gallotti Giovanni, 1883, pokl. čast., polk. v pov. XI. a. z. 76
- Gambara Gastone, 1890, pokl. čast., gen., pov. it. voj. v Španiji, it. veleposl. v Madridu, 1940 pov. it. enot v Franciji, 1941 pov. VIII. a. z. v Grčiji, 1941–42 nač. štaba pov. it. voj. v Sev. Afriki, 1942 pov. manevr. a. z. v Libiji, 1942–43 pov. XI. a. z., 1943–44 nač. gen. štaba it. faš. voj. v Sev. Italiji 75, 93, 94, 97, 99–101, 103, 454, 456
- Gambelli Remo, 1880, pokl. čast., gen., pov. kr. karab. Italije 41, 80
- Garibaldi Ezio, 1894–1969, inž. in faš. vod., gen. konzul MVSN, uredn. »Camicia Rossa«, posl. v Mehiki, ust. prostov. zveze garibaldincev, pisec knjige »Fascismo garibaldino« (Roma 1929) 1943 zvez. čast. MVSN pri pov. XI. a. z. 76
- Gasparini Evelino, 1940–41 rav. ital. kult. inšt. v Lj. 423
- Gastaldi Giovanni Battista, 1908, uradn., PNF 1926, faš. funkc. v Lj. 62
- Gašperlin Mirko 328, 329
- Gatti Giorgio Maria, 1906 Trst, faš. funkc., PNF 1921, 1941–42 pokr. podtajn. PNF v Lj., 1941–43 preds. Pokr. podpor. zav. 39, 40, 61, 72, 155, 156
- Garatti Celso Maria, 1899, novinar in publicist, tajnik OND Dopolavoro 70, 112
- Gentile Fortunato, it. vojak 103
- Gentilini Aldo, 1896, pokl. čast., polk., nač. štaba div. alp. lovcev 87
- Gerbec Borut 374
- Geronazzo Luigi, pokl. karab. čast., ppolk., 1942 pov. kr. karab. skup. Lj. 52
- Ghe Carlo, 1890, pokl. čast., gen., 1942–43 pov. XI. boj. skup. graničarjev 84
- Giardina Vincenzo, 1887, pokl. čast., gen., do 1943 pov. graničarjev v Milanu, 1943 pov. div. »Macerata« 87
- Giacomeli Ettore, pokl. čast., polk., 1942–43 preds. voj. vojn. sod. 2. arm. v Lj. 57, 126

Giacomelli Loris, faš. funkcionar v Kočevju 403
 Giglio Umberto, 1891, pokl. čast., gen., intendant 2. arm. 380
 Giombini Quirino, pokl. financ. čast., ppolk., pov. RGF v Lj. 50, 54
 Giongo Francesco, pokl. polic., kom. j. v. v Lj. 51
 Girlando Emanuele, pokl. čast., gen., 1941 pov. div. »Assietta« 20
 Giovannini Ettore, PNF 1942, pokl. karab. čast., ppolk., 1942–43 pov. karab. skup. Lj. 52
 Giuffrida, it. čast., major v 2. peh. polku 262
 Giugliarelli Dagoberto, 1905, major, pov. kohorte gozdne mil. v Lj. 39, 55
 Giunta Francesco, 1887, odvetn., faš. vod., skvadrist, glav. tajn. PNF, požigalec tržaškega Narodnega doma, general MVSN, 1943 guv. Dalmacije 262
 Ghirardello Angelo, 1919–42, it. vojak 103
 Glaise von Horstenau, nem. pooblaščen general v NDH 241
 Gloria Alessandro, 1883, pokl. čast., gen., 1943 pov. V. a. z.
 Golob Roman 170
 Golia Vladimir 56
 Gorenc Viktor 199
 Gorkič Franc 456
 Gorla Giuseppe, inž., 1941–43 min. za javna dela 41
 Gosar Andrej 110, 119
 Gosetti Ruggero, it. uradn. v Lj. 74
 Gračnar Ivan 39
 Gradišnik Anton 253
 Grajzer Albin 317
 Grandi Dino, 1895, faš. vod. in diplomat, poh. na Rim, 1924–26 notr. min., preds. zbor. faš. in korp., 1929–32 zun. min., veleposl. v Londonu, 1939–43 min. za pravosodje, član vel. faš. sveta 120
 Grassini Ugo, it. financar iz Gribelj 151
 Gravina Igino, 1901, pokl. čast., major v pov. XI. a. z. 76
 Grazioli Emilio, 1899, uradn. in faš. vod., viš. čast. MVSN, pokr. tajn. PNF v Tridentu in Trstu, 1941–43 v. k. za Lj. p., 1943 pref. v Catanii, 1944–45 vodja prov. Bergamo 5, 8, 37–40, 42–46, 48, 57–59, 61, 64, 65, 67–70, 72, 87, 88, 91, 103, 105, 108–118, 125, 149, 153–156, 158, 169, 173, 174, 179, 180, 187, 188, 195, 200, 202, 214, 216–218, 220, 244, 248, 256, 257, 270, 271, 273, 276, 278, 280, 281, 289, 292–294, 302, 306–309, 311, 316, 321, 326, 328, 332, 333, 371, 373, 374, 377, 379–382, 392, 395, 396, 403, 404, 414, 417–419, 421, 422, 424, 428, 431, 432, 434, 449, 454, 455

Grčar Vladimir 158
 Gričar Slavko 217, 218
 Griselli Ottone, faš. funk., okr. civ. kom. v Novem mestu 49, 60, 322
 Guariglia Vito, pokl. karab. čast., PNF 1925, karab. stot. v div. sard. gren. 233, 378
 Grossi Camillo, 1876, pokl. čast., gen., senator, 1940 pov. skup. arm. Vzhod, 1941 preds. it. kom. za premirje 18
 Gueli Giuseppe, gen. inšp. j. v., 1942–45 vod. gen. (spec.) inšp. j. v. za Jul. kraj. 52, 346
 Guzzoni Alfredo, pokl. čast., gen., 1939 vrh. pov. it. voj. v Albaniji, 1939–40 pov. 4. arm., 1940–41 podnač. vrh. voj. pov., 1943 pov. 6. arm. in vrh. pov. it. voj. na Siciliji 18

H

Habjan Josip 435
 Hacin Lovro 264
 Hauptman Meta 9
 Heinriher Franc 42, 47
 Himmler Heinrich, 1900–1945, drž. vod. SS, šef nem. polic., notr. min. 128, 400
 Hitler Adolf, 1889–1945, vodja NSDAP in kancler nem. rajha, 11–13, 15–18, 20, 25, 30, 32, 38, 111, 146, 400
 Holst Karl, nem. polic. major, zvez. čast. nem. polic. pri it. pol. v Lj. 348, 399
 Host Venturi Giovanni, 1892 Reka, faš. funk., skvadrist, 1935 drž. podtajn. za trg. mornarico, 1939–43 min. za promet 41
 Hribernik Rudolf 334, 438
 Hubad Josip 39
 Humar Dušan 68
 Hutař Vera 225
 Hvastja Cveto 246
 Hvastja Ludvik 246

I

Iannelli Mario, 1892, odvetn., 1929–35 župan Salerno, 1935–43 drž. podtajn. v min. za promet 41
 Iazzetti Michele, pokl. policist, PNF 1923, polic. funk. v Imperii, 1941–43 kom. j. v. v Trebnjem 51
 Introna Franco, zdravnik, prof., uradn. pri v. k. v Lj. 40
 Isola G., pokl. čast., major, pov. bat. v 24. peh. polku 343
 Ivanc Stane 9
 Ivančič Anton 282
 Ivančič Ivan 221

J

Jacomini Francesco, pokl. čast., ppolkovnik
v pov. XI. a. z. 76
Jagerman Alfonz 181, 195
Jagerman Dušan 204
Jakhel Dolfe 253
Jan Jakob 217, 218
Jakopin Ana 327
Jakopin Jože 327
Jakopin Jože 327
Jakopin Marjeta 327
Jakopin Štefan 327
Jakopin Venčeslav 327
Jarc Janko 7, 211, 212, 234
Jerina Pavla 191
Jeršek Dare 211, 248, 261, 270
Jeza Franc 247
Joannin Francesco, novinar, uradn. pri v. k. za
Lj. p. 39, 113
Juvančič Ivo 7, 156, 257
Južnič Marjan 374

K

Kajc Franc 193
Kalan Peter 68
Kalin Savel 355
Kamphövener von Kurt, nem. svetnik poslan.,
1941–43 vodja nem. dela razmej. kom. 30
Kante Evgen 51
Karađorđević Pavle 11, 17
Kardelj Edvard 236, 244, 289, 358
Karlovšek Franc 50
Karcic Andrija 146
Kavka Karel 42
Keller Giovanni, podčast. v 44. bat. TM 411
Keršič Peter 56
Kidrič Boris 196, 236, 288–290, 323
Kidrič Zdenka 316, 317, 323, 329
Kikelj Jaroslav 68, 69
Kimovec France 110
Klanjšček Zdravko 7
Ključar Stanislav 317
Klopčič France 192
Kobal Nada 9
Koblar France 433
Kocbek Edvard 196, 236, 289
Kocjan Ivan 170
Kocman Boris 198
Kolar, prof. v Lj. 44
Komar Milan 68
Konda Jakob 56, 273
Koplan Jože 163
Korče Ludvik 47
Kosi Anton 39, 72
Kos Milko 47, 68, 114

Kos Simon 221
Košak Vladimir 192
Košan Ivan 170
Košar Jože 9
Kovač Ljubo 193
Kozak Juš 44
Kraigher Boris 255
Kraker Josef 91
Kramer Albert 432
Krašovec Aleks 68
Kravanja Ferdo 223
Krek Miha 110, 432
Krizman Bogdan 146
Krušec Rudolf 42, 45, 162
Krüger Walter, nem. polic. stot., zvez. čast. pri
it. policiji 348
Krvina Luka 56
Kržišnik Anton 434
Kuhar, druž. 268
Kuhar Lovro – Prežihov Voranc 215
Kuk Evgenija 325
Kuk Lenart 325
Kuk Vanda 325
Kušar Franc 170
Kvaternik Slavko 241, 281
Kveder Dušan 247

L

La Grassa Francesco, 1898, uradn., PNF 1925,
kom. za prevzem faš. imov. v Lj. 74
Languasco Aurelio, 1903, pokl. čast. MVSN,
gen. konzul, zvez. čast. za MVAC v pov. XI.
a. z. 91, 454
Latini Tomasso, pokl. čast., pov. 2. gren.
polka 101, 326, 334, 438
Lavrenčič Ladislav 68
Lavrič Ivanka 68
Lavrič Josip 42
Lavrič Jurij 317
Lavrih Janez 431
Lazar Milan 456
Lenarčič Stanko 412
Lenart Ladislav 317
Lepore Oreste, pokl. karab. čast., poročnik,
pov. karab. čete v Kočevju 53
Leto Guido, pokl. policist, vod. odd. za pol.
policijo v gen. dir. j. v., pisec knjige
»L'OVRA« (Roma) 125
Leskošek Franc 290
Liberati Dario, 1895, učitelj, PNF 1921, skva-
drist, stot. MVSN, funkc. Dopolavora v Pe-
ruggii, zaupnik Dopolavora v Lj. p. 61,
70, 112, 155
Ličen Milan 194
Lichtenberg Herbert 276, 292
Lichtenberg Karel 268, 276

- Lichtenberg Marjan 276, 292
 Lipovec Filip 193
 List von Wilhelm, 1880–1970, nem. feldmaršal, 1941–42 pov. nem. voj. za jugovzh. Evropo 241
 Lo Celso Ugo, pokl. čast., major v pov. div. sard. gren. in XI. a. z. 76, 141
 Ločniškar Vinko 181, 195
 Loitre Bartolomeo, 1943 okr. civ. kom. v Novem mestu 49
 Lolli Ferrorelli Laura, 1914, faš. funkc., PNF 1939, zaupnica v GILL 65
 Longaglio Cesare, 1887, pokl. čast., gen., pov. 1. hitre div. 100
 Lombardi Raffaele, pokl. karab. čast., major, PNF 1935, 1941–42 pov. karab. skup. Lj., 1942–43 pri gen. inšp. j. v. Trst 52, 54, 86, 173, 281, 294, 304, 318, 330
 Lombrassa Giuseppe, 1906, faš. vod., PNF 1921, skvadrist, poh. na Rim, uredn. »Il lavoro fascista«, 1939–42 kom. za preselj. in kolon. pri preds. vlade, 1942–43 podtajn. v min. za korp., 1943 v. k. za Lj. p. 38, 41, 61, 74, 99, 118, 397
 Lončarič Gostirad 68
 Loser Riccardo, PNF 1936, 1941 župan obč. Kočevje – okolica 64
 Lubej France 289
 Lubrano Armando, pokl. čast., gen., 1941–43 vod. it. dela razmej. kom., 1943 zvez. čast. za MVAC 30, 76, 91, 145, 454
 Lucci Amerigo, zdravnik, pokl. čast., polk. v pov. XI. a. z. 76
 Lucini Bruno, pokl. čast., polk., 1942–43 nač. štaba XI. a. z. 76
 Lukić Zvonimir 47
 Lunaček Pavel 374
 Lupo Pietro, miličnik iz 3. gor. bat. č. s. »Monviso« 132
 Luštek Miroslav 225
- M**
- Maccario Alessandro, 1889, pokl. čast., gen., 1942–43 pov. div. »Isonzo« v Novem mestu 78, 97, 343, 409, 450, 451
 Maccario Giovanni, 1888, pokl. čast., gen., 1942 pov. div. »Taurinense« 263
 Macchia Felice, 1909, pokl. čast., stot. v pov. XI. a. z. 76, 100
 Macis Enrico, pokl. čast., ppolk., kralj. voj. tožilec pri voj. vojn. sod. v Lj. 57, 233, 289, 296, 378
 Maček Ivan 290
 Maček Vlatko 11
 Maffei Lodovico, 1905 Trst, faš. funkc., PNF 1920, skvadrist, poh. na Rim, stot. MVSN in voj., 1941–43 okr. civ. kom. v Lj. 40, 49, 60, 308
 Maggiore Pemi Luigi, 1887, pokl. čast., gen., 1942–43 pov. peh. v div. alp. lovcev in pov. te div. 87
 Magistri Candido, pokl. policist, kom. j. v. v Lj. 51
 Magli Giovanni, 1884, pokl. čast., gen., 1940 pov. div. »Centauro«, nato do 1943 v vrh. voj. pov. in pov. 7. arm. 405
 Magnolfi Luigi, pokl. čast., major. pov. ard. bat. 94
 Mahne Milan 149
 Mahne Stane 102
 Mahnič Janez 68
 Majcen Dušan 168
 Majcen Franc 48
 Majcen Franček 247
 Majcen Stanko 42, 114
 Malenšek Štefan 198
 Mammucari Antonio, pokl. čast. MVSN, major v pov. XI. a. z. 91, 454
 Mancini Bruto, 1880, uradn., svet. in tajn. v račun. dvoru, senator 119, 120
 Manco, it. poročnik v Ložu 168
 Manfredini Angelo, uradn. pri v. k. za Lj. p. 39
 Mannu-Ricci Giuseppe, 1886, faš. funkc., PNF 1921, konzul MVSN, 1942–43 okr. civ. kom. v Novem mestu 49, 60
 Manzini Mario, prof., 1943 komisar za Dopolavoro v Lj. 74
 Marazza Achile, 1894–1967, rez. čast., major, adj. v pov. 23. polka, 1944–45 pri vodstvu it. odp. gibanja za Sev. Italijo, po vojni drž. podtajn. in min. 103
 Marchesoni Silvio, 1910, ekon., komerc., PNF 1928, it. »strokovnjak« v Lj. 71
 Marchetti Ferruccio, pokl. policist, kom. j. v. v Lj. 51
 Marchetti Mario, pokl. karab. čast., stot., pov. karab. čete v Lj. 53
 Mariniello Francesco, pokl. policist, kom. j. v. v Kočevju 51
 Marinko Miha 290
 Marolla Luigi, pokl. karab. čast., stot., pov. karab. čete v Novem mestu 53
 Marras Efisio Luigi, 1888, pokl. čast., gen., 1936–43 voj. ataše v Berlinu 20
 Martinelli F., it. publicist 125
 Martini Bruno, pokl. čast., polk., zač. pov. top. XI. a. z. 121, 129, 141
 Martinjak Tone 246
 Marziani Delio, pokl. čast., ppolk. v pov. XI. a. z. 76
 Maslo Karlo 411
 Massimo Giuseppe, uradn. v min. za finance 39

- Matkovich Giuseppe, 1906, PNF 1921, faš. funkc. v Lj. p. 40
- Matteusich Michele, 1902 Reka, uradn., PNF 1922, faš. funkc. v Lj. 40
- Mattioli Giuseppe, 1913–1941, vojak iz 14. minomet. bat. 149
- Mazza Mario, 1888, pokl. čast., gen. v V. a. z. 438
- Meden Viktor 217, 218
- Mencarelli Secondo, 1910–1942, it. vojak 295
- Merlak Avgust 253
- Merlo Pich Ernesto, 1895, pokl. čast. MC, PNF 1921, stot. pov. bat. MC v Lj. 55
- Messana Ettore, 1888, pravn., pokl. policist, PNF 1929, podkvest. v Bolzanu, kvest. v Ravenni in Padovi, 1941–42 kvest. v Lj. in 1942–43 kvest. v Trstu 51, 57, 121, 123, 126, 173
- Mezzano Cesare, pokl. čast. MC, ppolk., 1942 zač. pov. 3. leg. MC »Vetta d'Italia« v Bolzanu, 1943 pov. bat. MC v Lj. 55
- Micci Settimio, it. vojak 266
- Mihelčič Jože 151, 211, 234
- Mihailović Dragoslav-Dražič 405, 409
- Miklić Franc 176, 194
- Mikuž Metod 7, 289, 384
- Milanesi Carlo, pokl. čast., ppolk. v pov. XI. a. z. 76
- Milavec Karel 374
- Milovanović Ljubo 56
- Minucci Vincenzo, pokl. čast. major, vodja deleg. voj. transp. v Lj. 76, 448, 455
- Mlakar Adolf 199
- Mohorič Ivan 71, 119
- Moizo Riccardo, 1877, pokl. čast., gen., 1932–35 pov. div., 1935–40 pov. kr. karab. Italije, senator, 1943 v k. za Lj. p. 38, 74, 118
- Montagna Lorenzo, 1894, faš. vod., PNF 1919, skvadrist, poh. na Rim, general MVSN, do 1941 pov. cone č. s. v Genovi, 1941–42 zvez. čast. MVSN pri pov. 2. arm., 1942–43 pov. udar. boj. skup. č. s. »XXI Aprile« 87, 235, 341, 391, 402, 404, 418, 429
- Monticelli Furio, pokl. čast., gen., 1941 pov. div. »Sassari«, 1943 nač. štaba 7. arm. 20
- Morandi Umberto, 1894–1965, pokl. čast., polk. in gen., 1941–43 pov. 52. polka v Jugoslaviji, 1944–45 pov. skup. garibald. div. »Lombardia«, 1945 v nem. ujet., po vojni pov. voj. cone Como 103
- Morel Marjan 374
- Morosini L., pokl. čast., polk., 1941 nač. štaba div. »Re« 78
- Mortarotti Carlo, 1911, pokl. čast., major v pov. XI. a. z. 76, 129, 141, 144, 323, 455, 456
- Moseri Ciro, uradn., pri v. k. za Lj. p. 39, 40, 321
- Mravljak Dušan 374
- Müller Rudolf, nem. diplomat, 1942–43 nem. gen. konzul v Lj. 112
- Mussolini Benito, 1883–1945, novinar, vodja it. faš., 1922–43 preds. vlade, 1940–43 vrh. pov. it. vojske, 1943–45 vodja it. soc. rep. »Salò« v Sev. Italiji 5, 11–18, 24, 27, 32, 33, 37, 39, 41, 42, 44, 47, 48, 51, 55–59, 61, 67, 70, 85, 87, 89, 94, 103, 105, 108, 110, 111, 115–120, 125, 126, 128, 129, 131, 146, 153, 155, 159, 160, 181, 233, 240, 243, 244, 251, 252, 256, 258, 259, 262, 263, 265, 267, 270, 272, 273, 279, 280, 295, 306, 327, 329, 339, 340, 348, 349, 392, 393, 403, 408–411, 419, 421, 428, 443

N

- Nadrah Ignac 365
- Nadrah Ignacij 110, 119
- Napoleon Bonaparte I. 438
- Nardulli Mario, 1888, pokl. čast., polk. v pov. XI. a. z. 76
- Nascimbene Gesu-Remo, 1906, pokl. čast., PNF 1925, stot. v pov. XI. a. z. 76
- Natlačén Marko 12, 29, 37, 42, 44, 45, 109, 110, 115, 117, 119, 162, 423
- Nebbia Edoardo, 1885, pokl. čast., gen., 1940–41 pov. div. »Ravenna« 20, 77
- Nicchiarelli Niccollò, 1898, odvetn., PNF 1921, pokl. čast. MVSN, gen. konzul, 1943 pov. udar. boj. skup. č. s. »XXI Aprile« 341
- Nicotera Alessandro, 1899, novinar, PNF 1920, rez. čast., stot., 1941–43 pri v. k. za Lj. p. 415
- Novak Fran 119
- Novak Franc 374
- Novak Karel 100
- Novelli Diomedeo, pokl. čast. RGF, ppolk., pov. bat. financ. v Novem mestu 54
- Notari Alberto, 1892, pokl. čast., polk. in gen., 1942–43 pov. inž. XI. a. z. 76, 121, 129, 141, 144, 297, 403, 438, 448
- Nunčič Črtomir 39
- Nusdorfer Lojze 218

O

- Obračunč Rudolf 374
- Onnis Annacletto, pokl. karab. čast., major, 1941–42 vodja protiobv. centra SIM v Lj. 76

- Orifici Domenico, 1894–1943, pokl. čast., polk., pov. 24. peh. polka 101
- Orlando Orlandi, pokl. policist, kom. j. v. v Kočevju in Lj. 51
- Orlando Orlandini, 1909, ekon., komerc., PNF 1928, faš. funkc. na Reki, 1942–43 pokr. tajn. PNF v Lj. 47, 61, 69, 91, 155
- Orlando Taddeo, 1885–1950, pokl. čast., gen., nač. štaba 3. arm., podnač. SMRE, pov. div. sard. gren., pov. a. z. v Kalabriji, nato XX. a. z. v Tuniziji, v brit. ujet., 1944–48 podtajn. v voj. min., glav. pov. kr. karab., gen. tajn. v obr. min., pisec spominov »Vittoria di un popolo« (Roma 1946) 78, 83, 90, 103, 121, 129, 141, 149, 153, 160, 163, 169, 176, 188, 189, 191–193, 195, 197, 200, 202, 203, 205, 207, 219, 233, 282, 289, 326, 328, 348, 351, 356, 358, 367, 368, 370, 375, 377
- Osvero Rudolf 198
- Ožbolt Anton 169, 191, 195, 330
- Oxilia Alessandro, pokl. čast., gen., 1941–42 vodja it. voj. misije v NDH 294, 295, 297, 366, 395
- P
- Pacelli Eugenio (Pij XII.) 42, 118
- Pagliano Mario, pokl. policist, kom. j. v. v Lj. 51
- Pallotta Michele, 1897, čast. MVSN, gen., zvez. čast. MVSN pri pov. XI. a. z., okr. civ. kom. v Lj. 49, 60, 76
- Palmisani, kom. 5. cone obm. polic. 51
- Pangerc Ludvik 317
- Pardi Giorgio, 1909 Trst, uslužb., PNF 1931, funkc. PNF v Lj. 72
- Paride Negri, 1883, pokl. čast., gen., pov. div. »Murge« 242
- Parenti Efre (Rino), 1895, faš. funkc., preds. OND Dopolavoro, pokr. tajn. PNF Milano, 1942–43 pref. v Comu, 1943–45 vod. prov. Sondrio (RSI) 70, 112, 215
- Pasetta Franc 149, 163, 176
- Pavanin Armando, vojak 11. strojn. bat. iz Velikih Lašč 261
- Pavelić Ante 13
- Pavlica Zdravko 191
- Pavlin Ciril 70
- Pederzani Adelmo, pokl. čast., ppolk., podnač. štaba XI. a. z., 1942–43 v V. a. z. 76, 129, 141, 144, 153, 162
- Pelaghi Antonio, pokl. karab. čast., major, PNF 1925, v uradu v. k. za Lj. p. 50
- Pellegatti Mario, major, uradn. pri v. k. za Lj. p. 40
- Pepe Ferdinando, pokl. policist., podkom. j. v. in okr. civ. kom. v Črnomlju 49, 51
- Pepe Giuseppe, pov. gozdne mil. v Lj. 55
- Perc Miro 149
- Perrone Compagni Dino, 1879, faš. vod. v Toskani, pref., uradn. v not. min., 1930 upokojen kot čast. min., senator 41
- Peterlin Ernest 434
- Petrozzi Dario, vojak iz 1. gren. polka 153
- Pevac Ignac 47
- Pianese Gabriele, pokl. karab. čast., major, 1941 pov. karab. XI. a. z. 76, 109
- Piccinati Giuseppe, 1898, pokl. čast., major iz it. voj. misije v NDH 294, 295, 366
- Piccini Mario, pokl. čast., gen., 1942–43 pov. let. 2. arm. 75, 392, 405
- Piemontese Giuseppe 7, 370
- Pietrantonio Luigi, 1913, novinar, 1942–43 uredn. »Prima linea«, funkc. v pokr. tajn. PNF v Lj. 62, 65
- Pillirone Biaggio, 1887, pokl. policist, kom. j. v. in vodja glav. pis. v. k. za Lj. p. 38, 51
- Pilo Luigi, 1881, pravn., PNF 1921, skvadrist, uradn. pri v. k. za Lj. p. 40
- Pilotti Massimo, pravn., 1942–43 preds. priz. sod. v Lj. 38, 51
- Pirc Stanko 374
- Pirc Zvonko 68
- Pirjevec Dušan 247, 260
- Pirkmajer Milko 42, 45, 47, 71, 162
- Pirzio-Biroli Alessandro, 1877, pokl. čast., gen., pov. XIV. a. z. in 1941–43 guv. Črne gore 24
- Piva Pietro, faš. funkc., 1941–42 tajn. pokr. tajn. PNF Trst 155
- Pizza Arnaldo, funkc. v min. za trg. in denar. 39
- Pivotti Antonio, 1895, pokl. čast., stot., part. ujetnik iz Loža 168, 169
- Pohar Edvard 374
- Podgornik Anton 39
- Podlogar Ivan 307, 308
- Poklukar Ciril 39
- Polak Ivan 246
- Polanjko Branko 199
- Polič Radko 149, 151, 163, 194, 212, 246, 253, 365, 367
- Polizzi Gaetano, pokl. čast. RGF, ppolk., pov. financ. za Lj. p. 54
- Potočnik Roman 195
- Praprotnik Avgust 35, 192, 289
- Precchia Nicola, odvetn., PNF 1919, upok. major, inšp. pri del. vzh. žel. v Lj. 73
- Predan Janko 149
- Prešeren France 270
- Prijatelj Peter 317
- Primieri Clemente, 1894–1981, pokl. čast., gen., 1941 nač. štaba V. a. z., 1942 pov. top.

- XI. a. z., 1942–43 nač. štaba 2. arm., 1943 pov. div. »Cremona« na Korziki, 1944–45 v kr. vojski pov. boj. skup. »Cremona«, po vojni pov. IV. a. z. v Bolzanu, od 1954 v NATO 19, 76, 100, 103, 369
- Princivale Aldo, 1889, pokl. čast., polk. in gen., do 1941 nač. štaba XI. a. z., 1941–43 pov. div. »Brennero« 19, 76
- Princ prestolonaslednik Umberto Savojski, 1904, sin Viktorja Emanuela III., maršal, med vojno pov. skup. arm. »Pad« in »Jug«, nadzornik peh. sil, 1944–45 regent in 1945–46 kralj Italije, po referendumu, ki je vzpostavil republiko, odpotoval v tujino, kjer je umrl 15, 18, 80, 83, 429
- Pucelj Ivan 42, 44, 45, 110, 119, 162
- Pullini Augusto, 1918, faš. funkc. v pokr. tajn. PNF za Lj. p. 64
- Puppini Etefredo, pokl. čast., stot. v pov. XI. a. z. 76
- Purkart Anton 199, 282
- Pušenjak Feliks 68
- Putzolu Antonio, 1894, odvetn., 1940–43 drž. podtajn. v pravosod. min. 41
- Q**
- Quarra Sito Edoardo, 1884, pokl. čast., gen., 1941–42 pov. div. »Macerata«, 1943 pov. div. »Murge« 87, 390, 403
- Quasimodo Vincenzo, funkc. min. za javna dela iz Pulja 39
- R**
- Ragusa Giuseppe, 1903, uradn., PNF 1921, do 1941 faš. tajn. v Črnem vrhu nad Idrijo in Hruševju, 1941 vodja glav. pis. v. k. za Lj. p. 38
- Rainer Friedrich, 1903–1947, avstrijski nacist, 1939–41 pokr. vod. NSDAP in drž. nam. v Salzburgu, 1941–45 v isti funkciji za Koroško, 1941–1945 šef. civ. uprave za Gorenjsko, 1943–45 vrh. kom. op. cone »Jadransko primorje« 434
- Ravelli Domenico, 1886, pravn., pokl. policist, PNF 1924, kvest. v Cuneu in 1942–43 v Lj. 51
- Ravnihar Božena 374
- Ravnihar Vladimir 49
- Rea Ariella, 1916 Trst–1942, učit., faš. funkc. na Krasu in v Trstu, 1941–42 v žen. faš. v Lj. 61, 64, 74
- Rebasani Domenico, pokl. čast. MVSN, ppolk., 1942–43 nač. štaba udar. boj. skup. č. s. »Montagna« in »XXI Aprile« 87
- Reisp Sonja 215
- Remec Teofil 47
- Ribbentrop von Joachim, 1893–1946, nemški nacist, 1936–45 nem. zun. min. 30
- Ricci Renato, 1896–1956, faš. vod., poh. na Rim, 1925–26 podtajn. PNF, 1927–37 preds. Balilla, 1939–43 min. za korp., 1943–45 pov. faš. mil. (GNR) 41, 157
- Risio de Carlo, it. publicist 271
- Rintelen von Enno, nem. pokl. čast., gen., zvezni čast. OKW pri vrh. pov. it. voj. 20, 240
- Ripoli Guido, 1910, pokl. čast., PNF 1926, 1941–43 major v pov. div. sard. gren. in XI. a. z. 76
- Rizzi Arnaldo, uradn. pri v. k. za Lj. p. 39
- Roatta Mario, 1881–1968, pokl. čast., gen., 1934–36 nač. SIM, 1939 voj. ataše v Berlinu, 1939–41 podnač. SMRE, 1941–42 nač. SMRE, 1942–43 pov. 2. arm., 1943 pov. 6. arm. in nač. SMRE, 1945 pred sod. v Rimu, pobegnil v inoz., pisec spominov »Otto milioni di baionette« (Roma 1946) 18, 75, 80, 84, 87, 90, 91, 103, 104, 159., 214, 220, 240, 241, 252, 254–256, 258–260, 264–266, 269, 271, 278, 280, 281, 286, 288, 291, 295, 296, 304, 313, 316, 323, 326, 329, 334, 340–343, 346–349, 369–372, 381, 389, 391–393, 395–398, 403, 405, 408–412, 426, 427, 432, 439, 442, 444, 446, 454
- Robertazzi Giuseppe, pokl. čast., stot., sodnik v poseb. sod. v. k. za Lj. p. 167
- Robertiello Vincenzo, pokl. čast., polk., in gen., pov. 11. bers. polka in pov. peh. v div. »Cosseria« ter zač. pov. te div. 22
- Robotti Mario, 1882, pokl. čast., gen., do 1941 vod. odd. za log. službe v voj. min., 1941–42 pov. XI. a. z., 1943 pov. 2. arm. 5, 7, 8, 19, 29, 75, 80, 83, 84, 89–91, 93, 95, 100, 102–104, 122, 127, 134, 138, 141, 142, 150, 152, 153, 160, 161, 164–167, 174, 175, 178, 180, 183, 185, 187, 188, 190, 195, 197, 202, 209, 211, 212, 217, 233, 234, 238, 240, 253, 255–257, 264, 272, 273, 278, 280, 282, 283, 288, 290, 294, 300, 304, 307–309, 311–313, 315, 316, 323–326, 328–331, 333, 334, 336, 337, 342, 343, 346–351, 354–356, 358, 360, 370, 371, 373–375, 377, 379–382, 384, 387, 391, 393–405, 408, 410, 411, 414, 417, 426–428, 432, 433, 435–438, 444, 449, 454
- Rösener Erwin, 1902–1946, nem. pokl. čast. SS, 1941–45 viš. vod. SS in polic. v XVIII. voj. okr. 399, 400, 401, 421
- Rocca Giovanni, 1898, pokl. čast. MVSN, konzul., pov. 2. leg. č. s. »Superga«, po 1943 funkc. v faš. stranki v Genovi 87

Rogina Karel 42, 47
 Rolla Francesco, uradn., 1941–43 vod. del. vzh. žel. v Lj. 55, 349, 448, 455
 Rolla Michele, 1892, pokl. čast., polk. in gen., 1941–43 nač. urad. za civ. zad. v pov. 2. arm. 27
 Romero Federico, 1884, pokl. čast., gen., 1940–42 pov. div. »Isonzo«, 1942–43 pov. I. a. z. 19, 23, 78, 81, 107, 121, 129, 131, 141
 Roosevelt Franklin Delano 13
 Rossi Ermanno, 1903, pokl. čast., ppolk., 1941–43 nač. štaba div. »Isonzo« 78
 Rossi Francesco, vojak 11. strojn. bat. iz Velikih Lašč 261
 Rossi Giovanni, 1902, PNF 1932, faš. funkc. v Trstu in Lj. 62
 Rosin Umberto, 1897 Trst, faš. vod., PNF 1922, skvadrist, poh. na Rim, od 1922 faš. funkc. v Postojni, 1941–43 okr. civ. kom. v Logatcu 49, 50, 60, 64, 112
 Rotini Gerino, pokl. čast. MC, major, pov. bat. obm. mil. v Lj. 55
 Roux Matteo, 1881, pokl. čast., gen., 1939–40 pov. XI. a. z., nato glav. ravn. službe voj. komisariatov 75
 Rozman Franc 193, 195, 199, 204, 205, 247
 Rožman Gregorij 39, 110, 111, 119, 292, 415, 432, 433
 Rueh Franc 39
 Ruffini Anna, faš. funkc. v Lj. 64
 Ruffini (prej Drufovka) Giovanni, 1906 Gorica – 1943, trg., PNF 1941, 1927–39 v Lj., zaradi vohunstva za It. obsojen v odsot. na 20 let ječe, 1941–43 prevajalec pri v. k. za Lj. p. 38
 Ruggero Vittorio, 1890, pokl. čast., gen., 1941 pov. div. »Legnano« v Grčiji, 1942–43 pov. div. alp. lov. v Hercegovini in Slov. 87, 448
 Ruggiero Gennaro, 1904, pokl. policist, PNF 1922, 1941–43 kom. j. v. v Metliki 51
 Rupnik Leon 47, 49, 52, 65, 329, 373
 Rus Jože 289
 Russo Luigi, 1882, uradn., gen. MVSN, 1940–43 drž. podtajn. v preds. vlade 39

S

Saje Franček 7, 110, 433
 Sala Teodoro 7
 Samotorčan Ivan 402
 Sangiorgi Riccardo, faš. funkc. v Fari in Kočevski Reki 330
 Sanmartino Francesco Paolo, zdravnik, pokr. zdr. v Lj. 72
 Santin Antonio 377

Sardu Graziano, pokl. čast. MVSN, konzul., pov. 55. leg. č. s. 242
 Sartori Carlo, 1891, pokl. čast., ppolk. v pov. XI. a. z. 76, 414
 Scala Carlo, uradn. pri v. k. za Lj. p. 39
 Scarnicci Giulio, 1913, pravn., PNF 1935, faš. funkc. v Trstu in Lj. 62
 Schiller Friedrich 415
 Scipione Pietro, 1891, pokl. čast., gen., 1942–43 pov. peh. v div. »Lombardia«, 1943 pov. te div. 95
 Scuero Antonio, 1885, pokl. čast., gen., 1941–43 intend. it. obor. sil v Albaniji, nato v voj. min., 1943 pov. V. a. z. 18
 Seguiti Tullio, inž., uradn. pri v. k. za Lj. p. 39
 Selloni Enzo, 1911, inž., PNF 1930, faš. funkc. v Pistoii, 1942–43 pokr. podtajn. PNF v Lj. 62
 Semič Stane 148, 169, 176, 191, 195, 204, 248, 249, 282, 307
 Senise Carmine, 1883, pokl. policist, 1940–43 vod. it. policije, pisec spominov »Quando ero Capo della Polizia« 1940–1943 (Roma 1947) 51
 Seraglia Alberto, pokl. čast., polk., 1942–43 pov. 11. boj. skup. graničarjev 84
 Serena Adelchi, 1895, odvetn., faš. funkc., gen. konzul MVSN, 1939–40 min. za jav. dela, 1940–41 glav. tajn. PNF, nato v vojski 39, 41, 42, 58, 59, 62, 68, 245
 Sernek Dušan 434
 Siliato Leonardo, čast. MVSN, ppolk., podpov. udar. boj. skup. č. s. »Montagna« in »XXI Aprile« 87
 Sili Oreste, 1899, pokl. čast., ppolk., 1943 nač. štaba div. »Lombardia« 95
 Simone Giuseppe, 1914, pokl. čast., poročnik v pov. XI. a. z. 76
 Simović Dušan 18
 Sigoreo Giovanni, 1896 Makarska, ekon., PNF 1919, faš. funkc. na Krasu in v Trstu, 1941–43 okr. civ. kom. v Kočevju 45, 49, 59, 60, 64, 112, 403
 Sitar Rudolf 42
 Skobe Ignacij 412
 Slavič Matija 42, 114
 Slokar Ivan 42, 47, 48, 71, 72
 Smerkolj Albin 42
 Smrekar Hinko 74
 Smrekar Jožef 170
 Snój Anton 170
 Snój Franc 170
 Solari Giovanni Battista, uradn., 1943 vod. del. vzh. žel. v Lj. 55
 Soddu Millo Francesco, pokl. čast., polk., pov. 2. peh. polka 262
 Sorta Aleš 411

Spadaro Salvatore, 1892, prof., PNF 1925, preds. it. kralj. gimn. v Lj. 67
Spatafora Salvatore, pokl. karab. čast., stot., PNF 1925, pov. karab. čete v Lj. 52
Spinelli Guido, čast., polk., 1943 pri v. k. za Lj. p. 50
Spreitzer Josef 177
Stadler Franc 317
Stakić Vladislav 17
Stepišnik Drago 170
Stiplovšek Miroslav 9
Stojadinović Milan 11
Strada Carlo, polk., vod. pokr. prehr. zavoda v Lj. 40, 72
Strle Franc 330
Strle Franci 330
Strle Valentin 330
Sušnik Lovro 30

Š

Šebenik Edvard 195
Šega Slavko 191
Šegedin Ruža 191
Šercer Ljubo 148, 169, 191, 194–196, 248, 255
Šeško Jože 327
Šinkovec Franc 246
Širca Ignac 39
Šiška Jože 436
Škerl France 7, 156, 218
Škraba Matija 255
Šlander Slavko 248
Šlegelj Ivan 225
Šmajd Albin 434
Štemberger Ludvik 170
Štebi Anton 288
Štraus Emil 374
Šturm Anton 195

T

Tallinuci Evandro, pokl. čast. MVSN, gen. konzul, zvez. čast. MVSN pri pov. XI. a. z. 76, 129, 131, 142, 185, 250, 284, 383
Tamburini Tullio, faš. funk., skvadrist, poh. na Rim, 1938–43 pref. v Avellinu, Anconi in Trstu 56
Tambone Antonio, poroč. iz 2. dop. gren. bat. 402
Tekavec Anton 330
Tekavec Jože 412
Testa Temistocle, faš. funk., pref. v Perugii, Vidmu in na Reki 29
Testi Celso, it. vojak 295
Tigoli Carlo, novinar, uradn. pri v. k. za Lj. p.,

1942–43 odg. ured. »Il Popolo di Trieste« 39, 40, 113, 415
Toccolini T., pokl. čast., gen., pov. 2. ter. let. cone v Padovi 75
Tomašević Jozo 433
Tomažič Amalija 330
Tomažič Pinko 221
Tombolan-Fava Pietro, 1888, pokl. čast., PNF 1925, polk., vod. protilet. služ. za Lj. p. 39
Tomšič Tone 236
Tornari Gino, pokl. čast., stot. v pov. XI. a. z. in 2. arm. 455, 456
Torriano Arturo, 1889, pokl. čast., gen., pov. graničarjev v Ilirski Bistrici, 1943 pov. it. voj. enot na Elbi 77
Tramontana Nicolò, pravn., 1941–43 uradn. pri v. k. za Lj. p. 39, 56, 126, 167
Tranchida Salvatore, kralj. kom. v San Severu, podpref. v Brindisiju in Castrovillari, podžupan v Neaplju, podpref. v Vidmu, uradn. v not. min., 1942–43 podžupan v Lj. 49
Trezza-Mattina Alberto, Trst, pokl. policist, PNF 1921, skvadrist, kom. vod. j. v. v Lj. 51
Trifunović Dušan 20
Trstenjak Anton 39

U

Ubaldi Filippo, 1893, pokl. čast., ppolk., vod. razmej. kom. v Novem mestu, pov. bat. in zvez. čast. z MVAC v pov. div. »Isonzo« 343, 391
Ulaga Jožefa 311
Urankar Vinko 246

V

Vaccaro Giorgio, pokl. čast. MVSN, gen., zvez. čast. MVSN pri pov. 2. arm. 87
Vadnjak Ivan 221
Vadnjak Ivo 68
Vagliano Elio, nac. svet., it. »zaupnik« v Lj. 70, 156
Valenčič Vladimir 42
Vanelli Alcide, major v 44. bat. TM 411
Vannini Walter, 1920–1942, uslužb., PNF 1934, zaposl. pri zav. »Emona« v Starem Logu 319
Varbinek, trg. v Lj. 193
Varrone, pokl. čast., stot. v pov. XI. a. z. 141, 144
Vattolo Odino, it. vojak 103

Ventimigli Vincenzo, funkc. min. za javna dela v Trstu 39
Vercellino Mario, 1879, pokl. čast., gen., 1929–31 nač. SIM, 1940–41 pov. 6. arm., 1941–43 pov. 4. arm., nato v rez. 18
Verdiani Ciro, pokl. policist, gen. inšp. j. v., 1941–43 zvez. čast. it. polic. pri ravn. polic. NDH in vod. XI. cone OVRA v Zagrebu 51, 52, 125
Viale Carlo, 1887, pokl. čast., gen., do 1941 pov. graničarjev XI. a. z., 1941–43 pov. div. »Zara« 19, 77
Viale Giuseppe, pokl. policist, PNF 1925, kom. vod. j. v. v Lj. 51
Vicedomini Eugenio, pokl. čast., polk., pov. konc. tab. Gonars 295
Vidossi G., uradn. pri v. k. za Lj. p. 38
Vidmar Josip 289
Vidmar Milan 47
Vidmar Tone 148
Viktor Emanuel III. Savojski, 1869–1947, od 1900 kralj It. in od 1939 Albanije, od 1936 cesar Abesinije, 1896 poročen z Jeleno Petrovič iz Cetinja, 1944 se je odpovedal prestolu v prid sina Umberta, umrl v Egiptu 18, 19, 24, 26, 27, 33, 38, 56, 57, 74, 80, 101, 111, 116–120
Vode Marjan 167
Vojska Albin 204
Vrančić Vjekoslav 340
Vrhovec Stane 307
Vrhunc Ivan 170

W

Weichs von Maximilian, nem. generalfeldmaršal, 1941 pov. 2. arm. v Jugoslaviji, 1943–45 vrh. pov. nem. vojske za jugovzh. Evropo 23
Windischgrätz Hugo 438

Z

Zadnik Maks 411
Zakrajšek Rafael 248, 249
Zakrajšek Viki 248, 249

Zaletelj Janez 194
Zaletelj Jože 194
Zambaldi Ettore, pokl. let. čast., ppolk., pov. let. skup. »Sever« na Sušaku 88, 392
Zanini Livio, 1912–1941, poročnik v 14. minomet. bat. 149, 150, 175, 410
Zappaterini Sigfrid, podporočnik, kurat v 13. top. polku 194
Zappula Luciano, pokl. čast. MVSN, konzul, po 1943 v vod. PFR Trst 73
Zanussi Giacomo, pokl. čast., polk. in gen., 1939–40 pov. 88. peh. polka, 1940–42 podnač. štaba 2. arm., 1942–43 nač. štaba 6. arm., čast. v SMRE, pisec spominov »Guerra e catastrofe d'Italia« (Roma 1946) 259, 389, 397, 398, 444
Zatti Vittorio, 1887, pokl. čast., gen., 1941–42 pov. div. »Lombardia«, 1943 na razpol. v voj. min. 20
Zavodnik Jože 200
Zemljak Jože 434
Zennaro Teobaldo, 1904 Trst, odvetn., PNF 1920, skvadrist, poh. na Rim, član pokr. vod. PNF v Trstu, 1941–43 uradn. pri v. k. za Lj. p. 40
Zicavo Ferruccio, pokl. čast., gen. 1941 pov. inž. v pov. ter. obr. Videm 144
Zidanšek Miloš 247, 260, 283
Ziherl Boris 236
Zinna Manlio, 1906, uslužb., PNF 1925, uradn. pri v. k. za Lj. p. 39
Zito Nicola, 1908–1942, uslužb., PNF 1928, uslužb. v pokr. vod. PNF v Lj. 74
Zuccaro Guido, 1886, pokl. čast., ppolk., vod. cenzur. urada v Lj. 76
Zupančič Anton 194
Zupet Avgust 374
Zurich Francesco, pokl. policist, kom. j. v. v Kočevju 51

Ž

Ževart Milan 9
Žgajnar Srečo 149
Žnidarič Marjan 9
Župančič Andrej 374
Župec Anton 307
Župec Franc 68, 69, 155

Kazalo krajevnih imen

A

Adlešiči 341
Ajdovščina 52
Alessandria 322
Alexandria 8
Alžir 440
Ambrus 386
Arzev 440

B

Babno Polje 23
Banjaloka 328
Banjaluka 20
Barilović 95
Begunje pri Cerknici 79, 341,
Benetke 55, 294
Bela Cerkev 60, 386
Bela Voda 20, 176, 205
Bengazi 441
Beograd 8, 11, 17, 23, 412, 423, 442
Berchtesgaden 11, 16
Berlin 11, 15, 20
Bevke 227, 229, 276
Bezuljak 79, 164, 168–175, 176, 195, 198,
205, 261, 265, 283
Bežigrad 429, 431
Bihać 24, 260
Bileća 130
Bistra 253
Bizerta 441
Blatnik 177
Bled 26, 30, 375, 399, 401
Bločice 316
Bloška Polica 316, 324, 385
Bojanski Boršt 324
Bona 441
Borovec 23, 385
Borovnica 57, 79, 82–85, 92, 100, 163, 173,
227, 253, 264, 313, 333, 355, 383–385, 387,
394, 427, 446, 448
Bosansko Grahovo 130, 439
Bosiljevo 438
Bosljiva Loka 385, 394

Breg 149, 227, 402
Bregana 95
Brenner 448
Brescia 322
Brezov Dol 385
Brezovica 22, 59, 60, 66, 226, 227, 231, 375,
427
Brdo pri Ljubljani 170, 402, 414
Briga 385
Brod Jurovski 395
Brod Moravice 74, 394
Brod na Kolpi 23, 24, 100, 263, 328, 330,
385, 394, 438
Bučka 176, 211
Buenos Aires 42
Budimpešta 339
Bugojno 260
Bukovje pri Postojni 18
Butajnova 375
Buzet 406

C

Cancello Armone 194
Casablanca 440
Catania 48
Celje 22, 35, 107
Centa 307
Cerknica 50, 53, 59, 60, 78, 83, 84, 212, 261,
286, 316, 393
Cerkno 20, 78
Cervignano 18
Cetinje 443
Civitavecchia 341
Constantine 441
Crikvenica 24, 89, 393, 443
Crni Lug 394
Cuneo 51

Č

Čabar 20, 23, 24, 176, 312, 320, 394
Čeplje 23, 385, 394
Črmošnjice 314, 321, 385, 387

- Črni Potok 385
 Črni Vrh nad Idrijo 20, 78
 Črnomelj 32, 44, 48, 50, 51, 53, 59-61, 67,
 78, 83, 85, 92, 130, 151, 152, 158, 163, 167,
 222, 240, 263, 264, 314, 315, 320, 387, 429,
 451
- D
- Dane 96
 Delnice 96, 189, 251, 259, 264, 394, 438, 444
 Devica Marija v Polju (zdaj Ljubljana-Po-
 lje) 59, 60, 78, 83, 86, 102, 121, 314, 386,
 413
 Divača 87
 Dobec 265
 Dobliče 312
 Dobrava 325
 Dobrnič 60, 386
 Dobrova 22, 83, 159, 242, 334, 402, 438
 Dol 82, 227
 Dolnice 375
 Dolenja vas 60, 320
 Dolenske Toplice 23, 36, 60, 83, 292, 384
 Dolga vas 322, 403
 Dolnji Logatec 59, 78, 79
 Dovje 20
 Draga 32, 176, 205, 312, 321, 328, 385
 Dragatuš 312
 Dravlje 78, 86, 402
 Dravograd 22
 Dražica 355
 Drenov Grič 60, 227
 Drežnica 406
 Drvar 260
 Dvor 78, 385
 Dvor na Uni 20
 Dubrovnik 24, 241, 260, 443
 Dunaj 17
 Duvno 385
- E
- El Agheila 441
- F
- Fara 60, 312, 330
 Ferrara 51
 Foča 241
- G
- Gabes 441
 Gabrje 159, 334, 438
 Gabrovčec 354
- Garmisch-Partenkirchen 400
 Gerovo 24
 Glamoč 130
 Glažuta 176, 205, 385, 426
 Golčaj 196
 Golo 102, 121, 122, 307, 308
 Gonars 295, 300, 329, 377
 Gorenje Laze 211
 Gorenje Otave 282
 Gorica 18, 20, 77, 87, 105, 113, 346, 372,
 381, 403, 405, 410, 419, 421, 436
 Goričica 100, 402
 Gornji Logatec 21, 50
 Gospič 409
 Gotenica 385, 386
 Gračac 442
 Gradac 60, 78, 163, 314, 341
 Grahovo pri Cerknici 23, 78, 212, 316, 384,
 439
 Grčarice 176, 205, 314, 385, 386
 Grčevje 386
 Griblje 151, 152, 159, 395
 Grosuplje 23, 36, 60, 78-80, 83, 85, 87, 88,
 92, 96, 99, 134, 194, 246, 264, 295, 307,
 327, 333, 341, 342, 351, 352, 375, 383, 396,
 406
- H
- Hinje 312
 Hočevje 385, 386
 Horjul 78, 224, 242, 314, 326, 386, 387, 438
 Hotedršica 393
 Hrastnik 35
 Hrib 24, 77, 205
 Hribarjevo 283
 Hrušica 19
 Huda Jama 35
 Hudi Rogatec 307
 Hudo 386
- I
- Idrija 19, 52, 77, 82
 Ig 78, 79, 204
 Ilirska Bistrica 20, 77, 406, 411
 Imola 322
 Ingolstadt 8
 Ipavec 312
 Iška vas 194, 255, 384
 Iški Vintgar 163, 204, 205
- J
- Jasenak 406
 Jastrebarsko 259
 Jelšane 20
 Jesenice 22, 35, 289

Ježica 159, 163
Josipdol 130, 442
Jugorje 386, 449

K

Kairo 100
Kalce 22, 78
Kalinovik 260
Kamanje 395
Kamnik 181
Kanal 19
Karlovac 20, 22, 75, 95, 99, 100, 108, 125,
130, 131, 141, 251, 259, 260, 264, 406, 437,
442, 444, 446
Kašelj 121
Klana 20, 409
Knežja Lipa 23, 312, 385, 394
Knežja Njiva 23, 169, 176, 191
Knin 260, 442
Koče 385
Kočevje 20, 24, 32, 35, 36, 45, 48, 50–55,
59–61, 64, 67, 78, 80, 82–87, 90, 92, 93, 96,
99, 100, 111, 112, 121, 130, 173, 177, 180,
201, 212, 215, 221–223, 240, 259, 260, 264,
312, 314, 315, 319, 321–323, 327, 328, 330,
331, 333, 336, 341, 352, 356, 375, 385–387,
403, 406, 410, 417, 429, 430, 444, 449
Kočevska Reka 23, 60, 312, 321, 322, 385,
386, 394
Kodeljevo 79, 432
Konjic 260
Koper 57
Koprivnik 60, 314, 321, 386, 387
Korča 17
Korinj 385
Koseze 402
Kostanjevica na Krki 60, 314, 341, 343
Kotor 260
Kozarišče 79, 83
Kožljek 20, 247, 260
Kranj 22, 35, 248, 434
Kranjska Gora 18
Krka 194
Krmelj 35, 315, 375
Krška vas 385, 386
Krško 31, 48, 270
Krupa 163
Krvava Peč 176, 307, 384
Kurešček 204, 307
Kuželj 23, 328
Kvasica 90

L

La Chapelle 440
Laze 83

Laze pri Predgradu 312
Lazec 355
Leskovec 375
Leskovec pri Krškem 32
Lešnica 90, 426
Lički Osik 263
Ligojna 438
Lipoglav 312, 326
Litija 31, 48, 108, 247
Livno 130, 260
Livold 403
Ljubljana 7, 20–23, 27, 29–32, 35–37, 39, 41,
42, 44–47, 51–54, 57–63, 65–67, 70, 71, 73,
75, 78–85, 87, 88, 91–93, 98, 100, 102, 107,
111–113, 115, 116, 119, 121, 123–125, 128,
129, 132, 134, 136, 163, 167, 170, 178, 181,
183, 191, 192, 195, 196, 198–201, 212,
214–216, 218, 219, 221, 222, 225, 231, 233,
235–237, 240, 242, 246–248, 254, 255, 257,
259, 260, 263, 264, 266–268, 270, 272, 274,
276–280, 282, 286–290, 292–294, 296, 298,
301, 305, 307, 313–317, 320–324, 329, 331,
333, 334, 336, 342, 350, 352, 356, 366, 372,
374, 375, 380, 383, 387, 389, 391–395, 398,
403, 406, 409, 418, 426, 429–431, 435, 438,
442–444, 446, 454, 455
Ljubljanski Vrh 163
Log pri Brezovici 59, 60, 66, 80, 227, 231,
386
Log 176
Logatec 22, 31, 32, 48, 53, 54, 60, 61, 64, 67,
77, 82, 84, 85, 87, 88, 92, 99, 100, 112, 138,
144, 187, 198, 212, 213, 221, 222, 240, 261,
264, 294, 298, 316, 333, 336, 339, 341, 356,
384–387, 417, 427, 448
London 13, 42, 44–46, 110, 193, 237, 262,
263, 433
Lopata 385
Loški Potok 23, 60, 169, 176, 205, 241, 312,
331, 339, 385, 417,
Lož 164, 168, 170, 175, 176, 182, 191, 195,
198, 205, 248, 316, 385
Ložine 385
Luče 383
Lukov Dol 394
Lužarji 83

M

Mačkovec 83, 385
Magovac 395
Mahovnik 321
Mali Lug 23
Mali Vrh 383
Malo Gradišče 253
Marada 441
Maribor 35, 416

Martinjak 78
Medvode 302
Međak 263
Metković 260, 263
Metlika 22, 50, 51, 60, 61, 70, 78–80, 82, 85,
98, 107, 130, 240, 264, 304, 314–316, 325,
341, 352, 375, 398, 426, 444, 446, 449–451
Milan 52, 125, 244, 320
Mirna 60
Mirna Peč 247, 323, 384, 386
Mokronog 36, 60, 247, 305, 314–316, 354,
355, 386
Morava 78, 83, 92, 99, 322
Moravče 386
Moskva 193, 324
Mostar 24, 130, 260, 442
Moste 36, 63, 86, 218, 248, 432, 435
Movernava 163
Mozelj 60, 78, 312, 314, 321, 322, 341, 385,
394
Muljava 325, 354, 386
München 8

N

Nalut 441
Nemška Loka 312
Nevesinje 130
Notranje Gorice 79, 82, 227, 230, 231
Nova vas 23, 384, 385, 412, 417, 450
Novi 24, 409
Novi lazi 23, 385, 394
Novo mesto 20, 22, 31, 32, 36, 48, 51–56,
59–61, 67, 70, 78, 80, 82–85, 87, 88, 92–94,
96–99, 107, 108, 130, 132, 211–213, 215,
219, 221–223, 240, 248, 260, 263, 264, 292,
293, 311, 314–316, 322, 329, 333, 336, 350,
375, 385–387, 390, 392, 298, 403, 426, 444,
451
Novo Selo 395

O

Ogulin 100, 130, 259, 406, 442
Ohrid 17
Opatija 20
Općine 221
Oran 440
Orle 312
Ortnek 84, 173, 385, 396
Osilnica 353, 394
Osredek 176, 194, 204, 307, 330
Oštarije 130
Otave 260
Otočac 260
Otočec 211, 322

Otrobovec 21
Ozalj 95

P

Padova 20, 51, 54, 192
Padež 261
Paka 402
Pazin 406
Perovo 246
Perušić 263
Pescara 372
Petrina 85, 264, 304, 328, 329
Piacenza 322
Pijava Gorica 383, 384
Pikovnik 282
Planina (pri Črnomlju) 385, 387
Planina (pri Rakeku) 11, 22, 50, 59, 60, 75,
78, 84, 143, 144, 163, 264, 316, 339, 393,
438
Plešce 23
Pleše 205, 312
Podbukovje 194, 385
Podgrad 19, 406, 409
Podivančna Gorica 325
Podlipoglav 132, 205, 312
Podmolnik 312
Podpeč 225, 227, 230, 231, 246
Podpreska 176, 394
Polhov Gradec 163, 167, 386
Polica 246, 386
Poljane (zdaj Kočevske Poljane) 385, 386
Poloj 90, 426, 438
Ponikve 385, 386
Ponova vas 327
Prečna 60
Predgrad 385
Predole 396
Preserje 57, 82, 212, 219–221, 226, 227, 292,
383
Prestranek 19
Prezid 20, 21, 23, 394
Prezidanski Berinšček 21
Priborje 24
Primča vas 385
Primskovo 149, 238, 246, 247, 253, 268, 275
Pristava 325
Pugled 253, 326, 342
Pulj 346
Purkače 307

R

Rab 412
Rabat 440
Račna 383

- Radatovići 314–316, 341, 449
 Radohova vas 149, 328, 329, 334, 350, 396
 Radovica 395
 Radovljica 22, 52
 Rakek 21, 50, 59, 60, 78, 79, 82, 84, 85, 92,
 138, 163, 198, 264, 286, 316, 339, 393
 Rakitna 83, 188, 212, 265, 384, 387, 391, 439
 Rakovnik 432
 Raščica 383, 386
 Ravbarkomanda 79
 Ravni Dol 191
 Razdrto 181
 Razpotje pri Idriji 78
 Rdeči Kamen 319
 Rečica 95
 Reka 20, 39, 56, 61, 75, 91, 100, 102, 108,
 144, 260, 340, 346, 442
 Retje 385, 396
 Ribnica na Dolenjskem 23, 24, 60, 61, 75,
 78, 82, 83, 88, 91, 92, 94, 96, 98, 100, 130,
 191, 192, 205, 226, 260, 312, 315, 316, 331,
 341, 384, 385, 445
 Rim 8, 12, 17, 20, 26, 39, 42, 48, 51, 58,
 61–66, 69, 70, 73, 75, 76, 78, 85, 87, 88, 94,
 100, 102, 112, 116, 118–120, 167, 172, 181,
 195, 213, 220, 240, 241, 243, 248, 251, 256,
 258, 272, 293–295, 306, 307, 309, 311, 320,
 324, 327, 329, 330, 338–340, 346, 347, 349,
 350, 371–373, 402, 405, 421, 423, 428, 431,
 443, 454
 Rob 188, 204, 205, 212, 383, 384, 410, 412
 Ronki 392
 Rovte 60, 246, 314–316, 386, 393
 Rožni Dol 211, 233
 Runarsko 384, 385
- S
- Safi 440
 Salzburg 17, 399, 401
 San Terenzio in Lerici 67
 Sarajevo 240–242
 Scodovacca 18
 Sekirišče 307
 Sela pri Šumberku 247
 Selca 22
 Selnik 307
 Selo 312
 Semič 60, 82, 96, 163, 314–316, 449
 Senj 78
 Severin 74
 Sežana 37, 55, 98, 322
 Sfaks 441
 Sinj 260
 Slavina 20
 Slovenj Gradec 22
 Slunj 437
- Smuka 321, 385
 Sodražica 60, 191, 312, 384, 385
 Sombotelj 31
 Sostro 121, 201
 Sošice 395
 Soteska 314–316, 385
 Sousse 441
 Sovra 246
 Split 24, 51, 52, 77, 260, 442, 443
 Spodnja Bukovica 411
 Spodnja Slivnica 386, 396
 Spodnje Brezovo 295
 Spodnji Log 312, 385
 Srb 262
 Srebotnice 246, 247
 Stara Cerkev 327
 Stara Vrhnika 22
 Stari Grad 20
 Stari Log 60, 78, 312, 314, 321, 322, 385
 Stari trg ob Kolpi 60, 78, 341, 353, 366, 367,
 385, 387, 391
 Stari trg pri Ložu 50, 60, 79, 83, 168, 169,
 205, 279, 339, 341, 385, 393, 417, 450
 Stari trg pri Višnji Gori 246
 Stična 87, 93, 194, 325, 341, 386
 Strahomer 57, 255
 Straža 392
 Stražnik 20
 Studenec pri Ljubljani 375
 Studenec-Ig 163, 201, 204, 384, 386
 Studenec pri Ivančni Gorici 325
 Studeno 15
 Suhor pri Metliki 94, 449, 450
 Suhor pri Vinici 312
 Sušak 8, 24, 52, 56, 57, 75, 77, 84, 85, 88, 93,
 98, 99, 102, 109, 125, 130, 233, 240, 258,
 259, 264, 310, 335, 340, 341, 389, 397, 406,
 444, 454
 Sušje 23, 384
 Sv. Ana 229
 Sv. Križ pri Kostanjevici (zdaj Podboč-
 je) 60, 341
 Sv. Lucija (zdaj Most na Soči) 20
 Sv. Vid nad Cerknico (zdaj Žilce) 307, 320,
 384
- Š
- Šembije 20
 Šibenik 24, 27, 442
 Šiška 63, 79, 242, 328, 329, 432
 Škofja Loka 22, 26, 248
 Škofljica 79, 82, 99, 100, 163, 315, 316, 383
 Škrilje 307, 308
 Škrilje (pri Gradacu) 78
 Šmarje-Sap 79, 82, 84, 99, 163, 173, 195,
 205

Šmarješke Toplice 386
Šmarjeta 50, 60
Šmartno ob Savi 121
Šmihel–Stopiče 50
Štalcerji 361, 385
Št. Jernej 59, 60, 61, 83, 84, 96, 173, 314, 341
Št. Jošt 83, 386, 387, 402
Št. Jurij pri Grosupljem 386
Št. Lovrenc 149
Št. Peter na Krasu (zdaj Pivka) 281
Št. Peter pri Novem mestu (zdaj Otočec) 60
Št. Vid nad Ljubljano 22, 80, 124
Št. Vid pri Stični 36, 44, 60, 78, 82–84, 145, 149, 151, 173, 175, 253, 325

T

Tanča Gora 312, 426
Težka Voda 247
Tisje pri Libergi 238, 253
Tolmin 19, 52, 77, 84
Tomačevo 57
Tomišelj 195, 255, 383
Topla Reber 321
Topol 302
Toulon 440
Trata 22
Travnik 176, 205
Trbiž 19, 100, 448
Trbovlje 35
Trebelno 386
Trebinje
Trebnje 32, 50, 51, 60, 61, 78m 82, 83, 85, 93, 99, 240, 246, 264, 314, 324, 325, 333, 352, 360, 375, 386
Treviso 38
Trnovec 385
Trst 19, 37, 39, 40, 51, 52, 54, 56, 64, 77, 84, 89, 102, 109, 113, 144, 155, 221, 245, 248, 262, 281, 346, 372, 381, 409, 436
Tršće 23
Trška Gora 321, 322
Tržič (Monfalcone) 57, 195
Tržišće 60, 386
Tunis 441
Turjak 23, 24, 26, 130, 148, 253, 326, 383, 384, 445
Tušilović 95

U

Udbina 262
Ustje 307, 308
Uršna sela 385–387
Užice 236

V

Vavta vas 78
Velika Loka 60, 350, 387, 392
Velike Bloke 23, 79, 84, 261, 314–316, 339, 341, 342, 384, 412, 417, 445, 450
Velike Lašče 23, 26, 60, 78, 83, 85, 86, 134, 191, 194, 246, 253, 261, 264, 333, 445
Veliko Polje 385
Verd 82, 269, 283, 285, 286, 313, 378, 448
Vevče 36, 121
Vicenza 244
Vichy 440
Vič 22, 63, 78, 79, 86, 414, 432
Videm–Dobropolje 60, 82, 92, 93, 246, 383, 396, 445
Videm (Udine) 19, 20, 75, 77, 78, 84, 143
Vinica 60, 78, 312, 314, 315, 341, 387, 394, 449
Vinji Vrh 265
Vipava 80, 130
Vir 325
Visoko 307
Višegrad 241
Vojnić 108
Volavje 78
Vrbovsko 23, 74, 130, 449
Vrgin Most 130, 131, 141
Vrhnika 22, 23, 36, 54, 59, 60, 79, 83, 84, 94, 99, 100, 143, 148, 163, 167, 227, 231, 260, 261, 265, 292, 315, 316, 375, 387, 429, 448
Vrhovci 402
Vrhovine 259
Vrhpolje 396
Vrsnik 21

W

Washington 8

Z

Zadar 39, 262
Zafara 97
Zagorje ob Savi 35
Zagradec 78, 194, 354, 385
Zagreb 20, 52, 98, 125, 146, 240, 241, 295, 297, 350, 366, 423, 427, 442, 443
Zaklanec 326
Zala 204
Zalog 85, 98, 264, 374, 380, 426, 446
Zaplana 246, 386, 387
Zavrh 275
Zdenčina 95, 100, 442
Zdenska vas 383

Zidani Most 350
Zvornik 241
Ž
Žabja vas 78, 86
Želumlje 383

Žirovnica 18
Žlebič 191, 384, 385
Žuta Lokva 18, 24, 26
Žužemberk 36, 78, 91, 97, 247, 314, 315,
354, 386, 392

Kazalo vsebine

UVODNA BESEDA	7
ITALIJANSKI OKUPACIJSKI SISTEM V LJUBLJANSKI POKRAJINI	11
1. Italija in Jugoslavija 1939–1941	11
2. Vojna aprila 1941 in prihod italijanske vojske v osrednjo Slovenijo	18
3. Italijanska vojaška uprava	26
4. Uvedba italijanske civilne uprave	30
Oblikovanje t. i. Ljubljanske pokrajine	30
Gospodarske zmogljivosti pokrajine	33
Civilni oziroma visoki komisar	37
Sosvet ali konzulta	42
Okrajni glavarji	48
Župani in občinski komisarji	49
Oboroženi oddelki civilne uprave	50
Sodstvo	55
5. Fašistična stranka in njene organizacije	58
6. Vojska	106
DOKUMENTI	106

Dok.	Naslov	Stran
1	Razglas komandanta mesta Ljubljane 12. 4. 1941 o prevzemu oblasti	107
2	Navodila poveljstva 2. armade za guvernerja cone Ljubljana 14. 4. 1941	108
3	Poročilo civilnega komisarja za Ljubljansko pokrajino 22. 4. 1941 o opravljenem delu	109
4	Zapisnik telefonskega pogovora med Mussolinijem in civilnim komisarjem za Ljubljansko pokrajino Emiliom Graziolijem 28. 4. 1941 o razmerah v pokrajini in pripravi priključitve k Italiji	116
5	Kraljevi ukaz o priključitvi Ljubljanske pokrajine k Italiji 3. 5. 1941	117
6	Kraljevi ukaz 7. 6. 1941 o veljavnosti odredb v Ljubljanski pokrajini	120
7	Navodila poveljstva XI. armadnega zbora 1. 7. 1941 podrejenim poveljstvom za vedenje v zasedeni Sloveniji	121
8	Poročilo kraljevske kvesture Ljubljana 14. 7. 1941 vodji italijanske policije v Rimu o komunistični organizaciji in dejavnosti v Ljubljanski pokrajini	123
9	Navodila poveljstva XI. armadnega zbora z dne 14. 7. 1941 podrejenim poveljstvom za vedenje v zasedeni Sloveniji	127
10	Zabeležka za Benita Mussolinija iz srede julija 1941 o političnih in gospodarskih razmerah v Ljubljanski pokrajini	128
11	Povzetek tem s sestanka poveljnika XI. armadnega zbora s podrejenimi častniki 27. 7. 1941	129
12	Teme za obravnavo in povzetek zadev s sestanka poveljnika XI. armadnega zbora s podrejenimi polkovniki 2. 8. 1941	134
13	Navodila poveljstva XI. armadnega zbora podrejenim poveljstvom 9. 8. 1941 za vedenje v primeru oboroženega upora	139
14	Zapisnik s sestanka poveljnika XI. armadnega zbora s podrejenimi poveljniki 19. 8. 1941	141
15	Točke za obravnavo na sestanku poveljnika XI. armadnega zbora s poveljnikom 2. armade	143

16	Zapisnik s sestanka na poveljstvu XI. armadnega zbora za zimsko nastanitev enot 31. 8. 1941	144
17	Povzetek zadev s sestanka na poveljstvu XI. armadnega zbora 3. 9. 1941	145
18	Navodila poveljstva XI. armadnega zbora 4. 9. 1941 za preprečevanje partizanskih akcij	148
19	Navodila poveljstva XI. armadnega zbora 8. 9. 1941 za ukrepe proti partizanskim akcijam.	151
20	Navodila poveljstva XI. armadnega zbora 10. 9. 1941 za ukrepe proti partizanskim napadom	152
21	Poročilo visokega komisarja za Ljubljansko pokrajino predsedniku italijanske vlade Benitu Mussoliniju 18. 9. 1941 o izidu petmesečnega upravljanja pokrajine	153
22	Zabeležka generalnega štaba kopenske vojske 17. 9. 1941 za Mussolinija o razmerah v Ljubljanski pokrajini.	159
23	Povelje poveljstva XI. armadnega zbora 29. 9. 1941 za odločnejšo taktiko v boju proti narodnoosvobodilnemu gibanju	161
24	Poročilo poveljstva 2. armade 30. 9. 1941 o razmerah v Ljubljanski pokrajini.	161
25	Navodila poveljstva XI. armadnega zbora 5. 10. 1941 za vedenje enot v boju proti narodnoosvobodilnemu gibanju	162
26	Povelje poveljstva XI. armadnega zbora 7. 10. 1941 za varnost posadk	165
27	Seznam zadev za obravnavo na sestanku poveljnika XI. armadnega zbora 8. 10. 1941	166
28	Navodila poveljstva XI. armadnega zbora 9. 10. 1941 za nadzorovanje civilistov	167
29	Zapisnik s sestanka na poveljstvu XI. armadnega zbora 21. 10. 1941.	168
30	Poročilo visokega komisarja za Ljubljansko pokrajino 28. 10. 1941 o sodelovanju med vojsko in policijo.	172
31	Pismo poveljnika XI. armadnega zbora visokemu komisarju za Ljubljansko pokrajino 31. 10. 1941	175
32	Točke za sestanek in zapisnik s sestanka pri visokem komisarju za Ljubljansko pokrajino 7. 11. 1941	179
33	Navodila poveljstva XI. armadnega zbora 13. 11. 1941 poveljstvoma divizij za sodelovanje z organi civilne uprave	184
34	Zapisek s sestanka poveljnika XI. armadnega zbora na poveljstvu divizije sardinskih grenadirjev 21. 11. 1941	185
35	Poročilo poveljstva XI. armadnega zbora 30. 11. 1941 poveljstvu 2. armade o razmerah v Ljubljanski pokrajini	189
36	Spomenica poveljnikov pehotne divizije sardinskih grenadirjev in XI. armadnega zbora konec novembra 1941	197
37	Navodila poveljstva XI. armadnega zbora 8. 12. 1941 za varnostne ukrepe	209
38	Točke za sestanek poveljnika XI. armadnega zbora na visokem komisariatu za Ljubljansko pokrajino 12. 12. 1941	211
39	Promemorija poveljnika XI. armadnega zbora za propagandni urad 12. 12. 1941	214
40	Poročilo poveljstva XI. armadnega zbora o manifestaciji Osvobodilne fronte 1. 12. 1941 in zapisnik s sestanka pri visokem komisarju za Ljubljansko pokrajino 12. 12. 1941	216
41	Zapisnik s sestanka poveljnika XI. armadnega zbora na poveljstvu divizije sardinskih grenadirjev 18. 12. 1941	224
42	Promemorija poveljnika XI. armadnega zbora 20. 12. 1941 o dejavnosti karabinjerjev v diviziji sardinskih grenadirjev	233
43	Spomenica generala Renza Montagna 22. 12. 1941 o razmerah v Ljubljanski pokrajini	235
44	Telefonska navodila poveljstva XI. armadnega zbora 26. 12. 1941 za boj proti partizanskim enotam	238
45	Navodila poveljstva XI. armadnega zbora 27. 12. 1941 za akcije proti partizanom	239
46	Zapisnik s sestanka na poveljstvu 2. armade 30. 12. 1941	240
47	Poročilo poveljstva 2. armade 7. 1. 1942 o razmerah v Ljubljanski pokrajini	245
48	Točke za sestanek in zapisnik s sestanka poveljnika XI. armadnega zbora na poveljstvu divizije sardinskih grenadirjev 8. 1. 1942.	249

49	Zapisnik z obiska visokega komisarja za Ljubljansko pokrajino pri poveljniku XI. armadnega zbora 24. 1. 1942	256
50	Navodilo poveljstva 2. armade 27. 1. 1942 za pripravo načrtov o novi razmestitvi podrejenih enot	258
51	Točke za sestanek in povzetek pogovora poveljnika XI. armadnega zbora s poveljnikom 2. armade 28. 1. 1942	260
52	Točke za sestanek in seznam zadev s sestanka poveljnika XI. armadnega zbora 30. 1. 1942	265
53	Točke za sestanek in zapisnik s sestanka poveljnika XI. armadnega zbora pri visokem komisarju za Ljubljansko pokrajino 5. 2. 1942	268
54	Promemorija poveljnika XI. armadnega zbora 10. 2. 1942 za pogovor s poveljnikom 2. armade.	280
55	Pismo poveljnika XI. armadnega zbora 17. 2. 1942 za sestanek s častniki	281
56	Točke za sestanek in zapisnik s sestanka poveljnika XI. armadnega zbora 18. 2. 1942	282
57	Navodila poveljstva 2. armade 27. 2. 1942 za ureditev razmer v Ljubljanski pokrajini	287
58	Poročilo poveljstva XI. armadnega zbora 8. 3. 1942 o razmerah v Ljubljanski pokrajini	288
59	Točke za sestanek poveljnika XI. armadnega zbora z visokim komisarjem za Ljubljansko pokrajino	292
60	Poročilo poveljnika XI. armadnega zbora 14. 3. 1942 o izvajanju načrta »Primavera«	293
61	Točke za sestanek in zapisnik s sestanka poveljnika XI. armadnega zbora 16. 3. 1942	294
62	Zapisnik s sestanka poveljnika XI. armadnega zbora z visokim komisarjem za Ljubljansko pokrajino 21. 3. 1942	300
63	Poročilo visokega komisarja za Ljubljansko pokrajino 24. 3. 1942 o razmerah v pokrajini	306
64	Zapisnik s sestanka poveljnika XI. armadnega zbora s poveljniki divizij in granicarjev 25. 3. 1942	309
65	Zapisnik s sestanka poveljnika XI. armadnega zbora z visokim komisarjem za Ljubljansko pokrajino 8. 4. 1942	312
66	Točke za sestanek poveljnika XI. armadnega zbora s poveljnikom 2. armade 12. 4. 1942	323
67	Točke za obravnavo poveljnika XI. armadnega zbora na sestanku v Trebnjem 20. 4. 1942	324
68	Zapisek s pogovora načelnika štaba XI. armadnega zbora z visokim komisarjem za Ljubljansko pokrajino 23. 4. 1942	326
69	Pregled obravnavanih zadev s sestanka načelnika štaba XI. armadnega zbora s predstavnikom visokega komisarja za Ljubljansko pokrajino 29. 4. 1942	327
70	Pregled obravnavnih zadev s sestanka poveljnika XI. armadnega zbora z visokim komisarjem za Ljubljansko pokrajino 30. 4. 1942	328
71	Poročilo visokega komisarja za Ljubljansko pokrajino 8. 5. 1942 o razmerah v pokrajini	331
72	Točke za sestanek poveljnika XI. armadnega zbora 10. 5. 1942	333
73	Poročilo poveljstva XI. armadnega zbora višjemu poveljstvu oboroženih sil za Slovenijo in Dalmacijo 12. 5. 1942 o razmerah v Ljubljanski pokrajini	335
74	Poročilo visokega komisarja za Ljubljansko pokrajino 17. 5. 1942 o razmerah v pokrajini	338
75	Izveček iz ustnega poročila poveljnika 2. armade s sestanka na Reki 23. 5. 1942	340
76	Beležka poveljnika XI. armadnega zbora 26. 5. 1942 o nalogah	342
77	Zapisnik s sestanka poveljnika XI. armadnega zbora 26. 5. 1942	343
78	Zapisnik s sestanka poveljnika XI. armadnega zbora z visokim komisarjem za Ljubljansko pokrajino 30. 5. 1942	346
79	Pismo visokega komisarja za Ljubljansko pokrajino 6. 6. 1942 o predvidenem množičnem interniranju Slovencev	348

80	Zapisnik s sestanka poveljnika XI. armadnega zbora z visokim komisarjem za Ljubljansko pokrajino 9. 6. 1942	349
81	Poročilo visokega komisarja za Ljubljansko pokrajino 9. 6. 1942 o razmerah v pokrajini	352
82	Zapisnik s sestanka poveljnika XI. armadnega zbora na poveljstvu pehotne divizije sardinskih grenadirjev 13. 6. 1942	354
83	Zapisnik s sestanka poveljnika XI. armadnega zbora na poveljstvu divizije sardinskih grenadirjev 13. 6. 1942.	368
84	Zapisnik s sestanka poveljnika XI. armadnega zbora z visokim komisarjem za Ljubljansko pokrajino 14. 6. 1942	370
85	Zapisnik s sestanka poveljnika XI. armadnega zbora 20. 6. 1942	377
86	Pismo visokega komisarja za Ljubljansko pokrajino 20. 6. 1942 o ukrepih proti prebivalstvu	379
87	Program poveljstva XI. armadnega zbora za veliko ofenzivo proti narodnoosvobodilni vojski na Dolenjskem in Notranjskem poleti in jeseni 1942	382
88	Zapisnik s sestanka poveljnika XI. armadnega zbora 26. 6. 1942	389
89	Zapisnik s sestanka poveljnika XI. armadnega zbora 6. 7. 1942.	393
90	Zapisnik s sestanka poveljnika XI. armadnega zbora 7. 7. 1942.	395
91	Zapisnik s sestanka poveljnika XI. armadnega zbora z nemškimi policijskimi častniki 12. 7. 1942.	399
92	Zapisnik s sestanka poveljnika XI. armadnega zbora z visokim komisarjem za Ljubljansko pokrajino 29. 7. 1942	401
93	Zapisnik s sestanka Benita Mussolinija v Gorici z italijanskimi vojaškimi funkcionarji 31. 7. 1942	405
94	Zapisnik s sestanka poveljnika XI. armadnega zbora v Kočevju 2. 8. 1942	410
95	Spomenica o razmerah v Ljubljanski pokrajini z dne 3. 8. 1942.	413
96	Poročilo visokega komisarja za Ljubljansko pokrajino 16. 8. 1942 o vojaških očiščevalnih operacijah v pokrajini.	416
97	Poročilo visokega komisarja za Ljubljansko pokrajino 16. 8. 1942 o vojaških očiščevalnih operacijah v pokrajini.	418
98	Poročilo visokega komisarja za Ljubljansko pokrajino 16. 8. 1942 o političnih, gospodarskih in socialnih razmerah v pokrajini	419
99	Poročilo visokega komisarja za Ljubljansko pokrajino 24. 8. 1942 o programu dejavnosti v pokrajini.	422
100	Zapisnik s sestanka poveljnika XI. armadnega zbora v Vidmu-Dobrepolju 10. 9. 1942	426
101	Zapisnik s sestanka poveljnika XI. armadnega zbora z visokim komisarjem za Ljubljansko pokrajino 17. 9. 1942	429
102	Zapisnik s sestanka poveljnika XI. armadnega zbora z visokim komisarjem za Ljubljansko pokrajino 28. 9. 1942	432
103	Zapisnik s sestanka poveljnika XI. armadnega zbora 19. 11. 1942	436
104	Povzetek zadev s sestanka poveljnika 2. armade na Sušaku 22. 11. 1942.	439
105	Povzetek zadev s sestanka poveljnika XI. armadnega zbora v Kočevju 26. 11. 1942	444
106	Zapisnik s sestanka poveljnika XI. armadnega zbora 26. 11. 1942	448
107	Pismo poveljnika XI. armadnega zbora visokemu komisarju za Ljubljansko pokrajino 3. 12. 1942.	449
108	Poročilo poveljnika XI. armadnega zbora 13. 12. 1942 o razmerah v Ljubljanski pokrajini	451
109	Spomenica poveljnika XI. armadnega zbora 30. 12. 1942 za visokega komisarja za Ljubljansko pokrajino	454
PRILOGE		457
Upravnopolična razdelitev Ljubljanske pokrajine 1941		458
Fašistična stranka v Ljubljanski pokrajini		460
Zasedbena območja enot italijanske vojske v 2. pol. aprila 1941		461
Postojanke italijanskih oboroženih sil v Ljubljanski pokrajini 15. junija 1941.		462
Zasedbena območja enot italijanske vojske decembra 1941		463
Postojanke italijanskega okupatorja v Ljubljanski pokrajini 1. marca 1942		464

Postojanke italijanskih oboroženih sil 10. junija 1942	465
Zasedbena območja enot italijanske vojske decembra 1942	466
Zasedbena območja enot italijanske vojske julija 1943.	467
Posadke XI. armadnega zbora in bele garde (MVAC) v začetku septembra 1943.	468
Italijanska vojska v Ljubljanski pokrajini 15. 6. 1941	470
Italijanska vojska v Ljubljanski pokrajini 1. 3. 1942	472
Italijanska vojska v Ljubljanski pokrajini 12. 7. 1942	474
Italijanska vojska v Ljubljanski pokrajini 2. 9. 1943	476
LITERATURA	478
FOTOGRAFIJE	480
KAZALA	481
Stvarno kazalo	483
Kazalo osebnih imen	493
Kazalo krajevnih imen	507
Kazalo vsebine	514

DOCUMENTA ET STUDIA HISTORIAE RECENTIORIS

V

dr. Tone Ferenc

FAŠISTI BREZ KRINKE

Dokumenti 1941–1942

1. izdaja

Urednik Branko Avsenak

Dokumente prevedel Stane Ivanc

Fotografije iz Muzeja ljudske revolucije SRS

Založila

Založba Obzorja Maribor

Za založbo

mag. Marjan Žnidarič

Natisnila

tiskarna Ljudske pravice
v Ljubljani 1988

Naklada 1000 izvodov

ISBN 86-377-0309-7

Po mnenju republiškega komiteja za kulturo št. 4210/9-87 z dne 6. 8. 87
je knjiga oproščena temeljnega in posebnega davka od prometa proizvodov